

# **ÜNNEPI KÖTET**

**DR. CSÉKA ERVIN**

**PROFESSZOR**

**90. SZÜLETÉSNAPJÁRA**

**SZEGED**

**2012**



X 154691

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

---

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXXIV.

# **SAPIENTI SAT ÜNNEPI KÖTET**

**DR. CSÉKA ERVIN**

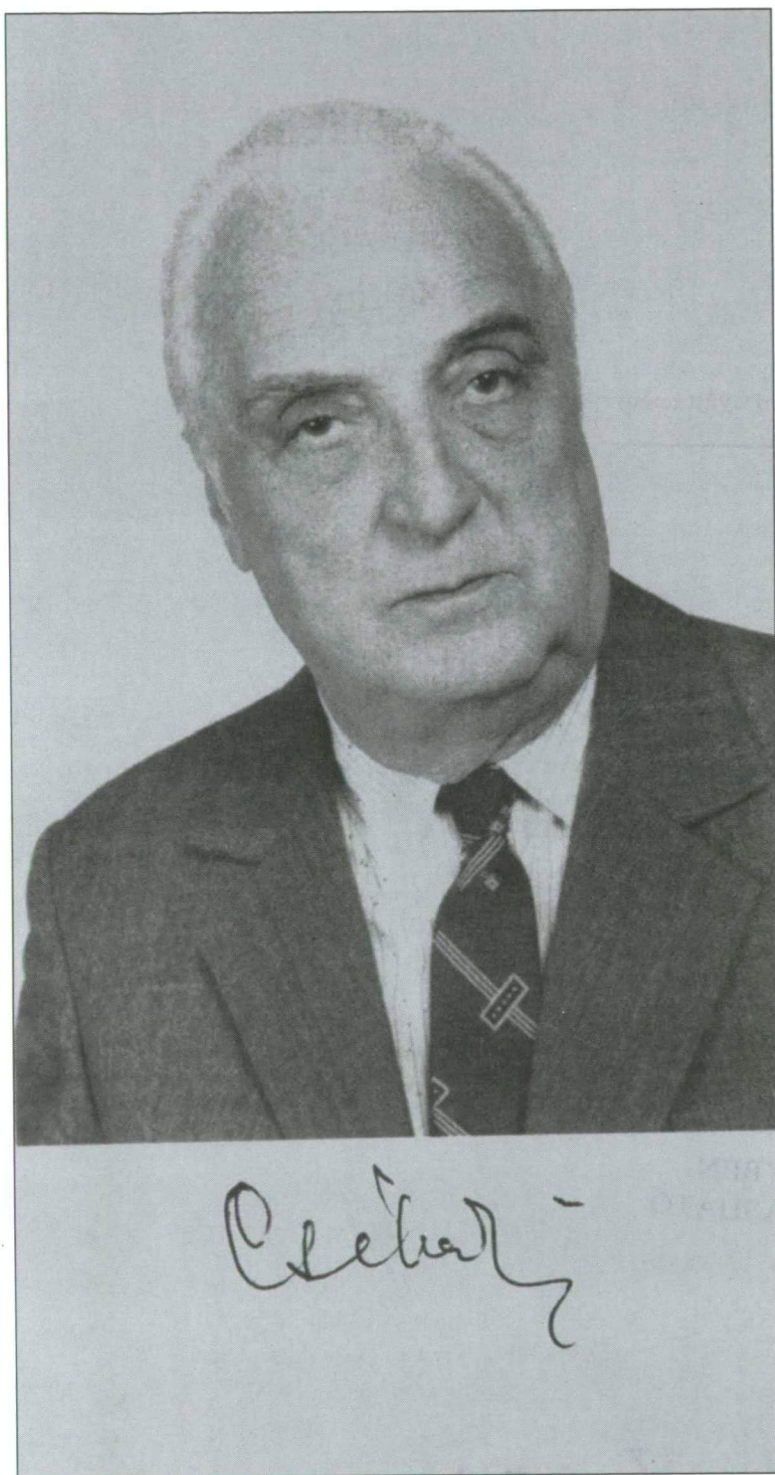
**PROFESSZOR 90. SZÜLETÉSNAPJÁRA**

Juhász Zsuzsanna, Nagy Ferenc és Fantoly Zsanett  
gondozásában

**SZEGED  
2012**





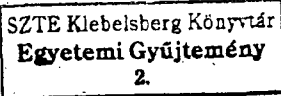


Redigunt

ZSUZSANNA JUHÁSZ, FERENC NAGY, ZSANETT FANTOLY

Redigit  
MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota  
Acta Jur. et Pol. Szeged



Szerkesztőbizottság

JUHÁSZ ZSUZSANNA, NAGY FERENC, FANTOLY ZSANETT



Főszerkesztő  
HOMOKI-NAGY MÁRIA

Technikai szerkesztő  
NAGYVÁRADYNÉ PETRÁCS MELINDA

SZTE Klebelsberg Könyvtár



1000982651

Kiadja  
SZABÓ IMRE  
dékán

Kiadványunk rövidítése  
Acta Jur. et Pol. Szeged

**NELYBEN  
OLVASHATÓ**

ISBN 978-963-9927-20-9  
ISSN 0324-6523 Acta Univ.

Nyomdai munkák  
SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó

**X 154691**

# TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	9
Köszöntő	12
AMBRUS ISTVÁN <i>A bűncselekményi egység egyes eljárásjogi vonatkozásai</i>	13
BALOGH ELEMÉR <i>Eljárásjogi alapelvek az 1830. évi magyar büntető törvénykönyv-tervezetben</i>	25
BÁRD KÁROLY <i>Történelmi igazságtétel – Ötven évvel az Eichmann per után</i>	35
BATÓ SZILVIA <i>Adalékok a statáriális eljárás korai történetéhez Magyarországon</i>	51
BLAZOVICH LÁSZLÓ <i>A világtörténet hat korszaka a Budai jogkönyvben</i>	61
BLUTMAN LÁSZLÓ <i>Egy elhanyagolt okazonosító mérce: a regularitás a magyar büntetőjogban</i>	69
BOBVOS PÁL <i>A szövetkezeti jogi jogviszony főbb jellemzői</i>	81
BÓCZ ENDRE <i>Vádfunkció, kőzvád</i>	93
ERDEI ÁRPÁD <i>Az igazság megállapítása, törvényesség és igazságosság – szempontok a büntetőbírói döntés minőségének a megítéléséhez</i>	109
FANTOLY ZSANETT <i>Hatékonyasági problémák, azaz a hazai büntetőeljárás gyakorlati visszasságai</i>	119
FARAGÓ-M. JUDIT <i>A környezet védelme büntetőjogi eszközökkel? Válaszkeresés egy jogeset kapcsán</i>	131
FARKAS ÁKOS <i>Az európai büntetőjog fejlődésének irányai a Lisszaboni Szerződés után</i>	139
FENYVESI CSABA <i>A magyar büntető eljárásjog tudományának piramis modellje – egy szembesítési kutatás tükrében</i>	159

GÁCSI ANETT ERZSÉBET	
<i>Bizonyítási tilalmak a magyar büntetőeljárásban: a törvénysértő (jogellenes) bizonyítékok kizárása</i>	173
HAJDÚ JÓZSEF	
<i>Szociális biztonsági koordináció, bilaterális megállapodások és a Gottardo elv érvényesülése</i>	183
HEGEDŰS ISTVÁN	
<i>Garanciális alapelvek a gyorsítás oltárán?</i>	197
HERKE CSONGOR	
<i>A perorvoslati rendszer fő kérdései a magyar és a német büntető eljárásjogban</i>	207
JAKAB ÉVA	
<i>Filozófus a vádlottak padján</i>	221
JÁRMAI TIBOR	
<i>Az előkészítő eljárások jelentősége a büntetőeljárásban</i>	233
JUHÁSZ ZSUZSANNA	
<i>A fiatalkoriak előzetes letartóztatásának egyes végrehajtási kérdései</i>	243
KARSAI KRISZTINA	
<i>Az ultima ratio elvről – másképpen</i>	253
KATONA TIBOR	
<i>Gondolatok a házugságvizsgálatról az Emberi Jogok Európai Egyezményének tükrében</i>	261
KOVÁCS JUDIT	
<i>A Független Rendészeti Panasztestület által folytatott panasz eljárás és a büntetőeljárás jogorvoslat metszéspontjai</i>	275
LÖRINCZ JÓZSEF	
<i>Helyzetjelentés a javítóintézeti nevelés végrehajtásáról</i>	287
LÖRINCZY GYÖRGY	
<i>Hatáskör, jogorvoslat és a bírósági/ügyészségi szervezet</i>	299
LUKÁCS JÁNOS	
<i>Az illegális migráció alakulása Csongrád megyében 2008–2010</i>	311
MERÉNYI KÁLMÁN	
<i>Társadalmi beilleszkedési zavarok napjainkban Magyarországon</i>	321
MOLNÁR IMRE	
<i>Az ókori Róma büntetőeljárás jogának rendje</i>	331

NAGY FERENC	
<i>A (büntetőjog)tudomány ismérveiről, hazai előzményeiről és kezdeteiről</i>	353
NÉMETH ZSOLT	
<i>A közbiztonság kriminológiai aspektusai</i>	365
NEPARÁCZKI ANNA VIKTÓRIA	
<i>A terrorizmus elleni büntetőjogi fellépés két lehetséges útja. A magyar és a német szabályozás összevetése, különös tekintettel az elkövetési magatartásokra</i>	377
PACZOLAY PÉTER	
<i>A fegyverek egyenlőségének elve az Alkotmánybíróság gyakorlatában</i>	391
POKOL BÉLA	
<i>Az angol-amerikai büntetőjogi dogmatika történeti formálódása</i>	399
RÓTH ERIKA	
<i>Csak a jogalkotás gyorsabb vagy az igazságszolgáltatás is?</i>	413
RUSZOLY JÓZSEF	
<i>A választási bűncselekmények kodifikálása hazánkban 1872–1880</i>	425
STIPTA ISTVÁN	
<i>A magyar jövedéki büntetőbíráskodás fórumrendszere 1867 és 1883 között</i>	439
SZOMORA ZSOLT	
<i>Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés</i>	459
TÓTH J. ZOLTÁN	
<i>Felsőbíróági normainterpretáció de facto: jogértelmezési módszerek a magyar Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában</i>	471
TREMME FLÓRIÁN	
<i>„Örökzöld kérdések” és új kihívások a büntető bizonyításban</i>	489
VIDA MIHÁLY	
<i>Bennfentes kereskedelem</i>	499
CSÉKA ERVIN TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEINEK JEGYZÉKE	511



## ELŐSZÓ<sup>1</sup>

E tanulmánykötet kiadásával a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara immár hagyományossá vált gyakorlatát folytatja. Azt a törekvést, hogy életkorban és pályájukban érdemesült professzorainak a pályatársak, kollegák tanulmányok közzétételével fejezzék ki megbecsülésüket. Jelen esetben a Karunkon negyedszázada oktató Dr. Cséka Ervin professzor életműve adott okot a megemlékezésre.

Cséka Ervin 1922. január 7-én Debrecenben született. 1940-ben kitüntetéssel érettségizett, jogi tanulmányait a Debreceni Tisza István Tudományegyetemen folytatta, ahol 1944. június 2-án summa cum laude doktorrá avatták. 1944. június 30-án joggyakornokká nevezték ki a Debreceni Törvényszékhez. Ettől kezdve több évtizeden át igazságsügyi területen működött; közben az Országos Kriminalisztikai Intézet osztályvezetője volt 1960-63 között. Az 1945-46. oktatási évben – ösztöndíjasként posztgraduális képzés keretében – a párizsi Sorbonne Egyetem Jogi és Bölcsész Karán folytatott tanulmányokat. 1948-ban egységes bírói-ügyvédi vizsgát tett kitüntetéssel eredménnyel.

A jogi gyakorlati tevékenységével párhuzamosan érdeklődése az elméleti-tudományos munka felé fordult. Elsősorban a büntető eljárásjog, de a bűnügyi tudományok más területei is foglalkoztatták. Fiatalon bekapcsolódott az egyetemi oktatásba is. 1946-48 között a Debreceni Tudományegyetem azóta megszűnt Jogi Karán, 1962-64 között pedig az ELTE Jogi Karán meghívott előadó volt. 1966-ban kezdte meg működését a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszékén mint meghívott előadó. A büntető eljárási jog főkéllégi-umot adta elő a nappali tagozaton, de a későbbiekben az esti és a levelező tagozaton is oktatott. 1969-ben félállásban egyetemi docenssé, 1981-ben főállásban egyetemi tanárrá nevezték ki. Fonyó Antal professor halála után, 1982 februárja óta Karunk említett tanszékének vezetője volt 1991. december 31-ig.

Cséka Ervin professzor az állam- és jogtudomány kandidátusa tudományos fokoza- tot 1965-ben szerezte meg „A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai” c. értekezésével. Az akadémiai doktori értekezését 1985-ben védte meg, címe: Bevezetés a büntető jogorvoslatok tanába.

Tudományos-kutató munkát korábban a büntető eljárásbeli bizonyítás körében végzett és publikált. Így többek között kidolgozta a ténymegismerés elméleti alapjait a büntető ügyekben, a bizonyítás tárgyának, módszereinek kérdését stb. Javaslatokat készített a büntető eljárásjog kodifikációs munkálataihoz (1962, 1966, 1973 és a későbbi novel- lák), amelyek közül többet hasznosítottak a törvényszerkesztésnél. Tudományos tevé- kenységében a korabeli körülmények között minden lehetőséget igyekezett felhasználni a büntető eljárás garanciáinak elismertetésére, a törvényesség biztosításának érvényesi- tésére. Ez kitűnik pl. a „Büntető eljárásjogunk reformja és a nyomozási szak néhány elvi kérdése” c., 1962-ben írott tanulmányból. Ebben a terhelt eljárási jogosítványainak ki- terjesztését és részletes szabályozását szorgalmazta, az elméleti és gyakorlati összefü- gések feltárásával.

A későbbiekben évtizedes kutatómunkát szentelt a büntető jogorvoslatok szer- teága- zó problematikájának. Ebben a témakörben többoldalú elméleti megközelítésben kimu-

<sup>1</sup> Az Előszó az 1992-ben Cséka Ervin professzor 70. születésnapjára és oktatói munkásságának 25. évfor- dulójára készült Emlékkönyvben jelent meg.



tatta, hogy a büntető eljárásban érvényesülő jogorvoslati jogosultság alapelve nemcsak lehetővé, hanem követelménnyé teszi az egész eljárást átfogó, széles jogorvoslati „hálózatnak”, illetőleg – elméleti alapjaiban is kimunkált – olyan jogorvoslati rendszernek a kiépítését, amely garantálja a jogsérelmet szenvedettek, elsősorban a terhelt jogainak helyreállítását, s végső fokon az igazságos döntést a büntetőjogi felelősség kérdésében. E tárgykörben számos rész tanulmányt publikált – közülük többet Actáinkban is – és ezeket összegezte „A büntető jogorvoslatok aaptanai” c., 1985-ben megjelent monográfiájában. Ez utóbbinak, mint más tudományos megnyilatkozásainak is, számottevő visszhangja volt a hazai szaksajtóban, de részben külföldön is.

Cséka Ervin professzor széles körű – a jelen kötethez csatolt irodalomjegyzékéből is kitűnő – szakirodalmi munkásságában fontos helyet foglaltak el a tankönyvek, egyetemi jegyzetek, továbbá kommentárok, gyűjteményes munkák, amelyek megírásában, szerkesztésében, lektorálásában tevékenyen részt vett.

Az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának munkájában évtizedeken át intenzíven kivette a részét. Túlzás nélkül állítható, hogy a hazai büntetőjogászok közül tudományos fokozattal rendelkezők, különösen az akadémiai doktorok többsége értekezéseinek elbírálásában valamilyen minőségben szerepelt (bíráló bizottsági elnök, titkár, tag, opponens). A Tudományos Minősítő Bizottság Állam- és Jogtudományi Szakbizottságának 1976-80 között tagja volt. Számos esetben készített szakvéleményt tudományos pályamunkákról az MTA, illetőleg a minisztérium felkérésére. Az Igazságügyi Minisztérium által szervezett Jogi Szakvizsga Bizottságnak 1961-ben történt újjáalakulása óta tagja.

Tagja, tisztségviselője – a múltban és a jelenben is – számos hazai és külföldi tudományos, szakmai társaságnak, szervezetnek: Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (Párizs), MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága, MTA Szegedi Akadémiai Bizottságának Állam- és Jogtudományi Szakbizottsága, Magyar Jogász Egylet, Magyar Kriminológiai Társaság, Finkey Ferenc Bűnügyi Reformtársaság.

Tudományos tevékenységében és az általa vezetett tanszék oktatói látókörének, jogi műveltsége szélesítésében fontoságot tulajdonított a külföldi kapcsolatoknak. Több külföldi egyetemmel mélyítette el a tanszék munkakapcsolatait, nemzetközi konferenciákat szervezett itthon és vett azokon részt külföldön oktató társaival; ezek anyaga publikálva is lett. Ezeken túlmenően számos egyéb hazai és külföldi szakmai konferencián, rendezvényen működött közre, tartott előadásokat, készített referátumokat.

De Cséka Ervin professzor sokirányú munkásságának középpontjában a hallgatókkal való kapcsolata állott. Előadásainak tartalmában, módszerében az ő igényeiket igyekezett szolgálni, a témák elméleti megalapozása mellett, a gyakorlatias elemző mód érvényesítésével is. A számonkérésnél kevésbé az egyoldalúan és sokszor „kényelmesen” alkalmazható szigor, mint inkább az a törekvés vezérelte, hogy a hallgató a világos és – ha kell – rávezető kérdésekre adott válaszaival a vizsgán mindazt produkálhassa, amire tényleges felkészülése képessé teszi. Meggyőződése volt, hogy az értékelés csakis így lehet igazságos. Ez a felfogás és a hallgatók aktivitásának ösztönzése vezette a tanszéki tudományos diákköri munkában is, amelynek éveken át tanár-vezetője volt. Elnöke volt a Kar Tudományos Bizottságának is.

Minden erőfeszítése ellenére nehézségei voltak szűkebb szakterülete – a tudományos érdeklődésben és művelésben is viszonylag elhanyagoltabb – büntető eljárásjog oktatása utánpótlásának biztosításában, viszont meglegezővel tölthette el az a tudat, hogy tanszékének több munkatársa, jelentős szakmai előrehaladást elérve (tudományos



---

fokozat, monográfiák publikálása stb.), önálló és országosan is megbecsült művelője lett tudományos szakterületének.

Karunk vezetése, valamint Cséka Ervin professzor kollégái, pályatársai, barátai tiszteletük és nagyrabecsülésük jeléül, örömmel működtek közre e tanulmánykötet kiadásában.

Reményeink és elképzeléseink szerint Cséka professzor szegedi oktatói tevékenysége ezzel nem zárul le, hanem másfajta formában ugyan, de hasonló tartalommal folytatódik tovább.

Szeged, 1992. március

DR. NAGY FERENC  
dékán

## KÖSZÖNTŐ

Ennek az ünnepi kötetnek a megjelentetésével az SZTE ÁJTK, valamint a Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék ez alkalommal is Karunk hagyománnyá váló újszerű gyakorlatát folytatja. Korábban Cséka Ervin professzor a tradicionális szegedi *Acta Juridica et Politica* kiadvány sorozatában 1992-ben, születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára kollegái, barátai, munkatársai részéről, tiszteletük és nagyrabecsülésük jeléül részesült emlékkönyvben.<sup>2</sup> (Lásd külön ebben a kiadványban is az 1992. évi kötet előszavát.)

Ezt követően – további fontos kari és tanszéki eseményként – Cséka Ervin emeritus professzor 80. születésnapja alkalmából 2002. január 7-én a Kar ünnepi ülést tartott; és az ülésen a szegedi Jogi Karon 35 éve oktató professzor életpályájának, munkásságának bemutatása mellett napirendre kerültek a bűnügyi tudományok időszzerű kérdései is.<sup>3</sup>

2007. január 7-e az 1922-ben Debrecenben született Cséka Ervin 85. születésnapja és oktatói tevékenységének 40. évfordulója volt, április 26-a pedig a névnapja. Ebből az alkalomból, ha szűkebb körben és más formák között is, az ünnepelt előtti tisztelgő megemlékezésként tanulmánykötet összeállítása és kiadása valósulhatott meg.<sup>4</sup>

2012. január 7-e Cséka Ervin 90. születésnapja és oktatói tevékenységének 45. évfordulója. E ritka és jeles alkalomból ünnepi tanulmánykötet készül szintén a kari *Acta* keretében az ünnepelt tiszteletére. Az e kötetbe szánt cikkek, tanulmányok többsége a bűnügyi tudományok köréből született, azon belül is többnyire Cséka Ervin professzor kiemelt szakterülete, nevezetesen a büntető eljárási jog köréből. A kötetben szereplő tanulmányok szerzői részben a társintézmények vezető oktatói, részben Karunk, illetve Tanszékünk oktatói. (A kötet végén található az ünnepelt tudományos közleményeinek jegyzéke.)

Az új barbarizmusnak is nevezett XX. század nagy részét át- és túlélő Cséka Ervin professzor a klasszikus eljárási alapelvek, jogintézmények, általában a klasszikus garanciális értékek szószólójaként, közvetítőjeként, sőt többnyire alkotójaként vált ismertté és elismertté a hazai és a nemzetközi szakmai körökben egyaránt.

Ismételten és nyomatékosan leszögezhető, hogy tanítványai, kollégái, pályatársai, szinte valamennyien meríthetünk és meríthetünk Cséka Ervin gazdag életművéből, és változatlanul tanulhatunk tőle szakmai felkészültséget, tudományos alaposságot, humánus szemléletet, továbbá – de távolról sem utolsósorban – kihalófélben levő úriemberi magatartást és stílust.

Ennek az európai gondolkodású, kiemelkedő tudású szakembernek a munkájára a jövőben ugyan már nem számíthatunk, de őszintén kívánunk az ünnepeltnek a továbbiakban jó egészségekben töltött éveket.

Szeged, 2012. január

Prof. Dr. Nagy Ferenc  
tanszékvezető, egyetemi tanár

Prof. Dr. Szabó Imre  
tanszékvezető, egyetemi tanár, dékán

<sup>2</sup> TÓTH KÁROLY (szerk.): *Cséka Ervin Emlékkönyv*, Acta Jur. et Pol. Szeged, 1992. 643 p.

<sup>3</sup> NAGY FERENC: *A 80 éves Cséka Ervin emeritus professzor köszöntése*. Magyar Jog 2002/5. 317–318. p.

<sup>4</sup> NAGY FERENC (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2007. 286 p.

AMBRUS ISTVÁN

## A bűncselekményi egység egyes eljárásjogi vonatkozásai

Témaválasztásom indoka kettős: kutatási területem eljárásjogi kérdéseinek vizsgálata révén elsősorban a magyar büntetőeljárás jog egyik legnagyobb alakja, CSÉKA Ervin emeritus professzor munkássága előtt szeretnék tisztelegni. Emellett a tanulmánnyal a közelmúltban elhunyt Földvári József professzorra is emlékezni szeretnék, aki éppen az egység és a halmazat témakörében készítette kandidátusi disszertációját,<sup>1</sup> s a későbbiekben, egyetemi tanárként is gyakran foglalkozott ezen nehéz, ám a büntetőjog iránt érdeklődők számára annál érdekesebb kérdéskörrel.

A bűncselekményi egység és többség büntetőjogi értékelése alapvetően a büntető anyagi jog vizsgálódási területére esik, ehhez képest a témakör eljárásjogi vetülete meglehetősen periférikus kérdésnek tekinthető.<sup>2</sup> Ennek ellenére ez utóbbi vonatkozásában is felmerülhetnek olyan problémák, melyek bemutatása és lehetőség szerinti megoldása önálló tanulmány tárgyát képezheti.

Az alábbiakban a bűncselekményi egység fogalma és általános ismérvei rövid meghatározását követően néhány eljárásjogi kérdés vázlatos vizsgálatával foglalkozom.

### *1. A bűncselekményi egység fogalma, általános (anyagi jogi) ismérvei*

1.1. Az anyagi büntetőjogban a halmazati tanok két hagyományos alapkategóriája az *egység* és a *többség*. A legáltalánosabb megkülönböztetés szerint az egység egyetlen bűncselekmény, míg a többség több bűncselekmény megvalósítását jelenti az elkövető részéről.<sup>3</sup> A többséget pedig – a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 12. § (1) bekezdése alapján – akkor nevezzük (valóságos) *halmazatnak*, ha az elkövető több bűncselekményét (melyeket akár egy, akár több cselek-

<sup>1</sup> Könyvformában lásd FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Az egység és a halmazat határeselei a büntetőjogban*. Budapest, 1962.

<sup>2</sup> Erre enged következtetni az a körülmény, hogy eddigi anyaggyűjtésem során mindössze egyetlen, kifejezetten az egység-többség tana eljárásjogi kérdéseit vizsgáló tanulmányra bukkantam, ám arról is elmondható, hogy – címével némiképp ellentétes módon – valójában jórészt anyagi jogi kérdéseket tárgyal, eljárásiakat jóformán csak érintőlegesen. Vö. HÁRS LÁSZLÓ: *A bűnhalmazat eljárásjogi vonatkozásai*. Universitas Francisco-Josephina. Kolozsvár, 1943.

<sup>3</sup> Bűncselekmény természetesen létrejöhét több elkövető tevékenysége révén is, ám az ilyen esetek kívül esnek az egység-halmazat kérdéskörén.

mény kifejtése útján is megvalósíthat) *egy eljárásban* bírálják el. Ismeretes még a *lát-szólagos halmazat* kategóriája, amely azonban – miként az elnevezéséből is kitűnik – valójában nem halmazat, hanem csupán bűncselekményegység.

1.2. A bűncselekményi egység definícióját – szemben a bűnhalmazatával – hiába keressük a büntetőtörvényben. Ennek oka abban keresendő, hogy az egységet a jogalkotó mintegy axiomatikus fogalomként kezeli: amennyiben a Btk. 10. § (1) bekezdésében írt feltételek (melyek a bűncselekmény törvényi fogalmát rögzítik) maradéktalanul megvalósulnak, egy bűncselekmény, vagyis egység megállapításának van helye. Ehhez azonban a Btk. már citált 12. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés folytán – logikusan az is szükséges, hogy az elkövető egy vagy több cselekménye *ne valósítson meg* több bűncselekményt, ellenkező esetben ugyanis már nem egység, hanem bűnhalmazat állapítható meg. Utóbbi kritérium tehát valójában a bűncselekményi egység megvalósulása *negatív feltételének* tekinthető.

1.3. Az egység és a halmazat elhatárolásához Földvári is a bűncselekmény törvényi fogalmából indult ki. Felfogása szerint halmazat megállapítására vezet, ha „valakinek a magatartása (vagy magatartásai) a társadalomra több vonatkozásban is veszélyes, több törvényi tényállásnak is megfelel, és az elkövetőt mindegyik vonatkozásában bűnösség is terheli.”<sup>4</sup> Ha tehát a bűncselekmény valamennyi ismérve legalább kétszer fennforog, álláspontja szerint ez a körülmény már önmagában halmazati minősítést eredményez.

Mivel jelen tanulmánynak nem tárgya e kérdés részletes elemzése, ezért csak röviden utalok arra, hogy – bár a bűncselekmény-fogalom kétségtelenül kiemelt jelentőséggel bír az egység-halmazat kérdésében való döntésnél – a fenti felfogás túlságosan *formálisnak* tekinthető, amely a bűncselekmény fogalmán kívül egyéb körülményekre nem fordít kellő figyelmet. Különösen a látszólagos halmazat területén ugyanis gyakran előfordul, hogy a többszörös tényállásszerűség, (büntető)jogellenesség és bűnösség ellenére is csak egyetlen bűncselekmény, egység megállapításának lehet helye, mivel az ellenkező minősítés a *kétszeres értékelés tilalma* speciális büntetőjogi alapelvébe ütközne,<sup>5</sup> de adott esetben akár a logikai értelmezésnek is ellentmondhat.<sup>6</sup>

1.4. Az egység kategóriája körében ismeretesen *természetes és törvényi egység*<sup>7</sup> között tehetünk különbséget. Korábban létezett az ún. *birói*<sup>8</sup> (más szerzőknél *jogi*<sup>9</sup>) egység esete is, amely alatt kizárólag az ekkor törvényileg még nem szabályozott, ehelyett szokásjogi alapon érvényesülő<sup>10</sup> *folytatólagos bűncselekményt* értették. Miután azonban az 1978. évi Btk. 12. § (2) bekezdése kifejezetten szabályozza ezt az egységfajtát,<sup>11</sup> így bírói egységről szólni *de lege lata* szükségtelen.

<sup>4</sup> FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Magyar Büntetőjog Általános Része*. Budapest, 2006. 215. p.

<sup>5</sup> NAGY FERENC – TOKAJI GÉZA: *A magyar büntetőjog általános része*. Szeged, 1996. 160. p.

<sup>6</sup> Az összeolvadás egyik atipikus megvalósulási formája kapcsán így NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2010. 242. p.

<sup>7</sup> Angyal Pál a törvényi egységet *normatív egységnek* nevezte, ami szabatos terminológiának tekinthető. ANGIAL PÁL: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1920. 481. p.

<sup>8</sup> SCHULTHEISZ EMIL: *A bűncselekmény tana*. Debrecen, 1948. 130. p.

<sup>9</sup> IRK ALBERT: *A magyar anyagi büntetőjog*. Pécs, 1928. 223. p.

<sup>10</sup> A folytatólagos bűncselekmény szokásjogi eredetét hangsúlyozta DEGRÉ LAJOS: *Adalékok a folytatólagos bűncselekmény tanához*. Budapest, 1912. 260–262. p.

<sup>11</sup> Ugyan A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (a továbbiakban: az 1961. évi Btk.) ismerte – egyetlen bűncselekmény kapcsán, minősítő körülményként – a folytatólagos elkövetést [éspedig az ugyanazon személy sérelmére, folytatólagosan elkövetett alárendelt megsértése esetében, vö. az 1961. évi Btk. 321. § (2) bek. b) pont], a folytatólagosság megállapításának feltételei e törvény hatálya alatt is a joggyakorlatban kialakított szempontok szerint érvényesültek.

1.5. Az uralkodó jogirodalmi felfogás szerint *természetes egységről* akkor beszélhetünk, ha adott jelenség az ún. természetes szemlélet alapján is egy bűncselekményt valósít meg,<sup>12</sup> amit a laikus is egynek lát,<sup>13</sup> tehát amikor a dolog természetéből következik az egységi minősítés.<sup>14</sup> A jogirodalomban előfordult a természetes egység kapcsán annak „természetességét” tagadó felfogás is. Így Lukács Tibor e kategóriát elvetendőnek tartotta, mivel álláspontja szerint az sem „természetes” egység, amit a jogtudomány annak nevez, hanem csupán a cselekményfolyamatnak a valóságos életbeli történésekből a jogalkotó tetszése szerint kiragadott része.<sup>15</sup> Hasonlóképpen foglalt állást egy, az 1978. évi Btk. hatályba lépését követően nem sokkal megjelent tankönyvben Békés Imre. Szerinte a „természetes egység” megjelölés tartalmilag nem indokolt, s a jogintézmény elnevezését mindössze hagyományörzésből kívánatos fenntartani.<sup>16</sup>

Ettől eltérő nézetem szerint a természetes egység elnevezésnek *tartalmi szempontból* is van létjogosultsága. A büntetendő magatartások köre ugyanis kezdetben a laikusok körében is jól ismert, körülhatárolható cselekményeket (ha úgy tetszik, „cselekmény-egységeket”) foglalt magában, melyek kriminális jellege szokásjogilag rögzült, s a későbbiekben ezek kerültek a kódexekben bűncselekményként rögzítésre. Erre tekintettel – bár a társadalmi viszonyok és ennek nyomán a jogszabályok bonyolultabbá válása folytán mind gyakrabban válhat vitássá, hogy adott esetben egy vagy több bűncselekmény valósult meg – a törvényhozó általában úgy fogalmazza meg a bűncselekmények törvényi diszpozícióját, hogy abból a laikus szemlélő számára is kitűnjön, hogy annak egyszeri elkövetésekor egy deliktum valósul meg.

1.6. Egyöntetű az állásfoglalás abban a kérdésben, hogy a törvényi egység – elnevezésének megfelelően – a jog, a *törvény produktuma*: a jogalkotó belátása szerint hozhat létre törvényi egységet több alkotórészből, amikor ezt valamilyen okból kívánatosnak tekinti.<sup>17</sup>

A törvényi egység alkotórészei főszabály szerint önmagukban nézve a természetes egység körébe tartozó bűncselekményt kell hogy képezzenek, mint például az összefoglalt bűncselekmény körébe sorolható több emberen elkövetett emberölés [Btk. 166. § (2) bek. f) pont] esetében. Olykor azonban önmagukban csupán szabálysértésként minősülő részcsselekmények is törvényi egységbe foglalhatók. Erre in concreto például szolgálhat – az egyébként az összetett bűncselekmény iskolapéldájának is tekinthető<sup>18</sup> – azon betö-

<sup>12</sup> Korábban így KÁDÁR MIKLÓS – KÁLMÁN GYÖRGY: *A büntetőjog általános tanai*. Budapest, 1966. 612. p. Jelenleg NAGY 2010, 232. p.

<sup>13</sup> SÁNTHA FERENC: *A bűncselekményi egység és halmazat*. In: HORVÁTH TIBOR (szerk. és társszerző): *Magyar büntetőjog általános rész*. Budapest, 2007. 280. p.

<sup>14</sup> FÖLDVÁRI 2006, 215. p. Ugyanígy BALOGH ÁGNES: *A bűnhalmazat, a halmazat elméleti kategóriái, a látszólagos halmazat feloldásának szabályai. Az üzletszerűség*. In: BALOGH ÁGNES – KÖHALMI LÁSZLÓ: *Büntetőjog I. Általános Rész*. Budapest-Pécs, 2007. 41. p.

<sup>15</sup> LUKÁCS TIBOR: *Az egységről és a többségről, mint a szocialista törvényesség egyik problémájáról*. Jogtudományi Közlöny 1966/12. 668. p.

<sup>16</sup> BÉKÉS IMRE: *A bűncselekményi egység és a halmazat*. In: BÉKÉS IMRE et al.: *Magyar Büntetőjog általános rész*. Budapest, 1980. 288. p.

<sup>17</sup> FINKEY FERENC: *Az egység és a többség tana*. Sárospatak, 1895. 43. p. Ugyanígy HELLER ERIK: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Szeged, 1931. 317. p. Mint Heller írja, „abban a tekintetben, hogy mikor forog fenn egy, mikor több bűncselekmény, a tételejog teljesen szuverén.” E tételből fakadóan a törvényi egység létesítése is elsősorban a törvényhozó döntésének függvénye.

<sup>18</sup> NAGY 2010, 238. p. Ugyanígy FÖLDVÁRI 2006, 217. p.

rése lopás,<sup>19</sup> amely kapcsán sem az eszközcselekményként jelentkező rongálással okozott kár, sem az ellopott dolog értéke nem haladja meg a szabálysértési értéket.<sup>20</sup> Az érték-egybefoglalás ismételt bevezetése folytán a törvényi egységnek olyan válfajára is akad példa hatályos jogunkban, amely kizárólag szabálysértésekből jöhet létre.<sup>21</sup> Nem sorolhatók azonban törvényi egység fogalomkörébe azon deliktumok, amelyek ugyan több magatartás konjunktív elkövetésével valósulnak meg, valamely alkotórészük azonban önmagában sem bűncselekményként, sem szabálysértésként nem lenne értékelhető. Így például nem törvényi egység az erőszakos közöszlés (Btk. 197. §), mivel bár annak eszközcselekménye, a kényszerítés (Btk. 174. §) önmagában véve is bűncselekményként értékelhető, a közöszlés viszont nem.<sup>22</sup>

Törvényi egység egyébként mind ugyanazon tényállás keretei közé illő egy vagy több cselekményből, mind különböző tényállások keretei közé illő egy vagy több cselekményből is létrejöhet. Előbbire példa lehet a több alárendelt sérelmére elkövetett alárendelt megsértésének büntette [Btk. 358. § (2) bek. c) pont], amely realizálható egy cselekménnyel (amikor például az előjáró egy kifejezéssel több alárendeltjét sérti meg emberi méltóságában), úgyszintén több cselekménnyel is (amikor az előjáró egyik nap az egyik, másik nap a másik alárendeltjét sérti meg). A különböző tényállásokból létrejövő, egy cselekménnyel megvalósuló törvényi egységre például szolgálhat a hivatalos személy megölése [Btk. 166. § (2) bek. e) pont], amely az alapeseti szándékos emberölésből [Btk. 166. § (1) bek.] és a hivatalos személy elleni erőszakból (Btk. 229. §) tevődik össze. Általában több cselekmény realizálásával valósul meg a terrorcselekmény (Btk. 261. §), amely tényállásában különböző, célzatosan megvalósuló személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekményeket foglal magában.

1.7. A bűncselekményi egység mindkét kategóriájának alapvető tulajdonsága, hogy azok megállapítása esetén a halmazati minősítés kizárt, azaz mind a természetes, mind a törvényi egység minden esetben *egy bűncselekményt* képez, amely körülménynek valamennyi lehetséges konzekvenciáját figyelembe kell venni. E triviálisnak ható tétel azonban a jogelméletben és az ítélkezési gyakorlatban korántsem érvényesül töretlenül.

1.8. A bűncselekményi egység egyes válfajai kapcsán alapvetően a szegedi büntetőjogi iskola megközelítését tekintem irányadónak. E felfogás szerint természetes egységnek az egyetlen magatartással megvalósított, továbbá az egyazon eredmény okozására irányuló, illetve az ugyanazon elkövetési tárgyra elkövetett cselekményekből létrejövő bűncselekmény, a részcselekmények egységbe olvadása, a cselekményismétlődés, illetve a tartós és állapotbűncselekmények esetei tekinthetők. A törvényi egység körébe a folytatólagos bűncselekmény, az összetett bűncselekmény, az összefoglalt bűncselekmény, a törvényi egység különleges esete, az üzletszerűség, illetve az érték-egybefoglalás tartozik.<sup>23</sup>

<sup>19</sup> A Btk. 316. § (2) bek. d) pont szerinti dolog elleni erőszakkal elkövetett lopás egyik megvalósulási formája.

<sup>20</sup> Vö. Btk. 138/A. § és Btk. 28. § (1) bek. c) pont

<sup>21</sup> Ehhez részletesen lásd AMBRUS ISTVÁN: *Az ismételt bevezetett érték-egybefoglalásról és az ezzel kapcsolatos egyes elméleti és gyakorlati problémákról*. Magyar Jog 2010/5. 274–281. p.

<sup>22</sup> A régi jogirodalomban ellentétesen ANGYAL 1920, 484. p., HELLER 1931, 319. p. és SCHULTHEISZ 1948, 132. p. Megjegyzendő, hogy egyes szerzők az 1978-as Btk. hatálya alatt is törvényi egységnek tekintik az erőszakos közöszlés tényállását. Így VISZOKAY LÁSZLÓ: *A bűncselekményi egység különböző fajtái a hatályos Büntetőtörvény tükrében*. Magyar Jog 1983/2. 110. p.

<sup>23</sup> NAGY 2010, 235–240. p.

Mivel e kategóriák részletes bemutatása meghaladná jelen tanulmány kereteit, ezért itt csak két kiegészítést teszek. A jelenlegi bírói gyakorlatot formáló 37. számú Büntető Kollégiumi vélemény (volt BK 104.) alapján az üzletszerűség tisztán nem sorolható a törvényi egység esetei közé, mivel annak leggyakoribb megjelenési formája esetében – ti. amikor valamely bűncselekmény minősítő körülményeként hívható fel az üzletszerűség – nem egységet, hanem bűnhalmazatot állapít meg a judikatúra több ugyanolyan bűncselekmény üzletszerű elkövetésekor.<sup>24</sup> Emellett részemről nem a valóságos halmazatot követően, didaktikailag elkülönítve kezelem, hanem kifejezetten a bűncselekményi egység körébe sorolom a *látszólagos halmazat* esetköreit is, ezáltal jobban kidomborítandó, hogy a látszólagos halmazat valójában nem halmazat, hanem egység, így minden tekintetben az egységi kategóriák jogi sorsát osztja.

## 2. A bűncselekményi egység elévülése

2.1. Részben anyagi, részben eljárásjogi természetű jogintézménynek tekinthető<sup>25</sup> a büntetethez való jog elévülése, amely kapcsán vita tárgyát képezheti, hogy a bűncselekményi egység egyes esetei vonatkozásában az elévülés kezdetét mely időponttól kell számítani. Ennek megítélése abban az esetben, amikor a bűncselekményi egység egyetlen cselekmény kifejtésével jön létre, nem különösebben problematikus. Más a helyzet, amikor a cselekménytöbbség dacára is csupán egyetlen bűncselekmény állapítható meg: ilyenkor adott esetben vitássá válhat, hogy az egyes, egymástól időben elkülönülő cselekmények az elévülés szempontjából megőrzik-e önállóságukat, avagy az elévülés egységesen, az utolsó cselekmény realizálásával veszi kezdetét.

2.2. Rendszerint több cselekmény elkövetése révén létrejövő bűncselekményegység<sup>26</sup> a folytatólagos bűncselekmény, melynek elévülése kapcsán a Csemegi-kódex hatálya alatt uralkodónak volt tekinthető az a felfogás, amely szerint az elévülés egységesen, az utolsó részecselekmény realizálásától számítandó.<sup>27</sup> Emellett ekkoriban is ismert volt olyan nézet, amely szerint az egyes részecselekmények külön-külön évülnek el.<sup>28</sup> Sajátos álláspontot foglalt el Kováts Andor, aki szerint a folytatólagos bűncselekmény elévülése ugyan egységesen az utolsó részecselekményhez igazodik, a folytatólagosság egységébe azonban nem vonhatók be azon részecselekmények, amelyek önmagukban már korábban – a felelősségre vonást megelőzően – elévültek.<sup>29</sup>

<sup>24</sup> Más kérdés, hogy álláspontom szerint *de lege ferenda* ugyanolyan bűncselekmények üzletszerű elkövetésekor mind dogmatikai, mind jogpolitikai szempontból az egységkénti minősítés lenne a helyeselhető. Ugyanez áll a szabálysértési értékre elkövetett azon részecselekményekre is, melyek az üzletszerűség mint felminősítő körülmény folytán minősülnek bűncselekménnyek. Ehhez részletesebben lásd AMBRUS ISTVÁN: *A törvényi egységről*. In: KIRÁLY MIKLÓS – VARGA ISTVÁN (szerk.): *A XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Díjnyertes Dolgozatai*. I. kötet. Budapest, 2011. 237–240. p.

<sup>25</sup> NAGY 2010, 182. p.

<sup>26</sup> Abban az egészen kivételes esetben állapítható meg a folytatólagos bűncselekmény *kísérlete* egy cselekmény elkövetésekor, ha az elkövető már az elsőnek tervezett részecselekmény kapcsán lelepleződik, de a további részecselekményekre vonatkozó elhatározása bizonyítható.

<sup>27</sup> Így FINKEY 1895, 90. p.

<sup>28</sup> Heil Fausztin 1909-ből származó álláspontját ismerteti KOVÁTS ANDOR: *A büntetőjogi elévülés dogmatikája*. Szeged, 1922. 134. p.

<sup>29</sup> KOVÁTS 1922, 131–132. p.

2.3. A Btá.<sup>30</sup> és az 1961. évi Btk. hatálya alatt a bírói gyakorlat azt a felfogást értékesítette, amely szerint a folytatólagos bűncselekmény részselekményei külön-külön évülnek el.<sup>31</sup> A korabeli judikátúra ezen álláspontját arra a körülményre alapította, hogy a folytatólagosság nem a törvény erejénél fogva, hanem szokásjogi alapon érvényesül, amiből az következik, hogy amennyiben egyes részselekmények már az ítélet meghozatala előtt önmagukban elévültek, a bíróság nem lehet jogosult arra, hogy a törvény szerint már nem üldözhető cselekményeket is a büntetendő magatartások körébe vonja.<sup>32</sup> Ezzel ellentétes nézetem szerint a folytatólagosság egységes elévülésének az elve volt a helyes álláspont már akkor is, amikor az nem törvényi, hanem bírói egységként érvényesült. Az elévülés jogintézménye létének jogpolitikai indoka ugyanis többek között az időmúlás tényében és abból folyóan azon körülményben keresendő, hogy a büntetés célja a bűncselekmény elkövetését követő viszonylag hosszabb idő eltelte után már nem vagy csak alig érhető el.<sup>33</sup> Ez a szempont azonban a folytatólagos bűncselekmény esetében – annak természetéből fakadóan – nem érvényesülhet, mivel az önmagában egyébként már feledésbe menő részselekményt további újabb(ak) követ(ik), így az időmúlás hatásairól ilyenkor aligha lehet beszélni: nem feltételezhető például, hogy az elkövető a társadalom hasznos tagjává vált volna, hiszen a bűnelkövetéssel nyilvánvalóan nem hagyott fel.

2.4. Miután ezen egységi forma kifejezett törvényi szabályozást nyert, a Legfelsőbb Bíróság 31. számú Büntető Kollégiumi véleményében (volt BK 85.) azon helyes elvi alapra helyezkedett, amely szerint a folytatólagos bűncselekmény részselekményeinek büntethetősége önállóan nem évülhet el, hanem az elévülés egységesen az utolsó részselekményhez igazodik.<sup>34</sup> A folytatólagos bűncselekmény tehát jelenleg a törvény kifejezett intenciója nyomán nem bűnhalmazatnak, hanem *egyetlen bűncselekménynek* minősül, így annak egyes részselekményei az elévülés szempontjából sem bírhatnak önálló léttel, hanem csupán az egész folytatólagos bűncselekmény alkotórészeiként értékelhetők.

A bírói gyakorlattal egyezően foglalt állást egyébként Tokaji Géza,<sup>35</sup> ellentétesen Békés, aki szerint „a folytatólagosság egységébe külön-külön is bűncselekményt megvalósító magatartások olvadnak, s ezek jogi sorsa – az elévülés szempontjából – nem tehető függővé egymástól.”<sup>36</sup> E felfogásnak abban ugyan igaza van, hogy folytatólagosság csak külön-külön is bűncselekményként értékelhető cselekményekből jöhet létre,<sup>37</sup> a folytatólagos bűncselekmény azonban végeredményben mégiscsak egyetlen deliktum, ezért bűncselekmény-egységi voltának minden vonatkozásban – így az elévülés kapcsán is – megfelelően érvényesülnie kell.

<sup>30</sup> A büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény

<sup>31</sup> Így a Budapesti Fővárosi Bíróság Bf. XXIII. 3353/1968. sz. eseti döntése, illetve a Legfelsőbb Bíróság Büntető és Katonai Kollégiuma tanácselnöki értekezletének 3/1970. sz. állásfoglalása.

<sup>32</sup> A kérdéshez részletesebben lásd HOMOKI ISTVÁN: *Elévülhet-e részenként a folytatólagos bűncselekmény?* Magyar Jog 1977/4. 325–330. p.

<sup>33</sup> NAGY 2010, 181. p.

<sup>34</sup> Legújabbban ugyanígy BH 2010. 208. III.

<sup>35</sup> TOKAJI GÉZA: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, 1984. 299. p.

<sup>36</sup> BÉKÉS 1980, 294. p.

<sup>37</sup> A közelmúltban a 87. számú Büntető Kollégiumi véleményében ezt felismerve adta fel korábban huzamosabb ideig érvényesülő, alapvetően tévesnek tekinthető azon álláspontját a Legfelsőbb Bíróság, amely szerint folytatólagos bűncselekmény nemcsak bűncselekményként, hanem önmagukban csupán szabálysértésként minősülő részselekményekből is létrejöhet. Vö. a már nem irányadó, a Bírósági Határozatokban 2002. évi 210. számon közzétett eseti döntéssel.



Szintén alátámaszthatja a folytatólagos bűncselekménynél az elévülés egységességet, ha nevezett egységi kategóriát kapcsolatba hozzuk a *befejezett és a bevégezetti stádium szétválásának* tanával. Megokolt lenne ugyanis olyan álláspont kialakítása, amely szerint a folytatólagos bűncselekmény a második részselekmény megkísérlésével befejezetté válik,<sup>38</sup> bevégezetté azonban csak az utolsó részselekmény realizálásakor. Eszerint a folytatólagos bűncselekmény egy sajátos „határozatlan bevégeztségű” bűncselekmény-egységi kategóriaként írható körül, mivel a legelsőt követően valamennyi részselekmény magában hordozza a jogi tárgy elleni támadás megszűnését. E felfogás elismerése azzal a kézenfekvő előnnyel járna, hogy ebben az esetben a folytatólagos bűncselekmény elévülése – a tartós és állapot-bűncselekmények mintájára – nem vitatottan a bevégeztség szakaszához, tehát az utolsó részselekményhez kötődne.<sup>39</sup>

2.5. A BKv 87. 3. pontjában foglalkozott a Legfelsőbb Bíróság az érték-egybefoglalás révén létrejött törvényi egység elévülésével. Ennek kapcsán kimondta, hogy „kizárólag olyan szabálysértések kerülhetnek szóba, amelyeknek – mint szabálysértéseknek – a büntethetősége elévülés folytán nem szűnt meg.” Az LB tehát az érték-egybefoglalás alá eső szabálysértések kapcsán is alkalmazhatónak tekinti a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (Sztv.) 11. § (1) bekezdésében foglalt azon rendelkezést, amely alapján a szabálysértés büntethetősége a cselekmény elkövetésétől számított hat hónap alatt elévül. Ezzel azonban saját azon álláspontjával kerül ellentmondásba, amely szerint az érték-egybefoglalás útján létrejött bűncselekmény törvényi egység. Ha ugyanis ez igaz, akkor a részselekményeket nem a bíróság ítélete egyesíti, hanem a törvény ereje, ezért – feltéve, hogy az elkövetési összérték a szabálysértési értékhatárt meghaladja – a részselekmények már az elkövetés időpontjától bűncselekményként és nem szabálysértések módjára viselkednek. A bíróság tehát nem konstituálja, hanem csupán deklarálja a törvényi egységet, amelyre ezért már létrejöttétől a bűncselekmény büntethetőségének elévülésével kapcsolatos szabályok vonatkoznak.<sup>40</sup> Szintén szempont lehet az érték-egybefoglalásnál az egységes elévülés elvének elfogadása mellett, hogy a büntethetőséget megszüntető oknak az időmúlással együtt járó hatásai – az újonnan elkövetett cselekmény(ek)re tekintettel – itt sem érvényesülhetnek.

2.6. Összegzésként tehát az állapítható meg, hogy a több részselekményből létrejövő bűncselekmény-egységként értékelhető deliktumok (képezzenek akár természetes, akár törvényi egységet) büntethetőségének elévülése egységesen, az utolsó részselekmény kifejtésétől veheti kezdetét. Kiemelést igényel, hogy nem tehető különbség az egységi kategóriák között aszerint, hogy azok önmagukban bűncselekményként, avagy csupán szabálysértésként értékelhető részselekményekből állnak: így az elévülés egységességének helyes elve ugyanúgy vonatkozik például az érték-egybefoglalásra, mint az egység többi esetre.

<sup>38</sup> Amennyiben a folytatólagos bűncselekmény bármely (akár az első) részselekménye befejezetté válik, ez kihat az egész bűncselekmény minősítésére, ebből pedig logikusan az következik, hogy a második részselekménynek elegendő a kísérlet szakaszáig eljutnia ahhoz, hogy maga a törvényi egység befejezettként minősüljön. Az a sajátos eset figyelhető meg tehát, hogy ami a második részselekmény szempontjából (önmagában szemlélve) még csak kísérletként minősülne, az magát a folytatólagos deliktumegységet már befejezetté teszi. Vö. BH 1993.72.

<sup>39</sup> NAGY 2010, 206. p.

<sup>40</sup> AMBRUS 2010, 278. p.

### 3. A bűncselekményi egység elbírálása

3.1. A bűncselekményi egység büntetőeljárásbeli elbírálása kapcsán mindenekelőtt le-  
szögezendő, hogy a több részcselekményből álló egységi formák tényleges egységkénti  
minősítésére csakis abban az esetben kerülhet sor, ha valamennyi részcselekmény miatt  
*ugyanazon eljárásban* kerül sor a felelősségre vonásra.<sup>41</sup> Ez a követelmény egyebek  
mellett a Btk. 12. § (1) bekezdéséből is következik: ha bűnhalmazatról is csak akkor be-  
szélhetünk, amikor az elkövető több bűncselekményét egy eljárásban bírálják el, annál  
inkább vonatkoznia kell e tételnek az egyetlen bűncselekmény miatti elítélésre.

3.2. A 6/2009. számú Büntető Jogegységi Határozat<sup>42</sup> az ingadozó bírói gyakorlat-  
nak kívánt helyes iránymutatást adni azzal, hogy meghatározta a bűncselekményi egy-  
ség elbírálásával kapcsolatos elveket. Így egyértelművé tette, hogy ha a vád tárgyává  
tett bűncselekmény-egységet a bíróság jogerősen elbírálta, e határozata a bűncselek-  
mény valamennyi részcselekménye viszonylatában *res iudicatát* képez, éspedig akkor  
is, ha a bűncselekményi egységnek voltak olyan részcselekményei, amelyeket a vád  
nem tartalmazott. E körülmény folytán a *többszöri eljárás tilalma* gátat szab a vádeme-  
lésnek az olyan részcselekmény miatt, amely a már elbírált bűncselekmény egységébe  
tartozik ugyan, de nem képezte a jogerős határozatban megállapított tényállás részét. Ha  
tehát csak a jogerős döntést követően derül fény az egyébként a bűncselekményi egy-  
ségbe tartozó valamely részcselekményre, emiatt újabb (rendes) eljárás nem folytatható  
le. Ilyenkor legfeljebb *perújításnak* mint rendkívüli jogorvoslatnak lehet helye, amelyre  
azonban csak bizonyos feltételek fennállása esetén kerülhet sor, például akkor, ha az  
utóbb ismertté vált részcselekmények folytán lényegesen súlyosabb büntetést kellene  
kiszabni az elkövetőre.<sup>43</sup>

3.3. A BJE helyes elveitől eltérő álláspontot foglalt el korábban Viszokay az érték-  
egybefoglalás kapcsán. Kifejezetten e törvényi egységi kategória kapcsán ugyanis meg-  
engedhetőnek találta az egyes cselekmények „szétparcellázását,” így szerinte, ha egyes  
szabálysértések az együttes elbírálásból kimaradtak, azokra nézve újabb – a körülmé-  
nyektől függően – szabálysértési vagy büntetőeljárásnak volt helye.<sup>44</sup> Sajnálatos módon  
a 2.4. pontban írtakból következően napjainkban is feltételezhető, hogy az érték-  
egybefoglalás törvényi egysége vonatkozásában a bírói gyakorlat nemcsak az elévülés  
szempontjából kívánja egymástól elszigetelten kezelni az egyes részcselekményeket,  
hanem azokat eljárási szempontból is külön léttel bíró alkotórészeknek (szabálysérté-  
seknek) tekinti. Ennek folyományaként a jogerős döntést követően ismertté vált részce-  
selekmények nem számíthatóknak ítélt dolognak, így azokat ismételt vád tárgyává lehetne  
tenni (feltéve természetesen, hogy az érték-egybefoglalás elvégzéséhez, s ekként bűn-  
cselekmény megállapíthatóságához elegendő számú szabálysértési értékre elkövetett

<sup>41</sup> Így a szegedi különös részi tankönyv szerint az összefoglalt bűncselekmény egyik iskolapéldája, a több  
emberen elkövetett emberölés megállapításának az is feltétele, hogy az elkövető ölési cselekményeit ugyan-  
abban az eljárásban (egy ügyként) bírálják el. NAGY FERENC – VIDA MIHÁLY – JUHÁSZ ZSUZSANNA: *A sze-  
mély elleni bűncselekmények* (Btk. XII. Fejezet). In: JUHÁSZ ZSUZSANNA et al.: *A magyar büntetőjog különös*  
része. Budapest, 2009. 80. p.

<sup>42</sup> Megjelent: Magyar Közlöny 2010/I. 389–398. p.

<sup>43</sup> A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Bc.) 408. § (1) bek. a) 2. pontja. Vö.  
BKv.33.

<sup>44</sup> VISZOKAY 1983, 113. p.

részcselekmény maradt ki a jogerős határozatból).<sup>45</sup> Ez a megoldás azonban nézetem szerint egyazon dogmatikai kategória, a törvényi egység körébe tartozó egyes jogintézmények eltérő megítélését jelentené, ami indokolatlan, s emellett következetlen ítélkezésre is vezethet.

#### 4. Az ún. eljárásjogi egység esete

4.1. Hazai büntetőeljárás jogunkban az 1962. évi 8. sz. törvényerejű rendelet (a korabeli Be.) 169. § (1) bekezdése alapján honosodott meg azt a rendelkezés, amely alapján az ügyész mellőzhette a vádemelést az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nem volt jelentősége. E szabályozást a jelenleg hatályos Be. is átvette [Be. 220. § (1) bek.]. A büntetőeljárás törvény emellett ugyanilyen jogosultságot biztosít az ügyésznek a nyomozás részbeni mellőzése [Be. 187. § (1) bek.], továbbá a bíróság számára az eljárás megszüntetése körében [Be. 267. § (1) bek. g) pont, illetve 332. § (2) bek.]. E rendelkezések célja az, hogy abban az esetben, amikor a terhelt a jelentős súlyú bűncselekmény mellett jelentéktelen, csekély tárgyi súlyú, a felelősségre vonás és a majdan kiszabott büntetés mértéke szempontjából várhatóan irreleváns deliktumot is elkövetett, az utóbbival kapcsolatos további, feleslegesnek tekinthető munkától és költségtől megkímélje a hatóságokat.<sup>46</sup>

4.2. A fenti rendelkezés vizsgálatánál és értékelésénél mindenekelőtt azt szükséges rögzíteni, hogy annak alkalmazhatóságának előfeltétele, hogy a felelősségre vonás szempontjából jelentős és jelentéktelen bűncselekmény ilyenkor *anyagi jogi szempontból valóságos bűnhalmazatban* álljon.<sup>47</sup> Nem élhet tehát az ügyész, illetve a bíróság a Be. által biztosított ezen jogával, amennyiben az eljárásban felmerült cselekmények valamely természetes vagy törvényi egységi kategória, például a folytatólágosság egységébe tartoznak. Szintén nem alkalmazható e szabály, amennyiben az elkövető cselekménye vagy cselekményei kapcsán látszólagos halmazati viszony állapítható meg. Ilyenkor ugyanis nem arról van szó, hogy a hatóság – diszkrecionális jogkörében eljárva – valamely anyagi jogi szempontból megvalósult bűncselekmény kapcsán processzuális okból, az oportunitásnak helyt adva mellőzi az állam büntetőigényének érvényesítését,<sup>48</sup> hanem arról, hogy a megvalósulni látszó bűncselekmények között jogértelmezés útján olyan kapcsolat mutatható ki, amely alapján a bűncselekménytöbbség csupán látszat, tehát valójában egyetlen bűncselekmény megállapítására kerülhet csak sor.

<sup>45</sup> Így például abban az esetben, ha az elkövető mindösszesen tizenhárom lopási cselekményt realizált, egyenként tízezer forint értékre, melyek közül első ízben tíz részcselekményt tettek a vád tárgyává, három részcselekmény kapcsán erre valamilyen okból nem került sor. Ilyenkor az első vádból kimaradt három részcselekmény vonatkozásában a felfogás szerint ismételt vádemelésnek lenne helye, mivel azok elkövetési összértéke a szabálysértési értékhatárt továbbra is meghaladja, így az érték-egybefoglalás újbóli elvégzése révén a három részcselekmény egy újabb bűncselekménynek lenne tekinthető.

<sup>46</sup> A Be. Indokolása. Részletes indokolás a 220. §-hoz (Forrás: DVD Jogtár)

<sup>47</sup> E követelményre kifejezetten utal KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, 2008. 369. p.

<sup>48</sup> LŐRINCZY GYÖRGY: A nyomozás. In: CSÉKA ERVIN et al.: *A büntetőeljárás jog alapvonalai* I. Szeged, 2006. 366. p.

Amennyiben azonban a büntető anyagi jog szabályai szerint a halmazat megállapítása nem lenne mellőzhető, az ügyész vagy a bíróság még mindig dönthet akként, hogy az anyagi jogilag megvalósult jelentéktelen bűncselekményt a büntetőeljárásból „kiejti”.<sup>49</sup> Így abban az esetben, ha a minősített emberölés tettese e súlyos bűncselekmény mellett például egy kisebb értékű lopást is elkövetett, utóbbi sok esetben valóban nem vagy csak alig befolyásolná a kiszabandó büntetés mértékét. Ezért adott esetben nagyobb társadalmi érdek fűződhet ahhoz, hogy minél hamarabb kerüljön sor az emberölés miatti felelősségre vonásra, mint ahhoz, hogy az elkövetőnek még a jelentéktelen lopási cselekménye is megállapításra kerüljön az élet elleni deliktum mellett.<sup>50</sup>

4.3. Nézetem szerint képviselhető lenne olyan felfogás, amely a büntetőeljárési törvény fenti rendelkezéseinek alkalmazásával megállapított bűncselekményt egység, közelebről (*büntető*)*eljárásjogi egység* elnevezéssel illetné. Ilyenkor ugyanis az eljárásban in concreto csak a jelentősebb bűncselekményt állapítják meg az elkövető terhére, így – az anyagi jogi többség dacára – a halmazati minősítés mellőzése folytán halmazati büntetés rá nézve nem szabható ki, hanem csupán az egységre irányadó jogkövetkezmények kerülhetnek alkalmazásra. Ebben az esetben tehát voltaképpen a büntető eljárásjogi szabály az anyagi jogi (közelebről: jogkövetkezményi) szabályokra is kihatással van, így végeredményben anyagi jogi normaként is funkcionál.<sup>51</sup>

4.4. Az eljárásjogi egység felfogásom szerint a bűncselekményi egység harmadik, elkülönülő kategóriáját képezheti, jogi/dogmatikai természete ugyanis mind a természetes, mind a törvényi egységétől különbözik. A különbségtétel indokát amellett, hogy az eljárásjogi egység jogszabályi megalapozását a büntető eljárásjog, s nem a büntető anyagi jog adja, abban látom, hogy a hagyományos egységkategóriák már in abstracto, a törvény rendelkezése folytán létrejönnek. Az eljárásjogi egység ezzel szemben – feltéve természetesen, hogy ennek törvényben írt feltételei fennállnak, tehát adott elkövetőnél egymással a releváns-irreleváns viszonyában álló bűncselekmények találkoznak – csak in concreto, az ügyész vagy a bíróság adott ügyben hozott döntése nyomán kerülhet megállapításra. Az ítéletbeli végeredmény azonban itt is ugyanaz: egy bűncselekmény miatti elítélés történik, így halmazati büntetés kiszabásának nincs helye.

4.5. Az eljárásjogi egység elismerése – lévén a magyar büntető eljárásjogban évtizedek óta jelenlévő jogintézményről van szó – mindenképpen indokolt, a célszerűség, a büntetőeljárások gyorsításának társadalmi igénye, a költséghatékonyság és a bíróság tárgyalási terheinek lehetőség szerinti csökkentése is e rendelkezések fenntartása mellett

<sup>49</sup> FARKAS ÁKOS: *A büntetőeljárás megindítása. A nyomozás*. In: FARKAS ÁKOS – RÓTH ERIKA: *A büntetőeljárás*. Budapest, 2004. 212. p.

<sup>50</sup> LASSÓ GÁBOR et al.: *A nyomozás*. In: JAKUCS TAMÁS (szerk.): *A büntetőeljárasi törvény magyarázata*. I. kötet. Budapest, 2003. 371. p.

<sup>51</sup> E megoldással analóg módon határozta meg Szomora Zsolt az „eljárásjogi közvetett tettség” esetét, amely felfogása szerint akkor kerülhetett megállapításra, amikor a tettesi alapcselekményt kifejtő személy bűnössége az eljárásban – bizonyítékok hiányában – nem volt megállapítható, s ezért a fogalmilag részesi magatartást tanúsító másik elkövetőt másként, mint közvetett tettesként nem lehetett volna elítélni. Itt is eljárásjogi norma jutott tehát anyagi jogi jelentőséghez. SZOMORA ZSOLT: *A tettségéről*. In: BADÓ ATTILA – BÓKA JÁNOS: *Tudományos Diákköri Szemle*. Szeged, 2003. 112–113. p. A példa kapcsán megjegyezhető, hogy a közvetett tettség kifejezett törvényi szabályozása nyomán *de lege lata* ilyenkor közvetett tettség megállapítására nem kerülhet sor [Vö. Btk. 20. § (2) bek. és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 2009. évi LXXX. törvény 3. §].

szólnak.<sup>52</sup> Ennek ellenére álláspontom szerint nem egy esetben szűkíteni lehetne és kellene az eljárásjogi egység hatókörét, éspedig a látszólagos halmazati esetek bővítése révén: ilyenkor ugyanis az elkövető felelősségének szokásjogi úton történő enyhítésére kerülne sor, ami a büntetőjogban nem tilalmazott. Emellett az anyagi jogi legalitás elvét<sup>53</sup> is jobban szolgálná, amennyiben a halmazat látszólagosságának jobban teret engedő felfogás kerülne értékesítésre: ebben az esetben az in concreto jelentéktelen cselekmény nem például az ügyész vádemelést mellőző határozata, illetve a bíróság részéről az eljárás megszüntetése miatt nem kerülne megállapításra, hanem már anyagi jogilag sem képezne bűncselekményt.

ISTVÁN AMBRUS

## DIE PROZESSUALRECHTLICHE BEZÜGE DER GESETZLICHEN EINHEIT

(Zusammenfassung)

Der Beitrag handelt sich über einer den umstrittensten Fragen dem materiellen Strafrecht, die einer Unterfall den Konkurrenzfragen bildet, über die gesetzliche Einheit.

Als das prozessualrechtliche Bezug der gesetzlichen Einheit, der Autor unterwirft die Verjährung der gesetzlichen Einheit einer Prüfung, was – wegen die Qualifizierung als eine Einheit – nur einheitlich erfolgen kann. Das Wesentliche der Beurteilung als gesetzlicher Einheit ist, daß alle Teilhandlungen nach dem rechtskräftigen Urteil als res iudicata gelten, unabhängig davon, ob sich die Anklage darauf erstreckte.

Der Autor hat auf die relevante Rechtsliteratur und Rechtsprechung durchgehend Rücksicht genommen; und durch die Prüfung, Unterstützung, oder manchmal Gegenargumentierung die davon ergebenden Urteile hat er angestrebt, seinen eigenen Standpunkt auszubilden. Weiters schlägt der Autor de lege ferenda vor, die Kategorie der „prozessualrechtlichen Einheit“ herauszuarbeiten. Die prozessualrechtliche Einheit könnte – im Gegensatz zu den anderen Kategorien der Einheit – nur in concreto, aufgrund behördenlicher Beschluss gebildet werden; deren Folgen könnten aber die selben der natürlichen oder gesetzlichen Einheit sein.

---

<sup>52</sup> NYÍRI SÁNDOR – KÁRPÁTI GYÖRGY: *A vádemelés*. In: HOLÉ KATALIN – KADLÓT ERZSÉBET (szerk. és társszerzők): *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata*. III. kötet. A nyomozás. A vádemelés. Budapest, 2008. 266. p.

<sup>53</sup> Az alapelvhez lásd: NAGY FERENC: *A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről*. Magyar Jog 1995/5. 257–270. p. és NAGY 2010, 46–52. p.



**BALOGH ELEMÉR**

## **Eljárásjogi alapelvek az 1830. évi magyar büntető törvénykönyv-tervezetben**

Megtiszteltetés, ha az ember egykori professzorának ajánlott ünnepi kötetben tanulmányával tiszteleghet. Jelen esetben még óriási öröm is társul hozzá, hiszen a 90. esztendejét betöltő *Cséka Ervin* jó egészségben, legyűrhetetlen vitalitással fogadja barátainak, pályatársainak, kollégáinak köszöntését, s az ünneplők között „lehetni” kivételes alkalom.

Álljon itt legelőször is egy rövid, személyes bevezető. A büntető eljárásjogot Cséka Ervin professzor úrtól hallgattuk. Azt már a történeti jogi tárgyakból megtanultuk, hogy a perjog részletekbe menő, naprakész ismerete minden jogász elemi felkészültségének szerves része. A perjog a jog igazi élete, fő helyszíne pedig a bírósági tárgyalás. A régmúlt évszázadok kiemelkedő remekjogászaik jellemzően perjogászok voltak, és csak lassan alakult ki a doktriner jogi kultúra talaján az a katedratudomány, mely a praxistól gyakran elszakadva a jogot mint elméletet szemléli. Természetesnek is tekinthetjük ezt, hiszen a büntetőjog, főleg annak általános, anyagi jogi része a legáltalánosabb, lényegében filozófiai jellegű kérdéseket tárgyal.

A büntetőjog kivált alkalmas elvont, társadalompszichológiai és más egyéb teóriák megjelenítésére, de ugyanígy a legközelebből érinti az ember konkrét személyét, életét, emberi méltóságát. Tudták ezt eleink is, ezért tartották kiemelkedően fontosnak, hogy a büntetőeljárás szabályait részletekbe menően szabályozzák. A polgári eljárásjog és más, inkább az egyén dologi jogi viszonyait érintő területeket szabályozó processzusok jobbra közvetve érintik csak az ember személyiségét. A büntetőjogban egészen más a helyzet: itt a lehető legközelebbi a kapcsolat az állami beavatkozás az egyéni autonómiába, „húsba vágó” kérdésekről kell döntenet, ezért nem túlzás azt állítani, hogy a büntetőeljárásban a jogászi szakma „személyzete” (bíró – ügyész – ügyvéd) nemcsak írásos és szóbeli tényeivel, hanem egész egyéniségével is részt vesz. A jogászi egyéniség jelentősége talán itt mutatkozik meg legélesebben: egy büntetőítéletet kimondó bírónak teljes szakmai és emberi hitelével is jelen kell lennie az eljárásban, és persze magában az ítéletben is. A büntetőeljárásban a jogásznak még a megjelenésével is kifejezésre kell juttatnia a társadalom erkölcsi felfogását és jogi elvárásait, a szabadságában alkotmányosan korlátozott terheltséggel szemben kifogástalan módon kell emberségében megsemmélyesítenie a számonkérő államot. A büntetőjogásznak tehát szakmailag maximálisan felkészültnek, fellépésében határozottnak és bizonyos eleganciát sugárzóknak kell lennie. Cséka Ervint ilyen embernek ismertem meg.

A büntetőeljárás elvi kérdéseivel kapcsolatban a korai magyar tervezetek igen sokatmondóak. Mivel normaszövegnek készültek, ezért természetesen nem spekulatív jellegűek, de a jogalkotó álláspontját megjelenítő bizottsági vélekedések szövegének vizs-

gálata jó eligazítást jelent a kutatónak. A 19. század első felének jogi-politikai közgondolkodásáról beszédes képet ad a Pesti Hírlap, melynek fontos cikkei érintették az egykorú büntetőeljárás számos kérdését.<sup>1</sup> Ezt megelőzően a magyar diéta számára készült tervezetekből olvasható ki leginkább adekvát módon az a jogpolitikai felfogás, amelyből kihüvelyezhetők a büntető eljárásjog alapelvi jelentőségű jogintézményei. Természetesen nem arra kell gondolnunk, hogy elvi tételek tisztán dogmatikai alapon, részletesen kibontott formában jelennek meg, inkább arról van szó, hogy a kodifikátorok az eljárás lépcsőfokain végighaladva egy-egy ponton mintegy megálltak, és az elvi jelentőségűnek felismert kérdéseknél elidőztek, olyan megfogalmazásokat alkalmazva, amelyek világosan mutatják a probléma exponálását.

A korai magyar büntetőjogi törvénytervezetek leginkább szembeötlő szerkesztési sajátossága, hogy – követve az egykorú osztrák-német jog megoldását – egy törvényben tárgyalja az alaki és az anyagi jogot, de mindig elsőként az eljárási szabályokat. Ez a törvényszerkesztési gyakorlat azt a bevallott célt szolgálta, hogy a jogszabályokat ténylegesen használó bíróságok, vagyis a törvénykezés, a hatalom reprezentánsai számára nyújtson pontos, szakszerű iránymutatást. A korai büntetőtörvények, a rendi abszolutizmus államának e kiemelkedően fontos rendfenntartó jogi instrumentumai nem a társadalom (amúgy is jobbra írástudatlan) kriminogén tagjai számára íródtak, hanem az ellenük lefolytatott eljárások „játékszabályait” rögzítették. A törvények a bírák számára készültek; a bírónak, az inkvizitórius eljárás urának pedig mindenekelőtt részletekbe menő eljárási szabályok ismeretére volt szüksége, kevésbé anyagi jogi ismeretekre.<sup>2</sup> A bírónak a törvényhez, sőt annak betűjéhez való kötése a felvilágosodás korának jellemző büntetőjogi paradigmája volt.<sup>3</sup>

Eljárásjogi alapelvekről a kifejezés modern dogmatikai értelmében beszélni persze 1830-ban még képtelenség. Mindössze arról van szó, hogy a tervezet szövegéből megpróbálom kiemelni és mértéktartó értelmezéssel ellátni azokat az elemeket, amelyek bizonyos általános vagy általánosítható tartalmat hordoznak.

Az operátum alaki jogi részének struktúrája pontosan leképezi egy fiktív eljárás teljes keresztmetszetét. Mivel önálló általános részi kérdésekkel foglalkozó fejezet nincs, ezért a teljes anyagon végig kell haladni, hogy a címben vállalt, általánosabb tartalmat, jogalkotói szándékot kifejező szövegelemeket „kimazsolázhassuk” és kiértékelhessük.

<sup>1</sup> Cf. BATÓ SZILVIA: *A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*. Szeged, 2010.

<sup>2</sup> Cf. BÓNIS GYÖRGY: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Angyal Szeminárium kiadványai 26. Budapest, 1934. 7–8. p.

<sup>3</sup> A nevezetes II. József-féle törvény 13. paragrafusa ezt az elvet szó szerint kimondja: „Köteles a főbíráló bíró ennek a törvénynek betű szerént való tellyesítésére, a’ mennyire abban a vétekre a büntetésnek nagysága és neme szorosan, és nyilván meg vagyon határozva: nem szabad néki kemény számadás alatt a törvényt rendelti büntetést vagy meg-gyengíteni, vagy meg-súlyosítani.” (Az idézet a *Josephina* egykorú magyar fordításából való: Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről. Budán, a Királyi Akadémia betűivel, MDCCCLXXXVIII. Hasonmás kiadás, Budapest, 2009.)



## A nyomozás

A tervezet koncepciója világosan az inkvizitórius rendszer talaján áll. A bűncselekmények üldözésének feladatát a hatóság feladatává teszi, de ennek egyik „kiágazásaként” hangsúlyt fektet az állam polgárainak együttműködésére is.

Az 1830. évi operatum kidolgozóinak háttérszempontjait valamelyest bővebben megvilágítják azok a szövegelemek, amelyeket a normának szánt paragrafusok elé illesztettek. Nem tudni, hogy a tervezet törvénné válását követően mi lett volna a sorsa ezeknek a gondolatoknak, a jogtörténész mindenestre szinte önálló kútfőként kezelheti. Forrásértékük azokban az esetekben kiemelkedő, amikor valami lényegesen többet mond, mint a megvilágosítás alapjául szolgáló szakaszok maguk.

A büntető eljárás első szakaszában, a nyomozás és a letartóztatás periódusában a leginkább szembeötlő elvi tétel a gonosztevők elleni küzdelemben a *feljelentési kötelezettség*. A tervezet a törvénytisztelő polgár (*bonus civis*) elemi köteleességeként kezeli ezt a kérdést: „A jó polgár kötelessége abban áll, hogy a felismert bűncselekményt feljebbvalójának jelentse, ám ez a kötelezettség nem olyan szigorú, hogy elhanyagolása feltétlenül büntetendő lenne; ha ugyanis így volna, az abszolút kötelmet jelentene a bevádolásra különbség nélkül minden esetben, ami nagyon kedvezőtlen lenne, és csaknem veszélyes is, aminek a magánembert nem kell kitenni.”<sup>4</sup> A gondolat végét sajnos a tervezet megfogalmazói nem fejtették ki, így nem tudjuk meg, miféle veszélyektől akarták megóvni az amúgy jogkövető honpolgárt – föltehető, hogy a rokonok körében kézenfekvő együttérzést akarták honorálni, és az inkvizitórius rendszert közismert módon erősen jellemző feljelentési, besúgási hajlandóságot is mérsékelni szerették volna.

A jogalkotó szemlélatomást nagy hangsúlyt helyezett a bűnüldöző hatóságok feladataira. Mindenekelőtt a törvényhatóságok tisztviselőit terhelte a feljelentési, sőt a nyomozási kötelezettség: „A helyi előjáróknak viszont kötelessége felfedni és feletteseiknek jelenteni a bűncselekményeket és azok elkövetőit, majd a rendelkezésre álló gyanújelek alapján törvényes módon a nyomozást lefolytatni; ha [...] szükséges, házkutatást is tarthatnak, amelynek végrehajtása nemesekkel és honoráciorokkal szemben is megengedett.”<sup>5</sup> A bűncselekmények felkutatásának kötelezettsége tehát a törvényhatóságok tisztviselőinek hivatali kötelezettsége (*ex officio*), akik a hagyományoknak megfelelően igen széleskörű jogosítványokkal rendelkeztek. A házkutatásokkal kapcsolatban azonban az operátum megjegyzi, hogy nemesek és honáciorokkal szemben arra csak előzetes értesítés után kerülhet sor. A nemesek, és a velük több tekintetben egy féle elbírálás alá eső „értelmiségiek” a *Tripartutum* híres *primae nonus*-garantálta kiváltság birtokában megmaradhattak.

<sup>4</sup> „*Officio boni cuiusvis civis congruit quidem, ut is cognitum sibi delictum superioritati deferat, non videtur tamen obligatio haec ita rigide exigi posse, ut neglectus semper pro poenali habeatur, absoluta quippe necessitas accusandi in promiscuis casibus imposita, gravissimis incommodis, imo etiam periculis conjuncta est, quibus privatus civis exponi non debet;*” BALOGH ELEMÉR: *Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert*. Berlin, 2010. 148. p. (Az operátum teljes, eredeti – latin – szövegét tartalmazza e kiadvány, melyből a vonatkozó idézetek származnak.)

<sup>5</sup> „[...] *obligatio itaque delicta, eorumque auctores detegendi, ad magistratus publicos, et locorum superioritates restringenda videbatur, qui praehabitis indicibus, inquisitionem quibusvis legalibus modis prosequi tenebuntur, imo, si circumstantiae occultationem delinquentis, aut corporis delicti arguerent, etiam domorum visitationes suscipere poterunt, quas impedire neque nobilibus, aliisque honoratioribus, eatenus officiose requirendis, impune licebit.*” BALOGH 2010, ibidem.

Nagyon óvatos formában, de némi történelmi jóindulatot megelőlegezve felfedezhető az „ártatlanság véelme” a letartóztatás stádiumában. Az eljárás egészét még persze sokkal inkább a *Schuldprinzip* jellemzi, de észre kell vennünk a haladottabb kor viszonyait valószínűleg visszatükröző, óvatos törvényhozói intenciókat. A közismerten durva eljárási körülmények alapos ismeretében fogalmazták meg, hogy a vádlottakkal szemben büntetés-jellegű szankciókat nem lehet alkalmazni: „Senkit sem lehet elítélni, még kevésbé büntetéssel sújtani, mielőtt bíróságon kellően ki nem hallgatták.”<sup>6</sup> A kodifikátorok tehát súlyt helyeztek arra, hogy már az eljárás során ügyelni illenék arra, hogy a vádlottal szemben úgy járjanak el, hogy ne tűnjék fel már jóelőre bűnösként. Persze, itt még nem a jogerős ítélet az az eljárásjogi stádium, ameddig a hatóságoktól ezt a jóhiszemű hozzáállást elvárták volna, hiszen csupán addig mentek el, hogy legalább rendes bírósági tárgyalás keretében hallgassák ki a vádlottat. De tudjuk jól, ez is igen nagy szó volt. A „szelíd tortúra” alkalmazása idején korszakos jelentőségű lett volna egy ilyen tartalmú törvényszöveg életbe léptetése. A kínvallatást ugyan már a 18. század végén törvény törölte el, a szokásjogi beidegződések azonban ettől még nagyon lassan változtak.

A bűnösség véelmének doktrínájával való szakításra utal az a megállapítás is, amely a beismerő vallomáshoz fűzött jogkövetkezmények radikális átértékeléséről tanúskodik. A bizonyítékok királynőjeként (*regina probationum*) emlegetett vádlotti beismerés kicsikarása az *Inquisitionsprozess* legfőbb törekvése volt. Oly fontosnak tekintették, hogy elérése végett a kínvallatás részletesen szabályozott eljárási intézményének széleskörű alkalmazására került sor. Itt azonban ezt olvassuk: „a bűncselekmény elkövetését tagadó vádlottak esetén e körülményt ártatlanságuk bizonyítékának kell tekinteni.” Ez bizony az igazi fordulat jele volt, hiszen az igazság kiderítését az eljárás legfőbb céljaként jelölték meg: „Az első az igazság vizsgálata, a második a bíróság meggyőződése a bíróságon kívül tett vallomások valóságáról, a harmadik teljesíteni a bíróság eredendő kötelezettségét, amely azt kívánja, hogy a vádlott ellen és ártatlansága mellett hasonló gondossággal folytassanak vizsgálatot, az eljárás végéig lehetőséget adva a vádló bizonyítékainak elerőtlenítésére.”

Persze, messze volt még jogrendünk a liberális jogállam egyenlőség-eszméjének elfogadásától. Bár az előbbieket nem tagadja, valóságtartalmát jócskán elerőtlenítették azok a gyorsan hozzájuk fűzött megállapítások, amelyek a nemesi kiváltságok védelmét szolgálták. Amennyire lehetségesnek ítélték, a *Rendszeres Bizottság* igyekezett felfogását tárgyasítva megokolni. Rögzítették egyfelől a nemeseket hagyományosan megillető eljárási kedvezményeket, így például a bűntársakkal vagy tanúkkal való szembesítésre csak közbenső ítélettel lehet őket kényszeríteni, de ennek elrendelhetőségére nézve a bizottság a törvényszékeknek szabad kezét adott volna. A nemesekre nézve kiváltságolt eljárásjogi helyzet alól ismert kivételként említik az 1625:13. törvénycikket,<sup>7</sup> mely több korábbi törvényhely és a feltehető (mert Werbőczy is rögzítette) országos szokás szerint a nyilvános gonosztetten rajtakapott nemesi jogállású elkövetőkkel szemben felmentést adott a nemesi szabadságok érvényesítése alól. Ha ellentmondásos is tehát a helyzet, az

<sup>6</sup> „§. I. Nullus judicari, tanto minus puniri potest, antequam in judicio debite audiat.” BALOGH 2010, ibidem, Art. V.

<sup>7</sup> E törvény megerősítette az 1608:2. tc. rendelkezését, amely a nádornak, a bánnak és a kassai generális kapitánynak jogot adott a rablók elfogására és rövid úton való megbüntetésére. Szintén megerősítette az 1618:66. tc. rendelkezéseit, amelyek az ispánok és alispánok köteleességévé tette a gonosztévők elleni negyed-évenkénti „hajtóvadászatot,” amelyet egyébként először az 1548:50. tc. rendelt el.

V. cikkelyhez („A bírósági kihallgatásról”) fűzött megjegyzések a törvény előtti egyenlőség gondolatának a vádlottakra vonatkoztatásával e törekvés határozottságáról árulkodnak: „a bűncselekmények felderítése során, amely a kihallgatáson és a szembesítésen alapul, különösen pedig az igazság kiderítésében, a vádlottak között – nemes vagy nem nemes megkülönböztetésében – az eljárás feltételeinek megállapításakor különbség ne legyen. Az V. cikkely normaszövegébe az ártatlansággal kapcsolatban kifejtett gondolatoknak már csak óvatosabb megfogalmazása került, miszerint amennyiben a vádlott az ellene felhozott bűncselekményeket tagadja, különös gonddal kell vizsgálni az ártatlanságának bizonyítására előadottakat.”<sup>8</sup>

### A bizonyítás

A bizonyítékok kérdésének a jogalkotók önálló, részletesen indokolt cikkelyt szenteltek. Mivel az elvi kérdésekre adott válaszok a legtöbb tekintetben az osztrák-német jogi mintákat követték, ezért célszerű itt is az értékelést ennek szem előtt tartásával elvégezni. A „kályha” eszerint a kötött bizonyítás rendszere, amelyben a törvény maga definiálja a szóba jöhető bizonyítási eszközöket, azok értékrendjét és egymáshoz való viszonyuk legfőbb szempontjait (*gesetzliche Beweistheorie*).<sup>9</sup> A jogfogalmak nyelvi kifejeződései is híven tükrözik ezt a szemléletet: nem egyszerűen bizonyítékokról, hanem törvényes bizonyítékokról (*probatio legitima*) olvasunk. A kodifikátori instrukciók között szerepel, hogy a bizonyítékok fajtái és fokozatai világosak, köztudottak kell, hogy legyenek, hogy ezáltal a bíró kellő iránymutatást kapjon. Mi sem természetesebb, mint hogy a bizonyítékoknak taxatív felsorolását adja a törvény, melyek: a törvényes beismerő vallomás (*legitima confessio*), a tanúk (*testes*), a bűntárgy (*corpus delicti*), írásos dokumentumok (*literalia instrumenta*), valamint az alapos gyanújelek (*fundata indicia*).

A bizonyítás rendszere tehát annyiban kötött, hogy nem bármiféle, hanem kizárólag az elősorolt bizonyítási eszközökkel élhet a bíró. Ez persze nem jelent valódi béklyókat, hiszen a racionálisan szóba jöhető bizonyítási eszközök mindegyike szerepel a felsorolásban. A progresszió vagy a maradiság kérdése az alkalmazásuk, mérlegelhetőségük vonatkozásában tűnik elő. Első helyen tehát a törvényes beismerő vallomás áll, primátusának azonban feltételei vannak. Konjunktív feltételeket sorol a törvény: csak akkor hibátlan a vallomás, ha önkéntes, teljes, megalapozott és a bírósági tárgyaláson hangzik el. A beismerő vallomás feltételeinek aprólékos szabályozása önmagában nem jelentett semmiféle előrelépést, hiszen az a felvilágosodás korának, és az azt megelőző korszaknak is részletesen taglalt intézménye volt. Haladás viszont, leginkább az illuminátorok munkásságának betudhatóan, hogy a jogalkotó explicit módon kifejezésre juttatja az erőszakmentesség követelményét (az önkéntesség feltételébe rejtve): a beismerő vallo-

<sup>8</sup> „§. 2. *Insimulatus licet extrajudicialiter auditis, judiciali quoque examini jubjiciendus, et in casibus, in quibus objectum sibi crimen se patrasse negat, specialiteratenus examinandus est, quid ad comprobendam suam innocentiam adducere valeat, ut in adferendae exculpationis realitatem peraeque investigari, et veracitas illius cognosci queat.*” BALOGH 2010, ibidem.

<sup>9</sup> Az egykorú német büntetőeljárás bizonyítás-tanáról részletesen írt MITTERMAIER, C. J. A.: *Die Lehre vom Beweise im deutschen Strafprozesse nach der Fortbildung durch Gerichtsgebrauch und deutsche Gesetzbücher in Vergleichung mit den Ansichten des englischen und französischen Strafverfahrens*. Darmstadt, 1834. [Nachdruck 1970.]

más akkor önkéntes, ha mindenféle meggyőzéstől, kegyelmi ígéretektől, a büntetés elengedésétől, különösen pedig fenyegetéstől és veréstől mentesen teszik le. Különösen a fenyegetés és a verés emlegetése sokatmondó: nem nehéz felismerni e kifejezések mögött azt a korabeli gyakorlatot, melynek tiltása elárulja, hogy a törvényhozónak volt mit tiltani...

Kivételt jelent a siketnémának tolmács útján tett vallomása, amelynek rangját a *Bizottság* még félbizonyítéknak<sup>10</sup> sem fogadta el.<sup>11</sup> A *Bizottság* hosszasan elidőzött e csökkent érzékelési képességű (ma így mondjuk: fogyatékkal élő) embertársaink vallomásainak büntetőjogi természetéről. Úgy vélekedtek, hogy a siketnéma gondolatai és észlelései is felfoghatók és megérthetők, közlését azonban nem szavak által, hanem a közös fogalmak használatával lehet felismerhetővé tenni. Amikor pedig élet, szabadság és más bűncselekményi következmény forog kockán, pusztán jelek alapján, amelyek eltérő értelmezéseket is megengednek, valamint a tolmács szakértelmére támaszkodni – büntetni nem szabad, hiszen legalábbis kétséges, hogy a tolmács átlátja-e tökéletesen a vallomás értelmét.

Természetes, hogy a tanúk jelentették az esetek túlnyomó többségében a releváns bizonyítékok meghatározó részét, ezért súlyt helyeztek a tanúkkal szembeni feltételek aprólékos meghatározására. A *Bizottság* szerint alkalmazatlanok a tanúzásra a serdületlenek, akik 16. életévüket még nem töltötték be. A szokás hatásaként értékelhető, egy-szersmind a vádlott javára szóló vallomások lehetőségét biztosítandó, úgy ítélték meg, hogy „méltányosságból az ártatlanoknak kedvezve, ha a cselekményről képességeiket meg nem haladó módon a vádlottra nézve kedvezően tudnak szólni, a *Bizottság* meghallgatandónak ítéli őket.” Szembeötlő ehelyütt is, hogy a javaslat kidolgozói kifejezetten azokat a tanúvallomásokat említik 16 év alatt is kivethetőeknek, amelyekről a vádlottra nézve kedvező információk várhatók. Tanúskodási képtelenséget fogalmaztak meg azokra nézve, akiktől ezt bírói ítélet vonta meg (becsületvesztettek, hamisan esküdők), akik az ügyben érdekeltek, akik a vádlottal súlyosan ellenséges viszonyban állnak, akik bosszúból tettek feljelentést, akiket felbéreltek vagy megfenyegettek, végül akik a tanúvallomás megtételére a vádlott javára vagy ellenében szövetkeztek. Mindeme személyekről tehát maga törvény állapította volna meg, hogy tőlük az igazság kimondása nem várható. A *Bizottság* hozzátette még, hogy a büntársakat sem lenne szabad kihallgatni tanúként, hiszen ők önös érdekből a saját álláspontjukat igyekeznek elfogadtatni, s a felelősséget nyilván másra akarják hárítani. Mindazonáltal az eljáró bíróságra kell bízni az ilyen helyzetekben való döntést, mert ha a bizonyítás előmozdítását az ő kihallgatásuk mégis inkább szolgálja, a körülmények mérlegelésével kell e kérdésben dönteni. Szinte magától értetődik, hogy a bírák sem tehetnek az általuk tárgyalt ügyben tanúvallomást – vagy ha a helyzet mégis ezt kívánná, úgy le kell tenniük a bíraskodást.

A kizárt tanúk sorában rendszerüen vetődik fel a kérdés: mi a teendő a hagyományosan kizáró oknak számító rendi különbségek esetén? E tárgyban már az 1729. évi 26. törvénycikk<sup>12</sup> megállapította, hogy bűnügyben nemtelen és szolgálta nemes ellen szabály

<sup>10</sup> A koraiújkorai osztrák-német büntető eljárásjog a bizonyítékok súly szerinti értékelését oly aprólékosan kidolgozta, hogy az egész bizonyítékok mellett (mint a két hibátlan tanú vagy a beismerő vallomás) a félbizonyítékok egész sorát is felállította. Cf. SCHMIDT, EBERHARD: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. 3. Aufl. Göttingen, 1983.

<sup>11</sup> „§. 5. *Confessiones surdomutorum nec semiplenam probam constituunt.*” BALOGH 2010, ibidem.

<sup>12</sup> A nevezett cikkely szerint „[...] gyakran megtörténik, hogy a kereset alá vont tényről vagy dologról ok-szerűen egyedül a paraszt embereknek lehet tudomásuk (ha például valami ezeknek és nem másnak jelenlétében történt, s arról bármi módon csak nekik s nem másoknak lehet határozott tudomásuk); [...] Ezért [...] bűn-

szerint nem tanúskodhat, hacsak a tettet másként bizonyítani nem lehet. A *Bizottság* itt e törvényhely tartalmát továbbfejlesztve a kivételt tette főszabállyá; azt javasolta, hogy sem a családi kötelékek, sem az alávetettség vagy a szolgai állapot alapján a tanúskodásból senkit ne lehessen kizárni. Ha tehát az efféle, pusztán a jogállásukban fogyatékos tanúkkal szemben egyéb, törvényes akadály nem áll fenn, egyéb tanúk hiányának esetében kívül is, a tanúvallomást tőlük ki lehet venni. Megállapíthatjuk, hogy a törvény előtti egyenlőség felé tett fontos lépés megtételét javasolta a *Bizottság*.

Hasonló kérdésre kellett választ találni az egyházi személyek vonatkozásában, már-mint arra nézve, hogy őket széleskörű kiváltságok övezték a tanúvallomásra kötelezhetőség dolgában. Itt azonban a bátorság mintha elfogyott volna: „Ha a cselekmény tényeit másképpen is meg lehet állapítani, úgy az adott esetre nézve ellentéteket hordozó következményekre tekintettel a *Rendszeres Bizottság* úgy ítéli meg, hogy a régi törvényes gyakorlatot kell folytatni.”

A lehetséges tanúk körének teljességét igyekezett a javaslat az eljárásba bevonni, ezért a tanúk lakóhelyén is lehetővé kívánták tenni vallomásaik kivételét, mégpedig két főbb esetben: betegségük vagy a törvényszéktől mért távoli lakóhelyük esetén. Ekkor vallomásaikat bírósági kiküldött vette volna fel, amelyeket bírónak kell hitelesíteni, a hitelesítés helyére pedig a tanú által felismert elkövetőt is elő kell állítani. Ezt talán a szembesítés egyik, bíróságon kívül foganatosított eseteként értékelhetjük.

A bizonyítás egy további kiemelkedően fontos eleme volt a *corpus delicti* ügye. A *Bizottság* meghatározása szerint a büntárgy lényege abban áll, hogy ez az a tárgy, ami-ben a bűncselekmény mintegy megtestesül, vagy ami által a bűncselekményt elkövették, és a tanúvallomások is bizonyítékként való figyelembe vételüket erősítik – ezért, ha a büntárgy nincs meg, azt meg kell találni, „mert a lényeges körülményekkel való ellentmondás magát a bűncselekményt vagy elkövetőjét teszi bizonytalanná.”<sup>13</sup> A büntárgy fontossága ismét régi eleme a büntető pereknek, de esetünkben azért kap hangsúlyt felkutatásának fontossága, mert hiánya inkább a vádlott ártatlansága mellett szólhat – ez így, szó szerint ehelyütt nincs kimondva, de mivel állandóan az igazság kiderítését hangsúlyozza az operátum, ezért juthatunk erre a következtetésre. A bűncselekmény megtörténtéről és az elkövető kilétéről való megbizonyosodás a legfontosabb kérdésnek számított, ezért a *Bizottság* megállapította, hogy a vádlott saját ártatlanságának bizonyítására a közvádló tanúit is felhasználhatja.

A német jog hatásaként a kötött bizonyítás rendszerében nagy súllyal szerepeltek az ún. gyanújelek (*indicia*). Jelenlétük, használatuk a magyar praxisban feltehető, de arra a dogmatikai kimunkáltságra, amelynek keretében az *Inquisitionsprozess* értékelte, nálunk sosem jutott.<sup>14</sup> A kodifikátorokat bizonyos fokú tanácstalanság jellemezte, amikor erről kellett állást foglalniuk. Azt a véleményt alakították ki, hogy ha a bűncselekmény

---

vádi ügyekben csak az esetben, mikor az igazság nem másképpen, mint vagy egyedül nem nemesek, vagy ezeknek nemesekkel együttesen tett tanúskodásával deríthető ki; [...] nem nemes személyek is (de jó hírnevűek s törvényesen megkívánt korúak) a nemes emberek ellen, valamint azok mellett is, a törvényben megírt alakban leteendő eskü mellett, tanúkul alkalmazhatók legyenek.”

<sup>13</sup> A büntárgyról szóló teljes bizottsági megállapítás: „*Cum corpus delicti constituat objectum in quo, vel per quod delictum commissum est, suapte patet fassiones testium, ut pro probantibus habeantur, cum levato corpore delicti convenire debere, earum enim in essentialibus circumstantiis disconvenientia, delictum ejusque auctorem incertum reddit.*” BALOGH 2010, ibidem.

<sup>14</sup> Cf. RÜPING, HINRICH: *Grundriß der Strafrechtsgeschichte* (Schriftenreihe der Juristischen Schulung. Heft 83) München, 1991. A gyanújelek bizonyításban betöltött szerepéről egy ritkán idézett forrás: WEISMANTEL, JOHANN JUSTIN: *Diff. de condemnatione facinorosorum ex indicis*. Erfurt, 1791.

megtörténte tökéletesen bizonyított, úgy a vádlott javára szóló gyanújelek nem értékelhetők az ártatlansága mellett. Ha azonban a vallomások és egyéb, a bűnösséget erősítő bizonyítékok nem állnak rendelkezésre, a vádlott javára írható gyanújelek viszont igen, akkor az így fennálló kétségek mellett enyhébb büntetés kiszabásának van helye.

Feltétlenül említést érdemel egy jellemzően középkori eredetű bizonyítási eszköz, a tisztítóeskü (*juramentum purgatorium*) kérdése. A felvetés kapcsán szükséges állásfoglalás nem mentes bizonyos drámaiságtól; mivel az elaborátum készítőinek világos törekvése volt a vádlott ártatlansága mellett felhozható eljárási garanciák lehetőség szerinti kimunkálása, itt kísértést érezhettek ennek az idejétmúlt intézménynek a legitimálására. A bizottsági felfogás bár elutasította a tisztítóeskü alkalmazhatóságát, de nem racionális és elvi alapon, hanem azzal az indokolással, hogy noha az az ártatlanság bizonyítására szolgál, ám az esküszegéstől való állandó félelem miatt mégsem alkalmas eszköz az ellenkező bizonyítékok megcáfolására.<sup>15</sup> Ez a hozzáállás az egész *deputatio* munkamódszerére nagyon jellemzőnek mondható: a nyilvánvalóan progresszív elveket általában nem nyílt, újszerűségét felvállaló megokolással terjesztették elő, hanem bizonyos ravaszsággal, burkolt érveléssel. Mondhatnánk: nem is lett volna ez olyan nagy baj, ha célt érnek, és a tervezetből törvény válik...

---

<sup>15</sup> „*Juramentum purgatorium in causis criminalibus, reo ad probandam innocentiam, propter metum perjurii, nunquam deferendum esse, eo quoque motivo censuit deputatio, quod is absque sufficientibus ad convincendum probis onere actionis gravari alioquin non possit.*” BALOGH 2010, ibidem.

## ELEMÉR BALOGH

PROZESSRECHTLICHE PRINZIPIEN  
IM UNGARISCHEN STRAFGESETZBUCHENTWURF VON 1830

## (Zusammenfassung)

Der Anfang des 19. Jahrhunderts, d.h. die napoleonische Zeit, war gar nicht geeignet, kodifikatorische Arbeiten im damaligen ungarischen Königreich durchzuführen. Das Landesgebiet galt zwar größtenteils nicht als Kriegszone, der ungarische Reichstag (*országgyűlés*), der von Anfang an das Recht hatte, Gesetze zusammen mit dem König erlassen zu können, funktionierte nicht – der König hatte nämlich dessen Herbeirufen vernachlässigt. Erst in den Jahren 1825–1827 wurde diese ständische Sammlung herbeigerufen, und hieß danach als erster Reformreichstag. Die Abgeordneten hatten da ein kurzes Gesetz über die Einsetzung eines Gesetzgebungsausschusses verabschiedet. Dieser hatte den Auftrag, für den nächsten Reichstag die kodifikatorischen *elaborata* eines früheren Ausschusses zu überprüfen und zu verbessern, um neue Gesetze schaffen zu können. Ein Ergebnis dieser Initiativen wurde ein Strafgesetzentwurf, der zur Jahreswende 1829/1830 verfertigt worden war. Der Entwurf stand aus zwei Teilen, davon der erste behandelte das Verfahrensrecht.

*Investigatio, probatio.* Der Entwurf steht massiv auf den Grundprinzipien des Inquisitionsprozesses. Davon versteht sich von selbst etwa die Anzeigepflicht des loyalen Staatsbürgers (*bonus civis*). Die Kodifikatoren wurden im allgemeinen vom Schuldprinzip geführt, hatten aber trotzdem formuliert: "*Nullus judicari, tanto minus puniri potest, antequam in judicio debite audiat.*" Der Angeklagte hätte also gar keine Sanktion auferlegt werden können, so wurde selbstverständlich jegliche Art der Tortur ausgeschlossen, bis vom Gericht nicht verurteilt ist. Die Unschuldvermutung ist zwar noch nicht ausgesprochen, dem Staat wird trotzdem kategorisch verboten, dem Angeschuldigten ein effektives Übel, eine strafrechtliche Sanktion (abgesehen natürlich von der *captura* und vom Strafverfahren selbst) zu verursachen. Die Verfasser standen unter dem Einfluss des österreichisch-deutschen Rechtsdenkens, wobei die herrschende Doktrin im Rahmen der gesetzlichen Beweistheorie zu formulieren war.

*Indicia.* Die Kommission war der Meinung, dass im Falle eines erwiesenen Verbrechens zugunsten den Angeschuldigten keine Indizien bewertet werden können. Die Regeln und die Ansichtspunkten des Indizienbeweises lag scheinbar sehr weit vom Denken der Kodifikatoren – das ist aber kein Wunder, weil sowohl in der damaligen ungarischen Theorie wie auch in der Gerichtspraxis diese Beweisart völlig fehlte.

*Juramentum purgatorium.* Dieses Rechtsinstitut war ein charakteristisches Element, nämlich im Sinne, dass die Kodifikatoren noch stark in der Vergangenheit lebten, sie hatten jedoch auf sich genommen, progressiv zu sein. Der Reinigungseid wurde also zwar abgelehnt, nicht aber durch rationalen Argumenten, sondern mit der Erklärung, dass diese Beweisform deswegen nicht geeignet ist, weil die Furcht vor Meineid deren Effektivität sehr belastet. All dies bezieht sich auch auf den ganzen Gesetzesvorschlag: Auch progressive Rechtsinstitute wurden viel zu vorsichtig formuliert, sie wurden endlich also am Altar der Effektivität geopfert.





BÁRD KÁROLY

## Történelmi igazságtétel – Ötven évvel az Eichmann per után

### *1. A „történelmi” per fogalma és a történelmi perek kapcsán felvetődő jogi és nem jogi kérdések*

1960. május 23-án Ben Gurion miniszterelnök a Knesszetben bejelentette, hogy a náci főbűnös, *Adolf Eichmann* Izrael területén van és rövidesen bíróság előtt felel tetteiért. A tárgyalás 1961. április 11-én kezdődött és a kommentátorok szerint *Gagarin* űrrepülése mellett az *Eichmann* per állt a nemzetközi közvélemény érdeklődésének középpontjában. A jeruzsálemi körzeti bíróság által kiszabott halálbüntetést 1962. május 31-én hajtották végre, *Eichmann* földi maradványait nemzetközi vizeken a Földközi-tengerbe szórták, hogy sírhegye vagy a felségvíz országa, ne szolgálhasson zarándokhelyként.

A per ötvenedik évfordulóján érdemes – a nemzetközi büntetőjogban bekövetkezett változások tükrében – ismét elemzés alá venni a jeruzsálemi bíróság eljárását, ítéletét és általában a „történelmi perek” anatómiáját. A dolgozatban számba veszem az *Eichmann* perben, illetve az annak kapcsán felmerült jogfilozófiai, jogdogmatikai kérdéseket és röviden vázoló, hogy ezekre milyen választ ad, milyen megoldást nyújt mai állapotában a nemzetközi büntetőjog.

Előrebocsátom, a „történelmi per” kifejezést sajátos értelemben használom. Hagyományosan a történelmi perek körébe azokat a bírósági tárgyalásokat és ítéleteket szokták vonni, amelyeket történészek, írók részletesen tárgyaltak, és amelyek ismeretében tisztább képet kapunk egy korszakról, annak társadalmáról vagy szellemi világáról. Ilyen a sokak által elemzett *Szókratész* vagy *Jean d’Arc* per, a *Dreyfus* vagy nálunk a tiszaezlári per, *Giordano Bruno* és *Galilei*, a salemi boszorkányok vagy *John T. Scotes*, az 1925-ben zajlott „majom per” vádlottjának pere. A „történelmi perek”, illetve bírósági döntések közé szokás sorolni azokat is, amelyek jelentős változást idéztek elő egy nemzet, egy kontinens vagy akár a nemzetek közösségének életében. Ilyen az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának a *Brown v. Board of Education* ügyben hozott döntése, amelyben kimondta azon állami törvények alkotmányellenességét, amelyek alapján külön iskolákat hoztak létre a fekete és a fehér tanulóknak. Történelmi per a náci főbűnösök ellen folytatott nürnbergi per. Az ott ismerte-

tett dokumentumok a történetírást is szolgálták, mert, ahogy *Thane Rosenbaum* írja: „az ítélet számít, de számít az emlékezet is.” Márpedig a per a fiatal korosztálynak bemutatta, hogy „mi történt, hogyan történt és azt is, hogy miképp válaszolt a világ „a náci gonosztetreire.”<sup>1</sup> Kétségtelen, hogy ebben az értelemben az *Eichmann* per is „történelmi per.” Jelenlét mértékben alakította a zsidóság viszonyulását történelmének legsúlyosabb katasztrófájához, „kollektív terápiás funkciót teljesített”: hatására a holocaust rejtélyes, fájdalmas traumából intézményesített nemzeti emlékké alakult, és az izraeli identitás lényeges elemévé lett.<sup>2</sup> Kommentátorok szerint a per komoly változást hozott a pszichiátria és a pszichológia tudományában és gyakorlatában is.<sup>3</sup> *Hannah Arendt* tudósításai, illetve *Eichmann Jeruzsálemben* címmel megjelent könyve újraindította a vitát a totalitarizmus és a gonosz természetéről.<sup>4</sup>

A dolgozatban azonban „történelmi perek” alatt olyan pereket értek, amelyeket a legsúlyosabb, államilag kitervelt vagy támogatott, tömegesen elkövetett és a nemzetközi közösséget is támadó bűntettek miatt folytatnak, azokkal szemben, akik e bűntettekért elsődleges felelősséggel tartoznak. A történelmi perekben elbírált bűntettek – a népiértés vagy az emberiség elleni bűntettek – nemzetközi jellegük okán szerepelnek azon bűncselekmények között, amelyekre a római diplomáciai konferencia döntésével 1998-ban életre hívott Nemzetközi Büntetőbíróság (a továbbiakban: NBB)<sup>5</sup> hatásköre kiterjed. De az ilyen bűntettek elbírálására jogosultak a NBB Statútumának (a továbbiakban: Statútum vagy NBB Statútum) elfogadását követően felállított hibrid vagy nemzetközi jellegű bírói testületek is. Ilyen például a kosovói háborús és etnikai bűntettek ügyében eljáró bíróság, vagy a Kelet-Timorban az

<sup>1</sup> ROSENBAUM, THANE: *Essay: The Romance of Nuremberg and the Tease of Moral Justice*. Cardozo Law Review 2006/2, 1734. p.

<sup>2</sup> SEGEV, TOM: *Die zwei Gesichter des Eichmann Prozesses*. [www.nahost-politik.de/israel/eichmann.htm](http://www.nahost-politik.de/israel/eichmann.htm)

<sup>3</sup> STERN, JUDITH: *The Eichmann Trial and its Influence on Psychiatry and Psychology*. Theoretical Inquiries in Law 2000/7, 393–428. p.

<sup>4</sup> ARENDT, HANNAH: *Eichmann Jeruzsálemben*, Budapest, 2001. Az *Arendt* bírálók közül egyesek azt vetik a filozófus szemére, hogy egyszerűen félreértelmezte a tényeket, amikor pusztá fogaskerékként ábrázolta *Eichmann* a náci gépezetben, a gonoszt pedig banálisnak, triviálisnak tüntette fel. Ld. CASSESE, ANTONIO – BACH, GABRIEL: *Eichmann: Is Evil so Banal?* Journal of International Criminal Justice 2009/7, 645–652. p. Mások szerint *Arendt* a „gonosz” téves felfogásából indult ki, abból, hogy a „gonosz” nem lehet „nagy”. Kétségtelen, hogy a könyv alcíme is tükrözi *Arendt* felfogását: a gonosz jelentéktelen, hétköznapi, nincs benne semmi nagyság, és *Eichmann* valóban középszerű, örülten normális kisemberként jelenik meg a könyvben. *Arendt*re nyilván hatott, ahogy tanítómestere *Karl Jaspers* értékelte a náci bűnösöket. *Jaspers*, egy 1946 októberében *Arendt*nek írt levelében bírálja *Arendt*et, amiért azt írta, hogy, a náci rémtettek nem foghatók fel „bűntettekként”. „Nem értek egyet nézetével – írja –, mert az olyan bűn, amely meghaladja a büntetőjogi bűnösséget önkéntelenül „nagyságként” – sátni nagyságként tűnik fel. Márpedig ez egyáltalán nem helytálló a náciakra, akárcsak az a beállítás, amely *Hitler*et „démoniként” tünteti fel. Szerintem ezeket a dolgokat totális banalitásokban, prózai trivialisukban kell látni, mert ez jellemzi ezeket igazán. Baktériumok előidézhettek járványokat, amelyek egész népeket elpusztítanak, de attól még nem lesznek mások csak baktériumok.” KOHLER, LOTTE – SANER, HANS (szerk.): *Hannah Arendt Karl Jaspers Correspondence 1926–1969*. New York-San Diego-London, 1992. 62. p. E felfogással szembe megy *Heller Ágnes*, aki szerint „az az *Eichmann*, aki a jeruzsálemi bíróság előtt állt, nem ugyanaz az *Eichmann*, aki, mikor eljött az ideje, éleselméjűen, kitarotán, ravaszul és ötlelesen hajtotta végre a magyar zsidók deportálását. (...) Már nem rettegetek tőle, már nem vonzott senkit. (...) A legtöbb gonosz ember banálissá válik, mielőtt ereje oda. Ebből azonban nem következik, hogy a Gonosz banális.” HELLER ÁGNES: *Általános etika*. Budapest, 1994. 212–213. p.

<sup>5</sup> *Rome Statute of the International Criminal Court* (A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma – továbbiakban: NBB Statútum). UN Treaty Series vol. 2187, no. 38544. Magyarország még nem hirdette ki a dokumentumot.

ún. súlyos bünteteket (háborús büntettek, emberiesség elleni büntettek, népirtás, az 1999. január 1. és október 25. között elkövetett gyilkosság, nemi erőszak és kínzás) tárgyaló két nemzetközi és egy kelet-timori bíróból álló tanács. Természetesen a nemzeti bíróságok sincsenek elzárva az említett nemzetközi büntettek elbírálásától. Sőt, a Római Statútum a nemzeti bíróságoknak ad elsődleges joghatóságot: a preambulum hangsúlyozza, hogy a NBB joghatósága kiegészítő jellegű. Ennek megfelelően a NBB akkor „fogadja be” az ügyet, ha a joghatósággal rendelkező állam nem hajlandó vagy nem képes eljárni.<sup>6</sup>

A második világháború utáni fejlődés eredményeképpen a „történelmi perekben” ítélező bíróságokat – erről később részletesen szólok – számos feladat ellátásával bízták meg. Ma elvárják tőlük, hogy teljesítsék a megtorlás funkcióját, a bűnösök megbüntetését, a jóvátételt, hogy segítsék az áldozatokat abban, hogy visszanyerjék méltóságukat. Elvárják azt is, hogy e perek hozzájáruljanak a társadalmi átalakuláshoz és a megbékéléshez, valamint hogy a múlt eseményeit rögzítsék a jelen és a jövő nemzedékeinek okulására. Az *Eichmann* per ebben az értelemben a „történelmi perek” „előfutára, illetve lényeges lépcsője az említett fejlődésnek.”<sup>7</sup>

Az *Eichmann* per kapcsán számos – a tudományt és a gyakorlatot egyaránt foglalkoztató – jogi kérdés vetődik fel. E kérdések zöme már a nürnbergi perekkel összefüggésben felmerült. Nem véletlen, hogy *Hannah Arendt* is részletesen kitér az *Eichmann* perről írt, már említett könyvében a nürnbergi perek felvetette jogfilozófiai, jogelméleti kérdésekre. Az első, az alapvető kérdés, hogy kezelhetők-e egyáltalán a jog eszközeivel az államilag szponzorált, végrehajtott mézszárlások, illetve, hogy van-e egyáltalán bármiféle hozadéka a tömeggyilkosok perbe fogásának.

A nürnbergi per kapcsán is felvetődött a joghatóság problémája: kit illet a büntető hatalom, kinek van joga büntetni? Nürnbergben ez úgy merült fel, hogy a háborúban győztes államoknak van-e felhatalmazásuk a nemzetközi jog alapján a vesztesek felett ítélező törvényszék felállítására,<sup>8</sup> illetve, hogy eljárhat-e egyáltalán egy nemzetközi bíróság a náci bűnösök felett, vagy ez a jog azokat az államokat illeti meg, amelyek területén a bűncselekményt elkövették, esetleg az ún. passzív személyi elv alapján azokat az államokat, amelyeknek polgárai voltak az áldozatok.

Az *Eichmann* perben a joghatóság kérdése egyrészt úgy merült fel, hogy ítélezhet-e Izrael, azaz egy olyan állam, amely a szörnyűségek idején nem létezett és amely sem a területi elv, sem a passzív személyi elv alapján – ha azt az állampolgárságra korlátozzuk – nem került kapcsolatba a rémtettekkel. Másrészt, éppen fordítva, mint Nürnbergben, a kérdés úgy vetődött fel, hogy a per idején a nemzetközi jogban már elismert emberiesség elleni büntettek elbírálhatók-e egyetlen állam által, vagy pedig, mivel e büntettek a nemzetek közössége

<sup>6</sup> NBB Statútum 17. cikk 1.a.

<sup>7</sup> ROUSSO, HENRY: *Thoughts on a Historic Trial. Dossier d'histoire du temps présent presented by ROUSSO, HENRY – THÉOPHILAKIS, FABIEN*, 2011/6, 10–11. p.

[www.archive.org/stream/EichmannNoOrdinaryDefendant/Eichmann\\_no\\_ordinary\\_defendant\\_hrousoo\\_and\\_théofilakis#page/n0/mode/1up](http://www.archive.org/stream/EichmannNoOrdinaryDefendant/Eichmann_no_ordinary_defendant_hrousoo_and_théofilakis#page/n0/mode/1up).

<sup>8</sup> LIPPMAN, MATTHEW: *Crimes against Humanity*. Boston College Third World Law Journal 1997/spring, 238. p.

ellen irányulnak, mindenképp nemzetközi bíróság elé utalandók. E dilemma elvezet az univerzális joghatóság elvéhez.

A történelmi perek sajátosságának kérdése ugyancsak felvetődött már a nürnbergi perek kapcsán, ám ezt részletesen az *Eichmann* per idején, illetve azt követően tárgyalták az elemzők. Az első kérdés az, hogy a történelmi perek hivatottak-e más feladatot is ellátni, mint az „átlagperek”, amelyekben „pusztán” azt kell tisztázni, hogy a vádlott egy, a jogban pontosan körülírt tényállást megvalósított-e vagy sem, terheli-e személyes felelősség a büntett elkövetésért. Így például többen vallják, hogy a történelmi perekben módot kell adni az áldozatoknak illetve azon csoport képviselőinek, amelyhez az áldozatok tartoztak, hogy narratívájukat előadhassák.

Ugyancsak kérdés, hogy a történelmi pereket ugyanolyan szabályok szerint kell-e lefolytatni, mint a „köztörvényes” bűncselekmények miatt indított eljárásokat. Kell-e szigorúan ragaszkodni a *nullum crimen* elvéhez vagy a történelmi perekben a természetjog diktálta elvek követendők? Kell-e tisztelnünk a személyes felelősség elvét vagy a büntettek kollektív jellegére figyelemmel az elv lazítható?

A dolgozatban ezeket a kérdéseket taglalom és bemutatom, hogy a nemzetközi büntetőjog mai állapotában milyen válaszokat ad e kérdésekre. A NBB Statútumát veszem alapul a kérdés megválaszolásához, de figyelemmel leszek, ahol szükséges a nemzeti jogokra illetve más nemzetközi bíróságok joggyakorlatára is.

## 2. A „történelmi perek” szükségessége és sajátosságai

Kezelhetők-e egyáltalán a jog eszközeivel az államilag kitervelt és végrehajtott legszörnyűbb jogtalanságok? Szükségesek-e „*Systemkriminalität*” vagy „*Regierungskriminalität*” körébe tartozó büntettek megtorlására a perek? A nürnbergi törvényszék felállítását megelőzően *Sztálin* felvetette 50.000 német vezető és hivatalnok sommás kivégzését és kezdetben sem *Churchill*nek, sem *Rooseveltn*ek nem voltak ezzel szemben aggályai.<sup>9</sup>

*Tom Segev* az *Eichmann* per kapcsán azt írja, hogy a Mossad ügynökök akár meg is ölhették volna *Eichmann*t.<sup>10</sup> A tárgyalást megelőzően is volt olyan vélemény, hogy nincs szükség a perre. Ez nyilván arra vezethető vissza, amit *Arendt* a háborút követően *Jaspers*nek írt egyik levelében rezignáltan megállapított: a tömeges, nagy kiterjedésű, államilag kitervelt és végrehajtott mézszárlások egyszerűen szétfeszítik a jogintézmények kereteit. Az ilyen tettekre nincs megfelelő szigorú büntetés. Ahogy írja: „természetesen felakaszthatjuk *Göringet*, de ez teljesen inadekvát. Az államilag végrehajtott mézszárlások nem hasonlíthatók össze az előre kitervelt gyilkossággal.”<sup>11</sup>

<sup>9</sup> TURLEY, JONATHAN: *Transformative Justice and the Ethos of Nuremberg*. Loyola of Los Angeles Law Review 2000/1, 661. p.

<sup>10</sup> SEGEV: *Die zwei Gesichter des Eichmann Prozesses*.

<sup>11</sup> KOHLER – SAHNER 1992, 54. p.

Ugyanezt fogalmazza meg *Eichmann* bünei kapcsán *Gershom Sholem* rövid írásában, amelyben azon elmélkedik, hogy mi lehet a hatása annak, hogy a per *Eichmann* felakasztásával végződött. Ezt írja: „az emberi társadalom törvényei alapján nem lehet kellőképpen megbüntetni *Eichmann*t tetteiért.”<sup>12</sup>

A főbűnösök sommás kivégzése közvetlenül a háborút követően talán lehetett volna alternatívája a nürnbergi pereknek, de feltételezem: 1961-ben a nemzetközi emberi jog és a nemzetközi humanitárius jog alapján mindenkit megilletett az a jog, hogy büntetőjogi felelősségéről bíróság ítélkezze, olyan perben, amelyben a védekezéshez szükséges biztosítékok érvényesülnek.<sup>13</sup>

Az *Eichmann* per kapcsán is felvetődött az a kérdés, hogy egyáltalán mire való a per. Egy „átlag” büntetőeljárásban a válasz egyszerű: a vád alá helyezett személy terhére rótt tények helytállóságának megvizsgálása, az egyéni felelősség, bűnösség eldöntése és a büntetés kirovása, ahogy a büntetőjogászok fogalmazzak: a büntető igény érvényesítése. Ez olyanra egyértelmű, hogy a magyar Alkotmánybíróság az Országgyűlés második igazságtételi kísérlete kapcsán, amely az eljárás lefolytatását, de a büntetés kiszabásának törvényi kizárását helyezte kilátásba a már elévült bűncselekmények esetében, ki is mondta: „visszaélés lenne az állam büntető hatalmával, ha a büntetőeljárás szükségképpen jogkorlátozó eszközrendszerét a büntetőjogi felelősségre vonás célja nélkül alkalmaznák. Amennyiben a büntetőeljárás ténylegesen létező büntető igény hiányában is folytatható lenne, úgy a formailag még oly törvényesnek látszó eljárás (...) is alkotmányellenessé válik, mert az Alkotmányban rögzített más, fontos alapjogok korlátozásának sem alkotmányos, sem büntető anyagi jogi célja és értelme nincs.”<sup>14</sup>

Márpedig az *Eichmann* perről tájékoztató *Die Zeit* tudósítója szerint a per nem *Eichmann*ról szól, ahogy írja: „Ez a per *Eichmann* nélkül is lefolytatható lett volna.”<sup>15</sup> Állítólag *Ben Gurion*t sem érdekelte *Eichmann* személye, hanem csak maga a per, *Tom Segev* szerint azt mondta: „Nem a büntetés a lényeges, hanem az a tény, hogy a perre sor kerül, és pedig itt Jeruzsálemben.”<sup>16</sup>

Ami a *Die Zeit* tudósítóját vagy *Ben Gurion*t az idézett kijelentésekre ösztönözhette, az nyilván az a felismerés vagy meggyőződés – erre utaltam már korábban –, hogy a „történelmi perek” nem, illetve nem kizárólag arra vannak mint a „köztörvényes bűntettek” miatt

<sup>12</sup> SCHOLEM, GERSHOM: *On Sentencing Eichmann to Death*. Újra nyomtatva In: *Journal of International Criminal Justice*, 2006/9, 859. p.

<sup>13</sup> Az 1949. évi genfi konvenció kifejezetten említi a súlyos jogsértések között a védett személyek (hadifoglyok) azon jogától való megfosztását, hogy szabályos és pártatlan eljárás alapján ítéljenek felettük (hadifogoly Egyezmény 130. cikk). Az *Eichmann* per idején a genfi konvenció alkalmazhatóságának feltétele – nevezetesen a fegyveres konfliktus – persze nem állt fenn, ugyanakkor az 1948-ban született Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 10. cikke mindenki számára biztosította a bírósági eljáráshoz való jogot. Igaz a Nyilatkozat nem lévén nemzetközi szerződés és mivel nem a nemzetközi szokásjogot foglalta össze 1948-ban, kötelező erővel nem bírt.

<sup>14</sup> 42/1993 (VI. 30.) AB határozat.

<sup>15</sup> „Dieser Prozess, so scheint es, hätte auch ohne Eichmann geführt werden können.” Idézi: GADINGER, CAROLIN: *Der Eichmann-Prozess im Spiegel der bundesdeutschen Presse. Ein Vergleich der Berichterstattung der Frankfurter Allgemeinen Zeitung und der ZEIT*, München, 2008. 8. p.

<sup>16</sup> SEGEV: *Die zwei Gesichter des Eichmann Prozesses*.

folytatott perek. *Mirjan Damaska*, a Yale Law School professzora a nemzetközi bíróságokra vonatkoztatva írja, de megállapításai minden „történelmi perre,” illetve minden, a legsúlyosabb nemzetközi bűntettek elkövetői felett ítélkező bíróságra igazak: a nemzeti bíróságok által is megvalósítandó funkciók – így a megtorlás, az általános elrettentés, generális prevenció, az elkövető ártalmatlanná tétele vagy rehabilitációja – mellett a nemzetközi bíróságok célul tűzik, hogy a történelmi eseményekről hiteles beszámolót készítsenek, fórumot adjanak ahhoz, hogy a sok-sok áldozat hangot adjon sérelmeinek. Az ilyen perekben célul tűzik, hogy propagálják az emberi jogok sérthetetlenségét, hogy ítéleteikkel hozzájáruljanak a képlekeny és a bíróságok gyakorlata által is alakított nemzetközi jog fejlődéséhez. E gigantikus feladatot azonban csak annak az árán teljesíthetik a bíróságok – véli *Damaska* – hogy egyik cél sem valósul meg tökéletesen, vagy ha a sok cél közül valamelyik tökéletesen teljesül, akkor ez szükségképpen a többi funkció kárára megy.<sup>17</sup>

Az *Eichmann* pert ért bírálatok között is szerepelt, hogy a bizonyítási eljárás valójában nem vagy nem kizárólag *Eichmannról* szólt, hanem arra adott módot, hogy bemutassa a holocaustot, annak teljes szörnyűségét. *Arendt* megjegyzi, hogy a tanúk legtöbbje Lengyelországból és Litvániából származott, olyan országokból, „amelyekért nem *Eichmann* volt a felelős, ahol – írja – hatalmi jogosítványai a nullával voltak egyenlők.”<sup>18</sup>

*Lipstadt* közelmúltban megjelent munkájából megtudjuk, hogy az *Eichmann* per előkészítése során is ütköztek az álláspontok arról, hogy mi legyen a per tárgya. *Lipstadt* szerint a bizonyítási anyagot összegyűjtésével megbízott hivatal a sztenderd eljárásnak megfelelően csak azokról az eseményekről, akciókról gyűjtött anyagot, amelyekkel *Eichmann* közvetlenül kapcsolatba volt hozható. A tanúként meghallgatók személyek közé is csak azokat vették fel, akik személyesen találkoztak *Eichmannal*. Ezzel szemben állt *Rachel Auerbach* a Yad Vashem munkatársának álláspontja, amelyet *Hausner* is magáévá tett. *Auerbach*-ot a bizonyítási anyag összeállításánál az a cél vezérelte, hogy a per teljes képet adjon az európai zsidóság kiirtásáról és annak egyedülálló természetét bemutassa.<sup>19</sup> *Arendt* könyvében több helyütt érzékelteti fenntartásait *Hausner* felfogásával szemben, utalva arra, a büntető perben a vádló feladata az, hogy vádlott terhére rótt cselekményeket bizonyítsa, nem pedig az, hogy egy korszakról képet fessen.<sup>20</sup>

Ma is érzünk kísértést arra, hogy a jogot és az igazságszolgáltatást a történetírásra, és ez által az emlékezet ébren tartására is használjuk. A holocaust tagadását tiltó büntetőjogi rendelkezések ezt a funkciót is szolgálják, de vannak törvények, amelyeket kifejezetten azzal a céllal hoznak, hogy egy-egy történelmi eseményről, korszakról megemlékezzenek és arról ítéletet mondjanak. Az ún. *lois mémorielles*<sup>21</sup> emlékeztetik a nemzetet és a nemzetek közösségét a múltban elkövetett bűnökre, a rabszolga-kereskedésre, vagy az örmény népirtásra.

<sup>17</sup> DAMASKA, MIRJAN: *What is the Point of International Criminal Justice?* Chicago-Kent Law Review 2008, 330-335. p.

<sup>18</sup> ARENDT 2001, 250. p.

<sup>19</sup> LIPSTADT, DEBORAH E.: *The Eichmann Trial*. New York, 2011. 52–53. p.

<sup>20</sup> ARENDT 2001, 250. p.; 299. p.

<sup>21</sup> Franciaországra ld. ERRERA, ROGER: *Old and New Laws on Historical Injustices and Genocide/Memory, History and the Law in Contemporary France* című előadását, amelyet 2007. május 24-én tartott a Stanford Egyetemen. [rogererrera.fr/memoire/docs/Histoire\\_et\\_memoire\\_Stanford.pdf](http://rogererrera.fr/memoire/docs/Histoire_et_memoire_Stanford.pdf).

Arra is érzünk késztetést, hogy a bírósági eljárásokat történelem-írássra használjuk. Kétségtelen, hogy a büntető tárgyalás távolról sem ideális terepe a történelmi tények rögzítésének és értékelésének. *Tzvetan Todorov* a jugoszláviai *ad-hoc* törvényszék egykori főügyészét, *Louise Arbourt* bírálva, aki szerint az igazságszolgáltatás feladata, hogy rögzítse azt, ami történt és az igazság fóruma legyen, erre figyelmeztet: az „igazságnak – írja – legalább két jelentése van.” A ténybeli igazság a kijelentéseink és az azok tárgya közti megfelelést jelenti. A ténybeli igazsághoz a tények gyűjtésével és azáltal jutunk el, hogy választ adunk olyan kérdésekre, mint „ki, mikor, hol, hogyan és mennyit”. De létezik az az igazság, amelyhez „értelmezés útján jutunk, és amely az események valós jelentésére, az emberi történelemben betöltött helyükre és arra vonatkozik, hogy az adott esemény milyen hatással van a jelenkori generációra és milyen hatással lesz a jövő nemzedékére.”<sup>22</sup>

Az igazságszolgáltatás a tények megállapítására alkalmas, de az események jelentésének megfajlására nem. A büntető perben fekete-fehér válaszokat kell adni: „igen/nem, bűnös/ártatlan, miközben a történelmi igazság valahol a kettő között helyezkedik el.”<sup>23</sup> *Todorov* szerint a bíróságokat túlterheljük, mert olyan funkciók teljesítésére kényszerítjük őket, amelyek túlmennek alapvető feladatukon. Azt várjuk el tőlük, hogy ne csak a vádlott büntetőjogi felelősségéről döntsenek, hanem azt is, hogy neveljék a közösséget, mutassák meg, hogy mi a gonosz és mi a jó. Holott ez a politikusok dolga lenne, ők viszont ezt ma már nem teszik meg. Elvárjuk, hogy a bíróságok történelmi igazságokat fogalmazzanak meg a történészek helyett, akiket *Todorov* szerint manapság ez nem érdekel. A történészek nem tárnak fel igazságot vagy értékeket, hanem abban látják feladatukat, hogy egy-egy történelmi személyiség álláspontját képviseljék.<sup>24</sup>

Kétségtelen, hogy a történetírásnak nem tökéletes eszköze a büntető per. De a bíróságok egyszerűen nem kerülhetik meg, hogy ítéleteikben történelmi eseményekről is szóljanak. A forradalom idején elkövetett bűntettekről ítélező bíróságok nyilván rákényszerültek arra, hogy „hivatalosan” rögzítsék, mi is történt Magyarországon 1956 novemberében. Enélkül nem tudtak volna állást foglalni abban, hogy a genfi konvenciók alkalmazásának feltételei megvoltak-e és ezért az adott szituációban elkövetett bűncselekmények elévülhetetlen bűntetteként elbírálhatók-e még. Az Európai Emberi Jogi Bíróságot is megjárta *Kononov* ügyet<sup>25</sup> tárgyaló lett bíróságok pedig pusztán azzal, hogy a második világháború idején a szovjetek, illetve segítők által elkövetett atrocitások miatt jártak el, a világháború új narratíváját is írták.

A mai nemzetközi büntetőjogi megközelítés a nürnbergi perek talán legjelentősebb vívmányából indít, az egyének nemzetközi jogi felelősségéből. Lehet, hogy az állam, a nemzet, a közösség, a rendszer romlott, kriminális, de a konkrét barbár tetteket nem rendszerek, hanem egyének követik el. Ha ez így van, úgy a perek elsődleges funkciója nyilván nem a történelmi események kutatása, értékelése, rögzítése, hanem annak eldöntése, hogy a vád alá

<sup>22</sup> TODOROV, TZVETAN: *The Limitations of Justice*. Journal of International Criminal Justice 2004/9, 712. p.

<sup>23</sup> TODOROV 2004, 721. p.

<sup>24</sup> TODOROV 2004, 713. p.

<sup>25</sup> *Kononov v. Latvia* 36376/04 (24/07/2008); GC (17/05/2010).

helyezett individuum terhére rótt cselekmény a törvényben pontosan megfogalmazott tény-állás alá vonható-e.

De akárhog is nézzük, a „köztörvényes” bűncselekményekkel összehasonlítva a legsúlyosabb nemzetközi büntettek jellegükben mégiscsak kollektívek. „Bármit is állítanak a nemzetközi jog liberális vonalát képviselő jogászok – írja George P. Fletcher – a nemzetek közösségét érintő büntettek közösségi jellegűek.”<sup>26</sup> Az agresszió, a háborús büntettek, az emberiesség elleni büntettek és a népirtás „az emberek egyik csoportjának egy másikkal szembeni hadirendbe szervezett, erőszakos ellenségeskedésének következményei. Az egyének cselekednek, de ezzel egyidőben a nemzet vagy a közösség is cselekszik és kifejeződik az egyén cselekvésében. Igaz, egyéneket vonunk felelősségre e büntettekért, de a felelősség formai struktúrája nem rejtheti el a büntettekben megtestesülő kollektív személyiséget.”<sup>27</sup>

Fletcher álláspontját (és a nemzetközi bűncselekmények kollektív jellegéből levont következtetéseit) érte támadás az irodalomban,<sup>28</sup> de a NBB Statútuma arról tanúskodik, hogy helyesen rajzolta meg a nemzetközi bűncselekmények természetét. Az emberiesség elleni büntetteket a Statútum szerint olyan külön felsorolt cselekmények (például gyilkosság, kiirtás, szolgaságba vetés, kínzás) alkotják, amelyeket, „a polgári lakosság ellen irányuló széleskörű vagy szisztematikus támadás részeként, e támadás ismeretében követnek el.”<sup>29</sup> A háborús büntettek pedig a NBB hatásköre különösen abban az esetben terjed ki, ha a felsorolt cselekményeket – emberölés, kínzás, túszzedés, stb. – terv, politika keretében, illetve részeként követik el, vagy ha a konkrét cselekmény az ilyen jellegű büntettek sorozatába illeszkedik.<sup>30</sup> Vagyis azt látjuk, hogy a Nemzetközi Büntető Bíróság nem zárkozhát el teljes mértékben attól, hogy az egyénnek felrótt konkrét cselekmény megítélésén túlmenjen és megállapításokat tegyen arról, hogy a konkrét bűncselekményt milyen politikai, történelmi kontextusban követték el. Kétségtelen, hogy a Statútum idézett rendelkezései joghatósági szabályok: nem általában határozzák meg az emberiesség elleni és a háborús büntettek fogalmát, hanem azt rögzítik, hogy e két kategóriába sorolható büntettek közül melyek azok, amelyekkel az NBB foglalkozik. Mivel pedig az NBB elsősorban a legsúlyosabb nemzetközi büntettek kitervelői, az atrocitások irányítói felett hivatott ítélni, indokolt hatáskörét a tervszerűen kivitelezett, széleskörű támadás részét képező büntettek korlátozni. Ettől függetlenül igaz, hogy a gyakorlatban nehezen elképzelhető a magányos népirtó<sup>31</sup> és az is kétségtelen, hogy az emberiesség elleni büntetteket és az agressziót kollektív erők működtetik.<sup>32</sup>

<sup>26</sup> FLETCHER, GEORGE P.: *Romantics at War. Glory and Guilt in the Age of Terrorism*. Princeton – London, 2002. 45. p.

<sup>27</sup> FLETCHER 2002, 70. p.

<sup>28</sup> Különösen a háborús büntettek kollektív természetét vitatják a bírálók. Ld. MCMAHAN, JEFF: *Collective Crime and Collective Punishment*. Criminal Justice Ethics 2008/winter-spring, 5–6. p.

<sup>29</sup> NBB Statútum 7. cikk

<sup>30</sup> NBB Statútum 8. cikk

<sup>31</sup> A jugoszláviai *ad-hoc* törvényszék a *Jelisić* ügyben azt mondta ki, hogy elvileg nem kizárt, hogy az egyén, aki a csoport kiirtásának célzatával öli meg annak tagjait, népirtásért feleljen, még akkor is, ha semmilyen közösség, csoport nem erősítette ezt a célzatot. Így elvileg elképzelhető a „magányos népirtó”. A törvényszék nem követi következetesen ezt az álláspontot, amelyet az irodalomban is hevesen bíráltak. A *Jelisić* ügyben eljáró fellebbviteli bíróság is arra jutott, hogy a népirtásra irányuló terv hiányában aligha követhető el a népirtás, noha az ilyen terv lé-



Szó volt már arról, hogy többen a „történelmi perekől” azt is elvárják, hogy adjanak fórumot az áldozatok számára narratívájuk előadására. De ezen felül is hangsúlyosabb szerepet kapnak az áldozatok, a sértettek az ilyen perekben, mint egy átlag büntetőeljárásban. A holocaust áldozatait felkarolók szemében a nürnbergi perek egyik legsúlyosabb hiányossága volt, hogy azok főképp a háborús bűntettekre koncentráltak és semmifajta szerep sem jutott az áldozatoknak. Azáltal, hogy nem foglalkoztak azzal, hogy mit tettek a náci az emberiség eszméjével, az emberi társadalom ellen, a nürnbergi perek maguk is részesei lettek annak az összeesküvésnek, amely elhallgattatta és így elzárta az áldozatokat attól, hogy az őket ért traumán enyhítsenek.<sup>33</sup> Az *Eichmann* per megtörte a hallgatást: az áldozatok beszámolóit tudtul adták a világnak, hogy miképp tiport el minden emberi értéket a náci rezsim.

A múlt század 70-es éveinek végétől indult viktimológiai mozgalom hatására a nemzeti törvényhozások, bár nem adták vissza számukra korábbi központi szerepüket, de mégiscsak bővítették a sértettek jogait a büntetőeljárásban. 1985-ben az ENSZ Közgyűlése rögzítette azokat az elveket, amelyek a bűncselekmények és a hatalommal visszaélés áldozatainak hivatottak igazságot szolgáltatni.<sup>34</sup> Az áldozatokról való gondoskodás, a sértetti jogok biztosítása a NBB Statútumában is kimutatható. Sőt, egyesek szerint a Statútum legnagyobb érdeme, hogy olyan széles körben garantálja a sértettek közreműködését az eljárásban, ami példa nélküli.<sup>35</sup> *Fletcher* úgy véli, a Statútum az első olyan jelentős nemzetközi dokumentum, amely a sértettek érdekeit állítja az igazságszolgáltatás középpontjába. Az igazságosság és a *fairness* közti viszonyban a Statútum az igazságosságot tekinti előbbre valónak.<sup>36</sup> A büntető ügyekben az igazságosságot az áldozatok érdekeihez kapcsoljuk, a *fairness* elvét pedig a vádlottak jogaként fogalmazzuk meg.<sup>37</sup> A Statútum garantálja, hogy az áldozatok érdekeire az eljárásban figyelemmel lesznek, még akkor is, ha ezek nem feltétlenül esnek egybe a bűnüldözés érdekeivel.<sup>38</sup> A sértettek eljárási jogai mellett a Statútum gondoskodik az áldozatok védelméről,<sup>39</sup> de a *Victim and Witness Unit* feladata arra is kiterjed, hogy segítsen az áldozatoknak a retraumatizáció megelőzésében. Ezek a rendelkezések gyakorlati jelentősége vitathatatlan. De az áldozati jogok diadalát ennél is szemléletesebben jelzi a preambulum. Eszerint a NBB felállításának, a Statútumnak a célja véget vetni annak, hogy a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények elkövetői elkerülhessék a büntetést, vagyis a preambulum azt mondja ki, hogy az áldozatok elégtételre jogosultak.<sup>40</sup>

te nem formális eleme e bűncselekménynek. Ld. CRYER, ROBERT et al.: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Cambridge, 2007. 168–169. p.

<sup>32</sup> MCMAHAN 2008, 5. p.

<sup>33</sup> DANIELI, Yael: *Reappraising the Nuremberg Trials and their Legacy: The Role of Victims in International Law*. Cardozo Law Review 2006/2, 1642–1645. p.

<sup>34</sup> *UN Declaration of Basic Principles for Victims of Crime and Abuse of Power*. G.A. Res. 40/34 (1985. november 29.).

<sup>35</sup> A forrásokra ld. OLASOLO, HÉCTOR – KISS, ALEJANDRO: *The role of victims in criminal proceedings before the International Criminal Court*. International Review of Penal Law 2010/autumn, 125. p.

<sup>36</sup> FLETCHER, GEORGE P.: *Justice and Fairness in the Protection of Crime Victims*. Lewis & Clark Law Review 2005/autumn, 554. p.

<sup>37</sup> FLETCHER 2005, 548. p.

<sup>38</sup> OLASOLO – KISS 2010, 126. p.

<sup>39</sup> Ld. különösen a 68. cikket.

<sup>40</sup> FLETCHER 2005, 555. p.

### 3. Nemzetközi bíróságok

Mindeddig a „történelmi perek” álltak vizsgálódásom középpontjában függetlenül attól, hogy az eljárást milyen bíróság folytatja le. A „történelmi perekben” a nemzetközi jog által (is) tilalmazott bűntettek felett ítélik. Ezért ésszerűnek tűnik, hogy az ilyen ügyekben elsődlegesen nemzetközi bíróságok járjanak el. Az *Eichmann* pert kommentáló szerzők közül többen gondolták úgy, hogy az *Eichmann* terhére rótt bűntettek az egész emberiség ellen irányultak, ezért egy, az emberiséget, a világközösséget képviselő nemzetközi bíróság lett volna hivatott tetteinek megítélésére. Ezen a véleményen volt *Arendt*, és ezt nyilatkozta egy 1962-ben készített interjújában *Karl Jaspers*, a németek felelősségét elemző 1947-ben megjelent *Die Schuldfrage* szerzője. *Jaspers* azt javasolta, hogy az izraeli bíróság folytassa le az eljárást, majd a tények megállapítását követően jelentse be, hogy nincs felhatalmazása a büntetés kiszabására és tegye át az ügyet egy olyan bírósághoz, amely az emberiség nevében jár el.<sup>41</sup> De mind *Arendt*, mind *Jaspers* tudta, hogy egy nemzetközi bíróság felállítása 1961-ben politikai okoknál fogva nem volt realitás.<sup>42</sup> Igaz az 50-es években megindult az ENSZ keretében a munka egy nemzetközi büntető bíróság létrehozására, de ez a hidegháborús légkörben leállt és csak a Szovjetunió, illetve a szovjet blokk szétesését követően került újra napirendre. A munkálatok a jugoszláviai és ruandai *ad-hoc* törvényszékek felállítását követően felgyorsultak és végül 1998-ban a Statútum elfogadását eredményezték.

Az eddig leírtakból úgy tűnhet, mintha egyetértés alakult volna ki a nemzetközi bíróságok létjogosultságát illetően. Ez azonban távolról sincs így. A szkeptikusok egyik csoportja a múlt század 60-as, 70-es éveiben divatos büntetőjog- és büntetésellenes, abolicionista irányzatának érveit hozza fel. Eszerint az erőszak és a hatalom szükségképpen elemei a büntetésnek és ez újabb erőszakot szül, ahelyett, hogy megbékélést eredményezne. A büntetésnek nincs egyéni és általános elrettentő hatása, a büntetés nem igazolható hasznossági alapon, nincsen hozama. Mindez igaz a nemzeti büntetőjogokra és büntetőeljárásokra, de még élesebben megmutatkozik a nemzetközi büntető igazságszolgáltatásban.<sup>43</sup>

A bírások másik csoportja nem vitatja a büntetőjog és azoknak a céloknak a létjogosultságát, amelyek teljesítését a nemzetközi bíróságoktól számon kérjük. Elismerik, hogy a nemzetközi bűntettek miatt folytatott perekben hozott ítéleteknek lehet elrettentő és megelőző hatása. Elismerik azt is, hogy az ilyen perek demonstrálhatják az emberi jogok sérthetőségét, azaz nevelő funkciót teljesíthetnek, és azt is, hogy hozzájárulhatnak a politikai átmenet sikeréhez. Ugyanakkor úgy vélik, hogy ezek a funkciók a helyi bíróságok kizárásával nehezen valósíthatók meg. Ezzel is magyarázható az ún. hibrid vagy nemzetköziesített tör-

<sup>41</sup> JASPERS, KARL: *Who should have tried Eichmann?* Újra nyomtatva In: *Journal of International Criminal Justice* 2006/9, 854–855. p.

<sup>42</sup> *Jaspers* nem kis önironiával megjegyzi, hogy filozófusként, akit az emberek nem vesznek komolyan, megengedheti magának, hogy irreális dolgokat fogalmazzon meg. JASPERS 2006, 854. p.

<sup>43</sup> Erre az irányzatra ld. GUSTAFSON, CARRY: *International Criminal Courts: Some Dissident Views on the Continuation of War by Penal Means*. *Houston Journal of International Law* 1998/autumn, 51–84. p.

vényszékek felállítása, mint amilyen a már említett kelet-timori vagy kosovói bíróságok.<sup>44</sup> És ugyancsak szoltam arról, hogy a Statútum szerint alapvetően a nemzeti igazságszolgáltatási rendszerek feladata a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények üldözése. A NBB joghatósága kiegészítő jellegű, az állandó nemzetközi büntetőbíróság csak akkor lép be, ha az érintett állam nem hajlandó vagy nem képes e feladatot teljesíteni.

#### 4. Univerzális joghatóság

Az *Eichmann* perben eljáró bíróságok hivatkoztak az univerzalitás elvére. Eszerint a legsúlyosabb bűntettek esetén bármely állam jogosult eljárni, ezért nincs jelentősége annak, hogy *Eichmann* a rémtetteit Izrael állam megalapítása előtt követte el. A nemzetközi szokásjog alapján – érvelt az izraeli legfelső bíróság – a nemzetközi közösséget támadó bűncselekmények, azon bűnök esetében, amelyek a közösség minden tagjának értékeit támadják, az univerzális joghatósági elv alapján lehet eljárni.<sup>45</sup>

Az univerzalitás elve eredetileg a kalózkodás büntethetősége érdekében született, hiszen a nyílt tengeren elkövetett kalózkodással szemben a hagyományos területi elv alkalmazásával egyetlen állam sem tudott volna fellépni. Bármely állam felhatalmazást kapott arra, hogy a kalózkodókat feltartóztassa és eljárjon velük szemben, függetlenül az elkövetés helyétől és az elkövetők állampolgárságától.<sup>46</sup>

Az univerzális joghatóság mögött az a gondolat húzódik, hogy vannak bűntettek, amelyek a nemzetek közösségét sértik, következésképpen bármely államnak joga van ítélni ezek felett. Ma számos ország joga ismeri az elvet, a magyar büntető törvénykönyv is felhatalmazást ad a magyar hatóságoknak, hogy az emberiség elleni bűntett miatt eljárjanak, függetlenül, hogy azt milyen állampolgárságú személy, melyik állam területén követte el.<sup>47</sup>

Az utóbbi időben ugyanakkor néhány ország, így Spanyolország vagy az Egyesült Királyság módosította a korábbi igen liberális szabályozását és szűkítette az univerzális joghatóság alkalmazási körét, sőt Belgium fel is számolta azt. Az 1993. évi szabályozás módot adott az áldozatoknak, hogy belgiumi bíróságok előtt kikényszerítsék a súlyos atrocitásokat elkövetők felelősségre vonását. 2003-tól kezdve azonban csak szövetségi főügyész kezdeményezésére indulhatott eljárás az olyan ügyekben, amelyeknek nem volt belgiumi vonatkozása, majd később ugyanabban az évben az univerzalitás elvét kiiktatták a belga jogból.<sup>48</sup>

Az is említésre érdemes, hogy a NBB statútuma is „visszafogott” és a hagyományos joghatósági elvek elsőbbségét fogadja el. Bár a római diplomáciai konferencia elé terjesztett

<sup>44</sup> A hibrid törvényszékek előnyeire ld. DICKINSON, LAURA A.: *The Promise of Hybrid Courts*. American Journal of International Law 2003/4, 295–310. p.

<sup>45</sup> Idézi: CASSESE, ANTONIO: *Is the Bell Tolling for Universality? A Plea for a Sensible Notion of Universal Jurisdiction*. Journal of International Criminal Justice 2003/12, 591. p.

<sup>46</sup> SHAW, MALCOLM N.: *Nemzetközi jog*. Budapest, 2001. 412. p.

<sup>47</sup> 1978. évi IV. törvény a büntető törvénykönyvről, 4.§ (1) c).

<sup>48</sup> CASSESE 2003, 590. p.

német javaslat az univerzalitás elvéhez közelítően széles körben állapította volna meg a NBB joghatóságát,<sup>49</sup> az elfogadott szöveg szerint a Bíróság csak akkor járhat el, ha vagy az állam, amelynek területén a büntettet elkövették vagy az, amelynek az állampolgára az elkövető, a Bíróságot életre hívó szerződésnek részese.<sup>50</sup>

### 5. Pozitív jog versus természetjog

Vajon a „történelmi perekben” ragaszkodnunk kell-e a pozitívjogi megközelítéshez vagy az ilyen perekben a természetjog diktálta elvek követendők-e? A pozitív jog és a természetjog ütközése a nürnbergi perekben is megjelent. A pozitív jogi megközelítést elfogadva a vádlottak sikerrel védekezhettek azzal, hogy amit tettek, az elkövetéskor hatályban volt jog szerint nem volt tilalmazott. A bíróságok ezt kénytelenek elfogadni és nem alapíthatják a bünnőséget arra, hogy a vádlottak tettei az emberi együttélés legelemibb erkölcsi normáit sértették. A törvényhozó sem hozhat olyan jogszabályt, amely utólag kriminalizálná a vádlottak rémtetteit, a *nullum crimen sine lege* elvének feltétlenül érvényesülnie kell.

A természetjogi megközelítés alapján az amorális tételes jogot a természetjog felülírja. A vádlott nem védekezhett azzal, hogy cselekménye az akkor hatályos jog alapján megengedett volt. Az ilyen jog – ahogy Radbruch fogalmaz törvényi jogtalanság, *gesetzliches Unrecht* – és a bíróságok kötelesek azt ignorálni és helyette a törvényen felüli jogot alkalmazni.<sup>51</sup> A vádlott felelősségének alapja lehet az erkölcsi rend, amely az elkövetést követően hozott visszaható hatállyal alkalmazott jogban ölt testet. A természetjogi megközelítés szerint ugyanis a *nullum crimen sine lege* elve felülírható.

Az, hogy a természetjogi vagy a tételes jogi megközelítést fogadjuk el, attól függ, hogy milyen választ adunk arra a kérdésre, hogy a nem jogállami rezsimekben elkövetett bűnök kezelhetők/kezelendők-e jogállami eszközökkel. A nürnbergi pereket értékelő szerzők többsége úgy véli, hogy a náci főbűnösök terhére rótt emberiesség elleni büntettek és a béke elleni büntett nemzetközi jogi alapja nem létezett az elkövetéskor. A vádlottak bűnösségét az 1945-ös londoni Statútumban írtak visszaható hatályú alkalmazásával állapították meg.<sup>52</sup>

A nürnbergi perek idején, majd közvetlenül azt követően nem váltott ki ellenérzést, hogy a pozitív jogi megközelítést elvetették, a *nullum crimen* elvét félre tették. Ez aligha meglepő, hiszen éppen „a jogpozitivizmus számlájára írták, hogy a Harmadik Birodalomban elkövetett büntetteket jogszerűként tüntethették fel”<sup>53</sup> – erre még röviden vissza fogok térni.

<sup>49</sup> WERLE, GERHARD: *Principles of International Criminal Law*. The Hague, 2005. 59. p.

<sup>50</sup> Ez a korlátozás nem vonatkozik arra az esetre, amikor a Biztonsági Tanács utal valamely ügyet az NBB elé.

<sup>51</sup> RADBRUCH, GUSTAV: *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*. In: RADBRUCH: *Rechtsphilosophie*, Stuttgart, 1973. 339–350. p.

<sup>52</sup> *Arendt* szerint az emberiesség elleni büntettek kategóriája egyértelműen nem létezett korábban. Vitatható az is, hogy a háborút tiltó Briand-Kellog paktum tekinthető-e olyan nemzetközi jogi normának, amely a béke elleni büntettek miatti felelősségre vonást megalapozhatta. ARENDT 2001, 281. p.

<sup>53</sup> SCHLINK, BERNHARD: *Kollektivschuld?* In: SCHLINK: *Vergangenheitsschuld*. Zürich, 2007. 16. p.

Nürnbergben erkölcsi ítélet született – írja *Rosenbaum* – és ez csak úgy volt lehetséges, hogy félretették az amerikai alkotmányos elveket. Helyesen tették a nürnbergi ítélkezők, amikor úgy döntöttek: küldetésük teljesítésében nem fogja őket gátolni a visszaható hatály tilalma, az egyesülési szabadság vagy az az alapvető büntetőjogi elv, hogy a magatartás és annak eredménye közti okozati összefüggést bizonyítani kell. Azért tették helyesen, mert a népiértés méreteiben oly mértékben különbözik a „normál” büntettektől, hogy nem bírálható el olyan eljárásban, amelyben mereven ragaszkodnak az alkotmányos elvekhez.<sup>54</sup>

Az 1950-ben született Európai Emberi Jogi Egyezmény is legitimálta a természetjogi megközelítést, a visszaható hatály tilalmának feloldását. A Nürnbergben született ítéletekkel szembeni fenntartások elosztásának céljával<sup>55</sup> kimondta: a *nullum crimen* elve nem zárja ki valamely személy bíróság elé állítását és megbüntetését olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely elkövetése idején a civilizált nemzetek által elismert általános elvek szerint bűncselekmény volt.<sup>56</sup>

*Eichmann*t is retroaktív törvény alapján ítélték el – ez volt a perrel szemben felhozott egyik ellenérv. De ahogy *Arendt* írja, a jeruzsálemi bíróság e kifogást sommás érveléssel utasította el. Dolgát könnyítette, hogy hivatkozhatott a nürnbergi perekre, illetve a londoni Statútumra mint precedensre. És azzal érvelt, hogy a *nullum crimen* elve csak akkor nyerhet alkalmazást, ha a törvényhozó választási helyzetben van, ez viszont feltételezi, hogy el tudja képzelni azt a tettet, aminek kriminalizálásáról kell döntenie. Ez az elv – írja *Arendt* – „értelmesen csak az olyan tettek esetében alkalmazható, amelyek a törvényhozók előtt ismeretek; ha hirtelen egy addig ismeretlen bűncselekményt követnek el, mint amilyen a népiértés, akkor éppen az igazságosság követeli meg az új törvénynek megfelelő ítéletet.”<sup>57</sup>

A mai helyzetet tekintve egyértelmű, hogy a pozitív jogi megközelítés dominál. A nemzetek közösségét sértő bűntettek elkövetőinek felelősségre vonásához nem kell már a természetjogot felhívni, mert a nemzetközi jog kellően kodifikált. A NBB Statútuma is kimerítően felsorolja a joghatósága alá eső bűntetteket, a Részes Államok által elfogadott dokumentum pedig az egyes bűncselekmények elemeit részletezi segítve a Bíróságot a népiértésre, az emberiség elleni és a háborús bűntettek vonatkozó rendelkezések értelmezésében és alkalmazásában.<sup>58</sup>

<sup>54</sup> ROSENBAUM 2006, 1735. p. Megjegyzem, az amerikai irodalomban van olyan nézet, hogy a nürnbergi perekben a pozitív jog diadalmaskodott. *Ellis Washington* meglehetősen zavaros anti-liberális, anti-globalista írásában azt állítja, hogy a „nürnbergi perekben a pozitív jog kolosszális győzelmet aratott a zsidó-keresztény alapokon nyugvó amerikai természetjogi hagyomány felett, jelentősen hozzájárult a *common law*, illetve a joguralom halálához, amelynek természetjogi elvei a Magna Chartára nyúlnak vissza.” Ld. WASHINGTON, ELLIS: *The Nuremberg Trials: The Death of the Rule of Law (in International Law)*. Loyola Law Review 2003/autumn, 478. p.

<sup>55</sup> OVEY, CLARE – WHITE, ROBIN: *The European Convention on Human Rights*. Oxford, 2002. 193. p.

<sup>56</sup> 7. cikk (2): Az Egyezmény e rendelkezését hívta fel az Emberi jogi Bizottság az olyan törvények alapján történő elítélések kapcsán, amelyeket a németek által megszállt országokban (Belgium, Dánia) hoztak a kollaborálók megbüntetésére. Helytállóak *Ovey* és *White* fenntartásai azt illetően, hogy a *de facto* kormánnyal való kollaborálás minden formája bűncselekmény a civilizált nemzetek által elismert általános elvek szerint. OVEY – WHITE 2002, 194. p.

<sup>57</sup> ARENDT 2001, 280–281. p.

<sup>58</sup> Elements of Crimes ICC-ASP/1/3(part II-B). [www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf](http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf).

A politikai rendszerváltást követő igazságtételi perekben eljáró nemzeti bíróságok is az elkövetéskor létezett jogra alapították az elkövetők felelősségét. Nálunk az 1956 novemberében elkövetett bűntettek miatti elítélések alapjául az 1949. évi genfi konvenciókban foglalt rendelkezések szolgáltak, amelyek az elkövetéskor hatályban voltak. Németországban, az egykori NDK Nemzeti Védelmi Tanácsának tagjait is alapvetően az elkövetéskor hatályban volt jogszabályok alapján vonták felelősségre,<sup>59</sup> azért, mert ők adták ki azt az utasítást, amelynek alapján a határőrök legyilkolták azokat a személyeket, akik Nyugat-Németországba próbáltak szökni. Ugyanakkor a büntethetőséget kizáró okok megítélése tekintetében a bíróságok ítéleteiben megjelenik a természetjogi megközelítés. A vádlottak hiába hivatkoztak az NDK határvédelmi törvényére, amely engedélyezte a löfgyverhasználatot. Az eljáró bíróságok szerint ugyanis a felhívott rendelkezés gyakorlati alkalmazása „nyilvánvalóan és elviselhetetlen mértékben sértette az igazságosság követelményét és a nemzetközi jog által oltalmazott emberi jogokat.”<sup>60</sup> A német alkotmánybíróság aztán elmagyarázta, hogy jogállami elveket csak a jogállamban történtek megítélésekor kell kivétel nélkül követni. A büntethetőséget kizáró okok esetében – szögezte le a szövetségi alkotmánybíróság – a *nullum crimen* elve csak akkor kíván feltétlen tiszteletet, ha a jogszabályt a demokratikus jogállamnak a többi hatalmi ágától független törvényhozója hozta.

Ennek ellenére azt látjuk, a természetjogi megközelítés visszaszorulóban van. Elsősorban azért, mert nem nagyon van rá szükség, figyelemmel az egyre bővülő nemzetközi joganyagra. De talán azért is, mert készek vagyunk a jogpozitívizmus újraértékelésére. A diktatúrákat követő természetjogi reneszánsz alapítétele ugyanis elhibázott – írja *Schlink*. A császárság és a weimari köztársaság idején hirdetett jogpozitívizmus nem olyan ideológia volt, amely a parancsok követésére és végrehajtására hívott fel. Ellenkezőleg, „a jog feldolgozásának és alkalmazásának olyan, a formalizmus, liberalizmus és racionalitás által jellemzett módszere volt, amellyel a kaotikus és irracionális nemzeti szocialistá jogtól némileg el lehetett zárkozni. (...) A náciizmus számára a jogpozitívizmus egyet jelentett a liberalizmussal és egy csapásra gyűrte le mindkettőt. (...) A természetjogi reneszánsz pozitívizmus ellenessége nem az 1945-ös összeomlás vívmánya volt, hanem az 1933-as összeomlás öröksége.”<sup>61</sup> A természetjog újrafelfedezése azzal, hogy azt sugallta: minden előlről kezdődik, arra szolgált, hogy a múltat le lehessen tagadni, így a múltban történt bűnökért el lehessen hárítani a felelősséget is.<sup>62</sup>

<sup>59</sup> Az újraegyesítésről szóló törvény szerint az NDK joga volt alkalmazandó, de ha enyhébb elbírálást eredményezett, akkor az NSZK joga.

<sup>60</sup> A berlini regionális bíróság és a szövetségi legfelső bíróság ítéleteinek összefoglalását ld. a német alkotmánybíróság döntésében (Beschluß des Zweiten Senats vom 24. Oktober 1996, BVerfGE 95, 96).

<sup>61</sup> SCHLINK 2007, 17. p.

<sup>62</sup> SCHLINK 2007, 18. p.

KÁROLY BÁRD

HISTORICAL JUSTICE – FIFTY YEARS  
AFTER THE EICHMANN TRIAL

(Summary)

On the 50th anniversary of the Eichmann trial the author gives an analysis of the legal and human rights issues raised by the Jerusalem trial in the light of the development that has taken place in international criminal law and international human rights law over the last half decade. In addition to the particularities of international crimes and the question whether national or international courts should exercise jurisdiction over such crimes the paper elaborates on whether fair trial standards that apply in „ordinary cases” could be observed in historical trials as well. In order to answer these questions the author identifies the functions of historical trials and points to the tensions created by the multiplicity of objectives historical trials are expected to fulfill.







BATÓ SZILVIA

## Adalékok a statáriális eljárás korai történetéhez Magyarországon<sup>1</sup>

Jelen kötet ünnepeltje, Cséka Ervin oktatói és kutatói pályája a büntetőeljárás jog teljességét átfogja, azonban ezen az életművön belül is kiemelkedő szerepet játszik a jogorvoslatok kérdése, amely akadémiai doktori értekezésének témája volt. Ez a tény szinte kínálja a lehetőséget, hogy a köszöntőnek szánt írások is foglalkozzanak a jogorvoslati rendszerrel, a jogorvoslati lehetőségekkel vagy éppenséggel ezek kizárásával. A következő rövid tanulmány ez utóbbit teszi vizsgálat tárgyává: a 18-19. század fordulóján kialakuló és a 19. század első felében a magyar büntetőeljárás szerves részét képező, de nem nagyon ismert – vagy félreismert – statáriális bíraskodás néhány jellemzőjét mutatja be a szakirodalom és levéltári források alapján.

### *I. A statáriális eljárás fogalma*

A latin „statarium” kifejezésnek a magyar jogi szaknyelvben több megfelelőjével találkozhatunk. Az 1787. évi Josephina „álló ítéletnek,” egyes megyei jegyzőkönyvek (pl.: Zala) „nyomban álló” törvényszéknek, „Sommás Ítélő Széknek,” a helytartótanácsi tanácsülési jegyzőkönyv „Statáriumbéli Ítéletnek,” Szlemenics Pál „álló-törvényítéleti pernek”, más források „talponálló” törvényszéknek, majd az 1840-es évektől „rögtönítélő” törvényszéknek nevezték ezt a kivételes eljárási formát. Nagy Károly – a reformkori zalai és egyúttal a magyarországi statáriális bíraskodás egyetlen monográfusa – szerint a leghelyesebb a „rögtönbüntető eljárás” elnevezés alkalmazása.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> A tanulmány az OTKA PD 78211 ny. sz. „Élet és testi épség elleni bűncselekmények a 19. század első felében” (2009–2012) projekt keretében készült.

<sup>2</sup> Magyar Országos Levéltár, Helytartótanács Levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Departamentum Publico-politicum 1783–1848. A közigazgatási osztály iratanyagára az áttekinthetőség, egyszerűség és egyértelműség követelményeinek elcget téve az állag rövidítése (MOL C 53) jegyzetenként csak egyszer szerepel, ezt követi az évszám, a kűtfő (fons) és a szám (positio) kötőjellel elválasztva (pl.: 1800-4-24). Egymást követő számú iratok esetén az első és az utolsó jelzet kerül kötőjellel elválasztva jelölésre (pl.: 1792-5-87-89). Az állagon belül külön kezelt Normalia iratanyagoknál az állag rövidítése kiegészül ennek rövidítésével (MOL C 53 N-). MOL C 53 N-1807-4-4; N-1807-4-86; N-1807-4-112; NAGY KÁROLY: *A rögtönbüntető eljárás 1848-ig*. Zalaegerszeg, 1927. 9–11. p.; MEZNERICS IVÁN: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században*. Budapest, 1933. 24. p.; *Közönséges törvény a vélekről és azoknak büntetésekről*. Buda, 1788. 13. p.; SZLEMENICS PÁL: *Fenyítő törvényszéki magyar törvény*. Buda, 1836. 160. p.; SZOKOLAY ISTVÁN: *Büntető*

A szakirodalomban többféle meghatározása ismert a statáriális eljárásnak, de egységesen elfogadott fogalma nincs. Egyes szerzők politikai-ideológiai meggyőződése is befolyással volt a definíciókra, Kádár Miklós, Sík Ferenc és Tóth Árpád megengedhető „forradalmi” eszköznek tekintette a rögtönbíráskodást. Sík kifejezetten a jogintézmény „rendeltetését” nézte, elítélve a polgári kor jogtudományának „formai” jegyeket vizsgáló szerzőit.<sup>3</sup>

Azonban mindenki egyetért abban, hogy ez az eljárási forma rendkívüli (kivételes, külön, „különleges”) eljárás: a statáriumnak a rendes eljárás szabályaitól való eltérés a legfontosabb fogalmi eleme.<sup>4</sup>

Ezt tipikusan valamilyen krízishelyzet (külső vagy belső háború, zavargások, közbiztonság súlyos megromlása) miatt határozták el,<sup>5</sup> így nem meglepő, hogy a kortársak és a későbbi szerzők egy része szerint is a rögtönbíráskodás egyetlen célja az elretentés.<sup>6</sup> A statáriális eljárás bevezetésére egy pontosan körülhatárolt területre vonatkozóan, valamilyen külön felhatalmazás alapján kerülhet sor, alkalmazása valamilyen módon időhöz kötött.<sup>7</sup>

Mindig pontosan meghatározott bűncselekményekre vonatkozik, legtöbbször állam elleni cselekmények (pl.: lázadás, felségsértés, hazaárulás), súlyos és erőszakos vagyon elleni cselekmények (pl.: rablás, fosztogatás), esetleg közveszéllyel járó cselekmények (pl.: gyújtogatás), vagy később a lakosság ellátását veszélyeztető cselekmények ellen alkalmazták.<sup>8</sup>

Az eljárás a végletekig gyorsított, az előkészítő eljárást teljesen elhagyták, a 19. századi szerzők rövidített eljárásnak is nevezték ennek következtében.<sup>9</sup> A statáriumra rendkívül szoros határidők vonatkoztak, mivel a minél rövidebb idő alatt meghozott ítélet kívánalmának rendelték alá minden eljárási szabályt. Szlemenics Pál és Vuchetich Má-

*jogtan a codificatto és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk és ügyvédek számára.* Pest, 1848. 348. p.; PAULER TIVADAR: *Büntetőjogtan II.* Pest, 1865. 437. p.; KISJÁ CZI SZELES MIHÁLY: *A rögtön üelő bíráskorás vagy statárium megszüntetéséről.* Pest, 1869. 11. p.

<sup>3</sup> KÁDÁR MIKLÓS: *Rögtönbíráskodás – Bírói függetlenség.* Magyar Jog 1957/3, 49–52. p.; SÍK FERENC: *A rögtönítélő eljárás mint a konszolidációért folytatott harc jogi eszköze Magyarországon, a 19. század első felében.* Acta Fac. Pöl. Iur. Budapest, 1964. 179–198. p.; TÓTH ÁRPÁD: *A statárium és az ostromállapot szabályozása 1848-tól a kiegyezésig.* Acta Jur. et Pol. Szeged, 1982. 3–37. p.

<sup>4</sup> SZLEMENICS PÁL: *Elementa Juris Criminalis Hungarici.* Posonii, 1817. 162–163. p.; SZLEMENICS 1836, 160. p.; VUCHETICH MÁTYÁS: *Institutiones iuris criminalis Hungarici.* Buda, 1819. 533. p.; VUCHETICH MÁTYÁS: *A magyar büntetőjog rendszere II. könyv. Gyakorlati büntetőjog.* A magyar jogtudomány klasszikusai I., Budapest, 2007. 255. p.; SZOKOLAY 1848, 348. p.; PAULER 1865, 437. p.; FRIEDMANN ERNŐ: *Rögtönbíráskodás.* In: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Magyar jogi lexikon VI.* Budapest, 1907. 251. p.; NAGY 1927, 12. p.; SÍK 1964, 180–184. p.; SZABÓNÉ NAGY TERÉZ: *IX. Rendkívüli eljárások.* In: SZABÓ IMRE (szerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia I.* Budapest, 1980. 551–555, 551–552. p.; *Statáriális eljárás.* In: LAMM VANDA – PESCHKA VILMOS (szerk.): *Jogi lexikon.* Budapest, 1999. 538. p.; POMOGYI LÁSZLÓ: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyv.* Budapest, 2008. 1034. p.

<sup>5</sup> SZLEMENICS 1817, 162. p.; SZLEMENICS 1836, 160. p.; VUCHETICH 1819, 533. p.; VUCHETICH 2007, 255. p.; PAULER 1865, 437. p.; KÁDÁR 1957, 51. p.; SÍK 1964, 180–182. p., 184; TÓTH 1982, 3. p.; Jogi lexikon 1999, 538. p.; POMOGYI 2008, 1034. p.

<sup>6</sup> DOMANOVSKY SÁNDOR (kiad., magy.): *József nádor iratai I.* Budapest, 1925. 651–653. p.; SZLEMENICS 1817, 163. p.; VUCHETICH 1819, 533. p.; VUCHETICH 2007, 255. p.; SZOKOLAY 1848, 350. p.; SÍK 1964, 184. p.; Jogi lexikon 1999, 538. p.

<sup>7</sup> NAGY 1927, 12. p.

<sup>8</sup> PAULER 1865, 437. p.; NAGY 1927, 12. p.; SÍK 1964, 182–184. p.; POMOGYI 2008, 1034. p.

<sup>9</sup> SZLEMENICS 1817, 162. p.; SZLEMENICS 1836, 160. p.; VUCHETICH 1819, 533. p.; VUCHETICH 2007, 255. p.; SZOKOLAY 1848, 348. p.; NAGY 1927, 12. p.; SÍK 1964, 184. p.; Jogi lexikon 1999, 538. p.; POMOGYI 2008, 1034. p.

tyás szerint kizárólag a nélkülözhetetlen elemek maradtak meg a rendes eljárás kellékei közül.<sup>10</sup> Ennek megfelelően az eljárási garanciákat, a büntetőeljárás alapvető elveit teljesen – vagy nagyobb részben – mellőzték a rögtönbíráskodásban.<sup>11</sup> Fontos jellemző, hogy az eljárás lefolytatását a rendes bírósági szervezetbe nem tartozó, nem állandó fórum végezte.

A statáriális eljárás eredeti formájában marasztalás esetén kizárólag halálos ítéletet hozhatott – egyhangú döntéssel – a bíróság.<sup>12</sup> Rögtönítélő bíráskodás esetén a jogorvoslati lehetőségek ki voltak zárva, sőt nem volt kegyelmezés sem.<sup>13</sup>

## II. A rögtönbíráskodás kialakulása

A rögtönbíráskodás kialakulásának vizsgálatánál három – szervesen egymásra épülő – kérdést szükséges érinteni: mikor, miért és hogyan jelent meg Magyarországon. Mivel a magyar büntetőjog-történeti szakirodalom a statáriális bíráskodás vonatkozásában sem lépett tovább az egyszerű – döntően kronologikus – leíró jellegű bemutatáson, ezért a tényleges kialakulási sorrendben (feltételek, okok, megjelenés) a három problémakör nem vizsgálható. A hazai irodalomban ugyanis nem foglalkoztak átfogóan sem a magyar jogrendszer korabeli állapotából fakadó előfeltételekkel, sem pedig a tényleges kiváltó okokkal, mindössze az alkalmazás kezdeteire, a jogforrási hátterére és az eljárási szabályokra terjed ki a szerzők figyelme. A marxista alapállásból kiindulók pedig a „társadalmi rendeltetés” kapcsán saját ideológiájuk alátámasztására használták a történelmi tényeket, nem a tényleges feltételeket és okokat kutatták. A következő rövid elemzés a statárium fogalmából kiindulva (1) pontosítja a megjelenés tényleges idejét a magyar jogfejlődésben, (2) ismerteti a kialakulás okait, (3) meghatározza azokat a jogrendszerbeli feltételeket, amelyek a rögtönbíráskodást bevezethetővé tették.

### 1. Mikor?

A statáriális eljárás kialakulásának időpontjára és eredetére vonatkozóan több elképzelés figyelhető meg a magyar jogtörténeti szakirodalomban, ezek egy része konkrét jogforrást (törvényt, rendeletet) jelöl meg, más része pedig egy korábbi intézményben látja az előzményt.

A statárium első szabályozását a 15-17. századi törvényekben történeti-jogi érvelés alapján kereső álláspontok már a 19. század hatvanas éveiben is elterjedtek lehettek, hiszen Kisjáczi Szeles Mihály rögtönbíráskodás ellen írt röpiratában csupán látszólagosnak tekintette a Hunyadi Mátyáshoz köthető eredetet. Nagy Károly 1927-ben tételesen

<sup>10</sup> SZLEMENICS 1817, 162. p.; SZLEMENICS 1836, 160. p.; VUCHETICH 1819, 533. p.; VUCHETICH 2007, 255. p.; SZOKOLAY 1848, 348. p.; NAGY 1927, 12. p.; SÍK 1964, 184. p.; Jogi lexikon 1999, 538. p.; POMOGYI 2008, 1034. p.

<sup>11</sup> Jogi lexikon 1999, 538. p.

<sup>12</sup> SZLEMENICS 1817, 163. p.; SZOKOLAY 1848, 348. p.; SÍK 1964, 184. p.; POMOGYI 2008, 1034. p.

<sup>13</sup> VUCHETICH 1819, 533. p.; VUCHETICH 2007, 255. p.; SZLEMENICS 1836, 160. p.; Jogi lexikon 1999, 538. p.; POMOGYI 2008, 1034. p.

cáfolta az 1486. évi 6. tc. statáriális jellegét, csakúgy mint 1964-ben Sík Ferenc. Nagy sajátos Kádár Miklós 1957-es álláspontja, aki a forrásmegjelölés nélkül Nagytól átvett adatokból arra következtet, hogy már Mátyásnál megvannak a rögtönbíráskodás „első nyomai”. Ez az álláspont már néhány évvel később is tarthatatlannak bizonyult, így Sík nem értett egyet Kádárral.<sup>14</sup> Ugyanez a helyzet az 1514. évi 8. tc.<sup>15</sup> és az 1659. évi 15. tc. esetén is, Nagy és Sík szerint nem tekinthető rögtönbíráskodásnak, mert hiányoznak bizonyos fogalmi elemek.<sup>16</sup>

Meznerics Iván szerint a 17. századtól már megfigyelhetőek voltak „statáriumszerű intézkedések”, de csak a 19. századi helytartótanácsi rendeletek szabályozták az intézményt.<sup>17</sup> Varga Endre és Pomogyi László a 17. századtól elterjedt alispáni cirkálást tekintette a rögtönbíráskodás közvetlen előzményének.<sup>18</sup> Feltehetően Vuchetich Mátyás megállapítására épül az a szöveghagyomány, amely szerint a 18. század végén a gyakorlat alakította ki a statáriális bíráskodást, ám a 19. századi szerző itt a törvény hiányára mutatott rá, nem pedig tényleges szokásjogi kialakulásra.<sup>19</sup>

Nagy Károly a katonai büntetőjogból származtatta a rögtönbírói eljárást, ezt támasztja alá az a tény is, hogy az inszurrekciós fegyelmi szabályokat tartalmazó 1808. évi 11. tc. 17. §-a is ilyen eljárást írt elő.<sup>20</sup>

A statárium központi szabályozására II. József uralkodása alatt került sor,<sup>21</sup> az 1785 februárjában 5342. számon kiadott helytartótanácsi rendeletben katonai törvényszékeket hatalmaztak fel a polgári személyek által elkövetett lázadás esetén történő eljárásra.<sup>22</sup> Az 1787. évi büntető törvénykönyv 20. §-a intézményesítette a statáriumot,<sup>23</sup> és az uralkodó több rendeletben terjesztette ki a hatáskört az állam elleni cselekményeken kívül a közbiztonságot súlyosan veszélyeztető erőszakos vagyon elleni cselekményekre.<sup>24</sup>

<sup>14</sup> KISJÁ CZI SZELES 1869, 18–19. p.; NAGY 1927, 12–13. p.; KÁDÁR 1957, 49. p.; SÍK 1964, 179, 181, 184–185. p.

<sup>15</sup> KISJÁ CZI SZELES 1869, 19. p.; NAGY 1927, 13, 31. p.; KÁDÁR 1957, 50. p.; SÍK 1964, 184–185. p.

<sup>16</sup> NAGY 1927, 14–15. p.; KÁDÁR 1957, 50. p.; SÍK 1964, 184–185. p.

<sup>17</sup> MEZNERICS 1933, 24. p.

<sup>18</sup> VARGA ENDRE: *A késői és a hanyatló feudalizmus korszaka (1526–1848)*. In: BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. 82–189, 103, 185. p.; POMOGYI 2008, 1034. p.

<sup>19</sup> VUCHETICH 1819, 533–534. p.; VUCHETICH 2007, 255–256. p.; KOVÁCS KÁLMÁN: *Perjog*. In: CSIZMADIA ANDOR – KOVÁCS KÁLMÁN – ASZTALOS LÁSZLÓ: *Magyar állam- és jogtörténet*. (szerk.: CSIZMADIA ANDOR. Átdolg.: HORVÁTH PÁL – STIPTA ISTVÁN) Budapest, 1995. 259–272, 271–272. p.; VARGA 1996, 185. p.; POMOGYI 2008, 1034. p.

<sup>20</sup> KISJÁ CZI SZELES 1869, 11–12, 23, 26. p.; FRIEDMANN 1907, 251. p.; NAGY 1927, 16. p.

<sup>21</sup> PAULER 1865, 437. p.; FAYER LÁSZLÓ: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye IV*. Budapest, 1902. (Reprint, Budapest, 2004) LXXIV. p.; VAJNA KÁROLY: *Hazai régi büntetések II*. Budapest, 1907. 193. p. 7.lj.; FRIEDMANN 1907, 251. p.; POMOGYI 2008, 1034. p.

<sup>22</sup> NAGY 1927, 15, 46–47. p.; KÁDÁR 1957, 50. p.; FELHŐ IBOLYA – VÖRÖS ANTAL: *A helytartótanácsi levéltár*. Levéltári feltárak 3. Budapest, 1961. 174. p.

<sup>23</sup> Közönséges törvény 1788, 13. p.; KISJÁ CZI SZELES 1869, 12. p.; NAGY 1927, 15, 47. p.; SÍK 1964, 186. p.; AMMERER, GERHARD: *Das Ende für Schwert und Galgen? Legislativer Prozess und öffentlicher Diskurs zur Reduzierung der Todesstrafe im Ordentlichen Verfahren unter Joseph II. (1781–1787)*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Sonderband 11, Wien, 2010. 396–397. p.

<sup>24</sup> NAGY 1927, 9, 15, 47. p.; KÁDÁR 1957, 50. p.; FELHŐ – VÖRÖS 1961, 174; KATONA GÉZA: *Közbiztonság-védelem Magyarországon az I. világháborúig*. [Budapest], 1984, 62. p.

A Novus Ordo kiiktatási folyamatában<sup>25</sup> a Helytartótanács 1790. április 20-án kelt 13024. számú rendelete hatályon kívül helyezte a rögtönbíráskodás szabályait.<sup>26</sup> Feltehetően ebből vont le Sík azt a következtetést, hogy „egy évtizedig ezután nem esett szó rögtönítelő bíráskodásról” és csak a 19. század elején az 1800. évi rendelettel jelent meg ismét ez az intézmény.<sup>27</sup>

A Dél-Alföldre vonatkozó helytörténeti irodalomban Szabó Ferenc betyárokról szóló könyve után elterjedt, hogy a Helytartótanács 1794. évi 4052. számú rendelete a statáriális bíráskodás alapja a következő időszakban.<sup>28</sup> A magyar nyelven nyomtatásban is megjelent közbiztonsági rendelet azonban nem tartalmaz ilyen rendelkezést, kizárólag a halálbüntetés alkalmazására ad felhatalmazást, valamint a kegyelmezési gyakorlat visszafogására tesz ígéretet. A tévedés két okra vezethető vissza: a rendeletet a szerzők nem ismerték, és ennek következtében Zsilinszky Mihály megállapítását félreértelmezték, hiszen Csongrád vármegye monográfusa élesen különválasztotta az 1794-es rendeletet és a helyzet rosszabbodása miatt kiadott újabb intézkedést.<sup>29</sup>

Az 1791. évi 67. tc. által kiküldött rendszeres bizottság azonban szükségesnek ítélte a rögtönbíráskodást, ezt támasztja alá, hogy a büntető törvénykönyv kapcsán némi vita után egy különálló artikulust készítettek erről.<sup>30</sup> Sajátos módon ez a szakirodalomban nem vált széles körben ismertté, ugyanis a büntetőjogi kodifikáció történetének legnagyobb hatású szerzője (Fayer László) a tervezet szövegkiadásából kihagyta, sőt a reformkori bírósági gyakorlat ismertetésénél sem említette ezt aényt.<sup>31</sup> Ez azért is különös, mert ez a tervezet képezte – részben szövegszerűen – alapját az 1800-tól kiadott rendeleteknek.<sup>32</sup>

Az ismertetett szakirodalmi nézetek kuszasága azonban levéltári források segítségével tisztázható. A központi egységes szabályozás ténylegesen megszűnt 1790-ben, de ez nem jelentette azt, hogy az uralkodó saját felségjogánál fogva ne engedélyezzen egyedi aktussal egy-egy törvényhatóságnak statáriális eljárást. Mivel a rendi korszakban az igazságszolgáltatás királyi monopóliuma magában foglalta a bíróságok szervezésének és bírói parancsok kiadásának jogát is,<sup>33</sup> a király – a rendek berzenkedése ellenére – élt

<sup>25</sup> VARGA ENDRE: *A Novus Ordo. II. József jogszolgáltatási rendszere*. Levéltári Híradó 1954/3–4, 48–61, 60. p.; HAJDU LAJOS: *II. József igazgatási reformjai Magyarországon*. Budapest, 1982, 415. p.; VARGA ENDRE: *A királyi curia 1780–1850*. Hatóság- és hivataltörténet 4. Budapest, 1974. 73–74., 78–80., 83. p.

<sup>26</sup> PAULER 1865, 437. p.; VAJNA 1907, 193. p. 7. lj.; SÍK 1964, 186. p.

<sup>27</sup> SÍK 1964, 185–186. p.

<sup>28</sup> SZABÓ FERENC: *A Dél-Alföldi betyárvilág*. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 53–54. Gyula, 1964. 74. p.; VÍGH ZOLTÁN: *Adatok Csanád vármegye közbiztonságáról a feudalizmus utolsó évszázadában*. In: BLAZOVICH LÁSZLÓ (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből XIV*. Szeged, 1989. 84, 99. p.; VÍGH ZOLTÁN: *A város közigazgatása*. In: BLAZOVICH LÁSZLÓ (szerk.): *Makó története a kezdetektől 1849-ig*. Makó, 1993. 365–375, 373. p.

<sup>29</sup> MOL C 53 N-1794-5-24; NAGY 1927, 16–17, 20. p.; HAJDU LAJOS: *Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Budapest, 1985. 342–349. p.; KATONA 1984, 66–69. p.; ZSILINSZKY MIHÁLY: *Csongrád vármegye története II*. Budapest, 1898. Reprint, [Hódmezővásárhely, 2005] 263.

<sup>30</sup> HAJDU LAJOS: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest, 1971. 26, 102, 221, 226, 339, 385, 510–512. p.; BALOGH ELEMÉR: *Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert*. Berlin, 2010. 143–144. p.

<sup>31</sup> FAYER LÁSZLÓ: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I*. Budapest, 1896. (Reprint, Budapest, 2004/1.) 136–137. p.; HAJDU 1971, 26, 226, 228. p.

<sup>32</sup> HAJDU 1971, 226, 385. p.

<sup>33</sup> WENZEL, GUSZTÁV: *Das Gerichtswesen und das Verfahren der Gerichte in Ungarn und Siebenbürgen*. Der Jurist 1846/1, 111–129, 119. p.; SUHAYDA JÁNOS: *Magyarország közigazgatása. Tekintettel annak történeti kifejlődésére és az 1848-ki törvényekre*. Pest, 1861. 124. p.; BEÖTHY ZSIGMOND: *Elemi magyar közigazgatás*. Pest,

is ezzel a lehetőséggel. Ennek bizonyítékait a Helytartótanács iratanyagában, a statáriumot alkalmazó és a szomszédos törvényhatóságok levéltári anyagában is fellelhetjük, ugyanis hivatalból értesítették a határos törvényhatóságokat is.<sup>34</sup> A kezdeti ellenállás után a vármegyék a kiterjesztést pártolták, így 1795-ben kezdeményezték, hogy a pallosjogú úrszékek is kapjanak ilyen felhatalmazást, a Kancellária ezt azonban elutasította.<sup>35</sup> Három évvel később egy Arad vármegyének szóló normale (14185.) a rablásért és rablógyilkosságért elfogott katonaszökevényekre is kiterjesztette a statáriális bíróságok illetékességét.<sup>36</sup>

A kodifikáció megszakadása, a változatos tartalommal kiadott egyedi engedélyek, valamint az ellenőrzés során tapasztalt visszaélések miatt – részben a rendek kérésére – 1799. január 4-én kelt kancelláriai leiratban az uralkodó elrendelte egy egységes szabályzat készítését. Az így végül 1800. február 4-én létrejött, 2888. számon kiadott helytartótanácsi rendelet egy új korszak kezdetét jelentette a magyarországi rögtönbíráskodásban.<sup>37</sup> A teljesség igényével szabályozta a kérdést, erre tiltakozásként Csongrád vármegye feliratban javasolta az országgyűlés elé történő terjesztését.<sup>38</sup> Tulajdonképpen innen számíthatjuk annak a statáriális bíráskodásnak a kezdetét, amely az Büntető perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. miniszteri indokolása szerint már a 19. század végén nem szükséges a közrend és közbiztonság fenntartásához.<sup>39</sup> Ez volt a kiindulópontja minden később kiadott rendeletnek, amelyek alapján 1848 előtt széles körben elterjedt a rögtönbíráskodás.<sup>40</sup>

Összegezve: A statárium fent meghatározott jellemzői és az áttekintett források összevetése alapján megállapítható, hogy Magyarországon 1785-ben jelent meg először.

## 2. Miért?

A statáriális eljárás bevezetésének II. József uralkodása alatt két oka volt: egyrészt a kormányzati intézkedések miatt kialakult tiltakozás letörésének igénye, másrészt a modernizálódó bűnözés elleni fellépés.

Az uralkodó először a közrend és az állam elleni cselekmények megtorlására és megelőzésére szabályozta 1785-ben a statáriumot, majd a Josephina 20. és 53. §-a is erre rendelte alkalmazni. Ezzel a hatáskörrel egészen 1790-ig rendelkeztek a rögtönítélő bíróságok. A Novus Ordo megszüntetése után azonban már nem ismert olyan rendelet, amely állam vagy közrend elleni cselekményekre statárium alkalmazását rendelte volna

1846. Magyar jogtudomány klasszikusai 3. Budapest, 2008. 63. p.; DEGRÉ ALAJOS: *Adatok a magyar bírói függetlenség múltjához*. In: DEGRÉ ALAJOS: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. (szerk.) MEZEY BARNA, Budapest, 2004. 87–94, 91. p.

<sup>34</sup> Arad vármegye csetében pl.: MOL C 53 1792-5-87-89.

<sup>35</sup> MOL C 53 1795-5-137.

<sup>36</sup> MOL C 53 N-1798-4-68.

<sup>37</sup> MOL C 53 N-1799-4-3-4; N-1800-4-24-27; 1800-4-24; PAULER 1865, 437. p.; FRIEDMANN 1907, 251. p.; NAGY 1927, 18, 32, 34, 49. p.; FELHÓ – VÖRÖS 1961, 174. p.; SIK 1964, 183, 186. p.

<sup>38</sup> MOL C 53 1800-4-54-55; ZSILINSZKY 2005, 263. p.

<sup>39</sup> *Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok V.* 138. sz. 239. p.

<sup>40</sup> KÁDÁR 1957, 50. p.; SIK 1964, 185. p.; HAJDU 1971, 227–228. p.; VARGA 1996, 185. p.; VARGA ENDRE – VERES MIKLÓS: *Bíróági levéltárak 1526-1869*. (szerk.): SASHEGYI OSZKÁR, Budapest, 1989. 10. p.

el. A köztörvényes bűncselekményekre (pl.: rablás) történő kiterjesztésre pedig 1787-ben került sor.<sup>41</sup>

A rögtönbíráskodás fenntartásának legfontosabb oka a 18-19. század fordulójától 1848-ig a közbiztonságot veszélyeztető súlyos bűncselekmények elszaporodása, a bűnügyi fertőzöttség terjedése volt. A rabtabellák és perkivonatok, a vármegyék felterjesztései, valamint a kormányzat saját tapasztalatai alapján a 18. század végén növekvő tendenciát mutatott a bűnözés, és egyúttal átalakult a bűnözés struktúrája is: megnőtt a marha- és lólopások aránya, valamint a rablások és útonállások száma, főként az országhatár közelében. A török majd a francia háborúk miatt megnövekedett a katonáskodás és a katonai hatóságok elől menekülők száma, akik kihasználták a településhálózat éppen akkor zajló átalakulását, és a tanyákon kerestek menedéket. Ezt a problémahalmazt tetézte a magyar közigazgatási és bírósági szervezet korszerűtlensége, valamint a közrendvédelem elavult rendszere.<sup>42</sup> Az 1800-tól kiadott statáriális rendeletek pontosan meghatározták azoknak a bűncselekményeknek a körét – majd később pontos törvényi tényállását is –, amelyek ellen ily módon felléphettek: rablógyilkosság (latrocinium), rablás (praedocinium) és útonállás (viarum obsessio cum spolis) majd 1808-tól gyújtogatás (incendium) is.<sup>43</sup>

A statáriális bíráskodás 19. századi alkalmazásának legismertebb eseményei az 1831-ben kitört kolerafelkelés kapcsán lefolytatott eljárások.<sup>44</sup> Ezek azonban nem kapcsolódnak a fent említett rendeletekhez, hiszen azok kizárólag erőszakos vagyon elleni és közveszéllyel járó cselekményekre terjedtek ki. Az 1831-ben a zavargások résztvevői megfélemezésére és a továbbterjedés megakadályozására néhány vármegyében a királyi biztosok által gyakorolt rögtönbíráskodás minden esetben az uralkodó egyedi aktusán alapult. Ezt támasztja alá az 1837. évi statáriális rendelet előkészítő anyagai között fellelhető táblázatos kimutatás is, amely egyértelműen külön tartja nyilván ezeket az intézkedéseket.<sup>45</sup>

A rögtönbüntető eljárás fogalmi elemeivel összhangban megállapítható, hogy Magyarországon kétféle krízishelyzetben alkalmazták: belső nyugtalanság (1785–1790. jozefinista intézkedések; 1831. kolerafelkelés) és a bűnözés vélt vagy valós növekedése esetén.

### 3. Hogyan?

A kialakulás jogrendszerben meglévő feltételeinek meghatározása csak a rögtönítélő eljárás definiálása, valamint a megjelenés időpontjának és okainak rögzítése után lehetsé-

<sup>41</sup> Közönséges törvény 1788, 13, 30. p.; KISJÁCSZI SZELES 1869, 12. p.; NAGY 1927, 9, 15, 46–47. p.; KÁDÁR 1957, 50. p.; FELHŐ – VÖRÖS 1961, 174. p.; SÍK 1964, 186. p.; KATONA 1984, 62. p.; AMMERER 2010, 396–397. p.

<sup>42</sup> ZSILINSZKY 2005, 259–263. p.; NAGY 1927, 16–17, 21–23. p.; SZABÓ 1964, 74. p.; SÍK 1964, 183, 188. p.; OLTVAI FERENC: *A Csanád megyei telepes községek társadalma és igazgatása a XIX. század első felében*. In: FARKAS JÓZSEF (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből XIX. század*. Szeged, 1978. 63–131, 121. p.; KATONA 1984, 60–69. p.; HAJDU 1985, 35–38. p.; VÍGH 1989, 79, 91–94, 96–98, 100. p.; VÍGH 1993, 373. p.

<sup>43</sup> NAGY 1927, 32–33, 46–49, 51–52, 55. p.; MEZNERICS 1933, 24–25. p.; KÁDÁR 1957, 50. p.; SÍK 1964, 188. p.; SZABÓ 1964, 81. p.; TÓTH 1982, 6–7. p.; VARGA 1996, 185–186. p.

<sup>44</sup> FAYER 2004/1, 136–137. p.; SÍK 1964, 186, 189. p.; VARGA-VERES 1989, 10. p.

<sup>45</sup> MOL C 53 N-1837-4-210.

ges. Négy konjunktív – a jogrendszer és a tágan értelmezett büntetőjog fejlettségével összefüggő – feltétel látszik a fenti elemzés alapján:

- a) az eljárás szabályozottságának követelménye;
- b) a fellebbezési jog kiterjesztése;
- c) a büntetési rendszer modernizálódása;
- d) a generális prevenció túlsúlya.

Már Nagy és Hajdu is megállapították, hogy azért csak a 18. század legvégén jelent meg a statárium, mert ahhoz, hogy kivételes (rendkívüli, különleges) eljárást lehessen elkülöníteni, ki kell alakulnia egy relatíve szabályozott rendes eljárásnak.<sup>46</sup> Ez a viszonylagos szabályozottság, vagyis a közel egységes szokásjogi szabályokra és a helytartótanácsai rendeletekre épülő büntető-törvénykezés II. József uralkodásának a kezdetére szilárdult meg. Természetesen ez nem volt azonos a kodifikált eljárási jog rendezettségével, de a korábbiakhoz képest egységesebb normákat jelentett. Ugyanez érvényes a statárium eljárási garanciák mellőzésére vonatkozó jellemzőjére is: egyfajta már meglévő garanciarendszer szükséges hozzá.

A rögtönítélő eljárásban a terhelt nem élhet jogorvoslattal, és a kegyelmezés lehetősége is kizárt. Magyarországon büntetőügyben nem nemesek (polgárok, jobbágyok) fellebbezése csak II. József rendelkezéseivel, majd az 1791. évi 43. tc. alapján vált lehetővé. Ezért korábban nem is lehet valódi statáriumról beszélni, ugyanis az eljárás gyorsítására hozott intézkedések csupán a nemesek jogorvoslati jogosultságát korlátozhatták volna.<sup>47</sup>

Az első két feltétel szorosan a büntető perjog fejlettségével függ össze, azonban a másik két követelmény már kriminálpolitikai probléma, a büntetőjog-tudomány szempontjából pedig büntetőtani kérdés.

A „talponálló törvényszék” marasztalás esetén kizárólag halálbüntetést (akasztófa) alkalmazhatott, más büntetési nem kiszabására nem volt lehetősége. Ennek a jellemzőnek csak akkor van fokozott visszatartó ereje, ha már a halálbüntetés kivételes büntetési nemmé vált, valamint annyira humanizálódott a büntetés kiszabás, hogy a büntetési rendszeren belül a szabadságvesztés dominált. Ez a folyamat Hajdu adatai alapján a 18. század utolsó harmadában zajlott.<sup>48</sup>

A rögtönbíráskodás bevezetésének deklarált célja volt minden esetben a bűncselekményektől való elrettentés.<sup>49</sup> Ez a szempont a generális prevenció legfontosabb összetevője, ezért megköckáztatható az a kijelentés, hogy akkor válik a statárium általánosan elfogadott eszközzé, amikor a 18-19. század fordulóján P. J. A. Feuerbach célmélete erőteljes hatást gyakorolt a kriminálpolitikai gondolkodásra és a büntetőjog-tudományra. Ez nem csak Szokolay Istvánnak a „rettentési” elvre és az 1813. évi bajor kódexre történő utalása miatt jelenthető ki, hanem azzal is alátámasztható, hogy a magyar büntetőjog-tudományban a közvetítő irányzathoz tartozó szerzők (pl.: Szemere Bertalan, Szokolay István) egyértelműen elutasították a rögtönbíráskodást, ezzel szemben Feuerbach követőjének tekinthető Vuchetich semleges-támogató álláspontot foglalt el a kérdésben.<sup>50</sup>

<sup>46</sup> NAGY 1927, 12. p.; HAJDU 1971, 225. p.

<sup>47</sup> HAJDU 1971, 227. p.

<sup>48</sup> HAJDU 1985, 112. p.

<sup>49</sup> VUCHETICH 1819, 533. p.; VUCHETICH 2007, 255. p.; József nádor iratai 1925, 651–652. p.; SZOKOLAY 1848, 350. p.; FELHŐ – VÖRÖS 1961, 174. p.

<sup>50</sup> HORVÁTH TIBOR: *Burzsoá büntetési elméletek Magyarországon. Állam- és jogtudomány 1978/3, 277–305, 278, 287–288. p.*; HORVÁTH TIBOR: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata.* Budapest, 1981, 178–196. p.



## III. Az 1800. évi szabályozás jelentősége

A magyar jogfejlődésben az 1800. évi 2888. sz. rendelet öt vonatkozásban hozott újat: a szabályozás jellegében, az engedélyező személyében, az eljárás egységesítésében, az anyagi jog modernizációjában és a törvény előtti egyenlőség érvényesülésében.

A szabályozás jellegében történő változás, azaz hogy az egyedi aktusok helyett jogszabályi formában általános normaszöveg jelent meg, a jogrendszer modernizálódásának apró, de fontos jele. Az uralkodó igazságszolgáltatásra vonatkozó felségjoga lehetővé tette volna a továbbiakban is alkalomszerűen engedélyezni és szabályozni a statáriális eljárást, mégis inkább a jogalkotást választotta a kormányzat a bírói parancsok közé sorolható egyedi felhatalmazások helyett. Ez a kodifikáció felé tett kis lépésnek tekinthető. Természetesen ez nem zárta ki, hogy szükség esetén továbbra is egyedi engedélyt adjon a király, ahogy ez 1831-ben meg is történt.

A szabályzat kibocsátásával az uralkodó a nádorra – és annak távollétében a Helytartótanács elnökére – delegálta a rögtönítelő törvényszék felállítására vonatkozó engedély kiadását, ezzel felértékelte a kormányzék jelentőségét. Ráadásul a döntéshozatalt is hatékonyabbá tette, ugyanis oda került a döntési hatáskör, ahol az azt megalapozó információ, szakértelem és helyismeret rendelkezésre állhatott.

Ez a rendelet volt az egyetlen, amely végig szabályozott egy teljes – igaz kivételes – büntetőeljárást, s ebben alapvetően eltért a korábbi – csupán egy-egy mozzanatot érintő – perjogi tárgyú rendeletektől. A későbbiekben ezek a szabályok egyre pontosabbá váltak, Nagy már az 1808. évet is egész kis kódexnek tekintette.<sup>51</sup> Ezzel a statáriális eljárás hozzájárult a rendes eljárás egységesedéséhez, így a jogbiztonság irányába mozdította el a szokásjogon alapuló büntetőeljárás jogot.

Hasonló jelenség figyelhető meg a rögtönbíráskodás hatálya alá tartozó bűncselekmények esetében is, itt jelentek meg először a precíz törvényi tényállások is, mintát nyújtva a későbbi jogalkotás és a rendes eljárás „szokásjogi tényállásai” számára. A cselekmények pontos meghatározása is a jogbiztonság felé tett apró lépésként értékelhető.

Nagyon sajátos módon a későrendi büntetőjog leginkább kárhoztatott intézménye valósította meg először – igaz legtöbbször csak papíron – a törvény előtti egyenlőség eszméjét. A statárium ugyanis kizárólagos illetékességet jelentett, tehát a személyi illetékességi okot (rendi állást) teljesen figyelmen kívül hagyták, csupán az elkövetés helye alapozta meg a rögtönítelő bíróság eljárását.

Természetesen a rögtönítelő törvényszékek 19. századi működését nem lehet pozitív jelenségnek tekinteni, azonban a korszak jogtudományának és az egykorú joggyakorlatnak alaposabb ismeretében vizsgálva a kérdést két megállapítás megkockáztatható. Egyrészt a statáriális eljárás 18. század végi megjelenése a magyar jogrendszer, jogtudomány és közbiztonság korabeli állapotában szükségszerű volt, sőt a jogfejlődés szempontjából egyfajta „lakmuszpapírként” is tekinthető. Másrészt a rögtönítelő eljárás szabályozási jellegzetességei bizonyos módon a magyar büntetőbíráskodás modernizációs folyamatába illeszthetők, a polgári büntetőjog megvalósítása felé tett apró elmozdulásként kell ezeket szemlélni.

<sup>51</sup> NAGY 1927, 19. p.

SZILVIA BATÓ

BEITRÄGE ZUR FRÜHGESCHICHTE  
DER STANDGERICHTSBARKEIT IN UNGARN

(Zusammenfassung)

Die Standgerichtsbarkeit (statarium) ist ein außerordentliches, sehr verkürztes Strafverfahren gewesen, welches in einem bestimmten Gebiet und in einem bestimmten Zeitraum, wegen einer Krise, gegen bestimmte Verbrechen eingeleitet wurde. Das Standgericht hatte nur die Befugnis, Todesstrafe als einzige Strafe zu verhängen, und dem Angeklagten wurde keine Berufungsmöglichkeit eingeräumt. Diese Rechtsfigur trat in der Regierungszeit von Joseph II (1780–1790) in Ungarn auf, sie war zwischen 1785 und 1790 wegen „Aufruhr und Tumult“ anwendbar. Zwischen 1787 und 1848 wurde die Standgerichtsbarkeit zum wichtigsten Mittel gegen die Räuberbanden. Vor der ersten einheitlichen Regelung (Verordnung Nr. 2888 von 1800) hatten die einzelnen Komitaten und Städten das Standrecht nach der Ermächtigung des Königs, später ermöglichte der Palatin selbständig dieses außerordentliche Verfahren wegen Raub, Raubmord, Straßenraub und Brandstiftung. Das Erscheinen der Standgerichtsbarkeit hat vier Voraussetzungen: die Herausbildung eines ordentlichen Strafprozessrechts; die Gewährung der Berufungsmöglichkeit auch für nicht adelige; die Humanisierung des Strafsystems; die Generalprävention als gefolgter Zweck der Kriminalpolitik. Diese Voraussetzungen waren am Ende des 18. Jahrhunderts herausgebildet. Die Standgerichtsbarkeit in der ungarischen Rechtsentwicklung hatte etliche positive Wirkungen: sowohl die einheitlichen „gesetzlichen“ Tatbeständen und die Verfahrensregelung als auch die Gleichgerechtigkeit erschienen im ungarischen Rechtssystem zum ersten Mal durch die Verordnung von 1800.

# BLAZOVICH LÁSZLÓ

## A világtörténet hat korszaka a Budai jogkönyvben

Mint ismeretes, a Budai jogkönyv több szakaszban készült el. A Prológust és az elsőől a 403. szabályig tartó részt 1404–1405-ben, de legkésőbb 1410-ig fektette írásba János budai jegyző, akit Mollay Károly az Eperjes melletti Héthársról (Siebenlind) származó Johannes Siebenlinderrel azonosított. A 404. artikulustól a 441-ig terjedő részben leírtakat 1421. november 23-án fogadta el a városi tanács. Az utána következő négy szabály (442–445) készítésének idejét ugyancsak rögzítette a szerző. A legkésőbbi időpont 1501.<sup>1</sup>

A 404. artikus előtt az alábbi bejegyzés található: „A Szentírásokból ismeretes, hogy Ádámtól kezdődött el az első világ, Noéval a második, Ábrahámval a harmadik, Mózával a negyedik, Dáviddal az ötödik és Isten fiának a születésével a hatodik.”<sup>2</sup> A kutatás azt már korábban kiderítette, hogy a Budai jogkönyv forrásai közül mások mellett a Szász és Sváb tükörben egyaránt szerepel az illető rész.<sup>3</sup>

„Órigenész hajdanán azt jósolta, hogy hat korszak következik egymás után (egy korszakot ezer évnek feltételezve), majd a hetedikben a világ szét fog hullani. Nos, a Szentírásból tudjuk, hogy Ádámval kezdődött az első korszak, Noéval a második, Ábrahámval a harmadik, Mózával a negyedik, Dáviddal az ötödik, Isten fiának születésével a hatodik. Jelenleg a hetedikben vagyunk, amelynek hossza bizonytalan.”<sup>4</sup>

„Órigenész megjövendölte ennek előtte a régi időkben, hogy hat világnak kell lennie, és mindegyik világ ezer év után szűnt meg, a hetedik világban pedig teljesen el kell pusztulnia a világnak, és jönnek a vezeklés napjai. A Szentírás azt hirdeti, hogy Ádámval kezdődött az első világ, Noéval a második, Ábrahámval a harmadik, Mózával a negyedik, Dáviddal az ötödik, Isten fiának születésével a hatodik. Ez a hat világ ezer-ezer év után elmúlt. Jelenleg a

<sup>1</sup> MOLLAY, KARL (szerk.): *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Budapest, 1959. 21–22. 189–195. 195–202. 202–205. p. KUBINYI András: *Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig)*. In: GEREVICH LÁSZLÓ–KOSÁRY DOMOKOS (szerk.): *Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején*. Budapest története II. Budapest, 1973. Buda város jogkönyve I–II. Közreadja BLAZOVICH LÁSZLÓ–SCHMIDT JÓZSEF. Szeged, 2001. Bevezető 25–28. p.

<sup>2</sup> BLAZOVICH–SCHMIDT 2001, 404. sz. „Nu ist chundig von der Heilgenn geschrift, das Adam dý erste wêlt hub an, Noe II, Abraham III, Moyses IIII, Daud V, Gotes gepurt dý sechste” (Ofner Stadtrecht 404. sz.)

<sup>3</sup> BLAZOVICH–SCHMIDT 2001, 404. sz. 2. jegyz.

<sup>4</sup> VON REPGOW, EIKE: *A Szász tükör*. Közreadja: BLAZOVICH LÁSZLÓ–SCHMIDT JÓZSEF. Szeged, 2005. Tartományi jog (továbbiakban Tj.) 3. 1. sz. Schmidt József fordítása „Origenes vissagede hír bevoren, daz secs

hetedik világban vagyunk, biztos határidő nélkül, mert a hatezer év eltelt, a hetedik pedig addig áll fenn, ameddig Isten akarja.”<sup>5</sup>

A két német szerző a világ hat, illetőleg hét korszakról szóló leírást azért emelte be művébe, mert a hét hadipajzsról szólva mintegy ezzel erősítette meg a hadipajzrendszer fennállását. Bár tévesen Órigenészre hivatkoztak, ugyancsak tévesen a Bibliára alapozták felsorolásukat. A hat világtörténeti korszak sem a Bibliában, sem Órigenésznél nem található. Azt, mint alább látjuk, jóllehet a Szentírásra támaszkodva, a világkrónika szerzők dolgozták ki. Az kétségtelen, hogy a Sváb tükör szerzőjének munkája ezen artikulusban is fő forrása, a Szász tükör volt, jóllehet szokásához híven bővítette annak szövegét. Sokkal többet azonban nem mondott, mert a korabeli művelt világ ismerte, hogy egy-egy korszak ezer évig tartott, a hetedik pedig majd az utolsó ítéletig terjed. (Kis kitérőként megjegyezzük, hogy az ezer évig tartó világtörténeti korszakok tanából következett az akkor élt emberek között az első ezredforduló körül a világvégét váró hangulat.) Amennyire biztosra vehetjük, a Szász és Sváb tükör ezen artikulusokon belüli kapcsolatát, annyira bizonytalan, hogy az 1421-ben a Budai jogkönyvbe bejegyzést tevő írnok, talán városi jegyző honnan merítette ismeretét. Szövege a Szász tüköréhez áll közelebb, származhatott a híryanag egy világkrónikából, vagy a szerző korábbi olvasmányélményéből. Egyik feltételezés sem zárható ki. Hogy miért került a jogkönyvbe, arra később adjuk meg a választ. Előbb talán nem lesz érdektelen, ha a középkori kronologikus gondolkodás ide vonatkozó gyökereit bemutatjuk.

A kora középkori történetírók számára alapvető gondot jelentett az időbeliség, a kronológia meghatározása, fogalmának kialakítása, amelybe a történeteiket elhelyezték. E feladattal a krónika írók kerültek szembe. A műfaj neve ugyancsak magában hordozza a kronológia szót. A keresztény világkrónika, vagy egyetemes krónika első szerzőjeként Julius Africanus<sup>6</sup> tartja számon a kutatás. További ismertebb és a későbbi időkre nézve mérvadó szerepet játszottak Eusebius, Hieronimus (Szt. Jeromos), Orosius és Sevillai

---

werlde solen wesen, die werlt bi dûsent jâren op genomen, unde in me sevenden solde siu zugân. Nu is uns kundich van der heyligen scrift, daz an Adame diu êrste werlt began, an Noe diu andere, an Abraham diu dritte; an Moysse diu virde; an David diu fungte; an gottis geborde diu seste. An der sivenden sî wir nû sunder gewisse tal.” ECKHARDT, KARL AUGUST (szerk.): *Sachsenspiegel. Quedlinburger Handschrift*. Fontes iuris germanici antiqui in usum scholarum ex Monumenta Germaniae Historica separatim editi.. Hannover, 1966. Landrecht 3. 1. sz.

<sup>5</sup> *Schwabenspiegel. A Sváb tükör*. Közreadja BLAZOVICH László–SCHMIDT József. Schmidt József fordítása. Sajtó alatt. Tartományi jog 2. sz. „Orienes weisagte hie vor in den alden zeiten wie sechs werlde sholden sein vnd wie ie die werlt pei tausent iaren abe nemen solden vnd in der sibende werlde so sholt die werlt gar zergen vnde sholde der svntac kvmen. nv ist vns gekvndet von der heiligen shrift daz sich an adam die erste werlt began. an noe die ander. an barâham die dritte. an moyses die virde. an dauid die funfte. an gotes gepurte die sechste. vnd ie der werlde zal ist pei tausent iaren zergangen. nv wir sint in der sibenden werlde anc gewisse zal. wan die sechs tausent iar sint gar auz vnd die sibende werlt stet also lange als got.” ECKHARDT, KARL AUGUST (szerk.): *Der Schwabenspiegel Langform M*. Tractavit 1971. Bibliotheca Rerum Historicarum. Studia Iuris Suevici II. Tj. 2. sz.

<sup>6</sup> Africanus, Sectus Julius (180 körül–250 körül) júdcai keresztény történetíró, polihisztor. A keresztény kronológia megalapítója. Pentabiblon khronologikon című öt kötetből álló fő művében időrendben tárgyalja a bibliai és profán történeti eseményeket. A világ teremtsét Kr. e. 5499-re teszi.

Isidorus. A középkorból nyugaton több mint 200 világkrónika maradt fenn, a számuk máig növekedhet eddig ismeretlen kéziratok fellelése után.<sup>7</sup>

Az egyetemes világkrónikák, mint történeti műfajok, amelyek később nemzeti – amelyhez a magyar múltról szóló középkori krónikák Thuróczy János *Chronica Hungarorum*-ával bezárólag tartoznak –, regionális és helyi krónikákra váltanak át, majd a képes krónikákkal zárulnak, és helyüket a humanista történetírás veszi át a 15. században, a kompendiumok, az évkönyvek, a geszták és a genealógiák között foglalnak helyet, az írásban fennmaradt és egyes szerzők által felkutatható világtörténelmet mutatják be általában a világ teremtésétől keletkezésük idejéig. Egyaránt tárgyuknak tekintik a Biblia történeteit, valamint az egyházi és profán történelem eseményeit kitekintéssel a művelődés alakulására és a természetben bekövetkezett eseményekre, amelyeket meghatározott időbeli keretbe, világtörténeti korszakokba foglalnak. Továbbá tagolják az eseményeket az egyes uralkodók regnálási ideje, illetőleg a világbirodalmakról kialakított nézet, valamint az üdvtörténet elmélete szerint.<sup>8</sup>

A krónikairók, és ennek következtében a krónikák írásának szemléletmódja az idők folyamán a késő ókor idejétől a kora középkoron át a virágzó középkorig sokat változott. A szerzők kezdetben mindenkor törekedtek a világtörténeti események megörökítésére, és tágabb teret öleltek fel mint egy kolostor, vagy egy város, vagy egy régió története, jóllehet – mint említettük – éppen a korszak második felében csak egy nép, ország vagy éppen város történetének a megörökítésére terjedtek ki.<sup>9</sup> Bár a középkori tudományosság nem törekedett a krónika mérvadó meghatározására, mégis Siccard von Cremona (+1215) tollából a következő megfogalmazás maradt ránk: „A krónika a mulandó dolgokról szóló, a világ kezdetétől induló időrendi elbeszélés a benne szereplő személyekről és viselt dolgaikról, azonban nem mindenről, hanem azokról, amelyek most, továbbá számunkra példaként és intésként emlékeztetre, valamint írásokban való feljegyzésre méltónak látszanak.”<sup>10</sup>

A szerzőknek az anyaguk összegyűjtését és elrendezését tekintve számos nehézségük adódott, amelyek közé tartozott a helyes időrend kialakítása. Ma már ez számunkra meglepően hat, miután Dionysius Exiguus, a szkíta származású bencés szerzetes 525-ben kidolgozta a máig érvényben lévő időszámítási rendszert, amelynek kezdőpontjaként Krisztus születésének idejét tette meg.

A világkrónikáknak vagy egyetemes krónikáknak három típusa alakult ki. A legfontosabbak közülük is kronológia, az idősor (*series temporum*) mint vezérfonal alapján elrendezett művek, például Eusebius, Hieronymus, és Beda adott rájuk. Évenként, évtizedenként, vagy uralmi időszakonként, illetőleg generációként haladtak előre a szerzők

<sup>7</sup> KRÜGER, KARL HEINRICH: *Die Universalchroniken*. In: *Typologie des sources du Moyen âge occidental*. A-I. 2. Fasc. 16. Turnhout, 1976. Előszó és Táblák.

<sup>8</sup> KRÜGER 1976, 13. p.; KORDÉ ZOLTÁN: *Krónika*. In: KRISTÓ GYULA (főszerk.). ENGEL PÁL - MAKK FERENC (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon* (9–14. század). Budapest, 1994. 381. p.; KRISTÓ GYULA: *Krónikakompozíció*. In: KRISTÓ – ENGEL – MAKK 1994, 381–382. p.; KRISTÓ GYULA: *Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon*. Budapest, 2002. 78–88. p.

<sup>9</sup> GUÉNE, BERNARD: *Histoires, annales, chroniques. Essai sur les genres historiques au Moyen Age*. In: *Annales* 1973/28, 997–1016. p. Különösen: 1101. p.

<sup>10</sup> „Cronicam id est temporalem narrationem ab exordio mundi et personis et gestis earum, non omnibus, sed que nobis et nunc ad exempli et cautele memoriam scripturarumque noticiam expedire videntur.” EGGER, O. HOLDER (szerk.): *Monumenta Germaniae Historica*. Scriptorum. Tom. 31.. Impensis Bibliopolii Hahniani. Hannoverae, 1903. Unveränderter Nachdruck. 1980. Sicardi episcopi Cremonensis Cronica 1213. 22–181. p. Különösen: 78. p. Idézi: KRÜGER 1976, 14. p. Lexikon des Mittelalters II. 1956. hasáb.

történetük papírra vetésében, a későbbi másolók pedig tovább folytathatták a munkát, saját művet alkothattak. Az írásműveik stílusjegyei közé tartoztak a tömörség, az egyszerű mondatokban fogalmazás, tudósításait nem az ok-okozati összefüggések keresése, hanem a mellérendelés jellemezte. A második típust az elérhető világtörténeti események legteljesebb, részletező leírása jellemzi, az esemény özön (maria historia-rum). Műveiket, amelyeket könyvekre és fejezetekre osztottak, gyakran bevezető előzi meg. Példájként említhetjük Orosius alkotását, és mint nemzeti történetet feldolgozó műveket Tours-i Gergely és Freisingi Ottó munkáját. E típus stílusjegyei közé tartoznak a körmondatos szerkesztési mód, az ok-okozati összefüggések keresése és a szereplők cselekedetének megítélése. A harmadik az összefoglaló kézikönyv (imago mundi), amely enciklopedikus képet ad a leírt eseményekről. E típust főképp Origenes és Isidorus művei jellemzik. A három típus azonban szorosan nem különíthető el egymástól, köztük számos átfedés található.<sup>11</sup>

A világhronikák témái közé tartoznak: Ranulf Adgen szerint 1. a terület, ahol az események játszódnak, leírása, 2. az eltávolodás Istentől, majd kiengesztelődés vele Krisztus által, 3. a Mózes törvényei előtt idő, a törvények időszaka és a Krisztus születése utáni idő, 4. a négy világbirodalom: az asszírok, a perzsák, a görögök és rómaiak birodalmi. 5. a öt világvallás: a természetisztelet, a bálványimádás, a zsidó vallás, amelyekhez a három első világbirodalmat is hozzárendelik, majd a kereszténység és az iszlám. 6. A világ hat korszaka. 7. A hét történetileg cselekvő embertípus: az uralkodó, a katona, a bíró, a pap, a politikus, a kereskedő és a szerzetes, valamint az egyes típusoknak megfelelő cselekvési formák. 8. A mód, ahogy az éveket számolni kell: a három zsidó évkezdő január, március, május, a három fő görög korszak kezdete, azaz Trója bevétel, az első olimpia, Nagy Sándor világhuralma, továbbá Róma alapításának ideje, végül a Krisztus születése utáni évek.<sup>12</sup>

A bemutatott témakatalógusból tárgyunkhoz kapcsolódóan kettőt emelünk ki, a négy világbirodalom és a világ hat korszakának elméletét. Az előbbi Dániel könyvének második és hetedik részére vezetik vissza.<sup>13</sup> A szent szöveg szerint Nabukodonozor álmot látott, amelyet babiloni tudósai nem tudtak megfejteni, ám az ott fogságban lévő zsidók közül Dániel jelentkezett az álom megfejtésére a királynál, és így szólt: „Amit láttál, ó király, az egy hatalmas szobor volt. Ez a szobor nagy volt és fényes, magasra emelkedett előtted, és rettenetes volt a tekintete. A szobor feje aranyból volt, melle és karjai ezüsből, hasa és ágyéka bronzból, lábszárai vasból, lábai meg részben vasból, részben agyagból.” Egy a hegyről leomló kő szétzúzta a szobrot, amelyből por lett, a kőből pedig egy nagy hegy, amely betöltötte a földet.<sup>14</sup>

Dániel álomfejtése szerint Nabukodonozor négy birodalmat látott. Az övé az első, az arany fő. A második kisebb lesz, mint az uralkodóé, a harmadik, amely bronzból való lesz, betölti a földet, a negyedik a vasból és agyagból való meg fog oszlani, mert a vas az agyaggal nem vegyül. Majd Isten olyan birodalmat támaszt, amely állni fog örökké.<sup>15</sup>

<sup>11</sup> VON DEN BRINCKEN, A-D: *Die lateinische Weltchronik*. In: RANDA, A. (szerk.): *Mensch und Weltgeschichte. Zur Geschichte der Universalgeschichtsschreibung*. Salzburg und München, 1969. 47. 58. 69. p. alapján KRÜGER 1976, 21–22. p. Lexikon des Mittelalters II. 1957. hasáb

<sup>12</sup> KRÜGER 1976, 23. p.

<sup>13</sup> Dán 2. 31–36. Dán 7. 2–8. 17–27. *Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Szent István Társulat. Bp., é. n.

<sup>14</sup> Dán 2. 31–33. 34–36. p.

<sup>15</sup> Dán 38–45. p.

Dániel keleti birodalmakra gondolt, míg a magyarázók az utolsóban Isten országát látták meg, amelyet az Mt 4. 77 a mennyek országának a 6. 32 pedig Isten országának nevez.<sup>16</sup>

A négy vadállatról szóló rész a jelképes látomások között szerepel, amely szerint Dániel álmában azt látta, hogy az ég négy szele a Nagy-tenger ellen támadt, a tengerből pedig négy hatalmas vadállat bukkant fel. Egy oroszlán, amelynek szárnyai voltak, a második medvéhez hasonlított, hátán négy madárszárnyat viselt, továbbá négy fejet. A negyedik hatalmas vasfogakat hordott, tíz szarva volt. Végül a Fölséges szentjei nyerik el a hatalmat, azaz eljön Isten országa.<sup>17</sup> A látomás, amely szerepel a Jelenések könyvében is (13), hasonlít Nabukodonozor álmára és kiegészíti azt.<sup>18</sup> Egy-egy állat egy-egy társadalmat jelent.

Az álmokat többféleképp, több birodalomra vetítve magyarázták. Az ókorban kialakított, illetőleg bibliai magyarázat szerint: asszírok, médek, perzsák és makedonok államai Nagy Sándorral és a Szeleukidákkal bezárólag. Hieronymus a keresztény magyarázatot adja, amelyet általában követnek a világkrónikák, azaz Babilon, a médek és perzsák, a makedonok (Nagy Sándor, Szeleukidák) és Róma. Orosius eltér ettől, mert ő a négy égtáj szerint osztja fel a birodalmakat, keleten AsszírIA és Babilon, valamint a médek, északon a makedonok birodalma, délen Karthágó, nyugaton pedig Róma.<sup>19</sup>

A késő ókor magyarázata a négy birodalomról fontos következményekkel járt a nyugati keresztény történeti gondolkodásra. Ugyanis ha a négy birodalom közül utolsó Róma, és utána, azaz bukása után a világvége következik, akkor Rómának fenn kell maradnia. Éppen ezért alakították ki a Római Birodalom átvitelének elméletét (*imperium translatio*) a középkoriakra, Nagy Károly frank, majd az Ottók német birodalmára. Az *imperium translatio* már megjelent Orosius keleti birodalmakat összefoglaló magyarázatában, sőt már korábban az ókori szerzők elméleteiben, ahol általában öt, sőt előfordult, hogy hét birodalom szerepelt az általános *imperium translatio* elméleteken belül.<sup>20</sup> A négy birodalomról szóló tan egyébként a Biblián nyugvó keresztény szemlélettel folytatása az ókorban kialakult világtörténeti korszakolásnak, amely a fémeken (aranykor, ezüstkor, ércor, vaskor) alapult.

A világ hat (hét) korszakáról szóló elmélet a Bibliában fellelhető korszakolásból következik, és az egyes szakaszok különböző hosszúságúak. K. H. Krüger szerint annak ellenére találunk hasonlóságot a négy birodalom és a világ egyes korszakainak tana között, hogy az utóbbinak egészen más a gyökere. Hasonlóság, hogy mindkét tanítás a történelem időrendjében kíván eligazítást adni, továbbá megjelenik benne Babilon, valamint Krisztus születésének idejével Róma, valamint hozzávetőlegesen időben is hasonló ideig, 6000 évig tartanak.<sup>21</sup>

A hat világtörténeti korszak alapját az egyes korszakok gondolkodói a teremtés hat napjában, annak analógiájára látták, és ebből következően úgy gondolták, hogy hat korszakon át tart a világ története, amelynek az utolsó ítélet vet majd véget. Azt, hogy egy korszak ezer évig tart, a Zsoltárok könyvében álló rész alapján gondolták.

„Mert ezer év előtted annyi,

<sup>16</sup> Dán 2. 44. és 45-höz kapcsolódó 44. 45. jegyz. 1029. p.

<sup>17</sup> Dán 7. 2–8. 17–27. p.

<sup>18</sup> Biblia i.m. 7. 1. jegyz. 1029. p.

<sup>19</sup> KRÜGER 1976, 25. p. Krüger a felsorolásában F. Glorie és A–D. von den Brincken munkáira támaszkodott.

<sup>20</sup> KRÜGER 1976, 25. p.

<sup>21</sup> KRÜGER 1976, 26. p.

mint a tegnapi nap, amely elmúlt.”<sup>22</sup>

Babits Mihály a Bibliát jól ismerve a Jónás könyvében e gondolatot, amikor az Úr Jánoshoz szólt a mű végén az alábbi módon emelte költői magaslatba:

„s negyven nap, negyven év, vagy ezer-annyi  
az én számban ugyanazt jelenti.”

Az utolsó ítéletet pedig Jézus jövődöleése alapján a közeli időben várták a korai keresztények, mert azt mondta, hogy a tanítványok megéri az időt, amikor újra eljön az Úrral, és ítélkezik. Bár nem tudták annak sem napját, sem óráját, ám nem zavarta őket, hogy számoljanak vele, és nem gátolta őket abban sem, hogy a világvége hozzávetőleges időpontját meghatározzák Augustinus és Beda értelmezése alapján.<sup>23</sup>

Az egyes szerzők esetében a hat időszakra kiterjedő korszakolás változott. Például Augustinusra visszamenően Beda Venerabilis nyolc korszakot jelölt meg a Biblia hatodik zsoltárára hivatkozva. Freisingi Ottó őt követte. Ugyancsak Augustinusra visszavezethető az Eusebius és Hieronymus által kijelölt fordulópontok meghatározása, amely bibliai és egyháztörténeti alapokon nyugszik. 1. Ádám-tól Noéig, 2. Noétól Ábrahámig, 3. Ábrahám-tól Mózesig, 4. Mózes-től Salamon templom építéséig Jeruzsálemben, 5. onnan a második templom építéséig, 6. onnan Krisztus születéséig, 7. majd Krisztus születésétől az illető művek megírásáig. Az osztályozás a szerzőknél változott, azonban a leginkább kedvelt és a hozzá használt alap a hat világtörténeti korszak tana maradt.<sup>24</sup>

A Budai jogkönyv egy efféle változatot vett át, figyelmen kívül hagyva, hogy 1421-ben már az ő osztályozása szerint sem lehettek a 6. korszakban, ha egynek az idejét ezer évben határozták meg. Az említett Szász és Sváb tükör szerzője hét korszakról szólt, tehát az ötletet lehet, ám a példát semmiképpen sem az említett jogkönyvekből vette a 404. artikulusz szerzője. Hogy honnan, az már – úgy gondoljuk – nem feltárható. Arra viszont kereshetünk választ, hogy miért. Mivel a jogkönyv alkotóinak szerkesztésmódját az asszociatív, gondolatársító szerkesztés jellemzi, esetünkben ugyancsak ennek megnyilvánulását tapasztalhatjuk. A szerző beírta annak az időpontját, hogy a budai tanács mikor hozta azokat a határozatokat, amelyeket ő a jogkönyvbe vezet. Krisztus születésének említése eszébe juttatta, hogy az egy világtörténeti korszak határát jelenti, és erre fel valódi középkori szerkesztési és gondolkodásmóddal beírta a hat korszak határát is az artikulusz elé.

<sup>22</sup> Zsolt 89. 4. p.

<sup>23</sup> KRÜGER 1976, 26. p.

<sup>24</sup> KRÜGER 1976, 27. p.



## LÁSZLÓ BLAZOVICH

### DIE SECHS EPOCHEN DER WELTGESCHICHTE IM OFNER STADTRECHT

(Zusammenfassung)

Im Aufsatz wird der Frage nachgegangen, wie die Beschreibung der sechs Weltreiche in das Ofner Stadtrecht Eingang gefunden haben. Zunächst wird auf die Chronologieauffassung der Autoren der Universal- und Weltchroniken eingegangen. Der Autor des Aufsatzes kommt zum Schluss, der Verfasser des Artikels 404 habe die Ergänzung der assoziativen Vorgehensweise der Redaktion entsprechend eingefügt. Bei der Beschreibung der Entstehungszeit des Artikels (1421) fiel ihm ein, die Ergänzung sei in der sechsten Epoche der Weltgeschichte entstanden und schickte daher dem Artikel die Aufzählung der sechs Epochen voraus.



## BLUTMAN LÁSZLÓ

### Egy elhanyagolt okazonosító mérce: a regularitás a magyar büntetőjogban

A terhelt okozta-e a sértett halálát, ha az általa ejtett sérülések nem voltak végzetesek, de orvosi hiba következtében mégis a sértett halálához vezettek, vagy más esetekben, ha a sértett az életmentő kezelést elhárítja?<sup>1</sup> A közúti balesetet okozó terhelt okozta-e egyben a véten járműben utazó sértett halálát is, ha annak biztonsági öve a baleset pillanatában nem volt bekapcsolva, és az autóból kiesve halálos sérülést szenvedett?<sup>2</sup> Az ilyen eseteket megítélő bíróságnak – akár megállapít okozati összefüggést, akár nem – rá kell mutatnia, mire alapítja az okságra vonatkozó állítását, milyen ismérveket használ az eredményt megelőző körülmény, tényező oki jellegének vizsgálatánál, mi lesz az alapja az oksági megállapításainak.<sup>3</sup>

De mit tekint a magyar bírósági gyakorlat *oknak* a büntetőjogi felelősség vizsgálatánál? Milyen ismérvet használ annak vizsgálatakor, hogy a terhelt magatartása *okozta-e* az eredményt? A Legfelsőbb Bíróság kimondta: „az ítélezési gyakorlatban az ok-okozati folyamatok értékelésének alapját a „*conditio sine qua non*”, azaz a feltételek egyenértékűségének elve képezi.”<sup>4</sup> Ez összhangban van azzal a ténnyel, hogy a magyar szakirodalomban a szerzők

<sup>1</sup> BH 2006. 310. (Fővárosi Ítéltábla 5. Bf. 1845/2004.); BH 1985. 134. (Legf. Bír. Bf. IV. 1262/1983.); BH 1999. 193. (Legf. Bír. Bf. III. 374/1998.). A szerző elsősorban a nemzetközi jog, az Európa-jog és az általános jogdogmatika szintjén foglalkozott az okozatosság kérdésével; kirándulását a büntetőjog területére a Cséka Ervin professzor úr előtti tisztelgés vezette.

<sup>2</sup> BH 1993. 7. (B. törv. IV. 481/1991.).

<sup>3</sup> Más helyen azzal érveltem, hogy a jogi felelősséggel összefüggő, bíróságok által nyújtott következetes oksági érveléseknek legalább három alapkérdésre ki kell terjeszkedniük: (i) a bíróság a megítélendő hátrányos eredménytel összefüggő körülmények közül, melyeket tekinti oknak, és ezt milyen alapon teszi (*az okok azonosítása*); (ii) az azonosított okok közül, milyen ismérvek alapján szűri ki azokat, melyek a jogi felelősség megállapítása szempontjából szerepet játszhatnak (*az okok szűrése*); (iii) *milyen szabályok szerint ítéli meg több, azonosított és számbajövő ok egymáshoz való viszonyát a felelősség, és egyéb felelősségi feltételek szempontjából.* BLUTMAN LÁSZLÓ: *Okozatosság a jogban: több ok együttes megítélése.* FORVM Acta Juridica et Politica; I. évfolyam, I. szám. Szeged, 2011. 119. p.

<sup>4</sup> Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.1.172/2009/6. LB-H-BJ-2010-51.; hasonlóan pl. Legfelsőbb Bíróság Bhar.I.495/2008/13. LB-H-BJ-2009-195.; BH 1993. 7. (B. törv. IV. 481/1991. sz.); Szegedi Ítéltábla Bf.II.394/2007/3., SZIT-H-BJ-2008-1.; BH 2000. 480. (Nógrád Megyei Bíróság Bf. 202/1999.). Hasonlóan látja pl. GÖRGÉNYI ILONA *et al.*: *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, 2007. 159. p. Máshol is arra utalnak, hogy ez az elmélet a legelfogadottabb az okozatossági elméletek közül, BALOGH ÁGNES - TÓTH MIHÁLY (szerk.): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, 2010. 104. p.

saját maguk is valamely eredmény szükséges feltételét kezelik okként, és minden oksági érvelés kiindulópontjának ezt tartják.<sup>5</sup>

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. A bírói gyakorlatban ugyanis vannak más ismérvek is a *conditio sine qua non* (szükséges feltétel) mércéje mellett, melyek az okok azonosításának alapját képezik. A következőkben egy ilyen általános okozonosító mércét vizsgállok.

### *I. Általános szabályszerűsége (regularitáson) alapuló okozonosítás*

A magyar büntetőjogban érvényesülő egyik legfontosabb okozonosító mérce saját jogon szinte alig kap figyelmet, noha jelentősége vetekszik a *conditio sine qua non* ismérvvvel. Ez az *okazonosító ismérv az általános szabályszerűség (regularitás)*.<sup>6</sup> Megvilágítására vegyünk egy példát. Tegyük fel, egy bírósági eljárásban el kell dönteni, hogy a születés után magára hagyott újszülöttnél fulladás (oxigénhiányos állapot) vagy az ellátatlanság miatti kihülés okozta-e a halált.<sup>7</sup> Lehet-e alkalmazni a szükséges feltétel ismérvét? Nyilvánvalóan nem. Itt ugyanis nincs értelme feltenni azt a kérdést, hogy szükséges feltétele volt-e az újszülött halálának például a kihülés (szemben az oxigénhiányos állapottal), ugyanis ezt nem tudjuk eldönteni. Az okozati összefüggés tekintetében csak szakértő tud állást foglalni. A szakértő viszont nem logikai levezetéssel oldja meg a kérdést, hanem a konkrét körülmények ismeretében próbál következtetni arra, hogy milyen élettani folyamatok mehettek végbe, és vezettek végül halálhoz. Min fog alapulni a szakértői következtetés? Honnan lehet tudni, hogy az adott körülmények között milyen folyamatok vezettek a halálhoz? Ennek nyilvánvaló alapja a speciális szaktudás: *ismeri az eset megítéléséhez szükséges természeti, biológiai törvényeket, a tipikus élettani folyamatokat (az újszülött szervezetének szokásos reagálását a konkrét körülményekre), a sajátlagos, kapcsolódó tudományos tételeket, illetve tapasztalattal bírhat hasonló esetek lefolyásáról.*

A szakértő tehát az okozati összefüggés létének vagy hiányának megállapításánál, *okási következtetését általános szabályszerűségekre, azok kombinált alkalmazására alapozza*, melyeket speciális szaktudása folytán ismer. E szabályszerűségek korábbi tudományos megfigyelések, kísérletek, elemzések során szilárdultak meg, és nyertek valamilyen szintű bizonyítást. A szakértő véleményének kialakításakor a konkrét tényállást az általa ismert általános szabályszerűségek konkrét eseteként ismeri fel, és következtet ennek nyomán arra, hogy kihülés vagy oxigénhiányos állapot okozta-e az újszülött halálát. Bármilyen komplex vizs-

<sup>5</sup> Pl. FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Magyar büntetőjog - általános rész*. Budapest, 2003. 106. p. vagy NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2010. 116. p. Az elmélet közismert, így alaptételeinek összefoglalásától itt eltekintek.

<sup>6</sup> A regularitás Hume-i és modern okozatossági elméletére nézve magyar nyelven I. HUORANSZKI FERENC: *Modern metafizika*. Budapest, 2001. 86–98. p., mely munka nekem is kiindulópont volt.

<sup>7</sup> Hasonló esetre I. BH 1995. 439. (Legf. Bír. Bf. III. 2058/1993.).

gálat legyen is ez egyes esetekben, a szakértő oksági következtetése mögött alapjaiban általános szabályszerűség, regularitás áll.<sup>8</sup>

A regularitás, mint okazonosító ismerv lényegét már *Hume* megfogalmazta a XVIII. században. Mivel az okozati összefüggés egy-egy konkrét esetben nem érzékelhető közvetlenül, az okozati összefüggésre az ember valamiféle általános szabályszerűségekből következtet. Ennek lényege, hogy az ember akkor lát okozati összefüggést két körülmény, jelenség között, ha hasonló esetekben, az okként felismert körülményekkel, jelenségekkel állandóan együttjárnak az okozatként felismert körülmények, jelenségek. E tudott, felismert vagy tapasztalt szabályszerűség alkalmazásával azonosítható az okozati összefüggés.<sup>9</sup>

Mindennek azonban nincs sok köze a *conditio sine qua non* ismervhez. A általános szabályszerűsége alapozott feltételezett oksági összefüggés fennállása nem szükségszerű, hanem valószínű. Az indukción (megfigyelés, kísérlet) alapuló szabályszerűségek a konkrét események kimenetelét, azok összefüggéseinek jellegét *magyarázatukkal különböző fokban valószínűsíthetik*.<sup>10</sup> Tegyük fel, hogy valakinek megfájdul a feje, ezért bevesz egy fájdalomcsillapítót és elmegy úszni, mert korábban mindkét eljárás az esetek többségében segített a panaszon. Az úszás végére elmúlik a fejfájás. Mi alapján azonosítja az illető személy azt az okot, ami miatt elmúlt a fejfájása? Ha laikus, ez számára élettanilag átláthatatlan összefüggés lesz, így korábbi esetekből következtet az okozati kapcsolatra. Abból indul ki, hogy korábbi esetekben mi az, ami segített vagy leginkább segített a fejfájásain. Felidézi, hogy a múltban a tabletta bevételéhez vagy az úszáshoz milyen gyorsan, milyen rendszerességgel kapcsolódott egy másik történés, azaz a fejfájás megszűnése. Egy korábban megfigyelt szabályszerűség alapján igyekszik azonosítani konkrét esetben is az okot, olyan körülményre támaszkodva, mint például azt, hogy a fájdalom megszűnése mennyi időt vett igénybe ebben az egyedi esetben. Nem lehet azt állítani, hogy például a fájdalomcsillapító bevétele a konkrét esetben szükségszerű feltétele volt a fejfájás megszűnésének, hiszen lehetnek olyan esetek, amikor ez nem szünteti meg a fejfájást, esetleg az illető személy személyes tapasztalata szerint is. (Ugyanez vonatkozhat az úszásra.) *A regularitás, mint okazonosító mérce, a valószínűségen alapuló oksági mércék egyik formája*.<sup>11</sup>

A fenti példában szakértő sem szükségszerűségi alapon dönti el a kérdést, hanem valószínűségi alapon. Az oksági megállapítás például úgy nézhet ki, hogy az újszülött halálát valószínűséggel, nagy valószínűséggel, vagy éppen a bizonyosság határát súroló valószínű-

<sup>8</sup> Ez a megállapítás lényeges leegyszerűsítést takar, és csak a lényegét igyekszik megragadni. *Egy szakértő oksági következtetése mögött, sokféle egymásra épülő, egymással kombinálódó szabályszerűség állhat*: ezek a legalapvetőbb természeti törvények alkalmazásától, tudományos kísérletek általánosított eredményein vagy az érintett tudományterület bizonyos tételein keresztül, a személyes tapasztalat alapján levont szabályszerűségekig sok mindent felölelhet, melyeket helyesen kell egymásra vonatkoztatni (kombinálni) a megalapozott következtetéshez. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért összefoglalóan csak az oksági következtetést alátámasztó szabályszerűségről beszélek.

<sup>9</sup> Ez csak az elképzelés eredeti magva, mely a modern elméletekben jelentős átalakuláson ment át, l. HUORANSZKI 2001, 93–94. p.

<sup>10</sup> Már *Hume* is a valószínűséghez köti a regularitást, l. HUME, DAVID: *Tanulmány az emberi értelemről*. Budapest, 1995. 56–57. p.

<sup>11</sup> A valószínűségi mércék egyes formáiról l. BLUTMAN LÁSZLÓ: *Okozatosság, oksági mércék és a magyar bírói gyakorlat*. Jogtudományi Közlöny 2011/6, 309–320. p.

séggel az oxigénhiányos állapot okozta, és nem a kihülés (vagy fordítva). Annak, hogy a regularitás, mint okozonosító ismérv valószínűsége alapszik, számos oka lehet. Az általános, és egyben alapvető oka az, hogy az oksági következtetés alapját képező általános szabályszerűségek legnagyobb része feltételekhez kötött és megűrhet kivételeket.

A valószínűségi kapcsolat néhány esetlegesebb, konkrét oka is azonosítható, melyek a regularitáson alapuló oksági következtetések bizonytalansági tényezői. (1) Amikor a szakértő a vizsgált esetet, az általa alkalmazott szabályszerűség sajátos eseteként ismeri fel, nem tudhatja biztosan, hogy helyesen ismerte-e fel a vizsgált esetet, mint a szabály egyik esetét. (2) Az oksági érvelés háttérét adó szabályszerűségek alól kisebb-nagyobb számban mindig előfordulnak kivételek. Akkor, amikor a szakértő az esetet vizsgálja, nem mindig tudhatja biztosan, hogy a vizsgált eset nem egy kivétel-e a figyelembe vett szabályszerűség alól. (3) Bizonytalan, hogy az alkalmazott szabályszerűség valóban létezik-e olyan formában, ahogy a szakértő alkalmazta, vagy téves következtetések alapján tekintik-e szabályszerűségnek. (4) Bizonytalan, hogy minden releváns szabályszerűséget (élettani tételt, személyes tapasztalatot) figyelembe vett a szakértő a vizsgált eset megítélésénél. (5) Bizonytalan, hogy a figyelembe vett szabályszerűségeket helyesen vonatkoztatta-e egymásra (kombinálta) a vizsgált eset megítélésénél.

Amikor a bíróság elfogadja a szakértő oksági következtetését, maga is a regularitás alapján áll az okozati összefüggés fennállását tekintve, és így ítéli meg a büntetőjogi felelősséget. Amennyiben a szakértő például a kihülést azonosította a halál okaként, értelmetlenné válik az a kérdés, hogy ha nem hült volna ki az újszülött, akkor beállt volna-e a halál, ugyanis egy azonosított okot értelmetlen ismételt okként azonosítani a *conditio sine qua non* mérce alapján.

A regularitás, mint okozonosító mérce nemcsak a szakértői oksági érvelések sajátja, ezt bírói oksági érvelések is alkalmazzák. Különösen gyakran figyelhető meg az általános szabályszerűsége (tipikusan a tapasztalatra) támaszkodó érvelés, amikor valamilyen veszélyhelyzet okozásáról van szó. Például ilyen, amikor a bíróság a bántalmazás intenzitásából, módjából és az alkalmazott eszközéből az "élettapasztalatra" támaszkodva következtet valamilyen veszélyhelyzet (az okozottnál súlyosabb sérülés lehetősége) kialakulására.<sup>12</sup> Feltehető, más hasonló esetekben a hasonló bántalmazás súlyosabb sérüléshez vezetett, így a bíróság erre a szabályszerűsége támaszkodik a konkrét eset megítélésénél.

<sup>12</sup> BH 1993. 653. (Legf. Bír. Bf. III. 797/1992.) vagy BH 2007. 284. (Legf. Bír. Bfv. II. 1202/2005.). Bár a jogszövegek a veszélyhelyzetek kialakulásánál is oksági kapcsolatra utalnak, vitatható, hogy ilyenkor mindig erről van-e szó. Ugyanis esetenként felfogható úgy a terhelt cselekedete, mint ami nem „létrehozza” a veszélyhelyzetet, hanem önmagában testesíti meg a veszélyt, tehát (egyéb körülményekkel) a veszélyhelyzet részének minősül. Márpedig oksági kapcsolat csak két elkülöníthető tény vagy jelenség között vizsgálható.

## II. A regularitás és a *conditio sine qua non* mérce viszonya

### 1. A regularitás okazonosító mérce és a *conditio sine qua non* mérce kombinálódása

Egy-egy határozatban az oksági érvelések és megállapítások többértékűek lehetnek, így kombinálódhatnak. Különösen így van ez, ha a bíróság oksági láncban gondolkodik. Ekkor az oksági lánc különböző részeinek azonosítása más-más okazonosító mérce alapján is történhet. Az előbbi példában lehetséges, hogy a szakértő a regularitás, mint okazonosító mérce alapján ítéli meg úgy, miszerint az újszülött halálát a kihülés okozta. A bíróság viszont a tényállás megállapítása során azt döntheti el, hogy a kihülést (a kihüléshez vezető helyzetet) a terhelt okozta-e, azaz a terhelt magatartása szükségszerű feltétele volt-e az újszülött kihülésének.

### 2. A regularitás, mint segédeszköz a *conditio sine qua non* mérce alkalmazásánál

A regularitás sajátosan kapcsolódhat a *conditio sine qua non* mérce alkalmazásához. Ekkor a regularitás már nem okazonosító mérce lesz, hanem egyszerűen a *conditio sine qua non* mérce alkalmazását lehetővé tevő érvelési segédeszköz.<sup>13</sup> Mivel ez gyakori, és sajátlagos helyzet az oksági érvelésekben, érdemes röviden kitérni rá.

A *conditio sine qua non* mérce alkalmazásánál, két jelenség egyedi, szükségszerű oksági kapcsolatának vizsgálatánál, a szükségszerűség logikai ellenpróbája, hogy az egyik jelenség, mint feltétel nélkül a másik jelenség, mint eredmény bekövetkezett volna-e. Ez egy kontrafaktuális (tényellentétes) kérdésfeltevés: amennyiben a feltétel nem, vagy nem úgy következik be, akkor a jogilag értékelendő eredmény beáll-e, vagy ugyanúgy áll-e be. Azonban ez a logikai ellenpróba csak logikai burkolata az ok azonosításának. A bíróság következtet arra, hogy az elképzelt lehetséges helyzetek egyikében (melyben a feltétel nem, vagy nem úgy következik be, ahogy ténylegesen bekövetkezett) az eredmény beállna-e. Az igazi kérdés viszont az, hogy a bíróság mi alapján következtet, amikor állást foglal arról, hogy mi történne egy elképzelt helyzetben. A kontrafaktuális kérdésfeltevést eldöntő következtetés alapja lehet a regularitás. Vegyünk egy példát erre nézve.

Egy ügyben a terhelt a lágyéksérvtől szenvedő sértettet hasba rúgta, és így a rúgás életveszélyt okozott nála. Kérdés volt, hogy a rendellenes sértetti állapot oka (szükségszerű feltétele) volt-e az eredménynek, vagy sem. Ennek megállapításához a *conditio sine qua non* mérce alkalmazása helyénvaló: mi történt volna akkor, ha a sértett egészséges. A szakértői vélemény azt valószínűsítette, hogy ép hasfal esetén csak kevésbé súlyos, nem életveszélyes sérülések alakultak volna ki. Ennek alapján a rendellenes sértetti állapot oka volt a súlyo-

<sup>13</sup> Természetesen a tények megállapítására szolgáló következtetés alapjaként számos alkalommal szolgálhat valamilyen szabályszerűségekre való hivatkozás. Azonban ezek legnagyobb része nem valamilyen okozati összefüggés azonosítása, hanem valamilyen tény fennállására való következtetés, vagy valamilyen tény tulajdonságának, jellegességének rögzítésére szolgál. Gyakori például, hogy a bíróság a terhelt tudatállapotára az eset körülményeiből az élettapasztalat alapján közvetetten következtet.

sabb eredménynek. A bíróság viszont a „bírói gyakorlat és az általános tapasztalat” alapján megállapította, hogy terhelt rúgása nyomán ép hasfal esetén is életveszélyes sérülések következtek volna be (azaz a rendellenes sértetti állapot nem volt oka az eredménynek).<sup>14</sup> Itt a bíróság a tapasztalatból (hasonló esetekből) leszűrt szabályszerűségre támaszkodott, és egyben felülírta a szakértői vélemény következtetését, mely mindazonáltal ugyancsak szabályszerűségekre (de más szabályszerűségekre) támaszkodott.

A regularitás tehát alapjául szolgálhat a *conditio sine qua non* mérce alkalmazásánál feltett kontrafaktuális kérdés megválaszolásához. Azonban ekkor az okot nem a regularitás alapján azonosítja a bíróság: a regularitás csak az oksági érvelés egy lépése, és részét képezi a *conditio sine qua non* mérce alkalmazásának.

### III. A regularitás és egyéb oksági mércék

#### 1. A regularitás és a „törvényszerű feltételek” formulája

Az általános szabályszerűségen alapuló okazonosítás a magyar szakirodalom egyes helyein felvetődik ugyan, de sajátos formában. Van, aki ezt az esetet a „törvényszerű feltétel.formulája” elnevezés alatt a feltételek egyenértékűségének elméletéhez sorolja, tehát egyfajta, szükségszerűségen alapuló mércének tekinti.<sup>15</sup> Eszerint a feltételek egyenértékűségének elmélete két formulára épül: az egyik a *conditio sine qua non* formula, a másik a törvényszerű feltétel formulája. Amennyiben értelmezésem helyes, ez utóbbi alatt azt értik, hogy oknak tekinthető az eredmény minden olyan körülménye, mely törvényszerű feltétele az eredmény bekövetkezésének. Ez a megkülönböztetés viszont ebben a formában lényeges problémát vet fel.

Mi lesz a különbség a feltételeket jellemző szükségszerűség és törvényszerűség között? A szükségszerűség azt jelenti, hogy az egyedi konkrét esetben *A* körülmény (mint okozat) nem állhatott volna be valamely őt övező *B* körülmény (mint ok) nélkül. Ezért lesz szükségszerű feltétele *B* körülmény *A* körülménynek. Viszont *A* körülmény és *B* körülmény konkrét kapcsolatában mit jelent a törvényszerűség? A törvényszerű kapcsolat nem lehet szükségszerű kapcsolat, mert akkor egyszerűen a *conditio sine qua non* mércéje érvényesülne, és nem kellene két formula. Ha a törvényszerű kapcsolat nem szükségszerű, akkor csak esetleges (kontingens) kapcsolat lehet. Az esetleges kapcsolat még nem alapozhatja meg az oksági viszonyt önmagában, tehát a törvényszerű kapcsolat valamilyen sajátlagos kontingens kapcsolat lehet *A* körülmény és *B* körülmény között. De miben állhat e sajátosság? Erről nem szól az elmélet általam ismert változata, de feltehetően ez abban áll, hogy *B* körülménnyel *A* körülmény a tapasztalat szerint gyakran vagy szabályszerűen vagy állandóan együttjár. Az oksági összefüggést ekkor már valamilyen általános szabályszerűség tükrében ismeri fel a

<sup>14</sup> BH 2005. 272. (Szegedi Ítéltábla Bf. II. 30/2005.).

<sup>15</sup> NAGY 2010, 113–114. p.; GÖRGÉNYI *et al.* 2007, 156. p.



szeímlélő, tehát a „törvényszerű feltétel formulája” csak a regularitás alapján értelmezhető. Ezzel viszont három további probléma adódik.

Az egyik probléma, hogy amennyiben a regularitás egy formájaként létezne is a „törvényszerű feltétel formulája” ennek semmi köze nem lenne a feltételek egyenértékiségéhez. A feltételek egyenértékiségének elmélete (és a kapcsolódó *conditio sine qua non* formula) két jelenség, körülmény szükségszerű kapcsolatán alapul, az okozatossági összefüggés szükségszerűségi mércéjéről van szó. Ezzel szemben a regularitás valószínűségi mérce, valószínűségeen alapul.

A másik probléma, hogy amennyiben a regularitás egy formájaként létezne is a „törvényszerű feltétel formulája” az túlságosan leszűkítené a regularitást. Azon helyzet, amikor az oksági összefüggést valamilyen általános szabályszerűség alapján ismerjük fel, nem szorítkozik olyan esetekre, amikor csak megfigyelt (természeti) törvényszerűségekre támaszkodunk. *A szabályszerűség bármilyen megfigyelt, kikísérletezett vagy elemzett szabályszerűség lehet, melyeknek csak elenyésző része a valódi természeti törvény.* Ez talán érzékelhető a korábban hivatkozott példákból.

A harmadik probléma, hogy a regularitás az okot nem az okozatnak tekintett jelenség, körülmény feltételének tekinti. Ez az okozatosságot a szükségszerűségre alapozó elméletek sajátja. A szükségszerű kapcsolatot ugyanis az okozatot körbevevő tényezők által alkotott feltételrendszerre alapítja, mely keretet ad ahhoz, hogy az egyes feltételeket (jelenségeket, körülményeket) vizsgálat alá vesse (egymáshoz való viszonyukban is), mennyiben szükségesek, illetve elégségesek az okozat előidézéséhez.<sup>16</sup> A regularitásra épülő okazonosításnak (különösen hagyományos formájában) erre nincs szüksége: itt egyszerűen két jelenség vagy tényező együttes előfordulásából, mint szabályszerűségből következtethetünk az okozatosági összefüggésre, és tekinthetjük az egyiket oknak, a másikat okozatnak.

## 2. A regularitás és az adekvát kauzalitás

Meglehetősen áttekinthetatlenné teszi a helyzetet, hogy a magyar jogban *az adekvát kauzalitás alatt gyakran a regularitásra épülő valószínűségi mércét értik.*<sup>17</sup> Nem szükséges, hogy az adekvát kauzalitás elméletét elemezzem, de röviden rá kell mutatni, hogy ez az elmélet (ahogy eredetileg von Kries, később pedig Rümelin vagy Träger megfogalmazta) egy kontrafaktuális érvelésen alapszik. Az adekvát kauzalitás elmélete *a hátrányos eredmény valószínűségének növekedését vizsgálja az oknak minősülő jogellenes magatartás vonatkozásában, a tényekkel ellentétben elgondolt jogszerű magatartáshoz képest.*<sup>18</sup> Az adekvát kauzalitás is valószínűséghez kötődik, de *nem pusztán a valószínűségeen alapul, hanem a valószínűség növekedésén.* Az adekvát kauzalitás nem okazonosító, hanem okszűrő mérce: a már

<sup>16</sup> HUORANSZKI 2001, 99–103. p.

<sup>17</sup> Pl. BARD et al.: *Büntetőjog – általános rész.* Budapest, 2003. 70. p.; a magánjogban pl. MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség.* Budapest, 1993. 125.

<sup>18</sup> Pl. L.A.HART, HERBERT – HONORÉ, ANTHONY: *Causation in the Law.* Oxford, 1985. 467–478. p.; a magánjogban hasonlóan, I. MARKESINIS, BASIL – UNBERATH, HANNES: *The German Law of Torts.* Portland, 2002. 106–107. p.

megállapított okozati összefüggésből kiindulva (a terhelti magatartás és annak eredménye) vizsgálja, hogy – az okozati összefüggés ellenére – az eredmény megalapozza-e a jogi felelőséget a valószínűség-növekedés alapján, az okozati összefüggés értékelhető-e vádlott terhére.

Ezzel szemben a regularitásra épülő okazonosító, valószínűségi mérce – ahogy láthatuk – nem kontrafaktuális érvelés alapján, hanem közvetlenül általános szabályszerűségek alkalmazása alapján alapozza meg két jelenség, körülmény okozati kapcsolatát, és azt az előzményt tekinti oknak, mellyel általában, rendszeresen együtt jár az eredmény.

### 3. Az intuitív okazonosítás és a tapasztalatban sűrűsödő regularitás

A regularitáson alapuló okazonosítás felvet még egy elhatárolási problémát, különösen, ha a szabályszerűség, amin alapul, a személyes tapasztalatból (megfigyelésből) ered. A büntetőügyekben van az okazonosításnak egy olyan fajtája, melyről viszonylag kevés szó esik a szakirodalomban, és amely ellenáll minden elméletnek. Ez az *intuitív okazonosítás*.<sup>19</sup>

Vegyünk egy egyszerű példát: egy figyelmetlen gépkocsivezető a kijelölt gyalogátkelőhelyen elüt egy gyalogost. Van-e okozati összefüggés azon körülmény között, hogy a gyalogost elütötték, és azon körülmény között, hogy akkor és ott a földre került és sérülést szenvedett? Kétségtelenül, de ezt honnan tudjuk? Mosolyogtató lenne például a *conditio sine qua non* mércét alkalmazni, és kontrafaktuális feltevésből kiindulni (elesett volna-e a gyalogos, ha az adott gépkocsi nem üti el). Nem kell regularitás sem: bárki könnyedén felismer az egyedi esetben oksági kapcsolatot anélkül, hogy valamilyen általános szabályszerűségre támaszkodna. *Egyszerűen tudjuk, hogy van okozati kapcsolat, mert intuitíve csak így értelmezhetjük a történetet.* Egy ilyen oksági kijelentést aligha kérdőjelezne meg bárki a mindennapi gondolkodás alapján (bár Hume valószínű kitarzana amellett, hogy ezt nem tudhatjuk, csak szubjektíve így látjuk). Ezért sok büntetőeljárásban, ahol valamilyen materiális bűncselekmény a gyanú vagy vád, kifejezetten nem merül fel az okozatosság problémája, mert ebből szempontból mindenki azonosan látja a történetet.

Azonban az intuíciónak a tapasztalat az alapja. *A tapasztalat, illetve az ennek keretében korábban érzékelt szabályszerűségek tömege beépül látásmódunkba, érzékleinkbe, beállítódásainkba.* Ebből kiindulva, az intuitív okazonosítás mégis a regularitásra támaszkodik olyan értelemben, hogy a korábban megfigyelt vagy észlelt szabályszerűségek a tapasztalatainkban, és így intuíciónkban sűrűsödnek? Lehet valamilyen megkülönböztetést tenni az általános szabályszerűségeken alapuló okazonosítás és az intuitív okazonosítás között? Úgy tűnik igen, legalábbis elvi szinten.

A regularitáson alapuló okazonosításnál két körülmény, jelenség között okozati kapcsolatot valamilyen általános szabályszerűség tükrében (alapján), és annak tudatában ismerünk fel. *A szabályszerűségnek tudatában kell lennünk, és az előttünk fekvő kapcsolatot e szabályszerűség egyik esetének kell látnunk.* Nélkülözhetetlen szerepe van a tudatosságnak, va-

<sup>19</sup> Vannak elméletek, melyek az intuitív (és egyben egyedi, individualizált) okazonosítással igyekeznek megbirkózni. Ide tartoznak az ún. *Übergewichts*-elméletek, melyek a newtoni mechanika fogalomrendszerét használva a feltételek hatásfoka és működési iránya szerint próbálják azonosítani az okokat (pl. Birkmeyer hatóerő-elmélete) IRK ALBERT: *A magyar anyagi büntetőjog*. Pécs, 1928. 164. p.

lamilyen szabályszerűség alkalmazásának, és ennek keretében akár módszeres logikai következtetésnek is. Az intuitív okazonosításnál mindennek nincs szerepe. Természetesen ennek is feltétele bizonyos szabályszerűségek, például a természeti törvények léte (a fenti példánál az erővel, mozgással, gravitációval kapcsolatos törvényekre gondolhatunk). Azonban az intuitív okazonosítás nem feltételezi, hogy ismerni kellene ezeket vagy tudatában kellene ezeknek lenni. Az általános szabályszerűségek szerepet játszanak abban, hogy miképpen látjuk vagy értelmezzük a világot, azonban ezeket a szabályszerűségeket nem alkalmazzuk két jelenség, körülmény közötti kapcsolat értékelésére. Ennek ellenére, nyilvánvalóan van egy széles sávja a határeseteknek. Különösen azt nehéz eldönteni egy-egy eset elemzésénél, hogy a személyes tapasztalat alapján érzékelt szabályszerűségekre tudatosan vagy nem tudatosan támaszkodunk két tényező kapcsolatának felismerésekor.

#### IV. A regularitás alkalmazása oksági érvelésekben

A büntetőjogban a különböző típusú történeti tényállásoknál az okozati összefüggés létének vizsgálata eltérő problémákat hoz a felszínre. Ebből adódik, hogy az okok azonosítása különféleképpen történhet. A következőkben - a regularitásra összpontosítva - a teljesség igénye nélkül megkülönböztetek néhány helyzetet, ahol az okozatossági problémák lényegesen különböznek, és ahol eltérő okazonosító mércék érvényesülhetnek.

(1) Úgy tűnik, hogy amikor az eredmény valamilyen veszélyhelyzet kialakulása, akkor a bíróság vagy a szakértő a regularitás (pl. tapasztalat, vagy tudományos tételek) alapján azonosítja a veszélyhelyzet kialakulásának okát.

(2) Számos olyan tényállás van, amikor két tényező közötti kapcsolat megállapítása az okozatosság szempontjából szakértői kérdést képez, mert a kapcsolat jellege a mindennapi gondolkodás számára nem látható át (pl. a bántalmazással fejsérüléseket szenvedett sértett halálának egyik oka volt-e a májbetegségéből fakadó fokozott vérzékenysége).<sup>20</sup> Itt az okozati kapcsolat felismerése rendszerint általános szabályszerűségek alapján történik, a regularitáson alapuló okazonosító mérce érvényesül.

(3) A *conditio sine qua non* mérce alkalmazása elsősorban akkor észrevehető, ha a terhelt magatartása mellett egy másik körülmény oki jellegét is vizsgálni kell, mert amennyiben az is oknak minősül, akkor megváltoztathatja a cselekmény minősítését, csökkentheti a terhelt felelősségének mértékét, esetleg ki is zárhatja azt (okszági lánc megszakadása). Ez a másik körülmény lehet például a sértett közrehatása (a kijelölt gyalogátkelőhelyen elütött

<sup>20</sup> BH1985. 456. (Legf. Bír. Bf. IV. 68/1985.) A büntetőeljárásban az oksági összefüggések meghatározása alapvetően két eljárási szereplőre hárul: ez a bíró, illetve a szakértő. Szerepük nagyrészt azon oszlik meg, hogy milyen típusú összefüggéseket kell okozatossági szempontból értékelni. A szakértő szerepe éppen az, hogy a bíró számára az ügy tényállási elemeinek egyes összefüggéseit átláthatóvá tegye, és minősítse. (Viszont az oksági mérce alkalmazása a szakértői véleményekben éppúgy kérdésként merül fel, mint a bíróság által adott oksági érveléseknél).

kerékpáros szabálytalanul ment át, mert nem szállt le a kerékpárról),<sup>21</sup> vagy valamely szokatlan, rendkívüli körülmény, mely súlyosabbá tette a terhelt magatartásának eredményét (l. előbb, a lágyéksérvtől szenvedő sértett hasba rúgása esetén, a rendellenes sértetti állapot oka volt-e a kialakult életveszélynek, mint eredménynek),<sup>22</sup> a terhelt magatartására rákövetkező valamilyen körülmény, mint ok, mely utalhat az oksági lánc esetleges megszakadására.<sup>23</sup>

(4) A *conditio sine qua non* mérce alkalmazására akkor is sor kerülhet, ha a terhelt magatartását nem más körülménnyel ellenpontozva vizsgálja a bíróság. Viszont fontos lehet, hogy a terhelt magatartásának valamely jogi szempontból is lényeges jellemzője szerepet játszott-e az eredmény előidézésében: ennek vizsgálatakor szükséges lehet e jellemzőtől elvonatkoztatni, és kontrafaktuális feltevésből kiindulni (pl. a balesetet okozó személygépkocsi sebességtúllépése szerepet játszott-e a baleset előidézésében vagy sem).<sup>24</sup> A (3) és (4) esetekben a regularitás az oksági érvelés része lehet, amikor azt állapítja meg a bíróság vagy a szakértő, hogy a kontrafaktuális kérdésfeltevésből adódó lehetséges (elképzelt) helyzetben mi történt volna.

(5) Az előzmény és következmény bekövetkezése térben és időben közeli, és összefüggésük minősége a mindennapi gondolkodás számára átlátható (pl. oka volt-e a kerékpáros sértett testi sérülésének, hogy egy gépjármű öt elütötte).<sup>25</sup> Itt rendszerint az intuitív okazonosítás érvényesül, okozatossági kérdések vagy kétségek csak határesetekben vetődnek fel. Az intuitív okazonosítás ugyan részben feltételezi az általános szabályszerűségek létét, azonban itt az általános szabályszerűségek az intuícióba beépülve játszanak szerepet, és nem tudatos alkalmazás folytán.

<sup>21</sup> EBH 2007. 1587. (Legf. Bír. Bfv. II. 601/2006.).

<sup>22</sup> BH 2005. 272. (Szegedi Ítéltábla Bf. II. 30/2005.).

<sup>23</sup> Pl. Veszprém Megyei Bíróság I.B.867/2007/9. 19-H-BJ-2008-22.

<sup>24</sup> BH 2007. 74. (Legf. Bír. Bfv. II. 199/2005.).

<sup>25</sup> BH 1983. 473. (B. törv. IV. 527/1982.).

LÁSZLÓ BLUTMAN

A NEGLECTED CAUSAL STANDARD:  
REGULARITY IN HUNGARIAN CRIMINAL LAW

(Summary)

Establishing causal relation between two events or facts the Hungarian judicial practice usually applies as a basis the *conditio sine qua non* standard and the doctrine of the equivalence of conditions. Regularity, one of the most usual and traditional method of identifying causal connection is neglected in Hungarian legal doctrine, although criminal courts in fact use this standard to identify causes. This paper does not aim to defend regularity theories, which face serious difficulties in philosophical analyses, but to outline those kinds of situations where courts' (and experts') conclusions relating to causal relations are based on regularities (natural laws, statistical tendencies, scientific precepts, or other regularities observed, experienced in the past). In discussing the subject the author presupposes two distinctions which are indispensable for clarifying and making transparent causal reasonings advanced by the courts in criminal cases. A clear distinction is made between identifying causes to map out the factually relevant circumstances of the effect and filtering causes for the purpose of determining legal responsibility. A second distinction is related to the three basic strategies of identifying causes in legal practice: (i) establishment of causal connection based on necessity, (ii) causal argumentation using regularity standard and (iii) intuitive identification of causes.



BOBVOS PÁL

## A szövetkezeti jogi jogviszony főbb jellemzői

*A szövetkezet és tagja között fennálló jogviszony kettőssége*

A szövetkezet és a tagok, továbbá a tagok egymás közötti – szövetkezeten belüli – szerződéses kapcsolata az *alapszabály megkötésével* jön létre. Az alapszabály írásban és minősített okirati formában köthető meg.<sup>1</sup>

Az alapszabály olyan szerződés, amelynek előzménye, hogy az alakuló közgyűlésen az alapító tagok *megszavazzák* az alapszabályt.<sup>2</sup> Az igen szavazat szerződéses kapcsolatot megelőző jogügyleti aktus, mintegy szűrőként funkcionál. Az igennel szavazók részt vesznek a szövetkezet alapításának további munkájában, a nemmel szavazóknak erre nincs lehetőségük.<sup>3</sup>

A szövetkezet esetében nem elegendő a szervezet létrehozásához az alapszabály megszavazása, ezt követi az alapszabály alapító tagok általi *aláírása*.<sup>4</sup> A szövetkezet létrehozásának magánjogi aktusa az alapító okirat aláírása, mint szerződés megkötése, a később belépők ugyancsak írásban csatlakoznak az alapszabályhoz. A szövetkezetet ténylegesen közjogi aktus (a cégbejegyzés) hozza létre.

A szövetkezeti alapszabályt, mint magánjogi szerződést is jellemzi, hogy az a tagok önkéntességén, mellérendeltségén és egyenlőségén alapul. Az egyenlőséget a tagok folyamatosan megőrzik, mert a jegyzett részjegy eltérő száma sem alapításkor, sem a működés folyamán nem tesz különbséget a tagok között, sem a vagyoni részesedés, sem a szervezeti jogok szempontjából, a szövetkezet minden tagja azonos módon vesz részt a szövetkezet irányításában is, a közgyűlésen minden tagnak egy szavazata van.<sup>5</sup>

A szövetkezet alapszabályát, mint szerződést jellemzi, hogy az szervezeti (*koordinációs*) típusú, *kogens* jellegű szerződés.<sup>6</sup>

A szövetkezet cégbejegyzését követően a felek, a tag és a szövetkezet közötti jogviszony részletes (az alapszabályon túli) tartalmát a tagsági megállapodásban pontosan

---

<sup>1</sup> Sztv.13.§(2)

<sup>2</sup> Sztv.11.§(1) c.)

<sup>3</sup> Az igennel szavazók: megválasztják a szövetkezet ügyvezető elnökét vagy igazgatóságának elnökét és tagjait; a szövetkezet felügyelő bizottságának elnökét és tagjait, a szövetkezet könyvvizsgálóját, ha könyvvizsgáló működése a számviteli törvény vagy az alapszabály rendelkezései szerint kötelező; megállapítja az említettek díjazását.

<sup>4</sup> Sztv.13.§(1)

<sup>5</sup> Sztv.23.§(1)

<sup>6</sup> Sztv.5.§

körülírják.<sup>7</sup> A szerződés megkötésével az alapítók között az alapszabály megkötésével létrejött *többalanyú jogviszony* mellett létrejön egy – a szövetkezet és a tagja közötti – duális jogviszony is. A tagsági megállapodás nem a polgári jog szabályozási körébe tartozó atipikus szerződés, hanem a szövetkezeti jog alapján létrejövő, *aszinallagmatikus* szerződés, azaz nem érvényesül a szerződésben az érték – ellenérték egyensúlya.

A szövetkezet és a tagja között létrejött *tagsági megállapodás* azt eredményezi, hogy a szövetkezet és a tagjai között fennálló *kötelem megkettőződik*: a szerződéskötéssel (az alapszabály elfogadásával és aláírásával) keletkező, a jogviszony alatt végig fennálló és jellemzően konstans, több alanyú kötelem mellett minden esetben megjelenik – a tartalmában nem konstans (időről-időre a tag vállalkozásának módosulásához igazodóan változó) kétoldali kötelem is.

A szövetkezet a tagja gazdaságának egy részét veszi át működtetésre, ebből következik, hogy a tagok gazdasági tevékenysége és a szövetkezet gazdasági tevékenysége egymástól nem különíthető el. A szerződéssel a szövetkezet arra vállal kötelezettséget, hogy a tag(ok) érdekében fellép harmadik személyekkel szemben, azaz a szövetkezet a *tagok javára* működik közre. A szövetkezetnek nincs elkülönült célja a *tagi céltól* (gazdaságától), a tagokat autonómiájuk megtartása mellett összefogja, vagyis „közös üzemben” egyesíti.

A szövetkezet elsődleges szolgáltatása a tagok működésének – gazdálkodásának – a *koordinálása*. A szövetkezet és a tag együttműködése a tagok tevékenységének hatékonyságát javítja. A szövetkezetnek az a legközvetlenebb rendeltetése, hogy a gazdasági cserének megfelelő intézményi háttért biztosítson. Ez lehet akár tervezés, előkészítés, pénzügyi feltételek megteremtése, eszközök, alapanyagok beszerzése, tárolása, az eszközöknek a működtetése, másrészt a terményeknek a tárolása, feldolgozása, marketingje, értékesítése, adatszolgáltatása és így tovább. A szövetkezet szolgáltatása szorosan tapad a tag tevékenységéhez. A tagok gazdálkodása nyer valamilyen kiegészítést, mégpedig olyan módon, hogy a tag valamely gazdasági mozzanatát, a közös szövetkezeti üzem látja el, a tag érdekének megfelelően.

A tag minimális szolgáltatása: a szövetkezet alapszabálya szerinti *vagyoni hozzájárulás* teljesítése, a szervezet *működtetése*, továbbá a *szövetkezet szolgáltatásainak igénybe vétele*. Ez a szolgáltatási minimum mérték, amelynek teljesítése minden tag számára kötelező. A tag szolgáltatását részletesen az alapszabály, továbbá a tag és a szövetkezet között létrejött szerződés, a tagsági megállapodás tartalmazza.

### *A tag és a szövetkezet közötti érdekközösség alapja*

A szövetkezet az azt létrehozó tagok érdekközösségén alapul, ezért az alapszabálynak, mint szerződésnek a fő szolgáltatása maga az *együttműködés*. A szövetkezet és a tagjai érdekközösséget képeznek és kölcsönös „érdekkötésben” vannak.

Az *érdekközösségnek* az az alapja, hogy a szövetkezet mindig egynemű (homogén) és közös szükségletekkel bíró csoportok igényeit elégíti ki.

Így például:

<sup>7</sup> Sztv.48.§(2)



- ahol a tagok betétesek vagy kölcsön kérők, azért hoznak létre szövetkezetet, hogy méltányos hozadékokat kapjanak megtakarításaik után, illetve méltányos kamat mellett jutnak kölcsönhöz,
- ahol a tagok munkások, ott azért hoznak létre szövetkezetet, hogy a munkájukért méltányos ellenszolgáltatást kapjanak,
- ahol a tagok termelők, azért hoznak létre szövetkezeteket, hogy termékeik piacra jutását és a termék árakhoz kapcsolódó hozzáadott érték felett nagyobb rendelkezést érjenek el.
- ahol a tagok fogyasztók, a tagok haszna magában foglalja a jó minőségű árakhoz jutást méltányos áron.

A szövetkezeten belül az együttműködés tartós, ez kifejezésre jut abban, hogy a szövetkezet – ha a tagok ettől eltérően nem állapodnak meg – *határozatlan időre* szólóan jön létre.<sup>8</sup>

A szövetkezet és a tag megállapodása megjeleníti a tag személyes közreműködését is, amit a szövetkezeti irodalom,<sup>9</sup> mint *differencia specifikát* jelölt meg a szövetkezet és más gazdálkodó szervezet közötti elhatárolásban. Hosszú ideig tartotta magát az irodalomban az az álláspont, hogy a szövetkezet és a tag jogviszonyaiban a tőkeérdekeltség helyett a *szövetkezés* személyes eleme a meghatározó. A szövetkezeti alapelvek magyarázata szerint ez az elv nem csupán a szövetkezet által nyújtott szolgáltatások vonatkozásában érvényesül, hanem jellemzi a tagok egymás közötti, szövetkezeten belüli jogviszonyát is. A tag személyes közreműködésének kötelezettsége az utóbbi időben „feloldódni” látszik, különös tekintettel a befektető tag megjelenésére.<sup>10</sup> *Ezért azt az állítást, hogy a tag személyes közreműködése a szövetkezetet differencia specifikája, gyengíteni kell.* Azt azonban elfogadjuk, hogy a személyes közreműködés a tagok többségénél szükségképpen, jogviszonyt alakító elem.

## A szövetkezet omni jure azonosító jegyei

### 1. A tagsági viszony hármas egysége

A szövetkezeti tagsági viszony komplex jellegű. A komplex jelleg a szövetkezet és a tag közötti *kölcsönösségben* jut kifejezésre. A szövetkezet tagjára vonatkozóan az irodalom azt a sajátosságot is kiemeli, hogy a tag esetében hármas egység valósul meg: egyszerre *tulajdonos – irányító – és használó*, ennek értelmében a tagok egyszerre tulajdonosai a szövetkezetnek, tehát viselik a vállalkozás kockázatát, meg hozzák a főbb döntéseket (közös) vállalkozást illetően, és forgalmat bonyolítanak le a szövetkezettel, azaz igénybe veszik a szövetkezetet.

A szövetkezeti tag kötelezettsége is ennek megfelelően alakul:

- a) vagyoni betétet bocsát rendelkezésre,
- b) részt vesz a döntéshozatalban és
- c) eleget tesz kooperációs kötelezettségének.

<sup>8</sup> Sztv.14.§ (2) k.)

<sup>9</sup> Így pl. RÉTI MÁRIA: *Észrevételek az egységes szövetkezeti törvény megalkotásához*. Szövetkezés XXVI. évf. I. Budapest, 173-192 p., CSÁK CSILLA: *A hitelszövetkezeti rendszer történeti és elméleti alapvetései*. Publications Universitatis Miskolciensis Sect. Jur. et Pol. Tom. XXII. Miskolc, 357-373 p.

<sup>10</sup> Sztv.60. §

A kötelezettségek teljesítését a szövetkezet úgy honorálja, hogy a szövetkezeti tag két módon realizálhat vagyoni előnyt eredményes gazdálkodás esetén: a vagyoni betétjére jutó korlátozott osztalék, továbbá a közreműködésének mértéke szerint meghatározott osztalék formájában.<sup>11</sup>

## 2. A szolidaritás és a szükségleti elv

A szövetkezet tevékenységének az a lényege, hogy az olyan tevékenység, amelyet tagjai maguk is, saját gazdaságukban eddig végeztek vagy végezhettek volna.<sup>12</sup> Ezt azonban nem tették, mert nem rendelkeztek megfelelő tőkével, vagy nem volt kifizetődő egy tag számára a beruházás, de lehet az oka az is, hogy nincs megfelelő szakértelme, nincs elegendő ideje, vagy gazdaságának a mérete nem teszi lehetővé, hogy az adott eszközhöz vagy szolgáltatáshoz hatékonyan hozzájusson. Ezért az ugyanolyan érdekű tagok erre a meghatározott tevékenység végzésére szövetkeznek. A tagok ezáltal olyan *előnyöket* élveznek, amelyeket önállóan, szövetkezet nélkül nem tudnának realizálni. Ezt a többlet funkciót a szövetkezet vállalja magára. *A szövetkezet erre, a tagok meghatározott gazdasági szükséglete kielégítésére létrehozott koordinációs intézmény.* Miután a szövetkezet nem törekszik tagjaival szemben nyereségre, a szövetkezet tagjai, vagy a szövetkezet tagjaivá váló vállalkozók, a szövetkezet révén képesek megszerezni valamilyen szolgáltatást, ezáltal csökkenteni működési költségeiket, azaz a szövetkezeti szolidaritás alkalmas lehet e személyek számára egyébként nem elérhető külső források kiáltására.

## 3. A szövetkezet duális gazdasági természete

Két alapvető elv lehet a gazdaságban, az egyik a *piaci elv*, a másik pedig a *szükségleti elv*. Ihring a szükségleti elvvel jeleníti meg a szövetkezet kettős gazdasági természetét.<sup>13</sup> A tag és a szövetkezet között, tehát a szövetkezeten belül, a szükségleti elv érvényesül, a szövetkezet elkötelezettsége úgy jelenik meg a tagja felé, hogy a szövetkezet a taggal kötött jogügyletben nem törekszik nyereségre, amennyiben mégis, úgy a többlet szétosztása, a felmerülő költségek és megfelelő tartalékok levonása után, a gazdasági év végén, a szövetkezet által lebonyolított tranzakciók alapján történik, nem pedig a befektetett tőke alapján. A szövetkezet ún. *transzformációs tevékenységet* végez tagjai irányába. A megszerzett nyereséget transzformálja fogyasztói erővé vagy kisvállalkozói nyereséggé, attól függően, hogy milyen fajtájú szövetkezetről van szó.

A külső ügyletek alanyi körét a piaci szereplők alkotják. Ezeknek az ügyleteknek a gazdasági motiváltsága – függetlenül attól, hogy a szövetkezet milyen célra jött létre, profitorientált, azaz az ügyletek lebonyolítása során, a gazdasági előny megszerzése és annak fokozása a cél. A harmadik személyek és a szövetkezetek közötti ügyletet Ihring külső vagy *határügyleteknek* nevezi. A szövetkezet kifelé (a piacon) profitorientáltan viselkedik, tehát ugyanolyan stratégiákkal versenyez, mint más szervezetek.

<sup>11</sup> Sztv.59.§ (2)

<sup>12</sup> IHRING KÁROLY: *Szövetkezetek a közgazdaságban*. Budapest, 1937. 42–49. p.

<sup>13</sup> IHRING 1937, 60–64. p.

#### 4. A közös vagyon

A szövetkezetnek szükségképpen van közös vagyona, mert e nélkül jogi személyiségről nem lehet beszélni. A jogi személy szövetkezet a teljes vagyonával felel a tartozásaiért a hitelezőkkel szemben, a szövetkezet tagjai pedig a szövetkezet tartozásaiért harmadik személyekkel szemben egyáltalán nem felelnek, ők jogviszonyban a szövetkezettel állnak, és a szövetkezet felé kell teljesíteniük a vállalt vagyoni szolgáltatásaikat. A szövetkezetek fogalmi ismértve az, hogy a szövetkezet felszámolásánál (jogutód nélküli megszűnésénél) a közösségi alap nem kerül felosztásra, azt más szövetkezet, illetőleg szövetkezeti szövetség részére kell átadni.<sup>14</sup>

A részjegytőke a tagok részjegyeiből tevődik össze, a tagok valamennyien kötelesek legalább egy részjegyet jegyezni. A szövetkezet jogelőd nélküli alapításakor a részjegytőkét, ami ekkor lényegében azonos a szövetkezet induló vagyonával, a tagok bocsátják a szövetkezet rendelkezésére, ezeket a vagyoni szolgáltatásokat nevezzük *részjegyek*-nek. A részjegy egyaránt állhat csak pénzbeli vagy csak nem pénzbeli betétből – részből –, vagy egyszerre mindkettőből. Az alapításkor (és később sem) az összes részjegyen belül a pénzbeli és a nem pénzbeli rész *aránya* nincs meghatározva. A szövetkezet tagjait a szövetkezettel szemben vagyoni kötelezettségként csak a vállalt részjegy szolgáltatási kötelezettség terheli. Ez alól a kötelezettsége alól egyik tag sem mentesíthető semmilyen jogcímre való hivatkozással. A *részjegyek összegének* a törvényben sem felső (részjegytőke maximum), sem alsó (részjegytőke minimum) határa nincs meghatározva, arról a szövetkezeti tagok döntése alapján az alapszabályban kell rendelkezni.

A szövetkezeti részjegytőke, mint a tagok által jegyzett részjegyek összessége, így lesz meghatározott. A bejegyzési kérelem benyújtásával egy időben a vezető tisztségviselő igazolni köteles, hogy a tagok a részjegytőke alapszabályban meghatározott mértékét, de legalább harminc százalékát az alapítást követő 8 napon belül befizették, illetőleg a nem pénzbeli hozzájárulás teljes egészét szolgáltatatták. A szövetkezetet csak a befizetési (szolgáltatási) kötelezettség teljesítését követően szabad bejegyezni.<sup>15</sup>

A részjegytőkét a szövetkezet gazdálkodása, működése során szabadon felhasználhatja, de a tagok részére a részjegytőkéből nem teljesíthet kifizetést.

#### 5. Nyitott tagság

A szövetkezetek létesítésének egyik alapelve a társulási szabadság. Ez általánosságban azt jelenti, hogy az érintettek külön hatósági engedély nélkül jogosultak szövetkezetet alapítani, vagy működő szövetkezetbe belépni és szövetkezetekben tagsági jogokat szerezni.

A *társulási szabadságnak* személyi jelentése, hogy bárki élhet ezzel a lehetőséggel függetlenül attól, hogy természetes személy vagy sem, jogi személyiséggel rendelkezik-e, belföldi vagy külföldi.<sup>16</sup> A szövetkezetben a tagok száma nem zárt, nem határozott, hanem folyton változó. Aki a szövetkezet által meghatározott cél érdekében meghatározott feltételnek megfelel, az főszabály szerint a szövetkezet munkájába bármikor bekapcsolódhat.

<sup>14</sup> Sztv. 67. § (2)

<sup>15</sup> Sztv. 15. §

<sup>16</sup> Sztv. 10. § (2)

A társulási szabadság azonban személyi vonatkozásban nem abszolút és nem korlátlan. *Személyi korlátozás*, hogy cselekvőképtelen személyek (kiskorúak vagy cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett) szövetkezetben – ide nem értve a lakásszövetkezeteket – nem vehetnek részt, mert a tagság személyes közreműködéssel jár. További személyi korlátozás, hogy a szövetkezet létrehozásához és működtetéséhez meghatározott létszámmra szükség van.<sup>17</sup>

## 6. Változó tőke

A változó tőke okai:

- a.) A szövetkezet létrehozásakor előre sem a törvény, sem a tagok nem határozzák meg az alaptőke nagyságát. A szövetkezet alakulásakor csak azt kell meghatározni, hogy a részjegy milyen összegre szól. Ez a megállapítás nincs ellentétben a szövetkezeti törvény azon rendelkezésével, amely szerint az alapszabálynak tartalmaznia kell a részjegytőke alapításkori nagyságát.<sup>18</sup> Az *alaptőke nagyságát* ugyanis nem előre határozzák meg a tagok, azt csak szorzatként (részjegy névértéke x alapító tagok száma) rögzítik. A szövetkezeti tag a szövetkezetből – főszabályként – bármikor kiléphet. Amennyiben a tagsági jogviszony megszűnik a taggal el kell számolni. Az elszámolás során a tagot – ugyancsak főszabályként – megilleti a részjegy névértéke, amelynek kiadásával a szövetkezet részjegytőkéje változik (csökken).
- b.) A szövetkezetbe belépő tagnak legalább egy részjegyet kell jegyeznie. Amennyiben a szövetkezet alapszabálya lehetővé teszi, úgy több részjegy is jegyezhető, ennek felső határát csak az alapszabályban kell rögzíteni, a törvény a tagok esetében tetszőleges számú részjegy jegyzését teszi lehetővé. Ugyancsak több részjegyet jegyezhetnek a befektető tagok, azzal, hogy a befektető tagok száma és a befektetői részjegyek névértéke is korlátozott, e szerint a befektető tagok száma a szövetkezeti tagok 10%-át, míg a befektetői részjegyek névértéke a részjegytőke 30%-át nem haladhatja meg.<sup>19</sup> A lényeg a változó tőke szempontjából az, hogy a tagok változása nem azonos módon (nem azonos összegben) változtatja meg a szövetkezet részjegytőkéjét, a csökkenés, illetve növekedés függ a kilépő, illetve belépő tag részjegyei számától is.

## 7. Tagoktól el nem különülő irányítás és a kölcsönhatások

A szövetkezetek nem rövid távú profit maximalizálásra épülnek, hanem a tevékenység stabilitásának fenntartására, amit a tagok *demokratikus irányítással* érnek el. A szövetkezetben a belső és a külső jogviszonyok szorosan összefüggenek, de bizonyos mértékben elválaszthatatlanok is egymástól. A szövetkezetben minden más jogi személynél tapasztalhatónál erőteljesebben jelenik meg a *jogviszony megkettőződése*. A megkettőződés jelenti egyfelől a szövetkezet, másfelől a tagok jogainak és kötelezettségeinek megkettőződését. A szövetkezet, mint jogi személy egyrészről jogokkal és kötelezettségekkel bír saját tagja irányába, de ilyen jogok és kötelezettségek harmadik személy irányába is terhelik. A tagoknak a jogai és kötelezettségei pedig megmutatkoznak egyrészről a szövetkezet irányába, de megmutatkoznak saját tagtársaik irányába is.

<sup>17</sup> Sztv. 10. § (1)

<sup>18</sup> Sztv. 14. § (2) c.)

<sup>19</sup> Sztv. 60. § (3)

### A szövetkezeti jog helye a magyar jogrendszerben

A történeti fejlődés menetét azt mutatja, hogy a szövetkezeti törvények mindig *lex specialis* szabályozásként jelentek meg, amelyek mögött *lex generalis*-ként a kereskedelmi (társasági) jog vagy a polgári jog állt. A szövetkezeti jognak mind a kereskedelmi (társasági) jogból, mind a polgári jogból való „kilöködési effektusai” (Vékás), illetve ugyan oda való „csatlakozási effektusai” figyelhetők meg.<sup>20</sup> Lényeg azonban az, hogy vagy a kereskedelmi (társasági) joghoz vagy a polgári joghoz vezető köldöközsinór nélküli, önálló szövetkezeti törvény eddig nem jelent meg.

*Önálló törvény nélkül* önálló jogágról nem beszélhetünk, ez azonban nem jelenti azt, hogy minden önálló törvénykönyvhöz önálló jogág kapcsolódik. Van ugyan egységes szövetkezeti törvényünk, ennek ellenére azt állítani, hogy a szövetkezeti jogág önálló jogág lenne – álláspontunk szerint nem lehetséges.

Csábítóan (és könnyűnek) tűnik az önálló jogágiság mellett azt az érvelést felhozni, hogy ha – egy meghatározott történelmi korszakban – a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogról (mint részről) már kimondatott, hogy önálló jogág, úgy az egészek, a szövetkezeti jognak is önállónak kell lennie. Ezt az állítást jogi érvekkel alátámasztani nem lehet. Csak megjegyezzük, hogy a termelőszövetkezeti jog önálló jogágként való elismerése a magyar jogtudományban mindig vitatott volt.

A szövetkezeti jog jogrendszeren belüli helyét a polgári joghoz, és ezen belül a polgári jog egyik jogi személyéhez, a gazdasági társasághoz viszonyítottan kell megállapítani.

Azt, hogy egy jogrendszerben a jogi normák összessége önálló jogágot képez-e, a szabályozás tárgya és módszere dönti el. Önálló jogágról akkor lehet beszélni, ha az adott jogszabályok összessége egynemű, és a szabályozás módszere is homogén. Ez alapján hagyományosan magánjogról vagy közjogról beszélhetünk. A magánjog és közjog hagyományos kettőssége a XIX. század végén megszűnt: új – a hagyományos jogágakon „*keresztbe fekvő*” – joganyagok jelentek meg, ilyen joganyag a gazdasági társaságok joga, de ilyen joganyag a szövetkezeti jog is.<sup>21</sup>

### A szövetkezeti jog magánjogi vonásai

A szövetkezeti jog gerince a szövetkezetek belső életének, belső szervezetének és működésének szabályozása. A polgári jogtól való elhatárolás alapja elsősorban az, hogy a polgári jog a szövetkezeti belső szervezetből mennyit szabályoz. Az a helyes megoldás, ha a polgári jog a szövetkezetet, mint jogi személy gazdasági forgalomba való fellépéséhez szükséges szabályokat tartalmazza. A Ptk. és a szövetkezeti törvény között bizonyos párhuzamosságok jelentkeznek, de hangsúlyozni kell, hogy a *szövetkezeti belső szervezet* vonatkozásában a szövetkezeti szabályozás az elsődleges. A szövetkezeti jognak és a polgári jognak részben azonos a szabályozási tárgya és a módszere, a szövetkezeti jog mögöttes jogterülete a polgári jog.

<sup>20</sup> VÉKÁS LAJOS: *Szükség van-e kereskedelmi magánjogra?* Magyar jog 1998/12, 710. p.

<sup>21</sup> Ez a megközelítés más jogágakkal kapcsolatban is felmerül, pl. SZILÁGYI JÁNOS EDE: *Gondolatok az agrárjog jogágiságával kapcsolatban.* Magyar Jog 2004. szeptember, 535–544. p., TANKA ENDRE: *Az agrárjog fogalma és helye a magyar jogrendszerben.* Magyar Jog 2005/7, 396–398., 400., 404. p.

CSÁK CSILLA: *Az agrárjog rendszerbeli sajátosságai és fejlődési tendenciái.* In: MISKOLCI BODNÁR PÉTER (szerk.): *A Civilisztika fejlődéstörténete.* Miskolc, 2006. 81. p., 88–89. p.

### *A szövetkezeti jog közjogi vonásai*

A szövetkezeti jog közjogi vonásai a következőképpen összegezhetőek:

a) A szövetkezeti törvény *kogens*, a szövetkezet alapítása és működése során e törvény rendelkezéseitől csak akkor lehet eltérni, ha az eltérést a törvény megengedi.<sup>22</sup>

b) A magánjogi szabályokra épülve számos *közjogi elem beépül* a szövetkezetek szabályozásába. A szövetkezeti jog elválaszthatatlan kapcsolatban áll például a cégjoggal, az adójoggal vagy a számviteli joggal.

c) A szövetkezetek az *állami beavatkozástól* nem függetlenek, sőt bizonyos szövetkezeteknél (pl. a pénzügyi, vagy a biztosító szövetkezetnél) az állami beavatkozás erőteljesen megjelenik. Ebből pedig következik, hogy a szövetkezetek viszonyai, még a belső szabályozás tekintetében sem tartoznak a diszpozitív szabályozás kizárólagossága alá.

d) A szövetkezet *közösségi alapot* képez, amely nem osztható fel. A fel nem osztható (régii szövetkezeti jogban: oszthatatlan) vagyonnak nincsenek magánjogi vonásai.

### *A Polgári Törvénykönyv és a szövetkezeti törvény viszonya*

A két joganyag a *lex generalis* és a *lex specialis* viszonyában van egymással. Különbség a két jogszabály között abban mutatható ki, hogy a szövetkezeti törvény elsősorban a *belső viszonyokat* szabályozza, a forgalmi viszonyok szabályozása pedig a polgári jogba tartozik.

A szövetkezeti törvény első szakaszában leszögezi, hogy területi hatálya a Magyar Köztársaság területén székhellyel rendelkező szövetkezetekre terjed ki.<sup>23</sup> A szövetkezeti törvény szabályozza továbbá a szövetkezet alapítását, szervezetét, működését, felelősségét, egyesülését, szétválását, gazdasági társasággá való átalakulását, jogutód nélküli megszűnését, valamint tagjainak jogait, kötelezettségeit.

A szövetkezetekre vonatkozó keretszabályokat (*lex generalis*) a Ptk. tartalmazza, amit a szövetkezeti törvény úgy rögzít, hogy a szövetkezetnek és tagjainak e törvényben nem szabályozott vagyoni és személyi viszonyaira a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit kell alkalmazni.<sup>24</sup>

A szövetkezeti törvényben több helyen történik konkrét utalás a Ptk-ra, így pl. a közeli hozzátartozó meghatározásánál<sup>25</sup>; a megbízás szabályainál: a vezető tisztség-viselőt megillető jogokra és az őt terhelő kötelezettségekre – a törvényben meghatározott eltérésekkel – a Ptk. megbízásra vonatkozó szabályait kell alkalmazni.<sup>26</sup>

Konkrét utalás nélkül is, a dolog természeténél fogva, a Ptk. szabályai alkalmazandók a tag nem pénzbeli hozzájárulása szolgáltatásánál és a nem szervezeti képviseletre (azaz a meg-hatalmazásra) vonatkozó szabályoknál.

Nem tartozik a Ptk. hatálya alá szövetkezet alapszerződésének (alapszabályának) módosítása, figyelemmel arra, hogy a szövetkezeti alapszabály módosításának szabálya-it az Sztv. rendezi.

<sup>22</sup> Sztv.5. §

<sup>23</sup> Sztv.1. § (1)

<sup>24</sup> Sztv.3. §

<sup>25</sup> Sztv.31. § (2) és 40. § (3)

<sup>26</sup> Sztv.56. § (2)

### A szövetkezeti jog és a társasági jog kapcsolatáról

Mint arra a rövid történeti bevezetőben rámutattunk, a szövetkezet formáját tekintve már volt kereskedelmi társaság, társaság, kollektíva, közösség, gazdálkodó szervezet, most a hatályos szövetkezeti törvényben: *szervezet*.

A szövetkezet „*transzmitter*” jellegét az új polgári törvénykönyv tervezete is érzékelte, amikor a szövetkezetekkel kapcsolatban megjegyezte: „a szövetkezet kétarcú, egyesületi jegyek fedik el a gazdasági társasági tulajdonságait.”

Ezt a megközelítést osztjuk, a szövetkezet valóban *kettős arculatú*: személyek olyan autonóm társulása, amelynek céljait vállalkozás útján valósítja meg. A mérleg nyelve azonban a legritkábban áll középen (Veres).<sup>27</sup> Eltolódhat a személyegyesülés, illetőleg a tőketársulás felé is, de a szövetkezetből sohasem lesz sem ez, sem az, marad *sui generis társaság*, amelyben domináns elem az egyén, az egzisztencia közvetlen támogatása, megsegítése.

### A Munka Törvénykönyv és a szövetkezeti törvény viszonya

A két törvény szoros összefüggését megjelenítő rendelkezés mondja ki, hogy a szövetkezeteknél foglalkoztatott munkavállalók jogaira és kötelezettségeire, valamint a munkaügyi kapcsolatokra az Mt. rendelkezéseit kell alkalmazni.<sup>28</sup>

A szövetkezeti jog sajátosságának megfelelően a szövetkezet tagja személyes közreműködést köteles vállalni. A szövetkezet alapszabálya a tagok személyes közreműködésének egyik módjaként *munkavégzési kötelezettséget* is előírhat. Ennek alapján a tag és a szövetkezet munkaszerződést köt. A munkaviszonyra az Mt. szabályait kell alkalmazni.<sup>29</sup>

A szövetkezet vezető tisztségviselői e tisztséget megbízási jogviszonyban és munkajogi jog-viszonyban egyaránt betölthetik.<sup>30</sup> Ez utóbbi esetben ugyancsak az Mt. rendelkezései az irányadók.

A szövetkezet, mint a piac egyik szereplője, munkáltató is lehet. A munkáltatóra, mint jogalanyra vonatkozó szabályozás során az Mt. minden megkülönböztetés nélkül azonos jogokat és kötelezettségeket állapít meg: ennek megfelelően alakulnak a szövetkezetben a felelősségi viszonyok.

Így a szövetkezet - vétkességére tekintet nélkül - köteles a tagjának megtéríteni azt a kárt, amely a) a tagot a tagsági jogviszony keretében történő munkavégzés során érte, vagy b) a munkahelyre szokásosan bevitt dolgokban keletkezett.<sup>31</sup>

Ugyancsak az Mt. szabályait kell alkalmazni a munkavégzéssel összefüggésben a tag által a szövetkezetnek okozott károk esetében is.<sup>32</sup>

A szövetkezetben is beszélhetünk *kollektív jogokról*. A szövetkezetben érdekképviselői szervezetek működhetnek. A szövetkezeti érdekképviselő alatt a munkajogi jog-

<sup>27</sup> VERES JÓZSEF: *Egy nevesített jogi személy (Társaság vagy szövetkezet)*. Acta Universitatis Szegediensis Tom. LXIX. Fasc. 1-48. 757.p.

<sup>28</sup> Sztv.4. §

<sup>29</sup> Sztv.56.§ (2)

<sup>30</sup> Sztv.33. § (1)

<sup>31</sup> Sztv.72. § (2)

<sup>32</sup> Sztv.73. § (2)

szabályokban szereplő szakszervezeten (mint, érdekképviselői szervezeten) túl, az egyéb elnevezésű, olyan munkavállalói érdekképviselői szervezetet is érteni kell, amelynek célja a munkavállalók érdekeinek előmozdítása és védelme. Az érdekvédelmi szervezeteknek a szövetkezeti törvény nevesített jogosítványokat is ad, így:

a) az érdekképviselői szervezetek képviselői a közgyűlésen tanácskozási joggal vehetnek részt,<sup>33</sup> továbbá

b) a szövetkezet átalakulása esetén az átalakulás elhatározásáról tájékoztatni kell a szövetkezetnél működő munkavállalói érdekképviselői szervezetet.<sup>34</sup>

### *A Ctv. és a szövetkezeti törvény viszonya*

A szövetkezeti törvény továbbá A cégnyilvánosságról, bírósági cégeljárásról és végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (a továbbiakban: Ctv.) között szoros tartalmi összefüggés van. A szövetkezet működésének anyagi jogszabályait az Sztv., piacra lépésének és törvényes működése ellenőrzésének szabályait a Ctv. rögzíti. A szövetkezet a cégbejegyzéssel jön létre (nyeri el jogalanyiságát). A szövetkezet alapítását a cégnyilvánartásba történő bejegyzés és közzététel végett, az alapszabály aláírásától számítva, legkésőbb 30 napon belül a cégbírósnak be kell jelenteni. Ha a szövetkezet létrejöttéhez hatósági engedély szükséges, annak kézhezvételétől számított 15 napon belül terheli bejelentési kötelezettség a vezető tisztségviselő(ke)t. A kötelezettség késedelmes teljesítése<sup>35</sup> pénzbírság kiszabását vonhatja maga után.

A Ctv. tartalmaz rendelkezéseket a szövetkezet nevére, a tevékenységi körére, a szövetkezet bejegyzésének kötelező tartalmi elemeire stb. Fontos szabályokat rögzít a Ctv. a szövetkezet szervezeti képviseletére, a cégjegyzés módjára is.

A közgyűlés összehívására elsősorban az igazgatóság jogosult. A törvény azonban bizonyos esetekben másokat is feljogosít a közgyűlés összehívására, így a cégbírósnak a könyvvizsgáló értesítése alapján a közgyűlést szintén összehívhatja.<sup>36</sup>

A szövetkezet jogalanyisága megszűnhet úgyis, hogy a cégbírósnak a szövetkezetet a törvényességi felügyeleti eljárásban alkalmazott intézkedésével megszünteti.<sup>37</sup>

### *A számviteli törvény és a szövetkezeti törvény viszonya*

A közgyűlés az éves beszámolót a számviteli törvény szerint hagyja jóvá, és a mérleg (számviteli törvény szerinti beszámoló) elfogadásával együtt határoz az eredmény felosztásáról.

Az átalakulási vagyonszerűség-tervezetet a számviteli törvény szerinti *beszámoló* mérlegére vonatkozó módszerekkel és a számviteli törvény által előírt bontásban kell elkészíteni. Az átalakulási vagyonszerűség-tervezet elkészítése során az átalakuló szövetkezet a számviteli törvény szerinti beszámoló mérlegében kimutatott eszközeit és kötelezettségeit átértékelheti.

<sup>33</sup> Sztv. 23§ (3)

<sup>34</sup> Sztv. 78. § (2)

<sup>35</sup> Ctv. 34. § (2)

<sup>36</sup> Ctv. 81. § (1) bek. d) pont

<sup>37</sup> Ctv. 81. § (6)



A könyvvizsgáló működéséről a szövetkezet közgyűlése dönt, a számviteli törvény azonban előírhatja a *könyvvizsgáló* kötelező alkalmazását.

A szövetkezeti törvény meghatározza a könyvvizsgáló feladatait: gondoskodni a számviteli törvényben meghatározott könyvvizsgálat elvégzéséről és ennek során mindenekelőtt annak megállapítása, hogy a szövetkezet számviteli törvény szerinti beszámolója megfelel-e a jogszabályoknak és valós képet ad-e a szövetkezet vagyoni, pénzügyi helyzetéről, működésének eredményéről.<sup>38</sup> A szövetkezet könyvvizsgálója által végezhető kiegészítő tevékenységek körét, feltételeit és korlátait külön törvény (elsősorban a számvitelről szóló 2000. évi C. tv. tartalmazza.

### *A szövetkezeti jog jogágiságáról*

A szövetkezeti jog a fentiek miatt *nem önálló jogág*, hanem viszonylagosan önálló komplex jogterület. A *viszonylagos önállóság* alapja az, hogy a szövetkezeti jog szabályozásának tárgya: a szövetkezet és a tagja közötti normák összessége az átfogott jogviszonyokat tárgyi egységbe kovácsolja. A szövetkezeti jog komplexitását pedig az adja, hogy több jogágba (magánjogba és közjogba) tartozó joganyag jelenik meg benne.

### *A szövetkezet magántestületi jellegéről*

A különlegesen szabályozott, de szabadon alakuló magántestület egyike a szövetkezet.<sup>39</sup> A szövetkezetnek az a célja, hogy a tagok egyéni gazdaságának működését elősegítse. Ennek ellenére a szövetkezet a tagoktól független jogalanyisággal rendelkezik, ami azt jelenti, hogy a szövetkezet *saját neve alatt* szerez jogokat és vállal kötelezettségeket, perel és perelhető. A szövetkezet önálló jogalanyiségének az a lényege, hogy a szövetkezet létezése nem függ a tagok személyétől, ezt a szövetkezet esetében különösen fontos hangsúlyozni, hiszen a szövetkezet a változó tagság és a változó tőke alapelve alapján működik. A tagok tagsági jogviszonyának megszűnése pl.: a szövetkezetből való kilépése vagy a tagsági viszonynak más okból való megszűnése, illetve az új tag belépése a szövetkezetbe nem eredményezi a szövetkezet megszűnését.

A szövetkezet a cégnyilvántartásba történő bejegyzéssel, üzletszerű gazdasági tevékenység folytatása céljából jön létre. A szövetkezet alapításakor a tagok által a szövetkezet rendelkezésére bocsátott vagyon elkülönül a tagok vagyonától, a szövetkezet vagyonává válik, ugyanígy a szövetkezetet illeti a működése során keletkezett vagyon is. A vagyoni elkülönültség eredményeként kizárt az, hogy egy harmadik személy a szövetkezettel szemben fennálló követelését a taggal szembeni tartozásba beszámítsa, vagy fordítva a taggal szembeni követelése értékével csökkentse a szövetkezettel szembeni tartozását. Az elkülönült jogalanyiség a forgalmi viszonyok minden területén jelentkezik, a szövetkezet önállóan jelenik meg, önállóan saját neve alatt köt szerződéseket, a szerződéskötési képessége nemcsak a harmadik személyekkel szemben, hanem a saját tagjaival szemben is megilleti.

<sup>38</sup> Sztv.40. § (5)

<sup>39</sup> SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog vázlata*. Budapest, 1933. 78.p.

## PÁL BOBVOS

DIE HAUPTCHARAKTERE DES  
GENOSSENSCHAFTSRECHTLICHEN RECHTSVERHÄLTNISSES

## (Zusammenfassung)

Der Aufsatz stellt über die Vertragsverhältnisse zwischen der Genossenschaft und ihrer Mitglieder fest, dass das Mitglied und die Genossenschaft neben dem – mit der Annahme der Satzung zustande kommenden – Rechtsverhältnis mehrerer Subjekte eine Mitgliedschaftsvereinbarung unterzeichnet, was ergibt, dass sich das Schuldverhältnis zwischen der Genossenschaft und ihrer Mitglieder verdoppelt. Die Genossenschaft beruht auf der Interessengemeinschaft der diese zustande Bringenden, deswegen ist die Hauptleistung der Satzung, als Vertrages selbst die Zusammenarbeit; daran anknüpfend legt die Mitgliedschaftsvereinbarung die zur Kooperation nötigen Mitgliedsleistungen fest. Ein weiterer Charakter des Mitgliedsverhältnisses ist, dass das Mitglied gleichzeitig Eigentümer – Führer – und Nutzer ist, in diesem Sinne tragen die Mitglieder das Risiko des Unternehmens, treffen die wichtigeren Entscheidungen bezüglich des (gemeinsamen) Unternehmens und wickeln mit der Genossenschaft Umsatz ab, das heißt, sie nehmen die Genossenschaft in Anspruch.

Die Genossenschaft ist selber von dualer wirtschaftlicher Natur, im (inneren) – mit dem Mitglied abgeschlossenen – Rechtsgeschäft strebt sie sich nicht nach Gewinn, im Gegensatz dazu ist sie bei den Geschäften mit Dritten profitorientiert, das heißt, bei der Abwicklung der Geschäfte ist das Ziel, den wirtschaftlichen Vorteil zu erwerben und diesen zu steigern.

BÓCZ ENDRE

## Vádfunkció, közvád

A büntető igazságszolgáltatás hagyományosan az állam bíróságainak az a ténykedése, amelynek révén törvényes eljárás eredményeként az állam nevében kijelentik, hogy a vádlott felelős-e büntetőjogilag, s ha igen, milyen mértékben.<sup>1</sup> A tulajdonképpeni igazságszolgáltatás a bíróság joga és kötelessége, a büntető igazságszolgáltatás működéséhez nélkülözhetetlen további (ugyancsak hagyományos) két feladatkör – a vád és a védelem – az ítélekezéstől elkülönül.

A bíróság kérelemre (indítványra) dönt vitás ügyekben. Büntető ügyekben az eljárás megindításának előfeltétele a vád, vagyis (legalább processzuális) legitimációval rendelkező személy – a vádló – részéről előterjesztett olyan indítvány, amelyben egyedileg megjelölt személy (a vádlott) részéről térben, időben és oksági összefüggésekben meghatározott és büntetőjogilag tiltott cselekmény elkövetését állítva és annak bebizonyítását felajánlva az illető bűnösségének kimondását és büntetés kiszabását igényli.

A vádló fogalma jogi hagyományaink folytán szinte azonosul az „ügyész” fogalmával, holott ez az azonosítás távolról sem magától értetődő.

Az Ügyészek Nemzetközi Egyesülete (*International Association of Prosecutors*, a továbbiakban: IAP) alapszabályába foglalt definíció szerint a tagsági feltételek szempontjából „vádló”-nak („prosecutor”) tekintendő „minden olyan jogász, akit bármikor kineveztek, hogy akár az állam, akár más közhatóság nevében bűncselekmény miatt vádat emeljen, vagy akit erre a feladatra megválasztottak, beleértve azokat a jogászokat is, akiket egy így kinevezett vagy megválasztott vádló arra alkalmazott, hogy a büntető-eljárásban a vád oldalán eljárjon vagy közreműködjön, továbbá a vizsgáló magisztrátusokat is.”<sup>2</sup> Az Európa Tanács Ajánlás-a szűkebb meghatározást alkalmaz; az csak a közvádlókat öleli fel. Az IAP ennyiben érvényesíti az ENSZ-nek a tárgyra vonatkozó dokumentumából azt a tételt, hogy a vádlókra vonatkozóan megfogalmazott kívánalmak megszövegezésénél elvileg a közvádlók lebegtek a testület szeme előtt, de azok „megfelelően alkalmazandók az *ad hoc* kijelölt vádlókra is.”<sup>3</sup>

Az európai kultúrkörben – így hazánkban is – a vádemelésre processzuális legitimációja az állami közvádlói hatóságnak van, de korlátozott körben (magánvád, pótmagán-

<sup>1</sup> Barna Péter a maga idejében nagy hatású művében a fogalmat ennél jóval tágabban határozta meg. Nem korlátozta az igazságszolgáltatást a bíróságok tevékenységére, s belefoglalta mindazt a ténykedést, ami az adott társadalomban a bűncselekmények megelőzésére irányul. BARNÁ PÉTER: *A bűnüldözés elvi kérdései*. Budapest, 1971. 10. p.

<sup>2</sup> AZ IAP hivatási szervezet, s ez a magyarázata annak, hogy a „vádló” fogalmát jogászokra korlátozza.

<sup>3</sup> Lásd *UN Guidelines on the Role of Prosecutors*, Eighth United Nation Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 27 August to 7 September 1990, U.N. Doc. A/Conf. 144/28/Rev. 1 at 189 (1990), (a továbbiakban: Vezérfonal), Preambulum, utolsó mondat.

vád) a materiális legitimáció is vádemelésre jogosít. A *közvádló* köztisztviselő, aki az érintett közösség képviselőjében, a közérdek által vezérelve gyakorolja funkcióját, s nem csak a terhelő és súlyosbító körülményeket köteles figyelembe venni, hanem a mentő és enyhítő körülményeket – vagyis a vádlott érdekeit – is.<sup>4</sup>

A vádló feladata – mind köz-, mind magánvád esetén – a vádbeli tények valóságának és a vád által követett jogértelmezés helyességének a bizonyítása, vagyis a bizonyítékokat és azokat az érveket, amelyek a bizonyítékok szerint helyes értékelését és jogi felfogásának igazolását szolgálják, a bíróság rendelkezésére bocsátása. Ennek központi eleme ugyan a vád előterjesztése, de tennivalói nem merülnek ki ebben, hiszen a vádnak implicit eleme – az ártatlansági vélelem folytán, valamint a bizonyítási teher büntetőeljárásbeli elosztása miatt – a bizonyítási kötelesség is, amire tehát fel kell készülnie, vagyis a bizonyítási lehetőségeket előre fel kell mérnie.

A magánvádló rendszerint közvetlenül értesül az ellene elkövetett bűncselekménnyről, ismeri annak körülményeit, a bizonyítás ezekből fakadó lehetőségeit, és saját sérelmére keres jogorvoslást. Nem kötelező számára a tárgyilagosság. A közvádló helyzete más; ő a bűncselekménnyről általában csak közvetve szerez tudomást.

A bűncselekmény – a bűnözés „rejtőzködő természete” folytán – többnyire a közrendben mutatkozó zavarként jelenik meg. Nem lehetetlen ugyan, de nem is biztos, hogy a rendzavaró tett büntetőjogi tilalmazottsága nyilvánvaló. A közvádlói hatóság vezetőjének általában az az alkotmányos feladata, hogy gondoskodjék a közrendben zavart okozó cselekmény esetleges büntetőjogi tilalmazottságának felismeréséről, és arról, hogy – ha ez fennáll – az elkövető az igazságszolgáltatás kezére kerüljön. Nem szorgalmazhat azonban kellő alap nélkül büntetőbíróági eljárást,<sup>5</sup> végül kötelessége a büntetés igazságos mértékének jogorvoslatokkal való szorgalmazása.

Ezt a feladat-komplexumot – tehát a gyanús történések háttérét alkotó cselekmények büntetőjogi tilalmazottságának tisztázását, a büntetendő cselekmények elkövetőinek a bíróság elé állítását (a vádemelést), az igaz tények megállapítását és jogszerű, vagy jogellenes voltak bírói kimondását és igazságos megbüntetését szolgáló közreműködést – értem a továbbiakban a *közvádlót terhelő vádfunkción*.<sup>6</sup>

<sup>4</sup> Vö. az Európa Tanács 2000. október 6-án kelt Ajánlását, *Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to the Member States on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System* 1. pont (a továbbiakban: Ajánlás). Ezt a filozófiai alapvetést az angolszász jogi felfogás nem fogadta ugyan el, de ma már az angolszász jogterületeken is hasonló eszmei alapokat követő közvádlói hatóságok működnek. HANCOCK, BARRY – JACKSON, JOHN: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom National Prosecuting Agencies*, Nijmegen, 2006. 17. p.

<sup>5</sup> Ajánlás, 27. pont. Hasonlóan: *IAP Standards of Professional Responsibility and Statement of Essential Duties and Rights of Prosecutors* (elfogadta az IAP Végrehajtó Bizottsága 1999. április 23.-án és kihirdetve Pekingben, a 4. közgyűlésen, 1999-ben; a továbbiakban: Standards), 4.2 b) pont.

<sup>6</sup> A vádfunkció a magánvádló szempontjából egyszerűbb; ő nem köteles az ellene elkövetett tettet felderíteni, s ha tud is róla, nem köteles a bíróság elé terjesztetni, valamint nem köteles a közérdekhez igazodni.

### 1. A vádemelés előkészítése (nyomozás, vizsgálat)

A bíróságnak az általa közvetlenül megvizsgált bizonyítékok alapján kell ítélnie.<sup>7</sup> Bűncselekményt azonban ritkán követnek el úgy, hogy a bíróság jelen van, közvetlenül észleli és így külön bizonyítási eljárás nélkül, nyomban ítéelkezhet.<sup>8</sup> Ebből a tapasztalati tényből adódott az a kényszerűség, hogy a vádlónak a vádemelést elő kell készítenie. A XIX. század kezdetén Európában két alapvető változat alakult ki: a kontinens abszolút monarchiáiban honos középkori inkvizitórius eljárási rendszerre épült francia ihletésű (vegyes, „kontinentális”) eljárás, amelynek jellemzője a büntetőper központi elemének, a főtárgyalásnak a bírói előkészítése – a *bírói vizsgálat* – és az angolszász jogi kultúrában honos *ügyféli előkészítés*. Mivel a személyi szabadság és az állampolgári jogok bírói oltalom alatt álltak, az ügyféli előkészítés sem nélkülözheti bizonyos körben a bírósági közreműködést.

A bűncselekményekről való tudomásszerzés terén – a dolog természeténél fogva – a közigazgatási (rendészeti) hatóságok vannak a legkedvezőbb helyzetben. A közrend fenntartása rájuk tartozik. Feladatuk – egyebek mellett – a közösség napi életének figyelemmel kísérése, azoknak a helyeknek, objektumoknak, eseményeknek, történéseknek és személyeknek a számontartása, amelyek, illetőleg akik kockázatot jelentenek, a fejlemények nyomon követése, a potenciális veszélyek ténylegessé válásának megelőzése, vagy a kialakult veszély elhárítása, valamint a megsértett közrend helyreállítása. Ehhez igazodik a létszámuk, a munkarendjük, területi elhelyezkedésük, felszerelésük, valamint a személyi állomány kiképzése és szaktudása is. A bűncselekmények többsége – természeténél fogva – a közönség biztonságérzetét csorbitja, és ezért sérti a közrendet. Akit személyesen érint egy bűncselekmény, az – általában – hagyományosan a legközelebbi rendészeti szervhez (rendőrséghez, csendőrséghez) fordul. A nyomozást ezért a bűnügyek túlnyomó többségében valamilyen rendészeti szervezet – sok országhoz hasonlóan nálunk a rendőrség – végzi. Ők derítik fel és fogják el a tettest.

#### 1.1. A „kontinentális” felfogás

A nyomozás gyakorlati teendőit a kontinentális büntetőeljárási rendszerű országokban az államügyész még a nála feljelentett bűncselekmények ügyében is hagyományosan a rendőri hatóságra bizza. Az államszervezetben mind a rendőri, mind a közvádloi hatóság – az államügyészség – a végrehajtó hatalom fennhatósága alá tartozik, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás kapcsolódási zónájában pedig általában a jogi szakhatóságé, a vádhatóságé az elsőbbség.

<sup>7</sup> Ez ugyan a hatályos büntetőeljárási törvényünkben, sajnos, ilyen kifejezetten nem olvasható, de e nélkül is következik az európai jogi kultúra elveiből, a hazai igazságszolgáltatás hagyományából, továbbá abból is, hogy az elkészítendő büntetőeljárási törvény koncepciójára vonatkozó 2002/1994. (I. 17.) számú Kormányhatározat 2. pontjában azt olvashatjuk: „Olyan eljárást kell kialakítani, amelyben – legalábbis az alaptípust tekintve – érvényesül az a tétel, hogy a bűnösség kérdése a közvetlenség elvének tiszteletben tartásával a tárgyaláson dől el[.]” Levezethető e mellett a törvény számos részletszabályából is. Vö. erről a FENYVESI CSABA – HERKE CSONGOR – TREMMEL FLÓRIÁN: *Új magyar büntetőeljárás*. Budapest-Pécs, 2004. 99-100. p.

<sup>8</sup> Ezt szabályozta a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Bvp.) 333. §-a.

Az eljárási törvények a nyomozás elvégzését határozzák meg ügyészégi feladatként; maga a nyomozás pedig elsősorban a rendőrség dolga. Az ügyészség jogosult rendelkezni a nyomozásról; megindítani, irányítani, igényeket szabni, meghatározott nyomozási cselekmények elvégzésére utasításokat adni,<sup>9</sup> ellenőrizni a nyomozás menetét, stb. Mindkét szervezet önálló – kivéve Dániát, ahol a rendőrség és az ügyészség helyi szinten egy hivatalt alkot, amelynek a vezetője az igazságügyi miniszter által kinevezett helyi rendőrfőnök.<sup>10</sup> A holland ügyésznek ugyan elvileg feladata a nyomozás – az ügyész a jogszabályok szerint mintegy rangosabb nyomozó<sup>11</sup> – de az ügyek túlnyomó többségében a rendőrség, amely maga is jogosult nyomozást indítani, anélkül nyomoz, hogy az ügyészséggel akár csak konzultálna. A magyarázat az, hogy az egész országban nincs annyi ügyész, mint ahány rendőr egy-egy városban, s hogy a nyomozásban a rendőrök járatosabbak az ügyészeknél, jobban értenek hozzá.<sup>12</sup> Nálunk a hasonló eljárásjogi szabályozás hatályba lépése idején<sup>13</sup> az ügyészek számára adott eligazítás így szólt: „A királyi ügyészség befolyását a nyomozás teljesítésére az ügy körülményeihez és a megkeresett hatósághoz képest különbözően gyakorolhatja. (...) csekélyebb fontosságú, nem bonyolult ügyekben, különösen olyan helyeken, ahol a rendőri hatóságok a nyomozás teljesítésében nagy gyakorlatot és helyes tapintatott tanúsítottak, elegendő lesz, ha (az ügyészség) (...) röviden csak megjelöli azt az irányt, amelyben a nyomozást teljesíteni óhajtja. Ellenben nagyobb fontosságú vagy bonyolult ügyben a királyi ügyészség a megkeresésben vagy előszóval jelölje meg azokat a nyomozó cselekményeket, amelyek teljesítését valamely tüzetesen meghatározandó irányban szükségesnek tartja. Ezen felül közölheti (...) azokat a kérdéseket, amelyeknek a nyomozás alatt leendő feltevését kívánja...”<sup>14</sup>

## 1.2. Az angolszász („common law”) felfogás

A vádfunkció gyakorlásának ez a rendszere a brit szigeteken alakult ki, az angol gyarmatbirodalom révén terjedt el világszerte és mai formáját csak a XX. század utolsó harmadában nyerte el. Mellőzve az alkotmány- és jogtörténeti részleteket, a kiinduló helyzet az volt, hogy a király fő jogi tanácsadója – Skóciában a *Lord Advocate*, Angliában az *Attorney General* – az alkotmányos monarchiában betölti az igazságügyi minisz-

<sup>9</sup> Ő maga azonban nyomozási cselekményeket nem feltétlenül végezhet, vö. a Bvp. 84. §-t, amely szerint a nyomozást a királyi ügyész elrendelhet, s elvégzésére a rendőri hatóságokat és közegeket megkereshette, illetőleg utasíthatta, valamint a közhatóságoktól értesítéseket és felvilágosításokat igényelhetett. Azt, hogy maga nyomozási cselekményt végezzen, csak az 1921. évi XXIX. törvény 5. § engedte meg.

<sup>10</sup> Igaz, mind az 54 helyi rendőrfőnök jogvégzett, és minisztériumi, ügyészi vagy magánpraxisban szerzett gyakorlattal rendelkező jogász. A hivatalon belül az ügyészség és a rendőrség (bűnügyi) állománya ugyan el különül egymástól, de ha a rendőri és az ügyészi részleg között vita lenne abban a kérdésben, hogy vádat emeljenek-e, a végső szót a rendőrfőnök mondaná ki. Ilyen vitát azonban a gyakorlatban nehéz elképzelni – mondta egy erről megkérdezett rendőrfőnök – hozzátéve: az ő számára az ügyész szava a törvényesség követelménye miatt súlyosabb lenne. HANCOCK, BARRY – JACKSON, JOHN: *Standards for Prosecutors – an Analysis of the National Prosecuting Agencies in Ireland, New South Wales (Australia), The Netherlands and Denmark*, Nijmegen, 2009. 168. p.

<sup>11</sup> A szerzők a holland büntetőeljárás törvény 148. és a holland rendőrségi törvény 13. cikkelyére utalnak. HANCOCK–JACKSON 2009, 121. p.

<sup>12</sup> HANCOCK–JACKSON 2009, 121. p.

<sup>13</sup> A Bvp. 1900. január 1.-én lépett hatályba.

<sup>14</sup> 2100/1900. I. M. rendelet V. 5. pontja.

teri funkciót is, de az uralkodó nevében ő a vádhatósági jogkör letéteményese is.<sup>15</sup> Angliában még a XIX. században, aztán az Ír Szabadállamban, majd Észak-Írországból és a Brit Nemzetközösség egyéb államaiban is közvádlói szervezeteket hoztak létre, melyeket igazgató<sup>16</sup> irányít. A DPP. az Attorney General főfelügyelete alatt működik, de – vagy a szokásjog, vagy a tételes jogszabályoknak a szokásjoghoz igazodó értelmezése<sup>17</sup> szerint – az utóbbinak nem utasítható alárendeltje, hanem döntéseiben független.

A „common law” jogrendszerben a vádfunkció eddig tárgyalt elemeit is másként értelmezik; éles határt látnak a közigazgatási tevékenységnek értelmezett nyomozás és a büntetőbírói eljárás között, s ezen a határon az úr a vádló, aki eldönti, hogy az ismert – és akár büntetőjogi értelemben jogellenes – tények miatt kezdeményez-e bírói eljárást. Ennek értelmében *elvileg* a vádlónak nincs joga nyomozási cselekményeket végezni, nem utasíthatja a rendészeti hatóságot arra, hogy nyomozást indítson, sem abban a kérdésben, hogy miként folytassa a már megindított nyomozást. A legtisztábban ez az Angliában és Walesben működő Királyi Vádhatósági Szolgálatra<sup>18</sup> vonatkozó előírásokban fogalmazódott meg. A CPS. a törvény előírásai szerint nem adhat utasításokat, de ha a rendőrség igényli, köteles *jogi kérdésekben a nyomozás során is felvilágosításokkal és tanácsokkal szolgálni*.<sup>19</sup> Az eredeti elv azonban – mint a gyakorlatban kiderült – feszültségek forrásává, s így a gördülékeny és hatékony együttműködés akadályává vált, ennek eredményeként a CPS. gyakorlatában kialakult a „korai bekapcsolódás”<sup>20</sup> igénye. Ez az az alapelv, hogy 2005. óta a CPS. működési területén több mint 90 helyen a közvádlói hatóság folyamatos 24 órás szolgálatban elérhető személyes felvilágosítás és tanácsadás céljából, s e mellett telefonon is elérhető egy ügyeletes munkatársa hivatalos időn kívül (még éjszaka, sőt hétvégén is).<sup>21</sup> Az ilyen tanács-, illetőleg felvilágosítás-adás alkalmával a közvádló különbséget kell tegyen szavainak várható hatása szerint. Azzal foglalkozhat, hogy egy bizonyítási eszköz meghatározott módon történő megszerzése milyen feltételek esetén nem érinti annak perbeli felhasználhatóságát; azzal viszont, hogy milyen módszerrel kellene egy bizonyítási eszközt az adott ügyben megszerezni, már nem – mert ez nem jogi kérdés, hanem a rendőrség műveleti döntésére tartozik.<sup>22</sup> *Javasolhatja* (de utasításként nem szabhatja!) a nyomozás bizonyos irányú kiterjesztését annak tisztázása végett, hogy valakinek a büntetőjogi felelőssége megállapítható-e, vagy sem (ha pl. a boncolási eredmény nem ad választ a halál okáról, javasolható újabb szakember bevonása).

Ez a szabályozás általában jellemző a „common law” rendszerekre, bár vannak árnyalatnyi eltérések. Észak-Írországból pl. a törvény értelmében a Közvád Igazgatójának<sup>23</sup> kérésére a rendőrség főnöke köteles felvilágosítást adni minden olyan kérdésben,

<sup>15</sup> Az Attorney General (és a Lord Advocate) kormánytag, tehát politikus.

<sup>16</sup> Director of Public Prosecutions (a továbbiakban: DPP).

<sup>17</sup> Angliában, Walesben, Skóciában és Észak-Írországból ez „common law” szabály, az Ír Köztársaságból a törvény indokolása teszi ezt félreérthetetlenné – ld. ez utóbbit HANCOCK – JACKSON 2009, 32. p.

<sup>18</sup> Crown Prosecution Service for England and Wales (a továbbiakban: CPS).

<sup>19</sup> The Code for Prosecutors – a CPS. alapvető működési szabályzatának 2004. évi kiadása – 2.4 cikkely.

<sup>20</sup> Az eredetiben: „early involvement.”

<sup>21</sup> HANCOCK – JACKSON 2006, 106. p.

<sup>22</sup> A Review of the Role and Practices of the CPS: A Consultation Paper (2002), 2.25. bekezdés – idézi HANCOCK – JACKSON 2006, 110. p.

<sup>23</sup> Director of Public Prosecution of Northern Ireland (a továbbiakban: DPPNI).

amely – a DPPNI. szerint – bűncselekmény gyanúját kelti.<sup>24</sup> Az Ír Köztársaságban gyakorlat, hogy a közvádoló a vádemelés végett hozzá küldött ügyben további nyomozást igényel a rendőrségtől, az előírások pedig tüzetesen felsorolják azokat a (jogi) kérdéseket, amelyekben a rendőrség a nyomozás idején tanácsért vagy felvilágosításért a vádhatósághoz fordulhat.<sup>25</sup>

A „common law” rendszernek egy sajátos változata működik Skóciában, így erről is érdemes röviden szólni.

A skót parlament 1587-ben (!) jogosította fel a Lord Advocate-ot arra, hogy üldözzé a büntetéseket akkor is, ha a „*a felek nem kívánják, vagy egyébként kiegyeznének.*” Ebből fejlődött ki az a gyakorlat, hogy a súlyos bűncselekmények elszenvedői – bár vádemelési joguk lett volna – inkább a Lord Advocate-hoz csatlakoztak. A kisebb jelentőségű bűncselekmények ügyeiben viszont a helyi bíraskodást végző sheriffek az eredetileg pénzügyigazgatási feladatokat ellátó „*procurator fiscal*”-okat bízta meg azzal, hogy eskü alatt tett tanúvallomásokot vegyenek fel az előzetes tudakozódás („*precognition*”) keretében bizonyíték gyanánt. A XVII. századra már általánossá vált, hogy Skóciában a Procurator Fiscal szervezet végzte a sheriff részére a bűncselekmények nyomozását, s azután a sheriff a súlyosabb ügyeket a felsőbírószágra („*High Court of Judiciary*”) küldte, a többit maga bírálta el. A további részleteket mellőzve, ebből alakult ki a ma működő skóciai közvádloi hatóság, a *Crown Office and Procurator Fiscal Service* (a továbbiakban: *COPFS*). E szervezet vezetője a Lord Advocate és a Solicitor General, akiknek a jogállása ugyanolyan, mint Angliában vagy Írországbán az Attorney General-é.<sup>26</sup> A *Crown Agent* köztisztviselő, ő vezeti a hivatalt, melynek működéséért a parlamentben a politikai felelősséget a Lord Advocate viseli. A Crown Agent-et nem érinti az esetleges kormányváltás, és ennek következtében a Lord Advocate személyében bekövetkező változás. A közvádloi szervezet hierarchiájának csúcsán helyezkedik el a Crown Office, amit a Crown Agent vezet, területi egységei pedig, mint középszintű szervek, 11 körzeti hivatal, melyeket egy-egy körzeti Procurator Fiscal vezet, továbbá a sheriff-bírószágok mellé egy-egy kerületi Procurator Fiscal vezetésével létesített helyi hivatalok.

A Procurator Fiscal általános felelősséggel tartozik a nyomozásért. Maga is nyomozhat, ám a nyomozások túlnyomó többségét a rendészeti hatóságok végzik.<sup>27</sup> A rendőrség nagy önállóságot élvez a nyomozások műveleti kezelését illetően. A rendőrség – de a nyomozást végző más rendészeti hatóságok is – általában a kezdeti nyomozási intézkedések után jelentik megállapításaikat a COPFS-nak, de egyes ügyekben (azokban, amelyek emberhalállal járó bűncselekmény miatt folynak, vagy egyébként bonyolultak vagy kényesek) mielőbb igyekszik érintkezésbe lépni vele, az pedig megkezdí a *de facto* ellenőrzést, vagy tanácsokkal segíti, avagy irányítja a nyomozást. A törvény szerint az

<sup>24</sup> Ezzel a – szavaik szerint „közvetett nyomozási” – jogosultsággal azonban a DPPNI. igen ritkán él. HANCOCK–JACKSON 2009, 165. p.

<sup>25</sup> A *Guideline for Prosecutors* – az Ír Köztársaság közvádloi hatóságának alapvető szabályzata – a 2007. évi kiadásának 7.3. bekezdésében azt is megszabja, hogy egyes kérdésekben a felvilágosításért, stb. az ODPPhoz (a DPP. Hivatalához) kell fordulni. HANCOCK–JACKSON 2009, 47. p.

<sup>26</sup> Ők politikusok; kormánytagok, akiket a skót miniszterelnöknek a skót parlament által jóváhagyott javaslatára az uralkodó nevezi ki.

<sup>27</sup> Hogy fogalmat lehessen alkotni: 2006-ban a szervezetben 451 jogász dolgozott, és évente mintegy 320 000 bűntügyben járt el a COPS. Ebből mintegy évi 5000 nyomozást végzett közvetlenül, a többit a rendészeti szervekre hagyták, bár esetleg megszabták a nyomozás bizonyos irányát. HANCOCK – JACKSON 2006, 59. p.



utasításokat a (megyei) rendőrfőnök útján kellene adnia, de ez ritka; rendszerint azzal a rendőrtiszttel vagy a parancsnokával közlik utasításait, aki az ügyben eljár. A rendőrségtől eltekintve a nyomozást végző más rendészeti hatóságokat a közvádlói hatóság nem jogosult utasítani sem nyomozás indítására, sem arra, hogy jelentsék az ügyeiket, de ezek tudják azt, hogy jelentősebb ügyekben fontos a COPFS mielőbbi értesítése, s hogy ennek elmulasztása az eredményt veszélyeztetheti, s eszerint járnak el. A COPFS a nyomozásra vonatkozó általános iránymutatásokon és az egyes ügyekben adott tanácsokon és instrukciókon túl bizonyos kérdésekben – pl. az ügyekről adott értesítések időszerűségét, vagy az utasítások végrehajtását illetően – a gyakorlat alakulását is figyelemmel követi, de ennek nincsen állandó mechanizmusa. A közhivatali korrupció miatti, továbbá rendőrség tagjai által elkövetett bűncselekmények miatti ügyek nyomozása a körzeti hivatalok hatáskörébe tartozik, s főként a közvádlói hatóság végzi a pénzmosás vagy egyéb „fehérgalléros” bűncselekmények miatt indított nyomozást; ezekben a rendőrség szerepe korlátozott.<sup>28</sup>

### 1.3. A (bírói) vizsgálat

A rendőri nyomozásnak az elvileg lehetséges egyik kimenetele az, hogy a törtétek rendészeti tisztázása folytán a közigazgatási hatóság felismeri: vizsgálódásai arra mutatnak, hogy valaki bűncselekményt követett el. Ebben az esetben az elkövetőt azonosítja – esetleg elfogja – és átadja a megállapításait rögzítő iratokkal együtt a vádhatóságnak. Ez mindkét rendszerben így van; ezen a ponton azonban a folyamatok már eltérően alakulnak. A kontinentális rendszerben eredetileg itt kötelező bírói vizsgálatnak kellett következnie, míg a „common law” rendszerben a vádló a nyomozás eredményéhez képest eldönthette, hogy vádat emel-e, vállalva a bíróság előtti bizonyítás kockázatát.

A vizsgálat csak az elrendeléséről szóló bírói határozatban megjelölt tett miatt és személy ellen volt folytatható; ha közben más tette, vagy más személy ellen való kiterjesztése is indokoltá vált, akkor csak a vádló újabb indítványa alapján nyílt lehetőség az eljárás tárgyának módosítására.<sup>29</sup> Esteleges megszüntetése még bizonyítékok hiánya címén is *anyagi jogerővel* járó bírói határozattal történt, tehát újabb adatok birtokában is csak (sikeres) perújítás nyomán lehetett folytatni.

A nyomozás és a bírói vizsgálat bizonyos mértékig szükségképpen átfedte egymást.

A rendészeti hatóság közegei is megtekintették a tett helyszínét, kutattak tárgyi bizonyítási eszközök után, kikérdezték a tanúkat és a gyanúsítottat, stb. is. Ám pl., „[H]a a bűnvádi ügyre nézve fontos ténykörülmények megállapítására vagy felderítésére személyes megfigyelés szükséges: bírói szemlét kell tartani[.]”, vagyis szemle (pl. helyszíni szemle) vált szükségessé, azt – hazai jogunk szerint – a vizsgálóbírónak kellett vezetnie ahhoz, hogy megállapításai a főtárgyaláson érvényesíthetők legyenek, s szakértői vizsgálatot is ő volt jogosult elrendelni.<sup>30</sup> A rendőri hatóságok kényszerintézkedéseket is csak igen korlátozott körben alkalmazhattak. Az állampolgári jogok (személyi szabadság, magánlak, tulajdonjog) általában bírói jogvédelmet élveztek, a házkutatást, lefoglalást csak bírói határozat alapján volt szabad foganatosítani. A gyanúsítottat a rendőri ha-

<sup>28</sup> HANCOCK – JACKSON 2006, 49., 59., 62. p.

<sup>29</sup> Bvp. 106. §

<sup>30</sup> Bvp. 225. § „A rendőrség büntügyi technikában alkalmazott szakemberei nálunk sem voltak feltétlenül „bejegyzett törvénytudósok”.

tóság is letartóztathatta („*arrest*”), de haladéktalanul bíró elé kellett állítani, s a huzamosabb fogva tartást csak ő rendelhetette el.<sup>31</sup>

A bírói vizsgálat a nyomozás adatainak ellenőrzése és szükséges kiegészítése, a lényegét tekintve a vizsgálóbíró által foganatosított, alakszerű adatgyűjtés és előzetes bizonyítás volt. Ennek folytán a vizsgálóbíró eljárási cselekményei többnyire elkerülhetetlenül csak a nyomozás során ismertté vált adatok más alakszerűségei közötti rögzítést – pl. a detektívek által már kikérdezett tanúk nyilatkozatainak formális kihallgatáson keretében történő, jó esetben részletesebb megismétlést és jegyzőkönyvbe foglalását – jelentette. Nehézséget okozott a „vizsgáló magisztrátus” számára az is, hogy a rendőri szervek kialakították és napi 24 órán át működtették a bűnügyi technikát, kialakították saját laboratóriumait és szakember-állományukat, az általuk így nyert (főként természetudományi) ismereteket viszont a vizsgálóbírónak „független forrásból,” nem bűnügyekre specializálódott szakértőtől kellett beszereznie.<sup>32</sup> A bírói vizsgálat nehézkessége egyre nyilvánvalóbb lett, és már a XIX. század közepén előbb fakultatívvá vált, majd egyre inkább visszaszorult, s a rendészeti szervek által végzett nyomozás vált uralkodóvá. Jellegzetessége azonban változatlanul a kormány alá rendelt közbiztonsági hatóság, amely a nyomozásban több-kevesebb irányítási és felügyeleti lehetőséggel rendelkezik. A kormány és a közbiztonsági hatóság viszonya is jelentősen átalakult; az igazságügyi miniszter utasítási jogát – az „átláthatóság” jegyében – különféle előírásokkal korlátozták. Mindamellet az azonban a rendszer ma is számos országban működik.

Ennek az eljárási rendnek sajátos változata alakult ki a XX. század folyamán a Szovjetunióban, amely azután éreztette a hatását a szovjet befolyási övezet más országaiban is.<sup>33</sup>

Az Orosz Birodalom 1864-ben francia mintára átalakított igazságszolgáltatási rendszerében az igazságügyi minisztérium fennhatósága alá tartozó ügyészség helyzete csak 1922-ben változott meg; ekkor állították vissza a korábbi, Nagy Péter cár által a XVIII. század elején létrehozott, és Nagy Katalin által továbbfejlesztett orosz ügyészséghez hasonlóan az államfőnek – és nem a kormánynak – alárendelt, rendkívül széles hatáskörű szervezet. Egy eljárásjogi reform keretében 1928-ban azután a vizsgálóbírói szervezetet is az ügyészség keretei közé helyezték át. Az addig a bírói kar tagjaiként működő vizsgálók ezzel bírói státusukat – így a függetlenséget is – elveszítették, eljárási jogaikat viszont (ügyészi felügyelet alatt) megtarthatták. Ezzel a tárgyalás előkészítésének idejére a hagyományosan alkotmányosnak tekintett jogok bírósági védelme megszűnt. Fennmaradt ugyan a „nyomozás” és a „vizsgálat” közötti különbség,<sup>34</sup> de a vizsgálóbírói feladatkört az ügyészségi vizsgálók („*следователь*”) vették át, sőt, vizsgálók működtek egyes rendőri hatóságoknál és az állambiztonsági szerveknél is. Ehhez igazította a ma-

<sup>31</sup> Az „előzetes letartóztatás” a magyar jogi szaknyelvben eredetileg azért volt „előzetes,” mert a bírói meghallgatásig tartott. Hazai jogunkban az elfogott, és a rendőri hatóság döntése alapján letartóztatott bűntett 48 óra alatt a vizsgálóbíró – vagy járásbírói hatáskörbe tartozó bírszolgabíró esetén a járásbíró – elé kellett állítani, aki azután fenntarthatta, legfeljebb összesen 15 napig. Ha bírói vizsgálat indult és a vizsgálóbíró az első kihallgatás után a további fogva tartást indokoltnak látta, vizsgálati fogságot rendelhetett el. Bvp. 141–151. §

<sup>32</sup> LÉVY, RENÉ: *Police and the Judiciary in France since Nineteenth Century – The Decline of the Examining Magistrate*. British Journal of Criminology 1993/2, 181. p.

<sup>33</sup> Ennek részleteiről l. BÓCZ ENDRE: *Büntető eljárásjogunk kalandjai – sikerek, kudarcok, vargabetűk*. Budapest, 2006. 49. p.

<sup>34</sup> Ez mindmáig így van; létezik „*дознание*” és „*предварительное расследование*” vagy „*следствие*”.

gyar büntetőeljárási jogban „nyomozás” néven szabályozott vizsgálatot a jogalkotás, amihez ideológia is létesült, s ezt vették át napjainkig a hatályos törvények.<sup>35</sup>

## 2. Döntés a vádemelésről

a) A vádemelésről mindkét rendszerben a közvádló dönt, s a közvádló nem emelhet vádat anélkül, hogy meggyőződne arról: a nyomozás vagy vizsgálat adatai ezt megalapozzák.

A döntés előkészítésének nyilvánvalóan az első lépése a nyomozás iratainak áttanulmányozása, mert ez teszi képessé a vádlót arra, hogy megismerje az esetleges vád alapjául szolgáló *történet*, és állást foglalhasson arról, hogy az valóban tartalmaz-e olyan tényelemeket, amelyek büntető törvénybe ütköző emberi cselekvést valószínűsítenek.

Az angolszász eljárásjogi koncepcióhoz – de általában: az európai jogi kultúra hagyományaihoz – képest a nálunk (néhány más, erősen inkvizitórius karakterű kontinentális országhoz<sup>36</sup> hasonlóan) uralkodóvá vált felfogás itt egy szembeszökö sajátosságot mutat.

A tárgyalás *közvetlensége* eredetileg azt jelentette, amit a Bvp. 324. § (1) bekezdése – és ennek nyomán a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény 177. §-a, majd az 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet 223. §-a – így fogalmazott meg: „A bíróság ítéletét kizárólag a tárgyaláson megvizsgált bizonyítékokra alapíthatja.” Ez a szabály a Be.-ből kimaradt, holott érdemi érvényesítése a XIX. század végén nem kis erőfeszítéseket igényelt.<sup>37</sup>

A közvetlenség szigorú értelmezése azt jelenti, hogy a bíróság számára valakinek egy ténytudomásról tett kijelentése csak akkor bizonyíték, ha a tárgyaláson, előtte hangzik el. Ha ugyanez a személy a kérdéses tényről korábban, máshol, másnak mást mondott, az eltérő kijelentés a tárgyaláson csak arra használható, hogy a tárgyaláson tett kijelentés hitelt érdemlősége – s ezzel bizonyító ereje – iránt kétséget támasszon, de arra nem, hogy önmagában a tartalma szerinti (a bíróságon tett vallomásban foglalttól eltérő) tény valóságát igazolja.<sup>38</sup>

<sup>35</sup> A bírói vizsgálatot az 1950. évi 12. számú törvényerejű rendelet megszüntette. A büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény egy – sokban a skót rendszerhez hasonló – rendőri nyomozást írt elő. Az 1954. évi V. törvény adaptálta a bírói vizsgálat szovjet (vizsgálóbíró nélküli) változatát, majd Barna Péter és Gödöny József elméleti tevékenysége és az 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet alapozta meg azt az eljárásjogi szabályozást, amely jó szakmai színvonalon jelent meg az 1973. évi I. törvényben. Az 1998. évi XIX. törvény (a hatályos Be.) visszatérést kísérelt meg egy rugalmasabb, kevésbé bürokratikus és korszerűbb kontinentális eljáráshoz, de ezt a „szakma” nem fogadta be, s a 2001. évi és későbbi módosításai visszahozták a szovjet jogból adaptált megoldásokat, beleértve a nyomozás során készült jegyzőkönyveknek a tárgyaláson való, széleskörű felolvasási lehetőségét is, ami a közvetlenség követelményének megkerülését legalizálja.

<sup>36</sup> Pl. Hollandiához.

<sup>37</sup> Ld. erről FAYER LÁSZLÓ: *A magyar bűnvádi perrendtartás vezérfonala*. Budapest, 1905. 133. p. és a Curiának a Döntvénytár 1883. évi kötetében 1277. sz. alatt közölt döntése.

<sup>38</sup> Ha tehát pl. a tárgyaláson azt vallja a tanú, hogy egy tárgy színe kék volt, s bebizonyosodik, hogy korábban ugyanazt feketének mondta, kétely támadhat ugyan a szavahihetősége, s ezzel a tárgyalási vallomásának igazsága iránt, de a korábbi nyilatkozat *önmagában* nem használható a tárgy fekete színére vonatkozó bizonyítéknak.

Ez a tétel érvényes a nyomozás vagy vizsgálat során tett, jelentésbe vagy jegyzőkönyvbe foglalt vallomásokra, illetve írásbeli nyilatkozatokra is. Azokban a rendszerekben, ahol a közvetlenség szigorúan érvényesülő követelmény, a vádló azokat az okiratokat, melyek a nyomozás során tett nyilatkozatokat tartalmazzák, csak úgy kezelheti, mint arra vonatkozó bizonyítékokat, hogy a nyilatkozó mit mondott a nyomozónak. Számolhat tehát velük, mint az esetleg eltérő tárgyalási kijelentések hitelét kétségessé tevő bizonyítási eszközökkel, de tudja, hogy egy esetleges *eltérő tárgyalási nyilatkozattal szemben* nem érvényesíthetők.

A vádemelés felől történő döntés feltételezi a bizonyítás értékelését.

Ennek egyik eleme annak megítélése, hogy a nyomozás anyaga alapján milyen bizonyítékok várhatók a tárgyaláson. Itt a mérce a számításba jövő bizonyítási eszközök eredetének törvényessége, mert jogellenes úton szerzett bizonyítékot a közbíró nem használhat fel. A „bizonyíték eredete” a kontinentális rendszerben többnyire a bizonyító tény közvetlen megszerzését – a tárgyi bizonyítási eszköz hatósági birtokbavételét, vagy a kihallgatás módját és körülményeit – jelenti. A távolabbi előzmények rendszerint nem relevánsak; a „*mérgezett fa gyümölcse is mérgezett*” bizonyításelméleti doktrínája itt ügyszólván sehol nem él.<sup>39</sup>

Ennek gyakorlati jelentősége is van. A törvény szerint a házkutatás elrendelésének akkor van helye, ha „*megalapozottan feltehető*,” hogy büntettes kézre kerítésére, vagy bizonyítási eszköz, stb. megtalálására vezet, és alaki kelléke az írásbeli határozat. Ahol – mint Európa-szerte szinte mindenütt – a házkutatást bíró engedélyezi, ott a feltételezés ténybeli alapját a bíró előtt kell valószínűsíteni.<sup>40</sup> Nálunk ezt a kényszerintézkedést ritka kivételektől eltekintve a nyomozó hatóság rendeli el, és az elrendelő maga a bírása annak is – ha egyáltalán gondolkodik ezen – hogy a feltételezése megalapozott-e.<sup>41</sup> A gyakorlatban a házkutatás jogszerűségét soha nem vonja senki kétségbe. A jelek szerint fel sem merül az a gondolat, hogy egy esetleg hasznosnak látszó bizonyíték megelégségének pusztá ténye ugyanúgy nem igazolja a házkutatás (nyomozás) jogszerűségét, mint ahogy nem tekinthető az elrendelés jogellenességére bizonyítéknak az intézkedés eredménytelensége. Elgondolkodtató, hogy a hazai gyakorlat összhangban van-e a magánlakás védelméről szóló alkotmányos tétellel. Nézetem szerint az uralkodó felfogás súlyosan agályos.<sup>42</sup>

<sup>39</sup> Az USA-ban ok lehet a bizonyítási eszköz kizárására az is, ha a bizonyítékforrás léte vagy holléte jogellenes úton jutott a hatóság tudomására.

<sup>40</sup> A „különös feltételek” meglétének a valószínűsége is elegendő – hangsúlyozza TREMMEL 2004, 359. p.

<sup>41</sup> Tapasztalataim szerint a kifejezést rutinszerűen használják, s a feltételezés „*megalapozott*” voltához elég a kriminalisztikai tapasztalat. A Rendőrtisztí Főiskola kriminálmotodikai tananyagában a követelményszerű nyomozási protokoll részeként szerepel egy sor bűncselekménynél – pl. a gépkocsi lopáson, betörésen tetten ért elkövetővel szembeni követendő eljárásnál – a házkutatás elrendelése, holott nyilvánvaló, hogy az adott (az eljárás tárgyát szolgáló) bűncselekményre vonatkozó tárgyi bizonyító eszköz nem is lehet a lakásán. Az elkövetési mód rutinszerűsége mutató jellegzetességei persze utalhatnak arra, hogy a kérdéses tett egy bűncselekmény-sorozat egy újabb eleme. Ezeket a rutinszerűsége mutató körülményeket azonban ki kellene mutatni, s ezzel a fellelés megalapozható lenne – de erre nem láttam példát.

<sup>42</sup> Ha pl. egy első büntényes tettenért tolvaj lakásán tartanak „rutinból” (nyilvánvalóan ok – és persze érdemi indokolás – nélkül) házkutatást, s ennek során találunk egy levelet, amelyben egy ismerőse arra kéri, hogy házassági bontóperében tegyen hamis tanúvallomást, vajon ez a levél felhasználható-e az írója ellen hamis tanúzásra felhívás [Btk. 242. § (1) bekezdés], vagy – ha a címzett e kérésnek már eleget tett – a tolvaj és az ismerőse ellen tettesként és felbujtóként polgári ügyben elkövetett hamis tanúzás [Btk. 238. § (1) és (5) bekezdés] miatt indított ügyben? A gyakorlat ismeretében aligha kétséges az igenlő válasz.

Az esetleg jogellenes, vagy kétes jogszerűségű bizonyítási eszközök „kiszűrése” után fennmaradó anyag hitelt érdemlőségét fel kell becsülni.

A klasszikus „common law” rendszerben a közvádló, aki a nyomozásban nem vehet részt, itt jóval hátrányosabb helyzetben van, mint kollégái a kontinensen, hiszen nem lehet jelen a rendőrségi kikérdezésnél és csak akkor találkozik személyesen a tanúval, amikor azt a tárgyaláson kihallgatja. Ennek hátrányai gyorsan kiderültek.<sup>43</sup>

A CPS-nél a közvádló csak a rendőrségen tett nyilatkozatok írott szövegével és az egyéb iratokkal ismerkedik meg, s ezek alapján értékeli a bizonyítás kilátásait. Ennek megfelelően a hitelt érdemlőség értékelési szempontjai is azt kutatják: van-e ok a képtelre? „*Nem valószínű-e, hogy a tanú háttere gyengíti a vádat? Pl. nincs-e olyan motívum, amely befolyásolja a viszonyát az ügyhöz*”, avagy „*Nem aggályos-e a tanú szavahihetősége, vagy vallomásának pontossága? Az aggályok bizonyítékon alapulnak, vagy csak ellenőrizetlen információ?*”<sup>44</sup> További támpontok forrása lehet az, hogy a rendőrség a vádemelésre ajánlott ügy mellé írásban köteles jelenteni minden olyan információt, amelynek a bizonyítékok értékelésénél jelentősége lehet.<sup>45</sup> Észak-Írországbán az előírások hasonlóak, de itt a közvádló jogosult egy rendőrtiszt jelenlétében a vádemelés kérdésében a tanúkkal tanácskozni. Ennek keretében a tényekre vonatkozó nyilatkozataikat meghallgatja, s ha további, bizonyítékként számításba jövő kijelentéseket hangzanak el, a rendőrtiszt feladata ezeket írásba foglalni. Ezen túlmenően a PPSNI közvádlói arra is jogosultak, hogy ha szükségesnek látják, további nyomozást (nyomozás kiegészítést) igényeljenek, amire a CPS-nél nincs lehetőség.<sup>46</sup> Az Ír Köztársaságban a szabályozás nagyrészt az észak-írhez hasonló. A közvádló igényelheti a nyomozás kiegészítését, igényelhet a nyomozótól kiegészítő magyarázatot. A nyomozók is folytathatnak további megbeszéléseket a tanúkkal avégett, hogy vallomásaik hitelt érdemlőségét jobban meg tudják ítélni. A közvádló találkozhat a tárgyalás előtt a sértettel, de ez csak arra alkalom, hogy elmagyarázza neki: mi történik majd a tárgyaláson; a sértett vallomását nem vitathatják meg, s nem is kérdezheti ki azért, hogy a vallomása hitelt érdemlőségét jobban meg tudja ítélni. Új-Dél-Walesben sincsen a közvádlónak nyomozási joga, de az emberhalállal járó bűncselekmények ügyében a tanúkkal tanácskozhat a tárgyalás előtt. E megbeszéléseken rendszerint jelen van egy rendőrtiszt (aki nem tanú az ügyben) és a közvádlói szervezet egy másik jogásza is.<sup>47</sup> Egyszerre csak egy tanúval szabad tárgyalni, s ez a megbeszélés a tájékoztatási kötelezettség teljesítésére is felhasználható.<sup>48</sup> Ha a megbeszélés során a tanú korábbi nyilatkozatát lényegesen kiegészíti, vagy annak lényeges kérdésben ellentmond, ezt a jogász köteles észrevételezni, s a rendőrség közreműködésével megfelelő nyilatkozatot kell szerkeszteni.<sup>49</sup>

<sup>43</sup> A *Serious Fraud Office* közvádlói sokkal közelebb vannak a nyomozáshoz, s a CPS-nél is volt már kezdeményezés (*The Review of the Investigation and Prosecution Arising from the Murder of Damilola Taylor, 2002.*) arra, hogy a közvádlónak legyen joga legalább a legfontosabb tanúkat kikérdezni. HANCOCK – JACKSON 2006, 110. p.

<sup>44</sup> *The Code for Public Prosecutors*, 2000. évi kiadás, 5.3. c) és f) pont.

<sup>45</sup> HANCOCK – JACKSON 2006, 129. p.

<sup>46</sup> Ott – ha a közvádló a nyomozás anyagát bizonyítási szempontból nem tartja vádemelésre alkalmasnak – „*eljejt* az ügyet” („*drops the case*”). Ez – természetesen – nem teremt *res iudicata*-t.

<sup>47</sup> Új-Dél-Walesben a közvádlói hatóság egy kiterjedt áldozatsegítő szolgálatot épített ki, s esetenként ennek a munkatársa is jelen van e megbeszéléseken. HANCOCK – JACKSON 2009, 102. p.

<sup>48</sup> A jogszabályok szerint a sértettet – illetőleg hozzátartozóját – kötelező tájékoztatni pl. a vád tárgyról, a vád és a védelem által kölcsönösen valónak elfogadott (s ezért bizonyítást nem igénylő) tényekről, és az eljárás további menetéről.

<sup>49</sup> HANCOCK – JACKSON 2009, 102. p.

A skót jogszabályok a COPFS közvádlóit szélesebb jogokkal ruházzák fel. Ez a szervezet nyomozóhatóság is, bár az ügyek túlnyomó többségében a rendőrség nyomoz. A közvádló azonban súlyos megítélésének ígérkező ügyekben megteheti – és meg is teszi – hogy a bírósághoz fordul egy kezdeti váddal és azt kéri, hogy jogosítsa fel az adott bűncselekménnyel kapcsolatos olyan bizonyítékok megszerzésére, amelyek a *tanúk* birtokában vannak.<sup>50</sup> A bírói döntés folytán a vádhatóság jogosult lesz a tanúkat megidézni és – akár eskü alatt, bár ez manapság nem szokásos – kikérdezni. Erre a célra 1975. óta nem közvádlói jogállású személyeket („*precogners*”) alkalmaznak, akik a közvádlók és jogilag képzett személyek felügyelete alatt ellátják a szükséges teendőket, és a tett nyilatkozatokat írásba foglalják. Ezek az okmányok „[t]echnikai értelemben nem tanúnyilatkozatok, és nem bizonyítékok az ügyben. Nincsenek aláírva, nem kötelezik a tanút, akit ezekkel kapcsolatban keresztkérdésnek sem lehet alávetni a bíróságon (kivéve, ha eskü alatt nyilatkozott). Az elv inkább az, hogy (a nyilatkozatok) ”át vannak szűrve a *precognor* gondolatvilágán” és rendeltetésük az, hogy segítsék a *procurator fiscal*-t.”

Napiainkban előírás, hogy a *precognition* a jogilag képzett személyzet vezetőinek szoros felügyelete alatt folytatandó, és súlyos bűncselekmények miatti vagy egyébként bonyolult ügyekben, melyekben a szakértői vélemények fontosak, jogilag képzett munkatársknak kell végeznie. A legfőbb gondot a valóban képzett személyzet csekély létszáma és a skót eljárásjogban előírt szűk határidők okozzák.<sup>51</sup>

A kontinentális eljárási rendszerekben hagyományosan az ügyész a nyomozás ura; nincs sem elvi, sem eljárásjogi akadálya annak, hogy a vallomások – és általában, a bizonyítékok – bizonyító erejéről véleményt alkosson.

A következő teendő a hitelt érdemlőnek ígérkező bizonyítékoknak a vád tárgyává teendő tényekhez való rendezése, vagyis annak megállapítása, hogy a számításba jövő anyagi büntetőjogszabály szerint melyek lennének a konkrét esetben bizonyítandó tények, s hogy ezek közül melyiket melyik olyan bizonyíték igazolja majd, amelyik várhatóan hitelt kap.

A vád ténybeli megalapozottságának a „common law” közvádlói testületeknél a működési szabályzatban írott mércéje van, amelyet úgy fogalmaztak meg, hogy az esküdt-székre szabott hagyományos és közismert bizonyítottság standardot<sup>52</sup> a vádló helyzetére vetítették. A CPS-nél a követelmény az, hogy a vádlott bűnösségének kimondása *reális* *valószínű*<sup>53</sup> legyen. Ebből a szempontból nem a közvádlónak a vádlott bűnössége felől táplált személyes véleménye a mértékadó. „A *bűnösség kimondásának reális valószínűsége objektív mérce. Azt jelenti, hogy egy olyan esküdtszék vagy magisztrátusi bíróság, amelyet a törvény felől helyesen igazítottak el, valószínűbb, hogy elítéli, mint hogy felmenti a vádlottat. Ez nem az a mérce, amit a büntetőbíróságok maguk alkalmaznak. Egy esküdtszék vagy bíró csak akkor ítélt el valakit, ha az a meggyőződése, hogy az illető bűnös[.]*” – olvasható a CPS szabályzatában.<sup>54</sup>

<sup>50</sup> Ezt az eljárást „*petition*”-nak nevezik, l. HANCOCK-JACKSON 2006, 62. p. A gyanúsítással szembeni kényszerintézkedéseket is ezen az úton lehet a bíróságtól igényelni.

<sup>51</sup> HANCOCK – JACKSON 2006, 63–64. p.

<sup>52</sup> A vádlott bűnösségét akkor mondhatják ki, ha azt a vádló meggyőződésük szerint „ésszerű kétségen felül” („*beyond reasonable doubt*”) bizonyította. Ez – köznap nyelven – azt jelenti, hogy a bizonyítási anyag alapján ítélve *elvileg* nem elképzelhetetlen, hogy a dolog másként történt, de ésszerűen nem hihető, hogy másként történt volna.

<sup>53</sup> Az eredetiben: „*realistic prospect of conviction*”.

<sup>54</sup> L. *The Code for Crown Prosecutors* 2000. évi kiadásában a 5.2. pont. Mivel a ténybeli szempontból vitás ügyekben az esküdtszéki döntés az angolszász világban mindenütt kézenfekvő lehetőség, a többi „common

A modern „common law” – és kontinentális – rendszerektől némiképpen eltérően Skóciában nem létezik különálló, a közvádloői hatóságra „szabott” bizonyítottsági standard, mert a skót eljárásjogban hagyományyszerűen él a „korroboráció” követelménye: a vád tárgyává tett bűncselekmény döntő jelentőségű tényeire (ideértve azt is, hogy a vádlott az elkövető) legalább két, egymástól független és törvényes forrásból származó bizonyítékot kell bemutatni.<sup>55</sup>

A kontinentális büntetőeljárás rendszert követő országok vádhatóságai is mérlegelik a nyomozás anyaga alapján a bírósági eljárás kilátásait. Általában azt a módszert követik, hogy „a közvádlo a bírói székbe képzei magát, s csak akkor dönt a vádemelés mellett, ha úgy ítéli meg, hogy az elítélés valószínűbb, mint a felmentés.”<sup>56</sup>

b) Ha a bizonyítottsági vizsgálat pozitív eredménnyel zárul, vagyis a bűncselekmény elkövetése a bíróság előtt igazolhatónak ígérkezik, mindkét eljárásjogi rendszerben el kell döntenie a közvádloának, hogy az ügyet a bíróság elé terjeszti-e, vagy más útra tereli.

A „common law” rendszerben és Hollandiában hagyományosan *diszkrecionális* döntés tárgya a vádemelés,<sup>57</sup> eltérően a kontinentális eljárásjog eredeti főszabályától, ahol a „kormányzati önkény” kizárását a *legalitás elve* volt hivatott szolgálni. E szerint minden bűncselekményre vonatkozó „nyomatékos gyanú” felől a bíróságnak kellett döntenie, a bizonyítékok értékelése, bizonyító erejük megítélése és így a tények megállapítása a bíróság privilégiuma volt.<sup>58</sup> Manapság az *opportunitási elv* már minden kontinentális jogrendszerben tág teret nyert, s a közvádlo az elterelés („*diverzió*”) számos módja és a vádemelés között válogathat. A válogatás mércéje mindkét rendszerben a *közérdek*.

Az eredményt tekintve tulajdonképpen nincs közöttük lényeges különbség: a csekély súlyú ügyeknek a tömege, amelyek nem feltétlenül igényelnek büntetőjogi büntetést – sőt, esetleg más eszközökkel hatékonyabban kezelhetők – adekvát elintézészt nyernek anélkül, hogy a büntető igazságszolgáltatás tovább foglalkozna velük.

---

law” rendszerben is hasonló megfogalmazások találhatók. Észak-Írországbán a „*bíróság elé tárható bizonyítékoknak elegendőnek kell lennie ahhoz, hogy az elítélés kilátása ésszerű* (az eredetiben: „reasonable”) *legyen*” (*The Code for Prosecutors*, PPSNI (2005), 4.1.1. pont, idézi: HANCOCK-JACKSON 2006, 174. p.). A mérce az Ír Köztársaságban is az elítélés „*ésszerű kilátása egy ésszerűen és a jog felől helyesen eligazított esküdszék vagy bíró részéről*” HANCOCK – JACKSON 2006, 74. p., úgyszintén Új-Dél-Walesben HANCOCK – JACKSON 2009, 98. p.

<sup>55</sup> HANCOCK – JACKSON 2006, 70. p. A korroboráció követelménye a negatív kötött bizonyítási rendszer sajátossága. Vö. TREMMEL 2004, 216. p. A bizonyítás megítélése terén általában rendkívül kazuisztikus szabályok tömegére ad lehetőséget. Vö. VUCHETICS MÁTYÁS: *A magyar büntetőjog rendszere – II. könyv, Gyakorlati büntetőjog*. Budapest, 2007. 172., 201. p.

<sup>56</sup> HANCOCK-JACKSON 2009, 167. p. Megjegyzik, hogy ez nagyon hasonlít az angolszász országokban alkalmazott mércékhez, és hogy ezek a közvádlok „hajlamosak eltávolodni a szigorúan vett „50 %-os” szabálytól, azaz hogy csak akkor emeljenek vádat, ha az elítélés esélye meghaladja az 50 %-t.

<sup>57</sup> Ezzel kapcsolatban a CPS idézi Lord Shawcross 1951. január 29-i, klasszikussá vált szavait: „*Hazánkban soha nem volt – és remélem, soha nem is lesz – szabály az, hogy a feltételezett bűncselekmények miatt automatikusan vádat kell emelni* (.)” (Alsóházi viták, 483. kötet, 681. hasáb, 1. *The Code for Crown Prosecutors*, 2000. évi kiadás 6.1. pontja).

<sup>58</sup> Ennek a felfogásnak a ma is élő következménye az a nézet, hogy a tulajdonképpeni büntetőeljárás csak akkor kezdődik meg, amikor az államügyész a bíróságnál vádat emel, vagy *bírói vizsgálatot* kezdeményez, és indítványának a bíróság (a vizsgálóbíró, vagy a vádtanács) helyt ad, mert a nyomozás adatai szerinte is – a Bvp. szóhasználatával élve – *nyomatékos*á tették a bűncselekmény gyanúját. Az anyagi büntetőjogban a XIX. század utolsó negyedében végbement paradigmaváltás – főként az un. „*szociológiai iskola*” és a F. von List nevével fémjelzett „*közvetítő irányzat*” – hatására, valamint a bűnözés volumenének növekedése miatt ez a rend sokat lazult.

Az azonosnak mondható eredmény ellenére sem azonosak azonban: úgy tűnik, eltérő a filozófiájuk.

Ezt jól szemlélteti a következő példa:

A „common law” rendszerekben természetes követelmény, hogy nem kell egy elkövető valamennyi bűncselekményét vád tárgyává tenni. A kíváncsi az, hogy a vád a bűnös tevékenység súlyosságát helyesen tükrözze, és lehetővé tegye megfelelő mértékű büntetés kiszabását. Nem is feltétlenül a legsúlyosabb bűncselekmény miatt kell vádat emelni, és nem kevésbé lényeges a közérdek szempontjából, hogy a bizonyítás a lehető legegyszerűbb legyen a bíróságon.<sup>59</sup> A kontinentális rendszerekben szinte mindenütt alkalmazható a nálunk „vádemelési részleges mellőzése” néven ismert jogintézmény: az ügyész mellőzheti a vádemelést az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége.<sup>60</sup> „A bűncselekmény tárgyi súlyának megítélésakor (...) a kiindulópont mindig az adott bűncselekményre a jogalkotó által előírt büntetési nem, illetve szabadságvesztés esetében a büntetési tételkeret, és ennek alapján végzi el a jogalkalmazó a konkrét tényállásszerű cselekmény értékelését. A törvény nem hagy kétséget afelől, hogy a vád tárgyává tett és a vádemelés mellőzésével érintett bűncselekmény között, a tárgyi súly szempontjából különbségnek kell lennie. Ezért több, de azonos törvényhely szerint minősülő és ugyanolyan körülmények között megvalósuló bűncselekmény esetében a vádemelés részbeni mellőzésére semmiképpen nem kerülhet sor. Tehát, ha a terhelt rendkívül nagy számú, azonosan minősülő és ugyanolyan körülmények által jellemzett vagyon elleni bűncselekményt követett el, egyetlen delictum vonatkozásában sem alkalmazható ezen jogintézmény, még akkor sem, ha – figyelemmel a halmazati büntetés szabályaira is – a bűncselekmények egy részének a felelősségre vonás szempontjából nincs relevanciája. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy (...) önmagában a minősítés azonosága még nem teszi kizártnak a vádemelés részbeni mellőzését, mert az ugyanazon törvényhelybe ütköző cselekmények konkrét tárgyi súlya között is lehetséges lényeges eltérés. Abban a kérdésben, hogy az eljárás tárgyát képező bűncselekmények tárgyi súlya között van-e különbség, kizárólag a konkrét bűncselekmények elemzése alapján lehet állást foglalni.”<sup>61</sup>

A két felfogás közötti eltérés abban a szemléleti különbségben gyökerezik, hogy a „common law” felfogás szokásjogi úton, a célszerűség jegyében alakult ki; meghatározó eleme a bizalom abban, hogy a döntéshozó tisztességesen, körültekintően és hozzáértően, a köz érdekét valóban szem előtt tartva jár el, mérlegeli a konkrét esetben figyelembe veendő – sokszor egymással ellentétes irányba mutató – tényezőket, a kontinentális megoldás pedig a jogalkotó felülmúlhatatlan bölcsességére alapoz. Nem hisz abban, hogy a jogalkalmazó képes gyámkodás nélkül, maga is megtalálni a helyes utat, és ezért a „térképen” – a jogszabályban – formálisan kijelöli számára a követendő ösvényt anél-

<sup>59</sup> Vö. *The Code for Crown Prosecutors* 2000. évi kiadás, 7. pontját. Pedig a „guilty plea” a bizonyítást mellőzhetővé tenné. Ezért hangsúlyozzák: Nem szabad azonban nagyszámú, vagy súlyos bűncselekmény miatt vádat emelni csak azért, hogy a vádlottat arra ösztönözzék: ezek egy része, vagy egy kevésbé súlyos miatt bűnösnek vallja magát.

<sup>60</sup> Be. 220. §

<sup>61</sup> Bár az érvelés nem támadhatatlan (jómagam sem értek vele érdemben egyet) és a három kiemelt mondat egymásközi összhangja is, meg a törvénnyel való összhangjuk is aggályos, nálunk ez a hivatalos álláspont. (saját kiemelés). BERKES GYÖRGY (szerk.): *Büntetőeljárás jog – Kommentár, a gyakorlat számára*, II. kötet. Budapest, 2005. 626. p.



kül, hogy tudná, vajon azon a terepen, amelyen át ez vezet, tényleg el lehet-e jutni a célhoz.<sup>62</sup> A gyakorlatban előforduló homogén bűncselekmény-sorozatokat általában azonos minősítésű bűncselekmények – üzletszerűen, és azonos nagyságrendű (többnyire jogilag „nagyobb”) értékre elkövetett csalások, lopások alkotják.

Úgy gondolom, ez az áttekintés kellően érzékelteti, hogy a bűnözés elleni fellépésben a közvád – és annak szervezete – nélkülözhetetlen. Talán az is elfogadható, hogy a vádfunkció ellátására korlátozott jogkörű, *prosecutor* típusú közvádloi szervezet mellett létjogosult a *procuror* típusú, nem csak a közvádloi, sőt, nem is csak a vádfunkció ellátására feljogosított hatóság sem. Szerintem az is határozottan kirajzolódik, hogy a „*common law*” és a kontinentális felfogás közötti eltérések nem áthidalhatatlanok; úgy látom, hogy a két szisztéma jelentősen közeledett egymáshoz. Talán nem tévedek, ha azt mondom: szervezeti oldalról nézve úgy tűnik ugyan, mintha inkább a „*common law*” hívei engedtek volna, de a folyamat még nem zárult le, és minden esély megvan arra, hogy szemlélet- és gondolkodásmódban mi is tanultunk, tanulunk és, valószínűleg, még fogunk is tanulni.

ENDRE BÓCZ

## THE FUNCTION OF PROSECUTION AND THE SYSTEMS OF PUBLIC PROSECUTION

(Summary)

The paper presents definitions of „charge” and „prosecutor” in the criminal proceedings, then reviews the traditional systems for preparing a criminal case to trial. It points out the differences between the continental „preliminary investigation” and „judicial examination” on the one hand, and the Anglo-Saxon „preparing a case for the prosecution” by the police on the other, as well as the differing relations of the prosecuting agencies in their regard. It discusses also the rise of public prosecuting agencies in Scotland, England and Wales, Northern Ireland, the Irish Republic, and the differences in the roles, rights and duties of prosecutors during the police investigation in continental as opposed to the Anglo-Saxon jurisdictions, and, finally, analyses the process of prosecutorial decision-making in both systems.

<sup>62</sup> A vagyon elleni bűncselekmények körében kiemelkedő jelentőségű a bűncselekmény tárgyi súlyának megítélésénél az elkövetési érték, amely adott minősítésen belül hagyományosan igen széles skálán (20.000-200.000, 200.000-2.000.000, 2.000.000-50.000.000, 50.000.000-500.000.000 Ft) mozoghat. Az 1980-as években pl. találkoztam olyan csalási ügygel, melynek tettese az ország egész területén gyűjtött megrendeléseket reluxa-redőnyre anélkül, hogy szándéka lett volna teljesíteni, és vett fel mintegy 3000 károsulttól 1.500-8.000 Ft-nyi előleget. Szerencsére, iránymutatás akkor még nem létezett, tehát nem kellett ezrével utaztatni a tanúkat a tárgyalásra, hanem az ésszerűség jegyében válogathattuk ki azt a 30-40 esetet, amely híven tükrözte a bűncselekmény-sorozat súlyosságát, s aminek a büntetés kiszabásánál még van jelentősége.



ERDEI ÁRPÁD

## Az igazság megállapítása, törvényesség és igazságosság – szempontok a büntetőbírói döntés minőségének a megítéléséhez

A címben említett fogalmakat, vagy legalább közülük egyik-másikat a büntetőeljárás tárgyú hazai munkák – a szerzők nézeteinek akár jelentős különbségeitől függetlenül – úgyszólván kivétel nélkül említik. Ez nehezen lehetne másképpen, minthogy az eljárás múltbeli tények vagy a rájuk vonatkozó kijelentések igazságának megállapítására, ennek a bírósági határozatban történő megjelenítésére és a megfelelő jogkövetkezmény meghatározására irányul, mégpedig olyan módon, hogy a processzus megfeleljen a jog előírásainak, más szóval a törvényesség követelményeinek. CSÉKA Ervin például *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai* című munkájának a legelején<sup>1</sup> ezeket összekapcsolja, rávilágítva az összefüggéseikre, hogy azután a terjedelmes könyvben számos kérdést részletesen tárgyaljon. Vizsgálódása nem e fogalmak egyikét vagy másikat érinti önmagában, mert a ténymegállapítás szövetében külön-külön csupán egyetlen szálát jelentenek, de a jelenlétük és jelentőségük az összefüggő egészben jól felismerhető. Tagadhatatlan viszont, hogy az igazság ideája a ténymegállapítás háttérében meghatározó jelentőségű.

A büntető eljárásjog szakirodalmában az igazságra történő hivatkozás minden esetben a szerző témájától és vizsgálódása jellegétől függően változik. Számos mű foglalkozik az eljárásban keresett igazság természetével, megállapíthatóságával és egyéb alapkérdésekkel, míg másokban az igazság csupán valamely jogintézményt vagy jogi jelentéssel érintő elképzelés vagy magyarázat érvrendszerében jelenik meg. Az adott munkában tehát az igazság fogalmára szánt terjedelem kizárólag a szerző döntésének a függvénye. Az álláspontok eltérései sokszor abból is adódnak, hogy az említett fogalmak melyike szerepel az adott munkában a központi helyen, és a többihez fűződő viszonyát mennyire tartja a szerző bemutatandónak, avagy egyikük vagy másikuk részletesebb tárgyalását mennyire véli szükségesnek. Minderről az olvasó olykor talál eligazító megjegyzést a műben, ám az sem szokatlan, hogy a szerzői attitűdöt magának kell a leírtakból kiderítenie.

Említendőnek vélem azt a különös kontrasztot, amely az igazság irodalmi és jogszabályi kezelése között mutatkozik. Míg a tudományos munkákban e fogalom alkalmazása magától értetődő, a tételes jog nemigen említi. Ami viszont a tudományos munkákat illeti, áttekintésük azt mutatja, hogy az igazságra történő hivatkozások mennyisége és a

---

<sup>1</sup> CSÉKA ERVIN: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai*. Budapest, 1968. 16. p.

vizsgálódások iránya koronként változó. A fogalom tartalmának feltárása bizonyos időszakokban inkább a jogbölcselet, mint az igazság megállapítását szabályozó büntető eljárásjog tudományának érdeklődésére számíthatott, az utóbbi évtizedekben azonban több kiemelkedő eljárásjogászt is foglalkoztatott.

XIX. század második felének és a XX. század elejének tananyagai az eljárási rendszerek tárgyalásában a keresett igazság jellegét vizsgálva szölkak a materiális és formális igazságról, áttekintették elérhetőségének az eljárási biztosítékait, de nem kedvelték az elvontabb filozófiai megközelítést. A XX. század második fele mintha változást hozott volna az eljárásjogász felfogásban. A bizonyításelméleti munkák gyakran az igazság megismerhetőségének ismeretelméleti kérdéséből kiindulva tárgyalták a bizonyítást, s ennek megfelelően tettek az eljárásjog jóval konkrétabb szemléletmódja szerinti, kézzelfoghatóbb megállapításokat az igazságról. Valószínű, hogy ebben annak is szerepe volt, hogy a szocialista időszak a (marxista) filozófiai alapozást megkövetelte a jogtudomány művelőitől. A jelenség okainak mélyreható elemzése azonban meghaladná a dolgozat kereteit.

Míg az előbbiek szerint az igazságról a büntető eljárásjog tudománya napjainkra már sokat elmondott, korántsem állítható, hogy ne lennének még feltáratlan területei. Rosszabb a helyzet az igazságosság vizsgálatával: ezt az eljárásjog tudománya jelenleg is szívesen hagyja a jogbölcselet művelőire. Nem kétséges, hogy az igazságosság sajátos filozófiai (etikai) töltete folytán a bölcseleti megközelítés indokolt. Ugyancsak kétségtelen azonban, hogy az eljárásjogi szemlélet sem mellőzhető: az eljárásban az igazság megállapítása mellett az is fontos, hogy ahhoz az igazságos jogkövetkezmény kapcsolódjék, s ennek megvalósulása az eljárásjog tudományának hozzájárulása nélkül nem képzelhető el.

Ebben a dolgozatban az igazság és az igazságosság kérdésének néhány szigorúan eljárásjogi kérdését vázoló fel. Kísérletet teszek arra, hogy az elvont bölcseleti problémák megoldásához eljárásjogi eszközöket mutassak be.

### *Igazságszolgáltatás*

A büntető igazságszolgáltatás a bíróság feladata, amelyet mai fogalmaink szerint a jog másra nem bízhat. A *bírói hatalom* gyakorlásának a lényege ugyan az igazságszolgáltatásban valósul meg, a bíróságra háruló büntetőeljárási feladatok mégis ennél szélesebb területekre terjednek ki. Az igazságszolgáltatás mellett a bíróságnak olyan teendői is vannak, amelyeket a jogállami igények kizárólag bíró által elláthatónak, s ezért ellátandónak minősítenek. Ilyenek az alapvető jogoknak a büntetőeljárás okán történő korlátozásával járó intézkedések megtétele, vagy engedélyezése, illetőleg a pártatlan és tárgyilagos eljárást követelő processzuális aktusok.

A bírói döntés valamely kérdésben, illetőleg a bíró közreműködése az eljárási cselekményeknél *garancia*, mégpedig azért, mert a bírói függetlenség áll a háttérben. A függetlenség a bírói működés meghatározó ismérve: legyen bár valaki a *címe* szerint bíró, ha a jogalkalmazói feladatainak ellátásában nem kizárólag a törvénynek van alávetve, a mai fogalmaink szerint nem tekinthető annak.

A bírósági szervezet felépítésének és működésének, a bíróvá válás szabályainak a rendezése az alkotmányjog területére tartozik. A szervezetnek azonban alkalmasnak kell lennie a bíróság büntetőeljárási feladatainak ellátására: a szervezet felépítésének össz-

hangban kell állnia a ráháruló feladatokkal. A cél több úton is elérhető. Elképzelhető, hogy a jogalkotó a büntetőeljárás törvényt a meglévő szervezethez igazítja, vagy fordítva, e törvény alkalmazására alakítja ki a szervezetet. Ideális esetben a szervezet és az eljárásjog formálása azonos koncepció alapján történik, az erre alkalmas helyzet azonban viszonylag ritka. Utoljára – mintegy száz esztendővel a megelőző hasonló helyzet után – a rendszerváltás idején kínálkozott az egységes reformra alkalom, amit – sajnálatos módon – nem sikerült jól kihasználni.<sup>2</sup> Tudjuk persze, hogy nem minden kísérlet sikeres – és így örülhetünk is, mert legalább az utolsó előtti az volt.

### *Igazság és igazságosság a bírói döntésben*

A büntető igazságszolgáltatás a lényegét tekintve a vádról szóló bírósági döntés. Ezt testesíti meg a vádlott bűnösségének a megállapításáról és a büntetés kiszabásáról szóló, a vádlott felmentését vagy az eljárás megszüntetését kimondó határozat. Az igazságszolgáltatás elnevezés részint az *igazságra*, részint pedig az *igazságosságra* utal. A bíróságnak a való tényeket, s ezzel az igazságot kell megállapítania, a törvény által előírt szankciókat pedig igazságosan kell kimérnie. Abban, hogy mit tekinthet igazságnak, a törvény igazítja el, ám ezen igazság kritériumának a bíró *belső meggyőződését* jelöli meg.

A belső meggyőződés a vegyes rendszerű eljárás igazság-megállapításában a bizonyítással összefüggésben kapott központi szerepet. Az erről szóló gondolkodás az inkvizitórius rendszer tapasztalatai alapján indult el. Az ősi akkuzatórius per az istenítéletet csalhatatlan bizonyítékként kezelte a vádlott bűnösségét illetően, ám a szembenálló felek vitájának eldöntéséhez erre nem mindig volt szükség. Ebben az eljárásban a bizonyításnak általában nem voltak szigorúan kötött szabályai, bár a *sakrális* elem súlya a *vita* eldöntésében mindennél nagyobb volt. Amikor azonban a bíróság a vitát enélkül is eldönthetőnek tartotta, nem kellett alkalmaznia. Tulajdonképpen tehát e – jószerivel szabad – bizonyítási rendszerben a bírói meggyőződés szerepe felismerhető.<sup>3</sup>

Az inkvizitórius eljárás kötött bizonyítási rendszerét azon elgondolás alapozta meg, hogy az igazságos ítélelhozatal érdekében a bíró emberi gyarlóságát a tények megállapításából ki kell zárni. A megvalósítás útja az volt, hogy a jog mind a bizonyítékok megszerzésének módját, mind pedig a bizonyítékok értékét meghatározta, s ha megfelelő mennyiségű (értékű) bizonyíték szolt a terhelt ellen, bármit gondolt is a bíró, a bűnössé-

<sup>2</sup> Az akkori – a Kulcsár Kálmán nevével fémjelzett – reformelképzelés szerint a háromszintű bírósági fórumrendszer négy szintűvé válásával megnyílt a lehetőség a kétfokú fellebbezésre. A III. Be. előkészítése ezt az elképzelést követte. Az ennek megfelelő bírósági szervezet kialakításának feltételeit az Alkotmány módosítása megteremtette, beiktatva az ítélőtáblákat a fórumrendszerbe. A polgári eljárásjog művelői a kétfokú fellebbezést szükségtelennek tartották. Felfogásuk győzött annyiban, hogy a polgári ügyekben megmaradt az egyfokú fellebbezési rendszer. Az aszimmetrikus megoldás csak a szocialista időszak szervezetéhez szokott jogászokat zavarta, ám a III. Be. eredetileg elfogadott kétfokú fellebbezési rendszere még a törvény hatálybalépése előtt elbukott. Az első nagy novella visszatért az egyfokú fellebbezethez. Ezzel együtt az ítélőtáblák felállítása is elakadt. Egy újabb novella ismét a kétfokú fellebbezést mellé állt, fokozatosan az ítélőtáblák működése is megindult, ám az eljárási törvény nem nyerte vissza az 1998-ban elfogadott alakját. Ami megszületett, csupán halovány visszfénye az eredetinek (ami egyébként maga is eltért a kodifikációs bizottság által készített tervezettől). Valószínű, hogy a kérdés ma sincs nyugvóponton.

<sup>3</sup> PUSZTAI László rámutat, hogy az akkuzatórius rendszerhez a szabad bizonyítás rendszere kötődik, de csak általában: a korai feudalizmus akkuzatórius eljárása a kötött bizonyítási rendszer igen merev formáit alkalmazta. In: KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, 2003. II. fejezet; 32. p.

get ki kellett mondania. E *pozitív kötött* rendszert a XVIII. század fejleményei oldották, végül pedig a feladására is sor került. A tortúra eltörlése nyomán egyre inkább elterjedt a német jogászok által kidolgozott *negatív kötött* rendszer, amely helyt adott a bírói meggyőződésnek. Eszerint amikor az egyes és meghatározott értékű bizonyítékok elérték a *teljes értékű* bizonyíték szintjét, ám a bírót nem győzték meg, felmenthette a vádlottat.<sup>4</sup>

A francia forradalom idején kialakult rendszer a bírói meggyőződést emelte piedesztálra: nem követelt többet az esküdtektől, mint annak a kérdésnek a megválaszolását az ítélelhozatalkor, hogy megvan-e az egyenként felsorakoztatott tények igazságára, végső soron a terhelt bűnösségére vonatkozó belső meggyőződésük (*conviction intime*). Ez gyakorlatilag az *abszolút* szabad bizonyítási rendszer elfogadását jelentette, amit sokan támadtak. A régebbi magyar tankönyvirodalom sincs igazán jó véleménnyel róla: a belső meggyőződés jelentőségének irracionális eltúlzását látja benne. A szerzők a bizonyítékok mérlegelése alapján kialakult meggyőződés fontosságát hangsúlyozzák.

A vegyes rendszerű eljárásnak a kötött és a szabad bizonyítás vegyítéséből kialakult *relative* szabad bizonyítása az ismeretek, az emberi tapasztalat és a racionális gondolkodás alapján kialakult *bírói* belső meggyőződést fogadja el az igazság kritériumának. A mintegy másfél évszázada uralomra jutott elmélet lényege azóta változatlan, de a jogtudomány számos fontos megállapítással gazdagította. Pusztai Lászlónak igaza van abban, hogy a perbeli igazság ezen elmélete az irracionális bizonyítástól a múltbeli cselekmény racionális megismeréséig vezető fejlődés hosszú szakaszának ez idő szerinti végállomása.

A bizonyítás útján és a bírói belső meggyőződés kialakulásával megállapított, a bűnösségre vonatkozó igazság kimondásához a bíróság általában szankciót is kapcsol, ám nem mindig. A bűnös *igazságos* megbüntetése erkölcsileg igazolt, de az igazságosság követelménye olykor éppen a szankció elmaradása által teljesül. Az igazságosság nevében azonban a bíróság a törvény *ellenére* nem tekinthet el a szankció alkalmazásától. A büntetőtörvény viszont meghatározhat feltételeket, amelyek teljesülésekor a *malum* az elkövetésének megállapításán és a bűnösség kimondásán túl terjedő, szankcióban kifejezett rosszallást nem kíván.<sup>5</sup> A feltételek teljesülését a bíróságnak kell megállapítania. Ebben – minthogy a feltételek alapvetően ténybeliek – a belső meggyőződésnek lehet szerepe.

Az *igazságos ítéletről* az eljárási tanok keveset árulnak el. Nem derül ki belőlük, hogy milyen kritériumoknak felel meg, azon kívül, hogy az eljárási szabályok megtartásával<sup>6</sup> megállapított igazságon alapul,<sup>7</sup> és megfelel a büntetőtörvény rendelkezéseinek. Az eljárásjog tudományán kívül eső területekről is nehéz támpontokat szerezni az eliga-

<sup>4</sup> Az 1795-ös magyar tervezet ezen az úton járt, s a negatív kötött rendszer kívánta bevezetni.

<sup>5</sup> A Btk. számos olyan rendelkezést tartalmaz, amely különös méltánylást érdemlő körülményekre tekintettel lehetővé teszi a bíróságnak a büntetés mellőzését (például alkalmatlan kísérlet esetén). A III. Be. rendelkezése szerint a büntetés mellőzését bűnösséget megállapító ítéletben kell kimondani.

<sup>6</sup> Lukács Adolf megállapítása szerint: „...[A]z anyagi büntetőjogból eredő büntetőjogi igény csak akkor – és csak abban az esetben mondható büntető igazságnak, a mikor és a mely esetben az a büntető perrendtartás szabályai szerint a büntető ítéletben mondatott ki...[M]ind ama büntetés, mely valamely büntetendő cselekménynek a tettése ellen, habár az anyagi büntetőjog követelményeinek teljesen megfelelően is alkalmaztatott volna, nyílt igazságtalanságnak tekintetik, ha az nem a büntető perrendtartás szabályai szerint lefolyt büntetőperben hozott ítéletben mondatott ki, és nem a büntető ítélet alapján alkalmaztatott a büntetés ellen.” LUKÁCS ADOLF: *A bünvádi per előkészítő része*. Kolozsvár, 1904. 4. p.

<sup>7</sup> A pontosság érdekében megjegyzendő, hogy a „tan” helytállósága részben kétségbe vonható. A felmentő ítélet igazságosnak minősül akkor is, ha nem azt mondja ki, hogy a terhelt „ártatlan” (nem követett el bűncselekményt), hanem azt, hogy a „bűnössége” nem bizonyosodott be. Tudva azonban, hogy az igazságosságot általában a bűnösséget megállapító ítélettel kapcsolatban szokás említeni, az előbbi megjegyzésnek nem érdemes nagyobb jelentőséget tulajdonítani.

zodáshoz. Az igazságosság kategóriájának a *bölcséleti* megközelítése nem nyújt a büntetőeljárás fogalmi rendszerébe *közvetlenül* beilleszthető eredményt. A magyarázatok az eljárásjog tudománya szempontjából túlságosan elvontak – nyilván ezért nem tud rájuk támaszkodni.

Az ítélet *minőségét* a szakirodalom nem az igazságosság, hanem a *törvényesség* fogalmának a segítségével tartja megítélendőnek. Ez nem meglepő, mert az utóbbi a jog kategóriája, az ismérvei pedig konkrétan megragadhatók. A viszonyuk a legegyszerűbben úgy írható le, hogy az ítélet törvényessége az igazságosságának a feltétele. Ebből következően viszont az ítélet igazságossága a törvényességénél *többet* kifejező minőség. A büntetőjogi (a büntetőjogi szabályok helyes alkalmazásával leírható), illetőleg eljárásjogi értelemben vett (az eljárási szabályok betartását jelentő) törvényesség hozzájárulása az igazságossághoz nem azonos. Az előbbi közvetlenül, az utóbbi közvetve gyakorol rá hatást.

Az igazságosság megítéléséhez a legszilárdabb támpontot az anyagi büntetőjog és annak tudománya szolgáltatja. A jogalkotó a büntetési nem és tétel megállapításával meghatározza azokat a kereteket, amelyekben belül a büntetést (szankciót) a bűncselekmény súlyával arányban állónak tartja. A bíróság feladata, hogy az adott ügyben a terhelt büntetésének a nemét és mértékét *konkrétan* megállapítsa. A bíróságnak ezt a büntetés céljainak és kiszabása elveinek megfelelően kell tennie. A büntetőjog tudománya mindezekhez a büntetéstan kidolgozásával járul hozzá.

A bíróság a vád alapján folytatott perben számos kérdésre keresi és adja meg a választ. A kérdések és válaszok legtöbbje az igazságra vonatkozik, aminek a megállapítási módjára az eljárásjog szabályai az irányadók. Az igazság büntetőjogi értékelése és a jogkövetkezmények megállapítása viszont kívül esik az eljárásjog hatókörén, mert ez csupán abban igazít el, hogy *azokat* miképpen kell megjeleníteni, és mi a teendő, amikor az igazság megállapítása nem sikerül. Az igazságosság értékítélete eszerint csak a *büntetőjog* bírói alkalmazására vonatkozhat, és nem e tartalmat szolgáló formára, az eljárásra.<sup>8</sup> Erdemes azonban a részleteket is szemügyre venni.

Az eljárási tanok szerint a bírói ítéletnek vannak deklaratív és konstitutív elemei. A deklaratív elemek nagyrészt ténymegállapítások, amelyek az adott büntetőügy viszonylatában múlt- és jelenbeli eseményekre, történésekre, az eljárás alanyai közötti kapcsolatokra és hasonlókra vonatkoznak, s ezért az igazság részének minősülnek, összességükben pedig akár a teljes ténybeli igazságot is megtestesíthetik. Ugyancsak deklaratív elemnek minősül azonban a tények jogi minősítésének és a terhelt bűnösségének a kimondása, mert ez a büntetőjog fennálló, az előbbiekből következő sérelmének a megállapítása. Az ítélet konstitutív elemei a bíróságnak a deklaratív elemekre alapított jogalkalmazói rendelkezései, amelyek a büntetőügy jövőjében teljesülnek be (a felmentett vádlott terhelti minőségének megszüntével, vagy a kirótt szankció végrehajtásával).

A kizárólag deklaratív elemeket tartalmazó büntető ítélet fogalmi képtelenség, mert a megállapítások mellé elengedhetetlenül csatlakoznia kell a jogkövetkezmények előírásának; a büntetőjog alkalmazása enélkül nem valósul meg. Ebből az következik, hogy az igazságosság csak a konstitutív elemekre vonatkozhat. A következtetés helyességé-

<sup>8</sup> Előfordul, hogy az eljárást magát nevezik igazságtalannak, rendszerint akkor, ha az érintettek (mindekelőtt a terhelt) szempontjából súlyosan kedvezőtlen. Ezt nem tartom kifogásolandónak, minthogy az értékítélet tartalmilag lehet helytálló (például az inkvizitórius eljárás ilyen minősítése – az). Az itteni vizsgálódásban azonban ez nem játszik szerepet.

nek az ellenőrzéséhez a bűnösség téves megállapítását, illetőleg a megállapított bűncselekmény büntetőjogi minősítését ugyancsak górcső alá kell venni.

A bűnösség téves kimondása a büntetőjogi törvényességet kizárja. A szankcióalkalmazás igazságossága tehát szóba sem jöhet, az ítélet már a *törvényesség* rostáján fennakad. Ugyanez a helyzet, ha az elkövetett bűncselekmény minősítése helytelen: a szankciónak a helyesen minősített cselekményre kell vonatkoznia. Amikor pedig a bíróság a vádlottat felmenti, a ténymegállapítások – mint deklaratív elemek – lehetnek igazak vagy hamisak, de a felmentés kimondása konstitutív elem, s ha téves, akkor igazságtalan. Végeredményben tehát igazoltnak látszik az állítás, hogy az igazságos/igazságtalan értéktétele a büntetőítélet konstitutív elemeire vonatkozik.

Annak ellenére, hogy az elmondottak szerint az igazságosság értékmérője a büntetőjog alkalmazására, s nem az erre szolgáló eljárásra vonatkozik, Lukács Adolfnak s minden vele egyetértőnek *igaza* van. Ha az igazság megállapításának útját a jog az eljárás szabályaival meghatározza, csak az minősülhet a büntetőjogi értékelés tárgyául szolgáló igazságnak, amihez a *bíróság* ezen az úton járva jutott el, a másképpen (az eljárási szabályok megszegésével) elért igazságot nem ismerheti el a jog.<sup>9</sup> Az eljárás törvényességének közvetett hozzájárulása az igazságossághoz így értendő.

Jogi szempontból *helyes* az a bírósági ítélet, amely a szankció megállapításának törvényi keretein belül a bűncselekménnyel – a súlyának, az elkövetés körülményeinek, a büntetés céljainak és az elkövető személyes tulajdonságainak ismeretében – arányosnak mutató szankciót mér ki. Ez jó kiindulás az igazságosságának a megítéléséhez, de önmagában nem elegendő: az igazságosság nem kizárólag a jogi korrektség kérdése. Az arányosság tartalmának feltárása azonban közelebb vihet az igazságosság megértéséhez.

A helyes arány megállapításához a bírói gyakorlat ad eligazítást. Belőle megismerhető, hogy mely körülmények indokolják a súlyosabb vagy enyhébb szankció alkalmazását, és hogy az *egyénesítés* igényeit miképpen veszik figyelembe a bíróságok. A szankció nemének és mértékének a megállapításában azonban a bírói *tisztetség* és *lelkiismeret* szerepe sem elhanyagolható, mert mérsékelheti az arányosságot torzító túlzott szigor, vagy elnézést.

Kérdés, hogy az említetteken kívül még mi minden befolyásolhatja a bírót a helyesnek vélt arány megállapításában. A válasz nem tudható, mert látszólag a részletekig azonosnak látszó körülmények mellett a kiszabott szankciók szórását mutatnak, miközben az ítéletek azonos tényezők figyelembe vételére hivatkoznak. Alighanem a kérdés maga hiábavaló, mert valószínűleg az ítélkező bíró sem tudná megállapítani, pontosan mi indította azonos körülmények eltérő megítélésére különböző ügyekben.

A bűncselekménnyel arányban álló büntetés igazságosságának elismerése hosszú, talán ösödök óta jelen van a jogi gondolkodásban. A *tálio* elve a helyes arányt a bűncselekmény által okozott *rossz* azonos *rosszal* való viszonzásában látta. Az arányosság gondolata akkor sem hiányzik, amikor a büntetési tételben kifejezett rossz súlya nagyobb a bűncselekmény által okozotténál, vagy attól elmarad.

A büntetőtörvény napjainkban nem a *tálio* elvét követi, sőt valószínűleg a bűncselekmény nagyobb rosszal történő viszonzása sem a vezérlő gondolata. A „szigorú” (értsd: a bűncselekmény okozta rosszat azonos vagy akár azt meghaladó súlyúnak minősülő hátránnyal viszonzó) büntetések előírása a bűnözés visszaszorításának remény-

<sup>9</sup> Mindezek elmélyültebb tanulmányozásához nyomatékosan ajánlom: KIRÁLY TIBOR: *Büntetőítélet a jog határán*. Budapest, 1972. V. fejezet.



beli eszközöként mégis gyakran felbukkan a jogalkotói elgondolásokban. Mindenesetre az ismert büntetési nemek viszonylag szűk választéka mellett az arányosítás helyességének megítélése az adott társadalom tagjainak szocializációjától függ.

Ugyanazon büntetési nem – szabadságvesztés – alkalmazandó a szándékos emberölésre, mint a gondatlanságból okozott testi sértésre, a kémkedésre, vagy a becsületsértésre, a különbség a *mértékében* van. Azt, hogy milyen tartamú szabadságvesztés áll arányban az említett és más, nem említett bűncselekményekkel, a törvényhozó ezek egymáshoz viszonyított súlya alapján határozza meg. A bűncselekmények súlyosabb vagy kevésbé súlyos voltának megítélésében a társadalom tagjai nagyrészt egyetértenek a jogalkotóval. Ezzel együtt jobbra azt is elfogadják, hogy a büntetési tételek megfelelőek. Ez csak azért lehetséges, mert a szocializációjuk lényegében azonos. Mindez azonban nyitva hagyja a kérdést, hogy egy ember életével a kioltójának hány börtönben töltött napja egyenértékű, vagy mi az egyenérték a tetteges becsületsértés és az érte járó szabadságvesztés tartama között. Az arányosság ugyanis ebben az összefüggésben egyenértékűséggé válik.<sup>10</sup> A törvény azt mondja ki, hogy a büntetés milyen határok között lehet egyenértékű a bűncselekménnyel, a konkrét megállapítását a bíróságra hagyja.

A társadalom azt a büntetést tartja igazságosnak, amely a bűncselekmény által okozott és az ítélettel az elkövetőre kirótt rossz közötti egyenértékűséget helyesen állapítja meg. A szocializáció jelentősége itt mutatkozik meg. A szabadságvesztés-centrikus büntetési rendszerhez a neveltetése folytán gondolatilag alkalmazkodó ember képes az egyenértékűséget felfedezni az egyébként nagyon eltérő minőségű „rosszak” (mondjuk a vesztegetés és szabadságtól megfosztás) között. Más szocializációjú személy e gondolatot esetleg képtelen elfogadni.

Nem kívánok túlságosan elmélyedni a kérdés vizsgálatában, ezért csupán utalok rá, hogy a büntetőjog bizonyos rendelkezései a címzettekől gyakran nem váltanak ki helyeslést.<sup>11</sup> Szinte elképzelhetetlen, hogy a jog és a társadalom tagjai által rosszalt magatartások teljes mértékben fedjék egymást. Mindazonáltal a törvény helyesléséből sem következik, hogy az ítéletben kirótt büntetés igazságosságára nem vetül árnyék. Ismert, hogy egyes esetekben a vádlott megbüntetését a közvélemény annak ellenére igazságtalannak tartja, hogy a magatartásának a büntetendőségét nem helyteleníti. A bűnösségét elismerő terhelt is fellebbez enyhítésért, a vádló pedig súlyosításért, mert a büntetés mértékét nem tartja egyenértékűnek a cselekménnyel (azaz *igazságtalannak* véli). A vádló és a vádlott mellé azonban csatlakozhat a sértett is az igazságosságot kétségbe vonókhoz, s az ügyben nem érintettek is formálnak ilyen véleményt. Mindezek ismeretében a kérdés nyitott, miért éppen az ítéletbe foglalt szankciót tartotta a törvényi kérétek között viszonylag nagy szabadságot élvező bíróság egy adott ügyben kirovandónak, s méginkább az, hogy van-e a döntése mögött olyan kritérium, mint az igazság megállapításakor a belső meggyőződés.

<sup>10</sup> A tálió szemet szemért, fogat fogért megközelítési módja az abszolút egyenértékűség megkövetelése a bűncselekmény és a büntetése között. Ha a megközelítés „két szemet és két fogat egyért” lenne, a büntetésnek nem egyenértékűnek, hanem nagyobbna kellene lennie a bűncselekménnyel. De mi a helyzet, ha a bűncselekmény- és a büntetés különmemű? Abszurd példával: egy szekér összetöréséért hány tyúkot kell az egyenértékűség szellemében a károkozónak megkomasztania?

<sup>11</sup> Bizonyos bűncselekmények törvényi tényállása elfogadott, mert a rendelkezés által megragadott magatartást a közfelfogás is *malumnak* tekinti (a „ne öl” vagy a „ne lopj” parancsa a zsidó-keresztény kultúrákban régóta elfogadott, bár tudjuk, hogy koronként változó módon). Olykor azonban csak a tilalom minősít egy-egy magatartást rosszá, s ilyenekből a büntetőtörvény sokat tartalmaz (*mala prohibita*). Ezek esetében az emberek felfogásában a törvény is minősülhet igazságtalannak.

A törvényi keretek és az eljárásban feltárt, a szankció mértékét befolyásoló körülmények összhangjának megteremtéséhez pontos szabályokat adni nem lehet. Támpon-tokat kap a bíróság a törvénytől, a helyes büntetéskiszabás elvei (például az egyéniesítés), a prevenció (mint cél), és más hasonló követelmények teljesítése azonban a külső értékelés számára nem mindig esnek latba, minthogy ezek jórészt csak a jogban járat-sak előtt ismeretesek. A laikusok legegyszerűbb értékítélete, az igazságosság vagy az igazságtalanság kimondása, ezekre a tényezőkre nem támaszkodik, mert abban a tett és a büntetés egyenértékűségén kívül más, a jog által relevánsnak tartott tényező nem ját-szik szerepet. A fellebbviteli fórumnak az elsőfokon kiszabott szankciót módosító ítéle-tében az igazságosság vagy az igazságtalanság kifejezés talán soha nem szerepel. Még-is, a döntésében az elsőfokú ítélettől e kérdésben eltérő álláspontja ugyanúgy szerepet játszhat, mint az, hogy a büntetést a prevenció szempontjából találja helytelennek.

Király Tibor rámutat, hogy a büntetéskiszabás különféle valószínűségek figyelembe vételével történik, ám ezeket csak becsléssel állapíthatja meg a bíróság. Szerinte a bíró számára a bizonyosság arról, hogy helyesen ítélt és helyes büntetést szabott ki, a vi-szonylag állandó, szélsőségektől mentes gyakorlat, valamiféle szemmérték, amellyel méri a cselekményt, az elkövetőt és a büntetést, és amelyet hitelesített a bíróságok ta-paszatalata.<sup>12</sup>

Nincs okom arra, hogy a legcsekélyebb mértékben is kételkedjem az állításának he-lyességében. Olyannyira nincs, hogy a lényegét tekintve az igazságosságra is érvényes-nek vélem. Az igazságosság eképpen viszont – bár az igazságszolgáltatás elnevezés megvalósulónak sugallja – nem garantálható minden ügyben. A nem éppen derülátó megjegyzés azonban nem az eszme feladása melletti érv. A büntetőeljárásban a tévedés lehetősége ugyan jelen van, de nem szükségképpen következik be. Ha mégis, az eljárás-jog szabályozza azokat az eszközöket, amelyek az igazságtalan ítélet ellen felhasználhatók, legyen annak oka akár az igazságban, akár a büntetés megállapításában elkövetett hiba.

Az imént említett nyitva álló kérdések közül az elsőre tehát bizonyos a válasz: a büntetés kiszabásakor a bíróság számos tényező mérlegelésével jut el a helyesnek tartott szankció megállapításához. A másodikra viszont alighanem csupán bizonytalan felelet adható.

Míg az igazság kritériumaként említett belső meggyőződés számos racionális elemét is felhossa a tudomány, és a tanok ennek megfelelően kezelik, a büntetés kiszabásra vo-natkozó ilyen tanok nem ismeretesek. Mégis, a bírónak az előbbiekre vonatkozó, a lelki-ismeretével összefüggésbe állítható álláspontja több, mint egyszerű vélekedés vagy gondolat. A számításba vett tényezők mérlegelésével ugyanis a belső meggyőződéshez hasonló bizonyosságot kell kialakítania ahhoz, hogy az ítéletét ebben a kérdésben is helytállónak tekintse. Ez nem kevés. Ugyanolyan lelkiismeretességet kíván, mint a té-nyek elfogadása, függetlenül attól, hogy a valószínűségi elemek miatt a tévedés valószí-nősége vélhetően nagyobb. Bár kívülről ellenőrizhetetlen, mégis követelmény, hogy a bíró maga igazságosnak tartsa a döntését.

<sup>12</sup> KIRÁLY 1972, 294. p.

ÁRPÁD ERDEI

FINDING THE TRUTH, LAWFULNESS AND JUSTICE – CRITERIA  
FOR EVALUATING PENAL JUDGEMENTS

(Summary)

The paper is dedicated to the examination of the quality of penal judgements by the criteria indicated in the title. The author points out that the role of finding the truth in criminal proceedings and the justness of sanctions imposed on the perpetrators of crime have been issues dealt with more by legal philosophers than by scholars of criminal law through a long period of time. In the second half of the 20th century in Hungarian legal writing the interest of proceduralists turned towards those issues. Some authors published books discussing the fundamental questions from the perspective of the law of criminal procedure. The paper shows that determining the truth is the basis of delivering a fair decision. The justness of the decision relates to the imposition of the sanction in proportion with the gravity of the perpetrated crime. The lawfulness of the application of substantive and procedural law is indispensable for the justness of the decision of the court.



FANTOLY ZSANETT

## Hatékonysági problémák, azaz a hazai büntetőeljárás gyakorlati visszasságai<sup>1</sup>

*A büntetőeljárás hatékonyságának oksági tényezői*

Amikor egy állam büntető igazságszolgáltatásának hatékonyságát vizsgáljuk,<sup>2</sup> valójában arra a kérdésre keressük a választ, hogy a büntető jogszabályok alakulása mennyire képes lépést tartani a társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális életben végbemenő változásokkal. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján a büntetőjogi normákkal, illetve azok gyakorlati alkalmazásával sem az állampolgárok, sem pedig a jogászai szakma gyakorlói nem feltétlenül elégedettek, ami szükségsszerű reformokat kíván.<sup>3</sup> Abban mindenki egyetért, hogy az az ítélet, melyre sokat kell várni, általában célját veszti.<sup>4</sup> Nem megengedhető a büntetőeljárás oly mérvű elhúzódnása sem, hogy a cselekmény büntetethezességét még az ítélelehozatal előtt elévülés szüntesse meg. A probléma megoldása viszont nem egyszerű, mivel az emberi (terhelti) jogok kiszélesedése, illetve a terhelt részéről jelentkező igény a gyors és egyszerű eljárásra, továbbá a hatékony bűnüldözés iránti társadalmi szükséglet látszólag ellentétes irányú folyamatokat indítanak el.<sup>5</sup> Az eljárás gyorsításának ára lehet az eljárásban részt vevő személyek jogainak csorbitása és a büntetőeljárás alapelvek, garanciák sérelme is.<sup>6</sup> Az Alkotmánybíróság azonban kimondta:

<sup>1</sup> A tanulmány az OTKA Pd 76138. sz. pályázat támogatásával készült.

<sup>2</sup> A hatékonyság alatt mi a gyorsaságot és pontosságot egyaránt értjük. Egyébiránt a büntetőeljárás hatékonysági formáinak (hatékonyság, mint pénzkérdés; hatékonyság, mint a büntetőeljárás hatékonysága; hatékonyság, mint közgazdasági kategória) részletes ismertetését lásd FARKAS ÁKOS: *A falra akasztott nádpalca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai*. 2002. 97–118. p.

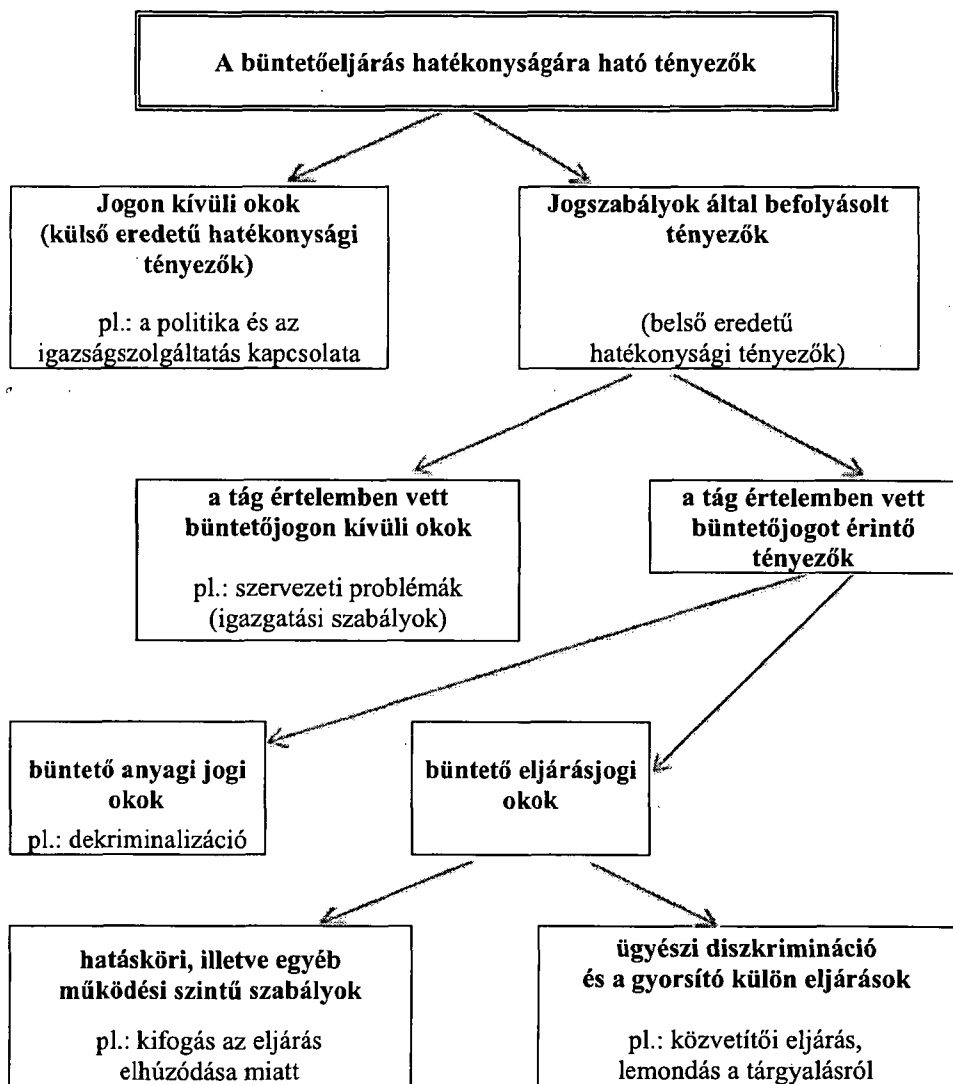
<sup>3</sup> Az ítélkezési gyakorlattal szemben nagy az elégedetlenség, különösen a szakmai felkészületlenséget, a felelősség vállalását és az időszerezéget hiányolja több elemzés, és a társadalom jelentős része is. L. FINSZTER GÉZA – KORINEK LÁSZLÓ: *Levél a kormányzó honatyákhoz*. Népszabadság 2011. július 9. Letölthető: [www.nol.hu/lap/forum/20110709-level\\_a\\_kormanyzo\\_honatyakhoz](http://www.nol.hu/lap/forum/20110709-level_a_kormanyzo_honatyakhoz). Letöltés ideje: 2011. július 9.

<sup>4</sup> A hatékony büntetőeljárás egyik garanciális elemének tekintjük az „ésszerű idő” betartásának követelményét, amelyet az Emberi Jogok Európai Egyezménye tartalmaz.

<sup>5</sup> „...a büntetőeljárás jogának mindig, mindenütt kényes egyensúly megteremtésére kell törekednie. Biztosítania kell egyrészt a társadalmat arról, hogy felelősségre vonják azokat, akik a büntető törvénybe ütköző módon szegtek meg a társadalom normáit, másfelől biztosítania kell a polgárokat, hogy a bűnözők elleni fellépés során a hatalom nem fogja a jogaikat alaptalanul és mértéktelenül korlátozni és nem fogja őket lépten nyomon zaklatni.” KIRÁLY TIBOR: *A büntetőeljárás jog útjai*. Magyar Jog 1985/3-4, 252. p.

<sup>6</sup> Farkas Ákos szerint nem vitás, hogy az elavult, a hatékonyságot feleslegesen vagy értelmetlenül korlátozó törvényi előírásokat folyamatosan korszerűsíteni kell, ám azzal, hogy a hatékonyság növelésének jogszabályi feltételeit megteremtik, nem sérthetik a törvényességet. Ha a jog olyan eszközöket ad a bűnüldöző ható-

*„a büntetőeljárás szabályozásával szemben a jogállamiság normatív tartalmából és a tisztességes eljáráshoz való alkotmányos alapjogból levezethető alkotmányos követelmény az állami büntetőigény megfelelő időn belüli érvényesítése és elbírálása.”<sup>7</sup>*



Forrás: a szerző saját készítése

ságok kezébe, olyan eljárási szabályokat teremt, amelyek veszélyeztetik vagy sértik az egyéni jogokat, akkor az eljárás jogszerű marad, ám az alkotmányosság csorbát szenved. A jogszerű, de nem alkotmányos büntetőeljárás pedig nagyobb veszélyt jelent a társadalom és az egyén számára, mint maga a bűnözés, hiszen az utóbbival szemben több-kevesebb védelmet nyújt a jog, ám a jogszerű, de nem alkotmányos büntetőeljárással szemben nincs törvényes védelem. FARKAS ÁKOS 2002, 80.p.

<sup>7</sup> 14/2004. (V.7.) AB határozat

A büntetőeljárás hatékonysága részint külső (a tág értelemben vett büntetőjogon<sup>8</sup> kívüli, részint belső (jogi rendelkezések által, ezen belül tovább tagolva: a büntető anyagi jog, illetve a büntetőeljárás jog eszközeivel szabályozott) eredetű okokra visszavezethető. *A jog határain kívül eső akadályt* képezheti pl. az erkölcs krízise és ebből fakadóan az egyéni felelősségérzet szintjének csökkenése; az elidegenedés és a munkanélküliség; a leszakadó társadalmi csoportok kilátástalan élethelyzete, illetve a szociális biztonság egyéb megoldatlan kérdései; a nemzetközi bűnözés nyomása stb. További közreható körülmény lehet: a közvélemény viszonyulása az igazságszolgáltatáshoz,<sup>9</sup> a politika és az igazságszolgáltatás kapcsolata; illetve ebből fakadóan a bíróságok és a bírák függetlensége, melynek feltételei az igazságszolgáltatáson kívül teremthetők meg. Az említett problémák megoldásának főbb eszközeit nem a jog-, (illetve az igazság)szolgáltatás területén kell keresni, mint ahogyan az ellenük történő fellépés kudarcai sem lehet a jog-, illetve az igazságszolgáltatás számlájára írni.<sup>10</sup>

A jog területét érintő (*belső eredetű*) *hatékonyági tényezők* tovább differenciálhatók attól függően, hogy a reformok büntetőjogon kívül jogterületet érintenek (pl. közigazgatási jog: szervezeti szabályok) vagy a büntető anyagi, illetve eljárási jog területét érintik-e. *A büntető anyagi jog* dekriminalizációs irányú változásainak a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságát növelő hatása ismeretes, elég csak a statisztikák objektív mutatóira gondolnunk. Ugyanakkor a kriminalizáció, azaz bizonyos cselekmények bűncselekménnyé minősítése elkerülhetetlen (pl. a piacgazdaság büntetőjogi védelmének új rendelkezései, a pénzmosás, a számítógépes bűnözés elleni új bűncselekményi tényállások megalkotása),<sup>11</sup> amely viszont szükségképpen együtt jár a büntető jogszolgáltatás további terhelésével. Ami *a büntetőeljárás jogon belüli belső hatékonysági tényezőket* illeti: az okok között további differenciálás tehető aszerint, hogy tágran értelmezett hatásköri, illetve működési szintű szabályokkal orvosolhatók-e vagy megoldásuk specializált szabályozást igényel. Előbbire példa lehet az aktív bírák hatásköri megosztása; az igazságszolgáltatási adminisztratív terhek levétele a bírák válláról pl. bírósági titkárok vagy fogalmazók részére nagyobb hatáskör biztosítása által stb. Utóbbiak magából az eljárási törvény rendelkezéseiből fakadnak. A szervezeti szabályok és az eljárási törvényben rögzített rendelkezésekben foglalt tényezők és okok egymást átfedik, és közös eredőjük együttesen képes növelni vagy csökkenteni a büntetőeljárás hatékonyságát.

Az eljárás jogszabályi rendelkezéseinek oldaláról nézve a büntetőeljárások gyorsabb lefolyását elősegíthetik az eljárási törvényben helyenként előforduló ún. „gyorsító rendelkezések”, pl. a kifogás az eljárás elhúzódása miatt; a rövidített jegyzőkönyvek alkalmazásának lehetősége; a szó szerinti jegyzőkönyvezés követelményének elmaradása; az eljárásban érvényesülő és a hatóságok eljárási cselekményeire előírt egyes határidők

<sup>8</sup> A tág értelemben vett büntetőjog felöleli a büntető anyagi jogot, a büntetőeljárás jogot és a büntetés-végrehajtási jogot. Pontos fogalmát lásd NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2010. 17. p.

<sup>9</sup> Az állampolgárok büntető igazságszolgáltatásba vetett hitét befolyásolhatják pl. a médiákban megjelenő tényközlések, amelyek által az állampolgárok információt szerezhetnek egy-egy ismert személy (politikus vagy médiaszemélyiség) ellen lefolytatott büntetőeljárás kimenetéről. Anélkül, hogy ezen ismert terheltek körül nének felhasználásra a büntetőeljárás hatékonyságának bizonyítása érdekében, szükségszerűnek tartjuk esetükben a szakmai szabályok fokozottabb szem előtt tartását és a büntetések kellő szigorának, illetve a prevenció célokra érvényre juttatását.

<sup>10</sup> GRUBAC, MOMCILO: *A büntetőeljárás egyszerűsítése az eljárási formák egyszerűsítése útján*. In: Cséka Ervin Emlékkönyv – Acta juridica et politica. Szeged, 1992. 176. p.

<sup>11</sup> NAGY FERENC 2010, 19. p.

pontos betartásának követelménye. Itt jegyeznék meg, hogy a törvény 2009. augusztus 13-tól hatályos azon rendelkezése, amelynek értelmében, ha a *hivatásos bíró* vagy az ülnök személyében változás történt, a tárgyalás hat hónapon belül a tárgyalás anyagának ismertetésével is megismételhető [Be. 287. § (4) bek.], álláspontunk szerint túlzottan feláldozza az eljárás garanciáit – adott esetben leginkább a közvetlenség alapelvét – az egyszerűsítés oltárán. Ugyancsak alapelvet sértő rendelkezésnek tartjuk a törvény 2011. március 1. napjától hatályos azon rendelkezését, amelynek értelmében a helyettes vagy kirendelt védő felkészülés nélkül részt vehet a tárgyaláson [Be. 281. § (3) bek.] Ezáltal a jogalkotó kvázi deklarálja a lehetőséget, hogy a védelemre való felkészüléshez szükséges idő biztosítása nélkül, mintegy „beeshet” a kirendelt vagy helyettes védő a tárgyalásra. Ez a fajta formális védelem szükségképpen a védelemhez való jog csorbulását eredményezi. A „gyorsító rendelkezések” a kódexben elszórtan helyezkednek el és nem alkotnak egységes rendszert.

Ezzel ellentétben az eljárás gyorsítását, egyszerűsítését célzó egyes külön eljárások a kódex végén, az ötödik részben nyertek elhelyezést. A magyar jogalkotók előtt történetileg sem ismeretlen megoldás, hogy amennyiben a rendes eljárás formáit túl lassúnak ítélték, alkottak külön fórumokat (például népbírói tanácsokat 1957-ben) vagy különleges eljárásokat (rögtönítélő bíráskodást 1932-ben, 1956-ban).<sup>12</sup> Az eljárás gyorsítását célzó külön eljárások bevezetésének szükségessége abból ered, hogy a jogalkotó felismerte: az eljárások elhúzódnak legfőbb oka az eljárási szabályok túlzott részletességében van.<sup>13</sup> A rendes eljárás szabályai azonosak, tekintet nélkül a vád tárgyára, a bizonyítás nehézségére vagy – esetenként ezzel összefüggően – az ügy összetettségére. A külön eljárások bevezetésével az ún. rövidített eljárások is gyökeret vertek a Be.-ben.<sup>14</sup> Ezek az eljárási formák eltérnének a rendes (általános és teljes) büntetőeljárástól, esetenként az eljárás egyes szakaszainak teljes elhagyását is lehetővé teszik (pl. magánvádas eljárás, bíróság elé állítás). Általában azonban a bizonyítás körében (pl. lemondás a tárgyalásról), a jogorvoslat tekintetében (pl. tárgyalás mellőzések eljárás), illetve az alapvető, garanciális jellegű szabályok vonatkozásában (pl. távollévő terhelt elleni eljárás) tartalmaznak a rendes eljárástól eltérő szabályokat.

Az általános eljárási forma (rendes eljárás) – mely felöli a nyomozást, a vád alá helyezést, a tárgyalás előkészítését és magát a főtárgyalást – a legsúlyosabb ügyek esetén alkalmazandó, ahol a terhelt eljárási helyzete nehéz (esetenként a szabadlábon történő védekezéstől is megfosztott), az anyagi igazság megállapítása pedig – az elkövetett cselekmény természete vagy az elkövetés körülményei miatt – bonyolult bizonyítást követel meg. Az eljárásnak ezt az általános modelljét – ahogyan a fentiekben említettük – más, rugalmasabb és egyszerűbb eljárási formák egészítik ki (egyes külön eljárási formák), melyek alkalmasak a kevésbé összetett vagy egyszerűbb bizonyítási eljárást igénylő ügyek intézésére. Mivel a törvény az egyszerűsített külön eljárások vonatkozásában általában lehetőséget biztosít az egyszerűsített eljárási formákból a rendes eljárás-

<sup>12</sup> KIRÁLY TIBOR: *A magyar büntető eljárásjog fél évszázados történetének vázlata*. Rendészeti Szemle 51. évf. 1. sz. 2003.

<sup>13</sup> Az eljárási szabályok túlzott (ugyanakkor esetenként mégsem kellő) részletességét tág értelemben alkalmazzuk, így ide tartozó eljárás-elhúzódást eredményező oknak tartjuk azt is, hogy a felek és a bizonyítási eljárás egyéb résztvevői (pl. tanú, szakértő) perelhúzó magatartására ellen a hatóság nem tud eredményesen fellépni.

<sup>14</sup> Fenyvesi Csaba szavaival élve: „zsugorított eljárások”. FENYVESI CSABA: *A védő az „egyszerűsített” külön eljárásokban*. Jogelméleti Szemle 2001/3.



ra való áttérés lehetőségére, így az egyszerűsített eljárási formák alapjaiban nem veszélyeztetik a terhelt tisztességes eljáráshoz való jogát.

A külföldi jogirodalomban az eljárások gyorsítására és egyszerűsítésére tett további kísérletekkel is találkozunk.<sup>15</sup> Szinte minden kontinentális európai ország büntetőeljárás jogát kezdi elismerni és elfogadni a megegyezésen alapuló eljárásokat,<sup>16</sup> a konszenzuális elemek előtérbe kerülése azonban egyet jelent az anyagi igazságról és a kontradiktórius eljárásról történő lemondással.<sup>17</sup> A konszenzuális elemek ennek ellenére utat törnek maguknak a hagyományosan az állam büntetőjogi igényét érvényesíteni hivatott, nyomozási elvű alapokat felmutató eljárási rendszerekben is.<sup>18</sup> A fejlett európai jogállamok ráébredtek tehát, hogy a különböző ügytípusokra tekintettel létre kell hozni differenciált eljárási formákat. Sőt az ügyész diszkrecionális jogának kiszélesítésével esetenként az eljárás végleges befejezését is lehetővé teheti a törvény, még a főtárgyalást megelőzően. Az ügyészi mérlegelés számára növekszik a szabad terület, az ügyész jogköre a büntetőjogi felelősség megállapítására, illetve a feltételek hiányából adódó következtetés levonására egyre inkább megegyezést mutat a bíróéval. Az, hogy egy ügy milyen döntéshozó szervig jut el, attól függ, hogy a büntetőeljárásba beépített „szűrők” milyen érzékenyen működnek és mire reagálnak.<sup>19</sup> Ha az ügyeket megsűrűrik és csak azokat juttatják tárgyalási szakba, amelyek ténylegesen a főtárgyalás lefolytatását igénylik, az arányosabb ügyeloszlás által nem csak a bírák nyernék tehermentesítést, hanem a büntetőeljárás rendszer egésze.

Az európai jogfejlődés ez irányú változásaira ismeretesen az amerikai „*plea bargaining*” intézménye volt jelentős hatással, amelynek lényege szerint a vád és a védelem közötti, a vádat érintő egyezséggel mindkét fél jól jár: a terhelt azért, mert a ténylegesen elkövetett tényálláshoz képest enyhébb büncselekményben kerül megállapításra a büntetőjogi felelőssége, az ügyész pedig azért, mert a terhelt beismerésével a bizonyítási eljárás kockázatát nem kell viselnie. (Amerikában a vádalkuval végződő eljárások 94-97%-a véget ér még a főtárgyalás előtt a „*plea of guilty*” révén. Csak így maradhatott fenn a megmaradt néhány százalék tekintetében a vádelvű, akkuzatórius eljárás.)<sup>20</sup>

További érv a tradicionális, „eljárást megkettőző” kontinentális európai büntetőeljárásokkal szemben, hogy a tárgyalás gyakran a nyomozás során foganatosított eljárási cselekmények pusztá megismétlésévé korlátozódik.<sup>21</sup> A bíró a tárgyaláson lefolytatott bizonyítási eljárás során a nyomozati szakban rögzített jegyzőkönyvekre támaszkodik,

<sup>15</sup> GRUBAC 1992, 176. p.

<sup>16</sup> Részletesen lásd HERKE CSONGOR: *Megállapodások a büntetőperben*. Pécs, 2008.

<sup>17</sup> Erdei Árpád szerint hazánkban a büntetőeljárás egyszerűsítésére irányuló elképzelések és az objektív igazság eszményének feladása vezetett a lemondás a tárgyalásról külön eljárás bevezetéséhez, bár e gondolatok a régebbi konszenzuális eljárásokban is tetten érhetők. ERDEI ÁRPÁD: *Felújítás vagy megújítás. A büntető eljárási jog választási lehetőségei*. Magyar Jog 1993/8, 449–459. p., HOLÉ KATALIN: *A büntetőeljárás alapelveinek újraértelmezése*. Belügyi Szemle 2011/4, 59. p.

<sup>18</sup> FARKAS ÁKOS: *Büntetőeljárások Európában*. Magyar Jog 2009/6.

<sup>19</sup> MISKOLCI LÁSZLÓ: *Egy konferencia tanulságai, avagy a magyar büntetőeljárás továbbfejlesztésének az ügyész a kulcsszereplője*. Ügyészek Lapja 2001/1, 20. p.

<sup>20</sup> FARKAS ÁKOS – RÓTH ERIKA: *A büntetőeljárás*. Budapest, 2004. 373. p.

<sup>21</sup> Párhuzamként említjük meg a szerb eljárási törvény 2009 januárja óta hatályos módosítását, amelynek értelmében a főtárgyaláson a felek általi kihallgatás a tanúvallomás, mint bizonyítás-felvétel egyedüli módja (330. §). Ez tehát azt jelenti, hogy csak a nyomozati szakban nyílik lehetősége a tanúnak arra, hogy vallomását összefüggően előadhassa, a bírósági tárgyaláson már csak a felek kérdéseire köteles válaszolni. Részünkről ezt a szabályozást az angolszász büntetőeljárás elemek kontinentális eljárási jogba történő beépülésének negatív, célját tévesztett példájaként értékeljük. [A szerb büntetőeljárás törvény magyar nyelven letölthető: [www.puma.vojvodina.gov.rs/index](http://www.puma.vojvodina.gov.rs/index). Letöltés időpontja: 2011. június 16.]

és ha a tanú valamit másként ad elő, nem késik elé tárni a nyomozati szakban tett vallomását azzal, hogy feltehetőleg az akkor tett vallomás – mivel időben közelebb volt a bűncselekményhez – hitelesebb adatokat tartalmaz. Ugyanakkor az eljárási alapelvek, garanciák érvényesülése (pl. a szóbeliség, nyilvánosság vagy közvetlenség elve, a kontradiktórius eljárás követelménye) a bíró igazságszolgáltató tevékenységének nélkülözhetetlen kellékei, s mint ilyenek szerepük nem elhanyagolható vagy leminősíthető. Ennek megfelelően az alternatív eljárások sem maradhatnak teljesen garanciák nélkül. A hatékonyság és az eljárási garanciák kényes egyensúlyának megteremtése nem könnyű feladat. Az egyszerűsített eljárási formák csupán azon formalitások és garanciák megtartása alól mentesíthetik a bíróságot, melyek nem elengedhetetlenül szükségesek az adott ügy elbírálásánál. S hogy melyik eljárási forma vagy garancia nélkülözhető az egyes egyszerűsített eljárás alkalmazásánál, az minden egyes ügy kapcsán külön mérlegelendő. A mérlegelés során szempont lehet pl. az ügy súlya, természete, ténybeli összetettsége; a rendelkezésre álló bizonyítékok elégséges volta; a felek megegyezése; a terhelt beismerése, illetve azon készsége, hogy az okozott kárt megtérítse; a kiszabható büntetés neme és/vagy mértéke. (Ezeket a szempontokat különböző módon kombinálni is lehet.) A feltételeket törvénynek kell meghatároznia és amennyiben az adott ügyben több alternatív eljárás között lehet választani, a döntés alapvetően a bíróság feladata, és csak kivételesen – a konkrét ügy körülményeit figyelembe véve – engedhető át a feleknek. A terhelt együttműködését ösztönözni azonban nem csak a tárgyalás mellőzésével vagy a büntetési tételkeret leszállításával lehet, hanem – egyetértünk Grubac-cal abban –, hogy további kedvezményeket kellene kilátásba helyezni pl. a végrehajtási eljárás során is.<sup>22</sup>

A magyar büntetőeljárási törvény rendelkezéseit tekintve az eljárás gyorsítására tett intézkedések részint az ügyész diszkrecionális jogának bővítésével, a bírósági utat elkerülő, alternatív eljárások előtérbe kerülésével; részint a főtárgyalás egyszerűsítésével, illetve esetenként mellőzésével hatályosulnak. Bár fő szabály szerint ügyészeink még mindig a vádemelés primátusát érvényesítik, azonban a különböző vádelterelési lehetőségek (pl. az eljárás megszüntetése és megrovás alkalmazása, ha a cselekmény társadalomra veszélyessége csekély fokú; az eljárás felfüggesztése; a vádemelés elhalasztása; a közvetítői eljárásra utalás) megjelenésével jelentősen tehermentesítik a bíróságokat anélkül, hogy az „ügyészbíráskodás” vádját magukra vonnák. Tény, hogy e vádemelési alternatívák többlet feladatokat rónak az ügyészségekre, és fő szabály szerint csupán a kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények esetén alkalmazhatók, továbbá mellőzik a bírósági eljáráshoz való jogot, s nem érvényesülhet a szóbeliség, közvetlenség, kontradiktórium elve sem. A jogalkotó azonban lehetőséget biztosít arra, hogy a terhelt panasszal éljen a vádemelés elhalasztása (vagy pl. a megrovás alkalmazása) ellen, illetve ne engedjen teret a mediációs eljárásnak, ezáltal a hagyományos eljárás értékei ismét jelentőséghez juthatnak.

A bírói út gyorsítására, egyszerűsítésére tett kísérletek három fő csapásirányt céloznak:<sup>23</sup> egyrészt a büntetőparancs néven elhíresült közigazgatási, adminisztratív jellegű szabályok alkalmazásának lehetőségét (tárgyalás mellőzéses külön eljárási forma), más-

<sup>22</sup> GRUBAC 1992, 184. p.

<sup>23</sup> Részletes kifejtésüket lásd PÁPAI-TARR ÁGNES: *A büntetőeljárás gyorsításának lehetőségei a francia és a magyar jogban.* (PhD értekezés) Miskolc, 2009. Kézirat.

részt a vádalku gyűjtőnéven ismert megegyezéssel eljárást (lemondás a tárgyalásról külön eljárási forma<sup>24</sup>), végül pedig az ún. sommás eljárást (bíró elé állítás).

A tárgyalás mellőzése eljárási írásbeli, *ex actis* eljárás, kezdeményezése az ügyész feladata. A főtárgyalás (és ezáltal az ott kiemelt szerepet játszó processzuális alapelvek – közvetlenség, nyilvánosság, szóbeliség elve, továbbá az ártatlanság vétele, a védelem alapelvei stb.) kimarad, a büntetőjogi felelősség eldöntése a bíró írászata mögött történik, jegyzőkönyvek alapján. Az eljárás így közvetett lesz. Az alanyi bűnösség vizsgálata háttérbe szorul, nem játszanak lényeges szerepet az elkövető személyi körülményei sem. Hiányzik továbbá a tárgyalás légkörének, méltóságának nevelő hatása. Az eljárás mechanikussá, személytelenné válik, csak a bíróság eredményességi statisztikáját hivatott javítani.<sup>25</sup> Mivel az eljárás a terhelt beismerésén alapszik, a bíróság nem vizsgálja a nyilatkozat valóságtartalmát, és ha a vádlott végzésbe belenyugszik, nem kér tárgyalást, a bíróság a végzésbe belenyugodva elrendelheti a végrehajtást.<sup>26</sup>

A lemondás a tárgyalásról külön eljárási forma a konszenzuális elemek megjelenésének ékes példája. A büntetőeljárást nem csak a miatt rövidíti le, hogy a terhelt és az ügyész között létrejött, írásba foglalt megállapodás megkötésével a bíró feladata gyakorlatilag mindössze az egyezség jóváhagyására – és nem egy bonyolult bizonyítási eljárás lefolytatására – korlátozódik, hanem azáltal is, hogy a megegyezéssel eljárásokban a jogorvoslat tényleges gyakorlása elenyésző, így nem kerül sor a másod-, illetve harmadfokú eljárásra sem. A külön eljárás egyetlen kényes eleme a beismerő vallomás, amely valóságának, önkéntességének és hitelt érdemlőségének vizsgálata az ítélkező bíró bölcs belátására bízott. Amennyiben a bírónak kételye támad a beismerő vallomás önkéntességével, hitelt érdemlőségével kapcsolatban, az ügyet tárgyalásra utalja [Be. 528. § (2) bek.]. A beismerő vallomásnak azonban – szemben más eljárást egyszerűsítő és gyorsító intézményekkel (bíró elé állítás, tárgyalás mellőzése) – nemcsak a tények, hanem a bűnösség beismerésére is ki kell terjednie.<sup>27</sup> A tényállás megállapítása – csakúgy, mint a tárgyalás mellőzéssel külön eljárási forma keretében – itt is a nyomozás során felvett vallomások és egyéb bizonyítási eszközök alapján történik, a tárgyaláson nincs érdemi bizonyítás-felvétel.

A bíróság elé állítás (sommás eljárás) sajátossága, hogy az ügy a lehető legrövidebb időn belül (az elkövetéstől számított 30 nap) bíró elé kerül és abban hamarosan döntés születik. Ezáltal a nyomozati szak és a vádemelési szak csak csírájában marad meg, míg a tárgyalás előkészítése gyakorlatilag eltűnik. A főtárgyaláson a bíró lehetőség szerint azonnal érdemi döntést, ügydöntő határozatot hoz, egy alkalommal azonban lehetősége van az eljárás elnapolására is, maximum 8 napra.

A bíróság elé állítás folyamán az ügyész feladatköre bővül; lényegében e külön eljárási forma jelentős elmozdulás az angolszász ügyféli per felé.<sup>28</sup> Itt ugyanis az ügyész feladatává válik a bizonyítási eszközök bíróság számára történő rendelkezésre bocsátása, illet-

<sup>24</sup> Herke Csongor a vádalku-típusú eljárásokhoz sorolja az együttműködő terhelt részére biztosított kedvezményeket, a tárgyalásról lemondást és a Védelmi Program keretében kötött megállapodást. HERKE 2008, 127. p.

<sup>25</sup> NAGY ANITA: Büntetőeljárást gyorsító rendelkezések az Emberi Jogok Európai Egyezményében, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaiban, az Európai Unióban és a hazai jogalkotásban. Miskolc, 2008.

<sup>26</sup> KIS ANNA: A tárgyalás mellőzésének elméleti és gyakorlati kérdései. In: IRK FERENC (szerk.): Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok. XXXIII. Budapest, 1996. 159. p.

<sup>27</sup> NAGY 2008.

<sup>28</sup> MÁRIÁN ZOLTÁN: Gondolatok a bíróság elé állítás jogintézményéről. Ügyészek Lapja. 8. évf. 6. szám

ve meghatalmazott védő hiányában az ügyésznek kell gondoskodnia védő kirendeléséről. További eltérés a rendes eljárástól, hogy az ügyész biztosítja a terhelt és a tanúk jelenlétét a tárgyaláson, s nem a bíróság idézi azokat.

Nánási László felhívja a figyelmet arra, hogy a gyakorlatban problémaként jelentkezik, hogy a bíróság elé állítás, a tárgyalásról lemondás és a büntetőparancs feltételei rendkívül közel állnak egymáshoz, különös figyelemmel a beismerés megkövetelésre. Az egyes intézmények közötti választásban az adott ügy jellege, a terhelt előélete, személyi körülményei és az eljáró szerv leterheltsége lesz az irányadó. Nánási a megoldást abban látja, hogy a bíróság ne legyen kötve az ügyészi indítványhoz az eljárási forma vonatkozásában.<sup>29</sup>

### *Az alternatív eljárások gyakorlati előfordulása*

Az eljárás gyorsítását célzó alternatív ügyészi eljárások alkalmazásának gyakorisága tekintetében megállapítható, hogy 2009. évben az összesen 124. 125 ügyből:

- 67.957 ügyben (54,7 %) az ügyész vádat emelt;
- 17.556 ügyben (14,1 %) a nyomozást megszüntette;
- 5.061 ügyben (4,1 %) a vádemelést elhalasztotta;
- 2.343 ügyben (1,9 %) az ügyet közvetítői eljárásra utasította;
- 81 ügyben (0,1 %) nyomozást felfüggesztő határozatot hozott.<sup>30</sup>

A tárgyévből 6.336 terhelt – a jogerősen elítéltek 6,9%-ának – ügye bíróság elé állítás keretében került elbírálásra. A jogintézmény igénybevétele a közlekedési bűncselekményeket elkövető terhelték esetében volt a leggyakoribb (15,9%).

A tárgyalásról lemondás szabályai alapján lefolytatott eljárásokban a korábbi évek adataival (2006: 0,44%,<sup>31</sup> 2007: 0,42%,<sup>32</sup> 2008: 0,5%<sup>33</sup>) szinte egyezően, változatlanul kis nagyságrendben (0,5%) vonták felelősségre a terhelteket.<sup>34</sup>

Annak oka, hogy az alternatív ügyészi eljárások és a tradicionális tárgyalást gyorsító eljárási formák nem igazán tudnak gyökeret verni büntetőeljárás-jogi gyakorlatunkban, a gyakorló jogászok szemléletében, beidegződésében keresendő. Ismeretes, hogy az

<sup>29</sup> TILK FERENC: *A gyors büntetőjogi felelősségrevonás kulcsa: a bíróság elé állítás*. Doktoranduszok Fóruma. 2000. AJK Szekciókiadványa.

<sup>30</sup> A Magyar Köztársaság legfőbb ügyészenek országgyűlési beszámolója az ügyészség 2009. évi tevékenységéről J/3. 19. p. [www.orszag haz.com/j289/a-magyar-koztarsasag-legfobb-ugyeszenek-orszaggyulesi-beszamolaja-az-ugyeszseg-2009-evi-tevekenysegerol. Letöltve: 2011. június 16.]

<sup>31</sup> A Magyar Köztársaság legfőbb ügyészenek országgyűlési beszámolója az ügyészség 2006. évi tevékenységéről J/2740. 31. p. [www.orszag haz.com/j289/a-magyar-koztarsasag-legfobb-ugyeszenek-orszag-gyulesi-beszamolaja-az-ugyeszseg-2009-evi-tevekenysegerol. Letöltve: 2011. június 16.]

<sup>32</sup> A Magyar Köztársaság legfőbb ügyészenek országgyűlési beszámolója az ügyészség 2007. évi tevékenységéről J/5369. 19. p. [www.orszag haz.com/j289/a-magyar-koztarsasag-legfobb-ugyeszenek-orszag-gyulesi-beszamolaja-az-ugyeszseg-2009-evi-tevekenysegerol. Letöltve: 2011. június 16.]

<sup>33</sup> A Magyar Köztársaság legfőbb ügyészenek országgyűlési beszámolója az ügyészség 2008. évi tevékenységéről J/9258. 16. p. [www.orszag haz.com/j289/a-magyar-koztarsasag-legfobb-ugyeszenek-orszag-gyulesi-beszamolaja-az-ugyeszseg-2009-evi-tevekenysegerol. Letöltve: 2011. június 16.]

<sup>34</sup> A Magyar Köztársaság legfőbb ügyészenek országgyűlési beszámolója az ügyészség 2009. évi tevékenységéről J/3. 21. p. [www.orszag haz.com/j289/a-magyar-koztarsasag-legfobb-ugyeszenek-orszaggyulesi-beszamolaja-az-ugyeszseg-2009-evi-tevekenysegerol. Letöltve: 2011. június 16.]

1998. évi XIX. törvény előkészítő munkái során - az angolszász keresztkérdezéses kihallgatással rokonítható - ügyféli per kötelező jelleggel történő bevezetése ellen mind az ügyészi, mind az ügyvédi szakma ellenvetéssel élt. Ezáltal a tanú kihallgatása az ügyész, a vádlott vagy a védő által csak fakultatív jelleggel nyert törvényi szabályozást (Be. 295. §). Hasonló idegenkedés érzékelhető a konszenzuális elemek előretörése, illetve a tradicionális büntetőeljárástól történő bármilyen érdemi elmozdulás irányába is. Vitathatatlan, hogy pl. a lemondás a tárgyalásról sértheti a törvény előtti egyenlőség elvét; illetve a csekélyebb tárgyi súlyú bűncselekménnyel kapcsolatos ügyekben alkalmazása konkurálhat más, hasonló célú jogintézményekkel pl. bíróság elé állítás és tárgyalás mellőzése.<sup>35</sup> Bócz Endre fővárosi főügyész 2000. szeptember 12. napján kelt körlevelében rögzítette, hogy a jogintézmény alkalmazása különösen a bonyolult megítélésű, egyébként a bírósági szakban hosszas bizonyítást – sok tanú kihallgatását – igénylő ügyekben indokolt.<sup>36</sup> A szűk alkalmazás a formai kötöttségek nagy száma és a büntetési tételkeretek jelentős – a büntetési célok elérését veszélyeztető – csökkentése<sup>37</sup> mellett arra is visszavezethető, hogy az ügyész nem köteles valamennyi ügyben, minden terhelten tájékoztatni a tárgyalásról lemondás alkalmazásának elvi lehetőségéről. Az egyes ügyészségek közötti alkalmazási gyakoriság pedig a vezető ügyészek rendelkezésén múlik, pl. a Bács-Kiskun Megyei Főügyészség álláspontja szerint az ügyészségeknek kötelező az arra alkalmasnak talált ügyekben az intézmény igénybevétele.<sup>38</sup> Ennek köszönhető, hogy Bács-Kiskun megyében kiugró a külön eljárás keretében felelősségre vont elkövetők száma, míg más megyékben egyáltalán nem vagy csak elenyésző számban alkalmazzák e külön eljárást.

Egyértelműen megállapítható, hogy a megyék közötti alkalmazási különbségből adódóan a törvény előtti egyenlőség alapelve sérelmet szenved és a jogintézmény reformra szorul. A reform azonban nem szükségképpen jogalkotással érhető csak el. Egyetértünk Finszter és Korinek álláspontjával, mely szerint a büntetőjogi szabályok legutóbbi módosítási indítványa is – bár az eljárások egyszerűsítését, gyorsítását; és a jogbiztonságot garantáló igazságszolgáltatást tüzi zászlajára – valójában egy gyors sikert ígérő akcióterv, amely figyelmen kívül hagyja a szervezet és működés súlyos zavarait, valamint a romló szakmai hozzáértés jeleit. Az igazságszolgáltatás kudarcaiért nem a garanciális szabályok a felelősek, sőt: a garanciák gyengítésével megnő a bírói tévedés veszélye. A büntetőeljárás kettős feladata: az igazság megállapítása és a törvényesség érvényre jutása csak az eljárási garanciák betartásával lehetséges.<sup>39</sup> Álláspontunk szerint tehát az alternatív eljárások eredményes alkalmazása és azáltal a büntetőeljárás gyorsítása, egyszerűsítése, hatékonyságának javítása a jogalkalmazók ésszerű szervezeti átalakításával és szakmai kompetenciájának növelésével, a vezetői utasítások egységesítésével szolgálható elsődlegesen. Az eljárási garanciák csorbulása esetenként és oly mértékben engedhető csak meg, amely nem veszélyezteti a jogbiztonságot és kiszámíthatóságot. A jogállami büntetőjog szem előtt tartása ugyanis minden körülmények között a

<sup>35</sup> A Fővárosi Főügyész 5/2000. sz. Körlevele a tárgyalásról lemondás jogintézményének (Be. XVII/B. fejezet) alkalmazásával kapcsolatos ügyészi eljárásról. Fővárosi Főügyészség Ig. 401/2000.

<sup>36</sup> A Fővárosi Főügyész 5/2000. sz. Körlevele a tárgyalásról lemondás jogintézményének (Be. XVII/B. fejezet) alkalmazásával kapcsolatos ügyészi eljárásról. Fővárosi Főügyészség Ig. 401/2000.

<sup>37</sup> A tárgyalásról lemondás ritka alkalmazásának ezen két okát jelöli meg az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról szóló törvényjavaslat 22. §-hoz fűzött indokolás. [www.parlament.hu/internet/plsql/ogy\\_irom.irom\\_adat?p\\_ckl=39&p\\_izon=3522](http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_adat?p_ckl=39&p_izon=3522). Letöltési idő: 2011. június 27.

<sup>38</sup> DEILINGER VIKTÓRIA: *Lemondás a tárgyalásról*. MTA pályamunka. 2010. Kézirat.

<sup>39</sup> FINSZTER – KORINEK 2011.

legfontosabb cél. Nem feltétlenül kell elsőbbséget biztosítani a „modern kori opportunitásnak” azaz nem szükséges egységes vezetői utasítás hiányában a bölcs ügyész döntésére bízni a rendes eljárástól eltérő szabályok alkalmazásának lehetőségét, amely szükségképpen ahhoz vezet, hogy ad hoc-szerűen az egyik bíróság a rendes eljárás szabályai szerint jár el, míg a másik a külön eljárások egyike alapján bírálja el az ügyet. Ezzel ugyanis – rejtve bár –, de a legalitás elvét feladva az opportunitás irányába mozdulunk el, s feladjuk a törvény előtti egyenlőséghez és a jogbiztonsághoz fűződő alapvető garanciáinkat.

Jelen tanulmány Cséka Ervin professzor tiszteletére készült. Zárszóként álljon itt az ő gondolata: „Végül a Be.-ben foglalt egyes külön eljárások – bíróság elé állítás: lemondás a tárgyalásról: tárgyalás mellőzése – szabályozási elveivel, törvényi feltételeivel kapcsolatban látszik indokoltnak egy megjegyzés. (E külön eljárások eddigi, következetesen szélesedő fejlődési útjának esetleges folytatása esetére.) E külön eljárások alkalmazási körének további törvényi bővítése, illetőleg bennük terhelt beismerése jelentőségének bármilyen formában való fokozása: valószínűleg alakító (átalakító) hatással járna az egész büntetőeljárásra, annak rendszerére. éspedig olyan értelemben, hogy a rendes eljárás, illetőleg egyes külön eljárások közötti elvi jellegű, szabályozási, strukturális különbségek elmosódnának vagy eltűnnének. Egyes külön eljárások egyik alapfeltétele, a beismerés esetleg már-már visszanyerné hajdani „rangját” (regina probationum): de legalábbis a gyakorlatban – egyelőre ma még más feltételekkel együtt elfoglalt – kiemelkedő helyet kapna a külön eljárás feltételei, sőt általában a bizonyítási eszközök sorában. Ez a helyzet pedig már nehezen volna összeegyeztethető a büntetőeljárásbeli bizonyítás ma is érvényesülő, azzal az elvi jelentőségű szabályával, hogy *„A bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító ereje.”* [Be. 78. § (2) bek.]<sup>40</sup>

<sup>40</sup> CSÉKA ERVIN: *Új szabályozási elvek, intézmények büntetőeljárási jogunkban*. Molnár Imre Emlékkönyv. Szeged, 2004. 561–572. p.

ZSANETT FANTOLY

## THE PROBLEMS OF EFFECTIVENESS, I.E. THE THWARTINGS OF THE HUNGARIAN CRIMINAL PROCEDURE

(Summary)

Examining the effectiveness of a state's criminal jurisdiction, the question really is how the changes of criminal law can keep pace with the changes of social, political, economic and cultural life. In the light of past experiences nor citizens nor legal practitioners are pleased with the rules of criminal law, which means that reforms should be made. Everybody agrees on the fact that a judgment which takes a lot of time generally becomes vain. Neither should be allowed such a continuance of the criminal procedure that the punishability of the offence is excluded by the limitation period before the date of the judgment. Solving the problem is not simple as the following factors indicate processes which are contrary to each other: the human (accused's) rights are broadening, the demand of the accused to a fast and simple procedure and the need of society for an effective law enforcement. The infringement of the rights of the subjects of criminal procedure and violation of the procedural guarantees can also be the price of fastening criminal procedure. The Constitutional Court held that *the enforcement and the judgment of the state's claim against crimes in a reasonable time is a requirement against criminal regulation and it is derogable from the normative content of the rule of law and from the constitutional right of fair procedure*.

The effectiveness of criminal procedure goes back partly to outer (factors outside criminal law in a broad sense) and partly inner factors (factors affected by legal rules divided into factors of substantive criminal law and criminal procedure law).

Examining foreign legal writings we can find efforts taken in order to fasten and simplify procedures. Almost every continental European state's criminal procedure law has started to acknowledge procedures based on agreement. However at the same time with the penetration of consensual elements we have to resign from the material justice and the contradictory procedure. In spite, consensual elements are forcing their own way also in traditional procedural systems with investigatory principles. Therefore developed European countries have realized that special forms of procedure shall be formed in accordance with the different types of cases. Furthermore, by broadening the prosecutor's discretionary power, the law can make it possible to finish the procedure before the main trial. The prosecution would weigh the facts more freely and the prosecutor's power seems to contribute to the judge's power in the area of establishing criminal liability and making conclusions from the lack of conditions. The level of the decision making organ a case can reach depends on how sensible the "filters" work in the criminal procedure and to what they react. A more proportional distribution of cases can be ensured by filtering the cases and letting to the trial stage only the ones which need the main trial. Therefore not only the judge gets rid of the burdens, but also does the criminal procedure.

Regarding the rules of the code of criminal procedure, provisions made in order to fasten procedure become effective partly by broadening the prosecutor's discretionary au-

thority and bringing forward the alternative procedures, partly simplifying or sometimes disregarding the main trial. Although in principle our prosecutors still prefer the primate of the accusation. However, the appearance of the different diversions from accusation (finishing the procedure and imposing reprimand if the crime's level of danger to society is not significant, suspension of the procedure, delaying the charge, starting mediation procedure) significantly takes the burden off the judges without being accused of the charge of "prosecution's judging". It is true that the alternatives of accusation impose more tasks on prosecution, and in principle they are applicable in less significant cases. Furthermore they disregard the right to court procedure, the principle of verbatim, directness and contradiction. However, the lawmaker makes it possible for the accused to make a complaint against the delay of the charge (or against the reprimand) or not letting to start the mediation procedure. Therefore the traditional procedural principles would again become important.

Experiments made in order to simplify or fasten procedure can lead to three guidelines: first the possibility to apply administrative rules of public administration law, usually known as penal order (separated procedure ignoring trial), second the negotiated procedure known as plea bargain (separated procedure i.e. waiver of the trial) and finally the so called summary procedure (special form of prosecution before court).

It can be stated without doubt that the difference in application between counties results in the violation of the principle of equality before the law and the institution needs reforms. Lawmaking is not the only way to reach this reform. According to that the recent motion on the amendments of the rules of criminal law (even though their aim is to simplify and fasten procedures and to guarantee legal security) in fact is an action promising fast success and disregarding the severe disorders of the system and the signs of declining professional competence. Guarantee rules are not responsible for the disorders of the jurisdiction: worse, by weakening the guarantees, the chance of judicial mistakes would increase. Criminal procedure has two tasks: establishing justice and ensuring legality. These can only be maintained by complying with procedural guarantees. Our opinion is that the only way to effectively apply alternative procedures and therefore fasten, simplify and improve the effectiveness of procedures is to rationally modify the structure of law enforcement and to increase their professional competency. Any impairment of procedural guarantees shall be allowed only in cases where legal security or accountability is not endangered. The most important goal under every circumstance is to bear in mind the rule of law's criminal law.



**FARAGÓ-M. JUDIT**

## **A környezet védelme büntetőjogi eszközökkel?**

*Válaszkeresés egy jogeset kapcsán*

### *I. A témaválasztás indokolása*

Témaválasztásomat nagymértékben befolyásolta az a körülmény, hogy gyakorló ügyvédként volt alkalmam védőként közreműködni egy olyan ügyben, amelyben a büntetőjogon kívül számos más kapcsolódó jogterület, joganyag megismerése vált szükségessé, és amelyekben elmélyedve egyre több kérdés merült fel bennem – már nem csak gyakorló ügyvédként, hanem oktatóként és a környezetéért felelősséget érző emberként is.

Bár az ügyben már jogerős ítélet született, ez esetben vissza-visszatérnek a korábban is felvetett kérdések, hiszen a környezetvédelem mindennapjaink egyik legaktuálisabb és talán legsürgetőbb feladata.

### *II. Jogszabályi háttér*

A 2012. január 1. napján hatályba lépő Magyarország Alaptörvényének XXI. cikke<sup>1</sup> is alkotmányos alapjogként rögzíti az egészséges környezethez való jogunkat. Ezen állami kötelezettségvállalás már korábban is alkotmányos garanciákkal bírt, szerteágazó, sokrétű jogszabályi és szervezeti rendszerrel biztosított.

A környezet- és természetvédelmi feladatok ellátásában rész vállalnak a különböző hatóságok, földhivatalok, települési önkormányzati jegyzők, de részt vesznek a környezetvédelmi érdekek érvényesítésében az állami szervek, Országgyűlés, Alkotmánybíróság, önkormányzatok, ügyészségek, bíróságok is.

Ezen szervezetek tevékenységének és feladatrendszerének részletes szabályait több jogszabály, általában törvényi szintű rendelkezések tartalmazzák.

---

<sup>1</sup> Magyarország Alaptörvénye XXI. cikk (1) Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.

A teljesség igénye nélkül, de szem előtt tartva azt a tényt, hogy ezen törvények háttérnormái a keretdiszpozícióként értékelhető büntető jogszabályoknak, soroljuk ide

- az 1995. évi LIII. törvényt a környezet védelmének általános szabályairól (a továbbiakban: Kvt.),
- az 1996. évi LIII. törvényt a természet védelméről (a továbbiakban: Tvt.),
- a 2000. évi XLIII. törvényt a hulladékgazdálkodásról (a továbbiakban: Hgt.).

Az 1987. évi Btk. már hatálybalépésekor is tartalmazott környezet- és természetkárosítást büntető törvényi tényállásokat. Az 1996. évi LII. tv. új törvényi tényállást iktatott be a *környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezését*.

Az új tényállás beiktatásának indoka szerint „A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. tv. elfogadása az első lépés volt a környezetvédelmi jogunk korszerűsítése, hatékonyabbá tétele érdekében. Figyelemmel arra, hogy e törvény nagyrészt keretjogszabály, melynek az alkalmazásához szükséges a végrehajtási rendeletek megalkotása is, a büntetőjog által is védendő környezetvédelmi jogi normák körét csak e végrehajtási szabályok megalkotása után lehet meghatározni.

Ugyanakkor megállapítható, hogy a Btk. jelenlegi szabályai elégtelenek és nem, vagy csak nehezen alkalmazhatóak a gyakorlatban.”<sup>2</sup>

A fenti jogszabály-módosítással beiktatott Btk. 281/A. §-t, a 2005. évi XCI. törvény alapján 2005. szeptember 1. napjától hatályos hulladékgazdálkodás rendjének megsértése váltotta fel, jelentősen kibővítve ezzel a korábbi büntetőjogi védelem határait. Több szakember egybehangzó véleménye szerint ezen törvénymódosítás legfőbb erénye, hogy „az érintett terület átfogó újraszabályozásáról beszélhetünk.”<sup>3</sup>

A törvénymódosítás indokai között elsősorban az a körülmény szerepelt, hogy a módosítással érintett törvényi tényállásokat, keretdiszpozíciókat kitöltő jogszabályok az azt megelőző tíz évben jelentősen módosultak, vagy az uniós csatlakozás folytán újak születtek.

Másodsorban a gyakorlatban felmerült értelmezési nehézségek kiküszöbölése is indokoltá tette az újraszabályozást. Külön kiemelve azt, hogy a jogellenesen hulladékot elhelyezőkkel szemben indokolt a szigorúbb büntetőjogi szankciók alkalmazása, a korábbi bonyolult feltételrendszer egyszerűsítésével várhatóan több büntetőeljárás kezdeményezhető.

Tényként volt megállapítható, hogy a környezetre veszélyes hulladék elhelyezése miatt csekély számú büntetőeljárás indult, melynek okát a törvényalkotó nem a jogkövető magatartások számának növekedésével, hanem a büntetőjogi norma- és feltételrendszer bonyolultságával magyarázta.

„Egy büntető törvényi tényállás szigorítása nemcsak a büntetési tétel megemelésével érhető el. Ha a tényállás hatálya alá tartozó cselekmények köre bővül, azaz további, korábban nem büntetett cselekmények is kriminalizálódnak, azzal szintén szigorítás következik be. A törvény tehát a szigorúbb fellépés lehetőségét teremti meg az egyszerűbb normaszöveggel, valamint a cselekmények körének kiszélesítésével.”<sup>4</sup>

<sup>2</sup> Az 1978. évi IV. tv. módosításáról szóló 1996. évi LII. tv. indokolása. *Általános Indokolás*

<sup>3</sup> BARTHA MÁRTON – VARGA ERZSÉBET: *Ügyészségi tevékenység a környezetvédelemben*. Rendészeti Szemle 2009/1, 33–41. p.

### III. Törvényi tényállás

Jelen írás keretei között a fent tárgyalt törvényi tényállás elemzésére nem vállalkozom, azt nem tekintem feladatomnak. A törvényi tényállás ismertetését is csak azért látom szükségesnek, hogy az alább tárgyalt konkrét történeti tényállás elemzését ezzel is elősegítsem az olvasó számára.

*A hulladékgazdálkodás rendjének megsértése*

281/A. § (1) Aki

a) arra a célra hatóság által nem engedélyezett helyen hulladékot elhelyez,  
b) engedély nélkül, vagy az engedély kereteit túllépve hulladékkezelési tevékenységet, illetve hulladékkal más jogellenes tevékenységet végez,  
büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés büntett miatt öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az első bekezdésben meghatározott bűncselekményt a hulladékgazdálkodásról szóló törvény szerinti veszélyes hulladékra követik el.

(3) Aki a bűncselekményt gondatlanságból követi el, vétség miatt az (1) bekezdés esetén egy évig terjedő szabadságvesztéssel, a (2) bekezdés esetén két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) E § alkalmazásában

a) hulladék: mindaz, amit a hulladékgazdálkodásról szóló törvény hulladéknak minősít, amennyiben alkalmas az emberi élet, testi épség, egészség, a föld, a víz, a levegő, vagy azok összetevői

b) hulladékkezelési tevékenység: a hulladéknak a hulladékgazdálkodásról szóló törvényben meghatározott gyűjtése, begyűjtése, szállítása – ideértve az országba történő behozatalt, kivitelt, valamint az ország területén történő átvitelt-, előkezelése, tárolása, hasznosítása, ártalmatlanítása.

### IV. Történeti tényállás

A sz-i városi bíróság ítéletében megállapította, hogy a vádlott bűnös a Btk. 281/A §(1) b) pontjába ütköző hulladékgazdálkodás rendjének megsértése büntetében, amelyet a Btk. 12.§ (2) bekezdése alapján folytatólagosan követett el és ezért 350 napi tétel pénzbüntetésre ítélte, a pénzbüntetés egy napi tételének összegét 1000 forintban állapította meg.

A bíróság a lefolytatott bizonyítási eljárás során az alábbi tényállást állapította meg:

A vádlott egyetemi végzettségű, fizikus diplomát szerzett, eseti jelleggel környezetvédelmi szakértői tevékenységet végez. Az eljárás környezetvédelmi hatóság feljelentése alapján indult.

A vádlott 1997. június 25. napjától az Sz. Szolg. Kft ügyvezetője, jelenleg is. A Társaság kezelője egy hulladékégető műnek.

A vádlott által képviselt Kft. az illetékes Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség 2005. január 10. napján kelt engedélye folytán jogosult volt a kezelésében lévő hulladékégető műben a veszélyes és nem veszélyes hulladékok égetés-

sel történő ártalmatlanítására, pontforrás működtetésére, valamint arra, hogy a szennyvizet a közszatornába bocsássa. A felügyelőség határozata 2005. június 30. napjáig volt érvényben.

A vádlott által képviselt Kft. 2005. június 22. napján kérelmet nyújtott be a Felügyelőséghez a fent írt tevékenység 2005. december 31. napjáig történő engedélyezése érdekében. Az előzetes egyeztetéseket követően a Felügyelőség 2005. július 15. napján kelt határozatával engedélyezte, hogy a Kft. a hulladékégető műben veszélyes és nem veszélyes hulladékot begyűjtsön és tároljon. Az engedély a hulladéknak égetéssel történő ártalmatlanítására nem terjedt ki. Ezt a jogerős határozatot a vádlott 2005. július 15. napján vette át.

Fent írtak ellenére a vádlott 2005. július 1. napjától rendszeresen adott utasítást a Kft. ezzel foglalkozó alkalmazottainak arra, hogy az égetőművet hetente üzembe helyezzék és hulladékot égessenek el a berendezésben. A hulladékégető mű 2005. szeptember 2. és december 4. napja között összesen 15 alkalommal került üzembehelyezésre, mely alkalmak közül több, utólag pontosan meg nem állapítható esetben a vádlott utasítására hulladékok (papír, karton csomagolási hulladék, műanyag csomagolási hulladék, fa csomagolási hulladék, fa raklapok, törőkéndők, védőruhákat, munkaruhák, munkacipők, klumpák, textíliák) égetéssel történő ártalmatlanítására került sor.

A nyomozó hatóság az ügyben igazságügyi környezetvédelmi szakértőt rendelt ki, az alábbi kérdésekben:

1) Az égetőműben a vádbeli időszakban elégetett anyagok a Btk. 281/A § (4) bekezdés a) pontjában meghatározott „hulladék” fogalmába beletartoznak-e?

2) Az elégetett anyagok között volt-e veszélyes hulladék?

3) Az égetőműben a vádbeli időszakban történt égetés a Btk. 281/A § (4) bekezdés b) pontja szerinti „hulladékkezelési tevékenységnek” minősül-e?

4) Az informatikus szakértő által az égető-berendezést vezérlő számítógépről letöltött és CD lemezekre a szakértő rendelkezésére bocsátott adatok alapján határozza meg, hogy a vádbeli időszakban a hulladékégető berendezés mely napokon és milyen időtartamban égetett anyagokat.

A vádirat, illetőleg a későbbiek során az ítélet is elsősorban a szakértő válaszaira alapította a vádlott bűnösségét, aki szakvéleményében az alábbi megállapításokat tette.

1) A fent felsorolt anyagok a Btk. 281/A § (4) bekezdés a) pontjában meghatározott „hulladék” fogalmába beletartoznak.

2) Az elégetett anyagok között veszélyes hulladék jelenléte nem volt megállapítható.

3) A vádbeli időszakban az égetőműben történt égetés a 281/A § (4) bekezdés b) pontja szerinti „hulladékkezelési tevékenységnek” minősül.

4) A vádbeli időszakban a hulladékégető berendezés nem üzemelt folyamatosan, de egyértelműen megállapítható, hogy legalább 15 alkalommal szilárd anyag beadagolással történt a felfűtés.

A tárgyalási szakban a védő indítványozta az Országos KTV Főfelügyelőség megkeresését is, állásfoglalás végett, hogy a vádbeli időszakban a Kft. a rendelkezésére álló engedélyek alapján jogosult volt-e hulladékkezelési tevékenységet végezni, illetve saját tevékenységi körében keletkezett selejtezett anyagok égetéssel történő ártalmatlanítására.

A megkeresett hatóság válaszában az első fokon eljáró – egyébként feljelentő – felügyelőség megkeresését javasolta, megjegyezve, hogy a hulladék-égetéssel történő

ártalmatlanításra vonatkozó hulladékkezelési engedély szükséges ahhoz, hogy a vádlott által képviselt Kft. égetési tevékenységet folytasson.

A városi bíróság a fenti bizonyítékok, valamint a Kft. alkalmazottai és az illetékes, egyben feljelentő felügyelőség alkalmazottainak tanúvallomásai alapján aggálytalannak ítélte és megállapította a vádlott bűnösségét.

A vádlott és védője fellebbezést jelentett be az ítélettel szemben a vádlott felmentése érdekében. A fellebbezés szerint az első fokú bíróság ítélete megalapozatlan, mert az első fokú bíróság a megállapított tényekről további tényekre helytelenül következtetett, a tényállás téves megállapításával téves következtetést vont le a vádlott bűnösségére nézve. A védelemnek fellebbezésben kifejtett álláspontja három kérdéskört tárgyalt, ezzel három problémakört vetett fel, rávilágítva arra, hogy téves ténybeli következtetések útján jutott el az első fokú bíróság a vádlott bűnösségének megállapításához.

a) A tényállás tisztázása körében az első fokú bíróság elsődleges feladata annak eldöntése, hogy a vádbeli időszakban a Kft. milyen engedélyekkel rendelkezett, és ezen engedélyek birtokában milyen tevékenységek végzésére volt jogosult. A Btk. 281/A § (1) bekezdés b) pontja csak az engedély nélküli, vagy az engedély kereteit túllépve végzett hulladékkezelési tevékenységet rendeli büntetni.

E körben az első fokú bíróságnak elsősorban nem a feljelentő felügyelőség alkalmazottainak tanúvallomására, hanem – a tényekre – csatolt hatósági engedélyekre kell támaszkodnia és megállapításokat tennie. Hiszen így nem zárható ki az, hogy egy helytelen jogszabály értelmezésen alapuló gyakorlatot követő feljelentő, helytelen tájékoztatására alapozva dönt a bíróság azon lényeges kérdésben, hogy a vádbeli cselekmény tényállásszerű, vagy sem.

b) Amennyiben elfogadnánk is az első fokú bíróság azon álláspontját, hogy az égetőmű nem rendelkezett a törvényi tényállásban rögzített tevékenység végzéséhez szükséges engedéllyel, tisztázandó, hogy a vádbeli cselekmények tényállásszerűek-e, „hulladékgazdálkodási” tevékenységnek minősülnek-e?

A Bt. 281/A. § (4) bekezdése az értelmező rendelkezések körében csak visszautal a Hgt. 3. § h) pontjára, mely meghatározza a hulladékgazdálkodás fogalmát, és amely helyesen csak a g) pont szerinti hulladékkezelő fogalmának egybevetésével értelmezhető helyesen.

Hulladékkezelő az, aki gazdálkodási tevékenysége körében a hulladék birtokosától átveszi, kezeli a hulladékot. Vádbeli esetben ez nyilvánvalóan nem történt meg, hiszen a védelem álláspontja szerint a rendelkezésre álló adatok alapján egyértelműen megállapítható volt, hogy a Kft. saját tevékenysége körében keletkezett selejtezett anyagok kerültek megsemmisítésre, de másnak, annak birtokosától átvett anyagok.

A vádbeli cselekmény – miután nem mástól átvett anyagokról volt szó – nem minősül hulladékkezelői tevékenységnek, tehát nem tényállásszerű.

Amennyiben az első fokú bíróság hibás jogszabály értelmezését elfogadnánk, az ott kifejtett logikai következtetéseket követve eljuthatnánk odáig, hogy a saját háztartásunkban keletkezett és szükségtelenné vált anyagok elégetése a saját kazánunkban – bűncselekményt valósítana meg.

c) Szükséges továbbá a „hulladék” Btk. szerinti fogalmának tisztázása is. A tényállás értelmező rendelkezése ugyanis szűkíti a Hgt.-ben meghatározott hulladék fogalmát, amikor azt „alkalmasságban” jelöli meg.

Az első fokú bíróság az alkalmasság kérdésében kizárólag az igazságügyi környezetvédelmi szakértő véleményére alapozva foglalt állást, figyelmen kívül hagyva a

bizonyítási eljárás során két védői indítványt is, amely legalább is megkérdőjelezte a tényállásszerűséghez szükséges „alkalmasság” kérdését.

A nyomozati szakban kirendelt informatikus szakértő segítségével rögzítésre kerültek az égetőmű vezérlését végző számítógépen tárolt összes adatok. A szakértő 6 db CD lemezen tárolta a vádbeli időszakra vonatkozó működési paramétereket, többek között a *füstgáz kibocsátási értékeket* is.

Annak ellenére, hogy a mért értékeket rögzítő CD adattárolók a szakértő rendelkezésre álltak, azokat nem vizsgálta, a tényleges füstgáz kibocsátási értékek figyelmen kívül hagyásával foglalt állást abban a kérdésben, hogy a vádbeli cselekmény alkalmas volt a tényállásszerűséghez megkívánt *veszélyeztetésre*.

Nem oldotta fel az első fokú bíróság a kirendelt és a vádlott által felkért szakértő okirati bizonyítéknak minősülő szakvéleményében mutatkozó ellentmondást sem.

A felkért szakértő is leszögezte, hogy a Hgt.-ben megfogalmazott hulladék definíció eltér annak Btk.-beli fogalmától, mert csak azok tartoznak a büntető törvény hatálya alá, amelyek alkalmasak az emberi élet, testi épség, egészség, a föld, a víz, a levegő, vagy azok összetevői, illetve élő szervezet egyedének – összefoglalva a környezet –veszélyeztetésére.

Kifejtette azon álláspontját, hogy a környezetveszélyeztetés és a környezetkárosodás nem azonos fogalmak. A környezetveszélyeztetés csak a környezetkárosodás lehetősége, amely a környezet olyan használatát jelenti, amelyeknél a felhasznált vagy előállított anyagok vagy energia tulajdonságai következtében káros környezeti hatások léphetnek fel, és ezek megfelelő védelmi, biztonsági intézkedések elmulasztása miatt be is következhetnek. Jelen ügyben környezetveszélyeztetés nem történt, károsanyag kibocsátás a megengedett határértékeket nem lépte túl, így a vádbeli hulladéklista nem vonható a Btk. által megfogalmazott hulladék fogalma alá.

Védői álláspont szerint helyes jogi következtetések csak akkor vonhatóak le a vádlott bűnösségére vonatkozóan, ha A-ról B-re, B-ről C-re lépve építjük fel a logikai láncot, melynek végkövetkeztetése lehet a büntetőjogi felelősség megállapítása. Amennyiben ez a sorrend felborul, illetve valamely részkérdés vizsgálata kimarad, úgy az helytelen végkövetkeztetést eredményez.

A megyei bíróság az első fokú bíróság ítéletét megváltoztatta, de csak a büntetés kiszabása körében, a pénzbüntetés kiszabására és annak esetleges átváltoztatására vonatkozó rendelkezéseit mellőzte. A vádlottat 2 évi próbára bocsátotta.

#### V. Kérdések / válaszok

A fent tárgyalt jogesetben a nyomozásra alig egy hónappal az új törvényi szabályozás hatálybalépését követően került sor. A jogalkalmazói bizonytalanság jól érzékelhető volt, amely véleményre nem csak a konkrét ügyben nyert tapasztalatok adnak alapot. Statisztikai adatok közlésén keresztül megfogalmazott „problémafelvetés” már viszonylag korán megfogalmazódik jogalkalmazók részéről is.

„Megállapítottuk, hogy általában a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése miatt induló büntetőügyekben kerül sor nagy számban a feljelentés elutasítására és a nyomozás megszüntetésére, azért mert a cselekmény nem bűncselekmény. A büntetőeljárás

legtöbbször a Btk.281/A §(1) bekezdés a) pontja szerint minősülő büntett megalapozott gyanúja miatt, és tipikus elkövetési magatartás az illegális hulladék-elhelyezés volt.”<sup>4</sup>

A bírói gyakorlat kialakulását nyilvánvalóan nagyban akadályozza az eljárások viszonylag alacsony száma. Jól mutatja ezt a tényt az a körülmény is, hogy hulladék-gazdálkodás rendjének megsértése miatt elsősorban a jogellenes hulladéklerakás miatt indul eljárás, jelent meg eseti döntés, de gyakorlatilag nem jelent meg a Btk. 281/A § (1) b) pontja szerinti hulladékkezelési szabályok megszegésével elkövetett bűncselekményre vonatkozó eseti döntés.

A helyes joggyakorlat kialakulásának egyik feltétele lehet, hogy a jogalkalmazó rendelkezzen olyan környezetvédelmi jogi ismeretekkel, amelyek feltételezik a büntetőjogi keretdiszpozíciókat kitöltő háttérnormák pontosabb ismeretét is.

Csak így érhető el az, hogy a büntetőjog eszközei beilleszkedjenek a környezetvédelem „eszköztárába.” Ott azonban álláspontunk szerint csak végső esetben, közigazgatási, polgári jogi, szabálysértési szankciók alkalmazását követően lehet helye. Összegezve: álláspontom szerint a környezet védelmének büntetőjogi eszközei nem lettek és nem is lehetnek a „baj” mindenre jó orvosságai, de a jogbiztonság hosszú távon hozzájárulhat a környezetbiztonság megerősödéséhez.

---

<sup>4</sup>DUNAVÖLGYI SZILVESZTER – TILKI KATALIN: *Eljárási akadályok két környezetkárosító deliktumnál*. In.: VIRÁG GYÖRGY (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 45. Budapest, 2008. 259–281. p.

JUDIT FARAGÓ-M.

THE PROTECTION OF THE ENVIRONMENT WITH MEANS OF  
CRIMINAL LAW?

*SEARCH OF THE ANSWER IN CONNECTION WITH A LEGAL CASE*

(Summary)

My choice of subject was influenced to a great extent by the fact that as a practising lawyer I had an opportunity as a defence counsel to be involved in a case in which a number of other joining jurisdiction, the cognition of legal material turned into necessary apart from the criminal law and becoming absorbed more and more questions occurred to me – not only as a practising lawyer but as an educator and a man feeling responsible for his environment.

Although the final judgement has already been passed, the earlier raised questions are returning in this case since the protection of the environment is one of the most current and maybe the most urgent tasks in our everyday lives.

Despite all these I have been convinced that the currently regulated delicts in the Penal Code may be only the final means of the problem solving but by no means they may undertake more.

The questions have not always been answered but according to my hopes the reader is inspired to think.



FARKAS ÁKOS

## Az európai büntetőjog fejlődésének irányai a Lisszaboni Szerződés után<sup>1</sup>

### *Bevezető megjegyzések*

Történetünk mintegy húsz évvel kezdődött. Ez idő tájt az Európai Közösségek tagállamainak együttműködése új szakaszba lépett. Már nem csupán a gazdaság és a kereskedelem előtt álló akadályok megszüntetését, a tagállamok gazdaságának fejlesztését, a közös piac intézményének kiépítését tekintették feladatuknak. A tagállamok kapcsolatukat szorosabbra kívánták fonni. Ezt diktálta az 1950-es években megindult együttműködés több évtizedes tapasztalata, a gazdasági és a piaci együttműködés egységes intézményi háttere, és a tagállamok egyre szorosabbá váló politikai együttműködése. Ebbe a folyamatba a büntetőjog és a büntetőeljárás jog viszonylag későn, az 1990-es évek elején kapcsolódott be. Azonban ezen a területen bekövetkezett jelentős fejlődés – amely a dolgozat tárgya – viszonylag gyorsan, alig tizennyolc év alatt zajlott le.

Ezt a fejlődést Perron egy 2005-ben megjelent tanulmányában három szakaszra tagolta. Felosztása szerint az első 1992-től, a Maastrichti Szerződéstől 1997-98-ig az Amszterdami Szerződésig, a második az Amszterdami Szerződéstől 2001-ig a Nizzai Szerződésig tartott. A harmadik az akkor látható horizonton – szerző szerint – a Nizzai Szerződéssel kezdődött és az Európai Alkotmányos Szerződéssel zárult.<sup>2</sup> Ez az utóbbi szakasz – ma már világosan látjuk azt, amit a szerző akkor nem láthatott – nem az Alkotmányos Szerződéssel, hanem a helyette 2009. december 1-vel a Lisszaboni Szerződés hatályba lépésével fejeződött be.

Az ezt követő negyedik, új szakasznak még csak a körvonalai sejlenek fel, csak markáns tendenciákat érzékelhetünk.

Amit visszatekintve látunk viszont nem kevés. Egy – szupranacionális szervezet által generált – új jogterület az európai büntetőjog öltött testet. Ez a fogalom ma már általánosan elfogadott és használata során – amit az utóbbi években megjelenő tankönyvek is erősítenek – az Európai Unió büntető anyagi és eljárásjogának (továbbiakban: európai büntetőjog) létező és formálódó szabály és intézményrendszerét értik alatta. Ez az új

---

<sup>1</sup> A tanulmány az OTKA K63795 számú programjának támogatásával készült.

<sup>2</sup> PERRON, WALTER: *Perspectives of the Harmonization of Criminal Law and Criminal Procedure in the European Union*. In: Husabø/Stranbakken (Eds.): *Harmonization of Criminal Law in Europe*, Antwerpen, Oxford, 2005. 5. p.

jogterület pedig a nemzetközi büntetőjoggal együtt a büntetőjog hagyományos szemléletét is átformálja.<sup>3</sup>

A következőkben azt tekintjük át, hogy az európai büntetőjog sok kanyaron és bukaton át vezető útja hogyan ért el a második évezred első évtizedének végéig. Mert ez a fejlődés nem volt egyenes vonalú, és a továbbiakban sem várható, hogy a tagállamok ezen a területen megkönnyítenék az Európai Unió dolgát, és szuverenitásuk újabb, féltve őrzött darabját ruháznák egy szupranacionális szervezetre. Már a kezdeteknél szeretném leszögezni, úgy látom, hogy a tagállamok vesztesre vannak ítélve. De ez a veszteség számukra egyben nyereség is, mert ezáltal a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás új dimenziói nyílnak meg.

### *Az Amszterdami Szerződéstől a Lisszaboni Szerződésig*

Unalomig emlegetett és közismert megállapítás, hogy az EU rendszere három pilléren nyugszik, bár ez ma már történelem. Az európai büntetőjog fejlődése szempontjából azonban meghatározó volt. Az I. vagy közösségi pillér az utóbbi csaknem két évtizedben sikeresen ellenállt azoknak a kísérleteknek, amelyek a büntetőjogi védelem eszközeit igyekeztek erre a területre bármilyen logikus indokokkal becsempészni. Ezek a kísérletek azonban intenzíven és sikeresen lazították azt a szemléletet, hogy itt a büntetőjogi védelemnek nincs helye.

#### *I. A büntetőjogi szabályozás lehetőségei az I. pillér rendszerében*

Az Európai Közösségek (EK) a II. világháború után a sokféle, egymástól eltérő európai gazdaság és politika kiegyensúlyozására jöttek létre, ahogy Robert Schuman fogalmazott: „Európa lelke az egymástól eltérő minőségek és törekvések sokféleségéből formálódik. Az alapvető elképzelések azonossága összefér a hagyományok és hitek sokféleségével, az egyéni döntésekkel járó felelősséggel. A mai Európának olyan együttélés alapján kell létrejönnie, amely nem csupán egymással versengő – olykor ellenséges – nemzetek halmaza, hanem szabadon szerveződött, megegyezésen alapuló, működő közösség.”<sup>4</sup>

Az EK, a mai Európai Unió (EU) I. pillére szupranacionális gazdasági politikai szervezet, komoly érdekérvényesítő képességgel. Hatalma, befolyása a tagállamok közösségére épül, bár gazdaságilag, pénzügyileg azoktól független, önálló jogalany, önálló, sajátos érdekekkel rendelkező szervezet. Önállósága, függetlensége azonban keveset érne a tagállamok együttműködése nélkül, hisz az EK nem államok egybeolvasztását,

<sup>3</sup> HECKER, BERND: *Europäisches Strafrecht*, Springer, Berlin, Heidelberg, 2005.; KLIP, ANDRE: *European Criminal Law*, Antwerpen, Oxford, Portland, 2009.; MITSILEGAS, VALSAMIS: *EU Criminal Law*, Oxford, Portland, 2009.; SATZGER, HELMUTH: *Internationales und Europäisches Strafrecht*, 4. Auflage, Nomos, Baden-Baden, 2010.

<sup>4</sup> SCHUMAN, ROBERT: *Európáért*. Pécs, 2004. 99. p.

valami szuperállam létrehozását jelenti, hanem az államok közötti bizalmat, szövetséget és összetartozást.

Az EK azonban nemcsak egység, hanem közösség is, amelynek működése elképzelhetetlen a tagok megfelelő együttműködése nélkül. Ezt fejezte ki korábban az EKSZ 10. cikkében megfogalmazott közösségi lojalitás/hűség elve, amely három kötelezettséget foglal magába. Az első a cselekvési kötelezettség, a második a tartózkodási kötelezettség, a harmadik az együttműködési kötelezettség.

Az Európai Közösségek Alapító szerződése (EKSZ) 10. cikke szerint a tagállamok minden megfelelő általános és egyedi intézkedést meghoznak annak érdekében, hogy biztosítsák azon kötelezettségek teljesítését, amelyek az EKSZ-ből fakadnak, és tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely az EKSZ-ben előírt célok megvalósítását veszélyezteti. A tagállamok megkönnyítik a Közösség feladatainak teljesítését.

Az EK tevékenysége azonban nem parttalan. Csak azokban a kérdésekben járhat el és hozhat a tagállamokra kötelező rendelkezéseket, amelyre nézve a tagállamoktól delegált, átruházott hatáskörrel rendelkezik. Ahogy az EKSZ 3/B cikk fogalmaz: A Közösség a Szerződés által ráruházott hatáskörök és az abban meghatározott célok keretei között jár el.

Ezeket a feladatokat az EK Szerződés 3. cikk a)-u) pontjai fogalmazzák meg. Ebbe a körbe tartoznak többek között a tőke, az áruk, a szolgáltatások és a személyek szabad áramlása, a közös kereskedelmi, mezőgazdasági és halászati politika kialakítása, a gazdasági verseny torzulásmentes kialakítása; a fogyasztóvédelem, a tagállami jogszabályok közelítése stb.

Azok a kérdések, amelyek nem tartoznak az EK kizárólagos hatáskörébe, a Közösség a *szubszidiaritás* alapelve alapján jár el, vagyis csak akkor és abban a mértékben avatkozik be, ha a tervezett tevékenység célkitűzéseit a tagállamok nem tudják kielégítően megvalósítani, és ezért ezek a célkitűzések a tervezett tevékenység nagyságrendje vagy hatásai miatt közösségi szinten jobban megvalósíthatóak.

A Közösség tevékenysége egyik esetben sem léphet túl a célok megvalósításához szükséges mértéken, tehát ezekhez mérten *arányosnak* kell lennie, viszont feladataik megvalósításához az EKSZ 291. cikke alapján a tagállamokban mentességek és kiváltások illetik meg.

Az EK másodlagos jogforrásai, amelyek egyrészt az EK kizárólagos hatáskörébe tartozó kérdésekkel kapcsolatosak, másrészt a szubszidiaritás elvéből következő szabályokat tartalmazzák, azonban a már idézett tagállami lojalitás ellenére sem érvényesülnek maradéktalanul. A tagállamok számos esetben figyelmen kívül hagyják, vagy megsértik azokat. Ennek következtében védelemre szorulnak.

A védelem lehetőségeit illetően hosszú évtizedeken keresztül vitán felül állt, hogy az EK a büntetőjog eszközeihez nem nyúlhat. Az EK Szerződés ugyan kifejezett módon nem zárta ki a büntetőjogot a jogi védelem eszközei közül, azonban általánosan elfogadott nézet volt és ezt támogatta az EK Bírósága is, hogy ilyen szabályok alkotása egyedül a tagállamok joga. Ennek a nézetnek a gyökerei a büntetőjognak, mint a legitim állami erőszak eszközének felfogásában rejlik, ami egyben azt is jelenti, hogy a büntetőjog az állami szuverenitás szerves eleme, s talán a szuverenitás utolsó védelmi vonala, amelyet nem szabad feladni.<sup>5</sup>

<sup>5</sup> JUNG, HEIKE: *L'État et mois*. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 1995/3, 241–270. p.

Amit az EK tehetett és meg is tett, hogy a négy szabadság védelme érdekében az EK Bíróságának (EKB) segítségével igyekezett eltávolítani minden olyan jogi akadályt, amely érvényesülésüket korlátozta. Ide tartoztak azok a tagállami büntetőjogi rendelkezések is, amelyek gátolták a közösségi szabadságoknak a kiteljesedését. Ennek eredményeképpen ma már egyetlen tagállam sem nyilváníthat cselekményeket bűncselekménnyé anélkül, hogy ne venné tekintetbe a közösségi jog által teremtett korlátokat. Ha azonban mégsem így tesznek, szembe kell nézniük azzal a veszéllyel, hogy állampolgáraik, gazdálkodó szervezeteik ezt a jogot nem követik, hanem a közösségi jog szabályai szerint járnak el, illetve saját államaikat az EK szerződéssel ellentétes jogszabályok alkotása, és az ezek alapján hozott döntéseik miatt az EK Bírósága előtt perrel támadják meg. Az utóbbi évtizedekben erre több példa volt.

A jogforrásokban megfogalmazott védelmi mechanizmusok elfogadott eszköze a közigazgatási szankció volt. Ezt támasztotta alá egy, a Bizottság által támogatott kutatás eredménye is, amelynek célkitűzése az EK szintű büntetőjogi szabályozás vizsgálata volt.<sup>6</sup>

Ebben a körben az EK Bírósága döntéseiben az *asszimiláció elvére* hivatkozva, vagyis, hogy a védelem és a jogkövetkezmények tekintetében tagállam ne tegyen különbséget a közösségi és a hazai jog között, csak azt követelte meg, hogy a közösségi jog megsértése miatt alkalmazott szankció hatékony, arányos és visszatartó hatású legyen, de annak jellegét nem határozta meg, ennek meghatározását a tagállamra bízta.

A büntetőjoggal kapcsolatos elutasító álláspontot tartalmazó bírósági döntések között azonban kakukktójásként megbújt néhány olyan is, amely például a közös agrárpolitika védelme érdekében már nem látta kizártnak ennek a jogágnak a bevonását az EK védelmi mechanizmusába.<sup>7</sup> Ez jelezte, hogy a büntetőjognak mégis helye lehet a közösségi érdekek védelmében.

A büntetőjogi védelemnek az I. pillér keretében történő megoldása az EU megalakulását (1992), az egységes európai piac létrejöttét követően vett új, határozott irányt. Ennek elsődleges oka az EK pénzügyi érdekeinek jelentős mértékű sérelmére irányuló fokozott figyelem. A sérelem nagysága olyan méretűvé vált (a mindenkorai költségvetés 5-20%-a), hogy az már az áruk, szolgáltatások és a tőke szabad áramlása elé is komoly akadályokat emelt.

A sérelmek egyik típusa a jogszabályok megfogalmazása által teremtett, de a jogszabály céljával ellentétes jogértelmezésből fakad, a másik a bűncselekmények főként a csalások és az ehhez kapcsolódó bűncselekmények.<sup>8</sup>

Míg az első a jogalkotási mechanizmus és technikák segítségével többé-kevésbé kiküszöbölhető, addig a jogellenes pénzáramlás ellen, azok leleplezése esetén sem volt megfelelő szankciós mechanizmus. A már említett kompetenciahiány, az országonként eltérő büntetőjogi szabályozás, az egységes bűnüldözés és felelősségre vonás hiánya reménytelenné tették az egységes fellépést. A büntetőjogi szabályozás három jogtárgy mentén merülhetett fel. Az egyik a tagállamok mindegyikét érintő határokon átvitelő bűnözés, a másik az EU és a tagállamok érdekeit egyaránt sértő bűncselekmények, a harmadik a kizárólag az EK érdekeit sértő bűncselekmények köre.

<sup>6</sup> *The system of Administrative Sanctions in the Member States of the European Communities*. Vol. I.II Office of Publications of the EC, Luxembourg, 1994.

<sup>7</sup> *Federal Republic Germany v. Commission Case C-18/76 (1979) ECR 57, Germany v. Commission Case C-240/90*

<sup>8</sup> REISNER, SIGRUN: *Die Strafbarkeit von Schein- und Umgehungshandlungen in der EG*. Freiburg i. Br., edition iuscrim, 1995.

A Maastrichti Szerződésben (MSZ) még nem szerepel olyan utalás, amely a büntetőjogi szabályozás melletti érvként lenne értelmezhető, bár ennek a lehetőségét az Európai Politikai Együttműködés keretében már 1991-ben egy ad hoc bizottság vizsgálta.<sup>9</sup>

Ennek a kiküszöbölésére tett kísérletet az a Bizottság által finanszírozott Corpus Juris (CJ) projekt, amely a büntetőjog Európa szerte megbecsült szakértői közreműködésével, a *szektorális integráció* jegyében (tehát a büntetőjog egy szűk területére korlátozva) dolgozott ki egy, a büntetőjog és a büntető eljárás eszközeit felhasználó javaslatot, amely szándékai szerint az I. pillér keretében szolgálta volna az EK pénzügyi érdekeinek védelmét.

Az elmúlt csaknem egy évtized fényében ez a projekt, az értékes elméleti alapozó munka mellett, amelynek elemei – például az európai ügyész intézménye, az európai területiség – a különböző EU-s jogszabálytervezetekben lépten-nyomon feltűnnek, nem volt más, mint egy kísérlet annak a tesztelésére, hogy a tagállamok, az EU intézményei és vezetői miként reagálnak egy a hagyományok felborítását célzó törekvésre, egy esetleges paradigmaváltásra.

A CJ projekt eredményeként létrehozott szabályoknak a tagállami joghoz való illeszkedését hatástanulmányokkal is megvizsgálták. Ennek eredményeként Firenzében 1999 májusában készült el a CJ végleges változata. Ezt a csatlakozó országokra kiterjedő hatástanulmány követette. Az eredmények azt mutatták, hogy a tagállamok jogához történő illeszkedésekkel kapcsolatban nem volt különösebb gond.

A CJ megvitatása két szinten zajlott. Az egyik a tagállami szint, a másik a parlamenti és a bizottsági szint. A tagállami fogadtatásra minden racionális pártoló érv ellenére az ellentmondásosság jellemző. Míg pl. az angol felsőházban a CJ tárgyában tartott meghallgatás eredménye az elutasítás volt, addig a francia parlament a jövőbeni belső jogalkotás mintájának tekintette. Ez azt mutatta, hogy a tagországok már nem egységesek az EK szintű büntetőjogi szabályozás elutasításával kapcsolatban. Ez azonban még korántsem jelentette a szabályozás igenlését.

A Bizottság, az Európai Parlament (EP) és a Miniszterek Tanácsa (MT) viszont egyetemes volt abban a tekintetben, hogy a büntetőjog eszközeit is be kell vetni a csalás elleni fellépés során.

A CJ projekttel egy időben folyt az Amszterdami Szerződés (ASZ) előkészítése. A CJ projekt túlértékelése lenne azt mondani, hogy az ASZ szabályaira közvetlen hatással volt. Tény azonban, hogy a büntetőjogi szabályozás igénye ezekben, az 1999. május 1-én hatályba lépett módosító szabályokban jelent meg először. Két helyen is. Az egyik a 2. fejezet IV. címe, amely a vízumokról, a menekültügyről, a bevándorlásról és a személyek szabad mozgására vonatkozóan tartalmaz rendelkezéseket. A 61. cikk e) pontja szerint a Tanács meghozza a rendőri és büntetőügyekben folytatandó együttműködés területét érintő azon intézkedéseket, amelyek a bűnözésnek az Unión belüli megelőzésével és leküzdésével a biztonság magasabb fokának megteremtését célozzák, az Európai Unióról szóló Szerződés rendelkezéseinek megfelelően.

A másik az 5. fejezet II. címe, amely a Pénzügyek címet viseli. A 280. cikk, amely a MSZ 209/A cikkét módosította. Az új (4) bekezdés szerint „A Tanács – a 251. cikkben előírt eljárásnak megfelelően, a Számvevőszékkel való konzultáció után – meghozza a szükséges intézkedéseket a Közösség pénzügyi érdekeit sértő csalások megelőzése, és

<sup>9</sup>Ad-hoc Group „Community and Criminal Law”, *European Political Cooperation Report*. Brussels, 13. November 1991.

ezen csalások leküzdése tárgyában azzal a szándékkal, hogy hatékony és egyenértékű védelmet biztosítson a tagállamokban. Ezen intézkedések nem vonatkoznak sem a büntetőjog alkalmazására, sem pedig a tagállamokban folyó igazságszolgáltatásra.”

Mindkét esetben egyértelmű, hogy a büntetőjogi szabályozás a meghatározott területre korlátozódhat, de míg a 61. cikkben az ASZ kifejezetten a büntetőügyekben való együttműködés területét érintő intézkedéseket említi – ami jóval szélesebb, mint a büntetőjog –, addig a 280. cikk (4) bekezdéséből csak következtetéssel, jogértelmezéssel lehet arra az eredményre jutni, hogy a pénzügyi csalások elleni védelem során a büntetőjog is igénybe vehető.

A EK szintjén az 1998. júliusi bizottsági korrupciós botrány hatására, a büntetőjogi szabályozás újabb lendületet vett. Az anyagi büntetőjog EU szintű szabályozásával szembeni tagállami megosztottság azonban a szabályozást az EU pénzügyi érdekeit sértő csalások tekintetében az intézményi eszközök irányába mozdította el, bár a büntető anyagi jogi szabályozásról sem mondtak le teljesen. Ennek egyik jele az EP Pénzügyi Ellenőrzési Bizottságának helyettes vezetőjéről a vizsgálóbizottság elnökéről elnevezett Bösch jelentés volt, amely a pénzügyi érdekek védelmével kapcsolatosan arra az álláspontra helyezkedett, hogy abban a büntetőjogi szabályozásnak fontos szerepet kell játszania, amelynek érvényesítését a CJ-ben kidolgozott európai ügyészre kell bízni. A Bizottság is erre az álláspontra helyezkedett a Nizzai Szerződés (NSZ) módosítása során és az ASZ 280. cikkét az európai ügyész intézményére vonatkozó rendelkezésekkel kívánta kiegészíteni. A 2000 decemberében Nizzában megtartott csúcscrtekezlet azonban ezt a módosító javaslatot, a tagállamok egyetértésének hiányában nem tárgyalta. Helyette azonban kompromisszumként megteremtett egy új III. pilléres intézményt az Eurojust-ot, amely azóta figyelemre méltó fejlődésen ment keresztül.

Ezzel azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az EK a Bizottsággal az élen nem egyszerűen a támogatójává, hanem elkötelezettjévé vált egy EU szintű büntetőjog és intézményrendszer kialakításának. Ettől a pillanattól már nem az a fő kérdés, hogy legyen ilyen, hanem az, hogy miként valósítható meg.

Az első kísérlet egy a pénzügyi érdekek büntetőjogi védelmére irányuló irányelv alkotására irányuló tervezet volt.<sup>10</sup> Egy olyan jogforrásé, amely kötelező ugyan a tagállamokra, de a benne foglalt közös elemeket tartalmazó jogi rendelkezéseket azok a saját jogi nyelvükre lefordítva, jogrendszerük sajátosságait figyelembe véve teszik a belső jog részévé. A tervezet a III. pilléres, az EK pénzügyi érdekeinek védelméről szóló konvenció szabályainak I. pillérre történő alkalmazását kísérte meg, tehát nem hozott új elemeket a szabályozásba, azonban indokolásának volt egy vitathatatlanul meghatározó eleme, amelyben az EP és az MT elsőként fejtette ki hivatalosan is azt az álláspontját, hogy az ASZ-szel módosított EKSZ 280. cikk (4) bekezdése oly módon is értelmezhető, hogy az EU a csalások elleni fellépés során a büntetőjog eszközeit az I. pilléres szabályozás keretein belül is felhasználhatja. A tervezetből ugyan máig nem lett irányelv, azonban a szabályozást illető hivatalos álláspont azóta sem változott meg.

Ezzel párhuzamosan folyt egy, az EK pénzügyeinek büntetőjogi védelméről és az európai ügyész létrehozásáról szóló Zöld Könyv (ZK) kidolgozása, amelyet 2001. december 11-én tettek közzé.<sup>11</sup> A ZK-ben – amelynek célja egy, az EU szintjén felmerülő

<sup>10</sup> *Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council on the Criminal Law Protection of the Community's Financial interests.* Brussels, 23.5.2001., COM (2001)272 final

<sup>11</sup> *Green Paper on the criminal law protection of the financial interests of the Community and the establishment of a European Prosecutor.* Brussels, 11.12. 2001, COM (2001)715 97. p.

jogi jellegű problémák felvázolása és megvitatása – a Bizottság azt az álláspontot képviselte, hogy az EU pénzügyi érdekei önálló, a tagállamoktól független jogi tárgyat alkotnak, így szükség van – a szubszidiaritást és az arányosságot figyelembe véve – a tagállami büntetőjogi szabályok közelítése mellett arra, hogy az ezeket sértő transznacionális, határokon átnyúló bűncselekmények üldözésének, az elkövetők felelősségre vonásának előmozdítása érdekében egy önálló európai ügyészi szervezet jöjjön létre, amely a tagországok bűnüldöző szervei között koordinálja a nyomozásokat, egységes szempontokat érvényesít a vádemelés során, ezzel mozdítva elő az egységes bűnüldözést és ítélkezési gyakorlatot.

A ZK által felvetett problémák megvitatása – amelynek legfontosabb mozzanata a 2002. szeptemberi, brüsszeli nyilvános bizottsági meghallgatás volt – azt erősítette meg, hogy számos ponton eltérnek a tagállami álláspontok.<sup>12</sup>

Az egyik ilyen eltérés az európai ügyészi szervezet státuszával kapcsolatban alakult ki. A Bizottság eredeti javaslata egy – mind az Európai Közösségtől mind a tagállamoktól – független szervezet létrehozására irányult, amelyet a véleményt nyilvánítók többsége is támogatott. Egyes kritikusok szerint azonban ez az elképzelés idegen az európai tradícióktól, amelyek szerint a függetlenség egyedül a bíróságok sajátja, így szükség van valamiféle felelősségi rendszer kiépítésére, amely magában foglalhatja az éves jelentések, beszámolók készítését.

Nem sikerült egységes álláspontot kialakítani az ügyészi szervezet struktúrájáról sem. A többség úgy gondolta, hogy olyan decentralizált felépítésre van szükség, ahol a döntési hatáskörök megoszlanak a Közösség és tagállamok között. Azonban, hogy ez miképpen történjen, már eltérően ítélik meg. Egyesek szerint a helyettes európai ügyészek a szervezeti és a fegyelmi felelősség tekintetében közösségi, míg egyéb tekintetben a tagállami ügyészi státuszt töltenének be, amely megkönnyítené a helyi és a helyettes európai ügyész közötti információáramlást. Ez egyfajta kettős alárendeltséget jelent, amelyet viszont számos tagállam jogrendszere pillanatnyilag nem tesz lehetővé. Más elképzelések szerint a helyettes ügyészek kizárólagos európai státuszának megőrzése biztosítaná a működés optimális feltételét.

Abban mindenki egyetértett, hogy szabályozni kell a már létező és működő Uniószintű szervezetek, az OLAF (Európai Csalás elleni Hivatal), az Eurojust és az Europol, valamint az európai ügyész közötti viszonyt, hogy elkerülhető legyen a feladatok és hatáskörök megsokszorozódása és ütközése. Ezzel kapcsolatosan három álláspont alakult ki. Az egyik szerint csupán szoros együttműködés szükséges, a második szerint az OLAF-ot és az Europolit az európai ügyész alá kellene rendelni és ezzel együtt az OLAF-ot és az Europolit egy szervezetté alakítani, míg a harmadik álláspont szerint az OLAF-ot kellene az európai ügyész nyomozó hatóságává alakítani. Meg kell jegyezni, hogy az OLAF szervezeti és működési szabályainak módosításáról szóló 2004. évi rendelet-tervezetek is ebbe az utóbbi irányba mutatnak.

Az európai ügyész intézménye általánosságban az előbb említett szervezetek egyetértésével is találkozott, azonban annak státuszával kapcsolatban már közel sem volt ilyen lelkes az egyetértés. Saját érdekeik ugyanis az előző elképzelésekkel ütköztek. Előszörban az Eurojust részéről merült fel olyan javaslat, hogy az európai ügyészt a saját szervezetének egyik egységeként kellene létrehozni, vagy egyenesen az EU alkotmá-

<sup>12</sup> Follow-up Report on the Green Paper on criminal-law protection of the financial interests of the Community and establishing of a European Prosecutor. (COM (2003)128 final, Brussels, 19.3.2003.

nyában kellene kimondani az európai ügyészi szervezet létrehozását, de egyben az Eurojust részévé kellene nyilvánítani.

A büntetőjog és a büntetőeljárás szabályainak összehangolása is gondokkal volt terhelt. Az európai igazságszolgáltatások különállósága ezen a területen mutatkozik meg a legélesebben. Ez pedig komolyan veszélyezteti az európai ügyész működését. Már a hatáskörébe tartozó bűncselekmények listája is vita tárgyává vált.

Az európai ügyész intézményének ötlete szorosan kötődik a pénzügyi érdekek védelméhez. A ZK vitája során azonban számos olyan vélemény hangzott el, hogy hatáskörét ki kellene terjeszteni az európai fizetőeszköz, az euro elleni bűncselekményekre, sőt kevés kivétellel mindazokra a súlyos bűncselekményekre, amelyek jelenleg a III. pilléres együttműködés körébe tartoznak. Nem kevesen támogatták azt az ötletet, hogy kerüljön be az európai ügyésztől szóló rendelkezések közé a "más bűncselekmények elbírálását is a hatáskörébe vonhatja" generálklauzula. Ez az elképzelés az EU alkotmány tervezetében is feltűnik.

A bűncselekmények körének meghatározásán túl megoldást kellett találni arra is, hogy a bűncselekmények törvényi szabályozásánál és a kiszabható szankciók tekintetében meglévő különbségek miként csökkenthetők. Bár ezen a területen a ZK – a szubsidiaritás és az arányosság elvét szem előtt tartva – csak a részleges harmonizáció egy olyan minimumának elérését tűzte ki célul, amely az európai ügyész működését folyamatosra és egyenletessé teszi, sokan csupán a büntetések alsó és felső határának meghatározását vagy ennél tovább lépve a nemzeti büntető jogszabályok általános rendelkezéseinek minimális közelítését vélték a működés egységesítésének.

Az I. pilléres büntetőjogi szabályozás előtti akadályok eltakarításához két – mérőfogóknak tekinthető – Luxemburgi Bírósági határozat is jelentős mértékben hozzájárult. Az egyik a környezetvédelemről szóló kerethatározat megsemmisítését kimondó döntés, a másik a Pupino ügyben hozott határozat.

A környezetvédelem büntetőjogi eszközeiről szóló kerethatározat<sup>13</sup> megsemmisítéséről hozott döntés indokolásában a Bíróság határozottan megfogalmazta, hogy egyfelől nincs akadálya annak, hogy az I. pillér keretei között a büntetőjogi szabályozás is helyet kapjon, ha annak célja az EK Szerződésben foglalt egyes politikák védelme, másfelől az ilyen kérdéseknek a III. pilléren történő szabályozása az EK Bizottságtól történő hatáskörrelvonást jelent. Ezzel a döntéssel egyértelművé tette, hogy a szektorális, egy-egy po-

<sup>13</sup> C-176/03. sz. ügy: Az Európai Közösségek Bizottsága kontra az Európai Közösségek Tanácsa. „A környezet büntetőjog általi védelméről szóló 2003/80 kerethatározat, mivel azt az Európai Unióról szóló szerződés VI. címe alapján fogadták el, az EK 175. cikkben a Közösségnek juttatott hatásköröket bitorolja, következésképpen – oszthatatlanságánál fogva – a kerethatározat teljes egésze sérti az EU 47. cikket. Az említett kerethatározatnak, a tagállamok büntető jogszabályainak, és különösen több környezetkárosító bűncselekmény tényállásainak a részleges harmonizációját tartalmazó 1–7. cikkét – mind céljára, mind tartalmára tekintettel – az EK 175. cikk alapján lehetett volna érvényesen elfogadni, mivel e rendelkezések fő tárgya a környezetvédelem, amely a Közösség egyik alapvető célja.

Ebből a szempontból igaz, hogy főszabály szerint a büntető jogszabályok nem tartoznak a Közösség hatáskörébe, ahogy a büntetőeljárás szabályai sem, ez azonban nem akadályozhatja meg a közösségi jogalkotót abban, hogy amikor a hatékony, arányos és visszatartó erejű büntetőjogi szankciónak a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóság általi alkalmazása a súlyos környezetkárosítások leküzdésének elengedhetetlen eszköze, a tagállamok büntetőjogával kapcsolatban megtegye a környezetvédelem tárgykörében alkotott jogi normák teljes érvényesülésének biztosításához szükségesnek tartott intézkedéseket. A közösségi jogalkotónak a környezetvédelmi politika végrehajtása keretében biztosított ezen hatáskörét nem kérdőjelezi meg az a körülmény, hogy az EK 135. cikk és az EK 280. cikk (4) bekezdése a vámügyi együttműködés, illetve a Közösség pénzügyi érdekeit sértő cselekmények elleni küzdelem terén a tagállamok hatáskörében tartja a nemzeti büntetőjog alkalmazását és az igazságszolgáltatást.



litika védelmét szolgáló - tehát nem átfogó, általános - büntetőjogi szabályozás nem elmentés az EK Szerződés céljával.

A Pupino ügyben<sup>14</sup> pedig, amelynek egyik legfontosabb eljárásjogi problémája gyermekkorú sértettek védelme az olasz büntetőeljárásban, a Bíróság azt mondta ki, hogy az EU kerethatározatokban foglalt büntetőeljárás jogi rendelkezések elsőbbséget élveznek a nemzeti büntetőeljárás szabályaival szemben, még akkor is, ha azokat még nem ültették át a nemzeti büntetőjog keretei közé. Ezzel a döntésével, ha közvetett módon is, a Bíróság az EU büntetőjogi szabályok – a kerethatározatok bizonyos feltételek mellett érvényesülő – közvetlen hatálya mellett érvelt. Ezeknek a vitáknak az eredményként az Alkotmányos Szerződés rendelkezései közé is bekerült az Európai Ügyész intézménye.<sup>15</sup>

Bár az Alkotmányos Szerződés megbukott, a helyébe lépő Lisszaboni Szerződés az Európai Ügyész koncepcióját szinte teljes mértékben átvette.

Az EU Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) 86.cikke (1) bekezdése szerint „Az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözésére a Tanács különleges jogalkotási eljárás keretében elfogadott rendeletekben az Eurojustból Európai Ügyésséget hozhat létre. A Tanács az Európai Parlament egyetértését követően egyhangúlag határoz. A (2) bekezdés szerint az Európai Ügyésség hatásköre az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények tetteseinek és részeseinek felkutatására, velük szemben a nyomozás lefolytatására és a bíróság elé állításukra terjed ki. Munkája során az Európai Ügyésség adott esetben azt tekinti véglegesnek. A (4) bekezdés ugyanis lehetővé teszi, hogy a Tanács az EU Ügyésség hatáskörét kiterjessze a több államra kiterjedő vonatkozású súlyos bűncselekményekre is.”<sup>16</sup>

Az Európai Ügyészről szóló európai rendeletben határozzák meg az ügyésség jogállását, feladatainak ellátására irányadó feltételeket, a tevékenységére vonatkozó eljárási szabályokat és a bizonyítékok elfogadhatóságának szabályait, valamint a feladatai ellátására során végzett eljárási cselekményeinek bíróság általi felülvizsgálatának szabályait.<sup>17</sup>

Ma már nem az a kérdés, hogy lesz-e Európai Ügyésség, hanem az, hogy mikor, milyen keretek között. A most vázolt folyamat egyértelműen jelzi, hogy hivatalosan is megváltozott az EK szintű büntetőjogi szabályozással kapcsolatos álláspont. Az EU büntetőjog ma már több mint egy elméleti szakemberek által művelt és az EU által is támogatott, de inkább sokat vitatott diszciplína. Az EU büntetőjog egyre inkább közvetlenül is a mindennapi gyakorlat részévé kezd válni.

<sup>14</sup> Luxemburgi Bíróság C-105/3 ügy a Maria Pupino ellen folyó büntetőeljárásról. „A büntetőeljárásban a sértett jogállásáról szóló, 2001. március 15-i 2001/220/IB kerethatározat 2., 3. cikkét és 8. cikkének (4) bekezdését akként kell értelmezni, hogy a nemzeti bíróság számára biztosítani kell azt a lehetőséget, hogy kiskorú gyermekek részére – akik, az alapügyhöz hasonlóan, magukat bántalmazás sértettjének vallják – tanúvallomásuk számukra megfelelő védelmet biztosító részletes szabályok szerinti, például nyilvános tárgyaláson kívüli és azt megelőző megtételét engedélyezze.”

<sup>15</sup> Szerződés egy európai alkotmány létrehozásáról – tervezet III-175. cikk

<sup>16</sup> Az Alkotmányos Szerződés ennél tovább ment, amikor az Európai Ügyésség hatáskörét és feladatát határokon átnyúló súlyos bűncselekmények és az EU pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözésében határozta meg.

<sup>17</sup> HL C115/82 2008.5.9.

## *II. Büntetőjog a III. pilléren*

Az I. pillérrel szemben a III. pillér „A szabadság, biztonság és jog” pillére létrehozásától a büntetőjog és a bűnügyi együttműködés motorja volt. A büntető ügyekben a tényleges együttműködés itt zajlott. Az együttműködésnek két szintje volt. Az egyik a folyamatos jogalkotás a másik a bűnügyi együttműködést elősegítő intézmények szintje.

A bűnügyi együttműködés intézményi szintjének előzményei az 1970-es évekre az ún. TREVI csoport megalakulásáig nyúlnak vissza. Az 1975. decemberi Európai Tanács római ülésének határozata szerint „a tagállamok belügyminisztereinek (vagy hasonló hatáskörű minisztereinek) találkozniuk kell a hatáskörükbe tartozó ügyek, különösen a törvényesség és a közrend megvitatása céljából”. A TREVI mozaikszó a Terrorism, Radicalism Extremism Violence, International szavak rövidítése. A csoport a törvényesség és a közrend területén folytatott együttműködés informális, tehát a jog által nem szabályozott testülete volt. A legtöbb olyan kérdés, amellyel foglalkozott, nem tartozott a Római Szerződés hatálya alá és az Európai Bizottság nem vett részt a munkájában. A miniszterek pedig nem voltak kötelesek válaszolni az Európai Parlament képviselőinek a TREVI csoport tevékenységével kapcsolatos kérdéseire. A miniszterek azonban továbbra is felelősek voltak nemzeti parlamentjeiknek. A TREVI üléseit vezető miniszter pedig minden évben jelentést tett az Európai Parlament Polgári Szabadságjogi és Bűnügyi Bizottságának. A TREVI az EU létrejöttével beleolvadt a III. pilléres együttműködés rendszerébe.

A jogi együttműködés az 1980-as évek végén indult meg, amit a különböző, a bűnügyi együttműködés tárgyában létrejött konvenciók jeleznek. Ebbe a körbe tartoznak a közös határok ellenőrzésének fokozatos megszüntetéséről szóló 1985-ben és 1990-ben létrejött 1995. március 1-én hatályba lépett Schengeni Megállapodásnak (SchM I., II.) a belső határokon átnyúló bűnüldözéssel, elfogással kapcsolatos rendelkezései és a Schengeni Információs Rendszerről (SIS) szóló konvenció (Brüsszel, 1995. július 26.), amely a személyek, az elveszett, illetve elloptott tárgyaknak az azonosítására szolgál, illetve elősegíti az információk, illetve adatok cseréjét. A SchM alá tartozó politikák területén eddig elért eredmények összességét az ún. Schengeni Vívmányokat, az ASZ-hoz csatolt jegyzőkönyv illesztette be az EU keretébe.

Az EU megalakulása előtt, az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején az európai politikai együttműködés keretében egyebek mellett számos, a bűnügyi együttműködés megkönnyítésére szánt egyezmény is létrejött. Ezek közé tartozik az elítéltek átszállításáról (Brüsszel, 1987. május 25.), a ne bis in idem, a kétszeres elbírálás tilalmáról (Brüsszel, 1987. május 15.), a kiadatási kérelmek elintézésének egyszerűsítéséről és modernizálásáról (San Sebastian, 1989. május 26.), a büntetőeljárások átadásáról (Róma, 1990. november 6.), és a külföldi ítéletek végrehajtásáról (Hága, 1991. november 13.) szóló egyezmény.

Az EU létrejöttét követően a bűnügyi együttműködés terepévé a III. pillér vált. Ennek keretében tovább folyt a konvencióalkotás. Olyan egyezmények születtek, mint a kiadatási eljárás egyszerűsítéséről (Brüsszel, 1995. március 10.), az Európai Rendőrségi Hivatalról (Brüsszel, 1995. július 26.), az Európai Közösség pénzügyi érdekeinek védelméről (Brüsszel, 1995. július 26.), a korrupció elleni küzdelemről (Brüsszel 1997. május 26.), a büntető ügyekben történő kölcsönös segítségnyújtásról (Brüsszel, 2000. május 29.) szóló egyezmény.

Ezekben a konvenciókban közös, hogy az Europol konvenció és a bűnügyi jogsegélyről szóló egyezmény kivételével mindeddig nem léptek hatályba, mutatva a tagállamok ratifikációs hajlandóságát. Ez arra is rávilágít, hogy a tagállamok a büntetőjog alkotására vonatkozó kizárólagos hatáskörük egy részéről is nehezen mondanak le. Egyben felhívja a figyelmet arra, hogy bár az EU a konvenciók megalkotásának kezdeményezése és megalkotása során jelentős, a tagállamokat maga mellé állító aktivitást mutat, a ratifikáció már szigorúan belüly, s bár az egyezmények hatályba lépéséhez a tagállamok „csupán” felének a ratifikációja szükséges, az EU ezt is csak nehezen vagy egyáltalán nem képes elérni.

Az EUSZ 34. cikk (2) bek a)-d) pontjának megfelelően a büntetőügyekben való rendőrségi és igazságügyi együttműködés körében a Tanács közös álláspontokat, kerethatározatokat, határozatokat fogadhat el, illetve egyezményeket dolgozhat ki, amelyeket a tagállamoknak elfogadásra ajánl. Ezek közül a közös álláspont az Unió egy konkrét ügyre vonatkozó jogértelmezéssel kapcsolatos álláspontját fejezi ki, a határozat pedig bármely kérdésre alkalmazható, amely a jogharmonizáció körén kívül esik, de a III. pilléres célok elérését szolgálja, azonban kötelező erővel nem fűződik hozzá.

Így – figyelembe véve a ratifikációs hajlandóságról mondottakat – a Lisszaboni Szerződés hatályba lépéséig a kerethatározat vált a III. pillér meghatározó jogforrásává.

A kerethatározat (EU Szerződés 34. cikk (1) bek. b) pont) a tagállamok törvényeinek és rendeleteinek közelítését szolgálja és kötelezi a tagállamot, azonban a megvalósítás formáját és módját a nemzeti jogalkotó szervekre bízta. Ez a jogforrás tehát hasonlít az I. pilléres rendelethez. A nemzeti jogalkotás elmaradása azonban nem von maga után semmilyen szankciót, szemben az irányelvvel, amelynek kikényszerítése érdekében a Bizottság eljárást indíthat az EK Bírósága előtt.

Az eddig megalkotott kerethatározatok kevés kivétellel – csakúgy, mint a konvenciók – büntetőjogi rendelkezéseket tartalmaznak.<sup>18</sup> Az utóbbi időben azonban a büntetőeljárás területén is fontos kerethatározatok jelentek meg vagy várnak megalkotásra.

Ez már csak azért is fontos, mert a III. pilléres együttműködés során számos, a bűnügyi együttműködést elősegítő intézmény jött létre. Elsőként 1998. október 1-én az Europol kezdte meg a működését. Ugyanebben az évben létrejött az Európai Igazságügyi Hálózat. Az 1999. októberi Tamperei Európai Tanács döntése nyomán 2002-ben alakult meg az Eurojust, az Európai Igazságügyi Együttműködési Egység, amely 2003. óta tevékenykedik.<sup>19</sup>

Az Eurojustnak a bűnügyi együttműködés rendszerében elfoglalt meghatározó helyét a Nizzai Szerződés szabályai rögzítették. Ennek értelmében az Eurojust feladata a tagállami nyomozó hatóságok közötti megfelelő koordináció elősegítése, a határokon átnyúló súlyos bűncselekmények nyomozásának előmozdítása, az Európai Igazságszolgáltatási Hálózattal való együttműködés a jogsegélykérelmek végrehajtásának és a kiadatási kérelmek teljesítésének megkönnyítése végett.

Ezek a rendelkezések azt is egyértelművé teszik, hogy az EU és tagországai hivatalosan is elismerték azt a kérelhetetlen tényt, hogy a határokon átnyúló bűnözés elleni fellépés csak a határokon átvívelő bűnüldözés segítségével lehetséges. Az Eurojustra vonatkozó tanácsi határozatot legutóbb 2009-ben módosították. A módosítás a nemzeti ta-

<sup>18</sup> Vö. NAGY FERENC – KARSAI KRISZTINA: *A kerethatározat: „Az európai büntetőjog új kihívásai és a magyar büntető jogalkotás” c. OKTK B. 1937/XII/2 sz. kutatás. Büntetőjogi Kodifikáció 2003/1-2.*

<sup>19</sup> A Tanács többször módosított 2002/187/IB határozata (2002. február 28.) a bűnözés súlyos formái elleni fokozott küzdelem céljából az Eurojust létrehozásáról *HL L 63, 2002 6.3. 0001-0013 p.*

gok – az Eurojust létrehozása óta – eltérő jogosítványainak egységesítése érdekében fontos lépéseket tett és az Eurojust tevékenységét az operativitás felé mozdította el.<sup>20</sup>

Ennek a szándéknak a jegyében mozdult el az Europol szerepe – a konvenció létrehozóinak eredeti szándékai szerinti információt tároló, kezelő, nyilvántartó és elosztó funkciótól az operativitás felé (EUSZ 31. cikk (2). bek.).

A határokon átvívelő bűnözés elleni fellépésnek azonban csak egyik oldala az intézmények megteremtése és az anyagi büntetőjog szabályainak bizonyos, az EUSZ-ben meghatározott körre vonatkozó harmonizációja. Az intézmények és a jog hatékony működtetése nem képzelhető el az igazságszolgáltatás és az eljárási szabályok valamilyen szintű közelítése nélkül. Ez persze nem jelenti – mint ahogy a büntetőjog területén sem jelentheti – a szabályok mindenre kiterjedő harmonizációját, az igazságszolgáltatás egységesítését. Az EU ma már huszonhét tagállama jelenleg több mint huszonhét büntető igazságszolgáltatási és eljárási rendszert jelent, ami ezt a feladatot eleve kilátástalanná teszi.<sup>21</sup>

Be kell tehát látni, hogy a bűnüldözés, a nyomozás a büntetőeljárás egyik legfontosabb szakasza ugyan, de a vádemelésre és a bírósági eljárásra vonatkozó szabályok eltérései miatt minden itt elért eredmény elveszítheti a jelentőségét és meghiúsulhatnak az EUSZ-ben megfogalmazott célok is. Ezért szükség van egyrészt arra, hogy a különböző eljárási rendszerek között hidat verjenek, melyek biztosítják közöttük az átjárást, másrészt, hogy kiküszöböljék a párhuzamos eljárásokból és a ne bis in idem követelményének megsértéséből eredő problémákat.

Az egyik megoldandó kérdés, hogy melyik ország rendelkezik joghatósággal a bűncselekmény elbírálására. Ha a bűncselekmények meghatározása és a szankció mértéke között a tagországok között jelentős az eltérés, fennállhat annak a veszélye, hogy az ügyész a szigorúbb elbírálást lehetővé tévő ország bírósága előtt emel vádat.<sup>22</sup> De ugyanez a veszély áll fenn, ha a nyomozás során alapjogokat érintő bírói intézkedés szükséges. Ha ezen a területen is különbségek állnak fenn, nem kizárt, hogy az ügyész az egyszerűbb eljárást kínáló ország fóruma előtt indítványozza például a kényszerintézkedés elrendelését.

Ez nem csupán a terhelte jelent a szükségesnél hátrányosabb következményeket, de a tisztességes eljárás követelményeivel is ütközik. Ennek a problémának a megoldását többen részletes hatásköri és illetékességi szabályok megalkotásában, illetve egy európai vádtanács (pre-trial chamber) felállításában látják. Ennek a problémának a rendezőelveit a közelmúltban kerethatározat fektette le.<sup>23</sup> Az együttműködés konkrét formáit azonban a tagállamoknak kell megteremteniük.

Az eljárási szabályok legfontosabb csoportja a bizonyítási joghoz kapcsolódik. A bizonyítás a büntetőeljárás legfontosabb része. Az erre vonatkozó szabályok határozzák meg a bizonyítás eszközeit, módját, szabályait, a bizonyítékok felhasználhatóságát, a bizonyításban gyakorolható terhelti jogokat stb. A tagállamok közötti jelentős különbségek a bizonyítékok kölcsönös elfogadását, felhasználhatóságát akadályozzák meg. A megoldást erre a problémára többen a kölcsönösen elfogadható bizonyítási szabályok

<sup>20</sup> A Tanács 2009/426/IB határozata (2008. december 16.) az Eurojust megerősítéséről és az Eurojust létrehozásáról a bűnözés súlyos formái elleni fokozott küzdelem céljából szóló 2002/187/IB határozat módosításáról HL L 138 2009.6.4. 14–32. p.

<sup>21</sup> Angliában három, Belgiumban két eltérő jogrendszer működik.

<sup>22</sup> Ezt nevezi a nemzetközi szakirodalom „forum shopping”-nak.

<sup>23</sup> A Tanács 2009/948/IB kerethatározata (2009. november 30.) a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos, büntetőeljárások során felmerülő összetűződések megelőzésének rendezéséről HL L 328 2009.12.15. 42–47. p.

katalógusának vagy azoknak a szabályoknak a megteremtésében látják, amelyek lehetővé teszik a másik tagállamban lefolytatott bizonyítás eredményének az elfogadását. Mások, a bizonyítékok kölcsönös elfogadhatóságának előfeltételét ezen a területen is a bizonyítási szabályok a védői és sértetti jogok harmonizálásában, az Unió területén azonosan gyakorolható emberi jogok garantálásában látják.

Ezeknek a problémának a megoldására az 1990-es évek végétől formálódnak a megoldási lehetőségek. Ezeknek a keretét az európai területiség, az európai igazságügyi térség adja. Ennek javaslatát Valéry Giscard d'Estaing 1977-ben terjesztette elő, a közösségi dimenzióval rendelkező jogi ügyek a rendőrségi és igazságügyi, vámügyi, kiadatási, menekültügyi együttműködés megkönnyítésére. Az egységes igazságügyi térség gyakorlati megvalósításának a megkezdésére azonban – bár a kérdéssel 1998-ban a Cardiffi Európa Tanács is foglalkozott – a Tamperei Európai Tanácsig (TET), 1999 októberéig várni kellett. Az egységes igazságügyi térség az egységes gazdasági térség mintájára azt jelenti, hogy a belső határok eltörlésének a bűnüldözésre és az igazságszolgáltatásra is következményekkel kell járnia. Az igazságszolgáltatási térség szerves része *egyrészt* – a tőke, a szolgáltatások, az áruk és a személyek szabad áramlásának a mintájára – a nyomozások és a bűnüldözés belső határoktól való függetlensége, olyan bűncselekmények esetén, amelyek szintén nem tisztelik a határokat és kiemelkedő súlyúknál fogva minden tagállam fellépését igénylik, *másrészt* a kölcsönös elismerés elve.

A 2000. május 29-i, a büntető ügyekben nyújtandó kölcsönös jogsegélyről szóló egyezmény megteremtette, illetve mederbe terelte a határoktól független nyomozás lefolytatásának, fedett nyomozó bevetésének, titkos adatszerzésnek a lehetőségét. A nemzetközi bűnözés, a tiltott kábítószer- illetve emberkereskedelem, valamint a terrorcselekmények ellen folytatott nyomozások során és a közös nyomozócsoportok létrehozásáról rendelkezik a Tanács 2002/465/IB kerethatározata (2002. június 13.) is.

### III. A több államot érintő büntetőeljárások és a bizonyítás

A büntetőeljárás központi problémája a bizonyítás, hiszen ennek eredményétől függ a büntetőjogi felelősség eldöntése. A bizonyítással kapcsolatos kérdéseket minden EU tagállam nemzeti joga egyértelműen és részletesen igyekszik szabályozni.

Ha a bizonyítás több állam joghatóságát is érinti, az egyik államban beszerzett bizonyítási eszköz – a jogsegély keretében felvett bizonyítást kivéve – nem válik automatikusan a másik államban, az ottani büntetőeljárási szabályok szerint beszerzett bizonyítási eszközökkel egyenértékűvé, hiszen minden állam saját büntetőeljárása határozza meg a bizonyítási eszközökre, eljárásokra vonatkozó szabályokat, a szabályok megsértésének következményeit. Ezek a szabályok pedig államonként lényegesen eltérhetnek. A bizonyítási jogok azonban, legyenek bár azonos bizonyítási rendszer részei, nem járhatók át szabadon. Ez pedig a hatékony bűnügyi együttműködést akadályozza.

A jogsegély típusú együttműködésen túl, a másik államban beszerzett bizonyítási eszközök felhasználhatóvá tétele érdekében, többféle megoldást alkalmazhatunk.

Az egyik, a bizonyítási szabályok harmonizálása, közelítése, amelynek során a tagállamok összehangolják, közös nevezőre hozzák eltérő rendelkezéseiket. Mára már egyértelműnek tűnik, hogy ez a legnehezebben járható út, amit a tagállamok többsége nem pártol.

A másik, ha a bizonyítási eszközöket megfeleltetjük bizonyos, minden állam által elfogadható minimum-követelményeknek. Ilyenek lehetnek pl. hogy a külföldi bizonyítási eszköz

a) az *adott külföldi állam jogrendje, ezen belül büntetőeljárásai szabályai szerint törvényesen felvett bizonyítási eszköz legyen;*

b) az eljárás során *tiszteletben tartsák az alapvető emberi jogokat;*

c) a két összehasonlítható állam eljárási rendszere *alapvető szinten harmonizáljon egymással.*

A harmonizáció nem az egyes jogszabályi rendelkezések szintjén elvárás – nyilvánvalóan nem lehetnek a két ország jogában pontosan megegyező rendelkezések –, hanem az *eljárásban biztosított garanciák szintjén.*

Ennek az egyenértékűségi tesztnek az elvégzése, a külföldi állam hatályos bizonyítási jogának és az ezzel kapcsolatos joggyakorlatnak és szaknyelvnek alapos ismeretét feltételezi, és eljárás elhúzódsát is eredményezheti. Ha az adott állam minimum-követelményeken túlmenő megfelelést is megkíván, az eljárás még bonyolultabbá is válhat. Hangsúlyozni szeretném, hogy európai szinten elfogadott és alkalmazott minimum-követelmények jelenleg nincsenek. A jogalkalmazó számára tehát nem áll rendelkezésre ilyen jellegű mankó.

A harmadik, ennél jóval egyszerűbb elv, ha a másik államban beszerzett bizonyítékot a büntető ügyben eljáró állam különösebb vizsgálat nélkül elismeri. Ez az államok közötti nagyfokú bizalmat feltételez. Az EU-ban ezt az elvet testesíti meg a kölcsönös elismerés elve.

#### IV. A kölcsönös elismerés elve

A kölcsönös elismerés elve azt jelenti, hogy az EU területén a tagállamok egymás meghatározott jogi aktusait minden külön eljárás nélkül érvényesnek és végrehajthatónak ismerik el. A *kölcsönös elismerés elve* az EK szintjén régóta létező elv (pl. foglalkozások, diplomák, polgári, kereskedelmi jogi bírósági döntések kölcsönös elismerése), a bűnügyi együttműködés területén azonban az utóbbi tíz évben kezdett formálódni.

Első megjelenése az 1998. június 15–16-án Angliában, Cardiffban megrendezett EU csúcsértekezlethez kötődik, ahol Jack Straw akkori angol belügyminiszter a terrorizmus, a kábítószer és a szervezett bűnözés elleni küzdelem hatékonyabbá tétele érdekében javasolta, hogy az Egyesült Királyságban működő három (angol, ír, skót) jog- és igazságszolgáltatási rendszerben született bírósági határozatok kölcsönös elismerésének mintájára ezt az elvet tegyék az EU igazságügyi együttműködésének alapelvevé.

A Cardiff-i Európai Tanács következtetéseinek 39. pontja kimondja, hogy „az EU Tanácsa elismeri annak szükségességét, hogy erősíteni kell a nemzeti jogrendszerek együttműködési képességét, ezért a Tanács megvizsgálja annak a lehetőségét, hogy miképp lehet nagyobb teret biztosítani a tagállamok bíróságai által hozott határozatok kölcsönös elismerésének.”<sup>24</sup>

A következő évben 1999. október 15-16-án Finnországban, Tampereben megtartott EU csúcsértekezlet konklúziói között ez az elv már úgy jelenik meg, mint az EU tagál-

<sup>24</sup> Cardiff European Council 15 and 16 June 1998 Presidency Conclusions, SN 150/1/98 REV 1  
www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\_data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf

lamok közötti polgári és bűnügyi együttműködés sarokköve (cornerstone), amelyet a bíróságok és más hatóságok határozatainak elismerésére alkalmazni kell.<sup>25</sup>

Bár az EU a büntető ügyekben folyó igazságügyi együttműködés terén azóta is irányadónak tekinti ezt az elvet, ami a Lisszaboni Szerződésben már általános érvényű, kodifikált elvként jelenik meg, alkalmazása ezen a területen korántsem tekinthető magától értetődőnek.

Mint *Mitsilegas* rámutat: a kölcsönös elismerés elvének átültetése a kereskedelmi és versenyjog területéről a büntetőügyek területére számos problémát vet fel. A két terület ugyanis minőségében különbözik egymástól. A büntetőjog és a büntetőeljárás – szemben a kereskedelmi és versenyjoggal, amelyek a magánjog körébe tartoznak – közjog, amely az állam és az állampolgár viszonyát szabályozza. A szabályozásnak azonban nem csupán az állam érdekeit kell szem előtt tartania, hanem az állampolgári és emberi jogokat is garantálnia kell.

A bírósági határozatoknak komoly kihatásai vannak ezekre a jogokra, amelyek korlátozásának szükségességét bizonyítékokkal kell igazolni és megindokolni. A versenyt nem lehet a büntetőügyek területére átültetni, mivel ezek logikája egymástól eltér és a piaci megfontolások a büntetőjogban nem alkalmazhatók.

A piac logikája a rugalmasságon, folyamatos változáson és a profitmaximalizáláson nyugszik, míg a büntetőjog a világos, áttekinthető, előre kalkulálható, megismerhető szabályokat, a jogbiztonságot és a jogállami szabályozást kívánja meg. Az EU belső piacán a kölcsönös elismerés a tagállamok által közigazgatása és törvényhozása által létrehozott standardok és ellenőrzési mechanizmusok elismerését jelentik, amelyek a személyek és áruk szabad áramlását segítik elő és a közösségi jogok és szabadságok gyakorlását biztosítják.<sup>26</sup>

A büntetőügyekben a kölcsönös elismerés elve a bírósági határozatok kölcsönös elismerését, ezáltal az állami büntetőhatalom kiterjesztését, „szabad mozgását segíti elő”. Nem vitatható, hogy mindkét területnek közös ismérve a határok nélküli Európában való szabad mozgás, amely azonban a büntetőjog területén némi megszorítással érvényes. Ugyanis nem szolgálhatja a bűnelkövetés megkönnyítését, illetve a bírósági határozatok szabad mozgása végső soron az egyéni jogok korlátozásához és nem kiteljesedéséhez vezet.

A kölcsönös elismerés elve a tagállami szuverenitás előtt is komoly kihívást jelent, hiszen az egységes európai térségben olyan tagállami bírósági határozatok válnak végrehajthatóvá, amelyek nem az Európa szerte általánosan elismert jogszabályokon és ugyanazokon a garanciális rendelkezéseken alapulnak.

Az elmúlt tíz év során a kölcsönös elismerés elve összesen tíz elfogadott kerethatározatban jelent meg a büntetőeljárás területén. Az egyik a pénzmosásról, valamint a bűncselekményekhez használt eszközök és az abból származó jövedelem azonosításáról, felkutatásáról, zárolásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról szóló 2001. június 26-i kerethatározat,<sup>27</sup> a másik az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról szóló 2002. június 13-i kerethatározat,<sup>28</sup> a harmadik a bűncselekményekre vonat-

<sup>25</sup> Tampere European Council 15-16\_10\_1999 Conclusions of the Presidency [www.europarl.europa.eu/summits/tam\\_en.htm](http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm)

<sup>26</sup> MITSILEGAS, VALSAMIS: *The constitutional implications of mutual recognition in criminal matters in the EU*. Common Market Law Review 2006/4 1280. p.

<sup>27</sup> Council Framework Decision 2001/500/IB of 26 June 2001 on money laundering, the identification, tracing, freezing, seizing and confiscation of instrumentalities and the proceeds of crime. OJ L 182 5.7.2003

<sup>28</sup> 2002/584/IB tanácsi kerethatározat, HL L 190 2002.7.18.

kozó bizonyítékok és bűncselekmény eredményeként létrejövő vagyon zárolásáról szóló 2003. július 22-i kerethatározat,<sup>29</sup> a negyedik a kölcsönös elismerés elvének a pénzbüntetésekre való alkalmazásáról szóló 2005. február 24-én elfogadott kerethatározat,<sup>30</sup> az ötödik a kölcsönös elismerés elvének a vagyoneklkobzást elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról szóló 2006. október 6-i kerethatározat,<sup>31</sup> a hatodik a kölcsönös elismerés elvének a büntetőügyekben hozott szabadságvesztés büntetéseket kiszabó vagy szabadságelvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéleteknek az Európai Unióban történő végrehajtásáról szóló november 27-i kerethatározat,<sup>32</sup> a hetedik a kölcsönös elismerés elvének az ítéletekre és próbaidőt megállapító határozatokra való, a próbaidő alatti magatartási szabályok és alternatív szankciók felügyelete céljából történő alkalmazásáról szóló 2008. november 27-i kerethatározat,<sup>33</sup> a nyolcadik a büntetőeljárás során felhasználható tárgyak, dokumentumok és adatok megszerzéséről szóló 2008. december 18-i kerethatározat,<sup>34</sup> a kilencedik az egyes kerethatározatok módosításáról a személyek eljárási jogainak megerősítése, valamint a kölcsönös elismerés elvének az érintett személy megjelenése nélkül (in absentia) lefolytatott eljárásokat követően hozott határozatokra való alkalmazásának előmozdításáról szóló 2009. február 26-i kerethatározat,<sup>35</sup> végül a tízedik a kölcsönös elismerés elvének az EU tagállamai közötti, az előzetes letartóztatás alternatívájaként felügyeleti intézkedéseket elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról 2009. október 23-i kerethatározat.<sup>36</sup>

Kvázi kölcsönös elismerésre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz a 2000. május 29-i, bűnügyi jogsegélyegyezmény 2001-ben elfogadott kiegészítő jegyzőkönyve is, amely a pénzügyi és a politikai bűncselekmények tekintetében eltérli a kettős inkrimináció elvét és olyan esetekre, amelyekben a tagállam a kettős inkrimináció hiányára hivatkozással megtagadja a jogsegélyt, konzultációs eljárást hoz létre. Ezeknek a szabályoknak a léte elengedhetetlen a kölcsönös bizalom megvalósulásához.<sup>37</sup>

#### *IV.1. A kölcsönös elismerés és a garanciák*

Az előzetes eljárás a büntetőeljárás első és egyben a bizonyítás szempontjából a legfontosabb szakasza. Az itt beszerzett bizonyítékok jutnak a legfontosabb szerephez a bírósági eljárásban a büntetőjogi felelősség megállapítása, az igazságszolgáltatás megvalósulása során. Nem közömbös tehát, hogy a bizonyítékok beszerzése során milyen mértékű garanciákat biztosítanak a terhelt, a védő és a sértett számára a különböző büntetőeljárások.

Ezen a területen pedig az EU tagállamok között jelentős az eltérés. A lengyel Be-ben a terheltet a nyomozó hatóság nem köteles tájékoztatni arról, hogy milyen bűncselekménnyel gyanúsítják, előzetes letartóztatása esetén pedig csak tizennégy nap eltelté-

<sup>29</sup> Council Framework Decision 2003/577/JHA of 22 July 2003 on the execution in the European Union of orders freezing property or evidence. OJ L 196 3.8.2003

<sup>30</sup> 2005/214/IB tanácsi kerethatározat HL L 76 2005. 3.22.

<sup>31</sup> 2006/783/IB tanácsi kerethatározat HL L 328 2006.11.24.

<sup>32</sup> 2008/909/IB tanácsi kerethatározat HL L 327 2008.12.5.

<sup>33</sup> 2008/946/IB tanácsi kerethatározat HL L 337 2008.12.16.

<sup>34</sup> 2008/978/IB tanácsi kerethatározat HL L 350 2008.12.30.

<sup>35</sup> 2009/909/IB tanácsi kerethatározat HL L 81 2009 3.27.

<sup>36</sup> 2009/829/IB tanácsi kerethatározat HL L 294 2009.11.11

<sup>37</sup> PEERS, STEVE: *Mutual recognition and criminal law in the European Union: Has the Council got it wrong?* Common Market Law Review 2004/5. 5–36. p.



vel konzultálhat először védőjével.<sup>38</sup> A francia Be. szerint a terheltet a nyomozás során elrendelt őrizetbe vétel esetén csak az első tizenkét óra, terrorcselekmény esetén hetvenkét óra elteltével illeti meg a védővel való érintkezés joga. Az első konzultáció azonban egyik esetben sem haladhatja meg a harminc percet. A védő a kihallgatásokon nem lehet jelen. A hallgatáshoz való jogra történő kioktatási kötelezettséget pedig 2003-ban eltörölték.<sup>39</sup>

Ezzel ellentétben lehet említeni a magyar Be. erre vonatkozó szabályait, amelyek az előbb említetteknel jóval szélesebb jogosítványokat ad a terhelt és a védő kezébe. A példák sorát lehetne folytatni.

A bizonyítást az arra feljogosított hatóságok, a törvényben foglalt szabályoknak megfelelően folytatják le, a garanciákat és emberi jogi normákat tiszteletben tartva, azaz a céllal, hogy büntetőjogi felelősség eldöntése szempontjából releváns tényeket feltárják. Ennek hiánytalan és alapos lebonyolításától függ a büntetőjogi felelősségre vonatkozó eredményessége.

Ezek a fogalmi keretek mindeddig a huszonhét nemzet harminc nemzeti büntetőeljárás rendszerében nyerték el értelmüket.<sup>40</sup> A kérdés témánk szempontjából az, hogy ezek a többé-kevésbé közös európai történeti és kulturális gyökerekkel rendelkező, de erőteljesen nemzeti karakterrel és hagyományokkal, eltérő fogalmi és nyelvi sajátosságokkal felruházott nyomozási és bizonyítási rendszerek miképpen hozhatók közös nevezőre.

A kultúra, nyelv és az intézményrendszer különbözőségeinek áthidalása két vagy több állam esetén már önmagában sem könnyű feladat, de a különböző bűncselekmények eltérő nyelvi, rendszertani, dogmatikai, pönológiai megközelítéséből adódó problémák összehangolása szinte megoldhatatlan.

Bár a kölcsönös bizalom az EU tagállamok együttműködésének alapja, a másik állam alkotmányos felépítésébe, jogállami működésébe vetett bizalom közel sem teljes. A bizalomhiány a büntetőjognak, mint a szuverenitás utolsó bástyájának a védelme érdekében tett erőfeszítések következtében pedig nem csökken. Ez pedig rontja annak esélyét, hogy a tagállamok a közös nevezőt megtalálják.

Az együttműködés eddiginél hatékonyabb módozatainak megtalálása azonban feszítő szükség, és nem elképzelhetetlen.

Feltétlenül le kell szögezni azonban, hogy ennek a feladatnak az értelmezési tartománya egyrésztől szűkebb, másrésztől tágabb, mint a teljes büntetőeljárás.

Szűkebb abban a tekintetben, hogy csak a transznacionális jellegzetességekkel bíró bűncselekmények tekintetében lefolytatott nyomozásra és bizonyításra vonatkozik, tehát a különböző büntetőeljárás rendszereknek az együttműködés során megvalósuló kapcsolódása a szektorális együttműködés jegyében zajlik, így – kivételes jellegű – még akkor is, ha az ilyen bűncselekmények elkövetése egyre inkább a mindennapi bűnüldözési feladatok közé tartozik.

<sup>38</sup> KRUSZINKI, PIOTR: *The Investigative Stage of the Criminal Process in Poland*. In: CAPE, ED – HODGSON, JACKQUELINE – PRAKKE, TIES – SPRONKEN, TARU (ed.): *Suspects in Europe*. Intersentia, Antwerpen, Oxford, 2007. 185. p., 195. p.

<sup>39</sup> VOGLER, RICHARD: *Criminal Procedure in France*. In: VOGLER, HUBER (Eds.): *Criminal Procedure in Europe*. Max-Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Berlin, 2008. 198–199 p.

<sup>40</sup> Az Egyesült Királyságban három, a Belga Királyságban két független (flamand és vallon) büntető igazságszolgáltatási rendszer működik.

Tágabb viszont annyiban, hogy ez az operatív együttműködés legalább két különböző jogi és nyelvi kultúrájú és intézményrendszerű szuverén államot érint, ami több intézmény és jogintézmény együttműködését kívánja meg.

A garanciális szabályok maradéktalan betartása a bizonyítékok értékelésénél fontos szempont. Ezek képezik a bizonyítékok legitimációjának egyik elemét. A különböző nemzeti jogrendszerek alacsonyabb legitimációs szintjei azonban kétségeket ébreszthetnek a bizonyítékok hitelt érdemlősége iránt. Ennek hordozója a nyelv. Hangsúlyozni kell, hogy a nyomozási cselekményekről készült jegyzőkönyvek nyelvi korrektsége a vádemelés és a bírósági tárgyaláson folytatott bizonyítás és a büntetőjogi felelősség eldöntése szempontjából kiemelkedő, hiszen a tények, bizonyítékok legjelentősebb részét vagy egészét a nyelv közvetíti.

Az EU ezt a kezdő lépést a Lisszaboni Szerződéssel már megtette, ami által talán könnyebbé válik a bizonyítékok kölcsönös elfogadhatóságával együtt járó kérdések megoldása és a beszerzett bizonyítékok a határokon átnyúló bűnözés elleni fellépés során is a tisztességes eljárás egyik biztosítékává válhatnak.

#### *IV.2. A kölcsönös elismerés és a Lisszaboni Szerződés*

A 2007. december 13-án elfogadott, 2009. december 1-én hatályba lépett Lisszaboni Szerződéssel a kölcsönös elismerés elve a bűnügyi együttműködés meghatározó, egyben kodifikált elvévé vált. Erről a kérdésről az Európai Unió működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) „Igazságügyi Együttműködés Büntetőügyekben” című 4. Fejezetének 82.cikk (1) bekezdése rendelkezik.

Eszerint „Az Európai Unióban a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés a büntetőügyekben hozott bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerésének elvén alapul, és magában foglalja a tagállamok törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közelítését a (2) bekezdésben és a 83. cikkben említett területeken.”

Az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében intézkedéseket állapít meg, amelynek célja:

- a) a bírósági ítéletek és határozatok minden formájának az Unió egészén belüli kölcsönös elismerését biztosító szabályok és eljárások megállapítása,
- b) a tagállamok közötti joghatósági összeütközések megelőzése és rendezése,
- c) a bírák, ügyészek és igazságügyi alkalmazottak képzésének támogatása,
- d) a tagállamok igazságügyi vagy annak megfelelő hatóságai közötti együttműködés megkönnyítése a büntetőeljárások keretében és a határozatok végrehajtása terén.

Ez a jogközelítés a (2) bekezdés alapján kiterjed a több államot érintő büntetőügyekben a bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerésének, valamint a rendőrségi és igazságügyi együttműködésnek a megkönnyítése érdekében szükséges, az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében elfogadott irányelvekben szabályozási minimumok megállapítására.

E szabályozási minimumok a következőkre vonatkoznak:

- a) a bizonyítékok tagállamok közötti kölcsönös elfogadhatósága,
- b) a személyek jogai a büntetőeljárásban,
- c) a bűncselekmények sértettjeinek jogai,
- d) a büntetőeljárás egyéb olyan külön vonatkozásai, amelyeket a Tanács határozatban előzetesen ilyenként határozott meg.

Az ilyen határozat elfogadásakor a Tanács az Európai Parlament egyetértését követően, egyhangúlag határoz. E szabályoknak figyelembe kell venniük a tagállamok jogi hagyományai és jogrendszerei közötti különbségeket.

A szabályozási minimumoknak az elfogadása nem akadályozza meg a tagállamokat abban, hogy a személyek számára magasabb szintű védelmet biztosító intézkedéseket tartsanak fenn, vagy vezessenek be.

Ez azt jelenti, hogy amennyiben a tagállamoknak a bizonyításra, a büntetőeljárásban résztvevő személyek (terhelt, védő stb.) jogaira és a sértetti jogokra vonatkozó rendelkezései az Európai Parlament és Tanács irányelvében elfogadott szabályokban meghatározott mércét megütik, akkor a lefolytatott bizonyítás eredményét más EU tagállamban egyenértékűnek kell tekintetni. Még akkor is, ha egyébként egy vagy több tagállamban az előbb említettek jogok tekintetében a többi tagállamban garantáltaknál magasabb védelmet biztosító jogintézményeket tartanak fenn.

A kölcsönös elismerés elvével kapcsolatban a másik jelentőséghez jutó terület a büntető anyagi jog. Erre vonatkozóan az EUMSZ 83. cikke tartalmaz rendelkezéseket. Ezek lényege, hogy az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa rendes jogalkotási eljárás keretében az EU-n belüli bűnügyi együttműködés tárgyát képező súlyos bűncselekmények (terrorizmus, emberkereskedelem és a nők és gyermekek szexuális kizsákmányolása, tiltott kábítószer-kereskedelem, tiltott fegyverkereskedelem, pénzmosás, korupció, pénz és egyéb fizetőeszköz hamisítása, számítógépes bűnözés és szervezett bűnözés) tényállásai és a büntetési tételei tekintetében irányelveket fogadhat el, amelyek ezekre vonatkozóan minimumszabályokat állapítanak meg. A Lisszaboni Szerződés tehát a kölcsönös elismerés elvét keretek közé kívánja szorítani és nem bízta kizárólag a tagállamok belátására.

Ilyen minimumszabályok megállapítására más bűncselekmények esetén is sor kerülhet, ha azok az előbb felsorolt bűncselekményekkel azonos jellegzetességekkel rendelkeznek, vagyis olyan különösen súlyos bűncselekmények, amelyek jellegüknél vagy hatásuknál fogva több államra kiterjedő vonatkozásúak, illetve amelyek esetében különösen szükséges, hogy az ellenük folytatott küzdelem közös alapokon nyugodjék.

## ÁKOS FARKAS

THE DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN  
CRIMINAL LAW AFTER THE LISBON TREATY

## (Summary)

In the European Union the aims of criminal law can no longer be achieved on a purely national basis. The range of criminal law must not be limited by national borders but it should become transnationally effective. A new branch of law the European criminal law emerged in the last twenty years in order to serve these aims. This contribution sketches the development and the main institutions of the European criminal law from the Maastricht Treaty to the Lisbon Treaty.

**FENYVESI CSABA**

## **A magyar büntető eljárásjog tudományának piramis-modellje – egy szembesítési kutatás tükrében**

Külön örömmel tölt el, hogy a ténykérdésekkel is behatóan foglalkozó *Cséka Ervin* professzor úr tiszteletére írhatom meg ezen tanulmányi sorokat. Annál inkább örvendetes, mert jeles tagja, résztvevője, alkotója az általam alant felvázolt magyar büntető eljárásjogi tudomány-piramisnak is. Építőkockája (minimum) kettő van, elsőként az említett ténykérdések, másodikként pedig a jogorvoslatok körében. Így (el)vitathatatlan szerepe és érdeme van az elmúlt (hosszú) évtizedek – kiemelten a büntető eljárást érintő – jogtudományának művelésében.

Csak ezen tisztelgő bevezető gondolatok után térek rá arra, hogy a korábbi empirikus, konkrét bűnügyi iratok tanulmányozására is kiterjedő – védői aspektusú – kutatásom során, közel tíz évvel ezelőtt fedeztem fel egy nyomozási szembesítési jegyzőkönyvben az alábbi kezdő kérdésre adott választ:

„Szemedbe mondom Rozi, hogy ismerlek, mert a feleségem vagy.”

Ezen tragikomikus fordulat láttán az egyik szemem sírt, a másik nevetett. Szomorú voltam, mert felvillantotta a krimináltaktikai intézményhez kötődő elméleti alapok megcsúfolását, a gyakorlati végrehajtó felkészületlenségét, egyúttal keserű nevetésre ingerelt a született eredmény, a kriminalisztikai „torzó.” Erről nem lehet nem szatírárt írni, mondta volna egykori közigazgatási professzorom. Magam a már kötetben is megszerkesztett jog humorán, a szatírán túllépve a kérdés komoly vizsgálatát határoztam el.

Az idézett mondat ilyenformán nagyban hozzájárult ahhoz, úgy is fogalmazhatok, megadta a végső lökést ahhoz, hogy a témával, a szembesítéssel behatóbban, tudományos igényességgel kezdjek foglalkozni.

### *1. A témaválasztás oka*

A témaválasztást több – a fenténél nyomósabb – érv is alátámasztotta. Ezek:

a) Nem született még ezzel kapcsolatos, áttekintő, koncentrált monográfia és szerény mértékét tesznek ki a szakcikk, ezzel kapcsolatos tanulmányok is, amelyek főleg az 1970/80-as években íródtak.

b) Komplex intézmény, amelynek van kriminalisztikai és büntető eljárásjogi aspektusa is.

c) Felvetődik elméleti megalapozottságának aggályossága. Vajon helyes módja-e egyáltalán az igazságkeresésnek?

d) A gyakorlatban sűrűn alkalmazott, ám mégis kritikus intézmény, jelentős számú nehézséggel, problémával bír.

e) Az eljárás egyszerűsítésének, gyorsításának (az igazságfeltárásnak) lehet motorja vagy fékje.<sup>1</sup>

## 2. A monografikus piramis-modell

A kutatás (majd jelen tanulmány írása) kapcsán áttekintettem a magyar büntető eljárásjog tudományának elmúlt fél évszázados monografikus termését, amelyet egy hatszintű piramis-modellben helyezek el. Az 1960 és 2011 között született monográfiák alkotják az egyes építőköveket; a tanulmány végén feltüntettem a citált szerzőket és műveiket, köztük éppen a 90. születésnapját ünneplő Cséka Ervin professzor urat és köteteit.

Itt jegyzem meg, hogy a tanulmányhoz mellékelt piramis-ábrában szerzők és témák, illetve az átfogó művek kiadásának éve szerint is végeztem jelölést, csoportosítást. Ahol nem szerepel név/dátum, azok az „építőkövek”, azok a témafeldolgozások – legjobb tudomásom szerint – még hiányoznak a hazai szakirodalomból, azoknak nincs monografikus vizsgálatuk.

Egy-egy kötet (és így szerzőjük) több építőköckénál is megjelenhet, miután a tartalmuk is többirányú.

Az elméleti piramis egyes szintjeit az alábbiak alkotják, alulról felfelé haladva.

- I. Alapelvek
- II. Alanyok (hatóságok és személyek)
- III. Bizonyítás
- IV. Kényszerintézkedések
- V. Külön és különleges eljárások
- VI. EU – Európai jogharmonizáció

### I. Alapelvek

A piramis legalsó, legnagyobb kiterjedésű részét, az alapját, a büntető eljárásjog masszív talapzatát, amelyekre a modern, civilizált világban mindenkor építeni lehetett, és építeni kell a jelenben és a jövőben is, az alapelvek adják meg.

Ezek jelenleg Magyarországon – kimondva vagy kimondatlanul (törvényben rögzítve vagy anélkül) – felfogásom szerint a következők:

- az eljárási feladatok megoszlása (helyesen megosztása) (BÁRD 1987)
- a bíróság eljárásának alapja (KIRÁLY 1972, BÁRD 1987)
- jog a bíróság eljárásához és a jogorvoslati jog (NAGY 1960, CSÉKA 1985)

<sup>1</sup> Jelen tanulmány hely hiányában nem térhet ki mind az öt pontra. Koncentrálni az a) pontra és érinti, öszszegzi a többi pontot is érintő kutatási területek részeredményeit.

- a bizonyítási teher
- a védelem joga (KIRÁLY 1962, FENYVESI 2002)
- a hivatalból való eljárás (BÁRD 1987)
- az ártatlanság védelme
- az önvádra kötelezés tilalma
- az anyanyelv használata
- a büntetőjogi felelősség önálló elbírálása (KIRÁLY 1972)
- a nyilvánosság
- a közvetlenség
- a szóbeliség
- személyi szabadság és más alapvető jogok (emberi jogok) tiszteletben tartása (RÓTH 2000, HERKE 2002)
- a szabad bizonyítás
- a súlyosítási tilalom (HERKE 2010)
- a tisztességes eljárás (BÁRD 2007, HACK 2008)
- [ténymegállapítás, hatékonyság, szakaszosság (nyomozás – vádemelés – tárgyalás), határozatok] (CSÉKA 1968, SZABÓNÉ 1966, SZABÓNÉ 1970, BARNA 1971, NAGY 1974, SZABÓNÉ 1985, FARKAS 2002, BÓCZ 2006)

## *II. Alanyok (hatóságok és személyek)*

Értem ez alatt mind a hatóságokat, mind az eljárás összes alanyát (fő- és mellékszemélyét). Ide tartoznak jelenleg:

- a bíróság (nyomozási bíró)
- az ügyészség
- a nyomozó hatóságok (rendőrség, vám-és pénzügyőrség, nemzetbiztonsági szervek)
- a terhelt (TÓTH 1988)
- a védő (KIRÁLY 1962, FENYVESI 2002)
- a sértett (magánvádló – pótmagánvádló – magánfél) (KRATOCHWILL 1990, KISS 2006)
- a segítők

## *III. Bizonyítás*

Itt a bizonyítás és a bizonyítékok építőkövei teszik ki a piramis harmadik szintjét, nevezetesen:

- bizonyítás, bizonyítékok (GÖDÖNY 1968, KATONA 1977, TREMMEL 2006)
- tanú (vallomás) (KERTÉSZ 1965, NAGY 1966, ELEK 2008)
- szakértő (szakértői vélemény) (SZÉKELY 1967, ERDEI 1987)
- tárgyi bizonyítási eszköz (KATONA 1965, KERTÉSZ 1972)
- okirat
- „titkos” bizonyítékok (titkos adatgyűjtés és adatszerzés) (folyamatban van a fedett nyomozóról MÉSZÁROS 2011)
- terhelti vallomás (KERTÉSZ 1965, TÓTH 1988)
- szemle (PUSZTAI 1977)
- helyszíni kihallgatás (helyszínelés) (érinti PUSZTAI 1977)

- bizonyítási kísérlet (érinti PUSZTAI 1977)
- felismerésre bemutatás (folyamatban van a kutatása FENYVESI által)
- szembesítés (FENYVESI 2008)<sup>2</sup>
- poligráf (folyamatban van a kutatása BUDAHÁZI Árpád által)
- (szagazonosítás)
- (perbeszéd, mintegy a bizonyítási szakasz befejezéséeként) (TREMME 1993)

#### IV. Kényszerintézkedések

A kényszerintézkedések köre teljesen megegyezik a hatályos Be-ben megjelöltekkel:

- őrizet, előzetes letartóztatás (házi őrizet, lakhelyelhagyási tilalom, óvadék) (RÓTH 2000, HERKE 2002)
- ideiglenes kényszergyógykezelés
- távollátás
- házkutatás, motozás, lefoglalás
- zár alá vétel, biztosítási intézkedés, számítástechnikai rendszer útján rögzített adatok megőrzésére kötelezés
- eljárási rend biztosítása (rendbíróság, elővezetés, testi kényszer alkalmazása).

#### V. Külön és különleges eljárások

A külön eljárások tagoltsága ideális a jogtudomány művelői számára, amibe beletartozónak vélem elméleti alapon a közvetítői, mint speciális eljárási formát is. A különleges eljárásokon belül önálló intézményeket találhatunk, ám – talán – összességükben is alkalmasak monografikus feldolgozásra.

Álláspontom szerint tehát ide, az ötödik szintre tartoznak az alábbiak:

- közvetítői eljárás (mint speciális eljárási formaként ide tartozónak vélem, HERKE 2008, NAGY A. 2008)<sup>3</sup>
- fiatakorúak elleni
- katonai (KÁRDOS 2003, HAUTZINGER 2010 és 2011)
- (pót)magánvádas (TREMME 1985)
- bíróság elé állítás (SZABÓNÉ 1970, HERKE 2008, NAGY A. 2008)
- távollévő terhelt (HERKE 2008, NAGY A. 2008)
- lemondás a tárgyalásról (HERKE 2008, NAGY A. 2008)
- tárgyalás mellőzés (SZABÓNÉ 1970, HERKE 2008, NAGY A. 2008)
- mentességet élvező személyek (HERKE 2008, POLT 2010)
- különleges eljárások [kártalanítás (HERKE 2002), biztosíték, végrehajtás, kegyelmi].

<sup>2</sup> Monográfiaként időközben megjelent a téma a szerző tollából. Lásd: FENYVESI CSABA: *Szembesítés. Szemről szembe a bűnügyekben*. Budapest-Pécs, 2008.

<sup>3</sup> Itt jegyzem meg, hogy BARABÁS A. TÜNDE: *Börtön helyett egyezség* c. műve inkább anyagi jogi-kriminológiai aspektusú feldolgozása a témának. Budapest, 2004.



## VI. EU – Európai jogharmonizáció

Korunk új, módosított irodalmi idézete „Vigyázó szemetek az EU-ra vessétek”, vagy büntető eljárásjogi aspektusból, „Vigyázó szemetek Strasbourgra vessétek” alapján minden olyan monográfia képezi a piramis csúcsát alkotó kősort, amely hat az alatta levő intézményekre (építőkövekre), ugyanakkor szilárd alapját a hazai szabályok, illetve jelen értelmezésben a hazai kötetek képezik.

- európai büntügyi integráció (KARSAI 2004, LIGETI 2004, NYITRAI 2006)
- nemzetközi büntügyi együttműködés (jogsegély) (WIENER 1993, FARKAS 2001, NYITRAI 2002, HOLÉ 2008)
- előzetes döntéshozatali eljárás (BLUTMAN 2003)
- ECHR (EJEB) döntések (BÁRD 2007)

Mivel a büntetőeljárás alfája és ómegája a bizonyítás, ezért – a korábbi védői alanyválasztásom után – bizonyításbeli témát kívántam vizsgálni. A piramis-modellből pedig jól érzékelhető, hogy a bizonyítás/bizonyíték harmadik szintjéből néhány választási lehetőség maradt csak, közülük éppen az egyik, „érintetlen építőkö” a szembesítés (volt). Így már most kimondhatom, hogy kutatásom és (egyébként 2008-ban megjelent) monográfiám (közvetett) célja – szerény mértékben – hozzájárulni a magyar büntető eljárásjog tudomány piramisának felépítéséhez, egy apró kocka felkutatásával, megformálásával és végül a piramisba illesztésével. [Jelenlegi DSc (MTA doktori) kutatásom is ezen elv alapján éppen a felismerésre bemutatás” fehér mezője,” mint lehetséges justizmord forrás.]

### 3. A kutatási eredmények, következtetések a szembesítés körében

#### 3.1. A szembesítéssel kapcsolatos jogtörténeti következtetések

Az egyébként részletes jogtörténeti kutatásom sommázataként az alábbi (vázlatszerű) gondolatokat fogalmazhatom meg a szembesítés egyetemes, illetve magyar történeti kialakulásával és fejlődésével kapcsolatban.

a) Az ókorban az igazságkeresés szabályozott módjai között még nem szerepelt a szembesítés, sokkal inkább a kínvallatás.

b) A feudalista középkorban, annak kezdő századaiban az inkvizitórius eljárás keretében – a szembesítés hiánya mellett – a változatos, sokfajta tortúra továbbélése, a kínvallatás „virágzása” a szembetűnő.

c) A késői középkorban, a XVII-XVIII. században megkezdődik a kínvallatás „puhulása,” a szembesítés intézmények megszületése, az átmeneti kettősség, a két igazságkereső intézmény együttélése, amelyet még alkalmanként (bizonyos körülmények esetén) bokrosít az eskütétel alkalmazása is.

d) A XIX. századtól hivatalosan eltörölt a kínvallatás és már az akkuzatórius (vádeltű) szemlélet alapján helyébe lép egyedülként a szembesítés, esetleg esküvel színesítve.

e) A XX. század első felében már részletes jogi szabályozást láthatunk a szembesítésről az egyes büntető eljárási kódexekben, köztük a magyarban is. Egészen a század közepéig a tárgyalási szakra helyezik az alkalmazási hangsúlyát.

f) A XX. század második felétől az intézmény kriminalisztikai, azon belül krimináltaktikai jellege erősödik fel, ennek következtében a nyomozási-vizsgálati-előkészítő szakaszra tevődik át a hangsúly, ám – egyszerűsített, „lecsupaszított” formában létezik a bírósági szakban is.

g) A XXI. században a szembesítés (továbbra is hangsúlyos) nyomozásbeli (és enyhébb súlyú bírósági) korlátozása érzékelhető, legfőképpen (krimináltaktikai) adat-információ-védelmi, tanúvédelmi, kiskorú védelmi okokból.

A korszak/időskála jellemzőiből azt is láthatjuk és megfogalmazhatjuk, hogy a szembesítés „megjelenése, színrelépése” kb. a XVII. század, tehát kb. 300-400 év óta egyetlen korszak, század elméleti szerzői, jogalkotói sem kérdőjelezték meg az intézmény létjogosultságát, igazságkeresési funkcióját.

### *3.2. Az egyes államok szabályozásából levonható főbb következtetések a szembesítés körében*

Miután megvizsgáltam közel harminc európai állam és az Egyesült Államok ezzel kapcsolatos szabályait, a következőket rögzíthetem.

Jól érzékelhetően elkülönül az angolszász mintára felépült jogrendszerek és a kontinentális szisztémát követő országok szembesítéshez való viszonya. Előbbieknél nem létezik, más módszereket alkalmaznak a tényállás tisztázása, illetve a bírák/ esküdtek meggyőzésére. Az utóbbiaknál – szinte teljes körben – él, működik az intézmény.

Az is elmondható a kontinentális felfogású országokról, hogy a szembesítés jogi szabályait – mintegy utalva annak jelentőségére – a büntető eljárásjogról szóló alaptörvényekben, a nemzeti büntető eljárási kódexekben találjuk meg. A törvényekben található aránylag rövid lélegzetű, nem túlrészletezett szembesítési jogi szabályokat pedig általában a kriminalisztikai, azon belül a krimináltaktikai vagy rendőrttechnikai ajánlások, tanácsok, módusok töltik ki, teszik aprólékossá. Különösen igaz ez azon országok esetében, és ezek vannak többségben, ahol a nyomozási szakaszon van a szembesítés hangsúlya. Annak ellenére megalapozottnak tűnik ez az állítás, hogy az alkalmazó európai országok többségében mindkét eljárási fázisban, így a nyomozásban és a bíróság előtti, tárgyalási szakaszban is funkcionál a szembesítés, mint igazságkereső eszköz.

Az európai szembesítési hatékonyság változatos, az is elmondható, hogy általában igen visszafogott. Az tapasztalható, hogy Közép- és Kelet Európában – legfőképpen a tradíciók alapján – nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki a jogalkalmazók, mint Nyugat-Európában, ám ugyanakkor az is rögzíthető, hogy (szerény) eredményességében nem látható érdemi különbség a régiók között. Itt jegyzem meg, hogy külföldi jogalkalmazók által hivatkozott gyenge eredményességi mutatók (még abszolút számokban is) hasonlóak, illetve egyezők a magyar, empirikus kutatásom által is felszínre hozott adatokhoz/adatokkal.

A szerény eredményessége ellenére egyik alkalmazó országban sem érzékelttem olyan mértékű kételyt, ami megkérdőjelezte volna az intézmény létét, jelenlegi praktikumát, illetve jövőjét, ugyanakkor a nem használó országokban sem merült fel alkalmazásának szükségessége, esetleges „bevezetési vágy,” netán kényszer.

### *3.3. A szembesítéssel kapcsolatos Emberi Jogok Európai Bírósága (ECHR-EJEB) döntéseiből levonható következtetések*

Az Európai Emberi Jogi Egyezményben<sup>4</sup> a szembesítés, mint jogintézmény nincs nevesítve, ennek ellenére az EJEB gyakorlatában feltűnik, alkalmanként foglalkozni kell/lehet vele, mivel a kontinentális országok jelentős részének domesztikus jogrend-szerében létezik, alkalmazzák.

Jól érzékelhető, hogy a strasbourgi értelmezés szerint a szembesítés a kihallgatá-sokhoz köthető, hiszen a valóságban is egy speciális kihallgatási formáról van szó, akár a tanú(k), akár a terhelt(ek) esetében. A szembesítést is olyan kihallgatási formának, eljárási cselekménynek tartja a Bíróság, amely alkalmas arra, hogy az Egyezményben előírt terhelti jogcsomagon belüli jogot elősegítse, kielégítse. Nevezetesen a terhelt azon jogát, hogy az őt terhelő tanúk, esetleg más terhelték személyének (viselkedésének) és vallomásának hitelességét ellenőrizhesse személyes módon akár kérdések feltevésével, akár észrevételekkel, akár egyszerű megfigyeléssel.

A szembesítést olyan formának tekint a Bíróság, amely akár a nyomozási, akár a tárgyalási szakban alkalmas arra, hogy kimerítse azt a követelményt, hogy legalább az eljárás egyik szakaszában lehetősége van a védelemnek (védőnek, terheltnek) a rá nézve terhelő vallomást tevő személyt kontrollálni, azt a kifejezést is használhatjuk, hogy konfrontálni.

Pusztán a szembesítés elmaradása, ha mellette volt lehetőség a terhelő személyeknek kérdéseket feltennie a védelemnek, nem ad alapot az Egyezmény, azon belül a tisztességes eljárás megsértésére.

Azt is rögzíthetjük, hogy a szembesítés hiánya önmagában nem lehet jogsértő, hi-szen előfordulhat, hogy bizonyos törvényes, racionális okokból, köztük tanúvédelmi okból (pl. anonimitás esetén) nem is jöhet létre jogszerűen a két személy egymással szembe ültetése, állítása.

Csak a szembesítések nagy száma még nem adott kellő érvet arra a gyakorlatban, hogy az eljárás ésszerűtlen idejét megalapozza, illetve kimentő/felmentő körülmény lenne a hazai hatóságok eljárást elhúzó magatartására nézve.

Egyes esetek pedig azt mutatják, hogy a szembesítések körében is előfordulhat nem csak a tisztességes eljárás, a jogorvoslat, a védelem elveinek megsértése, hanem az embertelen, megalázó bánásmód alkalmazása is, amelyekkel szemben a Bíróságnak is kellő szigorral kell fellépni, és nyomatékosítani azt a nemes gondolatot, hogy az állam kötelessége nemcsak a jogsértés orvoslása, hanem annak megelőzése is. Sem a törvény, sem a joggyakorlat nem tartalmazhat „beépített” jogsértéseket, amelyek mindig, minden európai államban jogorvoslatért kiáltanak.

### *3.4. Az empirikus kutatásból, az ügyiratokból és kérdőívekből levonható főbb következtetések*

2005-2007 között empirikus kutatást folytattam a vizsgált témakörben, melynek keretében kettős felmérést végeztem. Egyrésztől bírósági ügyiratokat (186 ügyiratban 541 szembesítési aktust) tanulmányoztam át (és elemeztem), másrésztől anonim (856 db)

---

<sup>4</sup> Az 1993. évi XXXI. tv. az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Európai Emberi Jogi Egyezmény és ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

kérdőíves felmérést végeztem. A feldolgozás célja az volt, hogy a szembesítés gyakorlati alkalmazását áttekintsem, abból az elmélet számára megerősítő, illetve gyengítő visszajelzéseket kapjak, a hipotéziseimet ellenőrizzem, illetve jogalkalmazóktól és terheltektől érdemi adatokat kapjak a továbbgondoláshoz és javaslataimhoz.

A feltárt adatokból látványosan kiderül, hogy közel azonos szinten ítélték meg a jogalkalmazók a büntető ügyekben lezajló szembesítések arányát. Átlagosan minden második ügyben (50%-ban) van szembesítés, tehát gyakori, figyelmen kívül egyáltalán nem hagyható, tudományos kutatás alapjául is méltán szolgáló, arra érdemes bizonyítási eljárásról van szó.

A magyar szakirodalomban két megelőző vizsgálatot találtam, előbbi a múlt század hetvenes éveiben volt és 55 ügyre vonatkozott. Ott az egyterheltes ügyek 33,3%-ában, a többterheltes ügyek 89,2%-ában, a bünszövegségben elkövetett bűncselekményekben 100%-ban folyt szembesítés.<sup>5</sup>

A második pedig Tóth Mihály nevéhez fűződik, aki a múlt század 80-as éveinek elején, kb. 25 éve, 200 véletlenszerűen kiválasztott, ám nagy terjedelmű nyomozati iratból 134-ben talált szembesítést, ami 67%-os arányt mutatott.<sup>6</sup>

A szembesítések nyomozási, bírósági, illetve saját praxisú eredményességének megítélésénél sincsenek lényeges kilengések, mind az ügyirati vizsgálat, mind a jogalkalmazók hasonló nagyságrendben, kb. 12-14% körül határozták meg. Ez alá mentek némileg a rendőrök 6-7%-kal, míg fölé a terheltek 22-39%-os értékekkel. Tóth Mihály vizsgálatánál az eredményesség 13% volt, a 70-es években pedig 21%-ot tettek ki a részben eredményesek.<sup>7</sup> Vagyis megalapozottnak tűnik az a következtetés, hogy a szembesítés csökkenő aránya, de még mindig magas száma mellett, az eredményességi helyzete az elmúlt 30-33 évben nem változott.

Különösen annak tükrében szerény az eredményességi arány, hogy a leggyakoribb ok szerint: „látszólagos ellentmondást oldottak fel.”. Érdemi változtatás, a hazugság igazsággá formálása, a valótlant állító változtatása még kisebb arányban fordult elő. Erre utal az ügyirati vizsgálat azon adata, hogy szembesítés után csak négy esetben (0,8%) volt folytatólagos kihallgatása a vallomást változtatónak.

Átlagosan a jogalkalmazók fele elégedett a jelenlegi szembesítési jogi szabályozással, az ügyészek emelkednek ki e körből. Négyötödük tartja helyesnek, szemben a terheltekkel, akiknek csak egyötöde. A nyomozási végrehajtásnál hasonló az elégedettség ráta, (48%) míg a bírósági szakaszbeli végrehajtási módot mindenki ettől magasabb minőségi szintre helyezi (67%). Ezzel összhangban a kérdezettek csak egyharmada helyezné a szembesítést a nyomozási szakra, ám átlagosan ennyire jön ki a bírósági szakot, illetve a mindkét szakaszt preferálók csoportja is.

A szembesítés elméleti, tudományos megalapozottságát különösen az ügyészek és az ügyvédek ismerik el (68-69%-ban), ám a többi megkérdezett közel fele is ezen az állásponton van (38-45-50%).

A részletszabályok közül – a krimináltaktikai és büntető eljárásjogi kérdéseken túlmenően, melyeket külön fejezetekben fogok majd elemezni – kiemelem, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni azon tényt, hogy 8-10% körül fordulnak elő gyermek-, és fiatalkorúak a szembesítendőkhöz, csakúgy mint hozzátartozók.

<sup>5</sup> Lásd részletesebben: Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai intézet 18. sz. tájékoztatója. Budapest, 1974. 128. p.

<sup>6</sup> TÓTH MIHÁLY: *A szembesítések béklyójában*. Jogtudományi Közlöny 1984/3, 141. p.

<sup>7</sup> TÓTH 1984, 141-142. p.

A védői jelenlét széleskörű, az aktivitás azonban már szerény, különösen a kirendelt védők körében. Ám a kutatás azt mutatja, hogy döntő vagy legalább hangsúlyos szerepük, sem a védőknek, sem az alig résztvevő tanú ügyvédeknek nincsen a szembesítések eredményessége, lefolytatása körében. Különösen nincs, ha a hatóság tagja, korrekt, felkészült.

A nyomozási jegyzőkönyvekből eltűnt a régi kéthasábos formula, a bíróságon pedig a legegyszerűbb, sokszor egymondatos, sematikus rögzítés a jellemző. Egyik szakaszban sem találunk nonverbális jelekre utaló megjegyzéseket.

Az egyébként is igen csekély számú szembesítéssel kapcsolatos jogorvoslatot szinte kivétel nélkül elutasították.

Végül a szembesítés elmaradása miatti pótnyomozások/nyomozás továbbfolytatások aránya az ügyészek szerint 13% körül van, ám a rendőrök felméréséből kiderül, hogy egy részük (40%) folyamatosan kapja már utasításban a szembesítések végrehajtási kényszerét, 57%-uk pedig nagyon tudatosan törekszik a szembesítések végrehajtására, az esetleges marasztalások elkerülésére. Ilyenformán, alaposnak tűnik a következtetés, hogy a pótnyomozások okai között kisebb arányban szerepel napjainkban a szembesítés elmaradása, mint Tóth Mihály 25 évvel ezelőtt vizsgálatánál, amikor 100 pótnyomozásos ügyből 72-ben előírás volt a szembesítés.<sup>8</sup>

### 3.5. A szembesítési konfliktus pszichológiai alapja

A szembesítéssel, mint igazságkereső bizonyítási eljárással igen kevesen foglalkoztak mind a hazai, mind a külföldi irodalomban. A kevés szerző is inkább a büntető eljárásjogi és/vagy kriminalisztikai, azon belül krimináltaktikai aspektusait vizsgálta.<sup>9</sup> Tanulmányomban kísérletet teszek – a gyakorlatban egyébként évtizedek óta – nem túl sikeres, kontinentális intézmény pszichológiai alapjának felvázolására, amely (talán) segítheti az intézménnyel kapcsolatos jogalkalmazói hit és eredményesség növelését.

*Fő kérdésnek azt tartom e körben, hogy: minek a hatására változtat(hat) a hazug állítást tevő a szembesítés során, támogatja-e ezt a pszichológia?*

Számos kísérlet azt támasztja alá, hogy a megtévesztési kísérlet leleplezését segíti, ha a potenciális valótlanságot állító személyt további vizsgálatnak teszik ki.<sup>10</sup> További vizsgálati formának tekinthetjük a szembesítést, melynek során tudatos feszültség teremtés folyik. A hatóság általában olyan személyt ültet a feltételezett hazudóval szembe, aki ott volt az eseménynél, látta, hallotta, érzékelte a történeteket. Ezek után fokozott nehézséget, feszültséget jelent valótlant állítani, tudva azt, hogy a szemben ülő tudja a valóságot és azt is tudja, hogy a szembesülő is tisztában van az ő tudásával.

Így a hazugságra építő küzd a lelkiismereti nyomással, a szemben ülő tudásból (észlelésből) eredő biztosságával, alkalmanként magabiztosságával tovább küzd a belső

<sup>8</sup> TÓTH 1984, 142. p.

<sup>9</sup> BALATONI ISTVÁN: *Néhány gondolat a szembesítésről*. Belügyi Szemle 1974/7, BÓCZ ENDRE: *Szembesítés magnetofon alkalmazásával a nyomozás során*. Ügyészeti Értesítő 1965/4, CSILLAG GYÖRGY: *A szembesítés jelentősége a nyomozásban*. Belügyi Szemle 1959/6, FENYVESI CSABA: *Új szerepfelfogás – korszerű szembesítés*. Belügyi Szemle 1994/4, KERTÉSZ IMRE: *A szembesítés*. Krimináltaktika. RTF-tankönyv 1983. 149–151. p.; LÁZÁR BERTALAN: *A szembesítés taktikai szabályairól*. Rendészeti Szemle 1960/12, LÁZÁR BERTALAN: *A szembesítés*. BM-tankönyv 1965. 482–486. p.; TÓTH MIHÁLY: *A szembesítés béklyójában*. Jogtudományi Közlöny 1984/3, TÓTH MIHÁLY: *Feloldható-e a béklyó?* Jogtudományi Közlöny 1984/5.

<sup>10</sup> Lásd erről részletesebben: O'SULLIVAN, M. – EKMAN, P. – FREISEN, W.V.: *The effect of behavioral comparison in detecting deception*. Journal of Non verbal Behavior 1988/12, 203–215.p.

szégyenérzetével.<sup>11</sup> Magam a feszültség, a stressz, (ami valójában Selye János kutatásai alapján), distressz, tehát káros, romboló, nehezítő hatását tartom kiemelendőnek, vagyis a tudatos kontrolltörő szerepét látom elsőrendűnek, megalapozó tényezőnek. Olyan feszültséget, lelki nyomást kell kiváltania az eljárási aktusnak, a szemébe mondásnak, a szembesítés légkörének, atmoszférájának, aminek alkalmasnak kell lennie (legalábbis kísérleti szinten) az akarathajlításra, akarattörésre, a szándék eltérítésre, a szándék „átlendítésre.”

Csak a feszültségből eredő lelki plusz, tudatra ható hatása hozhat változást, amit elősegíthet a cselekmény meglepetésszerű, rajtaütésszerű alkalmazása. Amikor is a résztvevő hazug nem tudja mi következik, mi van a hatóság, illetve a szembesítendő birtokában, tudásában. És minél több ilyen meglepetésszerű, egyúttal erőtlejes hatás éri, annál nagyobb az esély az akarathajlításra.

A szituáció stressz telítettségére, a feszültség pozitív hatására utal Vinczéné Karpeta Verka kísérlete is. Pszichológiai vizsgálatra épülő megállapítása szerint:

„A szembesítésen résztvevő vizsgált személyek akkor adnak különböző választ a kétprofilis tesztre, ha a szembesítés feszültséggel jár” – saját olvasatomban, tehát valótlan állítanak.

A 11 vizsgált személy közül a felénél nyomon követhető az eltérés az első (szembesítés előtti) és második (szembesítés utáni) pszichológiai felvétel között, azonban egy esetben egyértelműen bizonyítható a tisztán szembesítés miatti fokozott feszültség. A többi esetben a nullhipotézisban megfogalmazottak, vagyis a valótlan állítás is lehetséges, ez esetismertetéseimben csak két esetben látszik bizonyítottnak.”<sup>12</sup>

A két fázisú, szembesítés előtt és után végzett felmérés gyenge pontja, hogy nem tudjuk a feszültség okát. Vagyis, ha érzékeljük is a hazugságot, nem tudjuk, miért történt az; illetve nem tudjuk, miért nem értük el a kívánt célt: a vallomás (igaz iránybeli) változtatását.

A szembesítés feszültsége, „rányomakodó” hatása megjelenhet az empátia talaján is, hiszen az általános modellben a valót állító sértetti szenvedés, szomorúság, alkalmanként az igazságért való „ajdulás,” a tekintetben rejlő szemrehányás szintén feszültségnövelő, egyúttal az emberi lélek húrjait pendítő a hazugságot állító más eljárás alá vonttal, tanúval szemben is.

Nem véletlen, ha a feszültség teremtés mechanizmusa kapcsán felmerül, hogy a szembesítés napjainkban is erőteljesen beismerés, elismerés orientált „lelki tortúra”. Azért sem véletlen, mivel – ahogyan már a korábbi, történeti vizsgálódásnál is rámutattam – valóban a kínvallatásból, a tortúrából nőtt ki, vagyis a jelenlegi törvényes pszichés nyomások XXI. századbeli, jogállami eszköztárát vonultatja fel hatósági segítséggel.

A szembesítés lélektanilag „érzékelés túlterhelésre” épít, melynek során a hazudó magára maradhat, elszigetelődhet, szégyenérzete, magányossága, kitaszítottsága, érzéketlenségi érzése, belső fájdalma, félelme, belső megalázottsága, lebukása meglepetéséből eredő belső „sokkja,” esetleg sajnálata, empátiája, elfáradása, kimerülése, „agy-mosása” eljuttathatja oda, hogy agya, gondolata, szándéka (célja) „átprogramozódik,”

<sup>11</sup> Nagy Lajos szerint ez (a szégyenérzet) adja a szembesítés legfontosabb pszichológiai alapját a hazug tanú esetében. NAGY LAJOS: *Tanúbizonyítás a büntetőperben*. Budapest, 1966. 365. p.

<sup>12</sup> VINCZÉNÉ KARPETA VERKA: *A szembesítés kriminálpszichológiai aspektusai a büntetőeljárás során*. Szakdolgozati kézirat. Pécs, 2002.

mindezek kikényszerítik, kipróbálják a váltást, a jó útra térést, az igaz út, az igazság vállalását. Sőt továbbmegyek, a bűn vállalását, a beismerést, a bűn megvallását, a „gyónást,” a kibeszélést, ezáltal a megkönnyebbülést, és talán vele együtt a bűnbocsánat, a megbánás, a sértetti, az igazat mondó megbocsátásának csíráját.

Kutatásom alapján arra a következtetésre jutottam, hogy maga a szembesítés léte alapvetően egy vélelemre, egy feltételezésre alapul. Nevezetesen, hogy az ember – feszültség, lelki szorítás hatására – feltárja a valós ténynt olyan személynek, akiről tudja, hogy tisztában van a hazugsággal, mivel ő maga is érzékelte (látta és/vagy hallotta) az eseményeket. Ezt vélelmezett tényként is felfoghatjuk, ami a gyakorlat szerint sem megdönthetetlen, mert ennek ellenére sokkal több a sikertelen szembesítés, mint a sikeres, vagyis a tétel igazolása. Az ember képes akkor is valótlan állítani, amikor tudja, hogy mások ismerik a hazugsága gyökerét, mibenlétét. Így a szembesítés egy kísérlet, egy lehetőség marad minden alkalommal az elvi tétel igazolására, amit meg lehet, illetve érdemes kockáztatni.

A kísérleti kriminálpszichológia nem tudta ezidáig erősíteni a „kikényszerítő” tételt, mivel a szembesítésre nem lehet helyes kriminális kísérleti modellt beállítani, szemben például az igazságot kutató vizsgálatokkal. Például a kísérleti alanyként gyakran alkalmazott egyemisták (ám mások sem) alkalmasak bűncselekménnyel kapcsolatos szembesítési szituációk modellezésére, mivel ahhoz jószerevével bűncselekményeket (ráadásul általában súlyosakat) kellene elkövetni és csak utána lehetne ellenőrizni a feszültség-, igazságszinteket. Valódi elkövetők és valódi tettek esetében pedig maga az eljárási aktus teszi kizárttá a modellezést, a kísérletezgetést.

Ez a tény azonban még nem cáfolja eddigi hipotézisünket, ismereteinket, és hitünket a szembesítés pszichológiai alapjával és alkalmazásával kapcsolatban.

*A magyar büntető eljárásjog tudomány piramis-modellje  
(1960-2011 közötti monográfiák alapján)*

<b>VI.</b> Wiener 1993 pénzügyi bűnügyi együtteműk		Farkas 2001 acenozók, bűnügyi együtteműk	Nyitrai 2002, 2006 nemzetk. európai bűnügyi együttm. integráció	Blumán 2003 előzetes döntéshozatali eljárás	Kassai 2004 európai bűnügyi integráció	Ligeti 2004 európai bűnügyi integráció	Blad 2007 (ECHR)	Hofé 2008 (Europot)
<b>V.</b> Szabóné 1970 bíróság elé állítás, tárgyalás mellőzése		Trennelli 1985 (pótmegállapítás)	Lovász 1985 eljárás	Gatalkorúak elleni eljárás	Hefke 2002 kárműködés eljárások	Kardos 2003, Hadringer 2010 és 2011 katonai eljárás	Hefke 2008, Nagy A. 2008, Polt 2010 bíróság elé állítás, átváltoztatható; lemondás a tárgyalásról, tárgyalás mellőzés + megállapítás; díjazó személyek	
<b>IV.</b> időszerűségi kegyesség-kegyesség		Róth 2000 éretet, előz. leírás	időszerűségi kegyesség	kegyesség, leírás	zár alá vétel, bírósági intézkedés, számítás, rögz. adatok megőrzése	Hefke 2002 éretet, előz. leírás	Hefke 2002 éretet, előz. leírás	
<b>III.</b> Katalon 1965, Elak 2008 tárgyi biz. szék.		Szekely 1967 tárgyi biz. szék.	Gábor 1968 tárgyi biz. szék.	Kernész 1972 tárgyi biz. szék.	Pászai 1977 szemléti felismerés, biz. kétféle; ;	Erdei 1987 szemléti felismerés, biz. kétféle; ;	Tóth 1988 tárgyi biz. szék.	Mészáros 2011 "bírók" tárgyi biz. szék.
<b>II.</b> Király 1962 védőügyvéd		Tóth 1988 tárgyi biz. szék.	Károlyi 1990 tárgyi biz. szék.	Fenyvesi 2002 védőügyvéd	Kas 2006 tárgyi biz. szék.	Kas 2006 tárgyi biz. szék.	Kas 2006 tárgyi biz. szék.	
<b>I.</b> Nagy 1960 jogorvoslat		Szabóné 1966 tárgyi biz. szék.	Szabóné 1966 tárgyi biz. szék.	Szabóné 1966 tárgyi biz. szék.	Szabóné 1966 tárgyi biz. szék.	Szabóné 1966 tárgyi biz. szék.	Szabóné 1966 tárgyi biz. szék.	
<b>I.</b> Király 1962 jogorvoslat		Nagy 1974 tárgyi biz. szék.	Nagy 1974 tárgyi biz. szék.	Nagy 1974 tárgyi biz. szék.	Nagy 1974 tárgyi biz. szék.	Nagy 1974 tárgyi biz. szék.	Nagy 1974 tárgyi biz. szék.	
<b>I.</b> Király 1972 tárgyi biz. szék.		Király 1972 tárgyi biz. szék.	Király 1972 tárgyi biz. szék.	Király 1972 tárgyi biz. szék.	Király 1972 tárgyi biz. szék.	Király 1972 tárgyi biz. szék.	Király 1972 tárgyi biz. szék.	
<b>I.</b> Király 1972 tárgyi biz. szék.		Király 1972 tárgyi biz. szék.	Király 1972 tárgyi biz. szék.	Király 1972 tárgyi biz. szék.	Király 1972 tárgyi biz. szék.	Király 1972 tárgyi biz. szék.	Király 1972 tárgyi biz. szék.	

I. Alapvető; II. Általános (általános és személyi); III. Bizonyítás; IV. Kezesség-kegyesség; V. Kárműködés és Általános eljárások; VI. EU – Európai jogharmonizáció

*A piramis-modellben hivatkozott monográfiák, vagyis az építőkövek, köztük az ünnepelt CSÉKA Ervin professzor kötetei az alábbiak:*

BARNA PÉTER: *A bűnüldözés elvi kérdései*. Budapest, 1971.; BÁRD KÁROLY: *A büntető-hatalom megoszlásának buktatói. Értékelés a bírósági tárgyalás jövőjéről*. Buda-



pest. 1987.; BÁRD KÁROLY: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Budapest, 2007.; BÓCZ ENDRE: *Büntetőeljárás jogunk kalandjai*. Budapest, 2006.; BLUTMAN LÁSZLÓ: *Az előzetes döntéshozatal*. Budapest, 2003.; CSÉKA ERVIN: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai*. Budapest, 1968.; CSÉKA ERVIN: *A büntető jogorvoslatok tana*. Budapest, 1985.; ELEK BALÁZS: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Debrecen, 2008.; ERDEI ÁRPÁD: *Tény és jog a szakvéleményben*. Budapest, 1987.; FENYVESI CSABA: *A védőügyvéd*. Budapest-Pécs, 2002.; FARKAS ÁKOS: *Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban*. Budapest, 2001.; FARKAS ÁKOS: *A büntetőeljárás hatékonysága*. Kandidátusi értekezés. Miskolc, 1997.; GÖDÖNY JÓZSEF: *Bizonyítás a nyomozásban*. Budapest, 1968.; HACK PÉTER: *A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége*. Budapest, 2008.; HAUTZINGER ZOLTÁN: *A katonai büntetőjog rendszertana*. Pécs, 2010.; HAUTZINGER ZOLTÁN: *A katonai büntető eljárásjog fejlesztési irányai*. Budapest-Pécs, 2011. (megjelenés alatt); HERKE CSONGOR: *A letartóztatás*. Budapest-Pécs, 2002.; HERKE CSONGOR: *Megállapodások a büntetőperben*. Pécs, 2008.; HERKE CSONGOR: *Súlyosítási tilalom a büntetőeljárásban*. 2010.; HOLÉ KATALIN: *Europol és jogállam*. Budapest, 2008.; KARDOS SÁNDOR: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*. Ph.D. értekezés. Miskolc, 2003.; KARSAI KRISZTINA: *Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései*. Budapest, 2004.; KISS ANNA: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban*. Ph.D. értekezés. Miskolc, 2006.; KRATOCHWILL FERENC: *A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárásban*. Budapest, 1990.; KATONA GÉZA: *A nyomok azonosítási vizsgálata*. Budapest, 1965.; KATONA GÉZA: *Bizonyítási eszközök a XVIII-XIX. században (A kriminalisztika magyarországi előzményei)*. Budapest, 1977.; KERTÉSZ IMRE: *A kihallgatási taktika lélektani alapjai*. Budapest 1965.; KERTÉSZ IMRE: *A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárás jog és a kriminalisztika tudományában*. Budapest 1972.; KIRÁLY TIBOR: *A védelem és a védő a büntető ügyekben*. Budapest, 1962.; KIRÁLY TIBOR: *Büntetőítélet a jog határán. (Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről)*. Budapest, 1972.; LIGETI KATALIN: *Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban*. Budapest, 2004.; MÉSZÁROS BENCE: *A fedett nyomozó alkalmazásának kérdései büntető eljárásjogi és kriminalisztikai szempontból*. Ph.D. értekezés (kézirat) 2011.; M. NYITRAI PÉTER: *Nemzetközi bűnügyi jogsegély Európában*. Budapest, 2002.; M. NYITRAI PÉTER: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest, 2006.; NAGY ANITA: *Büntetőeljárást gyorsító rendelkezések az Emberi Jogi Európai Egyezményben az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaiban, az Európai Unióban és a hazai jogalkotásban*. Miskolc, 2008.; NAGY LAJOS: *Fellebbezés a büntetőperben*. Budapest, 1960.; NAGY LAJOS: *Tanúbizonyítás a büntetőperben*. Budapest, 1966.; NAGY LAJOS: *Ítélet a büntetőperben*. Budapest, 1974.; POLT PÉTER: *Áldás vagy átok. (A parlamenti mentelmi jog)*. Budapest, 2010.; PUSZTAI LÁSZLÓ: *Szemle a büntető eljárásban*. Budapest, 1977.; RÓTH ERIKA: *Az elítélés előtti fogvatartás dilemmái*. Budapest, 2000.; SZABÓNÉ NAGY TERÉZ: *A büntetőeljárás rendszer alapjai*. Budapest, 1966.; SZABÓNÉ NAGY TERÉZ: *A büntető eljárás egyszerűsítése*. Budapest, 1970.; SZABÓNÉ NAGY TERÉZ: *A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága*. Budapest, 1985.; SZÉKELY JÁNOS: *Szakértők az igazságszolgáltatásban*. Budapest, 1967.; TÓTH MIHÁLY: *A terhelt védekezési szabadságának tartalma és konfliktusai, különösen a nyomozásban*. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1988.; TREMMEL FLÓRIÁN: *Igazságügyi retorika*. Pécs, 1993.; TREMMEL FLÓRIÁN: *Magánvád*. Budapest, 1985.; TREMMEL FLÓRIÁN: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Budapest-Pécs, 2006.; WIENER A. IMRE: *Nemzetközi bűnügyi jogsegély*. Budapest, 1993.

CSABA FENYVESI

PYRAMID MODEL OF HUNGARIAN CRIMINAL PROCEDURAL  
LEGAL SCIENCE – FROM THE ASPECT OF  
RESEARCHES ON CONFRONTATION

(Summary)

The saluting study for Professor Cséka Ervin 90<sup>th</sup> birthday has chosen 'confrontation' as a topic because there hasn't been any comprehensive monographs published in Hungary focusing on confrontation as an evidentiary procedure. Professional articles and studies on the topic are of modest quantity and they were published mainly in the 1970s and 1980s. In addition the writer would underline the following facts:

- a) It is a complex institution that covers the aspects of forensic science and criminal procedure law as well.
- b) Scruples about its theoretical grounding may arise asking whether it is the right way of seeking the truth.
- c) Being an institution frequently applied in practice it has critical results and has significant number of difficulties and problems.
- d) It can be the engine or the brake of simplifying and speeding up the procedure of uncovering the truth.

The study shows the main statements, conclusions (from several aspects) of the research on confrontation and demonstrates a special 6-level (basic principles, subjects, proofing, coercive measures, separated and special procedures, EU) pyramid model about the Hungarian criminal procedural legal science from 1960 to 2011 which includes the authors of the current monograph and their works as well.

GÁCSI ANETT ERZSÉBET

## Bizonyítási tilalmak a magyar büntetőeljárásban: a törvénysértő (jogellenes) bizonyítékok kizárása

*„Minden kor tudományos világképe visszatükröződik a szaktudományokban (így a büntető eljárásjog elméletében is) és viszont, a tudományos világkép alakulására visszahat a szaktudományok minden egyes új eredménye. A tudományos fejlődés következményei a büntetőeljárásban elsősorban a bizonyítás tanának változásain mérhetők le.”<sup>1</sup>*

A bizonyítás tanán belül ma is kiemelkedő jelentőséggel bír – Cséka Ervin professzor szavaival élve, „örökzöldnek” számít – a bizonyítási tilalmak témaköre. A bizonyítási tilalmakat (vagy másképp fogalmazva a bizonyítást kizáró szabályokat) gyűjtő kategóriaként kell értelmezni, így a magyar büntető eljárási jogban a bizonyítási tilalmak vonatkozhatnak a bizonyítás tárgyára (egyes tényekre, amelyekre bizonyítás nem folytatható), a bizonyítás eszközeire, valamint a bizonyítás módjára is.<sup>2</sup> Az e tilalmak megsértésével lefolytatott bizonyítás törvénysértő (jogellenes) bizonyítékokat eredményez, amelyeket az eljárás tisztességes voltának megőrzése végett ki kell zárni a bizonyítékok köréből. Ezt a követelményt megfogalmazta a Büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény (rég. Be.) 60. § (3) bek. is, amely szerint „az e törvény rendelkezéseivel ellentétesen lefolytatott bizonyítás eredménye bizonyítékként nem vehető figyelembe.”<sup>3</sup> Rögzíti a követelményt pontosabb – de nem pontos – megfogalmazással élve a hatályos büntetőeljárási törvény (1998. évi XIX. törvény, a továbbiakban: Be.) 78. § (4) bek. is, amely szerint „nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon, vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg.”<sup>4</sup> A

<sup>1</sup> PUSZTAI LÁSZLÓ: *A büntetőeljárás történeti fejlődésének vázlata az első kódexig*. In: KIRÁLY TIBOR (szerk.): *Büntetőeljárási jog*. Budapest, 2008. 27. p.

<sup>2</sup> CSÉKA ERVIN: *A bizonyítást kizáró szabályok a büntető eljárásban*. In: TÓTH KÁROLY (szerk.): *In memoriam Dr. Kovács István akadémikus, egyetemi tanár*. Szeged, 1991. 71–95. p.

<sup>3</sup> Az idézett törvényhely általános megfogalmazása a gyakorlatban értelmezési problémát okozott. Értelmezhető volt ugyanis úgy is (nyelvtani értelmezés), hogy bármilyen technikai jellegű szabályszegés a bizonyíték kizárását eredményezi; de sugallhatta azt is, hogy a büntetőeljáráson kívüli más eljárásban – az akár súlyos törvénysértés útján – szerzett bizonyíték pedig értékelhető a büntetőeljárásban. A probléma súlyát jelzi, hogy még a Legfelsőbb Bíróság sem tudott e kérdésben egységes joggyakorlatot kialakítani. Erről részletesen ír: BÁRD KÁROLY: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés*. Budapest, 2007. 232–237. p.

<sup>4</sup> A pontatlan megfogalmazással kapcsolatos észrevételeit részletesen kifejti TREMMEL FLÓRIÁN: *A jogellenes bizonyítékok néhány kérdése*. In: GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ – KÓHALMI LÁSZLÓ (szerk.): *Emlékkönyv Losonczy István Professzor halálának 25. évfordulójára*. Pécs, 2005. 306–307. p.

hatályos eljárási törvény szabálya azonban azon túl, hogy nem pontos megfogalmazású, számos kérdést nyitva hagy, amelyek megválaszolása az ítélkezési gyakorlat feladata volt, és feladata lesz.

Jelen tanulmány a jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárásának szabályát veszi górcső alá. Ennek keretében a hatályos törvényi rendelkezés [Be. 78. § (4) bek.] három fordulatát (1. „bűncselekmény útján”; 2. „más tiltott módon”; 3. „a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával” megszerzett bizonyíték) az elméleti fejtegetések mellett – 60 (2007 és 2011 között hozott, a bizonyítás törvényességét érintő) bírósági döntés áttanulmányozása alapján – a kialakult magyar bírói gyakorlattal együtt mutatja be.

### *I. A „bűncselekmény útján” megszerzett bizonyíték kizárása*

A Be. 78. § (4) bek. I. fordulata alapján *„nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján szerzett meg”*. A vizsgált három törvényi fordulat közül ez – a „bűncselekmény útján” – kitétel szorul a legkevesebb magyarázatra. Bűncselekmény alatt ugyanis valamely, a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) különös részében foglalt tényállást kell érteni. Természetesen korlátozott a számításba jöhető bűncselekmények köre, hiszen figyelemmel kell lenni arra, hogy a bűncselekményt kizárólag hivatalos személy (bíróság, ügyész, nyomozó hatóság tagja) követheti el. Így e körbe tartozik mindenekelőtt a kényszervallatás (Btk. 227. §), mely közvetlenül a vallomás – ezek közül is elsődlegesen a terhelti vallomás – mint bizonyítási eszköz törvényellenes módon történő megszerzésére irányul. Más hivatali bűncselekmények – így hivatali visszaélés (Btk. 225. §), bántalmazás hivatalos eljárásban (Btk. 226. §), jogosulatlan titkos információgyűjtés (Btk. 227/A. §), jogellenes fogvatartás (Btk. 228. §) – akkor tartozhatnak e körbe, ha kimutatható, hogy az adott ügyben a hatóság e bűncselekmény útján közvetlenül szerzett meg valamilyen bizonyítási eszközt. Egyébként a Be. 78. § (4) bek. I. fordulat megvalósulása szempontjából releváns lehet még pl. a hivatalos személy által elkövetett bűnpártolás (Btk. 244. § (3) bek. b) pont), a hivatalos személy által elkövetett okirat-hamisítás (Btk. 275. §) vagy a vesztegetés (Btk. 250. §).

Ami értelmezési nehézséget okozhat – írja Király Tibor –, hogy *„a Be arról nem szól, vajon követelmény-e, hogy a bűncselekmény tényét külön folytatott büntetőeljárással állapítsák meg, vagy megengedhető-e, hogy a bizonyítékokat értékelő bíróság külön eljárás nélkül maga jusson arra a következtetésre, hogy a bizonyítási eszközt bűncselekmény útján szerezték meg.”*<sup>5</sup> Álláspontunk szerint az alternatív megoldási lehetőség biztosítása helyett helyesebbnek látszik az az érvelés, hogy az alapügyben eljáró bíróság csupán észlelheti, hogy az eljárás korábbi szakaszában az adott bizonyítási eszközt bűncselekmény útján szerezték meg, de nem állapíthatja meg azt. Ezzel ugyanis sérülne a

<sup>5</sup> KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárási jog*. Budapest, 2008. 258–259. p.

törvényes vád intézménye,<sup>6</sup> továbbá sérülne a személyi, valamint a tárgyi vádhoz-kötöttség elve is.<sup>7</sup>

A tanulmány elkészítéséhez felhasznált bírósági döntések között egyikben sem hivatkoztak „bűncselekmény útján megszerzett bizonyíték”-ra, így a Be. 78. § (4) bek. I. fordulata alapján nem került sor bizonyíték kizárására. Álláspontunk szerint ez annak tudható be, hogy a terhelt hallgatáshoz való jogának kifejezett törvényi rögzítésével<sup>8</sup> a nyomozó hatóság már nem törekszik a terhelt beismerő vallomásának mindenáron való „kicsikarására.” Természetesen a bizonyítékinség még ma is jellemző a büntetőeljárárs-okra – nyilván, ha a terhelt nem tesz vallomást, ez még inkább felerősödik –, azonban a legújabb kutatások szerint ezt a nyomozó hatóságok a lakosságnak felajánlott nyomra-vezetői díjakkal igyekeznek „csillapítani.”<sup>9</sup>

## II. A „más tiltott módon” megszerzett bizonyíték kizárása

A Be. 78. § (4) bek. II. fordulata alapján „nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság ... más tiltott módon szerzett meg”. A fordulat alkalmazásának nehézségét az okozza, hogy a jogalkotó nem határozta meg a „más tiltott módon” történő megszerzés fogalmát. Ezt a csorbát a büntetőeljárárs tudománya, és a joggyakorlat együttesen igyekszik kiküszöbölni, így a tudomány alapján „más tiltott mód” alatt az olyan bizonyítás törvényességét kétségessé tevő eljárás szabálysértést, esetleg utasítás, szabályzat megszegését, megsértését kell érteni, amely önmagában még bűncselekmény megállapítására nem ad alkalmat.<sup>10</sup>

További problémát jelent a II. fordulat kapcsán az is, hogy sokszor összemosódik a „más tiltott módon” és „a résztvevők eljárás jogainak lényeges korlátozása” fordulatok értelmezése. Ez a vizsgált bírósági döntések többségében (60 döntésből 51-ben) akként jelent meg, hogy az indokolásban csupán törvénytörés útján megszerzett bizonyítéokra hivatkoztak, amelyet a Be. 78. § (4) bek. alapján – fordulatra hivatkozás nélkül – zártak ki a bizonyítékok köréből.<sup>11</sup> Mindez abból ered, hogy a „más tiltott módon” történő bi-

<sup>6</sup> „Törvényes a vád, ha a vádemelésre jogosult a bírósághoz intézett indítványában meghatározott személy pontosan körülírt, büntető törvénybe ütköző cselekménye miatt a bírósági eljárás lefolytatását kezdeményezi.” [Be. 2. § (2) bek.]

<sup>7</sup> „A bíróság csak annak a személynek a büntetőjogi felelősségéről dönthet, aki ellen vádat emeltek, és csak olyan bűncselekmény miatt, amelyet a vád tartalmaz.” [Be. 2. § (3) bek.] Ezt az álláspontot képviseli többek között CSÉKA ERVIN et al.: *A büntetőeljárárs jog alapvonalai I.* Szeged, 2006. 226. p., valamint BÁNÁTI JÁNOS et al.: *Büntető eljárásjog.* Budapest, 2009. 109–110. p. Az utóbbi tankönyvvel kapcsolatban ki kell emelni azt, hogy a megfogalmazott álláspont – nyilván elírás miatt – rossz jogszabályhelyre hivatkozással van alátámasztva, hiszen hibás a Btk. 2. § (3) bek.-re utalni (a törvényhely ugyanis nem létezik), helyette a Be. 2. § (3) bek.-t kellett volna megjelölni.

<sup>8</sup> Az 1989. évi XXVI. törvény 1990. január 1-jei hatállyal emelte a régi Be. szabályai közé, amelyet aztán az új Be. is átvett.

<sup>9</sup> TREMMEL FLÓRIÁN: *Bizonyítékok a büntetőeljárársban.* Budapest-Pécs, 2006. 151. p.

<sup>10</sup> BÁNÁTI et al. 2009, 110. p.

<sup>11</sup> Természetesen található a vizsgált döntések között néhány (szám szerint 9 darab), amelyekben a bíróságok pontosan – törvényi fordulatra hivatkozással zárták ki, vagy fogadták el a bizonyítékot. A Be. 78. § (4) bek. II. fordulata kapcsán a következők emelendők ki. A törvényi fordulatra hivatkozással zárta ki a bizonyí-

zonyítási eszköz megszerzése, gyakorlatilag mindig a „résztevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával” jár,<sup>12</sup> mely utóbbi akkor tehet szert önálló jelentőségre, ha a beszerzett bizonyíték önmagában ugyan nem törvénysértő, de az eljárás résztvevőjére sérelmes, mert nem gyakorolhatta az őt megillető jogokat. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy nem lehetne, illetve nem kellene különbséget tenni a Be. 78. § (4) bek. II. és III. fordulata között. A megkülönböztetés már csak azért is fontos, mert a II. fordulat – hasonlóan egyébként az I. fordulat is – felmerülése esetén a törvényi tilalomnak megfelelően nem használható fel az így szerzett bizonyíték, azt még objektív valódisága esetén is figyelmen kívül kell hagyni.<sup>13</sup> Ez tehát az értékelés szempontjából abszolúte kizárt bizonyítéknak minősül.<sup>14</sup> Ezzel szemben a III. fordulat az értékelés szempontjából relatíve kizárt bizonyítéknak tekintendő, azaz a fennállása esetén is a bizonyítékokat értékelő hatóság mérlegelésétől függ, hogy a résztvevő eljárási jogának korlátozását lényegesnek tekinti-e vagy sem.<sup>15</sup>

### *1. Az egyes bizonyítási eszközökhöz kapcsolódó speciális bizonyítási tilalmak*

Áttérve a Be. 78. § (4) bek. II. fordulatának elemzésére, „más tiltott módon” történő megszerzésnek minősül elsősorban az *egyes bizonyítási eszközökhöz kapcsolódó külön (speciális) tilalmak megsértése*.<sup>16</sup> A Be. rendelkezéseit sorba véve ezek a tanúvallomásnál, a szakvéleménynél, a terhelti vallomásnál, valamint közvetetten a házkutatás, a lefoglalás, illetve a titkos információgyűjtés és adatszerzés szabályainál jelennek meg.

A *tanúvallomás* kapcsán az egyik ilyen speciális tilalmat a Be. 82. § (2) bek. rögzíti, amely szerint a tanút a kihallgatása elején figyelmeztetni kell a mentességi okokra és jogaira. Ezt a figyelmeztetést és a tanú erre adott válaszát jegyzőkönyvbe kell venni, elmaradása esetén a tanúvallomás bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe. Megállapítható a vizsgált jogesetek kapcsán, hogy a joggyakorlatban ez az egyik leggyakrabban (60 döntésből 24-ben) előforduló speciális tilalom.<sup>17</sup> Itt is megmutatkozik azonban a Be. 78. § (4) bek. II. és III. fordulat elhatárolásának „nehézsége”, hiszen pl. a Fővárosi Ítéltábla egyik határozatában a Be. 82. § (2) bek.-ben rögzítettek megsértését – a kialakult bírói gyakorlattól eltérően – a III. fordulat alapján értékelte.<sup>18</sup> A tanúvallomás

---

tékok köréből a Fővárosi Ítéltábla (a továbbiakban: FIT) a 3.Bf.217/2007/11. sz. (FIT-H-BJ-2008-33) valamint a 2.Bf.225/2008/10. sz. (FIT-H-BJ-2008-69) döntésében azt a kihallgatási anyagot, amelyet úgy használtak fel, hogy azt az ügyész nem indítványozta, a nyomozási bíró pedig nem határozott róla. A FIT 4.Bf.184/2010/8. sz. (FIT-H-BJ-2011-77) döntésében szintén a II. fordulatra hivatkozással rkesztette ki a törvénysértően lefolytatott titkos információgyűjtés eredményét. A Szegedi Ítéltábla (a továbbiakban: SZIT) a Bf.II.234/2009/9. sz. (SZIT-H-BJ-2009-48) döntésében a Be. 78. § (4) bek. II. fordulata alapján zárta ki azokat a tanúvallomásokat, amelyeket rendőri jelentésbe foglaltak.

<sup>12</sup> KIRÁLY 2008, 260. p.

<sup>13</sup> VARGA ZOLTÁN: *A bizonyítékok értékelése*. In: JAKUCS TAMÁS (szerk.): *A büntetőeljárási törvény magyarázata*. I. kötet. Budapest, 2003. 155. p.

<sup>14</sup> CSÉKA et al. 2006, 226–227. p.

<sup>15</sup> CSÉKA et al. 2006, 227–228. p.

<sup>16</sup> KIRÁLY 2008, 259. p.

<sup>17</sup> A legjellegzetesebbeket kiemelve közülük: Debreceni Ítéltábla (a továbbiakban: DIT) Bf.III.202/2010/7. sz. (DIT-H-BJ-2010-95); DIT Bf.II.96/2010/12. sz. (DIT-H-BJ-2010-45); DIT Bf.III.411/2009/7. sz. (DIT-H-BJ-2009-121); DIT Bf.II.527/2008/13. sz. (DIT-H-BJ-2009-41); DIT Bf.III.492/2008/14. sz. (DIT-H-BJ-2009-34) DIT. Bf.II.674/2008/9. sz. (DIT-H-BJ-2009-29); Pécsi Ítéltábla (a továbbiakban: PIT) Bf.I.156/2007/23. sz. (PIT-H-BJ-2007-22); SZIT Bf.II.224/2009/11. sz. (SZIT-H-BJ-2009-49).

<sup>18</sup> FIT 3.Bf.40/2008/12. sz. (FIT-H-BJ-2008-135)

kapcsán a másik speciális tilalmat a Be. 84. §-a rögzíti, amely visszaütal a Be. 83. §-ra, valamint utal a Be. 85. § (3) bek.-ben rögzített figyelmeztetésekre és ezek jegyzőkönyvbe vételére is. Ha e rendelkezések megsértik a tanú vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe. Ezen utóbbi speciális tilalom a vizsgált jogesetekben mindössze kettő alkalommal merült fel.<sup>19</sup>

A *szakvélemény* felhasználása kapcsán a Be. két külön tilalmat rögzít a rendelkezései között. Részint rögzíti, hogy a tanúvallomásnál megjelenő Be. 83-84. §-ok rendelkezései a szakértőre is értelemszerűen irányadók [Be. 103. § (5) bek.].<sup>20</sup> E tilalom kapcsán két speciális esetet emel ki a tanulmány. Az egyik eset a Fővárosi Ítéltábla előtt folyt büntetőeljáráshoz kötődik, amely során abban kellett döntenie a bíróságnak, hogy megvalósítja-e a Be. 78. § (4) bek. II. fordulatában foglaltakat az a tény, hogy a terhelt elemállapot vizsgálata során csak az egyik szakértő vett részt a terhelt személyes megvizsgálásában, a másik szakértő nem, ennek ellenére a szakvéleményt közösen készítették el. A bíróság arra az álláspontra jutott, hogy nem valósítja meg, így a szakvélemény felhasználható bizonyítékként, ugyanis a Be. 101. § (2) bek. előírja ugyan, hogy az elemállapot vizsgálatánál két szakértőt kell alkalmazni, de azt nem, hogy mindketten személyes vizsgálatra kötelezettek. Így az a szakértő, aki nem vett részt a terhelt személyes megvizsgálásában legfeljebb szakmai hibát vétett.<sup>21</sup> A másik speciális esetcsoport a Pécsi Ítéltábla ítélezési gyakorlatához köthető. A vizsgált jogesetek alapján megállapítható, hogy évről évre visszatérő problémát okozott a büntetőeljárásokban az, hogy az első fokú bíróság olyan szakértőket rendelt ki, akik nem szerepeltek a szakértői névjegyzékben, így szakvélemény adására sem voltak jogosultak. A másodfokú bíróság látszólag egyszerűen korrigálta ezeket az eljárási szabálysértéseket, hiszen bizonyítást folytatott le és új szakértőket rendelt ki, akik már az eljárási törvényben foglaltak szerint készítették el a véleményüket. A jogesetek specialitása azonban részben abban rejlik, hogy az Ítéltábla a meghozott határozatok indokolásában a következőket rögzítette: „... az így adott vélemény szakvéleményként nem értékelhető ... a Be. 78. § (4) bek. alapján a vélemény csupán okirati bizonyítékként értékelhető ...”<sup>22</sup> Álláspontunk szerint nem volt szerencsés a „csupán” kifejezés használata, mert azt a látszatot kelti, hogy a szakvéleménynek a törvény nagyobb bizonyítóerőt tulajdonít, mint az okiratnak. Ez azonban nem igaz, hiszen a Be. 78. § (2) bek. kimondja, hogy „a bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító ereje”. Nem indokolhatja továbbá a „csupán” kifejezés használatát az sem, hogy mivel nem szakvéleményként, hanem okiratként értékelték a szakértő véleményét, az ezzel kapcsolatos bűnügyi költség az államot és nem a vádlottat terheli. Az elemzett jogesetek másik különlegessége, hogy a Pécsi Ítéltábla ugyanezen tanácsa a „csupán” kifejezést a 2009-es, 2010-es években hozott határozataiban használta; az azt megelőző években hozott határozatokban nem szólt arról, hogy lehet-e ezen véleményeket okiratként értékelni, helyette mindössze annyit rögzített, hogy „a Be. 78. § (4) bek. alapján a szakértői vélemény bizonyítási eszközként nem értékelhető.”<sup>23</sup>

<sup>19</sup> FIT 3. Bf.309/2008/8. sz. (FIT-H-BJ-2009-154); PIT Bf.I.159/2009/48. sz. (PIT-H-BJ-2010-77)

<sup>20</sup> Kiemelést érdemel, hogy a törvény szerint „*értelemszerűen*,” azaz bizonyos eltérésekkel irányadók a szakértőre ezek a szabályok. Így a szakértőnél nyilván nem mentességi ok, hanem a szakértő kizárása állhat fent; továbbá nyilván nem a hamis tanúzásért, hanem a hamis szakvéleményadásért terheli büntetőjogi felelősség. Ez jelenik meg a DIT Bf.III.458/2007/42. sz. (DIT-H-BJ-2008-74) döntésben is.

<sup>21</sup> FIT 3.Bf.100/2007/30. sz. (FIT-H-BJ-2007-55)

<sup>22</sup> PIT Bf.I.40/2010/11. sz. (PIT-H-BJ-2010-49); PIT Bf.I.60/2009/12. sz. (PIT-H-BJ-2009-45)

<sup>23</sup> PIT Bf.I.150/2008/9. sz. (PIT-H-BJ-2008-48); PIT Bf.I.20/2007/38. sz. (PIT-H-BJ-2007-20)

A szakvélemény kapcsán a másik speciális tilalom az ún. exploráció felhasználásának tilalmát jelenti, azaz azt, hogy a terhelt, a tanú vagy a sértett által, az eljárás alapjául szolgáló cselekményre vonatkozó, a szakvélemény leleti részét képző, a szakértő előtt tett nyilatkozata bizonyítási eszközként nem használható fel [Be. 108. § (8) bek.]. Ezen utóbbi speciális tilalom a vizsgált jogeseteknél mindössze egy alkalommal merült fel.<sup>24</sup>

A *terhelt vallomása* kapcsán a Be. 117. § (2) bek. tartalmaz speciális tilalmat. A törvényhely az ún. Miranda-figyelmeztetést tartalmazza, amely szerint a terheltet a kihallgatásának megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni, a vallomás tételét, illetve az egyes kérdésekre történő válaszadást a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, de bármikor dönthet úgy, hogy vallomást tesz, akkor is, ha korábban a vallomástételt megtagadta. A terheltet figyelmeztetni kell arra is, hogy amit mond, illetve rendelkezésre bocsát, bizonyítékként felhasználható. Garanciális rendelkezés, hogy a figyelmeztetést és a terhelt erre adott válaszát jegyzőkönyvbe kell venni, elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe. A megvizsgált bírósági határozatokban e tilalom megszegése tipikusan két formában jelent meg. A tilalom megszegésének egyik esete az volt, hogy míg az első fokú bíróság bizonyítékként értékelte, addig a másodfokú bíróság kizárta a Be. 78. § (4) bek. alapján azokat a vádlotti nyilatkozatokat, amelyeket a vádlottak a bűncselekmény helyszínén az odaérkező rendőrfőnök tagjainak a cselekmény elkövetésével kapcsolatban tettek, hiszen ekkor még nem indult el a büntetőeljárás. Ez a vizsgált 60 döntés között 6 alkalommal fordult elő.<sup>25</sup> A Be. 117. § (2) bek. megsértésének másik tipikus formája a nyomozó hatóság tagjai által jelentésbe foglalt gyanúsítottai vallomás volt, ezzel ugyanis közvetlenül megsértették a Be. 168. § (1) bek. 3. mondatában foglaltakat – azaz azt, hogy „a gyanúsított... kihallgatásáról... jelentés nem készíthető” –, illetve közvetve a Be. 117. § (2) bek.-t is. Ez a speciális tilalom mindössze egy alkalommal merült fel.<sup>26</sup>

Végezetül az egyes bizonyítási eszközökhöz kapcsolódó speciális tilalmak körébe tartoznak közvetetten a bíróság által utólag nem engedélyezett ún. védett intézményben való házkutatás eredményének felhasználása,<sup>27</sup> a le nem foglalt irat tartalmának felhasználása,<sup>28</sup> valamint a titkos információgyűjtés és adatszerzés eredményének a Be. szabályainak megsértésével való felhasználása.<sup>29</sup> A vizsgált bírósági határozatokban csak az utóbbi – a titkos információgyűjtés és adatszerzés eredményének törvényellenes felhasználása – fordult elő. Ez két formában jelent meg. Egyrészt a bizonyítékok kizárását eredményezte a titkos információgyűjtés lefolytatására meghatározott időtartam túllépése (ez két jogesetben merült fel),<sup>30</sup> másrészt az a tény, hogy úgy használta fel az első fokú bíróság a titkos információgyűjtés útján szerzett bizonyítékokat, hogy azok bi-

<sup>24</sup> SZIT Bf.I.17/2011/22. sz. (SZIT-H-BJ-2011-26)

<sup>25</sup> DIT Bf.III.754/2010/3.sz. (DIT-H-BJ-2011-40); DIT Bf.III.75/2010/9. sz. (DIT-H-BJ-2010-80); DIT Bf.III.492/2008/14.sz. (DIT-H-BJ-2009-34); DIT Bf.III.250/2008/6.sz. (DIT-H-BJ-2008-86); DIT Bf.III.343/2007/3.sz. (DIT-H-BJ-2007-3); FIT 5.Bf.66/2009/4. sz. (FIT-H-BJ-2009-56)

<sup>26</sup> SZIT Bf.I.17/2011/22. sz. (SZIT-H-BJ-2011-26)

<sup>27</sup> Be. 149. § (8) bek.

<sup>28</sup> Be. 153. § (2) bek.

<sup>29</sup> Be. 206. § (6) bek.

<sup>30</sup> DIT Bf.II.357/2009/28. sz. (DIT-H-BJ-2009-146); PIT Bf.I.159/2009/48. sz. (PIT-H-BJ-2010-77). Ezekben a határozatokban a másodfokú bíróság visszautalt az 56. BK véleményre.



zonyítékként való felhasználását az ügyész nem indítványozta, így arról a nyomozási bíró sem hozott határozatot (ez négy jogesetben fordult elő).<sup>31</sup>

## 2. A kihallgatott személy tudatának befolyásolásával járó bizonyítási tilalmak

„Más tiltott módon” történő megszerzésnek minősül másodsorban az *olyan eljárás, amely a kihallgatott személy tudatának befolyásolásával jár.*<sup>32</sup> E körbe tartozik a *fizikai tettlegességet el nem érő, de azt megközelítő vagy azzal egyenértékű kínzás jellegű fárasztás* (pl. éjszakai kihallgatások, a dohányzás lehetőségének tartós megvonása, éheztetés, alvás megvonás stb.).<sup>33</sup> Ebbe a kategóriába tartozhat továbbá a „beugratás”, az *előnyök alaptalan ígéretése, valamint minden olyan pszichikus jellegű befolyásolás, amely a kihallgatott személyt akarata ellenére, vagy akaratával ellentétes vallomás megtételére befolyásolja.*<sup>34</sup> Az utóbbi három kategóriát érdemes részletesebben megvizsgálni.<sup>35</sup>

A bűnügyek felderítésében kiemelkedő jelleggel bír a nyomozati szakban végzett gyanúsított kihallgatás. Így a blöffölés (elsősorban a beugratás, másodsorban az előnyök alaptalan ígéretése és a pszichikus jellegű befolyásolás) a nyomozó hatóság eljárásához köthető intézmény, amelynek alkalmazása nem csak az amerikai kontinensen,<sup>36</sup> hanem hazánkban is szakmai vitákat váltott ki.<sup>37</sup> Míg az USA-ban a taktikai blöff alkalmazási keretébe a beugratáson túl (pl. a tagadásba vetett hit fokozatos, koholt bizonyítékokkal való aláásása), belefér az előnyök alaptalan ígéretése (pl. büntetlenség beismerő vallomás esetén), sőt belefér a pszichikus jellegű befolyásolás is (pl. ordítózás a terhelttel); addig ez a magyar „taktikai blöff kereteinek” túl széles sáv lenne. Ezzel kapcsolatban az a megoldási lehetőség látszik elfogadhatónak, hogy hazánkban megengedett ugyan a taktikai blöff, de abba sem az előnyök alaptalan ígéretése, sem a pszichikus jellegű befolyásolás nem tartozhat bele. A beugratás azonban eszköze lehet a bűnügyi felderítésnek, ha az az alábbi feltételeknek megfelel.<sup>38</sup> Taktikai blöff (beugratás) alatt ugyanis az igaznak hitt feltételezések tudatos felhasználásával olyan helyzet létrehozatalát kell érteni, amelyben a kihallgatást végző rendelkezésére álló adatok pontos köréről és tartalmáról tájékozatlan gyanúsított – a blöff (beugratás) sikere esetén – bizonyítékot szolgáltat önmaga ellen.<sup>39</sup> A fogalom meghatározásból kitűnik az a három konjunkatív feltétel, amelyeknek a blöff (beugratás) alkalmazása során teljesülniük kell. Első

<sup>31</sup> FIT 3.Bf.217/2007/11. sz. (FIT-H-BJ-2008-33); FIT 2.Bf.225/2008/10. sz. (FIT-H-BJ-2008-69); FIT 1.Bf.50/2008/28. sz. (FIT-H-BJ-2009-116); PIT Bf.I.156/2007/23. sz. (PIT-H-BJ-2007-22)

<sup>32</sup> KIRÁLY 2008, 259. p.

<sup>33</sup> VARGA 2003, 154. p.

<sup>34</sup> VARGA 2003, 155. p.

<sup>35</sup> A vizsgálódás az elmélet síkján történik, ugyanis a vizsgált jogesetek között nem merült fel a kihallgatott személy tudatának befolyásolásával járó „más tiltott módon” történő bizonyítékszerzésre hivatkozás.

<sup>36</sup> Erről, valamint az egyes taktikai fogások hatékonyságáról szól LEO, RICHARD A.: *Inside the interrogation room* című tanulmánya, melynek főbb pontjait BÓCZ ENDRE: *A gyanúsított kihallgatásának amerikai taktikájáról* című tanulmányában foglalta össze. Belügyi Szemle 2001/2, 22–36. p.

<sup>37</sup> TÓTH MIHÁLY: *A taktikai blöff alkalmazása*. Belügyi Szemle 1980/5, 14–21. p.; JACSÓ ISTVÁN: *A taktikai blöff törvényességéről*. Belügyi Szemle 1980/10, 76–77. p.; BODROGI KÁROLY: *Blöff vagy logikai hipotézis?* Belügyi Szemle 1981/3, 67–69. p.

<sup>38</sup> Kertész Imre is azt képviselte, hogy noha a kihallgatást végzőnek becsületesen kell viselkednie, ez nem azt jelenti, hogy semmiféle harci cselhez nem folyamodhat. KERTÉSZ IMRE: *A kihallgatási taktika lélektani alapjai*. Budapest, 1965. 234–235. p.

<sup>39</sup> TÓTH 1980, 15. p.

ilyen feltétel, hogy a blöffel csakis a kihallgatást végző nyomozó hatóság tagja élhet a gyanúsítottal szemben. A taktikai blöffel (beugratással) a nyomozó sosem bizonyít, legfeljebb kivált bizonyítékkal szolgáló vagy bizonyítékhoz vezető megnyilvánulást.<sup>40</sup> Így sikeres blöff esetén – bár a gyanúsított önmaga ellen szolgáltatott bizonyítékot – nem sérül az önvádra kötelezés tilalma, hiszen a gyanúsított saját magát hozta ebbe a helyzetbe (pl. egy elszólással, amelyre a kihallgatást végző visszakérdez). A második feltétel az, hogy a terhelttel közöljék a gyanúsítást,<sup>41</sup> az viszont már nem feltétel, hogy a nyomozó hatóság rendelkezésére álló adatok pontos köréről is tájékoztatást nyújtsanak neki ekkor. Végül a harmadik feltétel, hogy a blöffel szerzett információ csak akkor használható fel bizonyítékként, ha a terhelt kihallgatásának megkezdésekor elhangzott a Be. 117. § (2) bek.-ben foglalt figyelmeztetések köre, és ez jegyzőkönyvezésre került. Ha ezek a feltételek nem érvényesülnek, a blöff (beugratás) más tiltott módon történő megszerzésnek minősülhet.

### *III. A „résztevők eljárési jogainak lényeges korlátozásával” megszerzett bizonyíték kizárása*

A Be. 78. § (4) bek. III. fordulata alapján „*nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész, vagy a nyomozó hatóság ... a részttevők eljárési jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg*”. Ezen fordulat kapcsán a tanulmány két kérdéskört érint, egyfelől azt, hogy a törvény miért a „résztevők” kifejezést használja; másfelől pedig azt, hogy mi minősül „lényeges korlátozásnak”.

A Be. 78. § (4) bek. III. fordulata „*eljárési részttevők jogait*” helyezi védelem alá. A többes szám használatával a jogalkotó nyilván azt kívánta kifejezésre juttatni, hogy a III. fordulattal nem csak a terheltet – mint a büntetőeljárás alakulásában leginkább érintett személyt – helyezi védelem alá, hanem mindenki mást, aki a Be. értelmében eljárési részttevőnek minősül.<sup>42</sup> Nem tűnik azonban célszerűnek a többes szám használata, hiszen a nyelvtani értelmezés alapján legalább két részttevő eljárési jogának kellene esorbulnia ahhoz, hogy a III. fordulatot alkalmazni lehessen. Megállapítható, hogy a bírói gyakorlat sem követi szorosan a nyelvtani értelmezés szabályát, hiszen már egy eljárési részttevő eljárési jogának lényeges korlátozása is bizonyíték kizárását eredményezheti.<sup>43</sup> Mindezek alapján célravezetőbb lenne a törvényi megfogalmazást megváltoztatni úgy, hogy „... *valamely részttevő eljárési jogának lényeges korlátozásával*” megszerzett bizonyíték nem értékelhető bizonyítékként.

A Be. az egyes részttevőkre vonatkozó szabályoknál meghatározza a részttevők eljárési jogait, azzal viszont adós marad, hogy mi minősül „*lényeges korlátozásnak*”, azt

<sup>40</sup> TÓTH 1980, 16. p.

<sup>41</sup> Be. 43. § (2) bek. a) pont

<sup>42</sup> Az eljárásban résztvevő személyeken a Be. V. fejezetében felsoroltakat (terhelt, védő, sértett, magánvádoló, pótmagánvádoló, magánfél, egyéb érdekelt, képviselők, segítők), valamint a tanút és a szakértőt kell érteni. Király Tibor a bírósági szakban az ügyészt – mint a vád képviselőjét – is a résztvevőkhöz sorolja. KIRÁLY 2008, 260. p.

<sup>43</sup> A DIT Bf.II.478/2009/8. sz. (DIT-H-BJ-2009-141) döntésében „*a terhelt – mint eljárési részttevő – vallomását azon az alapon zárta ki a bizonyítékok köréből a bíróság, hogy a terhelt első (nyomozati szakban tett) vallomását közepesen ittas fokban tette meg*”. Ezzel pedig a terhelt eljárési joga lényeges korlátozás alá esett.

a bíróság mérlegelésére bízva. Ezzel kapcsolatban kiindulópontnak kell tekinteni azt, hogy a III. fordulat alkalmazása szempontjából egyrészt e körbe tartozik az olyan eljárási jogok megsértése, amelyekhez a Be. nem fűz külön érvénytelenségi következményt (pl. nem biztosítják a terheltnek, hogy vallomását összefüggően előadhassa). Másrészt e körbe tartozhat a Be.-ben szabályként elő nem írt, az általános tapasztalaton alapuló felvetés, amely szerint pl. az ittas vagy bódult állapotban történő kihallgatás azért valósítja meg a III. fordulatot, mert a kihallgatott ilyen állapotban csak korlátozottan tud helyes vallomást tenni.<sup>44</sup> Mindezek alapján a bíróság akkor értékelheti lényegesnek az eljárási szabálysértést, ha az a résztvevő valamely eljárási jogosítványát érdemben érinti, és amely a hatóság meggyőződését – a bizonyíték hitelt érdemlőségét illetően – megingatja.

A megvizsgált bírósági döntésekben a Be. 78. § (4) bek. III. fordulatára hivatkozással tipikusan a terhelt, a védő, valamint a képviselő eljárási jogainak lényeges korlátozása miatt került sor bizonyíték kizárására. A terhelt vallomása kapcsán a kizárási ok abban nyilvánult meg, hogy védője nélkül, ittas vagy kábítószerrel bódult állapotban tett vallomást a nyomozó hatóság előtt. Ez kifejezetten egy határozatban fordult elő.<sup>45</sup> A védő, valamint a képviselő eljárási jogainak lényeges korlátozását pedig (két jogesetben megjelenve) a terhelt, valamint a képviselt személy kihallgatásán való jelenléti jog, felvilágosítás-adáshoz való jog megvonásával idézték elő.<sup>46</sup>

#### IV. Zárógondolatok

A tanulmány célja a jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárására vonatkozó szabályok összegző bemutatása volt.

A felhasznált jogesetek alapján megállapítható, hogy a gyakorlatban a „más tiltott módon”, valamint a „résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával megszerzett” törvényi fordulatok jellemzőek a gyakoriságukat tekintve. (Míg a Be. 78. § (4) bek. II. fordulatára hivatkozás a vizsgált 60 döntés között 46 esetben merült fel, addig a III. fordulat mindössze 14 döntésben jelent meg.) Megállapítható továbbá az is, hogy az ítélkező bíróságok bizonytalanok a II. és III. fordulatok elhatárolásában, így az esetek többségében (60 döntésből 51-ben) csak a Be. 78. § (4) bek. alapján (fordulatra hivatkozás nélkül) értékelték a bizonyítás törvényességét.

Szükséges és nélkülözhetetlen e szabályokkal foglalkozni, az esetleges jogalkotói hibákra, hiányosságokra rámutatni, hiszen a tisztességes eljárás elve megköveteli a törvényes, jogszerű úton megszerzett bizonyítékokkal való bizonyítást. Ezt a követelményt két lépcsőfokban lehet megvalósítani. Egyrészt kell hozzá egy pontos törvényi szabály, másrészt az erre építkező egységes bírói gyakorlat. A két elem ma még azonban nem tökéletes, a törvényi szabályozás [Be. 78. § (4) bek.] pontosításra, a bírói gyakorlat pedig egységesítésre szorul.

<sup>44</sup> CSÉKA et al. 2006, 227–228. p.

<sup>45</sup> DIT Bf.II.478/2009/8. sz. (DIT-H-BJ-2009-141)

<sup>46</sup> FIT 3.Bf.31/2008/13. sz. (FIT-H-BJ-2008-36); FIT 3.Bf.232/2008/7. sz. (FIT-H-BJ-2009-9). Ezzel elmentés döntést hozott a Győri Ítéletábrla (a továbbiakban: GYIT), midőn nem zárta ki a terhelt nyomozati szakban tett vallomását azon az alapon, hogy a védő kirendelésére csak az terhelt első kihallgatását követő napon került sor. GYIT Bf.50/2008/54. sz. (GYIT-H-BJ-2008-76).

## ANETT ERZSÉBET GÁCSI

PROHIBITIONS ON PROOF IN THE HUNGARIAN CRIMINAL  
PROCEDURE: EXCLUDING THE UNLAWFUL EVIDENCES

## (Summary)

The issue of the prohibitions of proof is still significantly important – as professor Ervin Cséka said it is considered to be “evergreen” – within the doctrine of proof. The prohibitions of proof (or in other words the rules excluding the taking of evidence) shall be considered as a generic term. Therefore these prohibitions can refer to the subject of proof (certain facts on which evidence taking cannot be conducted), to the means of proof or to the manner of proof.

Taking of evidence by the violation of these prohibitions result in unlawful evidences which shall be excluded from the circle of evidences in order to maintain the fairness of the procedure. This requirement is stated in Paragraph 4 of Article 78 of the operative Code of Criminal Procedure (Act XIX of 1998): “No fact received from any means of proof shall be considered as an evidence which has taken by the judge, the prosecution or the investigation authority by committing a crime or by any other unlawful manner or by limiting the fundamental procedural rights of the procedure’s participants.” This rule is not only inaccurate but it leaves numerous questions unanswered and the solution has been always the task of the judicial practice.

The study respectfully written for the 90<sup>th</sup> birthday of professor emeritus Ervin Cséka is focusing on the exclusion of evidences taken unlawfully and it introduces this issue by theoretical arguments along with the relating judicial practice with its 60 decisions between 2007 and 2011.

**HAJDÚ JÓZSEF**

## **Szociális biztonsági koordináció, bilaterális megállapodások és a Gottardo elv érvényesülése**

### *Bevezetés*

Tág értelemben véve a szociális biztonsági rendszerek koordinációjára három típusú nemzetközi szabályozás létezik: 1) bilaterális egyezmények, 2) multilaterális egyezmények, és 3) szupranacionális koordináció.

Ebben a cikkben elsősorban a bilaterális egyezményekkel történő koordinációt mutatjuk be. Ugyanakkor a Gottardo elv szándékolt bemutatása miatt elkerülhetetlen, hogy legalább dióhéjban ne essék szó a szupranacionális vagy másképpen fogalmazva az Európai Unió koordinációs szabályokról.

### *1. A bilaterális szociális biztonsági megállapodások rendszere*

A szociális biztonsági egyezmények olyan kétoldalú nemzetközi megállapodások, amelyek arról rendelkeznek, hogy miként lehet szociális ellátást biztosítani olyan személynek, aki az egyik szerződő állam polgára, de jogszerűen – ideiglenesen vagy véglegesen – egy másik szerződő állam területén tartózkodik.

Az európai országok szociális jogában érvényesül az ún. területi elv (territorial principle). Ennek értelmében egy állam szociális ellátórendszerének területi hatálya – főszabályszerűen - megegyezik az állam földrajzi határaival. A területi elv gyakorlati alkalmazása a következő konkrét problémát veti fel: az a migráns személy, aki elhagyja a saját államának a területét és átmegy egy másik államba, elveszíti a saját (eredeti) állama által biztosított szociális ellátásokat. Ezt nevezik állampolgárságon alapuló diszkriminációnak. A nemzetközi bilaterális és szupranacionális szociális normák azzal a céllal jöttek létre, hogy ezeket a helyzeteket megoldják és a viszonyosság (reciprocitás) elve alapján egyenlő feltételeket teremtsenek a nemzetközi normákkal érintett személyek számára. Amennyiben az érintett személy extraterritoriális (a nemzetközi megállapodások/jogi normák által nem lefedett) országba megy, akkor rendszerint csak két megoldás

marad a szociális ellátások valamilyen szintjének megszerzésére: 1) öngondoskodás, ezen belül is elsősorban az önkéntes magánbiztosítások valamilyen formája vagy 2) egészségügyi segély (health assistance).

Az első szociális biztonsági tárgyú bilaterális megállapodást Franciaország és Olaszország kötötte 1904-ben. A kétoldalú megállapodások száma a II. Világháborút követően jelentősen megnövekedett. A bilaterális szerződések többsége a klasszikus szociális biztonsági kockázatok közül – pl. öregség, rokkantság, hozzátartozói nyugellátások, táppénz, munkanélküliség – csak egyre, vagy mindössze néhányra terjed ki. A megállapodások alapján a mindkét szerződő államban szerzett biztosítási (szolgálati) időket figyelembe kell venni, ugyanakkor az ellátásokat az adott államban szerzett biztosítási idők arányában – időarányosság vagy a pro rata temporis elv alapján – viselik a szerződő államok.

A migráns személyek szociális biztonságát védelmező másik fontos rendező princípium az ellátások átvihetőségének az elve. Ezt nevezzük sokszor idegen szóval portabilitásnak. Az átvihetőségnek két kategóriáját különböztetjük meg:

1. *Határon belüli átvihetőség.* Egy adott államban működő különböző szociális rendszerek közötti átvihetőség (pl. állami biztosításból magánbiztosításba).

2. *Határon átnyúló átvihetőség.* Nemzetközi átvihetőség, amikor az egyik államban megszerzett jogosultságo(ka)t és/vagy ellátás(oka)t egy másik állam szociális rendszere is figyelembe veszi és ez alapján ellátást állapít meg vagy folyósít.

Az átvihetőség (portabilitás) elvének értelmében az igénylő jogot szerez arra, hogy a szerződő állam(ok)ban megszerzett jogosultságát megtartsa, folyamatosan fenntartsa és átvigye egy másik államban működő magán (private), foglalkoztatói (occupational) vagy állami (public) szociális rendszerbe.

1. *Elméletileg, az ellátások határon belüli átvihetőségének az alábbi eseteit különböztetjük meg:* a) államiból-államiba, b) államiból-magánba, c) államiból-foglalkoztatóiiba, d) foglalkoztatóiiból-foglalkoztatóiiba és e) magánból-magánba.

II. *Teoretikusan az ellátások határon átnyúló átvihetőségének az alábbi eseteit különböztetjük meg:* a) állami-állami, b) állami-magán, c) állami-foglalkoztatói, d) foglalkoztatói-foglalkoztatói és e) magán-magán.

Az egyes ellátások és/vagy jogosultsági idők nemzetközi szintű portabilitása a migráns munkavállalók számára jelent megnyugtató megoldást. Ők azok a személyek, akik több államban váltak a szociális biztonsági rendszer alanyaivá és érdekükben áll, hogy ezeket a különböző államokban megszerzett jogosultságokat megtarthassák, illetve átvihessék egy másik államban működő rendszerbe, függetlenül állampolgárságuktól, illetve aktuális tartózkodási helyüktől.

A szociális ellátások és jogosultságok nemzetközi portabilitása multilaterális vagy bilaterális nemzetközi szociális biztonsági szerződések segítségével valósulhat meg. A szerződések garantálják a különböző államokban megszerzett jogok megtartását, átvihetőségét, illetve a megállapított ellátások átvihetőségét egy másik szerződő államba, vagy akár egy olyan államba is, ahol a jogosult személy nem szerzett jogosultságot, de ott akar letelepedni (extraterritoriális kifizetés). Becslések alapján a migráns személyek kb. 23%-át fedik le bilaterális szociális biztonsági egyezmények.

A bilaterális nemzetközi egyezmények rendszerében 1998-tól jelentek meg az új típusú – az Európai Unió irányelveknek is megfelelő – szociális biztonsági egyezmé-

nyek.<sup>1</sup> Az országok közötti szabad mozgás jogával élő állampolgárok szociális, egészségügyi jogainak biztosítása érdekében a kétoldalú szociális biztonsági egyezmények fontos jogi eszközökké váltak.

## 2. Bilaterális egyezmények hatálya

*A bilaterális (kétoldalú) szociális biztonsági egyezmények* – nevükből is adódóan – két állam között létrejött, egybehangzó, jogi hatásokat kiváltó megállapodások. A bilaterális megállapodások a legtöbb esetben tükrözik a két állam között fennálló migrációs helyzetet.

Nagy előnyük, hogy miután a bilaterális egyezmények csak két szerződő állam között létrejövő megállapodások, jóval alkalmasabbak a két szerződő állam szociális biztonsági rendszerei közötti koordinációs kapcsolat megteremtésére, és hívebben tükrözik a két állam kölcsönös érdekeit, mint a több államot érintő, ún. többoldalú vagy multilaterális megállapodások.

A gyakorlatban az egyes államok között létrejött bilaterális egyezmények – személyi és tárgyi hatályukat stb. tekintve – jelentős eltéréseket mutatnak.

### 2.1. Személyi hatály

A bilaterális egyezmények *személyi hatályukat* tekintve több csoportra oszthatók. Az egyezmények egyik csoportjára az jellemző, hogy kizárólag csak a szerződő államok állampolgáira alkalmazható, tehát az állampolgársági kritérium teljesülését kívánja meg.

A bilaterális megállapodások másik csoportjánál a személyi hatály nem korlátozódik kizárólag a szerződő államok saját állampolgáira, hanem minden olyan személyre kiterjed, akik jogszerűen tartózkodnak az adott állam területén, és alanyai a szerződő államok szociális biztonsági rendszereinek, függetlenül az eredeti állampolgárságuktól.

### 2.2. Tárgyi hatály

*Tárgyi hatályukat* tekintve a bilaterális egyezmények egyik csoportja csak meghatározott szociális kockázat(ok)ra, másik csoportja pedig csak járulékfizetésen alapuló (leginkább állami és kötelező biztosítás keretében nyújtott) ellátásokra terjed ki, míg a nem járulékfizetésen alapuló ellátásokra (non-contributory benefits) nem.

Annak ellenére található számottevő különbség a bilaterális egyezmények között, hogy az Európa Tanács (Strasbourg, 1949) elkészített egy, a bilaterális egyezmények megalkotását segítő mintaegyezményt.<sup>2</sup> Ez a mintaegyezmény szolgál iránymutatásul azoknak az országoknak, illetve a jogalkotással foglalkozó szakembereknek, akik szo-

<sup>1</sup> Ide sorolhatók például a korábbi magyar-osztrák, magyar-német és magyar-svájci szociális biztonsági egyezmények.

<sup>2</sup>[http://www.coe.int/t/e/social\\_cohesion/strategic\\_review/publications/social\\_protection\\_network/06\\_Mode%20Provisions%20for%20a%20Bilateral%20Social%20Security%20Agreement%20and%20Explanatory%20Report.asp](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/strategic_review/publications/social_protection_network/06_Mode%20Provisions%20for%20a%20Bilateral%20Social%20Security%20Agreement%20and%20Explanatory%20Report.asp)

ciális biztonsági ellátásokra vonatkozó koordinációs megállapodást kívánnak kötni egymással. A mintaegyezménynek nincs kötelező ereje, így nagyfokú rugalmasságot biztosít a szerződni készülő államoknak arra nézve, hogy a saját szükségleteiknek és lehetőségeiknek leginkább megfelelő bilaterális megállapodást kössenek. A mintaegyezmény célja, hogy az egyezményt létrehozó tárgyalás, és az elfogadást követő végrehajtás egyszerűbb és gyorsabb legyen. Ha két állam megegyezik a szociális biztonsági rendszereik koordinációjában, akkor egyaránt osztoznak a szövegezés esetleges bonyolultságából eredő problémákban, költségekben és kockázatokban. Az Európa Tanács által kiadott mintaegyezmény a szociális biztonsági rendszerek koordinációjának négy legfontosabb alapelvét rögzíti:

1. egyenlő bánásmód elve,
2. alkalmazandó jog meghatározásának elve (kizárólagosság elve),
3. szerzett jogok védelme és
4. az ellátások exportálhatóságának elve.

Érdemes megemlíteni, hogy a Magyar Köztársaság újabb keletű, szociális biztonság-ról rendelkező, bilaterális egyezményei (pl. Ausztriával, Bulgáriával, Kanadával, Dél-Koreával, Németországgal, Romániával vagy Svájjal) követik a fent említett mintaegyezményt.

### 3. Hatályos magyar egyezmények

Magyarország az elmúlt évtizedekben számos országgal kötött kétoldalú szociálpolitikai/szociális biztonsági egyezményt.

A korábban megkötött egyezmények egy részét (magyar-német, magyar-osztrák, magyar-lengyel, magyar-csehszlovák) Magyarországnak az Európai Unióhoz (továbbiakban EU) történt csatlakozásával 2004. május 1-jétől az EU koordinációs rendeletei váltották fel. Ugyanakkor érvényesül az ECJ Rönfeldt precedense,<sup>3</sup> vagyis abban az

<sup>3</sup> A német állampolgárságú Rönfeldt úr öregségi nyugdíjának megállapításakor a német illetékes intézmény beszámította ugyan a Dániában szerzett biztosítási időt, nem vette viszont figyelembe a német-dán kétoldalú szociális biztonsági egyezmény szabályait a nyugdíj mértékének vonatkozásában. A német-dán egyezmény ugyanis nemcsak az összeszámítás kötelezettségét írta elő, hanem azt is, hogy a beszámított idő alapján német nyugdíjösszeget kell fizetni, tehát érvényesült a területi elv. A német hatóságok arra hivatkoztak, hogy az 1408/71/EGK rendelet felváltotta a kétoldalú egyezményt, ezért már csak a Rendelet szabályait lehet alkalmazni. Ennek alkalmazásával azonban Rönfeldt úr kevesebb nyugdíjat kapott, mint a kétoldalú megállapodás alapján kapott volna.

A Bíróság szerint a közösségi jog kizárja, hogy egy közösségi munkavállaló szociális biztonsági előnyt veszítsen azáltal, hogy a Rendelet hatálybalépése miatt a korábbi szociális biztonsági egyezmény már nem alkalmazható. Összecgezethetetlen ugyanis a Szerződés 39. és 42. cikkével, hogy egy közösségi munkavállaló a Rendelet miatt veszítse el szociális biztonsági kedvezményeit.

A német hatóságok hivatkozásának alapja az a tény volt, hogy a Rendelet elsőbbséget élvez a nemzetközi szerződéssel szemben. Lásd 6. cikk „...c rendelet a személyi hatálya és az alkalmazási köre vonatkozásában felváltja azokat a szociális biztonsági egyezményeket, amelyek: a) kizárólag két vagy több tagállamot, vagy b) legalább két tagállamot és egy vagy több másik államot köteleznek, ha a felmerülő esetek rendezésében az utóbbi államok intézményei nem vesznek részt”. Ez az elsőbbség azonban kizárólag a Rendelet személyi és tárgyi hatályának keretén belül érvényes, ezért a Rendelet nem helyezi hatályon kívül a kétoldalú szerződések azon rendelkezéseit, amelyek nem tartoznak a tárgykörébe. Emellett nem érinti a kétoldalú szerződések azon szabályait sem, amelyek kedvezőbbek a jogosultak számára.



esetben, ha az igénylőre a korábban hatályos bilaterális megállapodás alapján kedvezőbb szabályok vonatkoznának, akkor ezen kedvezőbb szabályok alapján kell elbírálni a kérelmét.

Magyarországon a kétoldalú szociális egyezményeknek alapvetően 3 fajtája van és ezeken belül két működési elv különböztethető meg: (Ld. 1. sz. táblázat)

### 1. sz. táblázat: A bilaterális egyezmények rendszere Magyarországon

	Területi elv	Időarányos vagy Pro-rata temporis elv
<b>Szociálpolitikai egyezmény</b>	+	+
<b>Szociális biztonsági egyezmény</b>	-	+
<b>Egészségügyi együttműködési egyezmény</b>	+	-

Forrás: Szerző saját készítése.

### 3.1. Szociálpolitikai egyezmények

A szociálpolitikai egyezményeknek alapvetően két fajtáját szokás megkülönböztetni: a) területi elven és b) időarányosság elvén működő egyezmények.

#### a) Területi elven alapuló szociálpolitikai egyezmények

A területi elven működő egyezmények lényege, hogy az ellátást a lakóhely szerinti állam illetékes intézménye állapítja meg – teljes mértékben - a mindkét államban szerzett szolgálati/biztosítási idő alapján. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy mindig az utolsó (letelepedés szerinti utolsó) állam viseli a bilaterális egyezményben rögzített szociális ellátás teljes terhet.

Ide jelenleg már csak egy egyezmény tartozik. Ez a magyar-szovjet (FÁK államai) egyezmény. A magyar-szovjet egyezmény hatálya kiterjed a volt szovjet utódállamokra, kivéve Lettországot, Észtországot, Litvániát, Üzbegisztánt és Moldáviát.

Egészen a közelmúltig területi elven működött még a magyar-román kétoldalú szociálpolitikai egyezmény is.<sup>4</sup>

#### b) Időarányos szociálpolitikai egyezmények

Az időarányos teherviselésen alapuló egyezmények lényege, hogy a két országban szerzett szolgálati idő minden esetben összeszámlításra kerül, de mindkét állam illetékes szerve csak az adott országban szerzett szolgálati idő és az összes szolgálati idő arányának megfelelő nyugdíjrészt állapít meg és folyósít.

### 3.2. Szociális biztonsági egyezmények

A szociális biztonsági típusú egyezmények lényege, hogy ha a nemzeti jogosultság az adott országban fennáll, akkor a nemzeti ellátás kerül megállapításra. Ha az igénylő nem rendelkezik önálló nemzeti jogosultsággal, akkor a két országban szerzett szolgálati idő

<sup>4</sup> 1961. november 25-étől 2006. október 31-éig volt hatályban.

összeszámításra kerül, majd az adott országban szerzett és az összes szolgálati idő arányának megfelelő nyugdíjrész kerül megállapításra és folyósításra.

E körhöz sorolhatók az alábbi egyezmények: magyar-német, magyar-osztrák, magyar-svájci, magyar-kanadai,<sup>5</sup> magyar-horvát,<sup>6</sup> magyar-montenegrói,<sup>7</sup> magyar-bosnyák,<sup>8</sup> magyar-bolgár, magyar-román, magyar-koreai,<sup>9</sup> magyar-indiai<sup>10</sup> és a magyar-québeci egyezmények.

Fontos megjegyezni, hogy 2006. április 1-jétől a magyar-svájci szociális biztonsági egyezmény, illetőleg 2007. január 1-jétől a magyar-bolgár, és magyar-román szociális biztonsági egyezmény helyett az EU rendelkezéseit (ld. szupranacionális koordináció) kell alkalmazni.

### 3.3. Egészségügyi együttműködési egyezmények

Ezek az egyezmények is hasonlóan a szociálpolitikai egyezményekhez – az egyéni, helyben szokásos önrészek kivételével – ingyenes ellátást biztosítanak a szerződő felek állampolgárainak heveny megbetegedés vagy halaszthatatlan orvosi beavatkozást igénylő esetekben. A jelenleg hatályos egészségügyi együttműködési egyezmények a következők: 1) Angola (17/1984. (III. 27.) MT rend.), 2) Észak-Korea (14/1975. (V. 14.) MT rend.), 3) Irak (47/1978. (X. 4.) MT rend.), 4) Jordánia (15/1981. (V. 23.) MT rend., 5) Kuba (1969. évi 16. tvr.), 6) Kuvait (33/1979. (X. 14.) MT rend.) és Mongólia (29/1974. (VII. 10.) MT rend.).

Az állampolgárok heveny megbetegedés és sürgős szükség esetén nyújtandó egészségügyi ellátást útlevelük bemutatása mellett vehetik igénybe az alábbi országokban: Kazahsztán, Kirgizisztán, Koszovó, Macedónia, Oroszország, Szerbia, Türkmenisztán, Ukrajna és Üzbegisztán.<sup>12</sup>

### 3.4. Az EU csatlakozás hatása a bilaterális egyezményekre

A bilaterális szociális biztonsági egyezmények elsősorban a társadalombiztosítás alapvető ágazataira terjednek ki. Magyarországon a szociális biztonsági koordináció európai uniós szabályait 2004. május 1-jét követően kell alkalmazni. Már az uniós tagságra való felkészülés folyamatában kiemelt szerepet kapott, hogy a közösségi elveknek és ajánlásoknak megfelelően újítsuk meg azon kétoldalú szociálpolitikai egyezményeinket, ame-

<sup>5</sup> 2003. évi LXIX. törvény.

<sup>6</sup> 2005. évi CXXV. törvény.

<sup>7</sup> A magyar-montenegrói szociális biztonsági egyezmény rendelkezéseit a 2009. március 31-ét követően megnyíló igények esetén kell alkalmazni. (2008. évi LXXII. törvény.)

<sup>8</sup> 2009. évi II. törvény.

<sup>9</sup> A szociális biztonsági egyezmények sorában 2007. március 1-jétől kell alkalmazni a 2006. évi LXXIX. törvénnyel kihirdetett a Magyar Köztársaság és a Koreai Köztársaság közötti szociális biztonságról szóló egyezményt.

<sup>10</sup> 2010. évi XXIX. törvény.

<sup>11</sup> 2006. évi XVII. törvény.

<sup>12</sup> Megjegyzendő azonban, hogy a fent felsorolt államok esetében a gyakorlati tapasztalatok nem igazolják az útlevél alapján nyújtott térítésmentes ellátást.

lyeket az 1950-es és az 1960-as években írtunk alá az akkori európai szocialista országokkal. Ez a folyamat napjainkra le is zárult.

Az új szociális biztonsági egyezmények létrehozása során hangsúlyozottan tekintettel kell lenni az Európai Unió szociális biztonsági koordinációs szabályozására, különös tekintettel a szociális biztonsági rendszereknek a Közösségen belül mozgó munkavállalókra és családtagjaikra történő alkalmazásáról szóló 1408/71/EGK tanácsi rendeletre és az ezt felváltó, a szociális biztonsági koordinációról szóló 883/2004/EK rendeletre. Ezeket nevezzük koordinációs alaprendeleteknek, amelyekkel az Európai Unió tagállamai között szabályozzák a munkaerő szabad áramlásához kapcsolódó szociális jogosultságokat és eljárásokat. A szupranacionális koordinációs mechanizmus az alábbi főbb elveken nyugszik:

- a) az ellátásokhoz való jog biztosítása,
- b) a már megszerzett jogok fenntartása,
- c) a jogosultsági időtartamok egybeszámítása,
- d) az ellátások exportja,
- e) az arányos teherviselés és
- f) főszabályként, a munkavégzés helye szerinti jogszabályok (*lex loci laboris* elv) alkalmazása.

#### *4. A szociális biztonsági rendszerek koordinációja az EU-ban*

##### *4.1. A szociális biztonsági rendszerek koordinációjának célja*

Az EU-ban a kezdetektől fogva világos feladat volt, hogy amennyiben megvalósul a munkavállalók szabad mozgása, akkor a migráns személyek szociális biztonságát is garantálni kell.

A koordinációs mechanizmus alapvető célja, hogy megvédje a migráns személyek – különböző EU-s és EGT-tagállamokban – megszerzett szociális jogait és jogosultságait. A Rendelet eredeti célkitűzésének megfelelően nem harmonizálja a tagállamok különböző szociális ellátórendszereit, hanem az egyes államok közötti koordináció megteremtésével védi a migráns személyek és hozzátartozóik szociális biztonsághoz fűződő jogait (például a más tagállamban szerzett biztosítási vagy szolgálati idők elismerése és összeszámítása stb.).

A szociális biztonsági rendszerek koordinációja elengedhetetlen feltétele a – Római Szerződés 39. cikkében rögzített – személyek szabad mozgásának. Ez lehetővé teszi a munkavállalók, önálló vállalkozók, nyugdíjasok, diákok és más kedvezményezettek számára, hogy élhessenek a szabad mozgáshoz és letelepedéshez való jogukkal az Európai Unióban, illetve még tágabban az Európai Gazdasági Térségen belül. Emiatt az EU koordinációs rendeleteinek a rendeltetése, hogy összehangolják minden tagállam szociális biztonsági rendszerét.

A koordinációs rendeletnek köszönhetően az uniós polgárok – és 2003-tól a jogszereűen az EU és az EGT területén tartózkodó harmadik állam polgárai is – az egyik tagállamból a másik tagállamba történő költözközkor (migráció) sem elméletben, sem gyakorlatban nem veszítenek el olyan szociális jogot, amelyet egy másik tagállamban szereztek.

Bár az EU- és EGT-tagállamok szociális biztonsági rendszereinek koordinációja elméletileg egyszerűnek tűnhet, az a tény, hogy az összes Európai Unió tagállam szociális biztonsági rendszere kisebb-nagyobb eltéréseket mutat, nagyon megnehezíti a koordináció zökkenőmentes megvalósítását.

Az Európai Unióban a tagállami szociális biztonsági rendszerek koordinációjának kiemelten fontos – a másodlagos joghoz tartozó – jogforrása az 1408/71/EGK rendelet és az ezt felváltó<sup>13</sup> 883/2004 EK rendelet (továbbiakban: Rendelet), valamint a végrehajtására kiadott 574/72/EGK rendelet és az azt felváltó<sup>14</sup> 987/2009 EK rendelet (továbbiakban: Vh.R.).

#### 4.2. A koordinációs rendeletek főbb jellemzői

A Rendelet *tárgyi hatálya* alapvetően megegyezik az ILO 102. sz. egyezményében felsorolt szociális ellátásokkal/kockázatokkal, de az évek során a folyamatosan jelentkező új kockázatok hatására bővül.<sup>15</sup>

Kezdetben a Rendelet *személyi hatálya* csak a tagállamok munkavállalóira és azok családtagjaikra terjedt ki. Az évek során a Rendelet személyi hatálya fokozatosan bővült, így hatálya alá kerültek az önálló vállalkozók, a nyugdíjasok, a diákok, a közszférában dolgozó alkalmazottak – feltéve, hogy tagállami szinten nem létezik számukra egy speciálisan az állami alkalmazottakat magában foglaló szociális biztonsági rendszer.

A koordinációs rendelet *területi hatálya* az EU tagállamain kívül kiterjed még a négy nem Európai Unió EFTA-tagállamra (Izlandra, Norvégiára, Lichteinsteinre, valamint Svájcra).

Az 1408/71 rendelet számos általános alapelven alapul, amelyeket az „illetékes államnak” figyelembe kell vennie, amikor a migráns munkavállaló vagy önálló vállalkozó szociális ellátás iránti igényéről döntenek. A koordinációs rendeletben négy meghatározó alapelv található. Ezek a következők:

- a) egyenlő bánásmód elve,
- b) alkalmazandó jog meghatározásának elve,
- c) szerzett jogok védelme és
- d) az ellátások exportálhatósága.

### 5. A Gottardo eset<sup>16</sup>

#### 5.1. Tényállás

Elide Gottardo, aki olasz állampolgárként született, de lemondott olasz állampolgárságáról a francia javára, miután 1953. február 7-én francia állampolgárral kötött házassá-

<sup>13</sup> 2010. május 1-től.

<sup>14</sup> 2010. május 1-től.

<sup>15</sup> Például, apasági ellátások (paternity benefits), előnyugdíj (pre-retirement) és várható a közeljövőben a tartós ápolás (long-term care), stb.

<sup>16</sup> ECJ C-55/00. sz. eset.

got Franciaországban. Az akkor hatályos francia jogszabály értelmében E. Gottardo köteles volt házastársának állampolgárságát felvenni.

E. Gottardo felváltva dolgozott Olaszországban, Svájcban és Franciaországban, amely országokban társadalombiztosítási járulékot fizetett: Olaszországban 100 heti, Svájcban 252 heti, Franciaországban 429 heti járulékot. Svájci és francia öregségi nyugellátást kap, amelyeket anélkül folyósítanak számára, hogy a biztosítási időszakokat összesítették volna.

E. Gottardo a társadalombiztosításra vonatkozó olasz szabályozás alkalmazásával szeretne olasz öregségi nyugellátásban részesülni. Ugyanakkor – még ha az olasz hatóságok az 1408/71 rendelet<sup>17</sup> 45. cikkének megfelelően figyelembe vennék is a Franciaországban megszerzett biztosítási időt – az olasz és a francia időszakok összesítése révén sem érhető el esetében az olasz szabályozás által az olasz ellátásra való jogosultság megnyílásához szükséges legrövidebb járulékfizetési időtartam. E. Gottardo csak abban az esetben lenne jogosult az olasz öregségi nyugellátásra, amennyiben a Svájcban megszerzett biztosítási időket – az olasz-svájci bilaterális egyezmény 9. cikke (1) bekezdésében említett összesítés elvének alkalmazásával – számításba vennék.

Ennek érdekében E. Gottardo 1996. szeptember 3-án benyújtott, öregségi nyugellátásra vonatkozó kérelmét az olasz INPS<sup>18</sup> 1997. november 14-i határozatával elutasította, azzal az indoklással, hogy E. Gottardo francia állampolgár, és ebből kifolyólag az olasz-svájci egyezmény reá nem vonatkozik. Az e határozat ellen E. Gottardo által előterjesztett közigazgatási fellebbezést az INPS 1998. június 9-i határozatával ugyanezen indokok alapján utasította el.

## 5.2. Az Európai Bírósághoz intézett kérdés

E. Gottardo ezután a Tribunale ordinario di Romához fordult arra hivatkozva, hogy tagállami állampolgárként az INPS-nek a saját állampolgárookra alkalmazottakkal megegyező feltételek szerint kellett volna elismernie a nyugellátásra való jogosultságát.

A Tribunale ordinario di Roma annak érdekében, hogy megtudja, miszerint a kérelemnek az INPS által kizárólag E. Gottardo francia állampolgárságán alapuló elutasítása nem ütközik-e az EK. 12., illetve az EK 39. cikkbe, felfüggesztette az eljárást, és előzetes döntéshozatal céljából a következő kérdést terjesztette a Bíróság elé: „Az a tagállami állampolgárságú munkavállaló, aki egy másik tagállam hatáskörrel rendelkező intézményéhez társadalombiztosítási járulékot fizetett, azon egyezmény alapján, amelyet a fenti tagállam ez utóbbi országgal kötött, és amelyet a tagállam alkalmaz saját állampolgárai javára, egy Unión kívüli ország [...] intézményéhez befizetett járulékok összesítése révén öregségi nyugellátásra jogosult-e, vagy sem?”

## 5.3. A vonatkozó közösségi szabályozás

Az EK 12. cikk értelmében: „E szerződés alkalmazási körében és az abban foglalt különös rendelkezések sérelme nélkül, tilos az állampolgárság alapján történő bármely meg-

<sup>17</sup> A kérelem elbírálásakor még kizárólagosan az 1408/71/EGK rendelet volt hatályban.

<sup>18</sup> Istituto nazionale della previdenza sociale.

különböztetés. A Tanács a 251. cikkben megállapított eljárásnak megfelelően az ilyen megkülönböztetés tilalmára vonatkozó szabályokat fogadhat el.”

Az EK 39. cikk (1) és (2) bekezdése szerint: A Közösségen belül biztosítani kell a munkavállalók szabad mozgását. A munkavállalók szabad mozgása magában foglalja az állampolgárság alapján történő minden megkülönböztetés megszüntetését a tagállamok munkavállalói között a foglalkoztatás, a javadalmazás, valamint az egyéb munka- és foglalkoztatási feltételek tekintetében.”

Az 1408/71 rendelet 3. cikke értelmében: E rendelet különös rendelkezéseire is figyelemmel az e rendelet hatálya alá tartozó olyan személyeket, akik egy tagállam területén lakóhellyel rendelkeznek, bármely tagállam jogszabályai szerint ugyanolyan kötelezettségek terhelik és ugyanolyan előnyök illetik, mint az adott tagállam állampolgárait.

Ha a III. melléklet másként nem rendelkezik, a 7. cikk (2) bekezdésének c) pontja értelmében továbbra is hatályos szociális biztonsági egyezmények<sup>19</sup> rendelkezései és a 8. cikk (1) bekezdése értelmében megkötött egyezmények rendelkezései vonatkoznak az e rendelet hatálya alá tartozó személyekre.”

#### 5.4. A Bíróság álláspontja

Meg kell állapítani, hogy az EK 12. cikk szerint a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elve a „szerződés alkalmazási körében” fejt ki hatását, „az abban foglalt különös rendelkezések sérelme nélkül”; ez utóbbi kifejezéssel az EK 12. cikk többek között a Szerződés egyéb rendelkezéseire utal, amelyekben az általa kimondott általános elvnek a különös esetekre történő alkalmazását határozza meg. Egyebek mellett ilyenek a munkavállalók szabad mozgására vonatkozó rendelkezések (lásd e tekintetben a 186/87. sz. Cowan-ügyben 1989. február 2-án hozott ítélet [EBHT 1989., 195. o.] 14. pontját).

#### *A szerződés által meghatározott egyenlő bánásmód elvéről*

E. Gottardo – munkavállalóként két tagállamban és Svájcban is oktatott – a szabad mozgáshoz való jogát gyakorolta. Az általa megszerzett biztosítási idők összesítésén alapuló, az öregségi nyugellátás folyósítására vonatkozó kérelme a *ratione personae* és a *ratione materiae* alapján egyaránt az EK 39. cikk alkalmazási körébe tartozik.

A hatáskörrel rendelkező olasz hatóságok azon állampolgáraik számára, akik akár az olasz, akár a svájci társadalombiztosítási rendszerben társadalombiztosítási járulékot fizettek, és az E. Gottardóéval azonos helyzetben vannak, elismerik az öregségi nyugellátás folyósítására való jogosultságot az olasz és a svájci biztosítási időszakok összesítése alapján.

Miként az INPS az általa előterjesztett észrevételekben elismerte, ha E. Gottardo megtartotta volna olasz állampolgárságát, eleget tenne az olasz öregségi nyugellátásra való jogosultság megnyilvánásához szükséges feltételeknek. Az INPS nem vitatta, hogy a

<sup>19</sup> Az 1408/71 rendelet 1. cikke j) pontjának első albekezdése és k) pontja értelmében: k) „szociális biztonsági egyezmény» a szociális biztonság területén a 4. cikk (1) és (2) bekezdésében meghatározott szociális biztonsági rendszerek vagy ágak összességét vagy azok egy részét érintő, kizárólag két vagy több tagállamot jelenleg vagy a jövőben kötelező két- vagy többoldalú megállapodás, illetve legalább két tagállamot és egy vagy több más államot jelenleg vagy a jövőben kötelező két- vagy többoldalú megállapodás, valamint ezen egyezmények értelmében kötött egyéb megállapodás.”

kérelem elutasításának egyedüli indoka E. Gottardo francia állampolgársága volt. Ebből világosan következik, hogy az eltérő elbánás kizárólag az állampolgárságon alapul.

Az olasz kormány és az INPS szerint azonban az INPS részéről annak elutasítása, hogy E. Gottardo számára az Olaszországban, Franciaországban, illetve Svájcban megszerzett biztosítási időszakok összesítése alapján öregségi nyugellátást folyósítson, igazolást nyer azon tény által, mely szerint az egyetlen tagállam (jelen esetben az Olasz Köztársaság) által egy harmadik országgal (jelen esetben a Svájci Államszövetséggel) megkötött kétoldalú nemzetközi egyezményre nem terjed ki a közösségi jog hatálya.

Az eddigi megállapításokból következően valamely tagállam, amennyiben egy harmadik országgal olyan kétoldalú társadalombiztosítási nemzetközi egyezményt köt, amely az e harmadik országban megszerzett biztosítási időkre az öregségi nyugellátásra való jogosultság megszerzésénél történő figyelembevételéről rendelkezik, az egyenlő elbánás általános elvénél fogva köteles a többi tagállam állampolgárainak ugyanazon előnyöket biztosítani, mint amelyek az említett egyezmény értelmében a saját állampolgárait megilletik, feltéve hogy ennek megtagadásához nem tud objektív igazolást előterjeszteni.

#### *Az objektív igazolás fennállásáról*

Valamely tagállam és egy harmadik ország között létrejött kétoldalú nemzetközi egyezmény egysúlyának és kölcsönösségének megzavarása minden bizonnyal olyan objektív igazolás lehet, amelyre a részes tagállam hivatkozhat, amikor a saját állampolgáraitól az egyezmény alapján megillető előnyöket megtagadja. (lásd ebben az értelemben a fent hivatkozott Saint-Gobain ZN ügyben hozott ítélet 60. pontját).

Az INPS és az olasz kormány azonban nem igazolta, hogy az alapügyben a közösségi jog által rájuk rótt kötelezettségek veszélyeztetnék azokat, amelyek az Olasz Köztársaságnak a Svájci Államszövetséggel szembeni kötelezettségvállalásaiból fakadnak. A Svájcban megszerzett biztosítási időkre az olasz öregségi nyugellátásra való jogosultság érdekében történő figyelembevétele kedvezményének a többi tagállam állampolgáira való kiterjesztésének az Olasz Köztársaság általi egyoldalú alkalmazása ugyanis egyáltalán nem veszélyeztetné a Svájci Államszövetséget az olasz-svájci egyezmény alapján megillető jogokat, illetve új kötelezettségeket sem állapítana meg számára.

Az INPS és az olasz kormány az E. Gottardo által megszerzett biztosítási idők összesítése megtagadásának igazolásul kizárólag a pénzügyi terhek esetleges növekedését, illetve a Svájci Államszövetség hatáskörrel rendelkező hatóságaival történő együttműködéssel kapcsolatos adminisztratív nehézségeket terjesztették elő ellenvetésként. Ez az indokolás a szerződésből eredő kötelezettségeknek az Olasz Köztársaság általi be nem tartását nem igazolhatja.

A Bíróság ítélete az alábbiakban foglalható össze: egy adott tagállam társadalombiztosítási ügyekben hatáskörrel rendelkező hatóságainak az őket az EK 39. cikk értelmében kötelező közösségi kötelezettségek alapján az öregségi nyugellátásra való jogosultság megszerzésének vonatkozásában figyelembe kell venniük egy másik tagállam állampolgára által harmadik országban megszerzett biztosítási időket, amennyiben a fenti hatóságok – azonos járulékfizetési körülmények mellett – az első tagállam és a harmadik ország között létrejött kétoldalú nemzetközi egyezmény alapján a saját állampolgárait által megszerzett ilyen biztosítási időket figyelembe veszik.

*6. A Gottardo eset jelentősége*

A *Gottardo* ügy<sup>20</sup> jelentősége messze túlmutat a járulékfizetési kötelezettség kérdésén, mivel az igazi tét az, hogy miként kell a tagállamoknak a kétoldalú nemzetközi egyezményeikbe foglalt jogokat gyakorolniuk, különösen olyan helyzetben, amikor egy tagállam az Európai Közösségen kívüli állammal kötött egyezményt. A *Gottardo* ügyben a bíróság az egyenlő elbánás közösségi jogi alapelvének az érvényesítését olyan helyzetben mondta ki, amikor a kérdés egy tagállam Európai Közösségen kívüli állammal megkötött szerződésének az alkalmazása volt.

Ha az ICI, a Verkooyen (EB25.C-35/98) és a Saint-Gobain (EB.C-307/97) ügyekben született döntéseket egymás mellé tesszük, majd a sor végére a *Gottardo* döntést illesztjük, úgy látszik, hogy a kétoldalú egyezmények és a Római Szerződés viszonyában a Gilly (EB23.C-336/96) ügyben kinyilvánított szkepticizmus ma már a múlté: nagyon is el lehet várni a tagállamoktól azt, hogy egyezményi politikájukban is tartsák szem előtt a közösségi érdekeket.

---

<sup>20</sup> C-55/00 (2002) ECR I-0000.



JÓZSEF HAJDÚ

**SOCIAL SECURITY COORDINATION, BILATERAL  
AGREEMENTS AND THE GOTTARDO PRINCIPLE**

(Summary)

Regulation (EC) No 883/2004, adopted on the basis of Articles 42 and 308 of the Treaty, is an essential instrument for exercising the fundamental freedoms provided for by the Treaty. The principle of non-discrimination on the grounds of nationality is an essential safeguard for the freedom of movement of employed persons, as provided for in Article 39 of the Treaty. This implies the abolition of all discrimination between the settled workers in the Member States and migrant workers with respect to employment, pay and other working conditions.

In Gottardo judgement, the Court of Justice acted on this principle as set out in Article 39 of the Treaty in relation to a person resident in the Community who had worked in France, Italy and Switzerland. This person did not have sufficient entitlement for a pension in Italy and asked for her periods of insurance completed in Switzerland and Italy to be aggregated, as provided for under the bilateral convention between Italy and Switzerland for the benefit of their nationals.



HEGEDŰS ISTVÁN

## Garanciális alapelvek a gyorsítás oltárán?

### Bevezetés

Az utóbbi évtizedek a büntetőeljárást „gyorsító és egyszerűsítő” szakadatlan törekvéseire figyelemmel azt hihetnénk, hogy ez is a kor velejárója. A „tömegtermelés” mint meghatározó gazdasági jelenség mellett előtérbe került a bűnözés nagymérvű megnövekedése. Ezt igazolják a statisztikai adatok, hiszen még 1985-ben 165.816 volt az ismertté vált bűncselekmények száma, 1990-ben már 341.061, 1995-ben pedig 502.036.<sup>1</sup>

Jól látható, hogy a rendszerváltás kapcsán valóban robbanásszerűen emelkedett a bűncselekmények száma. Ez indokolhatná, hogy a büntetőeljárás gyorsítása az utóbbi két évtizedben kerüljön előtérbe. Annak igazolására azonban, hogy ez nem így van, szabadjon csak két cikkből idéznem: „igazságszolgáltatásunknak két legfőbb tényezője, a kir. Kúria elnöke és a hivatalát elfoglaló igazságügy miniszter csaknem egy időben adtak kifejezést annak a meggyőződésüknek, hogy a büntetőperek menetének gyorsítását intézményesen biztosítani kell.”<sup>2</sup>

„Meg vagyok róla győződve, hogy az általam javasolt reform megvalósulása esetében szintén el fogjuk érni a célokat: az eljárás lehető gyorsítását, a helyes igazságszolgáltatás alapeszméinek sérelme nélkül, kiküszöbölését a felesleges dolgoknak és emelését a bíró tekintélyének.”<sup>3</sup>

Mint láttuk, 80 évvel ezelőtt is probléma volt a büntetőeljárás gyorsítása, tehát mégsem „új keletű” jelenségről van szó.

Az alábbiak során azt kívánom áttekinteni, hogy az elmúlt több mint 10 évben – részben a Cséka Ervin által 1998-1999-ben írtak óta<sup>4</sup> – hogyan változott a büntetőeljárás némelyik működési alapelveinek szerepe az eljárás gyorsítására irányuló törekvések miatt. Milyen hatása van az utóbbi bő évtized jogszabály-módosításainak néhány működési alapelvekre. Önkényesen három alapelvet választottam, melyek közül kettőt a hivatkozott Cséka cikkek is érintettek, tehát ezen alapelvek „háttérbe szorítása” már a 90-es

<sup>1</sup> <http://www.ksh.hu>

<sup>2</sup> AUER GYÖRGY: *Gyorsítás és egyszerűsítés a büntetőeljárásban*. Jogállam 1929. 28. évfolyam 3. szám 120. p.

<sup>3</sup> MENDELÉNYI LÁSZLÓ: *A büntetőeljárás gyorsításának módjairól*. Jogtudományi Közlöny 1932/49, 285. p.

<sup>4</sup> Az Acta Jur. et Pol. Szeged sorozatban megjelent 3 írásról van szó:

CSÉKA ERVIN: *Korszerűsödő alapelvek a büntetőeljárásban*. Különnyomat a Szabó András Emlékkönyvből Szeged, 1998. (a továbbiakban CSÉKA 1998.), CSÉKA ERVIN: *Megjegyzések az új büntető eljárási kódex koncepciójához*. Szeged, 1998. (a továbbiakban CSÉKA 1998a.), CSÉKA ERVIN: *A büntető tárgyalási rendszer*. Különnyomat a Vercs József Emlékkönyvből Szeged, 1999.

évek végén is észlelhető volt, míg a harmadiknál az utolsó jogszabályi módosítás vethet fel problémákat. A három alapelv: a szóbeliség, a közvetlenség és a védelem alapelve (ez utóbbi nem érintett még a hivatkozott Cséka-cikkekben).

### *A szóbeliség alapelve*

Az 1973. évi I. törvény 10. § (1) bekezdése még tartalmazta, hogy „a bírósági tárgyalás szóbeli”. Cséka Ervin a már hivatkozott *Korszerűsödő alapelvek a büntetőeljárásban* című cikkében akként határozta meg a szóbeliség alapelveinek lényegét, hogy „az eljárásban, főleg a bírósági szakaszban s itt is a tárgyaláson, a hatóság, a felek és az eljárás más alanyai közötti érintkezés elsődleges módja: az élőszó; ez vonatkozik a bizonyítási és egyéb eljárási cselekményekre, a kihallgatásokra, a felek nyilatkozataira, észrevételeire, indítványaira (perorvoslatok bejelentése) stb., a határozatok közlésére (kihirdetés).”<sup>5</sup> A szerző már 1998-ban óvta ezt az alapelvet „az írásbeliség benyomulásától.”<sup>6</sup> Az írásbeliség előretörését a külön eljárások szabályozásában, illetőleg abban látta, hogy a felek nyilatkozataikat, indítványait írásban kötelesek megtenni. Elvárásként ugyanakkor megfogalmazta, hogy „meg kell őrizni törvényhozásban, jogalkalmazási gyakorlatban a szóbeli eljárás feltétlen elsőbbségét. Többek között azért is, mert a modern ügyféli perben is az élőszó ereje a legjobb eszköz az igazságról vallott meggyőződés elfogadtatására.”<sup>7</sup>

Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy Cséka professzor úr elvárásainak a jogalkotás és a jogalkalmazás az elmúlt bő egy évtizedben nem felelt meg.

Nem vitás, hogy a hatályos törvényben az egyes külön eljárások szabályozásának olyan módosítása, hogy minél szélesebb körben alkalmazhatóak legyenek, szintén a szóbeliség elve ellen hatnak. Elég csak, ha a tárgyalás mellőzése (XXVIII. Fejezet); az eljárás a távollévő terhelttel szemben (XXV. Fejezet) és a lemondás a tárgyalásról (XXVI. Fejezet) című külön eljárásokra utalok. Ezekben az eljárásokban a bizonyítási eljárás egyes elemei (terhelt, tanú, szakértő meghallgatása) szorul háttérbe, a szóbeli vallomás helyett előtérbe kerül a korábbi vallomások felolvasása, illetve a nyomozás iratai alapján meghozott döntés.

Nem kivétel azonban „a rendes eljárásban” sem az írásbeliség „előtérbe kerülése”. Nézzünk erre néhány példát:

Azt meg kell jegyezni, hogy a szóbeliség és a közvetlenség alapelve szorosan összefügg. Ha valamely törvényi rendelkezés az egyik elvet „sérti, ellene hat”, szinte bizonyosan állítható, hogy ugyanez a helyzet a másik elvet illetően is. Ennek ellenére én az utóbbi bő egy évtized jogszabály módosításainak hatását szétbontottam, egyesekről a szóbeliség elvénél, másokról a közvetlenség elvénél szólok. Azonban a fenti megjegyzésre mindkét elvnel figyelemmel kell lennünk.

A Be. 85. § (5) bekezdésében szabályozott írásbeli tanúvallomás lehetőségét a 2002. évi I. törvény 56. §-a iktatta be a hatályos eljárási törvénybe. A bizonyítási cselekmények közül kiemelkedő jelentőségű a tanúvallomás. Ez a szabályozás – melynek prakti-

<sup>5</sup> CSÉKA 1998, 114. p.

<sup>6</sup> CSÉKA 1998, 115. p.

<sup>7</sup> CSÉKA 1998, 115. p.

kussága és az eljárás gyorsítására kihatása, úgy gondolom, nem vitatható – azonban a szóbeliség elvének „nem tett jót.”

Még a szóbeliség alapelvénél kell foglalkoznunk az utolsó nagy eljárásjogi jogszabály-módosítással.<sup>8</sup> E szerint az ügyészi vádirat tartalmazza a tárgyalásra idézendők és az arról értesítendők indítványozását, illetve azon tanúk vallomása felolvasásának az indítványozását, akiknek a vallomása szükséges a bizonyításhoz, de a személyes megjelenésük a tárgyaláson nem indokolt, illetőleg a tárgyaláson való megjelenésük aránytalan nehézséggel járna, vagy nem lehetséges. A vádiratban tehát az ügyész indítványozza, hogy mely tanúk vallomását célszerű csupán felolvasni. A 154. § (2) bekezdése pedig azt rögzíti, hogy a vádiratban tett ügyészi indítványra a tanács elnöke felolvassa, ismerteti, vagy a jegyzőkönyvvezetővel felolvastatja az ilyen tanúnak a nyomozati szakban tett vallomását, ha a tanú kihallgatását a felek nem indítványozták, és a tanú tárgyaláson történő kihallgatását a bíróság sem tartja szükségesnek. Némi vita a gyakorlatban ugyan kialakult arról, hogy a tanú kihallgatására irányuló indítvány esetén kötelező-e a bíróságnak a tanút meghallgatnia, vagy dönthet a felolvasás, illetőleg az ismertetés mellett, azonban ez nem változtat a lényegen, miszerint a nyomozati szakban kihallgatott tanúk egy részét a bírósági tárgyaláson nem hallgatják ki, csupán a vallomásukat olvassák fel.

### *A közvetlenség alapelve*

Az 1973. évi I. törvény 10. § (2) bekezdése tartalmazta a módosítás után, hogy „a bíróság – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – ügyszózatát a tárgyaláson közvetlenül megvizsgált bizonyítékokra alapítja.”

Az 1998. évi XIX. törvény alapvető rendelkezései közül azonban a közvetlenség már kimaradt, annak ellenére, hogy a miniszteri indokolás szerint „olyan eljárást kell kialakítani, amelyben – legalábbis az alaptípust tekintve – érvényesül az a tétel, hogy a büntetőjogi felelősség kérdése a közvetlenség elvének tiszteletben tartásával a tárgyaláson dől el.”<sup>9</sup> Szintén a miniszteri indokolás szerint „néhány alapvető elvnek az elhelyezése célszerűbb a törvénynek olyan más rendelkezései között, amelyek a tényleges alkalmazásra vonatkoznak. A nyilvánosság, a szóbeliség, a közvetlenség alapelveinek szabályai a bírósági tárgyalásra vonatkozó rendelkezések között találhatók.”<sup>10</sup> A miniszteri indokolásban írtak ellenére azonban a közvetlenség alapelve a tárgyalási szakasznál sem kerül ilyen címszó alatt szabályozásra. Igaz azonban az 1998. évi XIX. törvényre vonatkozó az a megállapítás, hogy „egyes eddigi alapelvek (szóbeliség) hiányoznak, mások a bírósági eljárás szabályai között találhatók (a tárgyalás nyilvánossága, a közvetlenség – a tárgyalás folytonossága elnevezéssel).”<sup>11</sup>

Megállapíthatjuk tehát, hogy a hatályos törvény nem szabályozza külön a közvetlenség alapelvét az alapvető rendelkezések között, azonban az alapelv tartalmi elemei a tárgyalás folytonosságára vonatkozó szabályokban megjelennek.

<sup>8</sup> 2010. évi CLXXXIII. törvény 141. §, 154. § (2) bekezdés, mely módosította a hatályos törvény 217. § (3) bekezdés h) pontját és a 296. §-át.

<sup>9</sup> Az 1998. évi XIX. törvény indokolása – a büntetőeljárásról. Jogtár OIT Hivatala 1. p.

<sup>10</sup> Az 1998. évi XIX. törvény indokolása – a büntetőeljárásról. Jogtár OIT Hivatala 9. l. 9. p.

<sup>11</sup> CSÉKA ERVIN et al.: A büntetőeljárás-jog alapvonalai I. Szeged, 2006. 53. p.

Vizsgáljuk meg az alapelv tartalmát, hogyan határozta ezt meg Cséka Ervin: „Nem tiltja ugyan az előkészítő eljárásban (nyomozás, vizsgálat) összegyűjtött bizonyítási anyag megismerését, de ennek a közvetett információnak csak kiegészítő szerepe lehet abban, hogy a bíróság a tárgyaláson a teljes bizonyítást közvetlenül maga vegye fel, s azt a nyomozás álláspontjára tekintet nélkül önállóan értékelje. Ugyanis csak a bizonyítási eszközök és a belőlük nyert bizonyítékok érzéki úton (látás, hallás, megfigyelés) való észlelése és vizsgálata lehet biztosítéka a bűncselekménnyel és az elkövető személyével kapcsolatos lényeges tények valóságához, igaz megállapításának. Ehhez hozzátartozik az is, hogy a bírósági tanács összetétele változatlan maradjon a tárgyalás egész tartama alatt, s így az egész tanács minden tagja részt vegyen a közvetlen bizonyítás felvételében. A tárgyaláson a közvetlen bizonyíték – forrásokat, pl. a kihallgatásokat közvetettekkel (nyomozati iratanyag, egyéb iratok, tárgyak) helyettesíteni csak egészen kivételes törvényi engedéllyel akkor lehet, ha a tárgyaláson a közvetlen források igénybevétele objektíve (fizikailag) kizárt (pl. a tanú meghalt, vagy a kihallgatását lehetetlenné tevő súlyos betegségben szenved stb.).”<sup>12</sup>

A közvetlenség elvével kapcsolatosan a szerző meghatározta, hogy mi befolyásolja az említett alapelv érvényesülését. „A közvetlenség elvének érvényesülését érinti az a kérdés, hogy az eljárási törvény milyen körben teszi lehetővé a tárgyaláson a közvetett (okirati) bizonyítást, a közvetlen jellegű bizonyítási eszközök igénybevétele (vádlott, tanú kihallgatása) mellett vagy helyett. A közvetlenség elvének sérelmét jelenti, ha a törvény – a kivételes eseteken túlmenően – széles körben engedi meg a korábbi közvetlen bizonyítás eredményének (vallomásnak) a tárgyaláson olyan „átváltását,” hogy a tárgyaláson a korábbi vallomásról készült okirat (jegyzőkönyv) felolvasásával történik a – már csak közvetett jellegű – bizonyítás.”<sup>13</sup>

A szerző már a 90-es évek végén „féltette” ezt az alapelvet attól, hogy „ha széles körben érvényesül az eljárásban az okirati bizonyítás (korábbi kihallgatási jegyzőkönyvek felolvashatósága stb.), nagyon lecsökken a – valamikori klasszikus – közvetlenség elvének jelentősége.”<sup>14</sup>

Nézzük most már, hogy az elmúlt bő egy évtized jogszabály változásai, a Cséka Ervin által felvázolt, a közvetlenség elvét háttérbe szorító irányba módosították-e a szabályozást vagy sem.

A közvetlenség alapelve alól mindig is voltak a törvényben szabályozott kivételek (bizonyítás a megkeresett bíróság útján, vagy a kiküldött bíró útján stb.), azonban ha a jogszabályváltozásokat megnézzük, azt látjuk, hogy a Cséka Ervin által indokoltnak tartott szűk törvényi kivételek oly mértékben kitágultak, hogy lassan már a közvetlenség alapelve érvényesülése lesz a kivétel. Miért mondom ezt?

Úgy gondolom elég, ha megnézzük a terhelt, a tanú vallomásának, illetőleg a szakvéleménynek a felolvasását, illetőleg a legújabb módosítás<sup>15</sup> szerinti ismertetését lehetővé tevő 291., 296., 299. §-ok szabályainak változását. Megállapíthatjuk, hogy a 2003. július 1-jén hatályba lépett 2002. évi I. törvény jelentősen kiterjesztette a vádlott, illetőleg a tanú vallomásának, valamint a szakvéleménynek a felolvashatóságát, míg a leg-

<sup>12</sup> CSÉKA 1998, 115. p.

<sup>13</sup> CSÉKA 1999, 73. p.

<sup>14</sup> CSÉKA 1998a, 7. p.

<sup>15</sup> 2010. évi CLXXXIII. törvény 153-155. §-a



utóbbi módosítás a már hivatkozott 2010. évi CLXXXIII. törvény a felolvasás helyett előtérbe helyezte ezeknek az ismertetését.

Vizsgáljuk tovább a közvetlenség elvének „jelenlétét” az eljárási törvényünkben, hiszen „arra kell tehát szorítkoznunk, hogy a közvetlenség elvet a törvény egyéb rendelkezéseiből vezessük le. Ilyen törvényhelyek a tárgyaláson történő részvételre vonatkozó [Be. 240–243. §], a vádlott jelenlétére vonatkozó [Be. 281. §], a bizonyítás felvételére vonatkozó [Be. 286., 288–304. §] szabályok.”<sup>16</sup> Mint korábban láttuk, Cséka Ervin „elvárásai” szerint fontos követelmény, hogy a bíróság tanácsa változatlan összetételben észlelje közvetlenül a bizonyítást. Ehhez képest a 2009. évi LXXXIII. törvény 36. §-a 2009. augusztus 13-ától módosította az eljárási törvény 287. § (4) bekezdésében írtakat akként, hogy most már a hivatásos bíró személyének változása esetén is, hat hónapon belül, a tárgyalás a korábbi tárgyalás anyagának ismertetésével is megismételhető. Igaz ugyan, hogy a korábbi szabályozást Cséka Ervin kifogásolta, nevezetesen azt, hogy korábban, hat hónapon belül, a korábbi tárgyalás anyagának ismertetésével is megismételhető volt a tárgyalás, ha a tanács hivatásos bíró tagjának a személye nem változott. Cséka Ervin megítélése szerint „ez a szabályozás nincs összhangban a bírósági tanács tagjainak egyenrangúságát kimondó törvényi rendelkezéssel (Be. 14. § (6) bekezdés).”<sup>17</sup> Azonban megítélésem szerint a szóvá tett hiányosságot nem az említett törvényi változással kívánta korrigálni, nem így gondolta elérni, hogy a hivatásos bíró és az ülnökre vonatkozó szabály azonos legyen. Ez a módosítás, úgy vélem, a közvetlenség alapelveként a „halálos ítélete” volt, hiszen nehezen magyarázható, hogy egy sok vádlottas, széles körű bizonyítású, nagy ügyben, amikor a bizonyítási eljárás 90 %-át a tanács elnökének, a hivatásos bírónak a vezetésével a bíróság lefolytatta (kihallgatta az összes vádlottat, esetleg a több száz tanút 4–5 tanú kivételével, meghallgatta a 8–10 szakértőt), majd a hivatásos bíró valamilyen okból nem folytathatja az ügyet (pl. szülési szabadságra megy, vagy magasabb beosztásba kerül) az új bíró pedig kihallgatja a hátralévő 4–5 tanút, esetleg okiratokat ismertet, meghallgatja a perbeszédet és vezetésével a bírói tanács meghozza az ítéletet. Semmiképpen nem állítható, hogy a bírói tanács hivatásos bíró tagja a közvetlenül megvizsgált bizonyítékokra alapította az ítéletét.

Végül az utolsó módosítás, ami sérti a közvetlenség alapelvét, a 2010. évi CLXXXIII. törvény 148., illetőleg 151. §-a, mely módosította a hatályos eljárási törvény 279. § (3) bekezdését, illetőleg a 281. § (9) bekezdését, lehetővé téve, hogy amennyiben a bíróság tájékoztatására a vádlott előzetesen bejelenti, hogy a tárgyaláson nem kíván részt venni, akkor a tárgyalás távollétében megtartható, illetőleg az eljárás be is fejezhető. Most azzal nem kívánok foglalkozni, hogy a gyakorlatban az új szabályozás értelmezési problémákat vet fel (mikor adhat ki a bíróság ilyen tájékoztatást, határidőt kell-e megjelölni, ha nem adja ki a tájékoztatást, de a vádlott kéri ezt, akkor mi a követendő eljárás, a távollmaradást lehetővé tevő bírói döntés megváltoztatható-e, távollmaradás esetén korábbi vallomása felolvasható-e, stb.).

A vádlott bejelentett távollétében való eljárás befejezésének lehetővé tétele (a bünyesség megállapítása bármilyen súlyú ügyben) egyértelműen a közvetlenül megvizsgált bizonyítékok elve ellen hat, előtérbe került ilyen esetben is az esetleges korábbi terhelti vallomás felolvasása (bár ezzel kapcsolatban a jogszabályi módosítás nem következetes,

<sup>16</sup> SZÉKELY GYÖRGY LÁSZLÓ: *A közvetlenség elvének szerepe a büntetőeljárásban*. Studia iurisprudentiae Tomus 9. 2008. 435. p.

<sup>17</sup> CSÉKA 1999, 69. p.

de megítélésem szerint a Be. 291. § (1) bekezdésének azon fordulatába, hogy a vádlott a tárgyaláson nem kíván vallomást tenni, beilleszthető ez az eset is). Így van ez akkor is, ha a vádlott a tárgyaláson a vallomástételt természetesen megtagadhatja és ilyenkor sem áll a bíróság rendelkezésére közvetlenül észlelt vádlotti vallomás. Az új intézkedés azonban jelentősen szélesíti ezt a kört, hisz az új jogintézmény néhány hónapos gyakorlatából már látszik, hogy nagyszámú ügyben alkalmazzák a bíróságok az új szabályt.

Nem vitatható, hogy a Be. 281. § (5) bekezdése, melyet a 2003. július 1-jétől hatályos 2002. évi I. törvény módosítása vezetett be, lehetővé tette a szabályszerűen megidézett, szabadlábon lévő terhelt esetében is a bizonyítási eljárás lefolytatását, de az ügy befejezését csak felmentés vagy az eljárás megszüntetése esetén. A szabályozás ilyen módja miatt ez csak kevés ügyet érinthetett, tehát kevés ügyben vonta el a bíróság azon lehetőségét, hogy közvetlenül megismerhesse a vádlott esetleges tárgyalási vallomását.

Úgy gondolom, a fentebb hivatkozott legfontosabb jogszabályi változások bizonyítják, hogy a – törvényben külön nem szabályozott – közvetlenség elve nem csak „háttérbe szorult”, hanem kimondható, nem érvényesül a rendes eljárásban sem, annyi a kivétel ezen elv alól.

Ez persze továbbgondolást igényel a fellebbezési rendszerre nézve is, hiszen a felülmérlegelés tilalmát éppen az első fokú eljárásban megjelenő közvetlenség elvéből vezettük le eddig,<sup>18</sup> márpedig ha ez nem érvényesül az első fokú eljárásban, akkor – főleg a harmadfokú eljárás lehetősége mellett – kérdésként felmerülhet, indokolt-e fenntartani az elsőfokú bíróság bizonyíték-mérlegelő tevékenységének majdnem kizárólagosságát.

### *A védelem alapelve*

A rendszerváltást követően - megítélésem szerint - a védelem alapelveinek érvényesülése a büntetőeljárásban inkább előtérbe került. A jogszabályi változások, az új Be., maximálisan biztosították a védelemhez való jog érvényesülését.

„A védelemhez való jog [Alk. 57. § (3)] magába foglalja, hogy a terhelt védőt hatalmazhasson meg, vagy kérje védő kirendelését, és hogy megfelelő időt biztosítsanak a védekezéshez való felkészülésre.”<sup>19</sup>

De a védekezés előkészítése céljából a megfelelő idő és a szükséges eszközök biztosításához, valamint a vádlott és védője közti kommunikáció biztosításához való jogot a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 14. cikk 3. bekezdése is tartalmazza.<sup>20</sup>

De az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelmének Európai Egyezménye is a 6. cikk 3. bekezdésében kimondja, hogy

„mindenkit, akit bűncselekmény elkövetésével vádolnak, megilletnek az alábbi minimum jogok:

<sup>18</sup> HOLÉ KATALIN et al.: *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. magyarázata*. VI. kötet 2008. 50. p.

<sup>19</sup> TARR ÁGNES: *A büntetőeljárás egyszerűsítésének alkotmányjogi kérdései, különös tekintettel az ún. külön eljárásokra*. *Collectio iuridica V.* kötet 2005. 233. p.

<sup>20</sup> KÖVÉR ÁGNES: *A védelem joga az információhoz a büntetőeljárás során*. *Kriminológiai tanulmányok* 37. kötet 2000. 78. p.



(b) Rendelkezzék a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel.”<sup>21</sup>

A védekezéshez szükséges idő biztosítása értelemszerűen, a védelem alapelveiből következően, ezen funkció gyakorlóit, a vádlottat és a védőt is megilletik.

Mindezeket azért bocsátottam előre, mert a 2011. március 1-jétől hatályos 2010. évi CLXXXIII. törvény a védő jelenlétére, helyettesítésére vonatkozó szabályozása felveti problémákat, a védelemre való felkészüléshez biztosított megfelelő időt illetően. A törvénymódosítás felvállalt célja, hogy a védői perelhúzásokat megakadályozza.<sup>22</sup>

A módosítás 149. §-a módosította a Be. 281. § (3) bekezdését. E szerint kötelező védelem esetén, a megidézett, de meg nem jelent, és helyettesítéséről sem gondoskodó védő helyett a bíróság helyettes védőt jelöl ki, illetőleg a kirendelt védő esetében más védőt rendel ki. A helyettes vagy a kirendelt új védőnek időt *lehet* biztosítani ahhoz, hogy a védelemre felkészüljön. A jogalkotó nem tesz különbséget, hogy milyen ügyről van szó. Tehát ugyanezen szabály érvényes egy egyvádoltas, egycselekményes pl. ittas járművezetés miatti ügyben, de egy többvádoltas, vagyon elleni vagy gazdasági bűncselekményeket tartalmazó, nehéz megítélésű, bonyolult tényállású, pl. adócsalás vagy csalássorozat miatti ügyben is. Úgy gondolom, hogy itt nagyon kell vigyázni, hogy a védelem joga ne sérüljön, nehezen tudom elképzelni, hogy egy nagy gazdasági bűncselekményeket tartalmazó ügyben a helyettes védőnek vagy a másik kirendelt védőnek ne úgy biztosítsuk a felkészülést, hogy a tárgyalást elhalasztjuk. Ugyanis itt a szükséges felkészülés több napot vesz igénybe, míg az előbb említett ittas vezetéses példánál vagy olyan esetben, ha a többvádoltas ügyben valamelyik másik vádlott védője helyettes vagy új kirendelt védőként kijelölhető, mert a vádlottak között nincs érdekellentét, így tehát ő ismeri az ügyet, ez egy félórás, egyórás csúszással megoldható és a tárgyalás megtartható.

A védelemhez való jog biztosítása a vádlott bejelentett tárgyalási távolléte esetén is vet fel problémát. A már hivatkozott 2010. évi CLXXXIII. törvény 148. § (2) bekezdése a 279. §-nak egy új (4) bekezdését hozta létre, e szerint, „ha a vádlott előzetesen bejelenti, hogy a tárgyaláson nem kíván részt venni és nincs védője, a bíróság a részére védőt rendel ki, és a védőt a kitűzött hatánapra idézi”. Mivel a védő idézésénél nincs tárgyalási időköz a Be.-ben, ebből következően akár a tárgyalás megkezdése előtt nyomban sor kerülhet a védő kirendelésére és a megidézésére, ha a vádlotti bejelentés ekkor érkezik meg. Itt ugyanúgy problémát jelenthet, hogy a védő részére a megfelelő felkészülési időt a bíróság tudja-e biztosítani. A jogalkotó itt sem tett különbséget ügyek között. Megítélésem szerint pedig nem vonatkozhatnak ugyanazok a szabályok egy egyszerű, egyvádoltas, egycselekményes, könnyű megítélésű ügyre, illetőleg egy többvádoltas, többcselekményes, nehéz megítélésű ügyre. Itt is csak a védelem alapelveihez fordulhatunk, melyhez hozzátartozik, hogy a védő csak akkor tudja a feladatát el látni, ha megfelelően fel tud készülni az ügyben.

Véleményem szerint a fenti két szabály – amennyiben azt a bíróságok a védelem alapelveiből kiindulva megfelelően alkalmazzák – nem jelenthet veszélyt a védelem alapelveinek érvényesülésére, azonban vethet fel problémákat, amennyiben nem ezen alapelv tartalmából kiindulva alkalmazzák a bíróságok. Számomra kicsit rossz üzenete van annak, hogy a Legfelsőbb Bíróság a védő helyettesítésével, meg nem jelenésével kapcsolatos BKv. 91-es, illetőleg a vádlott bejelentett távollétével kapcsolatos BKv. 92-

<sup>21</sup> KÖVÉR 2000, 81. p.

<sup>22</sup> A 2010. évi CLXXXIII. tv. indokolása. Jogtár OIT Hivatala I. p.

es véleményében nem foglalkozott ezzel a problémával, nem hívta fel a bíróságok figyelmét a védelemhez való jog megfelelő érvényesülésének biztosítására.

### *Összegzés*

Úgy gondolom talán a fenti három alapelvvel kapcsolatos, bő egy évtizedes, általam lényegesnek ítélt jogszabály-módosítások kapcsán sikerült arra rávilágítanom, hogy a büntetőeljárás gyorsítását célzó jogszabályi változások gyakran felvetik a garanciális alapelvek sérülésének a lehetőségét. Nehéz persze igazságot tenni – és nem is az én feladatam –, hogy mi a fontosabb: hogy az ítélkezés gyors, időszerű legyen, kielégítse az ezzel kapcsolatos társadalmi elvárásokat, vagy teljes mértékben érvényesüljenek az eljárásban a garanciákat biztosító alapelvek. Nyilván valahol a középutat kellene megtalálni, olyan jogszabályi módosításokkal, melyek az eljárás gyorsítását elősegítik, ugyanakkor alapvetően nem sértik az alapelveket, illetőleg „nem irtják ki” a törvényből az azok által biztosított garanciákat. Természetes az is, hogy a változó társadalmi viszonyok között maguk az alapelvek is változnak, újak keletkeznek, egyesek előtérbe kerülnek, míg mások háttérbe szorulnak, esetleg a jogszabályi változások miatt tartalmuk kiüresedik.

Úgy gondolom, a helyes arányok megtalálása érdekében figyelemmel kell lennünk Cséka Ervin több mint egy évtizede leírt gondolataira:

„A bűnözés egyre fokozódó mennyiségi és minőségi kihívásaira talán mégsem kizárólag vagy döntően elvi és gyakorlati processzuális »könnyítésekkel« kell reagálni, köztük főleg a bűnelkövetők felelősségre vonását érintő kedvezményekkel vagy éppen sok esetben a bűnüldözés mellőzésével. Igaz, hogy egyes európai országokban is ismertek ilyen – kényszer-kompromisszumokban fogant – kodifikációs próbálkozások a nagyarányú szervezett és nem szervezett bűnözés elleni keserves küzdelemben, de a jogállam klasszikus eljárási alapelveinek oltárán hozott áldozatok csak igen sovány gyakorlati eredményekkel járnak.”<sup>23</sup>

<sup>23</sup> CSÉKA 1998, 4–5. p.

ISTVÁN HEGEDŰS

GARANTIELLE GRUNDSÄTZE  
AUF DEM ALTAR DER RECHTZEITIGKEIT?

(Zusammenfassung)

Mit Rücksicht auf die Rechtzeitigkeit-Bestrebungen in den letzten Jahrzehnten kann man darauf denken, dass die Anregung eine Zeiterscheinung ist. Auf Grund der statistischen Daten ist es gut zu sehen, dass sich die Zahl der Strafhandlungen in Zusammenhang mit dem Systemwechsel erhöhte. Daher ist die Rechtzeitigkeit in dem Strafverfahren sehr wichtig, aber diese Frage beschäftigte die Juristen schon vor 80 Jahren auch.

Der Verfasser analysiert in dieser Arbeit, wie die Rolle der Grundsätze des Strafverfahrens wegen der Rechtzeitigkeit-Bestrebungen geändert hat. Er hat drei Grundsätze gewählt, diese sind die folgende: der Grundsatz der Mündlichkeit, der Grundsatz der Unmittelbarkeit und der Grundsatz des Rechtes auf Verteidigung.

In Zusammenhang mit dem *Mündlichkeitsgrundsatz* legt er fest, dass gemäß § 10, Absatz (1) des Gesetzes I/1973 die gerichtliche Verhandlung verbal ist. Nach der Meinung von Prof. Dr. Ervin Cséka ist der prämiere Kontakt zwischen den beteiligten Parteien und Behörden mündlich. Heutzutage aber – wie das der Verfasser stellt fest – bekommt die Schriftlichkeit größere Rolle sowie in den besonderen Arten des Strafverfahrens, als auch in dem allgemeinen Strafprozess (z. B.: die Möglichkeit der schriftlichen Zeugenaussage gemäß § 85, Absatz (5) des Gesetzes XIX/1998). Da die Zeugenaussage eine sehr wichtige Rolle in dem Strafverfahren hat, ist diese Regelung – nach der Meinung des Verfassers – einerseits praktisch, aber andererseits wegen des Mündlichkeitsgrundsatz auch sehr problematisch. In Zusammenhang mit dem *Grundsatz der Unmittelbarkeit* legte der Verfasser fest, dass das Gesetz I/1973 [gemäß § 10, Absatz (2)] diesen Grundsatz erhielt. Dieser Grundsatz besagt, dass die mündliche Verhandlung und die Beweisaufnahme vor demselben Richter durchführen sind, der dann auch die Entscheidung fällt. Das Gesetz XIX/1989 erhält diesen Grundsatz nicht in den allgemeinen Vorschriften, aber die Elemente des Grundsatzes befinden sich in der Regelung der Verhandlung. Die Studie untersucht den *Grundsatz des Rechtes auf Verteidigung*, der nach dem Systemwechsel größere Bedeutung bekam. Dieser Grundsatz besagt, dass der Beschuldigte das Recht auf den Beistand eines Verteidigers und ausreichende Zeit zur Vorbereitung der Verteidigung hat. Die Europäische Menschenrechtskonvention besagt: [Art. 6. Abs. 3 (b)]. „Jede angeklagte Person hat mindestens folgende Rechte: ausreichende Zeit und Gelegenheit zur Vorbereitung ihrer Verteidigung zu haben“. Die Frage ist: wie viel Zeit gilt als ausreichend? Es hängt davon ab, welcher Art die Strafsache ist. Dieselbe Regelung bezieht sich auf auch eine Fahrzeugführung im angetrunkenen Zustand und auch eine Steuerbetrug. Man muss darauf sehr achten, dass das Recht auf Verteidigung nicht beschädigt wird.

Für die Zukunft stellt der Verfasser fest, dass das Ziel ist, dass man solche Gesetzesmodifizieren findet, die die Rechtzeitigkeit des Strafverfahrens fördern, aber die Grundsätze nicht beschädigen.



**HERKE CSONGOR**

## **A perorvoslati rendszer fő kérdései a magyar és a német büntető eljárásjogban**

### *Bevezetés*

CSÉKA Ervin helyesen és mindmáig helytállóan állapítja meg „A büntető jogorvoslatok alaptanai” c. művében, hogy „a jogorvoslatok alaptanai (...) nem közelíthetők meg az egész büntető eljárás, sőt végső összefüggésben az adott jogrendszer szerkezeti és tartalmi felépítésének ismerete és megértése nélkül.”<sup>1</sup> Ennek megfelelően nem várható el egy terjedelmi korlátok közé szorított tanulmánytól, hogy a magyar és a német büntető perorvoslatok alapintézményeit megfelelő alapossggal vizsgálja. Célunk nem is lehet más, mint hogy egy-két alapintézmény kiragadásával a két büntető perrendtartás közötti hasonlóságokra és alapvető eltérésekre rámutassunk.

Perorvoslatoknak a bírósági szakban érvényesülő jogorvoslatokat nevezzük: a bíróság valódi vagy vélt, jogi vagy ténybeli hibáinak kiküszöbölésére szolgálnak. A perorvoslat tehát szűkebb fogalom a jogorvoslathoz képest: minden perorvoslat jogorvoslat, de nem minden jogorvoslat perorvoslat (így pl. a panasz is jogorvoslat, de nem a bírósági, hanem a nyomozási szakban érvényesülő, ezért nem perorvoslat).

Az elsőfokú bíróság eljárása során elkövethető anyagi törvénysértések (error in iure), alaki, azaz eljárási szabálysértések (error in procedendo), illetve ténybeli hibák (error in facto) közül az anyagi törvénysértések kijavítására van a másodfoknak a legtágabb jogköre (bizonyos keretek között, de szabadon változtathat a büntetőjogi minősítést, a szankción stb.). A ténybeli hibák helyrehozását szolgálja a megalapozatlanság kiküszöbölésének intézménye, az error in procedendo pedig többnyire csak kasszációval orvosolható.

A jogorvoslatokat CSÉKA kilenc szempont szerint osztályozza:<sup>2</sup>

- a) szűkebb vagy tágabb értelemben vett jogorvoslatok;
- b) kérelemre vagy hivatalból érvényesített jogorvoslatok;
- c) az eljárás minden szakaszában vagy csak meghatározott eljárási szakokban érvényesíthető jogorvoslatok;
- d) rendes vagy rendkívüli perorvoslatok;

---

<sup>1</sup> CSÉKA ERVIN: *A büntető jogorvoslatok alaptanai*. Budapest, 1985. 14. p.

<sup>2</sup> CSÉKA 1985, 55–61. p.

- e) ténykérdések és/vagy jogkérdések megtámadására alkalmas jogorvoslatok;
- f) önállóan előterjeszthető vagy járulékos jogorvoslatok;
- g) a hatóság vagy az eljárás résztvevői hibáinak kiküszöbölésére szolgáló jogorvoslatok;
- h) devolutív, nem devolutív vagy vegyes jogorvoslatok;
- i) szuszpenzív vagy nem szuszpenzív jogorvoslatok.

Ez a felsorolás kiegészíthető az ex nunc vagy ex tunc hatályú jogorvoslatokra való felosztással.<sup>3</sup>

A perorvoslatok felosztásának legalapvetőbb szempontja mind hazánkban,<sup>4</sup> mind Németországban<sup>5</sup> hagyományosan a rendes és rendkívüli jogorvoslatok szerinti osztályozás. Utóbbiaknak az a sajátosságuk, hogy a jogerőt feloldják. A rendes jogorvoslatokhoz tartoznak Magyarországon a fellebbezés, a másodfellebbezés és a tárgyalás tartási kérelem, míg Németországban a fellebbezés (StPO 312-332. §), a felülvizsgálat (StPO 333-358. §), a panasz (StPO 304-311a. §) és a büntetőparancs elleni ellenvetés (StPO 410. §; ehhez ld. 528. pont). Hazánkban sokkal több a rendkívüli perorvoslat (ld. perújítás, felülvizsgálat, törvényességi jogorvoslat, jogegységi eljárás, igazolási kérelem), míg a német jog StPO csak két rendkívüli perorvoslatot ismer: az eredeti állapot visszaállítását (StPO 44-47. §) és a perújítást (StPO 359-373a. §).<sup>6</sup>

Míg az StPO perorvoslati eljárást mindig magasabb fórumra viszik (ún. devolutív hatás), addig a magyar Be. szerinti perorvoslatok közül a tárgyalás tartási kérelem és az igazolási kérelem nem devolutív, míg a perújítás csak akkor devolutív, ha elsőfokon jogerőre emelkedett ügydöntő határozat ellen indul. A szuszpenzív (halasztó) hatály tekintetében hasonló a helyzet a két országban: míg Magyarországon a rendes perorvoslatok a végzés elleni fellebbezés egyes eseteinek a kivételével halasztó hatályúak, addig a német perorvoslatokra ez a panasz (StPO 307. § I.) kivételével igaz.

A perorvoslatok általános érvényességi feltétele a megengedhetőség. A törvény mind a magyar, mind a német jogban egyes perorvoslatokat általánosan, minden további feltételtől függetlenül megengedhetőnek tart (ilyen tipikusan mindkét jogban a fellebbezés), míg más (elsősorban a rendkívüli) perorvoslatok esetén csak bizonyos okokból (ld. pl. perújítási okok) vagy csak bizonyos típusú határozat ellen (l. pl. magyar felülvizsgálatnál anyagi jogi szabálysértések esetén a megtámadható döntések szűkítése) engedi meg a perorvoslat benyújtását.

BEULKE szerint minden egyes perorvoslat megengedhetőségének a feltétele, hogy jogvédelmi érdek álljon fenn.<sup>7</sup> Ez azt jelenti, hogy annak vonatkozásában, aki a perorvoslatot akár maga, akár egy harmadik személy érdekében benyújtja, a döntés megtámadásában érdekeltnek kell lennie. Így a védelem alanyai (terhelt, törvényes képviselő-

<sup>3</sup> A perorvoslatokat négy szempont szerint szokás osztályozni: szűkebb vagy tágabb értelemben vett / rendes vagy rendkívüli / devolutív vagy nem devolutív / szuszpenzív vagy nem szuszpenzív perorvoslatok. Vö. HERKE CSONGOR: *Büntető eljárásjog. Jogi szakvizsga segédkönyvek*. Budapest-Pécs, Negyedik, átdolgozott kiadás, 2010. 283–284. p.

<sup>4</sup> TREMMEL FLÓRIÁN: *Magyar büntetőeljárás*. Budapest-Pécs, 2001. 463–464. p.

<sup>5</sup> BEULKE, WERNER: *Strafprozessrecht*. C. F. Müller, Heidelberg-München-Landsberg-Frechen-Hamburg, 2010. 344. p.

<sup>6</sup> Emellett a német szakirodalom a német Alkotmány (Grundgesetz) 93. cikk I. 4a. pontja szerinti alkotmányjogi panaszt és az EJEE 34. és azt köv. cikke szerinti egyedi panaszt is ide sorolja (BVerGG 90. és azt köv. §-ok). Vö. BEULKE 2010, 344. p.

<sup>7</sup> BEULKE 2010, 346. p.

je, védő) mindig akkor érdekeltek, ha a döntést a terhelt hátrányára hozták (pl. ha elítélték). Sajátos helyzetben van az ügyészség, amely mindkét jogban a perorvoslatot a terhelt javára vagy terhére is benyújthatja. Ez azzal magyarázható, hogy a törvényesség öreként az ügyészség mindig érdekelt, ha úgy látja, hogy a döntés helytelen.<sup>8</sup>

KRACK szerint Németországban az, hogy az érdekeltség fennáll-e, kizárólag csak az ítélet rendelkező részén múlik, tehát nem elegendő például, ha csak az ítélet indokolása terhelő a vádlottakra.<sup>9</sup> Ezért a német jogban a felmentő ítélet ellen a perorvoslat akkor sem megengedett, ha az ítélet indoklása szerint a vádlottat csak bizonyítékok (és nem bűncselekmény) hiányában mentették fel. Ugyanígy nem megengedett Németországban a perorvoslat KUCKEIN szerint akkor, ha az ítélet függőben hagyja, hogy vajon tényállásszerű, törvényellenes cselekmény történt-e, és akkor is, ha kóros elmeállapot miatt került sor a felmentésre.<sup>10</sup> Ehhez képest hazánkban a törvény nem gátolja meg a fellebbezést akár csak az indokolás ellen sem. Ugyan a Be. 323. § (2) bekezdése szerint a „fellebbezőnek meg kell jelölnie, hogy a határozat mely rendelkezését sérelmezi”, és ez a mondat arra utalhatna, hogy kifejezetten rendelkezés ellen lehet csak fellebbezést bejelenteni, a 346. § (2) bekezdése egyértelműsíti, hogy „az elsőfokú bíróság ítélete elleni fellebbezés az ítélet bármely rendelkezése vagy kizárólag az indokolás ellen is irányulhat”.

A perorvoslatot a magyar és a német jog szerint is iudex a quo kell benyújtani (annál a bíróságnál, amelynek a döntését megtámadják) és nem iudex ad quem (a jogorvoslati bíróságnál).

CSÉKA a perorvoslati rendszerrel kapcsolatosan az alábbi fő kérdéseket elemzi:<sup>11</sup>

- a) a döntés jellege (kasszációs, reformációs, vegyes);
- b) az eljárási szabálysértések kérdése;
- c) az anyagi jogszabályok elbírálhatósága;
- d) a súlyosítási tilalom;
- e) a ténykérdésekben való döntés (fórumrendszer, megalapozatlanság);
- f) a fellebbviteli tárgyalás problémái.

Ehhez képest TREMMEL csak négy fő kérdést vet fel (fórumrendszer, felülbírálat terjedelme, döntési jogkör, súlyosítási tilalom).<sup>12</sup> Tanulmányunkban azt a három fő kérdést tekintjük át, amelyik mindkét szerzőnél kiemelt jelentőséggel bír, azaz a fórumrendszer, a súlyosítási tilalom és a felülbírálat terjedelme problémáját.

### *1. A fellebbviteli fórumrendszer*

A fellebbviteli fórumrendszert mindkét országban legfőképpen az határozza meg, hogy elsőfokon milyen bíróság járt el. Ugyanakkor egyrészt az ügy jellege szerint is eltérő bíróságok ítéelkezhetnek, másrészt Németországban akár a perorvoslattal élő is kikerülhet fórumot (l. ugró felülvizsgálat intézménye).

<sup>8</sup> Éppen ezért nem nyújthat be a magán- és pótmagánvádló perorvoslatot a terhelt javára, hiszen az ügyészségnek ezt a funkcióját nem látja el.

<sup>9</sup> KRACK, RALF: *Die Rehabilitierung des Beschuldigten im Strafverfahren*. Tübingen, 2002. 180. p.

<sup>10</sup> KUCKEIN, JÜRGEN: *Zur Beschwer des Angeklagten bei einem Freispruch wegen Schuldunfähigkeit*. In: *Gedächtnisschrift für ROLF KELLER*. Tübingen, 2003. 137. p.

<sup>11</sup> CSÉKA 1985, 251–275. p.

<sup>12</sup> TREMMEL 2001, 467–472. p.

### *1.1. Magyarország*

Magyarországon a másod- és harmadfokú bíróságot egyértelműen az elsőfokon bíróság alapján lehet meghatározni. A helyi bíróság – megyei (fővárosi) bíróság – táblabíróság (ítélőtábla) – Legfelsőbb Bíróság (2011-től Kúria) fórumrendszer egyik lépcsőfoka sem ugorható át (hatáskörrelvonás tilalma). A felülvizsgálati bíróság is egyértelművé vált azaz, hogy immáron csak a legfelsőbb bírói fórum járhat el (a táblabíróságok erre vonatkozó korlátozott eljárási joga megszűnt). Az ülnökök a laikus elemet képviselik az ítékezés során, és ezért elsősorban a ténykérdés megállapításában van jelentős szerepük (bár a határozat meghozatalakor akár a jogkérdésben is leszavazhatják a bírót). Éppen ezért az inkább jogkérdésekkel foglalkozó másod- és harmadfokú, valamint felülvizsgálati bíróság csak hivatásos bírákból álló három tagú tanácsban ítélezik (felülvizsgálatnál öt tagú a tanács, ha a megtámadott határozatot a Legfelsőbb Bíróság hozta).

### *1.2. Németország*

Könnyen belátható, hogy a német perorvoslati fórumrendszer jóval bonyolultabb és összetettebb, mint a magyar. Németországban háromféle bíróság járhat el perorvoslati fórumként:

a) A tartományi bíróság (Landgericht, LG): a helyi bíróság (Amtsgericht, AG) ítéleteivel szemben fellebbezésnek van helye (StPO 312. §), kisebb ügyekben azonban csak a fellebbezési bíróság beleegyezésével (StPO 313. §). A fellebbezés alapján a tartományi bíróság jár el és általában ún. kistanács dönt (GVG 74. § III., 76. § I. 1.), ami egy hivatásos bíróból és két ülnökből áll. A kibővített kistanácsok ítélete (GVG 29. § II., III. 1. b) pont) ellen benyújtott fellebbezések esetében a kistanácshoz még egy hivatásos bíró csatlakozik (GVG 76. § III. 1.), ő azonban – az ülnökökhöz hasonlóan (GVG 76. § I. 2.) – kimarad a tárgyaláson kívül hozott határozatok meghozatalából (GVG 76. § III. 2.).

b) A tartományi legfelsőbb bíróság (Oberlandesgericht, OLG): ha a tartományi legfelsőbb bíróság felülvizsgálati vagy panaszt elbíráló fórumként vesz részt az eljárásban, három bíróból álló (GVG 122. § I.) tanács (Senat) dönt (GVG 116. § I.). A tartományi legfelsőbb bíróság (Bajorországban a BayObLG) jár el a tanácsban hozott másodfokú ítélet ellen kezdeményezett felülvizsgálat (GVG 121. § I. 1. b) pont) és a helyi bíróság ítélete ellen benyújtott ugró felülvizsgálati indítvány (StPO 335. §) tárgyában is [StPO 335. § II., 74. § III., GVG 121. § I. 1. b) pont].

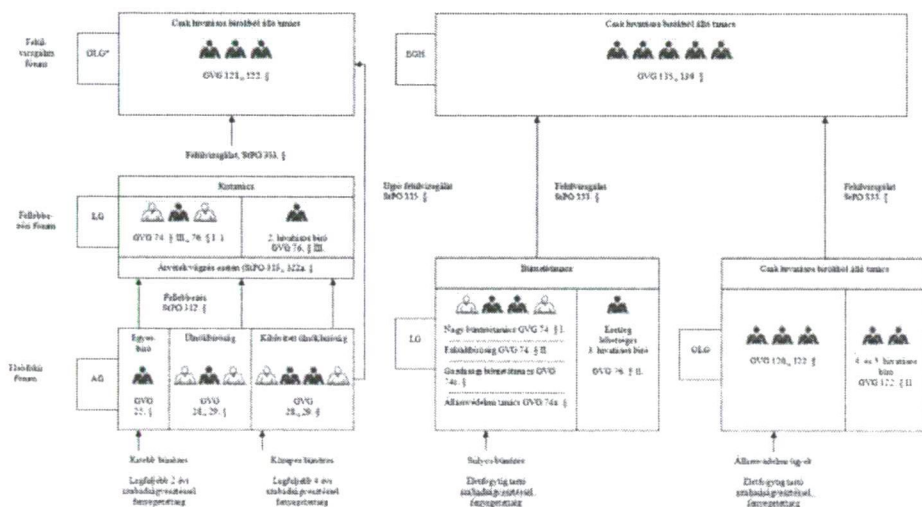
c) A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, BGH) tanácsban (Senate) jár el (GVG 130. §). Tanácsai felülvizsgálati ügyekben öttagú tanácsban járnak el (GVG 139. § I.). A GVG 135. §-a alapján a BGH a tartományi legfelsőbb bíróság (OLG, BayObLG) elsőfokon hozott ítéletei (pl. államellenes bűncselekmények) ellen kezdeményezett felülvizsgálat ügyében jár el. Eljár továbbá a GVG 135. § I. pontja és a 121. § I. 1. c) pontja alapján a tartományi bíróság nagytanácsa által hozott (elsőfokú) ítélete ellen kezdeményezett felülvizsgálat ügyében, feltéve, hogy a felülvizsgálat okaként nem csak a tartományi jog megsértését jelölték meg. Mivel az StGB és az StPO szövetségi törvények, a nagytanács ítélete ellen kezdeményezett felülvizsgálati eljárások túlnyomó többségében a BGH jár el.

Ha a tartományi legfelsőbb bíróság határozatával eltér egy másik tartományi legfelsőbb bíróság vagy a BGH ugyanilyen határozatától, az ügyet – a GVG 121. § II. pontjára



nak keretei között – köteles a BGH elé terjeszteni. Előterjesztési kötelezettsége az egységes ítélezési gyakorlat biztosítása érdekében történik.

A német bírósági felépítést az alábbiakban tekinthetjük át:



\* Bírósághoz tartozó ügybírók az EGVG 74. § 4. és 5. Bekezdésében találhatók (BVerfGE 11. 11. cikk).

## 2. A súlyosítási tilalom

### 2.1. Magyarország

A súlyosítási tilalomra vonatkozó szabályok a magyar jogban jóval bonyolultabbak. Jelen tanulmányunkban ezek közül csak a legfontosabb kérdésekre mutatunk rá, hiszen a jogintézményt teljes egészében önálló monográfia keretében feldolgoztuk.<sup>13</sup>

A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet – akár a vádlott javára, akár terhére – mindig ítélettel változtatja meg. Minden más esetben végzéssel határoz. A vádlott javára való megváltoztatással (reformatio in melius) kapcsolatosan elméleti probléma nem merül fel, az megengedhető akár a vádlott javára, akár terhére jelentettek be fellebbezést. Több problémát vet fel, ha az ítéletnek a vádlott terhére való megváltoztatása (reformatio in peius) válik szükségessé. A jogorvoslatok történeti megjelenésük idején csak a hatóságok hibáinak kiküszöbölésére szolgáltak és jogorvoslat alapján csak a terhelt javára lehetett a döntést megváltoztatni. Később (különösen az egyes eljárási funkciók éles megosztása miatt) egyre inkább lehetőséget biztosítottak az ügyésznek is, hogy a terhelt hátrányára kifogásolhassa az elsőfokú határozatot, amelyet a másodfokú bíróság a vádlott

<sup>13</sup> HERKE CSONGOR: *Súlyosítási tilalom a büntetőeljárásban*. Pécs, 2010, 285 p.

terhére meg is változtathatott. Ezek után jelent meg az igény, hogy az ilyen irányú változtatásnak határt kell szabni (különb a védelem nem merne fellebbezni, ha pusztán a terhelt javára bejelentett fellebbezés folytán a másodfok a vádlott szempontjából kedvezőtlenebb határozatot hozhatna).

A súlyosítási tilalmat három fő szempont szerint osztályozhatjuk:

- a) abszolút vagy relatív súlyosítási tilalom;
- b) teljes vagy részleges súlyosítási tilalom;
- c) kogens vagy excepcionális súlyosítási tilalom.

ad a) Abszolút súlyosítási tilalom esetén a másodfokú bíróság soha nem hozhat a megtámadottnál a vádlott számára kedvezőtlenebb határozatot (még ha a terhelt terhére jelentettek is be fellebbezést). Ezért ha azt észleli a fellebbviteli bíróság, hogy az elsőfokú ítéletben kiszabottnál súlyosabb szankció alkalmazása szükséges, avagy az elsőfokon el nem ítélt vádlottat másodfokon el kellene ítélni, két lehetősége van: vagy helyben hagyja az elsőfokú határozatot, vagy az elsőfokú ítéletet hatályon kívül kell helyezni és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja (a súlyosabb ítélet meghozatala érdekében). Relatív súlyosítási tilomnál a másodfokú bíróság döntési jogköre a bejelentett fellebbezés irányától függ: ha a vádlott terhére (is) jelentettek be fellebbezést, akkor az elsőfokú ítélet másodfokon súlyosítható, míg ha csak a vádlott javára fellebbeztek, akkor nem (ilyenkor tehát szintén csak helybenhagyás vagy bizonyos feltételek mellett kasszáció lehetséges). Hazánkban általában főszabályként relatív súlyosítási tilalom érvényesül, de pl. a katonai büntetőeljárásban a fegyelmi jogkörben való elbírálás esetén abszolút súlyosítási tilalom áll be.

ad b) Teljes súlyosítási tilalomról akkor beszélünk, ha a törvény minden, a terhelt számára hátrányos rendelkezés meghozatalát tiltja. Ha viszont csak részleges súlyosítási tilalom érvényesül, akkor az adott büntető eljárásjogi szabályozás konkrétan meghatározza azon rendelkezések körét, amelyeket a tilalom érint. Előbbi fajta súlyosítási tilalom érvényesül pl. a rendkívüli perorvoslatok során, míg utóbbi a másodfokú eljárásban, hiszen ott csak három alapvető módosítás tiltott (felmentett vádlott bűnösségének megállapítása, eljárás megszüntetést követően a vádlott bűnösségének megállapítása, a szankciók bizonyos súlyosítása), de másodfokon számos, egyébként a terhelt számára hátrányos rendelkezés hozható akkor is, ha egyébként beállt a súlyosítási tilalom (pl. súlyosabb büntetés-végrehajtási fokozat állapítható meg; az előzetes bírósági mentesítés megvonható stb.).

ad c) Kogens a reformatio in peius tilalmának a szabályozása akkor, ha a tilalom beállta esetén az alól semmilyen kivétel nincs. E tekintetben tehát a másodfokú eljárásban kogens súlyosítási tilalom érvényesül. Excepcionális súlyosítási tilalomról pedig akkor beszélhetünk, ha a törvény kivételt enged a súlyosítási tilalom főszabálya alól (mint pl. a megismételt eljárásban).

A Be. aszerint differenciáltan szabályozza a súlyosítási tilalmat, hogy

- a másodfokú eljárásban (354-355. §),
- a harmadfokú eljárásban (397. §),
- a megismételt eljárásban (405. §),
- a tárgyalás mellőzéssel eljárásban [549. § (4) bekezdés],
- a katonai büntetőeljárásban [485/B. § (7) bekezdés],
- a tárgyalásról lemondásos eljárásban (542. §), avagy
- a rendkívüli perorvoslatok során [415. § (3) bekezdés; 423. § (4) bekezdés; 437.

§; 443. § (3) bekezdés]

merül-e fel a súlyosabb ítélet meghozatalának kérdése.

A fent említett csoportosítási szempontok alapján az egyes eljárási szakokban érvényesülő súlyosítási tilalmakat a következőképpen foglalhatjuk táblázatba:

<b>Eljárási szak</b>	<b><i>Abszolút vagy relatív</i></b>	<b><i>Teljes vagy részleges</i></b>	<b><i>Kogens vagy excepcionális</i></b>
Másodfokú eljárás	<i>Relatív</i>	<i>Részleges</i>	<i>Kogens</i>
Harmadfokú eljárás	<i>Relatív</i>	<i>Részleges</i>	<i>Kogens</i>
Megismételt eljárás	<i>Relatív</i>	<i>Részleges</i>	<i>Excepcionális</i>
Tárgyalás mellőzése	<i>Relatív</i>	<i>Részleges</i>	<i>Excepcionális</i>
Katonai büntetőeljárás	<i>Abszolút</i>	<i>Teljes</i>	<i>Kogens</i>
Tárgyalásról lemondás	<i>Vegyes</i>	<i>Részleges</i>	<i>Kogens</i>
Rendkívüli perorvoslatok	<i>Relatív</i>	<i>Teljes</i>	<i>Kogens</i>

A magyar súlyosítási tilalom fenti esetei közül

- 1) a másodfokú és
- 2) a megismételt eljárásban, valamint
- 3) a rendkívüli perorvoslatoknál található súlyosítási tilalommal foglalkozunk részletesen.

ad 1) A másodfokú eljárásban Magyarországon a terhelt terhére bejelentett fellebbezés hiányában kivétel nélkül tilos az elsőfokon felmentett vádlott bűnösségét megállapítani vagy az elsőfokon elítélt vádlottal szemben alkalmazott szankciónál súlyosabb szankciót alkalmazni (kiszabott büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni; a büntetés helyett alkalmazott intézkedésnél súlyosabbat megállapítani). A terhelt terhére bejelentett fellebbezés esetén tehát a Be. szabadon megengedi (a felülbírálat terjedelmének korlátai között) a terhelt terhére (és javára) való módosítást, ha viszont csak a terhelt javára jelentettek be fellebbezést, akkor a javára lehet az elsőfokú ítéleten változtatni.

A vádlott terhére bejelentett fellebbezésnek minősül, ha az

- bűnösségének megállapítására,
  - súlyosabb minősítésre,
  - a szankció bizonyos súlyosítására (büntetés súlyosítására, a büntetés helyett alkalmazott intézkedés súlyosítására, vagy a büntetés helyett alkalmazott intézkedés helyett büntetés megállapítására)
- irányul.

A Be. alkalmazása szempontjából súlyosabb szankciónak minősül

- az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának későbbi időpontban való meghatározása,
- a büntetés azzal szemben, akinek az ügyét elsőfokon önállóan alkalmazott intézkedéssel bírálták el,
- a közérdekű munka, pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kiutasítás helyett alkalmazott szabadságvesztés [még annak (részbeni) felfüggesztése mellett is],
- a felfüggesztett szabadságvesztés helyett alkalmazott részben felfüggesztett vagy végrehajtandó szabadságvesztés,

- a végrehajtandó szabadságvesztés helyett alkalmazott hosszabb tartalmú szabadságvesztés (annak felfüggesztése vagy részbeni felfüggesztése mellett is),
- részben felfüggesztett szabadságvesztés helyett (akár rövidebb tartamú) végrehajtandó szabadságvesztés,
- az elsőfokú ítéletben alkalmazott büntetések számát meghaladó, további büntetések (kivéve: szabadságvesztés helyett alkalmazott büntetés),
- az elsőfokú bíróság által nem alkalmazott mellékbüntetés alkalmazása,
- lefokozás, szolgálati viszony megszüntetése helyett alkalmazott szabadságvesztés [még annak (részbeni) felfüggesztése mellett is],
- az elsőfokú bíróság által szabálysértés miatt alkalmazott jogkövetkezmény súlyosítása.

A súlyosítási tilalomra vonatkozó főrendelkezés [354. § (1) bek.] szerint a súlyosítási tilalom beállta esetén nem lehet sem a büntetést, sem a büntetés helyett alkalmazott intézkedést sem súlyosítani, tehát – bár ez a változtatás a (4) bekezdésben kifejezetten nem szerepel – az ilyenfajta módosítás is a reformatio in peius tilalma alá esik.

ad 2) A súlyosítási tilalom szabályai érvényesülnek a hatályon kívül helyezés folytán megismételt elsőfokú eljárásban is. Ha az elsőfokú ítélet ellen a terhelt terhére nem jelentettek be fellebbezést, de a javára igen, és a másodfokú (harmadfokú) bíróság felülbírálja a határozatot, majd azt hatályon kívül helyezi, és új eljárást rendel el, akkor ebben a megismételt eljárásban nem lehet a korábbi elsőfokú eljárásban felmentett vádlott bűnösségét megállapítani, illetve az elítélt vádlottal szemben kiszabott büntetést (intézkedést) súlyosítani [405. § (1) bek.]. Itt tehát a törvény már kifejezetten csak a büntetések (intézkedések) súlyosításának tilalmát mondja ki.

Mivel a hatályon kívül helyezésre általában azért kerül sor, mert az elsőfokú eljárásban súlyos eljárási hiba történt (l. eljárási szabálysértések miatti kasszáció), vagy a tényállás megállapításában volt súlyos, ki nem küszöbölhető hiba (megalapozatlanság), egyes esetekben a törvény ebben a megismételt eljárásban megengedi a súlyosítást akkor is, ha a korábbi elsőfokú ítélet ellen csak a vádlott javára nyújtottak be fellebbezést. Feloldja tehát a súlyosítási tilalmat:

- a három legsúlyosabb abszolút eljárási szabálysértés (a bíróság nem volt törvényesen megalakítva vagy a tanács tagjai a tárgyaláson nem voltak mindvégig jelen; kizárt bíró vett részt az ítélelhozatalban, a bíróság túllépte hatáskörét, katonai büntetőeljárás alá vagy más bíróság kizárólagos illetékességébe tartozó ügyet bírált el),
- ha az elsőfokú bíróság a Be. 373. § (1) bekezdésének I. pontjában meghatározott valamely ok (halál, elévülés, kegyelem, eljárási akadály, törvényes vád hiánya, res iudicata) törvénytörő megállapítása miatt szüntette meg az eljárást,
- a ki nem küszöbölhető megalapozatlanság miatti hatályon kívül helyezés [376. § (1) bek.],
- a háromszoros nóvum [a megismételt (új) eljárásban felmerült új bizonyíték alapján új tényt állapít meg a bíróság] alapján súlyosabb büntetést kell alkalmazni (ha ezt az ügyész indítványozza),
- az ügyész vádkiterjesztése folytán a vádlott bűnösségét más bűncselekményben is meg kell állapítani,
- a megismételt eljárásra a terhelt terhére kezdeményezett felülvizsgálat folytán került sor.

Ha azonban a részjogerő feloldására a fellebbezéssel nem érintett vádlott tekintetében került sor (új, kedvezőbb ítélet reményében), akkor vele szemben a megismételt eljárásban sem kerülhet sor kedvezőtlenebb határozat hozatalára.

ad 3) A rendkívüli perorvoslatok során is általánosan érvényesül az elv, hogy ha a rendkívüli perorvoslatra a terhelt javára benyújtott indítvány alapján került sor, akkor annak alapján nem lehet a terhére módosítani (a törvényességi jogorvoslatnak és a jogegységi eljárásnak egyébként is csak a terhelt javára lehet érdemi kihatása). A rendkívüli perorvoslatok során egyébként semmilyen, a terhelt számára hátrányos döntés nem hozható, ha a perorvoslatot a terhelt javára nyújtották be. Enyhítési tilalom azonban a rendkívüli perorvoslatok során sem érvényesül.<sup>14</sup>

## 2.2. Németország

Németországban az ítéletet, amely ellen fellebbezést vagy felülvizsgálatot nyújtottak be, a cselekmény jogkövetkezményeinek fajtája és mértéke tekintetében nem szabad semmilyen módon a vádlott hátrányára megváltoztatni (a reformatio in peius tilalma), ha

- csak a vádlott, vagy
- javára az ügyészség, vagy
- törvényes képviselője nyújtott be perorvoslatot (StPO 331. § I., 358. § II. 1.).

HAMM szerint ennek a rendelkezésnek a fő oka az, hogy a vádlottat annál a döntésénél, hogy perorvoslattal akar-e élni, nem befolyásolhatja fenyegetőleg az, hogy ennek eredményeképpen a hátrányára változtatnának.<sup>15</sup>

Ugyanakkor a német StPO sem ismeri az enyhítési tilalmat, azaz ha az ügyészség a vádlott terhére nyújtott be perorvoslatot, a megtámadott döntést nemcsak a terhére, hanem a vádlott javára is módosítani vagy érvényteleníteni lehet (StPO 301. §).

A reformatio in peius tilalmát BEULKE szerint különösen a következő két fontos korlátozás érinti:<sup>16</sup>

- a tilalom csak „a cselekmény jogkövetkezményeinek fajtája és mértéke” tekintetében tiltja a hátrányos megváltoztatást (StPO 331. § I., 358. § II. 1.), tehát a bűnösség kimondásának megváltoztatása lehetséges;<sup>17</sup>
- a súlyosítási tilalom nem akadály a pszichiátriai vagy elvonó intézetben való elhelyezés elrendelésének (StPO 331. § II., 358. § II. 2.).<sup>18</sup>

A fentiekből is könnyen levonható az a következtetés, miszerint a súlyosítási tilomnak Németországban jóval egyszerűbbek, ezáltal könnyebben alkalmazhatóak a

<sup>14</sup> Az EBH 2008. 1761 sz. döntés kifejezetten kimondja, hogy nincs akadálya annak, hogy a terhelt terhére bejelentett felülvizsgálati indítvány alapján a Legfelsőbb Bíróság a határozatot a terhelt javára változtassa meg.

<sup>15</sup> HAMM, RAINER: *Pyrrhussiege und Danaergeschenke im Strafprozessualen Rechtsmittelsystem. Zu Problemen mit den §§ 331 Abs. 2, 358 Abs. 2 Satz 2 und 357 StPO*. In: EBERT, UDO – HANACK, ERNST WALTER (Eds.): *Festschrift für Ernst-Walter HANACK zum 70. Geburtstag am 30. August 1999*. Berlin, 1999. 369. p.

<sup>16</sup> BEULKE 2010, 348. p.

<sup>17</sup> Így BEULKE példája szerint: ha a vádlottat lopás miatt 20 napi tételnck megfelelő pénzbüntetésre ítélték, és fellebbezést nyújtott be, a bíróság a bűnösséget rablásban is kimondhatja, de a büntetés kiszabásánál a 20 napi tételnck megfelelő pénzbüntetést nem szabad átlépnie. BEULKE 2010, 348. p.

<sup>18</sup> KRETSCHMER, JOACHIM: *Das strafprozessuale Verbot der reformatio in peius und die Maßregel der Besserung und Sicherung*. Berlin, 1999. 117. p.

szabályai. Arról nem is beszélve, hogy az igen tág tilalom (lényegében a terhelt terhére való mindennemű korlátozás, ha perorvoslatot a terhelt javára nyújtottak csak be) Magyarországon csak a rendkívüli perorvoslatok során érvényesül.

### 3. A felülbírálat terjedelme

A felülbírálat terjedelme azt határoolja be, hogy a perorvoslati bíróság mennyiben van kötve a perorvoslati kérelemhez. Ha teljesen kötve lenne, akkor igen széles körben érvényesülhetne a részjogerő, hiszen minden olyan kérdésben, amit a perorvoslati kérelem nem támad meg, a másodfokú bíróság nem változtathatna az elsőfokú határozaton, így ezek a részek a fellebbezésre tekintet nélkül jogerőre emelkednének. Ezáltal ilyenkor a másodfokon egyébként könnyen kiküszöbölhető ítéleti hibák kijavítására sem kerülhet sor. Ugyanakkor: ha szabadon felülbírálhat a másodfokú bíróság, akkor teljesen kiszámíthatatlanná válik a másodfokú eljárás, ami szintén káros hatásokkal járhat.<sup>19</sup>

#### 3.1. Magyarország

A Be. főszabályként a teljes felülbírálat elvét vallja, azaz a másodfokú bíróság az elsőfokú határozatot és a teljes elsőfokú eljárást felülbírálja, tekintet nélkül arra, hogy ki és milyen okból fellebbezett (348-350. §). Ennek alapján a másodfokú bíróság a fellebbezés irányára tekintet nélkül megvizsgálja különösen az alábbi kérdéseket:

- az ítélet tényállásának megalapozottsága,
- a bűnösség megállapítása,
- a bűncselekmény minősítése,
- a büntetés kiszabása (intézkedés alkalmazása) és
- a járulékos kérdések (pl. polgári jogi igény, büntügyi költség).<sup>20</sup>

A teljes revízió elvéhez képest két esetben érvényesülhet a részjogerő (azaz bizonyos részeket a másodfok nem bírálhat felül):

a) Ha a fellebbezés egy vádlottat érint, akkor anyagi halmazatnál vagy csak járulékos kérdésekre irányuló fellebbezésnél előfordulhat, hogy a részjogerő érvényesül, azaz a határozat egyes részei jogerőre emelkednek és azokat a másodfokú bíróság nem bírálhatja felül.

Az egyik ilyen eset tehát az anyagi halmazat kérdése. Ha a vádlott ellen több bűncselekmény tekintetében hoztak elsőfokú ítéletet és azok közül valamelyikkel kapcsolata-

<sup>19</sup> FENYVESI CSABA – HERKE CSONGOR – TREMMEL FLÓRIÁN: *Új magyar büntetőeljárás*. Budapest-Pécs, 2004. 517. p.

<sup>20</sup> A BH. 2004. 175. sz. cseti döntés szerint a másodfokú bíróság a fellebbezéssel megtámadott ítéletet az azt megelőző bírósági eljárással együtt akkor is felülbírálja, ha a fellebbezés kizárólag a feltételes szabadságra bocsátásra, a végrehajtási fokozatra vonatkozó rendelkezéseket támadja, vagy az ilyen rendelkezések hiányát sérelmezi. A felülbírálat terjedelmére vonatkozó eljárás szabályok (eltérő rendelkezés hiányában) a különleges eljárásokban hozott határozatok felülbírlata során is alkalmazandók.

tosan a felmentő vagy eljárást megszüntető rendelkezést nem támadták meg fellebbezéssel, akkor ezek a rendelkezések jogerőre emelkednek (ez egyben favor defensionis eset is).<sup>21</sup>

A másik lehetőség, amikor a fellebbezés kizárólag járulékos kérdésekre (elkobzás, vagyonekobzás, pártfogó felügyelet elrendelése, polgári jogi igény, szülői felügyeleti jog megszüntetése, bűnügyi költség, lefoglalás) irányul, a büntetőjogi főkérdést, a határozat főrendelkezését azonban nem támadták meg. Ilyenkor a főkérdésben hozott határozat jogerőre emelkedik és csak a megtámadott járulékos kérdésekben változtathat a másodfok. Míg tehát az első esetben a vádlott érdekében (favor defensionis) nem kerülhet sor egyes ítéletrészek felülbírálatára, addig itt a főkérdésben hozott határozat mielőbbi jogerőre emelkedésének érdeke fűződik a részjogerő érvényesüléséhez.

b) Ha az ítéletben több vádlottról rendelkeznek és csak egyikükkel kapcsolatban jelennek be fellebbezést, akkor a Be. a fellebbezéssel nem érintett vádlott tekintetében főszabályként nem a teljes revízió elvét vallja, hanem kimondja, hogy a rá vonatkozó ítéletrészek jogerőre emelkednek.

Ehhez képest mégis hivatalból kerülhet sor felülbírálatra két esetben:

1) Ha a fellebbezéssel érintett vádlottat

- felmentik,
- vele szemben az eljárást megszüntetik vagy
- a bűncselekménye enyhébb minősítése folytán törvénysértően súlyos szankciót (büntetést, büntetés helyett alkalmazott intézkedést) enyhítik, akkor a másik vádlottal kapcsolatos ítéletrészt tekintetében fel kell oldani a részjogerőt és vele szemben is hasonlóan kell rendelkezni (ugyanígy kell rendelkezni akkor is, ha a fellebbezéssel nem érintett vádlott büntetését már időközben összbüntetésbe foglalták).

A részjogerő ezen feloldásának további feltétele, hogy ezekre az enyhébb rendelkezésekre ún. összefüggő okok miatt kerüljön sor, azaz az ok, ami miatt a másik vádlottat felmentik (stb.) a másik vádlottra is vonatkozzon.<sup>22</sup>

2) Előfordulhat az is, hogy a felmentésre (eljárás megszüntetésre, törvénysértően súlyos szankció enyhítésére stb.) a másodfokú bíróság megítélése szerint várhatóan a fellebbezéssel érintett vádlott tekintetében a hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárásban kerül majd sor. A részjogerő feloldásának szabályai a fellebbezéssel nem érintett vádlott tekintetében mutatis mutandis ilyenkor is érvényesek, és szintén csak akkor, ha vele szemben is felmentés (stb.) várható. Ilyenkor tehát nem kell megvárni, hogy a megismételt eljárásban (jogerősen) szülessen meg a fellebbezéssel nem érintett vádlott tekintetében a megfelelő döntés, hanem már a hatályon kívül helyezés időpontjában feloldható a határozat jogereje (s így nem kell a fellebbezéssel nem érintett vádlottnak pl. feleslegesen börtönbüntetésben kivánnia a számára kedvező döntést).

<sup>21</sup> BH 2004. 174.: Az ítéletnek a büntetőjogi felelősséget meg nem állapító része külön felmentő rendelkezés hiánya esetén sem felülbírálat tárgya, ha azt nem támadja fellebbezés.

<sup>22</sup> Például ha a cselekmény nem bűncselekmény, akkor általában ez a másik vádlottra is vonatkozik; de pl. lehet, hogy az egyik vádlott jogos védelemben cselekedett, míg a másik nem, az egyik vádlott gyermekkorú, a másik nem stb.

### 3.2. Németország

A német jogban a felülbírálat terjedelmével összefüggésben két jogintézményt kell külön vizsgálnunk:

- a) a részleges megtámadás és
- b) a részjogerő kérdését.

ad a) Úgy a fellebbezésnél (StPO 318. §), mint a felülvizsgálatnál (StPO 344. §) lehetséges, hogy a megtámadást csak bizonyos sérelmi pontokra korlátozzák (részleges megtámadás). Ez azonban csak akkor megengedhető, ha „a megtámadás tárgya a döntés olyan része, amely elszigetelt és elválasztott az ítélet meg nem támadott részétől, így önmagában az önálló vizsgálat és megítélés megengedett” (ún. elválaszthatósági formula<sup>23</sup>).

Az StPO 318. § 2. mondata alapján, ha a fellebbezés nem tartalmaz bármi korlátozást, akkor az ítélet tartalmának teljes felülbírálatára irányul. Ha a fellebbezés akkor is az egész ítélet egészére irányul, ha ugyan csak egy részre korlátozódik, de ez a korlátozás érvénytelen. A felülvizsgálatra az StPO 318. § 2. mondata megfelelően irányadó.

A részleges megtámadás leggyakoribb eseteit BEULKE az alábbiakban foglalta össze:<sup>24</sup>

- Minden vádlottnak lehetősége van arra, hogy perorvoslatot vegyen igénybe, a vádlott-társaktól függetlenül (személyi korlátozás).
- Minden vádlott korlátozhatja a perorvoslatot egyes eljárási értelemben vett cselekményekre (ún. vertikális korlátozás).
- A fellebbezés és a felülvizsgálat a büntetés mértékére is korlátozódhat (büntetési mértékre irányuló fellebbezés, büntetési mértékre irányuló felülvizsgálat), mivel a bűnösség kérdését a büntetés kiszabásának mértékétől el lehet választani (ún. horizontális korlátozás).
- A jogkövetkezmény kimondása tekintetében is megengedett a részleges megtámadás. Különösen gyakori a gyakorlatban a perorvoslatnak a büntetés végrehajtásának próbaidőre való felfüggesztésére való korlátozása.

ad b) A megtámadás eredményes elválasztásának GRÜNWALD szerint az a következménye, hogy a meg nem támadott ítéletrész részjogerőre emelkedik.<sup>25</sup>

A német jog ezt a szabályt igen szigorúan veszi. Így például ha a fellebbezést a büntetés mértékének csökkentésére nyújtják be, akkor a fellebbezési tárgyaláson hiába adja elő a vádlott, hogy vitatja a bűnösségét, erre tekintettel őt már nem hallgatják ki. A bűnösség kimondása ugyanis ilyenkor jogerőre emelkedik, a fellebbezési bíróság már csak – a *reformatio in peius* tilalmának figyelembevételével – a jogkövetkezményt állapítja meg.<sup>26</sup>

<sup>23</sup> ALTMANN, SUSANNE: *Die Teilanfechtung von Urteilen im Strafprozess*. Juristische Schulung 2008/9, p. 790.

<sup>24</sup> BEULKE 2010, 348–349. p.

<sup>25</sup> GRÜNWALD, GERALD: *Die Teilrechtskraft im Strafverfahren*. Göttingen, 1964. 34. p.

<sup>26</sup> Werner BEULKE: *Strafprozessrecht*. C. F. Müller, Heidelberg-München-Landsberg-Frechen-Hamburg, 2010. p. 349.



### *Összegzés*

A büntetőperben érvényesíthető jogorvoslatokkal (és azon belül a perorvoslatokkal) kapcsolatosan számos fontos kérdés merül fel. Tanulmányunkban ezen főkérdések közül háromnak a magyar és a német jogban való szabályozásával foglalkoztunk részletesen.

A fórumrendszerrel kapcsolatosan elmondhatjuk, hogy azt mindkét országban legfőképpen az határozza meg, hogy a korábbi fokon milyen bíróság járt el. Ugyanakkor a fellebbviteli fórumrendszer Magyarországon sokkal kötöttebb, ezáltal egyértelműbben meghatározható. Németországban egyrészt az ügy jellege szerint is eltérő bíróságok ítélezhetnek, másrészt akár a perorvoslattal élő is kikerülhet egyes fórumokat.

A súlyosítási tilalomnál éppen fordított a helyzet. Míg Magyarországon igen bonyolult, számtalan kivétellel tarkított a szabály, addig Németországban a vádlott terhére bejelentett fellebbezés hiányában semmilyen, a vádlott számára hátrányosabb döntést nem lehet hozni a perorvoslat eredményeképpen.

A részjogerővel kapcsolatosan pedig leszögezhetjük, hogy Magyarországon egy vádlottas ügyben a teljes felülbírálat szinte korlátlanul érvényesül (az anyagi halmazat és a járulékos kérdések esetén érvényesülő részjogerő a gyakorlatban igen ritka kivételnek tekinthető), és a részjogerő az esetek többségében több vádlott esetén, a fellebbezéssel nem érintett vádlott vonatkozásában áll be. Ehhez képest Németországban a perorvoslatot benyújtó személy részlegesen is megtámadhatja az ítéletet, ezáltal a perorvoslati bíróság döntését korlátok közé szorítja.

CSÉKA Ervin szerint „a többé-kevésbé egységes jogorvoslati – s nemcsak rendes perorvoslati – rendszernek (...) vannak és le is vonhatók a következményei valamennyi jogorvoslati fajtára, az eljárás bármely szakában érvényesüljenek is azok.”<sup>27</sup> Tanulmányunkban nem törekedtünk a jogorvoslati (perorvoslati) rendszerek átfogó bemutatására, ugyanakkor a két jogrendszer eltérő szabályozási módjai számos – esetleg de lege ferenda a törvényhozó számára is megfontolandó – következtetéssel szolgálhatnak.

---

<sup>27</sup> CSÉKA Ervin: A büntető jogorvoslatok alaptanai. KJK Budapest, 1985. p. 77.

## CSONGOR HERKE

MAIN QUESTIONS OF THE SYSTEM OF LEGAL REDRESS IN  
THE HUNGARIAN AND GERMAN CRIMINAL PROCEDURE

## (Summary)

Many questions may arise concerning the legal remedies which are enforceable in a criminal case. In this paper we examined the Hungarian and German legal rules provided for three of these main questions.

It can be said in connection with the system of courts that in both countries it is determined mostly by the court of lower level which acted formerly. However, the system of appellate courts in Hungary is much tied; therefore it can be determined explicitly. In Germany from one hand different courts can be acting depending on the nature of the criminal case, from the other hand even the appellant has the opportunity to elude certain authorities.

The rules concerning prohibition of reformatio in peius are in a reversed situation. While in Hungary the prohibition is diversified by complicated rules which have many exceptions, in Germany, if no appeal was lodged to the detriment of the defendant, the court cannot pass a disadvantageous decision, as a result of the legal remedy.

Regarding the partial legal force, it must be distinctly understood that in Hungary, in a criminal case against one defendant, the complete revision prevails almost without restraint (rare exceptions in practise are the material accumulation and when the appeal was filed only against additional questions), and the partial legal force, in most of the cases conducted against several defendants, becomes effective regarding the defendant not concerned by the appeal. Considering this, in Germany the appellant may contest the judgment in part, by so doing the appellate court s kept within bounds when making a decision.

In our paper we did not try to introduce every aspects of the systems of legal remedies, however, the different regulations of the two legal systems may provide many useful conclusions, some of them are perhaps worthy of consideration by the legislator *de lege ferenda*.

JAKAB ÉVA

## Filozófus a vádlottak padján

*Cséka Ervin* munkássága, átfogó szakmai és oktatói tapasztalata évtizedek óta gazdagítja a Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karának működését. Kollégái és tanítványai körében legendás az olvasottsága, mélyreható irodalmi műveltsége: kötetlen, baráti beszélgetésekben, de akár a vizsgáztatás hevében is szívesen idéz a magyar- vagy a világirodalom gyöngyszemeiből: szép versekből, történelmi regényekből. Az is köztudomásúnak számít, hogy becsüli kollégái munkáját, így többek között a római jognak is elkötelezett híve. Kölcsönös szakmai és emberi megbecsülés jellemezte Pólay Elemérhez és Molnár Imréhez, tanszéki elődeimhez fűződő viszonyát. De még én is élvezhettem nyílt, őszinte beszélgetéseit a tanári szobában, óráközi szünetekben: fiatalkori élményeit meglevenítve szívesen emlékezett vissza például arra, hogy a háború előtt polgári jog helyett szinte kizárólag „csak” római jogi előadásokon tanulta a civilisztikát. A fiatalabb kolléga tiszteletén kívül személyes elkötelezettség is fűz a Jubilánshoz: Cséka Professzor úr évekkal később, pályám egyik kritikus időszakában mellém állt a tudománypolitika viharában, amikor erre szakmailag és egyénileg is nagy szükségem volt. Nagy kitüntetésnek éreztem dicsérő megjegyzését, hogy a szegedi római jogi tankönyvben általam jegyzett perjogi fejezetet jónak és informatívnak találta. Külön hálás vagyok azért, hogy egyáltalán kézbe vette és elolvasta kollégája munkáját.

A Jubiláns évtizedek óta a büntető eljárásjog köztisztviselőben álló szakértője és elhivatott oktatója Karunkon. Az ünnepi kötetbe ezért igyekeztem olyan témát keresni, amely szokásos kutatási területemtől távol áll, de inkább alkalmasnak látszik a Büntetőjogász érdeklődésének felkeltésére. A Jubiláns szokatlanul gazdag irodalmi műveltségére apellálva az ókori irodalomból merítettem a vizsgálódás tárgyát.

### 1. A vádlott

Az ókori Róma egyik híres büntetőperének vádlottja Apuleius, a Kr. u. 2. század közismert, művelt filozófusa és széppírója volt. Apuleius az Africa provinciában fekvő Madaurus városában született. A Kr.u. 1. századtól a *colonia* rangjára emelkedett település az Atlasz-hegység déli vonulatainak határán feküdt – ma az algériai Mdaursch városa terül el az antik romok helyén.<sup>1</sup> Apuleius római polgár volt, római polgároktól,

---

<sup>1</sup> Két évszázaddal később Augustinus is ebben a városban kezdte meg tanulmányait, v.ö. HAMMERSTAEDT, JÜRGEN: *Apuleius: Leben und Werk*. In: Apuleius: Über die Magie. Darmstadt, 2002. 11. p.

törvényes római házasságból, a helyi elithez tartozó, tekintélyes és jómódú családból származott. Apja szülővárosában magistratusi rangra emelkedett, a *decurio* és a *duumvir* tisztségét töltötte be.<sup>2</sup> Halálakor kétmillió sestertius értékű vagyont hagyott fiára, amely gondtalan életet biztosított a fiatalembernek.<sup>3</sup> Apuleius szülővárosában kezdte meg tanulmányait, de családja – tehetségét felismerve – hamarosan Karthagóba küldte. Africa provincia e kiemelkedő szellemi központjában kezdte tanulmányozni a görög filozófiát, elsősorban Platon tanait.<sup>4</sup> Tanulmányai később Athénba és Rómába vonzották, de szellemi vándorévei alatt meglátogatta Samos, Phrygia és talán Alexandria híres iskoláit is.<sup>5</sup> Írásából tudjuk, hogy elsősorban filozófiát, de retorikát, költészetet, geometriát, matematikát, zenét, dialektikát és logikát is tanult,<sup>6</sup> tanulóársai (*condiscipulus*) közé tartozott például Aemilianus Strabo, aki politikai pályája csúcspontját 156-ban érte el, amikor *consul suffectus* lett. Önéletrajzi írásából tudjuk, hogy Apuleius Athénban számos misztérium kultuszába is beavatást nyert.<sup>7</sup>

Apuleius tollából származik az „Aranyszámár” című regény – az egyetlen prózai mű, amely a Kr. u. 2. századból a világirodalmat gazdagítja. A könyv élvezetes bepillantást nyújt korának társadalmi életébe és számos jogilag is értékes jelenettel szórakoztatja az olvasót.<sup>8</sup> A büntetőjognak elkötelezett Jubiláns számára azonban izgalmasabb olvasmányt ígér Apologia (avagy A mágiáról) címen ismert műve, amely az ellene indított büntetőperben előadott védőbeszédének írásbeli változatát őrzi az utókornak.<sup>9</sup>

## 2. A vád

Apuleius Kr. u. 158/59-ben szenvedte el élete egyik legnagyobb megpróbáltatását: az Africa provinciában fekvő Sabratha (ma Tripolisz) városában közbüncselekmény (*crimen*)<sup>10</sup> elkövetésével vádolták meg és perbe fogták. A pert Aemilianus, feleségének sógora indította mostohafia (feleségének fia) nevében. Már a különös családi összefonódás is mutatja, hogy nem mindennapi esetről van szó.

A vád pontos tartalmát nem ismerjük, hisz csak Apuleius védőbeszéde maradt ránk. A védelem érveléséből tudunk csak következtetni a feltehető vádpontokra. A feldühödött rokonság a gonosz varázslat és a méregkeverés vádját emelte az új rokon ellen: Apuleius eszerint bűbájossággal, varázsszerekkel vette rá a nála idősebb, addig visszavonult, józan életet élő özvegyet a házasságra, hogy rátehesse a kezét több millióra becsült vagyonára. A házasságkötést követően igen rövid időn belül elhalálozott Aemilia

<sup>2</sup> Apul. Apol. 24,9.

<sup>3</sup> Az összeg a lovagi osztályhoz megkövetelt *census*-határ ötszörösének felelt meg, v.ö. HAMMERSTAEDT 2002, 11. p.

<sup>4</sup> Apul. Flor. 18,15.

<sup>5</sup> Apul. Flor. 20,2-4. A forrásokkal alátámasztott tanulólhelyek számát kevesli HAMMERSTAEDT 2002, 12. p.

<sup>6</sup> HAMMERSTAEDT 2002, 11. p.

<sup>7</sup> Apul. Apol. 55,8.

<sup>8</sup> JAKAB ÉVA: *Stipulationes aediliciae*. Szeged, 1993. 36. p.

<sup>9</sup> Az egyik közismert magyar kiadás „Apulcius: Védőbeszéd (A Mágiáról), ford. DÉTSZY MIHÁLY, Budapest, 2005.

<sup>10</sup> A közüldözés alá eső közbüncselekmények és a magánüldözés alá eső delictumok közti különbséghez v.ö. MOLNÁR IMRE – JAKAB ÉVA: *Római jog*. Szeged, 2010. 340. p.

idősebb fia – a vád szerint ez is az Apuleius által üzött fekete mágia következménye volt, aki ezáltal még jobban koncentrálhatta felesége vagyonát. Apuleius állítólag még reggel vagy varázslattal tette el láb alól az ifjú sógort, akinek pedig házasságát is köszönhette. További vádpontként arra is hivatkozott ellenfele, hogy megbabonázott egy rabszolga fiút, aki felesége háztartásához tartozott (42,2-47): a fiú rohamot kapott, összeesett – a vád szerint Apuleius jósmédiumként akarta felhasználni. A hatályos törvények tükrében ezek súlyos vádpontok voltak, amelyek a halálbüntetés kiszabásához vezethettek volna. Hogy került Apuleius ebbe a családba és miért gyűlölték annyira a rokonok, hogy főbenjáró bűnnel vádolták meg?

### 3. Tényállási elemek

A történet előzményei néhány évvel korábbra nyúlnak vissza. Apuleius élete virágjában, harmincas éveiben járó jó megjelenésű, ápolt külsejű és rendkívül művelt, kozmopolita fiatalember volt, amikor először látogatott a vádban megnevezett cselekmények helyszínére. Még athéni tanuló éveiből jól ismerte a fiatal Sicinius Pontianust, akinek családja Oea településen, Africa provinciában, a Földközi-tenger partján élt. A környéken utazgatván Apuleius meglátogatta barátját, aki ekkor még édesanyja, Aemilia Pudentilla háztartásában élt, ekkor még nőtlenül.

Aemilia Pudentilla öt évvel volt idősebb Apuleiusnál, és már tizennégy éve özvegyen édegelt. A források, elsősorban Apuleius írásainak tanúsága szerint Pudentilla igen művelt és emancipált hölgy volt: kiválóan beszélt és írt görögül, jól ismerte a görög és a latin irodalmat és sikeresen igazgatta több milliót érő birtokait. Körülbelül huszonöt éves lehetett, amikor özvegységre jutott. Férje halálát követően annak családja (elsősorban annak apja, azaz Pudentilla apósa) többször is kísérletet tett, hogy rábeszélje egy újabb házasságra – amit lehetőleg a családon belül képzeltek el. A konzervatív gondolkodású após arra ösztönözte Pudentillát, hogy menjen hozzá elhalt férje fiútestvéréhez (azaz sógorához), Sicinius Aemilianushoz. Az apósa még azzal is megfenyegette, hogy vonakodása esetén kitagadja a nagyapai örökségből két unokáját, Pontianust és Pudenszt. Amint fent már említettük, Pudentilla talán huszonöt éves lehetett férje halálakor, tehát az újabb házasság biológiaiilag kézenfekvőnek látszott. Úgy tűnik azonban, hogy a művelt özvegyet taszította a kiszemelt sógor bárdolatlansága, ezért ügyesen taktikázva újra és újra kitért a menyegző elől. Végül apósa is megbékélt a helyzettel: Pudentilla özvegy maradt és fiai is megkapták a nagyapai örökségüket.

Apósa halála után Pudentilla – talán orvosai tanácsára – mégis kedvet kapott a férjhez menéshez és idősebb fiát, az időközben serdültté vált Pontianust kérte meg, hogy keressen hozzá méltó partnert. Pontianus ezek után – és célzottan – hívta meg otthonukba Apuleiust, hogy édesanyja figyelmébe ajánlja. A „házasságközvetítés” jól sikerült, Apuleius és Pudentilla hamarosan megtalálták a közös hangot, vonzódtak egymáshoz, és rövid időn belül az egyik vidéki birtokukon csendben, feltűnés nélkül össze is házasodtak.<sup>11</sup>

<sup>11</sup> SCHINDEL, ULRICH: *Die Verteidigungsrede des Apuleius*. In: MÖLK, ULRICH (hg. von): *Literatur und Recht*. Göttingen, 1996. 16. p.

Pudentilla első férjének rokonsága viszont feldühödve fogadta a frigyet: Sicinius Clarus és Sicinius Aemilianus bosszút forraltak, hogy „megmentsék” a „jöttment” Apuleiustól a családot, elsősorban a családi vagyont. Jó partnerre találtak az időközben megházasodott fiú, Pontianus, apósában: Herennius Rufinus elszegényedett, lesüllyedt egzisztenciájú, számító férfi volt, aki fiatal veje örökségére spekulált.

Az eseményeket felgyorsította a fiatal Pontianus tragikus hirtelenséggű elhalálása: Karthágóból hazafelé tartva, röviddel édesanyja vitatott házasságkötése után, útközben meghalt. Ezt követően a nagybácsik a fiatalabb fiút, Pudenst, haladéktalanul eltávolították az anyja mellől és magukhoz vették (talán még arra is próbálták rávenni, hogy vegye feleségül elhalt bátyja özvegyét). Mindenesetre az ő nevében indítottak büntetőpert az általuk gyűlölt és megvetett Apuleius ellen.

Az Oeában székelő Siciniusok motivációja egyértelmű: ha már nem sikerült megakadályozni a szerintük botrányos házasságot sógornőjük és a jöttment Apuleius között, minden eszközzel arra törekedtek, hogy utólag „gyökerestől” eltávolítsák a családból a betolakodót. Ha Aemilia Pudentilla özvegy maradt volna, akkor tetemes vagyona fiaira illetve azok fiági rokonságára (*agnatio*) szállt volna. A hirtelen felbukkanó új férj megbízhatatlannak és tékozlónak tűnt szemükben, aki gyorsan elherdálhatja a nemzedékeken át felhalmozott családi vagyont. A nemkívánatos elem eltávolítására bármilyen eszköz bevetésére készen álltak; a főbenjáró bűncselekmény vádja jó ötletnek látszott.

A fenti történet leginkább egy modern krimire vagy szappan-operára emlékeztet – Apuleius számára azonban valódi, életveszélyes fenyegetést jelentett. A kereset tárgya mágia, gonosz varázslat volt: a Siciniusok és Herennius Rufinus azzal vádolták, hogy tiltott mágiával, bűbájossággal vakította el Pudentillát, hogy pusztán anyagi indítekből feleségül vehesse; majd rontó varázslattal fia, Pontianus halálát okozta, hogy minél nagyobb vagyonhoz jusson.

#### 4. A jogszabályi háttér

Azt gondolhatnánk, hogy a Kr. u. 2. század társadalmát már nem archaikus babonák mozgatták, hanem inkább a felvilágosult gondolkodás és a vallási tolerancia jellemezte. A források azonban más képet mutatnak. A principátus fénykorát rendkívüli vallási érzékenység uralta. Sőt, a 2. századot a misztérium-kultuszok, mágusok, filozófusok és sarlatánok korának is nevezhetjük: széles társadalmi rétegeket foglalkoztatott a „titkos tanok” utáni kutatás.<sup>12</sup> A politikai és gazdasági kiszolgáltatottság ellensúlyozására erősen élt a tömegekben a vágy a vallásos meggyőződés, az istenek közelsége iránt.<sup>13</sup> A gonosz varázslatok és a rosszindulatú jóvendölések nagy félelmet váltottak ki az ókor emberéből. A társadalmi méretű főbiával sok rosszindulatú bajkeverő visszaélt: az ártó bűbájosságtól való rettegés könnyen egészségromláshoz vagy anyagi jellegű károkhoz vezethetett a célba vett személynél. A hasonló tetteknek a társadalomra való nagyfokú veszélyessége miatt még a művelt, a mindennapi babonát megvető emberek is támogat-

<sup>12</sup> HABERMEHL, PETER: *Magie, Mächte und Mysterien: Die Welt des Übersinnlichen im Werk des Apuleius*. In: *Apuleius: Über die Magie*. Darmstadt, 2002. 310–314. p.

<sup>13</sup> TURCAN, ROBERT: *Les cultes orientaux dans le monde Romain*. Paris, 1992.

ták a gonosz szándékú varázslás büntethetőségét.<sup>14</sup> Az ókori történetírók számos esetben tudósítanak arról, hogy a római császárok következetesen üldözték a mágusokat, asztrológusokat, jövendőmondókat és jósokat: Tiberius, Claudius, Vitellius, Septimius Severus vagy II. Constantius rendeleteket adott ki ellenük.<sup>15</sup> A klasszikus római jogászok közül elsősorban Ulpianus és Pseudo-Paulus tudósít a gonosz mágia büntetéséről. Mindkét jogászra jellemző, hogy a provinciai büntetőjogot is jól ismerte és régebbi jogi normákra is hivatkozik.

Már a XII táblás törvényben található normatív szabályozás a gonosz varázslat ellen: aki más termését elátkozza vagy megkísérli mágikus mondókákkal a szomszéd telekről a sajátjára átvarázsolni, azt halálbüntetéssel fenyegették.<sup>16</sup> A törvény szövegét az idősebb Plinius megjegyzéséből ismerjük (Plin. nat. 28,17): *non et legum ipsarum in duodecim tabulis verba sunt: „qui fruges excantassit” et alibi: „qui malum carmen incantassit”?* A szerző hosszasán értekezik a *Naturalis historia* 28. könyvében a csodás jelekről, a jóslásokról és a varázslókról. Rosszallással tudósít arról, hogy sokan babonás varázslatokban keresnek menedéket gyógyíthatatlan betegségek ellen.<sup>17</sup> Felhívja a figyelmet arra is, hogy a gyógykezelés és a fekete mágia között gyakran nehéz meghúzni a határvonalat. Plinius, a művelt természetbúvár is hangsúlyozza, hogy mindenkit kínozt a félelem az esetlegesen ellene irányuló gonosz varázslatoktól.<sup>18</sup>

A római büntetőjoggal foglalkozó szerzők a XII t.t. mágiát szankcionáló előírásait sokszor az archaikus kor primitív, babonás felfogásával magyarázzák.<sup>19</sup> Plinius fent idézett mondata és a mágiát szankcionáló későbbi császári rendeletek azonban azt mutatják, hogy a gonosz varázslatoktól való rettegetés a pogány ókori hitvilágra mindvégig jellemző maradt. A XII t.t. még az *accentare* és a *carmen malum incantare* tényállását is szabályozta: Cicero és Horatius ugyan még úgy gondolták, hogy gúnyversek költéséről és terjesztéséről szolt a törvénytörvény<sup>20</sup> – de az újabb kutatások kimutatták, hogy a büntetett lényegét valójában a fekete mágia, a más ember életének kioltására irányuló varázsszövegek költése és alkalmazása alkotta.<sup>21</sup> Apuleius beszédében azonban semmilyen jel sem utal arra, hogy a XII t.t. alapján emelt volna vádat ellene Scinius Aemilianus. A vádjogszabályi hátterét ezért későbbi normákban kell keresnünk.

A *lex Cornelia de sicariis et veneficis* Sulla büntetőjogi reformjának részét képezte Kr. e. 82-ben és gyökeresen újraszabályozta az emberölés törvényi tényállását.<sup>22</sup> A *lex Cornelia* 5. fejezete foglalkozott a veszélyes italok és mérgek beadása által kiváltott, ha-

<sup>14</sup> MOMMSEN, THEODOR: *Römisches Strafrecht*. Leipzig, 1899. 639–643. p.; FÖGEN, MARIE-THERESE: *Die Enteignung der Wahrsager*, Frankfurt a. M., 1993.

<sup>15</sup> LIEBS, DETLEF: *Römisches Recht in Africa im 2. Jahrhundert n. Chr. nach der Apologie von Apuleius*. In: *Literatur und Recht*, in: MÖLK, ULRICH (hg. von): *Literatur und Recht*. Göttingen, 1996. 30–31. p.

<sup>16</sup> Plin. nat. 28,17; Sen. nat. 4B,7,7; Serv. in Verg. ecl. 8,99; Aug. civ. 8,19.

<sup>17</sup> Így például az epilepsziában szenvedők frissen megölt állat vagy ember sebéből a meleg vért isszák, Plin. nat. 28,4.

<sup>18</sup> Plin. nat. 28,19: *defigi quidem diris deprecationibus nemo non metuit*. V.ö. PÓLAY ELEMÉR: *Iniuria Types in Roman Law*. Budapest, 1986. 39. p.

<sup>19</sup> Így például SANTALUCIA, BERNARDO: *Verbrechen und ihre Verfolgung im antiken Rom*, übersetzt von Evelyn Höbenreich, Milano, 1997. 33. p.

<sup>20</sup> Cic. rep. 4,12; Hor. sat. 2,1,80–83; Hor. epist. 2,1,152–154.

<sup>21</sup> V.ö. PÓLAY 1986, 39–43. p.

<sup>22</sup> KUNKEL, WOLFGANG: *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*. München, 1962. 48. p.

lált okozó testi sértés büntetével.<sup>23</sup> A *lex Cornelia* alkalmazásának a feltétele azonban a szándékos elkövetés volt. A *lex Cornelia* a jogtudomány később kiterjesztette a mérgekeverés tényállására is. Apuleius beszédéből azonban arra következtethetünk, hogy nem a *veneficium* szerepelt az ellene emelt vádban.<sup>24</sup> Az utóbbi években néhány kutató rámutatott, hogy a vád jogszabályi alapját valószínűleg két *Senatus Consultum* szolgáltatta, amelyek pontos szövege nem maradt ránk, de tartalmukra néhány jogászai döntésből következtetni lehet.

Ulpianus Kr. u. 213-ban foglalkozott hosszasan a büntetőjoggal ezzel a problematikus területével.<sup>25</sup> Lenel a Palingenesiában a *De mathematicis et vaticinatoribus*<sup>26</sup> (A horoszkóp-készítőkről és jósokról) cím alatt foglalja össze a ránk maradt fragmentumokat. Ulpianus itt tudósít egy Kr. u. 16-ból származó *Senatus Consultum*ról, amely a horoszkóp-készítőkre, kaldeusokra, babiloni varázslókra és vásári csillagjósokra szigorú büntetést rótt ki: ha az elkövető a Római Birodalomból származott (függetlenül attól, hogy római polgár, Latinus vagy peregrinus), akkor az *aqua et igni interdictio* a büntetése (kitiltás a közösségből és vagyonelkobzás). Ha az elkövető a Római Birodalom határain kívülről származott,<sup>27</sup> akkor halálbüntetéssel fenyegették. A *Senatus Consultum* tehát minden esetben bűncselekménynek nyilvánítja és büntetendőnek deklarálja általában a fekete mágiát; pusztán a szankció terén differenciál az elkövető státusza szerint.

Modestinus megerősíti, hogy már az 1. században (vagy a 2. század elején)<sup>28</sup> egy *Senatus Consultum* minden gonosz varázslatot halálbüntetéssel rendelt büntetni (D. 48,8,13): *Ex senatus consulto euis legis poena damnari iubetur, qui mala sacrificia fecerit habuerit*. A *mala sacrificia* gyűjtőnév alatt mindenféle ártó varázslat értendő: áldozás az alvilági isteneknek, ártó varázsfeliratok vagy képek készítése, hamis „gyógyszerek” adagolása (D. 48,8,3 pr.-1):

*Eiusdem legis Corneliae de sicariis et veneficis capite quinto, qui venenum necandi hominis causa fecerit vel vendiderit vel habuerit, plectitur. Eiusdem legis poena adificitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit vel hominis necandi causa habuerit.*

D. 48,8,3,3: *Alio senatus consulto effectum est, ut pigmentarii, si cui temere cicutam salamandram aconitum pituocampas aut bubrostim mandragoram et id, quod bustramenti causa dederit cantharidas, poena teneantur huius legis.*

Marcianus a D. 48,8 *titulus* alatt, a *lex Cornelia de sicariis et veneficis* törvényi tényállásainak kommentárjában érinti a mágia problémáját. A 3. § egy korábbi datálású *Senatus Consultum*ot idéz, amely a mérgekkel illetve „varázsszerekkel” való kereskedést bünteti. A *principium* és az 1. § megerősíti, hogy a *lex Cornelia* halálbüntetéssel fenyegeti a méreggel való visszaélést: a mérgekeverés (mérgező anyag előállítása), forgalmazása (eladása) és tartása is a törvényi tényállás alá esik. A büntethetőség feltétele

<sup>23</sup> ROTONDI, GIOVANNI: *Leges publicae populi Romani. Elenco cronologico con una introduzione sull'attività dei comizi romani*. Milano, 1912. 357–358. p.

<sup>24</sup> NORDEN, FRIEDRICH: *Apuleius von Madaura und das römische Privatrecht*. Leipzig, 1912. 32. p. még úgy foglalt állást, hogy a per a *lex Cornelia* alapján folyt.

<sup>25</sup> HONORÉ, TONY: *Ulpian*. Oxford, 1982. 129–153. p.; LIEBS, DETLEF: *Gnomon* 56. 1984. 447–448. p.

<sup>26</sup> LENEL, OTTO: *Palingenesia iuris civilis*. Leipzig, 1889. II, 975–986. p.

<sup>27</sup> A legtöbb varázsló és csillagjós Perzsiából érkezett Rómába; v.ö. LIEBS 1996, 32. p.

<sup>28</sup> A *Senatus Consultum* kibocsátásának időpontja vitatott a szakirodalomban, v.ö. LIEBS 1996, 33. p.; TALBERT, RICHARD J. A.: *The Senate of Imperial Rome*. Princeton, 1984. 456. p.



azonban a szándékosság: az elkövető csak akkor büntethető, ha tudja, hogy a szer emberélet kioltására alkalmas és ennek ismeretében valósítja meg cselekményével valamelyik tényállási fordulatot (*hominis necandi causa*).<sup>29</sup> A jogtudomány azonban hamarosan kiterjesztette a büntethetőséget a gondatlan változatra is.<sup>30</sup>

A *veteres* nézete szerint a fekete mágia csak a már befejezett (ténylegesen elkövetett) cselekmény esetén büntethető (ha az ártó jóslást, jövődömondást, gonosz varázslatot már szóban vagy írásban megtették). Ulpianus ezzel szemben azt vallja, hogy már a pusztá szakismeret (*scientia, notitia*) is megvalósíthatja a bűncselekmény törvényi tényállását.<sup>31</sup> Joggal tételezhetjük fel, hogy már a Kr. u. 2. században ebbe az irányba tolódott el a jogtudomány és a jogalkalmazás álláspontja. A klasszikus római jogban tehát a büntethetőséget erősen kiterjesztették, modern fogalmaink szerint horizontálisan előre hozták:<sup>32</sup> a fekete mágia, a gonosz szándékú jövődömondás és varázslat kiemelt társadalmi veszélyessége miatt már a releváns szakismeret elsajátítása, megszerzése is büntetendőnek nyilvánult.<sup>33</sup> Az elkövetési magatartás tehát már az ilyen irányú szakismeret megszerzésére törekvéssel is megvalósulhatott.<sup>34</sup> Tacitus tudósít egy hasonló Senatus Consultumról már Kr. e. 52-ből, amit azonban az *atrox* és *irritum* (szigorú és hatástalan) jelzővel jellemez.<sup>35</sup>

A császárkorban a legsúlyosabban a császár halálának várható időpontjára vonatkozó jóslatokat büntették: itt már azt is halálbüntetés fenyegette, aki erre vonatkozó kérdést intézett egy jóshoz, jövődömondóhoz.<sup>36</sup> Ez a tettes-fogalom erősen kiterjesztő értelmezéséhez vezetett: nem csak a varázsló, jós, jövődömondó volt tettesként büntethető, hanem bármely polgári személy, aki a jóshoz fordult ebben a tárgyban. Modern fogalmaink szerint ez az alkotmányos rend, az államhatalom megdöntésére irányuló, büntetendő cselekménynek minősült.

A fenti rövid áttekintés is jól érzékelteti, hogy a mágia (tiltott varázslás) vádja nagyon veszélyes lehetett a bevádolt személyre nézve. Az ókori történetírók számos esetről tudósítanak, amelyekben maga az uralkodó lépett fel könyörtelenül a varázslók, jósok és méregkeverők ellen.<sup>37</sup>

Apuleius beszédéből arra következtethetünk, hogy a bizonyítás az ellene emelt vádpontokban a következő tárgyi és tanúkkal bizonyított tényekre épített: varázsszövegek ismerete és alkalmazása, „varázstükör” birtoklása,<sup>38</sup> mágikus figurák birtoklása,<sup>39</sup> titkos

<sup>29</sup> V. ö. SANTALUCIA 1997, 84–85. p. A *lex Cornelia* tartalmát átfogóan elemzi RIGSBY, ALAN M.: *Crime and Community in Ciceronian Rome*. Austin, 1999. 50–55. p. A gondatlan elkövetésre Hadrianus idején terjesztették ki a törvény hatályát, v. ö. D. 48,8,1,3 Marcianus.

<sup>30</sup> BRASIELLO, UMBERTO: *Sulla ricostruzione dei crimini in diritto romano. Cenni sulla evoluzione dell'omicidio*. In: SDHI 42 1976, 255. p.

<sup>31</sup> Coll. Mos. 15,2,2; v. ö. LIEBS 1996, 32. p.

<sup>32</sup> A német terminológia a „Vorverlagerung der Strafbarkeit” jelenségként ismeri ezt a törvényhozói törekvést, v. ö. chhez NAGY, FERENC: *Exkludierende/isolierende Elemente im ungarischen Strafrecht*. In: *Freiheit – Sicherheit – (Straf)Recht*, hg. von KRISZTINA KARSAI – FERENC NAGY – ZSOLT SZOMORA, Osnabrück, 2011. 175–188. p.

<sup>33</sup> LAMBERTI, FRANCESCA: *De magia als rechtsgeschichtliches Dokument*. In: Apuleius Über die Magia. hg. von HAMMERSTAEDT et al. Darmstadt, 2202. 341. p. hangsúlyozza, hogy a normák pontos datálása és tartalmi rekonstruálása szinte lehetetlen.

<sup>34</sup> LAMBERTI 2002, 341–342. p.

<sup>35</sup> Tac. ann. 22,52,3 az asztrológusok kitiltásáról Itáliából; v. ö. LAMBERTI 2002, 340. p.

<sup>36</sup> Coll. Mos. 15,2,3.

<sup>37</sup> Tac. ann. 2,33,3; Tac. ann. 12,52,1; Tac. hist. 2,62,2; Suet. Vit. 14,4; Ammian. 19,12.

<sup>38</sup> Apul. Apol. 13,5.

<sup>39</sup> Apul. Apol. 53 passim.

éjszakai gyülekezetek tartása mágikus rítusokkal.<sup>40</sup> Tehát nem pusztán a matematikai vagy asztrológiai ismeretek elsajátítása volt a vád, hanem azok alkalmazása részben haszonszerzésre, részben emberölésre irányuló szándékkal.

### 5. Eljárásjogi szabályok

A vádat feleségének sógora, Sicinius Aemilianus képviselte. A modern büntető eljárási szabályoktól eltérően a római jogban a büntető perekben is a magánvádas eljárást alkalmazták a principátus korában.<sup>41</sup> A vádló írásban nyújtotta be a keresetet, amelyben megjelölte a vád alapját: a magánvádas vádirat neve *libellus inscriptionis* a forrásokban. A vádiratot a magistratus a vádlottnak és a kinevezett bírónak kézbesítette.<sup>42</sup> A bűnvádi eljárásban csak egyetlen egy személy léphetett fel vádlóként; ha többen is érdekeltek voltak, akkor legfeljebb ők is aláírhatták az írásban benyújtott vádiratot (*subscriptores*).<sup>43</sup>

Mindenesetre Rómában a praetor vagy a provinciákban a helytartó csak írásban benyújtott vádirat (magánvád) alapján indíthatott büntető eljárást. A főbenjáró per a provinciában a helytartó előtt folyt, akit jogilag képzett tanácsadókból álló testület segített munkájában. A büntető peres eljárás jogerős ítélettel zárult.

Sicinius Aemilianus azonban nem a saját nevében perelt, hanem az anyai házból kiemenekített unokaöccs, Sicinius Pudens nevében – Pudentilla első házasságából származó fiatalabb gyermekéről van szó. A helytartó már a nyilvános tárgyalás előtt figyelmeztette Sicinius Aemilianust, hogy a saját nevében emeljen vádat (2,3-6). A más nevében való vádemelés ugyanis csak kivételes esetben volt lehetséges a római jog szerint. Ilyen kivételnek számított, ha a sértett serdületlen vagy gondnokság alatt álló *minor* volt. A serdületlen (14 éven alatti fiú, 12 éven aluli leány) önjogi helyett a gyám, a gondnokság alatt álló *minor* (25 év alatti serdült) helyett a gondnok perelhetett.<sup>44</sup>

Sicinius Pudens már serdült volt a per idején<sup>45</sup>, de még nem töltötte be a 25. életévét. Serdületlensége idején bátyja, Pontianus volt a gyámja, ő azonban időközben elhunyt. A beszédben nem található semmilyen utalás arra, hogy Pudensnek *minorként* volt-e gondnoka vagy gondnok nélkül élt – ebben az esetben ugyanis teljesen cselekvőképesnek számított.<sup>46</sup> Gondnokként hasonló esetekben vagy az új mostohaapa vagy az apai nagybácsi (tehát Sicinius Aemilianus) jöhetett volna számításba – amennyiben az általánosan uralkodó római szokások szerint választott volna magának gondnokot Pudens.<sup>47</sup> A római jogászok döntéseiben több esetben is található utalás arra, hogy az új mostoha ellen az aljas indokból, haszonszerzési célból elkövetett bűnös varázslás miatt a serdült mostohafiú indított pert.<sup>48</sup>

<sup>40</sup> Apul. Apol. 57; v.ö. LAMBERTI 2002, 342. p.

<sup>41</sup> V.ö. MOLNÁR – JAKAB 2010, 341. p.

<sup>42</sup> LAMBERTI 2002, 342.

<sup>43</sup> Cic. Divin. In Cacc. 69; Ascon. Cluent. 19,6-7; v.ö. LAMBERTI 2002, 332.

<sup>44</sup> LIEBS 1996, 25. p.

<sup>45</sup> Apul. Apol. 73,6.

<sup>46</sup> KASER, MAX – KNÜTEL, ROLF: *Römisches Privatrecht*. München, 2008. 235. p.

<sup>47</sup> LIEBS 1996, 26. p. csak a nagybácsi gondnoki pozícióját mérlegeli.

<sup>48</sup> D. 34,9,22; D. 5,2,30,1.

Esetünkben megállapítható, hogy a helytartó előzetes intése ellenére Sicinius Aemilianus képviselte a vádat a nyilvános tárgyaláson. Úgy tűnik, hogy Sicinius Pudens zsege kora miatt a helytartó mégis beleegyezett abba, hogy a tárgyaláson helyette nagybátyja lépjen fel.<sup>49</sup>

A per, amint azt fent már jeleztük, Africa provincia Sabratha városában (a mai Tripolisz) folyt, a helytartó előtt. Minden provinciának volt egy fővárosa (*caput provinciae*), amely a helytartó székhelyül szolgált és a közigazgatás valamint a iudicatura központja volt – Africa provinciának Karthágó volt a fővárosa. De a helytartó hivatali kötelességei közé tartozott, hogy provinciája nagyobb településeire körutazásokat tegyen és a jogszolgáltatást helyben is biztosítsa (*conventus*).<sup>50</sup> Ilyen hivatalos út során kerülhetett sor arra, hogy Apuleius ellen Sabratha városában folyt a büntetőper. A mágia, amint fent már említettük, főbenjáró bűncselekménynek számított.<sup>51</sup> Halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmény esetén a helyi hatóságok semmiképpen sem járhattak el, kizárólag a helytartó volt illetékes. A princeps delegálta a *ius gladii*-t minden helytartóra a kinevezéssel. Így Apuleius perében is egyedül a helytartó járhatott el. Helytartóként ebben az évben Claudius Maximus tevékenykedett Africában:<sup>52</sup> tudjuk róla, hogy nem volt ugyan jogász, de kiemelkedően művelt római szenátorként tisztelték kortársai. Valószínűleg az ő tanítványa volt a fiatal Marcus Aurelius – Claudius Maximus tehát elmélyülten ismerte a sztoikus filozófia tanait, valamint a görög és latin írók műveit.<sup>53</sup> A helytartói bíróság nem esküdtbíróság volt, hanem a helytartó *consiliuma*, amelynek tagjai rendszerint a helyi *honorationes* és a helytartó kíséretéhez tartozó hivatalnokok közül kerültek ki.<sup>54</sup> Joggal tételezhetjük fel, hogy *consiliumának* tagjai között jogászok is tevékenykedtek: D. Liebs kiemeli, hogy az ismert jogász, Q. Marcius Pudens ebben az időben a feliratos források tanúsága szerint *iuris peritus*ként működött a Sabrathához közeli Leptis Magnában.<sup>55</sup> Apuleius védőbeszédében mindenesetre többször is utal a helytartó intelligenciájára, széles körű ismereteire a görög és latin irodalom, valamint a görög filozófia terén.

## 6. A védelem

Közismert továbbá, hogy Apuleius Rómában jogot is tanult és jogászként is tevékenykedett: elsősorban szónokként lépett fel nyilvános tárgyalásokon a vád vagy a védelem képviselőjeként.<sup>56</sup> Feltehetőleg alaposan kiismerte magát a büntető peres eljárás szabályaiban, ezért is választotta azt a megoldást, hogy saját maga lépett fel a bíróság előtt

<sup>49</sup> V. ö. LIEBS 1996, 26. p.

<sup>50</sup> KASER, MAX – HACKL, KARL: *Römisches Zivilprozessrecht*. München, 1996. 470. p.

<sup>51</sup> SANTALUCIA 1997, 229–230. p.

<sup>52</sup> *Prosopographia Imperii Romani* (PIR)<sup>2</sup> C 933.

<sup>53</sup> GROAG, EMIL: RE III, 1899/2. 2773 s. v. Claudius 239.

<sup>54</sup> SCHINDEL 1996, 15.

<sup>55</sup> LIEBS, DETLEF: *Römische Jurisprudenz in Africa*. Berlin, 1993. 10–12. p.

<sup>56</sup> SCHULZ, FRITZ: *Geschichte der römischen Rechtswissenschaft*. Weimar, 1961. 63–66. p.

védőként. Nyilvánvalóan azzal is pontosan tisztában volt, hogy mennyi idő áll a vád és a védelem rendelkezésére a perbeszéd elmondására.<sup>57</sup>

Védőbeszédének ránk maradt, írásba foglalt változata jóval hosszabb és részletesebb a bíróság előtt valójában elhangzott beszédénél, hisz felolvasva három-hat órányi időtartamot venne igénybe<sup>58</sup> – ilyen hosszú perbeszédet nem lehetett tartani az ókori bíróságok előtt.<sup>59</sup>

A szakirodalomban örök vita tárgya az Apologia autenticitása: mennyiben felel meg az írásos (irodalmi) változat a perben ténylegesen elhangzott szónoklatnak, illetve mennyire alkalmas forrás a beszéd a büntetőper releváns pontjainak a rekonstruálására.<sup>60</sup> Az uralkodó nézet szerint a szöveg fennmaradt változata annyira egységes, hogy a felépítés, kompozíció és az érvek stratégiai felvonultatása bizonyosan az eredeti beszéd sémáját követi. Semmiképpen sem emelhetők ki a szövegből hosszabb bekezdések, mert a rövidítési kísérlet megtörné a logikai vonalat.<sup>61</sup> Ugyanakkor közismert, hogy a római szerzők perbeszédek szóbeli változatát általában erősen átdolgozták az írásbeli publikáció előtt.<sup>62</sup> A fentiek alapján valószínűnek látszik, hogy Apuleius is „megszépitette” az Apologia írásbeli kiadását.

Apuleius beszédét gazdagon díszítette irodalmi utalásokkal, szónoki fordulatokkal – nem biztos, hogy mindegyik szellemdús idézet szóban is elhangzott. Valószínűleg későbbi betoldás a hosszú bevezetés és az epilógus; de változatlanak tűnik a védőbeszéd alapstratégiája. Figyelemre méltó, és az írásos és a szóbeli változat közti szoros rokonság mellett szól az a tény, hogy Augustinus, aki mintegy kétszáz évvel Apuleius után élt és alkotott, kifejezetten perbeszédként (*oratio*) és nem irodalmi alkotásként értékeli a művet.<sup>63</sup>

Minden perbeszéd jogtörténeti értékelése esetén szem előtt kell tartani, hogy a szónok – saját maga vagy képviseltje érdekében – úgy hajlíti a tényeket, hogy azok az ő perbeli céljait szolgálják. Apuleiusnál ez a törekvés még erősebb lehetett, hisz nemcsak a Claudius Maximus elnökletével összeült bíróság, hanem az utókor előtt is tisztára akarta mosni magát. A perbeszéd sokszor toposzokkal manipulál, hogy a zömében laikus elemekből álló bíróság rokonszenvét megnyerje.<sup>64</sup> A közelmúltban több szerző is rámutatott arra, hogy Apuleius számos esetben tudatosan homályosan ábrázol.<sup>65</sup> Így például felesége, Pudentilla portréja is erősen sematikus: a művelt, intelligens, önállóan

<sup>57</sup> A perbeszéd ideje korlátozott volt, hogy biztosítva legyen az esélyegyenlőség a feleknek, v.ö. THÜR, GERARD: *Das Prinzip der Fairness im attischen Prozess: Gedanken zu Eichinos und Enklema*. In: Symposium 2005. Akten der Gesellschaft für Griechische und Hellenistische Rechtsgeschichte. hg. von EVA CANTARELLA, Wien, 2007. 131. p.

<sup>58</sup> V.ö. SCHINDEL 1996, 18. p. A beszéd valódi hosszát azért nehéz becsülni, mert a bizonyítékok (okiratok, tanúvallomások) felolvasására csak utalást tartalmaz a szöveg – lehetetlen rekonstruálni, hogy valójában mennyi időt vehettek ezek igénybe.

<sup>59</sup> V.ö. SCHINDEL 1996, 18. p.

<sup>60</sup> SCHENK, PETER: *Die Schrift. Einleitung*. In: Apuleius Über die Magia, hg. von HAMMERSTAEDT et al. Darmstadt, 2202. 39. p.

<sup>61</sup> ABT, ADAM: *Die Apologie des Apuleius von Madaura und die antike Zauberei*. Gießen, 1908. 80–82. p. megpróbálta következetes „ollózással” az általánosan megszokott terjedelemre rövidíteni a művet, de próbálkozásait a későbbi szerzők elutasították, v.ö. B. L. HYMAN: *Apuleius Orator: 'Pro se de Magia' and 'Florida'*. In: ANRW II, 34. 2, 1994. 1715–1717. p.

<sup>62</sup> Cicero vagy Plinius perbeszédeinél több konkrét forrás is utal erre, v.ö. SCHENK 2002, 41. p.

<sup>63</sup> Augustinus, Civ. 8, 19, 35 és 138, 19.

<sup>64</sup> THÜR 2007, 138. p.

<sup>65</sup> LAMBERTI 2002, 331. p. Quintilianust idézi, aki szerint a jó jogász azzal dicsekedhet, hogy „vaksággal sújtja a bírakat! – *se tenebras offudisse iudicibus*.”

gazdálkodó, köztisztviselőként álló *matrona* képe inkább társadalmi elvárásokat tükröz, nem pedig egy konkrét személy valódi tulajdonságait.<sup>66</sup>

A beszéd stratégiájára általában jellemző, hogy Apuleius vakmerő fordulattal támadásba lendül vádlója ellen: a művelt tudós, a filozófus szellemi fölényével ostromozza a műveletlen, földhözragadt – és ezért szerinté buta babonáknak kiszolgáltatott Sicinius Aemilianust. Olyan stratégia volt ez, amellyel a helytartó és a bíróság tagjait képező művelt szenátorok rokonszenvét, és ezáltal támogatását igyekezett elnyerni a vádlott. A bírák között ugyanis olyan tekintélyes és művelt rómaiak ültek, mint Lollianus Avitus, Africa provincia korábbi helytartója vagy Q. Lollius Urbicus, aki 153-ban a *praefectus urbi* tisztségét töltötte be Rómában.<sup>67</sup> A *De Magia* értékes példája az ókori perbeszédnek: míg korábbi életében a szofista filozófus műveltsége és tehetsége öncélú csillogtatására állt a szónoki emelvényre, most élesre fordult helyzetben, főbenjáró perben kényszerült arra, hogy minden tudásával küzdjön az életéért. A beszédben mégis számos utalás található Apuleius szofista meggyőződésének programszerű terjesztésére.<sup>68</sup>

A beszéd elején Apuleius röviden összefoglalja a tényállást (természetesen a saját szemszögéből), rövid jellemzést ad a vádról és a vádló feltehető motivációjáról. Majd felvázolja saját beszédének stratégiai vonalát. Hangsúlyozza, hogy koholt vádról, alaptalan vádaskodásról van szó, amely a művelt ember szemében nevetséges és alig méltó a cáfolatra. Ezek után pontról pontra elemzi és cáfolja Sicinius Aemilianus vádiratának tartalmát: a filozófus külső megjelenése (4), meggyőző ereje és versei (5-13), „varázstükre” (13-16), állítólagos szegénysége (17-23) és származása (24).<sup>69</sup> Ezekben a bekezdésekben a vád cáfolata mellett igyekszik megnyerő színben feltüntetni önmagát – hangsúlyozza perbeli ellenfele hiányosságait a műveltség, filozófia vagy a jogtudomány terén. Rövid közbeszó összegzés (25-28) után a fő vádpont, a fekete mágia objektívként beállított „bizonyítékai” ellen érvel: halakkal végzett állítólagos kísérletei (29-41), epilepsziásokkal való foglalkozása (42-52), állítólagos éjszakai rituális összejövetelei (57-60) és a mágikus figurák birtoklása (61-65). Végül hosszan tiltakozik azon állítás ellen, hogy gonosz varázslattal, bűbájossággal vette volna rá Pudentillát a házasságra (66-101). A beszéd zárásaként még egyszer összefoglalja a vád cáfolatát (ellentmondások, hamis állítások, 102-103).<sup>70</sup>

Összefoglalóan megállapítható, hogy Apuleius jól választotta meg a védelem stratégiáját. A források egyértelműen tanúsítják, hogy megnyerte a pert, a bíróság jogerősen felmentette a fekete mágia (gonosz varázslás) vádja alól. Apuleius sikeres író lett és harmonikus házasságban élt tovább feleségével, Pudentillával. A per után hamarosan Karthágóba költöztek, ahol a művelt társaság kedvelt találkozó helyévé vált házuk.

<sup>66</sup> V.ö. McREIGHT, THOMAS D.: *Rhetorical Strategies and Word Choice in Apuleius'Apology*. Ann Arbor, 1991. 136–174. p.

<sup>67</sup> Ap. 24,1 és Ap. 2,8; v.ö. SYMA, RONALD: *Roman Papers I*. 468. p.; HYMANS 1994, 1713. p.

<sup>68</sup> SCHENK 2002, 47. p.

<sup>69</sup> V.ö. SCHENK 2002, 25. p.

<sup>70</sup> A beszéd a retorika formai szabályait követi: *exordium, narratio, argumentatio, peroratio* – v.ö. SCHENK 2002, 26–30. p.

## ÉVA JAKAB

## PHILOSOPH ALS ANGEKLAGTE

## (Zusammenfassung)

Apuleius, der bekannte Philosoph und Autor von literarischen Werken aus der Provinz Africa wurde im Jahre 158/9 n.Chr. wegen Magie und Zauberei angeklagt. Als Ankläger trat der ehemalige Schwager seiner Frau (der Bruder ihres ersten Mannes) auf; er klagte im Namen des unmündigen Stiefsohnes des Angeklagten. Bereits diese Umstände zeigen, dass im Hintergrund familiäre Spannungen zu vermuten sind. Zauberei und Magie waren im römischen Strafrecht mit Kapitalstrafe bedroht – der gebildete Lebemann kämpfte in dem vor dem Statthalter geführten Prozess wirklich um sein Leben. Trotz der schwierigen Lage hat er beschlossen, die Verteidigung persönlich zu führen. Die literarisch überarbeitete Version seiner Verteidigungsrede (Apologia oder *De Magia*) ist überliefert; vor allem aus dieser Rede sind wir über den Ablauf des Prozesses informiert. Die juristische Grundlage der Anklage war vermutlich ein *Senatus Consultum* (*De mathematicis et vaticinatoribus*) aus dem Jahre 16, dessen Text leider direkt nicht mehr zugänglich ist.

Der vorliegende Beitrag bietet einen Überblick über den normativen Hintergrund und über die einschlägigen prozessualen Regeln des Strafverfahrens. Anschließend wird die Strategie der Verteidigung analysiert. Apuleius baute seine Rede nicht auf die Widerlegung der Behauptungen der Anklage auf; viel mehr attackiert er seinen Gegner mit dem stolzen Bewusstsein eines gebildeten Mannes und wirft ihm mangelnde Bildung, Habgier und Befangenheit vor. Aus der historischen Überlieferung ist bekannt, dass seine Spekulationen sich bewährten. Es ist ihm gelungen, die Sympathie des gebildeten Statthalters zu gewinnen und den Freispruch zu erreichen.

Die prachtvolle literarische Überlieferung eröffnet den Einblick in das Rechtsleben des 2. Jahrhunderts n.Chr. Nicht nur die Rechtsanwendung, sondern auch die sozialen Werte und Ängste lassen sich eingehend studieren.

JÁRMAI TIBOR

## Az előkészítő eljárások jelentősége a büntetőeljáráásban

Az eljárásjogászok körében köztudott, hogy a büntetőeljárás egy meghatározott irányú cselekményfolyamat, amelyek belső tartalmát, formáját és célját jogszabály határozza meg. A büntetőeljárás törvényes és eredményes lefolytatásában – álláspontom szerint – kiemelkedő és meghatározó jelentőséggel bírnak azok a cselekmények, melyek előkészítő jellegűek, amelyek vonatkozásában a büntetőeljárás törvény kiemelten csak a bírósági eljárás vonatkozásában tartalmaz rendelkezéseket a Be. XII. fejezetében. Joggal merülhet fel az a kérdés, hogy ebből az következik, hogy az eljárás egyéb szakaszában nincsenek ilyen cselekmények és azokat szabályozó jogi rendelkezések?

Nem, mert a bírósági eljárást megelőző előkészítő szakaszban – a nyomozó hatóság nyomozási, az ügyészség vádemelési szakaszában – végzett tevékenység célirányos és jogilag meghatározott cselekmény folyamatában az ezekre vonatkozó általános és konkrét jogi szabályozás – a nyomozás Be. IX. fejezet, a vádemelés Be. X. fejezet – tartalmaz rendelkezést, ad eligazítást, melyekben az adott szakaszban kifejtendő előkészítő jellegű cselekmények is meg vannak határozva.

Azt szeretném a továbbiakban kifejteni, hogy ezek hogyan és miben jelentkeznek az egyes eljárási „főszakaszokban”, miben van ezeknek jelentősége és mi a szerepük? Mielőtt az ezekre vonatkozó véleményemet részleteiben kifejteném, feltétlenül említést kell tennem arról, hogy az eljárás egy jogilag szabályozott cselekményfolyamat, amelyeket az eljárásjogászok többféle szempont alapján szakaszokra bontanak. Király Tibor véleménye szerint az eljárási cselekményeket különböző szempontok szerint lehet csoportosítani, így: a cselekmények formája, a cselekvő személyek, az eljárás szakaszai, a cselekmények tartalma szerint.<sup>1</sup>

Van olyan vélemény is, hogy az eljárási cselekmények hét szakaszra tagolhatók – Tremmel Flórián szerint<sup>2</sup> – továbbá van olyan is – Cséka Ervin<sup>3</sup> – mely szerint az eljárási cselekmények csoportosíthatók: az eljárás alanyai, az eljárás főszakaszai, az eljárási norma, az eljárási cselekmények tartalma szerint. Összességében az az álláspont, hogy az eljárási cselekmények két főszakaszra tagozódnak: a nyomozásra – mint előkészítő jellegű eljárásra – és a bírósági eljárásra.

Az elemzésemet és részletes – de nem teljeskörű – vizsgálódásaimat, a dolgozat címeiben megjelölt kérdéseket, az eljárási cselekmények három *főcsoportjában* vizsgálom:

<sup>1</sup> KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárás*. Budapest, 2003. 190. p.

<sup>2</sup> TREMMEL FLÓRIÁN: *Büntetőeljárás*. Budapest-Pécs, 2004. 195. p.

<sup>3</sup> CSÉKA ERVIN: *A büntetőeljárás jogi alapvonalai I. kötet*. Szeged, 2006. 156. p.

így a nyomozó hatóság által végzett nyomozási cselekmények, az ügyészség által végzett ellenőrző és vádemelési cselekmények, valamint a bírósági eljárásban végzett cselekmények vonatkozásában, amely szakaszokat a továbbiakban „főszakaszként” jelölök.

### *I. Nyomozási főszakasz*

Ezen cselekménykörben a nyomozó hatóságok végeznek eljárási cselekményeket – meghatározott körben magánszemélyek is. E körben a nyomozó hatóságok által végzett feladatokkal foglalkozom, mert előkészítő jellegű tevékenységet elsősorban ők végeznek.

Az e körbe tartozó cselekmények jogi szabályozása – az előkészítés tekintetében – sajátos kettősséget mutat, ami egyrészt abban rejlik, hogy először azt kell eldönteni, hogy egyáltalán fennáll-e a bűncselekmény gyanúja, mert ha fennáll, akkor a nyomozást el kell rendelni, ha nem, a feljelentést el kell utasítani. Ebből következik, hogy a büntetőeljárási törvény által meghatározott döntési tevékenység előtt ezt a két kérdést kell megalapozottan eldönteni.

E kérdések elvi alapját a Be. 6. § (2) bekezdése tartalmazza, meghatározva, hogy „büntetőeljárás csak bűncselekmény gyanúja alapján és csak az ellen indítható, akit bűncselekmény alapos gyanúja terhel.”

E törvényi rendelkezéssel kapcsolatban röviden foglalkozni kell a gyanú kérdésével. Ez álláspontom szerint egy ismeretelméleti fogalom, amellyel kapcsolatban az eljárás-jogi tankönyvek különbözőképpen, de a fogalom lényegét tekintve azonosan fogalmazzák, így Király Tibor szerint a gyanút valószínűségi értékű kijelentések körébe sorolhatjuk, amely tehát nem bizonyosságot, hanem csak valószínűségi értékű állítást tartalmaz.<sup>4</sup> Lényegében Cséka Ervin véleménye is ez, amikor álláspontja szerint „a gyanú a bűncselekményre utaló tények, adatok meglétének valószínűségét jelenti.”<sup>5</sup> Így a gyanú fogalom nem más, mint a valószínűség fogalmának alacsony foka.

Ezekből következik, hogy alapvetően ebben a kérdésben kell először megalapozottan állást foglalni. Ennél a kérdésnél számba kell venni az eljárás megindulásának feltételeit és ekkor már számos olyan problémával szembesülünk, amiknek kiküszöböléséhez előzetesen bizonyos kérdéseket egyértelművé kell tenni, így pl. hogy a feljelentés adatai alapján a gyanú megállapítható-e vagy sem.

Ez a kérdés azért bír különös jelentőséggel, mert az ebben a kérdésben való helyes vagy helytelen döntés alapvetően befolyásolhatja az eljárás irányát, az elvégezendő cselekményeket, valamint azokat a ténykörményeket, amire nézve bizonyítást kell lefolytatni. Ez a probléma akkor is felmerülhet, ha a hatóság maga kezdeményezi az eljárást, vagy amikor más hatóság, szerv vagy szervezet, bizottság tesz feljelentést. Különösen problémás ez, ha a feljelentés olyan kérdéskörben történik, amikor a bűncselekménynek vélt cselekményre olyan törvényi tényállás vonatkozik, ami ún. keretjogszabály, így annak belső tartalmát egyéb jogágakba tartozó – háttér-joganyag – jogszabályok töltik ki. Így ahhoz, hogy ilyen természetű ügyekben egyértelműen dönteni lehessen a gyanú fennforgásának kérdésében, ahhoz az kell, hogy tisztázzuk a háttér-joganyag rendelkez-

<sup>4</sup> KIRÁLY 2003, 198. p.

<sup>5</sup> CSÉKA 2006, 343. p.



zéseit, ami egyáltalán nem könnyű feladat, így nem árt előzetesen szaktanácsadót igénybe venni.

Az előzőekben említett bizonytalanság fokozottabb mértékben jelentkezik az ún. tömegesen előforduló bűncselekmények esetében, ahol az esetleges büntetőeljárás megindításának alapját írásban vagy szóban megtett feljelentés képezi.

E körben a gyakorlatban a feljelentés elbírálásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezek belső tartalmát a ténszerűség rovására érzelmi hatások torzíthatják, illetőleg azokban lényeges, az érdemi döntést befolyásoló kérdések megválaszolatlanok maradnak, hiszen a feljelentők többsége nem rendelkezik megfelelő ismerettel. Ezért alapvető igény merül fel, hogy amikor a hatóságnál szóban tesz meg a feljelentést, akkor a panaszfelvételt olyan személy végezze, aki kellő anyagi jogi és eljárásjogi ismerettel rendelkezik.

E kérdéskörben tehát ilyen előzetes intézkedés lehet az ismételt meghallgatás, adatkérés, amivel nemcsak azt tudjuk elérni, hogy megfelelő alapossággal tudunk dönteni, hanem el tudjuk kerülni az olyan eseteket is, amikor a feljelentőt ismételtten kell kihallgatni, mert a panaszfelvétel hiányosan történt.

Ilyen előkészületi cselekményként értékelem a hatáskör és az illetékesség kérdésében való döntést, továbbá annak eldöntését, hogy nem áll-e fenn a Be. 38.§ (1) bekezdésében meghatározott kizárási ok.

Egyértelműen előkészítési tevékenység jogi szabályozását tartalmazza a főszakaszban a Be. 172/A. §-ában meghatározott feljelentés kiegészítő tevékenység. Erre akkor kerül sor, amikor a hatóság három napon belül nem tud dönteni a nyomozás elrendelése vagy a feljelentés-elutasítás kérdésében. E körben lehetőség van ismételt meghallgatásra, iratok beszerzésére, egyéb adatszerző tevékenység folytatására – figyelemmel a Be. 178. §-ában foglaltakra –, amely elvégzésére 15 nap áll rendelkezésre.

Álláspontom szerint ugyancsak előkészítő tevékenységnek lehet tekinteni a nyomozási célokat tartalmazó a Be. 164. § (2) bekezdésben meghatározottakat is, amiből az következik, hogy a nyomozásnak három fő feladatot kell megvalósítania:

a) fel kell deríteni azt, hogy történt-e a bűncselekmény, és ha igen, akkor e körben tisztázni kell a cselekmény történeti és törvényi tényállásának főbb mozzanatait, annak megvalósulását, lefolytatását és a kiváltó okokat, körülményeket;

b) fel kell deríteni az esetleges elkövető személyét és az őt jellemző körülményeket;

c) fel kell kutatni az előbbiekhöz tartozó bizonyítási eszközöket, bizonyítékokat.

Ki kell emelnem, hogy az előkészítő eljárási cselekményekkel kapcsolatos módszereket a kriminalisztika határozza meg, amelyek a nyomozási cselekmények elvégzésénél nagy jelentőséggel bírnak. Így ide tartozónak vélem pl. a nyomozati tervek elkészítését, amelyekben részletesen megtervezik az egész eljárás lefolyását, megjelölve a célt és ahhoz szükséges eszköz és módszer kidolgozását, amelyek kapcsán a nyomozási célok megvalósíthatók. Ezek birtokában a nyomozási tevékenység, folyamatos, célirányos és törvényes lesz, nagyban elősegítve e főszakasz eredményességét.

Így az előzőekben vázlatosan feltüntetett előkészítő tevékenység elmaradása, elnagyolása eredményezheti a nyomozati eljárás céltalanságát, a bizonyítási eljárás „partatlanságát”, a szétszórtságot, következtelenséget, a nem megfelelő eredményességet, nem utolsósorban pedig a súlyos jogi és ténybeli tévedéseket. Sajnos napjainkban gyakran találkozunk ilyen „bűnügyekkel”, amiket ha alaposabban megvizsgálunk, akkor sok esetben ezek végső soron az előkészítő cselekmények nem megfelelő módjára voltak visszavezethetők.

Összegzésképpen megállapítható, hogy az első főszakaszba tartozó előkészítő eljárási cselekmények egyik feladata az, hogy biztosítsa e szakasz célszerű, eredményes, folyamatos nyomozati tevékenységet, melynek folyamán a nyomozóhatóság eljuthat a gyanú magasabb szintű megerősítéséhez – a valószínűséghez – és így alapot szolgáltat a második főszakasz – az ügyészi szakasz – megindulásához, amely egyúttal az első előkészítő szakasz értékelése lesz.

## *II. Ügyészségi eljárás – a vádelőkészítési főszakasz*

Ezen eljárási szakasz közvéadás eljárásban a nyomozóhatóság irat megküldésével veszi kezdetét, ami lényegében azt fejezi ki, hogy a nyomozást végző hatóságban az a vélemény alakult ki mind a cselekmény, mind az elkövető személyének megállapítása tekintetében, hogy a valószínűségi szint megállapítható és így a hatóság alkalmasnak találja az ügyet arra, hogy a büntetőeljárás „egy magasabb szinten” folytatódjon tovább.

Ezen eljárási főszakaszban az előkészítő eljárási cselekmények kettőssége – esetenként összemosódása – állapítható meg, ami részben az ügyészség felügyeleti jogosultságából és döntési-, határozathozatali tevékenységéből ered. Ezen jogosultságának tárgyi alapját egy – a nyomozó hatóság által végzett – nyomozati tevékenység, illetőleg az erről készített írásbeli nyomozati anyag képezi.

Álláspontom szerint ezt a főszakaszt is két részre lehet bontani: egyrészt az ügyész ellenőrző tevékenységére és ennek kapcsán határozatok meghozatalára, másrészt pedig döntési tevékenységre, melynek alapján vádat emel, mert az ügyet alkalmasnak találja arra, hogy az a bírósági eljárás szakaszában folytatódjon.

Erre úgy és akkor nyílik módja, amikor a nyomozó hatóság a Be. 193. § (5) bekezdés rendelkezése szerint az iratismertetés után az iratokat 15 napon belül megküldi az ügyészségnek.

Ezt követően veszi kezdetét az ügyészi tevékenység első része, amelynek keretében azt vizsgálja, hogy a nyomozóhatóság teljeskörűen és törvényesen folytatta-e le az eljárást. Ezen előkészítő tevékenység két irányú, ami abban jut kifejezésre, miszerint

- 1.) vizsgálja, hogy az előző nyomozási szakaszban jól határozták-e meg a nyomozás irányát, a lefolytatott eljárás teljeskörű volt-e,
- 2.) rendelkezésre állnak-e a megállapításokat alátámasztó bizonyítékok,
- 3.) vizsgálják, hogy a bizonyítékok beszerzésénél betartották-e az eljárási szabályokat, vagyis hogy az egész eljárás törvényes volt-e.

Az ügyészi előkészítő tevékenység következő – második – része egy értékelő tevékenység, melynek keretében az ügyésznek a Be. 216. § (1) bekezdése alapján négy lehetősége van:

- 1.) További nyomozási tevékenységről rendelkezik, mert a nyomozás anyaga nem alkalmas állásfoglalásra;
- 2.) Az eljárást felfüggeszti, mert időszakosan az eljárást gátló körülmények merültek fel;

3.) Az eljárást megszüntetheti, mert a Be. 190. § (1) bekezdésben megjelölt okok fognak fenn;

4.) Elhalaszthatja a vádemelést, illetőleg a fennálló körülmények miatt az ügyet közvetítői eljárásra utalja.

Ezzel a döntési – és bizonyos értelemben értékelő – tevékenységgel lezárul az ügyészi előkészítő szakasz kiemelten fontos része, mert ezen tevékenységi körben elháríthat minden akadályt a vádemelés elől. Amennyiben ezt a előkészítő tevékenységet nem jól végzi, akkor súlyos ügyészi mulasztás történhet, aminek következményei ugyancsak súlyosak.

Amikor az ügyész a vádemelésről dönt, akkor lényegében annak a meggyőződésének ad hangot, hogy a nyomozati anyag alapján a cselekménnyel kapcsolatban a valószínűség magasabb foka állapítható meg és így az ügy a bírósági eljárás keretében folytatódhat tovább.

Más jellegű az ügyészi előkészítő tevékenység, ha a nyomozóhatóság a nyomozást közvetlen ügyészi felügyelet mellett, vagy irányításával végzi, hiszen itt az adott iránymutatók, utasítások tartalmazhatják ezeket az előkészítő jellegű cselekvősegeket.

Összefoglalva e főszakaszban folytatott tevékenység lényegét, megállapítható, hogy az ügyészi előkészítő tevékenység kétirányú. Egyrészt ellenőrzi az első főszakaszban végzett nyomozó hatósági tevékenységet, másrészt érdemben állást foglal és dönt a vádemelés kérdésében. Ez a tevékenység ezen túlmenően egy bizonyos szűrési tevékenységet is betölt, mert a bűnügyek közül kizárja azokat, amelyek nem alkalmasak a további bírósági eljárásra, mert nem felelnek meg a törvényi feltételeknek, másrészt azok más módon is érdemben befejezhetők, lezárhatók.

Ezen ügyészi értékelő és döntési szakasszal lényegében lezárul a bírósági szakaszt megelőző előkészítő tevékenység, és az iratoknak a vádirattal együtt történő megküldésével kezdetét veheti a harmadik főszakasz, a bírósági eljárás.

### III. Bírósági főszakasz

Ez a cselekményfolyamat akkor veszi kezdetét, amikor a nyomozati iratok és az ügyészi indítványt tartalmazó vádiratot a bíróság megkapja. Ezen cselekmények formáját és azok belső tartalmát a hatályos Be. XII. fejezete tartalmazza „A tárgyalás előkészítése” címszó alatt, és ezt követően 30 nap áll a bíróság rendelkezésére ahhoz, hogy a szükségesnek vélt cselekményeket elvégezze.

Mielőtt a hatályos szabályozással foglalkoznék, röviden utalnom kell arra, hogy ennek elvi alapját az első büntető perrendtartásunkként számon tartott 1896. évi XXXIII. tc. teremtetten meg, ez ugyanis a francia joghatásra szabályozta ezen tevékenységet. Ezen törvényi szabályozás kétirányú volt:<sup>6</sup>

a) a közvadás és a járásbíró hatáskörébe tartozó ügyekben a vád ura lényegében az ügyész, akinek írásban beterjesztett vádiratában pontosan meg kell jelölni, hogy mi képezi a vád tényállását és annak jogi minősítését;

b) olyan ügyekben, amelyekben főtárgyaláson kell döntenie – a törvényszéknek –, ezt vizsgálatnak kell megelőznie, amit a vizsgálóbíró végez a vádtanács felügyelete

<sup>6</sup> ANGYAL PÁL: *Anyagi és Alaki Büntetőjog*. Pécs, 1927. 13., 61. p.

alatt. A Bp. 103. § felsorolja azokat a bűncselekményeket, amelyekben főtárgyalásra kerülhet sor.

A törvény lehetőséget ad arra is, hogy a vizsgálatot a vizsgálóbíró helyett a járásbíróság folytassa le. E vizsgálat célját a Bp. 102. § akként határozza meg, hogy „a vizsgálat célja azoknak az adatoknak bírói kiderítése és megállapítása, amelyek alapján eldönthető, hogy van-e helye főtárgyalás elrendelésének, vagy meg kell szüntetni a bűnvádi eljárást.”

Igy az előkészítő eljárásra akkor volt lehetőség, ha az ügy elbírálása a főtárgyalásra tartozott és a vizsgálat kapcsán készített vádirat ellen a terhelt panaszt jelentett be. Ekkor a vádtanács elnöke a kifogás tárgyalására határnapot tűzött ki és ezt követően nem nyilvános tárgyaláson hozta meg döntését. Itt döntöttek a „vádemelés sorsáról” ennek kapcsán: további vizsgálatra adhatott utasítást, megszüntethette, felfüggeszthette az eljárást, illetőleg ha magát illetékesnek tartotta a főtárgyalásra, akkor ennek kitűzése tárgyában haladéktalanul intézkedett.

A II. világháború után „több lépcsőben” mind a vizsgálóbírói intézmény, mind a vádtanács intézménye megszűnt és ezt követően közvadás ügyben a vád ura az ügyészség lett. Ilyen jogtörténeti előzmények után került sor a hatályos törvényi szabályozásra a bíróság tárgyalás előkészítésének vonatkozásában.

A Be. idevonatkozó rendelkezése szerint e tevékenység a tárgyalást lefolytató bíróságra tartozik, a teendők viszont megoszlanak a tanács elnöke és a tanács között.

A tárgyalás előkészítésének alapvetően két lényeges feladatot kell megoldania:

*egyrészt* tisztázni kell, hogy a vádemelés megfelel-e törvényi előfeltételeknek;

*másrészt* biztosítva legyenek azok a feltételek, amelyek elősegítik az eljárás folyamatosságát és annak mielőbbi befejezését.

Az előkészítő tevékenységnek célja továbbá, hogy kiszűrje azokat az ügyeket, amiket az „ügyési szűrő” nem észlelt, és amikben nem kell – nem szükséges – bírósági tárgyalást tartani, hanem azok egyéb úton, egyéb eljárással is elintézhetőek.

A tanács elnökének hatáskörébe tartozik:

1.) Indítványra, vagy hivatalból vizsgálja, hogy van-e hatásköre és illetékessége az ügyben eljárni; amennyiben nincs, úgy haladéktalanul intézkednie kell az iratok áttétele tárgyában.

2.) Ugyancsak kötelessége hivatalból vagy indítványra dönteni, hogy nem állnak-e fenn az ügyek egyesítésének vagy azok elkülönítésének kötelező vagy lehetséges esetei, mert ezzel később új eljárást lehet elkerülni.

3.) Az előzetes eljárásban meg kell vizsgálnia, hogy nem áll-e fenn olyan körülmény, ami időlegesen hátráltatja vagy akár lehetetlenné teheti az eljárás folytatását. A Be. 266. § (1)-(8) bekezdései esetén figyelemmel a Be. 188.§-ában felsoroltakra is, így nem kell vagy lehet-e felfüggeszteni a további eljárást.

4.) A tárgyalás előkészítésének szakaszában kiemelt figyelmet kell fordítani a vádirat tartalmára; amennyiben úgy látja, hogy a vád tárgyává tett cselekmény a vádirati minősítésről eltérően is minősíthető, úgy attól eltérhet és erről az érdekelteket értesítenie kell. Ezen értesítésnek azért van nagy jelentősége, hogy a terhelt, védő ügyész fel tudjon készülni erre, ne a tárgyaláson értesüljenek erről és ezért esetleg el kelljen napolni az eljárást.

5.) A tanács elnöke jogosult abban a kérdésben is dönteni, hogy nem kell-e az egyébként egyes bírói hatáskörbe tartozó ügyben tanácsban eljárni, aminek lényegi indokai a bírósághoz megküldött iratokból megállapíthatók.

6.) A megváltozott bűnözési helyzetre is tekintettel a tanács elnöke arról is rendelkezhet, hogy ne csak a megyei bíróság tekintetében, hanem a helyi bíróság vonatkozásában is az ügy elbírálását az ún. „ötös” tanács végezze el. Az idevonatkozó törvényi szabály meghatározza azt is, ezt milyen okok teszik lehetővé. Ezen körülményekre különösen napjainkban kell ügyelni, mert ezzel el lehet kerülni az ügyek elhúzódtását és a helytelen döntések miatt az eljárások „újrakezdését.”

7.) Az eddig vázlatosan feltüntetett feladatokon túlmenően igen jelentős tanácselnöki feladat az is, hogy amennyiben az előzőekben felsoroltakra nincs szükség, akkor a Be. 278. § és a 279. §-ban foglaltaknak megfelelően intézkedjen azokról a tárgyi és személyi feltételekről, amelyek a tárgyalás megtartásának elengedhetetlen részei. Ezek közül kiemelt jelentőséggel bír:

- Az idézendők kérdésében való körültekintő döntés – és az ilyen tevékenység ellenőrzése, hogy ne a tárgyaláson derüljön ki, hogy e kérdésben bírósági hiba történt, ami igen nagy mértékben zavaróan hathat az eljárás folyamatára és időszerűségére.

- Igen lényeges teendője, hogy a vádirat kézbesítésével egyidejűleg hívja fel a figyelmet arra, hogy az ügyész az eljárásban bizonyítékként különösen védett tanú vallomását kívánja felhasználni, ezért az erre vonatkozó jegyzőkönyvet megtekintheti, hozzá kérdést intézhetnek, valamint indítványozhatják ezen minőségének megszüntetését.

- Lényeges az az értesítése is, amiben arra hívja fel a terhelt és a védő figyelmét, hogy az esetleges bizonyítékaikat 15 napon belül jelentsék be, amivel hozzájárulhat ahhoz, hogy az eljárásban az esetleges további bizonyítás ne okozzon késedelmet, vagy más elnapolási következményt.

- Az új rendelkezésekre is tekintettel különösen fontos teendője, hogy tájékoztassa a vádlottat arról, hogy a tárgyalás távollétében is megtartható és vele szemben az eljárás befejezhető, ha előzetesen bejelenti, hogy a tárgyaláson nem kíván részt venni.

- A tárgyalás előkészítésének folyamatában még sor kerülhet olyan „adminisztratív” intézkedésekre, amiket az eljárási törvény nem e fejezetben tárgyal, hanem az általános bírósági eljárásra vonatkozó részben, így például iratbeszerzés, kizárási ügyben intézkedés, védő kirendelése stb.

A tárgyalás előkészítésének szakaszában felmerülhetnek olyan kérdések is, amelyekkel kapcsolatban „érdekelteket” kell nyilatkoztatni, meghallgatni, ügydöntő határozatot hozni, ezekben a kérdésekben már a bírósági tanácsnak van joga határozni és dönteni:

1.) Ilyen döntési jogkörbe tartozik, amikor az eljárás folytatásának (valami) ténybeli vagy jogi alapja hiányzik és ezeket az iratokból egyértelműen megállapítani nem lehet, de arra van „alapos meggyőződés”, hogy amiben az ügyész vádat emelt az eljárás nem folytatható, mert annak jogi megalapozottsága kizárt vagy egyéb jogi körülmények kizárják a vádemelés lehetőségét, illetve azt, hogy az eljárás bírósági szakban tovább folyjon így az eljárást meg kell szüntetni.

E körbe tartoznak az ún. „klasszikus” megszüntetési okok, mint pl. a bűncselekmény hiánya, a vádlott bűnösségének hiánya, annak bizonyítottsága.

Az előkészítő szakaszban ezek az okok tovább „bővülnek”, amik részben az ügyészi vádmonopóliumból következnek, így pl.

- az ügyész a vádat elejti és pótmagánvádnak nincs helye,
- amikor a felelősségre vonás szempontjából nincs megfelelő súlya a vádirati minősítésnek a jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett,

- amikor a vádlott vonatkozásában a Btk. 71. §-ában szabályozott körülmények fognak fenn, a megrovás lehetősége fennáll,
- amikor a vád nem volt törvényes, illetőleg a tartalmi követelményeknek nem felelnek meg,
- ha az eljárást azért függesztették fel, mert mód volt a más útra terelés útján való elbírálásnak,
- akkor, ha a tevékeny megbánás esete forog fenn.

2.) A bíróság tanácsának kell döntenie – ügyészi indítványra vagy hivatalból – a személyi szabadság elvonásával, vagy korlátozásával járó kényszerintézkedés fenntartásáról, elrendeléséről, megszüntetéséről.

3.) Ezen előkészítő tevékenység körébe tartozik egy rendkívülinek nevezhető megelőző eljárási cselekmény, aminek összehívásáról a tanács elnöke dönt, de az érdemi döntést, határozatot a tanácsülés hozza meg; ez az eljárási forma az *előkészítő ülés*. A tanács elnöke számára az előkészítő ülés összehívása egyrésztől alapulhat mérlegelésen, másrésztől azt a törvény kötelezően előírhatja.

*Lehetőség* van erre, ha az elnök úgy véli, hogy szükség van a tárgyalás előtt az ügyész, a vádlott, védő, sértett további meghallgatására. Ez olyan kérdésekben merülhet fel, ami az érdemi tárgyalást eredményesebbé teheti, illetőleg ezzel a meglévő hiányosságokat kiküszöbölheti, illetőleg a felmerült kérdések megválaszolást nyerhetnek.

*Kötelező* az előkészítő ülés összehívása akkor, ha:

- a személyi szabadság fenntartásáról, illetőleg elrendeléséről kell dönten;
- ha a bírói felhívásra „érdemi” válasz érkezik;
- ha a vádlott vagy védője indítványozza, hogy a különösen védett tanú védttségét szüntessék meg.

Az előkészítő eljárásban a tanács elnöke az ülés jellegének megfelelően kellő részletességgel ismerteti a szükségesnek vélt iratokat, a résztvevők egymáshoz kérdést intézhetnek, indítványokat fogalmazhatnak meg; bizonyítási tevékenység azonban itt sem folyhat.

Az előzőekben vázolt előkészítő eljárási cselekményeken túlmenően a törvény minden további eljárási szakaszban is – fellebbezés – megteremti a lehetőséget a bíróság számára, hogy előkészítő jellegű cselekmények tárgyában a tanács elnöke intézkedjen, amelyek egyértelműen azt szolgálják, hogy a II. és a III. fokú eljárások is zökkenőmentesen és teljeskörűen folyjanak.

Ilyen előkészítő jellegű intézkedések:

- az esetleges hiányosságok pótlása, iratok beszerzése, felvilágosítás kérése;
- a fellebbezők felhívása, hogy 8 napon belül a fellebbezést pontosítsák, egészítsék ki, illetőleg egyértelműen indokolják meg;
- visszaküldheti az iratokat a döntést hozó bíróságnak, ha a fellebbezők a fellebbezésüket visszavonták;
- kézbesíti az ellenérdekű felek fellebbezését, azok indokait, illetőleg az illetékes ügyészi véleményt.

Kiemelem, hogy hasonló céllal – de hangsúly eltolódással – ilyen előkészítő cselekményekkel lehet találkozni a rendkívüli perorvoslati eljárásokban is.

Hangsúlyozni szeretném, hogy valamennyi főszakaszban az előkészítő eljárási cselekmények azt vannak hivatva biztosítani, hogy az eljárásban részvevő hatóságok eljárási cselekményeit, határozatait törvényesen hozzák meg, ezzel is erősítsék a büntetőeljárások hitelét, annak visszatartó és megelőző, nevelő hatását. Ezt azért emelem ki, mert igen tekintélyromboló, amikor arról értesülünk, hogy évekig befejezetlenül húzódnak

büntetőügyek, és ha az okokat keressük, akkor sok esetben végső soron az állapítható meg, hogy a bírósági eljárást megelőző előkészítő főszakaszban, illetőleg magában az I. fokú bírósági eljárást előkészítési szakaszban ezeket az előkészítő jellegű cselekményeket felületesen végezték, azokban lényeges hibákat és mulasztásokat követtek el.

### *Összefoglalva*

Az előkészítő eljárási cselekmények jelentősége abban van, hogy azok alapos és elmélyült gyakorlati és elméleti alkalmazása nélkül valamennyi eljárási szakaszban lényegi hibákat lehet elkövetni, amelyek kihatással lehetnek a büntetőeljárás egész folyamatára, amelyeket csak ismételt eljárásokkal lehet pótolni.

A téma „provokatív” felvetésével annak szerettem volna hangot adni, hogy a büntetőeljárás kezdetétől fogva kiemelten kell foglalkozni ezekkel a kérdésekkel, még akkor is, ha az egyes főszakaszokkal kapcsolatban a törvény külön kiemelten nem foglalkozik e problémákkal, mert hatásuk kiemelten jelentős, és meghatározó.

TIBOR JÁRMAI

DIE RELEVANZ DER EINLEITENDEN PROZESSEN IN DEM  
STRAFVERFAHREN

(Zusammenfassung)

In meinem Beitrag suche ich den Antwort auf die folgenden Fragen: was für eine maßgebliche Relevanz die einleitenden prozessualen Handlungen während des Strafprozesses haben; in welcher Phase des Prozesses diese Handlungen vorfindbar sind. Ich habe geprüft, ob diese Handlungen ausdrücklich und herausgehoben in allen Phasen des Prozesses rechtlich geregelt sind, gleichfalls wie dies in der Gerichtsverhandlung einleitende Phase der Fall ist.

Als Antwort auf meinen Untersuchungen kann festgestellt werden, dass in allen prozessualen Hauptphasen die einleitenden prozessualen Handlungen gegeben sind, sogar auch dann, wenn das Prozessrecht die ausdrücklich, unter einer selbständigen Überschrift nicht regelt. Ihre Bedeutung ist in allen Phasen überragend, denn ohne deren Durchführung – oder wenn diesen übereilt durchgeführt werden, wie dies die in letzter Zeit abgelaufenen Verhandlungen zeigen – können solchen Fehlern verübt werden, die sich auf das ganze Verfahren auswirken, und deren Beseitigung später entweder gar nicht möglich ist, oder nur mit weiteren Verhandlungen – mit der Wiederholung den Verhandlungen – revidiert werden kann. Aber ein solcher Rechtsgang kann die Begründetheit, die Glaubwürdigkeit, ansonsten die Rechtzeitigkeit der Verhandlungen im Großen beeinflussen.



JUHÁSZ ZSUZSANNA

## A fiatalkorúak előzetes letartóztatásának egyes végrehajtási kérdései

A jubiláns előtt tisztelgő rövid tanulmány az előzetes letartóztatás eljárási kényszerintézkedésünk néhány kérdéskörét tárgyalja a fiatalkorú elkövetők vonatkozásában, egy európai kitekintés keretében.

A személyi szabadság tisztelete, az emberi jogok maradéktalan érvényesülésének kívánalma szükségszerűen megköveteli, hogy különös gondossággal, körültekintéssel járjunk el a személyi szabadság elvonását célzó jogintézmények tekintetében. Különösen így van ez az előzetes letartóztatás esetén, hiszen a terhelt bűnössége jogerős ítélettel még nem nyert megállapítást, ugyanakkor a büntető eljárás eredményes lefolytatása a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személy előzetes letartóztatását kívánja meg. Hangsúlyosan igaz ez a fiatalkorúak előzetes letartóztatása esetén, hiszen életkorukból adódóan speciális gondoskodásra, bánásmódra és védelemre van szükségük, ami nem minden esetben egyeztethető össze a személyi szabadság elvonásával.<sup>1</sup> Fogva tartásuknak többek között lehetnek fizikális/pszichés következményei (betegségek), szociális kihatásai (pl. tanulásból kiesés), amelyek sok esetben a szabadságelvonással nem járó alternatívák alkalmazását, illetőleg a kényszerintézkedés minimális tartamra szorítását indokolnák.

### *Az előzetes letartóztatás tartamáról*

Napjainkra a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatására vonatkozó nemzetközi dokumentumok igen gazdag tárháza bontakozott ki. A széles körben ismert Pekingi Szabályok,<sup>2</sup> a Rijadi Irányelvek,<sup>3</sup> a Havannai Szabályok,<sup>4</sup> az ENSZ Gyermek jogairól szóló

---

<sup>1</sup> Ezzel összefüggésben a független szakértőkből álló, genfi székhelyű ENSZ Gyermekjogi Bizottság (Committee on the Rights of the Child) 10. sz. átfogó kommentárjában hangsúlyozta, hogy fiatalkorúak esetén a represszív, illetve retributív megközelítés helyett a rehabilitációt és a resztoratív megközelítést kell alkalmazni. General Comment no. 10 (2007) on Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/10 25 April 2007. (10. bekezdés)

<sup>2</sup> 1985. november 29-én kelt 40/33. számú ENSZ közgyűlési határozat a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimumkövetelményekről

<sup>3</sup> 1990. december 14-én elfogadott 45/112. számú ENSZ közgyűlési határozat a fiatalkori bűnözés megelőzéséről

1989. évi egyezménye mellett többek között fontos megemlíteni az ezen egyezmény végrehajtásának felügyeletére életre hívott ENSZ Gyermekjogi Bizottságának fiataalkorúak igazságszolgáltatásával foglalkozó 10. sz. átfogó kommentárját,<sup>5</sup> valamint az Európa Tanács R (2008) 11. számú ajánlását a fiataalkorúak esetében alkalmazható büntetések és intézkedések európai szabályairól.

A fiataalkorúak igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimumkövetelményekről szóló ún. „Pekingi Szabályok” kimondja, hogy a fiataalkorú személyes szabadságának korlátozására csak gondos mérlegelés után van lehetőség, és időtartamának a lehetséges minimumra kell szorítkoznia (17.1. cikk (b) pont).

A személyi szabadság elvonásának ultima ratio jellegét hangsúlyozza a hazánk által az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett Gyermekjogi Egyezmény is. A 37. cikk b) pontja értelmében a gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, illetve vele szemben szabadságvesztés-büntetés kiszabása csak végső eszközként alkalmazható, mégpedig a lehető legrövidebb időtartamban.

A genfi székhelyű DCI (Nemzetközi Gyermekvédelmi Szervezet – Defence for Children International) a fiataalkorúak igazságszolgáltatásában talpkőnek tekinti e két egymásba fonódó alapelvet, azaz az ultima ratio elv érvényesítését és a fogva tartás szükséges legrövidebb időre való korlátozását. Ezen nem kormányzati szerv számos dokumentumában hívta fel a figyelmet arra, hogy a törvénnyel összeütközésbe kerülő fiatalokkal való bánásmód, állami fellépés egyértelműen tetten érhető a fogva tartás hosszában, alkalmazási gyakoriságában és magában a fogva tartás formájában. Az előzetes letartóztatás elhúzódása, nem végső eszközként való alkalmazása pedig aláássa a Gyermekjogi Egyezmény egyik általános alapelvét, a gyermek „mindenek felett álló érdekét”.<sup>6</sup>

E nemzetközi dokumentumokban lefektetett kívánalmak ellenére a gyakorlatban számtalan esetben tapasztalható az eljáró hatóságok részéről az *előzetes letartóztatás indokolatlan*, sok esetben *rutinszerű alkalmazása*. Ennek az aggodalmának adott hangot a Gyermekjogi Bizottság is a Gyermeki jogok a fiataalkorúak igazságszolgáltatásában címet viselő 10. Általános Kommentárjában. Kifejti, hogy számos részes államban a gyermekek hónapokat, éveket töltenek el őrizetben vagy előzetes letartóztatásban, emellett megfigyelhető, hogy a hatóságok e két személyi szabadságot elvonó intézkedést tulajdonképpen előrehozott büntetésként használják a fiataalkorúakkal szemben (80.). A Bizottság 2005-ben például Albánia és Franciaország vonatkozásában fogalmazta meg kívánalomként az előzetes letartóztatások alkalmazásának visszaszorítását és tartamának redukálását.<sup>7</sup>

A *személyi szabadság elvonása ultima ratio jelleggel* való alkalmazásának követelményét fekteti le továbbá az Európa Tanács R (2008) 11. számú ajánlása is a fiataalkorúak esetében alkalmazható büntetések és intézkedések európai szabályairól. A dokumentum ugyancsak leszögezi, hogy a személyi szabadság elvonásának mind a kiszabást, mind pedig a végrehajtást tekintve a lehető legrövidebb időre kell szorítkoznia. A fiatal-

<sup>4</sup> 1990. december 14-én elfogadott 45/113. számú ENSZ közgyűlési határozat a szabadságuktól megfosztott fiataalkorúak védelmének szabályairól

<sup>5</sup> A Bizottság a Gyermekjogi Egyezmény mind szélesebb körben történő alkalmazása, végrehajtása érdekében teszi közzé az átfogó kommentárokat, melyek a Bizottság állásfoglalását tartalmazzák az adott kérdésben.

<sup>6</sup> DCI: „From legislation to action? Trends in juvenile justice systems across 15 countries”. Geneve, 2007. 37. p.

<sup>7</sup> DCI 2007, 36. p.

korúak büntető igazságszolgáltatására vonatkozó nemzetközi dokumentumok tehát a *legrövidebb időtartamra* korlátozzák az előzetes letartóztatás alkalmazását is, anélkül azonban, hogy e kényszerintézkedés maximális tartama rögzítésre kerülne. Ilyenformán a *nemzeti szabályozásokra vár a feladat, hogy megjelöljék az előzetes letartóztatás tartamának felső határát.*

E maximális tartamot tekintve az európai országok szabályozása igen változatos képet mutat. Amíg például Belgiumban<sup>8</sup> és Svájcban az előzetes letartóztatás alkalmazása fiatakorú elkövetők esetén 2 hónapig terjedhet, addig Szlovákiában kitolódik 4 évig. Ausztriában a kényszerintézkedés hossza elsődlegesen 3 hónap, ez a tartam azonban a törvény által rögzített esetekben 6 hónapig, illetve kivételes esetben 1 évig meghosszabbítható. Elviekben maximálisan 6 hónapig alkalmazható Észtországban, Lettországon, Németországban, Skóciában és Spanyolországban is, de hasonlóan az osztrák szabályozáshoz, megfelelő jogszabályi feltételek fennállása esetén a fiatakorú előzetes letartóztatásának tartama kiterjeszthető.

Görögországban mind az Alkotmány, mind pedig a Büntető eljárási törvény egyaránt tartalmaz felső határra vonatkozó rendelkezést. Ezek értelmében büntettek esetén a kényszerintézkedés 1 évig, vétségek esetében pedig 6 hónapig tartható fenn, illetve tartamuk további 6, illetve 3 hónappal hosszabbítható meg.

Amíg Görögországban az elkövetett cselekmény függvénye az előzetes letartóztatás tartama, addig Franciaországban döntő szempont a bűnelkövető fiatal életkora és a várható ítélet hossza. A francia szabályozás alapján a 13 és 16 év közötti fiatakorúak maximálisan 1 évig lehetnek előzetesben, míg a 16. életév betöltése után az abszolút tartam 2 év.<sup>9</sup> Egyébiránt a 13-15 éves korosztály vonatkozásában 6 hónap az előzetes letartóztatás tartama, ami további hat hónappal hosszabbítható meg, azaz így lehet a maximális tartam 1 év, míg 16 és 17 év között 1 év, ami 2 alkalommal 6 hónappal növelhető.<sup>10</sup>

### *Az előzetes letartóztatás kiszabásának életkori korlátai*

Az előzetes letartóztatás további fontos kérdése az *alkalmazhatósági életkor* vizsgálata. Ennek kapcsán általánosságban leszögezhető, hogy e kényszerintézkedés kiszabása az életkort tekintve megegyezik a büntetőjogi felelősségre vonásnál irányadó életkorokkal. A Pekingi Szabályok 4. cikke alapján az alsó korhatárt *nem szabad alacsony életkorban meghatározni*. Az Európa Tanács R (2008) 11. számú ajánlása ugyancsak fontos alapelvként rögzíti, hogy büntetőjogi jogkövetkezmény, vagy intézkedés alkalmazása megköveteli a bűncselekmény elkövetésével vádolt fiatalok minimális életkorának jogszabály általi meghatározását, ami ráadásul nem lehet túl alacsony (4.). A Gyermek Jogai-

<sup>8</sup> Belgium kapcsán megjegyezhető, hogy a 2006. évi Fiatakorúak védelméről szóló törvény még nem fektetett le időbeli korlátot az előzetes letartóztatás tartamára nézve. A fiatakorúakat 3 hónapig lehetett fogva tartási központban elhelyezni, de e tartam további 3 hónappal meghosszabbítható volt, illetve szükségesség esetén havonta lehetett kitolni a kényszerintézkedés alkalmazását. DCI 2007, 36. p.

<sup>9</sup> DÜNKEL, FRIEDER – DORENBURG, BASTIAN – GRZYWA, JOANNA: *Juvenile offenders in preliminary or pre-trial detention*. In: DÜNKEL, FRIEDER et al. (Eds.): *Juvenile Justice Systems in Europe. Current situation and reform developments*, Mönchengladbach, 2010. 1741–1742. p.

<sup>10</sup> DCI: *Violence against children in conflict with the law. A study on indicators and data collection in Belgium, England and Wales, France and the Netherlands*. Amsterdam, 2008. 51. p.

ról szóló ENSZ-egyezmény 40. cikkének (3) bekezdése értelmében pedig a tagállamoknak kell gondoskodniuk arról, hogy olyan legalacsonyabb életkor kerüljön rögzítésre, amely alatt a bűncselekmény elkövetésének vételeme kizárt.

A konkrét életkori minimum nemzetközi dokumentumokban való meghatározásának hiányában Európa-szerte igen változatos szabályozásokkal találkozhatunk, bár *a legtöbb ország a felelősségre vonás alsó korhatárát a gyermek 14., illetve 15. életévében adja meg.*<sup>11</sup> Ez a helyzet többek között például hazánkon kívül Ausztriában, Németországban, Spanyolországban, Szlovéniában, Olaszországban, Szerbiában, Romániában, illetve Finnországban, Norvégiában, Svédországban. Svájcban a felelősségre vonhatóság az igen alacsony 10. életévhez kapcsolódik, ugyanakkor 15 év alattival szemben szabadságvesztés nem alkalmazható és a gyakorlat ezt követi az előzetes letartóztatásnál is. Kivételesen csak extrém esetekben van lehetőség 15 év alattival szemben a kényszerintézkedés kiszabására, de ilyenkor is a fogva tartás nyitott végrehajtási intézetekben történik. Lengyelországban a 13. életév betöltése a törvényi minimum, de büntetőjogi jogkövetkezmény és előzetes letartóztatás alkalmazására 15-16 év közötti fiataikorúval szemben csak kifejezetten nagy tárgyi súlyú bűncselekmény elkövetésével vádolás esetén kerülhet sor.<sup>12</sup>

Svájchoz hasonló Franciaország szabályozása is: itt a jogszabály által rögzített életkori minimum 13, ugyanakkor 16 év alatti elkövetővel szemben az előzetes letartóztatás nem alkalmazható, amennyiben vétség elkövetésével gyanúsítják.<sup>13</sup> A 16-17 éves fiatalok vonatkozásában az elrendelés alapja lehet egy büntetendő cselekmény elkövetésének gyanúja, illetve egy 3 évet vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény elkövetése.<sup>14</sup> Franciaországban ilyenformán a kényszerintézkedés alkalmazása függvénye egyrészt az elkövető életkorának, másrészt pedig a gyanúsítás tárgyává tett cselekmény súlyosságának.

### *Az előzetes letartóztatás végrehajtásának hangsúlyos pontjai*

#### *a) Az előzetes letartóztatottak elhelyezésének aspektusai*

A Gyermekjogi Egyezmény 37. cikk c) pontja kimondja, hogy a szabadságától megfosztott gyermekeket el kell különíteni a felnőttektől, kivéve, ha ez a gyermek mindenek felett álló érdekében ajánlatos.

A szabadságelvonás minden formájára érvényesen ugyancsak a felnőttektől való elkülönítés elvét hangoztatja a Gyermekjogi Bizottság 10. sz. átfogó kommentárja is. A 85. bekezdés kifejti, hogy *a szabadságától megfosztott gyermeket nem lehet a felnőttek fogva tartására szolgáló büntetés-végrehajtási intézetben, vagy más, felnőttek számára*

<sup>11</sup> E témáról bővebben: PRUIN, INEKE: *The scope of juvenile justice systems in Europe*. In: DÜNKEL, FRIEDER et al. (Eds.): *Juvenile Justice Systems in Europe. Current situation and reform developments*. Mönchengladbach, 2010. 1535–1541. p.

<sup>12</sup> KALMTHOUT – KNAPEN – MORGENSEN (Eds.): *Pre-trial detention in the European Union. An analysis of minimum standards in pre-trial detention and the grounds for regular review in the member states of the EU*. Netherlands, 2009. 747. p.

<sup>13</sup> DÜNKEL – DORENBURG – GRZYWA 2010, 1728–1729. p.

<sup>14</sup> DCI 2008, 51. p.

*létrehozott intézetben elhelyezni.* Ezzel összefüggésben leszögezi, hogy a részes államoknak külön intézeteket kell kialakítaniuk a szabadságuktól megfosztott gyermekek számára, ott a gyermek érdekét előtérbe helyező személyzetet kell alkalmazni, és egyúttal biztosítani kell a szabadságmegvonás gyermekközpontú, a gyermek speciális igényeinek megfelelő végrehajtását.

A fenti dokumentumokkal teljesen összecseng az Európai Börtönszabályok néven ismert ajánlás<sup>15</sup> (35.4 szabály) és az Európa Tanács R (2008) 11. számú ajánlása is (59.1.), amelyek szintén csak a fiatalkorú érdekében fogadják el a felnőttekkel közös elhelyezést akár az előzetes letartóztatás, akár a szabadságvesztés tartama alatt.

A gyakorlatban szinte minden ország követi az elkülönült intézetben történő elhelyezés elvét, illetve a felnőttek befogadására szolgáló büntetés-végrehajtási intézetben történő elhelyezés esetén elkülönülő egységben, vagy épületszárnyban helyezik el a fiatalkorúakat. Egyes államok (például a szomszédos Horvátország és Szerbia, Szlovénia, valamint Ukrajna) szabályozása bizonyos feltételek fennállása esetén eltérést enged a szeparációt kimondó követelmény alól, azaz a bíróság dönthet az együttes elhelyezés mellett, ha a negatív hatás kizárható, illetve a fiatalkorú számára a felnőttekkel közös elhelyezés pozitívumokat eredményezhet. Ukrajnában például ha az előzetes letartóztatásban lévő felnőttkorút kis tárgyi súlyú bűncselekmény elkövetésével gyanúsítják, nincs akadálya a fiatalkorú előzetessel közös cellában való elhelyezésnek.<sup>16</sup> Ausztriában a 25 év alatti bűnelkövetőkkel lehetséges a közös elhelyezés, ha e fiatal felnőtt nem jelent káros befolyást a fiatalkorúra.<sup>17</sup> Az Emberi Jogok Biztosának 2007-es jelentése Észtország vonatkozásában arról számolt be, hogy a fiatalkorúak fogva tartása során nem minden esetben tartják be a felnőttektől történő szeparációt. Az észt hatóságok magyarázatukban kitértek arra, hogy e lépésre a fiatalok közötti erőszak megfékezése érdekében van szükség.<sup>18</sup> Franciaországban a fiatalkorú lányok kis létszámára tekintettel felnőtt nőket fogva tartó börtönökben történik a fogva tartás, mert a hatóságok még inkább kockázatosnak tartják a fiatalkorú fiúkkal közös intézményben való elhelyezést.<sup>19</sup>

A DCI többek között Albániával kapcsolatban jelezte, hogy az országban a fogva tartási helyek túlszűfolttsága miatt nem megoldható a fiatalkorúak felnőttektől való elkülönítése.<sup>20</sup> A szegregáció biztosítása az egyik legfőbb problémája Svájcnak is, ahol 2005-ben 33 fogva tartási központból mindösszesen 9 rendelkezett fiatalkorúak számára elkülönült számmal.<sup>21</sup>

A felnőttkorúakkal azonos részlegben történő elhelyezés figyelhető meg Norvégia gyakorlatában is, ahol sok esetben csak ilyen formában biztosítható, hogy a fiatalok például olyan oktatási, képzési lehetőségben részesüljenek, ami elkülönített elhelyezés mellett nem volna számukra elérhető. Hasonló a helyzet az előzetes letartóztatásban lévők esetén is. Az elítéltektől való elkülönítés szabálya itt sem minden esetben érvényesül, de a közös elhelyezés azzal az előnnyel járhat, hogy az egyébként elítéltek számára

<sup>15</sup> Recommendation No. R (2006)2. European Prison Rules

<sup>16</sup> DÜNKEL – DORENBURG – GRZYWA 2010, 1734. p.

<sup>17</sup> KALMTHOUT – KNAPEN – MORGENSTERN (Eds.) 2009, 141. p.

<sup>18</sup> KALMTHOUT – KNAPEN – MORGENSTERN (Eds.) 2009, 320. p.

<sup>19</sup> DCI: *Stop the violence! The overuse of pre-trial detention, or the need to reform juvenile justice systems.* Geneva, 2010. 17. p.

<sup>20</sup> DCI 2007, 42. p.

<sup>21</sup> DCI 2010, 13. p.

nyitva álló oktatási programokhoz, illetve munkalehetőségekhez jutnak hozzá az előzetesek.<sup>22</sup>

Az elhelyezés további aspektusa az *egyszemélyes elhelyezés biztosítása*, melynek jogszabályi garantálásával mindösszesen néhány országban (Ausztria, Németország és Svájc mellett 3 skandináv államban, Dániában, Finnországban és Svédországban) találkozhatunk. Jellemző ugyanakkor, hogy az éjszakai egyedüli elhelyezés megvalósulását gyakorlati okok hátráltatják: Finnország és Ausztria is arról számolt be, hogy esetenként a túlszűfolttság, illetve az egyszemélyes zárak hiánya az akadály az ilyen végrehajtásnak.

Oroszországban, Lettországon és Törökországban a szabályozás a közösségi, azaz több személy befogadására szolgáló cellákban való elhelyezést rögzíti. Lettországon az előzetesben lévő fiatalkorúakat például 6 személyes zárakban helyezik el, Oroszországban 4-6 fő kerül azonos cellába, míg Törökországban maximum 3 fő. Megjegyzendő, hogy ezek a fogvatartotti számadatok valamennyi esetben kedvezőbbek, mint felnőttkorúak esetén.

A tekintetben, hogy az előzetes letartóztatás végrehajtását hol foganatosítsák irányadó lehet a lakóhelyhez közeli elhelyezés kritériuma (Ausztria, Dánia, Lettorság és Szlovákia szabályozása sorolható ide), a bíróság illetékessége (Finnország és Svédország), vagy a bűncselekmény elkövetésének helye (Oroszország).

A már fentebb hivatkozott Európa Tanácsi ajánlás a fiatalkorúak esetében alkalmazható büntetések és intézkedések európai szabályairól a tagállamok kötelezettségeként fogalmazza meg az elhelyezésre, a férőhelyre vonatkozó minimum követelmények kidolgozását, nemzeti joganyagba ültetését (63.1.). E vonatkozásban sajátos helyzetben van Németország, ahol végrehajtási jogszabály nem rendelkezik a férőhely minimumáról, de az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való alapvető jog megsértésének tekinti, ha két fogvatartott számára mindösszesen 8 m<sup>2</sup> biztosított. Európában Koszovó egyáltalán nem szabályozza a minimális férőhely nagyságát, azaz gyakorlata a fenti ajánlás megsértésének tekinthető.

Amíg Észtországban és Ukrajnában fogvatartottanként minimálisan 2,5 m<sup>2</sup>, Lettországon pedig 3 m<sup>2</sup> férőhely a jogszabályi előírás, addig Hollandiában és Norvégiában 10 m<sup>2</sup>, Franciaországban 10,5 m<sup>2</sup>, Svájcban pedig 12 m<sup>2</sup>.<sup>23</sup>

#### *b) Tanulási, munka és szakképzési lehetőségek*

Általánosságban elmondható, hogy az előzetes letartóztatásban lévők rosszabb fogvatartási körülmények között élnek, mint az elítéltek: elszenvedik többek között a családdal való kapcsolattartás, a gyógykezelések, a tanulási, a munka és a szakképzési lehetőségek korlátozottságát.

A fiatalkorúak esetén különösen hangsúlyos a *megkezdett oktatásban való részvétel folytatása*. Ezt az elvet érvényesítve számos ország biztosítja a fiatalkorú előzetesek számára az iskolai oktatásban, vagy más oktatási programokban való részvétel lehetőségét. Ausztria, Belgium, Németország, Írország, Portugália, Szlovénia, Spanyolország, Szlovákia és Svájc egyaránt azon országok közé sorolható, melyek jogszabályaikban ki-

<sup>22</sup> Bővebben: JUHÁSZ ZSUZSANNA: *A női börtönnépességről*. Acta Juridica et Politica. Tomus LXXII., Fasciculus 10., Szeged, 2009. 271–273. p.

<sup>23</sup> DÜNKEL – DORENBURG – GRZYWA 2010, 1735. p.

fejezetten hangsúlyozzák az előzetes letartóztatás alatti oktatás fontosságát.<sup>24</sup> Hasonló a helyzet Hollandiában, ahol minden fiatakorúnak lehetőséget kell kapnia a többnyire külső oktatási intézmények által szervezett oktatásban való részvételre. Olaszországban nemcsak az elítéltek, hanem az előzetesek esetén is nevelési tervet készítenek, mely kiterjed az általános és a középiskolai tanulmányokra, a szakképzési lehetőségekre, a sport, kulturális és vallási tevékenységekre.

Belgiumban a fiataloknak különféle oktatási programokat ajánlanak, részint az adott intézményen belül, részint pedig helyi iskolákkal együttműködve. A fogva tartás tartamára tekintettel (egyes intézményekben ez 2 hónap és 5 nap) sok esetben egy teljes képzés nem végezhető el, de ezt ellensúlyozandó szakköröket (például főzés, kertészkedés, szobrászat) indítanak az előzeteseknek.<sup>25</sup> Ukrajnában az oktatási lehetőségek hiányát szélesebb körű sport-tevékenységgel igyekeznek pótolni.<sup>26</sup>

A fenti példákkal szemben Albániában az előzetesben lévő fiatalok számára nem biztosított az oktatás, ahogy nincs lehetőségük rekreációs tevékenységre, szórakozásra sem. Mindösszesen 1 óra tartamra hagyhatják el naponta celláikat, de a túlszűfoltásra tekintettel gyakorta ez ténylegesen csak fél óra szabadlevegőn tartózkodást jelent.<sup>27</sup>

A már többször hivatkozott R (2008) 11. számú Európa Tanácsi ajánlás e kérdéskörrel összefüggésben leszögezi, hogy a *fiatakorúakat* sem *munkavégzésre*, sem pedig egyéb olyan tevékenységben való részvételre *nem szabad kötelezni*, ami a szabad társadalomban sem kötelező. Az oktatásban való részvétel kötelező volta miatt nem kifogásolható a Cseh Köztársaság, Dánia és Oroszország gyakorlata, lévén ezen államok kötelezik a fiatalok előzeteseket az oktatásban vagy egyéb iskolai képzési programban való részvételre. Más a helyzet a munkavégzéssel, amire az ártatlanság vélelméből adódóan az előzetesek nem kötelezhetőek. Az előzetesek munkavégzésre kötelezésével Európán belül Olaszországban találkozunk, illetve 2010 januárjáig ilyen gyakorlatot követett Németország is.<sup>28</sup>

### c) A fogva tartás egyes egészségügyi kérdései

A Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetések Megelőzésére Létrehozott Európai Bizottság (CPT) tevékenységéről készített 3. Általános Jelentésében<sup>29</sup> a normalizáció alapelvét tükrözve kimondja, hogy a börtön-egészségügyi szolgáltatásnak biztosítania kellene a fogvatartottak egészségügyi ellátását, kezelésüket, a megfelelő diétát, pszichoterápiát, rehabilitációt és minden más szükséges ellátást, melyet a betegek élveznek a kinti társadalomban. A CPT a személyi szabadságuktól megfosztott fiatalokkorúakra vonatkozó 9. Általános Jelentésében<sup>30</sup> pedig – a fiatalokkorúak speciális egészségügyi szükségleteinek hangsúlyozása mellett – alapvető követelményként

<sup>24</sup> DÜNKEL – DORENBURG – GRZYWA 2010, 1736. p.

<sup>25</sup> DCI 2007, 41. p.

<sup>26</sup> DÜNKEL – DORENBURG – GRZYWA 2010, 1737. p.

<sup>27</sup> DCI 2007, 41. p.

<sup>28</sup> DÜNKEL – DORENBURG – GRZYWA 2010, 1736–1737. p.

<sup>29</sup> (Council of Europe) CPT/Inf (93)12. és The CPT standards. „Substantive” sections of the CPT’s General Reports. CPT/Inf/E (2002) 1-Rev. 2006.

<sup>30</sup> CPT: 9th General Report: Juveniles deprived of their liberty., letölthető: [www.cpt.coe.int/en/annual/rep-09.htm](http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-09.htm)

fogalmazza meg a fentebb hivatkozott egészségügyi, illetve azzal összefüggő ellátások fiatalokorú elkövetők esetén való alkalmazását.

Az egészségügyi kérdések közül e helyütt – a területi korlátokra is tekintettel – az előzetes letartóztatásban lévőknél gyakorta jelentkező *pszichoszomatikus megbetegedésekre*, illetve ahhoz kapcsolódóan a mentális rendellenességek közül a fiatalok körében egyre gyakoribb *szuicid cselekményekre* térnek ki.

Az előzetesen letartóztatottak kedvezőtlen(ebb) fogvatartotti helyzete nyomon követhető betegségeikben, egészségi állapotukban is. Kutatások igazolják,<sup>31</sup> hogy a belgyógyászati, ideggyógyászati-pszichiátriai, nőgyógyászati és bőrgyógyászati típusú megbetegedések jóval nagyobb számban jelentkeznek az előzeteseknél, mint elítélt társaiknál.

E betegségek hátterében kiváltó okként a stressz, a szorongás és a bizonytalanság érzete húzódik meg. A pszichoszomatikus betegségeket kiváltó ún. stressz-keltő tényező lehet maga a fogva tartás, a szülőktől, az otthontól való kényszerű elválás, a megszokott komfort hiánya, a záratársak különbözősége, a tárgyalások, a várható ítélet neurotizáló hatása.

A személyi szabadság elvonása ilyenformán a fiatalokorúak körében egyrészt növelheti a mentális rendellenességek előfordulását, másrészt pedig a meglévő mentális betegségekre kedvezőtlenül hat, elmélyíti azokat. A sok esetben szegényes mentál-egészségügyi háttér és a végrehajtási feltételek együttesen pedig nagyfokú depressziót és öngyilkos magatartásokat generálhatnak.<sup>32</sup>

Az Egészségügyi Világszervezet arra hívta fel a figyelmet, hogy egyrészt a szabadságvesztés büntetésüket töltő elítéltek körében nagyobb az öngyilkosságok előfordulása, mint a szabad társadalomban, másrészt a szuicidumok rátájára az elítéltekhez viszonyítva még nagyobb az előzetesek körében.<sup>33</sup> Egy Amerikára kiterjedő kutatás adatai alapján például az elítéltek 3-szor gyakrabban követtek el öngyilkosságot, mint a szabad emberek, addig ugyanezen mutató az előzetesek esetében 10-szeres volt.<sup>34</sup> Franciaországban 2007-ben 780 fiatalokorú fogvatartottból 72 kísérelt meg öngyilkosságot, ami a kinti társadalomban mért mutatók (0,25%) 40-szerese (10%) volt.<sup>35</sup>

A megelőzés fontosságát szem előtt tartva az Európa Tanács R (2008) 11. számú ajánlása a fiatalokorúak önkárosító cselekményei, és öngyilkosságai kapcsán egyaránt speciális politikák kifejlesztését és végrehajtását kívánja meg, különösen a fogva tartás kezdeti időszakára, a szegregáció és egyéb felismerhetően nagy kockázatot jelentő helyzetekre vonatkozóan (70.2.).

Az öngyilkosságok elkövetési ideje szempontjából az előzeteseknek az őrizetbe vett követő néhány óra lehet egyrészt kritikus, amikor a szabadságelvonás ténye, a hirtelen izoláció, az információhiány, a bizonytalan jövő miatt gyakrabban vetnek véget életüknek. A másik kockázatos időszak számukra a bírósági tárgyalást közvetlenül megelőző ítélet, ami különösen akkor jelenthet idegi megterhelést, ha valószínűsíthető az elítélés, illetve a súlyos büntetés.<sup>36</sup>

<sup>31</sup> Lásd például RÓNAY GÁBOR: *Stresszhelyzet*. Börtönügyi Szemle, 1994/4.

<sup>32</sup> HOLMAN, BARRY – ZIEDENBERG, JASON: *The dangers of detention: the impact of youth in detention and other secure facilities*. Justice Policy Institute, 2007. 7. p.

<sup>33</sup> World Health Organization: *World Health Report*. Geneva, 2000.; WHO-IASP: *Preventing suicide in jails and prisons*. Geneva, 2007.

<sup>34</sup> SCHÖNTEICH, MARTIN: *The scale and consequences of pretrial detention around the world*. In: Open Society Justice Initiative, 2008. 19. p.

<sup>35</sup> DCI 2010, 24. p.

<sup>36</sup> JUHÁSZ ZSUZSANNA: *Szuicid cselekmények a fogvatartottak körében*. Acta Jur. et Pol. Tomus LXXI., Fasc. 11. Szeged, 2008. 337. p.



ZSUZSANNA JUHÁSZ

SOME EXECUTION QUESTION  
OF JUVENILE'S PRE-TRIAL-DETENTION

(Summary)

International standards on juvenile justice made clear, that detention must be used as a measure of last resort and for the shortest period of time. However, in almost all countries the pre-trial detention of juveniles is used routinely and not a last resort. The first and the most direct consequence of the excessive use of pre-trial detention is prison overcrowding.

This study including themes: legal regulations concerning the maximum length of detention, age limits for imposing pre-trial detention, accommodation and conditions of detention, educational measures, vocational training, work, physical and psychological consequences of detention on children.



KARSAI KRISZTINA

## Az ultima ratio elvről – másképpen

### Bevezetés

CSÉKA Ervin professzor a szegedi jogi kar nagy alakja, s igazán szerencsésnek mondhatom magam, hogy kezdő tanársegéd koromtól kezdve volt alkalmam sok időt tölteni vele és meg tapasztalhattam tudását, életbölcsségét és emberségét.

A jubiláns tiszteletére írt tanulmányom olyan témát ölel fel, ami szokványosnak vagy akár sokszor tárgyaltnak is tűnhet, hiszen az egyik legfontosabb büntetőjogi alapelvekről van szó – az ultima ratio elvről minden valamirevaló büntetőjogi tankönyvben megemlékeznek. Mégis úgy vélem, van olyan aspektusa az ultima ratio elvnek, amelyről nem szólnak tankönyvi vagy szakcikk-bejegyzések, így méltón tiszteleghetek művemmel a jubiláns előtt.

Különösen így van ez, ha közelebbről megnézzük az említett tankönyvi bejegyzéseket: azok szűkszavúak, s azt a benyomást keltik, mintha valamilyen közös – nem dokumentált – büntetőjogi emlékezetben gyökereznének (ti. elemzéseket vagy akár hazai, akár külföldi hivatkozásokat alig találunk e bejegyzésekben). Az ultima ratio elv teljes feldolgozása értelemszerűen nem férhet bele egy rövid terjedelmű tanulmányba, mégis az itt kifejtettek alapul szolgálnak a további vizsgálódásoknak. Először álljanak itt tehát a szakirodalmi álláspontok, majd azt követően egy rövid elemzés következik, ami az ultima ratio elv AB döntésekben való megjelenését foglalja össze, végezetül pedig az ultima ratio elvre vonatkozó saját álláspontomat teszem ehelyütt közzé.

### *„State of art” – magyar (tankönyv)irodalom*

Az ultima ratio elv a szubszidiaritással és a büntetőjog fragmentáris jellegével<sup>1</sup> összefüggésben, ezen tartalmi kontextusokkal együtt szokott megjelenni a különböző szer-

---

<sup>1</sup> A büntetőjog fragmentáris természete azt jelenti, hogy a büntetőjog a jogtárgyak csak egy részét és azokat sem teljes mértékben védelmezi, hanem csak bizonyos cselekményekkel szemben. A „fragmentáris” büntetőjog kifejezést egyébként a német szakirodalom KARL BINDING 1902-es tankönyvére vezeti vissza. Vö. ROXIN, CLAUDIUS: *Strafrecht*. Allgemeiner Teil. 4. Auflage. München, 2006. 45. p. HEFENDEHL szerint a „fragmentaritás” egyenesen alkotmányos alapelv, mivel éppen az arányosság alkotmányos követelményéből fakad, hogy a büntetőjogi beavatkozás arányossága az egyes életviszonyokra, az egyes jogtárgyakra vonatkoztatva

zőknél – igaz, eltérő tartalmi kibontásban és eltérő definíciós pontossággal. A hazai szakmai közönség elsősorban a tankönyvekben találkozhat az elvvel, önállóan nem vált kutatások tárgyává.

A szegedi tankönyv<sup>2</sup> tartalmazza a hazai szakirodalom legalaposabb elemzését az ultima ratio elvről, s azt mint speciális büntetőjogi elvet azonosítja. A definíciója szerint „a büntetőjog jelenti a legszigorúbb és legsúlyosabb beavatkozást az egyéni szférába. Ha a jogon, illetve a büntetőjogon kívüli, enyhébb eszközök nem alkalmasak, nem vehetők igénybe, illetve nem elég hatásosak, megnyílik az út a *büntetőjog* előtt, amely ezek alapján csak kisegítő jellegű, „végső eszköz” lehet, még pontosabban a *legvégső esetben a legutolsó eszköz*. ... Tehát a büntetőjog eszerint csak a legsúlyosabb jogsértésekre legutolsó eszközként legitim. ... Az ultima ratio elvet két irányban kell értelmeznünk: egyrészt büntetőjogon belüli viszonylatban, ami azt jelenti, hogy a büntetőjogi eszköz alkalmasságát a többi büntetőjogi eszközhöz viszonyítva kell megítélni, és ha az összehasonlítás alapján az enyhébb eszköz alkalmas, azt kell előnyben részesíteni. Másrészt büntetőjogon kívüli viszonylatban is értelmezhető, amikor is a büntetőjog területén kívüli eszközökkel vetjük össze a büntetőjog eszközrendszerét.”<sup>3</sup> NAGY az ultima ratio elvet a szubszidiaritással együtt tárgyalja, azonban nem ad egyértelmű megfeleltetést vagy elhatárolást a két elv egymáshoz való viszonyára nézve, de annyi bizonyos, hogy a rénti fogalom magját abban látja, hogy a büntetőjognak „a jogi felelősségi, védelmi formák rendszerében kisegítő jelleggel, ultima ratioként kell érvényesülnie.”<sup>4</sup>

FÖLDVÁRI<sup>5</sup> is megemlíti a szubszidiaritás elvét, anélkül, hogy az ultima ratio kifejezésre hivatkozna. Szerinte a büntetőjog szubszidiaritása azt jelenti, „ha semmiféle más felelősségi forma alkalmazása nem lenne elegendő a cél, a társadalmi együttélés rendjének a védelmére. Abban az esetben alkalmazható tehát, ha olyan súlyos a tanúsított magatartás, hogy a társadalomban keletkezett kár elengedhetetlenné teszi ennek a legsúlyosabb felelősségi formának az érvényesítését.”<sup>6</sup> Az elv a büntetőjogi felelősségen belül is megszabja a jogalkalmazó működését, mivel „a rendelkezésre álló eszközök közül is azt a lehető legenyhébb eszközt kell választani, amelynek alkalmazása még elegendő a társadalmi együttélés biztosítására.”<sup>7</sup> Véleménye szerint a szubszidiaritás tulajdonképpen az igazságosság követelményével van összefüggésben – bár ennek részleteiről nem ír a szerző.

GELLÉR<sup>8</sup> – új alapelvi rendszerének elfogadtatása érdekében – kivétel a szűkszavú szerzők közül, ő a szükségesség körébe helyezi az elvet, és az „anyagi legalitásból” vezeti le, ami egyébként a kriminalizáció szükségességéből és arányosságából áll.<sup>9</sup> Ehhez képest BÉKÉSEK a 2002-es kiadású budapesti tankönyvben<sup>10</sup> sajátosan pozicionálják az ultima ratio elvet: „ez az elv azt fejezi ki, hogy a büntetőjog csak végső eszközként vehető igénybe és csak akkor, ha az igénybevétel szükséges és akkor is csak az

jelenik meg, így az ezek védelméből összeálló büntetőjogi rendszer szükségképpen mozaikszerű lesz. HEFENDEHL, ROLAND: *Der fragmentarische Charakter des Strafrechts*. Juristische Arbeitsblätter 2011/6, 401–404. p. A magyar irodalomban NAGY említi. Vö. NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2010. 59. p.

<sup>2</sup> NAGY 2010, 59–60. p.

<sup>3</sup> NAGY 2010, 59. p.

<sup>4</sup> NAGY 2010, 59. p.

<sup>5</sup> FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 2003.

<sup>6</sup> FÖLDVÁRI 2003, 36. p.

<sup>7</sup> FÖLDVÁRI 2003, 37. p.

<sup>8</sup> GELLÉR BALÁZS JÓZSEF: *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok*. Budapest, 2008.

<sup>9</sup> GELLÉR 2008, 56. p.

<sup>10</sup> BÉKÉS IMRE (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 2002.

arányosság keretein belül.”<sup>11</sup> Nem a tartalmi elemek teszik sajátossá e fogalmat, hanem azok egymáshoz való viszonya: ezek szerint a végső eszköz és a szükségesség (és az arányosság) egymás melletti definíciós elemek, nem úgy, ahogy NAGY bontotta ki, ti. hogy a „végső eszköz” mivolt lenne az, ami a szükségességet korporálja. Mindenesetre ennél többet e szerzőktől sem tudunk meg.

A WIENER szerkesztésében megjelent másik pesti tankönyv<sup>12</sup> szerint pedig az ultima ratio elv érvényesülését a szükségességi teszt után kell vizsgálni: „végül szem előtt kell tartani a büntetőjog ultima ratio jellegét. Utóbbi azt fejezi ki, hogy a büntetőjogi szankció a jogrendszerben alkalmazható legsúlyosabb szankció, ezért ha más jogág keretében is megvalósítható a kérdéses társadalmi érték védelme, akkor azt ennek, az emberi jogokat kevésbé korlátozó másik jogágnak a keretében kell megoldani.”<sup>13</sup>

### *Az ultima ratio elv az Alkotmánybíróság döntéseiben*

Túlzás lenne azt állítani, hogy az Alkotmánybíróság sokat foglalkozott volna érdemben az ultima ratio elvvel mint a büntetőhatalom terjedelmét korlátozó alapelvvel. Ettől függetlenül tucatnyi döntésében megjelenik argumentációs eszközként. Először 1992-ben tesz róla említést, de mielőtt ez megtörtént volna, még 1990-ben, SZABÓ ANDRÁS a halálbüntetésről szóló AB döntéshez<sup>14</sup> csatolt párhuzamos véleményében „világra hozta” a rendszerváltozás utáni büntetőjog egyik legfontosabb toposzát, a „szankciós zárkő büntetőjogot,” ami majd szoros összefüggésbe kerül az ultima ratio elvvel. SZABÓ így érvel:

*„a büntetőjog társadalmi rendeltetése az, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárkőve legyen. Nincs önálló működési terepe, mint egyéb jogágaknak. Ezért más a büntetőjogi szankció, mint az egyéb jogágak reparáló, helyreállító vagy egyéb kötelességstatuáló szankciói. A büntetőjogi szankció ezért büntetés, ezért hátrányokozás. Szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása, amikor már más jogági szankciók nem segítenek.”*

Ez az érvelés bevett indokolási fordulatává vált az Alkotmánybíróságnak is. Jóllehet SZABÓ ANDRÁS lényegében a büntetőjog szubszidiaritását fejezte ki ezzel a plasztikus képpel (ultima ratio említése nélkül), később a szankciós zárkő özszemosódik az ultima ratio elvvel. 1992-ben ugyanis már azt olvashatjuk,<sup>15</sup> hogy

*„[a] büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az ultima ratio. Társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárkőve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek. Az alkotmányos büntetőjogból fakadó tartalmi követelmény, hogy a törvényhozó a büntetendő magatartások körének meg-*

<sup>11</sup> BÉKÉS 2002, 51. p.

<sup>12</sup> WIENER A. IMRE (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész.* Budapest, 2002.

<sup>13</sup> WIENER 2002, 29. p.

<sup>14</sup> 23/1990. (X. 31.) AB határozat

<sup>15</sup> 30/1992. (V.26.) AB határozat; 1992. május 18.

*határozásakor nem járhat el önkényesen. Valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának szükségességét szigorú mércével kell megítélni: a különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszert csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni, akkor, ha az alkotmányos vágy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a Btk 269. § (1) bekezdésében tilalmazott magatartásnak a korábban elemzett, az egyént és a társadalmat érintő hatásai, következményei olyan súlyosak, hogy más felelősségi formák, így a szabálysértési vagy polgári jogi felelősségi rendszerek eszközei elégtelenek az ilyen magatartások tanúsítóival szemben. E magatartások helytelenítésének, elítélésének erőteljes kifejezése, azon demokratikus eszméknek, értékeknek megerősítése, amelyek ellen e cselekmények elkövetői támadnak, valamint a megsértett jog és erkölcsi rend helyreállítása a büntetőjog eszközeit igényli.” (4. pont).*

Az 1992-es döntés fenti indoklása az, amihez ezt követően az Alkotmánybíróság számos alkalommal<sup>16</sup> visszanyúlt. A szankciós zárkó toposza tehát gazdagodott az ultima ratioval, s ennek indokát a más jogági felelősségi rendszerek elégtelensége adja az azonos („ilyen”) magatartások tanúsítóival szemben.

Akad azonban néhány olyan döntés is, amelyben az Alkotmánybíróság kilép a fenti toposzból és igyekszik tartalmilag tovább mélyíteni az ultima ratio elvet, de e mélyítések olykor eltérő vagy éppen szokatlan kontextust is felvillantanak.

Az ultima ratio elvet általában véve a büntetőjogi felelősség terjedelme és az alkalmazandó szankciók vonatkozásában ismerik el a szerzők, s ezt közvetíti a „szankciós zárkó” toposz is. Ehhez képest az Alkotmánybíróság az elévülés ügyész általi figyelembevételének kizárásával kapcsolatosan a következőket fogalmazta meg:<sup>17</sup>

*„A büntetőigény hiánya, utólagos elenyészése a büntethetőség elévülésekor a büntetőeljárásnak olyan abszolút akadály, amely hivatalból észlelendő és eljárási következményei hivatalból érvényesítendők, akár az elkövető akarata ellenére is. Ezt a büntetőjog ultima ratio jellege, az állam büntető hatalmából az egyének életébe, jogaiba való hatósági beavatkozás súlya indokolja.”*

Itt ugyan elég lett volna a törvényesség elvére hivatkozni, ehelyett az ultima ratio elv említése zavarónak tekinthető, de kétségtelen, hogy legáltalánosabban a büntetőjogi rendszer általános legitimitása körében mindkét alapelvnek kruciális jelentősége van. Persze keverni ezeket azért mégsem kellene.

A visszaesőkkel kapcsolatos büntetőjogi rendelkezések alkotmányossági vizsgálata körében, 1995-ben<sup>18</sup> kimondja, hogy „[a] büntetéssel történő jogkorlátozásnak – mértékét tekintve is – meg kell felelnie az arányosság, szükségesség és ultima ratio elveinek,” azaz mindhárom alapelvet azonos ranggal látja el.

<sup>16</sup> 58/1997. (XI. 5.) AB határozat, 13/2000. (V.12.) AB határozat, 13/2002. (III.20.) AB határozat, 1427/B/1995. AB határozat, 1026/B/2000. AB határozat, 334/B/2004. AB határozat, 769/B/2006. AB határozat.

<sup>17</sup> 42/1993 (VI.30.) AB határozat

<sup>18</sup> 1214/B/1990. AB határozat (1995. június 13.)

Több – már felsorolt – határozatot követően, 1999-ben<sup>19</sup> ismét megerősíti az 1992-es tételt, de csak az arányosságot bontja ki, amikor hangsúlyozza,

*„hogy a büntető jogszabály alkotmányosságának megítélése során vizsgálni kell, hogy a Btk. konkrét rendelkezése mértéktartó és megfelelő választ ad-e a veszélyesnek, nem kívánatosnak ítélt jelenségre, azaz az alkotmányos alapjogok korlátozása esetén irányadó követelménynek megfelelően a cél eléréséhez a lehetséges legszűkebb körre szorítkozik-e.”*

2000-ben – a reflexszerű ismétlésekhez képest – ismét újabb tartami ismervét adja az ultima ratio elvnek, s az önkényuralmi jelképek használatának büntetendősége körében lefolytatott alkotmányossági vizsgálat eredményeképpen kimondja, hogy

*„a Btk. 269/B.§ (1) bekezdésében kiemelt jelképek mint elkövetési tárgyak használataival, a velük kapcsolatosan kiemelt három elkövetési magatartással szemben – az alkotmányos értékekben megfogalmazódó célok védelme érdekében – a jelen történelmi helyzetben a büntetőjogi eszközrendszeren és szankciókon kívül más jogi eszköz a hatékony védelemre nem biztosított (ultima ratio).”<sup>20</sup>*

Ez az érvelés azt sugallja, hogy az ultima ratio elv akkor is legitimálja a büntetőjogi fellépést, ha nincs más jogági felelősségi forma, azaz a védelemre szoruló érték, érdek már önmagában megalapozza a büntetőjogi beavatkozás lehetőségét. Az érvelés lényegi magja helytálló, de éppen ellenkezőleg, az ultima ratio jelleget a büntetőjogi beavatkozás ekként történő legitimálása éppenhogy tagadja, s egyértelműen elutasítja a büntetőjog szubszidiaritását is.

Ugyancsak 2000-es az a döntés<sup>21</sup> is, amely a rémhírterjesztés büntetendőségének alkotmányossága kapcsán született:

*„A rémhírterjesztés bűncselekménnyé nyilvánításával a véleménynyilvánítási szabadságnak a köznyugalom védelme érdekében történő korlátozása szükségtelen és aránytalan. A büntetőjognak nem feladata az alkotmányos értékek átfogó védelme, hanem csupán az, hogy ezen értékeket a különösen súlyos sérelmekkel szemben védje. A büntetőjogi eszközrendszer ultima ratio szerepe kétségtelenül azt jelenti, hogy akkor alkalmazandó, ha más jogági eszközök már nem elegendőek. Ugyanakkor ennek megítélésénél az Alkotmánybíróság nem a jogrendszer adott állapotát tekinti irányadónak, hanem figyelemmel van fejlesztésének lehetőségeire is. A jogi eszköztár hiányossága önmagában nem érv valamely magatartás bűncselekménnyé nyilvánítása mellett, nem teszi sem szükségessé, sem arányossá az alkotmányos alapjog büntetőjogi korlátozását.”*

Ebben a döntésben tehát megjelenik az a kontextus is, hogy az ultima rationak a „különösen súlyos sérelmekkel” szemben kell érvényesülnie, a büntetőjog fragmentáris természetét alátámasztva.

<sup>19</sup> 12/1999. (V.21.) AB határozat

<sup>20</sup> 14/2000. (V.12.) AB határozat

<sup>21</sup> 18/2000.(VI.6.) AB határozat. Erre több későbbi döntés is hivatkozik további elemzés nélkül, így 18/2004. (V.25.) AB határozat, 54/2004. (XII.18.) AB határozat, 41/2007. (VI.20.) AB határozat.

Az Alkotmánybíróság a pénzmosásra vonatkozó bejelentési kötelezettség szabályozásával kapcsolatos alkotmányossági aggályokat elutasító döntésében is, 2004-ben,<sup>22</sup> lényegében ugyanez jelenik meg:

*„A pénzmosás gyanújára okot adó tényeket, körülményeket és magatartásokat nem lehet teljes körűen meghatározni. A hivatkozott nemzetközi dokumentumokból is kitűnően az ilyen cselekmények nagyon széles körben és változatosan jelentkeznek, ami gyakorlatilag lehetetlenné teszi a kimerítő felsorolásukat. A pénzmosásra utaló gyanús körülmények törvényi felsorolása valójában a pénzmosás lehetséges elkövetési módjainak előzetes meghatározását jelentené. A pénzmosás elkövetésének meghatározott esetekre korlátozása pedig szűkítené a bűncselekmény elkövetési magatartásainak körét. Azok a később kialakuló – a már ismerteknél akár sokkal súlyosabb – cselekményformák, amelyek előzetesen nem szerepelnek a törvényben felsoroltak között, nem válhatnak automatikusan elkövetési magatartássá, így kívül maradnának a büntetőjog hatókörén. Ez pedig éppen azzal a hazai és nemzetközi törekvéssel állna szemben, hogy a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményre vonatkozó büntetőjogi norma betöltse társadalmi rendeltetését, az ultima ratio szerepét.”*

Ehelyütt nem a törvényesség elvével foglalkozom elsősorban, de nem lehet megjegyzés nélkül hagyni azt a fenti érvelést, miszerint azért lehetne engedni a homályos és túl átfogó (azaz nem határozott) törvényi szabályozást, hogy így a még nem ismert cselekményformák is majdan a büntető törvény hatálya alá essenek, ha majd megjelennek. Mélységesen aggasztó a jogtárgyvédelem ilyen értelmezése.

### *Saját álláspont*

Az *ultima ratio* elvnek, azaz, hogy a büntetőjogi fellépés a legsúlyosabb jogsértések esetén jöhet csupán szóba, két aspektusát lehet első ránézésre megkülönböztetni. Ezek azonban immanens ellentmondást hordoznak, amit fel kell oldani, s erre kísérletet is teszek. Egyfelől értelmezhető az a „hagyományos” – helyütt kritizált – álláspont, miszerint a társadalom számára legfontosabb jogtárgyak megsértését kell a „legsúlyosabb” jogsértésnek tekinteni, ennek értelmében különösen az élet, az emberi szabadság jogtárgyainak védelme nyerhet büntetőjogi relevanciát. Ebben a körben nem jut szerephez az, hogy az *ultima ratio* ezen felfogása relatív, hiszen a „legfontosabb” jogtárgyak időben jelentős – tartalmi – változásokon is keresztülmehetnek, azaz az *ultima ratio* mindig egy adott időszakban hatályos büntetőtörvényének védelmi körébe eső jogtárgyak vonatkozásában értelmezhető.

A másik értelmezési sík az adott jogtárgy különböző fokú sértései közötti különbségtétel, kézenfekvő módon jogági differenciálást követve. Így értelmezhetővé válik az *ultima ratio* egyfajta horizontális viszonyrendszerben, amelyet az jellemez, hogy az azonos (vagy hasonló) jogviszonyokban megjelenő jogsértések valamilyen szinten fokozható tartalmat hordoznak, azaz egymáshoz, de legalábbis a büntetőjogi jogsértéshez

<sup>22</sup> 673/B/2004. AB határozat (2006. június 20.)



képest mindenképpen eltérő veszélyességet hordoznak. Az azonos vagy egymással összemérhető jogviszonyok azonos jogtárgyat (vagy jogtárgy-családot) rejtenek, s így nyerhet igazi értelmet az *ultima ratio* elvre mint a legvégső eszköz elvére való hivatkozás.

Mindebből azonban olyan tétel is szükségszerűen következik, ami a hagyományos állásponttal szemben áll: az *egymással össze nem mérhető jogsértések* vagy egymással nem rokon jogtárgyak sértése esetén – éppen a jogtárgysértés fokozatosságának hiánya okán – a végső eszköz érve nem foghat helyt. A „legfontosabb” jogtárgyak pedig tipikusan ilyenek. Az itt képviselt álláspont szerint tehát elkülöníthetők azon jogtárgyak, amelyek elleni támadás nem fokozható, azaz nincs olyan magatartás, ami büntetőjogon kívüli jogsértés lenne (azonos vagy összehasonlítható jogtárgyhoz kötődően) – így minden támadás, ami az adott jogtárgyat érinti, bűncselekmény.

Nem szabad összetéveszteni az itt kifejtetteket azzal a helyzettel, amikor a büntetőjogon kívüli jogágakban van valamifajta tilalom, de nincs büntetőjogi tényállás: a különböző jogágakban megjelenő jogsértések nem mindegyike üldözendő büntetőjogilag, mivel nincs arra vonatkozó tényállás. Ilyenkor nem arról van szó, hogy a büntetőjog eltérne más jogágak védelmi körétől, hanem arról, hogy korlátozott a büntetőjog alkalmazási köre meghatározott jogtárgyakra és meghatározott támadásokkal szemben – a büntetőjog fragmentáris természete ez, amit az indokol, hogy a magánjogi vagy közigazgatási jogi jogellenesség vagy tilalmazottság még nem jelent elegendő feltételt a büntetendővé nyilvánításhoz.<sup>23</sup>

Megállapítható, hogy nem fokozható a támadás, s így nincs olyan jogsértés, ami büntetőjogon kívüli lenne, a (magyar) jogrendben, a nemi szabadság és a mozgásszabadság vonatkozásában, de más jogtárgyat érintően aligha. Érdekes eredmény, hogy a testi épség – egészség – élet jogcsaládot a termékfelelősség jogintézménye emeli ki ebből a csoportból. Ha pedig ez így van, akkor az ilyen cselekmények vonatkozásában – azaz a bűncselekmények többségét érintően – az *ultima ratio elv nem értelmezhető*.<sup>24</sup> Az azokkal kapcsolatos büntetőjogi fellépés kialakítását (büntetendőség és szankció) egyedül az arányosság elve határozza meg.

Fontos kiemelni, hogy az *ultima ratio* nem a jogtárgyak vagy a jogsértések körében ad összehasonlítást (viszonyítást), hanem a jogsértésekre adott jogi válaszokat érintően. A „végső eszköz” érve tehát a jogi reakciók között differenciál. Megjegyezhető továbbá, hogy nincs általánosan elfogadott mérce,<sup>25</sup> ami alapján az állami, így a büntetőjogi beavatkozás súlyosságát mérni lehetne, ezért súlyos, súlyosabb és legsúlyosabb beavatkozásról csakis relatív viszonyrendszerben, azaz egymáshoz viszonyítva lehet beszélni.

Az arányosság alapelveinek van azonban olyan aspektusa (is), ami a védendő értékeket állítja rangsorba vagy fontossági sorrendbe, s majd ennek alapján engedi az arányosítási koordinátarendszer felállítását. Emiatt tehát javasolható az *ultima ratio* elvre való általános hivatkozás korlátozása, s annak érvényesítése, hogy az elv csakis a fokozható jogtárgysértések (s így a fokozható jogi válaszok) esetében érvényesíthető megalapozottan.

<sup>23</sup> Vö. FELIX, DAGMAR: *Die Einheit der Rechtsordnung*. 1998. 297. p.

<sup>24</sup> Részben hasonlóan VOGEL, JOACHIM: *Strafrechtsgüter und Rechtsgüterschutz durch Strafrecht im Spiegel der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts*. *Strafverteidiger* 1996/2, 110–115. p.; PARRY, DEBORAH: *Product quality and criminal law*. *Journal of Criminal Policy* 25, 2002, 439–456. p.

<sup>25</sup> Hasonlóan VERGHO, RAPHAEL: *Der Maßstab der Verbrauchererwartung im Verbraucherschutzstrafrecht*. Freiburg, 2009. 145–146. p.

Mindezek alapján tehát az a kézenfekvő, hogy a Btk. Különös Részében található bűncselekmények mindegyikére<sup>26</sup> le lehetne folytatni a vizsgálatot, azt kutatva, hogy egyfelől mely bűncselekménycsoportba tartozik (a fentiek szerint), másrészt pedig – ha feltételezhető a fokozatos jogtárgysértési láncolat – hogy a más jogági felelősségi formák hogyan „előzik” meg a büntetőjogi felelősséget. A dogmatikai vizsgálat hipotézise tehát az, hogy van olyan fokozatos jogsértési láncolat, ami igazolja a kisebb súlyú jogsértések esetén a nem büntetőjogi beavatkozás indokát, de amelynek védelmi körében lényegében ugyanaz a jogtárgy (vagy jogtárgy-család<sup>27</sup>) van. Amennyiben ez bizonyítható, akkor a büntetőjogi reakció – a szabadságvesztés kiszabásának lehetőségével – valóban *ultima ratioként* funkcionál. Ha az azonos jogtárgy(család) tetten érhető ugyan, de a jogsértések nem alkotnak fokozatos jogsértési láncolatot, akkor nincs *ultima ratio*, a büntetőjogi reakció kilátásba helyezése csupán esetleges.<sup>28</sup>

## KRISZTINA KARSAI

### ÜBER DAS ULTIMA RATIO PRINZIP

#### (Zusammenfassung)

Das ultima ratio Prinzip bedeutet, dass das strafrechtliche Reagieren auf rechtsverletzende Verhalten immer das letzte Mittel sein soll, also wenn außerstrafrechtliche Rechtsnormen geeignet sind, solche Rechtsbrüche zu heilen, das Strafrecht soll sich zurückhalten.

Nach einer Übersicht der relevanten wissenschaftlichen Meinungen beschäftigt sich die Autorin damit, wie sich der ungarische Verfassungsgerichtshof mit diesem Prinzip in den vergangenen 20 Jahren auseinandergesetzt hat.

Anschließend setzt die Autorin die These der kettenmäßigen Rechtsgutsverletzungen, die in einem engen Zusammenhang mit dem ultima ratio Prinzip ist.

<sup>26</sup> A fogyasztói érdekeket (esetlegesen) sértő bűncselekmények körében lefolytattam azt a vizsgálatot, hogy mennyiben érvényesül az ultima ratio elv, s arra az eredményre jutottam, hogy a fogyasztók (de tulajdonképpen bármely ember) fizikai biztonsághoz és integritáshoz való jogát ultima ratioként védelmezi a büntetőjog, de csak a jogsértések definiálásának szintjén (kriminalizáció), a tényleges joggyakorlat a büntetőjogi fellépést súlytalaná teszi. Hasonló védelem észlelhető a fogyasztók megfélemlítése elleni küzdelemben, de például a minőségvédelem, illetve a fogyasztók gazdasági érdekeinek védelme körében nem érvényesül az ultima ratio. Részletesen lásd KARSAI KRISZTINA: *Fogyasztóvédelem és büntetőjog*. Budapest, 2011. Megjegyzés alatt.

<sup>27</sup> GELLÉR közvetett jogi tárgynak nevezi azon alkotmányos jogokat, amelyeket adott bűncselekmények csoportja támad. GELLÉR 2008, 22. p. Hasonlóan BÉKÉS 2002, 97. p.

<sup>28</sup> E tudományos célkitűzés megvalósítását az „SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” elnevezésű, TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012. sz. projekt segíti elő.

KATONA TIBOR

## Gondolatok a hazugságvizsgálatról az Emberi Jogok Európai Egyezményének tükrében

Messze nem állítható, hogy a hazugságvizsgálat, mint a büntetőeljárás bizonyítás egyik eszköze az eljárásjogászok vizsgálódásának homlokterében állna – sem tudományos megközelítéssel, sem a praktikum számára nem különösebben, vagy kirívóan „izgalmas” a téma. Mondhatnánk: „egy a sok között”, ráadásul az igen érdekes – kihívó – szabályozási környezet miatt bizonyos mértékű idegenkedés is tapasztalható a rendszerben.

Annál inkább veszi ajkára a közbeszéd a hazugságvizsgálattal kapcsolatos aggályokat, és – főként a Common Law államaiból érkezett médiák hatására – már-már meggyökeresedett a közfelfogásban, hogy a hazugságvizsgálat egyfajta „főbizonyíték,” vagy a bizonyítékok „koronája.”

Pedig ez messze nem így van.

Az kétségtelen, hogy nem mindegy: a terhelt a valóságnak megfelelő állításokat tesz-e ténybeli védekezése körében, vagy sem. Ez még akkor is igaz, ha valamennyien tudjuk, a magyar büntetőeljárás jog szerint a terhelt a védekezése körében bármit mondhat, valótlan is állíthat; amit nem tehet, az másnak bűncselekmény elkövetésével hamisan való vádolása.

Már a felvetésből is levezethető, hogy a hazugságvizsgálatnak – noha a magyar büntetőeljárás jog nem ismeri a főbizonyíték, vagy perdöntő bizonyíték fogalmát – valami-féle különleges jelentése, atmoszférája van; valamennyien kíváncsiak vagyunk az objektív igazságra, a büntetőbíró pedig hatványozottan nem mutathat agnosztikus attitűdöt ebben a kérdésben.

*Erdei Árpád* volt alkotmánybíró, egyetemi professzor írta:

„A rászorgáló személy megbüntetését helyeseljük, de nem ismerjük el a büntetés jogosságát, amikor nem látjuk bizonyosnak, hogy azt a bűnösre mérték ki.”<sup>1</sup> Ugyanitt olvashatjuk, hogy „... A büntetőeljárások gyakorlatában az igazság megállapítása a való tények megismerését és ennek kimondását jelenti valamely büntetőügyben.”<sup>2</sup>

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (Római Egyezmény 1950.)<sup>3</sup> 6. cikke szerint: mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság *tisztességesen*, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntető-

<sup>1</sup> ERDEI ÁRPÁD: *Mi az igazság?* In: ERDEI ÁRPÁD (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Budapest, 2010. 9. p.

<sup>2</sup> ERDEI 2010, 11. p.

<sup>3</sup> Autentikus szöveg: [http://www.echr.coe.int/NR/rdononlyres/01BD2C9F-96C5-4AC7-A4F6-389A89\\_AC\\_EE\\_24/0/HUN\\_CONV.pdf](http://www.echr.coe.int/NR/rdononlyres/01BD2C9F-96C5-4AC7-A4F6-389A89_AC_EE_24/0/HUN_CONV.pdf) (Letöltési időpontja: 2011. május 30.)

jogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóteremben történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.

Miként érvényesül a szabály az ECtHR ítélkezési gyakorlatában, ha egy kérelem a poligráffal kapcsolatos?

### *Az irányadó esetjog az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt*

Az EJEB (ECtHR) előtt eddig három olyan ügy volt folyamatban, amelyekben egyáltalán felmerült a poligráf szerepe, ezek mind ítélettel zárultak, de egyik sem hoz közelebb bennünket a megoldáshoz.

Az ügyek közül egy kifejezetten a poligráfra vonatkozó bizonyítási indítványnak a nemzeti bíróság általi elutasításával foglalkozott (*Beloborodov v. Russia* Appl.No.: 11342/05, az ítélet kelte: 2011. január 21). Itt a vádlottnak azt a bizonyítási indítványát, hogy poligráffal vizsgálják meg a helyszínen eljáró rendőrök szavahihetőségét, a nemzeti bíróság elutasította (1/17.). Ezt a folyamatot az Egyezmény 14. Cikke megsértéseként panaszolta az EJEB-nél. Az ügydöntő határozat azonban ezt kategorikusan elutasította, mint nyilvánvalóan alaptalant („manifestly ill-founded”). A folyamatot egyéb irányú kérelmei viszont megalapozottnak bizonyultak, de ez nem ide tartozó kérdés.

További két ügyben csupán felmerült a poligráfos vizsgálat kérdése:

- a *Lisica v. Croatia* ügyben (Appl.No.: 20100/06, az ítélet kelte 2010.február 25.) a Bíróság sikraszállt egyfelől a *fair trial* teljes eljárásra – nem csupán a tárgyalásra – vonatkozó kiterjesztő értelmezése mellett és utalva a történeti tényállásnak azon részére, mely szerint a horvát Be. idevágó rendelkezése lehetővé teszi a poligráfos vizsgálatot a nyomozási szakban [felsorolva több, más bizonyítási eszközzel együtt (!)] lényegében csupán a helyszíni szemle alkalmával ejtett durva eljárási hibákat róta a kérelmezett Állam terhére, azaz hallgatólagosan tudomásul vette a poligráfos vizsgálat megengedhetőségét.
- A *Bragadireanu v. Romania* ügyben (Appl.No.: 2288/04, az ítélet kelte 2008. március 6.) kiderül, hogy a hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárást lefolytató nemzeti *Megyei Bíróság előtt is indítványozhatta* a vádlott a poligráfos vizsgálatát és a bíróság valamennyi bizonyítékot – *egyenrangúan* – vonta a mérlegelés körébe, de a poligráfos teszt eredményét nem fogadta el. Az EJEB álláspontja szerint ez nem is vitatható, ugyanakkor megjegyezte, hogy az Egyezmény 6. Cikke értelmében a *fair trial* követelménye sérelmet szenvedett, mikor a vádlott védője nem volt jelen a vizsgálat alkalmával. Ez egyértelmű megfogalmazás és nem hagy kétséget afelől, hogy az EJEB ítélkezési doktrínájában a poligráfos bizonyítás karakteres szerepet kap az Egyezmény-sértések vizsgálata alkalmával.

Ebből is, de a büntetőeljárás aktuális hazai szabályozásának elveiből és a tételes jogból is látszik, hogy a való tények megismerése döntő célkitűzése a büntetőeljárásnak.

Erre utal különösen az az ítélőbíróval szemben támasztott követelmény, mely szerint a bíró a jogszabályok mellett csak a *lelkiismeretének* van alávetve, más, külső behatásra nem is reagálhat.

*A lelkiismeret voltaképpen nem más, mint az igazság kiderítése folyamatában - a bizonyítás során - a való tények megismerése után, az azok bizonyító erejében való meggyőződéshez társuló aktuális pszichés viszony.*

Az igazság kiderítésére elkötelezetten törekvő ítélőbíró nem elégszik meg a rendelkezésre álló bizonyítékok pusztá megismerésével – amit közvédas ügyben az ügyész, pótmagánvédas és magánvédas ügyben pedig a pótmagánvádló, illetve a magánvádló köteles „elétámi” –, hanem a büntetőeljárás szabályozásnak megfelelően az officialitás elve is érvényesül; azaz a bíróságnak ítélkezése folyamata során hivatalból is mindent meg kell tennie a tényállás teljeskörű feltárása, valamennyi szóbjövő bizonyíték megismerése érdekében. Éppen azért van ez a kötelesség a bíró vállán nyugvó, sokszor keserű, ám az ítélkezés magasztosságát tekintve inkább édes-kompromisszumos alapon: keserű teherként, hogy a megismerni kívánó bíró valóban eleget tegyen az eljárási törvényben és a lelkiismeretre vonatkozó íratlan morális-etikai viselkedési szabályozásban foglalt valamennyi kritériumnak.

Ez az elkötelezettség egyben az emberi jogok (alapjogok) iránti elkötelezettség, és mint olyan, most már trichotómiában (is) értelmezhető; várható ugyanis, hogy az ún. alapjogok kérdéskörében eddig tapasztalt és szinergiát messze nem biztosító dualista lehetőség, hogy t.i. az EJEÉ elsődlegesen, míg a Curia másodlagosan, mintegy áttételesen hívja tetemre az alapjogok megsértőit, a „lisszabonizált” állapot határozott törekvés arra, hogy e két szupremácia és a nemzeti alkotmánybíróságok „jegyben járjanak” ebben a kérdéskörben. Az nehezen védhető ugyanis, hogy a két szupremácia állásfoglalásaival szembe meneteljek a nemzeti alkotmánybíróságok.

Miután az Alapjogi Karta elsődleges jogforrássá vált a Lisszaboni Szerződéssel és az EU csatlakozása is küszöbön áll az ECHR-hez, ezekre is fokozott figyelemmel kell lennünk:

*a) Az Alapjogi Karta szabályozása:*

„VI. CÍM

IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

47. cikk

A hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jog

Mindenkinek, akinek az Unió joga által biztosított jogait és szabadságait megsértették, az e cikkben megállapított feltételek mellett joga van a bíróság előtti hatékony jogorvoslathoz.

Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja.

Mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybevételehez.

Azoknak, akik nem rendelkeznek elégséges pénzeszközökkel, költségmentességet kell biztosítani, amennyiben az igazságszolgáltatás hatékony igénybevételehez erre szükség van.”

b) A ma még hatályos Alkotmány (1949. évi XX. törvény) 57.§ (1) bekezdése is – haloványabban ugyan, de – hasonló szabályozást tartalmaz:

„57. § (1) A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelezéseit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság *igazságos* és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”

c) Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25., hatályba lép 2012. január 1. napján) XXVIII. Cikk (1) bekezdése szerint:

„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság *tisztesseges* és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”

Ez utóbbi már autentikus és koherens az Egyezmény és a Karta szövegével, világosabban tükrözi a tisztesseges eljárás narratíváját, gyakorlatilag szervesen beépíti azt az Alaptörvénybe.

Visszakanyarodva a főkérdés tárgyához, nézzük meg, mit is takar a terminológia: poligráfia?

A poligráfia, melyet a közbeszéd és a szakmai nomenklatura is mondhatni következetesen hazugságvizsgálatnak tart, különböző, a terhelt, illetve más eljárási résztvevők – pl. a tanúk, különösen érdemi körben a sértett – testének fiziológiai változóit, úgy mint a vérnyomást, a szívritmust, a légzést és a bőr elektromos ellenállását egy időben mérő, tároló tevékenység. Széles értelemben poligráfnak tekintjük mindazon gépi eszközöket, melyek alkalmasak az ún. *biofeedback* (biológiai visszajelzés) kinyerésére. [Nota bene a hazai Be. nagyvonalúan csupán a terhelti poligráfiáról ír explicite, de a többi szóbagajhető résztvevőről nagyvonalúan elfeledkezik, pedig a törvényszöveg nem hagy kétséget afelől, hogy a sértett és a tanúk esetében is alkalmazható (lenne) az instrumentum, én magam még nem találkoztam mindazonáltal olyan ügyel, melyben a terheltten kívül másan is elvégezték volna a poligráfus vizsgálatot (jogalkalmazói vákuum)].

A kriminológiai bevetés során alapvetően neurofiziológiai, alapvető fiziológiai változókat mérnek, utóbbiakat is azonban a neurofiziológiai változók aspektusában; a vér áramlása, a vérnyomás, a légzés és a szívritmus, valamint a bőr elektromos ellenállásának mérése azért nagyon fontos, *mai tudásunk szerint objektívnek mondható* kritériumokat ölel fel, mely változók szomatikusan nem, vagy nagyon nehezen változtathatók. A külső behatásokra adott most említett neurofiziológiai és egyéb, de azon alapuló ingerválaszok detektálása, azok értékelése – álláspontom szerint – *különleges* szakértelmet igénylő feladat, a papír-alapon, vagy elektronikus formában megjelenített és akár szemrevételezéssel, akár digitális jelfeldolgozással és értékeléssel történő elemzése távolra mutató eredményeket produkálhat az adott személy esetében arra, hogy bizonyos kérdésekre milyen válaszokat adott, hovatovább és végső soron pedig arra, hogy a vizsgált személy nagy valószínűséggel igazat állított-e, avagy állítása hamis lehet.

Sokan áltudománynak tartják a poligráfiát, ennek ellenére számos államban bizonyítási eszközként tartják számon és vetik be, de eredményesnek bizonyult az üzleti szférában is a köz-, vagy magánszektor alkalmazottjainak kiválasztásakor, vagy az ún. magánnyomozásban.

Meg kell jegyezni, hogy hazánkban is számos cég foglalkozik magánnyomozás, vagy fejevadászat keretében a poligráfus vizsgálattal.<sup>4</sup> Az Amerikai Egyesült Államokban olyan színvonalra fejlesztették az eljárást – vagy annyira notóriusan hisznek benne

<sup>4</sup> pl.: <http://www.tudakozo.hu/poligraf-vizsg%C3%A1lat.html>

–, hogy már hordozható változatát is kifejlesztették az Egyesült Államok hadserege számára.<sup>5</sup>

Annyit biztonsággal kijelenthetünk, hogy fontos bizonyítási eszközről van szó, olyanról, melynek bevetésével hasznos bizonyítékra tehetünk szert. Ez a bizonyítási eszköz, illetve a bizonyíték nem vet fel hierarchikus kérdést semmilyen értelemben, megfelelően a hazai eljárási szabályozásnak, ez azonban egyszersmind azt is jelenti, hogy indokolatlanul oszt mellőzöttséget a hazai büntetőeljárásban.

### *A hazai szabályozás története:*

#### *A hazugságvizsgálat szabályozásának vizsgálata a hazai büntető eljárásjogban*

A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: „régí Be.”) expressis verbis – nevesítve – nem ismerte a hazugságvizsgálat fogalmát.

Ennek ellenére a bizonyítási eljárást levezető hatóságok rendre alkalmazták – mondhatni önkényesen – a *szabad bizonyítás* általános eljárásjogi elvének jegyében.

Noha tételes jogi bizonyítási eszközként, illetve bizonyítékként nem találkozunk tehát a régi Be.-ben az intézménnyel, a Legfelsőbb Bíróság egyik jogesete<sup>6</sup> világosan utal arra, hogy komoly bizonyítási eszközzel és abból nyerhető bizonyítékkal volt dolgunk a múltban is, olyannal, amelyet – ráadásul – az ítélezési gyakorlat a *szakértői* bizonyítás körébe ualt, és mint olyat, a szakértői véleményekkel egyenrangú bizonyítékként kezelte.

Ez a jogeset egyértelműen állást foglal abban – amint látható –, hogy a poligráf – hazugságvizsgálat, vagy ízlésemnek inkább megfelelően: igazság, vagy igazmondás – vizsgálat – pszichológus szakértők kompetenciájába tartozó, különleges szakértelmet igénylő kérdés. Ezzel a megoldással gyakorlatilag mindenben egyet is érthetünk, és jó darabig tételes jogi szabályozás nélkül is járta a maga helyes útját a poligráf mint bizonyítási eszköz, és az abból nyerhető bizonyítékokat is felhasználták a bíróságok – egyenrangúan a többi bizonyítékkal.

Gyökeresen megváltozott a helyzet az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: „új Be.”) szabályozásával.

Az új Be. 179. §-a és 180. §-a szabályozzák a gyanúsított kihallgatására vonatkozó előírásokat.

A 180. § (2) bekezdése értelmében a gyanúsított beleegyezése nélkül a vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható. (A fiatalokúakra vonatkozó – tiltó – szabályozással külön nem foglalkozom.)

Az már önmagában kényes probléma, hogy a törvény nem definiálja a poligráf, mint bizonyítási eszköz leírását – még utalóan sem; a 182. § – a szaktanácsadó közreműködésére vonatkozó szabályozás – (2) bekezdése viszont kógens módon rendeli, hogy

<sup>5</sup> [https://www.rmda.army.mil/foia/foia\\_readingroom/%28a%29%282%29%28B%29%20-%20Statements%20of%20policy%20and%20interpretatio%5CALL%5Cr195\\_6.pdf](https://www.rmda.army.mil/foia/foia_readingroom/%28a%29%282%29%28B%29%20-%20Statements%20of%20policy%20and%20interpretatio%5CALL%5Cr195_6.pdf) (Letöltés időpontja: 2011. év május 30.)

<sup>6</sup> Bírósági Határozatok 1997. évf. 115.sz. jogeset. In: Complex DVD Jogtár, a Szegedi Ítéltábla hálózati példányáról.

szaktanácsadó igénybevétele kötelező, ha a terhelt vallomását a nyomozásban poligráf alkalmazásával vizsgálják.

A szabályozás két ponton is aggályos, és a szabad bizonyítás elvrendszerében komoly, mondhatni hideg ürt hagy maga után:

1. Adós maradt a törvény annak az indoklásával – és e tekintetben a kommentárok sem adnak iránymutatást –, hogy a jogalkotó miért szaktanácsadói kompetencia alá rendelte a poligráfos vizsgálatot.

Érdekes megoldás, hogy a Nyomozási rendelet (Nyor.) 127–132. szakaszai kimerítően foglalkoznak a poligráffal.

Miként azt a Be. Kommentárjának szerzője kiemeli, a vizsgálat nagy *szakértelmet* igényel (!) és miután megbízhatósága erősen kétes, valójában csupán arra alkalmas, hogy „sugallhat bizonyos nyomozási irányokat.”<sup>7</sup> A Kommentár ezen részét szerzőként jegyző *Láng* is csupán spekulál, mikor ezt írja: „A tapasztalatok szerint a poligráf alkalmazásának értéke megosztja a jogalkalmazói (tehát nem csak a bírói) gyakorlatot s talán ez is közrejátszhatott abban, hogy a bizonyítási eljárások közé *nem került be* (ugyanis ott kapott helyet, lásd „A nyomozás lefolytatása” c. fejezetet). Sajnos hiába operál a szerző a Rendőrségről szóló törvény és egyes Legfőbb Ügyészi utasítások idevágó – irigylésre méltóan részletes és professzionális – részlet-szabályozásaival, a tény attól még tény marad: a poligráfos bizonyítást szálkás, durva felületű ékként verte be az „új” Be. a bizonyítási fejezetbe.

Meghatározó elvi kérdés, hogy a szaktanácsadó a szakértőhöz képest lényegesen szűkebb jogosítványokkal bír, annak ellenére, hogy valójában *különleges* szakértelmet igénylő kérdés megválaszolása a feladata. A Be. 182. § (1) bekezdése azonban – sajnos – a szaktanácsadó közreműködését és a hozzá rendelt poligráf alkalmazását, mint a bizonyítási eszközök felkutatásához, megszerzéséhez, összegyűjtéséhez, vagy rögzítéséhez szükséges különleges szakismerettel indokolja. További, meggyőző indokolást nem találunk, valójában tautológiával állunk szemben.

2. Problematisz az is, hogy miért kizárólag a nyomozásban alkalmazható a poligráf. Rá kell mutatni mindazonáltal, hogy nem biztos, miszerint a jogalkotó azzal a megfogalmazással, hogy a szaktanácsadót akkor veszi igénybe az ügyész és a nyomozhatóság, ha valamilyen szakkérdésben felvilágosítást kér, valóban kizárította a poligráf alkalmazhatóságát a büntetőeljárás bírói szakából, onnan, ahol a büntetőjogi főkérdések eldöntésére kerül sor. Nem is indokolta meg a jogalkotó a miniszteri indoklásban, hogy miért vonta meg ilyen szűk körben a poligráf alkalmazhatóságának körét, és miért kötötte azt szaktanácsadói kompetenciához.

A megoldás azért szerfelett aggályos, mert az ítéldbíróságok a terheltnek, illetve a védelemnek a terhelt poligráfos vizsgálatára vonatkozó bizonyítási indítványát rendre, alapból elutasítják arra hivatkozással, hogy szaktanácsadó nem járhat el az ítéldbírói szakban, márpedig a poligráf alkalmazását szaktanácsadói közreműködéshez köti a törvény.

Ez álláspontom szerint valójában megfordítása a kérdésnek, mert nem az a lényeges, hogy a szaktanácsadó bírói szakban való eljárásának kizárása miatt nem alkalmazható a poligráf (egyébként semmi nem tiltja, hogy e szakaszban is eljárjon), hanem helyes ér-

<sup>7</sup> BERKES GYÖRGY – BELEGI JÓZSEF (szerk.): *Büntető Eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára*. II. kötet 7. pótlás 560/69. p.



telmezéssel alkalmazható lenne az, amennyiben szakértői bizonyítás mellé rendelnénk. Ezt ugyanis a büntetőeljárás törvény most felhívott rendelkezései nem zárják ki.

A törvény indokolása szerint, mivel a szaktanácsadó működése nem hoz létre bizonyítási eszközt, valójában semmiféle kötőereje nincsen az ügyész, illetve a nyomozóhatóság felé, mert amennyiben utóbbiak rendelkeznek a szükséges szakismerettel, még a szaktanácsadó alkalmazásától is eltekinthetnek. Kivétel ez alól éppen a poligráf, tehát a jogalkotó is, ha bizonytalanul, de megpróbálta elhelyezni a bizonyítási eljárás koordináta-rendszerében a poligráfot – véleményem szerint sikertelenül.

Az indokolás egyébként maga is utal arra, hogy figyelembe véve miszerint a poligráfos vizsgálat egyfajta pszichés hatást jelent a vizsgálati alany személyiségére, „végrehajtását csak specialistának szabad megengedni.”<sup>8</sup>

Érdekes adhéziós probléma továbbá, hogy az indokolás szerint a szaktanácsadóként alkalmazott poligráf *specialista* (szakértő?) véleménye ... – nem lévén bizonyítási eszköz – a bíróság elé nem terjeszthető.

A bírói gyakorlat azonban nyilvánvalóan nem osztja ezt az álláspontot, hiszen a szaktanácsadóként alkalmazott poligráfia-véleményt bizonyítékként kezeli, támogató bizonyítékként, amely önállóan ugyan nem alkalmas valamely kérdés bizonyító erejének megítélésére, de a bizonyítékok körébe beillesztve, azokkal – nyilvánvalóan – egyenértékűként értékelhető. Más kérdés, hogy az ítélőbíróságok általában akkor veszik figyelembe a poligráf szaktanácsadói véleményt – a terhelte terhelőt –, amikor a terhelő bizonyítékok túlsúlyban vannak, és ekkor általában úgy is fogalmaznak az ügydöntő határozatok, hogy „a terhelő bizonyítékokat alátámasztotta a poligráf vizsgálat eredménye is.”

Olyannal személy szerint még nem találkoztam, hogy felmentő ítélet hivatkozott volna a poligráf szaktanácsadói vélemény nemleges, tehát a vádlott szavahihetőségét támogató eredményére, de bizonyára van ilyen hazánkban.

Állítható tehát, hogy az új Be. szabályozása de lege lata korrektebbnek tűnik, mint a régi Be.-é, ám tartalmilag mégsem: – azért nem, mert kógens megfogalmazása miatt megszorítja alkalmazhatóságának körét az eljárási szakokban, és mintegy degradálja amikor szaktanácsadói kompetenciához, nem pedig szakértőihez köti.

Kiemelem, hogy a Be., mint alapvető eljárási szűrő permeabilitását mi sem tükrözi jobban, hogy a szabályozás más területein *önmagában* a bírói gyakorlaton alapuló jogértelmezéssel láttunk már „kitörést” bizonyos előírások béklyóiból: markáns behatolása a jogértelmezésnek az Egészségügyi Tudományos Tanács igénybevételenek „visszacsempészése” az orvosszakértői bizonyításba, a mondhatni „demo”-verzióban kodifikált harmadfok szélesre tárása<sup>9</sup> – hogy csak az eddig már nagyrészt lezárt kérdéseket említsem.

<sup>8</sup> DVD Complex Jogtár indokolás – online. Az 1998. évi XIX. törvény indokolása – a büntetőeljárásról, a 182. §-hoz (a Szegedi Ítéltábla elektronikus példánya)

<sup>9</sup> I. A korábbi Be. az orvosszakértői vélemények ütközése esetén a szakértői hierarchia csúcán álló Egészségügyi Tudományos Tanács igénybevételel írta elő. A jelenlegi Be. szabályozása ismeretes; amennyiben az orvosszakértői vélemények között ellentét van, úgy a bíróság harmadik orvosszakértőt jelölhet ki, vagy rendelhet ki egyfől annak megállapítására, hogy mi az előző két orvosszakértői vélemény közötti eltérés oka, illetve, hogy saját maga alkosson harmadik szakvéleményt. Ebben döntően benne van – implicit módon –, hogy az orvosszakértők véleményeinek ütközése esetén nyilvánvalóan egy magasabb hierarchiai szinten álló orvosszakértői szaktudást célszerű és indokolt igénybe venni. Az Egészségügyi Tudományos Tanács működéséről és szervezetiségéről szóló jogszabály nem került hatályon kívül az 1998. évi XIX. törvény új rendelkezései folytán. Nem véletlen egybeesésről van-e szó, mikor azt látjuk, hogy számos ügyben az orvosszakértők

Miért ne lehetne hasonlóan állást foglalni, akár jogegységi határozatban – mert nyilván meg volna az eljárásjogi oka – az eljárási keretek tágításában és a garanciális kerítés felhúzásában?

A *favor defensionis* elvét határozottan szolgálná egy ilyen megközelítés és az állam büntető igényének „biztosítása, vagy biztonsága” sem válna oktan kockázat tárgyává.

### *Előzetes összegzés*

Álláspontom szerint *de lege ferenda* a szabályozást meg kell változtatni: nyilvánvaló retrográd visszalépés lenne, amennyiben a módosító rendelkezés egyáltalán nem szólna a poligráfról, amennyiben azonban szól, akkor először is definiálnia kellene közérthetően, és a szakmai közönség számára is megfelelő irányt mutatva az eszközt, az eljárást, az abból nyerhető bizonyíték jellegét, továbbá meg kell szüntetni az instrumentum kizárását a tárgyalási szakból és a szakértői bizonyítás körébe kell utalni. Ez utóbbi felveti persze azt a kérdést, hogy amennyiben a poligráfos bizonyítás a szakértői bizonyítás körében külön szabályozást nyer, vajon nem adunk-e neki „üzenetként” olyan muníciót, mely által a büntetőeljárási hatóságok kiemelt helyi értéken kezelnék – ami nem lenne helyes –, összehasonlító analízissel megközelítve. Ilyen alapon persze valamennyi szóba jöhető szakkérdést meg kellene nevezni az eljárási törvényben, ami nyilvánvalóan otromba hiba lenne.

A legtisztább módszernek – közel korrekt megoldásnak – azt tekinthetnénk, ha a jogalkotó meghagyva a Be. rendelkezéseiben a poligráfos vizsgálatot, *egy szakértői igénybevételét kötelezővé tevő rendelkezéssé alakítaná át, mégpedig akként, hogy a büntetőeljárás tárgyalási szakában is indítványozható legyen az igénybevétele, és az ítélőbiróságok elrendelhesék annak igénybevételét úgy az első-, mint a másodfokú eljárásban – utóbbiban esetleges részbizonyítás keretében – egyaránt.*

---

véleményének ütközése esetén a bíróságok továbbra is az Egészségügyi Tudományos Tanácshoz fordulnak és annak szakvéleményét mindenben elfogadják, tekintve, hogy ez a szakmai hierarchia csúcsa. A bizonyítékok egyenértékűsége nem feltételezi azt, hogy a hatóságok, illetve a bíróság ne vehetné figyelembe azt, hogy a szakértői hierarchiában milyen szinten foglal helyet az adott szakértő; az ítélkezési gyakorlat tapasztalatai egyértelműen arra utalnak, hogy általában a hierarchiában magasabban álló szakértők, illetve szakértői testületek megbízhatóbb szakvéleményeket adnak a széleskörűbb gyakorlati tapasztalatok és szakmai tapasztaltság okán – nem pedig a tekintélyelvűség miatt.

2. Ugyancsak a gyakorlat elhajlására bizonyíték és megfontolásra ajánlható a *de lege ferenda* jogalkotás számára a harmadfokú felülbírálat kérdésköre. A harmadfokú felülbírálatot a Be. novellája azért hozta be, mert a jogalkotó felismerte, hogy bizony vannak olyan esetek, mikor rendes jogorvoslatiág keretében kell biztosítani a büntetőjogi főkérdések egyikeben, a bűnösség kérdésében való eltérő állásfoglalások rendbetételét.

A novella a harmadfokú eljárást rendkívül szűk körre korlátozta eredetileg, és a törvényszövegben azóta sem történt változtatás.

A gyakorló bírág azonban felismerték, hogy ez a rendszer a harmadfokú eljárásnak csupán az ún. „demo verziója”, egy lebutított változata, ami valójában nem alkalmas az igazi harmadfokú eljárás szerepének betöltésére. Ezért hát a gyakorlat – meggyőződésem szerint indokoltan – kibővítette és kitágította a harmadfokú felülbírálat határait. Számos és hosszas szakmai vita, kollégiumvezetői értekezleteken elhangzott eltérő álláspontok összecsapása vezetett végül is oda, hogy a rendszer az eljárásjogi szabályozás kereteit meghaladva lényegében megállapodott.

Hadd szolgáljak alternatívával is. E másik megoldási lehetőség visszatérést hozhatna a „rég” Be.-hez, azaz nemes egyszerűséggel nem szólna erről a bizonyítási eszközről.

Sajnos azonban megvan a rendelkezés, ezért ez utóbbi verziót kevésbé járható útnak látom; marad tehát a mindenben korrekt, az Egyezményhez – és az Alapjogi Karta integrálása folytán ahhoz is – hű belső jogi szabályozás, a kérdés gyökeres átgondolása: akár tiltás formájában is.

A megbízhatósági tesztek eredményeit eseti, magas szakértői kompetenciát felmutató testületnek kellene feldolgozni – a globalizmus jegyében valamennyi, e pillanatban hozzáférhető és a tudományok más területein is rangos értékeket felmutatni tudó külföldi szakértői műhelyek anyagának feldolgozásával.

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. §-ában írt tisztességes eljáráshoz való jog elve maradéktalan érvényesülésének további példamutató garanciája lenne egy ilyen megoldás.

### *A külföldi példák*

Hazánkban egyelőre nem büszkélkedhet vastag gyökérrzel a poligráfiában jártas szakértők, szaktanácsadók szakmai tömörülése, vagy legalábbis az latens lehet: az internetet pásztázva erre utaló link nem tűnik elő, a legmegbízhatóbb, legalaposabb kereső motorokkal sem. Megtalálható viszont az Európai Poligráf Szövetség és a Brit-Európai Poligráf Szövetség honlapja.<sup>10</sup>

Ami szembeütő, hogy a Szövetségeknek nincs magyar tagja, a szomszédos államok viszont szinte kivétel nélkül reprezentálják magukat és Izrael van markánsan jelen az előbbiben. Nem túl informatív viszont a honlapok tartalma – ami nyilván a tartalom-szolgáltató hibája –: gyakorlatilag semmilyen érdemleges adatot nem tud meg a szorgos keresgélő. A Brit-Európai szövetség professzionalitása szembeütő: alkotmányuk és viselkedési kódexük is van. A kormányzó testület tagjai viszont – gyanúm szerint – valójában amerikaiak ...

### *Példa az Európai Unió egyik meghatározó tagállamából – a német nemzeti gyakorlat:*

A Németországi Szövetségi Köztársaság szövetségi szintű gyakorlata egyértelmű, ugyanis tiltó, de legalábbis nemleges.

A szövetségi Büntetőeljárás Törvény (Strafprozessordnung – „StPO”) 1998-tól hatályos szövege nem tesz említést erről a bizonyítási eszközről; másokról, mint a szakértői bizonyítás, stb. viszont igen. A StPO 81. és 136a. (tiltott bizonyítás) szakaszainak értelmezése kapcsán került keresztútba az intézmény.

---

<sup>10</sup> <http://www.europeanpolygraph.org/> és <http://www.europolygraph.com/> (Letöltés ideje: 2011. május 30.)

Az ítélőbíróságok gyakorlatát vizsgálva azonban megállapítható, hogy nyilván kialakult egy, a hazai „rég” Be. szabályozásához hasonló szituáció, azaz, a nemzeti hatóságok alkalmazták a poligráfot, erre vonatkozó különös eljárási szabályozás hiányában is. A Szövetségi Alkotmánybíróság konkrét ügyben ugyan a folyamodó terheltnek idevágó indítványával kapcsolatosan nemlegesen foglalt állást, de kiderül, hogy a német gyakorlat akár első-, akár másodfokon is megengedi a bírói szakban a poligráf bevetését.

A többrendbeli megrontás miatt indult ügyben a terhelt kérte, hogy vizsgálják meg poligráffal, de *mind az első, mind a másodfok elutasította* az indítványát.

Ezt támadta a terhelt alkotmányjogi panasszal, de gyér volt az indítványa. A BVerfG érdemi vizsgálatot nem folytatott, azaz nem fogadta be a panaszos indítványát. Ezt azzal indokolta, hogy a panaszos gyakorlatilag a Be. szabályait támadta, illetve Be-sértésre hivatkozott, és megjelölt ugyan alkotmányi cikkelyeket, de nem vezette le, hogy azokat a bizonyítási indítvány elutasítása miért sértené. A panasz befogadhatóságának tartalmi kritériuma lett volna az alkotmánysértés részletes kifejtése. Ez azonban elmaradt.<sup>11</sup>

A döntésből tehát nem következik, hogy a poligráf használata (vagy mellőzése) ne lenne támadható, vagy tágabban: a bizonyítási indítványok elbírálásának kérdése ne lenne támadható (pl. önkény kimutatása esetén igen, mondja a BVerfG), pusztán arról van szó, hogy a gyérül megírt panasz elvérzett a szigorú befogadhatósági szűrőn.

### *Poligráf a Tengerentúlon*

Az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatási rendszere ugyan alapjaiban eltér a kontinentális berendezkedéstől (Common Law rendszer), ám mégis érdemes legalább a poligráfos vizsgálat normatív és szervezeti alapjait görcső alá venni.

Ami a normatív alapokat illeti, ki kell jelenteni, hogy nem valamennyi állam osztja a poligráf megengedhetőségét. Strukturális oldalról megközelítve a szövetségi haderő (US Army) kötelékébe tartozó katonák esetében azonban teljes mértékben elfogadott a módszer a bűncselekmények felderítése alkalmával. A poligráfos vizsgálat általános elfogadását nyomozati büntetőparancsban (US Army Criminal Investigation Command) rendelték el.<sup>12</sup>

A megengedő államok államszintű törvényben rendelkeznek az alkalmazhatóságról illetve értékelhetőségről.

New York Államban (főváros: Albany) a Bűncselekmények Áldozataival kapcsolatos Törvénykezési Gyűjtemény 1990. évfolyam 17. jogesete világosan rendeli: „a szexuális bűncselekmények sértettjeivel szemben poligráf *nem* alkalmazható.”<sup>13</sup>

<sup>11</sup> [http://www.bundesverfassungsgericht.de/cn/decisions/rk19980407\\_2bvr182797.html](http://www.bundesverfassungsgericht.de/cn/decisions/rk19980407_2bvr182797.html) (Letöltés ideje: 2011. május 30.)

<sup>12</sup> [https://www.rmda.army.mil/foia/foia\\_readingroom/%28a%29%282%29%28B%29%20-%20State%20of%20policy%20and%20interpretatio%5CALL%5Cr195\\_6.pdf](https://www.rmda.army.mil/foia/foia_readingroom/%28a%29%282%29%28B%29%20-%20State%20of%20policy%20and%20interpretatio%5CALL%5Cr195_6.pdf) (Letöltés ideje: 2011. május 30.) 18. p.

<sup>13</sup> [http://www.ag.ny.gov/bureaus/criminal\\_prosecutions/pdfs/crime\\_time\\_line.pdf](http://www.ag.ny.gov/bureaus/criminal_prosecutions/pdfs/crime_time_line.pdf) [Letöltés ideje: 2011. május 30.] a következő törvényi alapon: „New York Criminal Procedure Law (‘CPL’) 160.45”

A tiltás okául a jogalkalmazó ügyészség és bíróság egyaránt azt jelölte meg, hogy nem állnak rendelkezésre megbízható értékelések arra, hogy a módszer megfelelő mértékű bizonyossággal szolgáltathat bizonyítékot (mentőt és terhelőt egyaránt).

Más államok fenntartások nélkül fogadták be a bizonyítási eszközt és az abból nyert bizonyítékokat mindenben elfogadhatónak értékelik. Olyannyira, hogy egyes államokban a poligráfos vizsgálat terhelti megtagadása felállítja a bűnösség vélelmét – ami nagyon messze van a kontinentális felfogástól – ezért csupán jelzem.

Nagyon széles körben alakult ki ugyanakkor a poligráf-szakértők szakmai szerveződése.

Kiváló terep az interneten elérhető (össz-nemzeti) Amerikai Poligráf Egyesület honlapjának<sup>14</sup> (APA) böngészése.

A honlapnak a küldetést kinyilvánító része a következő:

Az 1966-ban megalapított Amerikai Poligráf Egyesületnek több mint 2500 tagja van és ők arra hivatottak, hogy egy felelős és értékes jelentést adjanak az igazság vizsgálatának, amellyel egyszer s mind a legmagasabb színvonalon biztosíthatják a poligráfos vizsgálatok területén a morális etikai és professzionális viselkedés normáit. Az Amerikai Poligráf Egyesület vezető professzionális poligráf társaság, amely megalapította, kidolgozta a terület technikai-, gyakorlati-, intézményi-, kutatási-gyakorlatot fejlesztő és oktatási aspektusait.

Az Amerikai Poligráf Egyesület célja az, hogy az emberiséget az *igazságvizsgálat* (*serving the cause of Truth*) területén a következő mércéknek megfelelően lássa el tudással:

- egységes, objektív és tisztességes igazságszolgáltatást biztosítson mindenkinek,
- bátorítsa és támogassa a kutatást, fejlesztést és oktatást azáltal, hogy abból az egyesület tagjai fejleszthessék tudásukat, csakúgy mint bárki másét, aki az ezáltal nyerhető információkkal érintett,
- megállapítsa és elrendezze mindazon elveket, amelyek alapján az egyesületi tagság elnyerhető,
- irányítsa és megszabja az egyesület tagjainak viselkedési normáit az etikai kódexszel, és a tudományág gyakorlati elveivel és sztenderdjeivel.

Már e bevezetőből világosan látszik, hogy az Amerikai Egyesült Államokban egyesületi szinten is rendkívül komolyan foglalkoznak az igazságkeresés kérdésével.

Az Amerikai Poligráf Egyesületnek szabályos *alkotmánya* van. A dokumentum ily módon tehát „belső alkotmányi” szinten mondja ki, hogy a poligráfos vizsgálatnak az igazság kiderítése a célja, az egységes objektivitás és tisztességes eljárás (fairness) elvei mentén mindenki számára. A szervezetnek tehát fő szabályozási és eljárási elve a tisztességesség. Egyéb rendelkezései is alapvetően messzemenőig biztosítják az egyesület transzparenciáját. Az alkotmány nagyon komoly szervezetiséget tükröz; igazgatótanács vezeti az egyesületet, amely elnökből, alelnökökből, titkárból, előző elnökből és különféle testületekből, valamint egyéb tisztségviselőkből áll. Ezek megválasztásának módját, tevékenységük transzparenciáját és felelősségüket ugyancsak kimerítően rögzíti. A 2007. augusztus 21. napján hatályba lépett alkotmány tehát összességében rendkívül komoly szervezetiségről tanúskodik.

Az Amerikai Poligráf Egyesület vallja, hogy a jelenleg rendelkezésre álló tudományos eredmények igazolják és támogatják a poligráfos vizsgálat megbízhatóságát. Csak-

<sup>14</sup> <http://www.polygraph.org/> (Letöltés ideje: 2011. május 30.)

is ezáltal biztosítható, hogy a büntető igazságszolgáltatásban megfelelő helyére kerüljön a tudományág és a gyakorlata. Ennek érdekében szükségesnek tartották egy megfelelően kiképzett vizsgabiztos alkalmazását, aki a vizsgálatok elvégzésekor a kardiovaszkuláris-, légzési- és elektrodermális aktivitásokat megbízhatóan tudja mérni, és amely mellett egy megfelelő adminisztráció is helyet foglal, ugyanis a kiértékelési rendszernek ez a kellő feltétele. Az egyesület 1980 óta 80 olyan kutatási tervet tart számon, amelybe 6380 poligráf vizsgálatot vontak be és ezáltal 98 %-os pontosságúra sikerült felkúsztatni a vizsgálati eredmények megbízhatóságát. Emellett 16 olyan vizsgálódás is megtörtént, amelyben összesen 810, laboratóriumi körülmények között tesztelt esetet dolgoztak fel, és ezáltal 81 %-os átlagos pontosságot sikerült elérni. Az nem derül ki a poligráf megbízhatósági kutatások eredményeiből, hogy ez az „átlagos megbízhatóság” (vagy találati pontosság) miként ellenőrizhető. Álláspontom szerint az objektív igazság megismerésére való törekvés ugyan nagyon helyes irány, de az nyilvánvaló, hogy az objektív igazság az esetek döntő részében nem deríthető ki, így módon utólagosan sem biztosítható az átlagos találati arány százalék pontosságú megbízhatóságra való kidolgozása.

Mindazonáltal kimondható, hogy a rendkívüli igényességre törekvő egyesület célkitűzése, alkotmánya, etikai kódexe és gyakorlati alkalmazási elvei a büntető igazságszolgáltatás koordinátarendszerében megfelelő helyi értéket látszanak biztosítani. Ehhez képest a hazai büntetőeljárás szabályozás és környezete egyenesen csökevényesnek mondható, a szakértőiségből szaktanácsadóságra lefokozás nem vált a bizonyítási eszköz javára.

A most írtak tanúságai alapján megjósolható, hogy a jogalkotásnak a poligráf vizsgálat esetén is komolyan el kell majd mozdulnia a későbbiekben. Nem lehet megelégedni azzal, hogy a poligráf vizsgálatot szaktanácsadói szinten „intézzük el”, mikor tudjuk, hogy a terheltek védekezésének igazságtartalmát ezzel a módszerrel is mélyrehatóan értékelni lehet, az így nyerhető bizonyíték teljes mértékben egyenrangú a többivel. Ezért a bíróságnak, az ítélőbíróságnak a bizonyítékok mérlegelése, értékelése körében ez a szegmens nem maradhat figyelmen kívül.

### *Végső összegzés és a de lege ferenda javaslat*

A következő eljárási jogalkotásnak helyére kell tennie a poligráf vizsgálatot. Legelőször megfelelően definiálnia kell a poligráf, mint bizonyítási instrumentum fogalmát, a hardveres és szoftveres környezetet garanciális módon meg kell jelölni és ki kell bontani, továbbá a Be.-nek a szakértőre vonatkozó rendelkezései között kell elhelyezni. Akár az elmeorvos szakértői vizsgálatra vonatkozó előírásoknak megfelelően két szakértős vizsgálatot is elő lehet írni a poligráf bizonyításhoz, mégpedig úgy, hogy az egyik szakértőnek pszichológusnak, a másiknak pedig biofiziológusnak kellene lennie. Ez a kérdés azonban nyitott; a szakértői kamarákkal, illetve az Egészségügyi Tudományos Tanáccsal való konzultációt követően lehetne megnyugtatóan állást foglalni abban a kérdésben, hogy milyen szervezeti és szakértői kompetencia-allokációt kellene biztosítani a poligráf vizsgálatnak.

Meg kellene határozni azt, hogy valójában mi is a poligráfós vizsgálat célja, mi a beltartalma. Meggyőződés, hogy a helyes felfogás az, miszerint a poligráfós vizsgálat valójában a terhelt vallomásának igazságtartalmát hivatott feltárni. Az ártatlanság vélelme elvének ez a megfogalmazás felelne meg; a „hazugságvizsgálat” már eleve azt feltételezi, hogy valójában azt ellenőrizzük, a terhelt „hazudik-e”. Álláspontom szerint a szakértői vizsgálatnak a célja annak megállapítása, hogy a terhelt *igazat mond-e*.

Ki kell dolgozni és megfelelő dokumentum formájában közzé kell tenni mindazokat az elveket, amelyek mentén a poligráfós vizsgálat haladhat. Ki kell dolgozni azokat az elméleti és gyakorlati sztenderdeket, amelyek kellő iránymutatást adhatnak – az egységesség, az objektivitás és a tisztességes eljárás elvéhez igazodva – arra, hogy a poligráfós vizsgálat valóban tükrözze a mindenkor természettudományos vívmányokat és eredményeket. Nem látnám indokolatlannak akár ún. módszertani levél összeállítását, ami megrajzolná a poligráfós vizsgálat szakértői-módszertani kereteit. A hazugságvizsgálat alapvetően a terhelt által az egyes bizonyítékok tekintetében tanúsított biofiziológiai aktivitásait veszi alapul, ami nyilvánvalóan alapvetően természettudományos-szakértői kérdés. Még pozitívabban körvonalazva: az orvosszakértőiséghez áll ez a szakértelem közelebb. Miután a poligráffal a szakértő valójában a terheltnek az aktuális neurofiziológiai állapotát teszi górcső alá, neurofiziológiai szakértelmet látnék leginkább megfelelőnek a kérdés adekvát megválaszolásához. Az eljárásjogi diszharmonia nem maradhat fenn, azt valahogyan ki kell küszöbölni.

Az objektív igazság valójában ténykérdés, megközelítése csak ismeretelméleti alapon lehetséges. A büntető igazságszolgáltatás csak elveiben törekszik az objektív igazság kiderítésére, in facto nincs garancia arra, hogy az esetek zömében valóban az objektív igazság derül ki. Az ítélőbíróságnak azonban a bizonyítékok értékelése, mérlegelése alkalmával valamennyi rendelkezésre álló bizonyíték feltárása után van lehetősége ezekben megnyugtatóan állást foglalni. Az „ítéleti bizonyosság” kategóriája rendkívül mozgékony talaj, amolyan vékony jég, amelyen óvatosan kell mozogni, csúszkálni. A büntetőeljárás során valamennyi szóba jöhető bizonyítékot egyenrangúan kell kezelni, így ha már a jogalkotó belebocsátkozott a poligráfós vizsgálat eljárásjogi szabályozásába, akkor azt megfelelően helyére kell tenni, a bizonyítási eljárás rendszerében az őt megillető helyi értéket kell neki biztosítani.

Az eljárás tisztességéhez, tisztaságához elengedhetetlen valamennyi bizonyítási eszköz bevezethetőségének biztosítása, ezek sorából a poligráfós vizsgálat sem rekeszthető ki; meggyőződés, hogy az igazmondás vizsgálata szakkérdés, mégpedig különleges szakértelmet igénylő, olyan, amely neurofiziológus és/vagy pszichológus szakértő igénybevételét okvetlenül szükségessé teszi. Az így nyert bizonyíték egyenértékű a többivel, nem szorítható a poligráfós bizonyítás a nyomozati szakra, azt a tárgyalási szakban is biztosítani kell, ellenkező esetben sérül a tisztességes eljáráshoz való jog.

Az igazságszolgáltatáshoz való jog *alapvető emberi jog*. Nemkülönb az a tisztességes tárgyaláshoz (eljáráshoz) való jog is.

Ezek egyik alapeleme az igazságszolgáltatás alrendszeréhez, vagy összetevőjéhez való hozzáférés joga is. Az igazságszolgáltatáson belül a büntető igazságszolgáltatásnak fő eleme a bizonyítás, al-elemei az egyes bizonyítási módszerek. A különleges szakértelmet igénylő vizsgálódás terepe a szakértői bizonyítás, az azon belül történő bizonyítási alrendszerek az ügy természetéhez képest műszaki-, orvos-, illetve egyéb másodlagos alrendszerei szakértői bizonyítások. Ezek között kell elhelyezni a terhelt igazmondá-

sának vizsgálatát is a már mondottak szerint a szakértői, azon belül orvosszakértői, azon belül pedig pszichológus és neurofiziológus szakértői bizonyítás keretében.

Ha mindez megvalósul és megfontolt, korrekt törvényi bennfoglalást nyer, közelebb kerültünk a tisztességes eljárás elvének maradéktalan betartásához.

E sorokkal köszönti *Prof. Dr. Cséka Ervint* jubileuma alkalmából egykori hallgatója.

## TIBOR KATONA

### LIE DETECTION – FOCUSING ON THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS (ECHR)

#### (Summary)

One cannot claim that lie detection is a favourite or highlighted object in centre of examinations by experts during the criminal procedure.

However everyday's comprehension tend to think lie detection has highest priority among several and widespread obtained evidences.

Nevertheless the question is more than esoteric: why this tool should deserve a degraded fate in Hungarian Procedural Law? Also we guess why is it highlighted in the Code of Criminal Procedure in spite others are not and why this is presented and stipulated in details although others are significantly less detailed – or not?

Not mentioning doubts in details it is time to ask however: is not this a question particularly having been pulled out from the environment of Common Law as if intruding into basically European (Roman) Law? Nevertheless I feel that lie detection has the dignity in evidence collection and proving – but must be in proper place in comparison with Common Law systems – otherwise shall be avoided and used as before: one amongst others (*primus inter pares*) with not detailed ruling – in line with the decision of the Supreme Court of republic of Hungary referred.

These are being examined by me in this small article. Try and enjoy!



KOVÁCS JUDIT

## A Független Rendészeti Panasztestület által folytatott panaszeljárás és a büntetőeljárási jogorvoslat metszéspontjai

### 1. Bevezető

A jogorvoslatok kérdése örökzöld témája több jogágnak is. A tanulmánykötettel köszöntött Cséka Ervin professzor monográfiájában a büntető jogorvoslatok kimerítő feldolgozását adta.<sup>1</sup>

Jelen tanulmánnyal a szerző – tisztelegve a professzor munkásságának – a Független Rendészeti Panasztestület (a továbbiakban: Testület) működése során előforduló azon problémákra kíván rámutatni, amikor a panaszosok olyan rendőri cselekményeket, illetve mulasztásokat sérelmeznek, amelyeket a rendőr mint a nyomozó hatóság tagja fogatosított, illetve követett el – például egy tanúkénti vagy gyanúsított kihallgatás során.

A vizsgálandó kérdés ilyen esetekben, hogy azon rendőri intézkedések, amelyeket a rendőr a nyomozó hatóság tagjaként, de a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) alapján fogatosít, valamint a panaszosnak [a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) és az Rtv. által garantált] emberi méltóságát érintő egyes cselekmények (mulasztások) a nyomozás során gyakorolható panaszjog körébe vonhatóak-e.

A kérdés megválaszolásához elsőként a Testület hatáskörének bemutatása szükséges.

### 2. A Testület hatásköre

Az Országgyűlés a 2007. évi XC. törvénnyel átfogóan módosította az Rtv.-t. A novella – többek között – megreformálta a rendőrségi intézkedéssel szembeni jogorvoslatokat és azok elintézésének rendjét: a korábbi szabályozáshoz képest kiterjesztette a panaszté-

---

<sup>1</sup> CSÉKA ERVIN: *A büntető jogorvoslatok alaptanai*. Budapest, 1985.

telre jogosultak körét, illetve a panasz jogalapját.<sup>2</sup> A Magyar Televízió 2006. őszi ostrománál tapasztalt rendőri túlkapások, (illetve a következő évben a rendőrök által elkövetett bűncselekmények) miatt szükségessé vált egy olyan ellenőrző intézmény létrehozása is, amely a rendőrségtől függetlenül biztosítja a hatékony jogorvoslatot a rendőri túlkapásokkal szemben. Az említett törvénymódosítás ezen kívánalmat kielégítve – a panaszmechanizmus korábbi szabályozását fenntartva – 2008. január 1-jétől megteremtette a lehetőséget arra, hogy az alapvető jogok megsértésével összefüggő panaszok kivizsgálása érdekében az érintettek „civil kontrollt” kérjenek a rendőri intézkedések jogszerűségét illetően.

A Testületre vonatkozó rendelkezések az Rtv. I. (A rendőrség feladata, szervezete, jogállása és irányítása) és IX. (A jogorvoslatok) Fejezetében találhatók. A IX. Fejezet 92. §-ának (1) bekezdése rögzíti, hogy az, akinek az Rtv. IV., V. és VI. Fejezetében meghatározott kötelezettség megsértése, a rendőri intézkedés, annak elmulasztása, a kényszerítő eszköz alkalmazása<sup>3</sup> alapvető jogát sértette – választása szerint – panasszal fordulhat az intézkedést fogantató rendőri szervhez, vagy kérheti, hogy panaszát az országos rendőrfőkapitány, valamint – az Rtv. 2010. évi módosítása óta<sup>4</sup> – a főigazgatók a Testület által lefolytatott vizsgálatot követően bírálják el.

Az Rtv. említett rendelkezése alapján a legdurvább rendőri fellépésekre (hivatali bűncselekmények, pl. bántalmazás hivatalos eljárásban, kényszervallatás, jogellenes fogvatartás) esetén – nyomozati jogkör hiányában – nincs hatásköre a Testületnek, kizárólag az Rtv. megjelölt fejezeteiben felsorolt rendőri intézkedések<sup>5</sup> esetében van lehetősége eljárni és az adott cselekményt abból a szempontból vizsgálni, hogy történt-e alapjogi sérelem.

A Testület számára az Rtv. 92. §-ának (1) bekezdése biztosít lehetőséget arra, hogy az Rtv. IV. Fejezetében, a rendőrség működésének általános elveit és szabályait rögzítő rendelkezések kapcsán vizsgálódása körébe vonjon olyan rendőri tevékenységet is, amelyet az V. és VI. Fejezet ugyan nem nevesít, de amelynek vonatkozásában a IV. Fejezetben foglalt követelményeknek (pl. a rendőri feladatok ellátásának és utasítások teljesítésének kötelezettsége, intézkedési kötelezettség, arányosság követelménye, a rendőr szolgálati fellépésére és azonosíthatóságára vonatkozó kötelezettség, illetve a rendőr

<sup>2</sup> A jogorvoslat lehetőségét minden olyan (természetes) személynek biztosította, akinek az intézkedés jogát vagy jogos érdekét érinti, és egyértelműen rögzítette, hogy a panasz eljárásra a közigazgatási hatósági eljárás szabályai alkalmazandók.

<sup>3</sup> A tanulmányban a továbbiakban egységesen rendőri intézkedésként kerülnek nevesítésre.

<sup>4</sup> Az egyes rendészeti tárgyú és az azokkal összefüggő törvények módosításáról szóló 2010. évi CXLVII. törvény szakított a korábbi, egységes rendőrségi koncepcióval: 2011. január 1-jétől az Rtv. rendszerben a rendőrséget három – egyébként egyenrangú – szerv, az országos rendőrfőkapitány vezetés alatt álló általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv mellett a terrorizmust elhárító szerv és a belső bűnmegelőzési és büntetőrendészeti feladatokat ellátó szerv alkotja. Utóbbiak a főigazgatók irányítása alatt állnak.

<sup>5</sup> Az V. Fejezetben felsorolt intézkedések: igazoltatás, a fokozott ellenőrzés, ruházat, csomag és jármű átvizsgálása, a felvilágosítás kérés, az elfogás és előállítás, az elővezetés, az idegenrendészeti intézkedés, a határőrzés, a biztonsági intézkedés, a közbiztonsági őrizet, intézkedés magánlakásban és közterületen nem minősülő egyéb helyen, a műszers ellenőrzés, a képfelvétel, hangfelvétel készítése, a helyszín biztosítása, a közlekedésszabályozás, a személy és létesítménybiztosítás és a személyi védelemmel, illetve Védelmi Programmal kapcsolatos intézkedés. A kényszerítő eszközöket az Rtv. VI. Fejezet sorolja fel és definiálja: testi kényszer, bilincs, vegyi eszköz, elektromos sokkölő eszköz, rendőrbot, kardlap, illetve más eszköz alkalmazása, szolgálati kutya alkalmazása, útzár, megállásra kényszerítés, löfegyverhasználat, löfegyverhasználat tömegben lévő személlyel szemben, csapaterő alkalmazása, tömegoszlatás. Megjegyzendő azonban, hogy az Rtv.-ben nem szabályozott részletkérdésekre vonatkozó szabályokat a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet (a továbbiakban: Szolgálati Szabályzat) tartalmazza.

felvilágosítás-adási és segítségnyújtási kötelezettsége) érvényesülniük kell. Erre az Rtv. IV. Fejezetében szereplő 11. § (1) bekezdése nyújt lehetőséget, amely kimondja, hogy a rendőr köteles a szolgálati beosztásában meghatározott feladatait a törvényes előírásoknak megfelelően teljesíteni. A Testület immár állandónak tekinthető gyakorlata az, hogy ezen általános jellegű rendőri kötelezettség megsértése esetén abban az esetben is eljár, ha a jogsértés nem az Rtv. V. és VI. Fejezetében felsorolt rendelkezések alkalmazásával, hanem más – az adott szolgálati feladat ellátására vonatkozó – jogi norma érvényesülésével függ össze. A Testület ilyen jogcímen történő eljárása pedig azt eredményezi, hogy az Rtv. idézett paragrafusán keresztül vizsgálhatóvá válnak olyan rendőri tevékenységek is, amelyeket a rendőrségi törvényen kívüli, más jogszabályok által rögzített eljárási szabályok – a Be., illetve a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) – alapján végeznek, minthogy azokat a szolgálati feladatokat is a törvényes előírásoknak megfelelően kell ellátni. A speciális eljárási szabályok megsértése egyúttal az Rtv. 11. § (1) bekezdésének megsértését is jelenti, amit viszont a Testület a hatáskörére irányadó szabály miatt vizsgálhat. Ezen kiterjesztő hatásköri értelmezés ugyanakkor korlátozással érvényes, azaz a Testület olyan esetekben él az ilyen jellegű vizsgálat lehetőségével, amikor a panaszolt rendőri intézkedéssel szemben az Rtv.-n kívüli, más jogszabályok nem biztosítanak speciális jogorvoslatot.

A Testület panasz eljárásában igen nagy gyakorisággal fordul elő, hogy szabálysértési, illetve büntetőüggyel összefüggő rendőri intézkedést tart sérelmesnek a panaszos. A kérdés az, hogy ilyen esetekben a Testületnek van-e hatásköre, s ha igen, mennyiben a rendőr által kifejtett cselekmény, illetve a megvalósult mulasztás érdemi vizsgálatára.

### *3. A rendőrség rendészeti hatáskörben elkövetett jogsértéseinek és a büntető eljárásban elkövetett jogsértéseinek viszonyában vizsgálandó „csoportok”*

a) Nem okoznak problémát az olyan panaszügyek, amikor a büntető eljárás kezdete (formális megindulása) előtt foganasítottak Rtv. szerinti rendőri intézkedést a panaszossal szemben. Ilyen esetekben a Testület – az Rtv. 11. §-ának felhívása nélkül – megállapítja hatáskörét az intézkedés megítélésére.

Egy 2009-es ügy<sup>6</sup> alapjául szolgáló panasz szerint a panaszost és társát – aki szintén panaszt terjesztett elő a Testületnél – utcai verekedésben feltételezett részvételük miatt a rendőrök igazoltatták, ruházatukat átvizsgálták, megbilincseltek, majd előállították a rendőrségre, ahol velük szemben garázdaság büntettének gyanúja miatt nyomozást indítottak és a kihallgatásuk során őket többször megütötték. A panaszos állítása szerint továbbá a kihallgatást végző rendőr nem az elmondásának megfelelően rögzítette a valloását, azt nem olvasták fel neki, és egész idő alatt megalázóan beszéltek vele a rendőrök.

A Testület a büntető eljárás formális kezdetét jelentő megalapozott gyanú közlését megelőző intézkedéseket – az igazoltatást, a ruházatátvizsgálást, a kényszerítő eszköz alkalmazást és az előállítás körülményeit – vizsgálta és a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján kivétel nélkül megállapította azok jogszerűségét (egy folyamatban lévő

<sup>6</sup> 51/2009. (III. 4.) sz. állásfoglalás

bűncselekményt szakítottak félbe a rendőrök, így a közbiztonság védelme érdekében, illetve bűnüldözési célból indokolt és jogszerű volt az igazoltatás és a ruházatátvizsgálás; továbbá a panaszost szándékos bűncselekmény elkövetésén tetten érték, ami kötelező elfogási és előállítási ok;<sup>7</sup> és mert a panaszos az intézkedés elől menekülni próbált, a kényszerítő eszköz alkalmazása is jogszerű és indokolt volt), egyúttal a panaszos alapvető jogainak jogszerű korlátozását.

A Testület – hatáskörének hiányában – a panasz büntetőeljárással összefüggő részeit (a kihallgatás során történt állítólagos bántalmazást, a jegyzőkönyv meghamisítását, a vallomás ismertetésének mellőzését) elutasította, ugyanakkor tájékoztatást adott a panaszosnak egyrészt a vele szemben intézkedő rendőrökkel szemben a feljelentéstétel lehetőségéről, másrészt a gyanúsítás közlésével szemben, illetve „a büntetőeljárás alatt őt ért sérelmek miatt” a Be. szerinti panaszról.

Az ímént említett panaszos társa (aki a nyomozó hatóság szerint társtettese volt a garázdaságnak) szintén panaszt tett a Testületnél a vele szemben történt rendőri intézkedések miatt.<sup>8</sup> A Testület az előző ügyben tett megállapításait megismételte: az igazoltatást, a ruházatátvizsgálást, a kényszerítő eszköz alkalmazást és az előállítást jogszerűnek és indokoltnak találta. A tényállás azonban az előzőekben ismertetettől eltért annyiban, hogy a panaszos ebben az esetben egy írástudatlan személy volt, akivel az iratokat (a jogorvoslati jogokról szóló tájékoztatást, az előállítás időtartamáról szóló igazolást, az előállító helyiségben történő elhelyezéssel kapcsolatos jogokról és kötelezettségekről szóló tájékoztatást, illetve a gyanúsítottai vallomást, és az előállítás során kiállított letéti jegyzőkönyvet) a rendőrök aláírták. A Testület a gyanúsítottai vallomás aláírásának jogszerűsége kérdésében nem foglalt állást, mert azt hatáskörén kívül állónak tekintette (ugyanakkor felhívta a Be. szerinti jogorvoslatra a panaszos figyelmét). Az írni-olvasni nem képes panaszossal a többi irat hatósági tanúk nélküli aláíratásáról – minthogy azok tartalmát nem is olvasták fel – a Testület viszont úgy vélekedett, hogy ezáltal a panaszos elesett annak lehetőségétől, hogy kétséget kizáróan meggyőződhessen az aláírt iratok valódi tartalmáról. A rendőrség ezen mulasztását a Testület az Rtv. 2. §-ába, 20. §-ának (2) bekezdésébe, 24. §-ának (1) bekezdésébe és 33. §-ának (4) bekezdésébe ütköztetve minősítette, és megállapította a panaszos a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény<sup>9</sup> (a továbbiakban: Alkotmány) 2. §-ának (1) bekezdéséből levezetett tisztességes eljáráshoz való alapvető jogának súlyos sérelmét.

b) A Testület differenciáltan ítéli meg azokat a panaszokat, amikor a panaszos folyamatban levő büntetőeljárásban foganatosított eljárási cselekményeket sérelmez.

ba) Amennyiben a panaszos kizárólag Be. szerinti eljárási cselekményeket sérelmez, a Testület a panaszt érdemi vizsgálat nélkül elutasítja.

Egy 2008-as panaszügyben a panaszos egy folyamatban levő nyomozás során a rendőrség idézési gyakorlatát sérelmezte: azt, hogy a gyanúsítottai kihallgatására történő idézést a hatánapot követően kézbesítették neki, illetve, hogy az idézésében nem jelölték meg a gyanúsítás tárgyát, így nem tudott felkészülni a védekezésre. A Testület ér-

<sup>7</sup> Az Rtv. 33. §-ának (1) bekezdés a) pontja alapján a rendőr a további intézkedés megtétele céljából elfogja és az illetékes hatóság elé állítja azt, akit szándékos bűncselekmény elkövetésén tetten értek.

<sup>8</sup> 58/2009. (III. 11.) sz. állásfoglalás

<sup>9</sup> Hatályát veszti 2011. december 31-én, 2012. január 1-jén Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) lép hatályba.

demí döntést nem hozott, csupán tájékoztatást adott a panaszosnak a Be. 67. §-ában foglalt idézési szabályokról.<sup>10</sup>

Egy másik ügyben a panaszos azt sérelmezte, hogy a kábítószer használatot ellenőrző vizelet-gyorstesztet a rendőrök jogszerűtlenül (hozzájárulása nélkül) végezték el, és az ahhoz szükséges hozzájáruló nyilatkozatot csak utóbb, a teszt elvégzését követően – őt megtévesztve – írták vele alá. A Testület a panasz kapcsán szintén azt állapította meg, hogy a speciális eljárási szabályok biztosítanak sajátlagos és hatékony jogorvoslati lehetőséget a panaszolt rendőri intézkedéssel szemben: a panaszosnak ugyanis a vele szemben elrendelt nyomozás előtt tanúkénti, azt követően pedig gyanúsítottkénti minőségében lehetősége volt a Be. 196. §-a szerinti jogorvoslattal élni. A Testület tájékoztatta a panaszost arról is, hogy a büntetőeljárás során hivatkozhat a Be. 78. § (4) bekezdésében és 84. §-ában foglalt bizonyítási szabályokra.<sup>11</sup>

A Testület hatáskörének hiányában elutasításról szóló állásfoglalást hozott abban a panaszügyben, amikor egy házaspár azt panaszolta, hogy a sérelmükre elkövetett bűncselekmények miatt a rendőrség nem megfelelően végezte a nyomozást, illetve sorozatos mulasztást valósított meg, ami miatt egyébként azt is kérték, hogy a büntetőeljárásokat másik rendőrkapitányság folytassa le.<sup>12</sup> Hasonlóan döntött a Testület abban az ügyben, amikor a panaszos a megalapozott gyanú közlésének hiányát, az őt érintő kényszerintézkedések jogszerűtlenségét, az általa a nyomozó hatóság tagjával szemben kezdeményezett kizárás iránti kérelem figyelmen kívül hagyását, illetőleg az előzőek miatt a rendőrséghez benyújtott panaszok ki nem vizsgálását sérelmezte.<sup>13</sup>

bb) Abban az esetben, amikor egy folyamatban levő büntetőeljárás során Rtv. szerinti rendőri intézkedést foganatosítanak, a Testület annak jogszerűsége kérdésében érdemi vizsgálatot követően hozza meg állásfoglalását.

Így például, amikor a 7 hónapos terhes nő a vele szemben folytatott büntetőeljárásban foganatosított egyes rendőri intézkedéseket sérelmezte, a Testület – a hatásköri szabályok alapján – kimondta, hogy a büntetőeljárási cselekmények (körüzés elrendelése, elfogatóparancs kibocsátása és azzal összefüggésben a lakás átkutatása) törvényességét nem vizsgálja. A Testület hatáskörébe tartozónak ítélte ugyanakkor több, Rtv. szerinti rendőri intézkedést. Megállapítása szerint a panaszos magánlakásban történő elfogása és előállítása indokolt volt, de ruházatának átvizsgálásával megsértették személyi integritáshoz való jogát<sup>14</sup> (annak dokumentálása mellőzésével pedig a tisztességes eljáráshoz való joga is sérült). A panaszos rendőrségre történő beszállítása során történt telefon ki- kapcsoltatást a Testület a nyomozás érdekében indokoltnak tekintette, elfogadta továbbá a rendőrség azon érvelését is, hogy az álló rendőrségi gépjármű motorját a hideg időjárás miatt, a panaszos nő érdekében járaták, illetve a rendőrautó vezetése során a rendőrök nem veszélyeztették az életét, testi épségét. A Testület jogszerűnek találta a panaszos elfogását, megtörténtnek tekintette a panaszos tájékoztatását az előállított jogokról és a panaszjogról. A panaszos előállítása tekintetében viszont többszörös jogsértést állapított meg: annak 8 órát meghaladó időtartamát indokolatlannak, ezáltal személyes szabadságát sértőnek; az átvizsgálásra alkalmas zárt helyiség biztosításának hiányát emberi

<sup>10</sup> 145/2008. (XI. 26.) sz. állásfoglalás

<sup>11</sup> 85/2009. (IV. 8.) sz. állásfoglalás

<sup>12</sup> 128/2009. (V. 13.) sz. állásfoglalás

<sup>13</sup> 5/2010. (I. 6.) sz. állásfoglalás

<sup>14</sup> Alkotmány 55. § (1) bekezdés

méltóságot sértőnek találta. Testi épséghez és egészséghez való jogának sérelmét<sup>15</sup> is megállapította a Testület, mert a rendőrök a terhességgel kapcsolatos panaszok többszöri jelzése ellenére nem biztosították orvosi ellátását, az előállító helyiségben az illemhely használatának nem megfelelő biztosítása és az előállító helyiség állapota szintén alapjogsérelmet idézett elő. A panaszos által kifogásolt szolgálati fellépés és a rendőrök hangneme kérdésében a Testület – az ellentmondó bizonyítékok alapján – alapjogi sérelmet nem tudott megállapítani.<sup>16</sup>

Egy másik panaszügyben, amikor a panaszos nő az ellene folyamatban levő büntető-eljárásban a munkahelyén foganatosított rendőri intézkedéseket sérelmezte, a Testület a büntetőeljárás feljelentés alapján történő megindítása, a gyanúsítás közlése, az idézés és annak módja kérdésével érdemben nem foglalkozott. Érdemben vizsgálta viszont a panaszos munkahelyéről történő előállítását, és a rendőrök azonosításra vonatkozó kötelezettségének teljesítését (utóbbi elmulasztása miatt egyébként csekély fokú alapjogi sérelmet állapított meg).<sup>17</sup>

Egy fiatalos panaszos törvényes képviselője amiatt terjesztette elő panaszát a Testülethez, mert a gyermeket az iskolából hazafelé menet a rendőrség épülete mellől a rendőrök előállították egy állítólagos rendőrségi videofelvétel alapján. A felvétel azt tartalmazta, hogy egy iskolatáskás fiú elhaladt az egyik rendőr tulajdonát képező gépkocsi mellett, amiről utóbb kiderült, hogy oldalát összekarcolták. A fiút a gépkocsi megkarcolása ügyében kihallgatták, szüleit azonban az előállításról és a kihallgatásról csak utóbb értesítették. A Testület a panaszosi kifogások közül az idézés kibocsátásának hiányával, valamint a kihallgatás során a szülők jelenlétével kapcsolatos részét nem vizsgálta, mivel azok tekintetében a Be. speciális jogorvoslati lehetőséget biztosított (az ügyészség egyébként megállapította, hogy a nyomozó hatóság a fiatalos tanú, illetve törvényes képviselője jogait megsértve járt el, amikor a fiatalt a nyomozó hatóság épületébe idézte, előállította, és a törvényes képviselő csak ezt követően érkezett meg a kapitányságra). Érdemben vizsgálta ugyanakkor a részrehajlás-mentes ügyintézkedést (mert az eljáró rendőr saját ügyében intézkedett), a panaszossal szembeni félelemkeltő rendőri fellépést, az igazoltatást és az előállítását, amelyek tekintetében többszörös és súlyos alapjogsérelmet állapított meg.<sup>18</sup>

bc) A Testület gyakorlatában több olyan ügy előfordult,<sup>19</sup> amikor a panaszos az elővezetését sérelmezte. Tekintettel arra, hogy az elővezetés szabályai részint a Be. VIII. Fejezetén belül, a 162. §-nál találhatók, részint pedig az Rtv. 34. §-ánál,<sup>20</sup> illetve a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet (a továbbiakban: Szolgálati Szabályzat) a 49-50. §-ainál tartalmaz rendelkezéseket.<sup>2122</sup> A Testület

<sup>15</sup> Az élethez való jogot az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdése deklarálja, a testi épséghez való jogot is ugyanezen paragrafusból vezeti le a Testület.

<sup>16</sup> 340/2010. (VI. 16.) sz. állásfoglalás

<sup>17</sup> 412/2010. (IX. 8.) sz. állásfoglalás

<sup>18</sup> 457/2010. (XI. 10.) sz. állásfoglalás

<sup>19</sup> pl. 204/2009. (VII. 8.) sz., 301/2010. (V. 26.) sz., 340/2010. (VI. 16.) sz., 142/2011. (VI. 1.) sz. állásfoglalások

<sup>20</sup> Rtv. 34. § (1) A rendőr az elővezetést elrendelő határozatban vagy végzésben megjelölt személyt az abban megjelölt helyre kíséri vagy oda útba indítja. (2) Ha az elővezetés másként nem teljesíthető, az elővezetett személyt a rendőrségen a szükséges ideig – legfeljebb 12 óra időtartamra – vissza lehet tartani. A visszatartás időtartamának számítására az előállításra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. (3) Az elővezetés elrendelésének törvényességéért az elrendelő a felelős.

<sup>21</sup> Jelen tanulmány a 2011. júniusi jogszabályi állapotot vette figyelembe. 2011. szeptember 30-án új szolgálati szabályzat lépett hatályba, a 30/2011. (IX.22.) BM rendelet.

az elővezetés elrendelésének jogszerűsége tekintetében – figyelemmel arra, hogy a nyomozó hatóság elővezetést elrendelő határozatával szemben a Be. 195. §-a megfelelő jogorvoslati lehetőséget biztosít – érdemben nem foglalkozik. Amennyiben azonban a kényszerintézkedés módját (általában a hajnali időpontban való végrehajtást) is sérelmezik, úgy a Testület érdemi vizsgálatot folytat. A büntetőeljárás kényszerintézkedések – így az elővezetés – alkalmazásával kapcsolatban alapvető követelmények (garanciák) vannak,<sup>23</sup> amelyek érvényesülését a benyújtott jogorvoslat (panasz, fellebbezés) elbírálásakor a bünyügyi hatóságok vizsgálják. A Testület érdemi vizsgálatának lehetőségét ugyanakkor megalapozza az, hogy olyan rendőri intézkedésről van szó, amelyet az Rtv. (és a Szolgálati Szabályzat) is szabályoz; továbbá az Rtv. 34. §-ának (3) bekezdéséből az következik, hogy az elővezetés foganatosításának törvényességéért a foganatosító szerv (rendőrség) felelős. A Testület a rendőri intézkedés arányosságát az Rtv. 15. §-a alapján<sup>24</sup> vizsgálja. Az arányosság kérdésénél az elővezetés esetében vizsgálandó egyrészt annak formája (útba indítás vagy előállítás), amivel kapcsolatban a Testület a panaszosnak tájékoztatást ad arról, hogy a jogszabályok nem a foganatosító szervnek, hanem az elrendelő szervnek biztosítanak arra lehetőséget, hogy az elővezetés módját megválasszák [Be. 162. § (5) bek., Szolgálati Szabályzat 49. § (4) bek.]. Másrészt az arányosság tekintetében a konkrét esetekben vizsgálja a Testület azt is, hogy egy kora reggeli időpontban való végrehajtás nem okoz-e a panaszosnak olyan hátrányt, ami nyilvánvalóan nem áll arányban az elővezetés törvényes céljával.

<sup>22</sup> A Szolgálati Szabályzat vonatkozó rendelkezései tartalmazzák egyrészt az elővezetést elrendelő határozat tartalmi elemeit, az annak hiányossága, illetőleg a sürgős esetben való intézkedéseket [49. § (1)-(3) bekezdés], az elővezetés formáit – útbaindulás ellenőrzése, előállítás – [49. § (4) bekezdés], illetve a végrehajtással kapcsolatos szabályokat (50. §). A Szolgálati Szabályzat 50. §-a értelmében az elővezetési határozatot a rendőri előzetes igazoltatás után ismerteti az elővezetendő személlyel, utána kézbesíti (a rövid úton elrendelt elővezetés esetén az elrendelő hatóságot kell megneveznie, illetve az elővezetés okát és helyét kell közölnie). A rendőri lehetőséget ad arra, hogy az elővezetendő személy az évszaknak megfelelően felöltözzön, pénzt, élelmét, fontos személyi használati tárgyait (kivéve a saját és mások testi épségét veszélyeztető eszközöket) magához vegye, és a jelenlévő hozzátartozóitól elbúcsúzzon. A Szolgálati Szabályzat az Rtv.-ben írttal szó szerint egyezően tartalmazza a visszatartásra vonatkozó rendelkezéseket; továbbá meghatározza azokat az eseteket, amikor az elővezetéstől el kell állni, illetve a rendőri teendőjét arra az esetre nézve, amikor az elővezetés (bármely okból) nem hajtható végre [50. § (4), (6) bekezdés].

<sup>23</sup> Garanciális követelmények: – a kényszerintézkedés alkalmazása (csekély kivételtől eltekintve) az elrendelésre jogosult bünyügyi hatóság mérlegelésén alapul; – az eljárási cselekmények végzésakor az emberi méltóságot, az érintettek személyiségi jogait és a kegyeleti jogot tiszteletben kell tartani, és biztosítani kell, hogy a magánéletre vonatkozó adatok szükségtelenül ne kerüljenek nyilvánosságra [Be. 60. § (1) bek.]; – a kényszerintézkedés alkalmazásakor a törvényességet meg kell tartani [Alkotmány 55. § (1) bek.], ami jelenti azt, hogy azok alkalmazására a törvényben meghatározott esetekben és módon kerülhet sor; – a kényszerintézkedések törvényességének biztosítása az eljáró hatóságok kötelessége. Alapvető garanciális rendelkezés továbbá, hogy a kényszerintézkedések alkalmazása során is figyelembe kell venni az arányosság (fokozatosság) elvét, amelyet a Be. 60. §-ának (2) bekezdése határoz meg. Az arányosság elvéhez kapcsolódik a kíméletesség elve (a kíméletlenség tilalma), amely a Be. számos rendelkezésében tetten érhető. Az elővezetéssel összefüggésben a Be. 162. §-ának (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy azt általában a napnak a 6. és 24. órája között kell végrehajtani.

<sup>24</sup> Rtv. 15. § (1) A rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, hogy nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával. (2) Több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, illetőleg kényszerítő eszköz közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintettre a legkisebb korlátozással, sérelméssel vagy károkozással jár.

c) Teljesen külön esetként képeznek azok az esetek, amikor a panaszosok a büntetőeljárás során – pl. tanúkénti vagy gyanúsítottkénti kihallgatás alkalmával – az intézkedő rendőrök hangnemét sérelmezik.

Kérdés, hogy ilyen esetekben az ügyészség a Be. szabálya szerinti jogorvoslati eljárás keretében kivizsgálja és orvosolja-e a kihallgatások (más nyomozati cselekmények) során bekövetkező, az emberi méltósághoz való jogot sértő rendőri intézkedéseket (mulasztásokat). Amennyiben igen, úgy a Testület érdemi vizsgálatot nem folytat. Abban az esetben azonban, amennyiben az ügyészség a nyomozati cselekményt ilyen aspektusból nem vizsgálja, a panaszos esetleg elesik a hatékony jogorvoslattól.

A Testület gyakorlata ebben a kérdéskörben változáson ment keresztül. Volt olyan szűkítő felfogást tükröző állásfoglalása a Testületnek [Id. az a) pontban az 51/2009. (III. 4.) sz., illetve az 58/2009. (III. 11.) sz. állásfoglalásnál írtakat], amikor azt állapította meg, hogy a panaszossal szemben a gyanúsított kihallgatása során használt megalázó hangnem vizsgálata hatáskörén kívül esik.

A Testület ettől a gyakorlattól a későbbiekben kezdett eltérni, ami először az egyik állásfoglalásához készült különvéleményében tükröződött. A 238/2009. (VIII. 5.) sz. állásfoglalás alapjául szolgáló tényállásban a panaszos a vele szemben indult büntetőeljárásban lefolytatott házkutatás körülményeit (azt, hogy a rendőrök nem mutattak elrendelő határozatot, arról jegyzőkönyvet nem kapott, illetőleg megengedhetetlen hangnemet használt vele és családjával szemben az egyik eljáró rendőr) sérelmezte, a gyanúsított kihallgatásával összefüggésben pedig azt, hogy a kihallgató rendőr nem vette jegyzőkönyvbe vallomásának egy részét. A Testület kimondta, hogy a házkutatás törvényessége (alakiságai), illetve a gyanúsított vallomás jegyzőkönyvezése tekintetében a Be. jogorvoslati lehetőséget biztosít. A különvélemény szerint – az Rtv. fentebb hivatkozott 11. §-ának (1) bekezdése alapján – ugyanakkor a panasznak a házkutatást végző rendőr minősíthetetlen hangnemére vonatkozó része olyan cselekmény, amelynek tekintetében a Be. nem tud jogorvoslatot biztosítani, ezért a Testületnek hatásköre van eljárni ebben a tekintetben, annak ellenére, hogy a kifogásolható megjegyzéseket a rendőr a büntetőeljárás keretei között fogyanatosított kényszerintézkedés során tette. A különvélemény szerzője az Rtv. 2. §-ára alapozta indoklását: a rendőrnek bünyügyi szolgálati beosztásban meghatározott feladatai ellátása során is kötelessége az emberi méltóság tiszteletben tartása. Amennyiben azt a rendőr elmulasztja, fellépése nem felel meg az Rtv. IV. Fejezetében foglalt követelménynek, következésképpen a rendőri magatartás a Testület által vizsgálható akkor is, ha egyébként a Be. alapján végezte feladatát.

Az emberi méltósághoz való alkotmányos alapjog sérelmének vizsgálata a büntetőeljárásban egyrészt a Be. 196. §-án,<sup>25</sup> másrészt pedig a 60. § (1) bekezdésén – amit a Be. a 77. § (2) bekezdésében, a bizonyítási cselekmények végzése során azonos tartalommal rögzít – alapul.<sup>26</sup>

A Testület konkrét panaszügyek kivizsgálása során azt tapasztalta, hogy a Be. ezen jogszabályhelyeivel összefüggésben az ügyészségek nem képviselnek egységes álláspontot. Álljon itt két példa a probléma érzékeltetésére.

<sup>25</sup> A Be. 196. §-ának (1) bekezdése szerint a nyomozó hatóság intézkedése vagy intézkedésének elmulasztása ellen az érintett panasszal élhet, az (5) bekezdése szerint pedig, ha a panaszt alaposnak találta, az elbíráló „a panasszal sérelmezett helyzet megszüntetése érdekében szükséges és indokolt intézkedést megteszi”.

<sup>26</sup> A Be. 60. § (1) és 77. § (2) bekezdése szerint az eljárási, illetve bizonyítási cselekmények végzésekor „az emberi méltóságot, az érintettek személyiségi jogait és a kegyeleti jogot tiszteletben kell tartani, és biztosítani kell, hogy a magánéletre vonatkozó adatok szükségtelenül ne kerüljenek nyilvánosságra”.



Egy 2010-ben elbírált panaszügyben<sup>27</sup> a panaszost egy folyamatban levő büntetőeljárásban gyanúsítottként hallgatták ki. Állítása szerint a rendőr nem tájékoztatta a kirendelt védő igénybevételének lehetőségéről, és rákiabált, hogy ne készítsen jegyzeteket, mondván, hogy ügyis megkapja később a jegyzőkönyvet. A panaszos szerint továbbá – mivel az ő kihallgatása mellett egy másik is folyt ugyanabban az irodában – egy idegen személy megerőszakolásának történetét kellett végighallgatnia, illetve a másik kihallgatott személy a panaszos elmondásait hallgatta végig.

A panaszról az illetékes városi ügyészség úgy határozott, hogy azt érdemben nem vizsgálja ki, hanem visszaküldi a rendőrkapitányságra. Az ügyészség – a megyei rendőrkapitányság vezetőjének tájékoztatása szerint – azzal érvelt, hogy „az ügy előadója magatartásának vizsgálata nem tartozik a hatáskörükbe.”

Egy másik panaszügyben<sup>28</sup> a panaszos a tanukénti kihallgatásának hangnemét és módját sérelmezte. Előadása szerint, megpróbálta összefüggően elmondani, amit az ügygel kapcsolatban tud, de közben sírni kezdett, ami miatt a kihallgatást végző rendőr többször rendre utasította. Amikor pedig a rendőr a panaszos elé tette a jegyzőkönyvet, rákiabált, hogy írja alá. A panaszos kért egy példányt a jegyzőkönyvből, amire azt a választ kapta, hogy „minek az neki”, hiszen a rendőr azt írta le, amit a panaszos elmondott. Végül megkapta az irat másolatát, aminek elolvasása közben a rendőr azzal „zavarta,” hogy egy méterre tőle fel-alá járkált, a kihallgatás végén pedig sértő hangnemben oktatták ki arról, hogy mihez nincs joga. Amikor a panaszos utólag átolvasta az általa aláírt jegyzőkönyvet, azt érezte, hogy több helyen is átfogalmazták az általa elmondottakat.

A panaszt a Testület kivizsgálásra megküldte a megyei rendőr-főkapitányságon keresztül az illetékes városi rendőrkapitányságnak. A rendőrkapitányság pedig a beadványt a nyomozás felügyeletet ellátó városi ügyészséghez továbbította – a tanú kihallgatására, illetve a vallomás jegyzőkönyvezésére irányuló panaszként. A városi ügyészség panaszt elbíráló határozatában kifejezetten hivatkozott a Be. 60. §-ának (1) bekezdésében foglaltakra, ami alapján vizsgálatát kiterjesztette a kihallgatás módjára és hangnemére (bár a konkrét ügyben bizonyíték hiányában jogsértést nem állapított meg).

Az ellentétes jogértelmezés feloldását és az egységes ügyészi álláspont megismerését a Testület azért tartotta fontosnak, mivel az első esetben vázolt álláspont érvényesülése esetén (azaz, ha az ügyészség egyes kérdések tekintetében saját hatásköre hiányát mondja ki) szükségesnek tartja azt, hogy valamennyi rendőrségi kihallgatás során tájékoztassák az érintettet a Testülethez fordulás lehetőségéről.

Ezen értelmezési bizonytalanság miatt a Testület levélben kereste meg a Legfőbb Ügyészséget, hogy nyilatkozzon: mi a helyes értelmezés a Be. 196. §-nak (1) bekezdése és 60. §-ának (1) bekezdése kapcsán? A kihallgatás során az emberi méltóságot sértő rendőri cselekmények vagy mulasztások (a hangnem mellett például a nem megfelelő körülmények biztosítása – víz, élelem hiánya, mosdóhasználat korlátozása, külső személy számára hallhatóan végzett kihallgatás) vizsgálhatóak-e a Be. szerinti, nyomozás során benyújtott panasz alapján? A Testület arról is tájékoztatást kért, hogy – amennyiben a kérdéses panaszok kivizsgálása a Be. szerinti panaszeljárársban vizsgálható – az emberi méltóságot sértő cselekmény (mulasztás) megállapítása eredményeként milyen intézkedést tesznek (figyelemmel a Be. 196. §-ának (5) bekezdésében foglaltakra is).

<sup>27</sup> 393/2010. (VIII. 25.) sz. állásfoglalás

<sup>28</sup> 402/2010. (VIII. 25.) sz. állásfoglalás

A Testület megkeresése alapján a Legfőbb Ügyészség egyeztetette álláspontját, és a Legfőbb Ügyész helyettese azt a tájékoztatást adta azzal kapcsolatban, hogy az Rtv. 92-93. §-ának 2001. november 1-jén bekövetkezett módosítása a panaszelbírálás fórumrendszerét egységesen meghatározó rendelkezésekkel váltotta fel az Rtv. jogorvoslatra vonatkozó, korábbi ellentmondásos szabályait. Ezáltal pedig a rendőri intézkedések (kényszerítő eszköz alkalmazások) miatt előterjesztett panaszt nem attól függően kellett elbírálni, hogy mely eljárásban terjesztették elő: arra minden esetben a rendőrség nyert hatáskört. Az Rtv. jogorvoslatra vonatkozó fejezetének 2008. január 1-jétől történt újraszabályozása ezen a koncepción nem változtatva kiszélesítette a Ket. szabályai szerint elbírálandó panasz előterjesztésének eseteit, illetve megteremtette a Testülethez fordulás lehetőségét. A Be. 196. §-a szerinti panasz az a célja, hogy a nyomozás során a hatékony jogorvoslat lehetőségét biztosítsa a nyomozó hatóság vagy az ügyész határozatában (Be. 169.) nem foglalt döntésével, intézkedésével (pl. gyanúsítás közlése) szemben, vagy az intézkedés elmulasztása miatt. A panaszt a büntetőeljárás szabályai szerint kell elbírálni. A Legfőbb Ügyészség – a Be. 60. §-ának (1) bekezdése és 77. §-ának (2) bekezdése szerinti általános alapelvei mellett is – azon az állásponton van, hogy a Be. 196. §-a szerinti panasz a Be.-ben szabályozott intézkedés alkalmazásának elrendelése, vagy az intézkedésről való döntés elmulasztása miatti jogsérelem esetén terjeszthető elő. Az Rtv. IV-VI. Fejezeteiben meghatározott kötelezettség megsértésével, intézkedéssel vagy annak elmulasztásával, illetve a kényszerítő eszköz alkalmazásával összefüggő jogsérelem elbírálására pedig – függetlenül attól, hogy milyen eljárásban kerül rá sor – az Rtv. 92-93/B. §-ai irányadók, amennyiben a sérelem tárgya a rendőr magatartása, az intézkedés kiválasztásának és foganatosításának módja. Az ügyész tehát a nyomozó hatóság által foganatosított (elmulasztott) eljárási cselekmény megalapozottságát, a büntetőeljárási törvénynek megfelelő voltát vizsgálhatja, abban azonban nem foglalhat állást, hogy a végrehajtás módja az Rtv. rendelkezéseinek megfelelt-e.

A Legfőbb Ügyész helyettese azt a felvilágosítást adta továbbá a Testületnek, hogy az előbb ismertetettől eltérő ügyészségi jogértelmezési gyakorlatról nincs tudomása. A fentebb ismertetett városi ügyészségi határozatból kitűnő téves jogértelmezést egyedi hibának tartja. Az említett panaszoknak a Be. 196. §-a szerinti elbírálására nem kerülhet sor, és arra nézve a jövőben felhívják az ügyészi szervezet figyelmét.

A Testület a Legfőbb Ügyészségtől kapott válasz alapján 2010 októbere óta egységesen itéli meg a nyomozati cselekményekkel összefüggésben sérelmezett, ám a Be. 196. §-a alapján nem vizsgálható rendőri magatartásokat.

A Testület azon büntetőeljárásban történt rendőri intézkedéseket tehát, amelyek a Be. szerinti speciális jogorvoslattal nem támadhatók – és amelyek közül legtöbb panaszos a rendőri hangnemet sérelmezte, de több esetben előfordult már az ivóvíz, illetve az élelem nem biztosítása is a panaszokban – a tanulmány elején ismertetett Rtv. 11. §-ának (1) bekezdése alapján vizsgálja. Minden esetben felhívja az Rtv. 2. §-a (1) bekezdésének második mondatát, amely szerint a rendőrség tiszteltetben tartja és védelmezi az emberi méltóságot, óvja az ember jogait. Az intézkedő rendőrökkel – mint a közhatalmi funkciót ellátó szerv tagjaival – szemben minden esetben elvárható az udvarias és kulturált fellépés.

A Testület továbbá általában felhívja a sérelmezett rendőri intézkedést foganatosító rendőrség figyelmét a Magyar Köztársaság Rendőrségének Etikai Kódexében (a továbbiakban: Etikai Kódex) foglalt követelményekre is. Ezek ugyan nem minősülnek jogszabályi előírásoknak, azonban alapjaiban meghatározzák a rendőri hivatás értékeit, és

erkölcsi iránymutatásul szolgálnak a rendőrség és annak tagjai számára. Az Etikai Kódex 5. pontja kimondja, hogy „a rendőr a ráruházott hatalom alkalmazása során megfontolt és mértéktartó, intézkedéseit [...] indulatoktól mentesen hajtja végre, kerüli a szükségtelen konfliktusok kialakítását. Nem alkalmaz [...] megalázó bánásmódot és ezt másoktól sem tűri el.”

#### 4. Összegzés

A rendőrségtől független szakértői szerv eljárása során az Rtv. szerinti és a Be. szerinti panaszelbírálás során felmerült problémák megoldódtak tehát. Az eljárási szabályai ugyanakkor továbbra is szükségesnek szabályozottak az Rtv.-ben, ami a jövőben további kihívásokat jelent, ezért jogszabályi módosításokat tesz szükségessé.

JUDIT KOVÁCS

### BORDER AREAS OF THE CRIMINAL PROCEDURE AND THE COMPLAINT PROCEDURE CONDUCTED BY THE INDEPENDENT POLICE COMPLAINTS BOARD

(Summary)

The author of the study introduces the types of measures that can be investigated by the Independent Police Complaints Board in such cases, when a citizen complains the behavior of a policeman conducted in course of the criminal procedure.

In connection with the above the study first of all deals with the competence of the Independent Police Complaints Board, which is regulated by the Act XXXIV of 1994 on the Police. Then the author introduces and classifies with practical examples the complaints regarding the police acts (omissions) taken during a criminal procedure. How can the Independent Police Complaints Board investigate:

1. claims regarding police measures taken before the criminal procedure was started,
2. claims regarding police measures taken in course of the criminal procedure, but falling into the competence of the Police Act,
3. claims regarding police measures taken in course of the criminal procedure, but not falling into the competence of the Act on Criminal Procedure (e.g. the note of the policeman).



LŐRINCZ JÓZSEF

## Helyzetjelentés a javítóintézeti nevelés végrehajtásáról

1. Mint közismert, a javítónevelésnek, mint a fiatalokúaknál alkalmazható speciális szankciónak megjelenése az 1878-as Csemegi-kódexhez fűződik. A kódex szűkszavúan mindössze arról rendelkezett, hogy a 20. életév alatti fogházra ítélték azt a 6 hónapot, amit magán-elzárásban kellene tölteniük, javítóintézetben tölthessék le, illetve a 12–16 éves korban lévők – ha a bűncselekményük bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírtak – javítóintézetbe helyezhetők.<sup>1</sup> Mai kifejezéssel élve, afféle fiatalokúakra szabott alternatív szankcióként jött létre a javítóintézet. A kódexet megjelenése után a javítóneveléssel kapcsolatban két ellenkező pólusú kifogás érte: az, hogy mostohán, kurtán bánt el a fiatalokúakkal és az, – különösen a gyakorló jogászoktól – hogy értelmetlen és alkalmatlan a felvétele a törvénybe. Ha a Csemegi-kódexet megalkotásának jogfilozófiai, kriminálpolitikai közegében nézzük, úgy véljük, hogy Csemegi megrészégre volt szükség a javítónevelés felvételéhez. Ennek három okát említjük meg:

- A Csemegi-kódex a klasszikus büntetőjogi iskola indeterminista talaján állt, ha a nagy kodifikátor következetes, akkor e szankció is a megtámadott és megsértett jog sérelmének reparációját kellett volna szolgálnia, az elkövető korára, nemére tekintet nélkül. Csemegi – szerencsénkre – nem volt következetes.

- Csemegi nem hagyhatta figyelmen kívül az amerikai és az európai kontinens „művelt országaiban” végbemenő folyamatokat. Az európai kontinensen a korai polgári, urbánus fejlődés először az észak-német illetve a Hansa városokban, később a kontinens csaknem teljes nyugati térfelén létrehozta a városi együttélés nyugalmit biztosító szociális közintézményeket: a kórházat, a szegényházat, az árvaházat, a dologházat és a fenytető-dologházat. A polgári pragmatizmus ezek kombinációjából hozza létre a fiatalokúak javító-nevelésének prototípusait, ahova bűnelkövetés miatt hatóságilag illetve a szülők kívánságára utaltak be fiatalokúakat. A város egykori kezdetleges „szociálpolitikájának” és „kriminálpolitikájának” szerencsés érintkezése ez a fiatalokúak érdekében, amely azonban az egész nyugati újkori történelmen keresztül napjainkig vezet. Talán elég, ha a javító-nevelésnek néhány, az átlagostól kiemelkedő intézményeit említjük: a XVII. század elején a Hamburgi Ehrliches Haust, a tisztességes házat, a XVIII. sz. elején az olasz San Michele-t, a XVIII. század végén John Howard farmiskoláit, a XIX. század közepén Mary Carpenter rongyos iskoláit és a XIX. század utolsó harmadában Amerika bekapcsolódását az Elmira Reformatorykkal.

---

<sup>1</sup> Lásd: Csemegi-kódex 42. és 84. §§.

- Csemegi bátorságát egy harmadik tényező is bizonyítja: az ország felgyorsult gazdasági fejlődése a társadalmi rétegek egyenlőtlensége felé hatott, ami növekvő bűnözéssel, ezen belül a fiatalkorúak kriminalitásának növekedésével járt. A klasszikus büntetőjog és büntetőpolitika logikája szerint ez a szankciók súlyának, represszív tulajdonságai fokozásával járt volna. Csemegi nem ezt az utat járta.

- Visszatekintve az elmúlt 130 évre most úgy látjuk, hogy a javító-nevelés felvirágzását a XIX-XX. sz. fordulóját megelőző és az azt követő évtizedben élte meg. Érveink a következők:

- A büntetőjogtudomány haladása folytán a javító-nevelés belekerült az új, pozitívista kriminálpolitikát előkészítő XIX. századvégi reformok sodorvonalaiba. Ennek a reformnak vezéreszméi: a determinizmus, a célszerűség, a speciálprevenációs gondolat, a tettes-központú szemlélet voltak. Mindehhez – a jogászai gondolkodásban is – megvalósítási laboratóriumként kínálkozott az antiszociális gyermek- és fiatalkorúak kezelése.

- A társadalomtudományos gondolkodásra forradalmi módon ható determinizmus hirtelen kiszélesítette az emberi közösségekkel és az emberrel, mint egyénnel kapcsolatos vizsgálódások territóriumát. Ez a szemlélet lehetővé tette, hogy a századfordulói több-kevesebb magabiztossággal eljussanak oda, hogy az emberi akarat-elhatározást 3 szféra – a szocio-, a bio- és a pszichoszféra – befolyásolja egy dialektikus, bonyolult kölcsönhatásban egymással. Ez ahhoz az elvi felfedezéshez vezetett, hogy a defektusos embert e három szférán keresztül lehet korrigálni. Így erősödnek meg a témánk szempontjából különösen fontos kutatási és kísérleti területek, mint az inadaptáltak pszichológiája, az erkölcsi fogyatékosok pedagógiája, illetve a kriminálpedagógia. E tudományterületek megalapozását neves szakemberek, mint Ranschburg Pál, Éltes Mátyás, Kármán Elemér, Ganyó Vilmos, Vágó Károly munkássága fémjelzi.<sup>2</sup>

- A javító-nevelés sikerének a fentebb jelzett két évtizedben van egy harmadik összetevője is: a tevékenységet támogató kedvező feltételek megléte. 1912-ig 7 állami és 12 magánintézet mintegy 3250 férőhellyel létesült. Az intézményrendszer tehát szilárd működési alapokat kapott, ennek a leglátványosabb bizonyítéka évszázados fennmaradása.

Az I. világháborút követően a javítóintézetekre hosszú depresszív időszak következett. Az elhúzódozó háború és forradalmi időszak csaknem teljesen felszámolta a javítóintézetek korábban kialakított kedvező légkörét (a kormány katonai célokra vette igénybe az intézeteket, katonai szolgálatba állította a növendékek és a nevelőszemélyzet arra alkalmas részét). Az ekkor megbicsaklott javítónevelés a világháború után elszürkült, hiába vívtak ádáz utóvédharcokat olyan neves szakemberek, mint Vámbéry Ármán, Kármán Elemér, Weszely Ödön, Nemes Lipót és a fáradhatatlan Finkey Ferenc. Az oktatáspolitikában, a tudománypolitikában kétségtelenül jelentős eredményeket felmutató, Klébersberg Kunó nevéhez fűződő kultúrpolitika figyelme sajnálatosan nem terjedt ki a fiatalkorú bűnözés megelőzésére, ez pedig azonnal érzékelhető nyomot hagyott a javítóintézetek finanszírozásán, megkezdődött a személyi állomány alulfinanszírozásának hosszú korszaka – összes következményeivel együtt.<sup>3</sup>

A helyzet a kriminálpolitika torzulása miatt nem javult a II. második világháborút követő ötvenes években sem. A szankciórendszert ugyan drasztikusan átalakították, de a javítónevelés szinte érintetlenül került át. Feltehetően azért, mert nehezen nélkülözhető

<sup>2</sup> Lásd részletesebben: LŐRINCZ JÓZSEF: *A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása*. Vác, 1998. 22–26. p.

<sup>3</sup> V.ö.: LŐRINCZ 1998, 63–66. p.

igény mutatkozott a bentlakásos nevelőotthonok és a börtön határán lévő intézettípusra. A 60-as években, a „klasszikus Kádár-korszak” konszolidáltabb légköre lehetőséget kínált a javítóintézetek pedagógiai légköre javításához is. A jogászai gondolkodásban a kriminológia kibontakozása hozott szemléletváltást, a kutatások különös buzgalommal fordultak a fiatalkorúak felé. Szabó András és Molnár József nem csupán az fiatalkorúak bűnözővé válásának mechanizmusával, de reszocializálásukkal is behatóan foglalkoztak.<sup>4</sup> Szabó András szerint a hibás nevelési helyzet alakítja ki a fiatalkorú társadalmi alkalmazkodásának hibás formáit, amit egészséges nevelési helyzet feltételei között lehet korrigálni. A bűnelkövetés az erkölcsi tudat defektusa, a nevelésnek az erkölcsi személyiséget kell átrendeznie, de nem az egyes tudattartalmak korrekciójával, hanem az egész személyiség korrekciójával, átnevelésre, reedukációra van szükség. Szabó és Molnár is elméletileg képesnek tartotta a zártintézeti kényszernevelést a magatartás-determinációra, belátták azonban, hogy súlyos megvalósítási nehézségeket kell az intézeteknek leküzdenie. Szabó András módszertani javaslatain Makarenko hatása tükröződött, amikor megállapította, hogy a büntető intézeti nevelés tárgya a közösség, amely a nevelő követeléseit az egyén felé megerősítheti, ezért kezdeményezte az öntevékeny szervezetek szélesebb körű bevezetését. A zárt intézetek pedagógiai légkörének javítását a belső életrendnek a szabad élet viszonyaihoz közelítésében látta. A szerzők korabeli felfogása nem volt mentes attól a pedagógiai optimizmustól, ami a 60-as évek konszolidációjából táplálkozott. Hitték, hogy az állam jószándéka képes biztosítani a büntető intézkedések kedvező pedagógiai légkörének tárgyi és személyi feltételeit.

A kriminológiai tanulmányokban a 70-es évek elejétől, a pedagógiai irodalomban az évtized közepétől jelennek meg a nevelőintézetek reszocializációs hatását megkérdőjelező írások. Aligha vitatható, hogy volt áthallás a nyugati treatment-ideológia kudarcáról, de a hazai tapasztalatok is arra mutattak, hogy a fiatalkorúak reszocializálásához nem elegendő a pedagógiai optimizmus. Murányi-Kovács Endréné egy 1977-es kutatása alapján egyenesen arról írt, hogy a zártintézeti nevelés kifejezetten antipedagógikus helyzet, amely nem alkalmas a reszocializációra. Vizsgálata szerint a növendékek 80-90%-a nem visszafordíthatatlanul antiszociális, amikor az intézetbe kerül, ott azonban döntési felelősségük feladására, dependenciára, komformizmusra szocializálódnak. Megoldási javaslataiban az egyéniesítést hangsúlyozó több típusú, a nyitottság és a zártság fokozataival rendelkező nevelőintézeti hálózat kialakításának igénye állt.<sup>5</sup> A szakirodalom kritikus hangvétele a 80-as években a feltorlódnak nehézségek miatt még erőteljesebbé vált. Így – többek között – az intézetekben folyó oktatás hatékonyságát kérdőjelezte meg Volentics Anna, amikor a kognitív funkciók fejlesztésén túl az elmaradt készségek, képességek pótlását is elengedhetetlennek tartotta. Alapvető fontosságot tulajdonított a szociálisan kompetens viselkedésformák gyakoroltatásának és javaslata szerint a növendékek érzelmi befolyásolásán keresztül kell megkísérelni motivációs struktúrájuk átprogramozását.

A korabeli szakirodalomban a növendékek szakmai képzésének problematikája élesen bontakozott ki. A szakoktatásnak, amely az 50-es, 60-as években a javítóintézeti

<sup>4</sup> Lásd különösen: SZABÓ ANDRÁS: *A nevelési helyzet alapproblémái a fiatalkorúak börtönében*. Állam és Jogtudomány 1962/3.; *Nevelés a szabadságvesztés végrehajtása során*. Jogtudományi Közlöny 1966/11.;

MOLNÁR JÓZSEF: *A büntetett fiatalkorúak személyiségformálása és a javítóintézet*. Kriminálisztikai Tanulmányok II. kötet. 220–250. p.

<sup>5</sup> KOVÁCS MURÁNYI-ENDRÉNÉ: *Reszocializálás a zárt nevelőintézetben*. In: Tanulmánygyűjtemény az inadaptált serdülők pedagógiája köréből. Budapest, 1982. 213–226. p.

nevelés centrumában helyezkedett el, a 70-es, 80-as években korlátokat szabott a gazdaságossági szempontokat előtérbe helyező középüzemi típusú munkáltatás. A 90-es évektől nyílt lehetőség a kisipari, szolgálati jellegű készségsajátító tanfolyamok szervezéséhez, azonban továbbra is kérdéses maradt, hogy az intézetek mennyiben képesek javítani az elbocsátottak helyzetét a munkaerőpiacon. Volentics Anna egy, a 90-es évek elején írott tanulmányában arra mutatott rá, hogy a javítóintézetek két ellentmondásos funkciót, a nevelésit és a szabadságkorlátozást egyszerre, összehangoltan képtelenek működtetni és ez különösen a gazdaság és a pedagógia válságának és a fiatalok bűnözése gyors növekedése időszakában éleződik ki.<sup>6</sup> Rácz József és Aczél Anna arról írt, hogy az elvárások és konfliktusok feloldásának módja a tárgyi és személyi feltételek defenzívájában a totális és egyre zártabb intézmény felé visszavonulás, amely nem alkalmas a személyiség-korrekció légkörének kialakításához.<sup>7</sup> Feltételezhető, hogy a javítóintézetek eme funkcionális zavarai mutatkoztak a 80-as évek ítélkezési gyakorlatában (1981-ben még 532, 1990-ben már csak 217 beutalás történt).

A 70-es évek végén a Btk. kodifikációja kapcsán újból megtörtént a szankciórendszer áttekintése. A kodifikációs bizottság figyelmét ugyan felkeltette a javítóintézeti nevelés határozatlan tartama és az ebből is fakadó feszültségek, ennek ellenére a '78. évi Btk-ba változatlanul átvették az intézményt. Csak a 90-es évek elején élénkült fel a vita arról, hogy e jogkövetkezményt jogi-igazságossági problémák terhelik. Nevezetesen az, hogy a szabadságelvonással járó dualista kombináció ellentmondásos, mert az enyhébb bűncselekményért kiszabott javítóintézeti nevelés határozatlan, míg a súlyosabb cselekményért határozott – többnyire rövid tartamú – büntetés járt. A javítóintézetbe utaltakat tehát aránytalanul nagyobb hátrány érte, amit tetézett az is, hogy az előzetes letartóztatás tartama nem számított be a büntetésben. A javítóintézeti nevelés ilyen fenntartását kérdőjelezte meg a nyugati világban a 80-as évektől végbemenő neoklasszikus fordulat is. Európában – különösen a fiatalok szankciórendszeréből – száműzték a határozatlan tartamú büntetéseket. Nálunk, mint ismeretes, erre a lépésre a Btk. 1995. évi XLI. törvényi novellájával került sor, amely a javítóintézeti nevelést határozott tartamú intézkedéssé alakította át és amelybe beszámítani rendelte az előzetesbe töltött időt.

2. A Bv. kódex rendelkezése szerint „a javítóintézeti nevelés végrehajtásának feladata a fiatalok nevelése, oktatása és szakmai képzése által annak elősegítése, hogy helyes irányban fejlődjenek és a társadalom hasznos tagjává váljanak.”<sup>8</sup> Ennek a feladatnak a szakmai részletezését a javítóintézetek programjában találhatjuk, mint – többek között – a növendékek egyéni és kis csoportos fejlesztése; korrekciós nevelése, a szocializációs hiányok pótlása, a kommunikációs szint emelése; a családi életre nevelés; a társadalmi beilleszkedési zavarok megszüntetése, oldása; az oktatás, szakmai képzés; a munkafoglalkoztatás, a munkavégzéshez szükséges készségek fejlesztése; a személyiségfejlesztés és az utógondozás. Jogszabályi szempontból jól átgondolt, megalkotott rendszer biztosítja a javítóintézeti nevelés végrehajtását.

<sup>6</sup> VOLENTICS ANNA: *Az antiszociális fejlődésirányú fiatalok reszocializációjának kérdései*. Kézirat, Budapest, 1992. 57. p.

<sup>7</sup> RÁCS JÓZSEF: *Totális intézmény jellegű nevelőintézet működésének egyes szociálpedagógiai jellemzői*. Gyermek- és Ifjúságvédelem 1990/1, 19. p. és B. ACZÉL ANNA: *Speciális nevelőotthonok és zárt intézetek növendékeinek életútja és az intézményrendszer hatékonysága*. Tájékoztató Bulletin 1992. 243. p.

<sup>8</sup> 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet 105. § (1).



A növendékek az intézetbe felvételüket követően a *befogadó csoportba* kerülnek, ahol pedagógiai, pszichológiai, orvosi, szakorvosi és gyógypedagógiai vizsgálatok, felmérések alapján végzik el megismerésüket. Az ismerkedés folyamata kölcsönös, a növendék is itt tanulja meg az intézeti élet legfontosabb szabályait, alapvető normáit. A növendékek legfeljebb egy hónap itt tartózkodás után kerülnek az intézet alapegységeibe, a *nevelőcsoportokba*. E csoportok kialakítását, a növendékek klasszifikálását az intézetek egyedi szakmai programjai tartalmazzák (így pl. működnek úgynevezett „otthon csoportok”, korrekciós, pszichopedagógiai, és egészségügyi profilú csoportok, stb.). Egy csoportba legfeljebb 12 növendék helyezhető el, de „az értelmi fogyatékos, szenvedélybeteg, a súlyos beilleszkedési zavarokkal, személyiségzavarokkal küzdő fiatalok számára létrehozott csoportokban legfeljebb 8 fő helyezhető el.”<sup>9</sup> A csoportélet ugyan pótolni nem tudja, de modellezni próbálja a családi életet. Az itt folyó szakmai munkát a *csoportnevelők* irányítják, ők a nevelőmunka kulcsszereplői. Elkészítik a növendékek egyéni-fejlesztési terveit és folyamatosan figyelemmel kísérik az abban foglaltak megvalósulását. A növendékekkel szoros kapcsolatra, erős emberi-érzelmi kötődésre törekszenek. Ennek eredményeként gyakran alakul ki a nevelő-növendék tartós, az intézeti együttléten túli kapcsolat is. Gyakran keresik fel telefonon, levélben, vagy akár személyesen régi nevelőiket. Ilyenkor vagy problémás élethelyzetük rendezéséhez kérnek segítséget, vagy csak egyszerűen „bejelentkeznek” és elmondják, hogyan alakult életük. A nevelők munkáját a *gyermekfelügyelők, a tanárok, a pszichológus, a gyógypedagógus, az orvos, a pszichiáter, és a szociális munkás* segítik. A szakemberek „team-munkában” dolgoznak, a növendékeket érintő legfontosabb döntéseiket közös megbeszéléseken hozzák. Az interakciók során a felnőttek magatartásukkal folyamatosan normákat közvetítenek, példát mutatnak. A hitelesség, az egyértelműség, a szavahihetőség, a kiszámíthatóság, a következetesség, a kölcsönös tisztelet azok az értékek, melyek a növendékek számára orientációs példát biztosítanak. Törekednek arra, hogy az intézet minden munkatársa azonos felfogásban, egységesen járuljon hozzá a pedagógiai folyamathoz.<sup>10</sup>

Az *iskolai oktatásnak, szakmai képzésnek* korunkban is kiemelkedő szerepet tulajdonítanak az intézetek, hiszen a piacképes ismeretek, képességek és szakmák elsajátítása nélkül a növendékek esélyei igen csekélyek a munkaerőpiacon, és a többségi társadalomban. Mindegyik intézetben lehetőség van az általános iskolai és szakiskolai tanulmányok folytatására, a fiúintézetekben szakma tanulására is. Jelenleg a tankötelezettség a 18. életév betöltéséig terjed, ennek megfelelően a fiatalok túlnyomó többsége kötelező jelleggel részt vesz az iskolai oktatás különböző formáiban. Általában elmondható, hogy a növendékek ismeretei nagyon hiányosak, bekerülésük előtt rendszertelenül, vagy egyáltalán nem jártak iskolába, a tanulás irányába motiválatlanok. Mindebből következik, hogy az iskolai élet motivációs háttérét is a rendszeres értékeléssel, pozitív visszacsatolással kell megteremteni. Amellett, hogy az intézetek az iskolai szocializáció hiányait is megkísérik pótolni, különös gondot fordítanak az egyéni fejlesztő foglalkozásokra, és a tehetséggondozásra is. Mivel sem az intézetbe történő bekerülés, sem az elbocsátás nem igazodik tanévekhez, az iskolai oktatás a javítóintézetekben folyamatos, évente több alkalommal is biztosítja a növendékeknek a vizsgázás lehetőségét. Kivételes esetekben, kérelemre lehetőség nyílik arra is, hogy a fiatal a javítóintézet igazgatója-

<sup>9</sup> Rendtartás 19 § (1)

<sup>10</sup> B. ACZÉL Anna et al.: *Rákospalotai körkép*. Család Gyermek Ifjúság 2002/2. IX. évfolyam

nak engedélye alapján az intézeten kívül folytassa tanulmányait. Azokban az intézetekben, ahol erre lehetőség nyílik az általános iskolát végzettek számára *betanított és szakmunkásképző tanfolyamokat* szerveznek.<sup>11</sup> A képzés (termeléssel egybekapcsolva) tanműhelyekben, önálló gyártmány, bér munka, saját értékmegőrző, értéknövelő munkafoglalkozásokon valósul meg. A tanműhely elsődleges feladata a szakmai képzésben és tanfolyamokon résztvevő növendékek meghatározott tanterv szerinti gyakorlati oktatása. Fejlesztési iránynak tekintik a munkaerőpiacra történő bejutás lehetőségeinek biztosítását. Intézetben belül olyan részsakma-képzési programokat is működtetnek, amelyek az ő fejlődési, fejlesztési ütemüknek megfelelnek. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a növendékek az intézményből való elbocsátás után szembekerülnek azzal a ténnyel, hogy a munkáltató nem érdekelt egy javítóintézetből elbocsátott fiatalot foglalkoztatásában, akkor sem, ha a fiatal szakmailag képzett, szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezik. Fontos lenne a munkáltatót valami módon érdekeltté tenni abban, hogy a szakmailag képzett, hátrányos helyzetű, javítóintézetből elbocsátott fiatalot foglalkoztasson.

Az intézetek különös gondot fordítanak a *szabadidős, vagy közművelődési tevékenységek* változatos és a növendékek számára vonzó kínálata megszervezéséhez. A növendékek korábban kialakult helytelen időtöltési szokásait nem könnyű felváltani kreatív, sikerélményt kínáló, önbecsülést is fokozó tevékenységekre. Az intézeti tapasztalatok szerint a sport az, amely az életkori sajátosságoknak megfelelő mozgásigényt kielégíti, és amellyel jól motiválhatók a növendékek. Megérezhetik a küzdelem, a győzelem, a kiatartás ízét, és nem utolsósorban érzelmi feszültségeik levezetésének is ez az egyik legjobb módja.<sup>12</sup> Hasonlóan sikeres személyiségfejlesztő módszer a táncoktatás.<sup>13</sup> Több intézetben hagyományosan működnek olyan szakkörök, és foglalkozások, amelyek a cigány népművészetre, kultúrára építenek. A roma növendékek nagy része csak szórva nyos ismeretekkel rendelkezik kultúrájáról. Népük nyelvének, szokásainak, hiedelemvilágának, zenéjének, táncainak ismerete stabil értékképző része lehet életüknek, s egyben jól kihasználható nevelési lehetőség a velük foglalkozó pedagógusoknak.<sup>14</sup> A zárt intézetek szakköri, művészeti és kulturális programjainak az eredményességét általában a szemléken, versenyeken, kiállításokon és a növendékek egyéni sorsának alakulásán lehet lemérni.<sup>15</sup>

A *növendékek kapcsolattartásának rendjét* – a rendtartás szabályaival összhangban – az intézetek maguk alakítják ki. A legfontosabb cél az, hogy a fiatal kapcsolata ne

<sup>11</sup> Hagyományosan színvonalas szakmai képzés folyik az aszódi javítóintézetben, többek között kőműves, szerkezetlakatos, csztergályos, festő, kosárfonó, kerti munkás, állatgondozó szakmákban.

<sup>12</sup> Az intézetekben és intézetek között rendszeresek a sportversenyek, különösen asztalitenisz és labdarúgás sportágakban, valamennyi intézetben konditerem működik.

<sup>13</sup> 1998 tavaszán az 1. sz. Fiúnevelő Intézetben nonverbális mozgásszínházi bemutató keltett nagy érdeklődést a szakemberek körében. Lásd: KARANEDEV IVÁNNÉ – OSVÁTH ERZSÉBET: *A nonverbális mozgásszínház, mint személyiségfejlesztő csoportmódszer*. Kriminológiai Közlemények 58. Budapest, 2000. 102–115. p.

<sup>14</sup> A Rákospalotai javítóintézetben évek óta működik a Cigány-klub, amelyet külső segítők szerveznek, és vezetnek. A klubfoglalkozások keretében cigány témájú filmvetítéseket tartanak, vetélkedők, és beszélgetések keretében régi roma szokásokat elevenítenek fel, színjátékokkal, és bábjátékkal. A lányok czeken a napokon egy-egy jellegzetes cigány ételt készítenek el.

<sup>15</sup> A budapesti fiúnevelő intézetben kommunikációs képzés, valamint kreatív foglalkoztatás, mint a szónyegszövés folyik, emellett a növendékek idegen nyelvet, és számítástechnikai alapismereteket tanulhatnak. Rákospalotán táncoktatás mellett még szövés, fazekasság, varrás, gyöngyfüzés, festés szakköröket működtetnek. Aszódon rajz-, szövő-, video-, testépítő-, barkács-, villamossági-, hagyományörző és természetjáró szakkörök működnek. Debrecenben gitárszakkör, tartásjavító, számítógépes, környezetvédelem, testépítő, roma művelődés, filmklub, és drámaszakkör van, helyi újságot szerkesztenek a fiatalok, Mákvirág címmel.

szakadjon meg hozzátartozóival. Ennek érdekében minden növendék korlátlan gyakorisággal és terjedelemben levelezhet, a házirend szabályainak megfelelően telefonálhat és kaphat csomagot. Látogatást havonta legalább egy alkalommal kell a fiatal kapcsolattartói számára engedélyezni. A kapcsolattartás legjelentősebb formái azonban azok, melyek keretében a fiatal hosszabb-rövidebb időre elhagyhatja az intézet területét, és hazamehet családjához (kimenő, eltávozás és szabadság). Kimenőre, hetente egyszer, tíz óra időtartamban az a fiatal engedhető, aki legalább egy hónapja az intézetben tartózkodik. Az eltávozás és a szabadság intézménye pedig hosszabb idejű otthon-tartózkodást tesz lehetővé. Az eltávozások megfelelő előkészítése különös jelentőséggel bír, mert az első eltávozás mindig nagy próba egy növendék számára. Ha nem érzékel vissza az intézetbe, felkutatásához a bíróság, és a rendőrség közreműködését kéri.<sup>16</sup> Ha a növendékek, magatartásuk és iskolai teljesítményük alapján megérdemlik, és nem állnak fegyelmi büntetés hatálya alatt sem, akkor az eltávozásokra havonta, kivételes esetekben kéthetente is sor kerülhet. A családjukkal folyamatos kapcsolatban maradó növendékeknek sokkal nagyobb esélyük lesz az elbocsátás után a visszailleszkedésre. Számosan vannak azonban olyanok, akiknek családi kapcsolataik már befogadásukkor is rendezetlenek, illetve akik gyermekotthonból érkeztek az intézetekbe. Az ő jutalmazásukra sajnos nem minden esetben alkalmas az eltávozás, mert vagy önmaguk nem szeretnék élni ezzel a lehetőséggel, vagy nincs, aki fogadja őket.

A nevelés egyik legfontosabb eszközt képezi a *növendékek magatartásának folyamatos értékelése*, a jutalmazási és büntetési formáknak a rendtartásban meghatározott rendszere. Az intézetekben alapvető kérdés, hogy a nevelési folyamatot elsősorban a kölcsönösségre és a bizalomra kell építeni a tekintélyelvűség és a fegyelmezés helyett. A rendtartás a jutalmazási formák között említi a nevelői (osztályfőnöki, szakoktatói) dicséretet, az igazgatói dicséretet, a tárgyjutalmat, a korábban kiszabott fegyelmi büntetés elengedését, enyhítését, valamint az egyéni vagy csoportos kulturális- vagy sportprogram biztosítását.<sup>17</sup> A leggyakoribb és legjobban motiváló jutalmazási formák azonban a kimenő, az eltávozás és szabadságolás intézménye, melyeknek engedélyezése a növendékek magatartásától, és az intézetben eltöltött idő tartamától függ. A jutalmazási rendszer megfelelő, hatékony működtetéséhez nem elég, ha az elvárások jól átláthatóak, követhetőek és a növendékek számára érthetőek, fontos az is, hogy a növendékek munkáját folyamatos és azonnali értékelés, visszajelzés kövesse.

A javítóintézeti nevelés határozott időtartamú szankció. A bíróság ítéletében meghatározott időtartam letöltésével, valamint a 19. életév betöltésével a növendékeket az intézetből véglegesen el kell bocsátani, a jogszabályi rendelkezések lehetővé teszik az ideiglenes elbocsátást is. Az elbocsátások előkészítése, a jövőben rendelkezésre álló lakhatási-, munkavégzési- vagy továbbtanulási lehetőségek felkutatása az utógondozók feladata. Az utógondozásban való részvétel teljesen önkéntes, az elhelyezés a fiatal kérelme alapján, a közte és a javítóintézet között megkötött együttműködési megállapodásban rögzített feltételek alapján történik. Ez a gondozási forma a fiatal autonómiájára alapoz, döntési kompetenciájának szélesítésére törekszik. Legfőbb célja, hogy elősegítse

<sup>16</sup> Tapasztalatok szerint az esetek többségében néhány hetes, esetleg hónapos szökést követően a fiatalok visszakérülnek a javítóintézetekbe. A szökést követően szorosabb felügyelet alá kerülnek a növendékek és a szökés időtartamától, körülményeitől függően – a fegyelmi tanács által lefolytatott vizsgálat alapján kiszabott fegyelmi büntetésben megállapított időtartamban – nem mehetnek kimenőre és eltávozásra.

<sup>17</sup> Rendtartás 36. § (2).

a fiatal társadalmi integrációját, tanulmányaiban, munkakezdésében, önálló életvitelének kialakításában támogatást nyújtson.

3. A javítóintézetek tevékenységéről, pedagógiai hatásrendszeréről a hazai szakirodalomban egybehangzóan kedvező a kutatók értékelése. Kerezsi Klára, Kó József, és Gosztonyi Géza 2007-ben végzett számos részletre kiterjedő utánkövetéses vizsgálata is ezt a tényt erősíti: „A kutatás során nagyon kedvező kép rajzolódott ki a javítóintézetekről. A bekerülő fiatalok többsége nem büntetesként, hanem egyfajta segítségként élte meg az ott töltött időt, mely lehetőséget adott számukra, hogy szakítsanak korábbi magatartásukkal, és ehhez a folyamathoz megfelelő segítséget is kaptak. Az intézetekben dolgozó nevelők rendkívül jól szerepeltek. A fiataloknak kedvező tapasztalataik vannak velük kapcsolatban és az összegyűjtött adatok azt bizonyítják, hogy a többségnek valós és hasznos segítséget nyújtottak. A vizsgálat eredményei szerint a javítóintézeti elhelyezés nagyon hasznos jogintézmény, a bekerülő speciális populáció számára reális lehetőséget teremt életvezetési problémáik egy részének megoldására, és több területen javítja az intézetben nevelt fiatalok esélyeit.”<sup>18</sup> E kutatás során fontos információval szolgáltak azok a válaszok, amelyeket az intézetben eltöltött idő hasznosságára vonatkozó kérdésekre adtak a fiatalok. Általánosságban elmondható, hogy pozitívan értékelték az intézetek által nyújtott kulturális, képzési, munka és sport lehetőségeket. Sokan az intézet falai között fejezhették be általános iskolai tanulmányaikat, szereztek szakmát. Pozitívumként sokan említették a rendszeres étkezést, a megfelelő ellátást és a tiszta rendezett körülményeket. Negatívumként főleg a bezártság és a család, barátok hiánya szerepelt. A fiatalok megítélése szerint kifejezetten jó hatással volt az intézetben eltöltött idő a családi kapcsolataikra. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a külön töltött idő alatt ráébredtek mennyire fontosak egymás számára. Az intézet igyekezett bevonni a családot is a nevelésbe. A bűncselekménnyel kapcsolatos attitűdöket vizsgáló kérdésekre adott válaszokból kitűnt, hogy a fiatalok többsége (76%-a) nem tartja elfogadhatónak a bűncselekmények elkövetését és úgy gondolják, hogy nem fognak elkövetni a későbbiekben bűncselekményt.<sup>19</sup>

Az elmúlt másfél évtized tapasztalatai alapján sikeresnek tekinthető a Btk-t módosító 1995. évi XLI. törvénynek, a fiatalkorúak a javítóintézetben végrehajtandó előzetes letartóztatására vonatkozó rendelkezése is. A törvényhozó szándéka itt megvalósulni látszik, mert az intézetek egyrészt alkalmasnak bizonyultak a büntetőeljárás lefolytatásához szükséges biztonságos őrzést biztosítani, másrészt – a felnőtt korú terheltektől eltérően – itt már megkezdődhetett az a megismerési-nevelési folyamat, amelyet az intézkedés bírói elrendelése esetén folytatni lehet. Megvalósíthatónak bizonyult az 1996-ban a növendékek fejlesztésére kidolgozott program, amely a szociális, egészségügyi, értelmi, érzelmi, viselkedés-, kulturabeli, munkakészség-fejlesztésbeli, családi kapcsolatok terén hiányzó szükségletek pótlását jelölte ki.<sup>20</sup> A büntetés-végrehajtási intézetektől eltérően a javítóintézetekben pedagógiai intézményként fogadják az előzetes fiatalkorúakat,

<sup>18</sup>KEREZSI KLÁRA – KÓ JÓZSEF: *A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága*. Kriminológiai Tanulmányok 45. 2008. 109–110. p.

<sup>19</sup>U.o. 111–113. p.

<sup>20</sup>Lásd e program részleteit: GIBICSÁR GYULA: *A gyermek- és fiatalkorúak devianciájának okai és főbb jellemzői*. Magyar Jog 1996/9, 543. p.

ahol a foglalkoztatás sokszínűsége, az iskolai felzárkóztatás lehetősége megvalósítható.<sup>21</sup>

4. A szakirodalomban, az intézetek különböző fórumain számos javaslat, gondolat merült fel az intézetek tevékenységének útjában álló akadályokról, a működőképesség problémáiról. Ezek közül a legfontosabbakat emeljük ki.

- Az intézetek akut problémája a javítóintézeti nevelésre ítélt fiatalok alacsony száma.<sup>22</sup> Vajon miért nem élnek a bírók gyakrabban a szakemberek által is elismerten hatékony javítóintézeti neveléssel? A szakirodalomban az egyik gyakori érv a fiatalok népesség csökkenésével kapcsolatos.<sup>23</sup> Nyomósabb indokok szólnak amellett, hogy nőtt az érintett korosztály által elkövetett súlyos, erőszakos bűncselekmények aránya és magas a bűnhalmazatok száma, ezekben az ügyekben pedig ritkábban és csak indokolt esetekben élhet a bíró a javítóintézeti nevelés kiszabásával. A javítóintézeti nevelés kiszabását az is jelentősen befolyásolhatja, hogy az ezredforduló után az igazságszolgáltatásban szélesebb alkalmazást nyertek az alternatív szankciók és a diverzió. Sajnálatosan korlátozza a javítóintézeti nevelés kiszabását a büntetőeljárás elhúzódása is. Csak kevés esetben születik ítélet fél éven belül, gyakori az egy évig tartó eljárás, de az is előfordul, hogy fiatalok esetében két év, esetenként ennél több idő alatt születik ítélet. A cselekmény óta eltelt idő hosszúsága miatt ezekben az esetekben a nevelés hatékonysága erősen megkérdőjelezhetővé válik. Számos esetben az eljárás elhúzódása közben a fiatal betölti azt az életkort, amikor már nem lehet alanya javítóintézeti nevelésnek.<sup>24</sup>

- A javítóintézeti nevelés próbatétele, hogy elbocsátás után a növendék miként illeszkedik be ugyanabba a környezetbe, ahonnan őt kiemelték. Gyakorlatilag két lehetősége van az elbocsátott növendéknek, mint ezt Lénárd Krisztina és Rácz Andrea kitűnő elemzésükben írják: „vagy beilleszkedik a befogadó közegbe és elveszti az intézet által képviselt értékeket, vagy elhagyja a befogadó közeget és saját maga próbál meg értékeinek megfelelő életvitelt immár egyedül kialakítani. Ebben az esetben optimális viszonyok között szakmával rendelkezik a fiatal – tiszta erkölcsi bizonyítvánnyal indulva, de 1-2-3 évet a társadalomból, a mindennapokból elzárva töltve – lakhatás, munkahely és az újrakezdéshez szükséges anyagi feltételek, kiépületlen társas network nélkül.”<sup>25</sup> Sem a szakembereknek, sem a növendékeknek nem könnyű ezzel a kényszerű választási le-

<sup>21</sup> A másfél évtizede a javítóintézetekben végrehajtott előzetes letartóztatásról tartalmas elemzések olvashatók: B. ACZÉL ANNA: *A fiatalokkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések végrehajtási tapasztalatai*. Kriminológiai Közlemények 66. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2010. 94–100. p.; KARANEDV IVÁNNÉ: *A fiatalokkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések végrehajtási tapasztalatai*. Kriminológiai Közlemények 66. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2010. 101–109. p.; LACZKOVICS MÁRIA: *A fiatalokkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések tapasztalatairól*. Kriminológiai Közlemények 66. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2010. 110–114. p.

<sup>22</sup> 2001-ben 297, 2002-ben 300, 2003-ban 219, 2004-ben 196, 2005-ben 195, 2006-ban 192, 2007-ben 191, 2008-ban 221, 2009-ben 204, 2010-ben 197 javítóintézeti nevelés elrendelésére került sor.

<sup>23</sup> A fiatalok lakónépesség száma 1998. és 2010. között mintegy 7,9 %-kal csökkent.

<sup>24</sup> A Legfőbb Ügyészség 2007-ben végzett vizsgálata igazolta, hogy a fiatalok elleni büntetőeljárás idősebbé válására vonatkozó elvárások nem mindig érvényesülnek megfelelően, a soronkívüliség követelményének gyakran nem tudnak érvényt szerezni, az idő múlása pedig több ügyben is hátrányosan befolyásolta az alkalmazható jogkövetkezmények megválasztását. Lásd: LAJTÁR ISTVÁN: *A fiatalokkal szembeni büntetőeljárások idősebbé válásának vizsgálata*. Ügyészek Lapja 2008/ 4, 5–15. p.

<sup>25</sup> LÉNÁRD KRISZTINA – RÁCZ ANDREA: *A javítóintézet, mint támogató intézmény dezintegráló hatásai*. 2003. 135–136. p.

hetőséggel szembenézni, ezért azon növendékek számára, akik valamilyen körülmény folytán családjukba nem tudnak, vagy nem akarnak visszatérni, vagy iskolai tanulmányaikat a javítóintézetben kívánják befejezni, az intézetek utógondozó részleget működtetnek.

- Hegedűs Judit kutatásának egyik legfontosabb része a javítóintézeti pedagógusok problémáinak feltárása volt. Komoly gondot jelent számukra az anyagi megbecsülés hiánya mellett a kívülről jövő szakmai támogatás hiánya (szupervízió, esettanulmányok biztosítása). A pedagógiai értékelés nemcsak a növendékek teljesítményének visszacsatolása során okozhat problémát a javítóintézeti pedagógusok számára, hanem saját munkájuk megítélése esetében is. Problémát jelent számukra „hovatartozásuk”: helyük, szerepük az igazságszolgáltatás által elvárt zártintézeti szankció alkalmazása és a komplex pedagógiai feladatként jelentkező személyiségfejlesztő tevékenység között. A szülőkkel való kapcsolattartásra nagy hangsúlyt fektetnek. Ezzel kapcsolatban joggal merülhet fel a dilemma: meddig van joga a pedagógusnak beleszólni a család életébe? A kompetenciahatárok dilemmája végigköveti valamennyi pedagógus pályafutását.<sup>26</sup>

*Összefoglalóan* megállapítható, hogy a javítóintézetek gazdag nevelési hagyományaikra építve, honi viszonylatban kiemelkedő szakmaisággal gondoskodnak a rájuk bízott fiatakorúak sorsrendezéséről, annak elősegítéséről, hogy beilleszkedjenek a társadalomba. Ennek érdekében pozitív értékeket közvetítenek a neveltek számára, amit azok optimális esetben elfogadnak, beépítve személyiségükbe, értékrendjükbe. Megállapítható az is, hogy az intézetek megfelelő pszichológia – pedagógiai nevelési programok biztosításával, alternatív nevelési módszerek alkalmazásával törekednek a beilleszkedés készségének erősítésére. Ennek érdekében fokozott súlyt helyeznek szakembereik folyamatos képzésére. A fiatakorúak e zártintézeti végrehajtásának sikere bizonyítja, hogy van a büntetőjog kereteibe illeszthető, az életkori sajátosságokhoz alkalmazkodó pedagógiai tartalmú törekvés a fiatakorúak mentésére. Ezt a javítóintézetek személyi állománya lelkes elkötelezettséggel végzi, még akkor is, ha számos nehézséggel kell megküzdeniük.

Befejezésül ide idéznénk Balogh Jenő szellemét, aki a XX. század elején a következőket mondotta: „míg a felnőtt elítéltek megjavítása terén a legjobb lelküket is elhagyja a remény, addig az elbukott fiatakorúak felemelésének munkáját, legyen az bár megvalósíthatatlan esemény, csüggedés nélkül végeznünk kell... Ha azonban a dolgot mélyebben megvizsgáljuk, szemünkbe ötlük, hogy ez az emberbaráti tevékenység fiatakorúak ezreit mentheti meg, közülük is százakat attól, hogy a jövőben újabb bűncselekményt kövessenek el ellenünk, de mentésük olyan gazdasági cél is, melyet a társadalom értelmes részének szem előtt kell tartania.”

<sup>26</sup> Lásd részletesen: HEGEDŰS JUDIT: *Fiatakorú bűnelkövetők gyermekkoruk és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata*. Doktori disszertáció. Budapest, 2007. 205–211. p.

**JÓZSEF LŐRINCZ****EIN BERICHT ÜBER DEN VOLLZUG DER MASSNAHME  
„DIE ERZIEHUNG IN DER BESSERUNGSANSTALT”****(Zusammenfassung)**

Die Rolle der Erziehung in Besserungsanstalten hat sich in dem einheimischen Sanktionssystem in den letzten 130 Jahren – den Erwartungen der ideologischen und geistlichen Bestrebungen der einzelnen Zeitaltern und der aktuellen Strafpolitik gemäß – ständig gewechselt. Trotzdem haben sich das Wesen, der Inhalt und die Methode und Mittel der fachlichen Arbeit lieber verfeinert und reifer geworden, anstatt sich am wesentlichen geändert zu haben.

Seit der Gründung dieser Anstalten hat man für die Fürsorgezöglinge sehr strenge Anforderungen der Lebensführung bestimmt, jedoch haben die Schulunterricht, die fachliche Bildung und die Arbeitsbeschäftigung ihre führende Rolle behalten. Die Besserungsanstalten sorgen – basierend auf ihre reichen Erziehungstraditionen mit hoher Professionalität dafür, daß sich die Zöglinge in die Gesellschaft integrieren können. Im Interesse dessen vermitteln sie positive Werte für die Zöglinge, die sie im optimalen Falle annehmen und in ihre Wertordnung und Persönlichkeit einbauen. Es kann auch festgestellt werden, dass die Besserungsanstalten mit der Versicherung von entsprechenden psychologisch-pädagogischen Erziehungsprogramme und der Anwendung von alternativen Erziehungsmethoden sich darum bemühen, die Bereitschaft zur Integration zu verstärken. So es kann festgelegt werden, dass die Besserungsanstalten zurzeit den realistischen Erwartungen entsprechen können.

Die Erhöhung der Erneuerungsfähigkeit der Besserungsanstalten ist jedoch erforderlich. Die progressiven Traditionen können sie nicht behaglich machen, die kontinuierliche Verstärkung und Entwicklung ihrer beruflichen Tätigkeit ist unbedingt notwendig, weil sie auf die Wechslungen der Umwelt reagieren sollen. Die in den vergangenen Jahren vorgekommenen Umstellungen in der Wirtschaft und die Umwandlung der Arbeitskräftemarkt haben auf die Anstellungsmöglichkeiten der von den Besserungsanstalten entlassenen Population, die auch vorher schon mehrfach benachteiligt worden war, eine ziemlich negative Wirkung gehabt.

Die folgenden Verbesserungen sind vorzuschlagen: eine mehr gründliche Vorbereitung der Entlassungen, die sorgfältige Begründung der Integration, die Erfassung der Arbeitsmöglichkeiten, die optimaler wie bisher Ausnützung der verschiedenen Projekten und alternativen Möglichkeiten, die Schaffung eines eigenen Entlassungssystems, Nachbetreuungshauses und der von denen geförderten und betätigten Arbeitsplätze.





LŐRINCZY GYÖRGY

## Hatáskör, jogorvoslat és a bírósági/ügyészségi szervezet

A Magyar Köztársaság hatályos Alkotmányának 45. § (1) bekezdése a következőket tartalmazza: „A Magyar Köztársaságban az igazságszolgáltatást a Magyar Köztársaság *Legfelsőbb Bírósága, az ítélőtáblák, a fővárosi bíróság és a megyei bíróságok, valamint a helyi és a munkaügyi bíróságok* gyakorolják.” Az országgyűlés által 2011. áprilisában elfogadott Alaptörvénynek „az Állam” című részében a 25. cikkben a (4) bekezdés a következőket tartalmazza: „*A bírósági szervezet többszintű.* Az ügyek meghatározott csoportjaira – különösen a közigazgatási és munkaügyi jogvitákra – külön bíróságok létesíthetők.” A két rendelkezés összevetéséből többen is azt a következtetést vonhatják le, hogy *a jelenlegi négy szintű bírósági szervezet esetlegesen visszaalakulhat a korábbi három szintű szervezetté.* Jelen tanulmányban azt kívánom megvizsgálni, hogy valóban célszerűbb lenne-e, milyen előnyökkel, illetőleg hátrányokkal járhat az újabb átszervezés.

A négy szintű bíróság rendszer kialakításának indoka annak idején a jogorvoslati rendszer korszerűsítése volt. Ezért mindenképpen indokolt összehasonlítani, hogy a két alkotmány a jogorvoslattal kapcsolatosan milyen rendelkezést tartalmaz.

A hatályos alkotmány 57. § (5) bekezdése a következőket tartalmazza: „A Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát, vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslati jogot – a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan – a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvény korlátozhatja.” Az Alaptörvény „Szabadság és felelősség” című részében a XXVIII. cikk (7) bekezdése a következőket tartalmazza: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát, vagy jogos érdekét sérti.” A két rendelkezés lényegében a jogorvoslattal kapcsolatosan azonos előírásokat tartalmaz, ebből következőleg a jogorvoslati jogosultság nem változik olyan mértékben, amely miatt a négy szintű bírósági rendszer (és ezzel együtt a négy szintű ügyészi szervezet is) visszaalakítandó lenne három szintűvé.

Több mint három évtizeddel ezelőtt kezdtem dolgozni az ügyészi szervezetben, így lehetőségem volt mindkét rendszer előnyeit és hátrányait is megtapasztalni. Csongrád megyei főügyészként közvetlenül megtapasztalhattam egy új szervezeti szint kialakításával járó feladatoknak a végrehajtását. Ez úgy vélem lehetőséget ad annak elemzésére, hogy *melyik szervezeti struktúra teszi hatékonyabbá az igazságszolgáltatás működését.*

A mostani döntések reményeink szerint több évtizedre szólnak, (igaz ezt hittük 2002-ben is). A struktúrán, mint fogalmon nem csak szervezeti kereteket, hanem annak működését is értem. A döntésnél több tényezőt is figyelembe kell venni:

- Szervezeti keret (hány szintű legyen a szervezeti rendszer);
- Tárgyi feltételek biztosítása (épületek, informatikai háttér, stb.);
- Személyzeti feltételek (szakképzett munkaerő és annak utánpótlása hol biztosítható, stb.);
- Eljárási jogszabályok (jelen tanulmány csak a büntetőeljárásjogi kérdéssel foglalkozik).

A hatékonyság követelménye azt jelenti, hogy a lehető legkevesebb ráfordítással a lehető legtöbb előnyhöz kell jutni. Nyilvánvaló, hogy több anyagi ráfordítással magasabb színvonalat lehet elérni, de célként a tökéletes igazságszolgáltatást kitűzni aligha lehet. A büntető igazságszolgáltatás területén úgy gondolom, hogy *a legalitás elvére épülő és azt teljes egészében megvalósító igazságszolgáltatás lenne a tökéletes. Ilyen igazságszolgáltatás ma a világon sehol sem létezik, sőt a magyar büntetőeljárás törvényben is egyre szélesebb körben jelent meg az opportunitás eszköztára.* Az igazságszolgáltatás lassulását a jogalkotó a bírósági útról való elterelés szélesítésével próbálta és próbálja megoldani, (nem sok sikerrel). Kénytelenek vagyunk belátni, hogy nincs tökéletes és teljes igazságszolgáltatás, mert arra nincs anyagi fedezet, nem csak hazánkban, hanem más – kedvezőbb gazdasági feltételek körülmények között lévő – országokban sem. Németországban nem rég iktatták törvénybe a korábban évtizedeken keresztül a gyakorlatban létező „vádalkus eljárást”, amelyet részletesen ismertet Fantoly Zsannett és Ördög-Deák Andrea.<sup>1</sup> Farkas Krisztina a következőket írja: „A jogintézményről folyamatosan heves viták folytak, mégis általános gyakorlattá vált az alkalmazása. Becslések alapján az ügyeknek mintegy 50%-a került elintézésre ilyen megegyezés alapján.”<sup>2</sup> Hazánkban is létezik a tárgyalásról lemondás szabályozása, de olyan bonyolult és nehézkes szabályokkal, amely számomra kétségesse teszi, hogy a jogalkotói szándék valóban meg volt-e a jogintézmény magyarországi bevezetésére.

A problémáinkat úgy összegezzhetjük, hogy *olyan struktúrát kell kialakítani, amely anyagilag is finanszírozható és a lehető legteljesebb büntető igazságszolgáltatást eredményezi.* Megoldandó feladat a gyors és hatékony bűnüldözés és büntető igazságszolgáltatás létrehozatala. Az alaptörvény hivatkozott részében a XXIV. cikk (1) bekezdésében rögzíti, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék.” Az ésszerű határidőn belüli intézésnek egyik fontos eszköze az *ügyek hatásköri megosztásának megfelelő volta.* A hatásköri szabályok az eljáró hatóságok között az ügyeket vertikális szinten osztják el. Az ügyeknek horizontális szintű elosztását az illetékességi szabályok írják elő, és témakörünk szempontjából a kizárólagos illetékességi szabályok tűnnek fontosnak. Tulajdonképpen a rendkívül bonyolult szerkezetű bűnözést, mint társadalmi tömegjelenséget kell kezelnünk. A tömegesen előforduló bagatell bűncselekményektől kezdve a bo-

<sup>1</sup> FANTOLY ZSANNETT – ÖRDÖG-DEÁK ANDREA: *Vádalku kontinentális módra.* Magyar Jog 2010/6, 363–369. p.

<sup>2</sup> FARKAS KRISZTINA: *A megegyezés lehetőségei a magyar, német és olasz büntetőeljárásban. Szakértői bizonyítás a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése miatt indult büntetőeljárásokban - jogösszehasonlító megközelítés.* Ügyészek Lapja Különszám 2009. 49. p.

nyolultabb gazdasági bűncselekményeken át a professzionális módon működő bünszervezetekig mindenféle problémát meg kell oldani a büntetőeljárás törvényünkben. Ennek megfelelően *olyan struktúrát kell kialakítani, amely az ügyelosztásnak egy racionális módját teremti meg és ezt az ügyelosztást a hatásköri és illetékességi szabályokon keresztül tehetjük meg.*

A bírósági/ügyészégi szervezeti rendszer szempontjából az illetékességi szabályok kevésbé bírnak jelentőséggel, hiszen most az alapkérdésünk az, hogy hány szintű legyen a két szervezet. Az illetékességnek a fő elve, hogy azok a hatóságok járjanak el, ahol a bűncselekményt elkövették, megfelelő elosztási szempontot biztosít. Ennek oka az, hogy az első reagálásra nyilván annak a hatóságnak van lehetősége és kötelezettsége, amely a területen működik.

A hatáskörök rendezésénél viszont különböztetnünk kell az általános és a kiemelt hatáskörök között. *Kiemelt hatáskörbe* (megyei bíróság, Fővárosi Bíróság, a továbbiakban: megyei bíróság) *indokolt telepíteni a bonyolult bűncselekményekkel kapcsolatos hatósági feladatokat.* A rendszerváltásig tulajdonképpen a kiemelt hatáskörbe nem sok bűncselekmény tartozott, hiszen az akkori bűncselekményi struktúra ezt nem kívánta meg. A rendszerváltást követően azonban az ismertté vált bűncselekmények száma a megelőző évtized 130–150 ezres számáról több mint fél millióra emelkedett, és ezen a szinten „stabilizálódott”.<sup>3</sup> A hatóságoknak azonban ennél *sokkal nagyobb gondot okozott az a minőségi változás, amely a bűncselekmények bonyolultságával függött össze.* Az 1980-as évek elején kezdő ügyész koromban a helyi ügyészségen egy-egy rablást, vagy ritkán előforduló gazdálkodáshoz kapcsolódóan elkövetett vagyon elleni bűncselekmény sorozatot már kiemelkedő súlyúnak tekintettünk. Ma az ilyen ügyeket már a kezdő ügyészek sem tekintik bonyolultnak. Hajdani professzorom Fonyó Antal figyelmeztetése sokszor eszembe jutott az 1990-es években. Az 1970-es években hallgatójaként tőle azt hallottam, hogy „olyan, hogy büntetőjogász, olyan nincs. Egy büntetőjoggal foglalkozó jogásznak ismernie kell a többi jogterület szabályait is.” Valljuk be, hogy az 1990-es évek elejéig az az ügyész, vagy büntetőbíró, aki viszonylag jól ismerte a büntetőeljárás törvény nyomozásra és elsőfokú bírósági eljárásra vonatkozó szabályait, a Büntető Törvénykönyvnek a személy elleni és vagyon elleni bűncselekményeit és az ehhez kapcsolódó bírósági gyakorlatot, jó színvonalon tudott megfelelni az elvárásoknak. Ma ez a tudás már helyi szinten sem elegendő. Az újfajta bűnözés megjelenésével egy másfajta szemléletet kellett elsajátítanunk, amire Fonyó professzor már négy évtizeddel ezelőtt figyelmeztetett.

A sokféle bűncselekmény miatt *kénytelenek vagyunk specializálódni.* Ez azt jelenti hatásköri szempontból, hogy *a bonyolultabb, súlyosabb megítélésű ügyek egy részét indokolt kiemelt hatáskörbe vonni.* Ennek az alapja az a nem teljesen alaptalan a feltételezés, hogy *magasabb szinteken hosszabb szakmai múlttal és nagyobb tapasztalattal rendelkező bírák és ügyészek dolgoznak és ezért a bonyolultabb ügyeknek az elsőfokú feldolgozását ezekre a szintekre kell telepíteni.* A büntetőeljárás törvényünk figyelemmel van a súlyosabb büntetéskiszabási lehetőségekre, illetőleg arra is, hogy melyek azok a bűncselekmények, amelyek megítélése nagyobb nehézséget okoz. Emellett az utóbbi időszakban olyan kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények is a megyei bíróság hatáskörébe kerültek, amelyek nem igazán indokolhatók. Ilyen pl. a hivatali visszaélés, amelyeknek

<sup>3</sup> Ezzel szemben az engedélyezett ügyészi létszám az 1980. évi 1001-ről 1983-ra emelkedett, ami a minimálisan négyeszeres bűnözési emelkedést korántsem „ellentételezte.”

többsége szintén nem bonyolult. Az egyszerűbb vesztegetések esetén szintén nehéz lenne indokolni, hogy miért a megyei bíróság hatáskörében kell ítéletet hirdetni. Ugyanakkor túlságosan bonyolulttá tenné a szabályozást, ha az adott bűncselekményen belül a kisebb tárgyi súlyúak tartoznának a helyi bíróság hatáskörébe, és a minősített esetek pedig a megyei bíróság hatáskörébe. Például 1998. március 1-ig a gondatlan emberölés vétsége a helyi bíróság hatáskörébe tartozott és időnként hatásköri vitákat kellett lefolytatni arról, hogy melyik szinten kell vádat emelni, mert adott esetben a tudatos gondatlanság és az eshetőleges szándék határvonala nem volt egyértelmű. Éppen ilyen emlékek miatt tartanám helytelennek, ha pl. a vesztegetés vonatkozásában a jogalkotó próbálna különbséget tenni az adott tényálláson belül, hogy mikor kell megyei bíróság és mikor városi bíróság előtt vádat emelni. Pl. ennél a tényállásnál a Be. 29. § d) pontja szerint kizárólag az ügyész végzi a nyomozást a fontosabb ügyekben intézkedésre hivatott más hivatalos személy által elkövetett vesztegetés esetében időnként komoly értelmezési problémát – és ez által hatásköri vitát – okoz, hogy az adott személy fontosabb ügyekben intézkedésre hivatott-e, avagy nem. A magam részéről úgy gondolom, hogy a Be. 16. §-ában felsorolt bűncselekmények valóban indokoltan tartoznak a megyei bíróság hatáskörébe, viszont további bűncselekmények kiemelt hatáskörbe való vonása nem tűnik célszerűnek.

A megyei bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekményeken kívül azonban további olyan bűncselekmények is találhatók, amelyek speciális ismereteket követelnek meg. Az 1980-as évek második felében nyomozó ügyészi munkám mellett *fiatalkorúak ellen folyó büntetőeljárásokban* is kellett ügyészi feladatokat teljesítenem. Kétségtelen, maguk az eljárási szabályok, illetőleg a Btk. Általános Részében lévő külön szabályok megtanulása nem okozott gondot, de a büntetékiszabási gyakorlat *egy teljesen más szemléletet követelt meg*. Ez is megszerezhető volt idővel, de feltétlenül indokolt az, hogy azok a kollegák, akik ilyen ügyekben eljárnak, ezekkel a speciális ismeretekkel is rendelkezzenek. Már a Csemegi Kódex idején is a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezésekről külön törvény rendelkezett, mert már az akkori jogalkotó is felismerte, hogy helytelen az, hogy a felnőtt korúak ügyeiben eljárók szemlélete érvényesüljön ezekben az ügyekben. *Ezért is tartom elhibázottnak, hogy a fiatalkorúak elleni büntetőeljárások kikerülnek a megyei bíróság székhelye szerinti helyi bíróság kizárólagos illetékességéből.*

Bár olyan, hogy büntetőjogász nem létezhetne, viszont tény az, hogy vannak olyan bűncselekmények, amelyekhez kapcsolódóan jelentős háttér joganyagot kell megismerni a jogalkalmazónak. Ezért is előnyös a specializáció a hatóságoknál. Ilyen területnek tekinthetjük a *gazdasági büntetőjogot*, amely 1990 előtt kimerült az üzérkedésben, illetőleg a rossz emlékeztető devizagazdálkodás büntette miatt folyó eljárásokban. Ez a jogterület számtalan más eljárási és anyagi jogszabályoknak az ismeretét követeli meg, amelyek ráadásul sokkal gyakrabban változnak, mint a büntetőjog. (Bár az utóbbi évtized tapasztalatai alapján ezen a területen sem mondhatjuk azt, hogy időtálló jogszabályt kaptunk a jogalkotótól.) Ezért is létezik posztgraduális képzésben a gazdasági büntetőjogász szakképzés, mert feltétlenül ki kell egészíteni az e területen dolgozó kollegáknak az ismereteit. Hasonló a *közlekedési jogterület*, bár nem egyszer hallottam – nem közlekedési ügyészekről – hogy ez nem egy bonyolult dolog, hiszen a Btk-ban mindössze 4–5 § foglalkozik ezekkel a bűncselekményekkel. Ezek a kollegák mindössze azt felejtik el, hogy pl. egy kettős felelősségű balesetnél az okozati összefüggések feltárása az adott KRESZ szabály megszegése és az eredmény között nem csupán jogszabályok megtanulását, hanem komoly fizikai-matematikai összefüggések ismeretét is feltételezi. (Emlék-

szem egyetemista koromban felvetődött, hogy a jogi egyetemre felvételi tantárgyként az irodalom helyett a matematikát kellene bevezetni, amire az egyik oktató azt mondta, hogy erkölcstelen lenne olyan ismereteket megkövetelni a felvételizőktől, amivel mi magunk sem rendelkezünk.) Erre figyelemmel szintén *elhibázottnak* tartom azt a döntést, hogy *a közlekedési bűncselekmények kizárólagos illetékességi szabályát a jogalkotó megszüntette*. Az a magyarázat, hogy ma már szinte mindenki rendelkezik jogosítvánnyal és így nem okozhat problémát az ilyen jellegű bűncselekmények megítélése, igaz lehet az egyszerűbb ügyekben, de a bonyolultabb, főleg kettős felelősségű baleseteknél ez nem igaz. Ezt jól jelzi az is, hogy a Bírósági Határozatoknak talán nincs is olyan száma, amelyben legalább egy közlekedési bűncselekmény miatt folyó büntetőeljárásban hozott eseti döntést ne közölnének. Ezen bűnügyek bonyolultságát jelzi az is, hogy ezek az eseti döntések jelentős részben felülvizsgálati eljárást követően jelennek meg figyelemmel arra, hogy a Legfelsőbb Bíróság nagyon sokszor eltérő döntést hoz a jogerős ítélethez képest.

Érthető, hogy a jogalkotó a megyei bíróság székhelye szerinti helyi bíróságok munkaterhét kívánta csökkenteni azzal, hogy a kizárólagos illetékességi szabályokat megváltoztatva a bűncselekmények elbírálásának feladatát részben a „vidéki” helyi bíróságokra áthárítja. Mindössze azt felejtették el, hogy a vidéki helyi bíróságok jelentős részén szintén olyan munkateher tapasztalható, amelynek növelése ésszerűtlen. A megoldás véleményem szerint „a központi” (megyei bíróságok székhelye szerinti) bíróságok megerősítése lett volna, illetőleg lenne. Nyilvánvaló, hogy *a specializáció követelményét csak azoknál a hatóságoknál tudjuk biztosítani, ahol nagyobb létszámban dolgoznak szakemberek*. Ez jelen esetben a bíróságoknál és az ügyészségeknél a megyei bíróság székhelye szerinti helyi bíróságok, a „központi” szervezeti egységek.

Kétségtelen, mondhatnánk azt, hogy aki jogi diplomát kapott, az mindenhez ért.<sup>4</sup> Ez azonban nem igaz. Mint ahogy az egészségügyben is felismerik azt, hogy bizonyos betegségek hatékonyabban gyógyíthatók specialisták által, nekünk is fel kell ismerni azt, hogy a bűnözés elleni küzdelemben, annak változatossága miatt specializálódniuk kell. Nyilvánvaló, hogy a bagatell bűnözés megoldásához (lásd lopás vétsége, ittas járművezetés vétsége, stb.) nem igazán szükségesek sokkal mélyebb ismeretek, mint amit az egyetemen megszereztünk. Ugyanakkor vannak olyan bűncselekmények, amelyek további speciális tudást igényelnek, amelynek a megszerzése időigényes. A tanulás – és a jogszabályok megtanulása is – az ügyfeldolgozástól veszi el az időt. Nem mindegy, hogy ilyen ügyérkezés mellett mennyi időt kell fordítanunk az ügyfeldolgozáson kívül más feladatokra. A jogalkotó úgy érzem, sokszor nem gondolja végig, hogy egy Btk. módosítás – figyelemmel az időbeli hatályra –, milyen sok plusz feladatot ró a jogalkalmazóra. Ezért is lenne nagyon fontos, hogy a Büntető Törvénykönyv módosítására ne a jelenleg tapasztalható gyakorisággal, időnként ötletszerűen kerüljön sor.<sup>5</sup>

<sup>4</sup> A jogi szakvizsga rendszerünk ésszerűtlen módon igyekszik is ezt a hitet fenntartani, ahelyett hogy ezt is racionálisan megreformálnák.

<sup>5</sup> Az sem utal átgondolt jogalkotásra, hogy 2010. december 10-én és 23-án két alkalommal is jelentősebb terjedelemben módosította az Országgyűlés a Büntetőeljárás törvényt (két külön törvényben, több más fontos törvénnyel együtt). Érdekességként említem meg, hogy időnként a jogalkotó felismeri korábbi tévedését és módosítja a rendelkezést, majd újra elköveti ugyanazt a hibát. Ilyennek kell tekinteni, hogy korábban, ha az elkövető ismeretlen maradt, akkor a nyomozást megszüntette a nyomozó hatóság, majd ez csak nyomozás felüggesztési ok lett. Belátva ennek irracionálisitását, újra nyomozás megszüntetési ok lett, majd 2009. augusztus 13-tól újra felüggesztési ok. (Terjedelmi okok miatt nem vállalkozom annak az összefüggésnek az elemzésére, mi szerint e mögött a bíróságok bűnjelkezelési gondjai állnak.)

Meg kell jegyezni, hogy a specializáció szükségességét az igazságszolgáltatásban más jogterületen is elismerik. Az Alaptörvény kifejezetten kiemeli, hogy az ügyek meghatározott csoportjaira külön bíróságok is létesíthetők és felhívja a figyelmet a közigazgatási és munkaügyi jogvitákra. Én úgy vélem, hogy a büntető igazságszolgáltatáson belül is el kell ismerni azt, hogy a bűnözés különféle megnyilvánulásaira külön bűnüldözői-igazságszolgáltatási csoportokat kell létesíteni.

A kiemelt hatáskörbe tartozó bűncselekmények nagyobb aránya viszont kérdésessé teszi, hogy az ítélőtáblák/fellebbviteli főügyészségek megszüntethetők lennének-e. *Vizsgáljuk meg azt, hogy mi lenne a következménye annak, ha a bírósági rendszer újra háromszintűvé válna.* Nyilvánvaló, hogy a kiemelt hatáskörbe tartozó bűncselekmények jelentős részét a helyi bíróságok/ügyészségek szintjére kellene újra telepíteni. Ennek oka az, hogy a jogorvoslat továbbra is szerepel az Alkotmányban, ebből következőleg ezekben az ügyekben a jogorvoslat megszüntetése fel sem vetődhet. Márpedig ha rendes jogorvoslatra lehetőség lesz, akkor a másodfokú eljárásra ismételt a Legfelsőbb Bíróságot kellene feljogosítani. Annak idején az újabb szervezeti szint létrehozásának az indoka éppen az volt, hogy a Legfelsőbb Bíróság ügyérkezése már olyan kezelhetetlen mennyiségű volt – a jóval szűkebb kiemelt hatáskör ellenére is – hogy emiatt az elvi irányító funkcióját sem tudta ellátni. Ebből következően, ha a harmadik szint, az ítélőtáblák szintje kiesik, akkor a megyei bíróság hatásköréből jelentős ügy mennyiséget kellene átcsoportosítani a helyi bíróságok hatáskörébe. Figyelemmel arra, hogy a kiemelt hatáskörbe utalás indoka az ügyek bonyolultsága volt, a helyi hatáskörbe való visszatételnek az lenne az eredménye, hogy a központi helyi bíróságok ügyforgalma jelentősen emelkedne, ráadásul bonyolultabb ügyekkel nőne.

Az elmúlt időszak kizárólagos illetékességi szabályainak változásai azt a felismerést tükrözik, hogy a központi bíróságok túlterheltek, és az ügy forgalmát a jogalkotó ügy csökkentette, hogy a kizárólagos illetékességű ügyeket a „vidéki” bíróságokra telepítette. Tehát éppen ellenkező hatást érne el a jogalkotó, ha az ítélőtáblák megszüntetésével egy óriási ügymennyiséget zúdítana a megyei bíróságokról a helyi bíróságok szintjére.

Mindezek figyelembevételével a már kialakított négy szintű bírósági szervezet sokkal hatékonyabb igazságszolgáltatást tesz lehetővé, mint a korábbi háromszintű szervezet. El kell ismernem azt, hogy a háromszintű igazságszolgáltatási szervezet is hatékonyan működött, de csak az 1990-es évek elejéig tudta ésszerű határidőn belül megoldani a feladatát. Ezt követően azonban a bűnözésben bekövetkező változások megkövetelték a büntetőeljárási törvény módosítását, és az opportunitás szabályainak térhódítását. (Az már más kérdés, hogy ezeket a szabályokat a jogalkotónak sikerült olyan bonyolultan megszerkesztenie, hogy az ügyészi gyakorlatban ez sokkal több feladatot jelentett, mint az általános szabályok szerinti eljárás.) Azonban ezek a jogszabályi módosítások a kívánt eredményt nem hozták meg, hiszen a bűnözés szerkezete az ügyek bonyolultabbá válásával jelentősen módosult. Ebből következett az, hogy specializálódni kellett és a 90-es évek közepétől egyre többen vettek részt pl. a gazdasági büntetőjogász posztgraduális képzésben. Szervezeti szinten ezeket a változásokat úgy lehetett lekövetni, hogy megszorodtak a kiemelt hatáskörbe, illetőleg a kizárólagos illetékesség körébe tartozó bűncselekmények.

A kiemelt hatáskörbe vonás indoka nyilvánvalóan az volt, hogy a magasabb szintű bíróságokon tapasztaltabb bírák ítélkeznek, és ezért az ilyen ügyek feldolgozása ésszerű határidőn belül így inkább megoldható. A 90-es években a büntetőeljárási törvény bonyolultabb ügyekben lehetővé tette, hogy az ügyész a helyi bíróság hatáskörébe tartozó

bűncselekmények esetén a megyei bíróság előtt emeljen vádat. Megyei főügyész-helyettesként én magam is többször éltem ezzel a lehetőséggel, mert így láttam lehetségesnek ezen kiemelkedő társadalomra veszélyességű bűnügyeknek az időszerű feldolgozását. Tulajdonképpen a jogalkotó is belátta, hogy a jelentős tárgyi súlyú vagyoni eleni bűncselekmények esetében a hatékony igazságszolgáltatás a megyei bíróság szintjén biztosítható.

Ha viszont a megyei bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények száma megemelkedik, akkor mindenképpen létre kell hozni egy hatékony jogorvoslati fórumot is. Ennek megoldására kétféle lehetőség kínálkozott, illetőleg kínálkozna most is. Vagy a Legfelsőbb Bíróság szervezetét erősítjük meg az ott dolgozó bírák és kisegítő személyzet létszámát jelentősen megemelve (a tárgyi feltételek sok milliárdos beruházásával együtt), vagy pedig létrehozva egy újabb szervezeti szintet, a másodfokú elbírálás lehetőségét idetelepítjük. 2002-ben a döntést hozók az utóbbi megoldást választották. Nem vitatható az, hogy ez a döntés azoknál a bíróságoknál és ügyészségeknél, amelyeknek a székhelyén megkezdtek a működésüket az ítélőtáblák, illetőleg a fellebbviteli főügyészségek, hosszabb-rövidebb időtartamra komoly működési problémák jelentkeztek. Ugyanakkor el kell ismerni azt, hogy ezzel szemben a megyei bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények miatt folyó büntetőeljárások sokkal gyorsabban befejeződtek, tehát ezekben az ügyekben az igazságszolgáltatás jóval hatékonyabban kezdett el működni. (Meg kell jegyezni azonban azt is, ha összehasonlítjuk az egy ügyészre, bíróra jutó ügyek számát, akkor megállapíthatjuk azt, hogy az ítélőtáblákon és a fellebbviteli főügyészségeken jóval kedvezőbben alakult a helyzet a megyei szintekhez képest.<sup>6</sup>)

Ha áttekintjük az ítélőtáblák és fellebbviteli főügyészségek működését, akkor azt kell megállapítanunk, hogy ez az a szervezeti szint, ami az igazságszolgáltatáson belül a leggyorsabban és leghatékonyabban működik. Ennek a szintnek a megszüntetése álláspontom szerint jelentősen rontaná az igazságszolgáltatás színvonalát. Mint az előbbieken már kifejtettem ennek az lenne a következménye, hogy a legsúlyosabb bűncselekmények jelentős részét újra vissza kellene telepíteni a helyi bíróságok szintjére, amelyek már jelenleg is nehezen birkóznak meg a feladataikkal, sok esetben az időszerűségük az ésszerű határidő követelményét sem tudja biztosítani. A 2010-ben jogerősen befejezett ügyekben az eljárás időtartama a vádemeléstől az elsőfokú bírósági határozat meghozataláig a következőképpen alakult: egy éven belül 67%, 1–2 év között 18,2%, 2–3 év között 8,4%, sőt 3 év fölött 6,4% volt.<sup>7</sup> Hangsúlyozom, ez csak az elsőfokú ítéletig eltelt idő!

Gyakorlatilag az öt ítélőtábla és fellebbviteli főügyészség felállításával biztosított az is, hogy az igazságszolgáltatás elérhető távolságban van az állampolgárok számára. Elméletileg felvethető lenne az az elképzelés is, hogy ne öt helyen, hanem pl. egy helyen – és így nyilván Budapesten – legyen csak ítélőtábla. Ez viszont az ország egy részétől

<sup>6</sup> Beosztásomnál fogva csak a Csongrád megyei főügyészségen dolgozó három büntető fellebbviteli ügyész, illetőleg a Szegedi Fellebbviteli Főügyészség négy büntetőjogi ügyszakos egy főre jutó ügy érkezését tudom kiszámolni. 2009-ben a Csongrád megyei Főügyészségen 1610, míg a Szegedi Fellebbviteli Főügyészségen 447 személy ellen bejelentett fellebbezéssel kapcsolatban kellett dönteni. Ebből ügydöntő határozat eleni fellebbezés 1210, illetőleg 273 volt. Így a megyei főügyészségen egy ügyészre 536, illetőleg 403, míg a fellebbviteli főügyészségen egy ügyészre 112, illetőleg 68 személyt érintő fellebbezés jutott. (Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató 2009, 61. tábla. 2010-ben a fellebbviteli főügyészségek adatait összevontan tartalmazza a statisztika.)

<sup>7</sup> A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai 2010, (Legfőbb Ügyészség) V/812. tábla. Szemermes módon nincs összefoglaló táblázat arról, hogy a vádemeléstől a jogerős befejezésig az időtartamok hogyan alakultak, csak az egyes eljárási szakaszokhoz külön-külön kapcsolódva.

olyan távolságra van, hogy az a mai viszonyok között elfogadhatatlan lenne.<sup>8</sup> Ugyanakkor egy ilyen összevonás sem lenne szerencsés, hiszen a már működő öt ítélőtábla helyett ugyan egy működne, de ahhoz, hogy az olyan hatékony legyen, mint a most létező öt ítélőtábla, majdnem ugyanazzal a bírói-tisztviselői létszámmal kellene ezeket a feladatokat megoldani. Ebből következően sokkal *egyszerűbb a szervezet számára is, ha jelenleg működő rendszert tartjuk meg.*

Szakmai beszélgetéseken olyan érv is elhangzott az öt ítélőtábla „ellen”, hogy ez az egységes joggyakorlat kialakítását akadályozza, hiszen elméletileg ez öt különböző gyakorlat kialakítását tenné lehetővé. Az egységes joggyakorlat kialakítása nyilván a Legfelsőbb Bíróság feladata kell hogy legyen. Ha közelebbről áttekintem az elmúlt három évtized történéseit, akkor számomra feltűnő az, ahogy a *büntetéskiszabás tekintetében az egyes megyei bíróságok között milyen különbségek találhatók.* A határozott tartamú szabadságvesztések aránya országos átlagban 33,9%. A legnagyobb arányú Somogy megyében, 42,9% és Jász-Nagykun-Szolnok megyében 41,7% (az országos átlag majdnem egyharmadával több) A legalacsonyabb Vas megyében 24,2% és Heves megyében 26,2%.<sup>9</sup> Arányaiban Somogyban majdnem kétszer annyi a súlyosabb büntetés, mint a legenyhébb Vas megyében. De a két szomszédos megye (Heves-Szolnok) bűnözési szerkezete valóban annyira eltérő lenne, hogy az a több mint 15%-os különbséget, a több mint 70%-os eltérést megmagyarázná? Úgy gondolom, hogy ezeknek a statisztikai adatoknak a szóródása igazolja, hogy *az egyes megyei bíróságok között felfedezhetők olyan különbségek, amelyek szerint vannak szigorúbb, illetőleg enyhébb ítélkezési gyakorlatot folytató bíróságok.* Meggyőződésem, hogy a büntetéskiszabási gyakorlat egységesítése azóta nem megoldható, hogy a törvényességi óvás jogintézményét – egyéként a jogbiztonság követelményét biztosítva, helyeselhető módon – az Alkotmánybíróság megszüntette. Bármilyen ügyben lehetővé tett törvényességi óvással a Legfelsőbb Bíróság abban a helyzetben volt, hogy a büntetés kiszabást akár a lopás vétsége miatt indult ügyekben is befolyásolni tudta oly módon, hogy a törvényességi óvást követően a Bírósági Határozatokban közzétéve, ismertette bűnösségi körülményeket, kifejtette, hogy milyen szankció alkalmazása indokolt. Ebből a BH-t olvasó bíró/ügyész következtethetett arra, hogy az ilyen típusú ügyekben általában milyen büntetés lenne az igazságos és méltányos. A felülvizsgálat szabályai azonban nem teszik lehetővé, hogy a büntetési tétel keretek között maradó büntetést a Legfelsőbb Bíróság megváltoztassa, sőt ilyen esetekben eleve a felülvizsgálati kérelmet el kell utasítani. El kell utasítani még akkor is, ha adott esetben a Legfelsőbb Bíróság bírása úgy gondolja, hogy ha ő lett volna az alapügyben eljáró bíró, a kiszabottnál szigorúbb, vagy enyhébb büntetést alkalmazott volna ki.<sup>10</sup> Ebből következően az a probléma, hogy büntetéskiszabási területen nem lehet egységes joggyakorlatot kialakítani, olyan probléma, amit nem lehet megoldani. Erre figyelemmel, ha az öt ítélőtábla esetlegesen büntetéskiszabási szem-

<sup>8</sup> Bár a tanulmányomban a büntetőeljárások szempontjából készítem az elemzést, nem kellene elfelejteni, hogy milyen kihatással lennének polgári peres eljárásokra az ítélőtáblák elérhetőségei.

<sup>9</sup> A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai 2010, V/602- tábla.

<sup>10</sup> Esetleg el lehetne talán azon gondolkodni, hogy a felsőbb bíróságok határozataikban rámutathatnának arra, ha súlyosítási tilalom – vagy a felülvizsgálat szabályai miatt – súlyosabb szankciót nem alkalmazhatnak, de azt egyébként indokoltnak tartanák. Ez azért is fontos lehetne, mert ennek kifogásolása nélkül az alsóbb fokon eljáró bíróban az tudatosodhat, hogy elegendőnek tartotta a felsőbb bíróság is az alkalmazott szankciót, és ehhez igazítja majd a gyakorlatát.



pontból különböző gyakorlatot folytatna is, az legfeljebb azt jelenti, hogy a büntetéskiszabási szemlélet nem 20, hanem 25 bíróság között oszlik meg.<sup>11</sup>

A joggyakorlat egységességét a bűncselekmények minősítését illetően a jogegységi döntések hatékonyan tudják megoldani akkor is, ha 20 megyei bíróság van, vagy 25 bírósági szint. Tehát ez az érv sem érv arra, hogy az ítélőtáblákat és fellebbviteli főügyességeket meg kellene szüntetni, mert ha ezt nem tesszük, akkor az egységes joggyakorlat nem lesz kialakítható.

Új és jelentős változás volt a *kétfokú fellebbviteli rendszer bevezetése*. Cséka Ervin „A büntető jogorvoslatok alaptanai” monográfiájában a következőket írja: „Az intézménytörténeti fejlődés során a legvitatottabb probléma volt – és egyes jogrendszerekben ma is az – a fellebbvitel egy- vagy többfokú voltának kérdése; azaz a jogorvoslatok ’említett’ mennyiségi tényezőjének megoldása.”<sup>12</sup> El kell ismerni azt, hogy az *egyfokú büntető fellebbviteli rendszerben is hozhatók törvényes és igazságos döntések*. Ugyanakkor a kétfokú fellebbviteli rendszer egyik előnyét abban látom, hogy a másodfokú eljárásban így szélesebb körben nyílik lehetőség az elsőfokú ítélet megváltoztatására, mert a tényállás megváltoztatásának lehetőségét szélesebb körben teremtheti meg a jogalkotó. A Be. 352. § (1) bekezdés b) pontja lehetővé teszi, hogy a megalapozatlanságot ne csak bizonyítás, hanem az iratok tartalma és ténybeli következtetés alapján is megváltoztatva eltérő tényállást állapítson meg. Ha csak egyfokú fellebbviteli rendszerünk lenne, akkor úgy vélem, hogy az eltérő tényállás megállapítását kizárólag bizonyítás felvételéhez kellene kötni. Így viszont szélesebb körben van lehetőség a felülbírálatra, tehát elvileg a hatályon kívül helyezésekre kevésbé kényszerülne a másodfokú bíróság.

Kétségtelen a harmadfokú bírósági eljárás lehetőségét szűk körben biztosítja a hatályos büntetőeljárási törvény. Ennek oka nyilván az, hogy az ítélőtáblákra érkező ügyek mennyisége szűkebb mederben maradjon. (Megjegyzem a felülvizsgálat szabályai is olyan szűk körűek, hogy emiatt az indokoltnál talán kevesebb alkalommal nyílik lehetősége a Legfelsőbb Bíróságnak a bírói gyakorlat alakítására. Pl. a büntetéskiszabás mértékével kapcsolatosan a kisebb tárgyi súlyú ügyekben is gyakrabban kifejtethetné a véleményét, az nyilván egységesíthetné az egyes bíróságok ilyen jellegű tevékenységét.)

A másik előny az, hogy a *kétfokú fellebbviteli rendszer a jelenlegi hatásköri szabályok mellett viszont gyakrabban teszi lehetővé azt, hogy a Legfelsőbb Bíróság rendes eljárásban kifejthesse álláspontját* és pl. a büntetéskiszabás körében is a felülvizsgálati eljárás kötöttségei nélkül mutathatna irányt az alsóbb fokú bíróságok számára.

A korábbi években felvetődött, hogy a kétfokú fellebbviteli rendszer kialakítására azért került sor, hogy „legyen az ítélőtáblának is ügyforgalma”. Annak idején, kivételesen annak az eseménynek lehattunk tanúi, hogy a jogszabály végrehajtásának feltételeit hamarabb kialakították, mint ahogy a jogszabály hatályba lépett. 2003. január 1-től megkezdték az ítélőtáblák és fellebbviteli főügyességek megszervezését és 2003. július 1-jén így már megfelelő létszámban ki voltak nevezve az ott dolgozó szakemberek. (Kétségtelen, a munkahelyi körülmények az induláskor nem mindenütt voltak ideálisak, de ezt két-három éven belül mindenütt megoldották.) Tény az is, hogy az ítélőtábl-

<sup>11</sup> Megjegyzem korábban ugyanazon megyei bíróságnak két büntető fellebbviteli tanácsának olvastam adócsalás büntette miatt folyó eljárásban az ítéletét, ahol az elvont adó összege, az elkövetés módszere és a bűnösségi körülmények is szinte tökéletesen megegyeztek. Az egyik tanács végrehajtandó szabadságvesztést, a másik tanács felfüggesztett szabadságvesztést szabott ki.

<sup>12</sup> CSÉKA ERVIN: *A büntető jogorvoslatok alaptanai*. Budapest, 1985. 86. p.

lák nemcsak a Legfelsőbb Bíróság hátralékát, hanem a saját ügyeiket is ebben az időszakban feldolgozták, és ezért is volt lehetőség a megyei bíróság hatáskörének bővítésére, hiszen így a másodfokú elbírálás feltételei biztosítottak voltak. Bizonyos szabad kapacitást ismerve a jogalkotó bátran vállalkozhatott a kétfokú fellebbviteli rendszer kialakítására. A harmadfokú eljárásra egyre gyakrabban került sor: 2007-ben 60, 2008-ban 75, 2009-ben 90, míg 2010-ben 102 ügyben volt harmadfokon döntés.<sup>13</sup> Ez korántsem olyan ügyszám, amely kezelhetetlen lenne a fellebbviteli főügyészségek és ítélőtáblák számára. Háromszintű rendszerben viszont a kétfokú fellebbvitelt meg kellene szüntetni. Ily módon a kialakított jogorvoslati rendszer is azt támasztja alá, hogy a négyszintű bírósági és ügyészi szervezetű rendszert hiba lenne megváltoztatni.

A Be. 383. §-a régi Be-től eltérően nagyon helyesen lehetővé teszi, hogy *a másodfokú bíróság kényszerintézkedés tárgyában hozott határozata ellen jogorvoslati lehetőséget biztosít*. Az ítélőtáblák kiesésével ezek elbírálása a Legfelsőbb Bíróságra kerülne, vagy esetleg eltörölnék a jogorvoslat lehetőségét? Ebből a szempontból is „jogállamibb” a jelenlegi rendszer, hiszen amikor az ítélőtábla másodfokon eljárva dönt a kényszerintézkedésről, pl. előzetes letartóztatást rendel el, akkor a fellebbezést egy magasabb szervezeti fórum bírálja el. Ha az ítélőtáblák kiesnének, akkor a másodfokú bíróság a Legfelsőbb Bíróság/Kúria, és akkor hová lehetne fellebbezni?

Felvetődhet az is, hogy a jelenlegi öt ítélőtábla és fellebbviteli főügyészség helyett ne csak a már említett egy, hanem esetleg három ítélőtábla és fellebbviteli főügyészség kerüljön kialakításra. Magyarország földrajzát ismerve Budapest mellett nyilván létre lehetne hozni egy alföldi és egy dunántúli központot, pl. Veszprém és Szolnok székhellyel. Csupán a tárgyi feltételek biztosítása újabb sokmilliárdos beruházást követelne meg és ez egy indokolatlan és elhibázott döntés lenne. Az infrastruktúra létrehozatala a költségvetést jelentősen megterhelné és az egyébként négy városban felszabaduló több milliárdos beruházással létrehozott épületek értékesítése sem biztos, hogy fedezné ezeket a költségeket. De ez csupán pénzkérdés, viszont a szakember gárda „összetoborzása” sokkal bonyolultabb feladat. Ilyen magas szintű bíróságokra és ügyészségekre „utcáról” felvenni bírákat/ügyészeket – tömegesen – nem lehet. Ezekre a szintekre megfelelő szakmai tudással és tapasztalattal rendelkező embereket nyilván a meglévő bírósági/ügyészségi szervezetből kellene kinevezni. Ha a hivatkozott példánál maradunk, pl. Veszprémben és Szolnokon lenne az új székhely, akkor nyilvánvaló, hogy az ott dolgozó bíróságok és ügyészségek munkatársai közül lépnének magasabb szintre. Egészen biztos vagyok abban, hogy ezeknél a szervezeti egységeknél súlyos problémákat okozna. Felvethető az is, hogy pl. a megszüntetendő négy ítélőtábla és fellebbviteli főügyészség bírái/ügyészei változtatnának lakó- és munkahelyet, amelyre a magyarországi életviszonyokat ismerve aligha lehet számítani. Ebből az következik, hogy *sokkal célszerűbb a már működő öt ítélőtábla és fellebbviteli főügyészség megtartása*. Ennek indoka az is, hogy az Alkotmány az Alaptörvény 26. cikk (2) bekezdése és 29. cikk (3) bekezdése – éppen a tapasztalt korosztályban – a bírák és ügyészek „kényszernyugdíjaztatását” rendelte el, amely miatt a bírói és ügyészi összlétszám a következő években kedvezőtlenül alakul. Így egy esetlegesen felállítandónak tartott ítélőtábla és fellebbviteli főügyészség személyzeti körülményeinek biztosítása rendkívül nehéz feladatnak

<sup>13</sup> A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai 2010. V/451 tábla

ígérkezne. Megjegyzem a jelenlegi öt helyen jogászképzés is folyik, így leginkább itt biztosítható a helyi, megyei és ítélőtáblai/fellebbviteli főügyészség részére az utánpótlás.

A rendszerváltás után bekövetkezett bűnözési változásokra a magyar jogalkotás igyekezett reagálni. Az opportunitás intézményeinek bevezetésétől ugyan nem zárkózott el, de talán a „jogalkotó tudatalattijában” a legalitás iránti vágy oly mértékben működött, hogy ezeknek a jogintézményeknek a szabályozását túl bonyolulttá tette. *Egy határozott irányváltás az opportunitás felé azonban – bár szükséges lenne – önmagában nem oldaná meg a problémáinkat. A bűnözés szerkezete specializációt követel meg, amely a büntetőeljárás törvényben a kiemelt hatáskörű szabályozással – és részben a kizárólagos illetékességi szabályokkal – oldható meg.* A kiemelt hatáskörbe tartozó bűncselekmények aránya viszont nem teszi lehetővé, hogy a korábbi háromszintű bírósági/ügyészségi szervezethez visszatérjünk. A döntéshozó korábban helyesen ismerte fel, hogy a hatásköri szabályok átalakításával kell reagálnia a bűnözés új jelenségeire. Ráadásul az új jogszabály végrehajtásának feltételeit jelentős részben már a hatályba lépés előtt is megteremtette, amire valljuk meg, nem mindig fordít gondot. Az ítélőtáblák/fellebbviteli főügyészségek jól működnek. A harmadfokú eljárás bevezetésével a Legfelsőbb Bíróságnak is több lehetősége nyílna a rendes eljárásban az irányításra. Tulajdonképpen a további előre lépés a harmadfokú eljárás szabályozásának újra gondolása lenne, részben a másodfokú határozatok megtámadhatóságának szélesítésével. Újra gondolhatónak tűnnek a felülvizsgálati eljárás szabályai is, azonban mindezek elemzése már nem e tanulmánynak a feladata.

## GYÖRGY LÓRINCZY

ZUSTÄNDIGKEIT, RECHTSBEHELF UND  
DIE GERICHTS-/STAATSANWALTSSCHAFTSORGANISATION

## (Zusammenfassung)

Aus dem Vergleich der gültigen Verfassung und das in der Zukunft im Kraft tretenden Grundgesetz kann auch gefolgert werden, dass *die heutige, vierstufige Gerichtsorganisation [örtliches Gericht – Komitatsgericht – Oberlandgericht – Oberstes Gericht] zurück zu den vorheriger dreistufigen Organisation [örtliches Gericht – Komitatsgericht – Oberstes Gericht] gestaltet sein wird*. In diesem Beitrag werde ich untersuchen, ob diese Umgestaltung tatsächlich zweckvoller ist, welche Vorteile, sowie Nachteile die neuerliche Umstrukturierung mit sich bringen kann.

Die Möglichkeit des Rechtsbehelfs muss weiterhin gewährleistet werden, deswegen muss geprüft werden, welche Organisationsstruktur die Funktionierung der Rechtsprechung effizienter macht. Das Effizienzerfordernis bedeutet, dass mit möglichst weniger Aufwand den möglichst größeren Vorteil erlangt sein soll. Ein wichtiges Mittel der Verrichtung der Rechtsstreitigkeiten während einem vernünftigen Termin ist die angemessene Verteilung der Strafsachen nach den Zuständigkeitsregeln.

Wenn die Differenzierung zwischen der Qualität den Strafsachen weiterhin begründet angesehen wird, müssen auch in der Zukunft die mit den komplizierten Straftaten verbundenen behördenlichen Aufgaben aus der allgemeinen Zuständigkeit herausgehoben behandelt werden. Die qualitative und quantitative Änderung der Kriminalität erfordert diese differenzierte Behandlung, deswegen sind auf erster Instanz in solcher Strafsachen die Örtliche- und Komitatsgerichte zuständig. Aber es ist fraglich, ob den Rechtsbehelf gegen den Beschlüsse der Komitatsgerichte auf zweiter Instanz die Oberlandgerichte, oder nach deren Abschaffung das Oberste Gericht beurteilen wird. Die dreistufige Gerichtsorganisation hatte schon an der Jahrtausendswende mit erheblichen Funktionsstörungen gearbeitet. Die errichteten Oberlandgerichte haben aber nicht nur den Verzug des Obersten Gerichts bearbeitet, sondern die fristgemäße Beurteilung den laufenden Strafsachen gesichert. Somit kann festgestellt werden, dass *die vierstufige Gerichtsorganisation aufbehalten sein muss*.

LUKÁCS JÁNOS

## Az illegális migráció alakulása Csongrád megyében 2008–2010<sup>1</sup>

### *1. A migráció a XXI. században*

Bolygónk földrajzi, természeti, gazdasági és társadalmi tagoltsága területenként eltérő életkörülményeket nyújt az emberiség számára. Az egyes kontinenseken a természeti adottságok alapján fejlődött a népesség, illetve a gazdaság. A természeti kincsek sajátosságaihoz igazodóan alakultak ki az ipari és mezőgazdasági termelésben elmaradt és fejlett térségek, országok. A technikai forradalom hatására az emberek információs élettere jelentősen kibővült. Az emberek az életviszonyaikat már nem csak szűk környezetükkel, hanem a világ más régióiban élők helyzetével is össze tudják hasonlítani. A nehezebb életkörülmények között levők a fejlett országokban a jobb, esetenként a biztonságosabb megélhetés lehetőségét látják. A vonzó, vagy legalábbis annak tűnő megélhetési és szociális lehetőség csábításának engedve tömegek kelnek útra, hogy merőben új életet kezdenek. Más aspektusból megközelítve a kérdést viszont kijelenthető, hogy sok esetben egyszerűen az életben maradás igénye generál népvándorlást. A háborús, vagy éppen polgárháborús viszonyok súlyosan veszélyeztetik a polgári lakosság biztonságát, sokan életüket féltve kelnek útra.

A „migráció” kifejezés a Magyar Értelmező Kéziszótár meghatározása szerint költözés, vándorlás. A fogalom szűkebb értelmezésére ad iránymutatást az Idegen Szavak és Kifejezések Szótára, amely szerint a migráció a lakosság lakóhely változtatása egy országon belül, vagy áttelepülése egyik országból a másikba. A befogadó államnak szembe kell néznie a migráns tömegek okozta politikai, gazdasági és társadalmi következményekkel. Az érkezők megélhetési feltételei nem biztosítottak, beilleszkedésük rendszerint nehézkes, ugyanakkor a honpolgárokat illető szociális ellátást igényelnek. Ebből adódóan a világ minden országa meghatározta a migráció elfogadott formáját és kezelésének szabályait. Jogszabályok rögzítik a beutazás és benntartózkodás feltételeit. Akkor beszélünk „illegális migrációról,” ha ezen rendelkezések figyelmen kívül hagyásával kísérlik meg az államhatárok átlépését, illetve a letelepedést. Kontinensünkön Skandinávia és Németország az elsődleges migrációs célország.

---

<sup>1</sup> A jelen tanulmányban szereplő határrendészeti statisztikai adatok forrása a Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Határrendészeti Szolgálat.

## *2. Az illegális migráció irányai Csongrád megyében*

A Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság az Európai Unió (továbbiakban: EU) külső határán 61,384 km-es szerbiai-magyar, valamint 68,204 km román-magyar határszakasz őrizetéért tartozik nemzetközi felelősséggel. A schengeni kritériumoknak megfelelően működtetett komplex határbiztonsági rendszerhez kapcsolódó feladatokat elsődlegesen három határrendészeti kirendeltség (továbbiakban: HRK), másodlagos szinten hat rendőrkapitányság látja el. A közúti-, vasúti-, légi-, és vízi határátkelőhelyek személyforgalma meghaladja az évi 10 millió főt. Az országba lépő külföldiek az M5-ös, illetve M43-as autópályán, a Szeged – Budapest vasútvonal expressz járatain rövid idő alatt eljuthatnak a fővárosba, onnan pedig az EU tagállamokba. Szerbiai viszonylatban a migránsok jelentős része a volt Jugoszlávia utódállamaiból érkezett, de előfordultak a közel-keleti, észak-, közép-, kelet-afrikai, arab államok, ritkábban távol-keleti, dél-amerikai térségből érkezők egyaránt. A Romániával közös határszakaszon főként moldáv, török, illetve az arab országok állampolgárai kíséreltek meg legálisan, vagy a jogszabályok megszegésével illegálisan a schengeni övezetbe jutni. Az utóbbiak túlnyomó többsége romániai menekült táborokból, gyűjtőhelyekről szökött meg és indult Magyarországra.

A jövőben sem várható a migrációs nyomás mérséklődése. Az afrikai országokban kirobbant forradalmak hatására egy, a minden eddiginél nagyobb menekülthullámra kell felkészülni. Tájékoztatások szerint a tunéziai-líbiai határ térségében közel 100.000 ember él lakóhelyét feladva. Naponta ezrek csatlakoznak hozzájuk a válságövezetből, mintegy 180 ezren már útra keltek, sokan a tengeren csónakokkal próbálnak az EU területére jutni. Az elemzések két fő migrációs útvonalat vázolnak. Az egyik Olaszországon keresztül Franciaországba, Németországba, a másik Görögországból a románmagyar és szerbiai-magyar határszakaszon át Nyugat-Európába vezet. Nyilvánvalóan ez utóbbi érinti Csongrád megyét, nem elfelejtve Románia várható – de jelenleg időben meg nem határozható – schengeni csatlakozását.

## *3. Az illegális migráció megjelenési formái*

A jobb megélhetés reményében útra kelők családjukat hátrahagyva, vagy éppen közvetlen hozzátartozóikkal együtt indulnak az új világba. Gyakran előfordul, hogy minden ingó- és ingatlan vagyonukat pénzzé teszik, ezzel mintegy „felégetve” maguk mögött a visszatérés lehetőségét. Az így szerzett vagyonból fedezik élelmezésüket, kifizetik a segítőköt, beszerzik a szükségesnek ítélt eszközöket. Korábban térképekkel készültek a tájékozódásra. Napjainkban már az Internetről letöltött vázlatokat, vagy a korszerűnek tekinthető műholdas útvonaltervező (GPS) készülékeket is használják.

- Ha segítő, azaz *embercsempész* szolgáltatásait veszik igénybe, akkor rendszerint a teljes vagyonukat odaadják a befektetés későbbi megtérülésének reményében. Az a tény, hogy sok esetben nincstelen, kisemmizett emberek kísérelnek meg jogtalanul az ország területére jutni, meghatározza a későbbi hatósági intézkedéseket is. Ugyanakkor

nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy tudatosan azokat a jogszabályokat szegik meg, amelyek a célországban élők biztonságát hivatottak szolgálni.

- Az *önálló utazás* és tartózkodás követeli meg leginkább az elkövetők alapos felkészülését. A már említett papíralapú térképek és vázlatok mellett mobiltelefonra letöltött Google térképekkel is tájékozódnak, amelyek városnévig lebontva mutatják részükre a követendő útvonalat. A szerencsésebbek ismerőssel, vagy hozzátartozóval rendelkeznek a cél-, illetve tranzitorszámban, aki telefonon keresztül közvetlen segítséget tud nyújtani az utazáshoz. Jellemzően a zöldhatáron kelnek át, majd rövid időn belül taxiba ülnek és Budapestre, vagy közvetlenül a szomszédos schengeni országba utaznak. A fővárosban véletlenszerűen kiválasztott szálláshelyen néhány napot pihennek, azt követően tovább állnak. A spontán migránsok egyedül, párban, családi-baráti kapcsolatok alapján szerveződött kisebb-nagyobb csoportokban mozognak. Természetes és mesterséges tereptárgyakat használnak rejtőzésre, és a helyben lakókat kérdezve haladnak tovább. A lakossággal, intézkedő járőrrel szemben nem lépnek fel támadólag. Rendszerint a menekülést választva vonják ki magukat az ellenőrzés alól. Támadó eszközöket, fegyvert nem, de sérülés okozására alkalmas tárgyakat gyakran tartanak, jellemzően gyermekeik ruházatába rejtve. Zömében nincsenek okmányaik, adataikat bemondás alapján lehet rögzíteni.

- A professzionális minőségű *hamis útiokmányban* (útlevél) szereplő adatok igazolására gyakran más valótlan személyazonosságot tartalmazó (személyi igazolvány, jogosítvány, anyakönyvi kivonat) iratot is birtokolnak. Járulékos cselekmény jellemzően a vízum csalárd módon történő megszerzése. A kérelmekhez valós tartalom nélküli meghívólevelet, gazdasági-, tanulmányi jogviszonyt igazoló papírokat csatolnak. A cél nyilvánvalóan a schengeni országok területén történő szabad mozgás lehetőségének megteremtése, illetve – az érvényesség lejártát követően – a jogtalan túltartózkodás. Az elkövetők elsősorban az EU-hoz 2004-ben csatlakozott országok, továbbá Románia és Bulgária utiokmányait használják. Abban reménykednek, hogy a régi tagállamokban kevésbé ismertek ezek a dokumentumok.

- A *gépjárműben elbújva* megkísérelt illegális határátlépéssel elsősorban azok próbálkoznak, akik nem rendelkeznek a konspiráltabb módszerek megfizetéséhez szükséges anyagiakkal. Főleg a nagy forgalmat lebonyolító, zsúfolt határátkelőhelyeket választják. Ezek a migránsok embertelen körülmények között, olykor étlen-szomjan utaznak akár több száz kilométeren keresztül. A személygépkocsitól kezdve a kamionig bármely járműben igénybe veszik az elrejtőzésre alkalmas helyeket, vagy kifejezetten erre a célra alakítják át a jármű belső tereit.

A csempészek szerepe jól körvonalazható. A gépkocsivezetők általában tisztában vannak a potyautas(-ok) jelenlétével, sőt nyilatkozataikban harmadik személy megbízására hivatkoznak. Szerepüket – és felelősségüket – leplezik, az utas(-oka)t rövidtávon „mozgatják,” élnek a járműcserék lehetőségével. A határ sikeres átlépését követően a migráns(-oka)t benzinkutaknál, bevásárlóközpontoknál taxiba vagy más járműbe ültetik. Határfolyónk, a Tisza különös kockázatot jelent a csempészek és utasaik számára. A nyílt vízfelület növeli a felfedezés veszélyét, ezért számukra kedvezőnek tűnik az éjjeli, rossz időjárási viszonyok adta lehetőségek kihasználása. Ez történt 2009. október 15-én hajnalban, amikor 18 koszosói határsértő próbált illegálisan átkelni a határvízen. A csónak felborult és három ember (közülük két gyermek) kivételével valamennyien a folyóba fulladtak.

- A *szervezett migránsok* mozgását a piramishoz hasonlóan szerveződő, zömében külföldi (szerbiai, albán és napjainkban egyre több német, szlovák, cseh) bűnözőkből álló csoportok irányítják. Magyar elkövetők csak eseti jelleggel, részfeladatok ellátásában vesznek részt. Tettenérés alkalmával előfordul a körülmények átgondolását nélkülöző menekülés, valamint a hatóság tagjára irányuló vesztegetési kísérlet. A csempészt migránsok többsége afgán, pakisztáni és koszovói állampolgár, kisebb számban pedig szerbiai roma.
- Az úgynevezett „*átolósos*” módszert alkalmazó csempész az utasokat az államhatár közelébe kalauzolja, majd ott csak a továbbhaladás irányát mutatja meg. A segítő nem lépi át a Magyar Köztársaság államhatárát, az ilyen esetben a csempészség honoráriuma kisebb. Ezt a lehetőséget általában az anyagilag nehezebb helyzetben lévő, alacsonyabb kvalifikáltságú, konkrét célállomás nélkül útnak induló határsértő választja.
- A tudatosan Nyugat-Európa valamely országába készülő, megfelelő anyagi háttérrel rendelkező határsértő úgynevezett „*sétáltatását*” külföldről, zömében koszovói albánok által irányított, nemzetközi szervezett bűnözői körök végzik, személyenként rendkívül magas összegekért. A nyújtott szolgáltatás széleskörű, a biztonságosnak ítélt területig maguk kísérik a migránsokat.

Az illegális migráció dinamikáját, összetételét és irányait az elmúlt 3 évben több tényező is befolyásolta:

- Szerbia, Macedónia és Montenegró állampolgárai 2009. december 17. napjától vízummentességet kaptak az Európai Unió tagállamaiba, amelynek következtében az illegális migrációban történő részvételük aránya visszaesett.
- Szerbiával idegenrendészeti tárgyalások zajlottak a harmadik országbeli illegális migránsok tolonccal történő visszavételéről. Ennek eredményeként visszafogadják a nem szerbiai állampolgárokat is, ha bizonyítható az országukból kifelé irányuló illegális határátlépés. Ez azzal járt együtt, hogy számottevően megnőtt a kiutasítások és kitoloncolások száma.
- Szerbia 2010. december 03. napján megszüntette a Törökországgal és Albániával szembeni vízumkényszert. A könnyebb beutazás lehetőségének következtében az illegális migrációban résztvevő törökök aktivitása azonnal megnőtt.
- Már 2009-ben érezhető volt, hogy Görögország képtelen a területén lévő több tízezer menekült- és migráns helyzetét kezelni. Felszólították őket ugyan az ország 30 napon belül történő elhagyására, de mivel a külföldiek semmilyen okmánnyal nem rendelkeztek, így a legális távozás lehetősége eleve reménytelen.
- A szerbiai hatóságok – hasonlóan a görög eljáráshoz – az illegálisan érkezett harmadik országbelit 10 napon belül az ország elhagyására szólítják fel. A távozás feltételeit azonban nem teremtik meg, így a végkifejlet előre borítékolható.

#### 4. Az illegális migráció kezelésének főbb formái

A felderítés szempontjából alapvető jelentőségűek a határátkelőhelyek. A határforgalom-ellenőrzés során lehetőség van a járművekben megbújtak, valamint a hamis útiokmányokat felhasználók felfedezésére.



- A cél elérése érdekében rendkívül fontos az útlevélezézők alapos szakmai felkészítése, valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatallal folytatott szakmai együttműködés.
- A feladatok végrehajtását a technikai eszközök széles palettája segíti, amelyek közül elsősorban az *információtechnológiát* kell megemlíteni. Az EU tagállamai létrehozta egy nemzetközi adatbázist, a Schengeni Információs Rendszert (továbbiakban: SIS). Valamennyi keresett személy és tárgy azonosítói bekerülnek a SIS-be, ha róluk bármely hatóságnak információra van szüksége, ha körözését rendelték el, vagy az eljáró szerv előtti megjelenése szükséges. A határ átlépését megelőzően ellenőrzik az útiokmányok adatait az adatbázisban, így azonnal megállapítható, hogy a külföldi beléptethető-e az ország területére. Találat esetén kötelező megtenni a nemzetközi egyezményben szabályozott intézkedéseket.
- Főszabály szerint két határátkelőhely közötti határszakaszon, azaz a „zöldhatáron” tilos az átlépés. Határellenőrzéssel tarthatók kontroll alatt ezek a területek. A felderítést különböző *fejlesztések*, így távcsövek, mobil hőkamerák, éjjellátó berendezések, szivdobbanás-mérők, lépés-érzékelők segítik. Az elmúlt évben Rószkén telepített stabil hőkamera évszaktól és napszaktól függetlenül több 10 km-es sugarú körön belül láthatóvá teszi az emberek mozgását. A központban dolgozó figyelő célirányosan küldi a járőröket a határsértők elfogására.
- A schengeni övezet lényege a szabad mozgás biztosítása. A belső határokon a szabad átkelés lehetősége biztonsági kockázatot jelent, amely ellensúlyozására üzemeltetjük a *mélyégi ellenőrzés rendszerét*. A bűnügyi felderítő munka, a közrend fenntartása mellett a külföldiek idegenrendészeti ellenőrzését is végre kell hajtani.

##### 5. A határrendészeti munka 2010. évi eredményei

A határátkelőhelyeken 2009-hez képest a személyforgalomban 3,63 %-os, a járműforgalomban 2,56 %-os (3.762.649-ről 3.858.878-re) növekedést regisztráltunk. A korábbi években jellemzően pénteki és vasárnapi napokon volt nagyobb mértékű a határforgalom, az elmúlt évben már szombatonként is. Az utazók döntő többsége a Rószke Autópálya-határátkelőhelyet választotta. A kamionforgalom ugyanakkor továbbra is a Nagylaki Határátkelőhelyre centralizálódott. A felfedett összes jogsértések száma 12.054-ről 15.057-re növekedett, amely nem tekinthető számottevőnek a több mint 10 milliós személyforgalomhoz képest. Az okmányvizsgálatok terén 19,75 %-kal több közokirat-hamisítás vált ismertté, mint az előző évben. Módszereit tekintve leggyakrabban az útlevelek és a vízumok érvényességi idejének megváltoztatása, a különböző bélyegzőlenyomatok vegyi- és mechanikai törése fordult elő. Az elkövetők többsége szerbiai, román, moldáv, afgán és török állampolgár volt. A román állampolgárok elsősorban utánzott forgalmi engedélyeket, személyigazolványt és vezetői engedélyt használtak fel. A szerbiaiak leggyakrabban az átléptető bélyegzőlenyomatokat hamisították meg, vagy fényképcserés, laphiányos szerbiai magánútlevelet használtak fel. Jellemző elkövetési módszer még a bélyegzőhamisítás.

A zöldhatáron, különösen Rószke térségében a stabil hőkamerának és az idegenrendészeti jogszabályok szigorításának köszönhetően mérséklődtek a migrációs cselekmények, tavaly 1917 határsértőt fogtak el az előző évi 2000 fővel szemben. A korábban jól

prognosztizálható elkövetési idők megváltoztak, a nap bármely szakában megkísérelték az illegális határátlépést, de továbbra is az éjszakai időszak bátorítja az elkövetőket. A cselekmények helyszíne egyre inkább a kamera hatókörén kívüli terület. Előnyére tekinthet kimondható, hogy további fejlesztés szükséges.

Az idegenrendészeti eljárások szigorítása miatt 2010. évben az előállított külföldiek közül 1080 fő kiutasításáról született határozat, amelyből 836 eset kitoloncolással járt. Nemzetközi visszafogadási egyezmény alapján 78 fő ügyét a felajánlást követően a szerbiai hatóságok intézték el. A kiutasítás feltételeinek megteremtéséig 1035 külföldi került idegenrendészeti vagy kiutasítást előkészítő őrizetbe. Emiatt az országban rendelkezésre álló 4 őrzött szállás megtelt. Ideiglenes őrzött szállások nyíltak a kiűritett fogdák bázisán, így előfordulhatott, hogy a megyében őrizetben lévőket 10 városban és 13 objektumban kellett elhelyezni. Az Európai Közösség és a Szerbiai Köztársaság közötti egyezmény eredményes alkalmazása okán csökkent az őrizetbe vétel időtartama; mérséklődött a megoldásra váró problémák köre.

A megyére nehezedő migrációs nyomást érzékelteti, hogy a Magyarországon elért SIS találatok 52%-át, az illegális migrációhoz kapcsolódó jogsértések 32%-át Csongrád megye határszakaszán realizálták.

#### *6. A nemzetközi rendőri együttműködés*

A határforgalom-ellenőrzés és a határőrizet csak akkor lehet igazán eredményes, ha határ mindkét oldalán dolgozó rendészeti szervek az eltérő jogrend és szervezeti felépítés ellenére összehangoltan végzik munkájukat és ennek érdekében rendszeresen információt cseréltek. A határrendészeti kirendeltségek vezetői román és szerbiai partnereikkel havonta tartandó találkozóikon értékelték az aktuális és migrációs helyzetet. A szakmai megbeszélésen kölcsönösen tájékoztatták egymást a felderített jogsértések jellemzőiről, tendenciáiról. A migrációs irányok változására azonnal fel tudtak készülni, mintegy „tárt karokkal várva” a határsértőket. A human erőforrások jobb kihasználása érdekében koordinálták a szolgálatokat, így kisebb erővel lehetett adott területet ellenőrzés alatt tartani.

Az együttműködés az irányításon túl kiterjed a képzésre és a napi gyakorlati munkára egyaránt:

- Kiemelkedő, hogy Csanád-Kiszombor Közös Kapcsolattartási Szolgálati Hely 2010. március 10-én ünnepélyes keretek között kezdte meg működését - Európában 33.-ként. A kontakt ponton egy légtérben dolgozók hatékonyabbá tették az együttműködést, a közvetlen információcserével nagyban hozzájárulnak a térség közbiztonságának javításához. A megnyitás óta 2010. december 31-ig összesen 738 megkeresést intéztek el.

- Három alkalommal ketten - ketten vettek részt az EU által szorgalmazott „TISPOL” közlekedésrendészeti ellenőrzésben, és egy ugyancsak két fős delegáció dolgozott a „Múlt, jelen, jövő” címmel megrendezett szakmai konferencián. A „Schengeni Információs Rendszer gyakorlati alkalmazása” tárgykörben, Romániában szervezett nemzetközi szemináriumon hangzott el a SIS rendszer alkalmazásának gyakorlati tapasztalatairól szóló előadás.

- Románia tervezett 2011. évi schengeni csatlakozásával kialakuló biztonsági deficit ellensúlyozására közös határrendészeti szolgálat indult. Kísérleti jelleggel az együttgon-

dolgozás, egymás munkamódszereinek megismerése, illetve a jövőbeni járőrszolgálatok előkészítése céljából 21 alkalommal utaztak ki határrendészek Temes- és Arad megye illetékességi területére, Nagylak és Kiszombor Határrendészeti Kirendeltségek 9 esetben fogadtak egy-egy román határrendőrt.

- „Hármashatár” néven félévente szervezett nemzetközi fokozott közúti ellenőrzésben részt vettek a Temes és az Arad Megyei Rendőr-főfelügyelőségek, valamint a Szabadkai és a Kikindai Rendőrségi Igazgatóságok munkatársai.

- A nyári idegenforgalmi szezonban négy esetben láttak el közös közrendvédelmi járőrszolgálatot a temesvári és az aradi, illetve a szabadkai és a kikindai kollégák részvételével Makón, Mórahalmon és Szegeden. Annak érdekében, hogy az idelátogatók ne válhassanak bűncselekmények sértettjévé, a külföldiekkel közösen ellenőrizték az idegenforgalmi szempontból frekvenciát helyeket (strand, belváros, bevásárló központok).

- A „Magyar Köztársaság Kormánya és Románia Kormánya között a határokat átlépő bűnözés megelőzése és leküzdése érdekében folytatandó együttműködésről szóló Megállapodás” alapján közös „határon átnyúló üldözési gyakorlat”-ot tartottak, amely során egy feltételezett bankrablás elkövetőinek elfogását modellezték a kollégák.

- Az év végi ünnepek időszakában „Tükör” Akció elnevezéssel összehangolt fokozott ellenőrzés, valamint komplex közlekedésrendészeti, közrendvédelmi és határrendészeti közös járőrszolgálat gazdagította az együttműködést.

## 7. Prognózis

Az EU továbbra is kiemelt célként kezeli az illegális bevándorlás elleni küzdelmet. A schengeni külső határ mentén elhelyezkedő országokban, megyékben ennek megfelelően kell kezelni a már meglévő és a várható kihívásokat.

A korszerű határbiztonsági – határrendészeti tevékenység magában foglalja a külső határ schengeni normáknak megfelelő ellenőrzését, az ország egészére kiterjedő, integrált migrációs és speciális bűnüldöző szűrőmunkát, továbbá a schengeni belső határ térségében megvalósított, irányokra koncentráló – alapvetően idegenrendészeti, bűnmegelőzési és közbiztonsági súlypontú – határrendészeti tevékenységet.

Előrehaladott nemzetközi tárgyalások folynak a régi rőszkei és az ásatthalmi határátkelőhelyek megnyitásáról, amelyek várhatóan mérséklék a Rőszke Autópálya-határátkelőre nehezedő forgalmat.

Az afrikai események hatására megindult menekültek tömege Olaszországon keresztül utazik Európába. Várhatóan azonban közülük többen Görögországból indulva keresztül a szerbiai – magyar, illetve a román – magyar migrációs útvonalon tranzit országgént hazánkat veszik célba. Románia jövőbeni schengeni csatlakozása következtében a két ország közös határszakasza ellenőrzés nélküli belső határrá válik. Így a közös járőrszolgálatok és mélységi ellenőrzések válnak hivatottá az illegális migráció visszaszorítására, illetve a megélénkülő utazóbűnözés felszámolására.

### 8. Összefoglaló

Minden állam egyik legfontosabb feladata megfelelő biztonságot nyújtani állampolgárainak. A schengeni tagállamok úgy tették és teszik lehetővé a külső határokon belüli szabad mozgást, hogy továbbra is büntetőjogi-, szociális- és gazdasági védelmet nyújtsanak a határon túlról érkező jogsértésekkel szemben. Mindezt elsősorban a külső határok mentén elhelyezkedő országokban szigorított határőrizettel, határforgalom- és komplex mélységi ellenőrzésekkel valósítják meg. Az összetett feladatok maradéktalan végrehajtását pénzügyileg és különböző technikai fejlesztésekkel közvetlenül is segítik, ugyanakkor helyszíni vizsgálatokkal meggyőződnek azok hatékonyságáról. A törekvés nyilvánvalóan az illegális migráció kezelésének szorgalmazása, hatékonyan fellépni a terrorizmussal, áru-, ember- és fegyvercsempészettel szemben is.

Csongrád megye az Európai Unió balkáni kapujának tekinthető. A helyi szervek az erős migrációs nyomás ellenére is a társ hatóságokkal kialakított szoros együttműködésben hajtják végre és oldják meg határrendészeti és a hatáskörükbe utalt idegenrendészeti feladataikat. Az elvárások szigorúak, hiszen a térség-, az ország és az Európai Unió lakosai által támasztott követelményeknek egyaránt meg kell tudni felelni.

JÁNOS LUKÁCS

TREND OF ILLEGAL IMMIGRATION IN CSONGRAD COUNTY  
BETWEEN 2008–2010

(Summary)

One of the most important tasks of all states is to provide adequate safety for their citizen. The free movement at the external borders has been and is permitted by the schengen member states so that they still provide criminal, social and economical safety against the violation of law coming beyond the borders. First of all, these are achieved by the aggravation of border protection, severe border traffic and complex in-depth controls in those countries located along the external borders. The exquisite execution of the compound tasks are helped directly with finance and technical devices. In the meantime, the efficiency of fulfilment is checked by on the spot examinations. The intention is obviously to take an effective action against terrorism and the trafficking of goods, weapons and human beings through the maintenance of illegal immigration.

Csongrad county can be considered as the gate of Balkans of the European Union. Despite the harsh pressure of immigration, the local authorities in a close cooperation developed with the partner organizations execute their border- and aliens policing tasks effectively, which were taken under their authority. The expectations are severe, since we have to correspond equally to the requirements established by the population of the region, the country and the European Union.



**MERÉNYI KÁLMÁN**

## **Társadalmi beilleszkedési zavarok napjainkban Magyarországon**

A rendszerváltozás után Magyarország mély gazdasági, társadalmi, erkölcsi krízisbe jutott, egyebek mellett a korrupció egyre gyorsuló ütemben és mélységekben ronsolta a társadalom egészséges szövetét. Demográfiai válságba is kerültünk, mind kevesebb az élve születés, a népesség előregszik, a várható élettartam erőteljesen csökken.

A házasság válsága, a családi kapcsolatok lazulása, illetve nagyszámú felbomlása, a párkapcsolatok egyes esetekben deviáns kialakítása szintén a társadalom fejlődését gátolja.

Ezek a jelenségek az utóbbi évek során különösen kiéleződtek, általánossá váltak és eszkalálódtak. A felgyorsult társadalmi, gazdasági változások módosították a család eltérő funkciójának jelentőségét és súlyát, olyan kívánalmakat, elvárásokat hoztak felszínre, amelyek a családtagoktól állandó dinamikus, együttes fejlődést követelnek. Ez olyan igény, amelyeknek a családtagok – főleg a házastársak, élettársak, együtt élők – jelentős része nem tud eleget tenni és amelyek következtében a konfliktusok száma gyarapodott, a válások száma nagymértékben emelkedett. Hazánkban 2010. évben a házasságkötések száma 35.520, a válásoké 23.800 volt, ezer lakosra számítva 2,4. A megkötött és megszünt házasságok közti különbség 11.720. Az összes házasságok közül csaknem a felénél nem volt gyermek (40.6%).<sup>1</sup>

A társadalom életével foglalkozó kutatók egybehangzó véleménye szerint, az ún. „társadalmi beilleszkedési zavaroknak” az alábbi megjelenési formái ismeretesek:

- 1) A szomatikus és mentális állapot,
- 2) A mikro- és makro környezet negatív hatása,
- 3) A munkanélküliség, valamint a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet, illetve a szegregáció,
- 4) Az ún. „hallucinogén” anyagok, kiemelkedően az alkohol rendszeres fogyasztása,
- 5) A bűnözés.

---

<sup>1</sup> A Központi Statisztikai Hivatal adatai.

### 1. A szomatikus és mentális állapot

Hazánk lakossága 2010. évben 10.014.324 fő - 4.756.900 férfi, és 5.257.424 nő volt. (Ez a szám 2011.-ben 1.8%-al csökkent). Az élve születések száma 90.350, ezer lakosra 9,0%, a halálozások száma 130.450, ezer lakosra 13,0% jutott, a természetes fogyás 4,0% volt. A születéskor várható átlagos élettartam a férfiaknál 70,1%, a nőknél 77,9 év.<sup>2</sup>

Az adatokból is megállapítható a népesség mind testi, mind lelki állapotának tragikusan alacsony volta. A *szomatikus* betegségek (mozgáskorlátozottság) döntően szerzett elváltozások, amelyekben meghatározó tényezők a nem megfelelő higiéniai és környezeti viszonyok, az alultápláltság és a kialakulóban lévő mutációk hanyag kezelése. A *mentális* kórismérvek leggyakoribb formái a szorongás, a depresszió, a neurózis, a skizofrénia. Freud megállapítása szerint „a neurózis a bensőben megérlelt bűnözés, a bűnözés pedig a külvilágban megjelenő neurózis.”<sup>3</sup>

Ismeretes, hogy 2010. évben Magyarországon 2461 fő választotta a szomatikus vagy mentális problémáinak ún. megoldására az *öngyilkosságot*. Az 1980-as évek közepéig Magyarország világelső volt az öngyilkosság gyakoriságában, utána csökkenés következett be, azonban a javuló tendenciának 2007 óta vége lett, és 2008 óta Európában már csak Litvánia áll előttünk, a százezer lakosra jutó öngyilkosságok arányában, világviszonylatban pedig hazánk e tekintetben a kétes értékű ötödik helyet foglalja el.<sup>4</sup>

### 2. A mikro- és makro környezet negatív hatása<sup>5</sup>

#### *A mikrokörnyezet*

a) A *mikrokörnyezet* legelső és legdöntőbb hatású faktora a *család*, az együttélés alapvető formája, a társadalom egyik alapintézménye. Olyan emberi közösség, amelynek - egyebek mellett - erkölcsi, jogi kötelezettsége, hogy elősegítse az új generáció felnevelését és szocializálódását. A csonka családok, a magas gyereklétszám, a szülők alacsony iskolai végzettsége, a rossz lakáskörülmények, a családon belüli viszályok, az alkoholizmus, a bűnözés, a gyermekek nevelésének elhanyagolása, azok bántalmazása negatív hatást váltanak ki.<sup>6</sup>

b) Az *iskola* az individuumra és a társadalmi környezetre vonatkozó ismeretek elsajátításának, a személyiség formálásának intézményesített formája. A kettős nevelés, valamint a követelmény és a példamutatás kettőssége, továbbá a durva fegyelmezés, illetve megszegyenítés egyértelműen káros hatásúak.

c) A *rossz baráti társaság* nagyon jelentős környezeti faktor. A felügyelet nélküli elfajult szórakozás, a deviáns szubkultúra kialakulása, főleg a különböző látványos „show” műsorok és egy-egy kedvenc labdarúgó csapat köré szerveződött galerik, csövezők, punkok, szkinhedek hatásai.

<sup>2</sup> A Központi Statisztikai Hivatal adatai.

<sup>3</sup> FREUD, SIGMUND: *Pszichoanalízis*. Budapest, 1977.

<sup>4</sup> A Központi Statisztikai Hivatal adatai. E témához lásd DURKHEIM, ÉMILE: *Az öngyilkosság*. Budapest, 1967.

<sup>5</sup> E témához: ANDORKA et al.: *Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon*. Budapest, 1986.

<sup>6</sup> V.ö.: CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ: *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Budapest, 1985.



d) A *munkahely*, főleg az első munkahely determináló hatása, a hasznos, az alkotó tevékenység ignorálása, a deviáns parazita magatartás.

e) A „*mass média*” a tv, a videó, a rádió, az írott sajtó és egyéb tömegtájékoztatási eszközök. Ezek szinte az iskolával azonos mértékben járulhatnak az emberek tudásának növeléséhez, a társadalmi viszonyok törvényszerűségeinek megismeréséhez, az emberek személyiségének a formálásához. A jó és hiteles tömegtájékoztatás a társadalmi fejlődés meggyorsításának eszköze. A tömegtájékoztatás bizonyos körülmények között társadalmi hitet adhat az embereknek, de azt le is rombolhatja, s ezáltal káoszt, dezorganizáltságot is teremthet.

### *A makrokörnyezet*

a) A *termelési viszonyok* szervezettsége, a termelékenység alakulása.

b) Az *elosztási rend*. Egy ország életszínvonalára, életminőségére az elosztás igazságos vagy igazságtalan volta meghatározó. Az elosztás minősége jelentős mértékben függ a tulajdon-viszonyoktól. A magántulajdonra épülő szabad verseny a gazdaság legszélesebb ágazataiban szükségképpen lényeges jövedelmi különbségeket generál. Tény, hogy a kirívó jövedelmi különbségek, még ha jogossága nem is vitatható, irritálják a szűkös, nehéz körülmények között élő társadalmi rétegeket.

c) Az *alapvető léfeltételek* biztosítása. A tanulás, a továbbképzés, a kulturális szükségletek kielégítése során meglévő esélyegyenlőtlenség.

d) A *munkanélküliség*.

e) Az *urbanizáció*, az *ingázás* a *migráció*.

f) Az *alkoholizmus* és a *kábítószer-fogyasztás*.

g) Az *anómia*. A társadalom tudati szférájában mutatkozó jelenség a jogok és kötelezettségek közötti egyenértékűség megbomlása. A helyes célok eléréséhez vezető eszközök nem egyformán állnak rendelkezésre.

### *3. A munkanélküliség, valamint a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet, illetve a szegregáció*

a) A *munkanélküliség*

Magyarországon a munkanélküliségi ráta a rendszerváltozás évétől folyamatosan emelkedik. (Az adatok a 15-74 éves népességre vonatkoznak.) A legutóbbi közlés szerint, 2010. november és 2011. január között az arány 11,2% volt. (Főleg az 50. év feletti nők, és az 55 évet betöltött férfiak hiányoztak a munkából.) A munkanélküliek 43,3%-a egy éve, vagy annál régebben keresett állást. A munkanélküliség átlagos időtartama 16,4 hónap volt, 2,4 hónappal rövidebb az egy évvel korábbinál.

A nyilvántartott álláskereső száma 2010. évben 309.401 fő férfi és 281.877 fő nő, összesen 591.278 fő volt, ebből 53.203 fő pályakezdő. A KSH napokban közzétett, legfrissebb adatai szerint, az elmúlt három hónapban, a 15-74 éves foglalkoztatottak száma

3.743.000 fő volt, a munkanélküliek száma – az egy évvel korábbihoz képest – 1.8%-al, 487 ezer főre nőtt, a ráta 11.5%.<sup>7</sup>

b) *Hátrányos helyzetben* azok a személyek, illetve családok vannak, amelyeknek életlehetőségei vagy életfeltételei az átlagosnál kedvezőtlenebbek. Halmazottan hátrányos helyzet akkor következik be, ha az előbbi faktorok hatása együttesen van jelen, és társadalmi egyenlőtlenséget hoz létre. A társadalmi egyenlőtlenség felszámolása, kiküszöbölése az állam elsődleges feladatai közé tartozik, amelyeknek döntően a társadalmi rend legitimálásának a funkcióját kell ellátnia.<sup>8</sup>

c) *A szegregáció* hazánkban a magyar lakosság és az ún. etnikumok, döntően a cigány populáció közötti válaszvonal mellett jelenik meg. A társadalomtudományok művelői között általában elfogadott meghatározás szerint *cigány* a cigány anyanyelvű, aki cigánynak vallja magát, aki cigány életmódot folytat, és akit környezete is cigánynak tart.

A bűnügyi statisztika legutoljára az 1989-es évben vette számba külön a cigány származásúak bűnelkövetőit. Magyarországon – a becslést adatok alapján napjainkban az összlakosság 8–10%-a minősül, a fenti kritériumok szerint cigánynak. Nem mutatható ki viszont kauzális összefüggés a cigány származás és a bűnözés között.<sup>9</sup>

A cigány származású állampolgárok felülreprezentáltak a társadalom legszegényebb és leggyengébb érdekérvényesítési képességű rétegében, az iskolázottság, a munkanélküliség, az elmaradottság ezt az etnikumot nagy számban és arányban érinti. Ezek a tényezők a deviáns magatartások súlyos és gyakran előforduló rizikófaktorai. Nem valamely sajátos etnikai jellemző, amely a cigányság deviáns hajlandóságát determinálja. Több generáción keresztül fennálló társadalmi-gazdasági okokra, rögzült viselkedési formákra és tradíciókra, hagyományokra, valamint az előítéletekre vezethető vissza a többségi társadalomnak a szegregáció felé mutató kíváncsi, elvárása, kvázi követelése.<sup>10</sup>

#### 4. Az ún. „hallucinogén” anyagok, kiemelkedően az alkohol rendszeres fogyasztása

##### a) *A bódult állapotot előidéző anyagok*

Az 1970-es évek végétől a kriminálpolitika meghatározói és irányítói tévesen prognosztizálták, hogy a kábítószer területén hazánk csupán tranzit szerepet tölt be. Azonban a témával foglalkozó orvosok, pszichiáterek, kriminológusok és szociológusok már akkor felhívták a döntéshozók figyelmét arra, hogy a kábítószer kereskedelem itthon is hamarosan tért hódít, és a fogyasztók száma is jelentősen megemelkedik. Mindez azonban

<sup>7</sup> Forrás: Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat portálja.

[http://www.afsz.hu/enginc.aspx?page=full\\_AFSZ\\_KOZOS\\_Foglalkoztatasi\\_Hivatal](http://www.afsz.hu/enginc.aspx?page=full_AFSZ_KOZOS_Foglalkoztatasi_Hivatal)

<sup>8</sup> Vö.: TAUBER ISTVÁN: *A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefüggései, különös tekintettel egyes kisebbségi csoportokra*. Budapest, 1986., HUSZÁR ISTVÁN: *A hátrányos helyzetűek Magyarországon*. Társadalmi Szemle 1981. június, BÖHM ANTAL: *A többoldalúan hátrányos helyzetű magyarokról*. Társadalmi Szemle 1981. június, BOKOR ÁGNES: *A modern szegénység: a depriváció*. Valóság. 1985/9, GÖNCZÖL KATALIN: *Bűnös szegények*. Budapest, 1991.

<sup>9</sup> Amennyiben megmérjük a hátrányos helyzetben lévő „magyar” és cigány etnikum bűnelkövetési rátáját, nincs számottevő eltérés.

<sup>10</sup> A legújabb 2011. évi, nem hivatalos felmérés szerint, a cigány népesség aránya 7,0–7,6% között van. Az ún. „termékenységi” a cigány lakosság körében 2,5–3,0, a magyaroknál alig éri el a 1,2 főt.

hatás nélkül maradt, a szükséges preventív intézkedések megtételét az arra hivatottak elmulasztották.

Magyarországon a bódult állapotot legelőször az ún. „szipuzás” idézte elő, amely a különféle ragasztó és egyéb hasonló hatást keltő anyagok műanyagzacskóban történő használata során valósult meg.

A kábítószer fogyasztók tényleges számát, csak az elvonó kezelésen megjelentek arányából, tetszőlegesen mérhetjük. Mindenekelőtt- a fogyasztott anyagok típusát tekintve- divergálni kell az ópium, a kokain, a kannabisz, a hallucinogén, az amfetamin, a nyugtató típusú, a politaximániás, az inhalánsok és az egyéb kábítószeresek között.

Fentiek szerint 2009. évben elvonó kezelésen országosan összesen 13.140 fő jelent meg. Ebből 24.7% naponta, 9% hetente, 14,9% alkalmászerűen fogyasztott, 514%-ról nincs adat.

A nem és korcsoportok száma az alábbiak szerint alakult 2009.évben: *férfiak* összesen 7996 fő, ebből 15 év alatti 163, 15-19 éves 921, 20-24 év közötti 1.807, 25-29 közötti 1.683, 30-34 év közötti 1.320, 35-39 év közötti 742, 40 év felett 1.353 fő volt. A fiatalok és az ún. fiatal felnőttek részvétele meghaladja az egyharmad részt, 36.1%.

A *nőknél* a fiatalok és a fiatal felnőttek részvétele 23,5%. A napjainkban közzétett adatok szerint az elmúlt évtizedben a kábítószer-fogyasztással közvetlenül összefüggő halálozások száma hazánkban nem növekedett. A halálesetek száma a 14-64 évesek körében 3,9 elhalálozás /millió fő. Így Magyarország a legalacsonyabb érintettségű országok közé tartozik, ugyanis ez a mutató az EU teljes lakosságára számítva a hazainak több mint az ötszöröse.<sup>11</sup>

#### b) Az alkoholizmus

Hazánkban az alkoholisták arányát a szakemberek mintegy félmillióra becsülik, azonban csak alig 4%-a részesül gyógykezelésben. Az alkoholt fogyasztóknak viszont több mint 10,0%-a válik alkoholistává annak ellenére, hogy az alkoholnak az egészségre, egzisztenciára és a társadalmi, családi életre gyakorolt súlyos következményei közismertek.

A „kriminális” tudományok az alkoholizmust két fő esetét különböztetik meg: a heveny részegséget és az idült alkoholizmust. (Az utóbbi az orvostudományok vizsgálgandó és gyógyítói körébe tartozik.) A heveny részegség két formája ismeretes, úgymint a típusos, valamint az atípusos, vagyis a patológiás részegség. A patológiás részegség előfordulása igen ritka, ezért csupán a típusos részegségnek témánkat illető megjelenésével foglalkozunk.

Hazánkban 2009 évben az alkoholisták becsült száma 559.000 volt, ebből 420.000 fő férfi és 139.000 fő nő. Ugyanebben az évben az alkoholos májbetegségben meghaltak összlétszáma 3.885 fő 2.918 fő férfi, és 967 fő nő volt.<sup>12</sup>

Az addiktológiai gondozókban nyilvántartott alkoholisták száma és aránya, szintén 2009. évben a következő volt: fiatalkorú és fiatal felnőtt férfi- százezer azonos korú lakosra- 14,1, nőknél az arány 37,8.

A büntetőjog az alkohol és a bűncselekmény kapcsolatát, mint a közvetlen és közvetett összefüggést különbözteti meg.(Erről részletesen az 5. pontban.) Az alkoholizmus destruktív magatartáshoz vezethet. A mértéktelen fogyasztás miatt megszakadhatnak a családi és társadalmi kapcsolatok, gyakoribbá válhatnak a válások. A munkahelytől való

<sup>11</sup> A Nemzeti Kábítószer Adatgyűjtő és Kapcsolattartó Központ adatai. Letölthető: <http://www.drogfokuszpont.hu>

<sup>12</sup> *Tájékoztató a bűnözésről 2010. év.* A BM és a LÜ közös kiadványa. 10. p.

gyakori távolmaradás, illetve az alkoholtól befolyásolt állapotban lévő megjelenés munkanélküliséghez vezethet. Az alkoholisták többségükben képtelenek kontrollálni viselkedésüket, agresszív válhatnak, ittasan vesznek részt a közlekedésben és nemritkán bántalmaznak családtagjaikat.

### 5. A bűnözés

A kriminológia tudománya megkülönbözteti a *bűncselekményt*, mint egyedi individuális jelenséget, és a *bűnözést* mint társadalmi tömegjelenséget. A bűnözés azonban nem csupán a bűncselekmények halmazával egyenlő, hanem beletartozik az elkövető, valamint a sértett, illetve az áldozat is.

#### a) Az összébűnözés terjedelme és dinamikája<sup>13</sup>

Magyarországon 2010. évben 447.186 bűncselekmény vált ismertté, az 1991. évihez képest ez 101.5%-ot jelent, 100.000 lakosra 4.465.5 jutott. Az előzőekben ismertetett cselekményt 129.945 fő valósította meg, 100.000 lakosra a ráta 1.297.6 fő, 94,3%. Kiugróan az 1998-2001. közötti évek „teljesítettek,” így pl.1998-ban 600.621 bűncselekményt regisztráltak, az elkövetők száma – szintén 1998. évben – csaknem elérte a 150.000-t.(147.689).

#### b) A vagyon elleni bűncselekmények terjedelme és dinamikája

A vagyon elleni támadások száma szintén az 1998. évben volt a legmagasabb, 457.188, az 1991. évihez képest 128,2%. Az elmúlt évben bizonyos csökkenés következett be, 273.613 elkövetett cselekmény vált ismertté, amelyből a lopások száma 187.097, (68,4%), a betöréses lopásoké 44.250 (23,7%). Az okozott kár összege az 1991.évhez képest 664,05%-kal emelkedett. A növekedést – egyebek mellett - természetesen az infláció alakulása is befolyásolta.

#### c) Az élet-és testi épség elleni bűncselekmények terjedelme és dinamikája

Az összébűnözésen belül a 2010. évben személyek ellen 27.897 bűncselekményt követtek el, amelynek több mint a felét (57,3%) élet, testi épség ellen. Ezen belül a szándékos és az erős felindulásban elkövetett befejezett emberölések száma 133 eset volt, az 1991. évihez viszonyítva 43.3%, 100.000 lakosra 1.3 jutott .A szándékos súlyos testi sértések esetében a bejezett cselekmények száma 7.832, az 1991. évhez viszonyítva 113.2%, 100.000 lakosra vetítve 78.2%.

#### d) A közlekedési bűncselekmények terjedelme és dinamikája

A közlekedés biztonsága ellen 16.447 bűncselekmény valósult meg, az 1991-hez viszonyítva ez 54,9%. A közúti közlekedési cselekmények száma 14.981 (91.0%), ebből halálos eredményű 346 (0,02%), súlyos testi sértést okozó 2.778 (18.5%). Ittas járművezetések száma 9.710, bódult járművezetés 149 volt.

#### e) A nemi erkölcs elleni bűncselekmények terjedelme és dinamikája

Az összébűnözésen belül a nemi erkölcs ellen 1.172 eset vált ismertté (0.002%), ebből erőszakos közösülés 246, szemérem elleni erőszak 340 és megrontás 178 esetben. Az előfordulások közül az 1993-as év a legkirívóbb, csaknem 3.000 esettel. Ez az 1991. évi

<sup>13</sup> A fejezetben szereplő adatok forrása: *Tájékoztató a bűnözésről 2010. év.* A BM és a LÜ közös kiadványa.

viszonyítási alaphoz képest 186.5%-t jelent. Megjegyzendő, hogy az ún. korrupciós bűncselekmények mellett, - érthető okokból- ezeknél az eseteknél a legmagasabb a látencia.

*f) A korrupciós bűncselekmények terjedelme és dinamikája*

Az elmúlt húsz évben ebben a csoportban a legmagasabb a növekedés, mind számban, mind arányában, annak ellenére, hogy minden résztvevő büntetendő. Az elmúlt évben 481 korrupciós bűncselekmény vált ismertté, 1991-hez képest 139.8%. A megoszlás: hivatali vesztegetés 147 (30.5%), befolyással üzérkedés 106 (22.1%). A közélet tisztasága ellen 696 eset jutott a hatóságok tudomására, ez tíz év alatt 34.45%-os növekedést jelent.

## *6. A bűnözés struktúrája<sup>14</sup>*

### *A bűncselekmények megoszlása minősülés, bűnösség, és stádiumok szerint*

Az ismertté vált összes bűncselekmény közül 159.514 (35,7%) volt a büntett, és 287.672 (64,3%) vétség. Szándékosan követték el a bűncselekmények több mint 98,9%-át, gondatlanul csupán 1.1%-át. A befejezett bűncselekmények aránya szintén igen magas (94,3%), megkísérelték 4,5%-ban és előkészületben 1,3% maradt. A büntettek vétségek aránya az elmúlt öt évben lényegesen nem változott, úgyszintén a bűnösségi alakzatok, valamint a stádiumok között is az eltérés minimális, szinte elhanyagolható.

### *Az elkövetők száma és nemek szerinti megoszlása*

Az összes ismertté vált bűncselekményt 2010. évben 122.529 fő követte el. Ebből a férfiak részvétele a meghatározó 101.362 (82,7%), a női elkövetők száma és aránya nem éri el az egyharmad részt (21.164 fő, 17,3%). A férfiak részvétele hosszútávon is bizonyos állandóságot mutat, minden évben meghaladta a 80%-ot, legmagasabb értéket az 1991–95-ös évek képviselnek, 89,5–89,9%-ig terjedtek. (A 89,9%-os részvételt két évben is elérte a mutató). A nők kvótája ellentétes tendenciát mutat. Amíg a rendszerváltozás első öt évében alig haladta meg az egytized részt (10,1–10,5%), 2004.évtől igen rohamos és folyamatos emelkedés tapasztalható (15,0–17,3%)! Nem feladatunk az okok mélyreható feltárása és elemzése, úgy gondoljuk azonban, hogy különböző, a társadalomban és a gazdaságban meglévő negatív tényezők együttes hatása meghatározó jelentőségű.

### *A fiatalok bűnelkövetők részvétele*

Az elmúlt évben 11.248 fő fiatalok követték el bűncselekményt (9,2%), ebből 81,9% férfi, 18,1% nő. A fiatalok népesség arányában 2,4%, 100.000 fiatalok lakosra 2440.7 fő jutott. Az egyes kiemelt regisztrált bűncselekményeket tekintve, legnagyobb arányban (59,0%) a vagyon ellen követték el támadásokat, második helyen, csaknem

<sup>14</sup> E témához lásd: *Tájékoztató a bűnözésről 2010. év.* A BM és a LÜ közös kiadványa.

azonos arányban a közrend elleni, valamint az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények találhatók (23,0 és 22,7%). A bűncselekmény elkövetésekor alkohol hatása alatt állt 52,3%, kábítószer fogyasztott 41,6%.

#### *A gyermekkorú elkövetők száma és megoszlása*

A gyermekkorú elkövetők száma az elmúlt öt évben jelentősen csökkent. Amíg 2006. évben 3.565, addig 2010-ben 2.607 fő elkövetőt regisztráltak. (A „minusz” 958 elkövető számbavétele igen pozitívnak tekinthető, ezen örvendetes folyamat mélyebb vizsgálata, az okok és összefüggések elemzése e tanulmánynak nem vállalt feladata.) A gyermekkorúak döntően, több mint kétharmad részben (66,2%) vagyon elleni bűncselekményeket követtek el, ezen belül is a lopás végrehajtása a meghatározó, meghaladja e bűncselekményi csoport 40,4%-át. Második helyen az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények megvalósítása található 26,5%-al.

Felnőtt, fiatal felnőtt és fiataikorúval együtt 6.357 gyermekkorú vett részt bűncselekmény elkövetésében. [Az elkövetői minőség (tettes, társtettes, közvetett tettes, illetve felbújtó, bűnsegéd) divergálására nem találtunk adatot.] Úgy véljük, hogy egyes népcsoportoknál, regionális területeken, illetve bűncselekményi kategóriáknál, a büntethetőség alsó korhatára tekintettel, valamennyi elkövetési minőség előfordulhatott. A gyermekkort meghaladó társakkal együtt elkövetett bűncselekmények közül itt is a vagyon elleni támadások a meghatározók, elérik a kétharmad részt (66,2%). Ezen elkövetési formánál is második helyet az erőszakos és garázda jellegű cselekmények elkövetése foglalja el, elérve a 26,5%-ot.

#### *Az elkövetők előélete*

Az összes elkövetők közül korábban már jogerősen elítéltek 34,107 főt (27,8%), összes visszaeső 13,306 fő (10,8%), ebből különös visszaeső 4.123 (3,0%), többszörös visszaeső 4.430 (3,3%) fő volt.

### *7. A sértettek és az áldozatok*

Évtizedek óta súlyos és nehezen orvosolható adóssága a magyar kriminálpolitikának és a „kriminális” jogalkotásnak a sértettek és áldozatok jogi, és egyéb helyzetének kodifikálása, rendezése. A büntetőjoggal foglalkozó tudományok sem fordítottak kellő figyelmet a bűncselekmények megvalósulásának „szenvető” oldalán lévő személyeknek. Az 1970-es évektől ugyan több tudományos kutató – így Károly Endre, Tóth Tihamér, Ferenczi Zoltán – is számos, színvonalas tanulmányt jelentetett meg a Viktimológia tárgykörében, ezeknek azonban a törvényalkotásra nem volt hatásuk, nem vették figyelembe. A sértettek-áldozatok közrehatásának a bűncselekmények létrejöttében nemcsak a konkrét esetek elbírálásánál van jelentősége, hanem megfelelő és hatásos alapot, segítséget nyújthatna a megelőzés, a kriminálprofilaxis eszközeinek kidolgozásában. Törvé-

nyi szinten sem a Btk., sem a Be. nem tartalmaz megfelelő rendelkezéseket az előzőekben vázoltak szabályozására. Így legnagyobb sajnálatunkra a sértettek és az áldozatok számáról és egyéb meghatározó körülményeiről elemzésre alkalmas adatokat nem találtunk.

### *Összegzés*

Az előzőekben bemutatott és elemzett adatok alapján megalapozottan prognosztizálható: a társadalom strukturális problémáinak megoldatlansága, a bűnözői szubkultúra és ezen belül főleg a szervezett bűnözés elötérbe nyomulása, valamint az erkölcsi és érték-válság jelenleg is tartó állapota alapján vélelmezhető, hogy a bűnözés az elkövetkező években is tovább emelkedik. A gyermek-és fiatalkori bűnözés talán egy ideig változó tendenciát mutat, a valóságban azonban szintén egy ideig még növekedik, majd éppen a korstruktúra megváltozása miatt, csökken. Véleményem szerint a bűnözés szerkezete lényegében nem változik. Nagy valószínűséggel viszont elképzelhető, hogy a kriminológiai értelemben vett gazdasági bűncselekmények aránya megnő. Ez utóbbi azért is előre látható, mert kriminológiai értelemben a vagyon elleni és a gazdasági bűnözés egymással együtt járnak, egymást átfedik. Az ilyen megközelítésben felfogott gazdasági bűncselekmények kb. több mint háromnegyed része (80,0%) a vagyon elleni bűncselekmények körébe is tartozik. Közvéleményi kutatások is arra figyelmeztetnek, hogy a lakosság elégedetlensége növekszik a bűnüldözés, valamint az igazságszolgáltatási rendszer iránt.

## KÁLMÁN MERÉNYI

DISTURBANCES IN SOCIAL INTEGRATION NOWADAYS  
IN HUNGARY

## (Summary)

The author attempts to describe and analyse the most pressing challenges of Hungary, as well as gives suggestions for the possible ways out. He introduces the five most conspicuous and most marked forms of social accommodation disorders, analyses them and he projects them to us plastically in a finely chiselled way in their context.

So we are shown the mental and somatic state, the negative effects of micro and macro environment, unemployment, disadvantageous and cumulatively disadvantageous social standing, the systematic consumption of hallucinogen substances, alcohol in the first place, and the gravest: the dynamics and structure of crime.

On the basis of examined and measured data, the author points out that after the regime change Hungary got into a deep economic, social and moral crisis, among other things corruption was eroding the healthy fabric of society at an ever-growing depth and pace. We also dipped into a demographic crisis, the number of live-births is going down, the population is aging, and life-expectancy at birth is dramatically diminishing.

The author – among other things – makes it clear that independent social welfare institutions exist for the solution of the problems of those in a disadvantageous or cumulatively disadvantageous social condition. They offer all possible helpful means and resources to ease existing tensions in society.

After showing and analysing the extent, dynamics and structure of crime he concludes that the growing tendency of crime truly and adequately mirrors the economic and social situation our country is in. He has all grounds to establish that the discontent of the Hungarian population grows with criminal investigation and the total system of jurisdiction.



MOLNÁR IMRE

## Az ókori Róma büntetőeljárási jogának rendje\*

### Bevezetés

A romanisztikában többé-kevésbé elfogadott álláspont, hogy a római jog magánjogi része szinte „polgári jogot” nyert a legtöbb modern európai állam magánjogában. Ezzel szemben viszont a büntetőjogi szabályok nem kerültek ilyen széleskörű átvételre. A legtöbb középkori ország királya, fejedelme, a hivatalnoki réteg (tanácsadói segítségével) önálló büntetőjogi szabályokat hozott létre, amelyek többé-kevésbé támaszkodtak a római jogra is. Ezzel szemben Zlinszky<sup>1</sup> részletesen kimutatja, hogy a római büntetőjog dogmatikai jellegű szabályai már jóval korábban a legtöbb európai ország büntetőjogi törvénykezésében megjelentek, anélkül, hogy ez ott kodifikálva lett volna. Továbbá az európai országok jogászai a törvénykönyvek elkészítésénél figyelemmel voltak a római dogmatikára, és esetenként azt tovább is fejlesztették.<sup>2</sup> Erre tekintettel nem tűnik haszontalannak a római büntető eljárási jog szabályainak a bemutatása, amivel igazolni szeretnénk, hogy a kialakított büntetőeljárási formák, valamint az eljárás részletszabályai, az eljárási alapelvek mind megtalálhatók a mai büntetőjogi eljárásban is.

A büntető törvények nem egy normarendszer szerint épültek fel<sup>3</sup> Rómában, különösen vonatkozik ez az ősi jog normáira. Róma történetének különböző időszakaiban kü-

---

\* A bemutatásra kerülő dolgozat Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára készült. Az ünnepelt nem fiatalon – már tekintélyes legfelsőbb bírósági tanácselnökként – került a szegedi karra büntető eljárásjogot oktatni. Széles élettapasztalattal, utolérhetetlen irodalmi ismeretekkel, imponáló jogász felkészültséggel rendelkezve úgy illeszkedett be a Kar életébe, mintha mindig itt dolgozott volna. Bármilyen témájú vele való beszélgetés szinte abbahagyhatatlan volt. Ezek csak előrehaladott kora, valamint a Budapest és Szeged közötti távolság miatt ritkultak meg sajnálatunkra. Úgy gondolom, hogy akkor tisztelgek igazán az ünnepelt tudományos munkássága előtt, ha az ókori római büntető eljárásjogi szabályait kísérem meg bemutatni.

<sup>1</sup> ZLINSZKY JÁNOS: *A római büntetőjog*. Budapest, 1992. 155–167. p.

<sup>2</sup> A szerző tételtől tételre igyekszik kimutatni a már Rómában meglévő legfontosabb büntetőjogi szabályokat, alapelveket, dogmatikai részeket, amelyek a legtöbb európai állam büntetőjogában fellelhetők. Szabad legyen néhány dogmatikai tételt kiemelni. Ilyen alapelv például a *nulla poena sine culpa* elv, azaz bűnösség nélkül nem lehet büntetést kiszabni (159. p.); *dolus directus* – *dolus indirectus* tana (163. p.); *vim vi repellere cuique licet*, erőszakot erővel visszaverni mindenkinek szabad elv (164. p.); *in dubiis pro reo* (160. p.) kétség esetén mindig a vádlott javára kell dönten; *societas delinquere non potest* (161. p.) a jogi személy vétőképtelen, *nullum crimen sine lege scripta*, azaz nem bűncselekmény az amit nem írott törvény rendel el stb.

<sup>3</sup> SANTALUCIA, BERNARDO – HÖBENREICH, EVELYN: *Verbrechen und ihre Verfolgung im antiken Rom*. Lecce, 1977. 2. p.

lönböző szabályok – változó szabályok – érvényesültek. Kunkelnek<sup>4</sup> az a véleménye, hogy a régi jogra (királyság) nézve csak hipotetikus megállapítások tehetők. Ugyancsak kevésbé ismert a késői császárkor büntetőjoga, ezért ennek megfelelően csak a köztársaság utolsó századától (C. Grachus) Septimius Severus császár korával bezárólag érdemes foglalkozni a római büntetőjoggal.

A kezdetekre (ősi időszak) nézve teljesen igaza van Kunkelnek. Nem lehet vitás, hogy az abban a korban érvényesülő, forrásokkal kevésbé bizonyított szabályok (elvek) aligha kerültek át a modern jogokba.<sup>5</sup> Nem vitatható, hogy a késő császárkor joga nehezebben tekinthető át, de talán megéri a fáradságot. Látni fogjuk, hogy e kor eljárásjogi rendszere, szabályozottsága részben dogmatikája, szolgált alapul többé-kevésbé a legtöbb modern európai büntetőeljárás jogi rendezettség (normativitás) kialakulásához.

Dolgozatunk célkitűzése nem lehet más – bizonyos történeti áttekintés után – mint a császárkori büntetőeljárás szabályok (alapelvek, dogmatikai részek) bemutatása, mert e korszak szabályai állnak legközelebb a modern kor büntető eljárási rendjéhez. Természetesen az se lehet vitás, hogy a császárkori eljárásjogi alapelvek a köztársaság időszakából származnak nagyobb részt, ezért ennek az időszaknak a bemutatása sem hanyagolható el. A tanulságok csak akkor vonhatók le igazán, ha különböző korokban kialakított, létrejött szabályok fejlődésére is figyelemmel leszünk.

### I. Egyes dogmatikai alapelvek

1.) Rendhagyó módon a történeti áttekintés (intézmények, alapelvek kialakulása) előtt két dogmatikai (alapelv jellegű) kérdést mutatunk be. Az első kérdés a büntetőeljárás célja, illetve a második, a bírói függetlenség kérdése. E két problémának azért tulajdonítunk nagy jelentőséget, mert mindkettő modern büntetőjogi dogmatikai teóriának látszik, ezért forráselemzéssel próbálunk az előzményekre rámutatni. Az 1973. évi I. törvény 1. §.-a szerint: „A törvény célja az, hogy a büntetőeljárás szabályozásával a törvényességnek megfelelően biztosítsa a bűncselekmények felderítését, a Magyar Köztársaság büntetőtörvényeinek az alkalmazását.” A büntetőeljárás célja tehát a bűncselekmények felderítése és ennek következtében a büntetőtörvények alkalmazása. Hatályos büntetőeljárás törvényünk az 1998. évi XIX. törvény ugyanakkor a büntetőeljárás céljáról az Alapvető rendelkezések címet viselő fejezetében sem tartalmaz erre vonatkozó rendelkezést.

A császárkori Róma törvényhozása részben azonos, részben más szempontok figyelembevételével közelítette meg a kérdést. Justinianus császár Kr. u. 541-ben hozott *constitutio*ja a következőképpen rögzíti az ítélező bírák kötelezettségét. *Volumus enim, ut omnes iudices secundum generales nostras leges causas et cognoscant et iudicent* (Nov. 113,1,1). Azt akarjuk, hogy minden bíró az általános törvényeink szerint (azaz Justinianus császár által létrehozott törvényekre vonatkozik a szöveg, a kodifikációra) ítéлkezzen. Tehát a bírókat a császári rendelkezés a hatályos törvények betartására uta-

<sup>4</sup> KUNKEL, WOLFGANG: *Kleine Schriften*. Weimar, 1974. 11. és köv. p. Kunkel ilyen álláspontja ellenére sem lehet eltekinteni attól, hogy az ősi időszak büntetőjogának lényeges része ne kerüljön ismertetésre.

<sup>5</sup> Ez vonatkozik a magánjogra is, a magánjog bemutatásánál is ismertetésre kerülnek a régi jogokból való kevésbé biztos adatok. Az is igaz, hogy a fejlett jog örökörvényű szabályai kerülnek általában előtérbe.

sítja. Vonatkozik a rendelkezés mind a magánjogi, mind a büntetőjogi szabályokra az egész birodalom területén.

A következő szöveg ugyanebből a könyvből így hangzik: *Propterea sancimus, ut, dum lis disceptatur, sive in pecuniariis, sive criminalibus, sive aliis quibuslibet causis emergentibus apud iudices sive hic, sive in provinciis* (Nov. 113,1 pr.). Ez a forrásszöveg viszont kifejezetten hangsúlyozza, hogy a bíró kötelessége az ítékezés során az igazság megkeresése.

Tekintsünk át ez utóbbi tétel igazolására néhány forrásszöveget: *aliud nihil in iudiciis quam iustitiam locum habere debere* (C. 62,6,1 Diocletianus).

Az igazság megkeresésének kérdését A. Wacke<sup>6</sup> kiváló német romanista az itt bemutatott szöveg alapján vizsgálta, és arra az álláspontra jutott, hogy ez a császári rendelkezés a bírósági eljárás célját, az igazság megkeresésében látja. Olyan fontos alapelvnek tartja, mint az Ulpianustól származó a jog parancsára vonatkozó előírást, amely így hangzik *iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (D. 1,1,10,1).

Ulpianus klasszikus tömörséggel mondja: a jog parancsa a következő: tisztességesen élni, mást (senkit) nem bántani, és mindenkinek megadni, ami neki jár. Soha senki ilyen tömören a világon nem fejezte ki senki a jog lényegére vonatkozó követelményt. Ezzel tekinti Wacke azonos jelentőségűnek az Ulpianusi szöveggel összevetve az ítélező bíró feladataként (talán legfontosabb feladataként) az adott ügyek eldöntésénél az igazság megkeresését. A korábbi hazai eljárási (büntető, polgári) törvényeinkben mindig szerepelt – feltehetőleg a római jogból származóan – a bíró számára előírt követelményként az igazság megkeresése. Sajnos ez a közelmúltbeli törvénymódosítás következtében mindkét eljárásjogi törvényünkben elmaradt.<sup>7</sup>

Ugyancsak az igazság megtalálásának követelményéről esik szó az adott ügy szuperfellebbezési elbírálásánál (legfelsőbb törvényszék) a következő Diocletianus szöveg szerint:

*si quis autem post interpositam appellationem necessarias sibi putaverit esse poscendas personas, quo apud iudicem qui super appellatione cognoscet veritatem possit ostendere* (C. 7,62,6,2).

Az igazságot hangsúlyozzák az alábbi szövegekben is *in causa criminalis* esetében *eorum enim de his plenum volumus esse iudicium, qui, si ita res est et crimen exegerit, rectius possint punire damnatos* (C. 62,29,1 Dioc. Kr. u. 294.). Az utóbbi fordulatban foglaltak szerint a bűncselekmény magyarázata és a jogszabály értelmezése esetén igazságos büntetést kell kiszabni. Itt nem a törvények betartására hivatkozik a rendelkezés, hanem a bírósági gyakorlatban sokszor előforduló értelmezés kérdésére, amelynek során kell a bírónak eljutni az igazság megtalálásához.<sup>8</sup>

Érdemesnek látszik néhány Digesta szöveget is megvizsgálni, figyelemmel arra, hogy miként foglalnak állást a klasszikus kor jogászai.

<sup>6</sup> WACKE, ANDREAS: *Audiatur et altera pars*. In: Festschrift für W. Waldstein. Stuttgart, 1993. 399. és kk. p. A szerző szerint a peres eljárás feladata és célja a következő: Aufgabe der Gerischarbeit und Ziel der Prozesse ist es auch nach Diocletian, der Gerechtigkeit zum siege zu verhelfen. Az igazság megkeresése nélkül nincs bírászkodás. Mind a magánjogi, mind a büntetőjogi perben az eljárási szabályok legfontosabbikának tartja. Szinte azonos jelentőségűnek a római jog egészét érintő Ulpianusi alapelvvel.

<sup>7</sup> A magyar joggyakorlat (bírák, ügyvédek) a törvényhozás legsúlyosabb hibájának tartja ezt a változtatást. A bírósági eljárást a lényegétől fosztotta meg, hisz az emberek az igazságukért perelnek, és sok esetben pont azt nem kapják meg.

<sup>8</sup> Lásd SANTALUCIA, BERNARDO: *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. Milano, 1998. 221., 275. p.

*Edictum divi augusti, quod proposuit vibio habito et lucio aproniano consulibus, in hunc modum exstat: "uaestiones neque semper in omni causa et persona desiderari debere arbitror, et, cum capitalia et atrociora maleficia non aliter explorari et investigari possunt quam per servorum quaestiones, efficacissimas eas esse adquirendam veritatem existimo et habendas censeo* (D. 48,18,8 pr. Paul.).

Paulus Augustus császár *edictum*ából idézi az alábbi jogesetet, amely a következőképpen hangzik: „úgy vélem a kínvallatást nem szabad mindig minden ügyben és minden személynél megkívánni, amikor azonban a főbenjáró és a súlyosabb gaztetteket nem lehet másként felkutatni, mint a rabszolgák kínvallatásán keresztül, azt hiszem azok igen hasznosak az igazság kiderítésére, így alkalmazni kell azokat.”<sup>9</sup>

Az igazság kiderítése érdekében még ezt a goromba vizsgálati eszközt is megengedték, mert e nélkül az eljárás nem vezetett volna eredményre.

Ulpianustól olvashatunk egy jogesetet – Hadrianus császár rendelkezését tolmácsolva – amely a büntetés kiszabására vonatkozik. Ez a jogász iránymutatásaként szerepelt bíróságok számára az eljárásuknál. *refert et in maioribus delictis, consulto aliquid admittatur, an casu. et sane in omnibus criminibus distinctio haec poenam aut iustam elicere debet aut temperamentum admittere* (D. 48,19,5,2). Ezt a megkülönböztetést minden bűncselekmény elbírálásánál figyelembe kell venni, aminek alapján vagy az igazságos (jogos) büntetést kell kiszabni, vagy mérsékletet kell gyakorolni.<sup>10</sup> Ami a büntetéstől való eltekintést jelenthette, illetve enyhébb büntetést eredményezhetett.

A bemutatott források (Codex, Digesta, Novellae) alapján kijelenthetjük, hogy a magán és büntető eljárásban a bíró feladata az igazság megkeresése volt. Ez különösen a posztklasszikus kori törvényekben rajzolódik ki legjobban, de mint láttuk a klasszikusoknál is alapvető szempont volt. Igaz a forrásokból az is kiderült, hogy a törvények rendelkezése szerint kell eljárni. Ezek a rendelkezések elősegítői kellett, hogy legyenek az igazság kiderítésének. Ulpianus regulája – Hadrianus rescriptuma alapján – minden bűncselekmény elbírálásánál alkalmazandó volt (*in omnibus criminibus distinctio haec poenam aut iustam elicere debet aut temperamentum admittere*).

Nem lehet vitás, hogy az ókori Rómában alapkérdés volt, hogy történt-e bűncselekmény vagy nem, büntetni csak az elkövetett bűncselekmény miatt lehetett, *Sancimus ibi esse poenam, ubi et noxa est* (C. 9,47,22 pr. Arcadius és Honorius császárok Kr. u. 399.). Viszont, hogy ki volt az elkövető, és hogy az bűnös-e azt csak az igazság kiderítése után lehet megítélni. Ezért eljárásjogi alapelv az igazság kiderítése. A bírónak az eljárást úgy kell lefolytatnia, hogy abból az igazság kiderüljön. Pont erre találunk több utasítást, nyomatékos felhívást a forrásainkban.

2.) Ami a bírói függetlenség, mint jogelv kérdését illeti, a különböző korokban többféleképpen alakult. Elsősorban függött a központi hatalomtól, illetve a politikai változásokat, hatalmi harcokat sem lehetett figyelmen kívül hagyni. A köztársasági kor végén, különösen a *Questiones perpetuae* kialakulásának idején az ellenérdekű csoportok között ádáz harc folyt akörül, hogy milyen legyen az állandó esküdszék összetétele. Ennek az volt a lényege, hogy milyen politikai csoportokból kerüljenek megválasztásra az

<sup>9</sup> Lásd RIHMER ZOLTÁN: *Bevezetés a római jogforrások világába*. Szeged, 2005. 10. p. valamint SANTALUCIA 1998, 246. p.

<sup>10</sup> Vö. MOMMSEN, THEODOR: *Römisches Strafrecht*. Leipzig, 1899. utánnymva Darmstadt, 1990. 837. p. 1. lj., SANTALUCIA 1998, 262. és köv. p., NÖRR, DIETER: *Causa mortis. Auf den Spuren einen Redewendung*. München, 1986. 108. és köv. p.

esküdtbírák, akiknek a működése, különösen a politikai bűncselekmények eldöntésénél bírt nagy jelentőséggel.<sup>11</sup>

A császárság korában miután a Kr. e. 17-ben a *lex Julia iudiciorum publicorum*<sup>12</sup> rendezte a büntető eljárás rendjét (D. 48,2,1,2 sajnos csak töredékei maradtak fenn) a szenátori és a császári bíróságok megjelenésével a császároknak lehetősége mutatkozott a bíróságok munkájába történő beavatkozásra. A principatus korára nézve Svetoniustól tudunk több ilyen konkrét beavatkozásról.<sup>13</sup> Persze az ügyek nagy száma miatt és a császárok egyéb elfoglaltsága következtében ez csökkenő tendenciát mutat, azonban nem volt kizárt. Később a császárok rendszerint a fellebbviteli bíróságok elnökeként tevékenykedtek, így nem volt szükségük erre a beavatkozásra.<sup>14</sup> A *cognitio extra ordinem* (Kr. u. 2-3. sz.) bevezetésével a császárok beavatkozása tovább szűkült, de nem volt kizárt. A jusztinianusi kodifikáció után a *Novella*ekben megjelenő rendeletek arra utalnak, hogy nem a császár avatkozott be a bíróság munkájába, ezt a császári kancellária kísérelte meg a bíróság munkájának jobbítása végett. Ezt tanácsadásnak tekintették, az utasításokat adó rendelkezéseket visszautasították, illetve megtiltották.

Vizsgáljuk meg az ezzel kapcsolatban található rendelkezéseket, illetve ajánlásokat. Jusztiniánusz császár Kr. u. 539-ben kelt rendelkezése a következőket tartalmazza a bírói tevékenységgel kapcsolatban *Si vero iudices, qui de re quadam iudicant, dubitationem aliquam habere putaverint, damus eis licentiam nobis ea indicandi, et nos consulendi, et cognoscendi, quae necessaria sunt, aique ita quod agendum est expediant, et iustas simul ac rationabiles sententias ferant.* (N. 82,14) Ha a bírák abban az ügyben, melyben ítéleznek, bizonytalanok a döntésben, kételyeik támadnak, lehetőséget kapnak a kancellária leiratai szerint, hogy az ügyben magához a kancelláriához forduljanak konzultáció miatt, a kancelláriától az ügy eldöntéséhez segítséget kérjenek és kapjanak azért, hogy jogszerű, igazságos, ésszerű ítéletek születessenek.

A szövegből egyértelműen következik, hogy elvileg a bírók számára nem kizárt a császári hivatal jogászainak a megkeresése, hisz nem lehet vitás a kancelláriában a legképzettebb jogászok működtek, ezt nem tekinthetjük beleszólásnak (önkényes befolyásolásnak) a bíróság működésébe.

Találunk viszont olyan szöveget is, ahol önkényes beavatkozásról van szó, így például *nam quod ex legum auctoritate iudicatur, id extrinsecus dispositione non egebit* (N. 113,1). A szöveg elején az ítélet megváltoztatására külső beavatkozási törekvéstről van szó, ezzel szemben a császári rendelkezés szerint, ami világosan kimondja a tilal-

<sup>11</sup> A kérdés az irodalomban széles körben feldolgozást nyert. Néhány szerzőnek a munkáját emeljük csak ki. Így lásd MOMMSEN 1990, 186-220. p., KUNKEL, WOLFGANG: *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens*. München, 1986. 91-97. pp., továbbá KUNKEL 1974, 52-90. pp. különösen jelentős Cicero korára 71. és köv. pp., SANTALUCIA 1998, 113. és köv. p., SÁRY PÁL: *Sulla büntetőjogi reformjai*. Jogtudományi Közlöny 2001, 277. és köv. pp. A szerző leírja, hogy a szenátorok egyeduralmát a törvényszékben Sempronius törte meg Kr. e. 122-ben politikai indíttatás miatt, amikor a lovagokra ruházta a bíraskodás jogát. E bírósági forma működése során többször változott az összetétel rendje, a különböző politikai indíttatásoktól vezérelve.

<sup>12</sup> SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 79. p. SANTALUCIA 1998, 190. és KUNKEL 1974, 90. és köv. p., MOMMSEN 1990, 191. p. különös tekintettel az 1-es jegyzetben felsorolt forrásokra.

<sup>13</sup> Set. Aug. 33 Ismert történet, amikor a perben az apagyilkossággal vádolt embertől, – hogy a haláltól megkímélje – azt kérdezte „ugye nem ölted meg apádat?” s ezzel a végzetes beismerő vallomástól eltávolította.

<sup>14</sup> A *princeps* bíróságának jogköre (hatásköre) nem volt egységes. Dio Cassius (51,19,7) tudósít bennünket arról, hogy Octavianus már Kr. e. 30-ban (még nem volt hivatalosan császár) annak ellenére, hogy már az actiumi csatán túl voltak, egy *plebescitum*mal elismertette jogát az ítékezésre. Vess össze SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 86. p., KUNKEL 1974, 94. és köv. p.

mat, a következő szavak találhatók: amit a törvények alapján (parancsára) eldöntenek, azt külső utasításra nem változtatható meg.

Hasonló módon rendelkezik egy korábbi császári konstitúció, ugyanilyen kérdésben: *omnis autem iudex, sive magistratum gerat, sive aliter iudicet, leges servet, et secundum eas sententiam dicat, ac licet interim contigerit iussione nostram, vel sacram formam, quamvis pragmatica sit, editam esse, quae hoc modo litem decidendam dicat, legem sequatur.* (N. 82,13).

Minden bíró alacsonyabb vagy magasabb rangban tevékenykedő a törvény szerint köteles eljárni, és ha meghozta az ítéletet, amely ellentétes a mi utasításunkkal, de betartotta az érvényben lévő törvényeket, az ítélet megfelelő, hisz a törvényt követni kell. Mi ugyanis azt akarjuk betartani (betartatni), amit a törvényeink akarnak (előírnak).

Jusztinianus császár két rendelete értelmében a bíró a törvények szerint köteles eljárni, még ha kívülről és felülről más utasítást is kapott.

Megkockáztatjuk, hogy a császárkor végén kialakult a bírói függetlenség, és ez még a császári kancelláriával szemben is érvényesült. A bíró akkor járt el helyesen, ha utasítás ellenére a törvény alapján hozta meg az ítéletét.<sup>15</sup>

## II. A büntető eljárás alakulása a királykorban és a korai köztársaságban

Visszatérve a különböző korok eljárási szabályaihoz, meg kell állapítani, hogy egységes eljárásjogi törvényről az adott korszakban nem beszélhetünk kivéve az Augustus korában keletkezett *lex Julia de iudiciorum publicorum*ról.<sup>16</sup> Az eljárási szabályok az egyes bűncselekmények szabályozása során kerültek kidolgozásra. Ezekből a jusztiniánuszi kodifikáció bizonyos részterületeket az anyagi büntetőjogi szabályok mellett összeszerkesztett.<sup>17</sup>

1) A királykori Róma és a köztársaság elejének büntetési rendszeréről csak nagyon keveset tudunk. Mommsen<sup>18</sup> részletesen átvizsgálta a rendelkezésre álló forrásanyagot, álláspontja hosszú időn keresztül támadhatatlannak tűnt. Később a kérdést Kunkel<sup>19</sup> és mások is feldolgozták. A két feldolgozás megállapításai között lényeges különbség mutatható ki. A lényeget érintve a következőket kívánjuk kiemelni: Mommsen<sup>20</sup> szerint a Sulla előtti büntetőeljárás kétlépcsős eljárás volt (*magistratusi-comitialis*), amikor is másodfokon a népgyűlés hozott ítéletet fellebbezés folytán. Ezzel szemben többen kimutatták – különösen Kunkel érvelése meggyőző – hogy az ügy ítélelhozatal nélkül ke-

<sup>15</sup> FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és institúciói*. Budapest, 1996. 199. p. A szerzők az általunk tárgyalt forrásokra hivatkozva kifejtik, hogy a bíró az ítélezések során kizárólag a törvényekre lehet tekintettel. Emellett kiemelik az a szabályt is, hogy az állami hivatalnokok – sőt maga a császár – sem avatkozhat bele a per menetébe, annak eldöntésében. Amit a bírói függetlenség törvényi garanciájának értékelnek.

<sup>16</sup> MOMMSEN 1990, 189. és köv. pp. arra az álláspontra helyezkedik, hogy *iudicium publicum*ról csak akkor beszélhetünk, ha a törvények egy magatartást bűncselekménynek minősítenek.

<sup>17</sup> SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 79. p. szerint a *lex Julia iudiciorum publicorum* ezzel szemben szisztematikusan összhangolt szabályozás volt.

<sup>18</sup> MOMMSEN 1990, 35–135. p.

<sup>19</sup> KUNKEL 1986. Untersuchungen. 18 és köv. pp.

<sup>20</sup> MOMMSEN 1990, 151–175, 201–257., 613. p.

rült a népgyűlés elé. A magistratus nem ítéletet hozott, hanem vádat készített elő.<sup>21</sup> Az ügy a népgyűlés előtt dőlt el elsőfokon végérvényesen. A széleskörű feldolgozás hatására a Mommseni tanok nagyobb részben meghaladottnak tekinthetők.<sup>22</sup>

A királykorban az általános felfogás szerint<sup>23</sup> kezdetben a vallási hiedelmek döntően befolyásolták a közösség arculatát, ha valaki bűncselekményt követett el. A király és a vallási vezető – lehet ez *pontifex maximus* is – az istenek segítségével próbált igazságot tenni, elsősorban szankciós alkalmazásával (*sacer esto*).

A 12 táblás törvény megjelenésével az addigi rendezetlen jogi helyzeten, kezdetleges jogszabályok segítségével próbálták rendet tartani. Így a törvény ismerte a magánbösszút a sértett részéről, és azt meg is engedte. Ezt *talio* formában jelent meg. Emberölés esetén az elkövetőt átadták az áldozat családjának, továbbá vérbösszú esetén ítélet nélkül az elkövetőt a sértett rokonságára bízta. Az exilium lehetőségét is visszavezették a törvényig.<sup>24</sup>

Livius (2,5,8) előadása szerint a királykor végén már megjelent a lehetőség a *provokatio ad populum*-ra (népgyűléshez fordulás) egy halálos büntetés végrehajtásának megakadályozása végett. Ez a megoldás a köztársasági korban vált rendes büntetőjogi eljárási formává. A Kr. előtti utolsó század végéig működött comitiális büntetőeljárás formájában. A lex Valeria (Kr. e. 509.) úgy rendelkezett, hogy egy római polgárt nem lehet kivégezni, ha az népgyűléshez fordul<sup>25</sup> és védelmet kér (Cic. rep. 2,53). Így az ügy tárgyalása a népgyűlés előtt zajlott le. A gyakorlat, azután rendszerint az lett, hogy maga a hivatal kezdeményezte az eljárást a *comicia* előtt, ezzel rákényszerítette az elkövetőt arra, hogy éljen jogával (*ius. auxilii*) és menjen száműzetésbe. Az elkövető elleni vádat a *magistratus* képviselte (néptribun, *aedilis plebis*, *questor*). A népgyűlés (*comitia*) lefolyása törvényileg nem volt szabályozva, a vádló törekvése nem lehetett más, mint hogy a vádlott menjen száműzetésbe,<sup>26</sup> ha a bűncselekményt elkövette. A törvény szerint a polgárt kivégezni nem lehetett, de mivel bűnös volt, el kellett hagynia Rómát, ha ezt nem tette, bárki szabadon megölhette. A források a népgyűlés előtti eljárást *coercition*nak hívták, a vádlott jogát *ius coercitionis*nak nevezték, ami a plebejusnak a patriciusi hivattal (hivatalnokokkal) szembeni védelmét jelentette.<sup>27</sup>

A *coercitio*s eljárásban a népgyűlés előtt – a kialakult gyakorlat szerint – politikai cselekmények kerültek elbírálásra.<sup>28</sup>

<sup>21</sup> KUNKEL 1986, 21. és köv. pp., valamint BRECHT CHRISTOPH H.: *Zum römischen Komitialverfahren*. SZ 59 1939, 261. és köv. pp., továbbá ERMANN, JOACHIM: *Strafprozess öffentliches interesse und private Strafverfolgung*. Köln-Weimar-Wien, 2000. 2. és köv. pp.

<sup>22</sup> Az említettken kívül lásd GUARINO, ANTONIO: *La rivoluzione della plebe*. Nápoly, 1975. 211. és köv. pp., SANTALUCIA 1998, 29.-és köv. pp.

<sup>23</sup> MOMMSEN 1990, 36. és köv. pp., KUNKEL, WOLFGANG: *Römische Rechtsgeschichte*. Weimar, 1964. 34 és köv. pp., SANTALUCIA 1998, 1. és köv. pp., SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 5. és köv. pp.

<sup>24</sup> MOMMSEN 1990, 127. p., KUNKEL 1964, 36 és köv. pp., SANTALUCIA 1998, 15. és köv. pp., ZLINSZKY 1992, 29. p.

<sup>25</sup> KUNKEL 1974, 12. és köv., SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 17. és köv. p.

<sup>26</sup> Mint már fentebb említettük, Mommsen szerint az elsőfokon az eljárás a magisztrátus előtt folyt le és a döntése ellen a népgyűléshez lehetett fellebbezni. MOMMSEN 1990, 150. és köv. pp. Ezzel szemben lásd SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 19. és köv. pp.

<sup>27</sup> GUARINO 1975, 211 és köv. pp., továbbá SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 21. és köv. pp., valamint SANTALUCIA 1998, 40. és köv. pp. a kérdés részletes kibontását lásd KUNKEL 1986, 21. és köv. pp.

<sup>28</sup> KUNKEL 1986, 130. p. SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 48. p. kifejti, hogy az elkövető az életét ugyan nem vesztette el, de állampolgárságát és vagyonát igen, és fennállt a visszatérés tilalma a halálbüntetés fenyegetettségével.

2.) Ami a köztörvényes bűncselekményeket illeti, a 12. táblás törvények korától *legis actio*-s eljárás keretében, illetve annak bizonyos módosításával a *questores paricidii* jártak el, amely inkább volt nevezhető igazgatási, mint bírósági eljárásnak.<sup>29</sup> Az eljárás rendje akkor változott meg gyökeresen, amikor Róma lakossága a győztes háborúk, továbbá a vidékről a városba özönlés miatt megnövekedett. Sok kétes elem került a városba. Nem hagyható figyelmen kívül a rabszolgáknak a szaporodása sem. Egyrésről a polgárok meggazdagodása, másrésről az elszegényedő tömegek jelenléte idézte elő a köztörvényes bűncselekmények számának növekedését. A társadalom tagjainak biztonsága érdekében módosítani kellett a büntetőeljárás rendjét. Ennek érdekében létrehozták a Kr. e. 3. századtól rendőrbírói jelleggel<sup>30</sup> a *tresviri capitales* szervet a közbiztonság megóvása végett, a városi csavargók és rabszolgák, egyszóval a nagyváros jellegéből adódó városi söpredék ellen.<sup>31</sup> Ez az intézmény lényegében hivatali eljárás volt a *delator* (vádoló) közreműködésével. A három személyből álló szerv munkáját a hivatal keretén belül végezte. Az illetékességet az elkövető szociális helyzete döntötte el. A vád érvényesítése az eljárást vezető magisztrátusra hárult. A *magistratuson* belül egy konzilium működött, amely fontos szerepet játszott a folyamatban lévő ügy eldöntésénél. A büntetést a *magistratus* szabta ki. A hivatal a *praetor* felügyelete alá tartozott, majd a császárkorban a *prefectus vigilum*hoz lett besorolva.<sup>32</sup> Bírósági szabályozás nélkül működött, a rabszolgákat kínvallatás alá vetették a súlyos köztörvényű bűntettek miatt (gyújtogatás, méregkeverés, rablás stb.) a kiszabható büntetés elsődlegesen halálbüntetés volt.<sup>33</sup>

A Kr. e. 3. században a meglévő büntetőeljárási formák már alig-alig voltak képesek a közbiztonság, az emberi élet megóvására, a rend fenntartására. A comitiális eljárás (népgyűlés bíraskodása) elsősorban a tömegesen jelentkező bűncselekmények miatt és a bizonyítás lefolytatásának nehézségei végett alkalmatlanná vált. Ugyan a hivatali bűnüldözés (*tresviri capitales*) működött, azonban ez csak alacsonyrangúakra, illetve rabszolgákra terjedt ki. Mind a politikai, mind a politikai közbűntettek nagy száma megkívánta a bírósági rendszer átalakítását, erre lényegében a Kr. e. 2. században került sor.<sup>34</sup>

### III. A késő köztársaság büntetőeljárási rendje

1.) A Kr. előtti 2. század elején – mint már szót ejtettünk róla – a nagyfokú gazdasági és társadalmi változás miatt, a megnövekedett bűnözés letörésére a korábbi büntetőeljárás alkalmatlanná vált különös tekintettel a nehézkes comitiális forma miatt. A század ele-

<sup>29</sup> KUNKEL 1986, 43. és 132. pp.

<sup>30</sup> KUNKEL 1986, 71. p. 267. lj., a *tresviri capitales*nak a büntetés végrehajtással kapcsolatos teendőiről is beszél.

<sup>31</sup> KUNKEL 1986, 73. p. 277. lj. a szervezet rendőri tevékenységről és a szervezet büntetőeljárási feladatairól beszél.

<sup>32</sup> SANTALUCIA 1998, 88. és köv. pp. a halálbüntetés végrehajtásával illetve a száműzetéssel és vagyonelkobzással kapcsolatos feladatokról beszél. Lásd még ezzel kapcsolatban a Digesta 1,15,1 (Paul.) forráshelyet. Továbbá KUNKEL 1986, 37. és köv. pp., SANTALUCIA 1998, 47. és köv. pp. A szakrális jelleg maradványára utal a *Jovem lapidem iurare* féle szöveg is KUNKEL 1986, 109. és köv. pp. Eljárási előírás volt, hogy a kihallgatottnak esküt kellett tenni az igazmondásukat illetően.

<sup>33</sup> Svetonius (Cesar 5), KUNKEL 1964, 64. és köv. pp., MOMMSEN 1990, 654. p.

<sup>34</sup> SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 48. és köv. pp. SÁRY 2001, 275. p., SANTALUCIA 1998, 97. p. KUNKEL 1986, 57. és köv. pp. valamint 1974, 46. p.



jén a *iudicia populi*-féle eljárást még nem törölték el, de bizonyíték van arra, hogy a szenátus egyre gyakrabban létrehozta a *questiones extraordinaria*-féle eljárási formát. Ez rendkívüli esküdtszékként működött a *praetor* elnöklése alatt. Ez azt jelentette, hogy az esküdtszéket egy adott bűncselekmény kivizsgálására illetve az ügy eldöntésére hozták létre. Tehát nem állandó jellegű volt. A bíróság működési rendjét a népgyűlés külön törvénnyel szabályozta.<sup>35</sup> Különösen jelentős az eljárási jog fejlődésében G. Gracchus (Kr. e. 123.) nevével jegyzett *lex Sempronia de capite civis*, mivel ez a törvény az állandó *questio*k működésének a bevezetéséről rendelkezett, anélkül, hogy a népgyűlés erről külön döntést hozott volna. Megjegyzendő, hogy az időben első állandó *questio*t Kr. e. 149-ből származó *Calpurnia de repetundis* (a tisztviselők korrupciós visszaélése ellen) hozta létre, amely a *praetor* vagy helyettese elnöklétével végezte munkáját.<sup>36</sup> Höbenreich véleménye szerint ez a szabályozás a később felállított *questio*knál mintaként szolgált, mind a politikai, mind a köztörvénybe ütköző cselekmények elbírálási rendjének szabályozásánál, azaz a *questio*k működési rendjének kialakításánál. A köztársasági kor végén 9 állandó büntető bíróság működött.<sup>37</sup> A rendkívüli és az állandó *questio*k között az a különbség, hogy a rendkívüli egy adott bűncselekmény elbírálására jött létre, a rendes *questio* is egyfajta bűncselekményre vonatkozott, de állandóan működött. A működésükben a következő szabályszerűségek mutathatók ki.

a) A vádat egy magánszemély képviselte (Cic, div. in Caec. 64.).

b) A vád legitimációjánál az elnöklő *magistratus* megvizsgálta, hogy nem áll-e fenn összeférhetetlenség, s hogy a kérelem megfelel-e a törvényes előírásoknak. A vádlónak esküt kellett tenni, hogy a vádlott javára szolgáló tényeket sem hallgatja el.

c) Kr. e. 2. századtól a vádlott érdekében *defensor* (védő) lép fel a perben, aki a vádlóval azonos jogosítványokat élvez. Az eljárás jórészt kettejük vitájára szűkül le (*defensoris diluere et propulsare*. Auctor ad Herennium 4,35,47). Az esküdtek az eljárás ebben a részében a hallgatóság szerepét töltik be.

d) Az esküdteknek abban a kérdésben kell nyilatkozniuk, hogy a vádlott bűnös vagy nem bűnös. Az ítélet ellen fellebbezésnek nem volt helye. Kialakították az ítélettel kapcsolatban azt az alapelvet, amely később is érvényesült, miszerint az elkövető bűnösségét, az esküdtszék mondja ki, a büntetést a törvény írja elő (*damnatio est iudicium, poena est legis*. Cic. Sull. 63).

<sup>35</sup> SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 49. és köv. pp., KUNKEL 1986, 95. p. és KUNKEL 1974, 51 és köv. p., SANTALUCIA 1998, 108. és köv. pp., MOMMSEN 1990, 708. p., SÁRY 2001, 275. p., lásd továbbá Cic. Brut. 27,106, Verres. 3,8,195.

<sup>36</sup> SÁRY 2001, 275. p. 1. jz. MOMMSEN 1990, 190. p. 4. lj., SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 50. p. talán mondja Höbenreich: Seit diesem Zeitpunkt haben wir in der Tat keine Nachricht mehr von außerordentlichen Gerichten, azaz vége az extraordinális Quaestio működésének. Ezt erősíti meg KUNKEL is 1974, 51. p. Bezeugt ist eine vorgracchische quaestio perpetua nur für den Repetunden prozeß. Sie ist im Jahr 149 vor Chr. durch das erste Repetundengesetz die Lex Calpurnia, geschaffen worden. Továbbá azt is hangsúlyozza (1974, 47. p.), hogy a Kr. e. 2. században a rendkívüli *quaestio*k működését *plebescitum* vezette be. Lásd továbbá a kérdéssel kapcsolatban SANTALUCIA 1998, 108. és köv. pp. valamint 12. és köv. pp. eredeti forrásokra utalva, a Gracchus féle törvényt *lex iudiciaria*ának nevezi 134. p.

<sup>37</sup> Sály tesz említést arról (Sulla 275. és köv. pp.), hogy Sulla hatalomra kerülésekor (Kr. e. 82.) hat állandó büntetőbíróság (*quaestiones perpetuae*) működött Rómában. Ezek a következők voltak: *quaestio de repetundis* (a tisztviselők korrupciós cselekményeit vizsgáló), *q. de sicariis* (rablógyilkosokat elítélő) *q. de veneficiis* (mérgekkeverők elleni), *q. de ambitu* (választási vesztetgetési ügyekben eljáró), *q. de maiestate* (felségértési ügyek), *q. de peculatu* (az állami vagyon elsikkasztása miatti ügyek). Vcd össze SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 65. és köv. pp. a mű részletesen tájékoztat az esküdtek megválasztásának rendjéről.

e) Elvileg kétféle büntetést alkalmaztak, halál vagy pénzbüntetést. A római polgárt viszont nem lehetett ebben az időszakban halálbüntetéssel sújtani, illetve kivégezni. Helyette a száműzetés maradt. Az ún. *aqua et igni interdictio* (tűztől és víztől való megfosztás).<sup>38</sup> Az esküdszék működését az esküdtek kiválasztása befolyásolta. Rómában politikai kérdés volt az esküdszék összetétele. Az esküdszék eljárásának rendje pontosan kialakult. A *praetor* vagy az őt helyettesítő hivatalnok elnöklétével végezte munkáját. Azt lehet mondani, hogy nagyban hasonlított a modern angolszász világ esküdszéki rendjéhez.<sup>39</sup>

Kunkel<sup>40</sup> szerint a Kr. e. 2. század végére az állandó *questio*k rendjének működése befejeződött, amely Sulla és Augustus némi módosításával nyerte el végleges formáját. Az esküdszék a *praetor* elnökléte alatt, vagy az adott hivatali helyettese közreműködésével működött. A köztársasági kor végére a népgyűlés *coercitio*s tevékenysége megszűnt (az utolsó században már egyébként is jelentéktelen volt). Így a köztársasági kor végén a büntetőeljárás alapvetően az esküdszékek előtt zajlott le. Természetesen a rabszolgák, a nem római jogi alattvalók (azaz bizonytalan jogállású kétes elemek) elleni köztörvényes eljárás változatlanul a *tresviri capitales* (hivatali szerv) előtt folyt le.<sup>41</sup> Ebben az eljárásban, mint már említettük, halálbüntetést is ki lehetett szabni.

2) Szükségesnek látszik még röviden áttekinteni a Sulla féle törvénymódosítás szabályait, amelyek pontosították és kiegészítették az eljárás rendjét.

A Kr. e. 1. század elején a világbirodalommá nőtt Róma társadalmi rendjét, a politikai viszonyokat egyes csoportok, illetve egyes emberek korlátlan hatalomra való törekvése határozta meg. A hódítások következtében Róma gazdagsága minden eddigi méretet felülmúlt. A város lakossága meghaladta az 1 millió főt, akiknek a nagyobb része viszonylagos szegénységben élt. Emellett soha nem látott mértékben jelentkezett a provinciák lakóinak a kiszipolyozása is. Róma a köztársasági kor végére meghódította az akkor elérhető egész világot, ezzel katonailag kívülről verhetetlenné vált. A politikai hadszíntéren olyan kiváló hadvezérek (államférfiak) jelentek meg, mint Marius, Sulla,

<sup>38</sup> SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 66. és köv. pp., SANTALUCIA 1998, 126. és köv. pp., 165. és köv. pp. A halálbüntetéstől való szabadulás nem vonatkozott a rabszolgákra, illetve a nem római polgári jogú szabad alattvalókra. A római polgárokkal szemben egyetlen politikai eszköz (nem bírósági) volt a szenátus *consulium ultimum* a kormányzat kezében, amit a forradalmi megmozdulások résztvevőivel szemben alkalmaztak is (ritkán más büncselekmények esetén is előfordult), ilyen például a hírhedt vált Catilina féle ügy Cicero hathatós közreműködésével. A szenátus döntése alapján az illető személyt, mint „a haza ellenségét” bármikor meg lehetett ölni. Lásd KUNKEL 1986, 81, 89. pp. és a 329. l. is.

<sup>39</sup> SÁRY (2001, 255. és köv. pp.) részletesen bemutatja az esküdszék összetételét, valamint annak a Sulla általi módosítását. Továbbá SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 59. és köv. pp., SANTALUCIA 1998, 165. és köv. pp., az eljárás lefolytatásának egyes részeire (174. és köv. pp.) különös tekintettel a perbeszédekre az esküdtek tanácskozására és szavazására (180–185. p.). Lásd ezzel kapcsolatban NÓTÁRI TAMÁS: *A jogos védelmi helyzet Cicero Milo védelmében tartott beszédében*, Magyar Jog 2011/1 12. és köv. pp. Az esküdszéki eljárás valamint az ezzel kapcsolatos politikai hercehurca teljes bemutatását adja.

<sup>40</sup> KUNKEL 1986, 97. és köv. pp. lásd továbbá SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 60. és köv. pp., SANTALUCIA 1998, 182. és köv. pp.

<sup>41</sup> KUNKEL 1986, 133. és köv. pp. szerint annak ellenére, hogy *quaestiones perpetuae* rendje a Kr. e. 2. század végén általánossá vált továbbra is működött a „Polizeijustiz” (a rendőrbíróság). A működésének az éle a rabszolgák és alacsonyabb jogállásúak által elkövetett súlyosabb cselekmények ellen irányult. Kifejti továbbá KUNKEL 1974, 13–14. p. korábbi állításait tovább részletezve, hogy a *provocatio ad populum* a császárkorban végérvényesen eltűnt a joggyakorlatból. V.ö. továbbá MOMMSEN, 1990, 298–299. pp. is ezt az álláspontot fejt ki, hogy alkalmanként a népgyűlés tevékenysége még a császárkorban is működött, azonban már nem terjedt ki a polgárok büntető ügyére. Hasonlóan nyilatkozik SANTALUCIA 1998, 92–94. pp.

Pompeius, J. Caesar, Octavianus (Augustus), Antonius, akik rendszerint véres belső háborúk folytán szerezték meg a legfőbb hatalmat. A harcok velejárói lettek a különböző politikai bűncselekmények (vesztegetés, gyilkosságok, politikai cselszövés stb.), másik oldalról a szegény tömeg részéről jelentkezett a vagyonszerzési vágy, lopások, rablások, az ezeket kísérő erőszak, gyilkosságok stb. A hatalmi és a meggazdagodási vágy sodorta a különböző társadalmi rétegeket a bűncselekmények felé. Ebben a helyzetben a békés köztársasági rend visszaállítására elsőként L. C. Sulla lépett fel és Kr. e. 82-ben aki a harcokból kikerülve bevezette a diktatúráját.<sup>42</sup>

A további politikai eseményeket mellőzve rátérünk Sulla büntetőjogi (büntető eljárásjogi) reformjainak vizsgálatára, amelyeket a rend helyreállítása végett hajtott végre. Az állandó esküdszékek működési rendjének kiszélesítése és megerősítése Sulla munkája volt, mondja találónan Höbenreich<sup>43</sup> (Liv. per. 89., Cat. 37,6). Sulla feladatát többek között a bűnözés megfékezésében látta, ennek érdekében két önálló esküdszéket állított fel, a *quaestio de falsis*-t a különböző hamisítások megfékezésére, valamint *quaestio de iniuriis*-t a személyisértések visszaszorítására.<sup>44</sup> Nagyon jelentős törvénye volt ezen felül a két korábban mások által alkotott törvény a méregkeverés, illetve az utcai késseléssel elkövetett gyilkosságok egy törvényben történő szabályozása a *quaestio de sicariis et veneficis*, amely szinte összegzi a különféle elkövetési módozatú gyilkosságokat. A törvény szövege több pontban bekerült a jusztinianusi kodifikációba is (lásd D. 48,8 különböző szakaszait).<sup>45</sup>

Sulla működése során nemcsak az anyagi jogi törvényeket módosította, hanem több eljárásjogi módosítást is tett, melyekkel gördülékenyebbé és célirányosabbá tette a *questio*k működését a társadalom biztonságának megóvása érdekében.

Ezek közül a legfontosabbak a következők. A köztársaságkor utolsó századában éles politikai hatalmi harc bontakozott ki a lovagok és a szenátori rangúak (arisztokraták) között. Ez többek között abban is megnyilvánult, hogy ők határozták meg az esküdszék összetételét. Ennek érdekében az esküdszék összetételét többször is módosították, hol az egyik, hol a másik csoport javára. Sulla Kr. e. 82-ben visszaadta azt a jogot, hogy a szenátorok sorából kerüljenek ki az esküdtek, azonban a lovagok közül 300 főt szenátorrá választatott, majd elrendelte továbbá a szenátus tagjainak pótlására, hogy minden

<sup>42</sup> SÁRY 2001, 255. és köv. pp. hasonló okfejtés alapján jut el a Sulla által hozott törvények szükségszerű voltaához. Különösen kiemeli e korszak jellemzőjeként a politikai élet eldurvulását és a nyílt erőszak alkalmazását, amelyek elvezettek a polgárháború kirobbanásához. A szerző kifejti továbbá, hogy a törvényeket a közrend biztosítására a polgárháború következményeinek a megszüntetésére, a gyilkosok felkutatására hozták. Hasonló véleményen van KUNKEL 1986, 64. és köv. pp. Lásd különösen NÓTÁRI 2011, 14. és köv. pp. első sorban a különböző erőszakos cselekmények bemutatását illetően. V.ö. SANTALUCIA 1998, 143. és köv. pp. NÖRR, DIETER: *Causa mortis*. München, 1986. 98. és köv. pp.

<sup>43</sup> SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 62. p., SANTALUCIA 1998, 143. p., KUNKEL 1986, 63. és köv. pp., valamint 78, 135. p. SÁRY 2001, 275. és köv. pp. egy egész tanulmányt szentelt Sulla büntetőjogi újításainak bemutatására, továbbá NÓTÁRI 2011, 13. és köv. pp.

<sup>44</sup> SÁRY 2001, 2976. p., lásd továbbá SANTALUCIA 1998, 149. és köv. pp., KUNKEL 1974, 59. és köv. pp., MOMMSEN 1990, 203. p. Sulla esküdtbírói rendszeréről, mint hasznos újításokról beszél.

<sup>45</sup> V.ö. SÁRY 2001, 276. és köv. pp., MOMMSEN 1990, 203. és köv. pp., KUNKEL 1986, 55. p. is elismeri, hogy e törvény szövegét a *iudicium publicum* (nyilvános büntető eljárás) kodifikációja során figyelembe vették és a Sulla-féle szövegezéssel azonos módon szerkesztették (fogalmazták meg) a Digestában megtalálható szabályokat. NÓTÁRI 2011, 12. és köv. pp. Rómában még a későbbi korokban lezajló utcai harcok egy részletét is mutatja.

korábbi quaestor automatikusan legyen szenátor. Ezzel Sulla kihúzta a méregfogát a korábbi vitának<sup>46</sup> (Plin. Nat. hist. 33,34).

A büntető eljárás során korlátozta az elfogultnak nevezett bírák korábbi szinte korlátlan visszautasítását. Ezzel leszűkítette a lehetőségét annak, hogy a sok kizárás miatt valamely csoport tetszésének megfelelő elfogult bírói tanács alakulhasson ki<sup>47</sup> (Cicero Ver. 1,2,31,77).

A felségsértési bűncselekményeknél római polgári jogállású vádlott esetében is lehetővé tette a kínvallatást, amely intézkedés a modern kutatóknál eléggé vitatott,<sup>48</sup> illetve kivételes intézkedésnek tekinthető (Cicero Verr. II. 1,12 és Cluent. 97).

Az ítélethozatalnál bevezette a nyílt szavazás lehetőségét, ami ugyancsak korlátozta a pártoskodást, illetve az elfogultságot a vádlott javára vagy terhére<sup>49</sup> (Cic. fam. 8,8,3 és Cluent 83).

Akármilyen furcsának is tűnik Sulla a „diktátor” demokratizálta (liberalizálta) az eljárás rendjét, esetenként szigorításokkal is a közbiztonság érdekében. Kétségtelenül jól sáfárkodott a rend és közbiztonság helyreállítása céljából. A modern kutatók egyöntetű véleménye szerint elősegítette a büntető eljárás fejlődését. Működésével lezárult a köztársasági kor büntetőeljárásának rendje. Az anyagi büntetőjog területén is sok olyan szabályt hozott, amely a későbbi időszakban is alkalmazásra kerül.<sup>50</sup>

3) Az előzőekben szó esett a rendkívüli esküdtszékek illetve az állandó esküdtszékek formájáról. Tekintsük át röviden, hogy a *questiok* a nyilvános büntetőeljárás (*iudicium publicum*) rendszerébe sorolhatók-e, vagy külön büntetőjogi eljárást képeztek a római büntetőjogi rendszerben.

A *quaestio* szóhasználat az esküdtszék jellegű bíráskodás velejárója. Az elnevezést feltehetőleg az esküdtszék megjelenésével egyidejűleg használták. A *iudicium publicum* (nyilvános büntetőeljárás), mint *terminus technicus* Kunkel<sup>51</sup> szerint a Kr. e. 18-ban hozott *lex Julia de iudiciis publicis*-féle büntetőeljárási törvényre vezethető vissza.

A *quaestio* a *quaerere* (kérdezni) igéből származik, ugyanis a *questios* eljárás jellemzője, hogy a vádlottat a vádló és a védő kérdezi, az eljárás központjában ez a három személy áll. Tekintettel arra, hogy az esküdtszék csak hallgat az eljárás során, az esküdtszék elnöke az eljárást irányítja (a vitában ő sem vesz részt), így az eljárás lényeges

<sup>46</sup> KUNKEL 1986, 54. és 96. p., SANTALUCIA 1998, 113. p. Részletesen tárgyalja a kérdést SÁRY 2001, 277. és köv. p.

<sup>47</sup> SÁRY 2001, 279. és köv. p. továbbá MOMMSEN 1990, 215. p., SANTALUCIA 1998, 168. és köv. p.

<sup>48</sup> SÁRY 2001, 280. p. ezt a módosítást azzal magyarázza, hogy Sulla minden eszközzel garantálni akarta az állam biztonságát, a köztársasági rend védelmét. Lásd ezzel kapcsolatban MOMMSEN 1990, 405. és köv. p. aki szerint ez a köztársasági korban, kivételesen a polgárháborúk idejében (Sulla korában) fordult elő, de nem volt elterjedt. Hasonló álláspontot képvisel (egyéb törvényekre is kiterjesztve a halálbüntetés szankcióját) SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 62. és köv. p., illetve SANTALUCIA 1998, 143. p.

<sup>49</sup> SÁRY 2001, 280. p. továbbá SANTALUCIA 1998, 175. p.

<sup>50</sup> KUNKEL 1986, 63. p. szerint Sulla alatt nem vitásan stabilizálódott az állandó *questiok* működése, ahol alapelveként vált, hogy a népből valaki magánvádlóként lépett fel (népképviselési elv), konszolidálta és kiterjesztette az állandó *questiok* működését a különböző bűncselekményekre. Alkotása ugyan több esetben nem volt eredeti, sokszor átvette az ősi normákat, de ez a gyakorlatban bevált (Unterruch. 135. és köv. p.). Az anyagi büntetőjogi szabályok későbbi alkalmazására nézve lásd D. 18,8,1 pr. és 1, továbbá 3 pr. és 1,2,5 uo. 4 pr. 4,2. Vagyis a kodifikátorok az emberöléssel kapcsolatos különböző bűncselekményi szabályozást átvették a Sulla-féle törvényből. Lásd továbbá D. 48,9,1 is. SÁRY 2001, 286. p. kiválóan összgez a Sulla-féle törvények alkotásának jelentőségét, hatását a későbbi idősakra, amivel e tanulmány szerzője is egyetért.

<sup>51</sup> KUNKEL 1974, 62. p., MOMMSEN 1990, 189. és köv. p.

mozzanata a *quaerere* szóban jelenik meg, ezért nevezeték el az esküdszéki eljárást *quaestionak*.<sup>52</sup> Minden egyes bűncselekményre külön *questio*t hoztak létre, így azt lehet mondani, hogy a *questio*s eljárás a nyilvános büntetőeljáráshoz tartozott, a nyilvános büntetőeljárásnak a megjelenési formája volt. A *questio*k kialakulását megelőzően a politikai bűncselekmények elbírálása a népgyűlés elé tartozott, s miután Róma lakosságának növekedésével a bűncselekmények száma is szaporodott, ezeket elbírálni a bizonytalan eljárási rendben működő népgyűlésen már nem lehetett, ezért alakították ki az esküdszéki rendszert, ami hosszú időn keresztül igen jól működött.<sup>53</sup>

Majd a következőkben látni fogjuk, hogy a büntető eljárás rendje a császárkorban lényeges változáson esett át, aminek legfőbb jellemzője az, hogy az esküdtbíróági eljárás megszűnik és maga a büntetőeljárás a hivatalnok bíró előtt folyik le. A császárkorban a jogászok a *quaestio* kifejezést azonban tovább használják, de a tanúk és az elkövető kínvallatásának a lefolyását értik alatta.<sup>54</sup> Ulpianus ezt így fejezi ki:

*in criminibus eruendis quaestio adhiberi solet. sed quando vel quatenus id faciendum sit, videamus. et non esse a tormentis incipiendum et divus augustus constituit neque adeo fidem quaestioni adhibendam* (D. 48,18,1 pr.)

A bűncselekmények felderítésében kínvallatást szoktak alkalmazni, de vizsgáljuk meg, hogy milyen mértékben kell ehhez folyamodni. A vizsgálatot nem kell kínzással kezdeni, így rendelkezett Augustus császár, mivel nem szabad annyira bízni a kínvallatás alkalmazásában.

Ulpianus soraiból egyértelműen kiderül, hogy a *quaestio* szó jelentése a kínvallatás lefolyását foglalja magában. A Digesta 48. könyvének 18. titulusa a *De quaestionibus* cím alatt csak a kínvallatás kérdésével foglalkozik, vagyis a büntetőeljárás egy részelemével, nem magával a bírósági tárgyalással. Mivel a kínvallatást nem a bíróság fogantatotta, hanem külön személyzet volt ennek a lebonyolítására, a bíróság csak felhasználta a kínvallatás során tett tanúvallomást a bizonyítékok értékelésénél. Hogy időben mikor formálódott át a kifejezés, erre a különbizonyításra csak a császárkori eljárás vizsgálata során adhatunk választ.

Ami a *iudicium publicum* jelentését illeti, Macer a császári korszak kiváló büntetőjogásza a következő definíciót adja:

*non omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, et publica sunt, sed ea tantum, quae ex legibus iudiciorum publicorum veniunt* (D. 48,1,1).

A szöveg értelme a következő. Nem minden büntetettel kapcsolatos bírósági eljárás minősül nyilvános büntetőeljárásnak, hanem csak azok, amelyek a nyilvános büntetőeljárás alá sorolt törvények szerinti cselekményeket valósítják meg. Tehát azok, amelyek cselekményei a nyilvános büntetőeljárás keretébe tartozó eljárást sértik. (A *nullum crimen sine lege* elvnek félreérthetetlen kinyilvánítása).

A császárkori jogász definíciójából kiindulva azt kell megnézni, hogy a köztársaságkor időszakában melyek voltak azok a törvény által szabályozott bűncselekmények, amelyek nyilvános vádeljárás alá estek. Kunkel azt mondja,<sup>55</sup> hogy *iudicium*

<sup>52</sup> KUNKEL 1974, 34. és köv. p. kifejti, hogy a császárkorban a kínvallatást értették alatta. SANTALUCIA 1998, 102. és köv. p., MOMMSEN 1990, 192. és köv. p.

<sup>53</sup> SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 48., 66. p., SANTALUCIA 1998, 170. p., KUNKEL 1974, 74 és köv. a szerzőknek egyöntetűen az a véleménye, hogy a Kr. e. 2. században megjelenik a *iudicia publica* és ezzel egyidejűleg megszűnik a comitiális eljárás.

<sup>54</sup> SANTALUCIA 1998, 246. p.

<sup>55</sup> KUNKEL 1986, 51, 57, 63. p., SANTALUCIA 1998, 165, 215. p.

*publicum*ról csak akkor beszélhetünk, ha az eljárásban a népvád megjelenik. A *quaestiones extraordinariae* előtt lefolytatott eljárásoknál még nem beszélhetünk *iudicium publicum*ról, de azok is közel álltak hozzá. Viszont a *quaestiones perpetuae* féle eljárás esetében már *iudicium publicum*ról van szó, továbbá hozzáfűzi azt is, hogy a *iudicium publicum* eredetét a rendőrbíráskodásnál (*tresviri capitales*) kell keresni. Hogy *iudicium publicum*ról beszéljünk, annak elengedhetetlen feltétele – Kunkel szerint – a népvádoló intézményének a megjelenése, valamint a vádlott mellett a védő közreműködése.<sup>56</sup> Mint ezt látjuk a *questionál* az esküdszéki eljárás egy magánfél vádjára folyt le, ezért az ősi *iudicium publicum* megjelenésével a *questiok* kialakulásától kell számolni. Feltehetőleg a Sulla-féle bírósági reform a *iudicia publica* fejlődésének az első szakaszát lezárta, miután konszolidálta és továbbfejlesztette az állandó *questiok* rendszerét. Tehát a *quaestiones perpetuae* alá eső bűncselekmények a Kr. e. 1. századtól a *iudicium publicum* alá tartoztak, tekintettel arra, hogy a vádat a nép sorából képviselte valaki. Továbbá a vádlott mellett a védő közreműködése is elengedhetetlennek minősült. Ezzel a köztársaságkor végére kialakultnak kell tekinteni a nyilvános büntetőeljárás rendjét, ennek következtében a *ius publicum*on belül létrejött egy olyan jogág, amelyre teljesen más szabályok vonatkoztak, mint a magánjogra. Továbbá a *ius publicum*on belül is önálló jogágnak kell tekinteni, mert elkülönült – törvényileg szabályozott zárt egység lett – az egyéb közjogi szabályoktól.<sup>57</sup> A törvények által bűncselekménynek minősített magatartás alapján a törvények által szabályozott eljárás keretében az erre a feladatra alakított esküdszék közreműködésével került sor a büntetés kiszabására.<sup>58</sup> Tehát az eljárás az erre a célra létrehozott esküdszék előtt zajlott le, ahol a praetor mint minden jogi szabályozás és eljárás irányítója elnökölt.

#### IV. A principátus időszakának büntetőeljárási rendje (eljárásjogi változások)

1) Augustus császár reformtörekvései a köztársaság végére kialakult szabályok tovább stabilizálása mellett, bizonyos területeken újítások bevezetésével párosultak. A köztársasági korszak vérvizataros százada után Augustus császár egyik legfőbb törekvése a Pax Romana<sup>59</sup> megteremtése volt, ami elsősorban az Urbs-ra vonatkozott, de természetesen következményeiben az egész Birodalmat érintette. A rend ugyan helyreállt, de Róma nagyvárosi jellege, a soha nem látott gazdagsága egyes rétegeknek és a szegények nagy tömege, magában hordozta elsősorban a különböző vagyon elleni bűncselekmények elkövetését.

Augustus császár igen lényeges eljárásjogi rendelkezése volt a Kr. e. 17-ben megjelent *lex Julia iudiciorum publicorum*, ami a büntető eljárásjogi szabályokat szerkesztette egybe (nagyobb részt persze nem új szabályozás volt, mert a szabályok nagy része már a köztársasági korban kialakult). Sajnos csak töredékeiben maradt meg (például D.

<sup>56</sup> KUNKEL 1974, a szöveg következőképpen hangzik *defensoris diluere et propulsare* idézve Auct. ad Herenn 4,35,47.

<sup>57</sup> KUNKEL 1986, 139. és köv. p.

<sup>58</sup> Vö. KUNKEL 1986, 140. és köv. p.

<sup>59</sup> BRÓSZ RÓBERT – PÓLAY ELEMÉR: *Római jog*. Budapest, 1986. 61. p.

38,10 pr., D. 48,12,2). Egyébként egy jól szerkesztett szisztematikus szabályozás volt,<sup>60</sup> elsősorban a *questio*k működését taglalta. Figyelemmel azonban arra, hogy időközben sok új *questio*t is felállítottak az új bűncselekmények miatt, ezek működését szenátusi határozatokkal rendezték. Álláspontunk szerint a *lex Julia iudiciorum publicorum* nem volt más, mint a köztársasági korban kialakult büntetőeljárási jog kodifikálása.

2) Emellett Augustus szükségesnek látta a megváltozott viszonyokra tekintettel két új büntető bíróság felállítását. Az egyik a császári bíróság volt a császár elnöklétével, amelynél a tanácsadó testülete működött. A másik a szenátusi bíróság a konzul elnöklété alatt, tagjai a szenátorok voltak.<sup>61</sup>

A császár *iurisdictio*ja a császári auktoritáson nyugszik. Lényegében egy speciális *quaestio* jött létre, az ítéletet a császár hozta a tanácsának a meghallgatása után. Az ügyek különfélék voltak, így például ide tartozott a *crimen maiestatis* (felségsértés), a hivatali ügyintézők által elkövetett cselekmények, valamint olyan ügyek, amelyekben a népgyűléshez lehetett fordulni. A provinciákban a nem római polgár a helytartó ítélkezése alá tartozott, míg a római polgárjogú alattvaló az adott provinciában működő *questio*k illetékessége alá volt besorolva. Azonban, ha a római polgár olyan bűncselekményt követett el, amelyet kapitális büntetés fenyegetett, őt Rómába kellett vinni. Rómában vagy a *questio* vagy a császári bíróság illetve a szenátusi bíróság ítélkezett feletre, függően a cselekmény jellegétől, továbbá az elkövető társadalmi jogállásától.<sup>62</sup>

Suetonius<sup>63</sup> tudósít bennünket a császári bíróság eljárásának lefolyásáról. Ennek a lényege az, hogy a császárok mindig meghallgatták a tanácsot és többnyire a tanács véleménye szerint döntöttek. Néró volt az, aki betartotta ugyan ezt a formalitást, de írásban kérte a tanács tagjainak a véleményét. Az írást egyedül nézte át, és így saját tetszése szerint hozta meg az ítéletet, függetlenül attól, hogy mi volt a tanács véleménye (Svet. Nero 6,15).

Ami a szenátusi bíróságot illeti, megalakulásakor csak két bűncselekmény tartozott a hatáskörébe. A *c. maiestatis* (felségsértés) és a *c. repetundarum* (a helytartók és egyéb tisztviselők korrupciós visszaélései). Tiberius császár elrendelte, hogy bármilyen bűncselekményben ítélkezhet, majd később leszűkítették a szenátorok és családtagjai által elkövetett bűncselekményekre.<sup>64</sup> A Kr. u. 2. század végéig működött, majd hozzácsapódott a császári bírósághoz, ami azután a *praefectus urbi* irányítása alá került. Már Ulpianus idejébe odatartozott (Ulp. D. 1,12,1 pr.).

A szenátusi bíróság a *questio*s eljárásban kialakított eljárési formában működött. Bizonyos fokig érvényesült a vádely, továbbá az esküdtszék előtti eljárás alapelveit utánozták. A különbség a *questio*s eljárás határozata és a szenátusi bíróság határozata között csak annyi volt, hogy a szenátusi bíróságnak nem csak a bűnösség kérdésében kellett döntenie, hanem a büntetést is ki kellett szabni. Tehát nem elégedtek meg a bűnösség megállapításával, azt követőleg a bűnös magatartásra a büntetést is kiszabták.<sup>65</sup>

<sup>60</sup> Vö. KUNKEL 1974, 37. és köv., továbbá SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 79. és köv. p., SANTALUCIA 1998, 189. és köv. p.

<sup>61</sup> KUNKEL 1974, 108. p., MOMMSEN 1990, 260. és köv. p., SANTALUCIA 1998, 215. és köv. p., SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 86. p.

<sup>62</sup> SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 89. és köv. p.

<sup>63</sup> SUETONIUS, TRANQUILLUS: Caesarok élete, Budapest, 1964.

<sup>64</sup> SANTALUCIA 1998, 233. és köv. pp., KUNKEL 1974, 327. és köv. pp., és DE MARTINO, FRANCESCO: *Storia*<sup>2</sup> IV. köt. 1,5,6,7. SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 93. és köv. pp.

<sup>65</sup> SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 94 és köv. p.

A kétféle új bíróság működése alapján előrevetette az árnyékát a *cognitio* eljárás bevezetése.

3) A *cognitio extra ordinem* (rendkívüli büntető bíróság) bíraskodás kialakulása a Kr. u. 2. század végén kezdődött. Problémaként jelentkezett, hogy az újfajta bűncselekmények kialakulása következtében nem lehetett a *questio* eljárásban bíraskodni, mert minden *questio* egy meghatározott bűncselekményre vonatkozott. Tehát sokféle bűncselekmény volt, ebből kifolyólag sokféle *questio*t kellett létrehozni, és szabályozni. Ez egy idő után tarthatatlanná vált. Figyelemmel arra, hogy a közérdek is úgy kívánta meg, hogy a *questio*k számát ne növeljék, ezért általánosították, és kialakították a *cognitio extra ordinem* eljárást, amelynél hiányoztak az előírások és korlátozások. Mivel kívül állt az *ordo iudiciorum*on, (a büntetőeljárás rendje) ezért kialakították az előzőekkel szemben a rendkívüli büntetőeljárás szabályait. Amivel azután átalakították az addigi büntetőeljárás rendjét és részben a büntetési szabályokat is.<sup>66</sup> Egyértelműen nyilatkozik erről Paulus (D. 48,1,8): *ordo exercendorum publicorum capitalium in usu esse desiit, durante tamen poena legum, cum extra ordinem crimina probantur*.

A nyilvános eljárás rendje ugyan már nincs használatban, de az ügyeket az *extra ordinem* kell elbírálni és a büntetést a régi törvények szerint kell kiszabni. Paulus a Kr. e. 2. század végén a 3. század elején tevékenykedett, így egyértelmű, hogy a büntetőeljárás a *cognitio extra ordinem* szerint zajlott le, hivatalnok bíró működésével. Hasonló módon nyilatkozik a kortársa Ulpianus is, amikor kijelenti, hogy büntető ügyekben *extra ordinem esse damnatur* (D. 48,3,4).

Mielőtt erre részletesen rátérnénk, foglaljuk össze a közel 400 éven keresztül működő *questio*k eljárásának a legfontosabb jegyeit, mintegy összehasonlítási alapul a *cognitio* eljárásra nézve.

A *questio*s eljárásban érvényesült:

- a) a nyilvánosság elve,
- b) a vádat egy magánvádló képviselte, azaz a népvád elve,
- c) a vádlottat a legszélesebb körű védelem illette meg, azaz a védelemhez való jog elve,
- d) hogy a vádlott bűnös vagy nem bűnös, azt nem a *quaestio* elnöke (*magistratus*), hanem az ő konzíliuma döntötte el (tehát az esküdtek ítélezésének az elve).<sup>67</sup>

Korábban láttuk, hogy a *quaestio*, mint *terminusz technicus* fogalma megváltozott. A Kr. u. 2. századi jogászok a *Digesta* szövegekben (D. 48,18,1-22) mint a kínvallatás terminológiájaként használják. Az esküdtszéki bíróság erre az időre megszűnt. Helyette hivatalnok bírók ítéleztek, e folyamat a provinciákban már korábban megkezdődött (provinciai helytartó). A *cognitio* a hivatalnok bíró által lefolytatott eljárásban a bíró általi kérdezést jelentette. A két kifejezés lényegét tekintve ugyanaz, mindkettő egyfajta kérdezést jelent, de tartalmában több tekintetben más jelentett. Megjegyzendő, hogy mind a *Digesta* mind a *Codex* anyagában a büntetőjogi eljárással kapcsolatban a jogászok a *cognoscere*, *cognitio* szavakat alkalmazták, s értették alatta az eljárás lefolytatását az ítélethozatallal bezáróan.

További változások az eljárás rendjét illetően.

Megszűnt az eljárás nyilvánossága. Formailag ugyan nem, mert semmiféle rendelkezés nem tiltotta a nyilvánosságot, azonban az eljárás, különösen a posztklasszikus

<sup>66</sup> SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 86. és köv. p.

<sup>67</sup> Lásd KUNKEL 1974, 23. p.



korban, a kancellária titkárságán folyt le, ahol viszont nem volt hely, hogy nagyobb tömeg végighallgassa az eljárást. A magánvád helyett nagyrészen közvád kerül bevezetésre. Persze ez nem jelenti azt, hogy a magánvád megszűnik. Világosan rendelkezik ebben a kérdésben Constantinus császár (Kr. u. 320.) amikor kimondja, hogy a bűncselekményt meg kell torolni, függetlenül attól, hogy vádló lép fel, avagy ezt a hivatal maga teszi meg (C. 9,4,1 pr.). A népvád, illetve a közvád (*accusacio*, illetve *inquisicio*) lehetősége a kor viszonyainak és szellemének megfelelő volt. A büntetést a hivatalnok bíró (*iudex*) különböző szempontok mérlegelésével hozta meg.

Létrejött a fellebbezés intézménye is (Ulp. D. 49,1,1) és általánossá vált, mind magánjogi, mind a büntető perekben. A Digesta részletesen szabályozza mindenre kiterjedően a fellebbezés szabályait.

A bíróság munkáját jogi szakemberek irányították.<sup>68</sup> Persze ez nem azt jelentette, hogy az eljárás rosszabb lett. Teljes részletezéssel alakították ki az eljárás rendjét, illetve az anyagi jogi szabályokat.

Előnyére szolgált az új eljárásnak a laikus esküdtek mellőzése.

Megkönnyítette a hozzá nem értő sértettek részére a közvádon keresztül a vádemelés lehetőségét. Az eljárásban a vizsgálatot maga a bíró folytatta le, így személyes meggyőződés alapján közelebb állt az igazsághoz, mint a sokszor érzelmi alapon működő esküdtszék. A kiszabható büntetések sokfélesége (D. 48,19) a pontosan körülírt tényállásokkal igazságosabb büntetés kiszabásához vezethetett.

## V. A dominatus kori változások

1) A principatus korának végére a büntetőügyek lassanként a *questio*któl átkerültek *cognitio extra ordinem* hatáskörébe és a posztklasszikus korban az egyetlen eljárási forma ez lett. Kérdés az, hogy ezt követően beszélhetünk-e *cognitio extra ordinem*ről vagy már csak *cognitio*ról. A posztklasszikus kor (Kr. u. 3. századtól) jogászai felváltva beszélnek *cognitio extra ordinem*ről, illetve csak *cognitio*t említenek. A juszteniánusi kodifikáció két alapvető jogkönyvében a Digestában és a Codexben is ez a gyakorlat, nem tesznek különbséget a kettő között. A jogászoknál tudományos munkáikban is hol *extra ordinem*ről, hol csak *cognitio*ról tesznek említést, illetve maguk a munkájuk címei is ennek megfelelően váltakoznak. Ebből következik, hogy az elnevezést megtartották ugyan, de az eljárás már nem volt *extra ordinem*, hanem rendes eljárás, amit *cognitio*nak hívhatunk. És sok esetben, ha nem is így írták le, ez már rendes peres eljárás volt, mert nincs másfajta peres eljárás. Nincs mihez képest az eljárást rendkívülinek nevezni. Nyilván a principatus korában volt esküdtszéki eljárás és ehhez képest a hivatalnok bíró által ítélező bírósági eljárást rendkívülinek kellett minősíteni. Ha ez a hely-

<sup>68</sup> KUNKEL 1974, 28–31. pp. találón mondja többek között: Öffentlichkeit des Verfahrens verschwund (31. p.) Azt azonban elismeri: urteile oftmals juristisch besser begründet (31. p.), azaz a jogi szakemberek az ítéleteket alaposabban indokolták, illetve jogilag jobb ítéleteket hoztak, mint az esküdttbíróknál. Lásd továbbá SANTALUCIA 1998, 241–269. p.

zet megszűnt, akkor csak egy eljárás marad, a hivatalnok bíró előtt lefolyó *cognitio* eljárás.<sup>69</sup>

Kr. u. 4. század elején közigazgatásilag a birodalmat 4 részre osztották, ez a beosztás vonatkozott a bíróságok beosztására is, amely ezek szerint a következő képet mutatja.

Keleti részek, Illíria, Itália, Gallia, *prefekturák*. Az élükön egy *prefectus praetorio* állt. A *prefekturákat* *diocesis*ek alkották, míg az egyes provinciák a *diocesis*ekbe tartoztak. Tehát a legkisebb egység a provincia volt. A bíróságoknál az elsőfokú hatóság a provincia vezetője, helytartója volt. A második fok a területi beosztástól függően vagy a *diocesis vicarius*a vagy a *prefectus* volt. Ezeknek az ítélet ellen a császárhoz, illetve az őt törvényileg helyettesítő *prefectus pretorio*hoz lehetett fellebbezni. A két fővárost ebből a rendből kiemelték, ahol is a helyi hatóságok jártak el, végső fokon a *prefectus urbi* döntött.<sup>70</sup>

2) A császárkor második felében teljessé válik a *cognitio* eljárás alkalmazása, ennek során az alábbi változások mutathatók ki a büntetőeljárás területén.

A vádeljárásban az *accusatio*s rendszer helyébe – ritka kivételtől eltekintve – az *inquisitorius* eljárás lép (C. 9,19,4 és C. 9,31,1). A korábbiakban már említettük Constantinus császár *constitutio*ját, amely expressis verbis kimondja, hogy a hivatal kötelessége a vád előterjesztése.

*In quacumque causa reo exhibito, sive accusator existat sive eum publicae sollicitudinis cura produxerit, statim debet quaestio fieri, ut noxius puniatur, innocens absolvatur* (C. 9,4,1 pr.).

A császári rendelkezés szerint a bűnt meg kell büntetni, ha viszont nem bűnös, fel kell menteni. Minden bűncselekménynél ez a köz érdeke, tehát a hivatalnak meg kell vádolni. Ebből kiderül, hogy az ún. *inquisitorius* eljárás lett a bázisa a gonosztevők elleni eljárásnak.

Hasonló szellemben született a császár egy másik rendelete is.

*Hi autem, qui suas suorumque iniurias defendunt et qui cognatos suos in accusationem deduxerunt, omnimodo abolitionem petere non prohibentur* (C. 9,42,2).

Ha a magánvádló visszalép a vádtól, ezzel a vádat nem kell törölni, a hivatal átveszi az ügy folytatását, vagyis az *inquisitorius* vádrendszer működik ebben a korban.<sup>71</sup>

Santalucia szerint<sup>72</sup> szisztematikusan szabályozták az eljáró bíróságok alá és fölérendeltségét (elsőfok, másodfok, legfelsőfok). Egy Kr. u. 472-ből származó császári rendelet kimondja, hogy az elsőfok bírója (mégpedig bíró *ordinarius*) a provincia vezetője *sed apud suos iudices ordinarios, hoc est provinciarum rectores* (C. 1,3,32). Továbbá arról tesz említést, hogy Justinianus korában a városi bíróságnál első fokon a *defensores civitatum* (*defensor civitatis*) a polgárság (a társadalom) védői járnak el.<sup>73</sup>

Számunkra úgy tűnik, hogy a *defensor civitatis* nem *iudex*, hanem a közösség az egész polgárság védője, aki nem bírói feladatokat lát el. Nézzünk meg ezzel kapcsolatban néhány eredeti forrást.

*Defensores civitatum non ex decurionum seu cohortalium corpore, sed ex aliis ido-*

<sup>69</sup> Lásd BRÓSZ – PÓLAY 1986, 119. p. egyszerűen csak *cognitio* eljárásról beszél, de a jusztinianuszi kodifikáció által hozott kódex szövegéből is ez derül ki *sed apud suos iudices ordinarios* (C. 1,3,32 pr.) Kr. u. 424.

<sup>70</sup> A területi beosztást SANTALUCIA – HÖBENREICH 1977, 117. és köv. p. alapján mutatjuk be.

<sup>71</sup> Vö. SANTALUCIA 1998, 282.

<sup>72</sup> Vö. SANTALUCIA 1998, 270. és köv. p.

<sup>73</sup> SANTALUCIA 1998, 270. és köv. p.

*idoneis personis huic officio deputentur* (C. 1,55,2).

A *defensor civitatis* sem a *decurio*k sem a *cohort*sok rendjébe nem tartozik, hanem a hivatalba nyer beosztást. Ebből valóban nem derül ki, hogy hova, hanem valamilyen hivatali alkalmazott lett, de nem bíró, mert akkor így jelölték volna.

*Defensores nihil sibi insolenter, nihil indebitum vindicantes nominis sui tantum fungantur officio: nullas infligant multas, severiores non exerceant quaestiones, ebem vel decuriones ab omni improborum insolentia et temeritate tueantur, ut id tantum, quod esse dicuntur, esse non desinant* (C. 1,55,5).

A *defensor*ok nem önkényesen saját nevükben járnak el, hanem csak hivataluk hatáskörében. Nem szabhatnak ki bírságot, nem végezhetnek súlyosabb ügyekben vizsgálatot, a *plebs*et és a *decurio*kat minden önkénytől hatalmaskodástól megoltalmazni kötelesek.

*defensores civitatum oblatos sibi reos in ipso latrocinio vel congressu violentiae aut perpetrato homicidio stupro vel raptu vel adulterio deprehensos et actis publicis sibi traditos expresso crimine cum his, a quibus fuerint accusati, mox sub idonea prosecutione ad iudicium dirigant.* (C. 1,55,7)

A polgárság *defensorai* az eléjük vitt (útonállás, erőszakos cselekmények, emberölés, fajtalankodás stb.) és azon ügyeket, amelyeknél már meghatározott vád van, megfelelő vizsgálat után a bíróságnak adják át.

Pontosan úgy néz ki, mint az ügyész tevékenysége.

*Neminem in custodiam conici volumus iniussu illustrium vel spectabilium vel clarissimorum huius almae urbis provinciarumque magistratuum vel defensorum civitatum. Eos autem qui inclusi sunt vel includentur religiosissimi locorum episcopi una cuiusque hebdomadis die quarta vel sexta explorent et diligenter causas detentionis eorum inquirant et servine an liberi sint; num propter aes alienum an propter alias accusationes vel ob homicidium inclusi sint.* (C. 1,4,22)

A város, vagy a tartomány előljárói (hosszú felsorolása különböző hivatalnokoknak) vagy a polgárság *defensorai* parancsa nélkül senkit sem szabad őrizetbe venni.

Úgy gondoljuk, hogy e bemutatott szövegekből nem nagyon lehet arra következtetni, miszerint a *defensor civitatis* alsófokú bíró lenne. A bíróságtól elkülönített szervezetben tevékenykedett, a bírósághoz vádat juttatott el, közreműködött a súlyos megítélésű cselekmények elkövetőinek letartóztatásában. Tevékenysége részben a rendőri tevékenységhez, (de erről nem szólnak a források ilyen konkrétan) részben a mai ügyészi szervezet munkájához hasonlítható. Megkockáztatjuk, igen kevés forrás alapján, hogy a modern ügyészi funkció előfutára volt ez a tisztségviselő.

3) Az elmondottak alapján megállapítható, hogy a *principatus* és a *dominatus* idején a büntetőeljárás teljesen átfőrmálódik, megtartva azokat az általános elveket, amelyek már a köztársasági korban kialakultak (pl. kötelező vád, kötelező védelem). Majd megszüntetvén az esküdt bírósági rendszert, bevezették a hivatalnok bírói működést, különböző fokozatú bíróságokat kialakítva. Kialakították a posztklasszikus korban bírói függetlenséget, mint jogelvet, továbbá a bíró feladataként az igazság megkeresését jelölték meg, mint jogelvet. Ezek a formák (jogelvek, örökérvényű szabályok) a középkor során a fejlettebb európai államok jogába átvételre kerültek, de a legtöbb állam jogában példaként szerepeltek a bírósági rendszer, a bírsági büntetőeljárás kialakítására.<sup>74</sup>

<sup>74</sup> Lásd ZLINSZKY 1992, 155. és köv. p.



## IMRE MOLNÁR

## STAND DES STRAFPROZESSRECHTES IM ANTIKEN ROM

## (Zusammenfassung)

1. Die Regeln des Strafrechtes und des Strafverfahrensrechtes waren in Rom nicht geschieden. Die Prozessregeln wurden zusammen mit der Bestimmung der einzelnen Verbrechen formuliert. Wenn man die Entwicklung ansieht, es kann – bezüglich der einheitlichen Regelung der verschiedenen Grundsätzen und des Strafverfahrens – auf die folgenden zeitlichen Perioden aufgeteilt werden: a) Königtum und frühe Republik, b) spätere Republik, c) Prinzipat, d) Dominat.

2. Man hat über die Strafprozessregeln zur Zeit des Königtums und der frühen Republik sehr wenige Kenntnisse. Zur Zeit der Könige versuchten die Könige und die kirchlichen Leiter durch sakralen Sanktionen der Gerechtigkeit Geltung machen, später wurden die Artikel der Zwölftafel handgehabt. Über den Prozess selbst haben wir keinerlei Informationen. Am Ende der Königsepoche (nach Silvius) hatte sich das Institut der *provocatio ad populum* herausgebildet, das sich vor allem auf politische Verbrechen bezog. Die Untersuchung wurde von der Volksversammlung durchgeführt; wenn der Angeführte für schuldig erklärt wurde, das Urteil war die Verbannung (da ein römischer Bürger konnte nicht zum Tode verurteilt sein).

Am Anfang der Republik hat die Anzahl der Einwohner – infolge der siegreichen Kriege – gesteigert und einzelne Gesellschaftsgruppen haben sich bereichert, wonach sich die gemeinen Strafsachen vermehrt haben. Bezüglich auf die Sklaven und die nicht-römischen Bürger wurde ein „Polizeigericht“ (*tres viri capitales*) aufgestellt, wobei auch eine Todesstrafe erteilt werden konnte.

3. Die Charakteristik des Strafverfahrens in der späteren Republik war die Herausbildung des Schwurgerichtes. Die *quaestio* hatte sowohl in politischen wie auch in gemeinen Verbrechen ein Urteil gefällt. Im Strafprozess der sich vermehrenden Verbrechen haben die Gesetze von Sulla eine Ordnung gebracht, bis dahin nämlich so viele *quaestiones* funktionierten, wie viele Verbrechen gegeben.

Bei der Tätigkeit dieser Gerichte (*quaestiones*) hatten sich die folgenden Grundsätze entwickelt: Öffentlichkeit, Volksanklage, Sicherung von Auftreten eines Rechtsanwalts. Die Geschworenen haben in der Frage der Schuld entschieden, als Sanktion konnten Tod oder Geldstrafe auferlegt werden.

4. In der Zeit des Prinzipats hatten die Schwurgerichte weiter funktioniert. Im Jahre 17. (v. Chr.) ist das erste systematische Strafverfahrensgesetz – das mehrheitlich die Regeln der Republikzeit beinhaltete – zustande gekommen, das aber nur in Fragmenten überliefert wurde. Mit Hinblick auf die veränderten Verhältnisse hatte Kaiser August zwei neue Gerichte (bez. des Kaisers und des Senats) aufgestellt, mit beschränkter Kompetenz. Zum Ende des 2. Jhs. ist ihre Tätigkeit – zusammen mit den Schwurgerichten – aufgehört. Ab Ende des 2. Jhs. hatte die Jurisdiktion ein Einzelrichter von Amtswegen *cognitio extra ordinem* übernommen.

Weitere Änderungen im Hinblick auf das Schwurgerichtssystem: Die Öffentlichkeit wurde begrenzt, neben dem Privatanklage erschien der öffentliche Anklage. Der Richter

entscheidet nicht nur in der Frage der Schuld, sondern auch die Strafe wird von ihm erteilt, wobei er eine Abwägung hatte. Gegen das Urteil war eine Appellation zulässig.

5. Eine Kennziffer der Jurisdiktion zur Zeit des Dominats ist, das aus dem Verfahren *cognitio extra ordinem* – *cognitio* wurde. Es gab keine verschiedene Gerichtsbarkeiten mehr, existierten also von nun an bloß ordentliche Gerichte.

Das römische Reich wurde am Anfang des 4. Jhs. in vier Teile aufgeteilt (Rom und Konstantinopel waren eigenständige Organisationseinheiten). Änderungen: Es funktionierte fast nur die öffentliche Anklage; Es wurde eine Institution wie Staatsanwaltschaft (*defensor civitatis*) zustande gebracht; Herausbildete das Prinzip der richterlichen Unabhängigkeit; Die Aufgabe des Richter ist die Suche der Gerechtigkeit durch Bestehen der Gesetze.

6. Die Regeln der postklassischen Zeiten (*dominatus*) und des Prinzipats zusammen bestimmen den Grund, der in meisten Ländern des modernen Europas die Basis des Strafverfahrens bilden. Man kann feststellen, dass das Strafrecht infolge der strukturellen Änderungen innerhalb des öffentlichen Rechtes ein selbständiger Rechtszweig wurde (abgesonderte Organe, selbständiges Normensystem etc.).

NAGY FERENC

## A (büntetőjog)tudomány ismérveiről, hazai előzményeiről és kezdeteiről

*Bevezetés: a (büntetőjog)tudomány ismérveiről*

A jogtudomány fejlődésére általában és a büntetőjog-tudományra különösen jelentős hatással volt a kanti gondolkodás azon vonása, amely a rendszerfogalmat felértékelt. A XVIII. század második feléig a jogtudományban (Jurisprudenz) a „rendszer” („szisztéma”) nem mást jelentett, mint egy tankönyvet, és a jogtudomány produktivitása az új bemutatási formák létrehozatalára korlátozódott. Kopernikuszi fordulattal, azzal a gondolattal szemben, hogy nem a tárgyak irányítják a megismerésünket, hanem „a tárgyaknak kell ismereteinkhez igazodniuk,” a tárgyaktól eltérő tudomány belső rendszerének lehetősége lépett elő.<sup>1</sup>

Kant nyomán a rendszernek az a feladata, hogy az emberi észben található rendezett összefüggésre való igényt teljesítse. Ennek megfelelően Kant a tiszta ész kritikájában a rendszert úgy definiálja, mint a változatos megismerésünk egységét egy eszme, egy elv alatt. Egy rendszerben minden rész – mivel néhány felsőbb és belső célból van levezetve – egymással rokonságban lévő; vezérlő/irányító cél által a *priori* meghatározott.<sup>2</sup> Az Egész ennek megfelelően úgy tagolt, hogy a célja és a formája kongruáljon. Ezzel a tudomány rendszere most már nem csak annak véletlen/alkalmi tankönyvszerű formája, hanem belső struktúrája is. Kant konkretizálja a tudomány kritériumait. Először megerősíti pozícióját: mindent egyazon legfőbb, benső célból vezetünk le, mely egyáltalán lehetővé teszi az egészet. Minden tan, ha az rendszer, tudománynak nevezi magát.

„Senki nem próbál meg tudományt alkotni, ha nem szolgál neki alapul valamilyen idea. Ám a tudomány kidolgozása során a séma, sőt a definíció, melyet mindjárt kezdetben ad tudományáról, igen ritkán felel meg ideájának, mert az idea olyképpen rejtezik az észben, mintha csíra volna, melyben minden rész még annyira kifejeletlenül lapang, hogy mikroszkóppal is alig lehet fölismerni. Ezért a tudományokat, minthogy egy bizonyos általános érdek szemszögéből fogannak, nem megalkotójuk leírása szerint kell magyaráznunk és meghatározunk, hanem azon idea szerint, melyet a tudós által összegyűjtött részek természetes egységéből kiindulva fedezünk föl mint az észben megalapozott ideát.”<sup>3</sup>

<sup>1</sup> KANT, IMMANUEL: *A tiszta ész kritikája*, Budapest, 2004. 32. p.

<sup>2</sup> KANT 2004, 648. p.

<sup>3</sup> KANT 2004, 648. p.

*Anselm von Feuerbach* az 1804. évi landshuti bemutatkozó előadásában a büntetőjog tudománya terén nyomatékosan hangoztatta a büntetőjog-tudománynak az empirikusan adott joganyaghoz való kötöttségét. A jogtudós a filozófiáját (tudását) nem csupán a pozitív jogban uralhatja, de nem (ön)törvényhozóként a pozitív jog fölött (azon kívül) is.<sup>4</sup>

A jogtudós kibővített empirikus tudás nélkül filozófiai fecsegő, aki a filozófiát csak restségének palástolására használja/-ná. Másrészt azonban Feuerbach átveszi a tudomány kanti egyenlővé tételét a jog szisztematikus kezelésével.

Szerinte az ismeretek foglalatja csak akkor éri el a tudomány teljes rangját, ha a szisztematikus összefüggés formáját is magáénak tudhatja. Csak ott honol a tudomány fénye, ahol a meglévő joganyag „nyers tömege” szervezett, minden részében összehangolt egésszé képződik.<sup>5</sup>

A büntetőjog-tudomány ennek következtében a tudományformák kanti hierarchiájának középső fokán áll, bár az empirikus joganyaghoz kötődése alapján nem „tulajdonképpen” tudomány. Vagyis a büntetőjog nem tud metafizika lenni, de szisztematikus-racionális előremenetele lehetséges a büntetőjogi fogalmak helyessége, pontos meghatározottsága, éles precizitása, fénylő világossága révén; a jogi tételek belső összefüggése, valamint a jogi tanok szisztematikus összefüggése folytán. Az elmélettől függ a gyakorlat úgy, hogy az minél biztosabb és tökéletesebb elmélet, annál határozottabb és lezártabb utóbbi (gyakorlat).<sup>6</sup>

*Franz von Liszt* 1903. évi és 1921-ben megjelent tankönyvében írja: a büntetőjog-tudomány feladata abban áll, hogy a törvény egyes előírásait, az utolsó alapfogalmakig és alapelvekig zárt rendszerré fejleszthesse, különben a jogalkalmazás marad-mindenféle véletlennek, mindenféle önkénynek kiszolgáltatva.<sup>7</sup>

Nem sokkal másként hangzik fél évszázaddal később mindez *Welzel*-nél: a büntetőjog dogmatikának a jogi rendelkezések tartalmát szisztematikusán kell fejlesztenie, hiszen csak a jog belső összefüggéseibe történő belátása emeli a jogalkalmazást a véletlen és az önkény fölé.<sup>8</sup>

Ismételten egy generációval később *Roxin* a tankönyvében kifejezetten hivatkozik a rendszer-fogalom kanti definíciójára, méltatja a rendszergondolkodás előnyeit és azzal a megállapítással zárja, hogy a rendszer „a jogállami büntetőjog nélkülözhetetlen eleme.” Tudományos ismérvként a „rendszer” szükségességén túlmenően *Jakobs* kiemeli továbbá azt, hogy az igazi tudományos teljesítmény nem merül(het) ki az osztályozásban, a teleológiai rendszer képzésében, tehát nem elsősorban az előre megadott kritériumok alapján a jognak és a jogtalanságnak a megkülönböztetése, hanem a büntetőjog legitimitásának vonatkozó kérdés megválaszolása a döntő. A büntetőjog tudományának is arra a kérdésre kell választ adni, hogy a mindenkori időszakban melyik büntetőjog a legitim büntetőjog és melyik a nem legitim. A tudományhoz tartozik a kor normatív rend-

<sup>4</sup> FEUERBACH, PAUL JOHANN ANSELM: *Über Philosophie und Empirie in ihrem Verhältnisse zur positiven Rechtswissenschaft*. A filozófiáról és az empiriáról a pozitív jogtudományhoz való viszonyában című munkájában Feuerbach gondolatát idézi PAWLIK, MICHAEL: *Strafrechtswissenschaftstheorie*. In: PAWLIK, MICHAEL – ZACZYK, RAINER (szerk.): *Festschrift für Günther Jakobs*, Köln, 2007. 471. p.

<sup>5</sup> PAWLIK 2007, 471. p.

<sup>6</sup> FEUERBACH, PAUL JOHANN ANSELM: *Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts. Erster Theil*, Erfurt, 1799; Nachdruck Aalen, 1996. XV.

<sup>7</sup> LISZT, FRANZ V.: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, Berlin, 1903. 12–13. Aufl., 1–2. p.; LISZT, FRANZ V.: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, Berlin und Leipzig, 1921. 23. Aufl. 1. p.

<sup>8</sup> WELZEL, HANS: *Das Deutsche Strafrecht*, Berlin, 1969. 11. Aufl. 1. p.



szerének kidolgozása, a jogintézmények közötti összefüggésnek legitimáló alapra történő visszavezetése.<sup>9</sup>

### *A büntetőjog tudományáról Magyarországon*

A magyar büntetőjog-tudomány szép számú jeles képviselője köréből csupán néhány – jellemzőnek (is) minősíthető – szerzői felfogás kiemelésére és felvillantására kerül(het) sor jelen tanulmányban.

A legelső valóban tudományos értékű tan-/kézikönyv szerzőjének megfogalmazásában „[...] a képződményt, amelyben a magyar büntetőtörvények helyes ismeretét, értelmezését, valamint az arra vonatkozó tényezők neveit és a megfelelő alkalmazás rendjét bemutatják, *magyar büntetőjogtudománynak* mondják.”<sup>10</sup> Vagyis *Vuchetich* a büntetőjog tudományának meghatározásánál nem a rendszert emelte ki, helyezte előtérbe, hanem a *feuerbach*i gondolatnak megfelelően az empirikusan adott joganyaghoz, azaz a magyar büntetőtörvényekhez való kötöttséget.

Közel fél évszázaddal később *Pauler* úgy fogalmazott, hogy a büntetőjog „rendszeres előadása pedig büntetőjogtan, vagy büntetőjogtudománynak neveztetik.”<sup>11</sup> Jellemzőnek is tekinthető az 1880-as évtizedben – többek között – az a vélemény, amely szerint a büntetőjog tudománya

„a törvényben határozottan kifejezett akaratot kétséget kizáró világlatba helyezi, [...] alapelveket kifejezéshez juttatja, az egyes jogtételek közötti összefüggést és azok kölcsön hatásban lévő egymástóli függőségét kideríti, és bírálat alá veszi [...] mindezek által pedig a jog további fejlődésének is biztos is irányadó közegévé válik.”<sup>12</sup>

A XIX. században elért fejlődés eredményeként a büntetőjog területén önálló tudományágak keletkeztek, mint az anyagi büntetőjog mellett az „eljárás és a büntetések végrehajtásának tudománya”.<sup>13</sup> Sőt „rokontermészetű”, mégis „egymástól különböző tudománycsoportok”, „és álláspontok” jöttek létre. A „jogászai, a jogdogmatikai álláspont” mellett a „büntetőpolitikai álláspont tág keretéhez tartozik mindaz, a mit büntetősociologiai, anthropologiai vagy biológiai álláspontnak szoktak nevezni.”<sup>14</sup>

Lényegében a kriminológia és a törvénytársasági (igazságügyi) orvostan tudományterülete kezdeteinek<sup>15</sup> a felismerése jelent meg a XIX. század utolsó évtizede kezdetén *Wlassics*nál.

<sup>9</sup> ROXIN, CLAUDIUS: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Band I*, München, 2006. 4. Aufl., 195. p., 221. p.; JAKOBS, GÜNTHER: „Strafrecht als wissenschaftliche Disziplin”. In: ENGEL, CHRISTOPH und SCHÖN, WOLFGANG (szerk.): *Das Proprium der Rechtswissenschaft*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2007. 105–106. p.

<sup>10</sup> Institutiones Juris Criminalis Hungarici in usum Academicarum Regni Hungariae Conscripti Matthias Vuchetich. Budae, 1819.; VUCHETICH MÁTYÁS: *A Magyar Büntetőjog Rendszere I. Könyv Elméleti Büntetőjog*, Budapest, 2010. 38. p.

<sup>11</sup> PAULER TIVADAR: *Büntetőjogtan. I. kötet*, Pest, 1872. 3. kiadás., 3. p.

<sup>12</sup> KAUTZ GUSZTÁV: *A Magyar Büntetőjog Tankönyve*, Budapest, 1881. 51. p.

<sup>13</sup> WLASSICS GYULA: *A büntetőjog tudománya*, Magyar Igazságügy, 1891. XXXV. 91. p.

<sup>14</sup> WLASSICS 1981, 91. p.

<sup>15</sup> A kriminológia kezdeteit hagyományosan Cesare Beccaria (1738–1794) és Jeremy Bentham (1748–1832) munkásságához, az empirikus kutatásokon alapuló elméletek kidolgozását pedig Cesare Lombroso (1835–1909) tevékenységéhez és műveéhez kapcsolják. Az olasz Garofalo alkotta meg a „kriminológia” (ola-

A XIX. század utolsó évtizedeinek magyar jogfejlődésében már egyértelművé vált a rendszerszemlélet, a „rendszer” iráni igény, amely nélkül „tudomány, különösen jogtudomány nincs”.<sup>16</sup> Wlassics szerint induktív úton juthatunk el az általános elvekhez, az alapfogalmakhoz és az így nyert általános elvekből vonhatók le következtetések.<sup>17</sup>

Hazánkban a büntetőjog tudománya a XX. század első évtizedeitől kezdődően a büntetőjog tanába tartozó „jogtételek áttekinthető rendszerbefoglalása, mélyreható feldolgozása”<sup>18</sup>, amely tágabb értelemben „az összes büntetőjogi tudományokat”, ... vagyis „az anyagi, alaki és börtönügyi tudományokat” magában foglalta. Sőt legtágabb értelemben „a büntetőjogi kérdésekkel foglalkozó nem jogi” tudományok is ide értendők. A büntetőjogi területek közül mégis az „anyagi büntetőjog tudománya az, mely mintegy a törzset képezi az összes büntetőtudományoknak ...”, s ezt szokás szűkebb vagy szoros értelemben büntetőjogi tudománynak nevezni.<sup>19</sup>

Ez a felfogás jelenleg is képviselt és elfogadott, így például ebben a megfogalmazásban:

„A jogi – büntetőjogi szabályon, azaz normán alapuló – bűnügyi tudományhoz sorolható az anyagi büntetőjog, a büntető eljárási jog, a büntetés-végrehajtási jog tudománya; míg a nem jogihoz a kriminológia, a kriminalisztika és a különböző segédtudományok tartoznak. [...] a *büntetőjog-tudomány* a büntetőjogra vonatkozó ismeretek és nézetek rendszerét jelenti ...”.<sup>20</sup>

### *I. Büntető jog- és tudománytörténeti előzmények Magyarországon*

A XV. század végéig a középkori magyar büntetőjog sajátossága a sporadikus – büntetőjogi tartalmú – törvények és a jogkönyvek sokaságának hiánya. Középkori jogunk a büntetések szerint csoportosította a bűncselekményeket.<sup>21</sup> A hazai jog összeírásának szükségessége vezetett el a magyar (nemesi) szokásjog első latin nyelvű összefoglalásához, azaz *Werbőczy István* Tripartitumához/Hármaskönyvéhez. Ez a három részből álló, a magánjog és a közjog szabályait együttesen tartalmazó, a kialakult szokásjogot összegző mű/gyűjtemény azonban a büntetőjoggal csak a vagyonjog, a magánjog szem-

szul criminologia) terminust 1885-ben. A megnevezést Paul Topinard, francia antropológus használta először franciául (criminologie), 1887-ben. In: ADLER, FRED A – MUELLER, Gerhard O.W. – LAUFER, WILLIAM S.: Kriminológia Budapest, 2000. 32. p.; KORINEK LÁSZLÓ: *Kriminológia I.*, Budapest, 2010. 33. p.

<sup>16</sup> WLASSICS 1891, 92. p.

<sup>17</sup> WLASSICS 1891, 92. p.

<sup>18</sup> ANGYAL PÁL: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, 1920. 3. kiadás. 5. p.

<sup>19</sup> FINKE FERENC: *A Magyar Büntetőjog Tankönyve*, Budapest, 1914. 4. kiadás. 7. p.

<sup>20</sup> NAGY FERENC: *A Magyar Büntetőjog Általános Része*, Budapest, 2001. 31–32. p.; NAGY FERENC: *A Magyar Büntetőjog Általános Része*, Budapest, 2010. 2. kiadás. 26–27. p.; BÉKÉS IMRE: *A büntetőjog tudománya*. In: BÉKÉS IMRE (szerk.): *Büntetőjog Általános rész*, Budapest, 2002. 22–32. p.; más szövegezésben: „A bűnügyi tudományok rendszerébe tartoznak a széles értelemben vett büntetőjog szaktudományai: a *büntető anyagi jog*, a *büntető eljárási jog* és a *büntetés-végrehajtási jog*. A rendszer többi tagja a bűnözés és az ellene irányuló küzdelem valamely reális jelenségével foglalkozik” HORVÁTH TIBOR: *A büntetőjog-tudomány*. In: HORVÁTH TIBOR (szerk.): *Magyar Büntetőjog Általános Rész*, Budapest, 2007. 42–43. p.; BALOGH ÁGNES – TÓTH MIHÁLY (szerk.): *Magyar büntetőjog Általános rész*, Budapest, 2010. 28–29. p., 37. p.; A büntető eljárási jog tudományáról lásd KIRÁLY TIBOR: *Büntető eljárásjog-tudomány története Magyarországon* In: SZABÓ IMRE (főszerk.): *Állam és Jogtudományi Enciklopédia*, Budapest, 1980. 505–513. p.; CSEKA ERVIN (szerk. és társszerző): *A Büntetőeljárási Jog Alapvonalai I.*, Szeged, 2006. 2. kiadás. 30. p.; KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárási jog*, Budapest, 2008. 4. kiadás. 38–40. p.

<sup>21</sup> ECKHART FERENC: *Magyar Alkotmány- és jogtörténet*, Budapest, 1946. 381. p.

pontjából releváns kérdésekkel, illetve a perjoggal foglalkozott, továbbá a hűtlenség 18 esetét sorolta fel, pontosabban a legsúlyosabbnak ítélt bűncselekmények minősítése a hűtlenség kategóriájába sorolással történt.<sup>22</sup> A szakirodalom elismerően számolt be Werbőczy munkájáról, de sem céljánál, sem tartalmánál fogva nem tekinti a büntetőjog tudományos művelése kísérletének.<sup>23</sup> A vagyoni vonatkozások rendszeres keretbe foglalása, a legfontosabb bűncselekményi körök meghatározása az eljövendő évszázadokban azonban a bírói praxist segítette. A büntető gyakorlat bizonyos mértékű humanizálására való törekvés, a jogos védelem tudományos igényű definíciója az új szemlélet előhírnökei voltak.<sup>24</sup>

A törökökkel való háborúskodás időszakában (1526-1686) nem következett be alapvető változás a magyar büntetőjogban. Érdemes azonban *Kitonich Jánost*, mint az „első fecskét”<sup>25</sup> a XVII. századból kiemelni, akinek az 1619-ben elkészült, Nagyszombaton kiadott *Directio Methodica*-ja a magyar büntető(per)jog tudománya szerény úttörőjének tekinthető. Munkáját latin nyelven írta,<sup>26</sup> melyben a polgári- és büntető(per)jog alapvető szabályait együtt tárgyalta. A mű jelentősége részben az egzakt fogalmakban, részben pedig a tortúráról vallott felfogásában állt. A tortúra intézményét elismerte, de azt is leírta, hogy Magyarországon a törvények nem írták elő a használatát, és csak a gyakorlat alkalmazta azt.<sup>27</sup> A kézikönyvnek minősülő művet felvették a *Corpus Juris Hungaricibe*, így szokásjogi jogforrásként használták azt a gyakorlatban.<sup>28</sup>

A korszak büntetőjog- és büntetőeljárás-tudomány történetének bemutatásához hozzátartozik, hogy a büntetőjog kodifikációja ebben az időszakban szinte teljes kudarcot vallott. Mivel Werbőczy Hármaskönyve után nem készült büntetőjogi tárgyú kodifikáció, és a Hármaskönyvben foglalt szokásjog nagy része már nem volt alkalmazható, *Kollonich Lipót* esztergomi érsek az Alsó-Ausztria számára készült *Praxis Criminalist (Ferdinandeae)*<sup>29</sup> (1656) a Nagyszombati Egyetem tanáraival latinra fordította (1687),<sup>30</sup> majd mint alkalmazandó jogot a *Corpus Juris Hungarici* szabályai közé vetette (1696).<sup>31</sup> Ez volt az osztrák büntetőjog exportálásának első lépése.<sup>32</sup> Emellett 1712-ben az országgyűlés által kiküldött bizottság tagjaként Bencsik Mihály elkészített egy büntetőjogi

<sup>22</sup> MEZEY BARNA: *Büntetőjogi töredékek a Hármaskönyvben*. In: MÁTHÉ GÁBOR – ZLINSZKY JÁNOS (szerk.): *Degré Alajos Emlékkönyv*, Budapest, 1995. 161–172. p.

<sup>23</sup> FINKEY FERENC: *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*. (kézirat) Sárospatak, 1948. In: SZATHMÁRY BÉLA (szerk.): *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*, Sárospatak, 2000. 16. p.

<sup>24</sup> MEZEY 1995, 170. p.

<sup>25</sup> FINKEY 1948/2000, 16. p.

<sup>26</sup> Magyarra Kászoni János fordította le 1647-ben.

<sup>27</sup> FINKEY 1948/2000, 58. p.

<sup>28</sup> Kitonichnak a *Directio Metodica*-n kívül 1619-ben elkészült egy másik munkája is: *Centuria Certarum contrarietatum et Dubietatum ex Decreto Tripartito desumptarum et resolutarum Tyrnaviac* címmel, amely Werbőczy Hármaskönyvének száz vitás és kétes kérdését állította össze, majd meg is válaszolta azokat. A munkát szintén felvették a *Corpus Juris Hungaricibe*.

<sup>29</sup> Eredeti nevén: *Neue peinliche Landgerichts-ordnung*

<sup>30</sup> A fordítás *Forma processus iudicii criminalis seu Praxis Criminalis* címen jelent meg.

<sup>31</sup> BÉLI GÁBOR – KAJTÁR ISTVÁN: *Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században (A Praxis Criminalis)*. In: *Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből XIX.*, Pécs, Évf. 1. 1971. Különnyomat 1988. 29–39. p.; FINKEY 1948/2000, 64. p.; BÉLI GÁBOR: *Magyar jogtudományi munkák a Klíma Könyvtárban*. In: CSÓKA-JAKSA HELGA (szerk.): *A Klíma-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában*, Pécs, 2001. 29–31. p.

<sup>32</sup> Az osztrák büntetőjogi export második lépése lett volna a Theresiana magyarországi bevezetése, amely sikertelen maradt.

törvényjavaslatot, melyet az országgyűlés 1715-ben ugyan elfogadott, de az uralkodó nem szentesítette. 1715-ben az országgyűlés ismét új bizottságot küldött ki, ennek eredménye lett az 1719-re elkészült *Novum Tripartitum Juris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae*<sup>33</sup> című munka, mely azonban nyomtatásban nem jelent meg. Az 1728/29-es országgyűlésen ismét felmerült a Bencsik-féle javaslat, de most sem lett belőle törvény.<sup>34</sup> Mindezek mellett az osztrák kormányzat folyamatosan szemmel tartotta a magyar törvények, illetve a büntető jogszabályok megalkotására tett kísérleteket. Nem tett le a birodalmi jog egységesítésének gondolatáról. II. József 1787. évi büntetőtörvénykönyve három évi időtartamra hatályba is lépett.<sup>35</sup> Az osztrák büntetőkódex hatályba léptetése hazánkban azonban számos problémát okozott a magyar jogalkalmazásban. Ugyanakkor lassú modernizálódás is kezdődött: az 1715., az 1723. és az 1729. évi törvények valamelyest oldották a legjelentősebb problémákat. Mária Terézia megszüntette a boszorkánypereket (1769) és a kínzást (1776).

A korszak általános tudománytörténeti előzménye, hogy a hazánkban 1635-ben alapított Nagyszombati Egyetemen 1667-ben létrehozták a jogi fakultást. A Karon kezdetben csak római jogot és kánonjogot oktattak, majd 1672-től kezdve – anyagi és alaki jogra osztva – hazai jogot is.<sup>36</sup> A büntetőjogot a hazai jog keretében oktatták, majd 1777-től – amikor az Egyetem Nagyszombatról Budára költözött – a büntetőjog önálló tantárgy lett az egyetemen.<sup>37</sup> Ez a folyamat nagyban hozzájárult a büntető anyagi jog és – az alaki jog tudományos fejlődésének megindulásához.

## *II. A büntetőjog és a büntetőeljárás tudományának hazai kezdetei (1742–1751)*

A magyar büntetőjog jogforrási rendszerének és így a tudományának speciális sajátossága az 1880. szeptember 1-ig tartó időszakban: az egységes törvényi szabályozás hiánya. Rövidebb periódusoktól eltekintve (1787–1790; 1852–1860) a szokásjog volt az uralkodó jogforrás.

A kodifikációs kísérletek (1791–1795; 1827–1830; 1841–1844) az 1878. évi V. tc. hatályba lépéséig eredménytelenül, sikertelenül zárultak. Ezen sajátos jogi fejlődés miatt a magyar büntetőjog jellemző ismérvei nem a törvényekből, ezek magyarázataiból, hanem legfeljebb a bírósági gyakorlatból rekonstruálhatók.

A fent említett kodifikációs nehézségek következtében a magyar büntetőjogi szakirodalom viszonylag későn alakult ki: az első büntetőjogi művek a XVIII. század közepén jelentek meg, azonban rendszeres publikációs tevékenységgel a XIX. század 30-as éveitől lehet csak számolni. Ezért a fejletlen magyar büntetőjogi szakirodalomnak más volt a szerepe, mint például a németeknél. Ugyanis az első kodifikált Btk. életbe lépéséig (1880) a kézikönyvek nem a hatályos magyar büntetőjogot kommentálták, hanem lé-

<sup>33</sup> A magyar birodalom jogának és ismert szokásjogának új Hármaskönyve.

<sup>34</sup> BELLÉR JUDIT: *A feudális (katedra) büntetőjog-tudomány fejlődéstörténetéhez* In: HORVÁTH PÁL – RÉVÉSZ T. MIHÁLY (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet* Bolgár Elck – Emlékkönyv, Budapest, 1983. 34. p.; FINKEY 1948/2000, 65–67. p.

<sup>35</sup> HAJDU LAJOS: *II. József büntetőtörvénykönyve Magyarországon*. Jogtudományi Közlöny 1974. 48–55. p.

<sup>36</sup> PAULER TIVADAR: *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez*, Budapest, 1878. 1–10. p.; FINKEY 1948/2000, 63. p.; BÓNIS GYÖRGY: *Jogi oktatás (A jogi oktatás kezdetei. A jogi oktatás 1848 után)*. In: SZABÓ IMRE (főszerk.): *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia*. Első kötet, Budapest, 1980. 885–901. p.; NAGY ZSOLT: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*, Szeged, 2007. 48–50. p.

<sup>37</sup> BELLÉR 1983, 34–39. p.

nyegében pótolta a hiányzó törvényeket. A szerzők a modern büntetőjogi elveket és jogállami követelményeket a magyar valósággal kísérelték meg összehangba hozni.<sup>38</sup>

Ez a magyar büntetőjogi fejlődés két következménnyel járt: az egyik a büntetőjog-történeti kutatás és a fragmentális/sporadikus kutatási eredmények nehézségei; a másik a XVIII. század közepe előtti magyar büntetőjog-tudományra vonatkozó információk hiánya.

A magyar múlt büntetőjog-tudománya/dogmatikája kutatásához két előfeltétel szükséges. Az egyik a törvény-tervezetek önálló általános részének léte, továbbá a büntetőjog-tudományban az anyagi jognak az eljárásjogtól történő végleges szétválasztása. A magyar büntetőjogi fejlődés során ezek az előfeltételek viszonylag későn alakultak ki, ezért a büntetőjogi dogmatika elemei/ismérvei (pl. bűncselekmény-fogalom) a XIX. század közepe előtt az egyes bűncselekmények fogalmi elemzése révén rekonstruálhatók. Az ilyen művek/feldolgozások hiányában azonban csak a szerzők ezzel összefüggésben adott kifejezett definícióira és a kodifikációs produktumokra lehet támaszkodni.<sup>39</sup>

Általános rész „Általános rendeletek” elnevezéssel csak az 1843. évi tervezetben jelent meg<sup>40</sup>, az 1795. évi operatum előszava (Principia) azonban már tartalmazta a legfontosabb elveket. Az 1712. évi és az 1830-as tervezet nem rendelkezett általános résszel.

A magyar büntetőjogi irodalomban a XVIII. század második feléig a processzuális szemlélet uralkodott, ezért a korabeli szerzők az anyagi jog legfontosabb általános fogalmairól (például dolus, culpa, büntetési nemek) műveik büntetőeljárás szabályai között írtak.<sup>41</sup>

A korszak meghatározó tudományos képviselőinek bemutatása időbeli sorrendben történik: Huszti András, Gochetz Gábor, Huszty István, Bodó Mátyás.

Finkey Ferenc újraéleszteni igyekezett – az 1948-ban befejezett és elsőként 2000-ben nyomtatásban megjelent munkájában – a feledésbe merült szerzők emlékét és műveiket. Olyan szerzőket fedezett fel, akikről, a mai büntetőjog-tudomány alig tud. Közülük itt elsőként megemlítendő „a szerencsétlen sorsú, korán sírba üldözött” kolozsvári jogtanár, *Huszti András* (1700–1755), akinek 1742. évi „Jurisprudentia Hungarico-Transsylvanica” című munkája az első tudományos jellegű, kifejezetten elméleti célú jogi tankönyvünk,<sup>42</sup> amely azonban csak Erdélyre vonatkozott.

Huszty András művének a törvénykezésről szóló reformeszméket tartalmazó fejezetei alapján ő a „legelső perjogi tudósunknak” tekinthető.<sup>43</sup> A perjogi fogalmak tisztázásával, világos kifejtésével sok tekintetben megelőzte korát. Modern perbeli felfogást hirdetett a perre, mint jogviszonyra, a perbeli meghatalmazottak és az ügyvédek ügykörére, felelősségére és jogállására, a bizonyítási jog alapvető kérdéseire vonatkozólag.

<sup>38</sup> BATÓ SZILVIA: *Az osztrák és magyar büntetőjogi szakirodalom a 19. század első felében*. Jogtörténeti Szemle 2006/4, 35. p., 40. p.; NAGY FERENC: *Büntetőjogi dogmatika és/vagy kriminálpolitika*. In: NAGY FERENC (szerk.): *Tudományos előadó ülés a Bünyügyi Oktatók Országos Találkozásán*, Szeged, 2009. 11. p.

<sup>39</sup> BATÓ SZILVIA: *Anmerkungen zur ungarischen Strafrechtsdogmatik vor 1880 mit Aspekten eines Tat-oder Täterstrafrechts*. In: SINN, ARNDT – GROPP, WALTER – NAGY FERENC (szerk.): *Grenzen der Vorverlagerung in einem Tatstrafrecht* (Göttingen-Osnabrück: V&R unipress Universitätsverlag Osnabrück, 2011. 91–92. p.; BATÓ SZILVIA: *Rechtssicherheit im ungarischen Strafrecht vor 1880*. In: KARSAI KRISZTINA–NAGY FERENC – SZOMORA ZSOLT: *Freiheit – Sicherheit – (Straf)Recht* (Göttingen-Osnabrück: V&R unipress Universitätsverlag Osnabrück, 2011. 32–33. p.

<sup>40</sup> 1843-ik évi Magyar Büntető Törvénykönyvi javaslat, Pest, 1865.

<sup>41</sup> BATÓ 2011, 32–33. p.; BATÓ SZILVIA: *Dogmatikai indikátorok a tett- és tettes-büntetőjog elhatárolására*. Jogtudományi Közlöny 2011/9, 429–434. p.

<sup>42</sup> FINKEY 1948/2000, 69. p.

<sup>43</sup> FINKEY 1948/2000, 70. p.

Szerinte a bizonyítás a bírói meggyőződés kialakítása valamely vitás és kétes tényállásra. Ez nem csupán a bíróság perbeli cselekménye, hanem a bíróság és a felek közös cselekménye.

Munkájának fő jelentősége a magyar jogtudományok alapvető fogalmainak megvilágítása, kifejtése, s ebbe a keretbe illeszkedett a büntetőjog és eljárás alapeszméinek és fogalmainak rövid, szabatos leírása.<sup>44</sup>

Gochetz (*Gockhetz*) Gábor budai ügyvéd, bíró „*Praxis Criminalis Incltyti Regni Hungariae*” című büntetőeljárás műve 1746-ban jelent meg. Röviden és világosan írta le a XVIII. század derekán a magyarországi gyakorlatban élő büntetőeljárás jogot. Elég részletesen tárgyalta, mikor és hogyan kell a tortúrát igénybe venni, ha a vádlott nem akarta önként bevallani a vádló által vitatott büntetendő cselekményt. E részben is „hű tolmácsolója Gochetz műve az uralkodó kegyetlen felfogásnak és *Carpzov* befolyásának” és e munka is igazolja a nyomozó rendszer és a tortúra uralmát a XVIII. századi magyar büntetőeljárásban.<sup>45</sup>

Gochetz munkája elsősorban büntetőeljárás „compendium”, de felsorolta – Kitionich után – a főbb bűncselekményeket is. Vagyis a kor szokásai szerint anyagi jogi szabályokat is ismertetett.<sup>46</sup> Bónis György kutatásai és állítása szerint Gochetz műve az 1712-ben *Bencsik Mihály* által készített első büntetőjogi törvényjavaslat kibővített változatban kézikönyvvé történő átírása.<sup>47</sup>

Hazánkban a büntetőjog „rendszeres tárgyalása”, tudományos igényű művelése a XVIII. század közepén kezdődött, midőn *Husztly István* egri jogtanár, főleg pedig *Bodó Mátyás* gömörmegyei tiszti ügyész, törvényeink és az akkori törvényszéki gyakorlat elveit fejtették ki.<sup>48</sup>

Az első említést érdemlő és nagy hatású munka a már említett *Husztly István* 1745-ben kiadott három könyvből álló „*Jurisprudentia practica*”-ja.<sup>49</sup> A mű 37 címet tartalmazó harmadik része a büntettekkel, illetve a büntettek elkövetőivel szemben folytatandó eljárással foglalkozik. *Husztly* a *delictum publicum* meghatározása után először a büntető joghatóságról és a hivatalból induló eljárás egyes mozzanatairól, a tanúvallatásról és a tortúra alkalmazásáról, elrendeléséről, szabályairól ír részletesebben, majd ezután tér át az egyes bűncselekmények isméréire.<sup>50</sup> *Husztly* bűncselekmény-fogalma, azaz a *delictumok* lényegi elemeinek kifejtése során megállapítja, hogy

„[...] három jön tekintetbe: a szándék, a tett és a bűncselekmény. A szándék, hogy valaki tervezi, hogy vétkezik, mivel bűncselekményt akarat nélkül nem lehet elkövetni, [...] tett, hogy a bűncselekmény bekövetkezzék, vagyis hogy a gonosz szándék hatása beálljon [...] A bűncselekmény, hogy törvény által büntethető legyen”.<sup>51</sup>

<sup>44</sup> FINKEY 1948/2000, 70. p.

<sup>45</sup> FINKEY 1948/2000, 81. p.

<sup>46</sup> BATÓ 2006/4, 35. p.; 40. p.

<sup>47</sup> BÓNIS GYÖRGY: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*, Budapest, 1934. 15–16. p.; FINKEY 1948/2000, 80–81. p.; BATÓ 2006/4, 35. p.

<sup>48</sup> PAULER 1872, 31. p.

<sup>49</sup> *Jurisprudentia Practica seu Commentarius novus in jus Hungaricum compositus a Stephano HUSZTY*, Budac, 1745.

<sup>50</sup> FINKEY 1948/2000, 77–80. p.

<sup>51</sup> HUSZTY 1745, Lib. III. Tit. XII. (9) 58. p.; BÉLI 2001, 42. p.

Husztly módszere az alapvető elhatárolások, fogalom-definíció, a fogalmi elemek kibontása, a magyarázatok, példák.<sup>52</sup> Husztly forrásai a hazai törvényeken és a szokásjogon – a Tripartitum és Kitionich János Directio methodica című művén – kívül a Praxis Criminalis és Benedict Carpvov munkái voltak.<sup>53</sup>

Husztly munkájának értékelését illetően a mű harmadik könyve az első olyan magyar büntető eljárásjogi könyv, amely alapvető ismereteket kíván nyújtani a jogot tanulóknak, a büntetőjoggal foglalkozóknak.<sup>54</sup> Husztly István hatalmas terjedelmű munkája volt a „lejelterjedtebb és népszerűbb hazai főiskoláinkon és a bíróságok asztalain.”<sup>55</sup>

Husztly munkája a XVIII. század egyik legkiválóbb írójává és jogászává avatta. „Ízig-vérig jó tanár és sokat tapasztalt ügyvéd.”<sup>56</sup> A Jurisprudentia Practica a hazai jog első irodalmi feldolgozása kerek egy félszázad alatt összesen nyolc kiadást ért meg.<sup>57</sup>

A XVIII. század jelentős és terjedelmes munkája a gazdag forrásanyagot feldolgozó Bodó Mátyás ügyvéd, nagyszombati akadémiai tanár 1751-ben Pozsonyban közreadott, két fő részből álló „Jurisprudentia Criminalis”-a. Az első rész a büntető eljárásjogot ismertette, így írt az eljárásról, a büntető joghatóságról, majd ennek alapján a bűncselekmények fogalmát határozta meg, majd a bűnelkövetőket érintő és a velük szemben folyó eljárás alapvető ismérveit összegezte.<sup>58</sup>

Bodó munkájának első része a XVIII. század uralkodó eljárásjogi elméletének hatása alatt áll(t). „Ő is a nyomozó rendszer hű követője, illetőleg másolója. Kortársait csak abban múlja felül, hogy sokkal részletesebben, nagyobb irodalmi tájékozottsággal és bátrabb, szabadabb felfogással ismerteti a büntetőeljárás egyes szakait.”<sup>59</sup>

Bodó művének második részében 52 fejezetben az egyes büntettek ismérveit tárgyalta „praktikusan processuális elemekkel vegyítve”.<sup>60</sup>

A legsúlyosabb büntett Bodó szerint az istenkáromlás, utána következik a felségsértés, majd a hűtlenség, ezek után az emberi élet elleni büntettek, majd a varázslás (mágia). Ez utóbbi kapcsán kiderül, „ő is hisz a boszorkányokban, s e részben Carpvov követője.”<sup>61</sup>

Finkey szerint a könyv „egy igazi nagyszabású kézikönyv vagy Commentár benyomását kelti.”<sup>62</sup> A főbb szerkezeti elemek és az egyes tényállások megfogalmazása is a Praxis Criminalis-t követi.<sup>63</sup> Bodó könyve hét évvel később 1758-ban Nagyszombaton még egy kiadást megért.<sup>64</sup>

Rövid összegzésként rögzíthető, hogy Husztly és Bodó műve is nagy hatást gyakorolt a jogásképzésre és a bírói gyakorlatra egyaránt. Úgy tűnik, hogy Husztly egyszerűbb

<sup>52</sup> BÉLI 2001, 42. p.

<sup>53</sup> BATÓ 2006/4, 35. p., 40. p.; BATÓ SZILVIA: A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kosuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844), Szeged, 2010. 49. p.

<sup>54</sup> BÉLI 2001, 42. p.

<sup>55</sup> FINKEY 1948/2000, 71. p.

<sup>56</sup> FINKEY 1948/2000, 73. p.

<sup>57</sup> FINKEY 1948/2000, 73. p.; BÉLI 2001, 44. p.

<sup>58</sup> BÉLI 2001, 45. p.

<sup>59</sup> FINKEY 1948/2000, 83. p.

<sup>60</sup> BÉLI 2001, 45. p.

<sup>61</sup> FINKEY 1948/2000, 83. p.

<sup>62</sup> FINKEY 1948/2000, 84. p.

<sup>63</sup> BATÓ 2006/4, 35. p., 44. p.

<sup>64</sup> BODÓ MÁTYÁS címszó In: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): Magyar Jogi Lexikon II. kötet. Budapest, 1899. 234. p.; BATÓ 2010, 50. p.

szövegezésű, praktikus gyakorlati ismeretekre építő könyve népszerűbb volt, mint Bodó nehezen olvasható kézikönyve.<sup>65</sup>

Husztly István, Bodó Mátyás és Gockhetz Gábor munkáinak megjelenésével kezdetét vette a büntetőjog tudományos művelése. Az említett szerzők a munkáikban már keresték a büntetőjog szerkezetét, elveket próbáltak megállapítani, általánosan érvényesülő szabályokat körvonalazni. Az említett munkák jelentőségük dacára nem válhattak korszakos művekké. Szerkezetük inkább igazodott a magyar gyakorlathoz, mint a szakmai-tudományos követelményekhez.<sup>66</sup>

Husztly és Bodó műveinek szerkezeti felépítése mutat ugyan eltéréseket, abban viszont egységesek voltak, hogy alapvetően a processzuális megközelítést alkalmazták, ahol az eljárási jog még nem vált el a büntető anyagi jogtól. További közös vonás – az akkoriban természetesnek tekintett latin nyelv használata mellett – Carpzov<sup>67</sup> hatásának továbbélése.

<sup>65</sup> BATÓ 2006/4, 35., 44. p.

<sup>66</sup> MEZEY BARNA (szerk. és társszerző): *Magyar Jogtörténet*, Budapest, 1996. 229. p.

<sup>67</sup> Carpzov Benedikt (1595–1666) a lipcsei Schöppenstuhl tagja, a lipcsei egyetem tanára. A anyagi jogot és az eljárást is felölelő főműve: *Practica nova ...* (1635), amely a bírói gyakorlatra és a tudományra is nagy befolyást gyakorolt. Hatása oly nagy volt, hogy munkáira még hazánk büntető ítéleteiben is gyakran történt hivatkozás, jóllehet büntetőjogi elmélete nem mondható credetinek. Carpzov jelentősége abban áll, hogy a lipcsei Schöppenstuhl-on felhalmozódott jogesetanyagot szisztematikusan és a százsz gyakorlatra figyelemmel feldolgozta, továbbá a „Carolinai joggal” összhangba hozta. A tekintélyt beárnyékolta Philipp Andreas Oldenburgers nyilatkozata, aki 1675-ben Carpzovot 20000 halálos ítéletért tette felelőssé. Ez a kijelentés később a boszorkányégetésekre korlátozódott. E nyilatkozat alapján Carpzov a könyörtelen, kegyetlen, rettentő, vérszomjas jogász „hírnevét” kapta. A húszszáz szám a későbbiekben tévesnek bizonyult és relativizálódott mára. Valójában a 34 évig tartó hivatali ideje alatt 17 halálos ítélet és 27 támogató tortúra-intézkedés kapcsolható Carpzov nevéhez. CARPZOV BENEDEK *című* In: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon* II. kötet, Budapest, 1899. 500–501. p.; RÜPING, HINRICH – JEROUSCHEK, GÜNTER: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*, München, 2007, 5. Aufl. 58–60. p.; JEROUSCHEK, GÜNTER: Carpzov, Benedikt (1595–1666) In: Albrecht CORDES u.a. (szerk.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* (HRG), Berlin, 2006, 2. Aufl. 819–821. p.



FERENC NAGY

ÜBER DIE MERKMALE UND ANFÄNGE  
DER STRAFRECHTSWISSENSCHAFT IN UNGARN

(Zusammenfassung)

Dieser Aufsatz befasst sich mit den Merkmalen der Strafrechtswissenschaft anhand der deutschen und der ungarischen Fachliteratur. Ein fester Ausgangspunkt ist es, dass das System als wissenschaftliches Merkmal auch im Strafrecht unentbehrlich ist. Nach einem kurzen Überblick über die Vorgänger der Strafrechts- und Wissenschaftsgeschichte in Ungarn werden die Anfänge des ungarischen Strafrechtswissenschafts untersucht. Hier sei festzustellen, dass der Beginn der wissenschaftlichen Tätigkeit im Bereich des Strafrechts in den Werken von István Huszty und Mátyás Bodó, Mitte des 18. Jahrhunderts zu finden ist. Diese Autoren folgten einer strafprozessrechtlichen Annäherung, d.h. das materielle und das Prozessrecht waren zu der Zeit noch nicht differenziert.



NÉMETH ZSOLT

## A közbiztonság kriminológiai aspektusai

Közbiztonságon a legáltalánosabb, egyúttal a legfelületesebb megközelítésben a bűnözés hiányát, vagy legalábbis nagyon alacsony szintjét érti a széles közvélemény, és persze a közakaratot megjelenítő politikai diskurzus is. Ezzel nem csak az baj, hogy a bűnözés tényeinek megismerésében komoly nehézségeink vannak (lásd a látens bűnözés becslésének problémáit), így felettébb bizonytalan a kriminalitás valódi veszélyeinek a megítélése, hanem az is, hogy az emberek biztonságát sokkal inkább fenyegetik más kockázatok, mint a betegségek, az éghajlati és más katasztrófák, a munkahely vagy a lakhatás elvesztése és hasonló, amelyek ráadásul globális dimenziókat öltve szinte elháríthatatlanok, szemben az alapvetően lokális jellegű bűnözéssel. A tisztánlátás pedig azért is fontos, hogy elkerülhessük a „processzuális maximalizmus” csapdáit, jelesül, hogy a büntetőjogi normáknak döntő, csaknem kizárólagos szerepe lenne a bűnözés leküzdésében, ahogy erre Cséka Ervin meggyőzően figyelmeztet írásaiban. Ugyanis ennél fontosabb a bűnelkövetők leleplezése és az ennek során megismert oksági tényezők (társadalmi-gazdasági, individuális-erkölcsi és pszichológiai) kezelése, befolyásolása.<sup>2</sup> Különösen napjainkban fontos figyelmeztetnünk erre, amikor a represszív állami beavatkozások semmire sem óhajtanak tekintettel lenni, csakúgy, mint évszázaddal ezelőtt, amikor pedig Fayer László bírálta visszatérően, hogy a büntetőjog klasszikus felfogásával szemben nem az elkövetett tette, hanem a veszélyes személyiségre helyezték a hangsúlyt.<sup>3</sup>

Cesare Beccaria a híres olasz jogtudós, a kriminológia tudományának megalapozója, harmadfél évszázada írta le máig érvényes, sokat idézett gondolatát: a bűnt jobb megelőzni, mint büntetni.<sup>4</sup> Tapasztalati felismerés vezette: városában, a 120 ezer lakosú Milánóban, az 1700-as évek közepén, számolatlanul végeztek ki, vagy vetettek súlyos fogságba bűncselekmények miatt embereket, de a bűnözési kedv mit sem lanyhult. „Az állam kegyetlen, igazságosztó hatalma vezeti az apagyilkos kezét,” mondta, summázva, hogy az állam büntetőhatalma, ugyan félelmetesen nagy, az emberek magatartását büntetéssel mégsem tudja befolyásolni, sőt „az emberi lélek a mind kegyetlenebbé váló büntetés arányában megkérgesedik.” Ezért hát, nem érdemes a büntető igazságszolgáltatásra hagyatkozni, hisz az egyént kevésbé vigasztalhatja, hogy a neki kárt okozót megbüntetik, fájdalma, sérelme a maga teljességében soha nem reparálható, az elszenvedett

<sup>1</sup> A tanulmány a szegedi jogi kar Kriminológia c. tantárgyának gondolati, tartalmi összefoglalása.

<sup>2</sup> CSÉKA ERVIN: *Megjegyzések az új büntetőeljárási kódex koncepciójához*. Acta Juridica et Politica, Tomus LIV, Fasciculus 5. Szeged, 1988.

<sup>3</sup> NÁNÁSI LÁSZLÓ kecskeméti megyei főügyész idézi: *Fayer László emlékezete c. tanulmányában*. Magyar Jog 2002/6.

<sup>4</sup> BECCARIA, CESARE: *A bűnökről és a büntetésekről*. Budapest, 1999.

támadás emléke nyomasztó élmény marad, s biztos csökken az életminősége.

Beccaria arra is rájött, hogy a „bűnmegelőzés legjobb, és egyben a legnehezebb eszköze a nevelés tökéletesítése,” mindannyiunk tapasztalata igazolhatja ezt. Szép volna, ha minden ember jó helyre születvén, egészséges öntudatú, magabiztos, a nap alatt a helyét, másokra is tekintettel megtalálható egyeddé válhatna, de ez egyre bajosabbnak tűnik. Ez volna a bűnmegelőzés szocializációs stratégiája, és így azzal lenne biztonságos a világunk, hogy nem lenne emberfia, aki a szükségletei kielégítésében és a konfliktusai megoldásában normasértő módon, azaz mások rovására cselekedne. A fejlődés azonban egyenlőre vészterhes irányt mutat, nem kevesebb, sokkal több, azoknak az embereknek a száma, akik nem képesek különféle közösségekbe beilleszkedni: alkoholisták, öngyilkosok, mentális betegek (mindezek tüneteként sokan hajléktalanok) lesznek, önmagukat pusztítják, ezen felül pedig közvetlen károkat is okoznak másoknak, nekünk (szerencsés helyre születetteknek). Ebbe a sorba illeszkedik a bűnelkövető, aki – noha, ezt a szabályokat értő, követni tudó ember nem nagyon érti meg – szintén a saját sorsának a fogja. De, mindegy is: jogos a kívánság, mentesülni akarunk a mások zavaraitól, biztonság iránti igényünk alkotmányos jog. Mindezek következtében világszerte teret nyer a szituációs bűnmegelőzési stratégia, azaz, ha érdemben nem tudunk oda hatni, hogy ne teremődjenek bűnös szándékú emberek, akkor legalább akadályozzuk meg a károkozásukat.

Érdemes számba venni, hogy a közbiztonság létrehozásában kinek van felelőssége, lehetősége szerepvállalásra. Első az állam, kötelező feladata rendészeti szerveket (elsősorban, de nem kizárólag a rendőrséget) működtetni, főleg a közterületek rendjét védeni. Felelős azonban a polgár is: sorsáért, életéért, vagyonáért, sőt a közösség viszonyaiért is, amelyek bünt teremnek. Tudnunk kell, hogy a közbiztonság hiánya lényegében az együttműködés hiányát jelenti, emberek és emberek, emberek és intézmények között. Nagyon fontos a jól működő civil szféra is: az emberek öntevékeny közreműködése nélkül semmilyen állami cél nem valósulhat meg, különösen így van ez a kriminalitás kezelésével. S végül, ma már, semmiképpen nem hagyhatjuk számitáson kívül a piacon megvásárolható biztonságot, a személy- és vagyonvédelmi vállalkozások szolgáltatásait. Ekképpen a közbiztonságot joggal nevezhetjük kollektív társadalmi terméknek.

Az egyik tényező, az országlakó ember felől indulva, vegyük számba az egyént fenyegető, tipizálható veszélyeket. A veszélyek listázásánál az ember átlagos napi működését vehetjük alapul, mi történhet velünk, szeretteinkkel, javainkkal, miközben éljük az életünket. Induljunk ki abból, amit kriminológusok szoktak idézni: „Minden baj, azzal kezdődik, hogy az ember elindul otthonról.” Ez persze nem teljesen igaz, mert otthon is megeshet a baj, de alapvetően mégiscsak az a lényeg, hogy amikor másokkal kapcsolatba kerülünk – közlekedőként, vásárlóként stb. – akkor jön létre a helyzet, amelyben a bűncselekmény megtörténik, amelyben áldozatok, de elkövetők is lehetünk, gyakran magunk számára is meglepetésként. A bűnös emberi magatartáshoz (amely a bűncselekmény elkövetésében nyilvánul meg) rendszerint három tényező szükséges: a kellően motivált tettes, az alkalmasnak mutatózkodó áldozat és a megfelelő szituáció. A szituáció két vonatkozásban is jelentős, lehet fizikai és szociális jellegű. A fizikai tér, a település szerkezete, átláthatósága, rendezettsége, amely a rendetlenségre ösztönöz, vagy lehetővé teszi a kockázatmentes támadást. A szociális tér pedig valamilyen társas viszonyt jelent, ahol az emberi kapcsolatok szolgálnak alapul a kriminális viselkedés kifejlődésére. Ilyen például a családi erőszak, ahol éppen a szoros és nehezen megszakítható kötelék hívja elő az agressziót. Nővédő szervezetek a bontakozó konfliktusnál például azt ajánlják a nőknek, hogy igyekezzenek a lakás olyan részébe kerülni, ahol nincsenek kéznél

szűrő, vágó eszközök, mint a konyhában, itt a fizikai és a szociális közeg egyaránt jelentőséget kap.

Magyarországon egy ideje, markánsan a rendszerváltozás óta, komoly bűnmegelőzési törekvések és intézmények léteznek. A lehetőségek, eszközök tárházát a „Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája” foglalja keretbe.<sup>5</sup> A stratégiában megfogalmazott cél az életminőség javítása, mégpedig a bűnözést produkáló társadalmi-gazdasági okok felszámolásával, a bűnalkalmak csökkentésével, valamint a sértettek segítségével (többek között az állami kártalanítás szabályozásával), egyszerűen az áldozattá válás megelőzésével. A magyar állam a stratégiájában megjelöli a prioritásokat, vagyis a fontos területeket:

- a gyermek és fiatalkori bűnözés csökkentése,
- a városok biztonságának fokozása,
- a családi erőszak megelőzése,
- a sértetté válás megelőzése, áldozatvédelem,
- a bűnismétlés megelőzése.

Ezekre a területekre tehát fokozott állami figyelem irányul, itt talán több segítségre is számíthatunk, mégis sok lehetősége, tennivalója van az egyénnek és családjának is. A bűnmegelőzés a nálunk elfogadott szemlélet szerint három szintű, és ezt keresztezve három irányú. Az elsődleges szinten társadalom- és gazdaság-szervezési, így elsősorban állami feladatokat találunk: ne legyen szegénység, kirekesztettség, legyen meg a feltétele a jó családi, iskolai, munkahelyi és lakókörnyezeti létnek, legyen tere az emberi kapcsolatoknak, amiben különös jelentősége van a fiatalok kortárscsoportjainak. A másodlagos szint a bűnözés vonatkozásában veszélyzónában élőkre irányul. Olyan emberek-ről, és csoportjaikról van szó, akik életmódjuk, tulajdonságaik okán közel vannak a bűnelkövetéshez, illetve az áldozattá váláshoz. Ilyenek például, egyfelől a csavargó utcagyermek, az iskolakerülő, a hajléktalan, a drogos, az alkoholista és így tovább, másfelől, sértetti szempontból a nők, a gyermekek, az öregek, bizonyos veszélyes foglalkozásúak, mint a taxisofőr, a pénzespostás, a pénzszállító, stb. A harmadlagos szint a bűnismétlés megelőzésére irányul, vagyis a visszaeső bűnözés csökkentésére, ahol nem csupán az okos, igazságos és humánus büntetés a feladat, hanem a büntetés utáni visszavezetés, visszafogadás a közösségekbe (család, munka, társadalmi közélet). A harmadlagos szint az áldozatul esettek számára is nagyon fontos. A hangsúly a jóvátételen, a kárrendezésen van, hogy érezze, hogy törődnek vele, az állam mellette van. Ez napjainkban azért is fontos szempont, mert a büntető igazságszolgáltatás intézményei túlterheltek, leköti őket a tettes elfogásával és megbüntetésével kapcsolatos tengernyi kötelezettség, ezért bizony az áldozatra kevés figyelem jut, sőt olykor egyenesen további szenvedést okoznak neki a lélektelen eljárással. De van a sértetti vonalon egy további feladatunk, megakadályozni az ún. másodlagos viktimizációt, vagyis újabb bűncselekmény elszenvedését. Nagyon különös, de a viktimológiai kutatások ezt igazolják, akivel megesett, hogy megtámadták, másodszor könnyebben megtörténik vele valami hasonló, mint első alkalommal. Ugyanis a sértetté válásnak is vannak törvényszerűségei, nevezetesen a bennünk rejlő tulajdonságok okán keveredünk kriminális szituációba, tehát elsősorban az életstílus sebezhetősége rejlik a háttérben.

<sup>5</sup> A 115/2003. (X.28.) országgyűlési határozat mellékletként elfogadott társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája c. dokumentum.

Ami pedig a bűnmegelőzési teendők három irányát illeti, az előbbiekből nyilván kitűnik, hogy lehet elkövetői, áldozati illetve szituáció orientációjú, vagyis az elkövetővé válást, az áldozatul esést szándékozzuk megelőzni, avagy a mindezeket lehetővé tevő szituációs feltételeket blokkolni. De, fontosak a bűnmegelőzés alapelvei is. Itt alapvetően alkotmányossági és ésszerűségi megfontolásokról van szó. Leszögezhetjük, hogy a bűnözés-megelőzés elsősorban az állam feladata, azonban az nem valósulhat meg az emberek öntevékeny közreműködése nélkül. Az államnak jogszabályi kereteket kell kijelölnie és a költségeket fedeznie (ahogy a bürokrata mondják: forrásokat kell biztosítani). Sok minden történt már ebben a vonatkozásban, van például áldozatvédelmi törvényünk, van az említett bűnmegelőzési stratégia, és készül egy bűnmegelőzési törvény is. Új intézményeink vannak, mint az Igazságügyi Szolgálat, ahol az Áldozatsegítő Igazgatóság is helyet kapott, a rendőrségen áldozatvédelmi referensek vannak, büntetőjogunk már lehetővé teszi a mediációt, vagyis a tettes-áldozat kiegyezést, aminek legfőbb tartalma a bocsánatkérés és megbocsátás, valamint a megállapodás a kompenzációról. De még sok a megoldatlanság, csak egyet, a családi erőszak kezelésére szolgáló távollattartási törvény botladozásait említve. Van állami pénz is a bűnmegelőzésre, ezt a bűnmegelőzést országos szinten koordináló Országos Bűnmegelőzési Bizottság pályázati úton osztja el. A legsürgetőbb teendő az önkormányzatokról szóló törvényben megfogalmazott ide vonatkozó passzus érvényesítése, tartalommal való megtöltése, nevezetesen hogy a helyi közbiztonságról az önkormányzatnak kell gondoskodnia. Ehhez egyelőre sem pénzük, sem szervezetük nincsen és hozzáértő szakemberük is kevés. Alapvető jelentőségű ugyanis, hogy a bűnmegelőzést nem lehet, csak helyi szinten szervezni, a helyi közbiztonsági problémákra válaszolva.

Alapvető jelentőségű, hogy tiszteletben kell tartani a gazdálkodók autonómiáját, és tilos bármiféle diszkrimináció is. A bűnmegelőzést nem lehet erőszakos módon megvalósítani, az emberek egyetértő részvétele nélkül csak felületes eredményre számíthatunk. Bölcs belátásra is szükség van: megfigyelhető, hogy – különösen a szituációra irányuló működés nyomán – a bűnözés súlypontjai áthelyeződnek más területre, más bűnözés formációra. Ha például megakadályozzuk a köztudottan csalásra épülő „itt a piros, hol a piros” nevű játékot, vagy a prostitúciót, a benne szereplők esetleg rabolni, vagy betörni fognak. Éppen ezért a legfontosabb alapelv, hogy az igazi eredménnyel kecsegtető bűnmegelőzés csak általános deviancia-megelőzés lehet, vagyis az emberi viszonyok befolyásolása, az életfeltételek javítása.

### *A bűnözés helyzete Magyarországon*

Kriminológiai közhely, hogy a bűnözés a társadalom életének lenyomata, a közösség és a benne élő egyén életében fellépő zavaroknak a tünete, ezért azt hatalmi eszközökkel „visszaszorítani” nem lehet. Sokan mondják, hogy a megnövekedett bűnözés oka a sokakat sújtó elszegényedés, a határok kinyitása, a külföldiek tömeges beutazása, a demokratikus szabadságjogok kiteljesedése és hasonló, azonban ezek legfeljebb árnyalják a képet, az igazság inkább az, hogy a bűnözés ebben az összefüggésben is a társadalmi folyamatok eredménye, mégpedig ama társadalmi folyamatoké, amelyek a rendszerváltást is kikényszerítették. A rendszerváltás Magyarországon, noha vér nélkül, sze-

rencsénkre, mégiscsak forradalmi változásokat hozott a tulajdonviszonyok, a termelés és az elosztás egész makro-rendszerében és így a polgárok hétköznapijaiban is. Tudjuk, hogy az ember nem könnyen alkalmazkodik még a kisebb változásokhoz sem, ezért semmi meglepő nincs abban, hogy a helyüket nem, vagy nehezen találó, a beilleszkedni nem tudó emberek sokkal többen lettek, hogy a devianciák, benne a bűnözés is, súlyosbodtak. Nem történt más, mint, hogy a gazdaság gyarapodásával lehetőségeink és igényeink megsokasodtak: emberek és árucikkek hatalmas tömege utazik északról délre és keletről nyugatra, vagy onnan vissza. Az áru és pénzpiac globalizálódik, a multinacionális cégek betelepülése nyomán már mindannyiunknak van némi képe arról, hogy milyen hatalmas és átfogó folyamatok zajlanak le a világban. Mindezek következtében az emberek közötti kapcsolatok, különböző viszonylatok száma a többszörösére növekedett, ennek megfelelően lényegesen több lett a konfliktusok lehetősége is, amelyek esetenként bűncselekmény elkövetésében nyilvánulnak meg. Nincs különbség a bűnöző és a nem bűnöző ember magatartásának oksági mechanizmusában. A kriminológia tudománya nem jutott olyan eredményre, hogy létezne valamiféle bűnöző személyiség, amely egészében, feltétel nélkül különbözne a nem bűnöző ember személyiségétől. A bűnöző személyiségben csupán bizonyos elemek, torzulások ismerhetők fel, amelyek megfelelő külső hatások következtében öltenek testet társadalomellenes cselekvésben. A könnyen elfogadott felületes közvélemény ellenére a bűnözés nem néhány elvetemült ember produktuma, hanem valamennyiünké. Egyfelől a közösség életének megszervezése és gyakorlása során mutatkozó hiányosságok eredményeznek bűnre vezető alkalmakat, azaz bűncselekményeket előidéző okokat és körülményeket, másfelől az emberek többsége elkövet valamilyen jogsértést az élete során. A bűnözés ugyanis racionális emberi magatartás, szükségletkielégítő vagy konfliktus megoldó jellegű, és hát régi történet, hogy nem minden ember képes ezeket rendezni a többség által elfogadott módon.

A kriminológiai gondolkodás tehát helytelennek tartja a társadalom felosztását bűnözőkre (akik mindig mások és érdemtelen gonoszok), valamint jó emberekre (akik természetesen mi volnánk), különösen Magyarországon, ahol napjainkban fájdalmasan sokan (a többség) úgy gondolják, hogy a szabályok megszegése előnyökkel jár, és önmagának – különféle indokokkal – megengedhető. Mindennapi játékaink egyike a szabályok kijátszása a magunk előnyére, arra persze ritkán gondolva, hogy ez valakinek egyúttal hátrányt jelenthet. A normák, különösen a büntetőjogi tilalmak tudatos áthágására persze nem mindenki képes. Neveltetésünk, világnézetünk, vérmérsékletünk és még sok más tényező együttes hatása, vagyis a személyiségünk milyensége mellett még a külső körülmények ösztönző vagy gátló hatása is nagy szerepet kap ebben. A személyiség és a szituáció konstellációja idézi elő az egyes embernél a bűncselekmény elkövetését. A kriminológia oksági mechanizmusa szerint az embert a szükségleteinek a tudatosult formája, a motívumok készítetik cselekvésre. Az ösztön- és vágytendenciákkal szemben általában megjelennek a kötelességtendenciák, melyek a meg nem engedett cselekvéstől visszatartanak. A motívumok harcának eredményeképpen születik meg a döntés, adott esetben a bűncselekmény elkövetését jelentő cselekvés vagy az attól való tartózkodás. Napjaink szakirodalma élénken foglalkozik ennek kapcsán a „kalkulációval”, az elkövetőnek a lehetséges hasznot, előnyt mérlegelő értékelésével. Ha a szükségletek kielégítésének kevésbé járható útjait teszi lehetővé a társadalom vagy éppen azt sugalmazza, hogy boldogulj, ahogy tudsz, nagyobb lesz az illegális cselekvésre készítés. Éppígy gerjesztheti a bűnözést, ha a kalkuláló komoly eséllyel számíthat arra, hogy a gyenge vagy szakszerűtlen bűnüldöző rendőrség nem lesz képes őt leleplezni, vagy ha

a várható büntetés nem túlságosan tűnik elviselhetetlennek, de ennek nem biztos, hogy nagy jelentőséget kell tulajdonítani. A kutatások általában azt hozzák ki, hogy a bűnelkövetőnek a legkevésbé az jár a fejében, hogy tettéért majd büntetésben lesz része. Az ember természete már csak ilyen: bízik az ügyességében, a szerencséjében, vagy egyszerűen a következményt túl távolinak látja, az elérhető haszon pedig a szeme előtt lebeg.

Mindez fokozottan érvényes a bűnözés modern formációjára, a szervezett bűnözésre. A bünszervezetek működésének ugyanis egyik lényeges mozzanata az aktív védekezés az akadályozó tényezőkkel szemben. Szisztematikusan tanulmányozzák a rendőrségi módszereket, lehallgatják a rendőrségi hírforgalmazást, tudatosan kutatják és építik a rendőrségi kapcsolatokat, büntetőügyeikben megfélemlítéssel és egyéb eszközökkel törekcsenek a tanúk befolyásolására. Elemzik a jogszabályokat a felhasználható joghézagok feltárása végett. A bünszervezetek tagjai számára a bűnös tevékenység úgyszólván hivatás, de mindenképpen egzisztenciateremtő hatású.

A másik oldal, az állam, és szakapparátusa a rendőrség és más rendvédelmi szervek munkájának is fontos része – még ha nem is tudatosan Harsányi János játékelméletének téziseit alkalmazva – a bűnözésre vonatkozó kockázatelemzés.<sup>6</sup> Különösen a bűnmegelőzés vonatkozásában fontos tudatosan felmérni, hogy a lehetséges bűnelkövetők milyen irányokban és módon károsíthatják az embereket, ennek alapján lehet megfelelő ellenintézkedéseket kidolgozni. Az állami vezetés felelőssége az is, hogy a bűnözés és az ellene létrehozott intézmények működése között viszonylag elfogadható egyensúly legyen. Az egyensúly megbomlása politikai jelentőségű tényező lehet. Nem kevésbé fontos az, amit Harsányi János az elméletének summázataként megfogalmazott: ha a társadalom elfogad olyan szabályokat, amelyek valóban a közösség javát szolgálják és azokat be is tartják, az mindenki felemelkedésével fog járni. A szabályoknak akkor van értelmük, ha azok ésszerűek és az egyes ember érdekét úgy szolgálják, hogy közösségbe való beilleszkedésüket, vagyis másokkal való együttműködésüket elősegítik. Ez felfogható intelemként is a törvényhozó számára, hogy „életidegen” szabályok ne szülessenek, de a polgárnak is rá kell éreznie, hogy a közösen elfogadott játékszabályok betartása saját egyéni érdeke is.

A bűnözés ma Magyarországon pontosan olyan, mint az a társadalmi berendezkedésünk, a hétköznapi kultúránk által meghatározott, ebben az értelemben tehát nincs benne semmi rendkívüli, ezért indokolatlan a harangokat félreverní és a néhány, de mindenképpen kivételes drámai bűnügy reflektorfénybe állításával, túlzóan általánosítva, az emberek nyomasztó érzéseit, mindennapi félelmeit növelni. Tehát, milyen is a magyarországi bűnügyi helyzet? A szakemberek, tényeken alapuló meggyőződése, és ez már hosszú évek óta így van, hogy hazánk Európában a közepesnél kevésbé fertőzött országok közé tartozik. Napjainkban ez mintegy 400-420 ezer ismertté vált bűncselekményt, 120-130 ezer kézrekerült bűnelkövetőt és 220-250 ezer bűncselekménnyel sújtott áldozatot jelent évente. A kriminológiában használatos egy mutatószám a bűnözési intenzitásra, eszerint nálunk 100 ezer lakosra 4200 körüli bűncselekmény jut. Ez tőlünk keletre kisebb, nyugatra pedig sokkal nagyobb. Minél nyugodtabb, konszolidáltabb egy társadalom, úgy tűnik, annál nagyobb bűnözést kell elviselnie. Ez az arány például Ausztriában 7 ezer, Németországban 8 ezer, az Egyesült Államokban 10 ezer, Svédországban 12 ezer, Hollandiában pedig 14 ezer körül van. Már ebből is levonható a következtetés, hogy, noha a szegénység, a nyomor bizonyára jelent valami kényszert, vagy ösztönzést

<sup>6</sup> NAGY FERENC: *Harsányi János a játékelmélet Nobel-díjasa*. 1995.



a bűnre, mégis inkább a jólét, a bőség (áruban, utazásban, emberi kapcsolatokban) a fő mozgatórugó a bűnözés háttérében. A rendszerváltás társadalmi megrázkódtatásai egyébként megmutatkoztak a bűnözésben is, a 80-as évek közepétől egy évtized alatt az ismertté vált bűncselekmények száma megnégyszereződött (120 ezerről 500 ezerre), miközben a bűnelkövetők száma csupán megkétszereződött (60-70 ezerről 120-130 ezerre). Az életszínvonal radikális megemelkedése magyarázza azt is, hogy a cselekményi átlagos megnégyszereződésen belül a vagyoni elleni deliktumok hatszorozódtak, míg a személy elleni erőszakos cselekmények csupán duplázódtak. Persze, annak, aki elszenved egy ilyen sérelmet annak ez nem vigasztaló, de hát mégiscsak érdemes rámutatni, hogy az erőszakos, személy elleni cselekmények száma a rendszerváltást kísérő megannyi megrázkódtatás és trauma hatására is 13 ezerről csak 26 ezerre növekedett.

### *A bűncselekmények jellemzői*

A rendszerváltás óta hozzávetőlegesen 500 ezer bűncselekmény kerül napvilágra éves átlagban (egyszer 1998-ban volt 600 ezer is), az utóbbi fél évtizedben csökkenés mutatkozik, 400 ezer felé tart az irány. A bűnözés nagyon sokféle magatartásból tevődik össze, a bűnözés szerkezete azonban néhány fő bűncselekményi típussal bemutatható. A legveszélyesebb, és a bűnözési félelmet leginkább generáló a személy elleni erőszakos bűnözés. Ennek zöme testi sértés, konfliktusok, viták végére a pont – elfogyván az érvek – sérülés okozásával kerül. Súlyosabb változata (nyolc napon túl gyógyuló sérülés) évi 8 ezer, a könnyű testi sértés pedig 2-3 ezer. A legsúlyosabb megvalósulása az élet kioltása, 400-nál kevesebb (ennek fele kísérlet, vagyis az áldozat életben marad), ez is évről évre határozottan csökkenést mutat. Nagyon fontos jellemzője az ilyen cselekményeknek, hogy többségében nem idegenek között zajlik le, hanem rokonok, párkapcsolatban vagy valamiféle ismeretségi kötelékben. Számunkra ebből különösen az lényeges, hogy a viszonyok elromlásához rendszerint minden szereplőnek van köze, a megelőzés lehetőségeit, tehát érdemes ebben keresni. Az egyik legdurvább erőszakos (ám anyagi haszon megszerzését célzó) bűncselekmény a rablás, ahol erőszakkal vagy fenyegetéssel vesznek el értéket a sértettől. Évente három – három és fél ezer bejelentés érkezik rablásról. Ezek egy része régóta ismert módon zajlik le, kocsmában italozás közben, vagy utána, egy másik harmadukat gyermekek követik el kortársaik sérelmére (telefon, más értékes mobil eszköz, kerékpár, stb. elvételével), és egy harmadik típus a pénzszállítók, pénzörzökre irányul (egyszemélyes boltos, postás, taxis is közöttük, újabban gyógyszerár), amelyek súlyos kimenetelűvé alakulhatnak és tényleges brutális megtámadását jelentik a közbiztonságnak.

A második nagy csoportja a bűncselekményeknek vagyoni ellen irányul. A 60-as, 70-es években az összes bűncselekmény 60 %-a volt ilyen, az életszínvonal emelkedésével ezek is szaporodtak, 10 éve volt a csúcspont, csak ebben a kategóriában közel 500 ezret számláltak a statisztikusok, az össz-bűnözés 82 %-át. Most megint csökken ez az arány, minden szociális nehézség ellenére, úgy tűnik, a helyzet megnyugodott, a bűnelkövetésen kívül más megoldások is rendelkezésre állnak. A vagyoni elleni bűnözés több mint fele egyszerű alkalmi lopás. A betöréses lopások látványosan csökkentek az elmúlt évtizedben, 100 ezerről 40 ezerre, ezek egyharmada irányult magánlakásokba. A lopások

sajátos célpontja a gépkocsi, évente 6-7 ezret lopnak el véglegesen (tíz éve még a dupláját), és a zseblopás (5-6 ezer). A csalások ellenben szaporodnak, évente 30-40 ezer ügyben dolgozik a rendőrség, ez durván tízszeres növekedés a rendszerváltás előtti időkhöz képest. Különösen a sok embert érintő befektetési csalások és piramisjátékok okoznak nagy kárt, úgy látszik, sok embernek jön meg a kedve a kockázatos ügyletekhez és van is mit kockáztatnia. Persze nem csak a tehetős emberek a célpontok, az ingatlancsalásokban egyszerű, de tájékozatlan embereket húznak csöbe felkészült jogászai és ingatlan szakértelem segítségével. Még egy típus terjed nagy sebességgel, mégpedig a szerzői jogok megsértése, a számítástechnika óriási lehetőségeket teremt a szerzői jogokkal védett szellemi termékek másolására, terjesztésére, a köznapiban ember itt inkább elköve-tőként kerülhet bajba, de mohósága vagy tudatlansága okán áldozatnak is tekinthetjük.

A közlekedés – amelyben mindenki részt vesz – a gondatlan bűnözés területe, ahol a büntetőjogi felelősség alapja az, hogy a károkozó elmulasztja a mindenkitől elvárható körültekintést és elővigyázatosságot. Tekintve, hogy a közlekedésben a motorizáció napjainkban is rohamléptekben bővül, nagyon érdekes, hogy a közlekedési bűncselekmények száma két évtizede alig változik, évi 22-23 ezer körül van. Ezek kétharmada ittas járművezetés, amikor egyébként baj nem történt, csak az alkoholos állapot megállapítása, 4-5 ezer pedig a közúti baleset okozása. A közelmúltig évente 1200 körül volt a közúti balesetben meghalt emberek száma, az objektív felelősség, vagyis a zéró tolerancia bevezetésével ez több százal csökkent.

A javulás rendkívüli mértékű, hisz két évtizeddel ezelőtt még évente 2500 körül volt a közúti balesetek halálos áldozatainak a száma. Mégsem lehetünk elégedettek, az uniós átlaghoz képest még mindig sok a tragédia, ezért további erőfeszítésekre van szükség az ellenőrzésekben, de a forgalomszervezésben is.

Nagyon gyorsan bővülő kategória a közrend elleni bűncselekményeké, 1989 óta számuk nyolcszorosára növekedett (80-84 ezer évente). Négy alfejezetből áll össze: közbiztonság elleni (például terrorcselekmény, visszaélés lőfegyverrel, robbanóanyaggal, bűnszervezet létrehozása, tiltott állatviadal és tiltott szerencsejáték szervezése, veszedelmes eb tartása, stb.) köznyugalom elleni [mint önkényuralmi jelkép használata, közveszéllyel fenyegetés (a „bombariadó”), garázdaság], a közbizalom elleni (köz- és magán okirat-hamisítás), és végül a közegészség elleni bűncselekmények (mint a kábítószerral visszaélés, környezet- és természetkárosítás). Látható, hogy ezek a magatartások veszélyesek ugyan a közbizságra, ám nem nevezhető tömegesnek a megvalósulásuk, kivéve az okirattal kapcsolatosakat, melyek az egésznek a kétharmadát teszik ki és a közterületen riadalmat és felháborodást kiváltó garázdaságot, amelyek megháromszorozták a rendszerváltás óta, és ma már évi 10 ezret regisztrálunk.

Gazdasági bűnözés a rendszerváltás előtt a mai értelemben nem volt, hisz a tervgazdaság körülményei között nem voltak piaci szereplők és termelő vállalkozások, így legfeljebb a társadalmi tulajdont károsító vagyon elleni cselekményekről volt szó. A piacgazdaság óriási lehetőségeket teremtett a befektetésekre, innovációra, a szabad vállalkozásra, és ez bizony együtt jár a jogsértő tevékenység lehetőségével, ami nem is könnyű azonosítani, pláne bizonyítani. Az összes bűncselekmény 2-4 %-a tartozik ide, manapság 10-20 ezer évente. Itt rendszerint nincs feljelentő, nincs egyéni sértett, ezért a felderítésre, ellenőrzött szervezetek (rendőrség, pénzügyőrség, APEH, PSZÁF, GVH, stb.) aktivitásától függ, mennyi kerül napvilágra. Az ide tartozó bűncselekmények sajátossága, hogy a vagyonhoz fűződő jogok mellett a gazdálkodás rendjének a sérelme is megvalósul. Ez utóbbi nagyon fontos, hisz a termeléshez, kereskedelemhez a szereplők

egymás iránti bizalma kell, és ezt a bizalmat kihasználva lehet a másik kárára bűnösen nyereszkeskedni. A gazdasági bűncselekmények fokozott veszélye ebben, vagyis a bizalom megrendítésében áll, továbbá abban, hogy nehéz a felderítés, hogy egy cselekménnyel nagyon nagy kár okozható és ez sok embert érint. A gazdasági bűnözés körében a leggyakrabban a csődbüntett, a csempészet- és vámorgazdaság, a pénzhamisítás (2-3 ezer), valamint a készpénz helyettesítő fizetőeszköz (mint a bankkártya) hamisítás (3-4 ezer), és ezek további növekedése prognosztizálható.

Ha már fentebb említettük a szervezett bűnözést, erről is kell mondanunk valami megfoghatót. Nehéz a jelenséget bemutatni, leírni, nagyon sok a fogalma körül a zavar, a kódósítás. A dolog lényegében rejlik persze a magyarázat: a szigorú belső és külső konspiráció, a tagolt munkamegosztás, a hierarchikus, alá-fölérendeltségen alapuló szervezet és más egyebek okán tényleg nagyon nehéz a működését feltárni, természetét megismerni, többek között éppen ez adja a különleges veszélyességét. A hagyományos bűnüldözési eszközök és büntetőjogi intézmények nem is alkalmasak az ellene való fellépésre: szerte a világon megengedik a különleges eljárásokat, mint a fedett nyomozó, a névtelen tanú, vagy a magántitkokhoz való könnyebb hozzáférés (lehallgatás, bankszámlák megismerése, stb.). Mindazonáltal a hétköznapi ember közvetlenül ritkán érintett a szervezett bűnözés fenyegetettségében. Ennek ugyanis nem a közfelfogásban elterjedt leszámolások, utcai kivégzések, robbantások, bandaháborúk a fő jellemzői. A szervezett bűnözés a lényege szerint gazdasági tevékenység, valamiféle kereskedelem leginkább: kábítószer, ember (a prostitúció is valójában ez), műkincs, dohánytermék, fegyver kereskedelme, kihasználva a régiók és országok közötti eltéréseket. A szervezett bűnözést a profitszerzés mozgatja, professzionális eszközökkel és módszerekkel a minél nagyobb haszon elérése, végeredményben ugyanaz a hajtómotorja, mint a legális gazdasági életnek, csak itt törvénytelen, sőt bűnös tevékenységgel még nagyobb hasznot törekszenek elérni. Még az ún. védelmi zsarolások, a védelmi pénzek erőszakos beszedése is elsősorban a gazdasági tevékenységek körébe tartozik, hisz a biztonság fontos tényezője a kereskedelmi környezetnek, napjainkban pedig a biztonságot is árúnak tekintjük, amelynek az előállítására szintén költenünk kell. Az állam azonban a megnövekedett biztonsági igényeket képtelen kielégíteni, ezért is van egyre bővülő részesedése a biztonsági piacon a piaci alapon működő biztonsági vállalkozásoknak.

Mindezekből levonható a következtetés, hogy a szervezett bűnözés ott talál magának teret, ahol valamely árura vagy szolgáltatásra nagy tömegeknek van igénye és azt az állam nem képes kielégíteni, sőt némelyiket tiltja, el akarja fojtani hatósági eszközökkel. Emberi szükségletekről van szó, legyen arról bármi is a véleményünk: drog, prostituált nő, fegyver stb. Ezért mondja a kriminológia (a megértő jellegű tudományként a megoldásokat keresve), hogy sokszor hatékonyabb ezeket a szükségleteket elismerni és kielégítésüket valahogyan szabályozni, mert akkor ellenőrizhető lesz, miáltal a nagyobb károk nagyobb valószínűséggel válnak elkerülhetővé, mintha fokoznánk a büntetéseket.

És végül még egy fontos terület, noha a statisztikai adatok nem jelentősek, a házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni cselekmények csoportja. Mindössze egy százaléka a megismert bűnözésnek, de biztosak lehetünk, hogy nagyon sok nem jut a tudomásunkra, hisz nagyon érzékeny része az emberi életnek, ahol ezek történnek: családi erőszak, pedofília, erőszakos nemi bűncselekmények, kiskorú veszélyeztetése. A kategóriába tartozó cselekményeknek több mint a felét a tartás elmulasztása adja, és van egy újabb megvalósulás is, ami a gyermekekről készített tiltott pornográf felvétellel kapcsos-

latos. Az utóbbi években 10-15 ezer ügy bukkant fel, összefüggésben az Internet térhódításával.

A bűnözést, a bűnös emberi magatartást sokféle okkal magyarázzuk. Erősen tartja magát az a nézet, hogy a modern társadalmak egyik legnagyobb baja a közösségek lazulása, széthullása, hogy az emberek a bonyolultabb és gyorsan változó viszonyok közepette mindinkább magukra maradnak, sőt keresik az elszigetelődést, mert nem találnak egymással kapcsolatot. A kriminológia is azt magyarázza, hogy a mikrocsoportok, ahol a mindennapjaink zajlanak a legfontosabb meghatározói az életünknek. Ezek a mikrocsoportok – a család, az iskola, a munkahely, a lakókörnyezet és a kortárs csoportok – közvetlenül alakítják viszonyainkat és lehetőségeinket és persze mi magunk is visszahatunk és alakítjuk a társadalmi környezetünket. A mikroközeg minőségét és összetevőit a szociológusok tanulmányozzák, a kriminológia megállapítja a tény, hogy ha az egyén nem képes ezekbe a csoportokba integrálódni, nem találja azokban a helyét, akkor deviálódni fog, vagyis nem képes társadalmilag elfogadott módon viselkedni, ennek következtében önmagát pusztítja vagy másoknak okoz kárt: alkoholistá lesz, öngyilkos, drogfogyasztó vagy bűnelkövető, esetleg kevésbé látványos módon, az elmek működésében támadnak zavarok.

Minden társadalom sokat bajlódik ezzel: tagjainak egy viszonylag állandó hányada törvényszerűen deviálódik. Régi keletű a vita arról is, hogy ennek a költségeit ki állja, ki a felelős a beilleszkedni nem tudásért: a közösség, amely kitermelte ezeket a bajokat vagy az egyén, aki tanúsítja azt. Egyszerűen szólva, a kérdés lényege az, hogy az ember sorsa a viszonyai által meghatározott-e vagy pedig szabad akaratából cselekszik. A válasz világnézetünktől, de anyagi teherbíró képességünktől is függ: szegény országokban bizony hajlanak arra, hogy a szerencsétlen sorsú embert magát hibáztassák. Heller Ágnes filozófus érzékletes képpel foglal állást: „Mindannyian bele vagyunk hajítva a világba, a születésünk véletlenje, hogy milyen közösség tagjai leszünk.”<sup>7</sup> Akit a vakszerencse rossz helyre juttatott, nehezen lehet jó, egyedül láthatóan képtelenség is, csak a jó közösség segíthet. Ebben van a jó helyre született többségnek felelőssége: jó, ha észben tartjuk, a rossz sorsú emberek segítése másra nem hárítható – anyagi kiadásokkal is járó – kötelességünk.

<sup>7</sup> HELLER ÁGNES: *Etika az ún. posztmodern korban*. Előadás a Zöld Kakas Líceum: Az értékközvetítés fejlesztései c konferenciáján. Budapest, 1999.május 21.

ZSOLT NÉMETH

CRIMINOLOGY ASPECTS OF PUBLIC ORDER

(Summary)

The contribution is a mental summary of criminology subject at law faculty, Szeged. The public order is not equal the lack of criminality, the safety is threaten by much risk in weekday. Cesare Beccaria accordingly established 250 years ago: it is much better preventing the guilt than punishing. A the safety recently is mutual social product, not only responsibility of police. In our day we have a good framework for the crime prevention, The National Strategy of Societal Crime Prevention.

In Hungary the situation is criminality is bearable, it is adequate to economic stage of our country. In the last decade approximately 500 000 crimes and 120 000 perpetrators were put on the map. We have the joint responsibility to help the hard pressed persons after their punishment do fit in our society.



NEPARÁCZKI ANNA VIKTÓRIA

## A terrorizmus elleni büntetőjogi fellépés két lehetséges útja

*A magyar és a német szabályozás összevetése,  
különös tekintettel az elkövetési magatartásokra*

*„A legjobb mód, ahogy az ember tanul, az utánpótlás. A mimézis. De csak azokat akarjuk utánozni, és csak azokat tudjuk utánozni, akik cselekednek. Aki beszél, azt nem lehet utánozni, mert ha utánpótlás valakit, aki beszél, akkor csak beszélsz. Az pedig unalmas. Tanulni valakitől csak úgy lehet, hogy ha az a valaki cselekszik. És nem csak cselekszik, hanem örömmel csinálja azt, amit csinál, és boldogságot sugároz”. (Feldmár András, pszichológus)*

A jelen tanulmány szerzője egyike volt azon szerencsés hallgatónak, akik még az ünnepeltől, Cséka Ervin emeritus professzortól sajátíthatták el a büntető eljárásjogot. Cséka Ervin emeritus professor, a Szegedi Büntetőjogi Iskola kiváló elméleti és gyakorlati büntetőjogászként nemcsak oktatóm, egyben vizsgáztatóm is volt. S hogyan emlékezhet vissza tisztelettel az egykori hallgató oktatójára, vizsgáztatójára? Ha emberiségessége, közvetlensége, de ugyanakkor nagy tudása és személyes jó példája lebeg az egykori hallgató szeme előtt. Az ünnepelt pedig kitartó lelkesedéssel oktatott és vizsgáztató, olyan oktató és vizsgáztató volt, akit érdemes utánozni. Tisztelegésképpen készítettem el ezt az írást, olyan témában, ami közel áll hozzám, amit örömmel adhatok köszönetképpen Cséka Ervin emeritus professor 90. születésnapjára.

### *I. Bevezetés*

A tanulmányban Magyarország és Németország terrorizmussal szembeni büntetőjogi fellépését hasonlítom össze. A terrorcselekmények jelentős félelemkeltő hatásukkal megingathatják az állampolgárok bizalmát kormányukban, amelynek a biztonságukat kellene garantálnia. Ezt a veszélyt elkerülendő mindkét országban már a '70-es évek terrorhulláma miatt szükségesnek mutatkozott a büntetőjogi fellépés<sup>1</sup> a terrorista me-

---

<sup>1</sup> A magyar jogalkotó az 1978. évi IV. törvényben szabályozta először a terrorista bűncselekményt azzal az indokkal, hogy a „szervezett bűnözés a kényszerítésnek és a zsarolásnak az eddig ismerteknél félelmete-

rényletek új formáival szemben: így a magyar Büntető Törvénykönyv<sup>2</sup> 261. §-ában szabályozásra került a „Terrorcselekmény” tényállása, a német Büntető Törvénykönyv (Strafgesetzbuch)<sup>3</sup> pedig kiegészült a 129a. §-szal, a „Terrorista szövetség alakítása”-val.<sup>4</sup> Azonban a határokon átvélő bűnözési formák – mint a terrorizmus – egy közös, egységes fellépést tesznek szükségessé a nemzetközi közösségben, ezért mindkét ország terrorizmussal szembeni büntetőjogi tényállása jelentős módosításokat élt meg a nemzetközi elvárásoknak megfelelően.<sup>5</sup> Az Európai Unió is nagy hangsúlyt fordít a tagállami terrorista bűncselekmények büntető anyagi jogi definíciójának harmonizálására. A két legjelentősebb, a terrorizmus elleni küzdelem jegyében született dokumentum egyrészt a Tanács 2002. június 13-ai kerethatározata (2002/475/IB),<sup>6</sup> másrészt az ezt kiegészítő és módosító 2008. november 28-ai tanácsi kerethatározat (2008/919/IB).<sup>7</sup>

Az összehasonlítás során a két ország terrorista bűncselekményének tényállását veszem górcső alá: vajon mit jelent a fentebbi európai uniós harmonizációs törekvés a terrorcselekmények kapcsán? Van-e eltérés a két ország szabályozásában? És ha igen, milyen cselekmény végrehajtása révén válik az elkövető (büntetőjogi értelemben) terroristává? E kérdések megválaszolásához először a magyar és a német terrorista bűncselekmény tényállást mutatom be – terjedelmi okokból – vázlatosan, majd ezt a két szabályozás összevetése követi, ahol az elkövetési magatartásra (mint szükségképpen tényállási elemre) helyezem a hangsúlyt. Végül az összehasonlításból konklúziót vonok le az esetleges eltérésekre vonatkozóan.

## II. A terrorizmus elleni büntetőjogi fellépés két lehetséges útja

### A) A magyar terrorista bűncselekményről [Btk. 261. § – Terrorcselekmény] vázlatosan

A terrorizmus elleni büntetőjogi fellépés Magyarországon egy tényálláson nyugszik, a közbiztonság elleni bűncselekmények között szabályozott 261. §-on, amely büntetni

sebb, minőségileg új formáit hozta létre.” 1978. évi IV. törvény miniszteri indokolása. In: Magyar Közlöny. 1978/92. 1219. p.

A németországi büntetőjogi terrorizmus elleni fellépés – a magyar pönalizálással közel egyidőben, ám azt megelőzően született – 1976. 8. 18-ai ún. „Anti-terror-törvény”-re vezethető vissza, ami a korabeli baloldali extrémizmus és terrorizmus megfékezését szolgálta. BARNÁ ATTILA: *A jogállam önvédelme – a német büntetőjog-alkotás válasza a 70-es évek terrorhullámára*. In: MEZEY BARNÁ (szerk.): Eckhart Ferenc Emlékkönyv. Budapest, 2004. 20. p.; BÜTZLER, VOLKER: *Die Vorverlagerung der Strafbarkeit am Beispiel der Terrorismusverfolgung aus deutscher Perspektive*. In: SINN, ARNDT – GROPP, WALTER – NAGY FERENC (Eds.): *Grenzen der Vorverlagerung in einem Tatstrafrecht*. Göttingen-Osnabrück, 2011. 382. p.

<sup>2</sup> A továbbiakban: Btk.

<sup>3</sup> A továbbiakban: StGB.

<sup>4</sup> „Bildung terroristischer Vereinigungen”

<sup>5</sup> A tényállást módosító törvények összefoglalását a magyar szabályozás kapcsán lásd. NEPARÁCZKI ANNA VIKTÓRIA: *Die Vorverlagerung der Strafbarkeit am Beispiel der Terrorismusverfolgung aus ungarischer Perspektive*. In: SINN – GROPP – NAGY 2011, 402–404. p.; a német szabályozás kapcsán: ZÖLLER, MARK A.: *Terrorismusstrafrecht*. Heidelberg, 2009. 511–512. p.

<sup>6</sup> A továbbiakban: 2002-es kerethatározat.

<sup>7</sup> A továbbiakban: 2008-as kerethatározat.



rendeli a terrorcselekmény elkövetőjét. A tényálláson belül négy alapeset különböztethető meg:

- A személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekmény elkövetése terrorista célzattal [Btk. 261. § (1) bekezdés],
- Jelentős anyagi javak hatalomba kerítése és követelés intézése terrorista célból [Btk. 261. § (2) bekezdés],
- Terrorcselekménnyel fenyegetés [Btk. 261. § (7) bekezdés], valamint
- Terrorcselekmény elkövetésével kapcsolatos előkészületi jellegű elkövetési magatartások [Btk. 261. § (4)-(5) bekezdés].

Az első és a második változat megvalósulásához szükséges egy ún. terrorista eszközcselekmény, amelyet az elkövető terrorista célzattal visz véghez. A két alapeset között azonban lényeges különbség figyelhető meg. Az (1) bekezdés szerinti terrorcselekmény a taxatív meghatározott lehetséges terrorista eszközcselekményekből és a terrorista célzat három változatából áll, amivel a 2002-es kerethatározat rendelkezéseinek<sup>8</sup> mindenben eleget tesz. Ezzel szemben a (2) bekezdés szerinti terrorcselekmény esetén a terrorista cél szűkebb, a 2002-es kerethatározatban szereplő célzatváltozatok közül csak az egyikkel valósulhat meg; ezen kívül csak egyfajta terrorista eszközcselekmény található: a Btk.-ban a terrorcselekmény első szabályozása óta kisebb módosításokkal szereplő jelentős anyagi javak hatalomba kerítése és követelés intézése. Tehát míg az első alapesetben a terrorcselekmény elkövetési magatartása megegyezik a Btk. 261. §-ának (9) bekezdés a) pontjában felsorolt terrorista eszközcselekmények valamelyikének elkövetési magatartásával, addig a második alapeset elkövetési magatartását a fentebbiek szerint nevesítette a jogalkotó.

A harmadik alapeset alapján az elkövetőt akkor vonják felelősségre terrorcselekmény elkövetése miatt, ha komoly formában kifejezésre juttatja azon szándékát, hogy az (1) vagy a (2) bekezdésben meghatározott terrorista eszközcselekményt terrorista célzatul kívánja megvalósítani. További feltétel, hogy a (9) bekezdés a) pontjában meghatározott bűncselekmények, illetve a jelentős anyagi javak hatalomba kerítésének terrorista célzatú elkövetésére a fenyegetés kinyilvánításáig még előkészületként vagy kísérletként sem kerülhet sor.<sup>9</sup>

A negyedik alapeset a terrorcselekmény elkövetésével kapcsolatos előkészületi jellegű elkövetési magatartásokat rendeli büntetni. A Btk. 261. § (4) bekezdése a terrorcselekmény első két alapesetéhez kapcsol [vagyis a (7) bekezdés szerinti harmadik alapesethez nem] fogalmi szempontból előkészületi, illetve bűnsegédi jellegű magatartásokat önálló, befejezett, ún. sui generis bűncselekményként. A tényállás a terrorista eszközcselekmények elkövetése nélkül alapozza meg ezen elkövetők büntetőjogi felelősségét. Tehát az elkövetési magatartások a konkrét terrorista eszközcselekményt megelőző, vagy azon kívüli cselekmények, az elkövetők a terrorcselekmény előkészítésében vesznek részt. Az (5) bekezdés az előkészületi jellegű cselekmények súlyosabban büntetendő változatait határozza meg.<sup>10</sup> Egyrésztől büntetendővé nyilvánítja a terroristák csoport megszervezésével, előkészítésével kapcsolatosan a (4) bekezdés elkövetési magatartásait. Ekkor az (5) bekezdés elkövetési magatartásai azonosak a (4) bekezdésben meghatározott előkészületi jellegű elkövetési magatartásokkal, azonban másra irányulnak. A (4)

<sup>8</sup> 2002-es kerethatározat 1. cikk (1) bekezdés.

<sup>9</sup> VIDA MIHÁLY – SZOMORA ZSOLT: *Terrorcselekmény*. In: NAGY FERENC (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, 2009. 400. p.

<sup>10</sup> VIDA – SZOMORA 2009, 402. p.

bekezdés elkövetői ugyanis (legalább) egy az (1) vagy a (2) bekezdés szerinti terrorcselekmény elkövetését készítik elő, míg az (5) bekezdés elkövetői tevékenységüket a terrorista csoport létrejövetelére érdekében fejtik ki azért, hogy annak keretei között a későbbiekben a Btk. 261. § (1) vagy (2) bekezdése szerint minősülő terrorcselekményt hajtsanak végre. Másrészt az (5) bekezdés büntetni rendeli továbbá a már fennálló terrorista csoport egyéb módon történő támogatását is.

A terrorista csoport fogalmát a (9) bekezdés b) pontja rögzíti. A terrorista csoport tartalmilag egy speciális bünszervezet: a specialitása pedig a célzatában áll. Következésképp egy terrorista csoportot minden esetben bünszervezetnek tekinthetünk. Így, ha a szerveződés legalább egy, a Btk. 261. § (1)-(2) bekezdés szerinti bűncselekmény elkövetését megkísérli, kötelezően alkalmazandó lesz a 98. § büntetési tételkeretet emelő szankciója is.<sup>11</sup> Tehát amennyiben az (5) bekezdés előkészületi jellegű elkövetési magatartásai legalább megkísérelt konkrét terrorcselekményhez kapcsolódnak, a cselekmény az (1) vagy a (2) bekezdés szerint minősül, a terrorcselekmény tettesi vagy részesi magatartásaként. A szervezett elkövetés azonban ekkor sem marad értékelés nélkül: a Btk. 98. §-a lesz alkalmazandó. Azaz a terrorcselekmény szervezett elkövetése a magyar szabályozásban vagy a negyedik alapeset súlyosabban minősülő esete (terrorista csoporttal kapcsolatos elkövetés), vagy pedig az első három alapeset vonatkozásában a büntetés kiszabásakor súlyosabban értékelendő körülmény (bünszervezetben történő elkövetés).

#### *B) A német terrorista bűncselekmény(ek)ről vázlatosan<sup>12</sup>*

A magyar szabályozással ellentétben, a német büntetőjogi fellépés a terrorizmussal szemben több önálló tényállásra épül. A StGB 129a. §-a a „Terrorista szövetség alakítása”-t fenyegeti büntetéssel. Ez a tényállás a StGB 129. § szerinti „Bűnszövetség alakítása”-hoz<sup>13</sup> képest minősített tényállás, amely a különösen veszélyes terrorista szövetségek elleni védelmet hivatott biztosítani.<sup>14</sup> Továbbá a StGB 129b. § „Bűnszövetségek és terrorista szövetségek külföldön; tágabb elkobzás és vagyoneklobzás”<sup>15</sup> büntetni rendeli tulajdonképpen „az egész világon”<sup>16</sup> működő terrorista szövetségeket is a közrend elleni bűncselekmények között. Ezek a tényállások a 2002-es kerethatározat rendelkezésein alapulnak, mégis jó példát jelentenek a terrorizmus elleni büntetőjogi fellépés egy másfajta megközelítésére. A fentebbi terrorista bűncselekményeken kívül azonban a német jogalkotó a 2009. 8. 4-én hatályba lépett „A súlyos, államot veszélyeztető

<sup>11</sup> NAGY FERENC: *Landesberichte – Ungarn*. In: GROPP, WALTER (szerk.): *Organisierte Kriminalität und kriminelle Organisationen: präventive und repressive Maßnahmen vor dem Hintergrund des 11. September 2001*. Baden-Baden, 2006. 418. p.

<sup>12</sup> A német szabályozásról részletesen magyar nyelven: NEPARÁCZKI ANNA VIKTÓRIA: *A terrorista bűncselekmény szabályozása Németországban*. Jogelméleti Szemle 2010/1, Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/neparaczki41.html>

<sup>13</sup> „Bildung krimineller Vereinigungen”

<sup>14</sup> LENCKNER, THEODOR – STERNBERG-LIEBEN, DETLEV: §§ 123–131. In: SCHÖNKE, ADOLF – SCHRÖDER, HORST: *Strafgesetzbuch Kommentar*. 28. Aufl., München, 2010. 1399. p.

<sup>15</sup> „Kriminelle und terroristische Vereinigungen im Ausland; Erweiterter Verfall und Einziehung”

<sup>16</sup> LENCKNER – STERNBERG-LIEBEN 2010, 1403. p.

erőszakos cselekmények üldözéséről” szóló törvénnyel<sup>17</sup> három új, terrorizmussal összefüggő bűncselekményt iktatott be a StGB-ba: a 89a.,<sup>18</sup> 89b.,<sup>19</sup> és 91.<sup>20</sup> §§-at. Ezzel a német törvényhozó maximálisan eleget is tett a 2008-as kerethatározat rendelkezéseinek, még akkor is, ha a módosítás önálló német kezdeményezésre született.<sup>21</sup> A továbbiakban a központi terrorista bűncselekményt, a StGB 129a. §-át ismertetem vázlatosan, majd röviden kitérek a három új specifikus bűncselekményre, a StGB 89a., 89b., és 91. §§-ra is.

### 1. A központi terrorista bűncselekmény [StGB 129a. §]

A StGB 129a. §-a ún. szervezkedési bűncselekmény<sup>22</sup>, azaz az elkövetési módzatokban közös, hogy mindig a szövetségre irányulnak.<sup>23</sup> Büntettként<sup>24</sup> büntetéssel fenyegeti a terrorista szövetség alapítását és a terrorista szövetségben való részvételt.<sup>25</sup> Ezen absztrakt veszélyeztetési bűncselekmény<sup>26</sup> három alapesete a terrorista szövetség jellegében<sup>27</sup> tér el egymástól:

- Különösen súlyos bűncselekmények elkövetésére<sup>28</sup> terrorista szövetség alakítása [StGB 129a. § (1) bekezdés],
- Cselekmények túli célokkal rendelkező terrorista szövetség alakítása<sup>29</sup> [StGB 129a. § (2) bekezdés], valamint
- Fenyegetési célú terrorista szövetség alakítása<sup>30</sup> [StGB 129a. § (3) bekezdés].

A (4) bekezdés az első három alapeset minősített eseteként súlyosabban rendeli büntetni azt az elkövetőt, aki a szervezők vagy értelmi szerzők közé tartozik. E két elkövető de facto irányadó, meghatározó szereppel bír – akár szellemileg, akár gazdaságilag – a szövetséget illetően.<sup>31</sup>

Ugyanakkor az (5) bekezdés a terrorista szövetség támogatását, illetve a terrorista szövetség érdekében végzett tagok vagy támogatók toborzását, mint vétséget fenyegeti

<sup>17</sup> „Gesetz zur Verfolgung der Vorbereitung von schweren staatsgefährdenden Gewalttaten vom 30.7.2009” BGBl. I S. 2437. A továbbiakban: GVVG.

<sup>18</sup> „Súlyos, államot veszélyeztető erőszakos bűncselekmény előkészülete” („Vorbereitung einer schweren staatsgefährdenden Gewalttat”)

<sup>19</sup> „Kapcsolatfelvétel a súlyos, államot veszélyeztető erőszakos bűncselekmény elkövetése érdekében” („Aufnahme von Beziehungen zur Begehung einer schweren staatsgefährdenden Gewalttat”)

<sup>20</sup> „Ütmutatás nyújtása a súlyos, államot veszélyeztető erőszakos bűncselekmény elkövetéséhez” („Anleitung zur Begehung einer schweren staatsgefährdenden Gewalttat”)

<sup>21</sup> BÜTZLER 2011, 392. p.; ZÖLLER 2009, 562. p.

<sup>22</sup> „Organisationsdelikt”

<sup>23</sup> BÜTZLER 2011, 382. p.

<sup>24</sup> A német büntetőjogban egy büntett kísérlete mindig büntetendő, míg a vétség kísérlete csak akkor, ha a Büntető Törvénykönyv azt kifejezetten előírja az adott bűncselekmény tényállásában. [StGB. 23. § (1) bekezdés]

<sup>25</sup> FISCHER, THOMAS: *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*. 55. Aufl., München, 2008. 947. p.

<sup>26</sup> Az absztrakt veszélyeztetési deliktum „büntetést érdemlősége a tényállásszerű elkövetési magatartás következtében meghatározott védett jogi tárgy általános veszélyeztetésén alapul. A veszély bekövetkezése ebben az esetben nem tartozik hozzá a törvényi tényálláshoz, a vonatkozó elkövetési magatartás azonban tipikusan konkrét veszély vagy sérelem előidézésére alkalmas”. NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Második, átdolgozott kiadás, Budapest, 2010. 111–112. p.

<sup>27</sup> Lásd. FISCHER 2008, 948–950. p.

<sup>28</sup> „schwerstkriminelle Vereinigungen”

<sup>29</sup> „Vereinigungen mit tatübergreifenden Zwecken”

<sup>30</sup> „Vereinigungen zum Zweck der Drohung”

<sup>31</sup> FISCHER 2008, 790. p.; STERNBERG-LIEBEN, DETLEV: §§ 80-101a. In: SCHÖNKE, ADOLF – SCHRÖDER, HORST: *Strafgesetzbuch Kommentar*. 28. Aufl., München, 2010. 1217. p.

enyhébb büntetéssel. A két elkövetési magatartásban közös, hogy tettesek csak a szövetség kívülről, tagként részt nem vevő személyek lehetnek.<sup>32</sup>

Fontos kiemelni tehát, hogy a StGB 129a. §-a egészében absztrakt veszélyeztetési szervezkedési bűncselekmény. Mint ilyen, a terrorista szövetség alakítása bűncselekményében való közreműködés és az esetlegesen, a szövetség tagja(i) által elkövetendő ún. terrorista alapcselekmény<sup>33</sup> egységet fog képezni.<sup>34</sup>

## 2. A specifikus terrorista bűncselekmények [StGB 89a., 89b., és 91. §§]

A három specifikus terrorista bűncselekmény beiktatásával a német jogalkotó az egymástól elszigetelten cselekvő, egyes elkövető előkészületi cselekményét fenyegeti büntetéssel.<sup>35</sup> Ez a német büntetőjog azon alapelvének áttörését jelenti, hogy a „magányos” elkövetők előkészületi cselekményei büntetlenek.<sup>36</sup> Ennek eredményeképpen a StGB 89a., 89b., és 91. §§ alapján már azon elkövetők is felelősségre vonhatók, akiknél nem bizonyítható a 129a. vagy a 129b. §§ szerinti terrorista szövetségben közreműködés.<sup>37</sup> A három új tényállással tehát lehetővé vált, hogy a nyomozó hatóságok már a terrorcselekmények előkészülete kapcsán jogszerűen fellépessenek, akkor is, ha csupán „magányos” elkövetőt sikerült azonosítani és a 30. §,<sup>38</sup> valamint a 129a. § feltételei nem állnak fenn.<sup>39</sup>

<sup>32</sup> FISCHER 2008, 840. p.

<sup>33</sup> A szervezett bűnözés büntetőjogi megítélése kapcsán Gellér Balázs különbséget tesz az ún. alapcselekmény és az ún. kapcsolódó/járlékos bűncselekmény között, az előbbi alatt azt a tradicionális bűncselekményt értve, amelyet a bűnszervezet tagjai e minőségükben elkövetnek; míg az utóbbi, az ún. kapcsolódó/járlékos bűncselekmény az, amellyel a bűnszervezethez tartozás pónalizálása jelölhető. GELLÉR BALÁZS JÓZSEF: *Gondolatok a büntetőjog jelentőségéről a szervezett bűnözés elleni fellépéssel kapcsolatban*. In: GELLÉR BALÁZS – HOLLÁN MIKLÓS (szerk.): *A szervezett bűnözés arcai*. Budapest, 2004. 22. p.

Tekintettel arra, hogy a terrorista szövetség (illetve a magyar büntetőjogi szabályozás szerint a terrorista csoport) valójában speciális bűnszervezet, a fentebbi terminológia alkalmazható a szervezkedési jellegű német terrorista bűncselekményre. Így megkülönböztethető az ún. terrorista alapcselekmény, azaz az a tradicionális bűncselekmény, amelyet a terrorista szövetség tagjai a terrorista szövetség érdekében elkövetnek; valamint az ún. kapcsolódó/járlékos terrorista bűncselekmény, amely maga a terrorista szövetség alakításának bűncselekménye. A lehetséges terrorista alapcselekmények körét a StGB 129a. § (1) és (2) bekezdésének „bűncselekmény-katalógusa” („Straftatenkatalog”) meg is határozza taxatív.

<sup>34</sup> ZÖLLER 2009, 512. p.

<sup>35</sup> BÜTZLER 2011, 392. p.

<sup>36</sup> A német büntetőjogban „az előkészület büntetendőségének az alapja az, hogy a tervezett bűncselekmény az elkövetők között egy (legalább célzott) konspiratív együttműködés kapcsán már a kísérlet előtt veszélyt hordoz magában.” FISCHER 2008, 272. p.

<sup>37</sup> ZÖLLER 2009, 563. p.

<sup>38</sup> „Versuch der Beteiligung” („Részvétel kísérlete”)

<sup>39</sup> ZÖLLER 2009, 563. p.-on Siebert idézi (489. lábjegyzet).

A német törvényhozó szerint ugyanis a módosítás előtt már meglévő terrorizmussal szembeni büntetőjogi eszköztár nem nyújtott kellő védelmet a nemzetközi terrorizmus újszerű fenyegetéseivel szemben: a StGB 30. §-a nem volt alkalmazható az egyes elkövető előkészületi cselekményére és a StGB 129a. §-a – ha egyáltalán a terrorista szövetség fennállását minden egyes ismérvével együtt sikerült is bizonyítani – csak a tagkénti részvétel és a támogatás eseteire szorítkozott (az újonnan felismert veszélyes terrorista tevékenységek kapcsán). STERNBERG-LIEBEN 2010, 1236. p.

*III. A két szabályozás összevetése, különös tekintettel az elkövetési magatartásokra**A) Btk. 261. § és a központi német terrorista bűncselekmény [StGB 129a. §]**1. Szerkezeti felépítés*

Alapvető különbségként jelentkezik, hogy a német szabályozásban terrorcselekményt elkövetni csak a meghatározott célokkal rendelkező szövetséggel kapcsolatban lehet. A természetes (vagy jogi) személyek magatartásai ehhez az önálló célokkal, tevékenységgel rendelkező szövetséghez való viszonyukban lesznek büntetendők. Így esetükben elegendő az eshetőlegesen szándék is, tudatuknak azt kell átfognia, hogy a szövetség a terrorista alapbűncselekmények elkövetésére jön/jött létre.<sup>40</sup> [Illetve a StGB 129a. § (2) bekezdése szerinti terrorista szövetségnél a meghatározott irányultságot és alkalmasságot is ismerniük kell, de itt is elegendő a belenyugvás; valamint a szövetség létrehozójánál, vezetőjénél nehezen képzelhető el, hogy célzat nélkül fejt ki az elkövetési magatartást, így az ő esetükben fogalmilag is szándékos elkövetés, általában az egyenes szándék a jellemző.]

A magyar szabályozás teljesen más koncepciót követ. A terrorista célokkal nem a szövetség, a csoport rendelkezhet, hanem közvetlenül maga a természetes (vagy jogi) személy elkövető. A törvény egyenes szándékot követel meg ennél a súlyos deliktumnál. A terrorista csoporthoz kapcsolódó elkövetés csak az előkészületi jellegű magatartások súlyosabban minősülő esetében jelenik meg *expressis verbis* a Btk. 261. § törvényi tényállásában. Hiszen amennyiben a terrorista eszközcselekmények valamelyikének elkövetése terrorista céllal legalább a kísérlet szakába lép úgy, hogy emellett a csoport tagjai további, szintén a terrorista eszközcselekmények közé tartozó bűncselekmény elkövetését is tervezik, az elkövetők már vagy az (1) vagy a (2) bekezdés szerint vonandók felelősségre,<sup>41</sup> amely alapján határozatlan idejű szabadságvesztés kiszabására is sor kerülhet. Ezzel a magyar szabályozás a lehető legsúlyosabb szankcióval fenyegeti a terrorcselekmény terrorista csoportban történő elkövetését. Míg a németeknél, amennyiben az absztrakt veszélyeztetési deliktummal kapcsolatban a konkrét veszély vagy sérelem be is következik (azaz a bűncselekmény-katalógusban szereplő valamely terrorista alapcselekmény elkövetésében a taggá váló alapító, valamint a tagként résztvevő személy közreműködik) a halmazat csak látszólagos lesz, és valójában csupán egy bűncselekmény állapítandó meg.<sup>42</sup> Figyelemmel kell lenni viszont arra, hogy a StGB 52. § (2) bekezdésének első mondata alapján ez az egy megállapítandó bűncselekmény az lesz, amelyik súlyosabb büntetéssel fenyegeti az elkövető két büntetőjogi diszpozícióba is beleillő cselekményét. Tehát az egyébként is súlyos megítélésű terrorista alapcselekmények esetén nem kerül semmiképp sem kedvezőbb helyzetbe az elkövető azzal, hogy a terrorcselekményekkel kapcsolatos tényállásban *expressis verbis* a büntetési tételkeretek felső határaként tíz év szabadságvesztés szerepel.

<sup>40</sup> FISCHER 2008, 951. p.

<sup>41</sup> KIS NORBERT – HOLLÁN MIKLÓS – GELLÉR BALÁZS: *A Büntető Törvénykönyv magyarázata, III. kötet, Különös Rész (2)*. Budapest, 2006. 944. p.

<sup>42</sup> FISCHER 2008, 944. p.; LENCKNER – STERNBERG-LIEBEN 2010, 1397. p.

## 2. A közös pont

Amíg az absztrakt veszélyeztetési német deliktumra teljes egészében a büntetőjogi védelem kiterjesztése jellemző,<sup>43</sup> addig ez az aspektus nálunk elsősorban csak a (4) és (5) bekezdésben szabályozott sui generis előkészületi bűncselekményi tényállási változatok kapcsán jelenik meg. Erre vonatkozóan a két szabályozás büntetési tételkerete is közel azonos.<sup>44</sup> Úgy gondolom, ez az a pont, ahol a két teljesen eltérő logika szerint felépülő tényállás szerinti elkövetési magatartások összevethetők, hiszen itt a két ország jogalkotóit ugyanaz motiválta: a bűncselekmény kiemelkedő veszélyességére tekintettel minél korábbi stádiumban felelősségre vonni azon személyeket, akik elősegítő közreműködése nélkül a terrorcselekmény elkövetésére nem kerülne sor.

### a) Alapító jellegű elkövetési magatartások a Btk.-ben

A Btk. 261. § (5) bekezdése az előkészületi jellegű önálló tettesi magatartások súlyosabb megítélésű esetét szabályozza [lásd II. A)]. Első változatában a terrorista csoportban történő elkövetés érdekében kifejtett tevékenységet pönalizálja, azaz ebben az esetben a (4) bekezdésben felsorolt büntetendő magatartásokat a terrorista csoport megszervezésének szándékával fejtí(k) ki az elkövető(k). Ezt a StGB 129a. § szerinti alapító elkövetési magatartásával érdemes összehasonlítani. Az alapító vezető, iránymutató szerepet vállal a terrorista szövetség megszervezésében, ami megnyilvánulhat mások részvételre való rábeszélésében, beszervezésében, azaz a későbbi tagok eredményes toborzásában; illetve a szövetség szervezetének megalkotásában, régi, akár széthullott szervezet újjáélesztésében. Tehát a tevékenysége irányulhat a terrorista szövetségben elkövetés mind anyai, mind tárgyi feltételeinek biztosítására is.

Az elemzett magyar törvényhely (4) bekezdésének elkövetési magatartásai közül az alanyok biztosítását a felhívás, ajánlkozás, vállalkozás, valamint a közös elkövetésben megállapodás szolgálhatja. Az ajánlkozó azonban önálló-akaratelhatározásból jelentkezik a büntett megvalósítására, így az ő magatartása a tagkénti részvétel körében lesz értékelendő a németeknél. A felhívás, azaz sikertelen rábírás esetén az alapító Németországban is büntetendő, hiszen az alapításnak, mint büntettnek a kísérlete is szankcionált; ráadásul ezen kívül a büntetőjogi felelősség további kiterjesztéseként a StGB 30. § (1) bekezdése alapján, aki eredménytelenül bűjt fel valakit alapításra, illetve aki a (2) bekezdés szerinti egyéb előkészületi cselekményeket („késznek nyilatkozás,” „ajánlkozás elfogadása,” „megállapodás” büntett elkövetésére vagy arra való felbujtásra) követi el az alapítás érdekében, az is tényállásszerű elkövetési magatartást fejt ki.<sup>45</sup> A magyar szabályozás szerint az ilyen elkövetési magatartások valamelyikét tanúsító személy mint a (4) bekezdés egyik vonatkozó előkészületi jellegű változatának (felhívás, vállalkozás, közös elkövetésben megállapodás) tettese vonható felelősségre.

A terrorista csoportban elkövetés elősegítésének érdekében az ehhez szükséges vagy ezt könnyítő feltételek biztosítását, és ahhoz anyagi eszközök szolgáltatását vagy gyűjtését is szankcionálja a magyar törvényhozó. Ezek bűnsegédi, illetve előkészületi jellegű magatartások, amelyek szintén a megszervezéssel, alapítással kapcsolatosak, de a

<sup>43</sup> BÜTZLER 2011, 382. p., ZÖLLER 2009, 512. p.

<sup>44</sup> A Btk. 261. § (4) bekezdése két évtől nyolc évig, (5) bekezdése öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

<sup>45</sup> LENCKNER – STERNBERG-LIEBEN 2010, 1402. p.

szervezett, összehangoltan működő csoport tárgyi feltételeinek biztosítását is átfogják. Az anyagok, eszközök, információk szállítása, tanácsadás stb. jellemző elkövetési módok a németeknél önálló tettesként szereplő támogatónál.<sup>46</sup> De ez az elkövető a tevékenységét egy már fennálló szövetséggel kapcsolatban fejtheti csak ki.<sup>47</sup> Így az alapítást elősegítő támogató magatartás nem értékelhető ekként, de az alapításhoz kapcsolódó bűnsegélyt megvalósíthat. A bűnsegédi részesség kísérletének büntetendősége pedig a német büntetőjogban is kizárt. Fontos azonban látnunk, hogy a német szabályozásban sem marad büntetlen a fentebbi elkövetési alakzat.

b) Támogató elkövetési magatartás a Btk.-ben

A Btk. 261. § (5) bekezdésének második változata a már fennálló terrorista csoport tevékenységének egyéb módon történő támogatása. Ezen sui generis bűnsegédi részesség megállapításának feltételei teljes egészében megegyeznek a két országban. Viszont míg a németeknél „a tettességre önállósodott részesség”-hez részesi magatartások nem kapcsolódhatnak és ezért a támogatásra felbujtás vagy a bűnsegély a támogatáshoz tettesi támogatásként értékelendő,<sup>48</sup> addig itthon a támogatónak szándékosan segítséget nyújtó bűnsegédként, a támogatásra szándékosan rábíró pedig felbujtóként vonandó felelősségre. A támogatás vétséget valósít meg Németországban, aminek büntetendő kísérlete nincs. Magyarországon viszont a sui generis bűncselekményként szabályozásra tekintettel a támogatás kísérlete is büntetendő lesz.

c) Toborzó jellegű elkövetési magatartás a Btk.-ben

Hasonlóan a támogatóhoz, a tagokat vagy támogatókat toborzásnak is előfeltétele a fennálló terrorista szövetség, amelynek azonban ez utóbbi elkövető sem tagja. A tagokat vagy támogatókat toborzó tevékenysége is a csoport fennállásának, erősítésének elősegítésére irányul, de csak eredménytelenség esetén állapítható meg. Tehát a német törvényhozó a támogatás vétségére való felbujtás kísérletét (azaz a felhívást megvalósító eredménytelen felbujtást, ami a támogatás esetén büntetlen maradna) és a tagkénti részvétel büntetettére való felbujtás kísérletét rendeli külön büntetni a toborzás elkövetési magatartás alatt. A toborzás önálló tettese szintén vétséget követ el, de büntetendő kísérlete nincs. Azonban a toborzáshoz járulhat felbujtás vagy bűnsegély. A magyar szabályozás nem nevesíti külön a toborzást, hiszen akár tagkénti részvételre, akár támogatásra irányuló sikertelen felbujtói tevékenységéért, mint felhívást megvalósító előkészületi jellegű cselekmény önálló tettese vonandó felelősségre; a csoport megszervezése esetén az (5) bekezdés 1. változata alapján; míg a már fennálló csoport esetén az (5) bekezdés 2. változata alapján.

d) Tagkénti részvétel jellegű elkövetési magatartás a Btk.-ben

Az (5) bekezdés tulajdonképpen a szükségképpen többes közreműködés különleges esete,<sup>49</sup> hiszen a társas bűnelkövetést az előkészületi jellegű magatartásokhoz kapcsoló-

<sup>46</sup> LENCKNER – STERNBERG-LIEBEN 2010, 1393. p.

<sup>47</sup> FISCHER 2008, 940. p.

<sup>48</sup> FISCHER 2008, 941. p.

<sup>49</sup> NAGY 2010, 119–120. p.

dóan minősítő körülményként szabályozza a törvény. Így a terrorista csoportban elkövetés ebben az esetben szükségképpen több elkövetőt tételez fel, de nem szükségképpen több tettest. Tehát előfordulhat, hogy egy fogalmilag előkészületi cselekményt megvalósító, de önálló tettesi magatartásként értékelt elkövető tevékenysége két bűnszeged közreműködésével már szervezetté válik. A szövetségben tagként részvétel a német szabályozásban az alapításhoz hasonlóan büntettként jelenik meg, és mint ilyen a kísérlete is büntetendő, kapcsolódhatnak hozzá a StGB 30. §-ának előkészületi cselekményei. A tagkénti részvétel megállapításának fontos feltétele, hogy a tag aktív tevékenységet fejtsen ki a szövetség céljainak elősegítése érdekében, amely bármilyen jellegű lehet. Megnyilvánulhat többek között a terrorista bűncselekmény előkészítésében, a terrorista csoport megszervezése során az ajánlkozásban, elkövetéshez szükséges vagy azt könnyítő feltételek biztosításában, vagy a már létező csoport fennállásának támogatásában is.

### 3. A StGB-ban minősített esetet képező elkövetés hiánya a Btk.-ben

A német tényállás külön bekezdésben, a már megalakult terrorista szövetség minősített esetként bünteti a szövetség tevékenységét a szövetség tagjaként koordináló<sup>50</sup> szervezőt, és a meghatározó befolyással rendelkező, szintén a háttérből irányító, ám a szövetségnek kívülálló<sup>51</sup> értelmi szerzőt. A konkrét terrorista alapbűncselekmények kivitelezésében ezen elkövetők nem vesznek részt, de megállapításuknak feltétele, hogy legalább egy ilyen bűncselekményt kísérlet vagy a befejezettség szakába juttasson a szövetség<sup>52</sup> (a terrorista szövetség fajtájától függően a további feltételek teljesülésével együttesen). A magyar törvényhozó a terrorista csoportban terrorcselekmény elkövetésének megkezdését, illetve befejezetten történő megvalósítását a lehető legsúlyosabb büntetési tétellel fenyegeti, ezért nem lehetséges ezen közreműködők tevékenységének kiemeltebb szankcionálása.

### B) Btk. 261. § és a specifikus terrorista bűncselekmények (StGB 89a., 89b., és 91. §§)

#### 1. A StGB 89a., 89b., és 91. §§-ai mint terrorista bűncselekmények

A három új német absztrakt-veszélyeztetési vétség<sup>53</sup> büntetőjogi szabályozásának indoka a terrorista szövetséghez nem kötődő bünelkövetőkkel szembeni lehető leghatékonyabb büntetőjogi fellépés megvalósítása volt,<sup>54</sup> ami azonban expressis verbis csupán a StGB 89b. §-ban jelenik meg. Ennek ellenére a német törvényhozási eljárás során a speciális összefüggésüket a terrorizmussal végig adottnak tekintették.<sup>55</sup> Ezeket a bűncselekményeket tehát a jogalkotó különösebb indokolás nélkül, a terrorizmushoz tipikus kötődésük és emiatti büntetendőségük révén iktatta be a StGB-ba, de ezt a körülményt

<sup>50</sup> ZÖLLER 2009, 539. p.

<sup>51</sup> ZÖLLER 2009, 540. p.

<sup>52</sup> FISCHER 2008, 942. p.

<sup>53</sup> STERNBERG-LIEBEN 2010, 1238. p. és 1244. p.

<sup>54</sup> GVG előadói tervezetének problémafelvetése. Forrás: <http://www.brak.de/> (2008. 5. 20.); ZÖLLER 2009, 563. p.

<sup>55</sup> ZÖLLER 2009, 564. p.



sem a tényállások címében, sem azok szövegében (kivéve a StGB 89b. §-át) nem tartotta fontosnak kiemelni.

2. Az egyes specifikus terrorista bűncselekmények [StGB 89a., 89b., és 91. §§]

a) „Súlyos, államot veszélyeztető bűncselekmény előkészülete” a Btk.-ben

A StGB 89a. § szerinti „Súlyos, államot veszélyeztető bűncselekmény előkészülete” lényege valójában a tényállásban meghatározott (tipikusan terrorista) eszközök<sup>56</sup> terrorcselekmény véghezvitelére ténylegesen alkalmassá tételében áll.<sup>57</sup> A robbanóanyagok, lőfegyverek stb. alkalmazására vonatkozó oktatás nyújtása stb. a magyar tényállás kapcsán tulajdonképpen az elkövetéshez szükséges vagy ezt könnyítő feltételek biztosításának, mint előkészületi jellegű magatartásnak feleltethető meg [Btk. 261. § (4) bekezdés].

b) „Kapcsolatfelvétel a súlyos, államot veszélyeztető erőszakos bűncselekmény elkövetése érdekében” a Btk.-ben

A StGB 89b. § szerinti „Kapcsolatfelvétel a súlyos, államot veszélyeztető erőszakos bűncselekmény elkövetése érdekében” már ennél is tovább megy: „az előkészület előkészületét”<sup>58</sup> rendeli büntetni, hiszen a későbbi lehetséges terrorcselekmény megvalósításához csak a tettes és harmadik személyek több, beláthatatlan számú köztes szabad döntésétől függően vezethet.<sup>59</sup> Ha ez a képzeletbeli történeti láncolat valahol megszakad (azaz a terrorcselekmény elkövetésére valamilyen okból nem kerül sor), az összefüggés hiányában egy nem kívánatos, de önmagában nem büntetésre érdemes cselekmény valósul meg.<sup>60</sup> A Btk. szabályai alapján ez a cselekmény a bűncselekmény elkövetésére ajánlkozást megelőző, az ahhoz szükséges feltétel megteremtéseként értelmezhető, azaz a német szabályozáshoz hasonlóan „az előkészület előkészületeként”.

c) „Útmutatás nyújtása a súlyos, államot veszélyeztető erőszakos bűncselekmény elkövetéséhez” a Btk.-ben

Hasonlóan távoli jogi tárgy veszélyeztetést jelent a StGB 91. § szerinti „Útmutatás nyújtása a súlyos, államot veszélyeztető erőszakos bűncselekmény elkövetéséhez” is. E bűncselekmény megvalósulásához már elegendő, ha az útmutató terjesztésének körülményei alapján (például iszlámista vagy extrémista weblapon való közzétételéből eredően) objektíve alkalmas arra, hogy mások hajlandóságát súlyos, államot veszélyeztető erőszakos bűncselekmény elkövetésére növelje vagy felébressze.<sup>61</sup> Magából a tartalomtól, annak útmutatásra alkalmasságától, valamint a terjesztés körülményeiből, mint

<sup>56</sup> Ilyenek például a lőfegyverek, robbanóanyagok, robbanó- vagy gyújtóberendezések, radioaktív anyagok, [...] valamint a cselekmény végrehajtásához szükséges különleges készülékek vagy egyéb jártasságok. [StGB 89a. § (2) bekezdés 1. pont]

<sup>57</sup> GIERHAKE, KATRIN: *Zur geplanten Einführung neuer Straftatbestände wegen der Vorbereitung terroristischer Straftaten*. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik (ZIS) 2008/9, 399. p. Forrás: [www.zis-online.com](http://www.zis-online.com) (2011. 5. 18.)

<sup>58</sup> STERNBERG-LIEBEN 2010, 1244. p.

<sup>59</sup> ZÖLLER 2009, 581–582. p.

<sup>60</sup> GIERHAKE 2008, 401. p.

<sup>61</sup> GIERHAKE 2008, 403. p.

külső tényezőkből von le a jogalkotó következtetést a nyilvánvaló veszéllyel járó súlyos, államot veszélyeztető erőszakos bűncselekmény elkövetésének szándékára. Ez tulajdonképpen egy absztrakt veszélyeztető bűncselekmény „veszélyét” jelenti. A magyar Btk. szabályai alapján pedig a bűncselekmény elkövetésére való felhívás szándékaként értelmezhető, tehát ismételten egy fogalmilag előkészületi magatartás „előkészületeként”. Egy ilyen cselekmény azonban - az előkészület fogalmából következően - szintén megvalósíthatja a Btk. 261. § (4) bekezdésében szereplő valamely előkészületi jellegű cselekményt: akár az elkövetéshez szükséges vagy azt könnyítő feltételek biztosítását, akár a felhívást.

### 3. Stádiumtani problémák

A befejezett tettesi cselekményekként szabályozott előkészületi jellegű szabályozás kapcsán elmondható, hogy míg a magyar szabályozásban a kísérlet ugyan elméletileg elképzelhető, gyakorlatilag azonban az előkészületi jellegű cselekmények kísérlete önmagában is megvalósítja magát az előkészületi cselekményt (mint befejezett bűncselekményt).<sup>62</sup> A német tényállások pedig vétségnek minősülnek, így kísérletük csak akkor lenne büntetendő, ha azt a StGB a törvényi tényállásban kifejezetten előírja. Viszont a három új, specifikus terrorista bűncselekmény már e nélkül is, pusztá létevel is igen tág keretet enged a büntetőjogi felelősségre vonásnak.<sup>63</sup>

## IV. Az összehasonlítás eredménye

Láthatóvá vált, hogy a StGB 129a. §-ban meghatározott valamennyi lehetséges elkövetési magatartás megfeleltethető valamely, a Btk. 261. § (5) bekezdésében szabályozott elkövetési magatartásnak (figyelemmel a kísérlet és az előkészület szabályaira is), hasonló büntetési tételkeret mellett [lásd III. A)]. Ezen kívül a német jogalkotó a StGB 89a., 89b., és 91. §§-aival megteremtette az egyes elkövető cselekményére alapozó büntetőjogi felelősséget is a terrorcselekmények előkészítése körében [lásd II. B) 2.]. Azonban a Btk. 261. § (4) bekezdésének sui generis előkészületi jellegű bűncselekményként való megfogalmazása a büntetőjogi felelősséget ugyanolyan – jogállami szempontból aggasztó - mértékben kiterjeszti [lásd III. B)]. Azaz megállapítható, hogy a magyar terrorista bűncselekmény, a Btk. 261. §-ának (4)-(5) bekezdése (negyedik alapeset) teljes egészében átfogja a több önálló tényálláson nyugvó német terrorizmus elleni büntetőjogi fellépés valamennyi eszközét.

<sup>62</sup> Aki az elkövetéshez szükséges feltétel biztosítását megkezdi (például elkezdi beállítani a detonátor időzítőt), az már önmagában is ezzel egy, az elkövetéshez szükséges feltételt (a detonátor működésbe hozását) teremt meg.

<sup>63</sup> A német törvényhozó szeme előtt ugyanis a vallásától motivált öngyilkos merénylet, mint magányos elkövető képe lebegett a törvény megalkotásakor: az öngyilkos merényletek elkövetésekor az előkészületet, a kísérletet és a befejezettség stádiumát igen rövid időköz választja csak el egymástól. Egy ilyen esetben pedig annak, hogy a nyomozó hatóság a cselekmény kísérleti szakba lépéséig csupán kíváncs, tétlen maradjon, igen súlyos következményei lehetnek. Ezt elkerülendő a lehető leghamarabbi beavatkozás lehetőségét teremtette meg a jogalkotó a fentebbi specifikus terrorista bűncselekményekkel. STERNBERG-LIEBEN 2010, 1236. p

Ugyanakkor nem szabad elfeledkezni arról, hogy a Btk. 261. § (4)-(5) bekezdése a magyar terrorista bűncselekménynek csupán egyik alapesete [lásd II. A)]. Azaz a mindkét tagállamot terhelő európai uniós harmonizációs kötelezettség ellenére jelentős eltérés figyelhető meg: A Btk. 261. §-ának első három alapesete [Btk. 261. § (1), (2), (7) bekezdés] nem vethető össze a német tényállás(ok)kal. A magyar szabályozás így átfogóbban lép fel a terrorcselekményt elkövetőkkel szemben.

## ANNA VIKTÓRIA NEPARÁCZKI

### ZWEI MÖGLICHE WEGE DEM STRAFRECHTLICHEN AUFTRITT GEGEN DEN TERRORISMUS

*Rechtsvergleichende Analyse der ungarischen und der deutschen Regelung der terroristischen Straftaten, mit besonderem Rücksicht auf die Tathandlungen*

(Zusammenfassung)

In diesem Beitrag wird untersucht, wie der im Rahmen der Europäischen Union harmonisierte strafrechtliche Auftritt gegen den Terrorismus erfolgt. Sind also die vielfältigen strafrechtlichen Regelungen zur Terrorismusverfolgung wirklich vereinigt? Bestraft man eigentlich dieselben Täter als Terroristen in den Mitgliedstaaten? Um diese Fragen zu beantworten, werden zwei mitgliedstaatlichen Alternativen – die ungarische und die deutsche Regelung der terroristischen Straftaten – untersucht, weiters verglichen. Während der rechtsvergleichenden Analyse werden die einzelnen Tathandlungen (als sog. notwendigerweise festgelegtes, objektives Tatbestandselement) mit besonderer Rücksicht betrachtet.

Als Ergebnis wird herausgehoben, dass die letzte Variante des ungarischen Terrorismustatbestandes, also die vorbereitungsähnliche Tathandlungen im Zusammenhang mit dem Terrorakt [§ 261 Abs. 4 u. 5 uStGB] vollkommen die deutschen terroristischen Straftaten [§§ 89a, 89b, 91, 129a dStGB] umfasst. Daneben muss betont werden, dass sich die ungarische Regelung an vier Varianten beruht, d. h. die ersten drei Varianten der deutschen Regelung nicht entsprechen. Folglich bedeutet der harmonisierte Auftritt gegen den Terrorismus im Rahmen der Europäischen Union keine wirkliche Vereinheitlichung, und somit kann festgestellt werden, dass das ungarische Strafrecht allumfassender den Kreis der terroristischen Straftaten umreißt.



PACZOLAY PÉTER

## A fegyverek egyenlőségének elve az Alkotmánybíróság gyakorlatában

A fegyverek egyenlősége a tisztességes eljárás egyik eleme, megvalósulása és kifejeződése. Lényege, hogy a perbeli felek lehetőségei és esélyei között egyensúly álljon fenn, a perben a felek azonos lehetőségekkel vegyenek részt, s mint ilyen a bíróság előtti egyenlőség elvéhez is kapcsolódik. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) a gyakorlatában jelent meg, érielemszerűen az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 6. cikkének gyakorlatában.

Gyakran hivatkoznak rá a nemzetközi büntetőbíróságok gyakorlatában, többnyire kritikusan, mondván, hogy ezekben az ügyekben a vád lehetőségei és eszközei jóval szélesebbek, mint a vádlottaké.<sup>1</sup> Bár szélesebb körben értelmezhető általában a peres eljárásokra, vagy akár a jogi képviselőhez való hozzáférés anyagi támogatására (*Airey v Ireland* (App no 6289/73) [1981] ECHR 1), elsősorban a büntető eljárás elvéként terjedt el. Az elv elsősorban az angolszász jogi tradícióhoz kapcsolódik, de az EJEB gyakorlata a kontinentális jogrendszerekben is fontos elvvé emelte.

A tisztességes eljáráshoz való jog azt biztosítja, hogy az állami szervek tisztességes eljárás keretében döntsenek a polgárok jogait érintő egyedi ügyekben.<sup>2</sup>

Az EJEE 6. cikk 1. pontja szerint

„Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.”

Az EJEE 6. cikk 3. pontja részletezi a bűncselekménnyel gyanúsított személy jogait, melyek közül kiemelendő:

- a tájékoztatáshoz való jog,
- a védekezés megfelelő előkészítéséhez való jog,
- a tárgyaláson való személyes jelenlét joga,
- a védőhöz való jog,
- a fegyverek egyenlőségéhez való jog,
- az ingyenes tolmácshoz való jog.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> HELLER, KEVIN JON: *(In)equality of Arms at the International Criminal Tribunals*, Opinio Juris, February 7, 2006, <http://lawofnations.blogspot.com/2006/02/inequality-of-arms-at-international.html>

<sup>2</sup> RÓTH ERIKA: *Az eljárási jogok*. In: HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, 2003. 703. p.

<sup>3</sup> RÓTH 2003, 724. p.

A fegyverek egyenlőségének elve szűkebb értelemben a gyanúsítottaknak azt a jogát jelenti, hogy „kérdéseket intézzен vagy intéztessen a vád tanúihoz, és kieszközhessen a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják.” Általánosabban a vád és a védelem jogosítványainak egyenlőségét jelenti az ügy megismerése, a jelenlét és a bizonyítás terén. Nem jelenti viszont a teljesen azonos jogok biztosítását.<sup>4</sup>

A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában a 6/1998. (III. 11.) AB határozat fejtette ki a fair eljárás lényegét. Az ügy alapja egy, a Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa előtt folyó büntetőeljárás volt, melyben a titkosszolgálat néhány munkatársát vádolta az ügyész államtitok megsértésével (a kiszivárgott akció fedőneve után: Nyírfa-ügy). Az eljáró tanács az Alkotmánybírósághoz fordult, mert az alkalmazni rendelt egyes eljárási jogszabályok alkotmányellenességét észlelte. Az ügy előadója Sólyom László alkotmánybíró volt. A határozat kimondta: „A büntetőeljárási törvény (Be.) 114. § (4) bekezdés második mondata, mely megakadályozta, hogy a terhelt és védője a vádiratot, valamint az összes olyan iratot, amelynek kézbesítése a Be. szerint egyébként kötelező, akkor is eredeti szövegével, teljes terjedelemben megkapja és birtokolhassa, ha azok államtitkot vagy szolgálati titkot tartalmaznak, alkotmányellenes. A büntetőeljárás során keletkezett iratokból másolat adásáról szóló 4/1991. (III. 14.) IM–BM együttes rendelet 4. § a) és c) pontjai, melyek megakadályozták, hogy a terhelt és védője (a védő jogait élvező törvényes képviselő, a helyébe lépő eseti gondnok) a büntetőeljárás során keletkezett iratokról, ha azok államtitkot, illetve szolgálati titkot tartalmaznak, továbbá a zárt tárgyaláson készült jegyzőkönyvről másolatot kaphassanak, alkotmányellenes.”

- A védelemhez való jog [Alkotmány 57. § (3) bek.] megköveteli a védelem hatékony érvényesülését, és kiterjed a terhelt és a védő megfelelő felkészülésére, jogaik gyakorlására. A védelemhez való jog hatékonyságának jelentőségét már korábban hangsúlyozta az Alkotmánybíróság, elismerte ugyanakkor, hogy a büntetőeljárásban szükség lehet az államtitok és a szolgálati titok megfelelő védelmére [25/1991. (V. 18.) AB hat.]. A testület e megállapítása összhangban van mind a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya [14. cikk 3. b)], mind az Emberi Jogok Európai Egyezménye (6. cikk 3. b)] rendelkezéseivel: a bűncselekménnyel vádolt minden személynek feltétlen joga van, hogy megfelelő idővel és lehetőséggel rendelkezzen védelme előkészítésére. E lehetőségek magukban foglalják az iratok tartalmának megismeréséhez való jogot, valamint a puszta megismerésen túl az irat „birtoklását” is. A hatékonyság igénye tehát megköveteli, hogy a terhelt és a védő ne csak a bíróságon tanulmányozhassa a keletkezett iratokat, különösen a vádiratot, hanem azokról kizárólagos használatra szolgáló másolatot kapjon, és azt magával vihesse.

- A tisztességes eljárás [fair trial, Alkotmány 57. § (1) bek.] olyan minőség, melyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet megítélni. Csúpan egyes részletek hiánya vagy az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan, igazságtalan vagy nem tisztességes. A tisztességes eljárásnak nem vitásan eleme a „fegyverek egyenlősége,” ami biztosítja, hogy a vádnak és a védelemnek egyenlő esélye és alkalma legyen arra, hogy a tény- és jogkérdésekben véleményt formálhasson. A fegyverek egyenlősége jelenti egyrészt a felek személyes jelenlétét az eljárási cselekmények során, illetve egyes eljárási szereplők (például szakértők) megtartá-

<sup>4</sup> RÓTH 2003, 729. p.

sát semleges pozícióban. A másik feltétel, hogy az ügyben releváns adatokat a vád, illetve a terhelt és a védő ugyanolyan teljességben és mélységben ismerhessék meg. A terhelt és a védő e jogának korlátozása alkotmányellenes, ha a vád ugyanazokat az iratokat korlátozás nélkül használhatja és birtokolhatja.

- Az alapjog-korlátozás alkotmányos határait az Alkotmány 8. § (2) bekezdése és az Alkotmánybíróság gyakorlata tűzte ki [a 23/1990. (X. 31.) AB, a szükségesség/arányosság tesztre nézve a 8/1991. (III. 5.) AB és a 25/1991. (V. 18.) AB határozatok]. A 8. § (2) bekezdése azonban az általános mérce elvont, módszertani szabályát adja csak, a konkrét alapjogok feltétlenül védett (lényeges) tartalma esetről esetre eltérően alakul. Vonatkoztatva e tételeket a védelemhez való jogra és a tisztességes eljárásra, az Alkotmánybíróság az alábbi következtetésekre jutott. A védelemhez való jog nem korlátozhatatlan, ám az alkotmányosan megfelelő egyensúly e jog és az államtitok védelme között csak igen differenciáltan alakítható ki. A jogalkotó az ügy alapjául szolgáló rendelkezésekkel állambiztonsági érdeket kívánt szolgálni, nevezetesen megakadályozni, hogy állam- és szolgálati titok illetéktelen személyek tudomására és birtokába jusson. A vizsgált rendelkezések azonban nem szükséges és arányos (tehát alkotmányellenes) mértékben korlátozzák a védelemhez való jogot, amikor az államtitkot tartalmazó iratokról azért tiltják meg másolat készítését a terhelt és a védő részére, illetve az iratokat e személyek azért nem vihetik ki a bíróság épületéből, nehogy azok illetéktelen személyek kezébe jussanak. E méltányolandó közérdeket a jogalkotónak oly módon kell szolgálnia, hogy a szabályozás során ne sérüljön a védelemhez való jog alkotmányellenes mértékben. Az Alkotmánybíróság már korábban foglalkozott a büntetőjogi garanciák (ártatlanság véelme, *nullum crimen sine lege* stb.) korlátozása tilalmának abszolút voltával [lásd különösen: 11/1992. (III. 5.) AB határozat]. Az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében meghatározott (a tisztességes eljárás elemeit tartalmazó) garanciákkal kapcsolatban most megállapította: e feltételek nem abszolútak, mint például az ártatlanság véelme, ám az általános szabály [Alkotmány 8. § (2) bek.] szerinti mérlegelésnek mégis abszolút korlátai vannak. Nincs olyan szükségesség, amely miatt a tárgyalás „tisztességes” voltát arányosan ugyan, de korlátozni lehetne. Ehelyett a *fair trial* fogalmán belül alakítandó ki az annak tartalmát jelentő ismérvszisztem, s csak ezen belül értékelhető bizonyos korlátozások szükséges és arányos volta.

A tárgykörben figyelmet érdemel még a 61/2009. (VI. 11.) AB határozat, melyben a jogerő után az iratokhoz való hozzáférés kérdése került terítékre, a körmendi gyermekgyilkosságért elítélt Tánczos Gábor ügyében. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Országgyűlés jogalkotói feladatának elmulasztásával az Alkotmány 57. § (1) és (3) bekezdéseit sértő alkotmányellenes helyzetet idézett elő, mivel nem szabályozta, hogy a jogerős ítélet meghozatala után a terhelt hogyan férhet hozzá a büntetőeljárás irataihoz.

Az indítványozó magánszemély – hivatkozva konkrét ügyére –, utólagos normakontrollt kezdeményezett, mert szerinte a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) alkotmány sértő helyzetet teremt azzal, hogy nem rendelkezik a jogerősen elítélt személy iratbetekintési jogáról, nem jelöli meg az iratbetekintéssel kapcsolatos ügyekben ilyenkor eljáró hatóságot, és ezáltal lehetetlenné teszi ezen személyek számára a rendkívüli jogorvoslati eljárások kezdeményezését. Az eljáró bíróságok gyakorlata az indítványozó szerint az, hogy a jogerős ítélettel lezártnak tekintik a büntetőeljárást, és ezt követően nem adnak ki iratot betekintésre. Az indítványozó szerint ezáltal sérül az Alkotmány 57.

§ (3) bekezdésében foglalt védelemhez való jog, mivel a szabályozás lehetetlenné teszi, hogy az elítélt felülvizsgálati vagy perújítási eljárást kezdeményezzen, tekintettel arra, hogy ilyen eljárások megindításához az iratok ismerete elengedhetetlen. Az indítványozó szerint továbbá azáltal, hogy az ügyész bármikor hozzáférhet ezekhez az iratokhoz, és ily módon képes az említett eljárások – adott esetben a terhelt hátrányára történő – kezdeményezésére, sérül a fegyveregyenlőség elve. Ezen keresztül pedig sérül az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében foglalt tisztességes eljáráshoz való jog is. Az indítványozó kérte a támadott paragrafusok teljes megsemmisítését is.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a rendkívüli jogorvoslati eljárások megindítása iránti kérelem megírásához, és azok megfelelő indokokra alapozásához elengedhetetlen a büntetőeljárás iratainak ismerete. Az iratok ismerete, kézbevétele, ismételt és elmélyült tanulmányozása hiányában jelentős az esélye annak, hogy a felülvizsgálati vagy perújítási eljárás megindítása iránti kérelem az iratok ismeretének hiánya miatt nem lesz megalapozott, és elutasításra kerül, holott befogadás esetén a jogerős ítélet megváltoztatásához vagy hatályon kívül helyezéséhez vezetne.

Az Alkotmánybíróság megállapította azt is, hogy a jogerősen elítélt státuszú terheltnek sajátos, átmeneti helyzetben vannak. Ezek a személyek ugyanis újra részesei lehetnek a korábban velük kapcsolatban folyamatban lévő büntetőeljárásnak, amennyiben a bíróság elrendeli a rendkívüli jogorvoslati eljárást. Ha a büntetőeljárás újraindul, a jogerősen elítélt személy ismét a Be. 70/B. §-ának szóhasználatával élve „büntetőeljárásban részt vevő személy” lesz, és mint ilyen, a Be. vonatkozó szabályai szerint iratbetekintési és egyéb eljárási jogokkal rendelkeznek.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a fent jellemzett sajátos, átmeneti helyzet indokolja azt, hogy a jogerősen elítélt személyek ugyanúgy jogosultak legyenek az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében foglalt tisztességes eljárást biztosító jogokra, mint a többi terhelti pozícióban lévő személy. A bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet (Büsz.) 13. § (1) bekezdésének idézett szabályozását a Be. 70/B. § (1) bekezdése – mint magasabb rendű jogszabály – jelenleg lerontja, és a jogerősen elítélt, de rendkívüli jogorvoslati eljárás megindítására jogosult terheltet megfosztja iratbetekintési joga gyakorlásától.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében foglalt tisztességes eljáráshoz való jognak része a fegyveregyenlőség elve. Az Alkotmány 57. § (3) bekezdésében nevesített védelemhez való joggal együtt értelmezve az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a fegyveregyenlőség egyik alapeleme a felek felkészülési lehetőségének biztosítása, egyebek között az iratok tartalmának megismeréséhez való jog garantálásával.

Mindezek alapján az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy a Be. 70/B. § és 70/C. §-ainak szabályozása nem teszi lehetővé az amúgy erre az Alkotmány 57. § (1) és 57. § (3) bekezdései alapján jogosult személyeknek azt, hogy a velük kapcsolatos büntetőeljárás irataiba betekinthesse, és arról másolatot készíthessenek. A Be. 70/B. § és 70/C. §-ai nem tartalmazzák azokat a garanciákat, amelyek biztosítanák a jogerősen elítélt terheltnek az Alkotmány 57. § (1) és 57. § (3) bekezdéseiben foglalt alapjogai érvényesítését. A jogalkotó mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet idézett elő a Be. támadott szakaszainak jelenleg hatályos szabályozásával.

A határozat kitért egy másik fontos kérdésre: a Büsz. 13. § (1) bekezdése rendelkezik arról, hogy akik iratbetekintési joggal rendelkeznek, azok a bírósági eljárásokban érintett iratokba betekinhetnek, az iratokról másolatot kaphatnak. A Büsz. 14. § (1) be-



kezdése rögzíti, hogy „[a] kép- vagy hangfelvételtől, a képet és hangot egyidejűleg tartalmazó felvételtől készített másolat kiadására a 13. §-ban foglalt rendelkezések megfelelően irányadók, ugyanígy kell eljárni a jogszabály szerint felvilágosítás adásra, illetve iratbetekintésre jogosultak adathordozójára átjátszással készített másolat kiadásánál is.” Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a fentiekben bemutatott hatályos szabályozás lehetővé teszi azt, hogy büntetőügyekben a terhelt és a védője a hagyományos értelemben vett iratokon túl egyéb, a büntetőeljárás során keletkezett dokumentumokhoz, felvételekhez – adatokat hordozó eszközökhöz – hozzáférjenek, azokat megismerjék, és azokról másolatot készíthessenek. Az Alkotmánybíróság ezért az indítványt ebben – a videó- és hangfelvételekre vonatkozó – részében elutasította.

A védett tanú védelmére vonatkozó alkotmányossági vizsgálat sem tanulságok nélküli témánk szempontjából [104/2010. (VI. 10.) AB határozat]. A fegyverek egyenlősége elvének része a jelenlét és a bizonyítékokhoz való hozzáférés, és a védett tanú meghallgatása ebben az összefüggésben sajátos problémákat vet fel. Az Alkotmánybíróság szerint a tanú kérheti személyi adatainak zárt kezelését. Az Alkotmánybíróság határozatában hangsúlyozta: az Alkotmány 59. § (1) bekezdésében meghatározott, a személyes adatok védelméhez való jognak megfelelően a büntetőeljárásban a tanúnak – a tanúvédelmi rendszeren belül érvényesülő – információs önrendelkezési joga körébe tartozik, hogy személyi adatainak zárt kezelését kérje. A testület egyhangúlag meghozott határozata szerint nincs olyan alkotmányos indok vagy cél, amely miatt a nyomozó hatóságot, az ügyészt, valamint a bíróságot fel kell arra jogosítani, hogy – vizsgálva a tanú fenyegettségének objektív alapjait és mérlegelve a teljesíthetőséget – a kérelmet megtagadja.

A határozat indokolása ugyanakkor kifejtette: az állami büntető igény érvényesítése szempontjából lényeges, hogy az adatok zárt kezelése nem menti fel a tanút a megjelenési és vallomástételi kötelezettség alól, a büntető felelősségre vonás hatósági személyeit pedig nem akadályozza abban, hogy a tanú adatait pontosan ismerjék, a tanú személyazonosságát ellenőrizték, vallomásának hitelt érdemlőségét mérlegelni tudják. A büntetőeljárás alá vont személy tisztességes eljáráshoz való joga és a védelemhez való jog szempontjából az is lényeges, hogy a tanú adatainak zárt kezelése nem korlátozza a terhelt és a védő alapvető eljárási jogainak érvényesülését. A tanú, a terhelt és a védő a tárgyaláson találkoznak, a terhelt és védője hallja a tanú vallomását, a tanúnak közvetlenül kérdéseket tehetnek fel, a vallomásra észrevételt tehetnek, csupán a tanú neve, lakcíme, foglalkozása stb. marad számukra ismeretlen.

A 169/2010. (IX. 23.) AB határozat a védő vallomásmegtagadási jogát vizsgálta a polgári perben. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Alkotmány 2. § (1) bekezdése, továbbá az 57. § (1) és (3) bekezdése alapján alkotmányos követelmény, hogy a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) 170. § (1) bekezdés c) pontjának alkalmazásánál az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény (Ütv.) 8. § (3) bekezdés második mondatában foglalt rendelkezés – amely szerint az ügyvéd titoktartási kötelezettség alól való felmentés esetén sem hallgatható ki tanúként olyan tényről és adatról, amelyről mint védő szerzett tudomást – nem mellőzhető a polgári perben.

A bírói kezdeményezésre az adott okot, hogy míg a Be. 81. § (1) bekezdés b) pontja értelmében nem hallgatható ki tanúként a védő arról, amiről védőként szerzett tudomást – a Be.-ben ez abszolút tilalom – addig a Pp. 170. § (1) bekezdés c) pontja szerint az ügyvéd ugyan megtagadhatja a tanúvallomást, ha hivatásánál fogva titoktartásra kötele-

zett, de vallomásra kötelezhető, ha az érdekelt e kötelezettség alól felmentette. A Pp. alapján tehát a büntetőügyben eljáró védő felmentés esetén polgári ügyben tanúként hallgatható ki. Ilyen helyzet állhat elő, ha a korábbi terhelt kerül felperesi pozícióba például bírói jogkörben okozott kár megtérítése iránti perben. Ilyenkor a kereset bizonyításának egyik eszköze a büntetőeljárás menetéről tudomással bíró személyek, adott esetben az ügyvéd tanúkénti meghallgatása.

Az Alkotmánybíróság abból indult ki, hogy a védelemhez való alkotmányos alapjog egyrészt a büntetőeljárás alá vont személy saját eljárási jogosítványában és a védő igénybevételéhez való jogban, másrészt a védő jogállásában realizálódik. A védő a büntetőeljárás önálló perbeli személye, jogai nem átruházott jogok, hanem a büntetőeljárás alá vont személy objektív érdekét szolgáló, de önálló eljárási jogosítványok. A védő jogai is alkotmányos védelem alatt állnak. A büntetőeljárásban a védő önálló eljárási státusából egyenesen következik, hogy titoktartási kötelezettsége sem függhet a terhelt akarától. Az ügyvédek védői tevékenységének lényegi eleme az ügyvédi titoktartási kötelezettség, amely az eljárás befejezését követően is fennáll. Az Ütv. 8. § (3) bekezdés második mondata az ügyvédi hivatás egészét átfogóan rendelkezik úgy, hogy az ügyvéd tanúként e titkokat illetően nem hallgatható ki. Az Alkotmánybíróság megítélése szerint e szabály az Alkotmány 57. § (1) és (3) bekezdéseibe foglaltak törvényi részletezésének tekinthető.

Az Alkotmánybíróság megítélése szerint polgári perekben a fél (az érdekelt) önrendelkezési jogának szükséges korlátozása, hogy az nem terjedhet ki az ügyvéd tanúvallomásra kötelezésére olyan tény vagy adat vonatkozásában, amelyről, mint védő szerzett tudomást büntetőügyben. A szabályozás ebből a körből az érdekelt polgári perben fennálló önrendelkezési jogát lényegében kizárja. Ez a kizárás azonban arányosnak tekinthető, mivel az ügyvédi titoktartási kötelezettséghez (a védelemhez való jogból és a tisztességes eljáráshoz való jogból következően) nagyobb érdek fűződik, mint ahhoz, hogy polgári ügyben a fél (az érdekelt, korábban a terhelt) a különböző bizonyítási eszközök mellé, az ügyvédet is tanúvallomásra kötelezhesse.

Az Alkotmánybíróság megítélése szerint a büntetőeljárás keretében szabályozott (előírt) abszolút tilalom érvényesülést kíván a büntetőeljárás lezárását követően is. Nemcsak azért, mert az ügyvédi titoktartási kötelezettség a megbízási jogviszony, vagy magának az ügyvédi működésnek a megszűnte után is fennmarad [8. § (1) bekezdés], hanem azért, mert megszűnne a tilalom – Alkotmány 57. § (1) és (3) bekezdéséből is következő – abszolút jellege az ügyvéd esetleges későbbi tanúzásra kötelezésével. Mindez oda vezethet, hogy az ügyvéd polgári eljárásban történt vallomástétele visszahatna a büntetőeljárásra; adott esetben perújításra, vagy akár további büntetőfeljelentések és újabb eljárások megindítására vezetne. Az Alkotmánybíróság megítélése szerint tehát az ügyvédi titoktartási kötelezettség büntetőeljárási tartalma érvényesülést kíván polgári eljárás során is, ha az ügyvéd tanúként való kihallgatása olyan ténnyel vagy adattal függ össze, amelyről a büntetőeljárásban védőként szerzett tudomást. Ez következik az Alkotmány 57. § (1) bekezdésébe foglalt tisztességes eljáráshoz való jogból és az Alkotmány 57. § (3) bekezdéséből eredő védelemhez való jogból egyaránt. A Pp. 170. § (1) bekezdés c) pontja azonban nincs tekintettel e körülményre – nem kellően differenciált az ügyvéd korábbi (büntető, polgári) perbeli szereplése tekintetében – s az érdekelt felmentése esetén az ügyvéd tanúvallomásra kötelezhető minden olyan (akár büntetőeljárás során keletkezett) tényről és adatról, amely az ügyvédi titoktartási kötelezettség alá tartozik. A Pp. és a Be. viszonyában mindez az Alkotmány 2. § (1) bekezdés

szerinti jogbiztonságot is sérti, mivel a Pp. 170. § (1) bekezdés c) pontja büntetőeljárás-sal összefüggő alkalmazási körében a Be. 81. § (1) bekezdés b) pontjába foglalt abszolút tilalmat (amelyben alappal bízhat minden eljárásban részt vevő) viszonylagossá teszi. Az Alkotmánybíróság mindezekre tekintettel a Pp. Alkotmánnyal összhangban lévő alkalmazására alkotmányos követelményt állapított meg.

Az Alkotmánybíróság a tisztességes eljárásra és a fegyveregyenlőség elvére vonatkozó döntéseiben igyekezett egyensúlyozni a vád és a védelem érdekei, illetve a büntetőeljárásban betöltött funkcióik között, vagyis a fegyverek egyenlősége nem számtani egyenlőség; sokkalta inkább az információkhoz (iratokhoz) való hozzáférés, és így az eljárási cselekményekben való érdemi részvétel jogát, illetve a terhelt és a védő érdemi felkészülésének fontosságát hangsúlyozta.<sup>5</sup> A korlátozások mércéje pedig a szükségesség-arányosság teszt.

PÉTER PACZOLAY

THE PRINCIPLE OF EQUALITY OF ARMS  
IN THE JURISPRUDENCE  
OF THE HUNGARIAN CONSTITUTIONAL COURT

(Summary)

The article analyses the most important decisions of the Hungarian Constitutional Court regarding the right to a fair trial, and specifically the principle of equality of arms. In accordance with the practice of the European Court of Human Rights, under the Hungarian constitution the principle of equality of arms is a constitutive element of the fair trial, and of criminal procedure in general. The Hungarian Court in its decisions has given a special emphasis to the right to access to information, namely the procedural right to access to the files of the criminal case. However, the Court stated that these requirements are not of an absolute nature: the restrictions should be necessary and proportionate.

---

<sup>5</sup> HOLLÁN MIKLÓS – LŐRIK JÓZSEF: *A védelemhez való jog*. In: JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*, Budapest, 2009. 2054. p.



POKOL BÉLA

## Az angol-amerikai büntetőjogi dogmatika történeti formálódása

Dogmatikatörténeti elemzések csak kis számban jelennek meg a hazai jogi irodalomban, és utalások is főként a német jogterületre vonatkoznak e témában. Magyar nyelven rendszeres büntetőjogdogmatika-történeti kötet ismereteim szerint még nem is készült, és elszórt megjegyzések is csak elvétve találhatók e téren.<sup>1</sup> A következőkben röviden az angol-amerikai jogterületről a büntetőjogi dogmatika néhány alapkategóriájának történelmi kialakulása kerül elemzésre.

### *1. A kísérlet megjelenése a befejezett bűncselekmény mellett*

Fogalmilag a befejezett bűncselekmények mellett a kísérlet csak az 1800-as évek elejére lett univerzális jelleggel elkülönítve az angol jogban, de ennek eseti megjelenése egy-egy bűncselekmény megfogalmazásakor már az 1300-as évektől felbukkant. Az első írásbeli nyom 1557-ből való, amikor Staunford a „Pleas of the Crown” c. művében azt írta Schardelove bíró 1351-es ítéletét idézve, hogy „ha egy tolvaj ki akar rabolni egy embert, és e közben elfogják, fel fogják akasztani, noha még nem tudott elvenni semmit.”<sup>2</sup> Ebből vont le aztán Coke főbíró – a halála után, 1644-ben megjelent – büntetőjogi értekezésében, hogy az 1300-as években még kísérlet esetén is megállapították a bűncselekmény elkövetését, és kiszabták a büntetést, de jelzi – ahogy előtte száz évvel Staunford is –, hogy „jelen időben ez már nem létezik, és csak a bűncselekmény befejezése esetén állapítják meg a bűnt.” Állításuk szerint a kísérlet büntetésére a középkori latin nyelvű maxima adta az alapot, „voluntas reputabatur pro facto”, „az akarat a valóságos, és ezt a cselekvéssel egyenértékűnek vették”, vagyis az akaratot azonosították magával a cselekvéssel, amit a kánonjog középponti tételként valóban vallott. De az azóta lefolytatott jogtörténeti kutatások azt valószínűsítik, hogy Staunford és nyomában Coke tévedett, és valójában nem volt általánosan elfogadott az 1300-as években sem a befejezett bűncselekmény előtt a kísérletként megrekedt cselekvések büntetése.

---

<sup>1</sup> Álljon itt két rendszeres kötet a büntetőjogtörténet terén: RÜPING - JEROUSCHEK: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*, 5. völlig überarbeitete Auflage, München, 2007; CARBASSE, JEAN-MARIE: *Histoire du droit pénal et la justice criminelle*. 2. édition refondue. Paris, 2000. Saját korábbi jogdogmatika-történeti elemzéseimhez lásd: POKOL BÉLA: *Középkori és újkori jogtudomány*. Budapest-Pécs, 2008, 155–223. p.

<sup>2</sup> SAYRE, FRANCIS BOWEN: *Criminal Attempts*. Harvard Law Review. (Vol. XLI.) May, 1928. No. 7. 823. p.

Am valóban általános tétellé vált egy időre az angol jogban a kísérlet büntethetősége a Court of Star Chamber felállításával az 1500-as évek végén, melynek egyik fő funkciója épp az volt, hogy korrigálja a common law bíróságok bűncselekmények terén a központi hatalom számára elégtelen tevékenységét. Így ítélezése során egy sor büntetőjogi jellegű doktrínát fejtett ki, és egy sor új bűncselekményt állapított meg, melyek között sok olyan bűncselekmény volt, melyek már korábban is bűncselekménynek tartott cselekmények kísérleti alakját jelentették.<sup>3</sup> Noha ezután a Star Chamber politikai visszaélései miatti általános felháborodásra megszüntették 1640-ben ezt a bíróságot, de az itt kialakított doktrínák és bűncselekmények egy részét átvették a common law bíróságok, és alkalmazták ítéleteikben. A Star Chamber ösztökélő tevékenysége mellett szerepet játszott ebben a common law bíróságok általi növekvő büntetési hajlandóság is, amely ezzel együtt eltolódott a kísérleti cselekmények büntetésére is, de általános tételként nem fogadták ezt el. Így 1664-ben egy vádlottat, aki felbérelt valakit egy főbíró megölésére, mert az kedvezőtlen ítéletet hozott számára egy magánjogi perben, miután a felbérelt ezt elárulta, és azt is vallotta, hogy a vádlott azt mondta, hogy ha ő nem öli meg, akkor saját maga fogja megtenni, a bíróság megállapította a bűnösségét, és száz font pénzbüntetésre ítélte ezért. Igaz, a bíróság elvi élel azt állapította meg, hogy „a mi jogunk szerint a pusztá szándék nem büntethető („our law does not punish mere intent”). Hasonló ódzkodás látható a kísérlet alapján elítéléssel szemben egy 1678-as bűnügyben, ahol a vádlott arra próbált rávenni egy magánjogi perben megidézett tanút, hogy állítsa a perben fontos dokumentumról annak hamisítottságát, amit az nem tett meg, ám a szándék kiderült. Noha egy vonatkozó rendelkezés azt írta, hogy csak akkor vonható a hamis tanúzásra rávétel miatti bűncselekmény alá valaki, ha a hamis tanúzás megtörtént, de itt a bíróság a nyilvánvalóan kísérleti szakaszban rekedt cselekményt végül úgy nyilvánította bűncselekménnyé, hogy magát a rávételi szándékot is oly kártékonynak nyilvánította a közrendre, hogy azt mint befejezett cselekvést mondta ki bűncselekménnyé.<sup>4</sup> Ezután azt lehetett látni, hogy az 1700-as évek elejétől lassanként a legsúlyosabb bűncselekményeknél a kísérleti szakaszban megrekedés esetén ha nem is állapították meg az adott bűncselekményt, de pénzbüntetéssel azért sújtották a szándék bizonyítottsága miatt.

Az áttörést jelentő tézist a modern kísérlet általános fogalma felé az első lépést 1769-ben Lord Mansfield, a Lordok Háza bírása tette meg egy perben kimondott érvelésével. A per arról szólt, hogy a vádlott egy állami gyarmatügyi főtisztviselőt ötezer fonttal megvesztegette azért, hogy az intézze el kinevezését egy vezetői posztra az angol gyarmat Jamaikában, és ez sikertelensége ellenére kiderült, majd a vesztegetési ügy a bíróság elé került. Lord Mansfield nem mondta ugyan itt ki még elvi élel, hogy minden bűncselekmény kísérlete is bűncselekmény, és csatlakozott a korábbi gyakorlat befejezett bűncselekményként előrehozatali technikájához, de már általánosabban büntetni deklarálta az ilyen kísérleti szakaszban rekedt vesztegetéseket. Végül a kísérlet mai doktrínájának alapjait Lord Mansfield egy 1784-es ítéleti érvelésével teremtette meg a Rex v. Scofield ügyben. A vádlott gyűjtogatás vádjával állt a bíróság előtt, mert a birtokában levő ház, mielőtt visszaadta volna a tulajdonosának, fel akarta gyújtani. Égő fáklyát dobott a házban levő kis fadarabokból álló kupacra, ám a gyűjtogatás végül nem sikerült, a házban a tűz hamar elaludt, és ezért a vádlott védője azzal érvelt, hogy nem

<sup>3</sup> SAYRE 1928, 828. p.

<sup>4</sup> SAYRE 1928, 830. p.



történt bűncselekmény. De Lord Mansfield erre válaszként megadta azt a különbséget, mely a pusztá szándékon túl a kísérletként minősítést és ezzel a büntetés alá vonást általános tézisként megadta: „Egy nagy különbséget jelent, hogy egy cselekvés végbement-e, jelen esetben egy égő fáklya dobása a gyúlékony anyagok közepébe, (mely elégséges volt a bűncselekmény elkövetéséhez), vagy a szándék eltervezése után nem még nem tettek semmit”.<sup>5</sup> Ezt a tézist aztán a legfőbb angol bírói fórum 1801-ben már ki is tagította olyan megfogalmazásban, mely már elvi szinten deklarálta, hogy minden bűncselekmény kísérlete maga is bűncselekmény. (Ezért Jerome Hall, amerikai büntetőjogtörténész – vitázva Sayre nézetével – ehhez a dátumhoz teszi a modern angol büntetőjogi kísérlet fogalmának megszületését.)<sup>6</sup> Ezek után jogtudományi értekezés szintjén Russell „Crimes and Misdemeanors” c. 1819-es könyvében már mint bevett doktrínát írja „minden cselekvés vagy annak kísérlete amely a közösség sértését célozza, bűncselekmény”. Majd 1834-ben a Lordok Háza egy ítéletében már olyan magától értetődőként vették e doktrínát a bírák, hogy Patteson bíró forrás idézése nélkül deklarálta: „megkísérelni egy bűncselekmény elkövetését, melyet egy törvény állapított meg, maga is bűncselekmény”, majd három évvel később egy másik law lord már úgy fogalmazott, hogy akár egy statute, akár a common law hozta létre a bűncselekményt, ennek kísérlete is éppúgy bűncselekmény. A későbbiekben a kísérletnek ez a doktrínája már csak pontosításra került, és nemcsak Angliában, hanem már az ennek megoldásait átvevő, az 1700-as évek végén tőle leszakadó Egyesült Államokban is.

A pontosítás egyik oldalát jelentette a kísérletnek minősülő cselekvések elhatárolása a pusztá előkészülettől, és erre több doktrína is született. Az első szembesülést e kérdéssel 1855-ben Baron Parker bírónál találjuk, aki az „utolsó szükséges cselekvést” a befejezett bűncselekmény eredményéhez tekintette annak, mely a pusztá – nem büntethető – előkészületet átfordítja a büntethető kísérlet fázisába. (Pl. e teszt szerint, ha a másikat megölni szándékozó elhúzza a ravaszt a fegyverén, és már nem rajta múlik, hogy az nem hal meg, miután a lövés sértetlenül hagyta, az kísérlet, de amikor csak odaáll célozni, az még csak előkészület.) Ezt azonban a későbbi angol és amerikai ítéletekben túl enyhének találták, és attól függően, hogy milyen súlyos volt a befejezett bűncselekmény, tolták előre a már kísérletnek minősülő cselekvési szakaszt, és szűkítették a pusztá előkészületnek minősítést.<sup>7</sup> A bevett tesztet inkább a „sufficiently proximate”, vagyis a már elégségesen közeli cselekvés létrejötte jelenti a bűncselekmény végrehajtási folyamatában, a pusztá, nem büntethető előkészülettől való elhatárolásban, és ez a teszt igazán az esküdtekre hagyja annak megítélését, hogy ezt az egyes esetekben mikor látják megvalósulni. Vagyis az angol-amerikai megoldás az lett, hogy a kísérlet fogalmát terjesztették ki a különösen súlyos bűncselekmények esetén, szemben pl. a mai magyar megoldással, amely bizonyos súlyos bűncselekményeknél az előkészületet különválasztva rendeli el annak büntetését, pl. az emberölés előkészületét: „A határvonal a kísérlet és az előkészület között azonban leginkább az eset sajátos körülményeitől függ – az elkövetni szándékozott bűncselekmény súlyosságától és a veszélytől, mely az elkövető cselekvéséből fakadt (...) Ebből következik, hogy minél súlyosabb a megkísérelt bűncselekmény és a felidézett veszély a társadalom számára az elkövető oldaláról, annál inkább mennek vissza a cselekvéssorban, mely az elkövetésre irányult, és fogják tartani

<sup>5</sup> Idézi: SAYRE 1928, 835. p.

<sup>6</sup> Lásd: HALL, JEROME: *Criminal Attempt*. The Yale Law Journal. (Vol. 49). March 1940. No. 5. 810. p.

<sup>7</sup> HALL 1940, 822–824. p.

már korai előkészületi fázisban is bűnösnek az elkövetőt egy kísérletért”.<sup>8</sup> Vagyis az előkészület fázisa csak úgy jelenik meg az angol-amerikai büntetőjogban, mint a még nem büntethető elkezdett szándékmegvalósítás határának rögzítése, elkülönítve a már büntethető kísérletétől, és ha kivételesen nagyon korai fázisban el akarják kezdeni egy cselekvési folyamat megkezdésének büntetését, akkor nem nyíltan előkészületként elkülönítve rendelik azt büntetni, hanem a kísérlet fogalmát esetileg kitágítva rá, kísérletként. Vagy magát a kísérleti cselekvési szakaszt fogalmazzák meg egy új befejezett cselekvésként, és az amúgy előkészületnek minősített cselekvések válnak így ennek kísérletévé („attempt to attempt”).

Ez utóbbiak kapcsán kell kitérni a kísérlet és az előkészület elhatárolásának doktrinális kérdéseit elemezve a common law országok két „elő-bűncselekményére”, amit összefogva „inchoate crimes”-nak, kezdeti bűncselekményeknek neveznek. Ezek olyan bűncselekmények, melyek egy későbbi bűncselekmény előkészülete körébe esnek, és még nem érik el a kísérlet szintjét, ezért előre meghosszabbítva a felelősségre vonást mind az angoloknál, mind az amerikai jogban bevezették ezeket. Az egyik a „solicitation”, vagy az angol jogban „incitement”-nek is nevezett bűncselekmény, amely a felbujtás cselekményét rendeli büntetni már magának ennek megtörténte esetén, és nem kell hozzá, hogy a rábeszélte-felbujtott elkezdje ennek hatására a bűncselekmény megvalósítását: „A 'solicitation' (felbujtás) egy anyagi bűncselekmény elkövetésének eszméje, távol még attól, hogy ennek megkísérlését elkezdjék. A felbujtás bűncselekménye akkor befejezett, amikor a bűncselekmény elkövetésének kérése elhangzik.” Vagy egy angol bírói ítéletben: „Egy incitement actus reus-a (a felbujtás bűncselekményének tényálláseleme) más személy meggyőzése, bátorítása vagy fenyegetéssel rávétele egy bűncselekmény elkövetésére.”<sup>9</sup> Ugyanígy a conspiracy bűncselekménye is egy súlyosabb bűncselekmény előkészületi cselekménye, és ha nem is jut el a bűnös szándék a bűncselekmény elkezdéséig és így a kísérleti szakaszban való büntethetőségig, már ez az előkészületi cselekmény is önállóan büntethető. Amennyiben a tervezett bűncselekmény végrehajtása, amire összebeszéltek, továbbfolytatódik, és a kísérleti fázisba ér, vagy akár befejezetté válik, a conspiracy beolvad ebbe, ugyanígy a solicitation/incitement megvalósítója is mint felbujtó annak accessoryjaként kerül felelősségre vonásra.

## 2. A bűnösség doktrínájának alakulása

Az angol bűnösség doktrína történetének tárgyalását azzal kell kezdeni, hogy itt a kauzális elmélet és a bűncselekmény kétfelé osztása alakult ki, mely még Coke főbíróra megy vissza. Ő az „actus reus” és a „mens rea” között tett különbséget, amikor megfogalmazta, hogy „actus non facit reum nisi mens sit rea”, bűnös tudat nélkül nincs bűncselekmény. Ez a tétel persze fokozatosan már az 1200-as évektől kezdett kialakulni a római jog megismerésével, míg korábban a pusztá hanyagságból vagy akár vétlen oko-

<sup>8</sup> SAYRE 1928, 845. p.

<sup>9</sup> Law Teacher (2006): *Preliminary Crimes: Race Relations Board v. Applin (1973) 1QB 815*. In: Law Teacher, <http://lawteacher.net/inchoateoffences>



zás esetén is felelősséggel tartozott az angol jog szerint az elkövető.<sup>10</sup> Ez a szigorú felelősség csak annyiban mérséklődött a középkor végéig, hogy a király rendszeresen kegyelmet adott a vétlen elkövetés vagy az önvédelemben elkövetett emberölés tettesének, de a bírónak a jog alapján el kellett ítélni az ilyen tettet is. Ez kezdett megváltozni a római jog szélesebb behatásával fokozatosan, illetve a kánonjog szerepének növekedésével. Mivel a kancellár mindenkor magas rangú egyházi személy volt, aki a kánonjog elvei alapján ítélt, a kancelláriai bíróság szerepnövekedésével az 1400-as évektől különösen fontossá vált a bünelkövetésekben a bűnös tudat előfeltételként való vizsgálata. Henry Bracton 1260 körüli összegzése az angol jogról – a római jog erős befolyása mellett – szintén afelé hatott, hogy a büntetőjogi felelősségre vonásban felerősödött a bűnösség vizsgálata. Ő még bizonyos fokig a saját korában ténylegesen alkalmazott angol joggal szemben is a római jog szabályát emelte ki: „De a szándék nélkül az emberölés elkövetőjét fel kell menteni, mert egy bűncselekményt nem lehet elkövetni csak akkor, ha meg van a szándék a sértésre, és a kíváncsi a szándékos rossztevése. Ugyanígy nem lehet elkövetni lopást a lopás szándéka nélkül.”<sup>11</sup> Ez azonban általánosan bevett tényleges gyakorlattá Angliában csak az 1500-as évekre vált, és ezt rögzítette Coke idézett tézise.

Ez jelenti a bűnösség felfogásának alapját ma is az angoloknál és az ezt átvevő Egyesült Államok jogában, és a Coke utáni évszázadokban inkább hosszú ideig csak az egyes bűncselekmények vonatkozásában igyekeztek pontosítani a bűnös tudat határait és belső összetevőit, ám általános elvi szinten használt disztinkciók nem alakultak ki. Ebből azonban az is következett, hogy az egyes bűncselekmények megfogalmazásának sajátos véletlenjeihez kötődött az angol jog bűnösség felfogásának fejlődése. Pl. az emberölésnél (homicide) meghatározó volt, hogy ennek súlyosabb esetét, a „murder”-t (gyilkosságot) még az 1000 utáni dán hódítás idején fogalmazták meg, amikor a hódító dánokat az angolszász lakosság az éj leple alatt, titokban igyekezett megölni, és ezért ez mint „homicide which is committed in secret, no one knowing of it”-tartalommal került megfogalmazásra, majd az 1066-os normann hódítás után az új hódítókat ismét hasonló módon legyilkoló angol lakossággal szemben továbbra is kézhez állt az ilyen megfogalmazásban már létező bűncselekmény.<sup>12</sup> Ez volt az a kiinduló alap, melyhez viszonyítva a kevésbé kitervelt, véletlenszerűségekkel átszótt emberölés alakzata elkülönült a későbbi évszázadokban, és végül a „murder” mellett a „manslaughter” (alapvetően gondatlan emberölés) elkülönített bűncselekményében vált külön a szándékos és a gondatlan emberölés. Vagyis nem a bűnösség doktrínájának elvi kettéválasztásával, a mens rea-n (bűnös tudaton) belül a szándékosság és a gondatlanság elkülönítésével, hanem egy konkrét bűncselekmény két külön tényállásra osztásával.<sup>13</sup> Persze ehhez hozzá kell tenni, hogy épp a murder titkos és alaposan kitervelt módhoz kötése miatt a „manslaughter” eleinte az erős felindulásból elkövetett emberölésre vonatkozott, és csak később jöttek hozzá a tipikusan gondatlan és hanyagságból eredő emberölési esetek.<sup>14</sup>

Ugyanígy a lopás (larceny) bűncselekményénél is hosszú évszázadokig tartott, míg a bűnösség mozzanatát pontosan meg tudták határozni ebben. Kezdetben ha valakinek a

<sup>10</sup> SAYRE, FRANCIS BOWEN: *Mens Rea*. Harvard Law Review. (Vol. XLV.) 1932. No. 8. 979–980. p.

<sup>11</sup> Bracton *De Legibus*, idézi SAYRE 1932, 985. p.

<sup>12</sup> SAYRE 1932, 995. p.

<sup>13</sup> SAYRE 1932, 997. p.

<sup>14</sup> PERKINS, ROLLIN M.: *Parties to Crime*. Univ. of Pennsylvania Law Review. (Vol. 89) 1941.No. 3. 612. p.

birtokában más dolgát megtalálták, az ősi angol jog alapján egyáltalán nem vizsgálták, hogy esetleg ő ezt mástól kapta, hanem a larceny alá esett mindenképpen. Az 1200-as évek közepétől, Bracton összegzése óta – az ebben felhasznált római jogi szabályok alapján – kezdtek figyelni itt is a bűnösségi mozzanatra, és a szándékot vizsgálva igyekeztek a lopás bűncselekményéért való felelősséget a magánjogi kártérítési felelősségtől elkülöníteni.<sup>15</sup> Ez alapján végül Coke főbíró említett 1644-es büntetőjogi értekezésében rögzítette a lopás esetében is a bűnösség mozzanatának szükségességét mint már elterjedt angol jogi gyakorlatot, sőt ezt olyan szigorúan vette, hogy ha a lopás szándéka nem állt fenn, amikor egy dolog a birtokába került valakinek, akkor hiába jött létre esetleg később a lopási szándék, azt nem látta már ez alá vonhatónak, és mivel akkor a sikkasztás külön bűncselekménye még nem alakult ki, így ez nem is esett büntetőjogi szankcionálás alá.

A bűncselekmény bűnösség mozzanatának fejlődése másik oldalról úgy ment végbe az angol jogban, hogy különböző védekezési érvek alakultak ki a bűncselekményért felelősségre vonás bírósági eljárásaiban a Bracton utáni évszázadokban, és ezek némelyikének bevetté válása formálta a bűnösség határait és belső komponenseit. Ilyen volt az elmebetegség, melynek nyilvánvaló hatása egy gyilkossági esetben már 1310-ben arra indította a királyt, hogy megkegyelmezzon egy elmebeteg gyilkosnak, és ez később rendszeres kegyelmezési, így védekezési okká vált. A gyermekkor is kimentő okként vált bevetté, mivel ekkor a gyerekkorú elkövetőnél vélelmezték, hogy nem tudja átlátni tettei következményeit még, tehát bűnös tudata nem lehet. De pl. 1314-ben hosszas bírói procedúra után még kivégeztek egy tizenegy éves korú elkövetőt, aki miután elvette ingóságait a másik megölt gyerektől, még elcipelte egy kertbe; ott káposztát rárakva elrejtette a holttestet, és ezt úgy értékelte a bíróság, hogy aki ilyen förtelmesen ki tudja tervelni tettének álcázását, az már rendelkezik a szükséges bűnös tudattal.<sup>16</sup> Sőt 1629-ben egy nyolc éves gyereket is felakasztottak, aki felgyújtott bosszúból két pajtát, és elég kiterveltnek ítélték az ehhez tett előkészületeit arra, hogy az elégséges bűnös tudatot az elítéléshez kora ellenére megállapítsák. A kényszerítés is korán bejött kimentő okként, és pl. már az 1300-as évek közepén elismertté vált, hogy ha a feleség férje kényszerítésére vett részt egy bűncselekmény elkövetésében, és ezt bizonyítani tudta, akkor mentesült a felelősségre vonás alól.

A tévedés szintén már az 1400-as években felmerült mint bűnösségre ható körülmény, de doktrínaként csak egy 1638-as ítélet tette az angol jog részévé. Pl. az 1400-as évek elején Sir William Hawsworth ügyében ez már felmerült, mivel ő az öngyilkosságnak egy sajátos formáját választva megparancsolta a kastélya parkőrének, hogy üljön ki éjszaka a park szélére, és ha jön valaki, és nem áll meg a felszólítására, nem is válaszol a felszólítására, löje le, majd éjszaka kiment a parkba, és megindult a parkőre felé, nem válaszolva a felszólítására, és nem is állt meg, mire az lelőtte. Nem ítélték el a parkört ezután, de a felmentő ítéletet a bíróság egy 1293-as királyi rendeletre alapozta, amely lehetővé tette a parkörök számára, hogy a behatolót lelőjék, ha az nem áll meg, és nem adja meg magát. De hasonló esetet idéz Hale az 1500-as évekből, mikor egy földbirtokos – védendő gabonaföldjét az azt megdézsmáló vadaktól – megparancsolta szolgájának, hogy a föld egyik szélén állva rögtön lőjön, ha bármilyen mozgást észlel a gabonaföldön, miközben ő a másik szélén vigyázott. Ám ekkor a földbirtokos óvatlanul bero-

<sup>15</sup> SAYRE 1932, 999. p.

<sup>16</sup> Lásd a példát SAYRE 1932, 1008. p.

hant a földre, mire a szolgálja – a korábbi parancsnak megfelelően – a mozgás irányába lött, és megölte gazdáját. Ekkor már mérlegelte a bíróság az elkövető érthető ténybeli tévedését a cselekménynél, és a gyilkosság bűncselekményében nem találta bűnösnek, de az angol jogtörténetben először a büntetőjogi felelősség hanyagság alakzatát megalakotva mondta ki bűnösnek. Az áttörés végül az említett 1638-as ítéletben történt meg, amikor a bíróság elvi éllel leszögezte: az elkövetésnél egy tény bizonyítható és elfogadható nem ismerete és ehelyett egy más tény létének feltevése kizárja a büntetőjogi felelősséget, amennyiben az elkövető által szem előtt tartott tény valóságos fennforgása is kizárta volna azt.<sup>17</sup> E döntés után az angol bírói gyakorlatban bevetté vált a tévedés doktrínája alapján a bűnösség kizárása.

Lényegében ezen az alapon fejlődött aztán az 1900-as évekig az angol és az ezt átvévo észak-amerikai bűnösségi doktrína, de egy sor hangsúlyeltolódás azért létrejött. Pl. a jogot a társadalom érdekeinek védelmeként felfogó jogkoncepciók, melyben a felvilágosodás természetjogának morális hangsúlyai és a morális értékeket védő jog gondolata háttérbe szorult a társadalmi közösség céljainak és objektívnek mondott érdekeinek védelme javára, megváltoztatta a bűnösség összetevőinek súlyozását is a korábbi időkhöz képest.<sup>18</sup> De már az 1800-as évek végétől megindult egy olyan tendencia, mely csökkenteni látszik a büntetőjogban a morális tudati elemeken nyugvó bűnösség gondolatát a külső, objektív érdeksérelem mérlegelése mellett. Sayre erre egy példát hoz fel az 1800-as évek közepéről egy indiánról, aki örködve a tábor bejáratánál és elsuhanó alakot látva odalött, mert mélyen vallott hite szerint az csak az ártó szellemek egyike lehetett, és miután lövésével megölte azt, a bíróság belátva morális vétlenségét, felmentette, ám Sayre saját korában (1930-as évek) erre az esetre gondatlan emberölésről szóló ítéletet valószínűsített inkább, mert morális vétlenség ide, mélyen vallott indián hit az ártó szellemekről oda, a társadalom védelmét és objektív érdekeit szem előtt tartva a bíróság nem hagyta volna már büntetlenül a máskülönben bűnös tudattal nem vádolható indiánt.<sup>19</sup>

Egy másik eltolódás a korábbi állapotokhoz képest – mind az angol, mind az amerikai jogban –, hogy egyre nagyobb tömegben jönnek létre olyan büntető jellegű törvényi rendelkezések, melyek a társadalmi közvéleményben bűncselekménynek nem számító cselekedeteket minősítenek azzá. Erre aztán létrejött egy olyan elméleti disztinkció, mely a büntetőjogi vétségek két osztályát különíti el, az „offenses mala in se” (önmagában vétségek) és az „offenses mala prohibita” (csak rendelkezés folytán vétségek), és a mens rea bűnös tudatát csak az elsőre tartja szükségesnek, a második osztályba tartozó esetekben pedig mens rea nélkül is megállapíthatónak tartja a büntetőjogi felelősséget. Minden jogirodalmi kritika ellenére a disztinkció bevetté vált az amerikai szövetségi bíróságok ítélkezésében.<sup>20</sup> Az 1960-as években azonban egy koncentrált támadás indult meg ez ellen a büntetőjogi irodalomban, mely meg tudta győzni különösen Angliában a törvényhozókat ennek problémáiról, és hogy ezt jobban lehet a közigazgatási és a kártérítési jogban szankcionálni, mint a morális stigmával is járó büntetőjogban. Másrészt az e célért küzdők legalább arra igyekeznek rászorítani a büntetőjogban maradt ilyen vétségek megfogalmazásánál a törvényhozókat vagy az ítélkező felsőbíróságokat, hogy

<sup>17</sup> SAYRE 1932, 1016. p.

<sup>18</sup> Lásd ennek részletesebb elemzéséhez: KEVIN – FLANNERY: *Natural Law, Mens Rea Versus the Benthamite Tradition*. The American Journal of Jurisprudence. (Vol. 40) 1995. 377–400. p.

<sup>19</sup> SAYRE 1932, 1019. p.

<sup>20</sup> BOZEMAN, FRANK C.: *Mens Rea and Strict Liability Criminal Statutes*. Washington and Lee Law Review (Vol. XVI) 1959. 238–248. p.

csak akkor büntessenek, ha az ebben vétkeseknél legalább az általános elvárhatóságtól elmaradást, hanyagságot bizonyítani lehet: „Az elmúlt két évtizedben mindkét országban és más common law országokban mind a bírósági döntések, mind az akadémiai jogászörökből származó javaslatok lelassították a szigorú felelősség terjedését. Angliában és Kanadában jogi reformbizottságok sürgették a szigorú felelősségű bűncselekmények megszüntetését, és azt követelték ezeknél, hogy a vádlott oldalán legalább legyen ehhez előfeltétel a megkívánt gondosság elmulasztása.”<sup>21</sup> Ugyanígy az USA-ban az 1962-es Model Penal Code mintakódexe ment el abba az irányba, mely az addigi ilyen büntetőjogi vétségeket nem büntetőjogi vétségként javasolta szabályozni, és ez azóta sok szempontból hatott az amerikai törvényhozás menetére.

Többek között az előbb jelzett fejlemények hatására a 20. században már megkülönböztetik az angol-amerikai büntetőjogban is a gondatlanság alsó fokát, a hanyagságot, az „inadvertent negligence”-t (figyelmetlenségből eredő hanyagságot) és a tudatos gondatlanságot – az ő szóhasználatukban: „reckless conduct” (vakmerő magatartás), és mivel a hanyagságnál a bűnösség abban áll, hogy a cselekmény elmaradt az adott helyzetben szokásos gondosságtól, vagyis a bűnelkövetés tudata itt nem létezik, csak egy külső mércétől elmaradásban áll ez, gondot okoz az alaptétel betartása, hogy „bűnös tudat nélkül nincs bűncselekmény”, ahogy azt még Coke főbíró megfogalmazta az 1600-as évek elején: „actus non facit reum nisi mens sit rea.”<sup>22</sup> A bűnösség erősebb morális áthatása idején ez nem volt gond a bírói gyakorlatban – és az újabban terjedő jogi moralizmus büntetéseleméleteinek szerzői számára sem –, mert a külső gondossági mércétől elmaradás morális felróhatósága ezen segített. De a mára dominánssá vált büntetőjogi instrumentális elmélet, amely a büntetőjogban pusztán hasznosságot lát azzal, hogy a társadalmi rend fenntartása érdekében büntetés kilátásba helyezésével csökkenti a bűnelkövetési hajlandóságot, és ezt alapul véve épít ki fogalmi rendszert és bűncselekményre nyilvánítást igazoló elveket, ezzel nem igazán tud mit kezdeni. Ezzel szemben tehát a büntetőjog morális elmélete a hanyagságból eredő bűnösséget is meg tudja alapozni.<sup>23</sup> Az amerikai büntetőjogi szerzők egy része azonban inkább a magánjogba telepítené a pusztán hanyagságból okozott károkért való felelősséget, és eltekintene ezek párhuzamos büntetőjogi szankcionálásától, pl. Jerome Hall.

Van változás a szándékos bűnelkövetés fogalmi pontosítása terén is, melynek elemzését Sayre 1932-ben még úgy zárta le, hogy a mens rea-doktrína eddigi több száz éves fejlődése az angol-amerikai büntetőjogban nem tudta létrehozni azt a pontos formulát, mely az összes bűncselekmény vonatkozásában meg tudná adni a bűnös tudat megállapításának kereteit, ezért „A mens rea régi koncepcióját el kell vetni, és ennek helyén a mentes reae, a bűnös tudatok új koncepcióját kell megfogalmazni.”<sup>24</sup> A felsőbbbíróági ítélkezés és a jogirodalom persze nem vetette el az egységes bűnösségi tan kidolgozását azóta sem az angol-amerikai jogban, inkább pontosabb formulákat keresnek erre. Pl. 1975-ben a Lordok Házának bírāja, Lord Hailsum a szándékot és a cselekmény következményének előrelátását igyekezett szétválasztani, és a szándékot jelentő formulákat pontosabban elemezni: „A szándék nem egyenlő a következmények előrelátásával, az-

<sup>21</sup> SINGER, RICHARD G.: *The Resurgence of Mens Rea: III. – The Rise and Fall of Strict Criminal Liability*. B.C. Law Review. (Vol. 30) 1989. 337–401. p.

<sup>22</sup> FLETCHER, GEORGE P.: *The Theory of Criminal Negligence: A Comparative Analysis*. Univ. of Pennsylvania Law Review. Vol. 119. January 1971. No. 3. 406. p.

<sup>23</sup> FLETCHER 1971, 414. p.

<sup>24</sup> SAYRE 1932, 1026. p.

zal sem, hogy kívánja az elkövető a következményeket, vagyis a szándékot nem lehet redukálni egyikre sem. A felelősség sokkal inkább közvetlenül a szándéktól magától függ.”<sup>25</sup> Példaként hozta fel a lord álláspontja védelmére a szívsebész esetét, aki előre látja, hogy műtete közben komoly valószínűsége van annak, hogy belehal a operációs cselekedeteibe a beteg, és ebbe belenyugodva folytatja az operációt. Vagyis az „előre látja és belenyugszik”-formula nem megfelelő, mert akkor a szívsebészt is bíróság elé kellene állítani, de ezt joggal nem teszik, mert a tényleges szándéka – minden előrelátása és belenyugvása ellenére – az, hogy meggyógyítsa a szívbeteg páciensét. A precízebb német és általában a kontinentális jogrendszerek büntetőtörvényi szabályozása mellett ez persze nem lehet probléma, mert a sértett beleegyezése mint jogellenességet kizáró ok került rögzítésre, vagy a magyar Btk.-ban a 173/A-C. §-ok a vonatkozó különös tényállások mellett rögzítik ezt,<sup>26</sup> de az angol jogirodalomban ez jórészt csak akadémiai álláspont, így a lord főbíró ettől eltekinthet. A bűnösség doktrínájának kérdése persze nyitott azóta is, de a felhozott szándékossági formula pontosabb jellege a *mens rea* korábbi szándék-formulájához képest mutatja a doktrína fejlődését.<sup>27</sup>

### 3. Az elkövetői kör: tettes, bűnsegéd, felbujtó, bűnpártoló

A modern angol jogban az elkövetői körre használt fogalmi disztinkciók gyökerét az 1200-as években a római jog hatására átvett eszme a családfő háznépe feletti *patria potestas*-áról és az ehhez tartozók által elkövetett cselekedeteiért való felelősségéről jelentette. A későbbiekben, az 1300-1700-as évek között, amikor a hűbérúrnak, illetve a család esetében a családfőnek való teljes alávetettség fokozatosan csökkent, és a különböző szintű alattvalók, illetve a család tagjai önállósága több szempontból elismertté vált, alakult ki ennek utódaként a „*respondeat superior*”-elv, mely mind a kárterítési, mind a büntetőjogi felelősség szempontjából csak szűkebben meghúzott határok közt alapította meg a hűbérúr felelősségét szolgájának cselekedetei vonatkozásában.<sup>28</sup> A további fejlődés abba az irányba ment, hogy a korábbi zárt és alávetettségen alapuló közösségek egyre inkább felbomlottak az iparosodás menetében, és a korábbi úr/szolga viszony helyett a tömeges gyárakban főnök/dolgozó vagy a kereskedelemben alkalmazott és őt utasító főnöke viszonya lépett, és az 1500-as évektől használatossá vált *principal/agent* kifejezés vált fokozatosan dominálóvá az angol jogi nyelvben is, jelezve ezzel az úr és solga közötti fokozatos elkülönülést is az önálló cselekvési lehetőség és a felelősség szempontjából. Ám ennek folyamán egy új mozzanatként bejött a megítélésbe, hogy a gyárat, a kereskedelmi egységet irányító tulajdonos maga választja ki a tartós munkára felvett dolgozóit, így a kárterítési felelősség szempontjából az ez idő tájt kialakuló „*principal/agent*” viszonyban a tulajdonos (*principal*) általános felelősséggel

<sup>25</sup> KEVIN – FLANNERY 1995, 388. p.

<sup>26</sup> Lásd NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. (Bővített, átdolgozott kiadás). Budapest, 2001. 185. p.

<sup>27</sup> Az angol bűnösségi doktrína részletesebb clemzéséhez lásd még: MISKOLCZI LÁSZLÓ: *A bűnösség alapkategóriái az angol büntetőjogban*. Magyar Jog 2002/2, 100–117. p.

<sup>28</sup> SAYRE, FRANCIS BOWEN: *Criminal Responsibility for the Acts of Another*. Harvard Law Review. (Vol. XLIII) March, 1930. No. 5. 691. p.

tartozott az alkalmazott minden cselekedetért, amit az a munka folyamán fejtett ki. Ebben az időben szakadt el a kártérítési és a büntetőjogi felelősség szabályozása, és miközben a büntetőjog nominálisan megtartotta a kártérítési jog principal/agent fogalmait, itt egészen más irányba toldott el ennek értelme és alkalmazása. A zárt közösségek felbomlásával és a tetszőleges résztvevőkből alakuló, alkalmilag közösen cselekvők csoportjainak mindennapivá válásával, melyekben a korábbi hierarchia helyére a többé-kevésbé egyenlőségen alapuló együttműködés lépett, átalakult a principal/agent korábbi hierarchikus ideája, és helyére a „principal”-t jelentő tettes és az őt segítő résztvevők („accessories”) fogalmi léptek. Ez a fejlemény már 1760-ra végbement, amikor Blackstone írta össze az angol jogról, és ő már használta ezeket a fogalmakat. Persze jelezni kell a félreértés elkerülése végett, hogy a középkor folyamán is bevonták a büntetőjogi felelősségbe azt, aki segítette vagy ösztönözte az elkövetésre a tettest, de külön fogalmat nem alkotva erre, őt is egyszerűen tettesnek tekintették.

Még az úr/szolgá hierarchikus viszonyban a középkorban az úr parancsára elkövetett cselekményekért kimondott bírói ítéletekben alakult ki a későbbi principal/accessory viszonyban használt legtöbb common law büntetőjogi mérce. Mielőtt erre rátémünk, nézzük meg az elkövetői körre használt főbb disztinkciókat, ahogy az angol jogban azok kialakultak, majd ahogy azokat az amerikai jogban átvették, és mint látni fogjuk, a legtöbb common law országban ezek ma is érvényesülnek. Az angol-amerikai jog alapvetően négy kategóriára különíti el a büntetőjogi elkövetők körét, de, mint látni fogjuk, ezt majd árnyalni kell: az *elsőfokú tettesre*, a *másodfokozatú tettesre*, a *tett közbeni bűnségdre* és a *tett utáni bűnségdre*. Az elsőszámú elkövetőt jelentő tettestől a másodfokozatú tettes elhatárolása azon az alapon történt meg, hogy az szintén jelen van ugyan a tett elkövetésekor, de fizikai cselekvést a tett során nem hajt végre: „Egy másodfokú tettes az, aki jelen van az elkövetésnél, és intencionálisan segíti az elkövetést, tudva, hogy bűncselekmény elkövetése folyik, ám fizikai cselekvést, mely a bűncselekmény elkövetéséhez tartozna, nem fejt ki.”<sup>29</sup> A tett közbeni bűnségéd részvétele annyiban közvetetebb, mint a másodfokozatú tettesé, hogy ide az tartozik, aki ugyan tanáccsal, ösztönzéssel, a kellékek beszerzésével stb. segíti a tettest, sőt, aki magára a tett elkövetésére felbujtja, ám a tett helyszínén nincs jelen. Ha igen, akkor egyben másodfokozatú tettesé is válik. A negyedik bűnelkövetői kategóriába a magyar jogban bűnpártolás elkövetőjének minősített személy tartozik, aki a tett elkövetése után segít az elkövetőknek a tett feltárásának akadályozásban és megghiúsításában. Ehhez még azt kell hozzátenni, hogy az 1500-as évek Angliájában még csak egy kategóriája volt a „principal”-tettesnek, és az accessory volt három fokozatra osztva, létrehozva az „accessory at the fact” kategóriát, ám ezután ez beleolvadt a „principal” kategóriába oly módon, ahogy láttuk, hogy másodfokú tettesként maradt fenn, és az előbbi tanulmány már csak ezt emelte ki.<sup>30</sup> A magyar szabályozástól eltérően továbbá nincs különválasztva a felbujtó (abettor), hanem az csak mint a tett közbeni bűnségéd jelenik meg, illetve a másik lényeges eltérés, hogy az angol common law alapján a „bűnpártoló” – mint az elkövetői kör egyik tagja – általános dogmatikai szinten jelenik meg.

Az előbbi elkövetői osztályozás csak a „felony”-esetek, vagyis a súlyosabb bűncselekmények vonatkozásában használatos, és ettől két irányban térnek el. Egyrészt a

<sup>29</sup> DRESSLER, JOSHUA: *Reassessing the Theoretical Underpinnings of Accomplice Liability: New Solutions to an Old Problem*. Hastings Law Journal. (Vol. 37) 1986. No. 6. 95. p.

<sup>30</sup> PERKINS 1941, 581. p.

„treason”, a haza (felség) árulásnál ez elesik, és minden résztvevő, bármilyen pozícióban is lenne máskülönben, csak „principal”-ként jöhet szóba, vagyis mindenki, megkülönböztetés nélkül csak tettes lehet. Ennek magyarázata, hogy a másodfokú tettest, illetve az „accessory” különböző fokozatait azért vezették be eredetileg, hogy a korai angol jog szörnyű büntetéseit valahogy mérsékelni lehessen a bűncselekményben kisebb mértékben résztvevők esetében. Ám a „treason”-t olyan elvetemült cselekményként fogták fel, melyben ez a mérséklési szempont nem játszhat szerepet, így egyszerűen félretették itt az osztályozás alkalmazását.<sup>31</sup> Másik irányban is módosul a fenti osztályozás, amikor a „misdemeanor” esetekről, vagyis kisebb súlyú bűncselekményekről van szó. Ilyenkor épp a kis büntetési súly, amit e cselekmények maguk után vonnak, ösztönözte a common law teoretikusait arra, hogy lemondjanak a merev elkülönítésről absztrakt módon az elkövetők egyes osztálya számára, és a bírák számára meghagyják, hogy az eset körülményei szerint maguk döntsenek az egyes résztvevők büntetési mértékéről. Így a „misdemeanor”-esetekben minden résztvevőt principal-nek (tettesnek) tekintenek, ám itt a bűnpártoló megbüntetésétől (accessory after the fact) eltekintenek.<sup>32</sup>

Az egyes elkövetői kategóriának a felelőssége a kategóriakészlet sok évszázados történeti fejlődésének megfelelően eltér a hazai dogmatikánkban megszokottól. A kezdetekben tipikusnak lehetett tekinteni, hogy nagyon mereven lehatárolták a bűnsegéd, illetve az azzal összefogott felbújtó segítségével és ösztönzésének kereteit. Nézzük Staunford 1557-es „Pleas of the Crown” c. művének ide vonatkozó részletét: „Ha én azt parancsolom valakinek, hogy vegyen el valamit egy másiktól, és miután ő elmegy, és kirabolja azt, akkor az a bűncselekmény nem róható fel nekem, ha én nem vagyok ott, amikor azt teszi, ahogy ez kitűnik a Fritzherbert Corone c. munkájából, amikor az túlélte azt a kiadott parancsot, melynek rablás nélkül is eleget lehetett volna tenni. De ha én azt parancsolom, hogy verjen meg egy másik embert, és ezután úgy üti, hogy az meghal, ez bűncselekményt jelent az én felelősségemre is, mert nehéz úgy megverni valakit, hogy biztos legyen, hogy az nem fog meghalni az ütésektől, ezért az ilyen esetben én annak az accessory-ja (bűnsegéde) vagyok, aki megölte őt.”<sup>33</sup> Vagyis ha én lopásra bujtom fel, de ő rablást követ el, akkor az angol jog szemszögéből azt a bűncselekményt a felbújtott nem követte el, a másik pedig már nem vonatkozhat rám, mint felbújtóra, noha evidens, hogy pszichikailag az én felbujtásom indította arra is. Ugyanez a formális-merev keret jellemezte az 1575-ös Saunders-ügyet is, melyben Saunders elhatározván, hogy elteszi feleségét láb alól, elmondta ezt barátjának, Archernek, aki azt tanácsolta neki, hogy méreggel tegye ezt, és be is szerezte számára a mérget. Saunders egy sült almába rejtette a mérget, és átnyújtotta egy alkalmas pillanatban azt feleségének, hogy egye meg, ám az odaadta a lábánál játszadozó hároméves kislányának. Saunders nem mert szólni, félvén a lelepleződéstől, így a kislány megette azt, és meghalt. Az ő esetében mint tettesnél egyszerű volt a büntetőjogi helyzet, ám barátjánál, aki az elkövetést kitervelte, és beszerezte a mérget, már egyáltalán nem. Felmentették, és a felmentő ítélet így szólt: „Mivel a bűncselekmény, melynek Saunders általi elkövetéséhez Archer tanácsot és segítséget adta, az a feleség megölése volt, és nem másé”. Archer a feleséget és nem a kislányt akarta megölni tervével és segítségnyújtásával, így azért ő nem felelhet.<sup>34</sup>

<sup>31</sup> PERKINS 1941, 585. p.

<sup>32</sup> PERKINS 1941, 586. p.

<sup>33</sup> Idézi SAYRE 1930, 696. p.

<sup>34</sup> SAYRE 1930, 696–697. p.

Ha a mai angol és amerikai bírák lazábban is veszik némileg a felbujtási és bűnsegédi kereteket, Plowden az esetet kommentálva 1578-ban jogirodalmilag tovább pontosította-merevítette ezeket: „Ha én parancsolom neki, hogy gyűjtsa fel az egyik házat,, melyet ő jól ismer, ám ő egy másikat gyűjt fel, akkor én nem leszek ebben a bűncselekményben bűnsegéd, mivel az egy másik dolog volt, mint amire én parancsot adtam”.<sup>35</sup> És ez a merev keret maradt évszázadokig, Coke 1644-es vagy Hawkins 1716-os értekezésében az angol büntetőjogról szinte szó szerint csak ismétli Plowden-t, ugyanígy Blackstone 1769-ben publikált, már idézett műve is.

Kialakultak szigorú eljárási és büntetéskiszabási szabályok is az elkövetői kör egyes kategóriái közötti viszonyra. Az egyik az, hogy a bűnrészt nem lehet nagyobb büntetéssel sújtani, mint a tettest, aki számára az ő bűnrészesi cselekedeteit megállapították. Egy második a „sequence of trial rule”, amely alapján egy bűnrészt nem lehet elítélni addig, amíg a tettesének meg nem volt a tárgyalása, ahol azt elítélték, kivéve, ha ő ebbe beleegyezik. Egy harmadik eljárási szabály, hogy annak a bűnrésztesnek az ügyét, aki felbujtotta a tettest, együtt kell tárgyalni a tettes ügyével, akkor is, ha esetleg az illetékségi szabályok szerint őt más bíróság elé kellene állítani.<sup>36</sup> Az első szabályból aztán adódnak olyan logikátlan esetek, amikor meghal a tettes az eljárás közben, és hiába nyilvánvaló a bűnrésztes felelőssége, futni kell ezután hagyni. Ugyanebből a szabályból következik az a bűnelkövetésben gyakori eset, amikor egy gyenge akaratú és esetleg csökkent elmeállapotú elkövetőt vesz rá egy szörnyű bűncselekményre a felbujtó, akit elmeállapota miatt nem vagy csak enyhébben büntetnek meg, és ekkor a morálisan sokkal elvetemültebb felbujtó is menekül, vagy csak enyhébb büntetést kell, hogy kapjon.<sup>37</sup> Egy komplikációt jelentett Amerikába átkerülve az az angoloknál kialakult szabály, hogy a felbujtón kívüli accessory ügyét annál a bíróságnál kellett tárgyalni mindig, ahol ő a saját cselekményét (segítségét, tanácsadását stb.) elkövette, és nem ahol magát a bűncselekményt a tettes elkövette. Amerikában ugyanis sűrűn előfordul a különböző tagállami és az angolhoz képest decentralizáltabb megyei bírósági rendszer miatt, hogy más bíróság lesz illetékes erre és más az alapbűncselekmény elbírálására. Ebből eredhet aztán, hogy míg az egyik bíróság a tettest elítélve gondatlan emberölést állapít meg – amihez nem lehetne a bűnsegéd kategóriáját használni, és ennél a bíróságnál fel kellene menteni a bűnsegédi pozícióban vád alá vont személyt –, ám az ő ügyét külön tárgyaló másik bíróság szándékos emberölésnek minősíti az esetet, és így elítéli ebben való bűnrészességért.<sup>38</sup> Ennek orvoslása eltérő tagállamok és ezek eltérő tagállami legfelsőbb bíróságai esetén megoldhatatlan.

Az ilyen gondok sokasága vezetett el aztán az 1900-as évek első évtizedeitől kezdve ahhoz, hogy több common law országban törvényhozási úton igyekeztek átalakítani a merev bűnelkövetői kategóriakészletet és az ahhoz csatolt eljárási és büntetéskiszabási szabályokat. Noha van olyan tagállam az Egyesült Államokban, mely büszkén vallja még ma is, hogy az angol common law jogát vették át, és ettől nem térnek el – mint pl. Maryland állam, ahol ezt még a tagállami alkotmányba is belefoglalták, és erre hivat-

<sup>35</sup> Idézi SAYRE 1930, 698. p.

<sup>36</sup> Lásd CARLIS, MICHAEL: *Criminal Law - Accessoryship - an Accessory Before the Fact may be Convicted of a Greater Crime, or Degree of Crime Than the Principal*. Jones v. State 302 Md. 153, 486 A.2d 184. Baltimore Law Review (Vol.15.) 1985. 345. p.

<sup>37</sup> Itt nem létezik a „közvetett tettség” sem jogi szabályozás szintjén, sem - ahogy pl. nálunk - jogirodalmi doktrína szintjén a bírósági gyakorlatba bevitten, lásd NAGY 2010, 272–275. p.

<sup>38</sup> PERKINS 1941, 611. p.



kozva ellenállnak minden ezt érintő reformnak –, a tagállamok nagyobb része már valamilyen irányban reformálta ezt. Nézzük meg erre példaként Pennsylvania büntetőjogi reformját: „A bűnösség jobb elosztása miatt Pennsylvania nem húz többet common law disztinkciót a bűncselekmény elkövetői körében a tettesek és a bűnrészesek között. Az elkövetőknek így csak két osztálya maradt: a tettesek és az accessories after the fact (bűnpártolók ill. orgazdák). Ez a két osztály a régi common law elkövetői kör minden tagját tartalmazza”.<sup>39</sup> Vagyis csak a magyar szabályozásban bűnpártolónak és orgazdának nevezett elkövetői kategória maradt itt meg a tettesek mellett elkülönítve, de a tetteseken belül nincs semmilyen különbség, ide tartozik a mi szabályozásunk szerinti bűnsegédlet minden fajtája és a felbújtó is, minden különbségtétel nélkül. De nézzük meg, mit tettek e szabályozás alapján Pennsylvania régi common law szabályaihoz szokott bíróságai. A *Commonweath versus Doris* ügy azt mutatta, hogy a bíróságok a feloldott bűnrészes/tettes, illetve elsőfokú/másodfokú tettes disztinkciók törvényi eltüntetése és az összes elkövető egységesen tettes kategória alá vonása után inkább hajlamosak a korábbi disztinkciók mellett enyhébben büntetett bűnsegéd terhére a többi tettestárs súlyosabb felelősségét is kiróni, mintsem a szabadabb mérlegelést arra használnák, hogy elkülönítsék az egyes elkövetők saját felelősségét, és ehhez szabják a büntetést. Ebben az ügyben Doris másokkal együtt egy pénzszállító kocsit ment kirabolni, maszkkal elfedetten és alaposan felfegyverkezve, és miután megállították azt, lövöldözni kezdtek. Az örök kiszállását a kocsiból felhasználva az egyik bandita kikapta a pénzt a kocsiból, és elkezdtek menekülni, ám Dorist ott helyben elfogták az örök. Az éppen megérkező rendőr utánuk eredt, ám a lövöldözésben Doris társai megölték őt. A tárgyaláson a bíróság aztán Dorist éppúgy tettesnek mondta ki a gyilkosságban is, mint a többi, azt ténylegesen elkövető társát.<sup>40</sup>

Az említett eljárási anomália, a bűnsegéd-accessory tárgyalásának szükségszerű kivárása a bűnügy principalje ítéletéig mindenesetre megoldódott, és most már időrendi sorrend nélkül lehet az egyes elkövetők – most már mind tettesek – tárgyalását és esetleges vádalkuit lefolytatni.

<sup>39</sup> HERZ, GEORGE P.: *Principals and Accessories to Crime Under Pennsylvania Law*. Temple Law Quarterly (Vol. 30). 1957. No. 2. 180–186. p.

<sup>40</sup> HERZ 1957, 181. p.

BÉLA POKOL

DIE GESCHICHTLICHE ENTWICKLUNG  
DER ANGLO-AMERIKANISCHEN STRAFRECHTSDOGMATIK

(Zusammenfassung)

Die verschiedenen Kategorien der Strafrechtsdogmatik in England werden erörtert und die Weiterentwicklung dieser Kategorien in den Vereinigten Staaten in den letzteren Jahrzehnten. Die langsame Akzeptierung des Versuchs neben dem vollendeten Straftat, die sich erst in den ersten Jahren des 19 Jahrhunderts vollgezogen hat, wird in dem ersten Teil analysiert. In dem zweiten Teil wird die Änderung der Doktrin der Schuldigkeit in dem anglo-amerikanischen Rechtsgebiet geschildert. In letzten Teil kann die geschichtliche Entwicklung der Begriffe von Täter, Komplize, Anstifter etc. in diesem Rechtskreis beobachtet werden.

**RÓTH ERIKA**

## **Csak a jogalkotás gyorsabb vagy az igazságszolgáltatás is?**

A címben feltett kérdésre nem ígérek, nem ígérhetek választ. A jogalkotás gyorsulását tapasztaljuk, az igazságszolgáltatás hatékonyságának erősítésével kapcsolatban a jogalkotói törekvés látszik, a jogalkalmazói fogadókészségről az utóbbi módosítások kapcsán még nehéz véleményt alkotni.

Az, hogy a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényt (a továbbiakban: Be) 2010 decemberében két törvény is módosította, minden esetre nem könnyítette a jogalkalmazók munkáját. Az egyes büntető tárgyú törvények módosításáról szóló 2010. évi CLXI. törvényt 2010. december 13-ai ülésnapján fogadta el az Országgyűlés, míg az egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról szóló 2010. évi CLXXXIII. törvényt tíz nappal később, 2010. december 23-ai ülésnapján. Ha vetünk egy pillantást a hatályba léptető rendelkezésekre is, túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a „karácsonyi ajándék” nem szerezhette nagy örömet az igazságszolgáltatásban dolgozóknak.

A 2010. évi CLXI. törvény rendelkezéseinek többsége 2011. január 1-jén lépett hatályba, míg a büntetőeljárást érintő egyes rendelkezések hatályba lépésének időpontja 2011. július 1. A 2010. évi CLXXXIII. törvény új szabályait többségében 2011. január 7-étől (a kihirdetést követő 8. naptól) kell alkalmazni, a büntetőeljárásról szóló módosító rendelkezések csekély kivétellel 2011. március 1-jén léptek hatályba.

A 2010. évi CLXI. törvény elfogadásának előzményeiről a következőket tudhatjuk: a T/1673. sz. törvényjavaslat benyújtásának időpontja 2010. november 12., tárgyalási módja: sürgős. A javaslatot az Alkotmányügyi és az Emberi jogi bizottság vitatta meg – mindkettő kijelölésére 2010. november 15-én került sor. Az Emberi jogi bizottság egy nappal később (2010. november 16.), míg az Alkotmányügyi bizottság egy hét elteltével (2010. november 22.) már általános vitára javasolta. Ezt követően mindkét bizottság két alkalommal tárgyalta a módosító javaslatokat.<sup>1</sup>

A 2010. évi CLXXXIII. törvény kiindulási pontja a T/1864 sz. törvényjavaslat, amelynek benyújtására 2010. december 3-án került sor. A hárszabálytól eltérően a sürgősség kérdésében nem volt szavazás, de három héten belül – tehát a 2010. évi CLXI. törvénytől is rövidebb idő alatt – elfogadta a parlament a javaslatot. Ezúttal csak az Alkotmányügyi bizottság tárgyalta.

---

<sup>1</sup> Az iromány sorsa nyomon követhető a következő címen: [http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy\\_iromany.irom\\_lckcrd\\_cgysz?P\\_CKL=39&P\\_TIP=NULL&P\\_FOTIP=null&P\\_KISZ=CLXI&P\\_KIDA=2010](http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_iromany.irom_lckcrd_cgysz?P_CKL=39&P_TIP=NULL&P_FOTIP=null&P_KISZ=CLXI&P_KIDA=2010) (letöltés: 2011. május 24.)

A javaslatok benyújtója – mindkét esetben – a kormány (közigazgatási és igazságügyi miniszter).<sup>2</sup>

Bár kétségtelenül vannak szép számmal olyan törvényjavaslatok, amelyek jóval hosszabb idő elteltével kerülnek csak megvitatásra, illetve azt követően elfogadásra, a két, büntetőeljárás törvényt is érintő módosítás gyors tárgyalása és elfogadása nem egyedi eset.

Az elsőként benyújtott törvénytervezet az egyes büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról az ún. közbiztonsági törvénycsomag részeként került a Parlament elé. Ebben az eljárás gyorsítását közvetlenül szolgáló javaslatok nem szerepeltek, bár kétségtelen, hogy akár az ügyész tárgyaláson való részvételének kötelezővé tétele is járhat ilyen hatással: a jelen lévő ügyész azonnal reagálhat a bizonyítási eljárás eredményére.

A második javaslat kifejezetten a bírósági eljárások gyorsabb lefolytatását, a hatékonyabb működést szolgálta, nem csak a büntető-, de a polgári eljárásban is. A büntető ügyekben folyó eljárások bírósági szakaszában ezt a célt azzal kívánta elérni a jogalkotó, hogy „... az eljárásban résztvevő személyek eljárási jogait ténylegesen nem szolgáló, csupán formális garanciákat biztosító szabályokat megváltoztatja, a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróságok illetékessége alá tartozó ügyek közül pedig egyes ügycsoportokat kivessz a kizárólagos illetékesség alól (e körben a legjelentősebb módosítás a közlekedési bűncselekmények kizárólagos illetékességének megszüntetése).”<sup>3</sup>

A gyorsítási törekvések két területre összpontosítottak. A büntetőeljárás legfőbb kevéskötőjének tartott védők perelhúzási törekvéseinek megakadályozására és az időigényes, az esetek többségében fölöslegesnek tűnő iratfelolvasások korlátozására.

Már ezt megelőzően, 2009-ben ugyancsak az eljárás gyorsításának célját szolgálva terjesztett a parlament elé módosítási javaslatot a kormány. A büntetőeljárások időszérőségének javítása céljából a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2009. évi LXXXIII. törvény első sorban a – már eredetileg is az egyszerűsítés, gyorsítás szándékával létrehozott – külön eljárások körében vezetett be a hatékonyság javítását a jogalkotó várakozása szerint lehetővé tevő változtatásokat. Az eljárás időszérősége annál is inkább kiemelt figyelmet élvez<sup>4</sup>, mivel a strasbourgi Európai Emberi Jogi Bíróság előtt is kiemelkedően magas azon ügyek száma, amelyben a panaszosok az eljárás elhúzódását sérelmezik, s bár a Bíróság körültekintően jár el, sok körülményt mérleget, gyakran kerül sor az Egyezmény megsértésének megállapítására. Mindamellott, hogy a jogalkotó figyelemmel kíséri és a jogszabálytervezetek előkészítésekor szem előtt tartja a strasbourgi ítélkezési gyakorlatot, a probléma súlyát jelzi, hogy – nem csak büntető ügyekben – 2003 és 2005 között 93 134 500.- Ft kártérítés kifizetésére került sor hazánkban az eljárás elhúzódása miatt.<sup>5</sup>

<sup>2</sup> Az iromány sorsa nyomon követhető a következő címen: [http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy\\_iromany.irom\\_lekerd\\_egysz?P\\_CKL=39&P\\_TIP=NULL&P\\_FOTIP=null&P\\_KISZ=CLXXXIII&P\\_KIDA=2010](http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_iromany.irom_lekerd_egysz?P_CKL=39&P_TIP=NULL&P_FOTIP=null&P_KISZ=CLXXXIII&P_KIDA=2010) (letöltés: 2011. május 24.)

<sup>3</sup> <http://www.kim.gov.hu/tevecenyseg/torvalkprg/birosag20101203.html> (letöltés: 2011. május 25.)

<sup>4</sup> Az eljárás időszérőségével kapcsolatos kérdéseket részletesen tárgyalja NAGY ANITA: *Büntetőeljárás gyorsító rendelkezések az Emberi Jogok Európai Egyezményében, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaiban, az Európai Unióban és a hazai jogalkotásban*. Miskolc, 2008.

<sup>5</sup> CZINE ÁGNES – SZABÓ SÁNDOR – VILLÁNYI JÓZSEF: *A strasbourgi ítéletek a magyar büntetőeljárásban*. Budapest, 2008. 433 p.

Az, hogy az eljárási jogok egyszerűsítésével látja elképzelhetőnek a bírósági eljárás gyorsítását a bírói kar is, igazolja a Magyar Bírói Egyesület által megfogalmazott javaslatcsomag.<sup>6</sup> A nem csupán a büntetőeljárást érintő dokumentumból kiderül, hogy az Egyesület évek óta foglalkozik a bírósági jogalkalmazás hatékonyságával. Így az igazságszolgáltatást szabályozó és „az eljárási törvények hatályosulásáról az egész bírói karnak eljuttatott kérdőívek útján tájékozódott, felmérve a bírák véleményét arról, hogy milyen változtatásokat látnak szükségesnek.”<sup>7</sup> A 2009-ben lefolytatott kérdőíves felmérés eredményeinek feldolgozását követően további szakmai egyeztetésekre is sor került, majd 2010. augusztus 17-én terjesztették elő azt a javaslat tervezetet, amelyben azokra a jogszabályi rendelkezésekre kívánták „felhívni a törvényelőkészítő figyelmét, amelyek a gyakorló bírák szakmai tapasztalatai szerint az eljárások időszerűségét lényegesen befolyásolhatják”<sup>8</sup>.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény kapcsán kiemelik a javaslat összeállítói, hogy az „számos, a terhelti státuszt védő új jogintézményt, biztosítékot vezetett be. A terheltet megillető kibővült jogosítványok halmaza mellett, az eljárás gyors befejezését és a hatékony pervitelt szolgáló eszközök háttérbe szorultak.”<sup>9</sup> A következőkben megjegyzik, hogy „Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelmét szolgáló új szabályok ugyanakkor alapul szolgálnak az eljárási jogokkal való - törvényes kereteken belüli - visszaélésre, a jog nem rendeltetésszerű gyakorlására, a perelhúzásra is. Egyes rendelkezések nem csupán adminisztratív terheket rónak a hatóságokra, de indokolatlan, formális és olyan kötelező eljárási cselekmény lefolytatását követelik meg a bíróságoktól, amelyek az ügy érdemi előre menetelét nem szolgálják.”<sup>10</sup> Markánsan jelenik meg az a jogalkotóval szembeni elvárás, hogy „A büntetőeljárás gyorsítása érdekében ezektől a terhektől az eljárást meg kell szabadítani.”<sup>11</sup> Szerencsésebb lett volna, ha a bírók jelentős hányadát (a dokumentum szerint a 2800 fős bírói karból 1600 fő tagja az érdekképviselői szervezetnek) tömörítő Egyesület nem csak az igazságszolgáltatás akadályát látja a résztvevőknek, köztük a terheltnek és a védőnek biztosított eljárási jogokban, bár kétségtelen, hogy az e jogok visszaélésszerű gyakorlása az eljárást lassíthatja, s így a jogalkotói beavatkozásra szükség van.

A büntetőeljárás elhúzódnásának okait a javaslattevők a következőkben jelölik meg:

- „egyes bíróságok túlzott leterheltsége, a különleges illetékességi szabályok miatt (megyeszékhelyi helyi bíróságok és a PKKB kizárólagos illetékességére vonatkozó szabályozás),
- a vádlott eljárási cselekményekről való igazolt, vagy igazolatlan távolmaradása (Ez a tárgyalás beállítását, új tárgyalás kitűzését teszi szükségessé, mert a vádlott jelenléte a tárgyaláson kötelező. Előfordul a több vádlottas ügyekben a „beosztott távollét”, azaz, hol egyik, hol másik vádlott nem jelenik meg.),

<sup>6</sup> A Magyar Bírói Egyesület javaslatai az eljárási jogok egyszerűsítésére, a személyi feltételek hozzárcelésével, a bírósági eljárások gyorsítása érdekében. <http://www.mabic.hu/node/332> (2011.05.26.)

<sup>7</sup> U.o.

<sup>8</sup> U.o.

<sup>9</sup> U.o.

<sup>10</sup> U.o.

<sup>11</sup> U.o.

- a védők, tanúk, szakértők szabályszerű idézés ellenére történő meg nem jelenése, az idézések, értesítések át nem vétele, azaz az idézés szabályszerűtlensége, amely új idézést követel meg,
- a védőnek közvetlen a tárgyalás előtt történő meghatalmazása miatt sokszor az új védő a felkészülés érdekében, a tárgyalás elhalasztását kéri. A védők részéről gyakori más okok miatt a tárgyalás beállítására irányuló kérelem.
- a tanácsváltozás – bíró ideiglenes vagy tartós távolléte, átszignálás stb. – miatt az eljárás megismétlése,
- többszöri alaptalan elfogultsági kifogás előterjesztése,
- a hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás felesleges időhúzó szabályai,
- az iratok kötelező felolvasására vonatkozó rendelkezések, a közvetlenség elvének követelményeit védő eljárási szabályok miatt,
- a megkeresések hatóságok részéről való nem teljesítése, a bíróságok által meghatározott határidők más hatóságok, szakértők, védők általi elmulasztása,
- a bíróságoknak a bizonyításhoz szükséges állami vagy egyéb nyilvántartásokhoz való hozzáféréseinek hiánya miatt csak hónapokat igénybevevő megkeresésekkel lehet adatokat beszerezni,
- az elektronikus eljárási lehetőségek hiánya ugyancsak növelheti a pertartamokat.”<sup>12</sup>

A viszonylag hosszú felsorolás szó szerinti idézését indokolja, hogy a 2010. évi CLXXXIII. törvény a felvetett problémák többségére választ ad, nem egy esetben szinte szó szerint követve a Bírói Egyesület jogszabály szövegezésre vonatkozó ajánlását. A javaslatok több, a dolgozat témájához nem közvetlenül kapcsolódó – esetenként vitatható – megoldást is megfogalmaznak, de ezúttal szorosan a hatékonyság kérdéseire vonatkozó felvetések törvénymódosításban megnyilvánuló hatását tárgyaljuk.

A törvény Általános indokolásának első bekezdésében a jogalkotó a következőkkel támasztja alá a módosítás szükségességét: „Az igazságszolgáltatással, mint szolgáltatással szemben – nem csak a hazai és nemzetközi normák alapján, de a társadalom és a gazdasági élet folyamatos és kiszámítható működésének fenntartása érdekében is – az egyik legfontosabb elvárás az, hogy az állampolgárok és a gazdálkodó szervezetek azonos jogalaphoz tartozó ügyeiben az ország bármely pontján azonos döntés születessen, lehetőleg közel azonos – ésszerű – idő alatt. Amennyiben ennek a követelménynek nem felelnek meg a bíróságok, úgy az az egész igazságszolgáltatás megítélését negatívan befolyásolja.” Bár az azonos kérdések azonos megítélését az e törvénymódosításban foglaltak aligha tudják biztosítani, az eljárás – azon belül is elsősorban az elsőfokú bírósági eljárás – gyorsítása, egyszerűsítése érdekében jelentős változtatások elfogadására került sor. Az igazságszolgáltatás hatékonyabb működése érdekében a hatályos bírósági igazgatási rendszert érintően szükséges „korrekciókra” vonatkozó javaslatok előkészítése során az Országos Igazságszolgáltatási Tanács – az indokolásban részletezett vizsgálatokat követően megfogalmazott – stratégiájára<sup>13</sup> is támaszkodott a jogalkotó. Az OIT – a törvény Általános indokolásában idézett – általános stratégiája szerint „A bírósági

<sup>12</sup> u.o.

<sup>13</sup> „Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács értékelése a bírósági szervezet igazgatásának és működésének helyzetéről. A szervezet továbbfejlesztésére vonatkozó célkitűzések és javaslatok” című általános stratégia és „A bírósági szervezet továbbfejlesztésére vonatkozó célkitűzések és javaslatok részletesebb ismertetése” című részletes stratégia.

szervezet működésének megítélése szempontjából alapvető kérdés a bírósági eljárások időszerűsége. Az országban működő első- és másodfokú bíróságok előtt folyamatban levő ügyek döntő többsége – a folyamatosan emelkedő ügyérkezés mellett is – ésszerű időn belül kerül elbírálásra, az ügyek elintézésének ideje általánosságban megfelel az adott ügytípus, illetve a jogvita természetének, a hatályos eljárásjogi törvény szabályainak és logikájának megfelelő időtartamnak. Ezt az állítást a nemzetközi kitekintés tapasztalatai egyértelműen megerősítik.” Mivel tehető gyorsabbá az eljárás, hol van szükség leginkább a beavatkozásra? Az Általános indokolás 4. pontja szerint „Tekintettel arra, hogy a büntetőeljárások főként első fokon húzódnak el, így a törvény az első fokú bíróságok eljárásainak gyorsabbá tételével, továbbá az eljárásban résztvevő személyek eljárási jogait ténylegesen nem szolgáló, csupán formális garanciákat biztosító szabályok megváltoztatásával kívánja elérni büntetőeljárások gyorsabbá tételét.”

Az indokolásban írtak szemléltetésére az eljárások időtartamával kapcsolatos néhány – 2009 évre vonatkozó – adatot<sup>14</sup> láthatunk a következő táblázatokban. A viszonyítás alapja a vádlottak száma a jogerős bírósági határozattal elbírált ügyekben.

#### Felnőtt korú vádlottak (%)

	1 éven belül	1-2 év között	2-3 év között	3 év felett
Az egész büntetőeljárás időtartama	44,85	24,49	14,56	16,10
A nyomozás elrendelésétől az elsőfokú ügyészségre érkezésig	86,97	10,05	2,26	0,72
A vádemeléstől az elsőfokú bírósági határozat meghozataláig	67,35	17,91	8,42	6,32

#### Fiatalkorú vádlottak (%)

	1 éven belül	1-2 év között	2-3 év között	3 év felett
Az egész büntetőeljárás időtartama	39,04	30,99	16,28	13,69
A nyomozás elrendelésétől az elsőfokú ügyészségre érkezésig	91,09	8,08	0,74	0,09
A vádemeléstől az elsőfokú bírósági határozat meghozataláig	65,75	19,37	9,69	5,20

Tekintettel arra, hogy az ügyészi szakaszra irányadó határidők „szorosabbak”, a felnőtt korú vádlottakat érintően a vádlottak 79,62 %-a esetében, míg fiatalkorúaknál 79,30 % esetében az ügy elsőfokú ügyészségre érkezésétől számítva 30 napon belül sor kerül a vádemelésre. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy az ilyen rövid időn belüli vádemelések aránya, ha enyhén is, de évről évre csökken mind a felnőtt, mind a fiatal-korú vádlottak vonatkozásában.

<sup>14</sup> Az adatok forrása a „Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai 2009. év” c. kiadvány. Kiadja a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósági Ügyek Főosztálya, Gyermek- és Ifjúságvédelmi Önálló Osztálya és a Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya.

Kétségtelen, hogy az előzőekben ismertetett adatok is azt jelzik, hogy jóval nagyobb az esélye annak, hogy az eljárás bírói szakasza tart több mint egy évig, mint hogy a vádemelés előtti idő érne el ezt a tartamot.

Nincs lehetőség arra, hogy a 181 szakaszból álló – természetesen nem csak a büntetőeljárás törvényt módosító – az egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról szóló 2010. évi CLXXXIII. törvény eljárás gyorsítására irányuló rendelkezéseit részletesen tárgyaljuk, elemezzük, így a továbbiakban csupán egy kérdéssel, a vádlott tárgyaláson való megjelenésről lemondásával foglalkozom bővebben.

Meg kell azonban említeni, hogy az eljárás időszerűségét szolgálja közvetlenül vagy közvetve az is, hogy például a nyomozás határidejének hosszabbítása csak hosszabb idő elteltével kerül magasabb szintre, biztosítva ezáltal, hogy az ügyben tájékozottabb, naprakész információkkal rendelkező, a nyomozó hatósággal szorosabb munkakapcsolatban álló ügyész hozzon döntést az esetek többségében. De a túlterhelt bíróságok munkaterhének csökkentését szolgáló megoldások – bár azokat valószínűleg bírói körben sem fogadják osztatlan lelkesedéssel – az átlagostól több ügyet tárgyaló bíróságok előtti eljárások időtartamát rövidíthetik. A tárgyaláson kívüli elintézés lehetőségét szélesebbre tárta a jogalkotó azzal is, hogy a tárgyalás mellőzésével lezárható ügyek körét kiterjesztette: az öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetén is lehetővé téve a külön eljárás alkalmazását.

Az eljárás vádlott távollétében való lefolytatása hozhatja kétség kívül a legjelentősebb változást. A külön eljárásként szabályozott eljárás a távollévő terhelttel szemben nem hatott ki lényegesen az eljárás időszerűségére, hiszen a vádirattal megvádolt személyek körében 2006-tól a 0,5%-ot sem érte el azok aránya, akiknek távollétében indítványozta az ügyész a bírósági eljárás lefolytatását.<sup>15</sup>

Bár arra, hogy a szabályszerű idézés ellenére meg nem jelent, szabadlábon lévő vádlott távollétében megtartsa a bíróság az elsőfokú tárgyalást, a Be. lehetőséget adott (Be. 281. § (5) bek.), de a bizonyítási eljárás befejezését csak akkor tette lehetővé, ha a vádlott felmentésére vagy vele szemben az eljárás megszüntetésére került sor (Be. 281. § (9) bek.). Ezzel a több kérdést is felvető megoldással – bár statisztikai adatok e vonatkozásban nem állnak rendelkezésre – gyaníthatóan nem éltek túl gyakran a bíróságok. Így fordulhatott elő – írja Hegedűs István –, hogy 2004 és 2008 között „Ha a halasztás okát vizsgáljuk, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a vádlott meg nem jelenése miatt a halasztások 49,81 %-tól 56,86 %-ig terjednek. Tehát leszögezhetjük, hogy az öt év átlagában az elhalasztott ügyek valamivel több mint fele a vádlott meg nem jelenése miatt került halasztásra ... nem lehet azt mondani, miszerint a vádlott jelenléte az ügyek töredékét érintené, még akkor sem, ha a statisztikai adat nem tartalmazza, hogy a vádlott meg nem jelenése miatti halasztásból mennyi az olyan eset, amikor előzetesen bejelentette, hogy nem tud megjelenni, illetőleg a távolmaradását kimentette.”<sup>16</sup>

<sup>15</sup> Az adatok forrása a „Büntetőbíróság előtti ügyész tevékenység főbb adatai 2009. év” c. kiadvány. Kiadja a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósági Ügyek Főosztálya, Gyermek- és Ifjúságvédelmi Önálló Osztálya és a Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya.

<sup>16</sup> HEGEDŰS ISTVÁN: *A büntető ítélkezés gyorsítása, különös tekintettel a vádlott jelenlétére – az alkotmányosság tükrében.* In: BALOGH ELEMÉR (szerk.): *Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok – 20 év tapasztalatai.* Szeged, 2011. 28. p.



A szerző tanulmánya zárásaként megoldási javaslatot is felvázol, megfogalmazva azon feltételeket, amelyek együttes fennállása esetén lenne csak lefolytatható és befejezhető a tárgyalás. E javaslat és a 2010. évi módosítás között a leglényegesebb különbség, hogy Hegedűs István határozottan a bíróság lehetőségeként, míg a jogalkotó inkább terhelti jogosultságként fogalmazza meg a vádlott távolmaradását, távollétében a tárgyalás megtartását.<sup>17</sup> A szerző a kilátásba helyezett szankciót is előírni feltételként – ezáltal a csekélyebb súlyú cselekményekre korlátozva a távolmaradását ki nem mentő vádlott távollétében a tárgyalás megtartásának lehetőségét, míg a jogalkotó erre nem tért ki. Hegedűs István az ilyen eljárásban kiszabható büntetést is korlátok közé szorítaná.<sup>18</sup>

Ez esetben is – mint minden új megoldással kapcsolatban – felmerül a kérdés: nem kell-e tartani attól, hogy a vádlott távollétében folyó tárgyalás e formáját az Alkotmánybíróság alkotmány sértőnek, vagy az Európai Emberi Jogi Bíróság az Emberi Jogok Európai Egyezményével ellentétesnek találja? Mindkét testület esetében a tisztességes tárgyaláshoz való jogból kell kiindulni. Az Egyezmény 6. cikk 1. bekezdése nem említi a vádlott jelenlétét a tisztességes eljárás követelményei között. A 3. bekezdésben a büncselekménnyel gyanúsított jogai között azonban már szerepel néhány olyan jogosultság, amelyet a tárgyaláson jelen nem lévő vádlott nem tud személyesen gyakorolni: ilyen a személyes védekezés, a kérdések intézése a vád tanúhoz. Meg kell azonban jegyezni, hogy mindkét jogosultság kapcsán vaglyagosan a védő segítségével történő joggyakorlást is említi az Egyezmény: „az általa választott védő segítségével védekezhessék” vagy „kérdéseket ... intéztessen a vád tanúhoz”.<sup>19</sup> Ehhez hasonlóan az Alkotmány hatályos szövege 57. § (1) bekezdése sem írja elő kötelezően a vádlott jelenlétét a tárgyaláson. A megerősítést elsősorban a 14/2004. (V.7.) AB határozat indokolásában és a Miniszteri Bizottság büntetőeljárás egyszerűsítéséről szóló R (87) 18. sz. Ajánlásában találjuk.<sup>20</sup>

Előre kell bocsátanom, hogy az Alkotmánybíróság hivatkozott döntésében a terhelt távollétében lefolytatott eljárás azon formáját vizsgálta, amikor a vádlott szabályszerű idézésére nem került, nem kerülhetett sor, hiszen ismeretlen helyen tartózkodott és a tartózkodási helyének felkutatására tett intézkedések nem jártak eredménnyel (a Be. XXV. Fejezete szerint lefolytatott eljárás a távollévő terhelttel szemben). Így a tárgyalat tör-

<sup>17</sup> Az eljárásnak a terhelt távollétében való lefolytatásáról és a terhelti lemondás értékeléséről bővebben lásd: BÁRD KÁROLY: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijogi-dogmatikai értekezés.* Budapest, 2007. 177–208. p.

<sup>18</sup> HEGEDŰS 2011, 35–36. p.

<sup>19</sup> „Minden büncselekménnyel gyanúsított személynck joga van – legalább – arra, hogy

a) a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól;

b) rendelkezze a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel;

c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet;

d) kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúhoz és kieszközölhesse, a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltétel mellett, mint ahogy a vád tanút megidézik, illetve kihallgatják;

e) ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti, vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet.” (Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, Róma, 1950. november 4. 6. cikk 3. paragrafus)

<sup>20</sup> A tisztességes eljárással kapcsolatos strasbourgi ítélkezési gyakorlat elemzésére lásd – többek között: BÁRD 2007; BLUTMAN LÁSZLÓ: *Az igazságos tárgyalás elve az Európai Emberi Jogi Egyezményben.* Magyar Jog, 1992/8, 455–462. p.

vénymódosítással bevezetett lehetőség egészen más helyzetre vonatkozik. Ebben az esetben ugyanis a vádlott átvette a tárgyalásra szóló idézést, tehát tud arról, hogy vele szemben mikor és hol kerül sor tárgyalásra, de nem kíván élni a jogalkotó által biztosított személyes megjelenés és személyes védekezés lehetőségével, sőt – éppen ellenkezőleg – abbéli óhaját fejezi ki, hogy távol kíván maradni. Az alapszituáció eltérő jellege ellenére a hivatkozott AB határozat néhány összegző megjegyzése az Európai Emberi Jogi Bíróság e téren kialakul ítélkezési gyakorlatáról itt is megemlítené. Így a határozat indokolása a következőket tartalmazza: „A Bíróság minden esetben hangsúlyozta, hogy a törvényalkotónak fel kell lépnie az indokolatlan távollétek ellen; a szabályozás kialakításában azonban a nemzeti államok széleskörű mérlegelési joggal rendelkeznek. A Bíróság ugyanis az eszközöket nem önmagukban, hanem az Egyezményben biztosított jogok hatékony érvényesülése szempontjából vizsgálja.”<sup>21</sup> A tárgyalási kérdés szempontjából talán a leglényegesebb megállapítás az, hogy „A tárgyaláson megjelenés jogáról le lehet mondani. Ahhoz azonban, hogy ez a lemondás az Egyezmény szempontjából értékelhető legyen, egyértelműen, határozott módon és a fontosságának megfelelő garanciák mellett kell történnie.”<sup>22</sup>

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a büntetőeljárás egyszerűsítéséről szóló R (87) 18 sz. Ajánlása – amely több módszert ajánl az eljárás gyorsítására, egyszerűsítésére az ügyészi és a bírósági szakban egyaránt – a hagyományos bírósági eljárás egyszerűsítésére megfogalmazott javaslatokat tartalmazó III. pontjának a tárgyalásra vonatkozó b) 3. alpontjában a következőket tartalmazza: „A tagállamoknak meg kell fontolniuk az ítélőbíróságok részére annak engedélyezését, hogy a vádlott távollétében is lefolytathassák a tárgyalást és határozatot hozhassanak, legalább a csekély súlyú bűncselekmények esetén, figyelemmel a kiszabható büntetésre, és feltéve, hogy a vádlottat megfelelően értesítették a tárgyalás időpontjáról, valamint arról a jogáról, hogy jogi képviselője útján vagy más módon képviseltetheti magát.” Az előzőekben idézett megoldással kapcsolatban az indokolás a következőket tartalmazza: „A büntetőeljárások késedelmének egyik oka, hogy számos országban az eljárást csak a vádlott jelenlétében lehet lefolytatni. A Miniszteri Bizottságnak a vádlott távollétében lefolytatott tárgyalás esetén figyelembe veendő kritériumokról szóló (75) 11 számú Határozatában kimondták, hogy a tárgyalás tartása nélküli egyszerűsített eljárás nem zárható ki a kisebb bűncselekmények esetén, meghatározott minimális szabályok megtartásának feltételével. Amennyiben a vádlott lemond a tárgyaláson történő megjelenésről, ezt egyértelműen kell megtenni.”

A 2010. évi CLXXXIII. törvény kapcsán a Fővárosi Bíróság Büntető Kollégiumának Kollégiumvezetője – a 2011. március 7-ei kollégiumi ülés összefoglaló anyagában egyrészről üdvözlö a módosításban foglalt, az eljárás gyorsítását, a büntetőeljárások befejezését elősegítő lehetőségeket, másrészről azonban a bírók kétségeinek is hangot ad. Hangsúlyozza, hogy „soha nem látott nyomás nehezedik a Fővárosi Bíróság bíráira a hatékony, célratörő pervezetés, az ügyek megfelelő időben történő kitűzése az ügy mielőbbi érdemi befejezése tekintetében.” Úgy látja azonban, hogy – a jogalkotó következtetlensége miatt – nem egyértelműen derül ki a jogszabályból, hogy a tárgyalás megtartása a vádlott távollétében a bíróság lehetősége, vagy annak eldöntése, hogy részt kíván-e venni a tárgyaláson, a terhelt alanyi joga A Be. 279. § (3) bekezdéséből, amely szerint a lehetőségről a bíróság a vádlottat tájékoztat<sup>23</sup>hatja, arra lehet következtetni, hogy a bíró-

<sup>21</sup> 14/2004. (V. 7.) AB határozat. Indokolás 2.2.2. pont negyedik bekezdése

<sup>22</sup> U.o. ötödik bekezdés

ság döntheti el, az adott ügyben lemondhat-e, célszerű-e lemondania a vádlott személyes megjelenéséről, vagy feltétlenül szükséges a jelenléte a tényállás felderítéséhez. A terhetet jogairól, kötelezettségeiről az eljárás minden szakaszában tájékoztatnia kell az eljáró hatóságoknak, így ha a jogalkotó szándéka az lett volna, hogy a döntést kizárólag a vádlottra bizza, valószínűleg nem a feltételes módú igealakot használta volna. Sajnos a törvény indokolása ez esetben sem nyújt eligazítást a jogértelmezéssel bajlódó jogalkalmazó számára. A 2010. évi CLXXXIII. törvény 148. §-ához fűzött indokolásban a következő olvasható: „A hatályos szabályozás értelmében a vádlott távollétében csak akkor lehet lefolytatni az eljárást, ha ismeretlen helyen tartózkodik. A törvény az eljárások gyorsítása érdekében ezen kíván változtatni, amikor lehetővé teszi, hogy a szabályszerűen megidézett vádlott távollétében is lefolytatható, illetve befejezhető legyen az eljárás, amennyiben előzetesen bejelenti, hogy a tárgyaláson nem kíván részt venni. Erre tekintettel a törvény az idézés kézbesítésének határidejét nyolc napra változtatja, hogy a vádlottnak legyen ideje a tárgyalás előtt bejelenteni, ha azon nem kíván részt venni. A fentiekről a vádlottat az idézéssel egyidejűleg lehet tájékoztatni. A bíróság a tájékoztatást már az első idézés kibocsátásakor megteheti, de megteheti azt követően is, hogy a vádlott az előző tárgyaláson szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg, és a bíróság úgy ítéli meg, hogy a bizonyítási eljárás a vádlott jelenléte nélkül is befejezhető.” Mivel az idézés kézbesítésére vonatkozó nyolc napos határidő minden esetben kötelező, ha ennek indoka az, hogy a vádlott megfontolhassa, lemond-e a tárgyaláson való részvétel jogáról, akkor feltételezhetjük, hogy nem a bíróságot kívánta döntési helyzetbe hozni a jogalkotó. Ha ez lett volna a szándéka, megtehetné volna – és ez lett volna a logikus –, hogy amennyiben a bíróság nem tartja elfogadhatónak a terhelt távolmaradását, megmaradt volna az öt napos határidő az idézés kézbesítésére, és külön szabály vonatkozott volna arra az esetre – nyolc napos kézbesítéssel –, ha a vádlott akaratától függ a megjelenése. A feltételes mód használatával kapcsolatban tovább szaporodnak az aggályok az indokolás elolvasása után. Hiszen azt is látjuk, hogy a cél az volt, hogy már az első tárgyalásra vonatkozó idézés kibocsátásakor tájékoztatást nyújthasson a bíróság, de megteheti ez később is, ha „előzetes bejelentés nélkül” nem jelenik meg a vádlott a szabályszerű idézés ellenére. Ez utóbbi megoldás lényegében a Be. 281. § (9) bekezdésében foglalt lehetőség „kiegészítése”. E rendelkezés hatályba lépéséig csak a vádlott felmentésével vagy az eljárás megszüntetésével volt befejezhető ügydöntő határozat meghozatalával a tárgyalás a vádlott távolmaradása esetén. A módosítás nyomán a vádlottat „meg nem jelenése” után is nyilatkoztathatja a bíróság, s ha nem kíván részt venni a tárgyaláson, a számára hátrányos döntés meghozatalának, bűnössége megállapításának sincs többé akadálya.

Kérdés ezután, hogy mi történik, ha – a bíróság jogosultságaként értelmezve a kioktatás/figyelemfelhívás lehetőségét – az eljáró bíróság nem ad tájékoztatást az idézéssel egyidejűleg. Amennyiben a vádlott nem kíván megjelenni a tárgyaláson, a Be. 281. § (3) és (9) bekezdésében foglalt rendelkezések szerint megtartható a távollétében az eljárás vagy – ragaszkodva a megjelenéshez, a bíróság vele szemben kényszerintézkedéseket alkalmazva „erőszakolhatja” ki a megjelenését. Azonban a vádlott személyes közreműködésére nincs garancia: ha megjelenik az idézésre vagy elővezetik, akkor is megtagadhatja a vallomástételt, így a tényállás tisztázásához tevékenyen nem járul hozzá.

A Fővárosi Bíróság Büntető Kollégiumának a 2011. március 7-ei üléséről készült összefoglaló szerint az elfogadott álláspont része, hogy „Amennyiben a bíróság lehetővé tette a vádlott számára a távolmaradást, akkor a későbbi határnapokról nem szükséges őt

tájékoztatni, lévén védője útján ezekről értesülhet ...” Ez az értelmezés némileg ellentmond az értesítésre vonatkozó általános rendelkezéseknek. A Be. 67. §-a szerint az eljáró hatóságok azt értesítik, akinek az eljárási cselekményeknél a jelenléte nem kötelező, de azt a törvény lehetővé teszi. Bár a vádlott lemond a tárgyaláson való részvételéről, ez nem jelenti azt, hogy a törvény szerint ne lenne joga később változtatni ezen az álláspontján. Így – véleményem szerint – a további tárgyalásokról annak ellenére értesíteni kell, hogy a tárgyaláson való részvételéről szóló lemondása a kötelező védelem újabb esetét teremti meg, így az érdekében védő fog eljáráni.

Tovább árnyalja a képet, ha annak elemzésébe bocsátkozunk, milyen következményekkel jár, ha az így kirendelt védő helyettesítéséről kell a bíróságnak hivatalból gondoskodnia. A védelemhez való jog az Európai Emberi Jogi Bíróság szerint is a hatékony védelemhez való jogot jelenti, s csak akkor igazolható e jog gyakorlásának biztosítása a hatóságok részéről, ha a védőnek van ideje felkészülni feladata ellátására, azaz nem pusztán formális a védői segítség biztosítása. Különösen hangsúlyos a tényleges védelem biztosítása, ha maga a vádlott nincs jelen a tárgyaláson.

### *Összegzés*

Az előző oldalakon leírt rövid elemzésből is látszik, hogy az igazságszolgáltatás hatékonyabb működését elősegítő jogszabályváltozások csupán egy kis részlete is mennyi kérdést, problémát vet fel. Leszögezhetjük, hogy az eljárás időszerűségét a módosítás akként is elő kívánja mozdítani, hogy ezzel egyidejűleg a vádlott jogait kibővíti<sup>23</sup>, lehetőséget adva részére, hogy eldöntse, részt akar-e venni a büntetőeljárás egyre csökkenő jelentőséggel bíró, de még mindig meghatározó részét képező elsőfokú tárgyaláson. Döntésével a vádlott kifejezésre juttatja, hogy részt kíván-e venni a bizonyításban, személyesen is védekezni óhajt vagy – talán közönyét is kifejezve – távol marad, tudva, hogy ez esetben a nyomozás során esetlegesen tett vallomását veszik figyelembe. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha úgy látjuk, ez a lehetőség és a módosítás további rendelkezései ismét csorbitották egy kicsit az elsőfokú tárgyalás jelentőségét, s növelték a nyomozás szerepét. Egyre messzebb kerülünk attól a megoldástól, amely az új Be. kodifikációjának kezdetén körvonalazódott, s a Be. 162. § (2) bekezdésében még most felfedezhető.<sup>24</sup> A nyomozás célja a vádló tájékoztatása, a vádemelésről szóló döntésének elősegítése.

<sup>23</sup> Abban az esetben is helye lehet a vádlott jogainak bővítéséről beszélni, ha elfogadjuk, hogy a bíróság döntheti el, mikor ajánlja fel a nyilatkozat lehetőségét, s mikor nem.

<sup>24</sup> Be. 164. § (2) A nyomozás során fel kell deríteni a bűncselekményt, az elkövető személyét, fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket. A tényállást oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló dönthessen arról, vádat emel-e.

ERIKA RÓTH

IS ONLY THE LEGISLATION FASTER OR  
THE ADMINISTRATION OF JUSTICE AS WELL?

(Summary)

In December 2010 the Code on Criminal Procedure were significantly modified by two acts. Both acts were prepared and adopted very quickly. The first modification was part of the package containing rules in order to strengthen the public security while the aim of the second modification was the acceleration of the procedure and making it more effective. Before the modification the effectiveness seems to be blocked by some specific rights of defence. The modification concerned several rules of the Code among others helping trial in absence of the accused if (s)he expresses his/her intent of non-attendance, participation of the defence lawyer in the trial and the way how (s)he might be deputize if any obstacle emerged.

In the practice of the European Court of Human Rights extremely large number of cases concerns the problem of delay in administration of justice. Although the Hungarian legislator takes into consideration the case-law of the ECoHR the state had to pay a large amount of money as compensation in civil and criminal matters between 2003 and 2005 because of the breach of the reasonable time requirement (Art 6(1) ECHR).

The Association of Hungarian Judges examined the problem and reasons of delay in criminal proceedings. As the result of the analysis they elaborated a proposal pointing out the rules which may cause delay in the criminal procedure.

Of course it is impossible to deal with all new provisions so the author emphasizes some important changes and some problematic fields using materials prepared by Criminal College of the Municipal Court of Budapest and Association of Hungarian Judges.



RUSZOLY JÓZSEF

## A választási bűncselekmények kodifikálása hazánkban 1872–1880

1. A polgári kori választási rendszerek történetében a védelmi intékciónak több fajtája alakult ki. Ezek közül a legfontosabbak a választójog szabad gyakorlásának büntető- és alkotmányjogi védelmet szavatoló intézmények. A választásokkal kapcsolatos büntető- és alkotmányjogi bíraskodás egészét éppen olyan élesen szokták különíteni egymástól, mint az anyagi jogi alapjukat képező választási bűncselekmények és választási érvénytelenségi okok rendszerét. A „tisztta” intézmények kimunkálására törekvő alkotmányjogászok számára a merev szétválasztás természetes jogdogmatikai követelmény,<sup>1</sup> az intézmények eredetét és fejlődését kutató jogtörténésznek azonban fel kell figyelnie arra is, hogy az egyes országokban nemcsak a választójog büntetőjogi és alkotmányjogi védelmének gyökerei voltak közősek, hanem későbbi fejlődésükben is kimutatható bizonyos párhuzamosság, sőt kölcsönhatás is.

E kölcsönhatás tényéből kiindulva kívánom bemutatni – az egyetemes fejlődést és a távolabbi hazai előzmények vázolását e helyütt mellőzve – a választási bűncselekmények magyarországi kodifikálásának történetét, amely túlnő ugyan a választási bíraskodáson, nélküle azonban a választási érvénytelenségi okok szabályozásának történetéről nem kaphatnánk teljesebb képet.

2. Egy sikertelen próbálkozás – a követ- és tisztválasztási kicsapongások és korrupció ellen az 1843/44-i diétán kidolgozott és megvitatott külön törvényjavaslat<sup>2</sup> – nyomán hosszú ideig nem került szóba a választási bűncselekmények szabályozása, pedig ennek hiánya az 1860-as években egyre érezhetőbbé vált. A Ház választási bíraskodást szervei alkotmányjogi jellegű ítélezésükben is kárát látták ennek, miért is többször fölvetették a szabályozás gondolatát. Hasonló igénnyel léptek fel az ellenzéki pártok, sőt a választók is, akik egyre sürgetőbben követelték a választási visszaélések, köztük a vesztegetések törvényhozási úton való kiküszöbölését.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> GOLTNER DÉNES: *A képviselőválasztások érvényessége feletti bíraskodás alapkérdései*. Szeged, 1937. 45–60. p., 274–275. p. – Ez utóbbi két lapról, amelyek a német nyelvű rezümé – *Die Grundlehren der Wahlprüfung (Deutscher Auszug)* – vonatkozó pontját tartalmazzák, a szerző szövegét *mutatis mutandis* átvesszem saját rezümémbe.

<sup>2</sup> RUSZOLY JÓZSEF: *A választási bűncselekmények kodifikálása Magyarországon*. In.: CSIZMADIA ANDOR (szerk.) *Jogtörténeti tanulmányok*. IV. Budapest, 1980. 257–275. p. (különösen: 257–262., 270–273. p.).

<sup>3</sup> L. pl. Magyar Országos Levéltár. Képviselőházi levéltár 1865–1868: 2979. (A továbbiakban a törvényhozási ciklusra utaló rövidítéssel így: KL65–68/2979.) Vö. *Megvesztegetés a követválasztásoknál*. Sürgöny, 1861. ápr. 14.

Jelentős szerepet játszott e kérdés az 1870-es évek választójogi vitáiban is, minek nyomán az 1874. évi választójogi novella, majd az 1878-ban elfogadott magyar büntető törvénykönyv egyetemes összefüggésekben is alapos, bár nem hiánytalan szabályozást nyújtott a választási bűncselekményekről.

3: Az 1848: V. tc. hiányai, melyek mind az 1865., mind az 1869. évi általános képviselőválasztásokon megnyilvánultak, arra indították a kormányt, hogy *novelláris módosítás* révén megkísérelje pótolni azon, a választási bíráskodás gyakorlatában is lépten-nyomon mutatkozó hézagokat, melyek a választójog anyagi és eljárási szabályaiban, valamint a választások tisztaságának őrzése terén jelentkeztek.

A kormány, noha az előkészületi munkálatok már 1868-ban megkezdődtek, első ízben csak az 1869–1872. évi országgyűlés utolsó ülészakán terjesztett elő törvényjavaslatot „*az 1848: V. és az erdélyi 1848: II. törvénycikkelyek módosításáról és pótlásáról*”.<sup>4</sup> E javaslat elsősorban az *anyagi választójog* egységes értelmezését kívánta megoldani a régi jogosultság új szabályozása és az *adóalap-cenzus* bevezetése révén (1–6. §§). Ezen rendelkezései a *jogszűkítés* jegyeit viselték magukon ahelyett, hogy szélesítették volna a népképviselőt alapjait. Tóth Vilmos belügyminiszter javaslatának az *összeírásról* (6–57. §§) és a *választási eljárásról* (58–125. §§) rendelkező nagyobbik fele főként a választók állandó névjegyzékének bevezetése és a kir. Curianak az összeírási kérdésekben legfelsőbb szinten eljáró fórum gyanánt való beiktatása, valamint a választási eljárás, különösen a szavazás tüzetes szabályozása, az éjszakai szavazás eltiltása, a szükséghez képest több szavazatszedő küldöttség szervezése és más rendelkezései következtében, kedvező fogadtatásra talált a Házban, noha e fejezetek is tartalmaztak olyan intézményeket – így mindenekelőtt a *nyílt szavazás* egyértelmű bevezetését az addig érvényesülő vegyes rendszer helyett –, amelyek joggal váltották ki az ellenzék bírálatát. Szembetűnő hiányossága volt a javaslatnak, hogy érintetlenül hagyta mind az érvényben levő aránytalan választókerületi beosztást, mind a választókerület székhelyén történő, sok visszaélésre okot adó központosított szavazási rendszert, és nem tartalmazott olyan alkotmány- és büntetőjogi rendelkezéseket, amelyek lehetővé tették volna az 1869. évi választásokon különösen elterjedt vesztegetések és más visszaélések visszaszorítását.

A képviselőházi tanácskozó osztályok elnökeiből alakult *központi bizottság* 1872. február 15-én kelt véleményes jelentésében a választási eljárást szabályozó III. fejezet megnyirbálása mellett ugyan, de elfogadásra ajánlotta a javaslatot, melynek törvénybeiktatását a kormány által beterjesztendő incompatibilitási törvényjavaslat<sup>5</sup> elfogadásával kívánta junktimba hozni. A központi bizottság ellenzéki követelésre ajánlotta a Háznak a kormány arra való utasítását is, „*hogy lehetőleg még az országgyűlés jelen ülészakájában terjesszen elő törvényjavaslatot a választásoknál előforduló visszaélések megakadályozására*”.<sup>6</sup>

<sup>4</sup> Az 1869-dik évi ápril hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója XVII. k. Pest, 1872. 239. p. (A továbbiakban így: KN69–72 XVII. 239.) Az 1869-dik évi ápril hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai XI. k. Pest, 1872. 1113. sz. 131–154. p. (A továbbiakban így: KI69–72 1113. sz. 131–154.)

<sup>5</sup> Vö. PECZE FERENC: *A magyar parlamenti összeférhetetlenségi jog (inkompatibilitás) szabályozása a századforduló előtt (1860–1901)*. In.: CSIZMADIA ANDOR (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok I.* Budapest, 1966. 39–40. p.; PECZE FERENC: *A magyar parlamenti jog intézményei a XIX. század második felében – különös tekintettel a képviselők jogállására*. Doktori értekezés, kézirat. Budapest, 1974. (MTAK Kézirattár.)

<sup>6</sup> KI69–72 XIV. k. 1357. sz. 315–319.; KI69–72/8961. – A kormány egyébként Tóth Vilmos bejelentéséből már korábban értesülve arról, hogy „képviselői körökben” az incompatibilitási és „a választásoknál



A *balközép* – Tisza Kálmán és elvbarátai – 1872. február 22-én kelt indítványa ezzel szemben az Erdélyre vonatkozó kedvezőtlenebb cenzusok, az igazságtalan választókerületi beosztás és a választói feltételek súlyosítása miatt a törvényjavaslat visszautasítását kezdeményezte.<sup>7</sup> A *szélbal* 1872. február 20-án kelt öt pontból álló határozati javaslatában azt indítványozta, hogy a Ház olyan törvényjavaslat beterjesztésére utasítsa a kormányt, amely az általános szavazati jog mellett a titkos szavazást, a „választókerületeknek a népesség aránya szerinti igazságos felosztását”, a kormánytól függő személyek összeférhetetlenségét, valamint a „vesztegetések s a választásoknál előforduló egyéb visszaélések szigorú büntetését”-t tartalmazza.<sup>8</sup>

A választási bűncselekmények szabályozása, amit a szélbalhoz tartozó Irányi Dániel interpellációiban már korábban is sürgetett,<sup>9</sup> a választójogi novella 1872. február 22-étől március 7-ig húzódó *általános vitájának* egyik fő kérdése volt. Elsősorban a szélbal képviselői szálltak síkra mellette, de akadt szószólója a balközépben ülő honatyák között is. Irányi Dániel a hazai választási korrupciót az angol visszaéléseknel is sötétebbnek tartva ostromozta a vesztegetéseikkel dicsekvő képviselőket. Azért, hogy „a nemzetnek közérkölcisége megóvassék e mételeytől”, az angol, francia és olasz törvényhozás ez irányú munkálatainak követésére szólította fel a Házat. Emigrációs tapasztalatait felidézve – némi túlzással<sup>10</sup> – elmondta, hogy Franciaországban az utóbbi időkig alig fordultak elő választási vesztegetési kísérletek, „még kevésbé [...] összekoccanások, verekedések”. A visszaélések ellen az általa képviselt szélső baloldali határozati javaslat szellemében *külön választási büntetőjavaslat* beterjesztését követelte a kormánytól.<sup>11</sup> Érdemi vitába csupán a kormánypárti Latinovics Vince bocsátkozott vele, aki a tervbe vett magyar büntető törvénykönyvbe, szavaival élve, a „*Code penal*”-ba kívánta utalni e kérdéseket. Első ízben ő pendítette meg azt az igényt is, hogy a választások során

---

előforduló visszaélések meggátlásáról s megszüntetéséről szóló törvényjavaslatot szeretnék tárgyalni”, az időhiányra tekintettel arra törekedett, hogy „a választási törvényjavaslatok tárgyalása ezen kérdések által ne akadályoztatassék”. OL Minisztertanács jegyzőkönyvek xerox-másolatai [=Mt. jkv.] 1872. január 21/2. napirendi pont [np.].

<sup>7</sup> KL69–72 XIV. 1368. sz. 367.; KN69–72/9039.

<sup>8</sup> KL69–72 XIV. 1370. sz. 368. – Megemlítem, hogy Schvarcz Gyula képviselő a maga nevében hasonló határozati javaslatot terjesztett elő. Uo. 1371. sz. 369–370.; KL69–72/9064. – A szélsőbal országos mozgalmat indított követeléseinek alátámasztására; erre utal pl. a soproni népkör, Lacháza község (Jász-Kun ker.), a margittai népkör (Bihar vm.), Sárbogárd és Tinód község (Fejér vm.), a budai szabadelvű kör pártoló nyilatkozata. Vö. KL69–72/8935., 9032., 9100., 9139.

<sup>9</sup> KN69–72 XXI. 3.; KL69–72/8406.

<sup>10</sup> A mienktől elütő választási visszaélések, különösen a *hivatalos jelöltség* intézményével összefüggően éppen a második francia császárság idején fordultak elő igen nagy mértékben. Vö. CHARNAY, JEAN-PAUL: *Les Scrutins Politiques en France de 1815 à 1962. Contestations et invalidations* Paris, 1964. passim; RUSZOLY JÓZSEF: *A választási bíráskodás története Európában*. Kézirat, az Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. XXII. Fasc. 7-ként, Szeged, 1975. – A hivatkozott szakasz az akkoron megjelent, jelen közleményem első változatával egyidejűleg *A választási bíráskodás története Magyarországon* (Szeged, 1975) c. kandidátusi értekezésem mellék-tanulmányaként egyidejűleg közreadott munkám 25–35. lapján található. – Nagymonográfiam: *A választási bíráskodás Magyarországon. 1848–1948*. Budapest, 1980. – Tételszáma szerzői könyvészetemben: 122; az e témakörben írt más munkáim tételszámai: 56 (315/7), 101 (315/1; 602/15), 114 (315/6; 436/7), 119 (315/2), 121 (315/3), 123 (315/4), 130 (315/5), 142 (653/16), 167 (653/17), 211 (315/8; 618/9), 259 (315/9; 618/10), 272 (315/10; 349/7; 553/18), 298 (551/20), 315, 361 (414/9), 372, 492, 531/3, 5, 11, 15, 20, 28, 553/14, 569 (653/18), 586, 621, 646, 659. L. Ruszoly József *szakirodalmi munkássága (1959–2009)*. Különnyomat a Ruszoly József emlékkönyvből. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. LXXIII. Szeged, 2010. 987–1014. p.

<sup>11</sup> KN69–72 XXI. 228–229.

üzött izgatások, különösen az „*agrágus-izgatások*” ellen gátat kell emelni.<sup>12</sup> A balközéphez tartozó Halász Boldizsár úgy vélte, hogy a választási visszaélések meggátolására elegendő *néhány szakaszt* a választójogi novellába iktatni,<sup>13</sup> az ugyancsak a Tisza-féle indítvány mellett érvelő Péchy Tamás pedig egyenesen károsnak tartotta volna a túl részletes szabályozást, mert – úgymond – „az ügyes ember éppen kitalálja azon módot, melyen [...] ki lehet bújni, és kijátssza; míg a becsületes ember, ki talán némi tekintetben hibázik ellenök, mindjárt belevonatnék”. A képviselő ezért olyan *általános* szabályok felállítását kívánta, melyeket a bírák az alkalmazás során tölthetnének ki tartalommal.<sup>14</sup> Tisza Kálmán 1872. március 4-i válaszában éppen az ellenkező megoldást, a büntetőjogi kérdések *külön törvényben* való szabályozását látta célra vezetőnek. Debrecen első választókerületének képviselője kifejtette, hogy egy ilyen törvényben *részletesen* körül kell írni a választási vétségek eseteit, az elkövetők körét, a bizonyítás módját, az eljáró fórumot és az alkalmazható büntetéseket; ha ugyanis e kérdések nem nyernének kellő szabályozást, akkor „egy, a megvesztegetések és illetéktelen befolyás ellen csak általános phrasysokban alkotott törvény [...] hatalmas fegyver volna a fönnálló hatalom kezében, mely megvesztegetésnek és illetéktelen befolyásolásnak canonisálna mindent, a mi az ellenzéktől jó és semmit, a mi tőle jó”.<sup>15</sup> Tóth Vilmos belügyminiszter e kérdést legszívesebben az „*általános criminalis codex*”-be utalta volna; elvileg ugyan külön törvényben való szabályozását sem ellenezte, erre azonban a törvényhozási ciklus hátralevő időszakát már rövidnek vélte. Erdemben azt hangsúlyozta, hogy nem csak „az a vesztegető, ki egy embernek egy pohár bort vagy tál ételt ad, [...] mi a vesztegetés sokkal veszedelmesebb részét abban látjuk, ha valaki másnak [...] vagyonát, [...] regálóját [...], legelőjét, erdejét odaigéri”.<sup>16</sup>

A képviselőház 1872. március 5-én 182:140 arányban, 69 képviselő távollétében általánosságban elfogadta a választási törvényjavaslatot, majd heves vita után némi módosítással magáévá tette a központi bizottság határozati javaslatait is.<sup>17</sup> Lónyay Menyhért miniszterelnök az ellenzéknek tett engedmény gyanánt beleegyezett abba, hogy a választási visszaélések ellen *külön törvényjavaslat* beterjesztésére vonatkozó határozati javaslatból töröljék az elodázásra módot adó „*lehetőleg*” szót, miáltal kötelezettséget vállalt, hogy a kormány még az országgyűlés feloszlátása előtt benyújtja az erre vonatkozó javaslatot.<sup>18</sup> Ez az engedmény, melynek megvalósítására egyébként sem került sor,

<sup>12</sup> KN69–72 XXI. 250–251. – Megjegyzendő, hogy e kérdés megelőzőleg már az 1869. évi választások alkalmával is élesen felvetődött; a választásokat követően a kormány is foglalkozott az izgatási hírekkel. A minisztertanácsi jegyzőkönyv tanúsága szerint „az ország több vidékén a’ legközelebbi választási mozgalmak alatt részint maguk a képviselő-jelöltek, részint korteseik a’ föld népet communisticus ígéretekkel, névszerint a’ földbirtoknak a’ szegénysorsú néposztály javára való felosztását kilátásba helyező kecsegtetésekkel igyekeztek pártjuknak megnyerni.” OL Mt. jkv. 1869. március 25. I. np.

<sup>13</sup> KN69–72 XXI. 357. – Hasonló véleményen volt Simonyi Ernő is. Uo. XXII. 80.

<sup>14</sup> KN69–72 XXI. 367.

<sup>15</sup> KN69–72 XXII. 99–113.

<sup>16</sup> KN69–72 XXII. 118.

<sup>17</sup> KN69–72 XXII. 140–141. KL69–72/9152.

<sup>18</sup> KN69–72 XXII. 149., 190–191. – Az ellenzéki „*strick*” kiváltó oka a novella-javaslatlalt szembeni kifogások mellett az volt, hogy a kormány ennek elfogadtatásán túl szerette volna keresztülvinni a képviselői mandátumok jövőbeni időtartamának háromról *öt évre* való felemelését. Az erre vonatkozó törvényjavaslat elkészítésével az 1872. január 27-i minisztertanács Lónyay Menyhért miniszterelnököt bízta meg (OL Mt. jkv. 1872. január 27/24. np.). Mivel a kormányfő ehhez tulajdonképpen jobban ragaszkodott, mint magához a választási törvény módosításához, inkább azt is veszni hagyta, semmint az ellenzékre különösen hátrányos mandátum-hosszabbításról lemondjon. OL Mt. jkv. 1872. március 22./22. np.

nem jelentett elegendő biztosítékot arra, hogy az országgyűlés e ciklus végéig meg is alkothassa e külön törvényt, ezért kevésnek bizonyult a novella-javaslat elleni ellenzéki obstrukció kiiktatásához, a választójogi novella részletes vitájának sikeres befejezéséhez. Az 1872. március 15-től április 12-ig zajló *részletes vita* során csak a javaslat címét és az I. fejezet bevezetését (!) sikerült elfogadtatni a képviselőházzal.<sup>19</sup>

A kormány késlekedett a választásokkal kapcsolatos külön büntetőjogi törvényjavaslat beterjesztésével. E mulasztás arra indította Irányi Dánielt, hogy „elvtársai folytonos sürgetésére” 1872. március 16-án a Ház asztalára tegye *saját* törvényjavaslatát. Az általa 1872. március 21-én szóban megindokolt javaslat az emigrációban megismert 1852. évi francia választási törvény büntető rendelkezéseire épült (art. 31–47., *Code penal electoral*), a büntetési tételeket azonban „nagyobbára szelídítette”. A képviselő a szélsőbal helyeslése közepette azt kérte a Háztól, hogy javaslatát *rögtöni tárgyalás* végett utasítsa az osztályokhoz, mert – mint mondta – „akár lesz most a szőnyegen levő új választási törvényjavaslatból törvény, akár nem [...]: mindenesetre kötelessége a törvényhozásnak, hogy jóelőre gondoskodjék, nehogy ismét oly gyászos [...], oly erkölcsrontó orgiának legyünk tanúi, mint voltunk”.<sup>20</sup> Tóth Vilmos belügyminiszter soha be nem nyújtott javaslatára hivatkozva ellenezte a sürgősség kimondását, amitől név szerinti szavazással a Ház jobbpárti többsége szíves örömet el is állott.<sup>21</sup> Ez azt jelentette, hogy ez az értékes ellenzéki javaslat *ad acta* került, és elsüllyedt a képviselőházi irományok ólombetűs tengerében.

4. Ez a „*választások körül elkövetett visszaélések megbüntetéséről*” rendelkező törvényjavaslat<sup>22</sup> az általános vitában elhangzott kívánalmakkal számolva az országgyűlési képviselők választása mellett kiterjedt a megyei (székvidéki [!], kerületi), városi és községi bizottmányi tagok, valamint „minden köztisztviselő” választása körül előforduló visszaélések meggátolására. Büntetéssel fenyegette a magukat hamisan összeírató személyeket (1. §), a más helyett vagy két helyen voksoló álszavazókat (2. §), az írástudatlan választók szavazólapjának meghamisítóit (3. §), a kortesködő és megbízásukkal egyébként visszaélő összeíró biztosokat s szavazatszedőket (4–5. §§), de kiterjedt a választókat erőszakkal vagy fenyegetéssel bizonyos jelöltre szavazni vagy a szavazástól való tartózkodásra kényszerítő (12. §), a hamis hírek, rágalmak vagy más cselfogások révén a választókat szabad választásukban ténylegesen megakadályozó (13. §), valamint a választásra menőket útjukon tetteleg feltartóztató vagy a választás helyén tetteleg megtámadó személyekre (14. §) is. Arra az esetre, ha ez utóbbi tetteleges támadás súlyos testi sértest vagy éppen halált okoz, kimondta, hogy elkövetője „a fennálló büntető gyakorlat-hoz képest lesz megfenyítendő”. Súlyos büntetéssel fenyegette a törvényjavaslat – már csak az előfordult esetekre is tekintettel – a „választási helynek a választás megakadályozása végett véghezvitt erőszakos megrohanását”-t, különösen pedig „ha a megrohanás fegyveres kézzel vagy bántalmazásra alkalmas egyéb eszközökkel történt”, továbbá „ha az összeírási vagy szavazási irományok vagy szavazatlapok megsemmisítették, megcsonkítottak, vagy erővel elvitettek” (15. §). Az 1848: V. tc. 41. §-ához hasonlóan védelmezni kívánta a szóval való gyalázástól és a tetteleges bántalmazástól a szavazatszedő küldöttség tagjait (16. §), ugyanakkor igen nagy szigorral lépett fel az ellen a választási elnök ellen is, akinek meghagyása nyomán a megzavart rend helyreállítására kirendelt

<sup>19</sup> KN69–72 XXIII–XXIV. passim.

<sup>20</sup> KN69–72 XXIII. 204–207.; KL69–72/9338., 9339., 9406. Vö. uo. 9337., 9425., 9426.

<sup>21</sup> KN69–72 XXIII. 208.

<sup>22</sup> KI69–72 XV. 1420. sz., 283–286.

fegyveres erő „szükség nélkül használta a fegyvert, s ennek következtében sebzés vagy éppen halál következett” be; végül az „illető hatóság” révén megbüntetendőnek minősítette a vezénylő parancsnokot is, ha „az az elnök okszerű rendeletét nem teljesítette, vagy azon túlmént” (17. §).

Különösen jelentős a javaslat azon alkotmányjogi jellegű rendelkezése, amely kimondta, hogy ha a vesztegetések, erőszak vagy fenyegetések (6–8., 10–11. §§) az igazolással – a választási bíráskodással – megbízott testület előtt „kellőképpen bebizonyítottak, a választás okvetlenül megsemmisítendő,” amennyiben azokat „az elválasztott [megválasztott] maga, vagy az ő rendeletéből, vagy legalább tudtával, s a nélkül, hogy azok ellen, ha tehetett, idején tiltakozott volna, mások követték el” (20. §). E feltételek esetén a választási bíráskodás későbbi terminológiája szerint az *abszolút érvénytelenségi okok* közé sorolta a javaslat a választás színhelyén „fegyverrel vagy bántalmazásra szolgáló más eszközzel” való megjelenést (6. §), a vesztegetést (7. §), a választó megvendégelését (8., 10. §§) és a fuvarbérrel üzött korrupciós jellegű cselekményt (10. §).

Irányi a vesztegetés és az előnyelvonás valamennyi, a gyakorlatban is előfordult lehetséges változatát meg kívánta tiltani. Javaslata szerint e cselekményt az követi el, aki „azon föltét [föltétel] alatt, hogy akár ő reá, akár más megnevezett egyénre, akár bizonyos meghatározott pártbeli jelöltre szavazzon, vagy pedig a szavazástól tartózkodjék, vagy hasonló cselekvésre vagy tartózkodásra mást rávegyen, valamely akár egyesnek, akár községnek, felekezetnek vagy társulatnak pénzt, földet, haszonbért vagy más bármily értékes dolgot vagy anyagi hasznót, továbbá hivatalt, alkalmazást akár neki vagy magának, akár övéinek adott, ígért vagy fenyegette, hogy azt különben megtagadja, elveszi vagy elvéteti, úgyszintén a ki a fentebbi dolgokat, illetőleg hivatalt s egyéb előnyöket az említett föltét alatt mástól elfogadta” (7. §). Emellett igen összetett tényállásból külön kiemelve, hogy az a későbbi szabályozástól eltérően nemcsak az egyes választókkal kapcsolatban, hanem a testületekkel szemben elkövetett cselekményeket is a szabályozás körébe vonta, kivette azonban közülük a jelölt vagy más által a választás előtt „a közjó előmozdítása érdekében” tett ígéreteket. Külön tényállásban szabályozta a javaslat a honi választásokon jól ismert befolyásoló célzatú megvendégelés (*etetés-itatás*) eseteit. E cselekményt a vesztegetés egyéb változataihoz hasonlóan az a személy követte el, aki „a fentebbi feltétel alatt a választókat etette, vagy itatta,” továbbá, aki a megvendégelésben részesült, valamint azon vendéglős vagy más gazda, aki lakását, házát vagy más helyiségét e célra „tudva átengedte” (7. §).

Mind a vesztegetést, mind a megvendégelést időbeli korlát nélkül bármikor el lehetett követni. Ezzel szemben a 9. §-ban szabályozott ételek vagy italok közhelyen vagy magánháznál való „ingyen vagy ajándékszerű olcsó áron” történő kiszolgáltatása, a választók tömeges megvendégelése, ha azokat a jelölt vagy megbízottja egyébként megvendégelni nem szokta, avagy ezt valamely családi ünnepély vagy rendkívüli esemény nem indokolta, továbbá, ha az nem választói tanácskozáson történt, akkor is büntetendő „ha bár nem az említett világos feltét [föltétel] alatt”, de *meghatározott időszakban*, így általános választások esetén a Ház feloszlásától, időközi választások esetén pedig a mandátum megüresedésétől az időközi választás lezajlásáig követték el. A javaslat egyébként az etetésre vagy itatásra szánt élelmiszereket vagy italokat lefoglalni és árverés útján értékesíteni rendelte, a befolyt összeg egyik felét a helybeli iskola, másik felét pedig a szegények javára fordítandónak mondta. A javaslat készítőjének ezen, nagyon elterjedt cselekmény körülhatárolása okozta a legnagyobb gondot. Mint indoklásában megírta, nem akarta „szükség nélkül korlátozni a természetes, ártatlan vendégszerete-

tet”, ugyanakkor gondoskodnia kellett arról, nehogy „ennek köpönyege alatt üzessék a tulajdonképpeni vesztegetés”<sup>23</sup>

A központosított szavazási rendszerben a fuvárdíjak fejében juttatott pénzüsszegekkel könnyen lehetett leplezni a választási vesztegetést. Ezért mondta ki a javaslat, hogy aki a választóknak a választás helyére való szállítás fejében, habár nem kifejezett vesztegetési célból, fuvarbért fizet, ill. fizettet, vagy tudtával és tiltakozása nélkül az ő érdekében mások fizetik azt, meghatározott büntetéssel büntetendő. Súlyosabb beszámítás alá esett, ha „a fuvarbér oly nagy volt, hogy az nyilván a vesztegetés elpalástolására szolgált” (11. §).

A javaslat az általa szabályozott cselekményekre, melyek tényállási elemeit jelen tanulmányban aligha lenne alkalmunk részletesebben elemezni, súlyuktól függően eltérő műrvű *pénzbírság* (pénzbüntetés), ill. *fogság* (szabadságvesztés) kiszabását rendelte. Ha meghatározott cselekményeket *köztisztviselő* vagy *közhivatalnok* követett el, akkor a vétség fokához mérten hivatalától is megfosztható volt (4. §), büntetése pedig az alapcselekményre megállapított büntetés kétszeresére volt emelhető. Emellett az *angol szabályozáshoz* hasonlóan mind az aktív, mind a passzív választási vesztegetés elkövetője a cselekmény büntetőbírószági megállapítását követő 6 évre elvesztette „választói, s választhatósági jogát, s bármely közhivatalra való képességét” (7. §). Ezt a joghátrányt a javaslat fentebb idézett 20. §-a kiterjesztette mindazon képviselőkre, akiknek mandátumát abszolút érvénytelenségi ok megállapításával semmisítette meg az igazolással (a választási bíráskodással) megbízott szerv (6–8., 10–11. §§).

A javaslatban szabályozott cselekmények elkövetőinek megbüntetése a *kir[ályi] ügyész* felperessége mellett, azaz közvád alapján a *kir[ályi] törvényszék* „illetőségéhez” tartozott, ha azonban a kir. ügyész a keresetet egy hónap alatt nem nyújtotta be, ill. kijelentette, hogy az eljárást nem kívánja megindítani, *felperesként* (!) – mintegy magánvádloként – a sértett fél, ill. felek is felléphettek. Irányi egyébként jobban szerette volna ezeket az ügyeket *esküdszékek* elé utalni, de be kellett látnia, hogy a választások kérdésében az esküdtektől aligha várhatna tárgyilagos döntést.<sup>24</sup> Ha e cselekmények valamilye miatt a bűnvádi elítélés mellett az igazolás (a választási bíráskodás) során a választás is megsemmisítettnek, akkor elkövetők az új választás által a közpénztáraknak és az egyeseknek okozott károkat, ill. kiadásokat egyetemlegesen kötelesek lettek volna megtéríteni.

Irányi Dániel törvényjavaslata – külön ki nem emelt kisebb ellentmondásaival is – *úttörő jelentőségű* volt nemcsak a választási büntetőjogi intézmények, hanem a választási bíráskodás anyagi jogi szabályainak, a választási érvénytelenségi okoknak a kialakítása terén is. Még az anyagi jogi szabályozás azon embrionális állapotát tükrözte, amikor – a magyar választási bíráskodás gyakorlatában is jól nyomon követhetően – különbséget tettek ugyan a választási szabálytalanságokkal kapcsolatos büntetőjogi és közjogi (alkotmányjogi) intézmények között, de nem választották szét azokat olyan élesen, mint azt a későbbi szabályozás, különösen pedig a majdani szakirodalom tette.

5. A választójog kérdése hosszas, jelen helyen nem tárgyalandó előkészületek után került ismét napirendre az 1872–1875. évi országgyűlésen. A gr. Szapáry Gyula belügyminiszter által csekély módosítással megújított, a kormány által 1874. május 16-án újból – témánk szempontjából jelentéktelen változtatásokkal – elfogadott korábbi vá-

<sup>23</sup> KN69–72 XXIII. 205.

<sup>24</sup> KN69–72 XXIII. 206.

lasztójogi törvényjavaslat az osztályokban való megvitatás után 1874. július 1–3-án és 6–7-én került *általános*, majd július végén–augusztus elején *részletes vitára* a képviselőház teljes (országos) ülése elé.<sup>25</sup> A törvényjavaslat elfogadásával a fűzióra készülő Tisza Kálmán vezette balközép is egyetértett, az ellene hadakozó függetlenségi párt pedig nem jelenthetett számottevő akadályt, így még ebben az évben törvény – választójogi novella – lett belőle (1874: XXXIII. tc.). A dualizmus parlamenti viszonyait igen jól ismerő kortárs történetíró nem tartotta véletlennek, hogy egy esetleges újabb választójogi obstrukcióval számolva a Bittó-kormány „a javaslatot [...] a kánikulában tárgyalhatta le”, ekkor ugyanis „a hőség csökkenti szokta a vitakedvet”.<sup>26</sup>

E javaslat alapján véve csupán abban tért el az előzötől, hogy a felmerült igénnyel számolva *külön fejezetként* olyan rendelkezéseket is fölvet, melyek az összeírásoknál és a választásoknál közreműködő személyek büntetőjogi és fegyelmi felelősségét, valamint a vesztegetés és egyéb választási visszaélések megbüntetését tartalmazták (64–77. §§).<sup>27</sup> Ezen rendelkezések némi változtatással átkerültek a központi bizottság által az osztályok véleménye alapján megszövegezett javaslatba (90–106. §§),<sup>28</sup> ez utóbbi révén pedig – egy szakasz törlésével és egy másik beiktatásával – az 1874: XXXIII. tc.-be is (90–106. §§).<sup>29</sup>

E szabályozás egyrészt szűkebb az Irányi-féle javaslatnál, amennyiben pl. nem tekintette vesztegetésnek a közületeknek adott anyagi előnyöket, másrészt viszont tágabb is annál, különösen az *izgatás* igen széles körének szabályozása révén, ami egyébként az osztályokban és a ház plenumán egyaránt sok vitára adott okot.

6. A miniszteri javaslat 71. §-a szerint „a ki a választók nyilvános gyülekezetén szóval, nyomtatvány vagy irat terjesztése által a tulajdonjog sérthetetlensége, vagy valamely osztály, hitfelekezet ellen izgat,” továbbá „a király személyének sértetlenségét vagy az ország alkotmányát megtámadja, [...] a ki a fennálló törvények kötelező ereje vagy a magyar állam egysége ellen izgat,” választójogának három évre való felfüggesztésével, 1500 forintig terjedhető bírsággal vagy egy évig terjedhető fogsággal büntethető. A központi bizottság túlmént a javaslat e rendelkezésein is, amikor „a választók nyilvános gyülekezetén” kifejezés helyébe a „nyilvánosan” szót illesztve a választási mozgalom időszakától független *általános igénnyel* fogalmazta meg az izgatás elkövetésének módját, az elkövetési magatartásokat pedig kibővítette a törvények és törvényes felelősség elleni lázítással, az ország alkotmányának megtámadását pedig annak törvénytelen módon való megváltoztatására irányuló izgatással váltotta fel (97–98. §§). Teljesen új tényállásként kívánta pónalizálni a központi bizottság azon személy cselekményét, aki „valótlan vagy elferdített tényeket, tudva, hogy azok valótlanok, vagy elferdítettek, nyilvánosan, szóval vagy irat terjesztése által oly célzattal állít vagy terjeszt, hogy az által az ország alkotmánya ellen gyűlölséget gerjessen” (99. §).

A központi bizottság indítványa ellen Péchy Tamás és Nagy György a balközép többségű V. és II. tanácskozó osztály nevében *különvéleményt* terjesztettek be, amely-

<sup>25</sup> OL Mt. jkv. 1874. május 16./4. np.; *Az 1872-dik évi szeptember 1-re hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója* [KN72–75] XI–XII. k. Buda, 1874. passim; a közelebbi forráshely-megjelöléseket l. alább.

<sup>26</sup> GRATZ GUSZTÁV: *A dualizmus kora*. I. k. Budapest, 1934. 138.

<sup>27</sup> *Az 1872-dik évi szeptember 1-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai* [=KI72–75] Buda, 1874. 692. sz. XVI. k. 257–398. p.

<sup>28</sup> KI72–75 XVII. 745. sz. 325–370.; KI72–75/5257.

<sup>29</sup> KI72–75 XVIII. 793. sz. 103–125.; *Magyar Törvénytár. 1872–1874. évi törvénycikkek*. Budapest, 1896. 314–332. p. – Mivel ez utóbbi forráshely könnyen hozzáférhető, szükségtelennek tartom a törvénycikk vonatkozó szakaszainak teljesebb bemutatását.

ben azt kérték, hogy a törvényhozás e választójogi novella keretében a javaslat rendelkezése szerint „csak a választásokra és az azokkal legszorosabban összeköttetésben levő gyülekezetekre” vonatkozóan hozzon büntető rendelkezéseket, határozza meg teljes szabadsággal e cselekmények tényállását, és törölje az újonnan beiktatott 99. §-t, amely „határozatlan kifejezéseket és eszmét foglal magában”. Különösen az *alkotmány fogalmának* meghatározatlanságát bírálták, rámutatva arra, hogy kérdéses „az 1867-iki kiegyezés által létrehozott viszonyok” e fogalomba való beletartozása, s így „ha a bíróságok e részbeni eljárása meg tudna is állapodni, idővel szabatos és biztos eljárásban, ki biztosít, hogy e § címe alatt olyanok is be ne foghassanak politikai célokból, kik a választás után fel fognak bizonyosan mentetni”. A *balközép* álláspontját tükröző különvélemény szerzői maguk sem vonták kétségbe, hogy a választási agitációt törvényes keretek közé kell szorítani. A képviselők nagy része – hangoztatták – „belátta azt, hogy az ország némely vidékén a szabad véleménynyilvánítás címe alatt a választók nyilvános gyülekezetén oly beszédek is tartottak, melyek megtorlatlanul egy államban sem hagytnak [...]”, de úgy vélték, hogy „a legnagyobb óvatossággal szükség megszabni azt a határt, melyen túl az állam érdekei vannak veszélyeztetve, s nem szabad [...] módot és alkalmat szolgáltatni, hogy az egyesek által óhajtott változásoknak nyilvánításait és a közvélemény csekélyebb vagy élénkebb izgalmaikat ezek közé erőszakolhassa akár a hatalom befolyása, akár az egyesek befolyása és érdeke”.<sup>30</sup>

Az *általános vitában* a javaslatnak az izgatásra vonatkozó rendelkezéseit, különösen pedig a bizottsági szövegezés 99. §-át, a *szélsőbal* hevesen támadta. Mocsáry Lajos és Simonyi Ernő egyenesen azt vitatták, hogy e rendelkezéseknek a választási törvényben van-e a helyük,<sup>31</sup> gr. Szapáry Gyula belügyminiszter viszont joggal vethette szemükre, hogy az előző javaslatból éppen az ellenzék hiányolta a választások büntetőjogi védelmének szabályozását.<sup>32</sup> Mocsáry Lajos szerint e szakaszok „valóságos ostromállapotot hirdetnek a választási idő alatt; új bűnkegőriákat állítanak föl, a büntetéseknak új nemét [...] hozzák be [...]”, utat mutatnak arra a királyi ügyészeknek és bíróságoknak, miként kell bizonyos *ingrata personáknak* a képviselőházba való beléphetés útját elvágni”. A képviselő a honpolgárok alapvető jogainak, különösen a *szólás- és sajtószabadságnak* a semmivé tételét látta e rendelkezésekben.<sup>33</sup> Ugyanezen jogok védelmében emelte fel szavát Irányi Dániel, Gull József, Solymossy Bálint, Kiss János és Schvarcz Gyula is. Tisza Kálmán viszont velük szemben csak az említett 99. § elfogadását ellenezte.<sup>34</sup> A nemzetiségek közül felszólaló Polit Mihály és Babes Vince bírálták ugyan a javaslatot, e szakaszokra azonban nem sok szót vesztegettek.<sup>35</sup> Az e rendelkezések védelmében fellépő Pissuth István és Kerkápoly Károly kormánypárti képviselők legfőbb érve a „*haza ellenes izgatások*” meggátolásában és a „csend, rend” fenntartásában rejlett. Rajtuk is túltett a belügyminiszter, aki a liberalizmus e korai időszakában sem restellte bevallani, hogy az izgatásra vonatkozó szabályok a szélsőbal letörését szolgálják. Mint mondta: védelmet jelentenek „azon fölszólalások és azon irányzatok ellenében is, melyek a vita alkalmával nyilvánultak [...] nemcsak a nemzetiségek részéről netalán nyilvánuló irányzatok ellenében, hanem oly irányú felszólalások ellen is, melyek ugyanazon

<sup>30</sup> KI72–75 XVII. 745. sz. 10. számú melléklet, 364–365.

<sup>31</sup> KN72–75 XI. 168–170., 275.

<sup>32</sup> KN72–75 XI. 308.

<sup>33</sup> KN72–75 XI. 168.

<sup>34</sup> KN72–75 XI. 182–184., 204., 281–282., 301.

<sup>35</sup> KN72–75 XI. 192., 293.

oldalon tettek, s annak megakadályozására, hogy az ilyenemű irányzatok a nép közé” juthassanak.<sup>36</sup>

A *részletes vitában* a belügyminiszter elejtette a legtöbbet támadott 99. §-t, a másik két izgatási szakaszt viszont továbbra is fenntartotta. A szélbalhoz tartozó Lázár Ádám a hozzá csatlakozó Trauschenfels Emillel és Csiky Sándorral együtt azt indítványozta, hogy e rendelkezéseket ne ide, hanem a készülő *büntető törvénykönyvbe* illesszék, Tisza Kálmán pedig azt javasolta, hogy az említett különvéleménynek megfelelően kizárólag a választási időszakra korlátozzák hatályukat. Érdekes Paczolay János véleménye, aki szerint „a főnnálló törvényeket a szóbeli lázítók ellenébe úgy, a mint megírva vannak, végrehajtani nem lehet [...], ha [pedig] ezen intézkedés [...] kihagyatnék: az következ- nék, hogy az állam kénytelen leend az oly bűntények esetében az 1723-iki eszmékhez alkalmazott szigorú törvényeket végrehajtani.” A Ház végül is a központi bizottság által javasolt 99. § kihagyásával a bizottsági szövegezést elfogadva oly rendelkezéseket tett magáévá, amelyek a választási eljárás keretein túlnöve – a magyar büntetőjog történeté- ben első ízben – *általános* érvénnyel szabályozták az izgatást (1874: XXXIII. tc. 98–99. §§).<sup>37</sup>

7. A javaslat eme büntetőjogi rendelkezéseit megfogalmazó<sup>38</sup> Csemegi Károly „megfeledezett” arról, hogy a *választási vesztegetés* viszonylag széles körű meghatá- rozása mellett a *választók etetés-itatását* külön is beiktassa. Irányi Dániel, aki e hiányt már az általános vitában is szóvá tette, most sikeresen bizonyította be e veszedelmes korrupciós cselekmény szabályozásának szükségességét és lehetőségét. Szellemesen fejtette ki, hogy a törvényhozók, „ha csak a pénzzel való vesztegetést tiltják meg, ha- sonlítni fognak azon házigazdához, ki, hogy családját a rablóktól megoltalmazza: gon- dosan elzárna minden ajtót, de tárva-nyitva hagyná a kaput”. Irányi két tervezetet is be- mutatott a Háznak, melyek közül az egyik az *1852-i angol szabályozást* vette mintául,<sup>39</sup> de a vita során mindkettőt visszavonta, mert a képviselők többsége inkább hajlott Tisza Kálmán indítványának elfogadására, amely szerint az etetés-itatást a vesztegetést szabá- lyozó szakaszban megfogalmazott tényállási elemekre való pusztá utalással tiltsa meg a törvény (1874: XXXIII. tc. 96–97. §§).<sup>40</sup> E szabályozás révén továbbra is nyitva maradt az „*etetés-itat*” kifejezés pontosabb meghatározásának kérdése. Megemlítendő még, hogy Solymossy Bálint a választóknak a szavazás színhelyére való korrupciós célzatú szállí- tásának betiltását is indítványozta, ezt azonban a többség nem vette figyelembe.<sup>41</sup>

8. A választójogi novella vitája idején már készen volt a büntettekről és vétségekről rendelkező, a választási vétségeket is újra szabályozó *magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata*, amelyet Pauler Tivadar igazságügy-miniszter 1874. október 29-én, tehát még a választójogi novella szentesítése *előtt* benyújtott a képviselőházban. E javaslatot a Ház nyomban a jogügyi bizottság elé utalta, amely annak előadóját is kijelölte, érdemi mun- kára azonban ezen országgyűlés időszakában már nem kerülhetett sor.<sup>42</sup> A Perczel Béla

<sup>36</sup> KN72–75 XI. 208.

<sup>37</sup> KN72–75 XIII. 75–80.

<sup>38</sup> KN72–75 XIII. 80.

<sup>39</sup> KN72–75 XIII. 60–67.

<sup>40</sup> KN72–75 XIII. 68–73.

<sup>41</sup> KN72–75 XIII. 69.

<sup>42</sup> Már a választójogi novella részletes tárgyalása idején bemutatta Pauler Tivadar a kormánynak „az anyagi büntető törvénykönyv tervezetét a büntettekről és vétségekről”. Erről, ill. képviselőházi beterjesztésé- ről l. OL Mt. jkv. 1874. július 23/3. np.; KI72–75 XIII. 246. XIX. 860. sz. 343–409., XX. 3–377. Vö. KO- VÁCS KÁLMÁN: *Közjogi harcok a Csemegi-kódex parlamenti vitájában 1877–[18]78*. In: CSIZMADIA ANDOR



által 1875. november 5-én újólag benyújtott változat<sup>43</sup> viszont hosszas viták után, az 1875–1878. évi országgyűlés végére törvénnyé vált (1878: V. tc.). A két miniszteri javaslatnak *A polgárok választási joga ellen elkövetett vétségek c., VIII. fejezete* (174–182. §§) alig tért el egymástól. Az utóbbi nem sok módosítást szenvedett a bizottsági vita során sem, s az itt kialakult szövegezés (177–188. §§)<sup>44</sup> jelentéktelen változtatással került be a Btk. végleges szerkezetébe (178–189. §§).

E fejezetben tehát *jelentősebb változás nélkül* kerültek elfogadásra a kodifikátor Csemegi Károly eredeti elképzelései. A Btk. ezen rendelkezései *alapjában véve* meggyeztek az 1874: XXXIII. tc. VI. fejezetében szabályozott intézményekkel, miért is a törvényhozás a választójogi novella tényállásait – két szakasz kivételével – később hatályon kívül is helyezte (1880: XXXVII. tc.).

9. A Btk. VIII. fejezete a választójogi novella VI. fejezetével szemben, amely kifejezetten csak a képviselő-választásokat védte, ezeken túl kiterjedt a törvényhatósági, községi tisztviselők, elöljárók, törvényhatósági bizottsági tagok és községi képviselők választására is (178. §). A novella 100. §-ával összhangban büntetni rendelte a választóknak erőszak vagy fenyegetés által „választási joguk szabad gyakorlásában” való akadályozását (178. §), ugyanekkor annak 95. §-ánál körültekintőbben szabályozta az összeírással kapcsolatos vétségeket (179–180. §§). Minden előzmény nélkül voltak viszont a Btk. 181. és 182. szakaszai, melyek a szavazatszedő küldöttség tagjai, ill. egyes esetekben harmadik személyek által a szavazás alkalmával a szavazók nevének más jelöltre való átírását, a szavazatok hamis összeszámítását rendelték büntetni. A választójogi novella eddig csupán a más nevében való, ill. a kétszeri szavazást tiltotta (102. §), amit természetesen a kódex is fenntartott (184. §).

Már a választójogi novella igen körültekintően határozta meg a választási vesztegetés tényállását. E szerint *aktív választási vesztegetést* az a személy követett el, aki a választónak vagy családtagjának abból a célból, hogy egy bizonyos jelöltre szavazzon, ne szavazzon vagy a szavazástól általában tartózkodjék, ill. mert valamely jelöltre szavazott vagy nem szavazott, pénzt, pénzértéket, vagy más előnyt adott vagy ígért, vagy valamely erő elvonásával fenyegetett. A *passzív választási vesztegetést* az a választó követte el, aki a neki vagy tudtával családja tagjának az előbbi célból adott vagy ígért pénzt, pénzértéket vagy más előnyt elfogadta (96. §). A Btk. 185. §-ában meghatározott tényállás annyiban tért el ezeztől, hogy a bizonytalan „*családja tagja*” kifejezés helyébe a törvény általános részében pontosan meghatározott *hozzátartozó* fogalma került (78. §); továbbá kimaradt a szavazást követő, előzetes ígéret nélküli vesztegetés megállapítását is lehetővé tevő kifejezés („mert valamely jelöltre szavazott vagy nem szavazott”), valamint az előnyelvonással való fenyegetés, ez utóbbi azonban a 178. §-ban szabályozott tényállásba egyébként is beletartozott.

(szerk.) Jogtörténeti tanulmányok II. Budapest, 1968. 101. p. Vö. KOVÁCS KÁLMÁN: *Az első magyar büntető-kódex parlamenti vitáihoz. 1877–[1878]*. In: KOVÁCS KÁLMÁN: *A magyar állam és jog fejlődése* (Válogatott tanulmányok). Budapest, 1981. 330. p.

<sup>43</sup> Az 1875. évi augusztus hó 28-ra hirdetett képviselőház irományai [=K175–78] VII. k. Budapest, 1875. 286. sz. 327–334. p.

<sup>44</sup> K175–78 XIX. 644. sz. 255–256. – A fejezet vitájára I. Az 1875. évi augusztus hó 28-ra hirdetett képviselőház naplója. Budapest, 1875. XIV. k. 36–40. p. Vö. *Magyar Törvénytár. 1877–1878. évi törvénycikkék*. Budapest, 1896. 129–131. p.

Mint már utaltam rá, mindkét törvény a választási vesztegetés előbbi tényállásaira való utalással büntetni rendelte az *etetés-ítatás* aktív és passzív változatát egyaránt, azt azonban nem határozták meg, hogy mit értenek e fogalmon (97. §, ill. 186. §).

Nóvumként jelentkezett a Btk. 187. §-ában megfogalmazott tényállás, miszerint büntetendő azon *közhivatalnok* is, aki hivatali hatáskörébe eső cselekménye vagy az arra vonatkozó ígérete révén valamely választót bizonyos jelölt melletti vagy elleni szavazásra, ill. a szavazástól való tartózkodásra rábírní törekszik.

A választójogi novellának az izgatást első ízben szabályozó, sokat vitatott rendelkezéseit Csemegi Károly természetesen nem a Btk. VIII. fejezetébe iktatta, mert ekkor már maga is meg volt győződve arról, hogy az nem oda való. A büntetőjogi kodifikáció története szempontjából külön is érdemes megemlíteni, hogy az *osztály, a tulajdon, a házasság és a nemzetiség elleni izgatás*, amely még nem szerepelt a választójogi novella második javaslatát megelőzően megszövegezett első, Pauler-féle Btk.-javaslatban, éppen a *választójogi novella* 98. §-ának átvétele révén került be a második, Perczel-féle javaslatba [168. § (2) bek.], majd némi bizottsági kiegészítés után a Btk.-ba [172. § (2) bek.].<sup>45</sup>

A választási bűncselekményeket mindkét törvény külön-külön megállapított nemű és meghatározott mértékig terjedhető szabadságvesztés-büntetéssel, valamint pénzbírsággal, ill. pénzbüntetéssel rendelte büntetni. A választójogi novella emellett egyes súlyosabb cselekmények – így a vesztegetés különféle nemeinek elkövetőit – alkotmányjogi szankcióként a *választójog* meghatározott időre, de legfeljebb három évre – ennyi volt egy törvényhozási ciklus tartama – való elvonásával is fenyegette. A Btk. ennél szélesebb körű mellékbüntetést is kilátásba helyezett, amennyiben valamennyi választási bűncselekmény elkövetőjére az egyébkénti büntetésen felül *politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését* rendelte el, sőt a hivatalviselőkkel szemben a *hivatalvesztés* kiadását is előírta (188. §).

E cselekmények elbírálása mindkét törvény szerint a *rendes bünvádi eljárás* körében történt, melynek megindítására azonban a törvényben meghatározott feltételek mellett is csak *záros határidőn belül* kerülhetett sor.

10. A választási bűncselekmények szabályozása terén egymással szoros kapcsolatban álló 1874. évi választójogi novella és a Btk. közös vonása, hogy az Irányi-féle törvényjavaslattól eltérően utalást sem tartalmaztak arra, hogy a bennük szabályozott választási vétségek a választási bíráskodás terén választási érvénytelenségi okká minősülnek. E hiány azzal magyarázható, hogy a novella a törvényhozás feladatává tette a választási bíráskodás anyagi (és eljárási) szabályainak megállapítását, aminek logikus következménye volt, hogy ilyen természetű rendelkezéseket nem vehetett fel. Ennek ellenére e törvénycikkek mint a választási vétségeket első ízben megfogalmazó jogszabályok így is nagy hatással voltak a választási bíráskodás anyagi jogi szabályainak kialakítására. Emellett a képviselőházi bíráló bizottságok e büntetőjogi tényállásokat *analógia* útján a gyakorlatban is alkalmazták.

<sup>45</sup> Az izgatás vitájával részletesen foglalkozik KOVÁCS 1968, 109–110. p. l.; vö. KOVÁCS 1981, 237–239. p. Megjegyzendő, hogy az izgatásnak a választójogi novellába, majd a Btk.-ba való fölvételére közvetlen hatást gyakorolhattak a polgárosított Határőrvidéken – különösen *Pancsován* (Torontál vm.) – 1873–1874-ben meg-ejtett képviselő-választások. L. RUSZOLY JÓZSEF: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon. 1869–1874. Kézirat. Ötödik nyomtatás, Szeged, 2011. október 5.; 97–98., 325–329., 330–335., 341–374. p.; különösen: 354–374. p.*

JÓZSEF RUSZOLY

DIE KODIFIKATION DES WAHLVERGEHEN IN UNGARN  
1872–1880

(Zusammenfassung)

Dogmatische Grundlagen: Die Wahlprüfung und das Wahlstrafrecht

Fast allgemein ist in dem Gesetzesrecht und in der Literatur die Auffassung, die den Wahlungültigkeitsgrund in dem im Laufe der Wahlhandlung begangenen Wahlvergehen zu erkennen glaubt. Diese Meinung ist in zwei Formen zum Ausdruck gekommen: der starrerem Auffassung gemäß (nämlich der alten *deutschen*) kann die Gültigkeit der Wahl durch jene Beeinflussung, die keine strafbare Handlung darstellt, gar nicht beeinträchtigt werden, während nach der biegsameren *englischen* Auffassung neben den strafbaren *corrupt practices* auch einige *nicht-verbrechensmässigen* Tatbestände – die sogenannten *illegal practices* – als Ungültigkeitsgründe anzusehen sind.

Das positive Recht der ungarischen Wahlgerichtsbarkeit [Wahlprüfung] hat auch – nach dem englischen Vorbild – zwischen dem Ungültigkeitsgrund und dem Wahlvergehen einen prinzipiellen Zusammenhang zustande gebracht, obgleich im Laufe der geschichtlichen Entwicklung auch der Gesetzgeber mehrfach selbst festgestellt hatte, dass die Ungültigkeit der Wahl wegen eines *Ungültigkeitsgrundes* und keinesfalls eines begangenen *Wahlvergehens als solches* eintritt, auch, wenn sie tatbestandsmässig übereinstimmen. Es ist [...] festzustellen, dass auch der [...] G. A. XXVI.: 1925 die Ungültigkeit der Wahl als eine *sekundäre Folge* des Wahlvergehens als solches betrachtet, da der § 100 Ziff. 2 und 3 für weitere Tatbestandsmomente der Handlungen, die die freie Ausübung des Wahlrechtes behindern oder den Wähler beeinflussen, das Verlangen aussprechen, dass diese durch das Wahlrechtsgesetz oder durch das Strafgesetzbuch als *Verbrechen* oder *Vergehen* erklärt werden sollen. Die praktisch ungünstige Folge dieser falschen Auffassung ist es, dass sie dem im Strafrecht zur Geltung kommenden Prinzip „*nullum crimen sine lege*“ zufolge der Auferlegung einer Ungültigkeitssanktion ebenso im Wege steht, wie es in dem Strafrecht der Fall ist. Andererseits aber finden die vorteilhaften Prinzipien des *Strafverfahrens* – wie z. B. die *Offizialität* der Ungültigkeitsverfolgung – in der ungarischen Wahlgerichtsbarkeit [Wahlprüfung] gar keine Anwendung. Die richtige Auffassung also – nach welcher die Ungültigkeit der Wahl nicht durch das Wahlverbrechen, sondern durch den Ungültigkeitsgrund herbeigeführt wird, – eine Auffassung, der in den Reichstagsverhandlungen [vom ausgehenden 19. Jahrhundert] die Abgeordneten Teleszky, Issekutz und Pulszky, in der Literatur aber Polner und Goltner Ausdruck gegeben haben – konnte in dem ungarischen positiven Recht nicht zur Geltung kommen. (Dénes Goltner, 1937)

Inhalt

1. Über den verfassungsrechtlichen und den strafrechtlichen Schutz der Freiheit der Abgeordnetenwahlen. 2. Die Frage der gesetzlichen Regelung der Wahlmißbräuche unter den Legislaturperioden von 1861 und 1865–1868. 3. Die Frage des fehlenden Wahlstrafrechts in den Verhandlungen der ersten Fassung der Wahlrechtsnovelle im Abgeordnetenhaus am Ende der Legislaturperiode 1869–1872. 4. Die Gesetzesvorlage des

Oppositionsführers Dániel Irányi „über die Bestrafung der Wahlmißbräuche“ nach französischen Muster (*Code penal electoral*, 1852) vom März 1872. 5. Das Wahlstrafrecht in den Debatten der Wahlrechtsnovelle (GA XXXIII v. J. 1874) aus der Feder des Kodifikators Károly Csemegi. 6. Die Frage des Tatbestands der Anreizung (izgatás). 7. Die Frage der Tatbestände der Wahlkorruption (Wahlbestechung, „Speisung und Tränkung“). 8. Das Kapitel VIII (*Über die Vergehen gegen das Wahlrecht der Staatsbürger*) des Strafgesetzbuches (GA V v. J. 1878; Csemegi-Kodex). 9. Die Wahlbestechung und die Anreizung in der Debatte des Strafgesetzbuches. 10. Über den Einfluß des Wahlstrafrechts auf das materielle Wahlprüfungsrecht.

STIPTA ISTVÁN

## A magyar jövedéki büntetőbíráskodás fórumrendszere 1867 és 1883 között

A tanulmány a magyar jogtörténeti irodalomban feldolgozatlan tárgykört, a jövedéki szabályozás 19. századi történetét tekinti át. Nyomon követi az 1867 után önállóvá vált állam bevétel-növelő intézkedéseit, és azt a jogképző folyamatot, amelynek során a polgárokat terhelő adó és illetékkötelezettségeket a nemzeti kormány törvényben igyekezett rögzíteni. Természetesnek tekinthetjük, hogy ezzel egy időben megszülettek azon szabályok is, amelyek az állami érdek védelme érdekében a kötelezettségüket mulasztó állampolgárokat sújtották. A szerzői figyelem középpontjában az 1880-as évekre jelentős mértékűvé nőtt jövedéki büntetőszabályok alkalmazásának hazai fórumrendszere áll. A jövedéki kihágásokat kezdetben pénzügyi hatóságok bírálták el, majd olyan testületek („szakbíróságok”) döntöttek, amelyekben a kormányzat delegáltjai foglaltak helyet. 1873-tól az általános hatáskörű bíróságok hoztak határozatot az adó- és illetékkötelezettségüket szándékosan megsértőkkel szemben. A vizsgált időszak törvényhozóinak nehezen menthető mulasztása volt, hogy elmaradt a jövedéki büntető és büntető-eljárásjog törvényi szintű összefoglalása.

A jövedéki kihágási jog szabályozásának magyarországi történetét vizsgálva érdekes párhuzamot fedezhetünk fel a közigazgatási bíráskodás és a jövedéki judikatúra intézményrendszerének kiépítése között. Az állami szervek jövedéki ügyekben történő visszaélései növelték azt az elégedetlenséget, amely végül a közigazgatási jogvédelem hazai kikényszerítéséhez is hozzájárult. Amíg azonban a jövedéki kihágások rendes bírói fórum elé kerültek, a közigazgatási bíróság hatáskörébe tartozó ügyek elbírálására 1883-ban a magyar törvényhozás különálló szakbírószágot hozott létre. A tanulmány hipotézise, hogy az Andrássy Gyula és Tisza Kálmán szemlélete által meghatározott dualista időszak jogalkotása a közérdeket, a kiegyezés védelmét és az állami működőképesség szempontjait az egyéni jogvédelem elé helyezte.

### *1. A jövedéki kihágás fogalma és anyagi jogi háttere*

A régi pénzügyi jogunk a német Gefäll szóból eredő jövedék kifejezés alatt egyrészt az állami egyedárúsítási jogot, másrészt az állami regálékat értette. Az 1880-as években

---

\* A tanulmány az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoportjának támogatásával készült.

bontakozó pénzügy-tudomány vitatta a regálék, mint állami jövedelmi források jövedéki jellegét. A szegényes szakmai viták nyomán azonban nem alakult ki konszenzus a fogalom tartalmáról, így nem csodálkozhatunk, hogy a tételes törvényhozás terén még nagyobb volt a terminológiai bizonytalanság a jövedékek jogi tartalma körül. A dualizmus-kori pénzügyi tárgyú törvényeinkben előfordulnak a posta- és távírda, a só, a dohány, a lottó, az italmérési, a löpor, és a határvám-jövedék szavak, de a szesz és a cukoradó megjelölésére is gyakran alkalmazták a jövedék kifejezést. Ebből az elvi bizonytalanságból, dogmatikai megalapozatlanságból, törvényalkotói pontatlanságból, másrészt a közérdek védelmének egyre fokozódó igényéből adódott, hogy az állam jövedéki, adó- és illetéktérmetű jövedelmeinek megcsonkítása esetén a vonatkozó jogi normák a megkárosító cselekményt egyaránt jövedéki kihágásnak minősítették.<sup>1</sup>

A jövedéki kihágás alatt a jogalkalmazói gyakorlat is egyre inkább olyan cselekményt vagy mulasztást értett, amely által az egyenes és a fogyasztási adókra, a jövedékekre és illetékekre vonatkozó jogi normák sérültek. A tárgykör szabályozásának hiányosságaira jellemzőnek tekinthetjük az 1896-ban megjelent pénzügytani szakkönyv alábbi megállapítását: „Magyar jövedéki büntető törvénykönyv nincsen. Az alkotmány helyreállítása óta törvényhozásunkat a kardinális kérdések oly sokasága foglalkoztatta, hogy mai napig sem ért rá a jövedéki büntető törvénykönyv megalkotására, holott a személyi szabadságot s a vagyont legközelebből érintő kérdések szabályozása minden jogállamban első követelmény. Valóban, a jövedéki büntető igazságszolgáltatás terén még alig gázoltunk ki a középkorból. Zsigmond király 1402. évi s ma is érvényben lévő dekrétumáról nem is szólva, még a mai napig is a jövedéki büntetőeljárás főjogforrásait az 1788. évben kelt általános harmincad-rendtartás és az 1842. évi harmincad-hivatali utasítás képezik. A boldog emlékü harmincad hivatalok, melyek a pénz dolgában megszorult királyainkat nemegyszer segítették ki, már negyvenhat év óta nem léteznek, de azért eljárási szabályaik még mindig kötelezőek ránk nézve.”<sup>2</sup>

A jövedéki büntetőjognak tehát – a vizsgált időszakban – sem alaki, sem anyagi része nem volt átfogó, és magas szintű jogi normában rögzítve. A büntetés alapját a különböző közkötelezettséget megállapító egyedi törvények, a szaporodó pénzügyminiszteri rendeletek, és a hatályban tartott egykori osztrák szabályok képezték.<sup>3</sup> A jogi inno-

<sup>1</sup> MARSCHALKÓ JÁNOS: *Jövedéki kihágás*. In: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon*. IV. köt. Budapest, 1903. (a továbbiakban: *Jogi Lexikon* IV.) 490. p.; BIERNATEK EDE JENŐ: *A jövedékek tankönyve. Kérdések és feleletekben. A magyar kir. pénzügyőrség számára*. Budapest, 1886. 172 p.; BOROVSKY KÁROLY: *A dohányjövedék Magyarországon. I–4. Nemzetgazdasági Szemle. Új folyam.* 1888. 12. 210–235. p.; 334–374. p.; 542–568. p.; 660–682. p.; FENYVESSY ADOLF: *Az italmérési jövedék. Nemzetgazdasági Szemle. Új folyam.* 1889. 13. 887–893. p.; HEGEDÜS FERENC: *Az italmérési jövedék reformjáról. Nemzetgazdasági Szemle. Új folyam.* 1891. 15. 444–449. p.

<sup>2</sup> ARDAI IGNÁCZ - EXNER KORNÉL: *Magyar jövedéki büntetőjog. A jövedéki kihágások és a jövedéki büntető eljárás kézikönyve*. Budapest, 1896. 7. p. „Ideje lenne már e téren a rendszeres törvény-alkotásnak!” – írta Székely József a budapesti királyi ítélőtábla bírása 1878 márciusában kiadott, a „Büntető eljárás a jövedéki kihágások tárgyában” (Budapest, 1878. 44 p.) című tanulmányának előszavában.

<sup>3</sup> A közös történelmi múltból örökölt, és 1883-ban még hatályban lévő szabályok a következők voltak: Allgemeine Dreyssigstornung nebst den Dreyssigstarriffen für sämtliche hungarische Erbländer (1788); Amtsunterricht für die Dreissigstämter im Königreiche Ungarn (1842); Sammlung der Nachträge und Erläuterungen zur allgemeinen Dreissigst-Ordnung vom Jahre 1788, von 1788–1844 (1846); Verordnung des k.k. Finanz Ministeriums von 26. Hornung 1851, wodurch die Ablassung von dem ordentlichen Strafverfahren wegen Gefälls-Uebertretungen gestattet wird (1851); Competenz der Gerichte zur Umwandlung der wegen Gefälls-Uebertretungen verhängten Geldstrafen in Arreststrafen, dann Grundsätze, welche hierbei zu beobachten sind (1855). Vö: SZÉKELY JÓZSEF: *Javaslat a jövedéki büntető eljárás egyöntetűsége és ideiglenes szabályozása tárgyában*. Budapest, 1883. 33–34. p.

váció a dualizmus időszakában mindössze arra terjedt ki, hogy a harmincad-hivatali utasítás még hatályban levő részeit a pénzügyminiszter magyarul is közzétette.<sup>4</sup> A rendszerző szabályozás szükségessége azonban nyilvánvaló volt, hiszen a közvélemény joggal várta az új nemzeti kormánytól, hogy hozzáférhető, és korrekt szabályok váltsák fel az ellenszenves osztrák finánc-pátenseket. Az 1868. évi XXI. tc. 108. §-a ebben a szellemben utasította a pénzügy tárca vezetőjét és az igazságügyi minisztert, hogy 1869. december 31-ig a jövedéki kihágás eljárási szabályait összefoglaló törvényjavaslatot terjesszenek elő.

A törvényjavaslat azonban nem készült el. A halogatásnak a dualizmus konstrukciójában rejlő nagypolitikai magyarázata is volt, hiszen ebben a kérdésben nem volt teljesen szabad keze a hazai kormánynak. A kiegyezést magyar részről rögzítő 1867. évi XII. tc. 63. §-a az ipari termeléssel kapcsolatos adók szabályozását közös egyetértéssel intézendő ügynek tekintette. Eszerint a kölcsönös érdekekre tekintettel kellett megalkotni az ipari adók nemeire, arányára és kezelésére vonatkozó szabályokat, kizárva annak lehetőségét, hogy az egyik törvényhozás vagy felelős kormány a másik fél jövedelmének csönkítéséről döntsön. A konkrét adók felsorolását a törvény külön megállapodásra bízta. A két állam által kötött vám- és kereskedelmi szerződések kiterjesztően értelmezték e rendelkezést, és ide sorolták az adókon kívül a só-, és dohányjövedéket is.<sup>5</sup> Az 1883-as adókezelési törvény (ahogyan az indokolásból kiderül) tovább bővítette ezt a kört, és a jövedékekkel összefüggő valamennyi magyarországi szabály megalkotását közös egyetértéssel intézendő ügynek minősítette.<sup>6</sup>

A korabeli közvélemény egyre határozottabban követelte az áttekinthető jövedéki szabályok megalkotását. Ez a széles körű tudományos, szakmai, és társadalmi nyomás nem volt eredménytelen: ahogyan a közigazgatási bíráskodás létjogosultsága is egyre jobban elismertté vált, úgy formálódott kormányzati körökben is az a felismerés, hogy a jövedéki büntetőjog anyagi és eljárásjogi normáit a polgárok jogbiztonsága érdekében össze kell foglalni. Arra nem volt esély, hogy a kodifikáció törvényi szinten történjen, ezért az 1883. évi XLIV. tc. 110. §-a az igazságügy-miniszternek adott felhatalmazást, hogy a pénzügyi tárca vezetőjével közösen a jövedéki büntetőeljárást a „jelenleg gyakorlatban levő szabályok alapján a pénzügyi közigazgatás és az igazságszolgáltatás jelen körülményeihez alkalmazva, ideiglenesen” rendeleti úton szabályozza.<sup>7</sup>

A jövedéki kihágások elbírálásának hazai fórumrendszere (az intézmény jellegének dogmatikai tisztázatlansága ellenére) a joggyakorlatban lassan körvonalazódott. Az ügydöntő bíróság szervezeti alapjait és eljárásának alapvető szabályait éppen a pénzügyi közigazgatási bíróság létrehozatalának évében, a közadók kezeléséről szóló 1883. évi XLIV. törvény rögzítette. A törvény egy hevenyészett legális definíciót is adott: eszerint

<sup>4</sup> 1893. évi 1033. sz. rendelet (R. T. 2231. p.)

<sup>5</sup> POLNER ÖDÖN: *Közös egyetértéssel elintézendő ügyek*. In: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon* V. köt. Budapest, 1904. 120. p.

<sup>6</sup> „A jövedéki törvények a fennálló államszerződések alapján a birodalmi tanácsban képviselt országok és tartományok kormányával történt előleges egyezkedésekhez képest, a birodalmi tanácsban képviselt országokban ugyanazon alapokon nyugszanak, mint nálunk.” Indokolás a közadók kezeléséről szóló törvényjavaslathoz. Az 1881. évi szeptember 24-rc hirdett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. VI. köt. Szapáry Gyula pénzügyminiszter 1882. február 7-i, 148. számú előterjesztése. Hiteles kiadás, Budapest, 1882. (a továbbiakban: Indokolás a közadók kezeléséről szóló törvényjavaslathoz.) 210–211. p.

<sup>7</sup> Jogi Lexikon IV. 490. p. Jellemzőnek tarthatjuk, hogy Székely József 2. számú lábjegyzetben említett tanulmányát a pénzügyminiszter 1878. július 10-én, 1499/P.M. szám alatt kiadott rendelet hízagpótlónak minősítette. A miniszter engedélyezte, hogy a művet a minisztériumi osztályok, az alárendelt vámhivatalok, a pénzügyi biztosok és szakaszok hivatalos költségen megvásárolják.

jövedéki kihágásnak minősült minden olyan cselekmény vagy mulasztás, ami által az egyenes és fogyasztási adókra, a jövedékekre és illetékekre vonatkozó törvények és szabályok „kijátszanak vagy áthágnak.” A meghatározás tételes jogi mintája az 1842. évi harmincad-hivatali utasítás 476. §-a volt.

A törvény tételesen felsorolta azokat az állami bevételeket, amelyekre vonatkozó szabályok megsértése jövedéki kihágásnak minősült. Ezek között kiemelt helyet foglaltak el az egyenes adók (földadó, házadó, kereseti adók, nyilvános számadásra kötelezett vállalatok, egyletek adója, bányaadó, tőkekamat és járadékadó, nyereségyadó, szállítási adó, vadászati és fegyveradó, végül a hadmentességi díj), melyek az állami bevételek jelentős hányadát képezték, így behajtásukhoz az államnak különös érdeke fűződött. A büntetőjogi fenyegetettség 1883-tól vonatkozott továbbá a fogyasztási adók (szesz, sör, cukor, ásványolaj adó, bor és söradó, a cukor- és húsfogyasztási adó), az italmérési, a só, a dohány, a lópor, és posta-jövedékek, a fémmelzés, a határvámszabályok, végül a bélyeg és illetékkötelezettségek megszegőire.<sup>8</sup>

A nyolcvanas évek elején megjelent a jövedéki szabályok tudományos értelmezésére és felső szintű oktatására vonatkozó igény is. Székely József 1881-ben írt művében már a jövedéki kihágások büntető-jogtanáról értekezett, amelynek tárgya „a pénzügyi törvényekben és rendeletekben jövedéki kihágásoknak jelzett cselekmények és mulasztások, valamint az azokkal kapcsolatos, de enyhébb beszámítás alá eső szabályellenességek s úgynevezett kisebb kihágások elkövetői feletti büntetőhatalom és eljárás rendszeres előadása.”<sup>9</sup>

## 2. A jövedéki kihágások elbírálása 1867-ig

A jövedéki kihágások büntetőjoga hazánkban is az előre rögzített állambevételi rendszer része volt. Magyarországon 1848 előtt ismeretlen volt a közvetlen és közvetett adó fogalma, és az állami egyedáruság is szűk körre terjedt ki. A korabeli állam anyagi forrásait a kincstári uradalmak bevételei, a renden kívüliek általános adói, továbbá a határvám, a só, a lópor és a salétrom-illetékek képezték. A kötelezettség mértékét, a kivetés részleteit és a behajtás módját jelentős részben szokásjogi szabályok és központi kormányzékenyi rendelkezések határozták meg. Ezek közül a vám és illetékszabályok megsértése tartozott csupán a jövedéki büntetőjog körébe.<sup>10</sup>

A vámjövedékekre kezdetben az 1774. szeptember 29-én kiadott vámtarifa és az ehhez kapcsolódó rendeletek vonatkoztak. Később valamennyi jövedéki kihágás nyomozásának rendjét és elbírálásának módját az 1788-i, és az ennek alapjául szolgált 1745. évi harmincad-rendtartás, továbbá a magyar harmincad-hivatalok számára 1842-ben kiadott utasítás (Amsunterricht für die Dreissigstämter im Königreiche Ungarn) szabályozta. A vizsgálat, valamint a szoros értelemben vett büntető eljárás ezen a területen is nélkülözte a klasszikus igazságszolgáltatási elemeket, a represszióra irányuló állami ak-

<sup>8</sup> ARDAI – EXNER 1896, 9. p.

<sup>9</sup> SZÉKELY JÓZSEF: *A jövedéki kihágások büntető-jogtana. Ügyvédek, bírák és pénzügyi tisztviselők számára.* Budapest, 1881. 25. p.

<sup>10</sup> SZÉKELY 1881, 1. p.; THALLÓCZY LAJOS: *A Kamara Haszna (Lucrum Camerae) története kapcsolatban a magyar adó és pénzügy fejlődésével.* Budapest, 1879. 21. p.



tivítás kizárólag közigazgatási jellegű volt. A vizsgálatot a bevétel növelésében érdekelt harmincad-hivatalok végezték, az ügydöntő határozatot a magyar királyi udvari kamara hozta. A döntés ellen benyújtott felfolyamodásokat és kegyelmi kérvényeket az uralkodóhoz kellett felterjeszteni. A jogerős határozatot az udvari kamara az érintett törvényhatósághoz továbbította, amely köteles volt az állami döntést tartalma szerint, pontosan és határidőre végrehajtani.<sup>11</sup>

A szabadságharc bukása után Magyarországon is kötelezővé váltak az (egyeses és fogyasztási) adók, a jövedékek és illetékek megállapításáról, kivetéséről továbbá beszedéséről intézkedő osztrák nyílt parancsok, a császári és kormányzati rendeletek. Az állami bevételek köre jelentősen bővült; és ezzel együtt növekedett a jövedéki kihágások potenciális köre is. A büntetőjogilag védett állami bevételek közé alapvetően a határvám, a lőpor, a só és salétrom-jövedékek, az egyeses adók (a föld, a ház, a kereset jövedelmei és a személyes kereseti adók) tartoztak. A büntetőjogilag védett bevételi források között ezeken túl a dohány egyedárúság, a sör, a hús, a bor, a szesz és cukoradó, a fémjelzési illetékek, a hirdetményi, hírlap, okirati, játékkártya- és naptár-bélyegilleték, a jogilleték, a posta és lottójövedék, és az út, híd, és révvámok szerepeltek. A neoabszolutizmus idején 1850-től hazánkra is kiterjesztették az általános adókötelezettséget, e sokat kárhozottat „gyűlöletes intézményt.”<sup>12</sup>

A jövedéki büntető eljárásra továbbra is az 1788. évi harmincad-rendtartás és az 1842. évi harmincad-hivatali utasítás vonatkozott, de a jövedéki szabályszegések kivizsgálása (az ügy súlyától függően) az ekkor alakított kerületi pénzügyigazgatóságokra, a pénzügyi felügyelőségekre, és a pénzügyőri biztosokra tartozott. Az ügydöntő hatáskört első fokon a kerületi pénzügyigazgatóság, jogorvoslati szinten az országos igazgatóságok, harmadfokon a pénzügyminisztérium gyakorolta.<sup>13</sup>

A jövedéki büntetőjog hazai egységesítésére 1856-ban komoly kísérlet történt. Az adófizetést elmulasztókkal szemben az örökös tartományokban már 1836. április 1-én hatályba léptetett jövedéki kihágási törvényt (*Strafgesetz über Gefällsübertretungen*) 1856-ban Bécsben egész terjedelmében *Büntető törvény a jövedéki kihágások tárgyában* címmel megjelentették, és véleményeztetésre megküldték a hazai pénzügyi hatóságoknak. Ez a norma-javaslat rendkívül részletes és rendszerezett formában, 489 §-ban rögzítette a kisebb súlyú pénzügyi kihágásokat és azok büntetéseit. Az elaborátum a politikai események miatt formailag nem lépett ugyan hatályba, de a dualizmus időszakában valamennyi jogösszefoglalásra vagy jogfejlesztésre irányuló tervezet alapja volt, és rendelkezéseit viszontláthatjuk a vonatkozó törvényeinkben is.

<sup>11</sup> MARISKA VILMOS: *A magyar pénzügyi törvényisme kézikönyve*. Harmadik, teljesen átdolgozott kiadás. Budapest, 1882. 508-509. p.; SZÉKELY 1881, 2. p.

<sup>12</sup> HODOSSY IMRE: *Verwaltungs-Justiz*. Jogtudományi Közlöny IV. évf. 8. szám. Pest, 1869. február 21. 59-60. p.; SZITA JÁNOS: *A Habsburg-birodalom centralizációja és a magyar pénzügyek 1849-ig*. In: CSIZMADIA ANDOR (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok IV. köt.* Budapest, 1980. 311-312. p.

<sup>13</sup> MARISKA 1882, 509. p.; SZÉKELY 1881, 3. p.

### 3. A jövedéki kihágások új szabályai 1867-1868-ban

A kiegyezés után az új kormány pénzügyi tekintetben is nehéz helyzetben volt. Az első évben a közvélemény határozott kívánsága ellenére sem törölte el a gyűlölt osztrák adóügyi rendszert, nem oldhatta fel a lakosságot a kivetett adók alól, nem szüntethette meg az önkényuram idején megindított végrehajtási eljárásokat. A képviselőház 1867. március 2-i és a Főrendi Ház március 4-i határozata felhatalmazta a kormányt, hogy a közvetett adókat, az illetékeket és az állami egyedárusítási jogot 1867 végéig fenntartsa, és az ebből eredő jogvitákra a korábbi jogszabályokat alkalmazza. A törvényhozás határozott hangon utasította a törvényhatóságokat, hogy a kivetett adók beszedésében tevékenyen működjenek közre, és segíedjenek az adók behajtásában is.<sup>14</sup> A képviselőházi vitában Deák Ferenc azzal nyugtatta a háborgó ellenzéki képviselőket, hogy önálló államunk működéséhez a szükséges költségeket az új kormány csak hitel révén szerezhetheti meg, ami további terheket róna az adózókra. Az előző bevételi rendszert legitimáló döntéssel kapcsolatban alkotmányos aggály sem merülhet fel, hiszen egy új országgyűlés bármikor törvényesítheti a korábban megállapított adókat, és az intézkedés (gondolta még ekkor Deák) csupán egy évre szól.<sup>15</sup>

Az osztrák adóbeszedési gyakorlat átmeneti jellegű törvényesítése után gesztusértékű intézkedés történt a korábbi pénzügyi visszaélések méltányos elbírálásáról. Az uralkodó 1867. március 22-én megjelent legfelsőbb elhatározásával az 1867. március 10-ig elkövetett jövedéki kihágásokért kiszabott, vagy ezekért kiszabandó büntetéseket elengedte. Lónyay Menyhért ennek megfelelően a folyamatban lévő jövedéki kihágások vizsgálatát 1867. március 26-i rendeletével felfüggesztette. Az ambiciózus miniszter megtiltotta, hogy a korábbi gyakorlat szerint jövedéki ítéletet hozzanak, és ígérte, hogy a jövedéki büntetőeljárást „más alapokon” rövidesen szabályozza.<sup>16</sup> A pénzügyek irányítója „igen üdvös” rendeletében azt is kilátásba helyezte, hogy a jövedéki kihágások kivizsgálására és elbírálására önálló, fele részben pénzügyi, fele részben az igazságügy-miniszter által kinevezett bíróságok alakulnak.<sup>17</sup>

Az 1867. március 29-i uralkodói rendelet értelmében a jövedéki kihágási eljárást szabályozó rendelkezések érvényben maradtak, de a vizsgálatokat ellátó pénzügyi igazgatóságok székhelyein jövedéki törvényszékeket állítottak fel. Ezek száma Magyarországon 26, Erdélyben 6 volt. Az új fórumok székhelyei megegyeztek a *pénzügyi felügyelőségek* központjaival. A törvényszék három ügydöntő hivatalnokból és egy jegyzőből állt. Az intézkedés fontos lépés volt a jogvédelem terén, hiszen (ha átmeneti, és rendeleti szintű intézkedéssel is), megszüntette azt a gyakorlatot, miszerint az anyagi közkötelezettséggel összefüggő jogvitában az állami hatóságok egyidejűleg közvetlenül érdekelt ügyfelek és bírák voltak.

<sup>14</sup> Az 1865. december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Irományok (a továbbiakban: KI-1865.) II. köt. Pest, 1867. XCVI. ülés jegyzőkönyve. 653. pont. 73. szám. 106. p.; Az 1865. dec. 10-re hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Főrendiház. Napló. Szerk.: Greguss Ágost. (a továbbiakban: FN-1865.) I. köt. Pest, 1869. 173–174. p.

<sup>15</sup> GREGUSS ÁGOST (szerk.): Az 1865. december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Napló. (a továbbiakban: KN-1865.) Pest, 1867. III. köt. 201–203. p.

<sup>16</sup> Magyarországi törvények és rendletek tára. Első folyam. 1867. 20. szám.; MARISKA 1882, 509. p.

<sup>17</sup> „Ez által az osztrák pénzügyi hatóságoknál uralkodott büntetési mánia a jövőre nézve meg lett szüntetve, a letelezés köpenyében burkoló haszonleső feladások kellő határok közé szorítva.” SCHNIERER GYULA: *A pénzügyi hatóságok bíráskodási joga*. Jogtudományi Közlöny 1867/32, 182. p.

A szabályozás (rövidesen nyilvánvalóvá lett) hiányossága az eljáró fórum korlátozott függetlensége volt, hiszen a jövedéki törvényszék elnöke a pénzügyi igazgató vagy helyettese, egyik ülnöke a pénzügy, másik az igazságügy-miniszter megbízottja volt. A bíróság lényegében azt vizsgálta, hogy „van-e a fennforgó kihágási ügyben az államkincstár megrövidítését célzó rossz szándék.” Döntése ellen mind az államkincstár, mind a panaszos a fővárosban felállított *jövedéki feltörvényszéktől* kérhetett jogorvoslatot. A fellebbezési fórum elnökét a polgári bírák közül a pénzügyi és igazságügyi miniszterek választották, négy tagját paritásos alapon szintén e két tárca delegálta. A kiszabott büntetések elengedésére - kegyelmi eljárás keretében - a *pénzügyminiszter* kapott felhatalmazást. A jövedéki feltörvényszék Budán, a pénzügyminisztérium akkori épületében működött.

Az 1867. évi XII. tc.-ben rögzített alapelvek szerint az 1867. évi XVI. tc. szabályozta a dualista államközösség országai közötti vám és kereskedelmi szövetség jogi alaptételeit. Ezt követően már 1868-ban sorra születtek azok a pénzügyi anyagi jogot rögzítő magyar törvények, amelyek adó-és illeték-nemenként határozták meg az állammal szembeni kötelezettségek mértékét. Ezek között is kiemelkedő fontosságúak voltak a cukor és égetett szeszes italok kivitelekor visszatérítendő fogyasztási adóról (II.), a sósó-jövedékről (XI.), a dohányjövedékről (XIV.), a lottójövedékről (XV.), a szeszadóról (XVI.), a bor és húsfogyasztási adóról (XVII.), a fémjelzésről (XVIII.), a söradóról (XIX.), a cukoradóról (XX.), a házadóról (XXI-XXII), a bélyegilletékekről (XXIII), a személyes kereseti adóról (XXIV), a földadóról (XXV) és a jövedelemadóról (XXVI) rendelkező törvények.<sup>18</sup>

A törvények természetesen csupán az általános rendelkezéseket tartalmazták, a jövedéki kihágások elbírálásához szükség volt további részletező szabályozásra. A pénzügyminiszter felhatalmazást kapott, hogy a közterhek egyes nemeit érintő meglévő szabályokat a törvényhozás további intézkedéséig (egyes esetekben magában a törvényben kijelölt határidőig) hatályban tarthassa. Lónyay Menyhért 1868. július 21-én kiadott utasítása szerint a különböző időszakokban kiadott, szétszórt pénzügyi szabályokat az 1868-i törvények értelme és a gyakorlati alkalmazhatóság követelménye szerint rendezve, átídomítva, tárgyaként külön füzetben kell közzétenni.<sup>19</sup>

#### 4. Adóügyi reformok és a jövedéki „törvényszékek”

A „közadók kivetése, befizetése, biztosítása, behajtása és a pénzügyi törvényszékek felállítása iránt” rendelkező 1868. évi XXI. tc. törvényi szintre emelte, egyben módosította a pénzügyekben felmerült panaszok intézésére vonatkozó fórumrendszert. Az egy évvel korábban kialakított jövedéki törvényszékeket „pénzügyi törvényszékek” névvel, ideiglenesen fenntartotta.<sup>20</sup> Az első szinten eljáró pénzügyi törvényszékek száma tizenhatra csökkent, székhelyeik (Pest, Pozsony, Sopron, Szatmár, Szeged, Temesvár, Kassa,

<sup>18</sup> SZÉKELY 1881, 6. p.

<sup>19</sup> SZÉKELY 1881, 5. p.

<sup>20</sup> Tisza Kálmán ellenzéki képviselő 1868. július 11-én a törvényjavaslat képviselőházi vitában javasolta, hogy a „kihágások megbüntetése a rendes törvényszékek útján történjék, és minden kivételcs, úgy jelszen a pénzügyi törvényszékek eltöröltessenek.” KN-1865. Pest, 1868. IX. köt. 32. p.

Győr, Pécs, Debrecen, Arad, Buda, Besztercebánya, Beregszász, Kolozsvár, Zágráb) megegyeztek az éppen fungáló pénzügyi igazgatóságok központjaival. Az új fórumok területi illetékessége arra a pénzügyi kerületre, tárgyi hatásköre pedig azon kerületben felfedezett kihágásokra terjedt ki, amelyben székhelyük volt.

Az első folyamodású „törvényszék” három bírónak nevezett ügydöntő alkalmazottból és egy jegyzőből állt. A testület elnöke a pénzügyi igazgató vagy helyettese volt, két ülnökét az igazságügyi miniszter nevezte ki. A jegyzőt és a kezelő személyzetet a pénzügyminiszter alkalmazta. Lónyay Menyhért pénzügyminiszter a személyi összetételt azal magyarázta, hogy az elnöknek pénzügyekben jártasnak kell lennie, de beismerte, hogy a törvényjavaslat megfogalmazásakor takarékosági szempontok is vezették. Azal érvelt, hogy a 16 pénzügyi törvényszéknél a fizetett elnökök alkalmazása jelentős összegbe kerülne az államnak, „holott a pénzügyi igazgatók vagy azok helyettesei, miután e bíróságok nem állandóan működnek, teljesíthetik e teendőket anélkül, hogy ezért külön fizetést húznának.” Mivel a másik két tagot az igazságügy-miniszter nevezte ki, a pénzügyi kormányzat vezetője a bíróság függetlenségét is biztosítva látta.<sup>21</sup>

Az első fokú ítélő fórumok hatásköre kiterjedt mindazon ügyekre, melyek tárgyát az egyenes adókra, jövedékekre, a fogyasztási adókra, vagy az illetékekre vonatkozó törvények megsértése képezte, amennyiben a szabályszegésre a vonatkozó törvény büntetőszankciót helyezett kilátásba. Ha a fél utólag teljesítette befizetési kötelezettségét, enyhítő körülmények mellett a pénzügyi igazgatóságtól kérhette a vizsgálat megszüntetését.<sup>22</sup> Az igazgatóság mérlegelési jogkörben eleget tehetett a kérelemnek, ha elutasította, az ügyet további tárgyalás végett a pénzügyi törvényszékhez kellett továbbítani. Az első folyamodású törvényszék először arról döntött, hogy a konkrét kihágási ügyben bizonyítható-e az államkincstár megrövidítését célzó szándék. Ennek hiányában nem szabott ki büntetést, de határozatban kötelezte a felet az egyszeres illeték 15 napon belüli befizetésére. Ha ez nem történt meg, a mellőzött büntetést is kiszabták és végrehajtották.

Az elsőfokú törvényszékek határozata ellen az államkincstár és a panaszos fél birtokon belül, az ítélet kézbesítésétől számított 15 nap alatt „felfolyamodási jogorvoslattal” élhetett. A másodfokú felülvizsgálatot ellátó pénzügyi feltörvényszék öt bírói tagból állt, akiket az igazságügy-miniszter előterjesztésére az uralkodó nevezett ki. A bíróságot az igazságügy-miniszter „rendezte”, ezzel is hangsúlyozva a fórum igazságszolgáltatási karakterét. A pénzügyi feltörvényszék ítélete jogerős, és a kézbesítéstől számított harminc nap alatt végrehajtható volt. A törvény 106. §-a szerint a kiszabott, és a feltörvényszék által is jóváhagyott bírságok elengedése vagy csökkentése rendkívüli esetekben kérelmezhető volt az uralkodónál. A kérelemnek az ítélet végrehajtására nem volt halasztó hatálya. A törvény átmenetileg fenntartotta a jövedéki kihágások elbírálásának korábbi anyagi és eljárásjogi szabályait, és a végleges szabályozást egy későbbi törvény tárgyává tette.<sup>23</sup>

A törvény 108. §-a is jelezte, hogy a korabeli törvényhozás különös fontosságot tulajdonított a jövedéki büntető eljárásnak. Eszerint „A pénz- és igazságügyminiszterek felhatalmaztatnak, a jövedéki bíróságok eljárási szabályait 1869-ik évi december 31-ig

<sup>21</sup> FN-1865. Pest, 1869. I. köt. A főrendiház 1868. július 24-i CIII. országos ülése. 419. p.

<sup>22</sup> A megszüntetésre még ekkor is az 1851. február 26-i „Ablassung von dem ordentlichen Strafverfahren wegen Gefällstübertretungen” megnevezésű pénzügyminiszteri rendeletben előírt feltétele vonatkozott. Vö: SZÉKELY 1881, 6. p.

<sup>23</sup> KI-1865. Pest, 1867. V. köt. 197. p.; MODER TIBOR: *Az 1883:XLIII. tc. a pénzügyi közigazgatási bíróságról*. Budapest, 1883. 21. p.; MARISKA 1882, 510. p.

a pénzügyi bíróságoknál is fenn tartani, eljárásuk végleges szabályozása céljából törvényjavaslatot fogván időközben előterjeszteni.” Az ígélet nem teljesült, bár 1873-ban Madarassy Pál akkori miniszteri tanácsos, a pénzügyi közigazgatási bíróság későbbi elnöke magas szakmai színvonalú javaslatot készített „Büntető törvénykönyv a pénzügyi kihágások tárgyában” címmel. A javaslat különös figyelmet fordított a vizsgálat alá vont egyének érdekeire, a képviselet jogára és a jogorvoslati lehetőség szélesítésére. A pénzügyi közigazgatási bíróság bíróvá választott szakértője, Székely József 1883-ban eljárásjogi tervezetet készített.<sup>24</sup>

A pénzügyi törvényszékek hatáskörére és eljárási rendjére vonatkozó korábbi szabályok hatályát az 1870. évi VII. tc. 1870. december 31-ig meghosszabbította.<sup>25</sup> Lónyay Menyhért pénzügyminiszter a költségvetési vitában Tisza László képviselő kérdésére a döntést azzal magyarázta, hogy ugyan elkészítette az új törvény részletes tervezetét, de közben napirendre került a bírósági reform, amelyhez illeszteni kell a pénzügyi bíróság szervezetét és hatáskörét körvonalazó normákat. A miniszter ugyanis készülő törvényjavaslatában nem külön jövedéki bíróságok, hanem a rendes bíróságok elé szánta a jövedéki kihágások fölötti ítélkezést.<sup>26</sup> Az 1870. évi LIV. tc. a provizóriumot 1871 végéig meghosszabbította.

Az érdemi közigazgatási jogvédelem felé mutatott az a törvényi rendelkezés, amely lehetővé tette az adó és illetékügyben elrendelt végrehajtás elleni panaszt.<sup>27</sup> A korabeli ellenzék másképpen értékelte a kormány intézkedéseit. 1869. május 24-én Várady Gábor azt találta mondani, hogy a kormány célszerű reformok helyett olyan pénzügyi javaslatokat terjesztett elő, melyek az osztrák uralom páteenseire emlékeztetnek. „Az adó-behajtásra és kezelésre vonatkozó utasítások az abszolút hatalom alkotta szabványoktól, kevés kivétellel, csak annyiban különböznek, hogy utóbbiak jól vannak írva németül, az előbbiek rosszul vannak fordítva magyarul.” Nem találta helyesnek a kihágásokat elbíráló fórum szervezetét sem. „Az adótörvények által közigazgatási bíróságok alkottattak, pénzügyi bírói hatóságok szerveztettek, mind megannyi akadályos alkotmányos, szabadelvű irányban leendő fejlődésünknek, és mind megannyi magva egy bürokratikus központositásnak.”<sup>28</sup> Ez volt az első alkalom, amikor a közigazgatási bíráskodás kifejezés a dualizmus-kori magyar törvényhozásban elhangzott. Jellemző a korabeli viszonyainkra, hogy egy ellenzéki képviselő pejoratív értelemben használta, és a hatalmi központositás eszközének vélte az egyéni jogvédelem Európában egyre népszerűbb intézményét, a közigazgatási bíráskodást.

<sup>24</sup> SZÉKELY 1883. A szerző előző évben jelentette meg német nyelvű, tárgybeli tanulmányát. SZÉKELY, JOSEF: *Das Gefälls-Strafverfahren in den beiden Hälften der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Budapest, 1882. 31 p.

<sup>25</sup> GREGUSS ÁGOST (szerk.): Az 1869-dik évi ápril 20-ra hirdetett Országgyűlés Nyomatványai Képviselőház. Irományok. Hiteles kiadás. (a továbbiakban: KI-1869.) Pest, 1870. IV. köt. 408. szám. 193. p.

<sup>26</sup> GREGUSS ÁGOST (szerk.): Az 1869-dik évi ápril 20-ra hirdetett Országgyűlés Nyomatványai Képviselőház. Napló. (a továbbiakban: KN-1869.) Pest, 1870. IV. köt. A képviselőház 80. országos ülése 1869. december 3. 18. p.

<sup>27</sup> A pénzügyi jogorvoslati rendről SUHAJDA JÁNOS: *Pénzügyi törvényszékek* c. cikksorozata. Jogtudományi Közlöny IV. évf. 7., (1869. febr. 14.), 8., (1869. febr. 21.), 10., (1869. márc. 7.), 12., (1869. márc. 21.), 14., (1869. ápr. 4.), 15., (1869. ápr. 11.), 16., (1869. ápr. 18.), 18., (1869. máj. 2.)-i számaiban.

<sup>28</sup> KN-1869. Pest, 1869. I. köt. 160. p.

### 5. Jövedéki kihágások első fokon a rendes bíróságok előtt

Az első folyamodású bíróságok rendezéséről szóló 1871. évi XXXI. tc. 18. §-a a pénzügyi törvényszékek hatáskörébe tartozó ügyeket a szervezendő királyi törvényszékek, tehát az általános hatáskörű bíróságok hatáskörébe utalta. Horvát Boldizsár 1870. január 20-án benyújtott törvényjavaslata szűkszavú indokolást tartalmazott: a törvényhatóságok bíraskodási jogának megszűnése után a különbíróságok rendszerének nincs indoka, másrészt a törvényszékek hatáskörének kibővítésével egyszerűsíteni lehet az ügyek elbírálását.<sup>29</sup>

Bittó István az új igazságügy-miniszter azonban, a jövedéki ügyek sajátos természetére tekintettel nem tartotta célszerűnek azok megosztását valamennyi törvényszék között, ezért az idézett törvény módosítását indítványozta. Kérte a törvényhozástól, hogy minisztériuma a pénzügyi kihágási ügyeket az általa kijelölt törvényszékekre ruházhassa, és ezek illetékességét több törvényszék területére kiterjeszthesse.<sup>30</sup> Az előterjesztés, amely „A pénzügyi bírói hatóságoknak egyes törvényszékekre ruházásáról és a pénzügyi főtörvényszék ideiglenes fenntartásáról” szölt, az 1871. december 21-i képviselőházi ülésen nagy vitát váltott ki. A miniszter szerint a törvényjavaslat „tisztán egy szükségből eredt intézkedés, és nem is fogom azt fel úgy, hogy ez végleges rendelkezés volna; hanem csak átmeneti intézkedés addig, míg az 1868. évi XXI. tc. utasításához képest a pénzügyi szabályok codificálása lehetővé teendi emez ügyeknek valamennyi törvényszék illetőségéhez leendő utasítását.” A miniszteri koncepciónak volt már intézményi előzménye, hiszen a bányabíróságok is ezen az alapon szerveződtek; ott is rendes törvényszékek látták el a speciális ismereteket igénylő igazságszolgáltatási feladatokat.<sup>31</sup>

Az ellenzéki képviselők ezúttal azt kifogásolták, hogy a törvény különbíróságot létesít, megbontja az igazságszolgáltatás szervezeti egységét. Bírálták az előterjesztést azért is, mert fenntartotta a pénzügyi feltörvényszéket, amelynek pedig 1871-ben csupán 802 ügye volt. Chorin Ferenc képviselő szerint az itt eldöntött ügyek csupán harmada volt érdemi, miközben a királyi táblán egy referens több ügyet intézett. Csiki Sándor helytelenítette, hogy a javaslat az igazságügy-minisztert hatalmazza fel a pénzügyi hatáskört ellátó bíróságok kijelölésére. Az ellenzéki kritika fő tárgya természetesen az adórendszer egésze volt: Vidliczkay József a hatályos adókat és pénzügyi törvényeket „a Bach-rendszer sorvasztó maradványainak” nevezte.<sup>32</sup> A miniszteri javaslatot a törvényhozás az 1871. évi LXVI. tc. meghozatalával törvényerőre emelte. A kormányzó párt egy vonatkozásban tett engedményt az ellenzéknek: a pénzügyi feltörvényszéket, mint külön bíróságot csak 1872 végéig kívánta fenntartani.<sup>33</sup>

<sup>29</sup> KI-1869. Pest, 1870. III. köt. 279. p. Törvényjavaslat az első folyamodási bíróságok rendezéséről.

<sup>30</sup> NAGY IVÁN (szerk.): Az 1869-dik évi ápril 20-ra hirdett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. Hiteles kiadás. (a továbbiakban: KN-1869-NAGY.) Pest, 1872. XX. köt. 8. p.; MODER 1883, 21. p.; MARISKA 1882, 510. p.

<sup>31</sup> KN-1869-NAGY. Pest, 1872. XX. köt. 10. p.

<sup>32</sup> KN-1869-NAGY. Pest, 1872. XX. köt. 7. p.

<sup>33</sup> MARISKA 1882, 510. p.

## 6. További szervezeti reformok, a fellebbvitel átalakítása

1872-ben a képviselőházban valóban napirendre került a pénzügyi judikatúra kérdése.<sup>34</sup> A „pénzügyekre vonatkozó jogügyi szabályok további egy évre történő érvényben hagyásáról és a pénzügyi főtörvényszék megszüntetéséről” szóló törvényjavaslat kilátásba helyezte a jogorvoslat átalakítását. A főtörvényszék megszüntetése melletti egyik hivataltos indok az volt, hogy a testületnek kevés ügyirata volt. Az indokolás utalt arra is, hogy az első fokon eljáró fórum rendes bíróság, a döntést felülvizsgáló szerv pedig speciális, nem igazságszolgáltatási karakterű testület volt. A régi fellebbviteli fórum fenntartása ráadásul költséges volt, a kincstárat évi 26.835 forinttal terhelte. A törvényjavaslat szerint a pénzügyi főtörvényszék évi ügyszáma 1871-ben 861, 1872. október 31-ig pedig 486 ügydarab volt. Ezeket az ügyeket 59, az előterjesztés évében 47 tanácsülésben tárgyalták, ráadásul az alacsony ügyszámhoz (a tárgyaló testület létszámának törvényi kötöttsége miatt) nem lehetett a bírói és segédszemélyzet létszámát arányosítani. A pénzügyi főtörvényszék teendőinek (a marosvásárhelyi királyi tábla mellőzésével) a pesti királyi táblára telepítését az indokolta, hogy – mivel a pénzügyi peres ügyekben csak egyszintű jogorvoslatra volt lehetőség –, az igazságszolgáltatás egyöntetűségének megóvása érdekében ebben az ügyszakban országosan egy legfőbb bíróság döntsön.

A javaslat nyomán elfogadott 1872. évi XXXVIII. tc. megszüntette a pénzügyi főtörvényszéket, és hatáskörét 1873. január 1-től a pesti királyi ítélőtáblára ruházta. A döntés a magyarországi és az erdélyi törvényszékekre egyaránt vonatkozott. Az általános hatáskörű bíróság a hozzá fellebbezett jövedéki ügyekben másodfokon és végérvényesen döntött.<sup>35</sup> Készen állt tehát a szervezeti minta a pénzügyi közigazgatási bíróság megalakításához.

Az alsó fokú pénzügyi törvényszékek rendszere az 1873. évi XXXIX. tc. nyomán szűnt meg. A törvény a jelzett vitás ügyek eldöntésére az illetékes *királyi törvényszékeket* ruházta fel. Ez volt az első jele annak, hogy a törvényhozás a bírói függetlenség biztosítékával rendelkező fórum elé utalt közigazgatási jellegű pénzügyi kérdéseket. A bíróság elé vihető ügyek köre azonban továbbra is szűk maradt; csupán a pénzügyi kötelezettség megsértése miatt kiszabott büntetések jogosságáról, esetleges elengedéséről lehetett jogvitát kezdeményezni.<sup>36</sup> A jövedéki ügyeket a királyi törvényszékek, mint pénzügyi bíróságok egy elnökből és két bíróból, a királyi ítélőtábla pedig egy elnökből és négy bíróból álló tanácsban tárgyalta.

A pénzügyi bíráskodás terén előrelépést jelentett, hogy a fogyasztási adókkal kapcsolatos külön törvényben szabályozott ügyek, adómegtagadó kihágások is a rendes bíróság elé kerültek. A cukoradóról szóló 1878. évi XXIII. tc. 12. §-a, és a szeszadóról rendelkező 1878. évi XXIV. tc. 111. §-a rendes bíróság elé utalta a kihágási természetű állampolgári visszaéléseket. A korabeli törvényhozás viszont a vitás közigazgatási eljárási (ahogyan akkor nevezték: contentiosus) ügyeket továbbra sem kívánta a pénzügyminisztériumtól elvonni. Kormányzati körökben általános volt a vélemény, hogy a korlátlan bírósági jogorvoslat engedélyezése a magyar adófizetői morál alacsony színvona-

<sup>34</sup> NAGY IVÁN (szerk.): Az 1872. évi szeptember 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Napló. II. köt. Hiteles kiadás. Buda, 1872. (a továbbiakban: KN-1872. II. köt.) 1872. 57. országos ülés december 18. 329. p.

<sup>35</sup> MARISKA 1882, 510. p.

<sup>36</sup> MODER 1883, 21. p.

la miatt lehetetlenítené az államháztartást. Ez volt az alapvető oka annak, hogy a közigazgatási bíráskodás hatáskörébe tartozó ügyek (ellentétben a pénzügyi kihágásokkal) nem kerülhettek rendes bírói fórumok elé.

Lázár Ádám 1883. május 2-án, a pénzügyi közigazgatási bíróságról szóló képviselőházi vitában vetette fel ismét a pénzügyi jogvitás ügyek fórumrendszerének kérdését. Azzal érvelt, hogy a jövedéki kihágások elbírálására választott megoldás helyes volt, hiszen az első fokon eljáró rendes bíróságok és a felülvizsgálati fórumként szolgáló budapesti királyi ítélőtábla gyorsan és szakszerűen működnek a „szétszórt és ósidősbeli rendszabályok és a pénzügyi közegek hosszadalmas és ingadozó eljárása” ellenére. Javasolta, hogy az általános közigazgatási bíráskodás bevezetéséig a pénzügyi jellegű vitás közigazgatási ügyeket is a királyi tábla bírálja el. A javaslat racionális volt abból a szempontból, hogy a Kuriába korábban beosztott tíz tagot 1884 elején visszarendelték a táblához, és így nem kellett volna létszámot emelni, vagy új fórumot létesíteni. „Annál inkább ajánlom ezt a kormány figyelmébe, mert ez által az ok nélküli hivatalteremtés egyfelől és másfelől azon bizonytalan esély kikerülhető lenne, hogy pár év múlva, midőn hosszas készülődések után bizonyára be fog hozatni az általános közigazgatási bíróság, akkor ezen most szervezendő pénzügyi bíróságot épen úgy megszüntessük, amint 10 évvel ezelőtt megszüntettük a pénzügyi feltörvényszéket. Ez kísérletekre kísérletek halmozása lenne és az államkincstárt ok nélkül igénybe venné.”<sup>37</sup>

### *7. A jövedéki anyagi jog kodifikációjának nyomasztó hiánya*

A „pénzügyekre vonatkozó jogügyi szabályok további egy évre történő érvényben hagyásáról és a pénzügyi feltörvényszék megszüntetéséről” szóló 1872-i törvényjavaslat (és az elfogadott 1872. évi XXXVIII. tc.) első részének indokolása azt tartalmazta, hogy a pénzügyi szabályok „egyrészt az államot, az egyes polgárok visszaélései és kihágásai ellen, másrészt a polgárok jogait, a pénzügyi közeg helytelen határozatait és intézkedéseit ellen védik.” Mindaddig, míg átfogó kodifikáció nem történik, a régi normák „az állam és az egyes polgárok érdekében fenntartandók.”

Pauler Tivadar az új igazságügy-miniszter a szabályok érvényességének meghosszabbítását külön hangsúllyal kérte a törvényhozástól. Az igazságügy képviselőjében elmondott első képviselőházi beszédében nyomatékkal kérte, hogy „a felek és a kormány érdekei biztosíttassanak, mert a hol semminemű szabályok nincsenek, a hol az önkény uralkodik: ott csakugyan sem a kormány, sem az egyesek jogai biztosítva nem lennének; kell tehát, hogy legyenek szabályok.” Tájékoztatta a képviselőket, hogy „a jövedéki áthágásokra vonatkozó büntető javaslat elkészült, de mindeddig még az igazságügy-minisztériummal koncentrálva, és kölcsönösen megállapítva nem lévén, azt a ház elé terjeszteni nem lehetett.” Figyelemre méltóak a tudós miniszter igazságszolgá-

<sup>37</sup> „Ha nincs szükség arra, hogy például a jövedéki kihágások ugyanazon egy kézbe összpontosíttassanak, a szakképzettségre és egyöntetűségre való tekintettel, akkor megvallom, nem tudom, hogy ezen újabb költségkísérletnek mi értelme van.”

P. SZATHMÁRY KÁROLY (szerk.): Az 1881. szeptember 24-re hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Napló Hiteles kiadás. Budapest, 1883. (a továbbiakban: KN-1881.) XII. köt. 1881-i, 239. ülés. 330. p.



tatással összefüggő, jogforrástani tartalmú gondolatai is. „A bírói függetlenség abban áll, hogy a bíró minden külső befolyás nélkül a fönnálló szabályok szerint mondjon ítéletet. Ez itt is történhetik, sőt épen azáltal történik, hogy ezen szabályok a törvény által ismét megerősítettnek; mert így nem lehet mondani, hogy a bíró rendeletek szerint ítélt; ítélt, igaz, rendeletek szerint, de olyan rendeletek szerint, melyeket a törvény megerősített, melyek tehát a törvény erejével fel vannak ruházva.”<sup>38</sup>

Az ellenzék ezúttal is sürgette a pénzügyi jog kodifikációját. Molnár György szerint „ezen szabályokat senki sem ismeri, nem ismerik az adózók, nem a pénzügyi közegek, nem ismerik azon bírók, akiknek kötelessége volna az előttük előforduló eseteket azon szabályok rendeletei szerint, s azoknak alapján megbírálni, és pedig megbírálni úgy, hogy azon bírók egytől ötszáz forintig menő bírságokat egytől négyszer annyira menő összeget ítélnék, amennyi megkárosítása az államnak szándékoltatott. Az összefoglalás nem készült el, a mostani javaslat is a halasztásra vonatkozik.”<sup>39</sup> A képviselő (a többség által végül leszavazott) határozati javaslatában indítványozta, hogy a miniszter 1873. évi július hó első napjáig nyújtson be olyan törvényjavaslatot, „melyben a pénzügyi igazgatásra vonatkozó anyagi, mint alakai szabályok, könnyen érthető, oly világos szerkezetben állíttassanak össze, hogy azokat az egyszerű adózó polgár is felfoghassa.” Molnár György a korrekt jogi szabályozást tartotta megfelelő eszköznek az „adózásra kötelezettek visszaélései és kihágásai”, másrészt az adózásra kötelezettek védelmére a pénzügyi közegek jogtalan és helytelen határozatai, intézkedései és eljárásai ellen.”<sup>40</sup>

A pénzügyekre vonatkozó jogi szabályok érvényben hagyását tárgyaló 1873. évi XXXIX. tc. 1. §-a szerint az 1868. évi XXI. tc. 100. § első bekezdése által fenntartott szabályok az 1874. év végéig érvényben maradtak. Végül az 1874. évi XL. tc. véglegessítette az átmeneti állapotot; a törvény 1. §-a szerint a „törvényhozás további intézkedéséig” az 1868-i szabályozás maradt hatályban.

A jövedéki kihágásokkal kapcsolatos szabályok ellentmondásaira élesen világított rá Lázár Ádám 1883. január 10-én, a képviselőház 166. országos ülésén. A képviselők a kávé, a cukor- és söradóról szóló törvényjavaslatot tárgyalták, amelyet az ellenzékiek újabb, „zaklató jellegű” adójogi elképzelésnek minősítettek. A függetlenségi párti szónok indítványozta, hogy az 1874 óta függőben lévő eljárásrendet haladéktalanul törvényben szabályozzák.<sup>41</sup> Szapáry Gyula pénzügyminiszter elismerte, hogy a jövedéki kihágásokra vonatkozó anyagi jogi normákat és az arra alapított eljárást tételesen rögzíteni kell. Tájékoztatotta a képviselőket, hogy a jövedéki visszaélések elbírálását a büntetőeljárás részeként tekinti, és később együttes szabályozásra tesz javaslatot.<sup>42</sup>

<sup>38</sup> KN-1872. II. köt. 356. p.

<sup>39</sup> KN-1872. II. köt. 352. p.

<sup>40</sup> KN-1872. II. köt. 353. p.

<sup>41</sup> „A képviselőház utasítja a pénzügy- és igazságügyi ministert, hogy 1868. évi XXI. t.-cz. 108. §-a szerint fentartott és az 1874. évi XL. t.-cz. által a törvényhozás további intézkedéséig meghosszabbított jövedéki bíróságok eljárása végleges szabályozása céljából még ezen ülésszakban törvényjavaslatot terjesszen elő.” KN-1881. IX. köt. 46. p.

<sup>42</sup> KN-1881. IX. köt. 46–47. p. A jövedéki kodifikáció a magyar dualista törvényhozás egyik komoly adóssága maradt. A jövedéki büntető eljárást még 1903-ban is az 1788. évi harmincad-rendtartás, az 1842. évi harmincad-hivatali utasítás és az 1883. évi XLIV. tc. 100–110. §-ai szabályozták. Hatályban voltak még az ezeket kiegészítő 1898. évi XVI. tc. 23. §, 1899. évi XVIII. tc. 62. §, az 1899. évi XIX. tc. 37. és 98. §§, az 1899. évi XX. tc. 38. §, az 1899. évi XXIII. tc. 11. §, az 1899. évi XXIV. tc. 11. § és az 1899. évi XXV. tc. 35. §-a. Horvátországra az 1886. évi XXIV. tc. 8. §-a, az 1886. évi XXIV. tc. 7. §-a, valamint az 1871. évi LXIV. tc. előírásai vonatkoztak. MARSCHALKÓ LAJOS: *Jövedéki kihágás*. Jogi Lexikon IV. 505. p.

### 8. A büntetőkódexek, az 1880-as életbeléptető szabályok és a jövedéki kihágás

A kihágási büntetőjog területén nem hozott érdemi változást a büntetőjogunk eredményes kodifikációja sem, hiszen a kódexek nem is említik a jövedéki kihágás kifejezést. A büntető törvények életbeléptetéséről szóló 1880. évi XXXVII. tc. 9. §-a szerint viszont „Érintetlenül maradnak az egyenes adók, a jövedékek, a fogyasztási adók és az illetékek iránt fennálló törvények, és a törvény által fentartott szabályok megsértését tárgyaló büntető intézkedések, a mennyiben a magyar büntető-törvénykönyvek intézkedései azokat meg nem változtatták.”

A büntetőkódexek és életbeléptetési törvényük a hazai joggyakorlatban nehezen feloldható értelmezési és ítélkezési problémákat vetett fel.<sup>43</sup> A törvényi szabályok kollíziója először a kihágásokról szóló 1879. évi XL. tc. 22. §-ának a jövedéki bíraskodásban való alkalmazása során derült ki. Eszerint, ha az ítéletben csupán pénzbüntetést állapítanak meg, egyidejűleg meg kell határozni az elzárás tartamát, amely a pénzbüntetés behajthatatlansága esetén ennek helyébe lép. Az átváltoztatásnál két forint alatti pénzbüntetés helyett tizenkét óránál hosszabb elzárást nem lehetett megállapítani. Két forinttól tíz forintig egy napi, azon felül pedig minden tíz forintig terjedő összeg helyett egy-egy napi elzárás helyezhető kilátásba. Ezzel szemben a közadók kezeléséről szóló 1876. évi XV. tc. 19. §-a értelmében a be nem hajtható pénzbírság helyett fogságbüntetést kellett alkalmazni úgy, hogy minden be nem hajtott öt forint után egy-egy napi fogságnak kellett esnie. A bíróságok (köztük a budapesti királyi ítélőtábla is) a jövedéki kihágások miatt ítéletben kirótt bírságok behajthatatlansága esetén a kihágási törvényt tekintették mérvadónak, és minden be nem hajtott tíz forint után, egy-egy napi fogságot szabtak ki.

A kormány álláspontja szerint a kihágási törvény rendelkezéseinek a jövedéki bíraskodásra való alkalmazása az adó- és jövedéki büntető törvények és szabályok „sikerét kérdésessé teszik,” az ország pénzügyeit jelentősen károsítják. A korrekció nem történetelt meg a végrehajtó hatalom által, hiszen a budapesti királyi ítélőtábla ítéleteiben sorra megerősítette a kihágási törvény kedvezőbb rendelkezéseit, és e bíróság másodfokon döntött, ítéletei jogerősek voltak. Sürgős szükség volt tehát a törvényi rendelkezések ellentmondásainak kiiktatására.

A büntetőjogi kodifikáció során figyelmen kívül hagyták azt a szempontot, hogy a jövedéki törvények egy része nagyobb jogi kötőerővel bírt, mint a hazai törvényeké. Így például a dohányjővedékekről szóló 1876. évi IV. tc. olyan norma volt, amelyre vonatkozó javaslatot a magyar és az osztrák pénzügyminiszter egyetértésével terjesztették a törvényhozás elé, és amely ráadásul a közös magyar-horvát törvényhozás útján jött létre. Így erre nem lehetett a magyar büntető-törvénykönyvek (1878. évi V. tc. és az 1879. évi XL. tc.) életbeléptetéséről szóló 1880. évi XXXVII. tc. 9. §-nak rendelkezéseit érvényesnek tekinteni.<sup>44</sup> A kormányzat joggal tartott attól, hogy a bírói gyakorlat a kihágási törvény egyéb szakaszait is alkalmazza a jövedéki bíraskodásban, amiből az állami

<sup>43</sup> Ezekre utalt Lázár Ádám 1883. január 16-án, a képviselőház 166. országos ülésén. A képviselők a kávé, a cukor- és söradóról szóló törvényjavaslatot tárgyalták. KN-1881. XIX. köt. 45–46. p.

<sup>44</sup> „Érintetlenül maradnak az egyenes adók, a jövedékek, a fogyasztási adók és az illetékek iránt fennálló törvényeknek, és a törvény által fentartott szabályoknak megsértését tárgyaló büntető intézkedések, a mennyiben a magyar büntető-törvénykönyvek intézkedései azokat meg nem változtatták.” Vö: Indokolás a közadók kezeléséről szóló törvényjavaslathoz. 211. p.

bevételekre nézve nehezen kiszámítható károk keletkezhetnek volna. Ide tartozott az a rendelkezés, amely az elévülést hat hónapban rögzítette, kizárta a kihágás kísérletének büntetését, a külföldön elkövetett adócsonkítás és a bűnszegédek büntethetőségét.<sup>45</sup>

A kihágási törvény magyar bírósági értelmezése további közjogi kérdést is felvetett. A horvát-magyar kiegyezés alapján a magyar korona országainak pénzügye egységes volt, és a magyar királyi pénzügyminiszter felelős kezelése alatt állt. A kialakuló bírói gyakorlat folytatása mellett viszont ugyanazon összegű bírságban marasztaltak a horvátországi törvényszékek által még egyszer olyan szigorú fogsággal bűnhődtek volna, mint azok, akik a magyarországi törvényszékek elé kerültek. Ezen eljárás még feltűnőbb volt akkor, amikor magyarországi lakosokat Horvátországban csempészetten tetten értek, és ellenük a bírság behajthatatlansága miatt még egyszer olyan szigorú fogságbüntetés alkalmaztak, mint az a magyarországi törvények értelmében lehetséges lett volna.

#### *9. A közadók kezeléséről szóló 1883. évi XLIV. tc. és a jövedéki büntetőjog*

A közadók kezeléséről szóló 1883. évi XLIV. tc. 100-109. §-ai „Az adótörvények és szabályok elleni kihágások büntetéséről” címmel fontos rendelkezéseket tartalmaztak a jövedéki büntetőjog szempontjából is. A törvényi szabályozás szubszidiárius jellegű volt, hiszen érvényben tartotta azokat a korábbi büntetőszabályokat, amelyek az egyenes adók, a jövedékek, a fogyasztási adók és az illetékek iránt fennálló törvények és a „törvények által fenntartott szabályok” megsértését szankcionálták. A szabályozás feloldotta azokat az ellentmondásokat, amelyeket a kevésbé sikerült 1878-i büntetőrendelkezések a jövedéki visszaélések büntetőjogi minősítése, és a büntetések kiszabása terén teremtettek.

Az adótörvények és szabályok elleni kihágások elbírálásának jogi alapnormái az egyes adónemekre alkotott törvények és szabályok maradtak. A kezelési törvény alapelveként rögzítette, hogy a kincstár megrövidítése, károsítása, az adóköteles személyek vagy adótárgyak eltitkolása, valamint valótlan nyilatkozatok esetén a kincstárat ért kár 1-8-szorosát kell bírságként kiszabni. Ha az elkövető az államot szándékosan károsította, magatartása bűncselekménynek minősült, és bűnvádi eljárás útján kellett megfenyíteni. A tényállás felderítése a pénzügyi hatóságok hatáskörébe tartozott. A közigazgatási hatóságoknak a kárösszeg meghatározása után, már az elővizsgálat alatt, biztosítási végrehajtást kellett elrendelniük. A törvény indokolása szerint a jövedéki kihágási ügyek sokszor eredmény nélkül folytak le, mert a biztosítási intézkedések elmaradtak, vagy késtek. Ezért kellett pénzügyi hatóságokat kötelezni arra, hogy az állami követelés biztosításáról gondoskodjanak.

A 100. §-ban említett kihágásokat (ha az ügy egyenes adókra, vagy más közadóra vonatkozott) a királyi adófelügyelők, illetőleg a királyi pénzügyigazgatóságok vizsgálták ki. A vizsgálat által megállapított kihágásokat az 1871. évi LXVI. tc. 1. §-a alapján az erre felhatalmazott királyi törvényszékek bírálták el. Ezek hatásköre kiterjedt mindazon ügyekre, melyek tárgyát az egyenes és közvetett adókra, jövedékre, fogyasztási

<sup>45</sup> Az 1879. évi XL. tc. 12., 13., 21., 26., 29., 31. és 32. §-ai.

adókra és illetékekre vonatkozó törvények megsértése képezte, feltéve, hogy az anyagi kötelezettséget meghatározó külön törvény büntetést helyezett kilátásba (102. §).

A törvény a kisebb kihágások fogalmát használta azon szabályszegésekre, melyeknél a „kincstár megrövidítésére irányzott szándék” nem mutatható ki (101. §). Ilyen esetekben (adatok elhallgatása, a bevallás késedelmes leadása, az adóhivatali személyzet munkájának hátráltatása) 1-től 50 forintig terjedhető bírságot kellett kiszabni. A 101. §-ban említett kihágások büntetése a királyi adófelügyelők vagy a királyi pénzügyigazgatóságok hatáskörébe tartozott.

Az érdekelt fél mindkét eljárás esetén birtokon belül, 15 nap alatt jogorvoslati kérelmet adhatott be. A királyi adófelügyelő határozatát a közigazgatási bizottsághoz, a pénzügyigazgatóságét a pénzügyminiszterhez lehetett fellebbezni. A törvény 103. §-a szerint kihágás az elkövetésétől számított három év alatt évült el, és ugyanez volt a kiszabott büntetés elévülésének időtartama is. Az utóbbit azért határozták meg a kihágási törvényben meghatározott egy évnél hosszabbra, mert „a jövedéki bírságok beszedése céljából intézendő végrehajtások megindítása előtt, gyakran huzamosabb időt igénybe vevő puhatolásokat kell tenni az elmarasztaltnak vagyoni viszonyaira, nemkülönben arra nézve is, vajon a végrehajtás foganatosítása által nem jut-e véglétszegényedésre - a kincstár érdekeinek veszélyeztetése nélkül - a jövedéki ügyekben ítéletileg kirótt büntetésekre nézve elfogadni nem lehet.”<sup>46</sup>

Az eljárás alá vont személy (enyhítő körülmények igazolása mellett) kérhette a vizsgáló hatóságnál az eljárás megszüntetését. A hatóság mérlegelhetette a megszüntetést, ha nem látta indokoltnak; az ügyet további tárgyalás végett a pénzügyi bíráskodással felruházott törvényszékhez kellett áttennie. A pénzügyi bíráskodással felruházott első fokú törvényszéknek az adott ügyben arról kellett döntenie, hogy adott esetben kimutatható-e az államkincstár megrövidítését célzó szándék. Ha ez nem állapítható meg, a felet a büntetés alól fel kellett menteni.

A törvény széles körű jogorvoslati lehetőséget biztosított. A 107. § szerint a törvényszék határozata ellen mind az államkincstár, mind a panaszos fél felfolyamodási jogorvoslattal élhetett. A jogorvoslat halasztó hatályú volt, előterjesztésére az ítélet kézbesítésétől számított 15 napon belül volt lehetőség. A felfolyamodást a budapesti királyi táblához kellett benyújtani, amely másodfokon és véglegesen döntött. Az ítélet a kézbesítéstől számítandó 30 nap eltelte után végre kellett hajtani.

A végrehajtási eljárás során tekintetbe kellett venni a kötelezett anyagi viszonyait. A 108. § szerint, ha a kiszabott pénzbüntetést az elmarasztalttól nem lehet behajtani, vagy annak „behajtása csakis az elmarasztalt minden ingatlanai eladása által úgy lenne eszközölhető, hogy ennek folytán az elmarasztalt véglétszegényedése és adózási képtelensége következne be,” elzárást lehetett alkalmazni. Jogerős ítélettel kiszabott pénzbüntetés elengedését vagy csökkentését a fél kérelmére a pénzügyminiszter javasolhatta az uralkodónak.

A törvény 110. §-a felhatalmazta az igazságügy-minisztert, hogy a pénzügyminiszterrel egyetértésben a jövedéki büntető eljárást „a jelenleg gyakorlatban levő szabályok alapján a pénzügyi közigazgatás és az igazságszolgáltatás jelen körülményeihez alkalmazva, ideiglenesen rendeleti úton” szabályozza. Ez a rendelet nem készült el. Ennek káros gyakorlati következményeit egy korabeli szakkönyv az alábbiak szerint összegezte: „Tapasztalatból tudjuk, hogy a jövedéki büntetőjog kodifikálásának hiányát mily

<sup>46</sup> Indokolás a közadók kezeléséről szóló törvényjavaslathoz. 211. p.

sajnosan nélkülözik a bírák, ügyvédek, és különösen a pénzügyi közegek. Mai napság egész könyvtára van szükségünk ahhoz, hogy egy-egy bonyolódottabb jövedéki kihágásnál el tudjunk igazodni. Ily könyvtárral pedig nemcsak egyesek, de hivatalok is csak ritkán rendelkeznek; innen ered, hogy alig merül fel oly jövedéki kihágás, mely a tényleírás felvételétől az elmarasztalt elzáratásáig valóban szabályszerű módon tárgyalatnék.”<sup>47</sup>

### *10. A pénzügyi közigazgatási bíróság és a jövedéki büntetőjog*

A pénzügyi közigazgatási bíróságról szóló 1883. évi XLIII. tc. világosan elhatárolta a vitás közigazgatási ügyek és a jövedéki kihágások elbírálásának rendjét és fórumrendszerét. A törvény 30. §-a szerint „Ezen törvény által nem érintetnek a közadók iránti törvények és szabályok ellen elkövetett kihágásokra nézve bírói hatósággal felruházott kir. törvényszékekről szóló 1871. évi LXVI. tc. 1. §-nak és az 1874. évi XL. tc. által érvényben tartott intézkedései.” A közigazgatási bíráskodás tehát a vitás közigazgatási ügyek törvényben meghatározott csoportjaira terjedt ki, míg a jövedéki kihágások elbírálása a rendes bíróságok hatáskörében maradt.<sup>48</sup>

A pénzügyi közigazgatási bíróság döntései között számos jövedéki kihágással összefüggő elvi jellegű határozatot, és a későbbi ítélkezésre kiható egyedi döntést találunk. Ezek zöme a közigazgatási bíróság tevékenységének első két évében született, amikor az új bírói testület megteremtette a vitás közigazgatási ügyek elbírálásának elvi alapjait.<sup>49</sup>

A közigazgatási bíráskodás és a jövedéki büntetőjogi judikatúra egyaránt a közösségi és az egyéni érdek közötti ésszerű kompromisszum igényével jött létre. A jogállamiság hívei, a közjogi ellenzék és a tudomány képviselői harcosan követelték mindkét intézmény nyugati modellek szerinti kiépítését. Közös volt a kormányzó pártok ragaszkodása a történelmi hagyományokhoz, az a szemlélet, amely a meglévő normákból indult ki, és annak lehető legnagyobb kíméletével szabályozott. Azonos volt a két intézmény sorsa abban a tekintetben is, hogy az állammal szembeni állampolgári kötelesség kikényszerítéséről, illetve az ezzel szembeni jogorvoslat biztosításáról volt szó, tehát egy megengedő jellegű szabályozás a közösség alapvető érdekét veszélyeztette volna. Mindkét esetben a nagyobb bevétel elérésére szorított állami hivatalok és a csekély jogi védelemmel rendelkező polgárok álltak szemben egymással.

A két intézmény jogi természete néhány tekintetben különbözött is egymástól. A jogvédelmi kihágások anyagi jogi szabályainak módosításához a két állam közös szerveinek egyetértésére volt szükség. A jövedéki ügyek közös elvek szerint kezelt ügyek voltak, a közös kiadások fedezetét érintették. A dualista időszak magyar politikusainak nem volt tehát lehetőségük arra, hogy önállóan szabályozzák a jövedéki anyagi jogot. A jövedéki kihágások elbírálásának fórumrendszerét azonban szabadon alakíthatták, és

<sup>47</sup> ARDAI – EXNER 1896, 7. p.

<sup>48</sup> MODER 1883, 21. p. A 30. §-hoz fűzött kommentár.

<sup>49</sup> Elvi jellegű határozatok: 15-1884., 61-1884., 83-1884., 138-1884., 235-1885., 352-1885., 474-1885., 683-1886., 931-1887., 1137-1888., 1243-1889., 1319-1889., 1596-1890., 1743-1891., 1752-1891. Határozatok: 4834-1887., 10.007-1892. Forrás: VÖRÖS SÁNDOR: *A M. Kir. Pénzügyi Közigazgatási Bíróság Döntvényei és elvi jelentőségű határozatai 1884, 1885, és 1886. évről*. 1-3. köt. Budapest, 1885-1887.; SOOVÁRY FERENC: *A M. Kir. Pénzügyi Közigazgatási Bir. Döntvényei és elvi jellegű Határozatai 1887-1893. évről*. 1-7. köt. Budapest, 1888-1893. Vö: ARDAI – EXNER 1896. passim.

alakították is. A közigazgatási bíróság létesítéséhez csupán előzetes uralkodói engedélyre volt szükség, amit a hazai kormányzat (mivel Ausztriában már működött ilyen szerv) a kívánt tartalom szerint megkapott. A kihágási ügyek rendes bírói fórumokhoz rendelkezése megfelelt a jogállami kritériumoknak, a közigazgatási bíráskodás terén azonban 1883-ban (az állami érdek védelmére megfelelőbb) különálló pénzügyi szakbíróság létesült.

## ISTVÁN STIPTA

### DAS FORUMSSYSTEM DER STEUERSTRAFGERICHTSBARKEIT IN UNGARN

#### (Zusammenfassung)

Die Studie übersieht den in der ungarischen Rechtsgeschichte Literatur noch unbearbeitete Bereich, nämlich die Geschichte der Steuerregelung im 19. Jahrhundert. Der nach 1867 selbstständige ungarische Staat bestrebt sich, die Aufkommen zu steigern und die die Bürger belästigenden Gefälle- und Gebührenpflichten im Gesetz zu verankern. Es ist natürlich zu betrachten, dass unterdessen auch Regelungen entstanden, die Bürger bestrafen, die ihre Verpflichtungen unterlassen hatten. In den 1880er Jahren das Forumssystem der Verwendung der steuerstrafrechtlichen Regelungen wurde in Ungarn herausgebildet. In den Rechtsfällen der Gefällübertretungen entschieden am Anfang Finanzfachgerichte, in denen die Delegierten der Regierung Platz nahmen. Von 1873 trafen jedoch die allgemeinen Gerichte die Entscheidung gegen solche, die ihre Steuer- und Gebührenverpflichtungen absichtlich verletzten. Den rechtsstaatlichen Prinzipien entsprach, dass auch die Berufung von dem allgemeinen Gericht beurteilt wurde. Es zählte dagegen als eine erhebliche Mangelhaftigkeit, dass keine Zusammenfassung an gesetzlicher Ebene oder Kodifizierung der Steuerstrafrecht und – Strafprozessrecht vorging.

Der Verfasser setzt die ungarische Geschichte des Gefällübertretungsrechts mit dem Ausbau des Institutssystems der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Parallele. Die Missbräuche der staatlichen Behörden angesichts der Gefällangelegenheiten erhöhten die Unzufriedenheit, die schließlich den öffentlichen verwaltungsrechtlichen Schutz in Ungarn erzwang. Während jedoch die Gefällübertretungen vor das ordentliche Gerichtsforum gerieten, gründete die ungarische Gesetzgebung 1883 einen getrennten Fachgerichtshof für die Beurteilung der Angelegenheiten in der Kompetenz des Verwaltungsgerichts. Die Verweisung der Gefällübertretungen und die streitigen Finanzfragen vor das Gericht bedeuteten einen bezeichnenden Schritt auf dem Weg der Schöpfung der Rechtsstaatlichkeit.

SZOMORA ZSOLT

## Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés\*

### *I. Bevezető*

Az ünnepelt személyében a jogtudománynak azon művelőjét tisztelhetjük, aki az eljárásjogot több évtizedes bírói munkássága során ténylegesen gyakorolta is. A rendes büntető bírói gyakorlat és az alkotmánybíráskodás kapcsolatát boncolgató szerény írással e kivételes pályafutás előtt szeretnék tisztelegni.

Tanulmányom célja pusztán annyi, hogy a *szakjogász szemével* rámutasson arra, hogy az alkotmánykonform normaértelmezés mind az elmélet, mint a gyakorlat szempontjából tisztázásra szorul a magyar büntetőjogban. A terjedelmi korlátokra tekintettel nem vállalkozhattam ezen értelmezési mód alkotmányjogi és jogelméleti feldolgozására. Így tényként tekintettem arra, hogy az alkotmánykonform normaértelmezés jelen van a magyar alkotmánybírói praxisban. Jogalkotás-hatásköri, jogforrási kérdésekkel tehát itt most nem foglalkozom.

Elsőként a vizsgált jogértelmezési metódus lényegének rövid bemutatására kerül sor. Ezt követően az Alkotmánybíróság azon büntetőjogi tárgyú határozatait elemzem, amelyekben megjelenik az alkotmánykonform normaértelmezés, és megvizsgálom, hogy az AB megoldásai milyen kérdéseket vetnek fel a Büntető Törvénykönyv felől szemlélve. E rövid tanulmányban csak a problémák jelzésére vállalkozhatok, azok megoldása (az alkotmányjogi háttér feldolgozásával együtt) további kutatást igényel.<sup>1</sup>

### *II. Az alkotmánykonform normaértelmezés megjelenése*

Az alkotmánykonform normaértelmezés újabb keletű intézménye a magyar jogrendszernek, hiszen gyakorlati érvényesülése feltételezi, hogy az alkotmány nem csak deklaráció szintű „norma”, hanem a jogrendszer egészét meghatározó, a jogforrási hierarchia csúcán álló alaptörvény legyen. Így e normaértelmezési mód hazánkban először csak a rendszerváltást követően jelenhetett meg.

---

\* E tanulmány a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

<sup>1</sup> Köszönettel tartozom *Hollán Miklósnak* hasznos észrevételeiért és kérdéseiért.

Egy normát abban az esetben *kell* alkotmánykonform módon értelmezni, ha a különböző klasszikus értelmezési módszerek különböző értelmezési eredményre vezetnek, és a normának van legalább egy olyan jelentése, amelyet figyelembe véve a norma alkotmányos, és van legalább egy olyan jelentése, amelynek elfogadása viszont a norma alkotmányellenességhez vezet.<sup>2</sup>

Alkotmányellenességet emlegettem, ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy maga az alkotmánykonform normaértelmezés nem feltételezi az alkotmánybíráskodást, hisz a rendes bíróságok alkotmánybírárság hiányában, illetve alkotmánybíráskodási funkció nélkül is alkalmazhatják ezt az interpretációs módszert; gyakorlati jelentőségét azonban az alkotmánybíráskodásnak köszönheti. Az alkotmánybíráskodás tulajdonképpen az alkotmánykonform normaértelmezés intézményi garanciáját jelenti.

Ez a jogértelmezési mód legkorábban az Egyesült Államokban jelent meg („in harmony with the Constitution”).<sup>3</sup> Ha az európai országokat nézzük, először a svájci Bundesgericht alkalmazta 1908-ban, majd ezt követően az alkotmánybírásgot mint intézményt az elsők között létesítő Ausztria, később Németország és Olaszország, majd további európai államok.<sup>4</sup> A magyar Alkotmánybírárság 1993-ban fektette le az alkotmánykonform normaértelmezés alapjait, kimutathatóan a német Szövetségi Alkotmánybírárság nyomdokain haladva. Németországban ezt a módszert vitán felül álló módszerként emlegetik, amely a jogalkalmazás stabil eszköztárába tartozik. Mondják mindezt annak ellenére, hogy az alkotmánykonform értelmezés számos problémát vet fel, mind alkotmányjogi, mind – szűkebb pátriánknál maradva – büntetőjogi szempontból. Ez az ellentmondás azzal magyarázható, hogy a jogirodalmi vita, adott esetben tiltakozás folyamatosan jelen van, de ez mit sem változtat a Szövetségi Alkotmánybírárság és a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság immáron sok évtizedes gyakorlatán.

Magyarországon maga az intézmény első egyértelmű megjelenése 38/1993 (VI. 11.) AB határozatban található, amikor is az Alkotmánybírárság az akkor hatályos bírósági szervezeti törvény szabályait vizsgálta. Ezt követően pedig több más AB-határozatban és számos büntetőjogi tárgyú döntésben bukkanhatunk a nyomára.<sup>5</sup>

### III. Az alkotmánykonform normaértelmezés lényege

Ha egy jogi norma értelmének, értelmezésének az Alkotmányhoz való viszonyát próbáljuk egy skálán elhelyezni, akkor beszélhetünk (1) alkotmányorientált értelmezésről, (2) alkotmánykonform értelmezésről és (3) a norma alkotmányellenességéről.<sup>6</sup>

III. 1. Az *alkotmányorientált* értelmezési mód azt követeli meg, hogy abban az esetben, amikor a normának több alkotmányos jelentése is lehet, az értelmezési eredmény

<sup>2</sup> BETTERMAN, KARL-AUGUST: *Die verfassungskonforme Auslegung. Grenzen und Gefahren*. Heidelberg, 1986. 18–19. p.; KUHLEN, LOTHAR: *Die verfassungskonforme Auslegung von Strafgesetzen*. Heidelberg, 2006. 1. p.

<sup>3</sup> Ehhez részletesen lásd PARK, ZIN-WAN: *Die verfassungskonforme Auslegung als richterliche Verfassungskonkretisierung*. Berlin, 2000. 138–151. p.

<sup>4</sup> CAMPICHE, EDOUARD: *Die verfassungskonforme Auslegung. Stellung in der Auslegungslehre und Abgrenzung zur Normenkontrolle*. Zürich, 1978. 2. p.

<sup>5</sup> Így pl. 38/1993. (VI. 11.) AB. hat.; 53/1993. (X. 11.) AB. hat.; 36/1994. (VI. 24.) AB. hat.; 22/1999. (VI. 30.) AB. hat.; 14/2000. (V. 12.) AB. hat.

<sup>6</sup> KUHLEN 2006, 5. p.



kiválasztása során maximálisan vegyük figyelembe az Alkotmány rendelkezéseit. Példaként szolgálhatnak az erőszakos nemi bűncselekmények és a szexuális önrendelkezés mint jogi tárgy. Ha figyelemmel vagyunk arra, hogy a szexuális önrendelkezést a magyar AB az emberi méltóság anyajogából vezeti le, akkor a jogi tárgy lehető legtágabb értelmezése felel meg az Alkotmány szellemiségének; hisz az emberi méltóság és abból eredeztetett általános és nevesített cselekvési szabadságok az alapjogi rendszer csúcán állnak. Így például alkotmányorientált értelmezési eredmény az, ha a szexuális cselekmények valamennyi szituációs elemét (azaz azok helyéről, idejéről, módjáról való döntést) is bevonjuk a büntetőjogi jogi tárgy körébe, és ezek bármelyikének sérelme esetén megvalósulhat az erőszakos nemi bűncselekmény (pl. a sértett hajlandó közöszlenni a vádottal, de nem akarja, hogy a vádlott közben bekösse a szemét).<sup>7</sup> Ha ettől szűkebben értelmeznénk a tényállás körét, az még nem feltétlenül jelentene alkotmányellenességet, az emberi méltóság kiemelt alkotmányi pozíciójának viszont ez az értelmezés felel meg. A példa is mutatja, hogy az alkotmányorientált értelmezés egybeeshet (ideális esetben egybeesik) a jogtárgyharmonikus értelmezés eredményével.<sup>8</sup>

Álljon itt egy másik példa is: a vallásszabadsággal mint jogi tárgyal kapcsolatban alkotmányorientált értelmezésre hoz példát *Hollán Miklós és Bencze Mátyás* vitája a Fundamentum hasábjain.<sup>9</sup> A konkrét bírói döntésnek az úrnapi körmenet gépjárművel való megzavarását kellett megítélnie (EBH 1999. 2.).

Szándéka szerint alkotmányorientált kívánt lenni a PKKB-nak az az értelmezése is, hogy a felvonuló melegeket tojással megdobáló „kvázi ellentüntetők” a véleménysszabadságukat gyakorolják, amikor így tesznek. A döntés persze minden, csak nem alkotmányorientált. Viharos jogalkotási utóéletét és a garázdaság tényállásának dogmatikai szempontból fölsőleges módosítását pedig mindnyájan ismerjük.<sup>10</sup>

III. 2. Az *alkotmánykonform* értelmezés ellenben azt feltételezi, hogy a normának legyen olyan értelme is, ami alkotmányellenes, és e módszer azt a parancsot fogalmazza meg, hogy ilyenkor az alkotmánynak megfelelő jelentést kell elfogadni. Ilyen módon az alkotmánykonform normaértelmezés a többi értelmezési módszer fölött áll, a különböző értelmezési eredmények között a végső szót magának vindikálja.

III. 3. Az alkotmánykonformitási skála harmadik eleme a *norma alkotmányellenesége*, amikor is nem adható neki olyan jelentés, amely megfelelné az Alkotmánynak.

III. 4. Az alkotmánykonform és az alkotmányorientált normaértelmezés közös jellemzője, hogy a norma megtartásához és annak alkalmazásához vezetnek (*normameg-*

<sup>7</sup> V.ö. SZOMORA ZSOLT: *A nemi bűncselekmények alapkérdései*. Budapest, 2009. 126–127. p.

<sup>8</sup> Az alkotmányorientált értelmezést a rendszertani és az objektív-teleologikus értelmezés egyik megjelenési formájának tartja CANARIS, CLAUS-WILHELM: *Die verfassungskonforme Auslegung und Rechtsfortbildung im System der juristischen Methodenlehre*. In: Festschrift für Ernst A. Kramer, 2004. 154. p. A jogtárgyharmonikus (objektív-teleologikus) értelmezéshez lásd SZOMORA: *A jogi tárgy funkciói és a jogtárgyharmonikus értelmezés*. Bűntügyi Szemle 2009/2. 11–17. p.; KARSAI KRISZTINA: *Büntetőjogi jogtárgyak a hamis árúk elleni küzdelemben*. Magyar Jog 2010/12. 720–721. p.

<sup>9</sup> BENCZE MÁTYÁS: *Diszitőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop. A büntetőbírói gyakorlat és az Alkotmány*. Fundamentum 2007/3, 5–21. p.; HOLLÁN MIKLÓS: *Az Alkotmánybíróság határozatainak hivatkozása a büntetőbírói döntéseiben*. Fundamentum 2008/3, 81–92. p.; BENCZE: *Válasz Hollán Miklós észrevételeire*. Fundamentum 2008/3, 93–98. p.

<sup>10</sup> A döntésről sajtóhír tudósít: <http://www.origo.hu/itthon/20080930-buncselekmény-1chct-a-tojasedobalas-mondta-ki-a-legfelsobb-birosag.html>. A nagy visszhangra tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a BK 78. véleményében rögzítette a tetteleges becsületsértés és a garázdaság tényállásainak megfelelő értelmezését (figyelemmel a tojásdobálásra is), majd az esetre figyelemmel még a jogalkotó is szükségét látta a garázdaság tényállását a 2008. évi LXXIX. törvényben egy megfelelő értelmező rendelkezéssel kiegészíteni [Btk. 271. § (5) bek.].

*tartási elem*); míg az alkotmánykonform normaértelmezésnek a norma alkotmányellenességének kimondásával közös jellemzője, hogy a normát, illetve annak meghatározott jelentéstartalmát elvetik (*normaelvetési elem*). Így a skálán középen elhelyezkedő alkotmánykonform értelmezésnek van egy *pozitív* komponense: a norma megtartása, amiben a jogalkotói döntés jogalkalmazó általi tisztelete mutatkozik meg. S van egy *negatív* komponense: a norma bizonyos jelentésének kötelező érvényű elvetése, amelynek háttérében a jogrend egységére és az Alkotmány elsődlegességére való hivatkozás áll. E módszer tehát az alkotmányorientált értelmezés és az alkotmányellenesség kimondása között középen, ha úgy tetszik, félúton helyezkedik el.<sup>11</sup>

Eredményét tekintve ez az értelmezési mód tehát kiválaszt egyet (vagy többet) a lehetséges értelmezési eredmények közül. Így tulajdonképpen *már eleve feltételezi a jogszabály hagyományos módszerekkel történő értelmezését*, és csak második lépcsőben kerülhet sor az értelmezési eredmény alkotmánykonformitásának a vizsgálatára [ezt lényegében a 38/1993. (VI. 11.) AB határozat is megfogalmazza].<sup>12</sup> A magyar alkotmánybíróság ezen előértelmezés során az ún. „*élő jog*” *doktrínából* indul ki, és a bírói gyakorlatban irányadó normaértelmelet veszi alapul. Eszerint: „Nem hagyható [...] figyelmen kívül az alkotmányossági vizsgálatnál a jogszabálynak az az értelmezése, amelyet a joggyakorlat egységesen követ, vagyis a jogszabálynak az „*élő jogban*” megnyilvánuló normatartalma. Ha a jogszabály ekként alkotmánysértő tartalommal hatályosul, az alkotmányellenesség megállapítása és jogkövetkezményeinek alkalmazása elkerülhetetlenül szükséges.”<sup>13</sup> A későbbiekben kitérek rá, hogy az AB valójában tartja-e magát ehhez a saját maga által rögzített elvhez.

Ha első lépcsőben megtörtént a jelentéstartalom kiválasztása, akkor a második lépcsőben hozott döntés egyrészt lehet az, hogy a norma adott jelentése alkotmányellenes, minden más értelmezés lehet azonban alkotmányos; ilyenkor az alkotmánykonform értelmezéssel egy meghatározott jelentés elfogadásának, *alkalmazásának a tilalmát* mondjuk ki. Egy másik lehetőség, hogy egy meghatározott jelentésre mondjuk, hogy az alkotmányos és minden más értelmezést alkotmányellenesnek tekintünk. Ilyenkor a norma alkalmazásával szemben *konkrét követelményeket támasztunk*, ezek figyelembe vétele kötelező.<sup>14</sup> Mint látni fogjuk, a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában jellemzően ez utóbbi módon jelenik meg az alkotmánykonform értelmezés, amelyet az AB „*alkotmányos követelmény*” terminussal jelölt meg. Az alkotmányos követelmény tehát az alkotmánykonform normaértelmezés egyik fajtája.<sup>15</sup>

<sup>11</sup> KUHLEN 2006, 9–10. p.

<sup>12</sup> ABH 1993, 256, 266.

<sup>13</sup> ABH 1993, 256, 267.

<sup>14</sup> KUHLEN 2006, 5. p.

<sup>15</sup> A tény, hogy az AB alkotmányos követelményeket állapít meg (tehát nem egy jelentés elfogadásának és alkalmazásának a tilalmát mondja ki) szoros összefüggésben van azzal, hogy a magyar AB – hatásköri okoknál fogva – kizárólag absztrakt normakontroll keretében próbál alkotmánykonform normaértelmezést véggezni, és nem (szoros értelemben vett) alkotmányjogi panaszok alapján (ahol ugyanis mód nyílna egy konkrét ügyben adott bírói értelmezés elfogadását megtiltani). Az alkotmányjogi panasz magyar jogrendszerbe való (tervezett) bevezetése változtathat e helyzeten.

## IV. A közösség elleni izgatás – alkalmazhatatlanná tett törvényi tényállás

Érdekes a releváns AB-döntések vizsgálatát az „élő jog” doktrína mentén elvégezni, hisz az AB az 1993-ban lefektetett tételei alapján – elvileg – ezt a doktrínát venné alapul az alkotmánykonform normaértelmezéshez.

Az „élő jog”, azaz az irányadó bírói gyakorlat figyelembe vételét nagyon jól szemléltetik a *közösség elleni izgatással* kapcsolatos határozatok. Az 1992-es alaphatározatban az AB olyannyira az „élő jog” figyelembe vételéből indult ki, hogy kevésbé tulajdonított jelentőséget annak, hogy az elkövetési magatartás izgatásról gyűlöletre uszításra változott. Így az uszítás jelentésének vizsgálatakor az izgatás mint elkövetési magatartás százéves, a Csemegi-Kódex időszakára visszanyúló gyakorlatát, értelmezését vette alapul. S bár expressis verbis nem mondta ki alkotmányos követelményként, de azzal, hogy a büntethetőség alsó határát az e határozatban lefektetett jelentést hordozó uszításban jelölte meg, így de facto alkotmányos követelménnyé emelte ezt a jelentéstartalmat: „A törvény eme kifejezése alatt »izgat« nem valamely kedvezőtlen és sértő véleménynek nyilvánítása, hanem olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magas fokra lobbantsák, amelyből gyűlölet keletkezhén, a társadalmi rend és béke megzavarására vezethet.”<sup>16</sup>

Ez a meghatározás összhangban van azzal a bírói gyakorlatban korábban jelentkező felfogással, amely szerint a közösség elleni izgatás *absztrakt veszélyeztető bűncselekmény*, azaz a törvényi tényállás az elkövetési magatartásnak a veszélyeztetésre való általános alkalmasságából indul ki, s nem követeli meg eredményként a veszélyhelyzet bekövetkezését.<sup>17</sup> Azonban AB-határozatnak az ún. gyalázkodási alakzattal foglalkozó második része már zavarba hozza az olvasót, ha abban a kérdésben akarna állást foglalni, hogy az uszítás valójában absztrakt vagy konkrét veszélyeztető magatartásként fogható-e fel.<sup>18</sup>

Az 1992-es AB döntés után az ítélezésben kialakuló helyzettel sok szerző részletesen foglalkozott;<sup>19</sup> a folyamatot nagyon röviden így lehetne összefoglalni: a *bírói gyakorlat* egyrészről érzékelte, hogy megváltozott az elkövetési magatartás, izgatásból uszítás lett, s érzékelte az AB zavarát is az uszítás absztrakt, illetve konkrét veszélyeztető jellegével kapcsolatban is. Másrészről pedig – el nem vitatható módon – érvényesíteni kívánta a véleményszabadságnak az alapjogok között is kitüntetett szerepét. Az „élő jog” alakulását, a *bírói gyakorlatnak és az AB judikatúrájának az egymásra hatását* négy lépcsőben lehet szemléltetni:

<sup>16</sup> 30/1992. (V. 26.) AB hat., ABH 1992, 167, 177–178.

<sup>17</sup> Az absztrakt veszélyeztető bűncselekmény lényegéhez lásd NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2010. 111–112. p.

<sup>18</sup> Lásd 30/1992. (V. 26.) AB hat., ABH 1992, 167, 178–180. Többek között SAJÓ ANDRÁS hívja fel a figyelmet, hogy a Kúria által meghatározott veszélyeztető jelleg valójában távol áll az AB érvelésétől, a közvetlen jogsértés felfogásától [*Rasszista nézetek büntetésének alkotmányosságáról*. In: GELLÉR BALÁZS (szerk.): Györgyi Kálmán ünnepi kötet. Budapest, 2004. 488. p.].

<sup>19</sup> Messze a teljesség igény nélkül: VASKÜTI ANDRÁS: *A közösség elleni izgatás bírói gyakorlata*. In: LIGETI KATALIN (szerk.): Ünnepi kötet Wiener A. Imre 70. születésnapjára. Budapest, 2005. 185–205. p.; POLT PÉTER: *A közösség elleni izgatás egyes jogalkotási és jogalkalmazási kérdései*. In: uo. 167–183. p.; HORNYÁK SZABOLCS: *A véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó bűncselekmények alakulása a rendszerváltozástól napjainkig*. In: HORNYÁK SZABOLCS – GÁL ISTVÁN (szerk.): Tanulmányok Dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécs, 2006. 109–110. p.; BÁRÁNDY GERGELY: *A gyűlöletbeszéd Magyarországon*. Budapest, 2010. KOLTAY ANDRÁS: „61. § [A véleménynyilvánítás szabadsága]” In: JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány Kommentárja*. Budapest, 2009. 2250–2251. p.

1. A bírói gyakorlat a Csemegi-kódextől kezdődően kialakította az *izgatás* fogalmát, absztrakt veszélyeztető tartalommal.

2. Az AB az *usztítás* mint elkövetési magatartás vizsgálatakor ezt a jelentéstartalmat vette alapul, és alkotmánykonform normaértelmezéssel ebben határozta meg a büntetethez alsó határát 1992-ben.

3. A bíróságok azonban figyelembe vették a megváltozott jogszabályi környezetet, és próbálták az izgatást az usztítástól elhatárolni, ezzel folyamatosan feljebb tolva a büntetethez alsó határát.

4. Az második AB-döntést [12/1999. (V. 21.) AB hat.] követően, a harmadik AB-döntés [18/2004. (V. 25.) AB hat.] „élő jogként” már az 1992 óta alakuló bírói gyakorlatot vette alapul, végérvényesen eredmény-bűncselekményt kreálva a közösség elleni izgatásból.

A 18/2004-es (V. 25.) sz., nagy vihart kavart AB-döntés a Fővárosi Ítéltáblának a szintén nagy vihart kavart Hegedüs-ügyben adott, erősen megkérdőjelezhető jogértelmezését fogadta el „élő jogként”. Eszerint:

„nem a véleménynyilvánítási szabadságával él, hanem gyűlöletre uszít az, aki

- erőszakos cselekedetre,
- ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel, akkor
- ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget.”<sup>20</sup>

Nézzük meg alaposabban, mi is lett a közösség elleni izgatás absztrakt veszélyeztető bűncselekményéből: az itt felsorolt feltételek szerint az usztítás erőszakos magatartások konkrét és közvetlen veszélyét követelné meg. Ezzel a közösség elleni izgatás konkrét veszélyeztető, azaz eredmény-bűncselekménnyé vált,<sup>21</sup> sőt mi több, a veszélyeztető eredmény a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés vagy éppen a közúti veszélyeztetés közvetlen veszélyhelyzetéhez hasonlót sejtet. Ez az értelmezés aligha tartható, ha figyelembe vesszük a magyar büntetőjognak az eredmény mint tényállási elem megszövegezésével kapcsolatos hagyományait (azaz hogy a veszélyeztető eredmény is egyértelműen körül van írva a tényállásban),<sup>22</sup> illetve azt, hogy a köznyugalom elleni bűncselekmények (Btk. XVI. Fejezet II. Cím) döntő többsége szintén absztrakt veszélyeztető jellegű (nem véletlenül). Ráadásul ez az értelmezés a jogi tárgyra sincs tekintettel, hiszen eszerint a köznyugalom elleni bűncselekmény körében az erőszakos magatartás individuális jogok sérelmével kell, hogy közvetlenül fenyegeessen. A Fővárosi Ítéltábla ezen „értelmezésével” jogalkotóvá lépett elő, jogalkotásának eredményét az Alkotmánybíróság később szentesítette.

Hosszú és összetett folyamat volt, amíg az AB és bírói gyakorlat kölcsönösen eddig a végpontig jutottak. Itt ugyanis véget ért a közösség elleni izgatás bűncselekménynek gyakorlati alkalmazhatósága.<sup>23</sup> Tanulmányom témája alapján ezt a helyzetet most csak egyetlen szempontból értékelném. Az Alkotmánybíróság az usztítás mint elkövetési magatartás alkotmánynak való megfeleltetése során a 2004. évi határozatában egy *büntető-jog-dogmatikailag egyértelműen téves, és az addigi bírói gyakorlattól is eltérő eseti döntést* vett figyelembe, s alkotmánykonform normaértelmezéssel, azaz annak kimon-

<sup>20</sup> 18/2004. (V. 25.) AB hat., ABH 2004, 303, 312. A hivatkozott ítélet megjelent a BH 2005. 46. szám alatt.

<sup>21</sup> Közvetlenül a Hegedüs-ítélet kihirdetését követően ezt kifogásolta BÖCZ ENDRE és GYÖRGYI KÁLMÁN (Népszabadság, 2003. 10. 30.), valamint SZABÓ ANDRÁS (Népszabadság 2003. 11. 06.).

<sup>22</sup> Vö. Btk. 171. §; 173. §; 184–186. §§; 195. §; 259. §.

<sup>23</sup> Vö. KOLTAY 2009, 2250. p.

dásával, hogy ez az alkotmányos büntethetőség alsó határa, a bírói gyakorlat, sőt a jogalkotó számára is kőbe véste a Büntető Törvénykönyvvel legkevesbé sem összeegyeztethető értelmezési eredményt. Nem véletlenül írja Lévay Miklós négy évvel később, a 95/2008 (VII. 3.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményében, hogy a jogalkotó számára a 2004. évi határozattal kódolhatatlanná vált az 1992. évi alaphatározat üzenete az uszítás és az uszítástól eltérő magatartások büntethetőségéről, s hogy emiatt felül kell vizsgálni az eddigi precedenseket.<sup>24</sup>

#### V. Az önkényuralmi jelképek használata – a célzat nélküli célzatos bűncselekmény

A Btk. 269/B. §-a szerinti tényállás szintén klasszikus absztrakt veszélyeztetési bűncselekmény, önmagában a nevesített önkényuralmi jelképekhez kapcsolódó magatartások büntetendők, minden további szempontra tekintet nélkül.<sup>25</sup> Az AB viszont nem ebből indult ki, amikor a törvényi tényállás alkotmányosságát vizsgálta: „A Btk. 269/B. §-ában szereplő, tételesen meghatározott elkövetési magatartások [...] lényeges tartalmát jelenti a náci és bolsevik népiirtó és erőszakkal kizárólagosságra törekvő ideológiákkal való azonosulás és azok propagálásának szándéka.” „Ezen magatartással az elkövető szándéka, hogy a tilalmazott jelkép és a hozzá kapcsolódó eszme minél nagyobb körben elterjedjen.”<sup>26</sup> Amit az AB az első idézetben az elkövetési magatartásnak, a második idézetben pedig az elkövetői szándéknak tulajdonít, azt a büntetőjogi dogmatika eszköztárában célzatnak nevezzük. A Btk. 269/B. § szerinti bűncselekmény viszont nem célzatos, az eszmepropagálási célzat nem eleme a törvényi tényállásnak.<sup>27</sup> Hiába írja az AB-határozat egy másik bekezdésében harmadszor is, hogy a tényállás „az eszmék nyilvános terjesztésének szándékát tartalmazza.”<sup>28</sup> Nem tartalmazza.

A probléma abból adódik, hogy a *törvényi tényállás téves értelmezésével kétséges az annak alkotmányosságáról való állásfoglalás*. Az AB valami másnak az alkotmányosságát vizsgálta, de nem e törvényi tényállását. A tényállás 1993. évi kodifikálása óta jelentkezett bírói gyakorlat vizsgálatára e határozatban egyáltalán nem került sor, ekkor ugyanis az AB-nek észlelnie kellett volna, hogy a bíróságok – helyesen – nem vizsgálták a jelképek használatának célzatát. Az „*élő jog*” doktrína ez esetben nem érvényesült.

<sup>24</sup> 95/2008. (VII. 3.) AB hat., ABK 2008. június, 900, 911.

<sup>25</sup> Btk. 269/B. § (1) Aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ótágú vöröscsillagot vagy ezeket ábrázoló jelképet

a) terjeszt;

b) nagy nyilvánosság előtt használ;

c) közszemlére tesz;

ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétséget követ el, és pénzbüntetéssel büntetendő.

<sup>26</sup> 14/2000. (V. 12.) AB hat., ABH 2000, 83, 97.

<sup>27</sup> Az alaptényállás esetleges célzatossága nem következik abból sem, hogy meghatározott célzatok esetére a Btk. 269/B. § (2) bekezdése jogellenességet kizáró okot alkot [„Nem büntethető az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény miatt, aki azt ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el”]. Ilyen összefüggés nem létezik a két bekezdés között, hisz a nevesített célzatok relevanciája éppen a büntetőjogi felelősség kizárásánál mutatkozik, míg az alaptényállási célzat – épp ellenkezőleg – mindenkor a büntetőjogi felelősség megalapozásához szükséges.

<sup>28</sup> ABH 2000, 83, 100. Az pedig, hogy a határozat ugyanitt tartalomilag előkészület-jellegűnek minősíti e törvényi tényállást, a legjobb szándékkal is csak komoly félreértésnek tekinthető.

Pedig Kukorelli István különvéleménye egyértelműen hangsúlyozza az absztrakt veszélyeztető jellegét.<sup>29</sup> Ahogy Holló András párhuzamos véleménye pedig azt kéri számon a testületen, hogy az ilyen tartalmú célzattal való elkövetést miért nem fogalmazták meg alkotmányos követelményként.<sup>30</sup> Merthogy e határozatban erre sem került sor.

Miután tehát az AB-nek a tényállást megtartó döntése – alkotmányossági követelmény megfogalmazásának hiányában – nem tartalmazott valódi üzenetet a bíróságok felé, ezért a bírói gyakorlat kezdett elbizonytalanodni. Hornyák Szabolcs mutatja ki, hogy volt olyan több fórumot megjárt bírósági döntés, amely az AB által írt propagálási szándék hiányában felmentette a vádlottakat. Míg más bírósági határozatok továbbra sincsenek erre tekintettel.<sup>31</sup> A kérdés komoly gyakorlati jelentőségét mutatja, hogy az ún. Vajnai-ügyben a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság lényegében e célzat hiánya miatt találta az Emberi Jogi Egyezményvel ellentétesnek annak a vádlottnak az elítélését, aki az ötágú vörös csillagot egy jogszerűen működő párt rendezvényén viselte.<sup>32</sup> A strasbourgi döntés – amely az AB-val ellentétben mindig az egyedi jogalkalmazói aktust vizsgálja – tehát pontosan az „élő jogot” nem találta egyezménykonformnak, éppen azt a tényállásban nem létező elemet hiányolta, amelyet az AB korábban beleértelmezett a tényállásba.

A norma utóélete is mutatja, hogy az AB akkor járt volna el helyesen, ha egyértelmű alkotmányos követelményt fogalmaz meg a Btk. 269/B. § értelmezésével kapcsolatban.<sup>33</sup> Ettől – a hatásköröket maximálisan tiszteletben tartó és a magyar jogalkalmazás sajátosságait is figyelembe vevő – még tisztább megoldás lett volna, ha az AB megsemmisíti a tényállást, és annak ilyen vagy olyan újrakriminalizálását a jogalkotóra bízta.<sup>34</sup> A 2008-ban született strasbourgi döntés ugyanis tovább bizonytalaníthatja a Büntető Törvénykönyv és az Emberi Jogi Egyezmény közötti diszkrpanciát észlelő bíróságokat.

#### *VI. A közhatalmat gyakorlók becsületének büntetőjogi védelme – értelmezés vagy megsemmisítés?*

Utolsóként a közhatalmat gyakorló szereplők sérelmére elkövetett rágalmozás és becsületsértés alkotmányossági követelményeit megfogalmazó 36/1994. (VI. 24) AB határozatot említeném. Röviden azt vizsgálnám, hogy teljesülnek-e az alkotmánykonform

<sup>29</sup> „Az önkényuralmi jelképek használatát tiltó tényállás nem tartalmaz olyan elemet, amely mások veszélyeztetését vagy gyűlölködő indulatok felkeltését követelné meg. A Btk. 269/B. §-a önmagában a felsorolt jelképek nyilvánosság előtti használatát bünteti” (ABH 2000, 83, 107.).

<sup>30</sup> ABH 2000, 103–104.

<sup>31</sup> HORNYÁK SZABOLCS: *Az önkényuralmi jelképek használatának büntetethezességéről*. Bűnügyi Szemle 2010/1. 20–25. p. (Az ún. Fratanoló-ügyhöz lásd az idézett cikk 24. lábjegyzetét.)

<sup>32</sup> 2008.07.08 – 33629/06 (Vajnai v. Hungary). HORNYÁK 2010, (30. lj.) 22–26. p. KOLTAY ANDRÁS: *A Vajnai-ügy*. JcMa 2010/1. 77–82. p.

<sup>33</sup> Ugyanis teleológiai redukcióval a célzat valóban beleértelmezhető a tényállásba, s ehhez azt is hangsúlyozni kell, hogy mindez csakis azért fogadható el, mert a tényállás redukciója az elkövető javára történik. Fügyelemre méltó, hogy a BH 2009. 131. sz. alatt közzétett határozat deklarálta is teleologikus értelmezést véggez [ellentétes véleménnyel, kritikusan HORNYÁK 2010, 21–23. p.]. E módszer alkalmazását tekintve azonban fehér hollónak számít a magyar jogalkalmazás realitásait ismervé.

<sup>34</sup> Hasonlóra már volt példa a hanyag kezelés (Btk. 320. §) kapcsán, amelynek tényállását a 6/1992. (I. 30.) AB határozat megsemmisítette, majd a jogalkotó 1994-ben alkotta azt újra.

normaértelmezés feltételei egy olyan AB-döntés esetén, amely kifejezett alkotmányos követelményeket fogalmazott meg. A rendelkező rész 3. pontja szerint:

1. „A hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas – e minőségére tekintettel tett –, értékkitéletet kifejező véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető.”

2. „A becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tényt állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy azért nem tudott annak valótlanságáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint – az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjeire tekintettel – elvárható figyelmet vagy körületekintést elmulasztotta.”<sup>35</sup>

Vegyük sorra egyenként az alkotmányos követelmény megállapíthatóságának azon feltételeit, amelyeket az AB egy évvel korábban, a 38/1993 (VI. 11.) AB határozatában fektetett le.<sup>36</sup>

1. Az Alkotmánynak való megfelelés vizsgálata logikailag előfeltételezi a norma értelmezését.<sup>37</sup>

- Kérdés: A Btk. 179–180. §-ainak értelmezéssel adható-e az itt megállapított jelentés? A válasz: nem.

2. Alkotmányos követelményt a norma többértelműsége, homályossága esetén lehet megállapítani.<sup>38</sup>

- Kérdés: Van-e a Btk. 179–180. §-ainak olyan többértelmű, homályos aspektusa, amelyet a fenti követelményekkel lehetne egyértelművé tenni? A válasz: nincs.

3. Az „élő jog” doktrínából kell kiindulni, s ha a jogszabály ekként alkotmánysértő tartalommal hatályosul, az alkotmányellenesség megállapítása és jogkövetkezményeinek alkalmazása elkerülhetetlenül szükséges.<sup>39</sup>

- A Legfelsőbb Bíróság már az Alkotmánybíróság döntése előtt is tágitotta a közszereplők nyilvános bírálhatóságát,<sup>40</sup> abban azonban mindvégig – az AB-döntést követően is – egységes volt, hogy a kritika határait szükségtelenül túllépő, gyalázkodó kijelentések mindenképpen megvalósítják a becsületsértés tényállást.<sup>41</sup>

<sup>35</sup> ABH 1994, 219, 219.

<sup>36</sup> A terjedelmi korlátokra tekintettel csak „felvillantás” szintjén említhetők a kérdések, amelyek egy másik tanulmány keretében feltétlenül bővebb elemzést kívánnak.

<sup>37</sup> ABH 1993, 256, 266.

<sup>38</sup> uo.

<sup>39</sup> uo. 267.

<sup>40</sup> Lásd BH 1994. 300. Hivatkozsa SAJÓ ANDRÁS: *A szólásszabadság kézikönyve*. Budapest, 2005. 156. p. és KOLTAY 2009, 2241. p.

<sup>41</sup> Igazi „csemege” a BH 1995. 6. sz. alatt közétett határozat, amely kifejezetten az AB-döntésre hivatkozással – de tartalmilag annak ellentmondva – lehetségesnek tartja becsületsértésért büntetni az intézkedő rendőrrel szemben gyalázkodó elkövetőt. Hasonló a helyzet a BH 1996. 457. sz. alatt közétett határozattal is. (E két esetben csak azért nem került sor büntetőjogi felelősségre vonásra, mert a sértettek nem terjesztettek elő magánindítványt.) A BH 1997. 274. sz. határozat bizonyítás tárgyának tekinti a párpolitikus párttagságára tekintettel tett becsmérítő kijelentések megtörténtét, hogy majd ezt követően lehessen állást foglalni azok becsületsorbitásra való alkalmasságáról. Mindeközben többször említi a kritika határait túl nem lépő véleménynyilvánítás kategóriáját, ezzel ellentmondva az AB határozatnak, amely a büntetlenné nyilvánítással összefüggésben nem differenciál a kritika határain belül maradó és azon túllépő értékkitételek között. A BH 2001. 99. sz. döntés szerint pedig: „Megvalósítja a becsületsértés vétségét, ha a terhelt a beadványaiban a polgármester (egyben országgyűlési képviselő) magánvádoló hivatali működésére vonatkozóan olyan kifejezéseket használ, amelyek meghaladják a véleménynyilvánítással kapcsolatos alkotmányos jogok gyakorlását, túl-

Ha a bírói gyakorlatot mint élő jogot komolyan vesszük, akkor az AB-nak azóta meg kellett volna semmisítenie a becsületsértés tényállását. Az említett passzív alanyi kört érintő becsületsértő értékítéletek büntetlenségének biztosítására ugyanis nem bizonyult elegendőnek a „hatóság vagy hivatalos személy megsértése” elnevezésű speciális tényállás megsemmisítése (akkor hatályban volt Btk. 232. §). Az AB azonban az 1994. évi döntése után cselekvőképtelen maradt, a döntésével azóta is ellentétes bírói gyakorlat fölött – megfelelő jogintézmény (az alkotmányjogi panasz) hiányában – nem gyakorolhat kontrollt.

A 36/1994. (VI. 11) AB határozattal kapcsolatban annyi tehát bizonyos, hogy az AB úgy fektetett le alkotmányos követelményeket, hogy ezek megállapításának feltételei valójában nem álltak meg, s így az értelmezés kereteit túllépve jogalkotást végzett. Előzősége lejártával az előadó bírói teendőket ellátó *Sólyom László* maga ismerte el egy nyilatkozatában, hogy az AB itt valójában „beleírt a Büntető Törvénykönyvbe.”<sup>42</sup> Ennek a hatáskörtúllépésnek, vagy ahogy *Hornyák Szabolcs* egy cikkében fogalmaz, a „jogalkalmazás elvi irányításának”<sup>43</sup> ingatag az alapja, s egyszersmind a hatása is.<sup>44</sup>

---

lépik azt a mértéket, amelynek elviselése a közéletben szereplők, politikusok esetében a státusukból adódóan elvárható, lekicsinylőek, a sértett emberi méltóságát és jó hírnevét sértik”. Nyilvánvaló az AB-döntésnek való ellentmondás.

<sup>42</sup> A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez. *Sólyom László*val, az Alkotmánybíróság elnökével *TÓTH GÁBOR ATTILA* beszélgetett. *Fundamentum* 1997/1. 40. p. (kiemelés az eredeti szövegben).

<sup>43</sup> *HORNYÁK* 2006, 111. p.

<sup>44</sup> Az alkotmányos követelmények hatástalanságát jól példázzák a 41. lábjegyzetben említett határozatok.

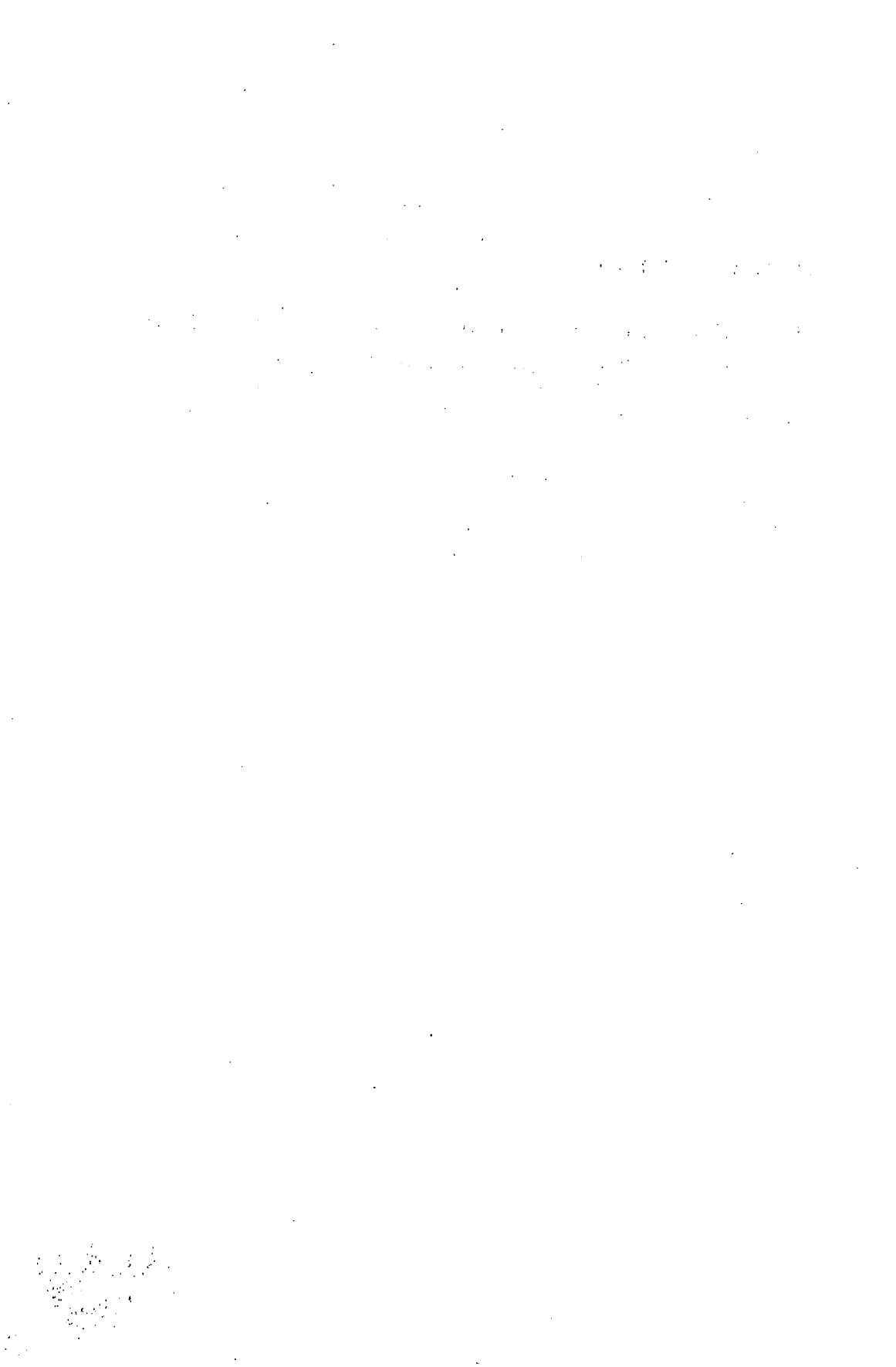


ZSOLT SZOMORA

DIE VERFASSUNGSKONFORME AUSLEGUNG UND  
DAS STRAFRECHT – EIN PROBLEMAUFRISS

(Zusammenfassung)

Dieser Beitrag befasst sich, aufgrund konkreter Beispielen aus der ungarischen straf- und verfassungsgerichtlichen Judikatur, mit der Problematik, die im ungarischen Strafrecht durch die Anwendung verfassungskonformer Auslegung der Vorschriften des StGB erscheint. Die Straftaten, die von dieser Auslegungsmethode am meisten „betroffen sind“, sind diejenige, die das Grundrecht der Meinungsfreiheit beschränken. Der Beitrag geht darauf ein, was für dogmatische Inkonsistenzen durch die vom ungarischen Verfassungsgericht zu Grunde gelegten und vorgeschriebenen verfassungskonformen Auslegung hervorgerufen sind, vor allem bei den folgenden Straftaten: Volksverhetzung, Verwendung von Willkürherrschaftssymbolen, Verleumdung und Beleidigung.



TÓTH J. ZOLTÁN

## Felsőbíróági normainterpretáció *de facto*: jogértelmezési módszerek a magyar Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában

Jogelméleti közhely, hogy az írott jogi normák mindig értelmezésre szorulnak, mert az a közeg (a nyelv), amelyen keresztül a jog megnyilvánulni képes, mindig homályos, többértelmű, azaz bármilyen alaposan készítsenek elő és szövegezzenek is meg egy jogszabályt, szükségképpen lesznek olyan helyzetek, amelyek esetében nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy az adott norma vonatkozik-e a kérdéses szituációra, és ha igen, annak mi a „valódi” tartalma. Éppen ezért a jogi rendelkezéseket azok alkalmazása előtt mindig értelmezni kell, tehát fel kell tárnunk azt a jelentést, amely a bíró szubjektív értékelése szerint a leginkább adekvát az adott hermeneutikai szituációban. Mivel sok esetben létezik egy közmegegyezés arról, hogy egy adott szó, kifejezés, mondat vagy hosszabb szöveg nem vitatottan mit jelent, ezért a következőkben nem minden gondolati rekonstrukciós folyamatot vizsgálunk az „értelmezés módszerei”, illetve egyáltalán a „jogértelmezés” témakörében, hanem csak azokat, ahol a jogalkalmazó egy valóban kétséges, tehát ténylegesen vitatható tartalmú szöveg jelentését tárja fel.

Ennek során Jerzy Wróblewski kategóriáiból indulunk ki, aki szerint értelmezésről három szinten beszélhetünk.<sup>1</sup> Legtágabb értelemben („*largissimo sensu*”) értelmezésnek (interpretációnak) tekintendő minden „kulturális objektum”, azaz emberek által létrehozott tárgy vagy jelenség megértése; tág értelemben („*sensu largo*”) már csak az írott vagy beszélt nyelv kifejezéseinek, ezek bármely megnyilvánulásának az értelmezése tartozik e fogalom alá; végül szűk értelemben („*sensu stricto*”) csak abban az esetben használjuk egy szöveg jelentésének a feltárására az interpretáció fogalmát, ha az adott szöveg „helyes” jelentése kétséges, és e „helyes”, de nem első pillantásra nyilvánvaló értelelem feltárását kívánjuk elvégezni. Mi jelen tanulmány vonatkozásában a továbbiakban „értelmezés” alatt mindvégig annak ez utóbbi, legszűkebb felfogását fogjuk érteni.<sup>2</sup>

A jogi hermeneutikai módszerek témakörében két fő kutatási tárgyat lehet megkülönböztetni: egyrészt azt a jogelméleti, jogbölcséleti kérdést, hogy elvileg milyen módszerei lehetnek a jogi normák értelmezésének, másrészt azt a jogszociológiai kérdést,

<sup>1</sup> Vö.: WRÓBLEWSKI, JERZY: Legal reasonings in legal interpretation. In: Logique et Analyse, N. S. 1969. 45. Nauwelaerts, Louvain; Paris, 1969. 4. p.

<sup>2</sup> E kérdésben követjük az ún. Bielefeldi Kört felfogását, akik a modern jogértelmezés nemzetközi jogösszehasonlító vizsgálata során szintén e legszűkebb értelemben fogták fel az „értelmezést”. (Vö.: MACCORMICK, NEIL D. – SUMMERS, ROBERT S. (Eds.): *Interpreting statutes: a comparative study*. Aldershot [etc.], 1991, 12–13. p.)

hogyan az egyes módszereket a gyakorlatban a jogalkalmazó szervek milyen gyakran és milyen súllyal veszik ténylegesen igénybe. Mi jelen tanulmány keretei között az utóbbira koncentrálnak: azt kívánjuk megvizsgálni, hogy a magyar jogrendszerben a felsőbbirósági (és ezen belül is elsősorban a legfelsőbb bírósági) normainterpretáció során milyen módszerek érvényesülnek; az elvileg használható technikák közül mely metódusokat alkalmazzák gyakran az LB (esetleg az ítéletábrák) bírói, és melyeket kevésbé vagy pedig egyáltalán nem.<sup>3</sup>

Ezen empirikus jogszociológiai vizsgálat alapjaként egy saját módszertani klasszifikációt használunk, mely összesen 14 főbb metódust, és azokon belül számos alfajt különböztet meg.<sup>4</sup> Ezek közül a legtriviálisabb kétséget kizáróan a

1. *nyelvtani értelmezés*. Ez lehet (1/A.) *hétköznapi (jelentés szerinti)* értelmezés, ezen belül is (1/A.a.) *szemantikai* vagy (1/A.b.) *szintaktikai*;<sup>5</sup> (1/B.) *jogi szakmai (dogmatikai)* értelmezés, ezen belül (1/B.a.) *egyszerű fogalmi dogmatikai*, (1/B.b.) *kifejezetten jogszabályi/jogági jogelvi*, illetve (1/B.c.) *tág értelemben vett kontextuális értelmezés*<sup>6</sup> (ez utóbbiba értve az ún. „lerontó formulákat”<sup>7</sup> is); és (1/C.) *egyéb szakmai (jelentés szerinti)* értelmezés.<sup>8</sup>

<sup>3</sup> E témában Magyarországon korábban Pokol Béla folytatott átfogó kutatást; az ő megállapításait lásd: POKOL BÉLA: *A felsőbbirósági jogértelmezés Magyarországon*. Jogtudományi Közlöny, 1999/11. szám, 493-498. p. Emellett néhány olyan, kisebb volumenű felmérésre is sor került, melyek kifejezetten csak egy-egy jogágra vonatkoztak. (Ez utóbbiak eredményeit lásd: BOTOS VIKTOR: *A bírói jogértelmezés útjai a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában*. /Munkajogi BH-k elemzése/; KESZTHELYI BALÁZS: *A büntető jogegységi határozatok elemzése*; MAKAI ATTILA – PARÁDI ÁKOS: *Büntető jogértelmezés Magyarországon a '90-es években*; POHLMÜLLNER TAMÁS: *Közigazgatási határozatok 1997-99*. Mind: Jogelméleti Szemle, 2000/3. szám, [jesz.ajk.elte.hu/2000\\_3.html](http://jesz.ajk.elte.hu/2000_3.html).)

<sup>4</sup> Jelen tanulmány kereteibe a tematikus kötöttség, valamint a terjedelmi és ésszerűségi korlátok miatt nem fér bele azon hosszú jogelmélet-történeti fejlődés ismertetése, melynek során egyre újabb és újabb módszerek jelentek meg a bírói gyakorlatban, illetve nyertek elismerést a jogtudósi körökben; ezért csak utalunk arra, hogy természetesen a következőkben használandó tipológia módszereinek a döntő többsége ezen fejlődés eredményeként alakult ki, és – nagyrészt – legfeljebb hovatarozásuk, mikénti besorolásuk volt kétséges és vitatott. (A legfontosabb munkák e témakörben mindazonáltal – a teljesség igénye nélkül – a következők: SAVIGNY, FRIEDRICH CARL VON: *System des heutigen Römischen Rechts*. Erster Band. Berlin, 1840; WINDSCHEID, BERNHARD: *Lehrbuch des Pandektenrechts*. Erster Band. Düsseldorf, 1873; JHERING, RUDOLPH VON: *Der Zweck im Recht*. Erster Band. Leipzig, 1877; HECK, PHILIPP: *Gesetzesauslegung und Interessenjurisprudenz*. Tübingen, 1914; SZABÓ IMRE: *A jogszabályok értelmezése*. 1960; FIKENTSCHER, WOLFGANG: *Methoden des Rechts*. Tübingen, 1975-1977; MACCORMICK – SUMMERS (Eds.) 1991.

<sup>5</sup> Szemantikai interpretáció esetében a kérdéses norma szavainak, kifejezéseinek, mondatrészeinek, mondatainak vagy egy nagyobb összefüggő szövegnek egy adott nyelven belüli általánosan elfogadott jelentését tárjuk fel; a szintaktikai értelmezés során pedig a nyelvi kapcsolóelemek alapján állapítjuk meg azt, hogy a szöveg egyes részei között milyen viszony áll fenn.

<sup>6</sup> A „kontextuális értelmezés” fogalmát két értelemben is használhatjuk. *Tágabb értelemben* ide tartozik az, amikor a bíróság egy adott (akár törvényben, akár rendeletben található) rendelkezés jelentését más (vagy az adott jogszabályon belüli, vagy más jogszabályban levő) konkrét rendelkezések alapján, azokkal egybevetve, azokra tekintettel, azokkal összhangban állapítja meg. *Szűkebb értelemben* viszont csak akkor beszélünk kontextuális értelmezésről, ha egy jogi norma értelmét azon rendeltetése alapján próbáljuk feltárni, ami pusztán annak a jogi normák rendszerében elfoglalt helyéből következik. (Így a szűkebb értelemben felfogott, *par excellence* kontextuális értelmezéshez tartozik az, ha például egy jogintézmény vagy egy konkrét paragrafusban található szabály értelmét az alapján próbáljuk megállapítani, hogy az melyik jogszabályban, azon belül melyik részen, fejezetben, címen, alcímen belül helyezkedik el – anélkül, hogy más, konkrét rendelkezésekkel összevetnénk azt.)

<sup>7</sup> Ezek közé tartozik a *lex superior derogat legi inferiori*, vagyis az az elv, miszerint a jogforrási hierarchiában magasabb szinten álló szabály lerontja az alacsonyabb szintűt; a *lex specialis derogat legi generali*, tehát hogy a különös életbeli esetekre alkotott speciális szabály lerontja a kérdéses életviszonyokat általános jelleggel szabályozó generális jellegű normát; és végül a *lex posterior derogat legi priori*, mely azt mondja ki,

2. A 2. módszer a szűk értelemben vett kontextuális értelmezés.<sup>9</sup>

3. A 3. pedig a bírói jog szerinti értelmezés. Ez utóbbi részei egyrészt az eseti bírói döntések, másrészt az ún. bírói vagy ítélkezési gyakorlat, harmadrészt pedig az absztrakt bírói normák, melyek mindenféle kombinációban előfordulhatnak. Így lehetséges, hogy egy kétséges jelentésű normaszöveg értelmének megállapítása érdekében a bíróság csak (3/A.) az „egységes és töretlen” bírói/ítélkezési gyakorlatra, csak (3/B.) korábbi eseti bírói döntés(ek)re, vagy (3/C.) csak absztrakt bírói normá(k)ra<sup>10</sup> hivatkozik; az is lehetséges, hogy a jogalkalmazó bíró (3/D.) bírói/ítélkezési gyakorlatra és ennek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re is, avagy (3/E.) bírói/ítélkezési gyakorlatra és ennek alátámasztására absztrakt bírói normá(k)ra is, esetleg (3/F.) absztrakt bírói normára és ennek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re, sőt akár az is, hogy (3/G.) egyszerűen bírói/ítélkezési gyakorlatra is, absztrakt bírói normára is és mindezek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re is hivatkozik.

4. A bírói mellett továbbá léteznek 4. egyéb jogalkalmazói értelmezések; ilyen lehet (4/A.) a közigazgatási szervek elvi jellegű határozatai szerinti értelmezés, (4/B.) az egyéb belföldi jogalkalmazó szervek (pl. ombudsmanok) jogalkalmazó aktusai szerinti értelmezés, valamint (4/C.) az ítélkező fórum államára (annak jogalkalmazó szerveire és/vagy állampolgáira és egyéb jogalanyaira) is kiterjedő szervi hatállyal bíró nemzetközi bírósági vagy egyéb jogalkalmazó szervek ítélkezési vagy döntési gyakorlata, illetve eseti döntései vagy ítéletei alapján történő értelmezés.

5. Az 5. lehetséges módszer a logikai értelmezés, melynek leggyakoribb formái az (5/A.) *argumentum a minori ad maius*, az (5/B.) *argumentum a maiori ad minus*, az (5/C.) *argumentum ad absurdum*, az (5/D.) *argumentum a contrario* és az (5/E.) *argumentum a simili*,<sup>11</sup> de mellettük létezhetnek (5/F.) egyéb logikai maximák<sup>12</sup> is.

hogy a későbbi szabály lerontja a korábbi, vagyis hogy két, azonos életviszonyt eltérő módon szabályozó jogi rendelkezés közül mindig a legújabb, az időben legfrissebb az irányadó.

<sup>9</sup> A szakmai (akár jogi, akár egyéb szakmai) terminológián alapuló nyelvtani szemantikai értelmezés azt a módszert jelöli, amellyel a szavak, kifejezések stb. jelentését azon értelmet figyelembe véve állapítjuk meg, amit egy, az adott szakmában jártas, „az adott szakma speciális nyelvével beszélő” személy azoknak tulajdonítana.

<sup>9</sup> Lásd ehhez a 4. számú lábjegyzetet!

<sup>10</sup> A magyar jogban ilyennek tekinthető az irányelv, az elvi döntés, a kollégiumi állásfoglalás, a jogegységi határozat, a kollégiumi vélemény és az (egyébként az eseti bírói döntések és az absztrakt bírói normák határterületén mozgó) elvi bírósági határozat.

<sup>11</sup> Az *argumentum a minori ad maius* azt mondja ki, hogy ha egy kisebb súlyú, volumenű, hatású stb. emberi magatartás tiltott, akkor egy annál súlyosabb stb. magatartás is tiltott kell, hogy legyen, akkor is, ha ez utóbbról a jogszabály szövege explicite nem rendelkezik; az *argumentum a maiori ad minus* pedig az előbbi reciprok iránymutatásaként arra vezeti a bírót, hogy ha a tételes jog egy súlyosabb, nagyobb volumenű, kiterjedtebb hatású stb. magatartást megenged (nem tilt), akkor az ennél enyhébb stb. magatartást is szükségképpen megengedi (nem tiltja), még ha ezt már nem is mondja ki a törvény kifejezetten. Az *argumentum ad absurdum* a más interpretációs módszerek segítségével megállapítható jelentések közül annak az elvetését rendeli el, amelynek alkalmazása abszurd, lehetetlen, ellentmondó vagy nyilvánvalóan nemkívánatos következményekre vezetne. Az *argumentum a contrario* szerint ha egy életviszonyt (tényállást) a jog szövege valahogyan szabályoz, akkor ezen életviszony (x) komplementerére (nem-x) az adott rendelkezéssel (x) ellentétes jogi rendelkezés (nem-x) lesz irányadó; végül az *argumentum a simili* (vagy *argumentum a pari ratione*) szerint ha egy adott életviszonyra van valamilyen jogi szabályozás, akkor ez a jogi norma az ehhez az életviszonyhoz releváns tényállási elemeiben hasonló életviszonyra is irányadó (kiterjeszthető) lesz. Az *argumentum a simili* továbbá nézetünk szerint az annak részét képező analogikus érvelést (*argumentum per analogiam*) is magában foglalja. Ennek következtében az analógia alapján való értelmezést mi nem is tekintjük külön interpretációs módszernek, hanem azt mint az a *simili* érvelés részét fogjuk fel. Ezt a nézetet ugyan nem mindenki osztja, de például ezen a véleményen van a formális jogi logika talán legnagyobb hatású kortárs híve, Georges Kalinowski is (Vö.: SZABÓ MIKLÓS: *Trivium*. Miskolc, 2001, 205. p.), illetve Szabó Miklós

6. A 6. a *teleologikus* (a jogszabály objektív célján, társadalmi rendeltetésén alapuló).
7. A 7. pedig a *történeti* (a jogalkotó szubjektív szándékát, alkotáskori akaratát figyelembe vevő) értelmezés.<sup>13</sup> Ez utóbbi során a bíró hivatkozhat (7/A.) a *miniszteri indoklásra*, (7/B.) *előkészítő anyagokra*, (7/C.) *általánosságban* a „*törvényhozó szándékára*”, a „*jogalkotó akaratára*” stb., valamint (7/D.) a *jogszabály, illetve a jogi rendelkezés keletkezéstörténetére*.
8. A 8. módszer a *jogtudományi-jogirolalmi* értelmezés.<sup>14</sup>
9. A 9. az *alkotmányos alapjogok, alapelvek, alkotmánybíróági határozatok alapján történő interpretáció*.
10. A 10. a *nemzetközi egyezmények szerinti*.<sup>15</sup>
11. A 11. az *összehasonlító jogi*.<sup>16</sup>
12. A 12. az *általános jogelvek*<sup>17</sup> *fényében történő*.
13. A 13. pedig a *szubsztantív* (közvetlenül valamely bevett értékre hivatkozó)<sup>18</sup> *értelmezés*. Végül 14.-ként az *egyéb, jogrendszer-specifikus* értelmezési módszereket<sup>19</sup> határozhatja el.<sup>20</sup>

maga is az a *simili* érvelést mint a *per analogiam* érvelés „alap esetét” fogja fel. (Vö.: SZABÓ MIKLÓS: *A jogdogmatika előkérdéseiről*. Miskolc, 1999, 171. p.)

<sup>12</sup> Ilyen például az *argumentum ad absurdum* egy speciális fajtájának is tekinthető „*implied powers*” (bennfoglalt hatáskör) elve, mely szerint ha egy jogszabály egy adott szerv feladatává tesz valamit, akkor az adott szervet az ehhez szükséges hatáskörrel is felruházottnak kell tekinteni, akkor is, ha erről sem a szerv illetén feladatát szabályozó norma, sem a jogrendszer részét képező más norma kifejezetten nem rendelkezik.

<sup>13</sup> A történeti és a teleologikus értelmezés nem határolható el mindig egzakt módon egymástól, ugyanis egyrészt a jogalkotó szándéka rendszerint objektíve megjelenik a szövegben, abszorbeálódva, feloldódva a jogszabály társadalmi rendeltetésének meghatározásában vagy kinyilvánításában, másrészt a törvény szövegszerű célja, rendeltetése általában a jogalkotó szándékából mint forrásból származik. Mivel azonban a társadalmi környezet változik, előfordulhat, hogy a jogszabály funkciója eltávolodik a történeti jogalkotó szubjektív szándékától, sőt az is megeshet, hogy ez a kettő már eleve az alkotáskor sem egyezett meg (ezért is fontos e két, gyakran egymásba olvadó módszer elvi külön tartása).

<sup>14</sup> Ez a módszer (a konkrét dogmatikai /azaz jogi szakmai nyelvtani/ értelmezéssel ellentétben) vagy a „*jogiroladalom*” egyöntetű (köztelebről meg nem határozott, nem konkretizált vagy igazolt) véleményének fényében értelmezi a jogszabálysöveget, vagy (tipikusan) valamilyen konkrét jogtudományi munka alapján dönti el a felmerülő értelmezési problémát, ideértve nemcsak a jogtudományi monográfiákat, tankönyveket, tanulmányokat, cikkeket stb., hanem a kommentárokat, továbbá a pozitív jognak nem minősülő, már hatályukat veszített korábbi, hasonló tárgyú szabályozó jogi normákat és még hatályba nem lépett (vagy már soha hatályba nem lépő egykori) jogszabály-tervezeteket is.

<sup>15</sup> E módszer vonatkozásában csak a belső jog valamely normája révén becikkelyezett nemzetközi egyezményeknek van jelentősége, de természetesen elviekben nem kizárt egy olyan szerződésre való hivatkozás sem (mintafelmutató jelleggel), amely nem képezi részét a belső jognak.

<sup>16</sup> Az összehasonlító jogi értelmezés egy rendkívül diffúz érv, melybe elviekben beletartozik a más országok jogszabályaira való általános hivatkozás, általában a nemzetközi jogi gyakorlatra vagy (az Európai Unió, illetve az Európa Tanács tagállamai vonatkozásában) az „európai jogi gyakorlatra” (csetleg ezen belül más konkrét államok, avagy generális jelleggel a „demokratikus országok”, a „modern jogállamok”, a „zsidó-keresztény kultúrkör országai” stb. ítélkezési gyakorlatára, jogszokásaira) való utalás, de ide sorolandó a jogértelmező döntés igazolása során egy-egy konkrét külföldi jogrendszer valamely konkrét jogszabályának vagy egyedi jogi rendelkezésének (általában) illusztrációként való, más interpretációs érveket megerősítő jellegű megidézése is.

<sup>17</sup> Ezek olyan jogelvek, amelyek mint jogi értékek kívül állnak egyes törvények vagy rendeletek szövegén, amelyeket tehát anélkül fogadunk el vagy egy jogágra, vagy az egész jogrendszerre nézve irányadónak, hogy azok explicit jogszabályi kifejtést kapnának. Ilyen például a magyar jogrendszerben is jól ismert, de kifejezetten semmilyen jogszabályban le nem írt elv, miszerint „a jog nem tudása nem mentesít a felelősség alól”, vagy az, hogy „amit a jog kifejezetten nem tilt, azt szabad” (amely utóbbi a jogbiztonság és jogállamiság egyik legfontosabb garanciája is egyben); de ilyen a bírói eljárásokra irányadó bírói döntési kötelezettség vagy az ún. „fegyveregyenlőség elve” is.

Jelen tanulmány megállapításainak alapja az az empirikus jogszociológiai kutatás, melyet 2009-ben folytattunk le annak érdekében, hogy kiderítsük, milyen értelmezési módszereket használnak ma (és milyen arányban) a magyar felsőbíróóságok, különösen maga a Legfelsőbb Bíróság. Ennek érdekében a mintavétel alapjául a Bíróvási Határozatok című folyóiratban megjelent jogeseteket választottuk, úgy, hogy a kutatásba bevont konkrét döntések reprezentatív mintaként szolgáljanak. E cél eléréséhez a legmegfelelőbbnek az tűnt, hogy egy véletlenszerűen kiválasztott időszak összes döntését felvegyük az elemzésbe, mert csak így volt biztosítható az, hogy valóban egy reprezentatív, a különböző jellegű ügyeket valós arányban tartalmazó mintát analizálhassunk. Választásunk a Bíróvási Határozatok 2009. évi első három számára esett; kutatásunkban az ezekben megtalálható összes, szám szerint 95 döntés komplett módszertani elemzését elvégeztük. Mivel ezekben mind büntető (anyagi és eljárásjogi), mind polgári (anyagi és eljárásjogi), mind gazdasági, mind munkajogi, mind pedig közigazgatási döntések szerepelnek, ezért a bennük felhasznált jogi interpretációs érvek aránya a valóságot statisztikailag hitelesen módon képezi le.<sup>21</sup> Továbbá az, hogy a felmérésbe épp 95, azaz körülbelül száz döntést vontunk be, arra is lehetőséget adott, hogy a különböző értelmezési technikákat tartalmazó BH-k nominális nagyságát mindenféle átváltás vagy számolás nélkül egyúttal százalékos értéknek is tekinthessük (így tehát ha például 15 darab BH-ról beszélünk, ez egyúttal a megvizsgált BH-k /körülbelül/ 15 %-át is jelenteni fogja).

<sup>18</sup> A szubsztantív értelmezés esetében a jogi norma „valódi”, kíváncsok jelentéséhez (vagy nem kíváncsok jelentése elvetéséhez) olyan érvek alapján jut el a jogalkalmazó, amelyek a társadalom értékhierarchiájában kitüntetett helyen álló, a társadalom egésze által egyöntetűen alapvetőnek tartott meghatározott értékek szolgálatát és érvényesítését vállalják fel. Ilyen értékek lehetnek bizonyos kardinális jellegű erkölcsi elvek, igazságosság szempontok, társadalompolitikai megfontolások; az egyenlőség eszméje (vagy annak valamely markáns és a társadalom egészében bevett felfogása); hasznossági kritériumok (például gazdaságossági szempontok); a közérdek érvényesítése (vagy pusztán a többség érdekeinek a képviselete); stb. Ezek az értékek tehát olyan értelmezési szempontokat jelentenek, amelyeket „végső esetben”, azaz akkor vehet (vagy ha nem is vehet, de veszt) igénybe a bíró, amikor a szöveg szó szerinti értelmének felhasználásával igazságtalan, méltánytalan, a közérkölcssel vagy a gazdasági racionalitással ellentétes eredményre vezető, a közérdeket sértő vagy hasonló defektusokkal terhelt döntést kellene hoznia (és nem *akár* ilyen hozni), továbbá az adott esetben más értelmezési módszerek sem jelentenek számára segítséget ahhoz, hogy ne *kelljen* ilyen (igazságtalan, méltánytalan stb.) ítéletet felvállalni.

<sup>19</sup> A magyar jog vonatkozásában a legfontosabb ilyen metódus a közösségi (európai uniós) jog (akár az elsődleges, akár a másodlagos jogforrások, illetve jogi aktusok) szerinti interpretáció; más jogrendszerek vonatkozásában azonban más speciális, az előbbi kategóriákba be nem sorolható módszerek alkalmazása (például föderatív államokban a tagállamok jogi normáinak a különböző jellegű szövetségi joganyagok /alkotmány, törvények, bírói gyakorlat stb./ alapján történő értelmezése) is lehetséges.

<sup>20</sup> Természetesen az előbbieken bemutatott argumentációs fogások nem „tisztá” módszerek; ezek a gyakorlati érvelés során gyakran átfedik egymást, elhatárolásuk épp ezért mindig csak viszonylagos lehet. Ez már csak azért is így van, mert a bíróságok az alkalmazandó jogszabályi rendelkezés értelmének a feltárásához igénybe vett módszereket csak a legkritikább esetben nevezik nevükön, és ennek következtében az explikálatlanul maradt, az adott eset eldöntése érdekében alkalmazott metódusokat az elemzőknek utólag kell rekonstruálniuk, és besorolniuk valamely létező kategória körébe. (Lásd ehhez például: PARLAGI MÁTYÁS: *Klasszikus értelmezési módszerek a mai magyar jogalkalmazásban*. In: PAKSY MÁTÉ (szerk.): *Európai jog és jogfilozófia*. Konferenciatanulmányok az európai integráció ötvenedik évfordulójának ünneplésére. Budapest, 2008, 347–359. p.)

<sup>21</sup> Ezen 95 BH közül 5 BH fellebbezés folytán hozott ítéletblai döntést, 1 BH a Legfelsőbb Bíróság mint másodfokú bíróság által fellebbezés folytán meghozott ítéletet, 2 BH a Legfelsőbb Bíróság által közigazgatási határozat (mindkét esetben OVB-határozat) bírósági felülvizsgálata során hozott ítéletet, 1 BH pedig szintén az LB-nek „a törvényesség érdekében bejelentett jogorvoslat” alapján hozott döntését jelenti; emiatt a vizsgált mintában „csak” 86 olyan BH található, amely a Bíróvási Határozatok paradigmátikus esetének tekinthető felülvizsgálati indítvány folytán hozott legfelsőbb bírósági ítéletet tartalmaz.

Végül mivel csupa 2009-es ítéletről van szó, ezért a „BH 1/2009.”, „BH 2/2009.” stb. jelölések helyett egyszerűen csak a „BH 1”, „BH 2” stb. jelöléseket fogjuk használni, amelyek alatt azonban (ellenkező kikötés hiányában) mindig a vizsgált 2009. évi Bírósági Határozatokat kell érteni.

Mivel „értelmezés” alatt *sensu stricto* csak azt a kognitív jelentésmegállapító tevékenységet értjük, amely egy egyébként homályos vagy első pillantásra nem egyértelmű (vitatható) jelentésű szó, kifejezés, mondat vagy szöveg megvilágosító célú magyarázatát adja, ezért lehetnek (és – mint látni fogjuk – ténylegesen is vannak) olyan BH-k, amelyek ebben a szűk értelemben egyáltalán nem tartalmazzak „értelmezést”. Ezek közé tartoznak egyrészt azok a döntések, amelyek néhány mondatos rendelkező (jogi megállapítást tartalmazó) része (esetleg ennek későbbi, részletesebb indokolása) egy konkrét jogeset eldöntése kapcsán pusztán annyit mond ki, hogy egy adott szó, kifejezés, mondat vagy szöveg (egy jogi rendelkezés) az, ami, vagyis hogy azonos önmagával<sup>22</sup> – ezt azonban mint tautológiát és így mint nyilvánvaló dolgot nem tartjuk (nem tarthatjuk) valódi értelmezésnek. Másrészt létez(het)nek olyan BH-k is, melyekben tartalmukat tekintve kizárólag vitatott bizonyítási, azaz ténykérdések megoldása szerepel, amelyek tehát egy adott jogeset azon típusú eldöntését jelentik, hogy egy egyértelmű jelentésű jogi norma alá kétséget kizáró módon tartozó életbeli tényállás a valóságban megtörtént-e vagy sem; az ilyen bírói ítéletek viszont tiszta normalogikai szillogizmust, Wróblewski elnevezésével „szubszumpciós szillogizmust”<sup>23</sup> tartalmazzak, jogértelmezési kérdésekről tehát ezekben az esetekben és az ilyen típusú döntést kimondó BH-kban úgyszintén nincs szó. Mi a vizsgált mintában 13 ilyen felsőbbbírósági határozatot<sup>24</sup> találtunk, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a 95 BH-ból mindössze 82 volt az, amelyben valamilyen módszerrel végrehajtott tényleges jogértelmezés (szövegértelmezés) előfordult.

Ami konkrétan a különböző módszerek hivatkozási gyakoriságát illeti, az egyértelműen megállapítható, hogy a legtipikusabbnak, a leggyakrabban alkalmazottnak a nyelvtani értelmezés (1.)<sup>25</sup> tekinthető. A nyelvtani érvek között a hétköznapi jelentés szerinti értelmezés (1/A.) és a jogi szakmai/dogmatikai értelmezés (1/B.) rendkívül nagy súllyal rendelkezik, körülbelül az ügyek harmadában történt az előbbire, illetve kétharmadában az utóbbira való hivatkozás; az egyéb szakma *terminus technicus*ainak, illetve a hétköznapi jelentéssel (is) rendelkező szavak speciális, nem jogi szakmai jelentésének a felhasználása (1/C.) azonban a jogértelmezés során kevésbé jellemző. A hétköznapi jelentés szerinti értelmezésnél a jogi normaszöveg által használt szavak, kifejezések, mondatok szemantikai értelmére való hivatkozás (1/A.a.) a meghatározó; ilyen típusú interpretáció 31 BH-ban fordult elő.<sup>26</sup> Ezzel szemben szintaktikai, vagyis a nyelvi

<sup>22</sup> Ennek két eklatáns példája a vizsgált bírósági határozatok közül a BH 43 és a BH 70.

<sup>23</sup> Vö.: WRÓBLEWSKI, JERZY: *A jogi szillogizmus*. In: BÓDIG MÁTYÁS – SZABÓ MIKLÓS (szerk.): *Logikai olvasókönyv joghallgatók számára*. Miskolc, 1996, 191–205. p.

<sup>24</sup> BH 6, BH 7, BH 10, BH 11, BH 16, BH 24, BH 29, BH 59, BH 61, BH 68, BH 87, BH 88, BH 95

<sup>25</sup> A továbbiakban a könnyebb áttekinthetőség érdekében az éppen megnevezett értelmezési módszernek a fentebb ismertetettek szerinti számozását zárójelben mindig jelezni fogjuk.

<sup>26</sup> Ezek, példaként néhány konkrét értelmezett szóval, kifejezéssel illusztrálva, a következők: BH 2, BH 3, BH 5, BH 9, BH 19, BH 20, BH 21, BH 30, BH 32, BH 34, BH 35, BH 37, BH 41 (mit jelent a „sajátként rendelkezés” a sikkasztás vonatkozásában, illetve mit jelent a „szerződés megkötése”), BH 42 (mikor reális a hétköznapi tapasztalatok szerint a bűnismétlés veszélye), BH 45 (a háromszoros értékkülönbség „feltűnően nagy” értékkülönbség), BH 56 (a napi 21 óra nem tekinthető kiterjesztőleg „napi 24 órának”), BH 62, BH 66, BH 69 (a pusztá tudomással bírás nem tekinthető „közreműködésnek”, azaz a bűncselekmény megállapíthatóságát



kapcsolóelemek jelentésére építő értelmezés (1/A.b.) mindössze 3 BH-ban szerepelt.<sup>27</sup> Ez utóbbiak közül az egyik<sup>28</sup> azt mondta ki, hogy a kijelentő mód felszólítást, mérlegelés nélküli döntést jelent, vagyis hogy a kijelentő modalitású mondat szigorú imperatívuszt, feltétel nélküli kötelezettséget tartalmaz; a másikban<sup>29</sup> a Legfelsőbb Bíróság azt deklarálta, hogy az „és” szó konjunkcióra utal, azaz a jogszabályi engedély a feltételek *mindegyikének* teljesülése esetén valósul csak meg; végül a harmadikban<sup>30</sup> az LB a „miatt” szót értelmezte úgy, mint ami nem más, mint *ok-okozati kapcsolatot* kifejező nyelvi kapcsolóelem.

Jogi szakmai (dogmatikai) értelmezés (1/B.) összesen 63 BH-ban fordult elő,<sup>31</sup> 31 bírósági határozatban egyszerű fogalmi dogmatikai értelmezés (1/B.a.),<sup>32</sup> 8 BH-ban kifejezetten jogszabályi/jogági jogelvekre hivatkozó értelmezés (1/B.b.),<sup>33</sup> 45 BH-ban pedig tág értelemben felfogott kontextuális értelmezés (1/B.c.)<sup>34</sup> formájában (és ez utóbbiak között 3 „lerontó formulán” alapuló érvelés<sup>35</sup> volt). Egyéb szakmák terminológiáját, illetve hétköznapi értelemmel is rendelkező szavak, kifejezések nem jogi szakmai jelentését felhasználó nyelvtani értelmezés (1/C.) ellenben mindössze két esetben történt: a BH 1-ben a Szegedi Ítéltábla másodfokú fellebbviteli döntése során a „vagyon” közgazdasági-számviteli fogalmát használta fel a vagyonek Kobzással érintett pénzüsszeg mértékének meghatározása céljából, a BH 60-ban pedig a Legfelsőbb Bíróság munka-védelmi, illetve foglalkozás-egészségügyi szakmai értelmezést végzett.

megalapozó aktív magatartásnak), BH 71, BH 73 (az „elvonás” hétköznapi-nyelvtani értelmezése, „szótári” definíálása a bíró által: „Minden olyan szerződésellenes magatartás elvonásnak tekinthető, amelynek eredményként a tartozás kiegyenlítése részben vagy egészben meghiúsul.”), BH 76, BH 79 (a „legnagyobb gondosság” értelmezése), BH 81, BH 82 (itt az LB az „érdekmúlás” kifejezésnek egy kifejezett „szótári” definíciót ad: „az érdekmúlás olyan objektív tény, melynek a bekövetkezte attól függetlenül megállapítható, hogy a kötelezett tudott-e róla”), BH 83, BH 85, BH 86, BH 89, BH 93, BH 94.

<sup>27</sup> Emellett a Legfelsőbb Bíróság a BH 19-ben nem törvény-, hanem reklámszöveg-értelmezést végzett abból a szempontból, hogy a modalitását tekintve kérdő mondat tartalmilag tekinthető-e kijelentésnek. Az LB álláspontja az volt, hogy nem; ha a mondat kérdésként van megfogalmazva, az mindig kérdést, és nem kijelentést tartalmaz.

<sup>28</sup> BH 31

<sup>29</sup> BH 34

<sup>30</sup> BH 40

<sup>31</sup> BH 1, BH 2, BH 3, BH 4, BH 5, BH 8, BH 9, BH 13, BH 14, BH 15, BH 17, BH 18, BH 19, BH 20, BH 22, BH 23, BH 25, BH 28, BH 32, BH 34, BH 36, BH 38, BH 39, BH 40, BH 41, BH 43, BH 44, BH 45, BH 46, BH 47, BH 48, BH 49, BH 50, BH 51, BH 52, BH 53, BH 54, BH 55, BH 56, BH 57, BH 58, BH 60, BH 63, BH 64, BH 65, BH 66, BH 67, BH 69, BH 70, BH 71, BH 72, BH 73, BH 74, BH 75, BH 76, BH 77, BH 78, BH 80, BH 86, BH 89, BH 91, BH 92, BH 94

<sup>32</sup> BH 2, BH 5, BH 15, BH 17, BH 20, BH 22, BH 23, BH 28, BH 36, BH 38, BH 39, BH 40, BH 41, BH 45, BH 46, BH 47, BH 49, BH 51, BH 52, BH 53, BH 54, BH 55, BH 56, BH 57, BH 69, BH 71, BH 72, BH 73, BH 74, BH 75, BH 94

<sup>33</sup> Ezek a BH-k a következők: BH 4, BH 45, BH 64, BH 69, BH 70, BH 73, BH 76, BH 92

<sup>34</sup> BH 1, BH 3, BH 4, BH 5, BH 8, BH 9, BH 13, BH 14, BH 15, BH 17, BH 18, BH 19, BH 20, BH 22, BH 23, BH 25, BH 32, BH 34, BH 36, BH 38, BH 43, BH 44, BH 45, BH 46, BH 48, BH 49, BH 50, BH 53, BH 55, BH 56, BH 58, BH 60, BH 63, BH 65, BH 66, BH 67, BH 70, BH 73, BH 74, BH 76, BH 77, BH 78, BH 80, BH 89 (törvény és EK-irányelv között), BH 91

<sup>35</sup> Ezek közül a BH 19 és a BH 86 a *lex specialis derogat legi generali* maximájára hivatkozott (anélkül, hogy magát az elvet explicálta volna), a BH 76 esetében viszont nem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy pontosan melyik formula alapján is döntött a bíróság (ez lehetett a *lex specialis* elve, de lehetett a *lex superior derogat legi inferiori* maximája, vagy ezek valamilyen kevert alkalmazása is, c BH-ban ugyanis a Bc. és egy nemzetközi egyezményt kihirdető törvény rendelkezései részletszabályainak megállapításáról szóló igazságügyi miniszteri rendelet kollíziójának feloldásáról van szó az IM rendelet javára).

Szűk értelemben felfogott kontextuális értelmezés (2.), vagyis egy adott jogi rendelkezésnek pusztán az őt körülvevő más jogi normák jellegéből (az adott jogi rendelkezés jogrendszerbeli helyéből) kiinduló interpretáció szintén csak néhány esetben, egészen pontosan 5 BH-ban fordult elő. A BH 26-ban a Legfelsőbb Bíróság azzal érvelt, hogy a Munka Törvénykönyve (Mt.) szabályait az Mt., vagyis a munkaviszonyra vonatkozó szabályok kontextusában lehet csak alkalmazni, a cégjogi szabályok kontextusában nem, ez utóbbiak ugyanis más életviszonyokra vonatkoznak. A BH 56-ban ugyancsak az LB annak alapján döntött a kérdéses jogesetben, hogy az alkalmazandó jogintézmény hol (pontosabban hogy hol nem) helyezkedik el az egészségügyi törvény rendszerében – egészen pontosan hogy melyik címen, illetve alcímen belül szabályozta azt a jogalkotó.<sup>36</sup> A BH 64-ben a „lakáscélú felhasználás” fogalmát értelmezte az LB annak fényében, hogy ez a fogalom hol, melyik jogszabályban helyezkedik el, illetve hogy az egyik jogszabály által használt, de nem definiált fogalom értelmezhető-e, definiálható-e más célokból készült, más életviszonyokra vonatkozó jogszabályok általi fogalmi meghatározások extrapolálásával (a konkrét esetben a Legfelsőbb Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a jogszabályok eltérő célja, szabályozási tárgyköre miatt az egyik jogszabályi meghatározás nem vihető át a más jogszabályban található ugyanazon fogalom meghatározására).<sup>37</sup> A BH 75-ben a Szegedi Ítéltábla a befolyással üzérkedés bűncselekménye konkrét esetben való megvalósulásáról annak alapján döntött, hogy mi is a célja, a védendő jogi tárgya az azon címben szabályozott bűncselekményeknek, amelyek körében a jogalkotó a befolyással üzérkedés tényállását is elhelyezte. Végül a BH 94-ben az LB azt mondta ki, hogy egy jogosultság attól függően jár vagy nem jár, hogy a jogi rendelkezések által abszorbeált jogpolitikai cél mi volt; vagyis a konkrét esetben abból a tényből, hogy az egyes jogi személyek jogosultságaira vonatkozó szabályok egymástól elkülönítve nyertek elhelyezést, a törvény más-más részében kerültek szabályozásra, megállapítható, hogy a jogalkotó az egyiknek adott jogosultságoktól eltérő jogosultságokat kívánt adni a másoknak.<sup>38 39</sup>

A (szűk értelemben vett) kontextuális értelmezéstől eltérően, de a nyelvtani érvekhez hasonlóan rendkívül gyakori a bírói jog egy vagy több elemére való hivatkozás. Ha Pokol Béla 1999-ben azt állapította meg, hogy „az elmúlt húsz év változásai [...] egyre inkább felhozták a jogszabályok szövege mellé a Legfelsőbb Bíróság eseti ítéleteit és a körülötte szerveződő bírói gyakorlatot is a jog hordozójává”,<sup>40</sup> akkor ezt a mi kutatásunk eredményei csak megerősíthetik. A bírói jogértelmező döntéseknek a már létező

<sup>36</sup> „A mentőszolgálat léte nem vehető figyelembe az egészségügyi alapellátás folyamatosságánál, a mentés az Eü. tv. értelmében *egyéb egészségügyi szolgáltatás* (94. §).” (Kiemelések tőlem – T.J.Z.)

<sup>37</sup> „Az elsőfokú bíróság egyenként vizsgálta azokat a jogszabályokat (Ltv., OTÉK), amelyekre az alperes hivatkozott. Jogszerűen állapította meg, hogy ezen jogszabályokban alkalmazott fogalom-meghatározások nem alkalmazhatók az Szja. tv. esetében. Ennek indoka az eltérő szabályozási célzat. A Legfelsőbb Bíróság megítélése szerint is a „lakáscélú” megfogalmazást nem lehet azonosítani a lakás bérletére, vagy a lakás műszaki megfelelőségére vonatkozó jogi szabályozással.” (A rövidítések feloldása: Ltv.: a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXXVIII. törvény; OTÉK: az országos településrendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII. 20.) kormányrendelet; Szja. tv.: a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény – T.J.Z.)

<sup>38</sup> „A szociális finanszírozás tekintetében a törvény a közhasznú társaságot az egyházi jogi személytől elkülönítve tárgyalja, annak fogalmától megkülönbözteti, és ilyen módon a kiegészítő normatív támogatásból – többek között – a közhasznú társaságot is kizárja.”

<sup>39</sup> Mint a bemutatott érvekből is látható, a szűkebb értelemben vett kontextuális értelmezést áthatja a jogszabályi célok és jogalkotói szándékok figyelembe vétele, de részben még formállogikai érvek is.

<sup>40</sup> POKOL BÉLA: *A jogértelmezés alapjai*. Magyar Jog, 1999/11, 496. p. 641–649. p.

bírói jog felhasználásán alapuló jellege – úgy tűnik – egyre markánsabbá válik, és egyre fontosabb lesz, hogy egy jogi problémát más, hasonló ügyekben a Legfelsőbb Bíróság vagy általában a bíróságok (az ún. ítélkezési gyakorlat keretében) hogyan döntöttek el.

A bírói jog szerinti értelmezésnél (3.) külön kell venni a korábbi eseti bírói döntésekre való hivatkozásokat, a bírói/ítélkezési gyakorlatra mint a bíróságok kollektív jogértelmező/jogalkalmazó tevékenységére való utalásokat, valamint az ún. absztrakt bírói normák (irányelvek, elvi döntések, kollégiumi állásfoglalások, jogegységi határozatok, kollégiumi vélemények és az elvi bírósági határozatok) alapján való interpretációs döntéseket. Mivel ezek akár önmagukban, akár bármilyen kombinációban előfordulhatnak, ezért először érdemes egyesével megnézni, hogy a lehetséges hét kombináció közül melyik előfordulása mennyire jellemző a jogértelmezés során, majd ezt követően külön is megvizsgálni, hogy az eseti döntésekre, a bírói/ítélkezési gyakorlatra és az absztrakt bírói normákra (akár önmagukban, akár más bírói jogi érvek mellett) összesen mennyi BH-ban összesen hány darab hivatkozás történt.

Bírói jog szerinti értelmezés (egy BH-ban akár többször is) a vizsgált mintában 35 BH-ban,<sup>41</sup> vagyis az esetek több mint harmadában fordult elő. Ezek közül kizárólag bírói/ítélkezési gyakorlatra történő hivatkozás (3/A.) 15 BH-ban összesen 20 esetben történt;<sup>42</sup> korábbi eseti bírói döntés(ek)re (tipikusan korábbi BH-/k/ra)<sup>43</sup> való önálló hivatkozás (3/B.) 10 BH-ban 16-szor szerepelt;<sup>44</sup> önmagában valamely bírói absztrakt norma (normák) szerinti jogértelmezést (3/C.) pedig 16 BH indokolása során összesen 18-szor alkalmazott a bíróság.<sup>45</sup> Bírói gyakorlatra és ennek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re hivatkozó értelmezés (3/D.) 9 BH-ban 10-szer fordult elő;<sup>46</sup> ítélkezési gyakorlat és ennek illusztrálására absztrakt bírói norma (normák) szerinti interpretációs döntés (3/E.) 3 BH-ban (ugyanennyiszer) szerepelt;<sup>47</sup> míg absztrakt bírói normára és ennek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re hivatkozó értelmezést (3/F.) a vizsgált mintában egyet sem találtunk. Végül összesen 2 olyan BH volt, amelyben egy jogértelmezési dilemma mikénti megoldásának megindokolása érdekében a bírói jog mindhárom elemére, azaz a bírói/ítélkezési gyakorlatra is, absztrakt bírói normára is és mindezek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re is egyszerre hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság (3/G.).<sup>48</sup>

Egybevéve immár a bírói jog eddig szétszórta és elkülönítetten felmért elemeit, az abszolút gyakoriságot tekintve a következő kép rajzolódik ki előttünk. Az ítélkezési gyakorlatra, a korábbi felsőbíróági eseti döntésekre és az absztrakt bírói normákra való

<sup>41</sup> BH 3, BH 5, BH 9, BH 13, BH 15, BH 20, BH 21, BH 25, BH 33, BH 34, BH 37, BH 38, BH 41, BH 44, BH 46, BH 47, BH 49, BH 50, BH 51, BH 52, BH 55, BH 57, BH 60, BH 63, BH 69, BH 71, BH 72, BH 73, BH 74, BH 75, BH 76, BH 77, BH 78, BH 84, BH 90

<sup>42</sup> BH 5 (2 db), BH 9 (2 db), BH 15, BH 34, BH 37, BH 38 (2 db), BH 46, BH 47, BH 49, BH 52, BH 69 (3 db), BH 74, BH 75, BH 77, BH 90

<sup>43</sup> 5 olyan eset volt, amikor a bíróság vagy egy, a Bírósági Határozatokban meg nem jelent felsőbíróági döntésre (például munkaügyi döntvényre) hivatkozott, vagy egy olyan ítéletet idézett meg, amely ugyan megjelent a Bírósági Határozatok című folyóiratban is, de azt a bíróság nem az adott ítélet BH-száma, hanem annak rendes bírósági ügyszáma alapján nevesítette.

<sup>44</sup> BH 20, BH 25 (2db), BH 37 (3 db), BH 41, BH 49 (3 db), BH 60, BH 63, BH 71, BH 76, BH 78 (2 db)

<sup>45</sup> BH 3, BH 5, BH 15, BH 20, BH 21, BH 31, BH 36 (2db), BH 38, BH 50, BH 51, BH 52, BH 57, BH 71 (2 db), BH 72, BH 74, BH 84

<sup>46</sup> BH 13 (2 db), BH 25, BH 33, BH 44, BH 49 (a bírói gyakorlat illusztrálására egyszerre 6 eseti döntést /köztük 3 BH-ú is felhozva), BH 57 (egyszerre 4 BH-val is megtámogatva az ítélkezési gyakorlatot), BH 73, BH 74, BH 75

<sup>47</sup> BH 55, BH 74, BH 84

<sup>48</sup> BH 25 és BH 57

hivatkozás nagyjából hasonló prevalenciával rendelkezik, a bírói gyakorlat azonban egy kevéssel kiemelkedik a többi közül. Ítélezési gyakorlatra (akár önmagában, akár a másik kettő mellett bármilyen kombinációban) ugyanis összesen 29 BH-ban mindösszesen 35 alkalommal történt hivatkozás; míg egyrészt korábbi eseti döntések szerinti jogértelmezés (szintén akár egyedül, akár a többi bírói jogi érveléssel együtt) 21 BH-ban 28-szor, másrészt bírói absztrakt normára való utalás (úgyiszentén akár magában, akár a másik kettő mellett) 21 BH-ban 23-szor fordult elő.

Ami az egyéb (bírói jogon kívüli) jogalkalmazói értelmezést (4.) illeti, az a magyar jogrendszerre nem jellemző. A magyar bíróságok ítélkező tevékenységének szellemiségétől, és egyáltalán a magyar jogi kultúra jellegzetességeitől rendkívül távol áll, hogy a bíróságok egy kétes értelmű jogszabályszöveg jelentésének megállapítását olyan végrehajtási aktusok, adminisztratív vagy más típusú jogszolgáltató szervek elvi jellegű (sokszor belső használatra készült) iránymutatásai, esetleg külföldi ítélkező szervek határozatai alapján végezzék el, amelyek a magyar bíróságokra (sőt akár az értelmezendő jogszabályi rendelkezés által érintett állampolgárookra) vagy egyáltalán nem kötelezőek, vagy kötelező erejük nem normatív, hanem csak eseti jellegű. Közigazgatási szervek elvi jellegű határozatai szerinti jogértelmezés (4/A.) például a vizsgált mintában egyáltalán nem fordult elő; hogy mégsem alap nélküli ezen érvelési módnak az általunk alkalmazott klasszifikációba való felvétele, azt mutatja, hogy bár a bíróságok végül is egy BH-ban sem hivatkoztak interpretációs döntéseik során ilyenre, az állampolgárok azonban ezt két esetben is megtették, méghozzá mindkettőben úgy, hogy azok elfogadása az ügyben ítéletet hozó bíróság által nem volt elvi jelleggel kizártnak (vagyis a két hivatkozás nem volt kétséget kizáró és első látásra is megállapítható módon minden jogalapot nélkülözőnek) tekinthető. Egyrészt a BH 19 révén eldöntött jogesetben a felperes egy versenyjogi tárgyú ügyben, a versenytörvény (Tpv.)<sup>49</sup> értelmezése tekintetében hivatkozott a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) Versenytanácsa 32/2005. Vj. számú határozatára, amit az LB végül is nem fogadott el; másrészt szintén hasonló jellegű hivatkozás történt a BH 91 során, ahol is az alperes a Tpv. 78. §-át a GVH Versenytanács elnöke által az e szakaszban foglalt rendelkezés részletszabályainak megállapítására kiadott 2/2003. számú Közlemény alkalmazásával értelmezte (a Legfelsőbb Bíróság azonban – mint említettük – ezen értelmezési forrás konkrét esetbeni felhasználhatóságát itt sem ismerte el). Egyéb belföldi jogalkalmazó szervek jogalkalmazó aktusai szerinti értelmezés (4/B.) sem sok volt, mindössze egy, amely a BH 81-ben fordult elő; ebben az ügyben az LB – az alperes jogértelmező javaslatát akceptálva – az adatvédelmi biztos egyik állásfoglalására hivatkozott.<sup>50</sup> Végül az egyéb jogalkalmazói értelmezést felhasználó argumentumok körében a Magyar Köztársaságra is kiterjedő szervi hatállyal bíró nemzetközi bírósági vagy egyéb jogalkalmazó szervek ítélkezési vagy döntési gyakorlata, illetve eseti döntései vagy ítéletei alapján történő értelmezést (4/C.) úgyiszentén egyetlen esetben (a BH 5-ben) hívta fel a Legfelsőbb Bíróság, amikor is döntése és az ennek alapjául szolgáló jogértelmezése helyességének alátámasztására az Emberi Jogok

<sup>49</sup> Teljes nevén: a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény.

<sup>50</sup> „Ezt a jogértelmezést tükrözi az adatvédelmi biztos alperes által megjelölt állásfoglalása is.” (Ez az állásfoglalás pedig konkrétan nem más, mint „az adatvédelmi biztos 2006 decemberében kelt, 2038/K/2006-2. szám alatt közzétett állásfoglalása”.)

Európai Bírósága gyakorlatával érvelt, e gyakorlat tényleges létezését ráadásul két konkrét EJEb-ítélettel is illusztrálta.<sup>51</sup>

A logikai értelmezés (5.) egy különös érvelési mód, melynek jellemzője, hogy leginkább célzatosan, mégpedig akkor alkalmazzuk, ha a szöveg egyértelmű szó (vagy inkább betű) szerinti jelentésével szemben álló (genezisét tekintve pusztán intuitíve helyesnek érzett) értelmezési eredményre szeretnénk eljutni. Emiatt a formális logika igénybe vétele rendszerint a hétköznapi józan ésszel is „kiokoskodható”, ésszerű megoldást szolgálja (ebben az értelemben tehát a formális logika maximái mint az emberi racionalitás egyetemes törvényszerűségei, valamint a józan emberi gondolkodás szempontjai tulajdonképpen egybeesnek). A logikai értelmezés további (bár nem kizárólag erre a módszerre jellemző) sajátossága, hogy annak alkalmazása gyakran nem explicált; a logikai érveket tehát a bíróságok<sup>52</sup> legtöbbször úgy használják fel, hogy nem hivatkozzák meg kifejezetten azt a formulát, amelyet a szöveg értelmezéséhez segítségül hívtak. Akár meghivatkozzák azonban, akár nem, a logikai maximák kiemelkedő jelentőséggel bírnak a jogszolgáltatásban, nem is elsősorban prevalenciájukat, sokkal inkább érveik súlyát tekintve. A formális logika ugyanis azon kevés dolog egyike, melynek szabályai sem meg nem kérdőjelezhetők, sem meg nem cáfolhatók, melyek tehát objektívek (már ha egyértelműen megállapíthatók alkalmazási feltételeik) és generális jellegűek, mindenkor és mindenhol (minden jogrendszerben és időtől függetlenül) érvényesek.<sup>53</sup> Éppen ezért azokban az esetekben, melyekben alappal hivatkozunk rájuk, tipikusan az értelmezési dilemma mikénti feloldásának erős érveit jelentik. Így van ez az általunk talált, logikai formulák szerinti jogértelmező döntések esetében is.

Logikai maximára hivatkozó értelmezés az általunk vizsgált mintában 15 BH-ban fordult elő, mégpedig összesen 19-szer.<sup>54</sup> Ez a 19 előfordulás az öt, a joggyakorlat számára relevanciával bíró joglogikai formula között a következőképpen oszlik meg. *Argumentum a minori ad maius*, vagyis a kevesebből a többre való következtetés<sup>55</sup> (5/A.)

<sup>51</sup> „A védő kötelező részvételét illetően utal továbbá az Emberi Jogok Európai Bíróságának az Emberi Jogok Európai Egyezménye (Róma 1950) 6. Cikk 3/a) pontja tekintetében kialakított gyakorlatára (X. Norvégia elleni ügy, 1975. május 30-ai határozat; Croissant Németország elleni ügye, 1992. szeptember 25-éi határozat).”

<sup>52</sup> Ez természetesen nemcsak a bírósági jogalkalmazásra, hanem bármilyen tárgykörben végzett érvelésre jellemző.

<sup>53</sup> Természetesen ha ezen alkalmazási feltételek megvalósulása nem egyértelmű, mert például azok megállapításához az adott szituáció jellegének előzetes értékelésére van szükség, akkor a logikai formulák sem lehetnek segítségünkre abban, hogy objektív módon megállapíthassuk, hogy a kérdéses szöveg mit (vagy sokszor inkább: mit /biztosan/ nem) jelent. Éppen az alkalmazási feltételek gyakori bizonytalansága miatt a logika sem képes minden „nehéz esetre” képes megoldást adni, sőt az is előfordulhat, hogy éppen ellenkezőleg, egyszerre nem is egy, hanem több, nagyjából egyformán plauzibilis megoldást ad, amelyek közül objektív módon nem lehet választani. Az ilyen megoldási irányokat, elveket, útmutatásokat nevezi von Wright „meta-normáknak” (WRIGHT, GEORG HENRIK VON: *Létezik normalogika?* In: BÓDIG – SZABÓ (szerk.): 1996, 124.; 111–153. p.). Ezeknek a „meta-normáknak” az a funkciójuk, hogy segítsék a jogalkalmazást, és a tételes normaszöveg által homályos módon, ellentmondásosan vagy egyáltalán nem szabályozott kérdéseket eldönthetővé tegyék, így szolgálva a jogbiztonságot és a kiszámítható jogszolgáltatást. Vannak azonban esetek, amikor elvileg több ilyen „meta-norma” is alkalmazható. Így például az *a contrario* és az *a simili* joglogikai érvei ugyanazon jogértelmezési dilemma eldöntése során egymásnak ellentmondó konklúzióra vezethetnek, de a *lex superior*, a *lex specialis* és a *lex posterior* (nem elsősorban logikai, mint inkább kontextus alapú) ítélkezési hűvelykijátszábai is más-más megoldást javasolnak egy olyan helyzetben, amikor valamilyen szempontból ezek közül több is igénybe vehető lehet.

<sup>54</sup> BH 3, BH 4, BH 5, BH 12, BH 15, BH 27, BH 33, BH 55, BH 57 (4 db), BH 58, BH 62, BH 64 (2 db), BH 77, BH 91, BH 94 (2 db)

<sup>55</sup> Ez egyrészt tiltó jogi normánál irányadó: ha a kevesebb, azaz a kisebb súlyú, hatású magatartás is tilos, illetve ha a kisebb érték is jogilag védett, akkor a több, vagyis a súlyosabb, nagyobb hatású magatartás

egyetlen esetben történt: a BH 62-ben a Legfelsőbb Bíróság (a másodfokú bíróság jogerős ítéletének indokolásában foglaltakat elfogadva) kimondta, hogy ha a törvény egy adott jogviszony (jelen esetben a polgármesteri foglalkoztatási jogviszony, illetve a polgármesteri kinevezés) közös megegyezéssel történő módosítását sem teszi lehetővé, akkor ugyanez a jogviszony egyoldalú intézkedéssel még kevésbé módosítható. Az *argumentum a maiori ad minus*, azaz a többről a kevesebbre való következtetés<sup>56</sup> (5/B.) érvére úgyszintén egy alkalommal hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság, mégpedig a BH 5-ben, és ez volt az egyetlen olyan eset a 19-ből, amikor a használt joglogikai formulát kifejezetten nevében is nevezte az LB.<sup>57</sup> *Argumentum ad absurdumra* (5/C.), tehát azon maximára való hivatkozás, mely szerint ha egy adott értelmezési módszer alapján megállapítható értelem alkalmazása révén előálló következmények abszurd, lehetetlen, elmentmondó vagy egyértelműen nemkívánatos joggyakorlathoz vagy eseti ítéletekhez vezetnének, akkor ezt az értelmet mint nyilvánvalóan aaptalant el kell vetni,<sup>58</sup> 4 esetben fordult elő. A BH 4-ben a Legfelsőbb Bíróság a KRESZ általános balesetelhárítási kötelezettségét értelmezve jutott arra a belátásra, miszerint abszurd lenne elvárni, hogy a gépkocsivezető mások jogellenes magatartására is számítson minden helyzetben, és ennek lehetőségére tekintettel kell, hogy közlekedjen mindenkor és bármely körülmények között, illetve hogy a KRESZ szabályait betartva még akkor is ő legyen felelősségre vonható, ha a gyalogos szegte meg a KRESZ előírásait.<sup>59</sup> A BH 12 szerint ha a károsult az igényével (például a károskozó jogi személy megszűnése esetén) a felelősségbiztosítás alapján közvetlenül a biztosító ellen nem fordulhatna, akkor az ilyen igényt egyálta-

még inkább tilos, a nagyobb érték pedig jogilag még inkább védett lesz, akkor is, ha ez utóbbi a jogszabály szövegében nincs szó szerint benne. Például ha bizonyos dolgokat korlátozottan cselekvőképes személy nem tehet meg, akkor ugyanezeket a (teljesen) cselekvőképtelen személy nyilván még kevésbé teheti meg. Másrészt ugyanez a maxima vonatkozik a kötelezettség teljesítése alól adott kifejezett jogszabályi mentességre is: tehát ha a törvény kimondja, hogy a kevesebb valakinek nem kötelessége, akkor ez egyúttal értelemszerűen azt is jelenti, hogy a (kisebbit magában foglaló) több sem kötelessége. Azonban még ezen logikai elv alól is létezik tételes jogszabályi kivétel; így például ha az igazolási kérelem objektív határideje eltelt, akkor ennél később még kevésbé lehet a kézbesítési vélelem megdöntése iránti kérelmet előterjeszteni, ám a végrehajtási eljárásban ez a jog egy időre újra megnyílik.

<sup>56</sup> Ez az elv azt mondja ki, hogy ha a több szabad, megengedett, jogilag nem tiltott, akkor a kevesebb még inkább szabad, megengedett, jogilag még kevésbé tiltott lesz (ha például – meghatározott feltételek megvalósulása esetén – jogos védelmi szituációban a megtámadott jogszerűen akár ki is ölthetja a rá támadó életét, akkor – ugyanezen körülmények között – súlyos testi sértést vagy maradandó fogyatékosságot eredményező sérelést, egészségkárosodást is okozhat neki); továbbá ha a jogszabály a többet kötelességként írja elő, akkor azt úgy kell érteni, hogy az annak részét képező kevesebbet is az illető kötelességeként tételezte. (Ez szintiszta formális logika: ha egy halmazra igaz  $n$  állítás, akkor ez az  $n$  állítás a halmaz bármely részhalmazára is igaz kell, hogy legyen. Ám azt, hogy a tételes jog praktikusán mégsem tisztá formális logika, jól mutatja, hogy kivételek itt is léteznek: például az örökösnek joga van visszautasítani az örökség egészét, de nincs joga – a mezőgazdasági termelést szolgáló föld és a hozzá tartozó különböző eszközök kivételével – visszautasítani annak egy részét, még akkor sem, ha a visszautasított részen nincsenek terhek.)

<sup>57</sup> „Ennek alapja a »többben benne van a kevesebb« logikai elven felül az, hogy...”; vagyis ha a bíróságnak a több kötelessége, akkor a kevesebb is az.

<sup>58</sup> Ez az érv kakukktőjás a többi joglogikai maxima között, mert ebben az esetben nem a formális logika, hanem gyakorlati hasznossági/célszerűségi szempontok alapján döntünk arról, hogy a jogszabály melyik értelme (nem) alkalmazható.

<sup>59</sup> „Figyelemmel a körülményekre, az általános balesetelhárítási kötelezettség körében semmiképpen sem várható el a szabályosan balra kanyarodó, s ezért szükségszerűen az egész belátható úttestet áttekintő terheléstől, hogy 2-3 másodperc alatt észlelje az úttesten meg nem engedett helyen, tehát váratlanul felbukkanó, mozgó sértettet, s ezen az időn belül lassító fékezéssel hárítsa el az ütközést. Az általános balesetelhárítási kötelezettség körében csak jogilag elvárható és reálisan teljesíthető kötelezettségek elmulasztása miatt állapítható meg büntetőjogi felelősség.”

lán nem tudná érvényesíteni, ami nonszensz, a felelősségbiztosítás intézményének értelmével ellentétes lenne. A BH 57-ben az LB a jogerős ítéletet hozó megyei bíróság felfogását elvetve azt állapította meg, hogy a jogvesztő határidő leteltét követően semmiféle okból nem lehet olyan eljárási cselekményt megtenni (jelen esetben választott bírósági ítélet érvénytelenítése iránti pert indítani), amire ez a határidő vonatkozik, akkor sem, ha az ennek alapjául szolgáló tények csak ezt követően jutottak a fél tudomására, mert ebben az esetben a jogvesztő határidő a funkcióját veszítené el, azt, hogy legyen egy végső időpont, amikor az ügy visszavonhatatlanul lezárásra kerül.<sup>60</sup> A BH 91-ben pedig a Legfelsőbb Bíróság azon az alapon utasította el egy értelmezési módszer (a nemzetközi egyezményeken alapuló értelmezés) felhasználását egy konkrét ügyben, hogy annak alkalmazásával egy nyilvánvalóan abszurd eredmény, egy lehetetlen helyzet (nevezetesen egy törvény totális alkalmazhatatlansága) jönne létre.<sup>61</sup> <sup>62</sup> Végül a kevésbé „látványos” példákat szolgáló *argumentum a contrario*,<sup>63</sup> tehát az ellentétből való következtetésen alapuló értelmezés (5/D.) 8 BH-ban összesen 9 esetben,<sup>64</sup> *argumentum a simili*, vagyis a hasonlóságon alapuló érvelés (5/E.) pedig 4 BH-ban<sup>65</sup> (mindegyikben egyszer-ször) fordult elő.<sup>66</sup>

Teleologikus (a jogszabály objektív célján, társadalmi rendeltetésén alapuló) értelmezés (6.) 8 BH-ban található,<sup>67</sup> a legkülönbébb megfogalmazásokban; így a bíróságok hivatkoznak egy jogi rendelkezés, egy jogszabály vagy egy egész jogintézmény céljára, funkciójára, értelmére, rendeltetésére, a célok elhatárolására, illetve – többször is – mindezek „nyilvánvalóságára”. Ezzel szemben történeti (a jogalkotó szándékán, alkotáskori akaratán alapuló) értelmezés (7.) mindössze 3 BH-ban jelentkezett;<sup>68</sup> ezek közül miniszteri indoklásra való hivatkozás (7/A.) a vizsgált mintában egyetlen esetben történt,<sup>69</sup> előkészítő anyagokra való utalás (7/B.) egyszer sem fordult elő, általánosságban a

<sup>60</sup> „... nyilvánvalóan megengedhetetlen, hogy a későbbiekben felmerülő körülmények folytán bármikor indítható legyen érvénytelenítési per. A jogerős ítélet okfejtéséből az következhetne, hogy például közrendbe ütközés címén határidő nélkül bármikor, esetleg évek múlva lehetne érvénytelenítési pert indítani, ami nyilvánvalóan nem engedhető meg.”

<sup>61</sup> „Nem valósíthatta meg az alperes eljárása az Egyezmény megsértését, mert ez esetben alkalmazhatatlannak lennének a Tptv. verseny-jogsértő magatartás, tevékenység főlétlására vonatkozó eljárási rendelkezései, a jogsértő magatartások felderítésére nem volna lehetőség, a törvény ezen szabályai céljukat vesztenék.”

<sup>62</sup> Az *ad absurdum*hoz hasonló (de azzal mégsem azonos) az a fajta jogi érvelés is, amikor a bíróság minden jogi sallang nélkül, egyszerűen a hétköznapi józan ész alapján dönt. A BH 85-ben például a következőket mondta ki a Legfelsőbb Bíróság: „nem volt elvárható az elővásárlásra jogosulttól, hogy 2 millió Ft-tal menjen el az ártárgyálásra, mikor előzetesen arról sem volt tudomása, hogy neki esetleg ilyen összeget kell befizetnie”.

<sup>63</sup> Az *a contrario* alkalmazási körébe elsősorban a taxáció értelmezése, vagyis az a következtetés tartozik, melynek során a kimerítő (vagy a bíró által ilyen jellegűként felfogott) felsorolásba nem tartozó életviszonyok vonatkozásában az LB megállapítja, hogy az a rendelkezés, amely a taxatív felsorolás részét képező életviszonyok körében alkalmazandó, az nem alkalmazható a felsorolásban nem szereplő életviszonyok eldöntésére.

<sup>64</sup> BH 3, BH 15, BH 33, BH 55, BH 57, BH 58, BH 64, BH 94 (2 db); továbbá a BH 24 szerint a jogerős döntést hozó másodfokú bíróság is hivatkozott ilyenre, ezt utóbbit azonban a Legfelsőbb Bíróság nem fogadta el.

<sup>65</sup> BH 27, BH 57, BH 64, BH 77

<sup>66</sup> Mivel az *a contrario* és az *a simili* érvei ugyanazon interpretációs szituációban ellentétes következtetési sémák alkalmazását kívánják meg, ezért előfordulhat, hogy egy értelmezendő jogi normaszöveg egyik, illetve másik módszer szerinti értelmezése polárisan ellentétes következményekhez vezet; ebben az esetben a bíró az alapján kell, hogy válasszon a két módszer között, hogy milyen jellegűnek véli azt a normaszöveget, amelyet értelmeznie kell. Így például felsorolás esetében a szerint fog eldölni, hogy a jogalkalmazó a kettő közül melyiket veszi igénybe, hogy a felsorolást taxatív vagy exemplifikatív jellegűként értékeli-e.

<sup>67</sup> BH 1, BH 5, BH 21, BH 35, BH 43, BH 57, BH 64, BH 70

<sup>68</sup> BH 37, BH 64 (összesen négyszer megemlítve, különböző formákban), BH 70

<sup>69</sup> BH 64

„törvényhozó szándékára”, a jogalkotó akaratára” stb. (7/C.) 3 BH-ban,<sup>70</sup> a jogszabály vagy a jogi rendelkezés keletkezéstörténetére (7/D.) pedig egyetlen esetben sem hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság. Meg kell említeni, hogy a történeti és a teleologikus értelmezés a gyakorlatban gyakran egybeolvad, mivel a jogalkotó szándéka sokszor éppen a törvényszövegben kap egyértelmű kifejezést mint jogszabályi cél, ez utóbbinak a genezise viszont általában a törvényhozó explicite kifejezésre juttatni kívánt akarat<sup>71</sup> (erre az összeolvadásra a legjobb példa a BH 70, ahol az LB a szubjektív szándéokra és az objektív funkcióra egyetlen utalás keretében hivatkozott.)

Közvetlen jogtudományi-jogirodalmi értelmezés (8.) a magyar ítélkezési gyakorlatban ritkán szerepel; mi a vizsgált mintában egyetlen ilyen hivatkozást találtunk, amikor is a BH 74-ben a Szegedi Ítélőtábla – utaló jelleggel – egy konkrét jogtudományi munka konkrét állítását, oldalszám pontossággal meghivatkozva hozta fel egyik kijelentése jogi alátámasztásként („Magyar Büntetőjogi Kommentár 688/1. oldal 6. pont – HVG-ORAC Kiadó”). Még ennél is különlegesebb metódus a magyar felsőbbbíróági interpretációs gyakorlat körében az alkotmányos alapjogok, alapelvek, illetve alkotmánybíróági határozatok alapján történő értelmezés (9.). Bár az alapjogoknak a jogalkotásra való közvetlen hatása nyilvánvaló, ez a közvetlen hatás a jogalkalmazásban már nem jelenik meg, amit az is jelez, hogy az elemzett 95 BH között egyetlen ilyen sem akadt. Még az is csak hat esetben<sup>72</sup> fordult elő, hogy maguk a felek hivatkoztak ilyenre, és ezt a fajta alapjogi/alkotmánybíróági érvelést utasította el az LB;<sup>73</sup> ezt a hat „negatív,” vagyis a fél ilyen jellegű interpretációs javaslatát elutasító, azt nem relevánsnak tartó hivatkozást azonban ki kell, hogy zárjuk az alapjogi értelmezési módszer köréből, minthogy abba csak a „pozitív” utalások számíthatók bele. Végül e között a hat eset között is csak egyetlen olyan volt,<sup>74</sup> amikor egy alsóbb fokú bírói szerv alapjogi törvényértelmezést végzett,<sup>75</sup> ám ezt az LB (a felek általi alapjogi utalásokhoz hasonlóan) ugyancsak nem fogadta el.<sup>76</sup>

<sup>70</sup> BH 37, BH 64, BH 70

<sup>71</sup> E két módszer „terméketlen” szembeállításának rövid kritikáját a magyar szakirodalomban lásd például: SZABÓ MIKLÓS: *Ars iuris: A jogdogmatika alapjai*. Miskolc, 2005, 177–178. p. De korábban maga Szabó Imre is azon a véleményen volt, hogy a teleologikus értelmezéssel feltárható jogszabályi cél valójában a történeti értelmezés révén megállapítható jogalkotói akarat része, ezért „a történeti clem mellett nincs is szükség külön teleologikus értelmezés felvételére” (SZABÓ 2005, 231. p.).

<sup>72</sup> BH 5, BH 21, BH 22, BH 39, BH 48, BH 91

<sup>73</sup> Ez az eredmény nagy mértékben összhangban áll Bencze Mátyás kutatásának megállapításaival, aki mintegy 2500 büntetőjogi tárgyú, 1990 és 2007 között meghozott BH-t, valamint 178, ugyanebből az időszakból származó elvi bíróági határozatot (EBH-t) vizsgált meg, és ezek között kevesebb mint 100 olyan BH-t, illetve 18 olyan EBH-t talált, amelyekben szerepel „az alkotmánnyal összefüggő hivatkozás”. (Vö.: BENCZE MÁTYÁS: *Díszítóelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? A büntetőbírói gyakorlat és az alkotmány*. Fundamentum 2007/3, 5–21. p.) Ha ehhez hozzávesszük, hogy „ezek jelentős hányada pusztán technikai jellegű utalás” (uo.), vagyis „az ügyek nagyobb hányadában nincs érdemi funkciója az alkotmányra történő utalásnak” (i. m. 19. p.), valamint hogy az érdemi hivatkozások egy része is a *nullum crimen sine lege/nulla poena sine lege* nem kizárólag alkotmányos, hanem generális jogelvi szintű princípiumára való hivatkozás, akkor egyértelműen kijelenthető, hogy egy normaszöveg valódi jelentésének feltárása érdekében végzett, az Alkotmány, valamint alkotmányos jog vagy egy releváns alkotmánybíróági határozat szerinti *tartalmi* jogértelmezés kivételcs interpretációs metódus a magyar legfelsőbb bíróági gyakorlatban. (Ha pedig nemcsak a büntetőjogi, hanem a polgári jogi, gazdasági jogi, munkajogi és közigazgatási jogi BH-kat és EBH-kat is megvizsgálunk, akkor véleményünk szerint nagy valószínűséggel átlagosan még ennél is kevesebb alapjogi hivatkozást találunk.)

<sup>74</sup> BH 22

<sup>75</sup> „A másodfokú bíróság jogi álláspontja szerint a helyi önkormányzat, amennyiben a tulajdoni igényét a Vagyonátadó Bizottságnál 1995. március 31-e előtt nem terjesztette elő, úgy ezt az Ötv. 107. § (7) bekezdése alapján 1995. április 1-jétől kezdődően bíróság előtt, polgári peres eljárásban érvényesíthette, amely pert az



A nemzetközi egyezmények szerinti értelmezés (10.) sem jellemző Magyarországon, mégpedig annyira nem, hogy a kutatásunk tárgyaként szolgáló BH-k közül csak egyben fordult elő ilyen: a BH 76-ban a Fővárosi Ítéltábla az 1999. évi II. törvénnyel kihirdetett, „az Emberi Jogok Európai Bírósága eljárásaiban részt vevő személyekre vonatkozó Európai Megállapodás” rendelkezései alapján döntött egy, a korábbiakban a „lerontó formulák” körében már ismertetett normakollízió feloldása során. Ezen kívül még három olyan jogeset volt, ahol felmerült az ilyen értelmezés lehetősége,<sup>77</sup> de a felek ilyen hivatkozását ez utóbbi esetekben a Legfelsőbb Bíróság elutasította.<sup>78</sup> Összehasonlítói jogi értelmezés (11.) – nem ügydöntő, csak az egyéb irányú érvelés megalapozottságát alátámasztó jelleggel – szintén egyetlen BH-ban fordult elő, ott azonban rögtön kétszer is: a Legfelsőbb Bíróság a BH 57-ben egy választott bírósági ítélet érvénytelenítése iránti eljárásban hozott Fővárosi Bírósági döntés felülvizsgálata során először általános-ságban az „európai gyakorlatra” hivatkozott, majd pár sorral lentebb az érvelése helyességét egy konkrét külföldi állam valamely pontosan megjelölt, konkrét törvényhelyére való utalással (!) erősítette meg.<sup>79</sup> Ez utóbbi egészen pontosan az osztrák „ZPO [Zivilprozessordnung (Polgári Perrendtartás) – T.J.Z.] 611. § (2) bek. 6. pontja” volt. Végül általános jogelvek fényében történő értelmezést (12.) a vizsgált mintában nem találtunk; szubsztantív értelmezés (13.) is mindössze egyszer (a BH 5-ben) fordult elő, melyben az LB – szigorúan az érvelést erősítő, és nem a döntés kimenetelét önmagában meghatározó jelleggel – közvetlenül a „közérdekre” hivatkozott;<sup>80</sup> „egyéb”, a fenti módszerek körébe nem tartozó metódussal (14.) pedig a vizsgált mintában szintén nem találoztunk (még egy törvénynek vagy rendeletnek az európai uniós jogforrások, illetve jogi aktusok szerinti értelmezésével<sup>81</sup> sem).

ellen kellett megindítania, aki az igényelt vagyont birtokolta. Ezt a jogértelmezést támasztja alá az Alkotmánybíróság 36/1998. (IX. 16.) AB határozatának VI/1. c) pontja és VII. pontja is.”

<sup>76</sup> Nem is lenne helyes, ha a rendes bíróságok közvetlenül alkotmányos jogértelmezést végezhetnének, azzal ugyanis az Alkotmánybíróság alkotmányos szerepkörét vennék át, és vonnák el egy törvény Alkotmány szerinti értelmezés megállapításának jogát az arra (éppen az Alkotmány által) rendelt Alkotmánybíróságtól. Jól mutatja ezt a veszélyt (és a rendes bíróságok ennek felvállalásától való ózkodásának megalapozottságát) az ún. „dávodi kislány”-ügyben a Bajai Városi Bíróság által hozott, a magyar joggyakorlatban kivételcsnek számító ítélet, amelyben a rendes bíróság maga végzett (egyébként az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezésével szemben álló) alkotmányos jogértelmezést. (Ennek a jogállamiság, a jogbiztonság és a hatalmi ágak elválasztása elvének szempontjából elrettentő, a vonatkozó hatásköri és eljárási szabályokat nyíltan felrúgó döntésnek a szövegét, és benne az ítélet indokolását lásd: *A Bajai Városi Bíróság ítélete a magzatperben*. Fundamentum, 1998/3, 73–76. p.; ezen ítélet jogelméleti/alkotmányelméleti kritikáihoz pedig lásd: SÓS VILMOS: *Példállan ítélet?* Fundamentum, 1998/3, 87–88. p.) Megjegyzendő ugyanakkor, hogy vannak szerzők, akik ugyan tartalmilag nem értenek egyet a bajai magzatperben a bíróság által kinyilvánított alkotmányértelmezéssel, ám magának a bírósági alkotmányértelmezésnek az intézményét nem vetik el. Ezekre példaként lásd: HALMAI GÁBOR: *Az alkotmány mint norma a bírói jogalkalmazásban*. Fundamentum, 1998/3, 77–81. p., illetve HANÁK ANDRÁS: *Egy különös abortusz után*. Fundamentum, 1998/3, 73–76. p.)

<sup>77</sup> BH 5, BH 39, BH 91

<sup>78</sup> 2 BH-ban a Római Egyezményre (teljes nevén „Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én aláírt Egyezményre” /közkeletű nevén az Európai Emberi Jogi Egyezményre/), 1 BH-ban pedig a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára hivatkoztak a felek [ezek közül kettőben konkrét §-okra utalás történt, egyben pedig az „EJEB gyakorlatára” hivatkozott (több vonatkozásban is) a fél].

<sup>79</sup> Ezen felül a BH 91-ben a fél kísérelt meg (sikertelenül) hivatkozni a „közösségi joggyakorlatra”, konkrétan a Bizottság vizsgálati szokásaira, továbbá általában véve a „közösségi jogra”.

<sup>80</sup> „... az erdei ökoszisztéma fenntartásának biztosítása minden rendeltetésű erdő esetén közérdek.”

<sup>81</sup> Más vizsgálatok is nagyon kevés EU-s normára alapított ítéletet, illetve uniós normára való hivatkozást találtak; példáulai Bartha Ildikó és Bencze Mátys a 2004 és 2007 közötti BH-k és EBH-k között mindössze 25 olyan ítéletre bukkant, amelyben valamilyen módon előfordult EU-s normára való érdemi hivatkozás (vö.:

Kutatásunk eredményeit összefoglalva tehát azt láthatjuk, hogy a nyelvtani, ezen belül is különösen a jogi szakmai nyelvtani értelmezésnek a magyar értelmezési gyakorlatban kiemelkedő szerepe van; utóbbira való hivatkozás ugyanis a BH-k kétharmadában, míg a szavak, kifejezések hétköznapi szemantikai jelentésére alapított érvelés a döntések egyharmadában fordult elő. Szintén meghatározó jelentőségű a bírói jogi argumentáció, amely a BH-k több mint egyharmadában megjelent. A bírói jogi döntési alapok közül is a legfontosabb az „ítélkezési gyakorlat”, amelyet – ha ilyen létezik – minden bíróságnak szinte kötelező jelleggel figyelembe kell vennie, mert noha formáljogi kényszer nincs ennek a követésére, a Legfelsőbb Bíróság elvárja, hogy az alsóbb fokú bíróságok ez alapján értelmezzék a törvényeket. Míg a bírói gyakorlatra való felsőbbbíróági hivatkozások majdnem minden olyan BH-ban előfordultak, amelyben egyáltalán történt bírói jogi interpretáció (ezért tehát ez a fajta értelmezési mód a bírói jog szerinti értelmezés másik két módszere kiindulási pontjának is tekinthető), addig eseti döntésre, illetve bírói absztrakt normára való hivatkozás már csak a vizsgált BH-k alig több mint egyötödében (a bírói jogi értelmezést tartalmazó döntések 60 %-ában) történt. A harmadik jelentős interpretációs módszer a logikai értelmezés; bár számarányát tekintve is viszonylag gyakran felbukkan valamely logikai argumentum, ha egy kérdéses jelentésű rendelkezés valódi értelmének feltárását kísérli meg a bíróság (mi minden hatodik BH-ban találtunk ilyet, néhány BH-ban egyszerre többet is), kiemelkedő szerepét mégsem elsősorban az előfordulási gyakorisága, sokkal inkább érvelési *súly*ja jelenti (egy formállogikai érv mindig az erős érvek közé tartozik). Ezekhez a módszerekhez képest kevésbé jelentős a teleologikus, és még kevésbé a (szűk értelemben vett) kontextuális, a történeti, a hétköznapi szintaktikai, a nem jogi szakmai nyelvtani és a belföldi bírói jogon kívüli „egyéb” jogalkalmazói értelmezés (ilyenekből módszerenként mindössze néhány fordult elő); nemzetközi jogi, összehasonlító jogi és szubsztantív interpretáció továbbá mindössze egy-egy esetben, alkotmányos alapjogok, alapelvek, illetve alkotmánybírói határozatok alapján, általános jogelvek fényében történő, valamint a korábban felsoroltakon kívüli „egyéb” (pl. EU-jog szerinti) értelmezés pedig a vizsgált jogesetekben egyetlenegyszer sem történt.

ZOLTÁN J. TÓTH

INTERPRETATION OF HIGHER COURTS *DE FACTO*:  
METHODS OF STATUTORY INTERPRETATION  
IN THE PRACTICE OF THE SUPREME COURT OF HUNGARY

(Summary)

Written legal norms, as well as language phenomena in general, always need to be interpreted. This interpretation can happen in numerous ways. In this essay, firstly, I present a methodology which describes fourteen different possible legal interpretation methods and, then, I try to find whether the Hungarian high courts and, mainly, the Supreme Court of Hungary in what proportion uses these separate techniques. The basis of this survey is a certain part of those Supreme Court decisions that were made in 2009 and published in the official bulletin concerning law enforcement. The author's hope is that the findings of this empirical research can contribute to an even more precise reflection to legal interpretation methodology and a possible practical application thereof.



TREMMEL FLÓRIÁN

## „Örökzöld kérdések” és új kihívások a büntető bizonyításban

### 1. A témaválasztásról

Azért tettem idézőjelbe az örökzöld kérdések címrészt, mert a tizedik évtizedébe lépő Cséka Ervin professzor 1997-ben pontosan ugyanezt a jelzős szerkezetet helyezte a bizonyításokról írt tanulmánya címében.<sup>1</sup> S azért választottam ezt a témát, mert az Ünnepeltnak magas színvonalú első monográfiája – több mint négy évtizeddel ezelőtt! – a ténykérdések, megoldását vette tudományos görcső alá.<sup>2</sup> Mindez eleve lehetővé teszi számomra az összehasonlítást abban a vonatkozásban, hogy mennyire „örökzöldek” a bizonyítás alapkérdései.

További ösztönzést – s talán szakmai legitimációt is – jelent számomra az, hogy 2006-ban tőlem is megjelent a ténykérdések megoldásával kapcsolatban bizonyításelméleti monográfia<sup>3</sup> továbbá – éppen négy évtizeddel ezelőtt – első nagyobb terjedelmű tanulmányom is ebben a témakörben született meg.<sup>4</sup>

E négy mű egybevetése, felemlítése kapcsán máris valószínűsíthető, hogy vannak a bizonyításelméletnek hosszú távú problémái, más szavakkal: „örökzöld” kérdései. Ugyanakkor azonban a XXI. század elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a bűnügyekben a bizonyítékok gyűjtésével, vizsgálatával és értékelésével összefüggésben új kihívások és feszültségek keletkeznek.<sup>5</sup>

Tanulmányomban ezeket az új kihívásokat is törekszem körvonalazni, felvázolni s ennek kapcsán az Ünnepelet munkásságát nemcsak érdemben elemezni, feldolgozni, hanem azt bizonyos mértékben kiegészíteni, avagy legalábbis az Ünnepelet fent hivatkozott két művéről „post festa” recenziót írni.<sup>6</sup>

---

<sup>1</sup> CSÉKA ERVIN: „Örökzöld” kérdések a büntető bizonyításban. In: Ünnepi tanulmányok HORVÁTH TIBOR 70. születésnapjára. Miskolc, 1997. 171–190. p.

<sup>2</sup> CSÉKA ERVIN: A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai. Budapest, 1968. 363. p.

<sup>3</sup> TREMMEL FLÓRIÁN: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Budapest-Pécs, 2006. 248. p.

<sup>4</sup> TREMMEL FLÓRIÁN: A bizonyítás és a bizonyíték fogalma a büntetőeljárásban. Pécs, 1971. 39. p.

<sup>5</sup> Különösen a titkosszolgálati eszközöket is alkalmazó titkos információszerezés paradigmaváltás jellegű átvétele (áthelyezése) a büntető eljárásjog és a kriminalisztika keretébe, továbbá az ún. kizárt bizonyítékok rendszerű intézményesülése.

<sup>6</sup> Ahogy annak idején az Ünnepelet nagydoktori értekezéséről késedelem nélkül volt szerencsém recenziót írni. L. TREMMEL FLÓRIÁN: *A büntető jogorvoslatokról*. Jogtudományi Közlöny 1987/8, 442–448. p.

## 2. A ténykérdés és a jogkérdés, a felderítés és a bizonyítás viszonya

Cséka Ervin már a monográfiájában is kiemelte, hogy a „ténymegállapításnak a büntető jogalkalmazás folyamatában egyetlen s egyben törvényes módszere a bizonyítás.”<sup>7</sup>

Későbbi tanulmányában határozottan leszögezi, hogy „... az igazságszolgáltatásnak ősidők óta két alapvető kérdésre kell válaszolnia: az egyik a ténykérdés, a másik a jogkérdés. Időrendben és logikailag is a ténykérdés az első; annak helyes megoldásától függ a jogkérdés eldöntése, noha az utóbbinál más feladatok is vannak. Mindenesetre, ha a tényállás lényeges elemeiben rösszul van megállapítva, szükségszerűen hibás (törvénysértő) lesz a jogi elbírálás is; ugyanakkor a helyes tényállás csak feltétele, de nem egyben garانتálója is a jogkérdés helyes megoldásának. Büntető ügyekben azért jár különösen nagy felelősséggel a bűncselekmény elkövetésének és elkövetőjének hiteles megállapítása, mert ennek – minden más jogágban lehetségesnél – súlyosabb következményei lehetnek.”<sup>8</sup> Mindezzel maradéktalanul egyetérték.

A ténymegállapítás keretének az alapja más a nyomozásban és más a bírói szakban. A bírói szakban a tények keretének alapja rendszerint adva van a már lefolytatott nyomozás anyagában, amelyet a vád foglal össze. Igaz, hogy a bírő sem mindjárt a tényekre alapított jogi következtetések levonásával kezdi munkáját, hanem maga is felveszi, ellenőrzi a nyomozás során beszerzett bizonyítékokat és csak azután ad választ arra a kérdésre, hogy: quid juris? De a bírói eljárásban a ténykérdés körvonala éles és alapja szilárd: a körvonalat ugyanis általában a vád, az alapot a nyomozás anyaga adja meg.

A nyomozásnál a ténykérdés körvonala elmosódott és alapja a kiindulásnál rendszerint nincs; hiányoznak az adatok, bizonyítékok, nincs mit „felvenni”. Ahhoz, hogy a nyomozó eljusson a tényekhez és megállapításukhoz, két alapvető feladatot kell teljesítenie: kiválasztani a kutatandó tényeket, amelyek meg- vagy nem történtére „kíváncsi”, majd a tények ismeretéhez vezető forrásokat keresni, gyűjteni, vagyis fel kell tárnai a bűncselekménnyel kapcsolatos tényadatokat, bizonyítékokat.<sup>9</sup>

Későbbi tanulmányában Cséka több változatban felteszi a kérdést, hogy: „A tényfelderítés, az „adatgyűjtés” bizonyítás-e avagy ezek csak a későbbi bizonyítás „anyagát” szolgáltató tevékenységek? A nyomozásban van-e egyáltalán bizonyítás? A bizonyítási eszközök felkutatása, összegyűjtése, rögzítése önmagában is bizonyításnak minősül-e, akkor is, ha ahhoz nem járul a bizonyítási eszközökből nyert bizonyítékok értékelése?”<sup>10</sup>

Ezekre a kérdésekre a hazai szakirodalomban Gödöny József adott rendkívül határozottan igenlő válaszokat abban a monográfiájában, amelynek már a címéből egyértelmű álláspont olvasható ki.<sup>11</sup>

A nyomozás és a bizonyítás viszonyának vizsgálatával – azon túlmenően, hogy gyakorta a feltehetően létező bizonyítási eszközök is „felderítésre”, felkutatásra és megtalálásra, sőt rögzítésre várnak – szerintem nagyobb figyelmet szükséges fordítani a verziókra, illetve az ún. tettazonosság kérdéskörére.

A felderítés és feltárás talán úgy jellemezhető a legjobban, hogy a felderítés stádiumában akkor van egy történeti esemény megismerése, valóságos problémának a meglá-

<sup>7</sup> CSÉKA 1968, 122. p.

<sup>8</sup> CSÉKA 1997, 171. p.

<sup>9</sup> cséka 1997, 171. p.

<sup>10</sup> CSÉKA 1968, 134. p.

<sup>11</sup> GÖDÖNY JÓZSEF: *Bizonyítás a nyomozásban*. Budapest, 1968. 410. p.

tása, amikor még csak „többverziós” szinten van a tudás. A felderítési szakasz annyit jelent, hogy egy jelenségnek több változatát, magyarázatát adjuk. Ez a több verzió azután a későbbi vizsgálat, nyomozás során szűkül tovább. A bizonyítás tekintetében azt mondhatjuk, hogy a bizonyítás annyit jelent, hogy érdemben felállítunk egy verziót a kérdés megoldására, és ehhez keressük a premisszákat.

A bizonyításnál egyetlen verziónak a levezetése, illetve kimutatása, demonstrációja történik, „egyverziós” megismerési szint, és pedig a vádiratban a tette (in rem) és a tettesre (in personam) előírt verzió vizsgálata, tisztázása, el(nem)fogadása.<sup>12</sup>

Az in rem és az in personam felosztás, a ténykérdések alapvető dichotómiája még a bizonyításelméleti jelentőséget kellően nem érte el. Az in rem információk elsődlegességét mutatja, hogy ha a bűncselekmény megvalósulása csak valószínű, akkor – bármennyire nyilvánvaló, bizonyossággal megállapítható az elkövető kiléte! – az erre vonatkozó bizonyítékok még mindig csak valószínűségi jellegűek.

Lényegében egyetértek az Ünnepekt kompromisszum jellegű álláspontjával: a nyomozás keretében számos bizonyítási mozzanat is végbemegy, márcsak azért is, mert a felderítés szállítja, eredményezi, biztosítja azokat a bizonyítási eszközöket, amelyek kellő alapot jelentenek mind in rem, mind in personam vonatkozásban egyetlen verzió elfogadásához. Nem fogadható el a nézet, amely már a nyomozásban széleskörű bizonyítást lát, s ennek megfelelően az ügyészi vádemeléshez teljes bizonyosságot követel meg. Elégséges a vádemeléshez az in rem és az in personam nyomatékos gyanú fennforgása, a tettazonosság kereteinek világos meghatározása. Csak a bírósági tárgyaláson érvényesül az összes alapelv a lehető legteljesebb mértékben,<sup>13</sup> s ott már a bizonyítás mozzanatai dominálnak és a felderítési vonások eltörpülnek. Más kérdés, hogy a megalapozatlanság egyik eseteként értékelendő az ún. felderítetlenség, amikor adott ténykérdésben valószínűleg vannak (még) bizonyítékok, de azokat a bíróság nem szerezte be, még pontosabban a bűnüldöző hatóság mulasztást követett el s ezt az eljáró bíróság sem pótolta.

### 3. A bizonyítás tárgya

A bizonyítás tárgya (bizonyítandó tétel, thesis probanda) az a tény, amelynek valósága és bizonyítása a büntető eljárásban felmerül. Hogy az elkövetett bűncselekmény milyen tényeinek valóságáról, következésképp bizonyításáról lehet szó, az a fentebbiekből már kitűnt: a büntetőjogilag releváns tényekéről. E tények tehát a büntető bizonyítás tárgyai. Ebből következik, hogy a büntető eljárásbeli bizonyításhoz elengedhetetlen a büntetőjogilag releváns tények ismerete. A bizonyítás kiinduló pontja, a bizonyítandó tény (a bizonyítás tárgya) helyes megválasztása ugyanis a releváns tények felismerésétől függ. Ebből viszont az is nyilvánvaló, hogy a való tényállás megállapításához nem elegendő csupán a bizonyítás logikai szabályainak a tudása, hanem a büntetőjogi ténykérdés

<sup>12</sup> TREMMEL 2006, 31–32. p.

<sup>13</sup> CSÉKA 1997, 288. p. Hasonlóan foglal állást ERDEI ÁRPÁD. Vö. *Bizonyítási tilalmak a bizonyításban*. In: ERDEI ÁRPÁD (szerk.): *Tények és kilátások*. Budapest, 1995. 54–56. p. A jósnő és a poligráf példájával jól illusztrálja, hogy a perrendszerű bizonyítékok szinte csak a jéghegy csúcsaként jelennek meg a nyomozás során.

egész tartalmának (a vonatkozó büntető jogszabályok rendelkezéseinek) az ismerete is szükséges.<sup>14</sup>

Egyetértek az Ünnepelettel abban, hogy a büntetőjogilag releváns tények jelentik a bizonyítás tárgyát.<sup>15</sup> E releváns tények körét azonban éppen a tettazonosság kibontakoztatása, helyes felfogása határozza meg. A tettazonosság – történt-e bűncselekmény és ki követte el? – kérdésre válaszoló egyetlen verzió – mint a bizonyítás tárgya számos holdudvarral, azaz átmenetileg tisztázandó ténykérdéssel van körülövezve.

Ilyen holdudvarnak tekinthető általában az enyhítő és súlyosító körülmények tömkelege, nyílt rendszere, illetve a büntethetőségi akadályok rendszere, közvetett bizonyítékok esetén pedig az ún. kapcsolatos tények (indíciumok) köre, jogellenes bizonyítékok gyanúja esetén pedig a bizonyítékok megszerzésének körülményei.

#### 4. A bizonyítás és az alapelvek

Cséka Ervin mindkét említett művében kiemeli és hangsúlyozza a közvetlenség elvét és rámutat ezzel kapcsolatban egy sajátos sorvadásra.

Az eljárási alapelvek közül a közvetlenség elvére indokolt kitérni annak jelentős bizonyítási összefüggései miatt. A közvetlenség eljárási alapelve és annak bizonyítási vonatkozásai az utóbbi időkben kissé háttérbe szorultak, jelentőségük csökkent. Pedig mindez nem a körülmények, a „fejlődés” szükségszerű következménye: sőt, inkább az ellenkezője állítható. Ha ez a folyamat fokozódnék, távolodnánk a büntető igazságszolgáltatásnak és garanciáinak a jogállamban elfoglalt attól a piedesztáljától, amelyet minden megpróbáltatás ellenére, a társadalmi és szakmai közvélemény jóvoltából, máig megőrzött. „A közvetlenség elvének merevségei enyhítendőek” jelszóval – és a munkateher-csökkentés, költségkímélés, gyorsítás, egyszerűsítés, jogharmonizáció stb. kissé már elkoptatott jelszavainak jegyében is – „korszerűsítések” történtek a közelmúltban a hazai eljárási jogban.<sup>16</sup>

A közvetlenség elvének háttérbe szorulása odáig fajult, hogy a hatályos Be.-ben már nem is szerepel a kifejezett (hard) alapelvek között!<sup>17</sup> Holott a bizonyítás körében rend-

<sup>14</sup> CSÉKA 1968, 173. p.

<sup>15</sup> Ezért mind a bizonyítás, mind a bizonyítékok fogalmában szerepelniük kell a büntetőjogilag releváns tényeknek!

<sup>16</sup> CSÉKA 1968, 175. p.

<sup>17</sup> Ezt súlyos hibának tartom. Már az első büntetőeljárási kodifikáció kapcsán CSEMEGI KÁROLY így foglalt állást: „Minden garancia között, melyet a bűnvádi eljárás nyújtani képes, a legelső és a legfölteletlenebb a közvetlenség. A legnagyobb vívmány, melyet az újkor követelményeinek megfelelő bűnvádi eljárási törvények megvalósítani törekednek és melynek biztosítására a legtöbb, a legóvatosabban körülírt, gyökeres intézkedést tartalmaznak, abban foglalható össze, hogy vádlott terhére nem róható oly körülmény, mozzanat, melyre vonatkozólag a bizonyíték vagy az ő és a vád fölött határozó valamennyi bíró (és esetleg esküdtzéki tag) jelenlétében lefolyt főtárgyalás (illetőleg esküdtzéki tárgyalás) alatt nem vétetett ki, vagy mely – a szorosan meghatározott kivételes esetekben – a főtárgyalás alkalmával felolvasatván, arra vonatkozólag bírái jelenlétében nyilatkoznia alkalom nem adatott. Ebben van a közvetlenség lényege. Vegyük el ezt vagy gyöngítsük meg, és leglényegesebb biztosítékától fosztottuk meg a bűnvádi eljárást...

A közvetlenség értelme épen azon hatás közvetlenségében rejlik, melyet az eljárás valamennyi tényezője előtt kihallgatott vádlottnak vallomása, ennek a vádra ” CSEMEGI KÁROLY: *A bűnvádi eljárás alapelvei*. Budapest, 1882. 50. p.



kívüli fontosságú közvetlenség elvéből leszűrhető általános tilalom: az eljáró hatóságok ne helyettesítsék az eredeti bizonyítékokat származékos bizonyítékokkal!

A hazai szakirodalom sajnálatos módon elhanyagolja nemcsak a közvetlenség elvét, hanem általában az alapelvek kérdéskörét a bizonyítással kapcsolatban. Holott nyilvánvaló a kontradiktórium elve nemcsak a jogkérdések, hanem a ténykérdések eldöntésénél is rendkívül fontos. A ténykérdések tekintetében a kontradiktórium legfejlettebb formája az ún. keresztkérdézés intézménye.

Külön tanulmányt érdemel a nyilvánosság és a szóbeliség elve is. A szóbeliség érvényesülésével növekszik a vallomások hitelt érdemlőségének ellenőrzése, a verbális kommunikáció mellett megjelenő ún. metakommunikáció figyelembe vételével.

További rendkívül jelentős és összetett hatású alapelv a bizonyítás tekintetében az ártatlanság vélelme, ideértve annak ún. folyományait, nevezetesen

- a bizonyítási teher (onus probandi),
- a kétség esetén a terhelt javára döntést (in dubio pro reo),
- az önvád tilalmát (nemo tenere...).<sup>18</sup>

E vonatkozásban jogos a kritika a Legfelsőbb Bírósággal szemben is, amely ezidáig nem talált elégséges alapot ahhoz, hogy az ártatlanság vélelméről általános iránymutatást, elvi állásfoglalást adjon.<sup>19</sup>

Végül utoljára, de nem utolsósorban rendkívül fontos a bizonyítékok szabad értékelésének elve. Teljesen egyetértek Lőrinczy Györggyel abban, hogy szükséges a Be. I. Fejezetében, az alapvető rendelkezések közé emelni ezt az elvet.<sup>20</sup>

Az alapelvi szintű szabályozás egyfelől az egész büntetőeljárás tekintetében jobban biztosítaná a bizonyítékok egységes kezelését, másfelől pedig lényegesen elősegítené a bizonyítási tilalmak rendszerbe foglalását.<sup>21</sup> A bizonyítás tárgyra, eszközeire és módjára vonatkozó tilalmak jelentik ugyanis a bizonyítékok egyenkénti és összességükben való értékelésének alapvető korlátait.

### 5. Néhány részletkérdés

Szinte mítosszá vált néhány részletkérdést röviden érintenék. Ilyenek:

- a) a beismerés visszavonásának, illetve a „hallgatás” választásának hatálya,
- b) a saját kezűleg írt vallomás (önvallomás) kérdésköre,
- c) a nyomozati tanúvallomások felolvasásai,
- d) a bizonyítékok zárt láncolatának követelménye,

<sup>18</sup> A Be. sajnálatos módon szétértelmezte ezeket a folyományokat. Külön nevesíti a bizonyítási teher és az önvádra kötelezés tilalmát az alapvető rendelkezésiben [4. § és 8. §.], ugyanakkor az in dubio pro reo követelményét szinte „elrejt” a 4. § második mondatába. Egyetértek MÓRA MIHÁLYAL abban, hogy ha csak önmagában az in dubio pro reo követelménye érvényesülne a büntetőeljárásban, az ártatlanság vélelmének döntő alkotóeleme hatályosulna. MÓRA MIHÁLY – KOC SIS MIHÁLY: *A magyar büntető eljárási jog*. Budapest, 1961. 109. p.

<sup>19</sup> Eltérően az Alkotmánybíróságtól, amely ezidáig már másfél tucatnyi érvgazdag határozatot hozott az ártatlanság vélelmével kapcsolatban!

<sup>20</sup> Elsősorban ettől függ a bizonyítási rendszer milyensége, kötött, szabad vagy „vegyes” volta. FINKEY kifejezetten „vezérelvként” tárgyalja a bizonyítékok szabad mérlegelését. FINKEY FERENC: *A magyar büntető perjog tankönyve*. Budapest, 1910. 284–286. p.; LŐRINCZY GYÖRGY: *Gondolatok a bizonyítási eljárás törvényességéről a büntető eljárásban*. In: TÓTH KÁROLY (szerk.): Szabó András Emlékkönyv. Szeged, 1998. 210. p.

<sup>21</sup> Ezt a rendszerbe foglalást CSÉKA a is határozottan szükségesnek tartja. CSÉKA 1997, 174. p.

e) a valószínűségi szakvélemény bizonyíték jellege,

f) a fellebbvitel ténykérdésben.

ad a) A magyar eljárásjogászok egy része – köztük az Ünnepest is – azt javasolja, hogy a terhelt az eljáró hatóságra is irányadó hatállyal vonhassa vissza a korábban – különösen a nyomozásban tett vallomását, ha a Miranda figyelmeztetésre adott válaszában a hallgatás jogát választja.<sup>22</sup>

A súlyos érvek ellenére ezzel a javaslattal nem értek egyet. Egyfelől azért, mert a terheltet a korábbi szabályszerű kihallgatása során kifejezetten figyelmeztették arra, hogy bármit mond, azt bizonyítékkul használhatják fel,<sup>23</sup> másfelől azért, mert a korábbi terhelti vallomás részleteinek ellenőrzése során beszerzett bizonyítékok felhasználhatósága is beláthatatlan bonyodalmakkal járna, ún. „mérgezett fa gyümölcse” doktrínára<sup>24</sup> tekintettel. Időközben a törvényhozás megnyugtatóan rendezte ezt a kérdést.<sup>25</sup>

ad b) A saját kezűleg írt vallomás (önvallomás)

Már a korábbi századforduló táján Baumgartner Izidor is feltérképezte az önvallomás problémáját alaposan elemezve annak előnyeit és hátrányait, az előbbieknél tulajdonítva nagyobb jelentőséget.<sup>26</sup> Kertész Imre viszont csupán kiegészítő másodlagos jellegű megoldásként fogadja el.<sup>27</sup>

ad c) A nyomozati tanúvallomások felolvashatósága sok tekintetben közel áll a terhelt nyomozati vallomáshoz azzal a lényeges eltéréssel, hogy ha a korábban vallomást tévő tanú később él a törvény biztosította tanúzási mentességgel, akkor ez azzal a következménnyel jár, hogy a korábbi vallomásai nem használhatók fel bizonyítékkul.<sup>28</sup>

ad d) A közvetett bizonyítékok zárt láncolatának követelménye Visinszkij hatására<sup>29</sup> terjedt el Magyarországon. Ámde a legújabb kutatások szerint a bizonyítékok sokkal inkább hálóként, kötékként foghatók fel és a szinergiájuk döntő kritériuma egyedi és másnál (más ügynél) meg nem ismétlődő jellege.<sup>30</sup> Tulajdonképpen a láncolat-követelmény gyakorlatilag csak a közvetett bizonyítékok egy részénél, nevezetesen az ún. soros kapcsolatban állóknál tekinthető irányadónak.<sup>31</sup>

ad e) A valószínűségi szakvélemény bizonyíték jellegét nagy vita övezi. Egyesek nem tartják bizonyítéknak, hanem csak a nyomozás során felhasználható információnak tekintik, mások viszont az ítélet alapjául is szolgálható bizonyítéknak.<sup>32</sup> Monográfiámban egy gondolati kísérlettel a harmadik csoport álláspontját fogadom el.<sup>33</sup>

<sup>22</sup> CSÉKA 1997, 177. p.

<sup>23</sup> Hasonló álláspontra jut TÓTH Mihály részletes érvelés alapján. L. TÓTH MIHÁLY: A magyar Miranda első néhány éve. In: ERDEI ÁRPÁD 1995, 71–73. p.

<sup>24</sup> További bonyodalmak adódnak a részleges visszavonás tekintetében is. Ezen kívül a hatóságok közvetlen bizonyítékként értékelhetik a korábbi vallomás jellegzetes mozzanatait pl. hangazonosítás, egyéni szóhasználat, kiejtési hibák stb.

<sup>25</sup> 1994. évi XCII. tv. 5. és 13. §-ai

<sup>26</sup> L. BAUMGARTNER IZIDOR: *Két perbeszéd*. In: Büntetőjogi tanulmányok. Budapest, 1916. 301–302. p.

<sup>27</sup> KERTÉSZ IMRE: A kihallgatási taktika lélektani alapjai. 1965. 232. p.

<sup>28</sup> A Bc. 296. § (2) bek. szerint: „Ha a tanú a tárgyaláson a mentességi jogával él, a korábban tett vallomása nem olvasható fel.”

<sup>29</sup> VISINSZKIJ, A.J.: A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban. Budapest, 1952. 328. p.

<sup>30</sup> ARATÓ MÁTYÁS – KERTÉSZ IMRE: A valószínűség és a közvetett bizonyíték. In: VARGHA LÁSZLÓ (szerk.) A valószínűség szerepe az igazságszolgáltatásban. Pécs, 1979. 3–16. p.

<sup>31</sup> KERTÉSZ IMRE: A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntető eljárásjog és a kriminalisztika tudományában. Budapest, 1972. 222–231. p.

<sup>32</sup> L. TREMMEL FLÓRIÁN – FENYVESI CSABA – HERKE CSONGOR: *Kriminalisztika*. Pécs, 2009. 287–290. p.

<sup>33</sup> TREMMEL 2006, 143–145. p.

ad f) Cséka Ervin nagyon alapos és körültekintő elemzést ad a ténykérdésben történő fellebbevitelről,<sup>34</sup> különös tekintettel arra, hogy az elsőfokú bíróság által az összbizonyíték mérlegelésével kialakított álláspontja önmagában nem bírálható felül.

Megalapozatlanság kiküszöbölése esetén pedig a perorvoslati bíróság által felvett új bizonyítékok eredményét nehéz „beilleszteni” az egész bizonyítási anyagba. Hasonló kérdéskör merülhet fel a jogerőre emelkedés után is, ha perújításra új döntő bizonyíték alapján kerül sor.

## 6. A jogellenes bizonyítékok problémája és a bizonyítási tilalmak

A jogállamiság megerősödésével szükségszerűen együttjáró folyamat a törvény szerint kizárt bizonyítékok egyre bővülő intézményesülése. Cséka Ervin monográfiájában még nem foglalkozott a jogellenes bizonyítékok kérdéskörével, az „örökzöld” tanulmányában viszont már igen jelentős megállapításokra jutott az akkor még hatályos korábbi Be. szabályozásával kapcsolatban. Szerinte: „Nem jelentene kazuisztikát a szabályozásban, hanem a jogalkalmazási gyakorlatot segítené a bizonyítási tilalmak törvényi rendszerbe foglalása, azaz egyértelmű rendelkezés arról, hogy milyen esetekben nem szabad: a) bizonyos tényeket bizonyítani; b) egyes bizonyítási eszközöket igénybe venni; c) egyes bizonyítási módokat alkalmazni.”<sup>35</sup> Erősen bírálja a korábbi Be. kettős szabályozását, amely a Be. 60. § (3) bekezdésében túl általános jelleggel tiltja meg a jogellenes bizonyítékok felhasználását. Lőrinczy György a régi Be. 60. §-ában foglalt általános bizonyíték-kizárási rendelkezést egyenesen „gumi szabálynak” minősíti. Szerinte: „Szerfelett ingoványos talajon jár a jogalkalmazó, hogy az adott bizonyíték figyelembe vétele a törvény erejénél fogva kizárt-e a Be. 60. § (3) bekezdésre hivatkozással pusztán annak következtében, hogy a védőt nem értesítették a tanúkihallgatás időpontjáról a nyomozás során.” Hasonlón aggályosnak tartja a Be. 78. § (4) bekezdését is.<sup>36</sup>

Én sem tartom szerencsésnek a general klauzulát a diszpozitív jellege miatt. Sokkal hatékonyabbak az egyes bizonyítékkal kapcsolatos kógens klauzulák.<sup>37</sup> Pozitív vonása a hatályos Be.-nek, hogy ezekből a speciális klauzulákból sokkal többet tartalmaz a régi Be.-nél.

Ugyancsak bonyolult kérdéseket vet fel a jogellenes bizonyíték in concreto történő kizárása milyen hatással van a többi bizonyítékra? Hazánkban enyhébb gyakorlat látszik kibontakozni az USA híressé vált „mérgezett fa gyümölcse” és „ezüsttálca” doktrínájával és gyakorlatával szemben.

<sup>34</sup> CSÉKA 1968, 186. p.

<sup>35</sup> CSÉKA 1968, 174. p. és lásd még részletekben: CSÉKA ERVIN: *A bizonyítást kizáró szabályok a büntetőeljárásban*. In: TÓTH KÁROLY (szerk.): In memoriam Kovács István akadémikus, egyetemi tanár. Szeged, 1991. 71–95. p.

<sup>36</sup> LŐRINCZY 1998, 212. p.

<sup>37</sup> L. részletesen TREMMEL 2006, 155–161. p. Más kérdés, hogy nem fogadható el a túl széles jogértelmezés, amely minden bizonyítással kapcsolatos rendelkezésben több-kevesebb bizonyítási tilalmat vél felfedezni. ERDEI például „álruhában járó” bizonyítási tilalmakról ír. ERDEI ÁRPÁD: *Tilalmak a bizonyításban*. In: ERDEI (szerk.) *Tények és kilátások*. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. Budapest, 1995. 61. p.

### 7. An ún. titkos bizonyítékok problémája

A bizonyítékokról írt monográfiámban külön fejezetet szenteltem a titkos bizonyítékoknak.<sup>38</sup> A titkos bizonyítékok hazai bevezetése, intézményesülése ugyanis paradigmaváltást jelent mind a büntető eljárásjog, mind a kriminalisztika terén. Nemcsak új intézmény, hanem új szemlélet is!

Ugyanakkor azonban a titkos bizonyítékok rendkívül fontos változást és feszültséget involváltnak nemcsak a bizonyítási gyakorlat, hanem a bizonyításelmélet terén is. A titkos bizonyítékok, ugyanis egyfelől szinte határesetei a bizonyítékfogalom tartalmi és formai oldalának, mert csak nagyon csonka processzuális kontrol lehetséges az adatforrással kapcsolatban és nagyon körülhatárolható és erősen szelektált információkat tartalmaznak. Másfelől viszont a jog és a jogállam határán funkcionálnak s ezért nemcsak a szerzőmód, hanem a megsemmisítés szabályozottsága is fontos. A titkos bizonyítékoknál szóba jöhető szerzőmódok a szükséges engedélyek hiányában vagy az engedélyezett kereteken túlmenően alkalmazva önmagukban is bűncselekmény megvalósulásának kockázatát idézik elő: a személyiségi jogok olyan megsértésével járnak, amelyeket a Btk. már büntetendőnek rendel.

Anélkül, hogy a titkos információgyűjtés (TIGY) és a titkos adatszerzés (TASZ) továbbá az egyéb adatszerzés (EASZ) részleteit felvázolnám, általános érvénnyel csak annyit állapítok meg, hogy Magyarországon túl sok szerv végezhet TIGY-et, továbbá azt, hogy a tanúvédelem körében a különösen védett tanú kihallgatását és vallomását sokkal jobban szabályozták, mint a technikai jellegű titkosszolgálati eszközök alkalmazását és eredményeinek hasznosítását.

A tanúvédelemmel kapcsolatban Cséka Ervin megállapítja, hogy „túlzók és naivak főleg a nyomozási gyakorlatban és szemléletben felbukkanó várakozások, amelyek szerint a hatékony tanúvédelem egy csapásra megoldaná a büntetőeljárás szinte minden bizonyítási problémáját.”<sup>39</sup>

Egy későbbi tanulmányában Cséka Ervin rámutat arra, hogy a nyomozási bíró nem nyomozó bíró és erre tekintettel kifogásolja a Be. 213. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezést, amely szerint „a különösen védett tanút kihallgatása során a nyomozási bírónak fel kell tárnia..., ... és ellenőriznie a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható voltát és azokat a körülményeket, amelyek vallomása hiteltérdemlőségét befolyásolhatják.” Ezzel az állásponttal nem értek egyet különös tekintettel arra, hogy csak nagyon csonka „perbeli kontrol” lehetséges a különösen védett tanúval szemben, következésképpen legalább a nem nyilvánosan eljáró nyomozási bíró hasznosítsa a közvetlenség adta lehetőségeket a tanú szavahihetőségével kapcsolatban.<sup>40</sup>

A technikai jellegű titkosszolgálati eszközök alkalmazásával szerzett információk hármass okiratosítása véleményem szerint nem elégséges megoldás. Megfontolandó annak törvénybe iktatása, hogy szükség esetén legalább különösen védett tanúként kihallgatható legyen a személy, aki a szóban forgó információ gyűjtését végezte vagy érdemben irányította.

<sup>38</sup> TREMME 2006, 167–182. p.

<sup>39</sup> CSÉKA 1968, 178. p.

<sup>40</sup> CSÉKA ERVIN: *Új szabályozási elvek, intézmények büntetőeljárás jogunkban*. In: Különlencnyomat a Molnár Imre Emlékkönyvből. Acta Juridica et Politica. Tomus LXV. Fasciculus 30., Szeged, 2004. 565. p.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) kimondta, hogy kizárólag titkos bizonyítékok – különösen anonim tanúk vallomásai – alapján nem állapítható meg a bűnösség, az ún. titkos bizonyítékok csak más bizonyítékokkal együtt elégségesek a jogerős döntés meghozatalához, következésképpen ezek a titkos bizonyítékok csak „pótbizonyíték” jellegűek.<sup>41</sup>

### Összegzés

Az Ünnepezt tiszteletére – 43 illetve 14 év késedelemmel – írt quasi recenzióm végkövetkeztetése abban foglalható össze, hogy Cséka Ervin professzor bizonyításelméleti munkássága nemcsak a bizonyítás örökzöld kérdéseit fogja át, hanem bizonyos kitekintést nyújt az új kihívásokkal kapcsolatban is, s mindezzel jelentős mértékben hozzájárult a hazai ténymegállapítási kultúra emeléséhez.

FLÓRIÁN TREMMEL

## EVERGREEN QUESTIONS AND NEW CHALLENGES IN CRIMINAL PROOF

(Summary)

The author wishes Ervin Cséka, who has written several studies on the solutions for questions of facts, many happy returns to his 90th birthday with this paper.

Among these studies, the author of this paper dwells on two particular one – as a post-review – namely, the book titled „Theoretical basis of findings of facts in criminal cases” published in 1968 and the essay titled „Evergreen questions in criminal proof” published in 1997.

This paper gives a detailed analysis why the work of Ervin CSÉKA sums up not only the evergreen questions of proof but also gives a certain insight into its new challenges, and with all this it significantly increases the culture of the examination of findings of fact in Hungary.

---

<sup>41</sup> Mindez egy új bizonyításelméleti kihívást, sőt paradigmaváltást jelent. L. részletesen TREMMEL 2006 176–178. p.



VIDA MIHÁLY

## Bennfentes kereskedelem<sup>1</sup>

### I.

A piacgazdaság egyik fontos területét képező *tőkepiaci folyamatokban*, az ezzel kapcsolatos ésszerű gazdasági döntések szempontjából, rendkívül fontos a gazdasági-piaci viszonyokra vonatkozó eszköz-ár-érték adatok ismeretének nyilvánossága, amelyek befolyásolják a tőkemozgás (a befektetés, tőkekivonás) irányát, illetve az e körben mozgó pénzügyi eszközök árát. A tisztességes piaci magatartás alapelve a tőkepiac működése körében is, a piaci szereplők esélyegyenlősége, amely az információhoz jutás egyenlőségének minőségén alapul. Ha a tőkepiaci árviszonyokat befolyásoló nyilvánosan közzé nem tett (az ún. bennfentes) információk csak egyes piaci szereplők, vagy azok szűk köre részére áll rendelkezésre, ezek – más piaci szereplőkkel szemben – jelentős anyagi előnyre tehetnek szert, vagy vagyoni hátrányt okozó helyzetet hozhatnak létre.

Az értékpapírokkal való viszonylag szűkebb körű kereskedés lehetősége az 1982. évi 28. törvényerejű rendelettel nyílt meg, majd a piacgazdaságon alapuló gazdálkodás körében az egyes értékpapírok nyilvános forgalomba hozataláról és forgalmazásáról valamint az értékpapírtőzsdéről szóló 1990. évi VI. törvénnyel [majd a helyébe lépő 1996. évi CXI. törvénnyel (Épt.)] szélesedett ki, amelyet (az Épt. hatályon kívül helyezésével) a *tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény* (Tpt.) – az értékpapírokon túlmenően – általában a tőzsdei termékekre is kiterjesztett.

Az e körben megvalósuló visszaélésekkel szemben biztosított *büntetőjogi védelmet* az 1994. évi IX. törvénnyel a Btk. rendelkezései körébe beiktatott *Bennfentes értékpapír-kereskedelem* büntetnének tényállása.

Az Európai Unió szabályozásában a bennfentes kereskedelem tilalmára vonatkozóan több irányelv (kiemelhetően az Európai Parlament és a Tanács 2003. január 28-i 2003/6/EK irányelve)<sup>2</sup> is tartalmaz rendelkezéseket, melyek a büntetőjogi tényállásnak a 2005. évi XCI. törvénnyel történő – valamennyi pénzügyi eszközre vonatkozó ügyletre

---

<sup>1</sup> E témához lásd: NAGY FERENC et al.: *A Magyar Büntetőjog Különös Része*. Budapest, 2004. 664-669. p., BELOVICS ERVIN – MOLNÁR GÁBOR – SINKU PÁL: *Büntetőjog Különös Rész*. Budapest, 2009. 567-572. p., FEHÉR LENKE et al.: *Magyar Büntetőjog Különös Rész*. Budapest 2009. 495-499. p.

<sup>2</sup> A téma szempontjából jelentőséggel bír még az Európai Bizottság 2003. december 22-i 2003/124/EK számú, 2003. december 22-i 2003/125/EK számú, illetve 2004/72/EK számú irányelve, melyek az Európai Parlament és Tanács 2003/6/EK irányelvének végrehajtásával kapcsolatosak.

kiterjesztett – a Btk. 299/A. §-ában meghatározott *Bennfentes kereskedelem* alcím alatt meghatározott büntettként való módosítását tették indokolttá.<sup>3</sup>

A tanulmány célja a büntetőjogi tényállás elemzése.

## II.

A bennfentes kereskedelem büntetetté a Btk. az alábbiak szerint határozza meg:

299/A. § (1) *Aki bennfentes információ felhasználásával pénzügyi eszközre vonatkozó ügyletet köt, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

(2) *Az (1) bekezdés szerint büntetendő az is, aki*

*a) a birtokában lévő bennfentes információra tekintettel, mást biz meg azzal, hogy a bennfentes információval érintett pénzügyi eszközre vonatkozó ügyletet kössön,*

*b) előnyszerzés végett bennfentes információt arra illetéktelen személynek ad át.*

## III.

1. *A bűncselekmény jogi tárgya* a tőkepiac működésének tisztasága, illetve pénzügyi ügyletek kötésével kapcsolatban a piaci ügyfelek esélyegyenlősége.

Az Európai Uniónak a bennfentes kereskedelemről és a piaci visszaélésekről szóló 2003. január 28-i 2003/6/EK irányelve minden pénzügyi eszköz esetében kötelezővé teszi a bennfentes kereskedelem megbüntetését. A bennfentes kereskedelem a magyarországi viszonyokra vonatkozó tartalmát a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény (Tpt.) Hatodik része (199-206.§) szabályozza.

2.1. *A bűncselekmény elkövetési tárgya* a bennfentes információ felhasználásával történő ügyletkötésben szereplő pénzügyi eszköz, illetőleg maga a bennfentes információ.

A pénzügyi eszköz fogalmát a Btk. értelmező rendelkezéssel határozza meg [Btk. 300/F.§ (1) bek.], melynek az egyes fogalmakra vonatkozó tartalmát a Ptk. és a Tpt., illetve a befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény (Bszt.) töltik ki.

A Btk. értelmezésében pénzügyi eszköz alatt érteni kell:

a) a befektetési eszközöket [a tulajdonképpeni pénzügyi- és befektetési eszközöket: a belföldi pénzt, valutát, devizát, az értékpapírokat (részvény, kötvény, befektetési jegy, stb.)], illetve az egyéb tőzsdei terméket és bármilyen más eszközt, amennyiben a forgalmazását az Európai Unió valamely tagállama szabályozott piacon engedélyezték, vagy amelyre vonatkozóan az ilyen piacon történő forgalmazásra engedélyezés iránti kérelmet nyújtottak be.

<sup>3</sup> Vö. a 2005. évi XCI. törvény 13. és 16.§-ához fűzött indokolással.



*Pénzügyi eszköznek minősül:*

a) a befektetési eszköz, az egyéb tőzsdei termék és bármilyen más eszköz, amelynek a forgalmazását valamely szabályozott piacon engedélyezték, vagy amelyre vonatkozóan az ilyen piacon történő forgalmazás engedélyezés iránti kérelmet nyújtottak be,

b) az a befektetési eszköz, amely nincs jelen a szabályozott piacon, de értéke valamely az a) pontban felsorolt pénzügyi eszköz értékétől, illetve árfolyamától függ,

c) a nyilvánosan forgalomba hozott értékpapír a rendszeres, illetve rendkívüli tájékoztatási kötelezettség megszűnéséig. [Tpt. 204.§ (5) bek.]

*Pénzügyi eszköz:* a Bszt.-ben meghatározott eszköz. [Tpt. 5.§ (1) bek. 103. pont]

*Pénzügyi eszköz a Bszt. 6.§-ában foglalt felsorolás szerint:*

a) az átruházható értékpapír,

b) a pénzügyi eszköz,

c) a kollektív befektetési forma által kibocsátott értékpapír,

d) az értékpapírhoz, devizához, kamatlábhöz vagy hozamhoz kapcsolódó opció, határidős ügylet, csereügylet, határidős kamatláb-megállapodás, valamint bármely más származtatott ügylet, eszköz, pénzügyi index vagy intézkedés, amely fizikai leszállítással teljesíthető vagy pénzben kiegyenlíthető,

e) az áruhoz kapcsolódó opció, határidős ügylet, csereügylet, határidős kamatláb-megállapodás, valamint bármely más származtatott ügylet, eszköz, amelyet pénzben kell kiegyenlíteni vagy az ügyletben résztvevő felek valamelyikének választása szerint pénzben kiegyenlíthető, ide nem értve a teljesítési határidő lejártát vagy más megszűnési okot,

f) az áruhoz kapcsolódó opció, határidős ügylet, csereügylet, valamint bármely más származtatott ügylet, eszköz, amely fizikai leszállítással teljesíthető, feltéve hogy azzal szabályozott piacon vagy multilaterális kereskedési rendszerben kereskednek,

g) az f) pont alá nem tartozó, más származtatott pénzügyi eszköz jellemzőivel rendelkező, áruhoz kapcsolódó opció, tőzsdei és tőzsdén kívüli határidős ügylet, csereügylet, valamint bármely más származtatott ügylet, amely fizikai leszállítással teljesíthető, és nem kereskedelmi célt szolgál, ha azt elismert elszámolóházon keresztül számolják el vagy rendszeres pótbefizetési kötelezettség érvényes rá,

h) a hitelkockázat átruházását célzó származtatott ügylet,

i) a különbözetre vonatkozó pénzügyi megállapodás,

j) az éghajlati, időjárási változóhoz, fuvardíjhoz, légszennyező anyag vagy üvegházhatású gáz kibocsátásához, inflációs rátához vagy más hivatalos gazdasági statisztikához kapcsolódó opció, határidős ügylet, csereügylet, határidős kamatláb-megállapodás vagy bármely más származtatott ügylet, eszköz, amelyet pénzben kell kiegyenlíteni vagy amely az ügyletben résztvevő felek valamelyikének választása szerint pénzben kiegyenlíthető, ide nem értve azt az esetet, ha a megszűnés oka a nemteljesítés,

k) egyéb, az a)-j) pontban nem említett eszközökhöz, joghoz, kötelezettséghez, indexhez, intézkedéshez kapcsolódó származtatott ügylet, eszköz, amely rendelkezik a többi származtatott eszköz valamelyikének jellemzőivel, ideértve azt, hogy valamely szabályozott piacon vagy multilaterális kereskedési rendszerben kereskednek vele, elismert elszámolóházon keresztül számolják el és teljesítik vagy rendszeres pótbefizetési kötelezettség érvényes rá, valamint a Bizottság 1287/2006/EK rendeletének 39. cikkében meghatározott származtatott ügylet.

Az *értékpapír általános fogalmát* és alapvető szabályait a Ptk. 338/A-338/C.§ rendelkezései, a kibocsátására, tartalmi kellékeire, forgalmazására vonatkozó részletes szabályokat a *Tpt.* határozza meg.

Az *értékpapír* különleges, és szigorú alakszerűséghez kötött olyan okirat, amely a benne feltüntetett alanyi jogosultságot (bemutatóra, vagy névre szóló kiállítása mellett is) csak az értékpapír birtoklása mellett bizonyítja, vagyis a jogosultság megszerzése az értékpapír megszerzésével történik, és a jogosultság bizonyításához, az arról való rendelkezéshez (megterheléshez, átruházásához) az értékpapír jogszerű birtoklása vagy annak bizonyítása szükséges.

Az *értékpapír kiállítás* történhet *valóságos* vagy *dematerializált* formában is.

A *jogosultság tartalmát* illetően az értékpapír lehet:

- hitelviszonyokat megtestesítő értékpapír (például a kötvény, letéti jegy, befektetési jegy),

- tagsági viszonyból származó tulajdonjogra vonatkozó értékpapír (részvény), illetve,

- dologra vonatkozó tulajdonjogi jogosultságról kiállított értékpapír (árupapír).

*Pénzpiaci eszköz:* a sorozatban kibocsátott, értékpapírnak nem minősülő, pénzkövetelésre szóló eszköz, amellyel a pénzpiacon kereskednek. [Bsz. 4.§ (2) bek. 50. pont]

*Tőzsdei termék:* a tőzsdén forgalmazott pénzügyi eszköz, deviza és áru. [Tpt. 5.§ (1) bek. 126. pont]

*Deviza* a külföldi pénzköveteléssel kapcsolatos ügyletről kiállított okirat.

*Szabályozott piac:* az Európai Unió tagállamának tőzsdéje, és minden más olyan piaca, amely megfelel a következő feltételeknek:

- a) a piacműködtető által működtetett és/vagy multilaterális rendszer,

- b) megkülönböztetés-mentesen, szabályaival összhangba hozza több harmadik fél pénzügyi eszközökben lévő vételi és eladási szándékát, vagy elősegíti azt olyan módon, hogy az szerződést eredményez a szabályai alapján kereskedésre bevezetett pénzügyi eszköz tekintetében,

- c) a székhely szerinti ország hatáskörrel rendelkező felügyeleti hatóságának engedélyével rendelkezik,

- d) rendszeres időszakonként, meghatározott időben működik,

- e) szerepel az Európai Bizottság honlapján közzétett szabályozott piacokról készített jegyzékben. [Tpt. 5.§ (1) bek. 114. pont]

*Pénzügyi eszköz továbbá:*

- b) az a befektetési eszköz, amely nincs jelen szabályozott piacon, de értéke valamely az a pontban felsorolt pénzügyi eszköz értékétől, illetve árfolyamától függ,

- c) a nyilvánosan forgalomba hozott értékpapír a rendszeres, illetőleg rendkívüli tájékoztatási kötelezettség megszűnéséig. [Btk. 300/F.§ (1) bek.]

A *forgalmazás szempontjából* a pénzügyi eszköz lehet:

- a) *tőzsdei bevezetésű:* olyan pénzügyi eszköz, amelynek forgalmazását az Európai Unió valamely tagállama szabályozott piacon engedélyezték, vagy ez iránt kérelmet nyújtottak be, illetve

- b) *tőzsdei bevezetésre nem került* olyan pénzügyi eszköz, amelynek értéke a tőzsdei bevezetési pénzügyi eszköz értékétől, illetve árfolyamától függ.

2.2. *A bűncselekmény elkövetési magatartásának a törvényben meghatározott három fordulata:*

- a) *a bennfentes információ felhasználásával a pénzügyi eszközre történő ügyletkötés,*

b) a bennfentes információ birtokában (ismeretében) másnak azzal való megbízása, hogy a bennfentes információval érintett pénzügyi eszközre ügyletet kössön,

c) előnyszerzés végett a bennfentes információ illetéktelen személynek való átadása.

Bennfentes információnak minősül általában a bennfentes személy birtokában lévő – még nyilvánosságra nem hozott – olyan ismeret, amely alkalmas az ügyletkötések során a pénzügyi eszközök árával, árfolyamával kapcsolatos lényeges befolyásolásra, és ezzel összefüggő előnyszerzésre, hátrány okozására.

*Bennfentes információ:*

a) a pénzügyi eszközzel – ide nem értve az árualapú származtatott ügyletet – kapcsolatos olyan lényeges információ, amely

aa) még nem került nyilvánosságra,

ab) közvetlenül vagy közvetve a pénzügyi eszközre vagy a pénzügyi eszköz kibocsátójára vonatkozik,

ac) nyilvánosságra kerülése esetén a pénzügyi eszköz árfolyamának lényeges befolyásolására alkalmas;

b) a pénzügyi eszközzel kapcsolatos megbízások végrehajtásával megbízott személyek esetében olyan lényeges információ az a) pontban meghatározottakon kívül, amely az ügyfél által adott és az ügyfél folyamatban lévő megbízásához kapcsolódik;

c) az árualapú származtatott ügylettel kapcsolatos olyan lényeges információ, amely

ca) még nem került nyilvánosságra,

cb) közvetlenül vagy közvetve az árualapú származtatott ügyletre vonatkozik,

cc) az elfogadott piaci gyakorlat alapján a piaci szereplők tudomására hozandó,

cd) információt a piac szereplőivel rendszeresen közölnek. [Tpt. 201.§ (3) bek.]

*Lényeges információ:* minden olyan információ, amely olyan eseményre vagy körülményre vonatkozik, amely bekövetkezett vagy bekövetkezése megalapozottan várható, és elég konkrét ahhoz, hogy lehetővé tegye következtetések levonását az adott körülménynek vagy eseménynek egy adott pénzügyi eszköz árfolyamára esetlegesen gyakorolt hatásáról. [Tpt. 210.§ (4) bek.]

*Az árfolyam befolyásolására alkalmas információ:* minden olyan információ, amely a befektető által nagy valószínűséggel felhasználásra kerülne befektetési döntése meghozatalakor. [Tpt. 201.§ (5) bek.]

A Tpt. általános tilalomként határozza meg a pénzügyi eszközökre vonatkozó bennfentes információval történő ügyletkötést: bármilyen szerződés kötését, amely a pénzügyi eszközökkel való kereskedelmet, illetve a piacbefolyásolást érinti.

Tilos bennfentes információ felhasználásával az érintett pénzügyi eszközre (értékpapírra vagy más tőzsdei eszközre) ügyletet kötni, vagy ilyen ügyletkötésre vonatkozó megbízást elfogadni. (Tpt. 200.§)

Kereskedés alatt a forgalomba hozatalt (a kibocsátást) és a forgalmazást (a már kibocsátott pénzügyi eszközökkel való kereskedést) is érteni kell. A Tpt. ezzel kapcsolatosan részletes szabályokat fogalmaz meg.

Az értékpapír-forgalombahozatali tevékenység körébe tartozik:

- az értékpapír előállítás, az értékpapír kibocsátással kapcsolatos tájékoztató készítése, az értékpapír (nyilvános vagy zártkörű) vételre történő felajánlásával kapcsolatos jegyzési, illetve allokációs (túljegyzéssel kapcsolatos) eljárás, a tulajdonképpeni forgalomba hozatal, amely történhet jegyzés, aukció, folyamatos- vagy adagolt kibocsátás útján, az értékpapír tőzsdei bevezetés vagy kivonása során, stb.

- az értékpapírral- (tőzsdei termékkel való) kereskedelmi tevékenység során az értékpapírral (tőzsdei termékkel) kereskedő pénzügyi szolgáltató a saját nevében, a saját számlájára történő forgalmazás,

- az értékpapír- (tőzsdei) bizományosi tevékenység során pedig a bizományos (a bróker) megbízás alapján, más személy érdekében (más személy tőkéjével és számlájára) folytatott értékpapírral-tőzsdei termékkel kapcsolatos adásvételi tevékenysége is.

*Bennfentes kereskedelemnek minősül:*

a) a bennfentes személy által *bennfentes információ felhasználásával*, a bennfentes információval érintett pénzügyi eszközre közvetlen vagy közvetett módon ügylet kötése, illetőleg ügylet kötésére adott megbízás,

b) a bennfentes személy által a bennfentes információ továbbadása más személynek,

c) a bennfentes személy által javaslattétel más személynek arra, hogy a bennfentes információval érintett pénzügyi eszközre ügyletet kössön,

d) bármely személynek az a)-c) pontban leírt cselekménye, amennyiben tudta vagy az adott helyzetben általában elvárható gondossággal eljárva tudnia kellett volna, hogy a felhasznált információ bennfentes információnak minősül. [Tpt. 201. § (1) bek.]

*Piacbefolyásolásnak minősül:*

a) az olyan ügylet kötése vagy ügylet kötésére megbízásadás, amely hamis vagy félrevezető jelzéseket ad vagy adhat az adott pénzügyi eszköz keresleti vagy kínálati viszonyairól, árfolyamáról;

b) olyan ügylet kötése vagy ügylet kötésére való megbízásadás, amely az adott pénzügyi eszköz árfolyamát mesterséges vagy rendellenes szinten rögzíti;

c) olyan ügylet kötése vagy ügylet kötésére megbízásadás, amely színlelt, illetve amelyben bármilyen más formájú megtévesztéshez, manipulációhoz folyamodnak; vagy

d) megalapozatlan, félrevezető, hamis információ közlése, híresztelése, nyilvánosságra hozása vagy nyilvános közlése, feltéve, hogy az információt terjesztő személy az információ hamis vagy félrevezető mivoltának tudatában van, vagy az adott helyzetben elvárható gondossággal eljárva tudatában kellett volna lennie. (Tpt. 202. §)

A Tpt. kivételeket is meghatároz a bennfentes kereskedelemre és a piacbefolyásolásra vonatkozó tilalommal kapcsolatos szabályozás hatálya alól.

*Tpt. 203. § (1) Nem minősül bennfentes kereskedelemnek*

a) az az ügylet, amelyet a bennfentes információ birtokba jutásának időpontját megelőzően kötött megállapodás alapján teljesítenek;

b) a bennfentes információ átadása, amennyiben azt a bennfentes személy beosztásából kifolyólag, munkavégzése vagy szokásos feladatainak elvégzése során szolgáltatta.

(2) Nem minősül piacbefolyásolásnak, ha a 202. § a)-b) pontjában foglaltak megvalósulása esetén:

a) az ügyletet kötő, illetve a megbízást adó bizonyítja, hogy az ügylet megkötéséhez, illetve a megbízás adásához méltányolható érdeke fűződött, és

b) a megbízás megfelel az adott szabályozott piac elfogadott piaci gyakorlatának.

(3) Nem minősül bennfentes kereskedelemnek és piacbefolyásolásnak a részvény-visszavásárlási program keretében történő ügyletkötés, és pénzügyi eszközök árfolyamának stabilizálása érdekében kötött ügylet, ha azt a Bizottság 2273/2003/EK rendeletében szabályozott módon hajtják végre.<sup>4</sup>

<sup>4</sup> A szabályozott piac elfogadott piaci gyakorlatával kapcsolatban vö. Tpt. 204. § (1) és (3) bek.

*Az elkövetési magatartás egyes fordulatai:*

A) *Az elkövetési magatartás (1) bekezdésben meghatározott fordulata szerint a bennfentes információ birtokában lévő személy, az információ felhasználásával maga köti ügyletet az érintett pénzügyi eszközre.*

*Az elkövetési magatartás megvalósulásának feltétele, hogy az elkövető az ügyletkötés alkalmával a bennfentes információ árfolyam, illetve piacbefolyásoló hatásának tudatában legyen, és az ügyletkötést ennek figyelembe vétele mellett valósítsa meg.*

*Az ügyletkötés történhet az elkövető saját ügyleteként (saját nevében és saját számlájára), vagy más személy érdekében és javára kötött ügyletként is, melyben az elkövető megbízottként (brókerként) jár el, rábízott vagy saját tőkével, avagy (kölcson-, illetve hitelügyletet is magába foglaló) idegen tőkével.*

*A Tpt. a kibocsátó által forgalomba hozott értékpapírra vonatkozóan a bennfentes információ birtokában lévő személy számára ügyletkötési tilalmat határoz meg.*

*Tpt. 201/A. § Nem köthet ügyletet:*

a) a kibocsátónál vezető állású személy

aa) a tárgyévi mérleg fordulónapjától az éves jelentés 56. § szerinti közzétételéig terjedő időszakban (a nyilvános forgalomba hozatal esetét kivéve);

ab) ha a kibocsátó féléves jelentést készít, a féléves jelentés közzétételét megelőző tizenöt napon belül;

ac) ha a kibocsátó negyedéves jelentést vagy időközi vezetőségi beszámolót készít, annak közzétételét megelőző tizenöt napon belül;

ad) a rendkívüli tájékoztatási kötelezettségek körébe tartozó szerződéskötés közzétételét megelőző három napon belül

a kibocsátó által forgalomba hozott értékpapírra;

b) a vagyonfelügyelő, az ideiglenes vagyonfelügyelő, a felszámoló, a pénzügyi gondnok és a végelszámoló az e tevékenységével érintett kibocsátó saját kibocsátású értékpapírára, kivéve a feladatkörébe tartozó tevékenységet;

c) a kibocsátóval munkaviszonyban álló dolgozó és a 201. § (2) bekezdésének c) pontjában meghatározott személy,

ca) ha az éves beszámoló készítésében közreműködik, a tárgyévi mérleg fordulónapjától az éves beszámoló 56. § szerinti közzétételéig terjedő időszakban (a nyilvános forgalomba hozatal esetét kivéve);

cb) ha a féléves jelentés készítésében közreműködik, a féléves jelentés közzétételét megelőző tizenöt napon belül;

cc) ha a negyedéves jelentés vagy az időközi vezetőségi beszámoló készítésében közreműködik, annak közzétételét megelőző tizenöt napon belül

a kibocsátó által forgalomba hozott értékpapírra.<sup>5</sup>

*A (2) bekezdés a) és b) pontjában meghatározott fordulatok lényegében az (1) bekezdésben meghatározott elkövetési magatartás kiegészítő változatai:*

B) *Megvalósul a bennfentes kereskedelem abban az esetben is, ha az elkövető a birtokában lévő bennfentes információra tekintettel mást bíz meg azzal, hogy a bennfentes információval érintett pénzügyi eszközre vonatkozóan ügyletet kössön.*

<sup>5</sup> A Tpt. 56.§-a értelmében a kibocsátó a szabályozott információkat mindenki számára gyors hozzáférést biztosítva, díjmentesen köteles nyilvánosságra hozni, mint a székhely szerint, mind a többi tagállamban. Köteles megküldeni a hivatalosan kijelölt információátviteli rendszer számára is, és egyben a PSZÁF-nál is bejelenteni.

E fordulat esetében nem tényállási feltétel, hogy az elkövető a pénzügyi eszközre vonatkozó, birtokában lévő információ bennfentes tartalmát is átadja a megbízott részére, elegendő, ha az ügyletkötési megbízást ad az általa ismert bennfentes információra tekintettel.<sup>6</sup>

C) A *bennfentes információnak (előnyyszerzés végett) illetéktelen személynek átadása* önmagában – az illetéktelen személy ügyletkötése vagy erre irányuló megbízása nélkül is – bűncselekményként minősül.

Az *előnyyszerzés* (az elkövető célzata) az elkövető vagy más személy (gazdálkodó szervezet) vagyoni és nem vagyoni előnyének szerzését is magába foglalja,

- kapcsolódhat más személy ügyletkötéséhez,
- saját részre történő olyan ügyletkötéshez, amely a bennfentes kereskedelemmel egyébként nincs érintve, illetve
- az előny a bennfentes információ átadásának „ellenértéke” is lehet.

*Eredmény* (a tényleges vagyoni vagy nem vagyoni előny megszerzése, másnak kár vagy vagyoni hátrány okozása) egyik tényállás fordulathoz sem tartozik.

3. *Befejezett a bűncselekmény* a bennfentes kereskedelem valamely üzleti akciójának megvalósításával, függetlenül, hogy az tulajdonszerzést eredményezett-e vagy sem (például a bennfentes információra tekintettel történő értékpapír vásárlására irányuló szándék esetében, az értékpapír jegyzésével, függetlenül attól, hogy az ellenérték kifizetésére vagy az értékpapír birtokba adására, értékpapírszámlán dematerializált értékpapírként történő nyilvántartásba vételére nem került sor), továbbá

- ügyletkötési megbízás esetében a megbízás adásával,
- illetve a bennfentes információ átadása esetében az információnak az illetéktelen személy tudomására hozásával.

*Kísérlet* elvileg valamennyi fordulat esetében megvalósulhat (például, ha az üzleti szerződést már írásba foglalták, de aláírásra még nem került sor, vagy a bennfentes információt, a közlést megvalósító magatartás, például a levél elküldése ellenére, az illetéktelen személy még nem ismerte meg), gyakorlati jelentősége azonban nincs.

Az *előkészület* nem büntetendő.<sup>7</sup>

4. *A bűncselekmény elkövetője* – *tettesként* a bennfentes személy, aki a bennfentes információval érintett pénzügyi eszközre ügyletet köt, ügyletkötésre megbízást ad, illetve az azzal kapcsolatos ismeretét illetéktelen személynek (előnyyszerzés végett) átadja.

*Bennfentes személy* bárki lehet: a bennfentes információ elsődleges jogszerű birtokosa, vagy akinek a részére azt átadták, illetve az is, aki ahhoz illetéktelenül bármilyen módon [akár bűncselekmény (vö. *Tpt.* 201.§ (2) bek. h) pont], például gazdasági titok megsértése útján] jutott hozzá.

*Tpt.* 201.§ (2) *Bennfentes személy:*

- a) a kibocsátó vezető tisztségviselője és felügyelőbizottsági tagja;

<sup>6</sup> Ha a bennfentes információ birtokában lévő elkövető a megbízottnak a megbízás során az információ bennfentes tartalmát is átadja, a megbízó a bennfentes kereskedelem büntetettének a (2) bek. a) pontjába ütköző, a megbízott pedig az (1) bekezdésébe ütköző fordulatát valószínűsíti meg.

<sup>7</sup> Az előkészület körében önállóan értékelendő bűncselekményként megvalósulhat a gazdasági titok megsértése (például az üzleti titok jogosulatlan megszerzése, a bennfentes kereskedelemben történő későbbi ügyletkötés végett).

b) az a jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, illetve ezek ügyvezetője, vezető tisztségviselője és felügyelőbizottsági tagja, amelyben a kibocsátó huszonöt százalékot elérő vagy azt meghaladó közvetlen, illetőleg közvetett részesedéssel vagy szavazati joggal rendelkezik;

c) az a jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, illetve ennek ügyvezetője, vezető tisztségviselője, felügyelőbizottsági tagja, amely a kibocsátóban tíz százalékot elérő vagy azt meghaladó közvetlen, illetőleg közvetett részesedéssel vagy szavazati joggal rendelkezik;

d) a forgalomba hozatal, illetve a VII. Fejezet szerinti nyilvános vételi ajánlat szervezésében közreműködő bármely szervezet, illetve ennek érdemi ügyintézője, vezető tisztségviselője, felügyelőbizottsági tagja, továbbá ezen szervezetnek és a kibocsátónak a kibocsátásban és a forgalomba hozatalban közreműködő más alkalmazottja, aki munkavégzésével kapcsolatosan bennfentes információhoz jutott, a forgalomba hozatalt követő egy évig;

e) a kibocsátó alaptőkéje (törzstőkéje) tíz százalékát elérő vagy azt meghaladó közvetlen, illetőleg közvetett részesedéssel rendelkező természetes és jogi személy;

f) a kibocsátó számlavezető hitelintézete, illetve ennek vezető tisztségviselője, felügyelőbizottsági tagja és érdemi ügyintézője;

g) aki a bennfentes információt munka- vagy feladatköréből kifolyólag, munkavégzése vagy szokásos feladatainak elvégzése során kapta meg, vagy egyéb módon jutott tudomására;

h) aki a bennfentes információt bűncselekmény útján szerezte;

i) az a)-h) pontban felsorolt természetes személlyel közös háztartásban élő személy, illetőleg közeli hozzátartozója;

j) az a jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, illetve ezek nevében eljáró személy, amelyben az a)-i) pontokban megjelölt bennfentes személy befolyásoló részesedéssel bír.<sup>8</sup>

5. A bűncselekmény *csak szándékosan* követhető el. Az elkövető tudatának át kell fogni az információ bennfentes minőségét és annak az érintett pénzügyi eszközzel való ügyletkötéshez kapcsolódását.

Az (1) bekezdésben, illetőleg a (2) bek. a) pontjában meghatározott cselekmény esetében az elkövető célzata vagy motívuma nem tényállási elem (bár az értelemszerűen vagyoni előny szerzésére, illetve másnak kár- vagy vagyoni hátrány okozására irányulhat).

A (2) bek. b) pontjában meghatározott bennfentes információ illetéktelen személy részére történő átadása csak egyenes szándékkal, és előnyszerzésre irányuló célzattal valósulhat meg. A célzat az elkövető vagy más személy előnyszerzésére is irányulhat.

6. Az *elhatárolási – egység – halmazati kérdésekkel kapcsolatban* kiemelhető, hogy a bennfentes információ gyakorlatilag egyben gazdasági titkot (tipikusan üzleti titkot) képezhet, ezért annak az ügyletkötés vagy ügyletkötési megbízás adásának céljából történő *jogosulatlan megszerzése* a bennfentes kereskedelem vonatkozásában büntetlen előkészületként minősül, de megvalósíthatja a gazdasági titok megsértését. Ha a bennfentes információt képező gazdasági (üzleti) titok felhasználásával utóbb az érintett pénzügyi eszközre vonatkozó ügyletkötésre vagy erre vonatkozó megbízás adására is

<sup>8</sup> A Tpt. a bennfentes személyekre részvény- és pénzügyi eszközzel kapcsolatos ügyletkötésére vonatkozóan a PSZÁF-hoz történő bejelentési, illetve nyilvántartásba vételi és közzétételi szabályokat határozza meg. (Vö. Tpt. 201/B. 201/C. 201/D.§-okkal.)

sor kerül, a jogosulatlan megszerző materiális halmazatként a gazdasági (üzleti) titok megsértése és a bennfentes kereskedelem büntetetté is megvalósítja.

Amennyiben az elkövető jogszerűen van a bennfentes információnak is minősülő gazdasági (üzleti) titok birtokában, és azt az érintett pénzügyi eszközzel kapcsolatos ügyletkötésre, avagy azzal kapcsolatos megbízás adására felhasználja,

- vagy előnyszerzés végett azt illetéktelen személynek átadja (mással közli, nyilvánosságra hozza) a cselekmény – alaki bűnhalmazat megállapítása nélkül – bennfentes kereskedelem büntetetté minősül (specialitás).

*Természetes egységet* valósít meg, ha többirányú bennfentes információ felhasználásával egy ügylet kötésére, vagy egy bennfentes információ felhasználásával több azonos körbe tartozó ügylet kötésére (például, ha azonos kibocsátású értékpapír vételére vagy eladására) kerül sor,

- illetve, ha az elkövető a bennfentes kereskedelem különböző elkövetési fordulatait egységes szándékkal valósítja meg.

[Például a Btk. 299/A.§ (1) bek. szerint minősül a bűncselekmény, ha az elkövető a bennfentes információ felhasználásával ügyletet köt, de egyben mást is megbíz ügylet kötésével, illetve előnyszerzés végett ugyanezt az információt illetéktelen személynek is átadja.]

*Folytatólagosan elkövetettként* minősülhet ugyanarra a gazdálkodó szervezetre vonatkozó többféle bennfentes információ felhasználásával többféle pénzügyi eszközre elkövetett bennfentes kereskedelem.

*Bűnhalmazat valósul meg*, ha különböző gazdálkodó szervezetekkel kapcsolatos bennfentes információ felhasználásával többféle ügyletkötésre, vagy ügyletkötésre vonatkozó megbízás adására kerül sor.

Bűnhalmazatban állapítható meg a *minősített adattal visszaélés*, amennyiben a bennfentes információ egyben (például a gazdasági vagy a pénzügyért felelős minisztérium, vagy a Magyar Nemzeti Bank körében) államtitokként vagy szolgálati titokként is minősül.

### *Összefoglalás*

A tisztességes piaci magatartás egyik alapvető feltétele, hogy a gazdasági szereplők azonos eséllyel megszerezhető információk birtokában hozhassák meg gazdasági döntéseiket. Különösen fontos ez a tőkepiaci folyamatokban, mivel a tőkepiaci árviszonyokat befolyásoló, nyilvánosan közzé nem tett, ún. bennfentes információk, jelentős előnyöket biztosíthatnak az azzal rendelkezők számára. Ezért az Európai Parlament és a Tanács 2003. január 28-i 2003/6/EK irányelve a bennfentes kereskedelem szankcionálását kötelezővé teszi minden pénzügyi eszköz vonatkozásában.

A Ptk. 200.§ (2) bekezdése értelmében a bennfentes információ felhasználásával kötött szerződés semmisnek minősül, és a jogsértő magatartással szembeni ultima ratio a bennfentes kereskedelemnek bűncselekményként való meghatározása.

A tanulmány célja a Btk. 299/A.§-ában meghatározott bennfentes kereskedelem büntette tényállásának elemzése. A tényállás ún. keretdiszpozíció, vagyis az egyes tényállási elemek tartalmát a Btk. értelmező rendelkezésén túlmenően az egyes igazgatási



jogszabályok töltik ki. Erre figyelemmel a tanulmány a tényállási elemekhez kapcsolódóan ismerteti a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény, illetve a befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény kapcsolódó rendelkezéseit.

MIHÁLY VIDA  
INSIDER TRADING  
(Summary)

The crucial requirement of the functioning of the fair market is the fact that the economic actors can decide upon equal information. It is very important on the capital market as well because the not published information of a company or of an economic event can truly influence the market and can secure significant advantage for the user of that information.

Therefore the Directive 2003/6/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on insider dealing and market manipulation obliges the Member States to sanction every form of insider trading.

According to Art. 200 Section 2 of the Hungarian Civil Code (Ptk.) the contract is invalid if insider information was used to the contract. The ultima ratio against the unlawful act is the establishing of criminal responsibility for insider trading.

The paper focuses on the analyses of Art. 299/A.§ of Hungarian Criminal Code (Btk.) which contains the offence of insider trading. The elements of the offence has specific contents regulated by other laws outside of the Btk. Concerning this ruling the paper presents the relevant prescription of Act 120 from year 2001 (on the financial market) and of Act 128 from year 2007 (on the capital investment and the stock/produce exchange) because they influence the scope of the criminal responsibility for insider trading.



# CSÉKA ERVIN TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEINEK JEGYZÉKE

## I. Könyvek

(Monográfiák, tankönyvek, egyetemi jegyzetek)

- 1) *Bevezető ismeretek a kriminalisztikába* (Társszerző: VASS KÁLMÁN). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1959. 124 p. (Ügyészi Kiskönyvtár. 2.)
- 2) *A vádirat* (Társszerző: SZILÁGYI JÓZSEF). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1960. 71 p. (Ügyészi Kiskönyvtár. 6.)
- 3) *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai I–II.* Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest, 1963. 1010 p.
- 4) *A különleges és a külön eljárások. A büntető határozatok végrehajtása (XIII. fejezet).* In: A büntetőeljárás kézikönyve. BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya. Budapest, 1963. 565–610. p.
- 5) *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1968. 362 p.
- 6) *A bizonyítás alapkérdései. Az egyes bizonyítási eszközök. A különleges eljárások. A büntető határozatok végrehajtása.* In: Büntető eljárásjog. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség. Budapest, 1974. 141–242. p. és 601–627. p.
- 7) *A másodfokú bírósági eljárás. Rendkívüli perorvoslatok. Külön eljárások. Különleges eljárások. A büntető határozatok végrehajtása, vegyes rendelkezések (XV–XIX. fejezet).* In: KIRÁLY TIBOR (szerk.): Magyar büntető eljárási jog. Egységes jegyzet. 1–2. köt. Tankönyvkiadó. Budapest, 1974. 253–329. p.
- 8) *Jogorvoslatok a büntetőeljárásban. 1. A büntető jogorvoslatok fogalomköre, jogi szabályozása és csoportosítása. 2. Rendes perorvoslati rendszerek. 3. Rendkívüli jogorvoslatok.* In: SZABÓ IMRE (főszerk.): Állam- és Jogtudományi Enciklopédia 1. köt. Budapest, 1980. 544–551. p.
- 9) *A másodfokú bírósági eljárás (X. fejezet).* In: LÁSZLÓ JENŐ (szerk.): A büntető eljárás magyarázata. 2. köt. Budapest, 1982. 684–871. p.
- 10) *Büntető Elvi Határozatok 1973–1980.* In: CZILI GYULA – MÁTYÁS MIKLÓS (szerk.): A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának a büntető jogalkalmazással kapcsolatos irányelvei, elvi döntései, kollégiumi állásfoglalásai és elvi jelentőségű határozatai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1982. 854 p.

- 11) *A rendkívüli perorvoslatok. Külön eljárások. A különleges eljárások (XVII-XIX. fejezet).* In: SZABÓNÉ NAGY TERÉZ (szerk.): Magyar büntető eljárási jog. Egységes jegyzet. 1-2. köt. Tankönyvkiadó. Budapest, 1982. 229–289. p.
- 12) *Bevezetés a büntető jogorvoslatok tanába.* Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. Budapest, 1984. 410 p.
- 13) *A büntető jogorvoslatok alaptanai.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1985. 339 p.
- 14) *A büntető eljárási cselekmények (VII. fejezet.).* In: CSÉKA ERVIN (szerk.): Magyar büntető eljárási jog. Egységes jegyzet. 1. köt. Budapest, 1990. 169–198. p.
- 15) *A büntetőeljárás megindításának és lefolytatásának általános rendje. A másodfokú bírósági eljárás. A rendkívüli perorvoslatok. (XI., XVII-XVIII. fejezet.)* In: CSÉKA ERVIN (szerk.): Magyar büntető eljárási jog. Egységes jegyzet. 2. köt. Budapest, 1990. 13–43. p. és 211–290. p.
- 16) CSÉKA ERVIN (szerk.): *Magyar büntető eljárási jog* (Társszerzők: KRATOCHWILL FERENC – TREMMEL FLÓRIÁN). Egységes jegyzet. Tankönyvkiadó. Budapest, 1991. 47 p.
- 17) *A büntető eljárási jog (bevezetés). A büntető eljárási jog forrásai, hatálya, értelmezése. A büntető eljárás alapelvei. A büntető eljárás alanyai. A büntetőügyekben eljáró hatóságok; a hatóságok tagjainak kizárása. A büntető ügyekben eljáró hatóságok hatásköre és illetékessége. A büntető eljárás résztvevői. A büntető eljárási cselekmények. (I-VIII. fejezet.)* In: CSÉKA ERVIN (szerk.): A büntető eljárási jog vázlata 1. köt. Jegyzet. JATEPress. Szeged, 1995. 7–173. p.
- 18) *A büntető eljárás megindításának és lefolytatásának általános rendje. A másodfokú bírósági eljárás. A rendkívüli perorvoslatok. (XII., XVII., XVIII. fejezet.)* In: CSÉKA ERVIN (szerk.): A büntető eljárási jog vázlata 2. köt. JATEPress. Szeged, 1996. 61–94. p. és 263–381. p.
- 19) *Büntető eljárásjogi címszavak.* In: LAMM VANDA – PESCHKA VILMOS (főszerk.): Jogi lexikon. KJK-KERSZÖV. Budapest, 1999.
- 20) *A büntetőeljárási jog – bevezetés. A büntetőeljárás alapelvei. A bíróság. A büntetőeljárásban részt vevő személyek. A büntetőeljárási cselekmények. (I-III., VI-VII. fejezet).* In: CSÉKA ERVIN (szerk.): A büntetőeljárási jog alapvonalai. 1. köt. Bába. Szeged, 2004. 19–96. p. és 121–179. p.
- 21) *A másodfokú bírósági eljárás. A megismételt eljárás. A perújítás. A felülvizsgálat. Jogorvoslat a törvényesség érdekében. A jogegységi eljárás. (XVII-XXII. fejezet).* In: CSÉKA ERVIN (szerk.): A büntetőeljárási jog alapvonalai. 2. köt. Bába. Szeged, 2004. 171–296. p.

22) *A büntetőeljárás jog – bevezetés. A büntetőeljárás alapelvei. A bíróság. A büntetőeljárásban részt vevő személyek. A büntetőeljárás cselekmények. (I-III., VI-VII. fejezet).* In: CSÉKA ERVIN (szerk.): *A büntetőeljárás jog alapvonalai.* 1. köt. 2., átdolgozott kiadás. Bába. Szeged, 2006. 21–99. p. és 125–156. p.

23) *A másodfokú bírósági eljárás. A megismételt eljárás. A perújítás. A felülvizsgálat. Jogorvoslat a törvényesség érdekében. A jogegységi eljárás. (XVII-XXII. fejezet).* In: CSÉKA ERVIN (szerk.): *A büntetőeljárás jog alapvonalai.* 2. köt. 2., átdolgozott kiadás. Bába. Szeged, 2007. 159–274. p.

## II. Gyűjteményes művekben megjelentetett tanulmányok, cikkek

24) *Büntető eljárásjogunk reformja és a nyomozási szak néhány elvi kérdése.* In: *Kriminalisztikai Tanulmányok* 1. köt. Budapest, 1962. 7–70. p.

25) *A ténymegismerés elméleti alapjai a büntetőeljárásban.* In: *Kriminalisztikai tanulmányok* 2. köt. Budapest, 1963. 46–106. p.

26) *Le rôle des organes de poursuite dans le procès pénal. Composé par.* (Társszerzők: FARKAS SÁNDOR – HALÁSZ SÁNDOR – GLASER ISTVÁN) In: *Rapports nationaux de IX. Congrès International de Droit Pénal.* Budapest, 1964. 103–141. p.

27) *Eljárási kérdések gazdasági bűnügyekben.* In: *Országos Távlati Tudományos Kutatási Főirány közleményei.* 7. kötet. Budapest, 1979. 29–30. p.

28) *Néhány eljárási kérdés a gazdasági bűncselekmények miatt indított ügyekben.* In: *La criminalité d'affaires.* Budapest, 1979. 227–236. p.

29) *Traits nouveaux de l'interdiction de l'aggravation de la peine dans la procédure pénale hongroise.* In: *Studia in honorem Ladislai Nagy septuagenarii.* (Nagy László Emlékkönyv). *Acta Juridica et Politica.* Tomus 31. Fasc. 9. Szeged, 1984. 101–112. p.

30) *Bases de politique juridique et principes de classement des recours de droit pénal.* In: *Studia in Honorem Velimirii Pólay Septuagenarii.* (Pólay Elemér Emlékkönyv). *Acta Juridica et Politica.* Tomus 33. Fasc. 9. Szeged, 1985. 189–201. p.

31) *A büntető jogorvoslatok történeti kialakulása.* In: *Studia in honorem Roberti Horváth septuagenarii.* (Horváth Róbert Emlékkönyv.) *Acta Juridica et Politica.* Tomus 36. Fasc. 5. Szeged, 1986. 59–80. p.

32) *Die soziale Reaktion auf die strafbaren Handlungen. (Die Betätigung der Rechtspflege. Die Ausschließlichkeit des Gerichtsweges in Strafsachen. Die Reaktion der Staatsverwaltung. Soziale Mittel.)* In: BÁRD KÁROLY (szerk.): *Das Recht zum Strafen.* Budapest, 1986. 137–147. p. (Kriminológiai Közlemények.)

- 33) *A másodfokú bírósági eljárás hatékonyságának kérdései a magyar büntető eljárási jogban.* In: JATE ÁJTK TUD. BIZ. (szerk.): Emlékkönyv dr. Szilbereky Jenő egyetemi tanároktatói működésének 30. és születésének 70. évfordulójára. Acta Juridica et Politica. Tomus 37. Fasc. 5. Szeged, 1987. 53–64. p.
- 34) *Role de dribunal supreme dans la juridiction pénal.* In: JATE ÁJTK TUD. BIZ. (szerk.): Emlékkönyv dr. Meznerics Iván egyetemi tanár születésének 80. évfordulójára. Acta Juridica et Politica. Tomus 38. Fasc. 5. Szeged, 1988. 55–70. p.
- 35) *L'invidualisation.* In: Responsibility and Society. Responsibility for Crimes and Infractions I–III. Budapest, 1989. II. 294–304. p.
- 36) *A bizonyítást kizáró szabályok a büntető eljárásban.* In: In memoriam dr. Kovács István akadémikus, egyetemi tanár. Acta Juridica et Politica. Tomus 40. Fasc. 5. Szeged, 1991. 71–95. p.
- 37) *Les législation et pratiques pénales en matiere de drogue dans les pays de l'Europe de l'Est.* In: Les problèmes de drogue. Paris, 1992. 55–57. p.
- 38) *Felülvizsgálati eljárás büntetőügyekben. (Révision dans procédure pénale.)* In: TÓTH KÁROLY (szerk.): Emlékkönyv dr. Kemenes Béla egyetemi tanár 65. születésnapjára. Acta Juridica et Politica. Tom. 43. Fasc. 7. Szeged, 1993. 83–96. p.
- 39) *A bűnözési helyzet, eljárás-egyszerűsítés, nyomozás.* In: ERDEI ÁRPÁD (szerk.): Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1995. 17–32. p.
- 40) *Büntető perorvoslati rendszerünk változásai. (Changements du systeme de vois de recours en procédure pénale de Hongrie.)* In: TÓTH KÁROLY (szerk.): Emlékkönyv Dr. Szentpéteri István egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Acta Juridica et Politica. Tomus 49. Fasc. 10. Szeged, 1996. 161–175. p.
- 41) *Az alkotmány és az eljárásjogok, különös tekintettel a büntető eljárásjogra. (La constitution et les droits de procédure ayant égard particulier a la procédure pénale.)* In: TÓTH KÁROLY (szerk.): Alkotmány és jogtudomány: tanulmányok. Acta Juridica et Politica. Tomus 47. Fasc. 3. Szeged, 1996. 37–54. p.
- 42) *A büntető tárgyalás vezetéséről. (Direction de l'audience en procédure pénale.)* In: TÓTH KÁROLY (szerk.): Emlékkönyv Dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Acta Juridica et Politica. Tomus 48. Fasc. 5. Szeged, 1996. 61–72. p.
- 43) *Gondolatok az ügyészségről: büntetőügyekben.* In: KORINEK LÁSZLÓ (szerk.): Tanulmányok Földvári József tiszteletére. JPTE Studia juridica auctoritate Universitatis Pécs publicata. Tomus 124. Pécs, 1996. 36–44. p.

- 44) „Öröközlő” kérdések a büntető bizonyításban. In: FARKAS ÁKOS – GÖRGÉNYI ILONA – LÉVAY MIKLÓS (szerk.): Ünnepi tanulmányok Horváth Tibor professzor 70. születésnapjára. 2. köt. Bíbor. Miskolc, 1997. 171–190. p.
- 45) *Néhány gondolat a hazai bűnözésről és bűnüldözésről.* In: IRK FERENC (szerk.): A bűnözés jövője. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján. OKKrl. Budapest, 1997. 11–21. p.
- 46) *Korszerűsödő alapelvek a büntető eljárásban. (Principes fondamentaux aux modernisés en procédure pénale.)* In: TÓTH KÁROLY (szerk.): Emlékkönyv Dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Juridica et Politica. Tomus 53. Fasc. 8. Szeged, 1998. 103–120. p.
- 47) *Szekcióvezetői beszámoló.* In: LÉVAY MIKLÓS (szerk.): A büntetőeljárás modernizációja az európai jogharmonizáció és a növekvő bűnözés kettős szorításában. A 2. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szekszárd, 1996. okt. 4-5. (Kriminológiai Közlemények: Különkiadás). Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest, 1998. 71–77. p.
- 48) *Kétfokú fellebbvitel büntetőügyekben (egykor és ma).* In: GÖNCZÖL KATALIN – KERESZSI KLÁRA (szerk.): Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest, 1998. 53–64. p.
- 49) *A büntető tárgyalási rendszer. (Systeme de l'audience en procédure pénale.)* In: TÓTH KÁROLY (szerk.): Tanulmányok dr. Veres József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Juridica et Politica. Tom. 55. Fasc. 7. Szeged, 1999. 63–78. p.
- 50) *A büntető tárgyalás jelentősége.* In: GELLÉR BALÁZS (szerk.): Békés Imre ünnepi kötet. ELTE ÁJK. Budapest, 2000. 77–88. p.
- 51) *Új szabályozási elvek, intézmények büntetőeljárás jogunkban.* In: JAKAB ÉVA (gondozásában): Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Juridica et Politica. Tom. 65. Fasc. 30. Szeged, 2004. 561–572. p.
- 52) *Az ügyész jogállása a büntetőeljárásban.* In: LIGETI KATALIN (szerk.): Wiener A. Imre ünnepi kötet. KJK-KERSZÖV. Budapest, 2005. 231–241. p.
- 53) *A kétfokú fellebbvitel bevezetése büntető eljárásjogunkba.* In: SZABÓ IMRE (gondozásában): Tanulmányok dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Juridica et Politica. Tom. 69. Fasc. 9. Szeged, 2007. 147–158. p.
- 54) *Emlékezés Fonyó Antal professzorra.* In: NAGY FERENC (szerk.): Büntetőjog és humán: emlékkötet Fonyó Antal halálának 25. évfordulójára. Pólay Elemér Alapítvány. Szeged, 2007. 13–14. p.

### III. Tanulmányok, cikkek szakfolyóiratokban

- 55) *A nyomozás megszüntetésének törvényessége.* Magyar Jog, 2. évf., 1955/9, 267–271. p.
- 56) *Megelőzés és büntető eljárás.* Magyar Jog, 6. évf., 1959/6, 161–166. p.
- 57) *A ténykérdés felmerülése a nyomozásban.* Magyar Jog, 6. évf., 1959/12, 363–366. p.
- 58) *A bizonyítás sajátosságai a nyomozásban.* Magyar Jog, 7. évf., 1960/2, 42–45. p.
- 59) *Hozzászólás a Kriminálisztika. kriminológia és büntető eljárásjog c. cikkhez.* Rendőrségi Szemle, 1960/2, 129–135. p.
- 60) *Megjegyzések a büntett általános ismérveinek rendszerezéséhez a Büntető Törvénykönyv tervezetében.* Magyar Jog, 7. évf., 1960/11, 435–440. p.
- 61) *A ténymegállapítás és a bizonyítás viszonyáról a büntető eljárásban.* Magyar Jog, 8. évf., 1961/3., 110–115. p.
- 62) *A büntetőjogilag releváns tények problémája.* Jogtudományi Közlöny, 16. új évf., 1961/6, 321–331. p.
- 63) *A ténymegállapítás burzsoá és szocialista felfogásáról a büntető eljárásban.* Jogtudományi Közlöny, 17. új évf., 1962/1, 3–13. p.
- 64) *A bűncselekmények ténykörylményeinek feltárása és a büntetőpolitika.* Magyar Jog, 9. évf., 1962/1, 10–16. p.
- 65) *A bűncselekmény alapos gyanújáról.* Rendőrségi Szemle, 1962/1, 32–43. p.
- 66) *A büntető ténymegállapítás jellege.* Magyar Jog, 12. évf., 1965/5, 200–206. p.
- 67) *A bizonyítással összefüggő néhány kérdés a büntető eljárásban.* Jogtudományi Közlöny, 22. új évf., 1967/2, 113–124. p.
- 68) *A megismerési és bizonyítási problematika új vonásai a büntető ügyekben.* Jogtudományi Közlöny, 24. új évf., 1969/7-8, 366–376. p.
- 69) *A bizonyítás általános kérdései a büntető eljárási törvényben* (Társszerző: NAGY LAJOS). Jogtudományi Közlöny, 27. új évf., 1972/9, 416–429. p.
- 70) *L'indemnisation des victimes de l'infraction pénale* (Társszerző: NAGY TERÉZ). Revue Internationale de Droit Pénal, 1973/1-2, 180–188. p.
- 71) *A bizonyítás a büntető eljárásban.* Magyar Rendőr, 1973/10, 36–38. p. (melléklet)



72) *A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság budapesti Kongresszusának várnai és freiburgi előkészítő kollokviuma.* Jogtudományi Közlöny, 29. új évf., 1974/4, 170–174. p.

73) *Jogi és kriminológiai szempontok a jogértelmezésnél.* Magyar Jog, 24. évf., 1977/8, 687–692. p.

74) *L'audience principale en l'absence de l'accusé.* Comparative Law – Droit comparé, 1978. 427–438. p.

75) *Dejuriciarisation (diversion) et médiation* (Társszerzők: KATONA GÉZA – KIRÁLY TIBOR). *Revue International de Droit Pénal*, Vol. 54., 1983/3-4, 979–988. p.

76) *A súlyosítási tilalom tartalmának újabb elemei.* Jogtudományi Közlöny, 39. új évf., 1981/3, 128–134. p.

77) *A büntető jogorvoslatok fogalomkörének problémái.* Jogtudományi Közlöny, 40. új évf., 1985/8, 427–434. p.

78) *A jogorvoslatok helye a büntető eljárásban.* Acta Juridica et Politica. Tomus 34. Fasc. 2. Szeged, 1985. 3–14. p.

79) *A bűnözés változásai és a büntető eljárási jog.* Magyar Jog, 33. évf., 1986/1, 1–8. p. (Továbbá In: Magyar Jogász Szövetség X. Országos Munkaértekezlete. Budapest, 1985. 467–475. p.)

80) *Probleme des Begriffsbereichs der strafprozessualen Rechtsbehelf.* Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae. Tomus 29. Fasc. 1-2. Budapest, 1987. 35–55. p.

81) *A büntetőeljárási jogalkotás jelentősége, büntető eljárásjogunk módosítása és a törvényességi garanciák.* Jogtudományi Közlöny, 43. új évf., 1988/11, 593–600. p.

82) *Ne tegyünk különbséget a nyomozás felügyelete és irányítása között.* (Korreferátum, amely a Nyomozásfelügyelet és a jogállamiság címmel 1990. máj. 16-án megrendezett tudományos tanácskozáson hangzott el.) Ügyészségi Értesítő, 26. évf., 1990/3, 14–18. p.

83) *A jogorvoslatok szabályozásának alternatívái a büntető eljárásban.* Magyar Jog, 38. évf., 1991/6, 321–326. p.

84) *A 100 éves Büntető Perrendtartás perorvoslati rendszeréről.* Magyar jog, 43. évf., 1996/11, 663–669. p.

85) *Bevezető (A büntető eljárási kódex-tervezetről.)* Jogtudományi Közlöny, 53. évf., 1998/4, 113–115. p.

86) *Megjegyzések az új büntető eljárási kódex koncepciójához (Observations faites sur la conception du nouveau code de procédure pénale).* Acta Juridica et Politica. Tom. 54. Fasc. 5. Szeged, 1998. 1–13. p.

87) *Emlékezés régi debreceni jogászprofesszorokra.* Jogtudományi Közlöny, 57. évf., 2002/2, 107–113. p.

#### IV. Recenziók

88) *Az új büntető eljárásjogi tankönyvről.* (Móra Mihály – Kocsis Mihály: *A magyar büntető eljárási jog.* Budapest, 1961.) Rendőrségi Szemle, 1961/10, 835–841. p.

89) *A csalás büntetvényének nyomozása c. könyvről.* Rendőrségi Szemle, 1962/4, 371–375. p.

90) *Losonczy István: A tettesség és a részesség a büntetőjog rendszerében.* Magyar Jog, 14. évf., 1967/3, 180–183. p.

91) *Horváth Tibor: Az élet, testi épség, egészség büntetőjogi védelme.* Állam- és Jogtudomány, 11. köt., 1968/3, 507–513. p.

92) *Kertész Imre: A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntető eljárási jog és a kriminalisztika tudományában c. doktori értekezésének nyilvános vitájáról.* Belügyi Szemle, 1972/4, 41–49. p.

93) *Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán.* Jogtudományi Közlöny, 28. új évf., 1973/4, 236–241. p.

94) *Nagy Lajos: Ítélet a büntetőperben.* Állam- és Jogtudomány, 18. köt., 1975/2, 323–327. p.

95) *Nagy Lajos: The judgement in the criminal process. Decision-making problems of the criminal judge.* (Nagy Lajos: *Ítélet a Büntetőperben. A büntetőbírói döntési tevékenység problémái.*) Acta Juridica Scientiarum Hungaricae. Tomus 17. Fasc. 1-2. 1975. 166–169. p.

96) *Fonyó Antal (1919-1981). Nekrológ.* Jogtudományi Közlöny, 37. új évf., 1982/7, 530–531. p.

97) *Bakóczy Antal: Az emberölés kriminológiája című kandidátusi értekezéséről.* Belügyi Szemle, 1983/5, 48–52. p.

98) *Horváth Anna: Fejlődési tendenciák a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelmében c. kandidátusi értekezésének nyilvános vitájáról.* Jogtudományi Közlöny, 40. új évf., 1985/1, 44–46. p.

99) *Szabóné Nagy Teréz (1935-1985). Nekrológ.* Jogtudományi Közlöny, 40. új évf., 1985/9, 532–533. p.

100) *Ifjúsági Jogász Napok az Állam- és Jogtudományi Karon.* In: A József Attila Tudományegyetem Évkönyve. 1983/84. Szeged, 1985. 85–92. p.

#### V. Referátumok nemzetközi kongresszusokon, konferenciákon

101) *Les moyens extrajudiciaires pour la protection des mineurs et des enfants dans la République Populaire Hongroise.* (Fiatalkorúak Bírái Nemzetközi Társaságának Oxfordban, 1974. július 15-20. napjain tartott IX. Kongresszusán). 1/2 ív.

102) *Beteiligung der Gesellschaft an der Durchsetzung der präventive Funktion des Strafverfahrens.* (Zakopanében, 1978. június 27-29. napjain tartott Kriminológiai Konferencián). 1/4. ív.

103) *Les sanctions legales á l'encontre des criminels mineurs.* (Fiatalkorúak Bírái Nemzetközi Társaságának Montrealban, 1978. július 17-22. napjain tartott X. Kongresszusán). 1/2 ív.

104) *Nekotorye processual'nye voprosy v ugovnom proizvodstve po hozajstvennym delam.* In: Prestuplenija, sovers ennye v hode hozajstvennoj dejatel'nosti. Mez dunarodnaja konferencija kruglovo stola. Szeged, 2-6. októbrja, 1978 g. Budapest, 1979. 227–236. p.

105) *Déjudiciarisation (diversion) et médiation. En rapport avec la procédure criminelle – Diversion and mediation.* (Társszerzők: KATONA GÉZA – KIRÁLY TIBOR). In: Rapports nationaux hongrois au 13. Congres International de Droit Pénal. - Hungarian national raports for. 13. International Congress of Penal Law. Budapest, 1983. 87–110. p.; 221–241. p.

106) *Elterelés a büntető útról és a közvetítés.* (Nemzetközi Büntetőjogi Társaság Kairóban, 1984. október 2-7. napján tartott XIII. Kongresszusára). 1 ív. (Két társszerzővel)

107) *A legfelsőbb bíróságok feladatai a büntető igazságszolgáltatásban.* (Helsinkiben, 1987. május 23-28. napjain tartott finn-magyar büntető jogásznapokra). 1-1/2 ív.

108) *Az egyéniesítés néhány problémája.* In: Felelősség és társadalom. Felelősség a bűncselekményekért és a szabálysértésekért. Nemzetközi Konferencia. (Siófok, 1988. szeptember 19-24.) Budapest, 1989. 404–411. p.

109) *A büntető jogorvoslati rendszer kérdéséhez.* (Budapesten, 1989. június 17-19. napjain tartott magyar-francia jogásznapokra). 1 ív.

110) *Les règles d'exclusion relatives á la preuve.* (Montrealban, 1990. augusztus 19-24. napjain tartott XIII. Nemzetközi Összehasonlító Jogi Kongresszusra). 2 ív.

111) *Megnyitó.* In: A földtulajdoni és földhasználati viszonyok továbbfejlesztésének közgazdasági és jogi koncepciói. Tudományos vitaülés anyaga, Szeged, (1990. június 5.) 7–8. p. (Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Mezőgazdasági és Munkajogi Tanszék Kiadványai. 7.)

112) *Les législations et pratiques pénales en matière de drogue dans les pays de l'Europe de l'Est.* (Párizsban, 1991. április 18-19. napjain tartott III. Nemzetközi Drogue napokon). 1/2 iv.

## VI. Lektorálások

113) Katona Géza: *A nemi erkölcs elleni bűncselekmények nyomozása.* Budapest, 1961. 148 p.

114) Márk Aladár: *A sikkasztás elkövetés módjai és nyomozása.* Budapest, 1962. 158 p.

115) Kertész Imre: *A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárás jog és a kriminalisztika tudományában.* (Társlektor: NAGY LAJOS) Budapest, 1972. 461 p.

116) Király Tibor: *Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és a valószínűségről.* (Társlektor: ANTALFFY GYÖRGY) Budapest, 1972. 335 p.

117) Nagy Lajos: *Ítélet a büntetőperben. A büntetőbírói döntési tevékenység problémái.* (Társlektor: KIRÁLY TIBOR) Budapest, 1974. 582 p.

118) Karneeva, L. M. – Kertész Imre: *A bizonyítékok forrásai a szovjet és a magyar büntetőeljárás jogban.* Budapest - Moszkva, 1985. 288 p.

119) Bárd Károly: *A büntető hatalom megosztásának buktatói. Értekezés a bírósági tárgyalás jövőjéről.* Budapest, 1987. 274 p.

120) Erdei Árpád: *Tény és jog a szakvéleményben.* Budapest, 1987. 319 p.

121) Merényi Kálmán: *A szexuális erőszak. Kutatási beszámoló.* (Társlektor: MOLNÁR JÓZSEF) Budapest, 1987. 371 p.

122) Vigh József - Tauber István - Madácsi Imre: *A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés kapcsolata. Kriminálstatistikai és kriminológiai értékelés.* (Társlektor: KOVÁCS JÓZSEF) Budapest, 1988. 415 p.

**VII. Szerkesztések**

123) *A fiatalkori bűnözés tendenciái, okai, és megelőzési problémái c. nemzetközi konferencia.* Szeged, 1987. 164 p.

124) *Intézkedések a büntetőjogban és a büntető eljárásbeli kényszerintézkedések.* Nemzetközi konferencia. Szeged, 1986. december 18-19. Szeged, 1988. 135 p.



**X154691**